

RÉGI MAGYAR PRÓZAI EMLÉKEK

6/1. kötet

Bethlen
Miklós
levelei

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

BETHLEN MIKLÓS LEVELEI

Régi Magyar Prózai Emlékek

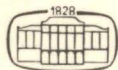
6/1. és 6/2.

Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és
a jegyzeteket írta

Jankovics József

A sorozat e két kötete a tragikus sorsú erdélyi önéletíró kancellár mintegy 700 levelét tartalmazza. A levelek szövegkritikai és tárgyi jegyzetein kívül — több, nem missilis jellegű, fontos történeti dokumentum mellett — először közli magyarul a *Sudores et Cruces Nicolai comitis Bethlen* c. latin nyelven írt munkát, mely az Önéletírás előzményének tekinthető.

Az eddig levéltárban rejtőző anyag összegyűjtése a magyar történet- és irodalomtörténetírás fontos eseménye. Egyrészt politikatörténeti, gazdasági, kultúrhistoriai forrásként, eddig ismeretlen vagy új megvilágítású adataival hozzásegít a XVII. század végi Erdély kormányzásának és mindennapjainak alaposabb megismeréséhez. Másrészt, a levelek és a híres Önéletírás összevetésével az olvasó megkísérheti az Önéletírás egyfajta hitelességpróbájának elvégzését. Végigkísérheti Bethlen stílusának és nyelvének alakulását, megismerheti alkotó módszerét és objektivitásának fokát, azaz — a goethei kifejezéssel — költészet és valóság viszonyát.

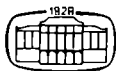
AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

524.685 Bt. 1

RÉGI MAGYAR PRÓZAI EMLÉKEK

Szerkeszti
TOLNAI GÁBOR

6/1. KÖTET

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1987

BETHLEN MIKLÓS LEVELEI

(1657–1698)

Összegyűjtötte, sajtó alá rendezte,
a bevezető tanulmányt és a tárgyi jegyzeteket írta

JANKOVICS JÓZSEF

A latin nyelvű részeket fordította
s az idegen szavak jegyzékét készítette

KULCSÁR PÉTER

A magyar nyelvi jegyzeteket
és a szójegyzéket készítette

NÉNYEI GÁBORNÉ

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1987

Lektorálta
R. VÁRKONYI ÁGNES

ISBN 963 05 3644 7 (összkiadás)

ISBN 963 05 3645 5 (6/1 kötet)

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1987

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó és Nyomda főigazgatója

Felelős szerkesztő: Keleti Éva

Műszaki szerkesztő: Marton Andor

A kötés- és burkolóterv Murányi István munkája

Terjedelem: 49,5 (A/5) iv

Szedte a Nyomdaipari Fényszedő Üzem (847715)

Nyomta az Áfész Sokszorosítóüzem, Vác

Felelős vezető: Kiss Ferenc

Printed in Hungary

TARTALOMJEGYZÉK

1. kötet

BEVEZETÉS.	7
Önéletírás és történeti hitelesség — művészet és valóság viszonyának kérdése a Bethlen-levelezés tükrében	15
Apáczai hatása Bethlen Miklós pedagógiai és iskolapolitikai törekvéseire	29
A Bethlennek tulajdonított röpiratok szerzőségéről.	38
Ami az Önéletírásból kimaradt...	44
Bethlen Miklós leveleinek formai, műfaji és stilisztikai jellemzői	65
Bethlen Miklós nyomtatásban megjelent leveleinek bibliográfiája	84
Főbb életrajzi adatok	87
LEVÉLMUTATÓ (1657—1698)	93
LEVELEK (1657—1698).	115
JEGYZETEK A LEVELEKHEZ (1657—1698)	597
A FORRÁSANYAG ÉS AZ IRODALOM RÖVIDÍTÉSEINEK JEGYZÉKE.	785

2. kötet

LEVÉLMUTATÓ (1699—1716)	799
LEVELEK (1699—1716)	811
PONTOSAN NEM DATÁLHATÓ LEVELEK	1151
FÜGGELÉK	1157
I. Bethlen Miklós levele a száműzött protestáns prédikátorokhoz (Fordította: <i>Rácz Károly</i>)	1159
II. Bethlen Miklós gróf fáradozásai és gyötrelmei (Fordította: <i>Kulcsár Péter</i>)	1181
JEGYZETEK A LEVELEKHEZ (1699—1716)	1235
A FORRÁSANYAG ÉS AZ IRODALOM RÖVIDÍTÉSEINEK JEGYZÉKE	1367
MUTATÓK	1375
Idegen szavak és kifejezések jegyzéke	1377
Elavult vagy jelentésmódosuláson átment magyar szavak jegyzéke	1400
Személynévmutató	1418
Helynévmutató	1472
KÉPMELLÉKLET	1493

BEVEZETÉS

Bethlen Miklós leveleinek összegyűjtését évtizedeken át sürgető igényként fogalmazta meg irodalomtörténetírásunk. Aki Bethlennel foglalkozott, sohasem mulasztotta el felemlíteni ezt az adósságot. Legutóbb *A magyar irodalom történetének szintézise* hívta fel ismételtelen rá a figyelmet: „Autográf és másolat formájában kallódó, latin és magyar nyelvű levelezése máig sincs összegyűjtve, az erdélyi, hazai és bécsi levéltárakban számon tartott levelei csak töredéke hatalmas levelezésének.”¹

A literátorok levelezésének fontosságára már többen rámutattak. „A levelezés még ma is fontos közvetítő eszköz; a sajtó uralomrajtása előtt pótolta a hírlapot, újságot. Tudományos értéke akkor van, ha kiváló egyének folytatják vagy rendkívüli idők tanújelei.” — írja Tolnai Vilmos, és úgy vélem, Bethlen Miklós levelei eleget tesznek e feltételeknek.²

Kitűnő alapossággal foglalta össze Németh G. Béla az írók levelezésének nélkülözhetetlen hasznát: „Írók leveleit a történetírás, kivált pedig az irodalomtörténetírás régtől fogva elsorangú kútforrásként tekint. Életrajzuk adatainak forrását, kiegészítőjét és ellenőrző eszközt látja bennük. Életművük építőelemeinek: gondolataiknak, érzéseiknek, élményeiknek születését és felnövekedését kísérheti általuk végig gyakran egészen a végkifejletig, egy-egy mű elkészültéig. Mások meg egy-egy utólagos visszautalásuk segíti megvilágítani egy-egy alkotás értelmét és keletkezését.

Semmihez sem nyújt azonban a levelezés erősebb támaszt, mint az írók alkotói *egyéniségének vizsgálatához, koruk és irányuk művelődéstörténeti felidézéséhez.*”³

¹ KLANICZAY, 1964/a. 346.

² TOLNAI, 1922. 31.

³ NÉMETH G., 74—75.

A Bethlen-levelek kiadásának is e kettős hozadéka remélhető: egyrészt politikatörténeti, gazdasági, kultúrhistoriai forrásul szolgálván, ismeretlen vagy új megvilágítású adalékaival feltétlenül hozzásegíthet a kor gazdaság-, jog- és mentalitástörténeti szempontú, alaposabb megismeréséhez. Másrészt, a levelek és az Önéletírás szembeállításával, a missilisek kontroll-anyagként való felhasználásával megkísérrelhetjük az önéletírás hitelességpróbájának — legalább e redukált módszerű és hatékonyságú — munkáját. Ellenőrizhetjük Bethlen alkotói módszerét, objektivitásának fokát, az események *egykorú*, majd évtizedekkel *későbbi* lejegyzésének azonosságait és eltéréseit: azaz: — goethei műszóval — a költészet és valóság viszonyát a művön belül.⁴

E levelezés legfőbb tudományos hozadékát és eredményét azonban abban a hatalmas mennyiségű új adatban, ismeretlen vonatkozásban ragadhatjuk meg — legyenek azok akár a főszövegben, akár a jegyzetek között közölt egyéb dokumentumokban —, amely az erdélyi és magyarországi köztörténet, politikai mozgalmak, s nem utolsósorban a művelődéstörténet és gazdaságtörténet széles területeire vet erősebb fényt.

A kötet a főszövegben 701 dokumentumot tartalmaz. Összegyűjtésük évtizedes kutatómunka eredménye. A kutatás főleg hazai levéltárakban folyt, de módomban állt rövid ideig Bukarestben, Londonban, Bécsben és Kolozsvárott is Bethlen Miklós-levelek nyomába szegődni. Mások szívésségéből utrechti és durhami, bécsi és kolozsvári lelőhelyű dokumentumok is bekerülhettek a gyűjteménybe. Ma már hozzáférhetetlen vagy elkallódott, ismeretlen helyen található levelek szövegét XIX., illetve XX. századi közlésekből vettem át. Számos külföldi magán- vagy állami gyűjteményben sejt-hetünk még Bethlen-missiliseket, remélhetőleg egy későbbi gyűjtés számára már hozzáférhetőkké válnak.

Természetesen a kutatás törzshelye a budapesti Országos Levéltár volt. Itt mutatók vagy segédletek, illetve az anyag átnézésével az alábbi családi és hivatali levéltárakat vizsgáltam meg:

a) nem tartalmaznak Bethlen Miklós-levelet:

Apor, Bánffy, Batthyány, Boér, Csáky, Cserey, Daniel, Forgách, Haller, Károlyi, Keczer, Orczy, Ostrosith, Pekry, Pogány, Radák, Radvánszky, Rákóczi-Trautson, Révay, Szádeczky, Széchenyi, Szentiványi, Szilágyi, Sztójka, Szunyogh, Thurzó, Véghelyi-hagyaték, Wesselényi cs. lt., K. Papp Miklós-gyűjtemény.

⁴ GOETHE.

b) Bethlen Miklós-levele(ke)t tartalmazznak:

Bethleni Bethlen, Küküllővári Bethlen, Esterházy, Galambos, Hatfaludy, Lederer, Lónyay, Nádasdy, Perényi, Petrőczy, Rhédey, Teleki cs. lt.

Bethlen-levelek kerültek elő az Országos Levéltár alábbi állagából:

Erdélyi Kancelláriai Levéltár (B szekció),
Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak (F szekció),
A Magyar Kamara Archivuma (E szekció),
A Múzeumi Törzsanyagból kiemelt iratok (R szekció),
A Thököly- és a Rákóczi-szabadságharc levéltára (G 12),
A Mikrofilmtár anyaga.

Pozitív eredménnyel járt a kutatás a

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattárában és Mikrofilmtárában,
a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv Hungarica anyagában, valamint

a Kriegersarchiv Alte Feldakten anyagában,
a Román Tudományos Akadémia Könyvtárának kolozsvári fiókjában található kézirat anyagában,
a Fejér megyei Állami Levéltár székesfehérvári anyagának Bethlen-vonatkozásaira felhívták a figyelmemet.

Negatív eredménnyel járt a kutatás az

Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában,
a Ráday-gyűjtemény kézirattárában (Budapest),
a Tiszántúli Református Egyházkerület Nagykönyvtárában (Debrecen),
a Tiszáninneni Református Egyházkerület Nagykönyvtárában (Sárospatak),
a Főapátsági Könyvtárban (Pannonhalma),
a Prímási Levéltár (Esztergom) anyagáról Rosdy Pál adott tájékoztatást,
a British Library Manuscript Department-jében (London),
az University Library-ben (Cambridge),
a Bodleian Library Manuscript Department-jében (Oxford),
a Manchester New College Library-ban (Oxford),
a Sion College Library-ban (London),
a Library of the Royal Society-ban (London),
a Román Tudományos Akadémia Könyvtárának bukaresti fiókjában.

A kötetbe felvettem minden elem került levelet — autográfot vagy másolatot, illetve fogalmazványt —, amelyen Bethlen Miklós név-aláírása áll, illetve ha aláírás nélküli ugyan, de a szerzőség külső és belső kritériumok alapján minden kétséget kizáróan bizonyítható. Kivételt jelentenek azok a hivatalos levelek, melyek a gubernium nevében készültek, s amelyeket a guberniumi titkárok vagy íródeák írtak, s a kancellár (és) a gubernátor aláírásukkal csak mintegy hitelesítettek. Hasonlóan kihagytam azokat a leveleket, amelyeknél a szerzőség feltételezhető, de nem bizonyítható: ilyen például az OL F 43, Gubernium Transylvanicum levéltárának Libri conceptuum regii Hungarici et Latini, Tom. 1. anyaga. Itt számos, 1695 nyaráról keltezett levélmásolat található, melyek szerzőjeként Bethlen sejthető, de az eredeti aláírás híján nem dönthető el, hogy ezeket magánlevélként írta-e, vagy a gubernium nevében levelezett — főként sóügyekben.

A levelek sorrendjét a kötetben természetsszerűleg megírásuk időrendje adja. Ha a levél datálása bizonytalan, ám külső vagy belső bizonyítékok alapján hozzávetőlegesen meghatározható, akkor vagy a feltételezett kronológiai helyére, vagy — kétségesebb esetben — az adott év végére illetve közlöm. A levelezés legvégére került az a néhány kelet nélküli vagy dátumában megcsonkult levél, melyek datálása közelítőlegesen sem sikerült.

A főszövegbe nem csupán a mai értelmezés szerinti leveleket, missiliseket vettem fel. Arra törekedtem, hogy a korabeli, tágabban értelmezett missilis-fogalom „küldemény”-mozzanatát és -jellegét megőrizve minél több hiteles dokumentumot — missilis, kérvény, beadvány, utasítás, diplomáciai vonatkozású, magánügyekkel is megterhelt hivatali levél —, ún. *magánügyiratot* tárjak fel és tegyek hozzáférhetővé. S éppen az említett történeti hitelesség, ugyanakkor a realisabb, teljesebb Bethlen-kép végett.⁵ (Természetesen a teljességre törekvés parttalansággá alakult volna át: nyugták, elismervények, pro memoria feljegyzések, listák, leltárok stb. nem kerülhettek a kötetbe. A család levéltárában ezek bármikor hozzáférhetők.) A missilis-jellegű magánügyiratok aránya a kötetben ekként oszlik meg: *utasítás* (4), *kérvény* (14), *informatio* (1), *politikai tervezet* (1), *memoriale* (1). Az összes dokumentum 3 százaléka.

A már említett céloknak van alárendelve a közlés és a jegyzetelés módja is. A leveleket — ortográfiai jellegzetességeiket megőrizve

⁵ Feljogosít erre a missilisek levéltári terminológiájának Heinrich Otto Meisner-féle értelmezése. — L. BAKÁCS, 22., 29.

— betűhíven közlöm. Ahol nem maradt fenn vagy nem állt rendelkezésemre az eredeti vagy annak egyidejű másolata, ott a modern nyomtatott kiadást vettem alapul. Ezek a XIX., XX. századi szövegkiadási gyakorlat nyomait viselik magukon a kis- és nagybetűk használatában, s a központosásban. Az egységesítés kedvéért bizonyos változtatásokat el kellett rajtuk végezni: a rövidítéseket, ahol lehetett, feloldottam, elhagytam az aláírást követő manu propria jelölést. (Annak ugyanis hagyományos funkciója megszűnt, mivel a másolatokra is rákerült, éppúgy, mint az eredetire.)

Mivel a dokumentumoknak csak egy része származik Bethlen saját kezétől, az ő írás-sajátosságainak megőrzése és az eltérő kezek helyesírási gyakorlatának rögzítése végett a központosítás, az ékezés, a kis és nagy kezdőbetűk használatának következetlenségeit nem javítottam. A rövidítéseket — azokban az esetekben, amikor a rövidítés ténye nyomdailag nehézkesen jelölhető — feloldottam, s kurzívval jelöltem. Más esetekben, ha a rövidítés nem diakritikus mellékjelekkel történt, meghagytam az eredeti alakot. A személy- és helynevek rövidítését a pontos azonosítás végett mindig feloldottam.

A betűhívéséget az elfogadott gyakorlatnak megfelelően nem őriztem meg az β esetében, *sz*-re írtam át. A hosszú és rövid magánhangzók jelölésében az eredetit követtem, az δ -t \ddot{o} -re változtattam. Az \acute{e} -t minden esetben meghagytam, vele a zárt \ddot{e} -t is jelölték. Az \ddot{y} -t az *ij* hangkapcsolat miatt kellett meghagyni. Szögletes zárójellel [] jelzem a nem rövidítés feloldásából származó kiegészítéseket. A szakadás, folt miatt olvashatatlan részek jelölésére a [...] szolgál. [!] vagy [?] jelzi a betűhűségéből fakadó helytelen, hibás alakokat, vagy értelmetlen, érthetetlen részeket. A < > a szövegből történt kihúzást jelzi.

Az eredetiben aláhúzott mondat vagy szövegrész a kiadásban kurzívval szerepel.

A levelek eredeti formai tagolását helytakarékoság miatt csak nagy vonalakban követem. Elhagytam a már említett *manu propria*t és az aláírás után a *pontot*. A szövegek közléshez viszont hozzáillesztettem a sorszámot, a címzett nevét, valamint a keltezés helyét és idejét — ha megállapíthattam. Ezeket a kiegészítéseket nem tettem szögletes zárójelbe!

A szövegek közlés és a jegyzetapparátus elveinek kialakításánál a kritikai kiadás szabályzata és az RMPE sorozat kötetjeinek eddigi gyakorlata mellett figyelembe kellett venni az itt közölt szövegek eltérő filológiai jellegzetességeit is.

A *lábjegyzetek* tartalmazzák a rövidebb-hosszabb idegen nyelvű — általában: latin — levélrészletek, mondatok, szerkezetek, betétek magyar fordítását-értelmezését. Ugyanide kerültek a szövegek kritikai

jegyzetek. (Javítások, variánsok, az autográf részek terjedelmi jelölése.) Bethlen számos leveléről több korabeli másolat is készült, ezeket azonban irreleváns variánsoknak tekintettem, mivel általában csak a másoló(k) íráskészségéről adnak információt, az apparátust viszont mérhetetlenül felduzzasztanak. Néhány fontosnak ítélt esetben — ha pl. a fogalmazvány és az elküldött levél között nagyobb eltérés is volt, mint helyesírási különbözőség — a variánst vagy teljes terjedelmében közlöm, vagy pedig az apparátusban jelzem az eltéréseket.

A már kiadott szövegeket sem emendáltam — csupán a nyilvánvaló sajtóhibákat iktattam ki —, a feltehetően hibás olvasatokat és a gyanús, Bethlen frazeológiájától erősen eltérő helyeket megjelöltem. Abban az esetben, ha a levél eredetijétől a XIX. vagy XX. században már publikált szöveg — olvasati hiba, félreértés, kihagyás miatt — eltér, mindig az eredeti vagy a hozzá időben közelálló másolat az érvényes szöveg, s a kiadások hibáit sem jelölöm. Feltüntettem viszont a kiadók olvasatát, ha az enyém bizonytalan, vagy az adott szövegrész már nem állt eredetiben rendelkezésemre.

A tárgyi jegyzetek tartalmazzák a levelek leőhelyét — jelzetét —, publikációs adatait, autográf vagy másolat jellegét, címzését. (A címzést egyedül a bécsi erdélyi udvari kancelláriához írott levelek esetében hagytam el, mivel az szinte mindig az íródeáktól — „címzésírótól” — származik, s a bevett kancelláriai formulának felel meg; terjengősége miatt szintén feleslegesen duzzasztaná az apparátust.) Ezután a levélben előforduló nevek, történelmi események magyarázata, a bibliai locusok, irodalmi források megjelölése és feltárása következik. Amennyiben lehetséges, sort kerítek a levélírás körülményeinek adatolására, illetve az Őnéletírással való szembesítésre. Ugyanide került az idegen nyelvű levelek szövegének teljes fordítása, és a kevésbé jelentősek magyar nyelvű tartalmi kivonata. Ha csak tehettem, a Bethlen-leveleket az eredeti kommunikációs egységbe visszahelyezve — a modern irodalomszociológiai kívánalmaknak megfelelően — közlöm: a válaszok hozzásegíthetnek a tartalmi vonatkozások kibontásához, megvilágíthatják az ügy későbbi fejleményeit.

De nemcsak a szövegekörnyezetbe való visszahelyezés a célja e dokumentumok közlésének. Számos olyan önálló, a levelektől független darab is olvasható a jegyzetek között, melynek fontossága felér a levelekével, de műfaji okok miatt nem kerülhetett a főszövegbe. Gyakran világítják meg Bethlen állásfoglalását egy-egy politikai kérdésben, szolgálnak ismeretlen életrajzi adattal, vagy éppen igazolják, mintegy tárgyi bizonyítékként, az Őnéletírásban vallottakat. Ez oknál fogva került a jegyzetbe pl. Bethlen 1666. júl. 25-i, Murány-

ban elmondott beszéde, mely a Wesselényi-mozgalom és Erdély kapcsolatáról szolgál ismeretlen részletekkel (a 27. sz. levél jegyzetében), a Teleki Mihállyal kötött szövetség hitlevele (166. sz. levél jegyzetében), vagy a fogarasi börtönből történt szabadulásakor adott kezeslevele. (A 169. sz. levél jegyzetében.) Külön figyelmet érdemel az 1678. jún. 27-i bel- és külpolitikai helyzetelemzése, a magyarországi interessatusok ügye kapcsán. (A 200. sz. levél jegyzetében.) A 385. sz. levél jegyzetei között olvasható a felbolydított országgyűléshez 1697. ápr. 4-én intézett beszéde, s a Bethlen—Rabutin viszonyt — az Önéletírással azonos okfejtéssel — elemző *Succinta et vera relatio disgratiæ Comitis Nicolai de Bethlen apud Excellentissimum Generalem Comitem Rabutin*. (A 418. sz. levél jegyzetében.) A *Columba Noé* c. politikai röpirata tárgyában írt védekezése: *Considerationes de Projecto Columba Noe vocato, Judicio de illo ferendo, ex Conscientia, et recta ratione necessario praemittendæ* címmel (az 553. sz. levél jegyzetében) nagymértékben közelebb visz és hozzásegít a röpirat megértéséhez és gondolati háttérének megismeréséhez, a henne ki nem fejtett történelmi analógiák pontos hivatkozásával. Az 548. sz. levél jegyzetei közt található *Ejusdem Captivitatis Praeludia factæ Anno 1704. 19. Junij* pedig minden eddiginél részletesebben számol be elfogatása előzményeiről.

Jó néhány más, rövidebb-hosszabb dokumentum kapott még helyet a jegyzetek között, melyek az adott év vonatkozásában teljesebbé tehetik a Bethlen-biográfiát. A bécsi erdélyi udvari kancellária válaszaiból pedig több, ma már ismeretlen Bethlen-levél tartalmát sikerül hozzávetőlegesen rekonstruálni.

A minél teljesebb Bethlen-dokumentáció együvé gyűjtése és egymásra vonatkoztatása végett a *Függelék*ben helyet kapott — nem kritikai szövegkiadás-jelleggel — az *Epistola ad ministros exules... ex Hungaria* c. Bethlen-mű, Rácz Károly fordításában; Kulcsár Péter pedig az Önéletírásban oly sokszor említett, de magyarul máig hozzáférhetetlen, 1708-as, radikális hangvételű, erősen öngazoló „deák” Önéletírás-kísérletet, a *Sudores et Cruces Nicolai comitis Bethlent* fordította le kötetünk számára.

Külön szójegyzékben adjuk az idegen szavak, rövidebb szerkezetek és kifejezések magyar fordítását, illetve a Bethlen által használt, ma már ismeretlen, vagy jelentésmódosuláson átment magyar szavak és kifejezések korabeli jelentését.

A levelekben előforduló személy- és helynevek azonosítását is külön mutatókban végeztük el.

A kötet létrejöttéhez nyújtott önzetlen segítségéért a közvetlen

munkatársak, Kulcsár Péter és Nényei Gáborné mellett — jelzetek, szövegek, adatok, kéziratban levő művek rendelkezésemre bocsátásáért, a fordításban, a helyes olvasat kialakításában kapott ötletekért, egyéb szakmai javaslatokért — itt mondok köszönetet Ambrus Gabriellának, Benczédi Lászlónak, Benda Kálmánnak, Bónis Györgynek, Bóta Lászlónak, Bujtás Lászlónak, Esze Tamásnak, Gömöri Györgynek, Herner Jánosnak, Kenéz Gyözőnek, Keserű Bálintnak, Kiss Józsefnek, Kovács Sándor Ivánnak, Ladányi Sándornak, Monok Istvánnak, Réz Pálnak, Ritoók Zsigmondnének, Rosdy Pálnak, Stoll Bélának, Szajbély Mihálynak, Szathmári Istvánnak, Tolnai Gábornak, Trócsányi Zsoltnak és R. Várkonyi Ágnesnek.

Külön köszönet illeti *R. Várkonyi Ágnes*t a kötet lektorálásakor adott rendkívül hasznos és értékes szakmai javaslataiért és kiegészítéseiért, s főként a Bethlen-levelek szélesebb történeti kontextusba való helyezésében nyújtott segítségéért, az adatok ellenőrzésében végzett hatalmas munkájáért.

Nyerges Juditot a mutatók összeállításában nyújtott segítségéért illeti köszönet.

Az Országos Levéltár dolgozói közül ugyancsak köszönettel tartozom Centgráf Károlynak, Iványi Emmának és Papp Gábornénak, valamint a kutatóterem munkatársainak és vezetőjének, Baraczka Istvánnénak.

ÖNÉLETÍRÁS ÉS TÖRTÉNETI HITELESSÉG —
MŰVÉSZET ÉS VALÓSÁG VISZONYÁNAK KÉRDÉSE
A BETHLEN-LEVELEZÉS TÜKRÉBEN

Amióta az önéletírás mint irodalmi műfaj létezik, azóta létezik a vele szemben fellépő kételkedés is: képes-e az író saját múltját, s abban önmagát objektíven szemlélni; nem alakítja-e tudatosan — vagy akár öntudatlanul — a történesekben játszott szerepét, nem akar-e önmaga apologetája lenni. A műfaj objektivitását tagadó André Maurois hat pontban foglalja össze fenntartásait: miattuk érzi „pontatlannak és hazugnak” az önéletrajzi elbeszélést: „*a*) az író sok mindent elfelejt, *b*) esztétikai okokból szándékosan elhagy bizonyos eseményeket, *c*) a kellemetlen emlékeket az agy önkéntelenül is kiveti, *d*) az író szemérmes (ha viszont nyíltan beszél, akkor exhibicionista), *e*) az emlékezet rendezi és racionalizálja az emlékeket, s végül *f*) az író kénytelen másokkal szembeni tapintatból elhallgatni bizonyos eseményeket.”¹

A Maurois-t idéző Szávai János további fejtegetéseiből kiviláglik, hogy a modern pszichológia elvetette a memória hiányosságaira vonatkozó kifogásokat.² Hogy mégis meg kell őriznünk kételyeinket az emlékezés mechanizmusának objektivitását illetően, arra Hankiss Ágnes dolgozata figyelmeztet, kutatásainak eredményét fontolóra kell vennie minden, önéletrajzzal foglalkozó tanulmánynak. Hankiss szerint: „1. minden ember kialakít valamilyen elméletet saját élettörténetére, életútjára vonatkozóan: megpróbálja *egységes* magyarázó-elv fonálára fűzni, *történeti* egységbe építeni sikereit és kudarcait, adottságait és választásait, erényeit és hibáit, sorsának kedvező és kedvezőtlen fordulóit. Másszóval minden ember megpróbálja levezetni saját »ontológiáját«. 2. Ez az elmélet, ez az »én-ontológia« az énkép alaprétege, mélyszerkezete; 3. levezetésében sajátos mechaniz-

¹ André Maurois: *Aspects de la biographie* c. műve alapján idézi SZÁVAI, 70.

² Uo. 71.

musok érvényesülnek: közülük a leggyakoribb az, amikor az ember előtt saját élettörténete *mitologikus áthangolásban* jelenik meg. 4. Ennek a mitologikus áthangolásnak megvan a maga meghatározott *eszközszerepe* a pszichikum önszabályozó rendszerében: lehetővé teszi azt, hogy az ember beépítse múltját aktuális életstratégiájába.” Vagyis „Az ember aktuális életmintájának megfelelően újrajrja élettörténetét, saját múltjának képét úgy alakítja át, hogy optimálisan beilleszkedjék aktuális életstratégiájába.”³ — Hasonló értelemben vall e kérdésről Illyés Gyula is egy kötetlen beszélgetésében: „...mihelyt valami távolba kerül az időben, a mi hitvány agyunk olyan munkát végez vele, hogy egyszerre meghamisítja, elfogadhatóvá teszi, vagy — ördög tudja — valami művészi munkát is elkezd ott babrálni: emlékiratot ír, vagyis ábrázolja az emlékeket.”⁴

A kutató megállapításait visszaigazolja tehát az alkotó, a gyakorló emlékiratíró alkotás-lélektani vallomása.

A fenti premisszákból kiindulva létjogot nyernek az utókor kritikai fenntartásai Bethlen Miklós önéletírói módszerével szemben is. A vélemények általában nem kímélik Bethlent; legtöbbször — hivatásos történetíróké — elmarasztalja a kancellár önértékelését, s a kortársakról adott jellemképét.

Páris Sándor elfogadja a korszak történetére vonatkozó állításait, de figyelmeztet, hogy a kortárs államférfiakról kialakítandó ítéletünk meghozatalánál nem lehet egyedül Bethlen véleményére támaszkodni. Azok többségével ellenséges viszonyban állt, így bármennyire igyekezett is tárgyilagos maradni, az megoldhatatlan feladatot jelentett számára.⁵

Másik életrajzírója, Deák Farkas is elismeri, hogy Bethlen műve az erdélyi történetírás egyik elsőrangú kútfője, hangsúlyozza: mégsem adózhatunk feltétlen hitellel minden állításának. Műve iránymű: az apa ír fiai számára, példa vagy tanulságképpen állítja be köz- és magánéleti szereplését. Így saját céljaihoz idomítja az eseményeket. Egyéb hibalehetőségre is utal Deák, nevezetesen arra, hogy Bethlen nem közvetlenül írta le a történéseket, s börtönben, vizsla tekintetek előtt nem is dolgozhatott szabadon, másrészt nem is rendelkezhetett mindig a történeti igazságnak megfelelő értesülésekkel.⁶

³ HANKISS, 38.

⁴ Kőasztalnál Tihanyban. Televíziós beszélgetés Illyés Gyulával. Tiszatáj, 1976.2. sz. 14.

⁵ PÁRIS, 63—64.

⁶ DEÁK, 1885. 6.

Lukinich Imre, a család monográfusa sem tagadja Bethlen már-már túlzó, tagadhatatlan realizmusú őszinteségét önmaga jellemzésében, de fontosnak tartja megjegyezni, hogy: „Mint minden önéletrajz, melyet írója pályafutása végére érve vagy életének valamely korszakos fordulójáról visszatekintve vet papírra, úgy Bethlen Miklós önéletrajza is iránymű, tudományos vagy legalábbis hitelesnek látszó adatokkal alátámasztott igazolása egy közéleti pálya törekvéseinek és eredményeinek, vagy magyarázata esetleges eredménytelenségeinek... Várakozásunkban azonban nem egyszer csalódunk; politikai elveinek és szereplésének egyoldalú értékelésével, ellenfeleinek szubjektív megítélésével nála is találkozunk [...] s hallgatással siklik el olyan részletek felett, melyekben tényező volt, melyeket azonban utóbb különböző tekintetekből meg nem történteknek szeretett volna feltüntetni. Főleg kancellársága korát tárgyalja hézagosan, emiatt óvatosnak kell vele szemben lenni. [...] a politikus hiúsága legyőzte benne a történetíró tárgyilagosságát és igazságszeretetét.”⁷

Trócsányi Zsolt többször is rámutat az Önéletírás hiányosságaira: „A valóság (mint annyiszor) ismét eltér Bethlen Miklós emlékeitől.”⁸

Évtizedeken át időszerű Tolnai Gábor jogos észrevétele: „Mióta a mű nyomtatásban is megjelent, történelmi forrásértékét nagyra értékeli a tudomány. (Noha még senki sem vállalkozott arra, hogy tüzetes kritikai elemzés tárgyává tegye a történetiség pontos tényei és az önéletíró emlékezésének, stilizálásának szemszögéből.)”⁹

Ugyanezt a „széleskörű történeti kutatást és alapos irodalomtörténeti elemzést” tartja nélkülözhetetlennek R. Várkonyi Ágnes is a reális Bethlen-portré elkészítéséhez. Noha maga ezzel nem kíván foglalkozni, csupán Bethlen politikai szerepét vizsgálva ekképpen összegzi véleményét: „A kancellár valódi alakját önéletírásának az események tanulságait évek távlatából latolgató sorai meglehetősen elhomályosítják. A korabeli adatok mélyebb elemzése azonban arra enged következtetni, hogy Bethlen csak annyiban különbözik társaitól, amennyiben műveltsége, szélesebb látóköre következtében a maga egyéni számításait sokkal leplezettebben igyekezett elérni.”¹⁰

Most, Bethlen elérhető leveleinek összegyűjtése után, azoknak és egyéb történeti forrásoknak az Önéletírással való szembesítése ered-

⁷ LUKINICH, é. n. 452—453.

⁸ TRÓCSÁNYI, 293.

⁹ Tolnai Gábor előszava Bethlen Miklós Önéletírásához. V. WINDISCH, 12.

¹⁰ VÁRKONYI, 1954. 20.

ményeként alapot adhatunk az R. Várkonyi Ágnes és Tolnai Gábor hiányolta „tüzetes kritikái elemzés”-hez.

Annak elvégzése azonban azt igényli, hogy pontosan ismerjük a szerző eredeti szándékát, alkotói célkitűzését, hogy ne kérjünk rajta számon olyat, amit maga soha nem is óhajtott megvalósítani.

Lássuk, minek szánta ő az Önéletírást!

Valójában, nem titkolt szándékkal, maga is irányművet akart írni! Családjának mint „egy apológiát, vagy testamentumot és instructiót” úgy hagyományozza, „Azért ez az írás légyen fegyver, pajzs helyén nálok, mellyel oltalmazták magokat, nem engemet, és az emberek száját dugják bé véle, vagy ha azt végbe nem vihetik, legalább vigasztalják magokat véle és a hazug világot nevéssék.” (I. 34.) Főként családja házi használatára szánja, nem is akarja művét világ elé bocsátani, de ha „Isten dűcsősége és a reformata evangelica ecclesia épületi előmozdítatik” kiadása által, akkor jó tudós elme fordítsa latinra, hogy sokaknak szolgáljon okulására. (Uo.)

Tanúztassuk tovább Bethlent: mit *nem* akart művelni?

Történetírást. Aminek tárgyilagos hangját, objektív szemléletmódját, precíz adatkezelését legtöbb olvasója számonkéri Bethlenen. Holott gyakran és hangsúlyozottan utal rá: nem történelmet ír. „Itt ha historicus volnék, sokái írhatnék, de nem én dolgom az most.” (I. 173.)

„Sokat írhatnék erről a gyűlésről, ha históriát akarnék írni, de ez nem ide való.” (I. 230.)

„Mik következének utána — ti. a Teleki—Zrínyi Péter-féle szerződés után —, históriában s az emberek emlékezetében vagyon, nem ide való.” (I. 259.)

„De ezek és ennek a hadakozásnak actái históriára valók, mégyek az én személyemhez tartozókra, csak rövideden.” (I. 319.)

Tehát csak a személyes dolgai, tettei, a körülötte folyó események feljegyzésére vállalkozik. Később be kell látnia, hogy a totális önéletírást én-re redukált változata is megvalósíthatatlan: „Eszendőnként mégyek ugyan, amennyire lehet, boldogtalan életem folyására, de mindent, és mikor mi esett rajtam nem írok meg, nem is jut eszembe; nem is érdemel annalest egy ilyen hitvány privatus embernek az élete. Jegyzem azért csak meg a maradékim tanuságára életembeli nevezetes munkáim, igyekezetim, akadályim és szenvedéseimet eztán, és amennyire lehet, rövidítem, compendizálom.” (I. 235.)

Tudatosan nem ölti magára a történetíró habitusát: „Nem elegyitettem e felső három részbe semmi publicumot, ha valamennyire engem illethetett, vagy az én kezem benne forgott is, szántsándék-

kal. Ezután is az olyanokat, mint históriára tartozókat én csak annyira részről illetek, amennyire az én életemet és azokba való elegyedésemnek ítéletit az embereknek nézhetik.” (I. 241.)

Egyetlen kivétel az egész Önéletírásban a Haller-féle diploma visszautasításának leírása. Itt az a szándék vezetitollát, hogy történetíróként örökítse az utókorra az eseményeket: „Gondolván, hogy ennek igaz histórikusa, sőt talán tudója sincsen, szükségesnek ítéltam summáson leírni ennek a diploma megvetésének fundamentumát.” (I. 356.) — Apja, Bethlen János, az erdélyi diplomácia egyik ügyintézője, vagy a dolgokat szemtanúként megfigyelő Szalárdi János kezdetett ezzel az igénnyel Erdély történelmének megírásához.

S az igazsághoz való viszonya? Önmaga megítélése és művészi programja szerint a teljes igazság megörökítésére vállalkozik. A mélyen vallásos ember a legfőbb tanút, Istent, és földi helytartóját, a lelkiismeretet hívja állításai bizonyosságául. E kontroll garantálja számára kijelentései valóságfedezetét, éppúgy, ahogy Rákóczinak az Örök Igazság!¹¹ Isten legyen a bizonyosság, hogy „tehetségem s erőtelenségemhez képest valóságos igazsággal írok az én életemről mindeket, noha, úgy hiszem, némely dolgokat alig hihet el az olvasó, de te tudod, Isten, hogy hazugságot nem írtam” — indítja Önéletírását. (I. 31.)

Semmi nem tántorítja el célkitűzésétől: „Én pedig amit írok, tudja az Isten, igazán írom; ha mások megbántatnak is véle, arról nem tehetek, ezt pedig én nem a világnak írom, hanem csak az enyimeknek, hadd tudják azok aránt is a valóságot; és ha mit attól távozót, vagy avval ellenkezőt hallanak, tudják megigazítani vagy cáfolni, és magokat igazgatni.” (I. 241.)

„...Isten tudja, hogy én ide hazugságot nem írok.” (I. 116.)

Utaltam már arra, hogy már csak technikai okok miatt sem kerülhetett életének minden ténye az Önéletírásba. De számos más, Bethlenen kívül álló ok is megálljt parancsolhatott tollának. Azzal is számolnunk kell — aminthogy fenti kijelentése ellenére ő is számolt —, hogy egy-egy adata kompromittáló lehetett a kortársakra vagy rokonságukra, leszármazottaikra nézve. Efféle meggondolás néha Bethlen kezét is megkötötte. A politikai vagy a morális tapintatosság lehetett oka, hogy mintegy önmagát cenzúrázva ilyen kitételekre kényszerül: „Ez egyszer ide nem írható, rossz és rút alkalmatos-

¹¹ II. Rákóczi Ferenc fejedelem emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig. KOVÁCS—KÖPECZI, 295.

sággal és okokból a fejedelemmel megfogató Fleischer Andrást, szebeni királybíró, tanácsurat és küldetét Dévára a tanácsurak híre nélkül.” — ti. Székely László. (I. 242.)

A tudatos írói anyagkezelés, a tömörítő-szelektáló törekvés munkálhat az olyan kijelentés mögött, mint például a második házasságának siettetését kiváltó okok előszámlálása: „Sok más nagy titkos oka is volt már ekkor a sietésnek, melyet csak az öcsém s én tudtunk, és kitennem nem szükséges, noha tisztességes.” (I. 338.)

De más okok is közrejátszhatnak az Önéletírás anyagának ilyen alakulásában. Bethlen maga is küszködik a barokk egyik alapvető kategóriájával, az *elhitetés* feladatával és programjával. Tudja, hogy amit ír, már-már a realitás végső határát súrolja: „Szász János élete, munkái, halála, ritka és rendkívülvalóságával históriát kívánna a posteritás tanúságára; azt én másra bízom; mert ha írnom is lehetne, nem hihetné könnyen az olvasó, hogy olyan halálos ellenségem volt, hogy igazat írok róla; hagyom azért annak derekát a kéznél lévő írásra, processusa, sententiája és executiójára, melyet Erdély és közelébb Szeben tud.” (II. 117.)

S azt is fontolóra kell vennünk e kérdés megítélésekor, amit Zrínyi jellemzésekor mond önmagáról, képességeiről: „Magáról hogy írjak, nincsen erőm s üdöm reá...” (I. 205.)

Ugyancsak a tudatos elhallgatás motivációját kell megfigyelnünk abban, hogy nem taglalja élete egyik nagyon fontos időszakának, az 1664—1665-ös velencei utazásának politikai-diplomáciai vonatkozásait. Csak találgathatjuk, mi az oka e titkolózásának — esetleges újabb francia kapcsolatairól akarta elterelni a figyelmet?¹² —, hiszen rabtartói, az udvar előtt ismeretes volt a Wesselényi-összeesküvésben való részvétele, s az üldözött prédikátorokhoz intézett nyílt — és kinyomtatott! — episztolájában félreérthetetlenül utal e velencei Habsburg-ellenes diplomáciai küldetésére: „mind Velencében, mind Bécsben különféle fejedelmek követeivel és azok között a francia udvaréival is ismeretségben valék.”¹³

Máskor a tömörítés igénye ébreszti fel az utókorban az elhallgatás, titkolózás gyanúját, holott legtöbb esetben nincs többről szó, mint pl. az Apor Istvánval esett veszekedésnél. Ennek jegyzőkönyve több oldalnyira rúg, mégis csupán egyetlen szóba sűrítve — „hazud-

¹² E lehetőséget újra felveti Köpeczi Béla a Bethlen Miklós francia emlékiratai c. tanulmányában. L. KÖPECZI, 81.

¹³ Az epistolát lásd e kötet függelékében.

tatás” — kerül elénk Önéletírása lapjain. (II. 143.) Nyugodtan élhet e módszerrel Bethlen, hiszen a család — a primer olvasó — előtt ismert volt a hosszadalmas történet, ráadásul a dokumentum is a rendelkezésükre állt a levéltárban. (Gyakran oda is utasítja olvasóját!) Vagyis, ami a kései olvasó, az utókor számára szándékolt homálynak tűnik, azt a szűkszavú utalást a kortárs vagy a közeli utókor — a beavatottak — még könnyedén, a maga sokszínűségében és teljességében felfejthette. Akár a Sudores et Cruces... ismeretében.

Valószínűleg a „totális önéletírás” megvalósíthatatlanságát s nem egyéb okokat kell keresnünk amögött, hogy — levelezése alapján néhány nagy jelentőségűnek ítéltető — életrajzi tény nem került be Önéletírásába. (Pl.: Váradai Ferenc tatár rabságból történt kiváltása, majd pereskedésük; tordai házának 1672-es felveretése és az ebből fakadó jogi vitái a tordai polgárokkal, a Bánffy Dénessel való összeházasítása stb.)

A Bethlen-levéltanyag, illetve a gyűjtése során előkerült egyéb kortársi dokumentumok feldolgozása nagy mértékben hozzásegít az Önéletírás állításainak szélesebb horizontú ellenőrzéséhez, igazságtartalmának kontrolljához. Különös gondossággal vegyük vizsgálat alá a kor fontosabb politikai eseményeiről, azokban betöltött szerepéről, illetve a jelentősebb kortársakról — az utókor által megkérdőjelezett — mondottakat.

Gyenge alapokon nyugvó, vagy éppen légből kapott érvelésnek tűnhet például az a magyarázata Bethlennek, hogy azért romlott meg Vitnyédivel — s egyben a Wesselényi-összeesküvés magyarországi vezetőivel — a viszonya, mert nem értvén velük egyet, azokat „bolond aggoknak” nevezte. (Erre egyébként azért is fontosnak tartom felhívni a figyelmet, mert általa igazolva látom azt, hogy valóban koholt hamisítvány volt a protestáns prédikátorok perében oly nagy szerepet játszó, Bethlenhez írott Vitnyédi-levéll!) Állítása igazolására Bethlen az üldözött prédikátorokhoz intézett episztolájában közöl is egy ingerült hangú Vitnyédi-levelet, mely már erre a megromlott viszonyukra utal. Felmerülhetett a gyanú, hogy esetleg Bethlen is az ellenfél fegyverét alkalmazva akart visszavágni: ön maga is koholt egy Vitnyédi-levelet, azt sugalmazván, hogy viszonyuk az adott időpontra annyira megromlott, hogy Vitnyédi egyszerűen nem írhatott neki olyan bizalmas hangú levelet, amelyet corpus delictiként használhattak fel a papok elleni eljáráshoz. Fennmaradt azonban egy autográf levele a pozsonyi ügyvédnek, amelynek haragos indulata, számos kitétele visszaigazolja Bethlen állítását elhide-

gülésükről.¹⁴ (Más kérdés, hogy Bethlen minden bizonnyal eltérő külpolitikai koncepciója miatt szorult az összeesküvés perifériájára. L. a 114. sz. levelet és jegyzetét.)

Erősen megoszlanak a vélemények Bethlennek a Bánffy Dénes kivégeztetésében betöltött szerepéről, illetve annak Önéletírásbeli megörökítéséről. Bethlen Miklós — bár elismeri, s bánja aktív részvételét — úgy állítja be önmagát, mint aki végrehajtó volt csupán és nem kezdeményező, s Telekire és körére hárítja át a közvetlen felelősséget. Ebben Deák Farkas a történesek meghamisítását véli felfedezni, a kor történetének egyik legkiválóbb szakértője, Teleki monográfusa, Trócsányi Zsolt pedig a Bethlen János—Béldi Pál vonalat marasztalja el a politikai gyilkosság vétkében, s szintén úgy ítéli meg és értékeli a helyzetet, hogy Bethlen e kérdésben dezinformál. (Részleteiben lásd a kérdést a 148. sz. levél jegyzeteiben.) Sajnos, a dokumentumok a Bánffy-ellenes liga ügyében kevés információval szolgálnak, a fennmaradt kisszámú adat alapján azonban úgy látom, hogy Bethlen Miklós — noha, mint írja, tevékenyen részt vett a tragédia előidézésében és siettetésében — valóban a végrehajtó tisztét töltötte be csupán, s a tervet mások kovácsolták.

Levelezése tanúságai alapján reálisnak tarthatjuk az Önéletírás sorait a Béldi-üggyel kapcsolatos állásfoglalásáról is. Memoárjában nem rejti véka alá a véleményét: tulajdonképpen szimpatizált Béldi-ékkal, az aktív részvételből azonban ezúttal kivonta magát. Ha tudott is terveikről, nem helyeselte a kivitelezés formáit. A polgárháború és a török beavatkozás elkerülése végett a tárgyalásos megoldást javasolta.

Ha Bethlen több mint hétszáz, rendelkezésünkre álló levelét szembevitjük Önéletírásával, számos apró mozzanatot, azonos motívumot találunk, amelyek pontos egyezése mikrorealizmusának hitelességét, rendkívüli memóriájának részleteket is alaposan rögzítő precizitását, s nem utolsó sorban elfogultságtól gyakran mentes őszinteségét fémjelzi számunkra.

¹⁴ „Ha megh gondolom, minemő emlekezettel uolt kegd, mind magam, mind penigh az Murany alatt együt leuő fő emberek felöl, miuel mindniaiunknak bolond newönk vala kegdnel, es nekem minemő valasz adasaval kerkedet, Rosembergrül kegnek tartozo igaz szeretetbül irt lueulemre, az mellyet en, sem mas lueulet ennel többet, el valasunk utan nem lattam, ha ugy hihetnem az kgd leueleben lewő io szavait az mint irta megh nevetne kegd, es megh együgyusegemert nagyobb bolondnak mondhatna [...] Az előbby leueleidben Apad titulusom uolt, most barátod nevem vagyon, az utan talan czatlos nevem lenne, nekem fiam bizony az soha nem leszen.” (Az egész levelet l. a függelékben. Lelőhelye: OL P 659, 53. cs. 1109.)

Amint esett már szó róla, az utókor a kortársak jellemzésében, ellenfeleinek szubjektív megítélésében, alakjuk, szándékaik és tetteik tudatos deformálásában, sötétre festésében fedezi fel a legtöbb kivetnivalót Bethlen Miklós ábrázolási módszerét illetően.

Úgy tűnik azonban, e kifogások megtételekor csupán feltételezéseiket közölték ténymegállapításként. Ismét csak azt kell mondanunk, hogy az egykorú missilisek, jegyzőkönyvek, naplók és egyéb források tükrében a Bethlen kortárs-portréira vonatkozó fenntartások nem igazolódnak vissza! Természetesen lehetnek kisebb-nagyobb eltérések, de az a mód, ahogy Bethlen látta és láttatta őket, nem torzított: figurái jellemét alapvető, fő vonásaiban tudta megragadni. Az Önéletírásban ellenük felemlített vádak legképtelenebbjei is tényként jelennek meg leveleiben. Hangsúlyozni kell azonban, hogy a levelek alapján csak a tény megtörténte igazolható, a körülmények előadása és kommentárja már újabb szubjektív mozzanatok tartalmaz, melyek ellenőrzése ily módon lehetetlen, vagy csak ritkán végezhető el.

Lássunk ezután néhány portrét abból a galériából, amelyben kora politikai figuráinak alakmását helyezte el Bethlen Miklós.

A tétova, késedelmeskedő, vezetésre alkalmatlan Béli Pált levelében és Önéletírásában is „cunctator”-nak titulálja, rálelvén egyetlen szóban Béli összes kudarcának, politikai bukásának okára.

A mohó, kapzsi birtokszerző Apor Istvánt — kinek egyéb morális értékeit, jó tulajdonságait többször is elismeri — olyan apró, látszólag rejtett mozzanattal sem rágalmazza, hanem jellemzi, mint a Jabróczkyné Kapi Erzsébettel szemben tanúsított magatartása. Apor azáltal próbálta saját vicei birtokáról kiűzni a szerencsétlen asszonyt, hogy még az étel is elfogván tőle, koplaltatni kezdte őt és szolgálait. Ez a késői olvasó által már alig ellenőrizhető mintegy odavetett megjegyzés joggal tűnhet írói fogásnak, Apor rágalmazó, hitelrontó túlzásnak. Am egy fennmaradt Bethlen-levél idevonatkozó sorai szerint a kancellár valóban intette a kincstartót, hogy a törvényes úton járjon; nem koplaltatnia, hanem gyámolítania kellené Jabróczkynét. (Ö. II. 75. és 409. sz. levél.)

Rabutin tábornok erőszakos, fékevesztett természetének ábrázolására többször is sort kerít önéletírása lapjain Bethlen. Egyik élenk lendületű jellemzése szerint: „Ha lehetett volna a papiroson és szavával, mennykövet, pestist, basiliscust hányt volna. Egyszer azt izené: a pátensben írjuk meg, hogy az anyák hasából is kihasogattja a gyermekeket etc. Juta eszembe Hab. 1:13. Igy moderálám vagy molliálám: a terheseznek sem lészen kedvezés, etc.” (II. 138.) —

E Háromszékhez intézett 1704. jan. 29-i pátens szövege valóban megőrizte a „terhes asszonyokat is személyválogatás nélkül levágtaja” fenyegetést. (II. 321.)

S az olyan, anekdotikus színezetű, kevésbé fontos, de mégis rendkívül jellemző erejű betét, mint a tehetetlen dühében Toroczkai István szőlőjét kivágtatni akaró Rabutin epizódja is hitelesíthető más forrásból. (II. 139.)

A Rabutin—Bethlen viszony ellentmondásairól élénk képet ad az Önéletírás lapjain a rab kancellár. E viszony meghatározó okai között ugyanazokat sorolja fel, amiket egyszer korábban már összefoglalt a *Succinta et vera relatio disgratae Comitis Nicolai de Bethlen apud excellentissimum Generalem Comitem Rabutin c. feljegyzésében*. (L. a 418. sz. levél jegyzetében.) Ugyanakkor a „Mind te dolgozod ez, te a többit az orránál fogva hordozod; mind bolondoknak, csutaknak, tőkének tartod” (II. 30.) vádakát szinte szó szerinti egyezéssel elősorolja a *Sudores et Cruces...*-ben is: „Vous tenez tous les autres pour sots et fats, te mindenkit köfejünek és tuskónak tartasz, te vagy minden mindenben.”

A gubernátor Bánffy György — a legnagyobb hatalmú vetélytárs és ellenfél — képe egyértelműen negatívra kerekedett Bethlen tolla nyomán. A történetírás egyetért azzal a megállapításával, hogy — számos emberi gyengéje, képzetlensége és szűk látóköre miatt — alkalmatlan volt feladata betöltésére, felelősségteljes ellátására.¹⁵ Róla is feljegyez Bethlen olyan apró, emberi momentumokat, amelyek utólag, a levelek utalásai alapján, megerősíthetőek. Nagy méltatlankodással említi például önéletírásában, hogy Bánffy és Apor magára hagyta őt bécsi követségükről hazatérőben, s ez a tiszteletlen, megalázó kiközösítés mély nyomot hagyott benne. Erre mutat útközben írt levele is. (II. 33. és 417. sz. levél.)

Bizonyára kereskedői etikáját sértette az a dohos, féregette, homokos gabona, amit kétszer is említ memoárja lapjain. Nehezen szánja rá magát, de végül is megvallja, a Scherffenberg által 1686-ban oly indulatosan kifogásolt minőségű gabona Bánffy Györgyé volt. (Vö. Ö. I. 351., 387., és a 242. sz. levéllel.)

S az 1686-os tárgyalásoknál tartva, megjegyzésre érdemes, milyen híven reprodukálja negyed század múltán is Kintzing császári biztos — ugyancsak anekdotába illő — szavait: „Hogy az egész inquisitiót

¹⁵ Kártyázásairól, ivászatairól bőségesen találunk adalékokat veje, Wesselényi István naplójában. (Mikrofilmje az MTA Történettudományi Intézetében.) L. még: MAKKAI, 418.

eludálja, egyszer egy fatens oroszról vagy oláhtól azt kérdezte: Micsoda ember lehet az a Jézus Krisztus? Felelé amaz: Ő nem tudja. Másról meg, kinyitván az ablakot, azt kérdi: Ezeket a hegyeket ki csinálta? Felel emez: Ő nem tudja. Nékem fordul s mond: *Ístorumne fassio debet recipi contra tot comitum, baronum, nobilium, et cavalierorum fidem, qui istos mendacii et perjurii convincent juramento. Isti homines tantum loquela et facie differunt a brutis...*” (I. 342.) Az egyidejűleg készült levelében pedig ez állt: „...ökis a Generalistól foghva a legh alább valo szoldatigh e contra megh eskesznek miny nyajann, es arrol protestalnak mind itt előttem es a Commissarius előtt, mind penigh Szathmart Karafa Csaki és *Szent* Ivanyi Uramek előtt, hogy eök Vri etc fegyver viselő az *Istent* es az hitet ismerő es betsülni tudo Nemes Nemzetek es rendek lévén, soha az eő betsülleteket es Életeket ilyen bolond, az *Istent* es az hütöt betsülletet nem tudo hitván emberek hüti alá nem botsátták mint ezek az Olahok es Oroszok, méghis úgy mond ha magyarok es szines köntösü Nemes emberek, tudos emberek volnának, de azt mondgiak *Domine* isti Deum tantum fama audierunt, nihile a jumentis differunt, tantum facie & loquela.” (230. sz. levél)

Még egy adalék tanúskodik az Önéletírás mélyrétegeinek megbízhatóságáról az 1686-os tárgyalások idejéből: Nagy Pál nemtörődöm vállvonogatása országos ügyek hallatán. Kiemelkedő bizonyága az eset megörökítése annak, hogy Bethlen emlékezői-írói módszere évtizedek múltán is képes valóságként megjeleníteni, újratemetni látszólag mellékes, ugyanakkor azonban jelentőségteljes, árulkodó szavakat, mondatokat, gesztusokat. Scherffenberg például azért panaszkodott, mert felajánlotta Nagy Pálnak a védőörizetet, de az „magyar módra vállatvonva válaszolt” (I. 351.) Ezt az apró, ám jellegzetes mozzanatot egyik levele is megőrizte: „A nép éhel halását el futását etc hogy urgealtuk, azt mondta. Vos estis in Causa, qui prohibuistis ne Salaguardas petant, es azt mondgia, hogy ezt Nagy Pál Vrammal beszélvén arrol a Salaguardok állapotjáról es maga házárol, vállal vonittásából, es paraszt emberek szavaiból tanulta ki...” (242. sz. levél.)

Önéletírásában is rendkívül bonyolult — az aktuális külpolitikai orientáció függvényében —, változó, többértelmű Bethlen Teleki Mihályhoz fűződő viszonya, Teleki-értékelése. Ugyanúgy, mint Apor esetében, elismeréssel szól Teleki számos pozitív tulajdonságáról: „noha mint ember sok fogyatkozásokkal volt, de bizony sok szép virtusok, Isten házához való buzgóság, liberalitas, magnifica generositas, elme és indefessa activitas, candor voltak benne” (I.

400.) A memoárból felsejlő összkép mégis elmarasztaló, negatív. Jól követhető kapcsolatuk változékonysága, hullámlása — a levelek, a közvetlen személyes érintkezés nagyobb tapintatot kívánó dokumentumai ezt nem tükrözik olyan plasztikusan, mint önéletírása. Ez utóbbiban gyakran fakad ki indulatosan Teleki ellen, neki tulajdonítván — történelmietlenül és helytelenül — szinte minden kül- és belpolitikai, hadi fiasco okát a fejedelmi érában. Saját balsorsának előidézőjét is többször véli a kövári kapitányban felfedezni. (Nem vonakodik viszont készséggel bevallani azt sem, ha Teleki jóindulatú közbeavatkozásának köszönhet valamit — mint például fogarasi börtönéből történt kiszabadítását.) Hogy jó vagy rossz viszonyuk valóban olyan tényezőkön múlt, amint azt Bethlen jelzi például a szebeni szállásáról való kiűzetését leírva, azt levelezésük ismeretében valós tényként kell kezelnünk. Bethlen Miklós — ahogy felesége Telekinéhez írott leveléből tudjuk — valóban belebetegedett a megalázó, joggatlan — vagy annak tartott! — eljárásba. (Vö. Ö. I. 364., illetve a 244. sz. levél jegyzetével.) Tulajdonképpen lényegtelen, hogy Bethlen túlérzékenységeről vagy a hatalmaskodó Teleki túlkapasáról van-e itt szó, az esetet megtörténtnek kell tekintenünk, s bizonyára nem volt ez másként az egyéb, említett alkalmakkor sem. Számos, kisebb horderejű levélbéli adat támasztja alá az önéletírásban Telekiről mondottakat; valóban létezett, s ma is megtalálható az önéletírásban megemlített 1666-os ligájuk, kettejük szövetség-levele. (166. sz. levél jegyzete.) Szinte szó szerinti pontossággal idézi Teleki 30 évvel korábbi levelének ama bibliai eredetű passzusát, mely szerint „ellene tanácsot tartottak, végezést végeztek” (Ö. I. 276. és 162. sz. levél.)

Teleki Mihály kiadott levelezése is szolgáltat fontos adalékot a hitelesség kérdéséhez: ténylegesen létezett Székely Lászlónak olyan levele, amelyben a *Canis pater, canis filius* jelszóval szorgalmazta Bethlen János után Miklós háttérbe szorítását is. (Vö. I. 271. és a 161. sz. jegyzetével.)

Sorolhatnánk még az Önéletírás és a levelek egymás hitelességét erősítő helyeinek számát a sellyei kapitánytól, akinek Dévénynél bokában ellőtték a lábát (Ö. I. 217. és a 21. sz. levél), a bereghalmi szász püspöknéig, aki miatt Szász Jánosék orvul kivégeztették Kolozsvári Dávidot. (Ö. II. 121. és a 366. sz. levél.) Idézhetjük első felesége, Kun Ilona haláltusáját és az azt visszhangzó utalást. (Ö. I. 333. és az 598. sz. levél.) Vagy azt a sajnálatos tévedést, melynek következtében a levéltitok szigorú szabályát szegte meg, s Bethlen Farkast tette örök ellenségévé. (Ö. I. 305. és 211. sz. levél.)

Bizonyára talál még a figyelmes olvasó is ilyen egyezéseket, a kialakult képen azonban a mennyiségi növekedés lényegében nem változtat, legfeljebb a jelzett tendenciát erősíti meg.

A művészet és valóság viszonyát Bethlen leveleinek és Önéletírásának egybevetésével vizsgáló módszer hozadékaul végkövetkeztetésként megállapítható, hogy Önéletírásában — az ellenőrizhető adatoknál — Bethlen nem deformálja programszerűen az eseményeket és a tényeket. A levelekből és egyéb kortársi dokumentumokból visszaigazolhatók az Önéletírásban megjelenített életrajzi vonatkozások, gyakran ugyanazokkal a szavakkal, fordulatokkal él memoárjában, mint a történésekkel egyidejűleg tette. Ebben nagy segítségére szolgál megbízható emlékezőtehetsége.

A részletek megfigyelésére, kidolgozására irányuló figyelme, mikrorealizmusának pontossága arra enged következtetni, hogy jelentősebb horderejű dolgokban is a valósághoz közeli állításai. Levelei, ha a tényeket nem is minden alkalommal, az egyes tettek pszichológiai mozgató rugóit talán sohasem, de az igazságra törekvő önéletírói módszert, annak lehetséges megvalósulását igazolni látszanak. S ami talán a legfontosabb: a levelek ugyanannak a hazája sorsáért felelősen aggódó, európai horizontú látókörrel és elemzőkészséggel megáldott, rendkívül tevékeny politikusnak a portréját állítják elénk, akit az Önéletírásból megismerhettünk, s aki szükség esetén rendi korlátait is szétzúzva emelkedett ki kicsinyes távlatú, önös érdekeire összpontosító közvetlen környezetéből.

Igy elmondhatjuk, hogy az Önéletírás mint irodalmi alkotás, saját törvényszerűségei alapján mérve, az írói módszere, betöltött funkciója tekintetében művészileg igaz rekvizítuma egy bizonyos álláspontnak, helyzetnek még akkor is — sőt azzal együtt is —, hogy egyes eseményeket, szituációkat nem, vagy nem mindig az objektív valóságnak megfelelően ad elő, az ismeretek hiánya miatt öntudatlanul, vagy az elhíttetés szándékával tudatosan módosítva a megélt valóságot.

Ugyanakkor nem hagyhatjuk figyelmen kívül továbbra sem azokat a — bevezetőben felsorolt — objektív és szubjektív tényezőket, amelyek ezt az írói törekvést gátolják.

Azt sem téveszthetjük szem elől, hogy valamely történeti jelenség az objektív valóság megközelítésének igényével csakis a rá vonatkozó összes feltárható dokumentum alapján rekonstruálható. Vagyis a történetírás egyéb forrásait, kontrollanyagait és módszereit is fel kell használni, hogy az önéletírásokban realizálódó művészet és valóság, illetve a szubjektív anyagkezelés és a történeti hitelesség

viszonyát megállapíthassuk. A missilisek és az önéletírások anyagának egybevetése csupán egyetlen, korántsem teljes érvényű módszer, melyet a többivel együtt, komplex módon kell alkalmazni.

Jelen esetben, a célkitűzésből és az anyagból következőleg — néhány kivételes esettől eltekintve — csak e kontroll-lehetőség kritikai és bizonyító erejével kívántunk élni. E kísérlet eredménye arra ösztönöz, hogy az önéletírás műfajával és mindenkori szerzőjével szemben a korábban megfogalmazott fenntartásainkat a történeti hitelesség és teljes objektivitás kérdésében továbbra is jogosultnak érezzük. Bethlen Miklós esetében azonban a levelek és más dokumentumok tanúsága azt sugallja, hogy a kétségek együttese sem elég arra, hogy a művészi igazság fölé rendeljük a történelmi igazságot. Ezt a véleményt mi sem támasztja alá jobban, mint az, hogy a levelekből — az egyidejűség dokumentumaiból — sem áll elő új Bethlen Miklós- vagy Erdély-kép, legfeljebb árnyaltabb, teljesebb, részleteiben kidolgozottabb, mint az Önéletírásban.

APÁCZAI HATÁSA BETHLEN MIKLÓS PEDAGÓGIAI ÉS ISKOLAPOLITIKAI TÖREKVÉSEIRE

Bethlen Miklós pedagógiai nézetei, iskolapolitikai célkitűzései fő vonalakban felfedhetők az *Önéletírás* alapján. Leveleiből is élénk tárulnak azonban olyan, eddig ismeretlen adalékok, melyek részben az önéletírás egyes kitételeit teszik számunkra világosabbá, részben teljesebbé válnak ismereteink Bethlen tevékenységének erről az igen fontos részterületéről.

A Bethlen-életrajzok közhelye, leggyakrabban visszatérő megállapítása, hogy ő a XVII. századi, hanyatló Erdély „legeurópaibb koponyája”, s ezt nemcsak hosszas peregrinációjának, hanem kiváló hazai tanítómestereinek, Keresztúri Pálnak, Basirius Izsáknak, s aki az ifjút „optimus és charissimus discipulus”¹ névvel illette, s akit „mint atyámat, úgy tartottam, szerettem, becsültem”, s akinek „emlékezetét ma is becsülöm”² — Apáczai Csere Jánosnak köszönhette. Mindhármójuk tanítási elveinek, pedagógusi módszereinek, iskolapolitikájának méltó emléket állít főműve lapjain. Ösztönös pedagógusként propagálja eredményeiket, leggyümölcsözőbb módszereiket kívánja terjeszteni, legalább most, élete summázatakor. Keresztúri, ez a „gyermek-tanítani ritka és példa nélkül való ember,”³ metódusát nyomtatásban is szándékozott megőrizni-továbbadni: „Sokszor bántam, s ma is bánom, hogy amíg Németországban jártam, gyermeki könyveim, írásim Kolosvárrott elvesztenek, hadd tudnám a közönséges jóérett kiadni azt a Keresztúri Pál methodusát, melyet így is, amennyire lehet, letészek, talán léssen valaha valaki követője s felvetetője, mert én üdvezült Csernátoni Pállal hijában igyekezém benne, opponálá magát a kevélység, az irigység és a restség a tudókban...”⁴

¹ Ö. I. 162.

² Uo. 165.

³ Uo. 143.

⁴ Uo.

Sem szándékomban, sem módomban nem áll itt részletesen elemezni Keresztúri tanári ténykedését, azt azonban látnunk kell, hogy amit Bethlen legfőként helyesel, a kényszer nélküli, drillmentes módszer, az omnia sponte fluant elve, az anyanyelven történő alsóbb fokú oktatás, az mind Comenius rendszeréből csapódott le Keresztúrinál.⁵ Így, bár Bethlen tagadja, hogy — legalábbis diákoskodása idején — Comeniust tanult volna, közvetve mégis a hatása alá került.

„Hogy az Apáczai-tanítvány Bethlen Miklósnál is megtaláljuk az elhanyagolt nemesi nevelés kritikáját, ez éppen nem feltűnő, és nem is szükségképpen Comenius-hatás. Sőt a Bethlen-féle kritikában minden kíméletlensége ellenére sincsenek meg Comenius társadalomrajzának polgári szempontjai” — érthetünk egyet Bán Imrével.⁶ Bethlen ugyanis sohasem bírál polgári alapról. A hazai praxisból fakadó éles megfigyelései azonban mindig magukon hordozzák a polgári életformán is csiszolódott elme ellenőrző-erősítő reflexióit. Így híres nemesi nevelési kritikájának is inkább ez az egyik forrása. Legalább olyan fontos, mint a másik kettő: a Biblia — és Apáczai. Apáczairól Bán Imre jegyzi meg, hogy a körülötte létrejött tanítványi kör „már életében kezdte szertevinni Erdélyben nemcsak eszméit, hanem tanítói gyakorlatát és erkölcsi magatartását is”⁷ S hogy „Tanári sikereiről legszebben Bethlen Miklós számol be, minden szavából árad az a csodálat, amelyet mestere sugalló erejű egyénisége iránt érez...”⁸ De nem csak az egyéniséget asszimilálja Bethlen Miklós. Apáczai pedagógiai, művelődéspolitikai nézeteinek, gyakorlati didaktikai törekvéseinek nyoma vezérlő fonalként húzódik végig tanítványának minden, e téren tett megnyilvánulásában.

A hű tanítvány elolvasta és magáévá tette a mestere egész életművét. Az ő szellemében cselekszik, kijelentései Apáczai mondatainak távoli visszhangjai. Ennek kimutatásakor azonban hangsúlyoznom kell, hogy lehetetlen kideríteni: a látszólag filológiai apparátussal is rögzíthető egyezések közül mi származhatott szóbeli közlésből, gyakorlati kivitelezésből, és ténylegesen az írott munkák emlékfoszlányaiból.

Legismertebb pedagógiai metaforájának („Béadták a vadszamar fiat a scholába, tizenkét esztendő múlva kijött egy mindenfelé ordító,

⁵ Bán Imre hívja fel erre a figyelmet a Comenius és a magyar szellemi élet c. tanulmányában. L. BÁN, 1976. 165.

⁶ Uo.

⁷ BÁN, 1958. 541.

⁸ Uo. 420.

visitó, nyerítő nagy vadszamar, sem az Istene, sem hazája törvényét, sem a históriákat, még csak az ő maga eleinek viselt dolgait sem tudta, mégis országot, ecclesiát, politiát, törvényt és országos hadakat, követség és tractákat igazgasson; igenis a kőműves csákány, kalán, kő s mész nélkül várat építsen.”⁹) maga nevezi meg forrását: Jób könyve, 11:12. S jó alkalom nyílik arra, hogy betekintsünk Bethlen Miklós írói műhelyébe, képalkotó mechanizmusába, mert az idézett helyen csak ennyi áll: „És értelmessé teheti a bolond embert is és emberré szülheti a vadszamar csikóját is.”¹⁰ Hogy e kép úgy bomlott ki Bethlennél, mint ahogy kibomlott, abban nagy szerepe lehetett Apáczai *De studio sapientiae* című gyulafehérvári székfoglalójának, mely az Enciklopédia függelékeként is megjelent! Az erőszakmentes, játékos tanulás, a lélekölő retorika-grammatika központú tanítás helyett a reáliák oktatására hangsúlyt helyező iskola-rendszer e munkából is követendő példa lehetett számára. Érdekes párhuzam, hogy Bethlen Apáczaihoz hasonlóan ugyancsak kőműves-hasonlattal — bár azt másként kibontva — ábrázolja az alapokat, a reáliákat nélkülöző tanítói gyakorlat lehetetlenségét.¹¹

Erdély tudós kancellárja nem csak a fentebb leírtakat látta meg hazája elavult, ásatag iskolai-oktatási rendszeréből, hiszen Erdély s Magyarország legkiemelkedőbb szelleme nyitogatta szemét: Apáczai János. Azt hiszem, axiómaként kezelhetjük, hogy Bethlen egyik legfontosabb tankönyve a *Magyar Encyclopaedia* volt. Apáczai didaktikai elveit tételesen ugyan nem fejtette ki, de az enciklopédiának a tanítók és tanulók jogait és kötelességeit összegező része alapul szolgálhatott az Apáczai-követőknek. A formális tanítás és verbalizmus ellen itt is állást foglal, s főbb nevelési elvei — melyekkel Bethlennél igen gyakran találkozunk, akár úgy, hogy Keresztúrinak tulajdonítva, s elképzelhető, hogy ő volt az ősforrás — kiolvashatók.

Az *Önéletírás* egy másik kitétele arra enged következtetni, hogy Bethlen Miklós nemcsak hírből ismérte, hanem olvasta is Apáczai-

⁹ Ö. I. 148. Apáczai kőműves-hasonlata: „Márpedig ahogyan egy mesterember szánni való, ha *csak* szerszámai vannak, éppúgy a mi növendékeink sem érnek semmit, amíg csak eszköznek való tárgyakkal töltik tanulmányi idejüket. Viszont mily sokra vihetnék rövid idő alatt, ha előrebocsátva a reáliákat, előbb mintegy az egész épület anyagát összegyűjtenék igen nagy bőségben, azután azokat a köveket, melyeket összeillőbbnek tartanak, a logika segítségével kiválogatnák és rendbe raknák, grammatikával mint cementtel összeragasztanák, a retorika által pedig a házat mindenféle színű virággal és díszsel felékesítenék.” (APÁCZAI CSERE, 90.)

¹⁰ Jób könyve, 11. 12.

¹¹ L. a 9. sz. jegyzetet.

nak az akadémia felállításáról szóló tervezetét. Feltételezésemet alátámasztja az a tény, hogy e tervezet egy példánya Bethlen János iratai közül került elő.¹² — „Szép projectumot írt vala egyszer, melyben megmutogatta vala, hogy a Basiriusnak rendelt ezer tallérból és az akkori fejevári kollégiumra esztendőnként menő költségből nyolc professzor, akadémia, és classisok tanítására való gymnasium kitelik; nem hiszem, Barcsai Ákos, ha floreal vala, hogy fel nem állítja vala, de Isten ezt máig Erdélynek nem engedte.”¹³

Ugyane tervezetet visszhangozza Bethlen kitétele az alacsony származású hivatalnokokról: „...ez adta az alacsony és sokszor parasztemberek gyermekeiből álló prókátor, director, secretarius és ítélőmestereket, mert a főember gyermeke nem volt arravaló, s osztán morgott, mikor utól kellett mosdani, hogy nem becülik a hazafiát, hanem csak a sohonnaiakat”.¹⁴ Apáczainál ez így hangzott: „Ó, mely nagy gyalázat az nemes és főemberek gyermekeinek, hogy az paraszt ember gyermekei önékik eleikbe ültetnek, kik után gyakorlat sűveg levéve kell salápolniok! Ezt hozta ám az időnap előtt való agár és paripa, stb.”¹⁵

A romlott közállapotoknak, a gazdasági és a morális hanyatlásnak okát Bethlen és Apáczi egyaránt — mondhatjuk: az előbbi az utóbbi inspirációjára — a hiányos, korszerűtlen, elégtelen oktatásban látja. Bethlen Miklós: „Ez csinálta Erdélyben a sok nyomorgató, istentelen főurat, főembert és ezekből osztán a sok istentelen hamis bírót, igazgatót, a sok bolond, egymással ellenkező, egymás házait elrontó, magoknak és mindnyájoknak s maradékjoknak is eszeket vesztő újabb-újabb articulusat...”¹⁶ Apáczi a *De summa scholarum necessitate*ben hasonlóan érvel és összegez: „De szeretném tudni, honnan van a mi házi tűzhelyeink körében is annyi gonosz család, annyi rossz családapá, családaya, rakoncátlan fiú, csalárd, verekedő és kegyetlen földesúr, ármányos és hűtlen szolgáló? És honnan vannak egyházunkban annyian, a kereszténység alapelemeit sem ismerő, lekipásztori álarcot magukra öltött papok, lomha hájtömegek, papi állásokkal üzérkedők, farkasok, bérecek? És az iskolában annyi élősd, éhenkórász, a tudományok híveinek álarcát magukra öltött üresfejű emberek, az iskolaügyek rókái? És az állami életben

¹² BÁN, 1958. 497.

¹³ Ö. I. 162. Vö. APÁCZAI CSERE, 181., ahol Apáczi tíz vagy tizenegy professzort említ és száz alumnus diákot.

¹⁴ Ö. I. 148.

¹⁵ APÁCZAI CSERE, 189.

¹⁶ Ö. I. 148.

annyi megvásárolható bíró, Bileám-követő ügyvéd, annyi igazságtalan per, méltatlan adóztatás, zaklatás, zsarolás? És a nép körében annyi panasz, síránkozás, sóhajtás és jajgatás?”¹⁷ S a válasz azonos és egyértelmű: ok: a magyar iskolák nemléte. Ám ha e két idézet nem elegendő annak bizonyítására, hogy Bethlen nemcsak ismerte az iskolák felállításának fölöttébb szükséges voltáról szóló Apáczai-művet, hanem annak szellemében cselekedett-gondolkodott, levelezésében még bizonyítóbb erejű részletek igazolják az Apáczai-hatás mélységét, állandósulását.

Bethlen Miklós a consistoriumnak címzett levelében az iskolák jelentőségéről szólván nemcsak filológiailag kimutatható szöveg-egyezésekkel, reminiszcenciákkal védi az iskolák ügyét, hanem Apáczai szellemiségének jegyében formálja mondandóját is. Az iskola vagy az egyház elsőbsége kérdésére mindketten azonos választ adnak. Apáczai szerint is Krisztus először iskolát állított, s abból kerültek ki aztán az egyház vezetői. Mindketten „szülőanyának” nevezik az alma matert. Egyetértenek abban is, hogy mind az államnak, mind az egyháznak az iskolák az alapjai, s virágzásukat csak az iskolák biztosíthatják. „...valamely politikai közösségben akár vezető, akár alárendelt szerep betöltésére csak olyan emberek lehetnek alkalmasak, akik már kisgyermek korukban, mindjárt az anyatejtől való elválasztás után megszokták, hogy az engedelmesség tejét szívják, alárendelve a kormánypálcát tartó király (ti. az iskolamester) törvényeinek” — írja Apáczai Csere János.¹⁸ A szemléletesebb fogalmazásra törekvő Bethlennél, fél évszázad távlatából, ez így hallatszik vissza: „Sőt a Schola szüli a kiralyokat Feydelmeket Bira-kot Polgarokat &c. Miert van annyi bolond vagy lator Janos, azert, mert a Scholabol keves jo Jantsi megyen ki. Hanyadik ember az a ki tsak a Templomban tanullya meg ügyibe az Istent, bizonyittya a kösseg ostobasaga barom elete. Mellynek oka a magjar Scholak nem léte.”¹⁹ Nem polgári alapról bár, de helyesen látja meg a korlátokat, melyeket a nép kulturális felemelkedése elé gördítettek. S az iskolák, akadémiák állapota — Erdélyben: léte — az elmaradottság fokmérője, de oka is egyben.²⁰

¹⁷ APÁCZAI CSERE, 151.

¹⁸ Uo. 132.

¹⁹ L. a 612. sz. levelet.

²⁰ Mivel nem tartozik szorosan tárgyunkhoz, itt említsem meg, hogy az Apáczai-oeuvre még egy igen fontos dokumentumáról is feltételezhetjük, hogy Bethlen Miklós ismerte. Az Ö. I. 164. oldalán jegyzi meg, hogy tanára „egy celebris disputatiót irt vala De peccato originali. és én annak corollaria responsiöt ex theologia et philosophia”

Bethlen Miklós gyakorlati tapasztalatainak átadásával, a személyes példamutatás útján, s emellett egyéni akciókkal is részt kíván vállalni a gondok megoldásában. Öccsének, Pálnak, könyveket küld peregrinációjából, Mihály fiát — naplóírásra készítve — saját külföldjárásának megisméltésére, kitűnő egyetemek látogatására utasítja. Unokái neveléséből-tanításából is kivenné részét, még bécsi fogása idején is. A kis Mitzust talán ugyanazzal a játékos módszerrel tanítaná az ábécére, amellyel hajdanán őt vezették be az olvasás-írás rejtelmibe. Levele megvilágítja memoárja egyik mondatát is: „Úgy hallottam, hogy mihelyt a hetedik esztendőbe fordultam, mindjárt tanítani kezdetek az abc-ére mint gyermeket játékkal.”²¹ Bizonyára neki is a szerencsejáték dobókockáira rajzolták a betűket — ő e célból márvány golyóbist javasol: „Vettem a kis Mitzus leveletis irattya hogy tanul, idejenn fogtatok rea, de nem kell leg kissebbetis erőltetni, hanem tsak jatekkal Marvany Golyobisra kell az ABC-tzedulatsakra ragasztani s velle ugy jadzani.”²² Három fontos módszertani javaslat: erőszakmentesség, játékoság, illusztráció. És egy dicséret: idejében kezdték el tanítani.

A tanítás az öregedő Bethlennek szórakozást, örömteli elfoglaltságot jelentene börtönében. Istók unokáját — akinek renitens magatartása veszélyeztetheti a Bethlen-háznak Miklós testamentumán alapuló nyugalomát — különösképpen szeretné szem előtt tartani, s tanítani. Felhozatná Bécsbe, „ide hozzám, es Magam Hazamban Magam szemem előtt Tanitassam a Praeceptoravall és Magam legjek Fő Praeceptora Legjen nekemis mulattságom Vigasztalom Rab-sagomban Venségemben”.²³ Fél, hogy Bethlen István tudatlan marad, s a közmondás szerint „A Tudatlan értetlen embernell sintsen gonoszabb Igasságtalanabb” Újfént látható e levélből, hogy oktatási elveinek kialakításában mily nagy szerep jutott a Jób könyve 11:12-nek: „Tudatlanul fell ne hadgjam nőni, mint a borjut, vagj a’ Vad Szamár Vemhet”... S amikor általlátja, hogy Bethlen István bécsi költségeit a család nem fogja állni, *latinul* ír neki levelet, s nyilván a választ is úgy várja el.

Aligha lehet igaza Fábrián Ernőnek, aki Apáczai Csere János c. kismonográfiájában azt állítja, hogy e művét 1659-ben írta Apáczai, s Bethlen respondensként adta elő. FÁBIÁN, 111. Inkább arról lehet szó, hogy Bethlen a függelékét a miltoni témájú — itthon legteljesebben Bán Imre leírásából ismert — doktori értekezéshez, miként Bethlen a tartalmára is utal, az első emberpár bukásáról írt De prima hominis apostasiahoz készítette.

²¹ Ö. I. 141.

²² L. az 577. sz. levelet.

²³ L. a 682. sz. levelet.

Ekkor, élete vége felé, mintha még egyszer Apáczai-tanok sejlénének fel sorai mögött. Hihető, hogy nem csupán anyagi okok miatt szeretné a két unoka, Miklós és István együtt-tanulását, hanem azért is, mert általánosította, amit Apáczai *Fortius Tanácsában* az olvasásról mondott. „Egyedül, ha lehet, soha semmit ne olvass, mert az egyedül olvasás unadalmat szerez, keveset használ, s az elmét megtompítja, hanem ha valamely authort akarsz olvasni, olvasd másodmagaddal. Mert az más jelenlétéből csudálatos az, mely vigyázó ítélet származik, úgyhogy ehhez képest egyedüllettedben csak álmaidni láttassál.”²⁴

Az ösztönös pedagógiai törekvések — látjuk, az *Önéletírás* létrejöttében ezek is nagy szerepet játszottak — áthatják Bethlen Miklós mindennapi tevékenységét is. Habitusa az örök pedagógusé. Nem csupán oktatni, hanem nevelni is akar, s legtöbbször a személyes példamutatás, a saját életéből vett intő példák eszközához folyamodik. Erkölcsi eszményeinek normatívvá válását kívánna az élet számos területén. Vay Mihályt ekként oktatja a házasságra: „...abba vet Kgytek mayi iffju rend, hogy addigh keres nem feleséget annyira mint gazdagságot, hogy az eletenek legh dragabb reszet, Iffjusagat el veszti, osztann sem feleséghet sem Gazdagsagot nem talál, vagy ha ezt az utolsot el eri, a ket elseőt nem, mert az üdő viszsa nem jeő, A Gazdag Aszszony penigh gyakrabban nem Felesegh hanem Aszszony szokott lenni, Bizony nem kötötte Isten a gazdagulast az hazassag melle, hogy hogy gazdagulnak megh sok szegeny hazasok, hogy hogy szegenyednek megh sok gazdag hazasok, lattjuk minden nap.”²⁵ És megoldásul — e bölcs tapasztalatok mellé — saját házasságát ajánlja követendőnek. Miként a Teleki Sándort feddő levél célja is az, hogy önmagát állítsa példaként eléje: „Szomoruan ertetem kgd loval valo esetet. Hey Uram Uram Erdelyi Fő rendü Iffjusag! Hogy soha sem talalkozek köztetek tsak egygis követője Bethlen Miklosnak a Jozansagba. A lovatok patkojaval egy aranyu, vagy annalis oltsobb az Eletetek s a Betsülletetek, el iszszatok, erovel magatokat meg ölitek. Özvegyet Arvat szaporítottok.”²⁶

Kurátori, iskolafejlesztési teendőiről többször is szójt önéletírásában Bethlen Miklós. Több mint harminc esztendeig volt a református egyház világi gondnoka, működéséről a *Sudores et cruces*ben is számot ad. Levelei alapján most nyilvánvalóvá válik iskolaszervező programja és munkássága központi gondolata. Az tudniillik,

²⁴ APÁCZAI CSERE, 118.

²⁵ L. a 299. sz. levelet.

²⁶ L. a 675. sz. levelet.

hogy a szerinte legjobb szakembereket, az *Apáczai—Keresztúri-kör* munkatársait vagy tanítványait próbálja megnyerni a legfontosabb pozíciók betöltésére! Volt ephorusát, Csernátoni Pált — Apáczai-tanítvány, a kolozsvári iskolában „Apáczai alatt logicae et rhetoricae lector et classicum inspector”²⁷ — pártfogásába véve, neki is része van abban, hogy Enyedre hívják számtan és filozófia tanárnak. Hívná haza a kiváló latinistát, Jászberényi Pált is Londonból. Hogy „feltámassza” Keresztúri Pált és Apáczai Jánost!²⁸ Jászberényi is szorosan kötődött a két kiváló pedagógushoz. „Gyulafehérváron a jeles pedagógusnak, Keresztúri Bíró Pálnak keze alatt kezdett tanulni, majd 1650. júl. 26-án Sárospatakon lett togátus diák, abban az időben, mikor ott Comenius működni kezdett s Tolnai Dali János is rektorkodott. Utóbbi helyen azonban nem időzhetett túl sokáig, mert tanult vagy tanított Kolozsváron, Szászvároson, Debrecenben és Nagybányán is; 1653-ban pedig visszakerült Gyulafehérvárra, hol Keresztúri Bíró Pál udvari lelkész felügyelete mellett az udvari iskolában I. Rákóczi Ferencnek és Bethlen Miklósnak praeceptora volt 1655 decemberéig, Keresztúri haláláig. E minőségben feltétlenül ismerhette Apáczai Csere Jánost és Basire Izsákot, kik közül előbbi az ő praeceptorságának szinte egész ideje alatt, 1653 novemberétől 1655 októberéig, utóbbi pedig 1655 márciusától tanára volt az ottani kollégiumnak” — írja Kathona Géza.²⁹ Az *Önéletírás*ban említi Bethlen, hogy apjával együtt munkálódott Jászberényi hazatérésén, másutt is ír róla, hogy Jászberényivel levelezésben állott. E momentumot igazolja Bethlen 1666. júl. 8-i levele is, amit apjának írt. „... addig az Tsernatonni Pall Vram hivatassat halasztom, de Jaszbrényi Vramnak irok de ennekem ugy tetczik, ha azok mind ketten most ithon volnanakis en az szegeny üdvezült Vasarhelyi Vram (kinek halalan bizony szivesen szanakozom) helybebe az Tsengeri Istvan eles elmejet nyelvet szeretnem, mert Tsernatonni Pall Phÿsica s mathematicara készült inkab Theologiara Jaszbrényi Pal felöl valo judiciumomat is tudgya kglid, ki mindazonal az Theologiaban is szepen fundatus de az latinitasban et in minoribus sokkal töb hasznot tetetne...”³⁰ Igyekezte 1668-ban realizálódott, Csernátoni és Csen-

²⁷ Ö. I. 176.

²⁸ Uo. 192.

²⁹ KATHONA, 222.

³⁰ L. a 21. sz. levelet. Jászberényivel folytatott levelezéséről Bethlen másutt is megemlékezik. „És ezt én különösen a célból tettem — ti. titkos jegyekkel írt, J. J. —, hogy édes testvéremnek, ki ekkor Franciaországban időzött és egy Angolhonban levő hű barátomnak, Jászberényi Pálnak, a szükséges költségeket és a hazai ügyek

geri ekkor lett enyedi tanár, amiből az is kitűnik, hogy velük Bethlen a cartesiánus-coccejánus vonalat kívánta erősíteni. Ezt a választását nem igazolta az idő, önéletírásában is elismeri Csengeri szakmai érdemeit, emberi gyengesége felett azonban ítéletet mond: „Csengeri István, nagy tudós theológus és híres prédikátort theologiae professornak, kurátornak, és részszerént perceptor s erogatornak tevék malo et exemplo et eventu, kárt is valla a kollégium miatta.”³¹

Imponáló az a határozottság, a jogkör védelme, amellyel — ha kell, az udvarral is szembeszállva — a kurátorok és az iskolák auctoritását őrzi. Csernátoni halálakor azt írja levelében, hogy az új professzor kinevezése körül „legyenek vigiázásba, valamint az Udvar a Curatorok hire nélkül ne elegyítse abba magát, Ecclesiank és Scholainkra nezve nem lévén az olljan ighen io példa.”³²

De Bethlen nem csak az enyedi kollégium ügyeit érezte sajátjának, éppúgy szívén viselte az udvarhelyi (vö. 1672. jan. 5-i levele) vagy a kolozsvári iskola érdekeit. Otthonában, Bethlenszentmiklóson pedig az Apáczai-tanítvány Uzoni Balázssal megvitathatták a gyakorlati pedagógia Apáczai-féle módszereit és hagyományait. A mesterhez hű tanítványok az ő elképzeléseit valósították meg, nem egészen egy évtizeddel halála után: alsóbb iskolát alapítottak, ahol Uzoni — természetesen magyarul — „mind férfi, mind leány gyermekeket tanított”.³³

állásáról kívánt tudósítást kézhez juttassam, és viszont az Európában országgyűlésileg folyt dolgok hírül vevése által saját tudványamnak eleget tehessek.” — Bethlen epistolájának teljes szövegét l. a Függelékben.

³¹ Ö. I. 262. Csengeriről l. még HERPEI, Adattár III. 3—12.

³² L. a 206. sz. levelet.

³³ Ö. I. 235.

A BETHLENNEK TULAJDONÍTOTT RÖPIRATOK
SZERZŐSÉGÉRŐL

Az Önéletírás, az Imádságoskönyv, a Sudores et Cruces, a Moribunda Transylvania, a Penetralia, az Olajágot viselő Noé galambja, a jóformán ismeretlen, csupán kétlapnyi terjedelmű kiadvány Corona muralis, az Apologia Ministrorum... és számos más tervezet, beadvány mellett a szakirodalom egybehangzóan Bethlennek tulajdonítja az *Austriaca Austeritas*, az *Austriacae Austeritatis Continuatio*, és az *Austriacae Austeritatis, ejusdemque Continuationis Confirmatio* című, névtelenül, illetve álnévvel és hamis helynévvel megjelentetett politikai célzatú röpiratokat.¹

A kor e három legismertebb publicisztikai művének szerzőjét megnevező írások jól megfigyelhetően egyetlen közös forráshoz nyúlnak vissza: Szabó Károlyhoz. Ő volt az, aki bizonyító szó, alapos indok és félreérthetetlen korabeli utalás nélkül leírta az *Austriaca Austeritás*ról és folytatásáról: „A könyv névtelen szerzője Bethlen Miklós.”; a *Continuationis Confirmatió*ról: „Az álnévű szerző Bethlen Miklós.”

Ha a hozzáférhető példányokat szemügyre vesszük, nem találunk olyan külsődleges jelet, possessor-bejegyzést, marginális jegyzetet, amely a szerző kilétéről tanúskodna. Valószínű, hogy Szabó Károly is kizárásos alapon próbálta a szerzőt megállapítani, s Erdélyben Bethlen Miklós volt számára az egyetlen olyan kiművelt emberfő, jó tollú publicista, akit a szerzőséggel meggyanúsíthatott. Hogy véleke-

¹ RMK II. 1293., Kolozsvár, 1672., illetve RMK II. 1319. Kolozsvár, 1673. — Bethlen szerzőségét nem kérdőjelezi meg KLANICZAY, 1964/a 344. sem; itt azonban téves állítás, hogy az *Austriaca Austeritas* jelent meg Justus de Palma Florentinus álnéven, holott ez a munka anonim jelent meg. — Legújabban a Varga Imre által kiadott *A kuruc küzdelmek költészete* c. kötet jegyzetei foglalkoznak az *Austriacac* sorozattal. A röpiratokhoz írott *latin versek* szerzőségét nem látja Varga Imre bizonyítottnak, magukat a szövegeket ő is Bethlentől eredzetteti. (VARGA, 753, 758.)

dése milyen szilárd talajra épült, szemléletesen mutatja a *Falsitas toti mundo detecta*² c. vitairat, amit — Szabó szavait kölcsönözve — „legnagyobb valószínűséggel” ugyancsak Bethlen írt.

E mű szerzőjének kilétét azonban éppen maga Bethlen Miklós fedte fel számunkra az Önéletírása lapjain: „Még én külön irtam vala Heidelbergába Joachimus Camerarius, és több, az elector-körül lévő jó uraimnak, és az én praeceptorimnak a professzoroknak, adjungálván az akkor Bársony püspöktől Magyarorszáiban kibocsátott »Veritas toti mundo declarata« nevű könyvecskét cum refutatione Joannis Pósházi sub titulo: »Falsitas toti mundo detecta«, még holmi ahhoz tartozó maradékokkal.”³ E levél küldése 1672-ben történt, mely évben Pósházi műve is napvilágot látott, s a „holmi ahhoz tartozó maradékok” talán az 1672-ben egy kötetben kibocsátott *Austriaca Austeritas* és az *Austriacae Austeritatis Continuatio* lehetett.

Kérdés, ha Szabó Károly e kiadványnál ily nyilvánvalóan tévedett, nem tarthatjuk-e joggal ugyanilyen megalapozatlannak azonosítását az *Austriaca*-sorozat esetében is. Ítéletét az utókor kritikátlanul átvette, s Lukinich Bethlen család monográfiája már magától értetődő természetességgel veszi fel Bethlen művei közé a felsoroltakat. „Bethlen Miklóst megbízták egy röpirat megszerkesztésével, melynek álnéven s esetleg hamis nyomdahely-feltüntetéssel kellett megjelenie, hogy minden sérelmet takargatás nélkül feltárhassanak benne anélkül, hogy ezért akár a porta, akár a bécsi udvar magyarázatokat kívánhatna a fejedelmi udvartól.”⁴

Lukinich szerint a külföldi közvélemény tájékoztatása végett — s a protestáns fejedelmeknek el nem küldött levelek helyett — így jött létre az *Austriaca Austeritas*. Majd 1672-ben újabb röpirattal jelentkezett Bethlen, az *Austriacae Austeritatis Continuatio*val, amely az I. Lipót és kormánya foganatosította megtorló, protestánsüldöző intézkedéseket volt hivatva előszámlálni.

Szabó Károllyal ellentétben Lukinich Imre viszont már úgy tudja, hogy Bethlen e műve befejeztével téteti kritika tárgyává Bársony György művét Pósházi Jánossal (*Falsitas toti mundo detecta*).

² RKM II. 1295.

³ Ö. I. 261. E kérdéshez lásd még: ZOVÁNYI, 293.; ESZE, 667—693.

⁴ LUKINICH, é. n. 310. — Ehhez a megállapításhoz bizonyára alapul szolgált Ráth György nyilatkozata is, aki a tulajdonában lévő 1671-es *Austriaca Austeritas*st egyenesen „Bethlen Miklós Kolozsvárt megjelent híres röpiratának nevezi, MKszle 1892—93. 232—233.

E tény azonban még inkább felerősíti kételyeinket. Ugyanis ha a rendkívül felkészült, széles látókörű, erősen polemizáló hajlamú Bethlen írta az *Austriaca Austeritast* és folytatását, akkor a legkézenfekvőbb az lett volna, ha vitapartnere állításait cáfolva korábbi állításait önmaga védelmezte volna, s nem mással végezteti el a nagy anyagismeretet kívánó munkát.

1672. január 27-i, Teleki Mihályhoz intézett leveléből kiviláglik, hogy Bethlen jól ismerte az *Austriaca Austeritast*. Sőt, amennyiben az alább kiemelt sorok az *Austriacae Austeritatis Continuatióra* vonatkozathatók, talán a folytatására maga vállalkozott: „Minap újabb formába megírom ismét az leveleket oda fel, de az urak azt találták, a kik Csenádon együtt voltak, hogy sem instructiot, sem azt az levelet fejedelem pecsétí és subscriptioja alatt nem bátorságos felküldeni, *hanem in forma libelli kell egy írást csinálni és az Austriaca Austeritáshoz alkalmaztatni és simplex credentia mellett felküldeni. Immár most ismét azon dolgozom, az mennyire én tőlem lehet, ugyan derekast akarnék írni, ugy hogy ha az fejedelem nem küldi is, nyomtasák ki.*”⁵ (Kiemelés tőlem: J. J.)

Bethlen szerzőségét sugallja az is, hogy öt évvel később is úgy ír az *Austriaca Austeritast*ról és a *Confirmatió*ról, mint amelyek szerzőjét nem ismeri, s érdekes, hogy ilyen vonatkozásban a közbülsőt, az *Austriacae Austeritatis Continuatiót* nem említi. Bár eléggé furcsa, hogy 1677-ben — tehát majd másfél évtized múltán — beküld érte Kolozsvárra, és nem tud belőle példányt szerezni.

Teleki 1677-es magyarországi hadjáratra való készültekor szeretné segítségül hívni Bethlen Miklós pennáját: fegyverfogását tollal is megokolandó. Bethlen válasza fennmaradt, s némiképp eligazít a röpiratokhoz való viszony kérdésében. Bethlen okmányok, dokumentumok nélkülözhetetlenségét jelzi, mert „Ezek nélkül fundamentos Manifestumot nem tudom, mint irnak, ha ezek megh volnának, enis fel merném kötni a pennát, ugy hiszem Faigel Peter Uram, vagy Apátzai Thamás Uram mind ezekbe sokat conferálhatna, mert az mint kgd mondá, hogy az Austriaca Austeritasbol vehetni, igaz dologh, hogy onnét vehetni, de nem szintén annyit, az mint én szeretném, más az nem tudom, ha tsak álmomba láttame, de ugy tettzik azt az Austriaca Austeritást refutalták, azis ighen kevantanék nékem, hadd latnám, ha nyule? vagy medve, mert kivált abba nagy scrupulust látok, hogy az mint az Austeritásba folio penultimo az vagyon irva, toties immunis Statuum Regni in suum Regem

⁵ TML VI. 36., vö. 130. sz. levéllel.

insurrectio <esse posset> etiam armata esse posset, ezt én nem tudom, honnet citalta az Author, mert szorol szora ilyen formánn én ezt nem tudom hogy olvastam volna, ha kgd tudná, hogy ki írta azt az Austeritást, igazittana reá, hadd vennem Censuráját, mert el hiszem az a betsülletes ember az dolgokban versatus lehet; semmit penigh ollyat nem szeretnem irni affélébe, az mellyet helyesenn refutálhassanak.”⁶ (Kiemelés tőlem: J. J.)

Bethlen e levele szerint tehát nem ismeri az *Austriaca Austeritas* szerzőjét, amit elhihetünk neki, hiszen kellett olyan taktikai érzékkel rendelkeznie, hogy a mű szerzőjeként ezt a kérdést ilyen formában ne tegye fel az erdélyi minden titkok tudójának, Teleki Mihálynak.

Alig két hét leforgása után újból érinti a témát: „Szent Peterről haza iövénn, küldöttem vala bé Kolosvárrá az *Austriaca Austeritas* Refutatioja, Continuatioja, és Confirmatioja utánn, az többit ugyan nem kaphattam, hanem ez utolsot, de ugy látom hogy emberseghesen oda nyomította az pennát, a ki írta, nemis látom szükséghesnek hogy sem én sem más affele Manifestum írásba faraddgyon, mert ott elégghé megh volna az Ügy oltalmazva irással, tsak immar lehetne fegyverrel...”⁷

Ellene szól a röpiratok Bethlen-művek közé sorolásának az is, hogy a fogságban levő, önéletíró Bethlen, aki az üldözött protestáns prédikátorok védelmében írott apológiáját fő műve lapjain számon tartja, említi, hivatkozik rá — sehol sem utal a tárgyalt háromra. Nem tulajdonítja őket Bethlennek az „Erdély Solonja” munkásságát fölöttébb jól ismerő Bod Péter sem.

Bethlen Miklós szerzősége ellen tanúskodik még, hogy bár álnéven írta a *Columba Noét* — szerzőségéről árulkodik azonban „védjegye”: „az kigyó czimere alatt” nyomtatott ki műve. Ezzel a kortársak számára, nyílt titokként, egyértelműen kijelölte a szerzőt: a Bethlen család címerében volt az a kigyó. Az *Austriaca*-sorozat esetében még a közösségi tudás sem segít, az OSZK RMK II. 1293. possessior-bejegyzése csak annyit árul el: „Auctorem agnoscit comitem Toeckely”

Az eddigiek summázataként elmondható, hogy

- a) Az *Austriaca Austeritas* anonym szerzőjét sem sikerült mindeddig azonosítani. Bethlen megjegyzéséből arra lehet következtetni, hogy ő még 1677-ben sem tudja e mű írójának nevét.
- b) Bethlen az *Austriacae Austeritatis Continuatio* megjelenési évé-

⁶ Vö. a 175. sz. levéllel.

⁷ Vö. a 177. sz. levéllel.

ben ír, és kinyomtatni szándékozik egy, az Austeritashoz „alkalmaztatott” művet. Ez, akár Bethlen egyéni munkája, akár alapanyag más számára, feltételezhetően azonos az *Austriacae Austeritatis Continuatio*val.

De még mindig hátra van a kérdés, hogy ki bújik meg a Justus de Palma álnév mögött, azaz: ki a *Continuationis Confirmatio* létrehozója. Érzésem szerint Bethlen hivatkozásakor kitűnik, hogy e mű szerzőjét ismeri, jó véleménnyel van róla. A *Continuationis Confirmatio* szerzőjét nem *nem tudja*, hanem *nem akarja* megnevezni: „emberségessen oda nyomította az pennát a ki írta”

Hogy ki volt ez a literátor? Ha a *Falsitas toti mundo detectaról* kétséget kizáró bizonyossággal tudjuk, hogy Pósházi János írta, és ismerjük az ő kemény harcokban-polémiákban edzett Ausztria- és katolicizmusellenes tollát, feltételezhetjük, hogy az *Austriaca Austeritast* — és így közvetve vagy közvetlenül akár — a *Falsitast* is visszautasító *Evisceratio*⁸ hatására újfent tollat ragadott, s így született meg, Justus de Palma, Florentini álnév alatt a *Continuationis Confirmatio*. Bethlen sugalmazása természetesen ezúttal sem kizárt.

A *Continuationis Confirmatio* esetében az álnévből kell kiindulnunk. Pósházi több polemikus iratában élt az álnév adta rejtezési lehetőséggel. Lehetőleg úgy azonban, hogy neve az értők előtt mégse maradjon titokban. Nevének kezdőbetűit jelölte meg az „Egy Pozsonyból repült huholó bagolynak megmellyesztése” c. munkája *Janus Philalethus Hydropolitanus* álnévében.⁹ Bizton mondhatjuk, hogy ugyanez a J. P. bújik meg a *Justus de Palma* álnévben is. De a Palma név még tovább elemezhető. Jelentésének megfejtése azért okozhatott eddig nehézséget, mert értelmet, sőt, szimbolikus jelentéstoppletet tulajdoníthattak neki. A PALMA azonban mozaikszó, megfejtését maga Pósházi adja meg az Eszéki István könyvéhez írott üdvözlő sorainak aláírásában: *Johannes Posaházi, Art. Lib. Mag.*¹⁰

Tehát az *Austriaca*-sorozat legutolsó darabjának szerzőjét név szerint ismerjük; s az nem Bethlen Miklós! Ezen a nyomon elindulva kellene most már komplex módon végzett elemzéssel e kérdésben a végső szót kimondani. Magam a röpiratok szerzőségének problematikáját e keretek között nem kívánom, s nem is tudom megoldani.

⁸ Harsányi István átveszi Szabó Károly tévedését, s úgy ítéli meg, hogy „Enyedi vitairatára írta feleletül gróf Bethlen Miklós álnév alatt az *Austriacae Austeritatis, ejusdemque Continuationis Confirmatio*” HARSÁNYI, 224.

⁹ ZOVÁNYI, 1977. 483.

¹⁰ *Diarium theologicum...* Kolozsvár, 1675. RMK I 1359.

A revideálás szükségességét szerettem volna jelezni, s rámutatni arra az értelmiségi körre, mely talán Bethlen Miklós köré szerveződött, s feladatának a publicisztikai hon- és hitvédelmet tekintette. Hogy pontosan kik lehettek Bethlen támaszai, nem tudjuk, de talán nem tévedünk nagyot, ha elsősorban *Pósházi Jánosra*, vagy a Bársonyt ugyancsak cáfoló *Szatmárnémeti Mihályra* gondolunk, de érdekes adat *Fajgel Péter* és — a magyarországi ügyek miatt a Portára küldött, tehát a dolgokban járatos — *Apáczai Tamás* levélbeli említése is. S bizonyára az sem véletlen, hogy éppen *Eszéki István* könyvében leplezi le magát Pósházi az utókor előtt. (Ahova — többek között — Bethlen Miklós is írt üdvözlő verset!)

E részdolgozat célja inkább az volt, hogy a Bethlen-életműből kiválogassa azokat, amelyek bizonyíthatóan nem az ő munkái. Hogy *szövegen kívüli* indítékok alapján megkérdőjelezze azt a — kellően 300 év után sem bizonyított, s ekként nem is cáfolt — állítást, miszerint az *Austriaca Austeritas*, az *Austriacae Austeritatis Continuatio*, s az *Austriacae Austeritatis, ejusdemque Continuationis Confirmatio* anonym, majd magát álnévvel leplező szerzője mögött egyaránt Bethlen Miklóst kell keresnünk.

Az Önéletírás arányait vizsgálva észre kell vennünk, hogy a Bethlen perbefogása után eltelt tizenkét — vagy ha csak a mű végére pontot tevő 1710-es dátummal számolunk, hat — esztendő eseményei mennyire aránytalanul kevés teret — mindössze alig másfél nyomtatott oldalt! — kaptak a hatalmas opuszban.

Ez csak azt sugallhatja számunkra, hogy Bethlen a maga politikai pályafutását bebörtönzése után már lezártnak, folytathatatlanak tartotta, melynek eseménytelensége már nem adekvát tartalom e formához. Leszűkült mozgástérben folyó egyhangú börtön-hétköznapijairól nincs mit írnia, kényszerhelyzetből fakadó befelé fordulásához, pszichikai élményeinek és folyamatainak kiírásához megfelelőbb forma az imádságé.¹

Ekképpen, ha élete alakulásáról, fő művében meg nem örökített napjairól s napfogyatkozásáról mélyebb ismereteket kívánunk megszerezni, óhatatlanul az erre legalkalmasabb műfaj, s egyedüli forrás, a missilis levél segítségéhez kell folyamodnunk.

1704 — házának, a hazának s Isten házának oly siralmas esztendeje² — első felében még aktív Bethlen Miklós kancellár, néhány levél is rendelkezésünkre áll, az Önéletírást kiegészítendő, ez évből. Különösen kiemelkedő értékű közülük a Columba Noé — ahogy a bécsi iratanyag között található példányra Bethlen maga írta reszketeg kézzel: Corpus delicti³ — kíséretében Pano István kereskedőnek

¹ Igazolja ezt Önéletírásában is: „mert én ugyan ab anno 1703. Szebenbe menetelemtől fogva való üdöt nem tarthatom napjaimnak, hanem keserűség és halál éjszakájának.” (I. 241.)

² Ö. II. 131.

³ Lelöhelye: Haus- Hof und Staatsarchiv, Bécs. Hungarica 365. fasc. A per szövevényes folyamatának legalaposabb áttekintését l.: JUHÁSZ, 111—155.

átadottak, a tervezettel közösen a bukás okozói. A Szentkereszti Andrásnak, valamint a G. Hamel-Bruyninxnek szóló levelek egyaránt fontos bizonyítékai voltak az ellene indított eljárásnak. Bethlen ellen szólt, s a gyanút fokozhatta és fokozta is, hogy még Szentkeresztinek sem árulta el a kézbesítendő iratcsomó tartalmát: a hollandiai magyar diákok állapotáról és sorsáról értekezik benne — írta neki.⁴

Ez évből aztán már csak a perével kapcsolatos levelezése, beadványai-védekezései egy részét ismerjük. Az országgyűlés, a gubernium — melyek Bethlen bűnösségét kimondani hivatottak — egyaránt megkapja a neki szánt kérelmet, s legfőbb ellenségéhez, Rabutinhoz is szabadulása végett fordulna 1704. július 7-én.⁵ Apor Istvánt és Haller Istvánt már a „halálra sentenciazatott” Bethlen Miklós kéri, hogy tekintsenek el korábbi ellenségeskedéseiktől, részrehajlás nélkül törekedjenek kegyelmi kérvénye mellett.⁶

Mivel szebeni fogsága (1704—1708) idején a levélírástól is eltiltották, ez az önéletírásában is oly kevésbé megvilágított életszakasz levelek hiányában talán sohasem lesz alaposabban, részleteiben megismerhető. E közel négyéves időszakról ez idáig csupán néhány apró momentumot sikerült föllelni, ami egyébként rávilágít a gubernium tétovázó, erélytelen állásfoglalására is.

Wesselényi István naplójának segítségével e börtönének első pár hónapjának eseményei, a vele való bánásmód rekonstruálható. A rekonstrukció eredménye megegyezik azzal a néhány utalással, ami e korszakról az Önéletírásban fennmaradt.

1704. jún. 23. Az urak kéri a generálist, „hogy a Cancellariushoz had menyen Pap eszt Felelte hogy inkább Ördögött bocsát hozzá, mintsem Papott, a Feleségét is kérvén hozzá arra semmitt sem felelt, a silbakott pedig meg engette hogy az ajton kívül állyon ne belőll, Ugyan a Directornak is meg izente hogy ugy felellyen hozza mint Császár Arulojához, Ugyan ma akarván az kétt Itillő Mesterrel leveleitt fel hanyatni...”⁷

1704. jún. 28. „Ma reggel ugy tudtuk hogy fel hozzák Betlen Miklos Uramatt a Törvényre de mint hogy a melly nap az Evocatio-nak Octavaja inclusive volna, nem ma, a mint sokak gondolkodtak felőlle, hanem holnap ugy mint Vasárnap volna, de Vasárnap sem

⁴ 546. sz. levél.

⁵ 550—554. sz. levelek.

⁶ 555. sz. levél.

⁷ Wesselényi: mikrofilm.

rendi sem ideje nincsen, arra nézve hétfűre halasztatott, es így a kik ez mai napott felellmel várták sokak, azoknak irtoztato napok Hétfű lészen a ki aszt eri közzűlűnk, Egyéb iránt tintátt Pappirosatt es egyéb requisitumokatt ugymint a Diplomatt Verbocit es Istvanffitt be adták, a mellyekbűl erőssen laborál es izeni is az Uraknak hogy mint olyan ember a kinek fejétt Joszágátt keresik bizony meg gondolhattýák micsoda Confusus, ugy hogy sokat a kitt ir ki vonnya, viszont akitt hatul ir, előll teszi, a kitt előll aszt hatul teszi, mellyre nezve olly nagy momentumu dologra, nem egy kétt három nap hanem jo hoszszas idő kivántotik.”⁸

Az ítélet meghozatala után jegyzi fel Wesselényi, hogy Rabutin ki akarta Bánffyval végeztetni a volt kancellárt, de ő azzal háritotta ezt el magától, hogy nincs rá parancsa, Bethlen sorsa a császár kegyelmében áll. Szeptember másodikán úgy hallja a naplóíró, a császár megtiltotta a generálisnak, hogy Bethlennek baja essék. „Az mikor pedig a Betlen Miklos dolgárul valo parancsolattya el érkezett volna, aszt mongýák hogy a levelett a földhöz csapta s aszt mondotta hogy meg gondolám, hogy így járok vélle, de ezek az Urak engem csak orromnál fogva hordoztanak.”⁹

November 26-án pedig azt jegyzi fel naplójába, hogy Rhédey Júlia arról panaszkodik: semmit sem tud az uráról, talán beteg, mert a bekűldött ételbűl alig hiányzik valami.

Ezután egy ideig hallgat a diárium a rab úr sorsáról, majd csak 1705. május 29-én találkozunk újra nevével: „Nyavallyás Betlen Miklosné Aszszonyom solicitálván hogy az Urához had mehetne Pap bé az Innepre, minthogy még éccernél többször meg nem engedték, de a Generál semmiképpen meg nem engedi a melly igen ritka példa szőrnyű es hallatlan rabság illy testi es lelki éségben tartani illyen embert, az Aszszony nyavallyás elegett zugolodik hogy Décrétumot mitt hoztak el bocsátásárul, csak hogy el titkollyák &c. Kivel magát emészti az Vranak semmi hasznott nem téssen vélle, sőt inkább kárt, es szorosabb rabságot.”¹⁰

Ugyan ez idő tájt Rabutin és Bánffy György beszélgetésében is terítékre kerül Bethlen sorsa: „Ugyan az Ur a Generálnál fen létében, hozodott elő Betlen Miklos Uram, kerdvén a Generál az Urtul, ha nem jött é valami irás felőle Bécsbűl, kire mondotta az Ur hogy nem jött semmi, az után kérdette menyi ideje volna már rabságának,

⁸ Wesselényi: mikrofilm.

⁹ Uo.

¹⁰ Uo.

az Ur mondotta hogy a mult héten el mult esztendeje, melyre mondotta hogy van három hoolnapja hogy eszében sem jutott, kire az Ur mondott, hogy maga az ablakrul oda láthatna a Generál az ablakra a hol fogva van, es ez lött vége a beszédnek, szörnyü rabság a kitt, aszt sem tугyák élé meg holt e? vagy mikeppen van az oltátul fogva, mert aszt ember nem láthattya.”¹¹

1705. júl. 19-én, bár a levélírás meg volt számára tiltva, „Betlen Miklos Uram mongyák hogy irt volna plajbárcal egy kis pappirosra a Commendáns engedelmébül a Feleségének melyben írta hogy a Császárt meggyászollya fekete köntöst csináltatvänn magának, az Aszony ü maga pedig el felejthetetlenül örökre meg gyászollya, azonban valami könyvekett is kéretett bé hogy olvassa őket.”¹²

1705. aug. 6-án a naplókészítő feljegyzésre érdemesnek találta: „Acton Uram hozta le Betlen Miklosné Aszszonyomnak egy memorialissat, melyben írta hogy nem lévén semmi subsistentiára valo mediuma, segítse a Generál valamivel, azomban az Urához is bocsássák bé, hadd mehessen hozzá; Mellyre a General ugy replicált, hogy izenye meg a Gubernium neki, hogy felesen lévén itt olyyak akik eö Felségétt szolgállyák, és szolgálattyát promovéalni kíványnyák, eö csak azoknak succurálhasson, felejtí azoknak gazdálkodni a kik meg ez Országott is az ü Felsége hatalma alol el akarták szakasztani, azért csak élhessen a mint élhett es tülle semmit is ne várjon: Hogy pedig az Urához bé mehessen, a mint hogy eddig is nem lehetett, ugy ez után is abban mod nem lesz...”¹³

Bethlen a testi-lelki börtönben szenvedett, ez év szeptemberi feljegyzések tanúskodnak erről: Szeptember 17.: „Betlen Miklosne Aszszonyom fel küldötte az Ura Cipoját menyit ött benne, a melly nem evett volna 4 falatnál többet, kéretvänn az Uratt hogy bár csak aszt tudhatná meg hogy talám beteg az Ura, hogy nem eszik.” Másnap a „General meg engette hogy a melly inassa Betlen Miklos Uramnak maga mellett volt egész rabságában es most halálosan meg betegedvén oda bé ki vitték onnan es mást vittének bé helyette, eszt pedig meg izente Betlen Miklos Uram hogy Gyogyitassa az Aszszony, ez az inas aszt mongya hogy anni a sok fereg a házban a kibn vadnak minthogy az ablakot sem engették meg hogy meg nyissák a nagy rekkenőségben, hogy a moly is mind meg eszi rajtok a köntöst olly szörnyűségben vagyón a szoros rabságban.”¹⁴

¹¹ Uo.

¹² Uo.

¹³ Uo.

¹⁴ Uo.

1705. szeptember 19.: „Az Betlen Miklos Uram meg betegedett es az rab Házbul ki hozott inassa beszéli hogy a mikor meg sententiáz-ták volt az Urát es vissza vitték a Rabházban mikeppen panaszol-kodott Csuti Dezmassanak es mint kezdett imádkozni, attul félt ha ágyában ölik meg es meg hadta az inassának, hogy ha el talál alunni ecaka fel kölcsé, ne találtassék készületlen, viszont ha ű el alszik az inas, amazis fel költi ha valami zördülés leszen ecaka, menyitt olvas Enekel imádkozik, akkor pedig harmad nap mulva micsoda szörnyű szív fogás es nagy nyavallya jött volt rea, a mint maga is mondotta volt mikor eccer Zilahi Uramat hozzá bé eresztették volt, hogy az Órdögnek micsoda szörnyű kisirtetit bocsatotta volt Isten rea, hogy ha még eccer ez rea jü soha el nem szenyvedheti annak utánna pedig mint akadott külömb külömb vigasztalásokra a Bibliában az Isten-nek lelke által, es mint olvasta az inassának, aszt mondván nezd meg fiam mire találtam es előtte olvasván ugy vigasztalta magátt, Aszt is beszéli hogy a mint bé van vonva az ház szőnyegekkel akiben fogva van mondotta az Ur hogy hiszen káros aszt a szőnyegett hogy itt étetik a mollyal, annak akié mert hiszem ha aranyal volna is a fal bé vonva csak ugyan rab vagyok én es semi hasznom nem volna benne, Az mikor pedig a Császár halálátt meg hallotta volna, azon szörnyen busongott es siratta, a mikor pedig az Apor halálátt meg hallotta, azon is sirt aszt mondván szegeny Komám, az Isten bocsás-sa meg neki sok fele gonosz cselekedetett, az el mult télen pedig olly hidegett szenyvedtenek aszt beszéli, maga nappal fel öltözvén a dolmányon felyül a japonikájátt azon fellyüll a hoszszu vadászo mentéjétt fel vőtte s meg se hagyott tüzett rakni mikor fájok volt is aszt mondván ne rakj mert ha el fogy a fa a feleségemnek meg mongyák es többett küldenek, de ha lesz itt fa nem küldenek, had maragyon inkább a gyermekeknek tudom nekik is szükön vagyon, az inas pedig az mentén fellyül Pokrocátt köpenyegiétt fel vette es ugy jártanak a házban, Aszt is mondotta hogy egyebett semmitt nem kíván hanem hogy ebbül a rabságbul ki menekedgyék es meg láthas-sa Feleségétt gyermekitt azontul ha Istennek ugy teccik Órómel meg hal, most hogy meg betegedett az inas maga kente a Torkátt az Ur, a meg mondotta hogy ne cselekegye, de aszt mondotta meg érdemled édes fiam, meg is izente hogy az Aszony gyógyitassa.”¹⁵

Csak 1706 októberéből vannak az első konkrét adataink, hogy a család határozottabban megmozdul Bethlen Miklós helyzetének

¹⁵ Uo.

megváltoztatása s a rab kiszabadítása érdekében. Theodor Otto Salmot kéri Rhédey Júlia, hogy járjon közben a császárnál, és a Bécsből Szebenbe induló legközelebbi gyorspostával császári utasítással parancsoltassa meg az erdélyi guberniumnak és a szebeni parancsnoknak (Rabutinnak ugyanis hiába parancsoltatott), hogy a foglyot eresszék ki a szigorú őrizetből, és megfelelő biztosíték mellett bocsássák a császári udvarba.¹⁶ A császárhoz október 7-én intézett kérvényének kivonata szerint 2 éve és 4 hónapja szomorkodik ártatlan férje szigorú fogsága miatt, ki fegyveresekkel körülvéve nem érintkezhet sem a lelkéssel, sem a családjával, barátaival. Szabad levegőre nem viszik, az ablakot nem lehet kinyitni, a vécé bent van, ezért szörnyű a bűz, ruhája, ágyneműje megrothadt. Kéri a császárt, hogy szabadítsa ki férjét ebből a szoros fogságból, vitesse a császári udvarba, ahogy Rabutinnak nemrég megparancsolta, de ez a parancs nem hozott változást, részben azért, mert Rabutin akkor nem tartózkodott Erdélyben. Mivel most sincs ott, a császár parancsolja meg a szebeni parancsnoknak, hogy Bethlen Miklóst késedelem nélkül küldje a császári udvarhoz, vagy ha a jelen helyzet ezt nem engedi, enyhítse fogságát és eressze házi őrizetbe, ahonnan majd az udvar elé járulhat ítéletre.¹⁷

¹⁶ Kriegsarchiv, Bécs, Alte Feldakten. Másolatáért Esze Tamásnak mondok köszönetet.

¹⁷ Uo. Másolatát szintén Esze Tamásnak köszönhetem. Feltehetőleg e beadványra válasz I. József császár alábbi intézkedése:

JOSEPHUS Divina Favente Clementia Electus Romanorum Imperator Semper Augustus, ac Germaniae, Hungariae Bohemiaeque REX.

Illustres, Spectabiles, Magnifici, Generosi, Egregii, Prudentes, ac Circumspecti, Fideles Sincere Nobis dilecti! Posteaquam ad demissas, et iteratas Generosae Comitissae Juliae natae Rhedei preces, quibus diutinam passionem, duramque Mariti Sui, Spectabilis ac Magnifici Comitissae Nicolai de Bethlen, Captivitatem, incessanter Nobis remonstrabat; benignè resolvimus, mandavimusque Egregio Fideli Nobis dilecto Gottefrido Hönisch, Regiminis Peditatiis Nostris Pálffiani Vice Colonello, ut ipse, dicti Comitissae duram Captivitatem (:provisa tamen de Persona ejus sufficienti securitate:) eo modo leniret: ne ejus occasione, de jactura sanitatis justa ansa conqverendi ei supersit; Imo etiam dictae Conjugis et Pastoris Religionis Suae accessum quoque, in praesentia ad id ordinandi Officialis Nostris, admittendum esse, Clementer concessimus; quoad Generali Nostro Armorum Praefecto, Fideli Nobis dilecto, Spectabili et Magnifico Joanni Ludovico Rabutin, Comiti de Bussi, se aperuerit commoditas, eundem Comitem Nicolaum de Bethlen, cum securitate ad Aulam Nostram mittendi. Qvod licet praefatum Vice Colonellum Nostrum pro debito suo execututum nulli dubitemus; Nihilominus, Vobis etiam significandum esse duximus, quo Vos quoque quantum partium Vestrarum erit, curetis: ut dictum benignum mandatum Nostrum, effectum suum sortiatur. Qvi in reliquo Vobis Gratia Nostra Caesareo-Regia semper

Feltehetőleg e mozgolódás eredménye, hogy Tarczali Zsigmond még e hó 24-én ezt írhatja Teleki Sándornak: „Isten segedelmébül, és Kegyelmes Vrunck eö Felsege kegyelmességébül Eö Felsege kegyelmes második parantsolatival (mivel az elsöt Kleinburg Vram Aradrul vissza hozta) im én leküldöttem údgy hogy választis hozzon, Zöld Adam Uramat, Eö Felsege az Commendánsnak meg parantsolta, hogy sokat szenyvedet Méltóságos Cancellarius vrat eö Nagat, sub custodia tartsa udgyan, de úgy, hogj merito de Aresto conqveri non possit, mig alkalmatosság lessz, hogy eö Naga ide Udvarhoz fel jöhet, mellyben hogy alkalmatosságot keressen meg van masodszor is parantsolva Meltosag. Rabutin Generalisnakis. A Guberniumnak penig hogy az Eö Felsege Parantsolattyának effectumára vigyázzon. Eszt már kgltek idgj tudván cum quatis amicis consultalkodgjék, és magávalis az szegény vrral, mitsoda modalitással lehetne mentül hamaráb ide vdvarhoz az vrnak eö Naganak júni, kezességenne vagj hogj? ha kezességen, kik lennének a kezesek, s mi formán? modot talalván penig Nagtok kgltek mellyel praeveniálhatna az M. Rabutin vr dispositioját, mingyárt irjon fel ide eö Felsegének, semmit nem cunctalodván, mert valamint adventus Cancellarii suae Majestati placet, ita certo placebit modalitas quam adventus citius fieri poterit: Sapienti pauca.”¹⁸

Ha Wesselényi István naplójához folyamodunk ismét, látjuk, hogy mindezek ellenére nem történik lényeges változás Bethlen sorában az elkövetkező hetekben.

1707. január 5-én írja: „Azomban Betlen Miklós uramnak cipójáról és borárul vévén eszében az felesége, hogy beteg. Feljöve azért az asszony az úrhoz és térdén állva könyörge, csókolván a lábát az úrnak, hogy izenjen a kommandánsnak, hogy külgyön be hozzá és láttassa meg, ha doctort kell-é békülden. Melyet midőn az úr elkövetett volna, estve aszt izené az úrnak a kommandáns, hogy ű beküldte a strásamestert és megláttatta, de aszt mondotta, hogy néki nem kell és mit is csinálna ő a doctorral és néki nem kell sem enni sem innya. Mely izenetit a kommandánsnak az úr estve az asszonynak megizené, követé még is az asszony az urat, hogy hadd mehessen bé Köleséri uram hozzá, effigiálja az úr a kommandáns előtt. Néme-

benigni propensi manemus. Datum in Civitate Nostra Viennae Austriae, Die Vigesima Mensis Octobris, Anno Domini Millesimo, Septingentesimo Sexto. Regnorum Nostrorum Romani Decimo Sexto, Hungarici Decimo nono, Bohemici vero Secundo.

Josephus

(OL F 46, 1706/161.)

¹⁸ Wesselényi: mikrofilm.

lyek vélekednek úgy is, hogy talám meg is holt nyavalyás, csak hogy nem mondják meg, hogy az asszony ne tudja meg.”¹⁹

1707. január 13.: „Ugyan ma béküldvén Ződ Adám két decretumot, egyet a Guberniumnak, mást a kommandánsnak szólót, melyet szegény Betlen Miklósné asszonyom mingyárt hozza fel az úrnak, kiben megírják, hogy a kommandánsnak is küldött úfelsége parancsolatot, hogy a feleségét Betlen Miklós uramhoz hozzá bocsássák és a papot is. Azomban a generalnak is parancsolt úfelsége, hogy felkísértesse Bécsbe, melyre is az úr az asszonynak úgy resolvált, hogy holnap öszvegyűjti a Guberniumot és végeznek felőle. A másik decretumot pedig mingyárt vitte fel a kommandánshoz az asszony, és az urat is kérte igen, hogy ne halassa a dolgot. Akárki gondolhatja, micsoda öröme volt szegény asszonynak.”²⁰

Rhédey Júlia azonban csalatkozik reményeiben: „A kommandáns nem hogy bebocsátotta volna az urához, de még magához sem admittálta a kommandáns. Ma azért feljött és a gyermekit is felhozta magával, hogy azokat is bevigye az apjokhoz. Az urakat is azért az úr felgyűjtven vagy hívatván, a decretumot elolvastatá előttök. Azután pedig Naláci Lajos secretarius által a kommandánsnak szóló decretumot is felküldék, melyet az asszonynak megizenvén, mingyárt fogta magát és ismét felment a kommandánshoz, hogy szemben légyen az urával, minthogy ott a kommandáns házánál vagyon fogva az ura egy házban, és a gyermeket most is felvivé, de a kommandáns most is be nem bocsátotta, hanem csak re infecta jött le az asszony. Naláci uramnak pedig aszt felelte, hogy meglátja, mit parancsolt úfelsége, és azután izen az uraknak felőle is. Minthogy délután izené az úrnak, hogy úfelsége aszt parancsolja, hogy az asszonyt és a papot bocsássa bé hozzá, csak azokat is úgy, hogy mindenkor egy német tiszt jelen légyen, amikor beszélnek egymással. Ma pedig az asszony a gyermekit is felhozta volt, és officialis is nem volt jelen, akit béküldjön véle, azért nem bocsátotta bé. Ezért csak izenje meg az asszony, holnap hány órakor akar megenni az urához, honap magát és a papot bebocsátja, csak izenye meg, amint hogy el is hiszem nem halasztja nyavalyás asszony sokára, holott már elmúlt három esztendeje, hogy nem látta az urát, és valami hírt is alig halhatott felőle, sokszor csak aszt sem tudta, ha él-e vagy megholt légyen.”²¹

¹⁹ Wesselényi István naplójának a Rákóczi-tükör-ben kiadott részletei. KÖPECZI —R. VÁRKONYI, I. 269.

²⁰ Uo. 271.

²¹ Uo. 272.

Vége 15-én megtörténik találkozásuk, azonban a királyi parancs ereje ellenére is csak nagyon nehezen! A kommandáns a gyermek bebocsátása elől mereven elzárkózik — az nincs a dekrétumban —, s Rhédey Júlia elé is akadályokat szeretne gördíteni: talán a kurucok küldték be a dekrétumokat. Végül azonban „admittálta is az asszonyt a papjával együtt, egy tiszt is lévén jelen, aki hallgatóztván, hogy mit beszéltek, meg gondolhattya pedig akár ki, micsoda elámulással volt szegény rab úr, mikoron elsőben meglátta feleségét, akit több három esztendejénél hogy nem látott.”²²

Rhédey Júlia betegem találta férjét, „hagymáz hideglelésben”, s családi diskurzusukat a német tiszt irányította!

E hónap végén még kísérlet történik arra, hogy a beteg foglyot alkalmasabb szálláshelyre vigyék, s családját beengedjék hozzá, Tige báró ez utóbbiba bele is egyeznék — Teleki Sándorné Bethlen Júlia kivételével —, de a kommandáns „aszt adá válaszul, hogy ű már megunta az asszony sok alkalmatlankodását, azért ű tudja mit parancsolt néki úfelsége, és ha ezzel meglegszik az asszony jó a jó, ha hol nem, azután magát sem admittállya az asszont...”²³

Hogy Bethlen Bécsbe szállítása késik, valószínűleg nemcsak a katonai önkénynek, a Bécs és Erdély közötti bonyolult közlekedésnek tulajdonítható, hanem a Rákóczi-diplomáciának is szerepe lehet benne. Erről győz meg Pekry Lőrinc 1706. november 29-én II. Rákóczi Ferenchez írott levele is: „Alázatosan akartam Nagysághod értésre adni: Zöld nevű Bethlen László szolgálja, az ki Bécsből ki szokott Szebenben járni, ujjalag az vajdánál van Havasalföldében. Sok levelet hozott Szebenben. Ugy veszem eszemben, az Bethlen Miklós gratiája szine alatt azt akarná Vajda Uram ki lopatni Szebenben secretariussa által, kirül az posta által irtam vala Nagysághodnak. Ehhezkipest nem lehet semmikippen meg engedni, hogy ki mennyen. Ugy beszelt az Vajda, hogy ujjólag Nagy Szombatban az Anglus és Hollandus követek ki jöttek, de nem az régiek. Négy holnapig való armistitiumot kíván az császár, és az békesség minden bizonnal az magyarokkal meg lesz. Erdélyt Nagysághodnak engedik de qualificative. Ezeket nekem az Szpotár izente, az ki ugyancsak jó akarója Nagysághodnak s az igynek, nem szines mint Vajda Uram. Ezeket kötelelessigemnek tartottam Nagysághodnak megh irnom, az Bethlen Miklós szabadulását is, vagy fel vitetését. Most bizony a tracta reminségéért vinnék fel, hogy az ő Noe Galambjával

²² Uo. 273.

²³ Uo. 279.

ágot vitetnének, az korszó vízével öntözödhétnének. Káros ember lenne eö a mi részünkröl, ha most fel vinnék, hadd ülljön ott, az mig az békesség vagy meg forr, vagy el bomlik.”²⁴

Egy év múltán pedig Thorockay János arról tudósítja Károlyi Sándort, hogy hamisan költötték Bethlen halálhíret, „az mely Ember Havasely Földeböl iött hazudott mert Betlen Miklos nem holt meg Capusi Uram Betlen Miklosnenál volt szállason. Sárpatakit fel küldöttek Becsben, az Pádistak kevánnják Haller István Uramat Gubernatornak, az Szászok Apafit az Calvinisták Betlen Miklost kevánnják ez bizonyos.”²⁵

Am Bethlen gubernátorsága csak kívánság maradt, Tarczali 1708. január 4-én is arról ír, hogy február 29-én kezdödik a magyarországi országgyűlés, s „Ha addig sem szabadúl meg a szegény úr, akkor az országot kell requiralnunk, kiis instalván nem kétlem eö Felsége condescendal kérésekre”...²⁶

A „szegény úr” azonban addig sem szabadult meg, hanem május elsején elindultak vele Bécs felé a fegyveres kísérok. Július 18-án érkeztek a császári fővárosba, ahol megengedték, hogy fogadott szállásán lakják, „egy gefreiter, három soldat” őrizze, Tarczali véle lakjon, inas, szakács szabadon ki és be járhasson, s ami a legfőbb: „ténta, papiros, posta és minden írás, izenet, levél jövése, menése szabados légyen”.²⁷

A bécsi évek legkorábbra datált levele, amelyet jelenleg ismerünk, 1708. augusztus 24-én kelt, s ebben arra is utal, hogy felszabadult a levélírás tilalma alól. De ugyane levél számol be arról is, hogy már korábban írt Rhédey Júliának — bár Bethlen szokásait és a postai viszonyokat ismerve valószínűnek tarthatjuk, hogy az ugyanaznap írott részletes levelére utal.

E tájt írt levelei, miként Tarczalié is, még igen reménykedök, a hamari szabadulás gondolatkörének jegyében fogantak. 1708 novemberében a levélírás lehetősége mellett „rövid nap tellyes szabadulásomotis remenlem”, s az év hátralevő részében hangneme már nem változik. Hamarabb is „kieresztettek volna ebböl a kaliczkából” — de a szüret elvonta a bizottság embereit ügyének folytatásától, most viszont a téli idő behajtja a szüretelőket, „kevés nap véget vet

²⁴ OL Rákóczi-szabadságharc lt. Fasc. I. A. 22. A levél másolatáért Esze Tamást illeti köszönet.

²⁵ Uo. Irregistrata.

²⁶ Tarczali Zsigmond Teleki Sándorhoz írt leveleinek jelzete: OL P 658, 26. cs. 3491/a/1—115.

²⁷ Ö. II. 151.

dolgomban egészen jól” — írja Erdélybe.²⁸ Szinte a naivitásig hisz a jó ügy győzelmében, hol egy tisztviselő köszvényének, hol pedig egy titkár ajándék-ösztokéló halogatásának tulajdonítja szabadulása késedelmét: „Vilag szerentis ugy hiszem rövid nap mea Bona Causa triumphabit, szinte bele farad mar a’ Satan es a Vilag az en üldözesembe. Szinte egy holnapja hogy az en dolgomra rendelt Commission el vegződött az en dolgom. Egy Secretarius halogattya tsak az Referada irast a Csaszarnak, talam ajandekot vár, de mind Isten dolga Minel későbben annal jobban szabadulok, tsak a Feleségem goromba busulasat szanom.”²⁹ Egyre jobban erőt vesz rajta az Önéletírásban is megfigyelhető sztoikus életérzése, saját sorsáról a Teleki, Rhédey és Bethlen családok ügyeinek bécsi képviselőit, hazája és vallása ügyvitelével való elégedetlenségére terelődik a figyelme.

1710-ben csak egyszer tesz említést eljövendő szabadságáról, s legközelebb majd 1711-ben, az új császár beiktatásától remélheti, hogy „Isten meg enged latnom kgyteket”.³⁰ Egyben kéri, hogy újfent instáljanak mellette a kínálkozó alkalom okán. Annál inkább bizhat szabadulásában, mert kiderült, hogy csak a „Galambot”, a Columba Noét róják fel vétkeül, s azt sem annyira megírása végett, hanem hogy miért nem a császárhoz fordult a tervezettel, mint tette annyiszor korábban, miért a holland és az angol követhoz küldte. Bethlen hadakozik igazsága és ártatlansága mellett, s azzal érvel, hazája, vallása, nemzete s a császár és szövetségesei javára törekedett. Írással, tollal küzdhet csak, köszvényesülő ujjainak engedetlensége azonban nagy akadályt jelent. Egy esztendő leforgása alatt tíz konc papírost is megtöltött soraival: „Egy reszet most be kültem a Professoroknak. Irtam igassagom oltalmazasara valo sok memorialet, Nagy halom, Nagy rakas ez. Az en Imadsagimot sok üldözesek alá vettetett vilagi Eletemet, de ennek meg hiya vagyon egy keves.”³¹ Érdekes és ez idáig egyedülálló említése ez levelezésében az Önéletírásnak, Imádságoskönyvének, de arra is következtetni enged, hogy az ismerteken kívül még számos — az utalásból meghatározhatatlan jellegű, de bizonyára védekező célzatú — írása készült rabsága ideje alatt. — ...„de nem irtam Galambot ne felly töle” — jegyzi meg kissé önironikusan, az előzményekre és a körülmények hatalmára is talá-

²⁸ 561. sz. levél.

²⁹ 578. sz. levél.

³⁰ 594. sz. levél.

³¹ 596. sz. levél.

lóan utalva. Bethlen Miklós halálakor irományait is lefoglalták, gyanakodtak ugyan antikatolikus kicsengésű iratokra, s a hagyatékot cenzúráztatták teológusokkal is, ám e vizsgálat eredménye, a lefoglalt és a család tulajdonába később visszakerült iratok aránya nem ismeretes.

1711 szeptemberében erdélyi látogatója érkezik Bethlen Miklósnak, s e látogatás következményeként újabb, nem várt diplomáciai beavatkozás lehetősége csillan fel. A felsőbb országok egyetemre igyekvő protestáns diákok nem kerültek el a bécsi rabot sem. Így történt, hogy ifjú Pápai Páriz Ferenc még ajándékot is — apja akkor megjelent Pax Crucis című könyvét — vihetett neki, s „Bethlen Uramis örült az könyvnek”.³² E látogatás alkalmával Pápai peregrinációs albumába Bethlen a következő sorokat írta be:

Per multas afflictiones oportet nos ingredi in Regnum Dei.

Act. 14. 22.

In se quotidie experiens scripsit, magnis Mundi honoribus indutus & exutus, vano titulo Comes Nicolaus de Bethlen Anno Salvatoris nati 1711. Scribentis aetatis 70mo. Captivitatis Dei 8tavo. Viennae 21. Septbr.³³

S amikor ezt a beírást meglátta Halléban Schardius konzisztórium tanácsos és a hallei református egyház igazgatója, „tölem mingyárt tudakozta, hogy micsoda rab Úr az, és in quo statu légyen. Amint tudtuk, Sérczi urammal együtt (ki is harmadnapal ezelőtt Hollandiába indult) declaráltuk a dolgot, melyet nagy commiseratióval hallgatott, és azt mondotta, hogy jut eszébe, hogy Danckelmann uram (ki is most itt lakik Hálában) beszéllette volna egyszer az Őnagysága dolgát, Bécsben lévén akkor, amikor az Őnagysága szebeni processusa az udvarnál fenn forgott. De ők azt gondolták, hogy vége vagy az azon processusnak az Úr Őnagysága consolatiójával, márpedig értvén az Őnagysága hosszas rabságát, intimálta nekünk, hogy írjuk meg Bécsbe, hogy ha még de tempore esset és olyan instantiája által reménlene az Úr Berlinből valami kevés consolatiót magának, ha Őnagysága consultumnak aránza, küldje által az instructiót kezébe, ő Danckelmann urammal együtt

³² Ifjú Pápai Páriz Ferenc levelének jelzete: OL P 658, 12. cs. Külföldön tanulók levelei.

³³ GERGELY, 1961. 128—132.

cum assistentia aliorum religiosorum Berolinensium fideliter procurálja. Így lévén a dolog, adja elméjére Kegyelmed Önagyságának a Schardius uram istenes szándékát, és ha önagysága több rosszat nem lát benne messzelátó elméje szerint, declarálja hosszas nyomorúságát, írván à parte Danckelmann és Schardius uraiméknak, benne fogyatkozás nem leszen.” — Írja levelében valószínűleg Tarczalinak ifjú Pápai Páriz, s hozzáfűzi még: „Adja Isten, ne kívántassék szolgálatjok, jó intentiójok ugyancsak méltó becsültre.”³⁴ Nincs közelebbi tudomásunk Danckelmannék közbenjárásáról, de Bethlen jóakárója lévén — „szeretett, becsült engem ez az ember igen; mikor elbúcsúztam tőle, könnyezve csókolott meg”, jegyzi fel róla Bethlen még 1690-ben —, elképzelhető a diplomáciai kapcsolatfelvétel.³⁵

Feltételezhetően az 1712-es koronázás körüli szokásos amnesztiának is lehetett szerepe abban, hogy 1713. szeptember 30-án végre változás állt be sorsában: reverzális ellenében felszabadult az őrizet alól, jóllehet a császár engedélye nélkül sem szállását, sem Bécsset nem hagyhatta el.³⁶

Ezt követően 1716 márciusáig, felesége haláláig még csak említés sem történik levelezésében az Erdélybe való visszatérésről. S mint tudjuk, e tragikus eset sem szolgáltatott kellő indokot arra, hogy — akárha időlegesen is — hazaengedjék.

Tarczali Zsigmond egy fennmaradt, 1715 első felére datálható levéltöredéke viszont megőrizte számunkra e kérdéskörnek egy fontos adalékát. E közvetett forrásból szerezhetünk tudomást arról, hogy a Bethlen család a problémát továbbra is napirenden tartotta; olyan részletekre is fény esik, amelyekről eddig nem tudtunk. „A Mélt. Úr Hazájában valo botsátásának kérését a mi illeti, — írja Tarczali Teleki Sándornak — en arrúl magamis sokat, sokszor gondolkosztam, nemis talállok én abban lehetetlenséget, mellyért bizonyos circumscripitiokkal meg nem lehetne; Kérésének módgyat idgj gondolnam jobbnak, ha a’ Mélt. Asszony és egészsz Háza, a Nemes Statusokat alázatos Memorialissokkal requirálnak, cautiot és minden securitast igirvén, tsak hátra lévő napjainak végzésére való haza botsattatasaert a Szegény Úr mellet intercedalni és Memorialisokat (ad Caesarem) vadgj repraesentalni vadgy tsak recommendalni méltoztatnának. Ha penig ehez nemelley impedimentumok miat eö Nagok nem bizhatnának követnek a szerint el sine strepitu ma-

³⁴ PÁPAI PÁRIZ, 504.

³⁵ Ö. I. 402—403.

³⁶ Reverzálisának szövegét l. a 652. sz. levélben.

gok, és a Méltóságos Bethlen Familia, és tsak küldenék kezembem a' Memorialist én tudnám mint kén promoveálni, fel lehetne aztis tenni hogy ha Erdélyben nem bár tsak Husztra botsátanak. A kéres szabad azért senkit meg nem büntetnek, a' mint iram talam Isten effectumatis adna, De ez az Urnak magának nem tetzik semmikepen velem megis tiltotta az Aszonnak; aszt mondgja ha küldenék sem merne haza menni mert ujjab veszedelemben ejtenek, meg valom, tudván az Úr természetit magam sem tudom, lehetné az illy abstractiohoz tselekedetit és szavait eő Naganak alkalmaztatni, hogj balra ne vinnek? Itt látom inkab jární az Úr elmejét ha az Aszszony fel jüne ide eő Nagahoz"...³⁷ Mely kívánsága gyakran hangzott el vecsernyekori könyörgésében: „Ha rabságomban is, hadd élhetnék feleségem jelenvaló vigasztalásával, dajkaságával e megkeseredett vénségemben maholnap rám omolható betegségekben és halálomban.”³⁸

Volt már szó róla, hogy a bécsi évek egyhangú napjainak belterjes eseményeit nem méltatta Bethlen a megörökítésre. Aki eddig oly hatalmas erőfeszítéssel dolgozta fel élete, tettei történetét, leveleiben is rendkívül szűkszavúan szól önmagáról, élete folyásáról, körülményeiről. Egy-egy gondolattal utal egészségi állapotára, amely világ csudájára méltó, egy ízben pedig külső ábrázatáról írja meg, szinte fényképet küldve, hogy az a szebenihez képest mit sem változott. Tolla minden energiáját leköti viszont gazdaságának, családjának távigazgatása, ezért gyakran mindenes ügyvivője, egyetlen bécsi támasza, Tarczali Zsigmond leveleihez kell fordulnunk, hogy pontosabb képet kaphassunk Bethlen élete könyvének e megíratlan zárófejezetéről.

Immár beletörődve sorsába, elfogadva a változtathatatlant, sztoikus nyugalommal, az áhított „békességes türés”-sel viseli el a rabság terhét. „Lelki örömben” él, az isteni gondviselésnek tulajdonítva mindazt, ami őt érte. Látomásai támadnak, melyektől „fogva énbenem az Istenben való bizodalom, hűt, reménség, békességes türés, Isten akaratján való megnyugovás, engedelmesség, alázatosság, hálaadás, egyszóval minden lelki ajándékok az én nagy vigasztalásommal szemlátomást nevedtek s nevednek naponként.”³⁹

Ebből a talán *pietista* életérzésből, világlátásból — melyre nagyon jellemzőek a „vecsernyekori könyörgés”, *A léleknek Istennel, magá-*

³⁷ Tarczali levelének jelzete a 26. sz. jegyzetben.

³⁸ Imádságoskönyve, Ö. II. 233.

³⁹ Uo. II. 196.

val és a testével való beszélgetése sorai — „Az en Vensegemnek remenlett Dajkaja Coronaja”, Rhédey Júlia halálhíre zökkenti ki, hogy aztán még mélyebbre süllyedjen benne. Vesztesége feletti fájdalom olyan nagy és súlyos, hogy kozmikussá tágítva, a barokk szélsőségeket mozgósítja a próféta nagysága és önmaga semmissége közötti hasonlatban. „En az en el kabult keserűségemet kepzelni sem tudom, nem hogy ki mondani tudnam. Szörnyű keserves pelda Ezechiel 24. 15. & seq. En nem vagyok Propheta Gane vagyok. De ennyivel keservesebb az en dolgom Ezechielenel. Velle az Isten beszéllett Felesege halala okatis meg mondotta, es hathatosan vigasztalta. Azonba ugyan tsak maga temette el. Ez ennekem egyyik sints, mind azaltal mivel hogy ennek előtteis biztattak, hogy könnyebbiteni fogjak ezt az hazi Arrestumot, ugy hogy szabadon jarhassak a Varosba s a Varosonn kivülis valahol szeretem. Ehez kepest most akaram eő Flsgt supplicálni, hogy Temetes es Arva Hazam rendbe vetelere botsassanak be, ambar ha ismet vissza kellis lakni ide jőnöm. Vagyok Istenbe bizodalommal, es jo remenseggel.”⁴⁰ Titkára szavai is megvilágítják Bethlen lelki összeroppanását, majd a békeséges türéssel önmagán erőt vevő pietista gesztusát: „Meltóságos Jó Úram gyamoltalan Hazan történt igaz Istennek látogatásán magamis el kábult elmemet ki nem tudom irnom, annyival a Szegény Úr haborodását irhatom mindazaltal nyilván tapasztalom a’ szenvedésben Istennek eő Naganál nagj kegjelmét lenni, mellyet az Úr mai eő Naga levelebül magais eszre vehet.”⁴¹

A kezdeti, kimondhatatlan fájdalom az isteni gondviselés lelki flastroma alatt sajjgássá tompul, s így — bár levélstílusban addig ritkán elért magaslatocon jár — a tőle megszokott, józan, racionális hangra hamarosan visszatalál, s a temetéssel kapcsolatos gyakorlati utasításokra tér át. Legvégül pedig, a számonkérés leveleiben ironikus fekete humora is jelentkezik: „Be elvétetted-é, vagy mi a veszélyt irsz, hogy 20 vég fekete posztót vettetek, talám az utat is posztóval terítették be a Háztol fogva a Temetőig?” — feddi a temetési pompában pazarló József fiát.⁴²

Hátramaradó napjaiban — melyek számát bizonyára megrövidítették a felesége halála s a haza nem mehetés kiváltotta pszichikai folyamatok — irt levelei már egy magát ugyan meg nem tagadó, de lelkileg összetört öregember portréját vetítik elénk. A „praefectuskodáson”, József fia és Teleki Sándor gazdasági irányításán kívül az

⁴⁰ 684. sz. levél.

⁴¹ L. a 26. jegyzetet.

⁴² 696. sz. levél

Erdélyben maradtak — családtagok és tisztviselők — közömbösége, hozzá nem értése feletti dohogás jelenti a kapcsolatot hazájával.

Bécsi környezete is megkeseríti végnapjait, de erről leveleiben csak elvétve, bártortalanul tesz említést — a tény viszont kitűnően jellemzi Bethlen hatalmának és erejének hanyatlását. Ezúttal ismét Tarczali Zsigmond leveleit kell tanúztatnunk a teljesebb tájékozódás végett.

Az agg Bethlen Miklóst szakácsa, Szaploneczai István tartja megfélemlítve a karmai között. Szaploneczai — katolizálván! — minden bizonnyal császári szolgálatban állt, és feladata a Bethlen körüli kémkedés lehetett. Csak így végezhetette bűnös üzelmeit. Bethlen aláírását hamisítja, kölcsönt vesz fel a nevére — teheti, hiszen Bethlen levelei az ő kezén fordulnak meg, végrendeletét is ismeri, neki mondta tollba Bethlen. Tarczalit — azzal fenyegetve, hogy megöli, ha még egyszer Bethlen Miklós közelében látja — sikerül távol tartania, és „hamis ragalmazo nyelveskedésekkel engem az vr mellől el tudván fogattak be helyettem szállásra az vr mellett lévő szobában nyilván valo kurvakot és azokkal kereskednek ház bért túllök vénvén”.⁴³ Döbbenetes és egyben tragikomikus ez az ellentét, mely szintén Bethlen megfélemlítéséről árulkodik: míg szállása egyik szobájában a vén rab Bethlen Miklós naponként hálát ad Istennek, hogy nem fertéztette meg magát, addig másik szobájában bordélyt rendez be Szaploneczai!

⁴³ Hogy nem túloz Tarczali, arról legmegbízhatóbban Szaploneczainak az a fennmaradt levele tájékoztat, amelyben halálosan megfenyegeti Tarczalit; s amely egyben arra is fényt vet, hogy Bethlen Miklósnak ekkor már semmi tekintélye nem volt előtte.

Edes Tarczali Uram!

En penig protestalok hogy ha kgléd mostánság mi hozzánk jö edgy átállásban pár Pistollyal jüjjon, mert a dolog mivelünk jól nem lészen, azért jobb edgy más köszt simulate meg békélnünk; eszt en kglmednek bona fide irom. hogy idgy légyen, mert külömben roszzul járunk mind ketten, mert én tartozom hogy az én Feleségemet meg segítsem, azért kérem kglédet ha kglmed élni akar, eszt az edgy hetet várja el, és mi hozzánk ne jüjjon &c. külömben bizonnyal irom kglmednek hogy halál következik belölle; Interim eszt az orrára rojja fel kglmed, hogy aszt monda kglmed ma hogy ki hányat bennünket, *meg látom én aszt hogy mellyik Bethlen Miklos és Tarczali Sigmond meri aszt fel tenni és vigyázzon kglmed mit tsinálók én ebbül mert én eszt el nem felejtem. &c*

Szaploneczai István

Summa summarum penig hogy kglmed ide ne jüjjon valamig én meg nem mondom, mert Isten tellyes *Szent* Háromság údgy segillyen vadgy én, vadgy kglmed de ebül jár valamellyik &c. Die. 8. Julj. 1716. (OL B 2, 42/1716.)

Tarczali állításának igazságáról egyébként maga Bethlen győz meg, amikor egy kényes levele utóiratában jelzi, hogy „Ketelen Szaplontzai miat adtam ezt Tartzalihoz, hogj ell küldgje. A valasztis Tarczalihoz kel dirigalni”.⁴⁴ S csak akkor meri megírni az otthoniaknak, hogy „En eő kgyeme, Szaplontzai Szolgam, Coquam miatt szenvedtem 2. esztendőtől fogva annyit, bizony Ezer Tallerert fel nem vettem volna kit az Isten tud.”, mikor Szaplontzait már négy hónapja nem is látta!⁴⁵

A Bethlen Miklós halálát követő eseményekről, a bécsi temetésről, illetve a test hazaviteléről és erdélyi örök nyugalomba helyezéséről az utókor egymásnak ellentmondóan nyilatkozott. A legvalószínűbb az, hogy a Scipióként hazáját hamvaira sem érdemesítő s az utókor kegyeletteljes elégtételével otthon pompásan eltemetett Bethlen-kép egyaránt az írói vágyak kivetítése. Ma már sem hazahozataláról, sem bécsi temetkezési helyéről nincs kézzelfogható bizonyítékunk. De az bizonyos, hogy Erdély exkancellárjának még legutolsó levelei, végrendelete, intézkedései is arról tanúskodnak, hogy élni vagy halni, de haza készült. Tarczali Zsigmond leveleiből, híradásaiból — az eltemetetés körülményei mellett — pedig az tűnik ki legalább annyira világosan, hogy Bécs mindent elkövetett Bethlen ott-tartására. Élve vagy holtan, de Bécsben. Jóllehet a Bethlen-párt — ha létezett volna valaha — vezetője másfél évtizedes meghurcoltatása után, széthullott volna, s a hetvenöt éves Bethlen Miklós sem jelenthetett már aktív politikai tényezőt, neve még mindig fényesen csillogott, s hazatérése az ártatlanság diadala lett volna.

Az alábbiakban Bethlen ügyvivőjének, Tarczali Zsigmondnak leveleiből idézem a Bethlen Miklós halálára, temetésére, írásainak visszaszerzésére vonatkozó részleteket. A címzett Bethlen József.⁴⁶

1716. október 28. „Szomoruan irhatom Nagodnak, a mi jó Urunk, Nagod édes Attya el múlt Tsötörtökön kezdvén roszszatskán lenni, hirtelen tegnagra viradolag el nehezédék, és edgy nehányszori vér hányása után, udgyan tegnap 11. és 12. dellyesti ora között, szép tsendes halállal, sok szenvedesinek véget vetvén e Világból ki mulék: Isten nyugossa meg.

Meg itilheti Nagod, mennyi bajom légyen és ide s tova való futkosásom. Az Excelsum Consilium Bellicum tegnap minden írásit

⁴⁴ 682. sz. levél.

⁴⁵ 697. sz. levél.

⁴⁶ E Tarczali-levelek mindegyike Bethlen József iratai között található. (OL P 1953)

a' szeginy Urnak el petsetelteté s el vitete, mellyeknek ki adattatásokért Nagodnak Instalni kell: Költsége sem maradt szeginynek több 94. forintjánál, (a mit Nadgy Miklosi Uram hozott volt Szaplonczaiékra, kik haláláig szomorították, költötte szeginy) Abbúl tsinaltattam Diofa koporsót és ahoz való vánkosoakat, szemfedeleet mind tiszta gyótsbúl, Dolmántis tsinaltattam a M. Herczeg Aszszony, és a' T. Cancellaria teczésébül, fekete kamukábul, és idgy ma estvére bé tészem a' koporsóban. továbbra.

Szeginynek nadgy kívánsága vólt, és sokszor mondotta, ha meg hal, s meg engedik, a Testét haza külgjem, és az üdvezült Aszszony melle temessék. idgy tetzik a' M. Herczeg Aszszonnak és a Cancellarianakis. de ebben illy difficultások vannak.

1. Engediké még haza vitelet? a mellyet én Memorialis által és a T. Cancellaria által kerek de még Resolutiom nintsen. ha meg engedik, Nagod jüe, vadgj küld embert, vadgj itt fogadgyak le kisírésere, mert Miklosi Uram tsak maga arra elégtelen.

2. Míg a Nagod tudositását vészem, s készitem az utra, addig hol tartsam a' Testet.

3. Költségem nintsen, a le vitele penig könnyen fel telik 300 fl. én udgjan kerek, de nem tudom adnake a Camaraúl?

Ha penig a levitelet meg nem engedik (mellyet udgjan nem reméllek) vagj Nagod udgj parantsollya, Isten hirevel én itt tisztességesen el temettetem, a T. Cancellaria és M. Herczeg Aszszony assistentiajokkal."

1716. november 21. „Vettem alázatosan Nagod méltóságos levelét de 10. currentis, látom nehezen esett Nagodnak a' Néhai Úr Testének itt lött el temettetese, Szeginynek haza vitettetese bizony nékem is inkább tezett volna, De edes Nagos Uram, mit lehetett egyebet tennem, midön az eö Felsége maga Parantsolattyát meg értettem, aszt változtathatni nadgy bizontalanság, annyival inkább hogy senki hozzá sem akart szólni, addig penig tartani míg Nagod, vadgj Nagtok Instantiaja fel érkezett volna, abba mód nem vólt, mert Házánál senki nem szenvedte volna, Criptában sem vették volna bé a Tempломokban, propter Religionem edgy szóval, minthogy le vitetése denegaltatott, e másként nem lehetett; Isten nyugossa meg; Szeginynek memoriajara ha Nagtok akarja lehet Epitaphiumot metzettni, és a' Földetis a holot fekszik a Praelatustul meg Arendalni, másként 9. 10. esztendőök után, midön osztán a koporso el senyved, a' földnek szük volta miat affele meg nem Arendált Sirokat fel szoktanak hanni; azért más Vallásunkon lévő nadgy emberekis, kik itt el temetnek, vadgj udgjan meg veszik, vadgj idgy meg Arendallyák a' földet, és affelett erigáltatnak magoknak Monumentumot.

A Néhai Urnak Irási ki adásaért, Nagod nevével már Instalni fogok az Excelsum Bellicumnak, és midőre ki adgyák, Ngdt tudositom”

1716. november 28. „A Néhai Úr Irásinak ki adásaért, tegnap elöt adtam Instantiat Fel. Eugenius Herczegnek, mihelyt Resolutiom lesz, és ki szerezhetem Nagodat tudositom, egyéb Portékatskairul penig Szeginynek tudom Nadgy Miklos Uram eddig Ngdat informálta, én kezemben semmit nem vehettem.” „...ezen kívül két helyre maradt ados a Néhai Úr 25. Rhenes forintokkal, mellyekertis gyakorta molestaltatom. Temetésere a Szeginy úrnak sok alázatos Instantiaimra attak 160 forintot: de azzal nem érvén kellett addalnom 25. forintot, és idgy azon költségütüls noha nehezen lehetet, Nagodat meg mentettem.”

1716. december 30. „A Néhai Mlt. Úr Irásit ez napokban revideallak és minyárt kezemben adgja az Excelsum Bellicum.”

1717. január 13. „A Szeginy Úr Irásit én kérem interim mitsoda difficultások intervenialtak az Úr Szent Kereszti Uram Nagodat informálhattya.”

1717. január 23. „Az néhai Mltos. Úr Irási ki adasaban difficultás intervenialt, aszt mondgyák addig ki nem lehet adni, mig accurate nem examinaltatnak supponaltatvan azok köszt lenni ollyaknak, a' mellyek contra Religionem Catholicam et Statum Publicum vólnának: Ezeket ki movealta én jól tudom, lássák mire mennek, nadgy vadra údgy hiszem nem kapnak, en tovabrais urgealom, de igen jó vólna ha Nagodis egj Memorialist iratna eö Felségének és Szép Levelet Princz Eugeniusnak, Instalván azért, hogj azon Irásokat nominanter adgyák az én kezemben ezen Irásokat az Úr Szent Kereszti Uram tudna jól concipialni ha Nagod requiraltatná...”

1717. március 13. „Az néhai Méltós. Úr Sirja meg vételerül, es az Epitaphiumról beszéllek elsöben a kikkel illik, és az után Nagodat voltaképpen tudositom. Szeginynek Irásit már meg hanták s Censuraltak, ez napokban el válik, mit tartanak meg, és mit adnak ki közzüle... Szaplanczai akar mennyit irjon, ne hidgye Nagod, és választ se tégyen Ngd, hamis es tsalard ember ez, hazugságával buban ejthetne Nagod; most udgy hiszem nem sokára meg talállya

helyet, a mikben mondgyák egyelítette magát. Szeginy Úr, akasztófát jövendölt volt neki.”

1717. március 20. „Látom gonosz Szaplanczai igazán írja Nagod hazúg levelet, jól atta Isten hogy tömlöczben volt a Szeginy Ur halálakor, mert tudom jobbannis meg haborította volna, egy szóval hazud mindenkben. A nehai Urtul hallottam ők vólnának adosok, nem eő Naga nekik, egyéb adossági penig már meg vannak a Szeginy Urnak fizetve, hamissan kóldul: Szerentselegének oka maga veszett erköltse mellyet istentelenül fog arra a jambor Miklosra. Nagod neki semmi választ ne tegyen akar mennyit írjon Nagodnak, mert perniciosus ember. A melly Irásit a Szeginy Úrnak el lopta, hazud, mert kezében nintsenek, ki atta még akkor a Papoknak, és már vissza sem adnák neki, mert azokis meg útálták, ártalmoktul penig semmit ne félylen Nagod.”

1717. április 17 „Az üdvezült Úr Irási közöt noha nem remellem, de igaz udgy tartok magamis hogy valami interpraetatoria valót ne talallyanak, azertis procedalok velle olyan tsendesen, de bizza rám Nagod mert bizony Consolatiojat nem kárát munkálodom.”

1717. szeptember 1. „A Néhai Úr Irási ki kéréséhez már enis bátrabban szóllok, mert meg vallom eddig tartozkodtam, félvén ne tallallyának köszte valami offensiojokra való materiat, a’ melly az Ispánság dolgátis impedialhatta volna.” ... „Akarám errülis Nagodat alázatosan tudositanom. Én a Papokkal, kiknek Jurisdictionok alatt vagyom az a’ Föld, melyben az üdvezült Ur Teste fekszik beszéltem, és idgy Informáltanak, eők, ott, azért a 75. forintért, mellyet a’ temetéskor nekik attam, a’ Testet meg hadgják 7. esztendeig, senkit oda, a’ helyre nem temetnek, ha penig az alatt Nagod azon földet örökösön meg akarja venni, és in perpetuum memoriam Epitaphiumot felette tsináltatni, az Epitaphiumon kívül, kérnek tsak a’ földért 450. Rhenes forintokat mert aszt mongják, nekik az a’ föld in perpetuum többet nem imortal, mivel egyszer el adva lévén, azon helyre, soha senkit nem temethetnek, hanem ha valaki a’ Méltos. Familiából itt találna meg halni. Ha penig Nagod udgy akarná meg arendalni, hogj 30. vagj 40. esztendeig senkit azon helyre ne temessenek, mig az üdvezült Urnak Tsontyais porrá lészen, azis fel telik 150. forintban, azomban Epitaphiumot e szerint nem engednek erigalni.”

1717. október 16. „A Néhai Ur Irásinak egyik részét már ki atták, mellyek köszt van Bibliaja, és Soltaros Könyveis, ott találtam ezen Testamentumatis, és accludáltam, lássa Nagod mit tselekszik véllé.

Több manuscriptumit melly sok könyvekbül áll ben tartották aszt allitván hogy a' Catholica Religio ellen vólna, azért Censuralni kell a' Viris Theologis, kiknekis fizetnünk kell, et si voto illorum nihil contra Cath. Religionem Sapere reperientur, azokatis ki adgyák, én rá tsak aszt feleltem; Meg irom Nagodnak és a mit parantsol a tévő lészék. A ki adottakértis kellet adnom fl. 3. mivel leg kisebb dologis itt, költség nélkül végben nem mégyen.”

1718. augusztus 27. „Szaplanczai Istvan, (ki miat a Szeginy Ur tsendesen meg sem halhata) innen elabalt, és a mint mondgyak Erdelybe bé ment...”

BETHLEN MIKLÓS LEVELEINEK FORMAI, MŰFAJI
ÉS STILISZTIKAI JELLEMZŐI

a) A „szép levél”

Bethlen Miklós leveleinek formai és külsődleges esztétikai komponensei nagymértékben nyújthatnak „rész-válaszokat, kiegészítő szempontokat” a „levelek tartalmát és írójuk személyiségét illetően”.¹ Egyben tükrözik a korizlés állásfoglalását is a „szép levél” formai összetevőiről.

Bethlen egyik legfőbb alapkövetelménynek tartotta a jól olvasható, könnyen appercipiálható írásképet. Teleki Mihályt többször feddi nehezen olvasható — s így hiányosan érthető — írása miatt, maga pedig gyakran mentegetőzik, ha köszvényes keze vagy egyéb akadályok miatt az írásképet kevésbé esztétikusra sikerül: „Követem a rossz irasrol kgdt bizony tsak imigy amugy vagiok kivalt a miatt a Tsonka purgatio miatt.” (1690. máj. 20.) S valóban, ha csak nem fogalmazványt ír, különös gonddal, jól kiírt betűkkel, a szerkezeti felépítést, gondolatváltást rugalmasan követő formai tagolással — bekezdések, a megszólítás, dátum és az aláírás helye — rendkívül következetesen valósítja meg, s teszi állandóvá egész élete folyamán levél-ideálját. E levél-ideálban az írásképet mellett a papír mérete is fontos szerephez jutott.² Levelezésében többször is hangot ad e

¹ VIZKELETY, 409.

² Ertérően Cserei és Apor egybehangzó megjegyzésétől: „Az levélírásban is semmi ceremóniát nem tartottak, mint most, mert ha alábbvaló embernek is egész árkosra nem irsz, még azt is koportában nem csinálod, vagy spanyolviasszal nem pecsételsz, megharagusznak érte; az régi embernek penig, akármely nagy embernek irt valaki levelet, egy árkosnak a negyedit egészlen beírta. alig maradtott egy kis tiszta papiros, mikor az levelet egyben fogták, ahová titulust írjanak.” (APOR, 39.) Való igaz, hogy Apafinak még írhattak negyed ivnyi papirosra is kérvényt, de a változó korizlésnek megfelelően a század végéhez közelítve egyre ritkábban. — Ezzel összecseng Bánffy Dénes 1673. okt. 29-én Teleki Mihályhoz írott levele, mely tovább árnyalja a kérdést: „Kővárban fogta Kegyelmed az ollót felejteni, mert nyiretlen papirosra irt nekem.” (MTAK Kézirattára, Ms. 4932.)

formai kívánalomnak, s elnézést kér a címzettől a papír szerinte tiszteletlenül kicsiny mérete és — esetenként — alakja miatt: „hosszas és paraszti forma írásomról kgdt követem, de azt tudom egész Arcusra kezdtem, de hát fél volt...” (Telekinek, 1670. szept. 1.) „Legh először az papiros kitsinségéről követem kgdt, eztis Komám Jenei Uramtól kérettem.” (Kun Lázárnak, 1671. nov. 17.) S bizonyára nem illett a címzettet hosszú levél olvasásával megterhelni; összhangban a klasszikus retorikai szabályokkal, s a Bethlen szerint hosszú levelet olvasni nem szerető magyar főurak szokásával, gyakran kéri az olvasó elnézését hosszas írása miatt.

Bethlen Miklós tudatában volt a forma funkciójának, s adott esetben önmagán túlmutató jelentőségének. A szépet értékelte: „Jaj, mennyi bálványt imádtam teljes életemben, sokszor nem tudván, mennyit bálványoztam, a méltóságok, azoknak egy *szép levelek*, egy szép szavok, ez vagy amaz jószág, magamnak egy rossz, *haszontalan munkám, épüлетem, írásom, elmém* etc. mind bálványom volt.” (Imádságoskönyve, Ö. II. 174.) Levelei is bizonyítják, hogy nem túloz, a generális „nemelly nap *szep level* által meghis bekellett velem” (1690. júl. 18.)

Az itt kiemelt részek, az építészeti és az írásos alkotások együttes említése jelzi számunkra, hogy Bethlen a „szép”-en az immanens tartalmi vonatkozásokon — jó, hasznos, erkölcsös stb. — túl a formai, általánosságban a *stiláris* meghatározó jegyekre, elemekre is gondolt. A levél formáját, stilusát érzelmi-hangulati töltés hordozójának szánta, plusz információt rejtett bele, amint példa erre fogarasi börtönéből Telekihez írott, kiszabadulását sürgető levelei mellett Bethlen János egyik indulatos kitérője is. „Nem is látok sem Feleségemnek sem gyermekemnek jövendőbeli securitást szines szókkal irt leveledben, mind addigh valameddiglen nem kötelezed magadat ennek az lator célodnak lehangyására, és az megh emlitet s Kutyfalván végben ment conclusumok örökös megh állására, mely dologra akkor is ighen kötelezted magadat; de végezésemnek mesterséges bontogatója voltal, s vagy ma is. Valamigh ez megh nem leszen, nekem ne irkály, firkály, mert olyanné tartom, mint ha bolond ember gyanánt jágyzanál tsak vellem; nem is kívánom látni szines magad ajánló leveledet, öregbitője és nem tsendesbitője vagy az ilyen munkáiddal bántodásimnak.”³

Bethlen leveleinek műfaji vizsgálatán túl néhány nyílt utalásából is szerezhetünk információt levelezési szokásaival, a technikai lebo-

³ Bethlen János levelét l. a 161. sz. levél jegyzetében.

nyolcítással kapcsolatban. Általában Rhédey Júliát és Bethlen Józsefet inti saját példájának követésére. A levelek elveszésének ellenőrzésére az alábbi módszert ajánlja: „En a te leveleidet minden holnaponként külön kis kötesbe kötöm Valamikor penig nektek irok, mindenkor a Calendariumba a nap számmal ellenbe fel irom Miert [nem] tselekedteted teis azt avval a rest Joseffel. A te leveled hatarais mihelyt erkezik mindjart fel irom, mikor keölt, s mikor vettem.” (1713. szept. 2.)

„3. es 6. praesentis Költ leveleidet vettem. De azonn tsudalkozom, miért nem irod meg 8. 15. 22. 29. Februarj irt leveleimet vette, hiszem örökke azonn Kellene az irasodat Kezdeni. Rendesenn választ tenni, es osztann Uy dolgot ugy irni Kerlek s-intelek Kovesd ezt, ne vakoskoddgyam, bizony magadnak artaszsz velle” — oktatja fiát, Józsefet, mintegy a levél szerkezetét is felvázolván előtte. (1716. márc. 18.) Ugyancsak fia figyelmét hívja fel a levelek másolatának megőrzésére: „Megvert az Isten a postával: Az előtt a te leveled mind jól el jö vala, tsak az enyém vész vala, most már látom a tiéd is vész. Azért a Páros könyvedet (ha tartasz vedd elé, ha nem tartaszsz bolondság, hányszor megparancsoltam hogy tarts, a mint én tartok, és az ilyen az citált locusnak az egyik oka) mondok vedd elő, és ha mit az alatt az egy néhány hét alatt irtál volt, ird meg ismét, hadd tuddgyam.” (1716. szept. 9.)

Az egyik ilyen „páros” könyvének köszönhető, hogy az 1696—97-es évből viszonylag sok Bethlen-levéllel rendelkezünk, melyek eredetije ma ismeretlen helyen lappang vagy nem is létezik.

b) Műfaji előzmények, normák. Szerkezet

Szinte megoldhatatlan feladat pontosan meghatározni a Bethlen Miklós-i levél mintáit, műfaji, retorikai geneziséét. Tizenöt éves korára már kialakul leveleinek szerkezete, formula-készlete, s ez állandó-sul, alig változik a hátralevő fél évszázad alatt.

A kezdő lépéseket a retorikában Keresztúri Pál vezetése alatt tette meg a gyermek Bethlen. Tanára, aki a tételes retorika-oktatást kevésre becsülte, két-három árkus papíron foglalta össze tanítványai számára a fontosabb szabályokat, s alig hat hetet fordított besúlykolásukra. „Általmenvén rajta, csak megmutatá: ilyen a chria, ez az epistola, ilyen az oratio, nosza csak ad praxim et exercitia; számtalan epistolát irtunk, azután chriát és oratiót is.” (Ö. I. 152.)

Mint az idézet is mutatja, az episztolairást a szónoklattan részeként tanulták, s főleg a gyakorlatra esett a hangsúly. Követendő példának kaphatták az antik epistolairodalom kiemelkedő darabjait, Cicerót, ifjabb Pliniust, Ovidiust, Horatiust. E munkák ismeretéről egyébként maga az Önéletírás tanúskodik, s nem mehetünk el a tény mellett, hogy Bethlen legelső könyvei közé éppen Cicero *Epistolae Familiares* tartozott, mely a műfaj- és stílusgyakorlatokhoz nyújthatott követendő normát.⁴

Biztos adatok híján csupán interpolációval közelíthető meg az a tudásanyag, amit Bethlenék elsajátíthattak: a klasszikus hagyományokat vehette össze Keresztúri Erazmus és Lipsius, a két legnagyobb tekintély idevonatkozó nézeteivel. E tájékozódást azért sem mellőzhetjük, mert általa válik láthatóvá, milyen következetesen ragaszkodik leveleiben Bethlen a klasszikus retorika előírásaihoz. Hogy Keresztúri Pál tanítása durva körvonalakban mit is tartalmazott, arra következtetni engednek korabeli, kéziratban ránk maradt kompendiumok, s Lipsius 1656-ban — igaz, egy évvel Keresztúri halála után, de még Bethlen gyermekkorában — már Váradon is megjelent *Epistolica Institutioja*.

E levélírási szabályzatok mindenekelőtt szót ejtettek a levél elnevezéséről, funkciójáról, szerkezetéről, témájáról; a különböző funkcióknak eleget tevő levelek stílusáról, díszítményeiről s a követendő klasszikus szerzők érdemeiről.

A különböző levél-teóriák megegyeznek abban, hogy a levél neve szerint küldemény: beszéd a ténylegesen vagy feltételezetten távollévőhöz. Rendeltetése, hogy információi útján a címzettben olyan gondolatokat ébresszen, érzelmeket váltson ki, amelyeket szemtől szemben elmondani nem tudunk vagy nem akarunk. Ezért, amint a jelenlevő személyek különbsége szerint is lehet a stílus emelkedettebb vagy alacsonyabb, a levélben is hasonlóan kell eljárni, de a missilisekben sem a fenségesnek, sem a közönségesnek nincs helye, közép-úton kell haladnia írójának.

Témája szerint Lipsius a leveleket három csoportba sorolja: *komoly* (köz- vagy magánéleti ügyek), *tudós* (filológiai, filozófiai, teológiai témák) és *családi* kategóriát különböztet meg.

A levél szerkezetét illetően több elképzelés fut párhuzamosan, más-más felosztási elvet követve, de abban általában megegyeznek,

⁴ Herepei János: Néhány adat Bethlen Miklós tanuló-éveiből. HERPEI, Adattár II. 594.

kétféle alkotóelem létezik. Olyan, amelyiket minden levélnek kell tartalmaznia négy van: üdvözet, búcsú, felirat, aláírás. (Salutatio, valedictio, superscriptio, subscriptio.) Hat olyan szerkezeti egység van, mely lehetséges, de nem elengedhetetlen tartozéka minden levélnek: bevezetés, előtétel, elbeszélés vagy kifejtés, cáfolat, megerősítés, következtetés. (Exordium, propositio, narratio seu expositio, refutatio, confirmatio, conclusio.)

A levelek azonban rendszerint csak négy fő részből állanak: bevezetésből, előtételből, megerősítésből és befejezésből. Természetesen az osztályozás mindig finomítható.

A témák számát tekintve megkülönböztetnek vegyes illetve egyszerű levelet.

A levélnek — csakúgy, mint a beszédnek — három fő fajtáját különböztetik el: demonstratívum, deliberatívum, iudiciale.

- a) *Bemutató (demonstrativum)*: e fajtában a tárgyat bizonyítókkal mutatják be — hivatalos, hálaadó, üdvözlő, meghívó (esküvőre, keresztelőre, temetésre stb.), ajánló, dicsérő, közlő, jelentő, szórakoztató funkciót tölthet be.
- b) *Megfontolandó (deliberativum)*: rábeszélő, lebeszélő, buzdító, kérő, vigasztaló, intő funkcióval.
- c) *Ítéző (iudiciale)*: vádló, védő, panaszló, mentegetőző, szemrehányó, pirongató, gyanúsító, támadó funkcióval.

A levél stílusának kialakításakor Cicerót, Senecát és Lipsiust idézik legtöbbször. Gyakran hivatkoznak Lipsiusra, aki szerint a levél legfőbb erényei — virtus —: a rövideg, áttekinthetőség, egyszerűség, tetszetősség, illendőség. (Brevitas, Simplicitas, Perspicuitas, Venustas, Decentia.)

A *rövidegnek* tárgyban, szerkezetben és szavakban is meg kell nyilvánulnia.

Az *áttekinthetőség* és az *egyszerűség* mind a gondolatban, mind a beszédmódban, mind a szerkezetben jelentkeznek.

A *tetszetősség* elérhető az egyenes, élénk beszéddel. A példabeszédek, versek vagy elmés mondások, régi cselekedetekre való hivatkozások emelik a levél értékét, a kellően adagolt vidámság a levél lelke.

Az *illendőség* követelményének eleget téve két összetevőre kell tekintettel lenni: a személyre és a tárgyra. A személyre kétszeresen, az íróra és a címzettre. Az érvelés és a mondatok formája ezekhez igazodjon.

A levél élénkítő díszítményeiként hasonlatokat, allegóriákat, képeket, szentenciákat, szerzői idézeteket javasolnak, de hangsúlyoz-

zák a levélíró egyéni kifejezéseinek, keresetlenségének fontosságát is.⁵

E korabeli közkeletű tudnivalók mellett nem hanyagolható el a humanista levélírási szabályokat távolról is biztosan követő levelezési hagyomány — a praxis — sem, az elmaradhatatlan epistoláriumok, vagy éppen a kancelláriai formuláskönyv segédletével. Ez utóbbiakat is jelentősnek tarthatjuk, hiszen Bethlen maga írja, hogy ifjúkorában mennyit segédkezett apja mellett Barcsai Ákos kancelláriáján. (I. 163.)

Később pedig Ramus retorikájának tanulságait is gyümölcsöztethette, amelyet Csernátoni Pál vezérletével Heidelbergben tanulmányozott. (Ö. I. 181.)

Levélformájú publicisztikájának (*Epistola ad Ministros...*) kialakításában közvetve is szerepet játszhatott az *Epistolae obscurorum virorum*, mely szintén első könyvei közé tartozott, s amelyről elítélő véleménye volt.⁶ (Ö. I. 151.)

Bethlen Miklós levélíró gyakorlatára is vonatkozik Hopp Lajos megállapítása, miszerint a misszilisek magyar nyelvű változata a kötetlenebb magánlevelezésben szerkezetileg három fő részre redukálódott.⁷

A fentiek figyelembevételével Bethlen Miklós leveleinek struktúrája ekként alakul:

1. *Salutatio* — megszólítás és/vagy üdvözlés, jókívánság.
2. *Narratio* – in medias res rátérés a tárgyra; a narratióban több alkalmi elem föllelhető.
3. *Conclusio* — mely már magában foglalja a búcsúköszönést és jókívánságokat is.

Végül, e három fő alkotórészhez csatlakozik negyedikként a *levélzáró formula* a dátummal és aláírással, mely előtt a levélíró szolgáltatának felajánlása és státusának — apa társa, sógora, komja, vén rab stb. — megjelölése áll.

Ezekhez járul még az összehajtogatott levél hátlapján vagy külön borítékon a *címzés*.

⁵ Az összefoglalásnál az alábbi művekre támaszkodtam: JUSTI LIPSI, *Epistolica Institutio*. Editio ultima. Varadini, Apud Abrahamum K. Szenci. M. DC. LVI. (RMK II. 872.); A Román Tudományos Akadémia bukaresti könyvtárának kéziratárában található Ms. lat. 61. és Cod. lat. 79. sz. kéziratok; valamint VERSEGHY, 497—507.

⁶ HERPEI, *Adattár* II. 594. Megemlítésre érdemes még, hogy Bethlen Miklós első könyvei közé más leveleskötet is tartozott; Iusti Ricki Gardensis Belgae Prunitiae — *Epistolicae ad Italos et Belgas* címmel jegyezte fel 1652-ben Váradi Miklós. (Uo.)

⁷ HOPP, 502.

Nyilvánvaló, hogy az egyes levelek esetében — alkalmiságuknál fogva, tematikájuk következményeként — az alkotórészek elhatárolása nem ennyire világos, következetes.

Levéltipológia szempontjából Bethlennél a lipsiusi felosztás szerinti *komoly* és *családi* levelek szinte mindegyikével találkozunk: Kitűnő, iskolázott példáit láthatjuk a gratuláló (gratulatoariae epistolae), a szerelmes (amatoriae e.), az esküvői, keresztelői és temetési meghívó (nuptialis, baptismales, funebrales e.), köszönő (gratiarum actoriae e.), bocsánatkérő (deprecatoariae e.), ajánló (commendatoariae e.), kérő (petitoariae e.), vádló (accusatoariae e.), mentegetőző (excusatoariae e.), intő (monitoriae e.) leveleknek.⁸

c) *Stílus*

Ha a Bethlen Miklós-missilisek nyelvi-stiliztikai szintjének esz-köztárát, annak kialakulását és az Önéletíráshoz való viszonyát kívánjuk megvizsgálni, nem kerülhetjük meg az Önéletírás stilisztikai jellegzetességeinek összefoglalását; létrejöttük, s az életműben betöltött szerepük viszont csak a levelek fényében érthető meg igazán. E viszonyrendszer elemzéséhez feltétlenül szükséges azon — egyébként feltűnően csekély számú — megállapítások összegezése, melyeket a szakirodalom ez idáig a Bethlen Miklós-i próza formálódásáról és főbb tulajdonságairól tett.

Bethlen Miklós stílusának nyelvi forrásait Tolnai Gábor a korabeli élőbeszédben s a Károlyi-biblia nyelvében, Bán Imre pedig a „bibliás protestáns stílushagyomány” örökségének egyéni stílussá fejlesztésében látja. Ehhez a nyelvi-szókészleti alaphoz társul még egyrészt — Tolnai Gábor — a „szemléletes valóságábrázolás, a szenvedély és a szójáték”, másrészt — Bán Imre —: a „filozófiai elmélyedés, a lendületes elbeszélés, az alakrajz, a vallásos áhitat, az olykor álomszerűen misztikus lelkiállapotok kifejezésének képessége” — s így már valóban a Bethlen Miklós-i próza legsajátabb formái és tartalmi hatótényezőit számláltuk össze.⁹ De vajon mi ötvözi, s mi hozza közös stíluseszmény alá e kellékeket, kialakítván belőlük az Önéletírás megismételhetetlenül egyedi stílusát, előadás-módját?

Ez — bármennyire félünk is kimondani: az anekdota formai elemeinek — légkörteremtő intonálásának, anyagkezelésének, lineá-

⁸ E kérdéshez l. még: GERÉZDI, 75—142. illetve: TARNÓC, 116—117.

⁹ Tolnai Gábor előszava Bethlen Miklós önéletírásához. I. 25., illetve BÁN, 1976. 199.

ris lefutásának, jellemrajzának, kifejezőkészletének, sőt drámai dikciójának — teremtő és termékeny átvétele.

Eszre kell vennünk ugyanis, hogy Bethlen alapmagatartása nem az *íróé*, hanem a *szónoké*, az *előadóé*. Ha *olvasóról* ír, akkor is *hallgatóra* gondol, azt képzelvén maga elé, annak beszél, ad elő. Néha orációt tart, máskor mesél, gyakran mintha anekdotát mondana. Természetének egyik legalapvetőbb vonása az anekdotára való hajlam, maga írja önmagáról: „a tisztességes fabula, história nem fogyott ki a számból, sőt talán trágárság, bolondság, scurrilitásig is excedáltam benne néha” (I. 110.)

Az Önéletírás anyagának szerveződésében is jelentékeny szerep juthatott az anekdotának — amint arra Pirnát Antal figyelmeztetett —: azok az emlékek rögződtek meg leginkább memóriájában, s ennél fogva az Önéletírásban is, amelyeket már többször is elmesélt hosszú élete s évtizedes rabsága folyamán. Talán innen ered e betétek csiszoltsága; kerekded történeté formálásuk esetleg hosszabb folyamat eredménye, nem csupán az ihletett pillanaté.

A hallgatóhoz intézi szavait Bethlen; meggyőzhet róla az alábbi felszólítások ígéinek — bizonyára öntudatlan — sorrendje: „Jere, maradék, halljad és csudáld az ördögnek énellem való, néked, ha olvasod, nevetséges, de Vizaknának ekkor siralmas és nékem veszedelmes munkáját; tanulhatsz belőle.” (II. 106.)

„Jere, hallj és olvass szörnyű dolgokat...” (II. 107.)

Emellett a vártnál sokkal gyakoribb az anekdotikus hangütés, az anekdotára emlékeztető intonáció: „Itt, ezen a gyűlésen egy Erdélyben talán sohasem történt dolog esék.” (I. 362.)

„Ilyen tréfát is ejte ekkor Fogarasban rajtam...”, (I. 365.) vagy: „Egy nagy hiábavalóságomat nem hallgathatom el.” (I. 229.)

Tipikus anekdotai figyelemfelkeltő és hangulatteremtő kérdéssel indítva: „Hát az archívum és a kancellária szállása miatt mint járék a gubernátorral?” (II. 135.)

„Ez a püspök olyan insolens lön:” (II. 52.)

„A palatinusnál laktam szeptemberig; azalatt lön ilyen dolog.” (I. 217.)

„A dolog elein csaknem rútol megbotlám tudatlanságból.” (I. 403.)

„A máramarosi tisztet Isten csudálatosan adá.” (I. 403.)

A fentiek csak kiragadott példák, számukat hatalmasra növelhetnénk az Önéletírásból. S amikor nem ennyire feltűnő az indítás, akkor is többnyire kiválóan előadható történet kerekedik tolla nyomán.

Ugyanerre az olvasóval/hallgatóval létesített közvetlen kapcsolatra vall az efféle anekdotikus lazaságú összekötő, átvezető szövegrészek megléte: „De hadd menjen Szász János elől az ő ritka példájú tragédiájával és én is utána in anno 1704.” (II. 117.) Vagy: „De amíg ezek mennek, jönnek, lássunk egyéb szükséges dolgok megírásához.” (I. 300.) És itt is szaporíthatnánk a sort!

Különösképpen jellemzőek szempontunkból a témaváltást jelző bekezdések hely, idő és személy megjelölésre utaló kifejezései, amelyek — tudjuk jól Hermányi Dienes Józseftől — oly fontos szerepet töltenek be az anekdoták expozíciójában.

De nem jutunk más eredményre akkor sem, ha az úgynevezett szépirói szigetek feltérképezésére indulunk; nem mások azok, mint remekül megformált, asztal mellett is elmondhatókká kerekített, szórakoztató, ironikus-önironikus csattanójú vagy moralizáló—didaktikus konklúzióba torkolló kerek, egész, a kontextusból csonkuklás nélkül kiragadható esetek elbeszélései.

S amiként a jó anekdota szerves tartozéka a párbeszédék szellemes, élvezetes, pergő ritmusú visszaadása, ugyanúgy él Bethlen is e módszerrel az élénkítés, a szemléletesség, a csattanó előkészítése és időzítése kedvéért: a nagy sodrású leíró-elbeszélő részeket gyakran váltja fel dialógusokkal, sőt, azt is mondhatnánk, ez fő műve egyik leggyakoribb élénkítő eszköze. Ahol csak teheti, párbeszédre bontva adja elő a történetet. (Vö. I. 352—353.)

Még a lírai fogantatású szépirói szigetként számon tartott, a Kun Ilona gyötrelmes haláltusáját leíró sorok is a párbeszédés szerkesztésű anekdota dikcióját követik. „Halála előtt negyednappal délután néki háborodék, iszonyú egymás ellenében által függesztett, szegzett szemmel nézni és sikoltani kezd: Jaj, jaj, bizony elkárhoztam. Meg-meg imádkozott, s mondta: Nem kárhoztam. Ismét: Jaj! bizony elkárhoztam.” stb. (I. 332.)

Mindezzel természetesen nem szeretném lefokozni az Önéletírást anekdoták láncolatává, de fontosnak tartom hangsúlyozni, hogy a Németh László által is megcsodált „szépirói szigetek” valóban már-már szépirói ökonómiával, módszerességgel és tudatossággal kidolgozott és lekerekített történetei általában anekdotikus köntöst viselnek, s az anekdota nemcsak kitérők, szórakoztató-nevelő szándékú vagy illusztratív célú epizódok formájában — persze, úgyszólván — hanem immanens, az előadás belső formai sajátosságaiból, a műfaj természetéből fakadó elemként is jelen van az egész mű struktúrájában. Erre a módszerre és hangra már jóval az Önéletírása előtt rálehetett: szónoki képességeiről, retorikai jártasságáról nemcsak

önmaga, hanem a kortársak is megemlékeznek — többnyire persze negatívan.

E természetes, mesterkéetlen, közvetlen, de rendkívüli éleslátásról, kiváló megfigyelő- és elemzőképességről tanúskodó hang pedig, mely az Őnéletírás stilisztikai összetevőinek oly fontos eleme, már ugyancsak korán, a leveleknek az élőbeszédhez közelítő nyelvi kifejezőmódjában jött létre. E tulajdonság a missilisek funkcionális velejárója, hiszen szerepük éppen az, hogy a szóbeli kommunikációt helyettesítve, annak képzetét keltse az olvasóban/címzettben.

A kényszerű kitérő után — mely azért volt szükséges, hogy ne elszigetelt, az életműben előzmény nélküli jelenségként értelmezzük az Őnéletírást, s hogy világosabban lássuk formai összefüggéseit a levelezéssel — vessünk most már néhány pillantást Bethlen levélistílusára, vizsgáljuk meg missiliseinek nyelvi-stilisztikai rétegeit.

Legelőször is azt kell megállapítanunk, hogy a levelekben is a már említett két fontos tényező az uralkodó, meghatározó jellegű: az élő nyelv, s a biblikus szó- és képhagyomány. Hopp Lajos idézi Pais Dezső jelentős megfigyelését, miszerint az erdélyi fejedelemség idején a fejedelmi udvarral kapcsolatot tartó, művelt erdélyi úri rend körében kialakult egyfajta *társalgási nyelvtípus*.¹⁰ Ez a műveltebb rétegek köznyelve Bethlen levelezését is szuggesztív erejű képekkel, közmondásokkal, szólásokkal színesíti-izesíti. E nyelvi szövet szellemes, humoros és rendkívül kifejező, plasztikus. Élettapasztalatokban gazdag, tömör — s emiatt nagy nyelvi ereje, érzelmi töltete és hatása van. *Allandósult szókapcsolatainak* stílusértékét Bethlen is alaposan ismeri, alkalmazásukra gyakran vállalkozik, főleg akkor, ha a stílus természetességét és a *szólásokban-közmondásokban, szállóigékben* felgyülemlett konkrét történelmi tapasztalatot is a meggyőzés szolgálatába kívánja állítani. Természetesen e stílusélnéző eszközök nem csupán a szóbeli, hanem az íróktól-prédikátoroktól örökölt írásbeli hagyományból is átszűrődhetnek Bethlen írásműveibe.

Levelei is bővelkednek — épp a szentenciózusságban rejlő nyomaték kedvéért — közmondásokban. „Nem várnám én a sült galambot a számba” (1675. júl. 29.); „Megh vallom bizony félek, a kása már eggyszer megh éghetvénn a számot” (1677. nov. 20.); „Vesztett fejszének nyele fordulna” (1686. márc. 24.); „Föld fazékhoz Füz fa kalán kell vagy jo” (1714. ápr. 14.). Egyiknek három változatát is adja: „tudom kerdetlen tanátsnak ayto megett helye” (1670. ápr. 21.); „de lassan az tanats adással io Miklos Uram, mi van az hazba olly hely-

¹⁰ HOPP, 518.

is melly et ayto meghének hinak, s neha füstelis fizetnek” (1667. nov. 20.); „az kérdetlen tanács vagy hagyatlan prokator fizetését ne rendeljétek számomra” (1671. okt. 22.). 1714. ápr. 14-i levelében pedig latinnal is megtoldott, kisebb csokrot állít össze a nagyobb nyomaték kedvéért közmondásból: „A Kicsiny Gjermekből nő a Nagy Ember... azt mongja a Magyar Kaparj kurta, s neked is leszen. A Deák meg azt mongya: Ora et labora dabit Deus omnia bona.”

Hogy levélírónk korának nyelve mily képgazdag, azt számos szólás és szóláshasonlat igazolja, amelyek nemcsak Bethlen, hanem a kortársak levelezésében is állandóan jelen vannak: „mely spitzten legyen a haza dolga” (1677. szept. 28.); „oly gonosz, tündér világ ez” (1678. febr. 18.); „más kosárába eperjét nem szednék örömet” (1667. febr. 26.).

Ezt a képalkotó fantáziában egyáltalán nem szegényes nyelvi alaprteget, a társalgási nyelvet dúsítja fel Bethlen a másik nyelvisztizikai forrásból, a Bibliából vett szó- és képanyaggal. „Bibliád legyen, ha az én levelemet akarod olvasni” — inti Bethlen Lászlót, (1709. jan. 23.) s a mai olvasónak is meg kell fogadnia intelmét, mert leveleinek számos rejtett utalása van, melyek csak a Biblia segítségével fejthetők meg a maguk eredeti sokszínűségében. Mert a szent könyv ismert alakjainak, eseteinek követendő vagy éppen kerülendő példaként való idézésével gyakorta még kifejezőbbé, s ugyanakkor artisztikus-szakraális erejénél fogva meggyőzőbbé, hatásosabbá teszi leveleit. Amiáltal a missilisek napi szükségletekhez alkalmazkodó, kérgesebb-darabosabb nyelvi közegében hoz létre nagyobb művészi energiával rendelkező szépírói szigeteket. Módszerének két fokozata van, az alacsonyabb rendű esetében csak a locusra utal, az igényesebb, kidolgozottabb változat esetében elmondja a példázatot, s kommentárt is fűz hozzá. (Csak közbevetőleg jegyzem meg, hogy — amint arra Sík Sándor nyomán legutóbb Hargittay Emil hívta fel a figyelmet — „Miklós pap”, ahogy Önéletírásában nevezte önmagát, módszere rokonítható Pázmány Péter leveleinek biblikus eredetű képhasználatával.)¹¹

Bethlen leveleiben a nyomtató ökör, a szőlőben kincset találó ember, valamint a frigyláda megérintéséért halállal bűnhődő Uzza példája a legszembetűnőbb; leveleiben és Önéletírásában, meg természetesen imái szövegében egyaránt találkozhatunk az olaj és a liszt megszaportításának motívumával.

¹¹ HARGITTAY, 188.

De nem csupán e kézenfekvő utalások eredetét követve juthatunk el a bibliáig, hanem rejtettebb szálak nyomán is: számos — ma már esetleg önálló leleménynek tűnő — metafora s egyéb kép és alakzat mögött is meg kell látnunk a bibliai inspirációt. E képek néha egészen köznapiak, látszólag a mindennapi természet megfigyelése eredményeként is lecsapódhatnak a műben, ám mégis átvételek. Gondolok itt olyan metaforákra, mint a *sír a lelkem*, vagy a *konkoly hintő sátán*, vagy *nádszálhoz bízik*. Ha Bethlen Miklós azt írja, magányosan, az eseményektől távol, *bagolyként* szeretne élni, akkor azt a baglyot nem az erdőben figyelte meg, hanem a 102. zsoltár sorai visszhangzanak nála: *Ollyá löttem mint az bagoly / Ki az kietlenben huhol.*¹² Ha meg arra kéri vejét, Teleki Sándort, hogy a katolizált menyétől megkaparintott unokákat „mint tűzből kikapott üszögöket, ismét az tűzbe vissza ne vesse”, azaz az anyjuknak vissza ne adja őket — akkor Ámos vagy Zakariás próféta szavai bújnak meg e látszólag természeti kép mögött. (1713. jan. 28.) A családjától elszakadt családfő felkiáltását — Isten tegyen Strutz madár tojást belőletek — is csak akkor értjük meg a maga teljességében, ha felfedjük bibliai vonatkozását: Isten bölcsessége még a tojását földön hagyó, s azt a Nappal, porral kikeltető strucc fiának életére is ügyel. Ő a távolból egyedül erre az isteni gondviselésre bízhatja családját és gyermekeit. (1715. szept. 21.)

Az itt példakkal is illusztrált jelenségnek az a valószínű oka, hogy a bethleni próza két fő alkotórésze szervesen összefonódik: a Károlyi-biblia képes beszéde a XVII. század közepére-végére már a köznyelvben is lecsapódott, annak éltető eleme lett — miként ez a kor köznyelvét megőrző levelezés-anyagban nyíltan tetten is érhető. Az emberek ekkor már „sub parabola Sacra Scripturae” nyugodtan gyalázhatják egymást! (L. az Apor István szavaira történő utalást, 1701. jan. 20.)

Érdekes és fontos, mind a kor műveltségi közállapotaira, mind Bethlenre jellemző adat, hogy a szentírás után mindjárt az ezópusi fabulák következnek a hivatkozások számát tekintve!

A bibliai példázatok és az ezópusi fabulák mintegy tekintélyelvű jelenléte indukálja a kérdést: vajon mennyiben realizálta Bethlen a levélírás fentebb körvonalazott retorikai szabályait, hogyan követik missilisei a klasszikus útmutatást? Azt kell mondanunk — az eddigiekből és az ezután következőkből is ez világlik ki —, hogy maximálisan eleget tett a követelményeknek. Már a levél tagolásánál rögtön

¹² STOLL, 233.

szembetűnik, hogy formailag következetesen ragaszkodott az ideálhoz. A hosszadalmas, magyarázkodó bevezetés — amely korában oly gyakori! — nélküli, in medias res kezdésben minden bizonnyal Cicero volt a tanító mestere, csakúgy, mint a célratörően tömör előadásban. A lipsiusi virtusok mindegyikével dicsekednek levelei. Írásai a lehetséges legrövidebbek, egyszerűek, első pillanásra áttekinthetőek. Az illendőség kívánalmát mindig betartja, még ha ez különös erőfeszítésébe kerül is! A tetszetősség feltételeire nagy gondal ügyel, a bibliai és ezópusi utalásokon kívül bölcs mondások, versek és régi jeles tettek idézései a meggyőzés funkciója mellett a tetszetősség követelményét is kielégítik. (Vergilius: Aeneis-e, 1677. szept. 28., és 1702. nov. Gesta Romanorum, 1709. júl. 29., Panormita, 1702. nov.)

Esett már szó eddig is arról, hogy a kitűnő stílusérzékkel megáldott Bethlen levelezésében is mily nagyfokú tudatossággal élt a költői kifejező eszközök érzelme közvetítő s valóságtükröző tulajdonságával. Álljon itt néhány példa ezek szemléltetésére, hangsúlyozva azonban, hogy a szövegek, amelyekből származnak, nem irodalmi igényrel és szándékkal jöttek létre. Az is nyilvánvaló, hogy a képek és kifejező eszközök használata csak a műfaj és a retorika szabta határokon belül lehetséges; a missilisek természetesen nem alkalmasak minden figura vagy tropus teljes értékű alkalmazására. A kiemelt szóképek és alakzatok nemcsak a bethleni levelekre jellemzőek, azok mindegyikével találkozhatunk önéletírása lapjain is.

I. Szóképek

Hasonlat: „azoknak az hadaknak urunk mellé való hozása éppen olyan, mint mikor az tüzet az puskapor mellé tészik” (1678. jan. 11.)

„ugy vagiok, mint a vesztő kartyas többet teszen fel, hogy a mit el vesztett vissza nyerje” (1691. okt. 31.)

Olvasmányélményt tükröz: „az többi csak olyan, mint az számár az király választásban” (1678. jan. 11.)

Metafora: „ezek s ehez hasonló több szép gyümölcsök termettek s teremnek az Discordia fáian” (1671. dec. 29.)

„eb a török, kutya a német, és ezek ketten megemésztenek bennünket” (1677. szept. 28.)

„ne tartsa Helenának azt a rossz Ispánságot, és ilyen lehetetlen utakon ne üzze” (1711. márc. 18.)

Bethlen metaforái között oxymoron-szerűeket is felfedezhetünk: amit Telekinek ír, az csak „oosaghba ujsagh” (1675. márc. 22.) Kun Ilonát „édes szerelmes kis nagyanyám”-nak titulálja. (1667. nov. 7.)

Metafora és hasonlat kombinációja: „Noha en kgdbe nem kissebb mertekbe latom azt az Orrbantzot, amint írja kgd, hogy en rajtam volt iffjanta, de en meghis nem leszek olyan Eer vago Köppölyözeő Izzasztó Doctora kgdnek, a mineműek ennekem voltak, hanem tsendessebb es hamarabb valo gyógyulast kivanok kgdnek.” (1699. jún. 6.)

Metonimia: „ritkán történt száz esztendő alatt is, hogy jól járt volna a ki a falu fejében kardot vont” (1677. dec. 4.)
„de megis hiszem, ma holnap fel virrasztya az Isten ennekem azt az Uy esztendőt, mellynek Calendariuma, es több Uy esztendeje nem leszen. En kivanok Uy Calendariumot sokat kgdnek” (1715. jan. 19.)

II. Alakzatok

Önéletírásában többször alkalmazza a szó jelentését ellentétesre változtató *antiphrasist*, egy példa a leveleiből: „nem Omni, hanem Parvipotens” — jellemzi volt kollégáját 1711. márc. 18-án. Memoárjában és levelezésében egyaránt kedvelt alakzata a *szójáték*, a szavakkal való játék. Wesselényi Ferencről, a Murányi Vénusz férjéről írja: „Kászoni ellenis ualoba keményenn irt az Palatinus ki most Nagy Szombatba lakik uagy gyakik, uagy mind kettőt miueli”, s ugyane levelében reprodukálja tréfásan Barakonyi Ferenc beszédhibáját is: „Ba ba ba barakonyi Uramat Somlyora citálták s-ighen saynállia, nem tudgja miért, azt mondgya nem mehet gya-gya gyakrann ollyan meszsze.” (1666. júl. 27.)

Levelezésében ugyanolyan szívesen él bevált retorikai fogásával, mint az önéletírásában: *antonomáziát* hoz létre, amikor a tulajdonneveket köznévvvel helyettesíti. Leggyakoribb céltáblája e módszerének Apor István. Idézzünk leveleiből is példát: „tapaszsa a fejét eő Porsága, [...] APor Uram” (1702. szept. 20.) Itt a feszültséget a többértelműség okozza: egyrészt utal Apor alacsony származására, másrészt por mivoltára, sőt a féreg jelentés is belejátszhat a teljes értelmezésbe. Másutt Galambosnénak kíván „szép Galamb fiat” (1713. febr. 1.)

Bethlen Miklós különösen nagy mestere az *erősítés*, a nyomatékosság alaki és tartalmi alakzatainak. Előszeretettel használja a túlzás, a *hyperbola* érzelmi többletét: „bizony énis nemelly nap csak nem le beteghedém, addigh akarám, vagy tsak lattatám Küküllő Varmegyét vizzel ki innya”. (1667. jún. 20.) „Bezzegh *nem* ez uolna az barattsággh ket holnapigh egy vakaritast *sem* irni, talám azt tudgia kegd Indiába méntem” (1666. júl. 14.) „kgd leuelét az Palatinusné soha el *nem* tudá olvasni, én *sem* tudám s-ha ezentul ugy irnális *nem* tudnám ha ugyan tizenkét oculart tennekis az orromra” (1666. júl. 27.) Ugyane célból gyakran él a felsorolás lehetőségeivel: „Istennek, vallásunknak, hazánkknak, annak a vármegyének, maga familiájának, nekem, gyermekemnek szolgál kglmed aut nunc, aut nunquam.” (1711. máj. 2.) Igéket halmozva: Az Isten kglmeteket tanítja, látogatja és próbálja én bennem” (1711. szept. 8.) Jelzőbokrót produkál önmagáról szólva: „en Artatlan szegheny tanulni igyekező es Szerencsemet kereső Iffiu Legheny” (1666. szept. 22.) Feltűnően sokszor kíván a felsorolás-fokozás-ismétlés hármasságával hatni, s ritmusával érzelmi nyomatékot adni szavainak. „Sok az hir, sok az hazugság, sok a temondád” — jellemzi az erdélyi közállapotokat 1677. szept. 28-án írt levelében. Az ismétlés-felsorolás-fokozás hármasságában bizonyos spirális fejlődést láthatunk: „de nagy vigyázás, nagy sietség, és nagy titok kívántatik ebben” — írja 1677. nov. 14-én. Vagy: „megh lássa kgd az Portára kik mennek, és azt megh lássa, megh nézze s-ugian iol megh nézze kgd, mind vallásunkra, mind az Magyar Igyre, mind maga kgd állapotjára nézve.” (1678. febr. 24.) „De publicis sokat szólhatnak, írhatnak, sírhatnak” — e felsorolás is jelzi a spirálisan végbemenő minőségi változást, a mondanivaló súlyosbodásának, a nyomaték növekedésének fázisait. (1711. márc. 18.)

Az alábbi tagadószó-bokorral pedig rendkívül szemléletesen sikerül jeleznie azt a bizonytalanságot, amiben a Porta hagyta őket: „Fő Vezér *nem* üdöt *nem* mond migh várakozzunk, *sem* utat *nem* mellyen procedálljunk, *sem* embert az kivel tractálljunk, mert úgy látom *sem* Császár *sem* Kaymekam *nem* tudgya, *sem* Salvus Conductus *sem* assecuratio nintsen, mégh tsak azt *sem* mondotta vagy írta *sem* fő Vezér *sem* az többi hogy ményené valaki bé tractálni vagy *ne* ményen, holott iol tudgya kgyd mindenek tsak attol függhenek hogy mi ieő az Portáról, addigh mű *sem* Tractákba *sem* Actiokba semmit *sem* procedálhatunk, az Atyafiakis migh *nem* assecuratusok onnet belöll, én *nem* tudom mint kezdnek valamihez, *nemis* hiszem semmihezis kezdgyenek” (1667. aug. 23.) Ugyanezen módszer: Ö. I. 336.

Sűrűn használt alakzata a *figura etimologica* és az *ikerítés*. Érdekes példája ennek a töismétlés és a felsorolás kapcsolata: „de így mi sollicitalton sollicitallyuk, emezek halaszton halasztanak, Panajot irton ir, az Nemet mind eleb eleb nyomoz” (1667. okt. 17.) Ikerítés-sel számos levelében találkozhatunk: üztek-füztek, tserellye-berellye, sittam-rittam, suddognak-futtognak, susognak-pusognak.

A felsorolás mesteri kezeléséből sok esetben *felfüggesztés* születik. (L. korábbi példák, illetve 1674. nov. 16.)

Önéletírásában is megfigyelhető, de levelezésére legalább annyira jellemző az *alliterációhoz* való vonzódása. Szinte állandósult jelzős szerkezetei vannak: *hitván homlok, hitván ház, derék dolog, ember-séges ember, vékony válasz, vendégeskedő világ, végső veszedelem, vékony vélekedés*. De nagyobb mondattani egységekre is érvényes ez a megállapítás: „kivalt vallasunkon valok vádoltatnak”, (1677. nov. 22.) — „*megh mondták, s magok mingyárt mentek el*”, (1679. ápr. 3.) — „*köblös quietantiát kglmed küldje kezemhez*”, (1689. okt. 10.) — „*Ketelen kell kket emlekeztetnem kettöre.*” (1699. szept. 14. után.)

A *felkiáltás* és a köznapi érdeklődésen túlmutató, nagy érzelmi töltéssel bíró *kérdés* ritkán fordul elő Bethlen Miklós leveleiben. „Kurva legien minden nöstény nemzetséghe, a ki mind tsak kegdt okozza”. (1678. febr. 18.) „*Hey Uram Uram Erdelyi Fő rendű Iffjusag!*”; *Haj hay Isten előttis unalmas szegeny kevelyseg Pompas lakodalom!*” (1715. júl. 27.) Hatalmas, eruptív indulat fűti az alábbi, metaforába torkolló kérdés-bokrot: „*Almekodva ertem kgd az en Onokaimot Tutorul kivannya. Mitsoda Lelekkal, es mitsoda Ortza-val? Hogy gondollya megis kgd? En Óreg Attyok meg elek, egesseg-benn, eszemenn, es pennam szabadsagabann vagyok. Az Istenert kerem kdt az en fejer szakallamot az Ujjaival ne füsüllye. Ezt erdem-lie az en Atyasagom...*” (1715. júl. 27.)

Mint a fenti idézetek egyikéből-másikából is kitűnhetett már, Bethlen stílusát át- meg áthatják a gúny és az irónia kifejezései. Ez a szellemes irónia csillan fel, amikor a Teleki Sándor követelte sőt *indiai só*nak nevezi — jelezvén a követelés irrealitását, s egyben a rá jellemző csavarással még a *cukor* ellentétes fogalomkörét is bevonja, hogy tovább fokozza az irrealitás képzetét! (S tegyük hozzá még azt a képet is, amellyel aztán igazán az álom világába játssza át tartozását: annyira jogos és igaz Telekiék követelése, mint ahogy ő a bécsi István templom tornyának a gombján ül és trombitál!) Máskor ironikus *eufemizmussal* „*audientiás ház*”-nak nevezi börtönét!

A gúny és az irónia az öregedő Bethlen Miklósnál leginkább a

feddés és dohogás formájában nyilvánul meg, amikor Erdélyben maradt családjának gyarlóságai felett bosszankodik. „Az az Ágnes, Clára Partáját fejedbe szegző Patko szeg nem egyéb, hanem a te Josephhez való értetlen Bak majom kölyket ölelgető szerelemhez hasonlatos kedvezésed.” — bírálja feleségét, Rhédey Júliát majomszeretete miatt 1715. márc. 27-én kelt levelében. Majd pedig az anyja temetésére — Bethlen Miklós szerint — túl sokat költő, feleslegesen pazarló József fiának is kijut a dorgálásból: „Én tudom a szegény Anyád temetése költség nélkül nem lehetett, azzal tartoztunk. Be elvétted-é, vagy mi a veszélyt irsz, hogy 20 vég fekete posztót vettetek, talám az utat is posztóval terítették be a Háztol fogva a Temetőig? Elvárom erről a tudositást. Hova teszitek már azt a sok rossz posztot?” (1716. szept. 9.)

Korábban esett már szó arról, hogy Bethlen Önéletírásában fontos szerepet szán a dialógusnak, párbeszédre bontva adja elő mondandóját, ugyanakkor szavaival, gesztusaival jellemzi is hőseit. E módszerének már levelezésében ki kellett fejlődnie, hogy a címzetel röviden, tömören és nagyon láttatóan közölhesse mondanivalóját, illetőleg mások szavait hüen reprodukálja. Megannyi alkalommal él a közvetlen tolmácsolással: „Apám Uram ma az Aszszony ielen létébe monda nékem: Ha magam dolga volna, arbitratívára mernem botsáttani...” stb. (1668. máj. 20.) „én mondek eő Naganak, hogy az level irás ugyan meg lehetne, tsak hogy égy szobais néha ember olly hibát tehet, hogy sok szovalis nehéz el boronálni, azert hogy sem az Irato, sem az Iro ne karhoztattathassék, én az mit irok minutaba Kgyteknak el küldöm, hogy corrigalván az hol kell, osztán ugy expedialtassék.” (1670. okt. 13.) „Azt mondgia, ha en tiz Aranyba fogadom fel, eő százba, hogy soha Betsbe a mü Tractánk finaliter nem decidaltatik...” stb. (1686. jún. 2.)

Már leveleiben meg-megcsillan kitűnő atmoszféra-teremtő, jellemző-megjelenítő képessége: „Teghnap az Inquisitio közbe hozának égy nagy kötés levelet Kintzingnek, fel szakasztvánn olvasni kezdé, s-a kegd moddgia szérént füttyölni s-hay haygatni, a szekbe viszkolodni, s-a fejet vakarni, hogy a parokájatis mayd le ütötte a fejeröl, s-monda. Közzel vagyunk ahoz, hogy a Törökkel megh bekellyünk, mert az Imperiumba felette megh lobbant az hadakozás. Kérdém ki miatt s-mondá A Frantziai Kiraly nem nyughatik.” (1686. márc. 28.)

A mondatszerkesztés síkján megfigyelhető, hogy — a praktikus céloknak megfelelően — Bethlen a racionális, nyelviileg egyszerű, barokkos túlbujánzástól, cicomától mentes, a műfajjal adekvát,

középszerű stílusfajtaát és az azzal járó mondat szerkesztési normákat tartja követendőnek. Előnyben részesíti ezért a paralel mondat szerkezeteket. Természetesen minden esetben a levelet kiváltó konkrét ok, tárgy határozza meg a levél és a beszéd fajtájának megválasztását, illetve az egy levélen belüli keveredésüket. (A *genus deliberativum*, *demonstrativum*, *iudiciale*, vagy akár a *genus didascalicum* műfaj-deformálta elemeire, miniatűr megvalósulásaira kell itt gondolnunk.) Egy adott Bethlen-mondat jellegzetességeit és struktúráját a levélben mindig az határozza meg, hogy leírásakor melyik eszményi beszéd fajtát tartja választott tárgya szempontjából a legeredményesebbnek, leghatásosabbnak, s azt próbálja — a műfaj korlátai közé szorítva — realizálni. Ennek megfelelően hol tömören tájékoztató, hol részletezően leíró. Másutt szinte jogi előadást tart — ez általában, a magyar terminológia hiánya miatt nehézkes, többször kell a „féldeák-félmagyar”¹³ megoldáshoz folyamodnia, miközben panaszol, véd, vádol, figyelmeztet vagy rendre utasít. Ismét másutt érvt érvre halmoz: meggyőzni vagy tanítani akar. Olykor az indulat elragadja pennáját, s szinte követhetlenné feszíti szét mondatainak építményét, amely egyébként jól idomul a feladat minőségéhez — mely feladatok azonban legtöbbször hétköznapiak. Csak ritkán kívánják és engedik meg az ilyen ünnepélyes emelkedettségu körmondatot: „Isten eő Felsége ingyen valo io voltából nekemis azt engedvén érnem, hogy házasságomnak gyümölsét gyermekemet lássam, ez eő Felsége ayándeakát ugyan azon nagy Kégyelmü Atyámnak s-Attyának az Szent keresztség által bé akarom mutatni, szentelni, és az Jesus Christus Zászloia alá az eő Felsége parantsolattya szerént állittani, Melly igyekezetemnek s-tartozó kötelességemnek végben vitelét betsülletes io akaro Uraim s-Atyámfiai, de kiváltképben Szerelmes Atyám Vram eő kegyeme tettzéséből rendeltem ez ielen valo holnapnak 21. napián, itt Szent Miklosi házamnál lénni;” — sikerült mintáját adva a keresztlői meghívó, illetve a keresztszülői tisztre felkérő levélnek. (1670. júl. 6.)

Van-e fejlődés, tanúi lehetünk-e valamiféle művészi érésnek, ha végigtekintünk az időrendbe sorolt Bethlen-leveleken — joggal vetődhet fel a kérdés, ha a végső nagy teljesítmény, az Önéletírás felől vizsgáljuk a hozzá vezető utat. A pontos választ azonban lehetetlen megadni: egyes évekből, illetve évtizedekből sok levél maradt fenn,

¹³ Tolnai Gábor kiemelése az Önéletírásból: I. 25.

más évek és évtizedek termését alig ismerjük.* Eltérő jellegű és rendeltetésű levelek állnak rendelkezésünkre az életpálya elejéről, középről és végéről. E több mint hétszáz levél csak töredéke Bethlen levélírói produkciójának. Ha mégis — e gyűjtemény alapján — megakarnók válaszolni a kérdést, a fentiek miatt csak óvatosan tehetjük.

Az itt olvasható levelek bizonyossága szerint Bethlen levélíró fénykora a század 60-as, 70-es éveire esik, amikor még volt megfelelő szellemi partner: Teleki Mihály. Kettejük kapcsolatának romlásával, illetve Teleki Mihály halálával Bethlen stílusbravúrai is megrikkultak, a kevés üdítő kivételtől eltekintve csak a tragédiák (bebörtönzése, felesége halála) hozzák benne felszínre az író. Az Önéletírás utáni, beszűkült világban már csak mondatai vannak, amelyek a ritka képességről és tehetségről vallanak. Ez időszakból inkább — latin nyelvű — kérvényei, beadványai őrzik emelkedettebb hangjuk révén a kitűnő stilisztika kézjegyet.

A levelek és az Önéletírás, valamint az említett két nyelvi réteg, az erdélyi társalgási nyelv és a biblikus eredetű protestáns hagyományt felölelő szó- és képkészlet egymásra vetítése azzal az eredménnyel jár, mely szertefoszlatja a Bethlen Miklós önálló szépírói képteremtő fantáziája iránt táplált túlzó illúziókat. Az ő érdeme inkább abban rejlik, hogy olvasottsága, óriási műveltsége, kifinomult ízlése és nyelvérzéke révén a két forrásban történelmileg felhalmozott képanyag gazdaságos, leleményes, tudatosan szelektáló felhasználásával és új rendszerbe foglalásával, valamint az anekdota formai sajátosságaira épülő előadásmóddal és hatalmas levelezése során az olvasóval szemben kialakított, közvetlenséget eredményező írói attitűddel egyedi értéket, új minőséget hozott létre: a Bethlen Miklós-i prózát. Azt a szintézist, amely a reneszánsz szórakoztató igényű elbeszéléseinek egyszerű, ám könyörtelen logikájú plaszticitását, a protestáns prózahagyomány nemzet- és önvizsgáló viviszekcióját a barokk hatalmas ívű körmondatában egyesítette.

* A 701 levél megoszlása évenkénti bontásban:

1657: 1	1665: 6	1673: 3	1681: 2	1689: 13	1697: 48	1705: 0	1713: 14
1658: 0	1666: 29	1674: 4	1682: 1	1690: 25	1698: 13	1706: 0	1714: 11
1659: 0	1667: 40	1675: 10	1683: 2	1691: 7	1699: 26	1707: 0	1715: 15
1660: 0	1668: 19	1676: 9	1684: 0	1692: 6	1700: 13	1708: 10	1716: 17
1661: 4	1669: 5	1677: 20	1685: 5	1693: 11	1701: 29	1709: 15	é. n.: 4
1662: 0	1670: 10	1678: 16	1686: 19	1694: 4	1702: 24	1710: 9	
1663: 0	1671: 12	1679: 7	1687: 7	1695: 7	1703: 24	1711: 18	
1664: 2	1672: 14	1680: 3	1688: 3	1696: 39	1704: 13	1712: 33	

BETHLEN MIKLÓS NYOMTATÁSBAN MEGJELENT
LEVELEINEK BIBLIOGRÁFIÁJA

- Alvinczi Péter okmánytára. Kiadja Szilágyi Sándor. Pest, 1870. I. 222., II. 274.
- Benkő József: Közép-ajtai dohány. H. n. 1792. 24.
- Gróf Bethlen Miklós önéletírása. Kiadta Szalay László. Pest, 1860. II. 378.
- Binder Pál: Bethlen Miklós egyes erdélyi várossal folytatott levelezéseiből. Klny. a Sepsiszentgyörgyi Múzeum évkönyvéből, az ALUTA 1976—1977-es számából.
- Bod Péter: Historia Hungarorum Ecclesiastica. Lugduni-Batavorum, 1890. Tom. II. Lib. III. Cap. 19. § XXXI. (465.)
- W. N. Darnell: The Correspondence of Isaac Basire D. D. London, 1831. 199.
- Deák Farkas: A bujdosók levéltára. A gróf Teleki család marosvásárhelyi levéltárából. Bp., 1883. 346—348.
- Erdélyi féniks. Misztótfalusi Kis Miklós öröksége. Bevezető tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közléteszi Jakó Zsigmond. Bukarest, 1974. 338.
- Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Monumenta Hungariae Historica — Magyar történelmi emlékek. III. osztály: országgyűlési emlékek. I—XXI. Szerkeszti Szilágyi Sándor. Bp., 1875—1898. XV. 443., XVIII. 481., XIX. 274., 278., XX. 377.
- Géber Antal: Gróf Bethlen Miklós bécsi fogságáról (1708—1716) és Ariosto „Őrjögő Roland”-jának egy XVII. századbeli fordítása. ItK 1905. 158—173. (Több levél közlésével.)
- Gergely Sámuel: Adatok Bánffy Dénes tragédiájához. Erdélyi Múzeum, 1912. 284—286.

- Gyalakuti Lázár György naplója a Rákóczi forradalom idejéből. (1704. júl. 1.—oct. 31.) In: Apor Péter verses művei és levelei. Szerk. Szádeczky Lajos. Bp., 1903. II. 565.
- Gyárfás Elemér: Bethlen Miklós kancellár. Dicsőszentmárton, 1924. 206—216.
- Horváth István: A Bethlen-főtanodát érdeklő régi levelek. ProtKözl, 1888. 152.
- Jakab Elek: Az utolsó Apafi. Bp., 1875. 310.
- Jankovics József: A levélíró Bethlen Miklós arcképehez. (Két levél közlésével.) Acta Historia Litterarum Hungaricarum. Tom. X—XI. Szeged, 1971. 166. Klny is.
- Jankovics József: Bethlen Miklós bécsi leveleiből. ItK 1973. 439—444.
- Komáromy András: A báró Perényi család levéltárából. TT 1896. 708.
- Koncz József: Bethlen Miklós levele Széki Teleki Mihályhoz 1672. MProtEgyhIskFigy 1880. 228.
- Koncz József: Gróf Bethlen Miklós levele Veszprémi István református püspökhöz. (1709. júl. 29.) ErdProtKözl 1881. 190—191.
- Koncz József: Gróf Bethlen Miklós levele az erdélyi ref. egyháztanácsához. Bécs, 1712. febr. 24. ErdProtKözl 1881. 175—176.
- Koncz József: Bethlen Miklós levelei Teleki Mihályhoz. 1672. jan. 27. MProtEgyhIskFigy 1882. 309—311.
- Koncz József: Bethlen Miklós két levele Teleki Mihályhoz. ProtKözl 1888. 322—323.
- Koncz József: Bethlen Miklós levele Teleki Mihályhoz atyja egészségi állapotjáról. 1677. nov. 6. ProtKözl 1890. 15.
- Koncz József: Bethlen Miklós leveleiből kivonatok politikai és egyházi üldözésekre vonatkozólag. ProtKözl 1895. 23—24.
- Koncz József: Bethlen Miklós Veszprémi István, református püspöknek. Bécs, 1702. szept. 19. a ref. egyház ügyeiről. ProtKözl 1895. 340—341.
- Lukinich Imre: Gróf Bethlen Miklós bécsi fogságáról. ItK 1906. 80—93.
- Lukinich Imre: Bethlen Miklós életéhez. ItK 1906. 447—452.
- Lukinich Imre: Gróf Bethlen Miklós bécsi fogságáról. ItK 1911. 460—470.

- Magyar-Zsidó Oklevéltár. Monumenta Hungariae Judaica. II. 271—274. Szentkirályi György közlései.
- Móricz Gyula: Bethlen Miklós egy kiadatlan levele. TT 1882. 589.
- Nagy Gyula: Adalék Basirius Izsák XVII. századbeli Gyulafejérvári tanár könyvtárához. MKSzle 1883. 264.
- Nagyajtai Kovács István: Bethlen Miklós és Kun Ilona. Nemzeti Társalkodó, 1839. 3. sz. 17—20.
- Pápai Páriz Ferenc: Békességet magamnak, másoknak. Bevezető tanulmánnyal és magyarító jegyzetekkel közlésezi Nagy Géza. Bukarest, 1977. 449—452., 483.
- K. Papp Miklós: Egy magyar diplomata levelezése bécsi fogságából neje- és fiával. Történelmi Lapok, 1874. 7. sz. 110—112., 9. sz. 127—128.
- Rácz Károly: Epistolae Nicolai Bethlen. SpFüz 1868. 914—936.
- Ráth-Végh István: A könyv komédiája. Bp., 1967. 423.
- Szathmáry P. Károly: Gróf Bethlen Miklós tragoediája. TT 1891. 45., 51—52.
- Teleki Mihály levelezése. Szerk. Gergely Sámuel. Bp., 1905—1926. I—VIII.; III. 563., 566., 577., 588., 593., 598., 628.; IV. 30., 35., 43., 50., 75., 78., 83., 122., 142., 154., 176., 180., 181., 203.; V. 84., 370., 625.; IV. 9., 36., 64., 79., 110., 420., 429.; VII. 208., 221., 236., 249., 348., 363., 366., 380., 381., 504., 595., 599., 604.; VIII. 2., 47., 78., 86., 109., 133., 216., 255., 481.
- Török—magyarkori államokmántár. Szerk. és jegyzetekkel ellátta Szilágyi Áron és Szilágyi Sándor. I—VII. Pest, 1868—1872. V. 288., 474.
- Vass Miklós: Udvarhelymegye levéltárából. TT 1907. 308.

FŐBB ÉLETRAJZI ADATOK

1642. szeptember 1. — Bethlen János és Váradi Borbála gyermekeként megszületik az erdélyi Kisbúnon
- 1649 — otthoni tanítását megkezdi Naményi Mihály házitanító
- 1652 — elkezdődnek gyulafehérvári tanulmányai, Keresztúri Pál vezetésével
- 1654 — rövid időre a kolozsvári református kollégiumba megy át
1655. december — Keresztúri Pál halála véget vet gyulafehérvári tanulásának
1656. március—1657. június — ismét Gyulafehérvárott, Isaac Basire keze alatt
1657. június — az Erdélybe betört lengyel csapatok elől menekülve hazamegy apja mellé Kisbúnra
1658. január — Apáczai irányításával Kolozsvárott folytatja tanulmányait
- június — futás a tatár elől, Déva, kancelláriai írnökség
1659. január — visszatér Apáczai mellé, elkészül első, fontosabb, nyomtatásra szánt műve: függelék mestere értekezéséhez
1659. augusztus—1659 vége — Segesvárott, Rákóczi György fogságában
- 1660 eleje — Barcsay seregében, Szebenben
- 1661 eleje — Váradi Borbála halála
- május — külföldi tanulmányútra, peregrinációra indul
- június — Bécs, ismerkedés a császári udvarral
- július eleje — Nürnberg
- augusztus — 1662. május — Heidelberg
1662. május—1663. július — Utrecht
1663. július—november — Leyden
1663. december—1664. március — Anglia, hazafelé tartó útjában

- Párizs, találkozik Lionne államtitkárral, Turenne és Colbert meglátogatása után
1664. április 24. — XIV. Lajos üzenetével hazaindul Franciaországból
- június 9. körül Gyulafehérvárra érkezik
- szeptember 16. — Zrínyi Miklóshoz indulva már Huszton tartózkodik
- november 13. — megérkezik Zrínyihez Csáktornyára
- november 18. — a tragikus végű vadászat
- december — Zrínyi temetése, tárgyalások Zrínyi Péterrel
1665. január — a Zrínyiekkel folytatott beszélgetések értelmében Velencébe megy, ahol a francia követtel tárgyal
- február — Bécs, újabb tárgyalások Gremonville-jel, a bécsi francia követtel
- április 5. — elhagyja Bécset
- április 29. — Árva vára; háztűznézőben Ostrosith Erzsébetnél
- május 18. — Gyulafehérvárra érkezik velencei útjáról
- június közepe — Rettegi István nevű szolgáját lánykérőbe küldi Ostrosithékhoz, az halogató választ kap
1666. április 3. — Bethlen Miklósnak a magyarországi elégületlenek ügyében tett első lépései, mint Erdély képviselője: Csuti Benedek, Thököly István embere Magyarországra hívja
- április 19. — Teleki Mihályhoz megy, s vele kiindul Magyarországra
- április vége—május eleje — Murányban Wesselényi Ferencsel és másokkal is tárgyalnak
- május 13.—június 4. — házassága ügyében távol Muránytól
- július 4.—július 14. — Balassi Imre ellen a dévényi táborban
- július 25. — az elégületlenek vezetői előtt szóban fejt ki Erdély álláspontját Magyarország és a török közötti kapcsolat ügyében
- augusztus 23. — a főtárgyalás Murányban
- szeptember 7. — körül indul Erdélybe
- szeptember 22. — Gyulafehérvárott tartózkodik
1667. február vége—március eleje — az erdélyi török diplomácia kialakításának aktív résztvevője
- március — háztűznézőben Zabolán, Kun Istvánéknál
- május 23. — introductio az udvarhelyszéki főkapitányság tisztjébe
- július 7. — eljegyzése Kun Ilonával
- október 17. — Panajot portai tolmács árulásával kapcsolatos véleménye
1668. január—február — Besztercén először meghívott tagja az országgyűlésnek

- május — elkezdi a bethlenszentmiklósi kastély építését
június 11. — esküvője Kun Ilonával
1669. január—február — a gyulafehérvári országgyűlésen részt vesz a *Compilata Constitutiones* összeállításában
1670. szeptember — első összeütközése a tordaiakkal, mely 1672-ben fejlődik ki igazán
október — tájékoztató levelek a külföldi protestáns fejedelmeknek
1671. február — összetűzése Bánffy Dénessel
július—december — Kun Istvánnal való ellenségeskedése, felesége ki nem adott javai miatt
október — levél a brandenburgi választófejedelemnek
1672. január — az *Austriaca Austeritashoz* „alkalmaztatott írás”, esetleg az *Austriaca Austeritatis Continuatio* elkészítése
február — a sóaknákról való conceptus
március 14. — útnak bocsátja a protestáns fejedelmekhez küldött embert, aki Kővárnál tovább nem jut
július — nyílt összecsapása a tordaiakkal
1673. január — Teleki Mihályt figyelmezteti az ellene kialakult hangulatra
az év végén Segesvárott adószámvételen vesz részt
ez évben ellentétbe kerül apjával a szerinte igazságtalan kutyfalvi osztozás miatt
1674. november — a Bánffy Dénes elleni liga létrehozása
november 16. — Bethlen figyelmeztető levele Bánffy Déneshez
Bethlen Jánossal ez évben alapítják a székelyudvarhelyi iskolát
1675. január 4. — befejezi az üldözött protestáns prédikátorokhoz intézett mentegetőző episztoláját
július — nyugat-európai követségre készül
ez évben tervezetet ír a sókereskedelemről
1676. április 22—23. — Béldi Pállal letartóztatják és Fogarasban börtönbe vetik
1677. március 31. — kiszabadul fogságából
július eleje — találkozik Apafival
július közepe — Teleki felkéri, hogy tollával támogassa őt magyarországi hadviselésében; Bethlen végül szükségtelennek ítéli
szeptember vége — első hírei a Teleki-ellenes ligáról
november eleje — értesülései a Béldi-mozgalomról, Paskó Kristóf portára menéséről; elhatárolja magát Bélditől
december — félelmében Szebenbe költözik
ez évben megírja az *Apologia Ministrorum* c. művét

1678. január—március — Bethlen János halála, temetése körüli bonyodalmak; ötleteivel, helyzetelemzéseivel a polgárháborúnak igyekszik elejét venni, maga az eseményektől távol marad
 március—május — mostohaanyjával, Fricsi Fekete Klárával az apai örökség felett vitatkozik
- 1679 eleje — folytatódik mostohaanyjával a birtokviszály
 április — a Béldi-ügy kivizsgálásakor ő is gyanúba keveredik
 július — Bethlen Farkas postájának véletlen felbontása
1680. január — a hódoltsági területet ellenőrző bizottság tagja
 október — részvétele a Thökölyvel tartott somlyói értekezleten
1681. augusztus—október — főstrázsamsterként részt vesz a török magyarországi hadjáratában
1682. július—november — az újabb hadjáratban generális; füleki táborozás
- 1683 — ezúttal nem vesz részt a hadjáratban, a fejedelemszony körül lát el teendőket
1685. december 3. — felesége, Kun Ilona halála
1686. február 8. — házassága Rhédey Júliával
 március 20.—április 2. — máramarosi inquisitio a német hadak kihágásairól; ide már mint a deputáció tagja ment el
 május — apahidai megbeszélések Scherffenberggel
 július — az ún. Haller-féle diploma feletti tárgyalások, Bethlen egyedülálló véleménye
- 1687 — megírja *Moribunda Transylvaniae* c. röpiratát
1688. április — állásfoglalása a Carafa-deklaráció ügyében
1689. május — generalis computus Szebenben
 július 15. — bevásárlják a fejedelmi tanácsba
 ez évben kereskedelmi tervezetet készít
1690. január—február — kassai tanácskozás a máramarosi sókereskedelem ügyében a kamara képviselőivel
 február 26. — beavatkozása Tótfalusi Kis Miklós visszatartott könyveinek kiadása érdekében
 március 3. — hazaérkezik Vajdakamarásra
 július 18. — utolsó ismert levele Teleki Mihályhoz
 augusztus 31. — Bécsbe indul, hogy az Apafi, majd Teleki halála után Thököly fejedelemmé tételének következményeitől az országot megmentse
 szeptember 8. — megkezdődnek tárgyalásai, melyek eredményeképpen megszületik az Erdély közjogi helyzetét megalapozó *Diploma Leopoldinum*
 október 16. — I. Lipót császár aláírja a diplomát; e napokban

- kapja meg Bethlen Máramaros megye főispáni címét
 november 2. — már Kővárban tartózkodik, s az erdélyieket levélben értesíti útjának sikeréről, s igyekszik a Thökölyhez áttáttakat a császár hűségére visszatéríteni
 november 11. — Kolozsvárott
1691. február — Erdély kancellárjává választják
 április 12. — felesküszik az alkotmányra
 május vége — elfoglalja a máramarosi főispán székét
 főcommissáriussá választják
- 1693 megválnak főbiztosi állásától
 Radnót megszerzéséért harcot indít
- 1695 tervezetet ír a sókereskedelemről
 november 11. — követségbe indul a császári fővárosba
 november—december — tárgyalások a Thököly-nővérekkel azok erdélyi birtokainak megvételéről
1696. február 23. — grófi diplomát kap
 április 8. — hazaér Bécsből
 június — bécsi követjárása — a fejevári productio, s a fiskális jószágok revíziója, II. Apafi Mihály elleni tevékenységek — miatt az ország ellene fordul
 július—augusztus — a tordai malmot kiveszik kezéből
 augusztus — Csáky László vezetésével követséget indítanak ellene Bécsbe
 október eleje — a gyulafehérvári országgyűlés még mindig főként az ő ügyeit tárgyalja
1697. március—április — a kolozsvári gyűlésen ugyanaz folytatódik
 június—július — a tordai országgyűlésen kiegyezik a rendekkel
 november 6. — Apor Istvánnal, Bánffy Györggyel Bécsbe indul
1697. november 30. — 1698. május — bécsi tárgyalások
1698. május 7. — császári parancsolat a tordai malom visszaadásáról
 június — az országgyűlés ismét ellene fordul
1699. február — tervezet az adózásról
- 1701 — bécsi követségét Rabutin „elbontja”
 május — Torda és Doboka vármegyei cirkálásból származó bonyodalmak miatti összeütközései
 szeptember — elkezdí építeni gyulafehérvári házát
 október — Máramarosba megy, hogy a kamara részére átvegye Apafitól a máramarosi, huszti birtokokat
1702. január — hazatér Máramarosból
 július végén magánemberként Bécsbe megy, kereskedelmi tárgya-

- lásokat folytat, a császárnak beadja Penetralia c. tervezetét, szeretne elbúcsúzni hivatali tisztjeitől
- november—december — 12 pontból álló politikai traktátust ad be I. József királynak
- december 28. — hazaérkezik Bethlenszentmiklósról
1703. január — Apor Istvánék összefognak ellene Rabutinnal
- március — az udvar az erdélyiek elé küldi Bethlen kereskedelmi tervezetét, azok megvalósíthatatlannak tartják
- április — elkészül a gyulafehérvári ház
- május — ismét halálos veszedelemben forog — Lóna és a pecsét miatt —, félelmében végrendeletet ír
- október 11. — Rabutin rendeletére Szebenbe költözik
1704. március—április — Enyed felégetése — március 13. — után határozza el magát a Columba Noé c. röpirat elkészítésére
- április — postázza a Columba Noét
- május 5. — kitiltják a tanácsból
- június 19. — este 10 és 11 óra között letartóztatják és fogságba vetik
- június 30. — az első kihallgatás
- július 29. — a vádpontok összefoglalása
- augusztus 5. — elmondja védekezését
- augusztus 8. — a rendek manipulált szavazatai alapján bűnösnek találják és halálra ítélik
- november 8. — I. Lipót elrendeli az ügyét felülvizsgáló iudicium delegatum felállítását
1708. április 15. — megengedik, hogy a családtagok meglátogassák börtönében
- május 1. — Bécsbe indítják
- május—június — Eszéken öt hétig tartóztatják, itt kezdi el írni Önéletírása Előljáró Beszédét
- június 8. — Eszékről levelet intéz I. Józsefhez
- július 18. — kísérőivel megérkezik Bécsbe
- augusztus 24. — első ismert bécsi levele a családhoz
1710. január 23. — befejezi Önéletírását
1711. március 16. — I. József elé terjesztik a miniszteri értekezlet javaslatát Bethlen sorsáról
1712. február 12. — I. József halálát követően VI. Károly döntése Bécsset jelöli ki Bethlen lakóhelyéül
1713. szeptember 30. — reverzális ellenében az örséget elviszük az ajtajáról, de Bécsset továbbra sem hagyhatja el
1716. február 16. — meghal második felesége, Rhédey Júlia
- október 27. — Bethlen Miklós halála
- november 2. — temetése Bécsben

LEVÉLMUTATÓ*
(1657—1698)

1657

1. Isaac Basire-nek, Kisbún, 1657. július 19. 117 599

1661

2. Bethlen Pálnak, Bécs, 1661. június 21. . 118 600
3. Bethlen Jánosnak, Bécs, 1661. június 21. 119 600
4. Bethlen Jánosnak, Bécs, 1661. június 21. 121 601
5. Bethlen Jánosnak, Nürnberg, 1661. július 5. 121 601

1664

6. Bethlen Farkasnak, Gergelynek és Eleknek, Huszt, 1664. szeptember 16. 123 602
7. Petrőczy Istvánnak, Csáktornya, 1664. december 10. 123 602

1665

8. Ostrosith Mátyásné Révay Kata Szidóniának, Peklány, 1665. május 6. 124 604
9. Keczer Ambrusnak, Bethlenszentmiklós, 1665. május 27. 125 605
10. Teleki Mihálynak, Kutyalva, 1665. augusztus 4. 126 607

* Az első számoszlop a levelek, a második a jegyzetek lapszámaira utal

11. Taracközi Ferencnek, Keresd, 1665. szeptember 28.	127	607
12. Hedri Benedeknek, Bethlenszentmiklós, 1665. december 4.	127	607
13. Isaac Basire-nek, S. d., [?, 1665.]	128	609

1666

14. Teleki Mihálynak, Kisbún, 1666. március 19.	129	610
15. Teleki Mihálynak, Keresd, 1666. április 3.	130	610
16. Teleki Mihálynak, Kisbún, 1666. április 18.	131	611
17. Teleki Mihálynak, Teremi, 1666. április 19.	132	611
18. Bethlen Jánosnak, Murány, 1666. május 12.	132	611
19. Teleki Mihálynak, Polonka, 1666. május 13.	134	612
20. Teleki Mihálynak, Murány, 1666. június 4. . . .	134	612
21. Bethlen Jánosnak, Divényi mezőben, 1666. július 8.	136	613
22. Teleki Mihálynak, Murány, 1666. július 14.	138	614
23. Teleki Mihálynak, Murány, 1666. július 22. . . .	138	614
24. Teleki Mihálynak [?], Murány, 1666. július 22.	140	615
25. Teleki Mihálynak, Murány, 1666. július 27.	141	615
26. Teleki Mihálynak, Murány, 1666. július 27.	143	615
27. Apafi Mihálynak, Murány, 1666. július 27.	145	616
28. Teleki Mihálynak, Murány alatt, 1666. augusztus 18.	147	618
29. Wesselényi Ferencnek, Gyulafehérvár, 1666. szeptember 22.	149	618
30. Teleki Mihálynak, Görgényszentimre, 1666. szeptember 28.	151	619
31. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1666. szeptember 29.	151	619
32. Teleki Mihálynak, Kisbún, 1666. október 11.	152	620
33. Teleki Mihálynak, Kisbún, 1666. október 14.	154	620
34. Teleki Mihálynak, Keresd, 1666. október 17.	154	621
35. Teleki Mihálynak, Keresd, 1666. október 24.	155	621
36. Teleki Mihálynak, Keresd, 1666. november 5.	155	621
37. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1666. november 21.	157	621
38. Teleki Mihálynak, Balázsfalva, 1666. november 29.	157	621
39. Keczer Ambrusnak, Fogaras, 1666. december 11.	158	622
40. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1666 [?]	158	622
41. Forgách Ádámnak, S. d., [?, 1666. ?]	159	622
42. Rottal Jánosnak, S. d., [?, 1666. ?]	159	622

1667

43. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1667. február 18.	160	623
44. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1667. február 18.	161	623
45. Thököly Istvánnak, Bethlenszentmiklós, 1667. február 21.	162	623
46. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1667. február 21.	163	624
47. Teleki Mihálynak, Mihályfalva, 1667. február 23.	163	624
48. Teleki Mihálynak, Fogaras, 1667. február 26.	164	624
49. Teleki Mihálynak, Kisbún, 1667. március 2.	165	625
50. Bánffy Dénesnek, Kisbún, 1667. március 2. .	167	625
51. Heinrich von Schöellennek, Kisbún, 1667. március 5.	167	626
52. Teleki Mihálynak, Kisbún, 1667. április 6. .	169	627
53. Teleki Mihálynak, Ebesfalva, 1667. április 7.	170	627
54. Teleki Mihálynak, Kisbún, 1667. április 13.	172	627
55. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1667. május 6.	173	628
56. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1667. május 15.	174	628
57. Teleki Mihálynak, Kisbún, 1667. május 21. .	174	628
58. Teleki Mihálynak, Nagykend, 1667. május 26.	175	628
59. Teleki Mihálynak, Gyulafehérvár, 1667. június 7.	175	629
60. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1667. június 20.	176	629
61. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1667. június 21.	177	629
62. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1667. június 23.	178	629
63. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1667. június 28.	179	630
64. Teleki Mihálynak, Osdola, 1667. július 8.	180	631
65. Kun Ilonának, Alsócsernáton, 1667. július 15.	181	631
66. Teleki Mihálynak, Kutyalva, 1667. július 19.	182	631
67. Kun Ilonának, Teremi, 1667. július 24. ...	182	631
68. Teleki Mihálynak, Teremi, 1667. július 30. ...	183	631
69. Teleki Mihálynak, Osdola, 1667. augusztus 10.	184	632
70. Gyulafi Lászlónak, Teremi, 1667. augusztus 13.	185	632

71. Teleki Mihálynak, Teremi, 1667. augusztus 23.	186	632
72. Teleki Mihálynak, Teremi, 1667. augusztus 25.	189	633
73. Teleki Mihálynak, Teremi, 1667. augusztus 25.	190	633
74. Bethlen Jánosnak, Bethlenszentmiklós, 1667. október 17.	192	633
75. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1667. október 19.	197	634
76. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1667. október 19.	197	634
77. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1667. október 23.	199	634
78. Kun Ilonának, Bethlenszentmiklós, 1667. november 7.	200	635
79. Teleki Mihálynak, Keresd, 1667. november 20.	201	635
80. Teleki Mihálynak, Székelymúzsna, 1667. november 27.	202	635
81. Teleki Mihálynak, Keresd, 1667. november 29.	203	635
82. Teleki Mihálynak, Keresd, 1667. december 12.	203	635

1668

83. Kun Istvánné Basa Ilonának, Beszterce, 1668. január 16.	204	636
84. Teleki Mihálynak, Kisbún, 1668. március 2.	205	636
85. Kun Ilonának, Keresd, 1668. március 26.	205	636
86. Teleki Mihálynak, Kisbún, 1668. április 3.	206	636
87. Kun Ilonának, Szászsáros, 1668. április 25.	207	637
88. Gyulafi Lászlónak, Bethlenszentmiklós, 1668. május 11.	208	637
89. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1668. május 11.	209	638
90. Kun Ilonának, Bethlenszentmiklós, 1668. május 12.	209	639
91. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1668. május 13.	210	639
92. Teleki Mihálynak, Teremi, 1668. május 17.	211	639
93. Teleki Mihálynak, Teremi, 1668. május 20.	212	639
94. Kun Istvánné Basa Ilonának, Radnót, 1668. július 19.	214	640
95. Teleki Mihálynak, Teremi, 1668. augusztus 26.	215	641

96. Wesselényi Ferencné Széchy Máriának, Radnót, 1668. szeptember 9.	215	641
97. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1668. októ- ber 15.	216	641
98. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1668. októ- ber 30.	217	642
99. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, S. d., [1668 október]	217	642
100. Teleki Mihálynak, Keresd, 1668. november 25.	218	642
101. Teleki Mihálynak, Alamor, 1668. december 26.	219	642

1669

102. Udvarhelyszék rendeine, Bethlenszentmiklós, 1669. március 4.	220	642
103. Petróczy Istvánnak, Bethlenszentmiklós, 1669. ápril- is 20.	220	642
104. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1669. április 20.	221	643
105. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1669. au- gusztus 5.	222	643
106. Teleki Mihálynak, Fogaras, 1669. december 25.	223	643

1670

107. Apafi Mihálynak, S. d., [Brassó, 1670. január 12. előtt]	223	644
108. Apafi Mihálynak, S. d., [Fogaras, 1670. február 2. előtt]	224	644
109. Teleki Mihálynak, Fogaras, 1670. február 2.	225	644
110. A kereskedőknek (Bethlen Farkassal), Bethlenszent- miklós, 1670. március 14.	225	645
111. Teleki Mihálynak, Nagyenyed, 1670. április 21.	227	645
112. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1670. július 6.	227	645
113. Teleki Mihálynak, Torda, 1670. szeptember 1.	228	645
114. Bethlen Jánosnak, Bánffy Dénesnek és Teleki Mi- hálynak, Bethlenszentmiklós, 1670. október 13.	229	646

115. Apafi Mihálynak, S. d., [?, 1670. október 19. előtt]	232	647
116. Kun Istvánnak, Bethlenszentmiklós, 1670. október 25.	233	647

1671

117. Bánffy Dénesnek, Keresd, 1671. február 18. . .	234	648
118. Ghillányi Gergelynek, Keresd, 1671. február 18.	235	649
119. Szegeti Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1671. július 6.	237	650
120. Jenei Istvánnak, Bethlenszentmiklós, 1671. július 6.	238	650
121. Kun Istvánnak, Bethlenszentmiklós, 1671. július 14.	238	651
122. Bethlen Gergelynek, Bethlenszentmiklós, 1671. július 17.	239	651
123. Teleki Mihálynak, Torda, 1671. október 22. . .	239	651
124. Teleki Mihálynak, Nagyenyed, 1671. október 29.	241	651
125. Kun Lázárnak, Zabola, 1671. november 17.	241	651
126. Apafi Mihálynak, S. d., [?, 1671. december 23. előtt]	242	652
127. Jenei Istvánnak, Bethlenszentmiklós, 1671. december 29.	243	652
128. Az országgyűlésnek [?] S. d., [?, 1671. ?]	245	652

1672

129. Teleki Mihálynak, Balázsfalva, 1672. január 5.	245	653
130. Teleki Mihálynak, Torda, 1672. január 27. . . .	246	653
131. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1672. február 7.	247	655
132. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1672. február 21.	248	656
133. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1672. március 14.	251	656
134. Teleki Mihálynak, Bodola, 1672. március 29. . . .	253	658
135. Teleki Mihálynak, Székelykocsárd, 1672. június 13.	253	658
136. Teleki Mihálynak, Torda, 1672. július 8.	255	658
137. Teleki Mihálynak, Torda, 1672. július 11.	257	659
138. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, S. d., [?, 1672. július második fele]	260	659

139. Teleki Mihálynak, Teremi, 1672. augusztus 11.	261	660
140. Teleki Mihálynak, Teremi, 1672. augusztus 29.	263	660
141. Márko Mártonnak, Ūrmös, 1672. november 17.	265	661
142. Teleki Mihálynak, Homoródszentpál, 1672. november 24.	265	661

1673

143. Teleki Mihálynak, Zabola, 1673. január 26.	266	661
144. Teleki Mihálynak, Fogaras, 1673. február 14.	267	661
145. Teleki Mihálynak, Szentkatolna, 1673. március 27.	267	663

1674

146. Bethlen Pálnak, Bethlenszentmiklós, 1674. július 2.	268	663
147. Bethlen Eleknek, Bethlenszentmiklós, 1674. október 22.	268	663
148. Bánffy Dénesnek, Aranyoslóna, 1674. november 16.	269	664
149. Béldi Pálnak, Nagyenyed, 1674. november 23.	270	666

1675

150. Teleki Mihálynak, Fogaras, 1675. március 22.	272	667
151. Béldi Pálnak, Zabola, 1675. április 1.	273	668
152. Az országgyűlésnek, S. d., [Gyulafehérvár?, 1675. június közepe]	273	668
153. II. Rákóczi Györgyné Báthory Zsófiának, Gyulafehérvár, 1675. június 18.	274	668
154. Teleki Mihálynak, Torda, 1675. július 5.	275	668
155. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1675. július 29.	276	669
156. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1675. október 22.	278	669
157. Apafi Mihálynak, S. d., [?, 1675. december 11. előtt]	279	669
158. Apafi Mihálynak, S. d., [?, 1675. december 13. előtt]	280	669
159. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1675. december 23.	281	670

1676

160. Teleki Mihálynak, Gyéres, 1676. április 14.	281	670
161. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1676. április 18.	282	670
162. Teleki Mihálynak, Nalácsi Istvánnak és Székely Lászlónak, S. d., [Fogaras, 1676. április 23. ?] ...	283	673
163. Kapy Györgynek, Rhédey Ferencnek, Teleki Mihálynak és Nalácsi Istvánnak, S. d., [Fogaras, 1676. április 24. ?]	284	674
164. [?] S. d., [Fogaras, 1676. április 25. ?]	285	674
165. Teleki Mihálynak, Fogaras, 1676. május 6.	286	675
166. Teleki Mihálynak, Fogaras, 1676. május 26.	287	675
167. Teleki Mihálynak, Fogaras, 1676. június 3.	289	676
168. Kun Istvánnak, Fogaras, 1676. június 16.	290	677

1677

169. Teleki Mihálynak, Fogaras, 1677. február [?]	291	677
170. Teleki Mihálynak, Medgyes, 1677. április 7.	292	679
171. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1677. május 9.	293	679
172. Teleki Mihálynak, Torda, 1677. május 23.	294	680
173. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1677. június 30.	295	680
174. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1677. július 5.	296	680
175. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1677. július 24.	297	680
176. Teleki Mihálynak, Torda, 1677. augusztus 3.	298	681
177. Teleki Mihálynak, Torda, 1677. augusztus 8.	299	681
178. Teleki Mihálynak, Zabola, 1677. augusztus 28.	300	682
179. Kun Istvánnak, Bethlenszentmiklós, 1677. szeptember 27.	301	682
180. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1677. szeptember 28.	302	682
181. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1677. november 6.	305	683
182. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1677. november 9.	306	683

183. Bethlen Jánosnak, Bethlenszentmiklós, 1677. november 14.	307	684
184. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1677. november 22.	309	684
185. Rhédey Ferencnek, Bethlenszentmiklós, 1677. november 22.	310	685
186. Teleki Mihálynak, Gyéres, 1677. november 25.	314	685
187. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1677. november 29.	316	686
188. Béldi Pálnak, Bethlenszentmiklós, 1677. december 4.	317	687

1678

189. Teleki Mihálynak, Nagyszeben, 1678. január 1.	319	687
190. Rhédey Ferencnek, Nagyszeben, 1678. január 11.	320	688
191. Rhédey Ferencnek, Nagyszeben, 1678. január 13.	323	689
192. Teleki Mihálynak, Nagyszeben, 1678. január 28.	326	689
193. Teleki Mihálynak, Nagyszeben, 1678. február 1.	328	690
194. Teleki Mihálynak, Monora, 1678. február 11.	330	690
195. Teleki Mihálynak, Ekemező, 1678. február 18.	332	690
196. Teleki Mihálynak, Teremi, 1678. február 24. . . .	335	691
197. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1678. március 16.	335	691
198. Teleki Mihálynak, Nagyenyed, 1678. április 5.	337	692
199. Teleki Mihálynak, Gyéres, 1678. május 14. . . .	338	692
200. Teleki Mihálynak, Gyulafehérvár, 1678. június 11.	339	693
201. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1678. szeptember 1.	340	697
202. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1678. szeptember 9.	341	697
203. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1678. november 23.	342	698
204. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1678. december 28.	343	698

1679

205. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1679. január 31.	343	698
206. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1679. február 26.	344	699
207. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1679. március 31.	345	699
208. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1679. április 3.	346	699
209. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1679. április 11.	348	700
210. Teleki Mihálynak, Homoródszentpál, 1679. július 8.	348	700
211. Teleki Mihálynak, Zabola, 1679. július 24.	350	701

1680

212. Torda város tanácsának, [?] Bethlenszentmiklós, 1680. április 16.	351	702
213. Apafi Mihálynak, S. d., [Gyulafehérvár, 1680. június 3. előtt]	352	702
214. Apafi Mihálynak, S. d., [Gyulafehérvár, 1680. június 6. előtt]	352	702

1681

215. Lugosi Ferencnek, Vajdakamarás, 1681. augusztus 12.	353	702
216. Lugosi Ferencnek, Vajdakamarás, 1681. augusztus 14.	354	702

1682

217. Kun Istvánnak, Gyulafehérvár, 1682. november 22.	354	703
--	-----	-----

1683

218. Bethlen Gergelynek, S. d., [?, 1683 június] 354 703
219. Apafi Mihályné Bornemissza Annának, Gyulafehérvár, 1683. október 27. 355 703

1685

220. Teleki Mihálynak, Vajdakamarás, 1685. január 15. 356 704
221. Balogh Zsigmondnak, Bethlenszentmiklós, 1685. október 7. 356 704
222. Szeben városának, Bethlenszentmiklós, 1685. október 8. 357 704
223. Küküllő vármegyének, S. d., [Bethlenszentmiklós, 1685. november 20. előtt] 359 704
224. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1685. november 21. 359 704

1686

225. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1686. január 14. 360 705
226. Szatmári Gáspárnak, Bethlenszentmiklós, 1686. január 21. 361 705
227. Teleki Mihálynak, Marosvásárhely, 1686. március 16. 361 705
228. A deputációnak, Máramarossziget, 1686. március 20. 362 706
229. Rhédey Jánosnak, Máramarossziget, 1686. március 20. 363 707
230. Teleki Mihálynak, Máramarossziget, 1686. március 24. 364 707
231. Gyulai Ferencnek, Daniel Istvánnak és Deli Mihálynak, Máramarossziget, 1686. március 24. 370 707
232. Gyulai Ferencnek, Daniel Istvánnak és Deli Mihálynak, Máramarossziget, 1686. március 26. 371 707
233. Teleki Mihálynak, Máramarossziget, 1686. március 28. 374 708

234. Teleki Mihálynak, Máramarossziget, 1686. március 29.	376	708
235. Teleki Mihálynak, Máramarossziget, 1686. március 31.	377	708
236. Teleki Mihálynak, Máramarossziget, 1686. április 2.	378	709
237. A deputatiónak (Bálintith Zsigmonddal), Kolozsvár, 1686. május 25.	379	709
238. A deputatiónak (Mikes Pállal), Szamosújvár, 1686. június 2.	380	710
239. Friedrich Sigmund Scharffenbergnek, Nagyszeben, 1686. június 9.	382	710
240. Teleki Mihálynak (Daniel Mihálllyal), Székelyudvarhely, 1686. június 15.	382	710
241. Haller Jánosnak, Pernyeszi Zsigmondnak, Nagy Pálnak, Inczédi Mihálynak és Miles Mátyásnak (Daniel Mihálllyal, Gyulai Ferencsel és Johannes Zieglerrel), Apahida, 1686. június 22.	383	710
242. A deputatiónak (Daniel Mihálllyal és Johannes Zieglerrel), Apahida, 1686. június 23.	384	711
243. Apafi Mihálynak (Bethlen Pál árváival), S. d., [?, 1686. november 2. előtt]	386	711

1687

244. Szatmári Gáspárnak, Fogaras, 1687. március 15.	387	711
245. Alsófejér vármegyének, [?] S. d., [?, 1687 június—július]	387	712
246. Bánffy Farkasnak, Bethlenszentmiklós, 1687. szeptember 14.	389	712
247. A deputatiónak, Nagyszeben, 1687. november 20.	390	712
248. Szatmári Gáspárnak, Nagyszeben, 1687. november 24.	392	712
249. A deputatiónak (Daniel Istvánval), Nagyszeben, 1687. december 14.	393	713
250. A deputatiónak (Daniel Istvánval), Nagyszeben, 1687. december 17.	396	713

1688

251. Valendorffi B. Joachimnak, Nagyszeben, 1688. január 1.	396	714
252. Szatmári Gáspárnak (Matskási Boldizsárral), Fogaras, 1688. március 4.	398	714
253. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1688. október 24.	398	715

1689

254. Teleki Mihálynak, Homoródszentpál, 1689. március 7.	399	715
255. Teleki Mihálynak, Fogaras, 1689. március 21.	401	716
256. Teleki Mihálynak, Fogaras, 1689. március 22.	401	717
257. Teleki Mihálynak, Nagyszeben, 1689. június 10.	402	717
258. Kun Istvánnak, Brassó, 1689. június 20.	403	717
259. Küküllő vármegyének, S. d., [?, 1689. július 20.—augusztus 2.]	403	717
260. Teleki Mihálynak, Nagyszeben, 1689. augusztus 8.	404	717
261. Teleki Mihálynak, Nagyszeben, 1689. augusztus 9.	405	718
262. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1689. augusztus 11.	406	718
263. Teleki Mihálynak, Radnót, 1689. augusztus 14.	408	718
264. Bethlen Gergelynek, Bethlenszentmiklós, 1689. október 10.	410	718
265. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1689. október 19.	411	719
266. Simon Rodeltnek, Vajdakamarás, 1689. december 30.	413	719

1690

267. Teleki Mihálynak, Vajdakamarás, 1690. január 3.	414	719
268. Teleki Mihálynak, Kassa, 1690. február 18.	416	719
269. Léderer Mártonnak, Szatmár, 1690. február 26.	417	720

270. Teleki Mihálynak, Vajdakamarás, 1690. március 3.	419	721
271. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1690. március 17.	420	721
272. Léederer Mártonnak, Bethlenszentmiklós, 1690. március 28.	421	722
273. Siegfried Christoph Breunernek, Fogaras, 1690. április 24.	422	722
274. Nógrádi Jánosnak, Fogaras, 1690. május 3.	424	723
275. Léederer Mártonnak, Bethlenszentmiklós, 1690. május 14.	425	724
276. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1690. május 16.	426	725
277. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1690. május 20.	427	725
278. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1690. május 24.	428	725
279. Teleki Mihálynak, Nagyszeben, 1690. május 28. . .	429	725
280. Léederer Mártonnak, Bethlenszentmiklós, 1690. június 7.	430	725
281. Sárosi Istvánnak, Bethlenszentmiklós, 1690. július 7.	431	726
282. A szepesi kamarának, S. l. [Bethlenszentmiklós?], 1690. július 8.	432	726
283. Jászberényi Istvánnak, Bethlenszentmiklós, 1690. július 9.	433	727
284. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1690. július 14.	435	727
285. Teleki Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1690. július 18.	437	728
286. Léederer Mártonnak, Torda, 1690. augusztus 13.	438	729
287. Léederer Mártonnak, Szatmár, 1690. szeptember 4.	439	730
288. Léederer Mártonnak, Bécs, 1690. október 21.	439	730
289. Széki Mártonnak, Kővár, 1690. november 2.	440	731
290. Naláczi Istvánnak, S. l., 1690. december 3.	442	732
291. Teleki Mihályné Vér Juditnak, Fogaras, 1690. december 15.	443	732

1691

292. Kun Istvánnak és Kun Miklósnak, Bethlenszentmiklós, 1691. március 4.	444	732
293. Bethlen Jánosnak, Bethlenszentmiklós, 1691. március 15.	445	733
294. Pataki Istvánnak, Bethlenszentmiklós, 1691. április 11.	446	733
295. Bethlen Gergelynek, Nagyszeben, 1691. május 25.	447	734
296. Teleki Mihályné Vér Juditnak, Bethlenszentmiklós, 1691. július 8.	448	734
297. Vay Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1691. október 31.	450	735
298. A szepesi kamarának, S. d., [?, 1691. április 19. után]	451	736

1692

299. Vay Mihálynak, Vajdakamarás, 1692. január 2.	452	736
300. Brassó város tanácsának, Nagyszeben, 1692. január 14.	454	736
301. Nemes Péternek, Bethlenszentmiklós, 1692. május 2.	454	736
302. Vay Mihálynak, Bethlenszentmiklós, 1692. május 12.	455	738
303. Bethlen Gergelynek, Kolozsvár, 1692. június 27.	456	738
304. Máramaros vármegyének, Vajdakamarás, 1692. november 25.	456	738

1693

305. Brassó város tanácsának, Bethlenszentmiklós, 1693. február 28.	457	739
306. Esterházy Pálnak, Bethlenszentmiklós, 1693. március 16.	457	739
307. Alvinczi Péternek, Bethlenszentmiklós, 1693. május 17.	459	739
308. Cornelius van Ecknek, Bethlenszentmiklós, 1693. május 17.	461	739

309. Hunyadi Lászlónak, Bethlenszentmiklós, 1693. június 1.	461	739
310. Alvinczi Péternek, Bethlenszentmiklós, 1693. június 3.	462	740
311. Teleki Mihályné Vér Juditnak, Bethlenszentmiklós, 1693. július 11.	464	740
312. I. József királynak, [?] Bethlenszentmiklós, 1693. július 23.	464	740
313. Rhédey Istvánnak és Rhédey Pálnak, Bethlenszentmiklós, 1693. augusztus 14.	465	741
314. Csebi Pogány Menyhártnak, Torda, 1693. szeptember 28.	466	741
315. Szentkereszti Andrásnak, Bethlenszentmiklós, 1693. december 7.	467	741

1694

316. Bálintith Zsigmondnének, [?] Mikefalva, 1694. január 7.	469	741
317. Beszterceszéknek, Kolozsvár, 1694. március 24.	470	741
318. Küküllővári Jánosnak, Bethlenszentmiklós, 1694. május 28.	470	742
319. Küküllővári Jánosnak, [?] Bethlenszentmiklós, 1694. november 8.	471	742

1695

320. Brassó város tanácsának, Bethlenszentmiklós, 1695. január 8.	473	742
321. Brassó város tanácsának, Bethlenszentmiklós, 1695. január 27.	473	742
322. Brassó város tanácsának, Kolozsvár, 1695. február 27.	474	742
323. Bethlen Miklósné Rhédey Júliának, Kolozsvár, 1695. július 4.	475	742
324. I. Lipót császárnak, Kolozsvár, 1695. július 9.	476	742
325. Franz Ulrich Kinskynek, S. l., 1695. augusztus 29.	476	743
326. Brassó város tanácsának, Bethlenszentmiklós, 1695. november 1.	478	744

327. Beszterceszéknek, Bécs, 1696. január 11.	479	744
328. Franz Ulrich Kinskynek, Bécs, 1696. január 21.	479	744
329. Esterházy Pálnak, Bécs, 1696. február 24.	480	744
330. Esterházy Pálné Thököly Évának, Bécs, 1696. március 10.	482	745
331. A kancelláriának, Pest, 1696. március 30.	483	745
332. Brassó város tanácsának, Bethlenszentmiklós, 1696. április 10.	484	746
333. A kancelláriának, Bethlenszentmiklós, 1696. április 17.	485	746
334. Brassó város tanácsának, Bethlenszentmiklós, 1696. április 24.	485	746
335. A kancelláriának, Bethlenszentmiklós, 1696. május 25.	487	747
336. A kancelláriának, Torda, 1696. június 5.	488	747
337. A kancelláriának, Bethlenszentmiklós, 1696. június 11.	491	748
338. A kancelláriának, Torda, 1696. június 22.	492	748
339. Esterházy Pálné Thököly Évának, Torda, 1696. június 22.	494	749
340. Szentkereszti Andrásnak, Torda, 1696. június 22.	495	749
341. Brassó város tanácsának, Bethlenszentmiklós, 1696. július 25.	497	749
342. A kancelláriának, Bethlenszentmiklós, 1696. július 31.	498	750
343. A kancelláriának, Torda, 1696. augusztus 21.	499	750
344. A kancelláriának, Torda, 1696. augusztus 28.	500	750
345. A kancelláriának, Torda, 1696. szeptember 7.	501	751
346. A kancelláriának, Torda, 1696. szeptember 14.	502	751
347. A Thököly nővéreknek, Torda, 1696. szeptember 18.	504	751
348. A kancelláriának, Gyulafehérvár, 1696. október 8.	505	751
349. Apor Istvánnak, Gyulafehérvár, 1696. október 10.	506	752
350. A kancelláriának, Gyulafehérvár, 1696. október 12.	507	754
351. Kálnoki Sámuelnek, Torda, 1696. október 16.	508	754
352. Szentkereszti Andrásnak, Torda, 1696. október 16.	509	754
353. Szentkereszti Andrásnak, Bethlenszentmiklós, 1696. október 25.	510	754
354. A kancelláriának, Torda, 1696. október 27.	510	755

355. A kancelláriának, Gyulafehérvár, 1696. november 4.	511	755
356. A kancelláriának, Gyulafehérvár, 1696. november 6.	514	756
357. A kancelláriának, Gyulafehérvár, 1696. november 26.	514	756
358. III. Frigyes brandenburgi választófejedelemnek, Gyulafehérvár, 1696. december 1	516	756
359. Eberhard Christoph Balthasar Danckelmann-nak, Gyulafehérvár, 1696. december 1.	517	757
360. Daniel Ernest Jablonskinak, Gyulafehérvár, 1696. december 1.	517	757
361. A kancelláriának, Torda, 1696. december 8.	518	757
362. Kálnoki Sámuelnek, Torda, 1696. december 8.	524	758
363. Brassó város tanácsának, Vajdakamarás [?], 1696. december 23. [?]	525	758
364. A kancelláriának, Vajdakamarás, 1696. december 31.	527	759
365. Szentkereszti Andrásnak, Vajdakamarás, 1696. december 31.	527	759

1697

366. A kancelláriának, Vajdakamarás, 1697. január 5.	529	759
367. Kálnoki Sámuelnek, Bethlenszentmiklós, 1697. február 16.	530	760
368. Brassó város tanácsának, Bethlenszentmiklós, 1697. február 16.	532	760
369. A haditanácsnak, S. l., 1697. február 23.	533	760
370. Christoph Vorsternek, Bethlenszentmiklós, 1697. február 25.	534	761
371. Esterházy Pálnak, S. l., 1697 február	534	761
372. Az erdélyi ágostai egyház püspökének és főesperesének, Darlac, 1697. március 1.	535	762
373. A kancelláriának, Bethlenszentmiklós, 1697. március 6.	536	762
374. Kálnoki Sámuelnek, Bethlenszentmiklós, 1697. március 6.	537	763
375. A guberniumnak, Kolozsvár, 1697. április 12.	538	763
376. A guberniumnak, Kolozsvár, 1697. április 13.	538	763

377. Brassó város tanácsának, Kolozsvár, 1697. április 14.	541	763
378. A kancelláriának, Torda, 1697. április 22.	542	764
379. A kancelláriának, Torda, 1697. május 2.	546	764
380. A kancelláriának, Bethlenszentmiklós, 1697. május, 5.	548	765
381. Szentkereszti Andrásnak, Nagyszeben, 1697. május 7.	549	765
382. A haditanácsnak, Bethlenszentmiklós, 1697. május 11.	550	765
383. Szentkereszti Andrásnak, Bethlenszentmiklós, 1697. május 11.	552	766
384. A kancelláriának, Bethlenszentmiklós, 1697. május 14.	553	766
385. Szentkereszti Andrásnak, Torda, 1697. május 22/23.	554	766
386. A. V. Branck-nak, Nagyszeben, 1697. június 2. . .	556	767
387. Bánffy Györgynek, Bethlenszentmiklós, 1697. június 7.	557	768
388. Szentkereszti Andrásnak, [?] Bethlenszentmiklós, 1697. június 13.	557	768
389. Brassó város tanácsának, Bethlenszentmiklós, 1697. június 19.	559	769
390. Medgyes városának, [?] Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 3.	560	769
391. Bánffy Györgynek, Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 4.	561	770
392. Naláczai Istvánnak, Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 9.	562	770
393. Bánffy Györgynek, Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 12.	563	770
394. Bánffy Györgynek, Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 19.	564	770
395. Kálnoki Sámuelnek, Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 20.	566	771
396. Bánffy Györgynek, Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 20.	567	771
397. Apor Istvánnak, Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 20.	568	771
398. Bánffy Györgynek, Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 25.	569	771

399. Bethlen Gergelynek, Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 25.	570	771
400. Keresztesi Sámuelnek, Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 27.	570	772
401. Mankos Jánosnak, Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 27.	571	772
402. Philipp Ludwig Leiningen-Westerburgnak, Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 31.	571	772
403. Pekry Lőrincnek, Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 31.	573	773
404. Keresztesi Sámuelnek, Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 1.	573	773
405. Pekry Lőrincnek, Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 2.	575	773
406. Bánffy Györgynek, Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 3.	577	774
407. Bánffy Györgynek, Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 4.	578	774
408. Bethlen Gergelynek, Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 6.	578	774
409. Apor Istvánnak, Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 6.	579	774
410. Bánffy Györgynek, Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 10.	580	774
411. Kálnoki Sámuelnek, Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 18.	581	774
412. Pekry Lőrincnek, Bécs, 1697. november 30. . . .	581	775
413. Brassó város tanácsának, Bécs, 1697. december 28.	582	775

1698

414. Johann Theodor Weisenbergnek, S. d., [Bécs, 1698. április 2. előtt]	583	775
415. I. Lipót császárnak, S. d., [Bécs, 1698. április 2. előtt]	584	776
416. Kamarai bizottságnak, [?] S. d., [Bécs, 1698. április 2. előtt]	584	776
417. Bánffy Györgynek, Poroszló, 1698. május 15.	586	777
418. Jean Louis Rabutin de Bussynak, Gyulafehérvár, 1698. június 26.	587	777

419. A guberniumnak, S. I., [Gyulafehérvár], 1698. július 2.	588	781
420. A guberniumnak, S. I., [Gyulafehérvár], 1698. július 9.	590	781
421. A guberniumnak, Gyulafehérvár, 1698. július 15.	591	782
422. Kálnoki Sámuelnek, Gyulafehérvár, 1698. július 16.	593	782
423. A kancelláriának, Bethlenszentmiklós, 1698. július 30.	593	783
424. A guberniumnak, Bethlenszentmiklós, 1698. szeptember 6.	594	783
425. A guberniumnak, Torda, 1698. szeptember 9.	595	783
426. Torda város tanácsának, Bethlenszentmiklós, 1698. október 16.	596	783

LEVELEK
(1657—1698)

1.

Isaac Basire-nek

Kisbún, 1657. július 19.

Officia mea qua par est ac salutem plurimam *Vestrae* Excellentiae ex intimis visceribus precor. &c.

Nolui Excellentissime *Domine* opportunam hanc occasionem, (quam etiam contra divi Pauli mandatum omittere piaculum esseratus sum) negligere, quocirca laconicis hisce literis *Vestram* Excellentiam visitare volui, quae ut *Vestram* Excellentiam in fausto temporis interstitio, < tam > die quam hora offendant cordicitus voveo. Noster jllinc Excellentissimus *Dominus* fugitivus status qualis fuerit, *Vestrae* Excellentiae constare nihil dubito, < si quidem > cum variis variorum Mendaciis terrefacti fugeremus non secus ac impii juxta Salamonem qui fugiunt dum nemo eos persequitur, ac instar *Picarum* (ne terra sub ipsis ruat) pedes tollentium metueremus, quam tamen metum quamvis multi *nostri* privati moerores comitati sunt, tamen quod *Deus* ter *Optimus Maximus* jrritum et futilem reddidit, ei detur laus honor & gloria in saecula saeculorum Amen. Studiorum tamen *nostrorum* tantisper quoque intermissio mihi moerori est, si quidem id tam certum quam verissimum, nempe quod in *Via* Virtutis stare sit retrogredi, sed forte *DEus* ter *Optimus Maximus*, largietur aliquando tempus, quo haec damna reparari et pensari posse nil dubito divina gratia et *Vestra* Vir Excellentissime industria media[...] Graecisationem praecipuo mihi alias jucundissimam, quod pla[ne] obliterare debeam aegre fero, verum enim vero; Sic mo[do] fata jubent et tempo-

ris ordo assiduis casibus <und> vicis[si]tudinibusque undique Er-
cum sertus. Rogo Vestram Excellentiam abnixe, si certos aliquos
25 Rumores habet *de Illustrissimo Principi* quos mihi etiam scire
convenit, aperire non dedignetur, [...] quo erga me benevolo
officio superstes a' Deo co[...] vatus tam re quam votis ipsis grates
ut pote condigna[te] fundere conabor. His praemissis Vestram
30 Excellentiam in m[...] divinas consignoe. Raptim ex Kis Bun dje
19 Julii Anno Domini 1657.

Servire paratus discipulus

Nicolaus de Bethlen

2.

Bethlen Pálnak

Bécs, 1661. június 21.

Edes Eötsem Vram. &c.

Nehezenn esek minap ell indulasomkor hogy kegydt tsak nemis
keöszönthetem, de hul egy s-hul mas akadalyok s-valóságos
alkalmatlansagok s kivalt keppenn az siettsegh mulattatta ell
5 velem, akaram azert kegydt mint egy Szaz Mely földniröl keö-
szönteni s-latoghatni, kivanvánn Istenteöl levelem eörvendetes
allapotba talallya kegydt. Im kegydnek vagy harom könyvecsket
Virgiliust, Horatiust, Sallustiust kültem, kerem kegyemedet az
tanulast ne haddgia, Attyának s-mindeneknek kedvet keresse,
10 azonbann enghemis tudosiccon. Hogy ha az mind Apam Vram
énnekem monta, kegydt fel akaria küldeni, hajat kegyd mindgiart
most megh haddgya, noha szegheny Aszszonyom Anyamert,
egiebarantis megh kelene lenni, es ide szines keöntösbe s-Tzifra
jöjjön, maghamis bar abban jeöttem volna, iobbann megh nezhet-
15 tem volna ezt az Tsaszari Vdvert, noha igyis ugyan megh neztem
nagy Emberek Gratiaja által most utollyara szabadsaghom le-
venn az Ante Camerakba valo be menetelreis, a' hova csak nagy
Vrakot Groffokat bocsattanak, mind az által mint legiünk mind
kettenn tavul Atyam V[ramtol] moddgiat aligh latom. Tsaszár eö
20 Felseghetölis Salvus [Conduc]tust szerzettem, kinek Parjat
Atyam Vramnak megh küldvonn kegyd megh lathattya. Teghnep
Nemet keöntösben öltözem, holnap Isten hirevel megh indulok
Heidelberga fele, es osztann oda jutvann kegytektöl csak ket szaz

... [Bizonytalan olvasatú, esetleg más kéztől származó beszúrás a sorok között.]

huszon öt, vagy 230 mely földnire esem. Edes Eötsem ha lehetne
25 *Apam* Vrammal kegydnek beszede, legien azonn sok irigeinek
confusiojára tartson valamenyire valo udvart, en Isten bizonysa-
gom inkabb akarom penzbeli érték keves maraddgyon tsak eö
kegieme becsüllete s-elete legien intemerate, 20 vagy 25 Dragonyt
nem sokkal tarthatna, annak mind hire s-mind magha oltalmazná
30 eö kegyemet. Ezeknek utanna Isten eltesse s-tartsa kegydt sok
esztendeigh io eghesseghben. Datum Viennae Austriae die 21
Juny Anno Domini 1661.

Kegyemednek szeretettel szolgálalo egy test ver Attyafia Battya.

Bethlen Miklos

3.

Bethlen Jánosnak

Bécs, 1661. június 21.

Enghedelmes Szolgálatomot ajánlom kegydnek Edes Atyám
Vram, es Istenöt minden aldasokat, s-örvendetes hoszszu eletet
kivanok *knek*. &c.

Akaram kegyemedet tudossittani Edes Atyam *Vram*. Istennek
5 legien hala mind eddigh io eghesseghben voltam, es kár s-minden
veszedelem nélkül. Kgyd leveleit az egy Lobkovics Hertzeghenn
kivöl, mind Palatinusnak, Erseknek Cancellariusnak Porcia Fej-
delemnek, es Rottal Janos Vrameknek eö Ngoknak magham
attam megh, emerre se alkalmatossaghot se szükseghet nem lát-
10 tam. Albumomba, az Ersek, Cancellarius es Rottal Vramek irtak,
ez ket utolsoval derek ismerettseghemis vagion, Rottal *Vram*
kegyemednek jo akarioia ugy latom. Tsaszár ö Felseghe Salvus
Conductusanak pariatiss megh kültem, ebbe Tsaki Istvan *Vramis*
eö Nga faratt, irvan Rottal *Vramnak* felölle, kit egy levellemel
15 meghis keöszöntem eö Nganak. En inset ma Isten kegielmeböl
megh indulok Hejdelberga fele, es ez idenn mind ott leszek, ebbe
Isten remensegem kivüll nagy szep alkalmatossagot mutata, mert
ezenn Aranyas Szarvas iegy alatt valo Vendegh fogadoba van
követe az Palatinusnak, ki nagy emberis abba az Orszaghba, kivel
20 megh ismerkedvenn irt mellettem, az Feidelemnek. Kgyd level
küldesebenn illyen modot tartson: Az en Factorom itt Joannes
Antonius Terrez, ennel Ezer Tallert deponaltam, kit Francofurt-
ba adnak kezemhez, ma Istennek kegielmeböl elis indulok, kegyd-

nek tsak Aranyas Medgyesenn es Szathmart legien egy embere az
25 levelek jol ala s fel-mehetnek, mert Szathmartol foghva Posta-
konn eppen eddigh a Factor kezebe jö egy vagy legh felliebb
masfel het alatt, es a Factor inet a Francofurti Factor kezebenn
küldi s az-felliebb, mert minden hetenn a Postaknak bizonyos
30 napiok vagyon kinn valamelly leveleket Szathmárt megh inditta-
nak mind Postann hozzak egész Posonigh, onnet ide Becsbe inet
oda, a hova dirigallya a Factorom, tsak ezeket kell observalni
knek. A Posoni fő Posta Mestert ki egész Magyar Orszaghba levő
Postaknak parantsol en megh ajandekoztam egy Arannyal, ennek
kell fellyül egy Copertat intitulalni így: (:Generoso *Domino* Cas-
35 paro Lanzer Sacrae Caesareae Regiaeque *Maiestatis* supremo per
hungariam *Postarum Magistro*. &c. *Domino & Amico observan-*
*dissimo*¹ a Titulus ala osztann megh kell irni Posonium:) ez mas
Coperta legien ezenn az elsőnn belöll a Factor Titulussa, így:
40 (:Generoso *Domino* Joanni Antonio Terrez &c. *Domino & Amico-*
*observandissimo*² a Titulus ala irjak oda: Viennam:) Ezen belöll
legien az nekem szollo level, es minden level Titulussanak deakul
kell lenni, ezt osztann a Factor itt mindgiart Copertaba includaly-
lya s-intitulallya Francofurtba, es a Postara addgia s-el küldi, az
osztann a Francofurti nekem megh küldi. Ennekemis vice versa
45 ezenn utat kell követnem. Ha penigh penzt küldene kegyd, ez az
en Factorom fizet az Szathmari Praesidiumnak tsak először irja
megh neki, en a Fiamnak ennyi s-enyi penzt akarok küldeni, ő
mindgiart küld, s-megh iria *knek* hogy Szathmárt kegyd hova
deponallia. Teghnap öltöztünk Nemet köntösbe. Nekem a Pater
nem keveset szolgált, kerem kgydt legien valami remuneratioja.
50 Minap Posonbol hol mi dolgokrol maid parasztol irtam volt, de
ugy kellett lenni, mert ertetem, en mostis egiebet *nem* irhatok.
Kerem kgydt tudositson mind közönsegessenn mind kivaltkep-
penn magha allapottyárol. Semmi hirt kgyednek *nem* tudok irni,
55 *hanem* maghamis onnet kerek. Eötsem Vramot ha kegyd fel
akarja küldeni valamikor, irtam eő kegynek kövesse azt. Ismet
mihelt Isten fel viszen, tudositom kegydt. Ezeknek utánna Isten
sokaigh örvendetessenn eltesse kgydt. Datum Viennae Austriae
21 Juny Anno 1661.

Kegyemednek enghedelmes fia

Bethlen Miklos

¹ Nemzetes Lanzer Gáspár úrnak, a Szent Császári és Királyi Felség magyarországi főpostamesterének stb., tiszteletre méltó uramnak és barátomnak

² Nemzetes Terrez János Antal úrnak, stb., tiszteletre méltó uramnak és barátomnak

4.

Bethlen Jánosnak

Bécs, 1661. június 21.

Edes Atyam *Vram.* &c.

Noha azt tudam hogy megh indulhassak ma, de holnapra halada, levonn azért üdöm ismegh egy keveset akarek irni. Ez az en Factorom Olasz Ember, ighen nagy kazdagh kalmar, Erdelybeis volt, magyarul iol tud, es noha Papista, de becsülletes Ember, csak azokat az utakat kell azért keövetni az level küldesbe. Kegydnek noha talám bolondságh az mit irok, de meghis irok, sok irigeinek confusiojára tartson valamenyire valo udvart, 20 vagy 25 Draghonyt *nem* sokkal megh erne kegyd, en Isten bizony-saghom inkabb akarom, bar penzbeli erteke rank kegydnek ighen keves maraddgyon, tsak kegyd elete s becsülleti intemerate legyen. Az Ante Camerakba Cancellarius *Vram gratia*ja altal mentem be. Heidelbergha ide 125 vagy 130 mely föld, ide megh kegytek 100 melyföld, de evvel a Commodityással minden holnapba vehetem en kegyd levelet, tsak Szathmárrá vigiek a Posta Mester kezebe, azt penigh Bogdani Janosnak hijjak, az enyimis addigh mind Postakonn megien, tsak lenne Parantsolat Vrunktol, azt kgyd veghbe viheti, Meddgyesreöl járvánn be az emberek minden hetenn megh lathatnak ha Erdelybe szollo level vagyone, es Meddgyesreöl gyakrann járvánn be Udvarhoz vinnek. Ezek utann Istennek kegies ghondviselese ala ajánlom kegydt. Datum Viennae Austriae die 21 Juny Anno 1661.

Kegyemednek enghedelmes fia

Bethlen Miklos

5.

Bethlen Jánosnak

Nürnberg, 1661. július 5.

Enghedelmes szolgálatomot ajánlom kegyemednek Edes Atyam *Vram.* Isten minden kívánsaghi szerent valo sok jokkal jo egesseggel aldgya megh kegydt kedvessivel eddgyütt &c.

Kegyelmedteől adott Instructiohoz akarván maghamot tartani, akarám innét utambolis tudositani kegyemedet. 22 Praeteriti mensis July¹ [!] indulván ki Becsből valami Ratisbonai kalmár Emberrel, Istennek hálá mind addigh, es onnet eddigh Norimbergaigh eghesseghben s-bekevel érkeztem, de nem keves keöltseghel mint hogy az Imperiumon mind csak szekerenn kelletvonn járni, nem kevesbe telik, holnap ha Isten enghedi regghel Hejdelbergha fele indulok. Ittis Istennek hálá egy ighen hires Nevezetes nagy Tudos Emberre, Joh. Michael Dilherr neve ki itt fő Pap, találván, ezis irt Commendatoriat Hejdelberghaba Professoroknak mellettem. Az Polghár Mestert es Tanacsotis megh találtatván, hol mi latasra melto dolghoknak latásának megh enghederéről, kiket annelkül nem assequaltam volna, maghok Emberet atták mellem, es Tanács hazat, Tzeit házat, Varat, es egieb helyeket megh mutattak, volt volna hatra az Imperialis Corona² es öltözet, es hol mi nagy Papistai reliquiak, ugymint a Lancsa kivel
20 *Christus* Vrunket ökleltek &c ezt megh nem mutathatták, aszt mondvánn kettei a kiknel a' kolcsa all jelen nincsen. Nemis tartanak egész Imperiumba sem illy Varost,³ sem ennyi latásra melto dolghokot, ezert, es alkalmatossaghot nem találván az el mehetesbe már eötöd napia hogy itt vagyok de holnap megh indulván sietek helybe. Rebesghetik az Emberek, az Svecus ismegh ki akarna jeöni, mondvánn aszt, Tsaszár eö Felseghe nem Teörökkel akar hadakozni hanem reformalni, kit noha (ellenkezőket halván Becsbe) nem hiszek, de megh akarám irni. Kerem kegydt alázatos enghedelmesseghel, tudosicscon az elebbeni levelemben irt Passusonnn, mivel vagyon kegytek, ha kegyd akar es moddgya ha van benne, minden holnapba irhat, tsak Szathmárrá a Posta Mester kezebe addgyák, olly formán a mint 21 July [!] keölt levelemben irtam, es ha a holnap elseö napián le tesz Szathmart, az utolsonn keönynyen kezembenn jó, seöt tsak harom hetreis jól
35 kezembe erkezik, mert ittis mind Postak vadnak egész feligh. Francofurtba jutván, es ismegh Hejdelberghabolis kegydt parancsolattya szerent gyakrann tudositom. Ajanlván Istennek kegies ghondviselese ala kegyemedet. Datum Norimbergae 5. July. Anno 1661.

40 Kegyemednek enghedelmes fia

Bethlen Miklos

¹ Az elmúlt július hó 22-én [!]

² császári korona

³ [előbb:] Varosba

Eötsem Vramnak siettseghem miatt *nem* irhattam, mind az Hughommal eddgyütt atyafiusaghossonn keöszönteöm &c. ugy-mint Bunhoz 176 melyföldröl.

6.

Bethlen Farkasnak, Gergelynek és Eleknek

Huszt, 1664. szeptember 16.

Edes Batyam vrain es kedves Eöcsem vram. &c.

Minap indulasomnak napia mind bizonytalan mind siető lé-
venn, tsak nemis bucsuzhattam kegyemetekteöl, seöt az Asz-
szonyt eö kgymet tsak nemis lathattam, de mind ez fogyatkoza-
5 sokrol kgyteket keövetem es maghamot az sok alkalmatlansag-
hok mentsegere hagyom, kivanvann Istenteöl kgyteket megh
eörvendetes allopotba lassam, keremis egyszers-mind ighaz atya-
fianak tartsonn, az mint müis mind Atyam Vrammal nem egiebet
varunk kgytektöl, tudvann azt kgytek amaz tiz nyilakbol allo Ven
10 ember peldaiat, iol megh ghondollya, es ha valami olly allopotok-
ba kivantatneki magha familiaianak nem megh szoggasasara
hanem szep egyyessegh es az altal remenlhetö virago allapottya-
ra* igyekeznek, <tudvann> Atyam vram kgyteknek ez felét eleg-
szer mondott, enis azert az el hitt dolghot nem igyekezem hitetni,
15 sem az vilagost szorghalmatossonn mutogatni, hanem akartam
tsak kgyteket ighaz indulatomrol batorsaghossa tenni, es miny-
nyaiunkot az Atyafiakhoz illendö keötelesseghre emlekeztetni,
mellyet tovabbais tselekedettel vüni ell nem mulatok, es maradok
Kgytek teökelleter Attyafia szolgálaya

Bethlen Miklos

Huszt. 16. 7bris 1664.

7.

Petröczy Istvánnak

Csáktornya, 1664. december 10.

Meltosághos Vr
Nekem bizodalmas Vram. &c.

* [előbb:] allapottya

Naghodnak az minap elege szomorú hirt irtam, az szegény Ur
Zrinyi Miklos halálát, most itt lévén az Eöcsce Péter Ur. ad. 21.
5 praesentis¹ rendelték temetését. Naghod es az mű fel földi jó
akaróinkról meg eddigh semmit sem ertettem, nem tudom, biz-
tam volt Farkas Thamas Uramra, hogy mivel minden levelek oda
Rosenbergre dirigalodnak, onnet jó moddal Kecskes Istvan
Uram kezében külgye ell, de még semmit sem vettem, sem az
10 Slesiaba küldött pénz fölül sem egyről sem másról, mind az által
nem kételkedem az ő kegyeme jó akaratiába. Naghodat penigh
bizodalmasson kerem ez leveleimet jó alkalmatossággal külgye
megh Husztra hogy^a Atyam Uram kezében iuthassanak,^b mert
még eddigh semmi levelet onnet nem vettem, kérem penigh az
15 en kedves jó akaro Uramat Atyamfiat Ketzer Ambrus Vramat az
Erdelyi es fel földi hírekről tudósicscon, enis bizony eörömest
irnek hirt, de meszsze lévén az Udvarról kivált az Ur halála
utann semmit sem erthetünk, egiebarant az az hire hogy az Nemes
13. Varmegye semmikeppenn nem akaria acceptalni a^c bekesse-
20 ghunk, vagy szerencses hadakozásunk legyen, es hogy enis Nagod-
dat mostani Velentzei utamból vissza tervén eörvendetes álla-
potba s-íó eghesseghbe lathassam, melly remenseghben mara-
dok.

Naghodnak kötelező szolgálója

Meltatlan Eöcsce.

Bethlen Miklos

Czaktornyann. 10. Xbris 1664.

8.

Ostrosith Mátyásné Révay Kata Szidóniának

Peklány, 1665. május 6.

Kgyldnek mint Aszszonyomnak ayanlom becsülettel ualó
szolgálatomat, es Istentől mind keduessiuel együtt Kgyldnek
kiának minden kiúanságha szerint ualó aldasokat. &c.

¹ folyó hó 21-re

^a [utólag beszúrva]

^b [előbb:] iuthasson

^c [utólag beszúrva]

Az Vrnak eö kegyelmenek irtam bizonyos dolghomrol melly
5 keres kettsegh kiuül Kgl~~d~~nekis tuttara megyen kerem azert
Kgyldet nagy bizodalommal ne nezze az en szemellyemet ugy
mint ideghent hanem ugy, mint az ky, noha eddighis Kegl~~d~~
becsülletes hazat es feriet igen respectalta, de annal inkább ezentul
10 mind uegigh Kegyld keduessinek és Kegyldnek marad köteles es
kesz szolgaya

Bethlen Miklos

Peklany, 6, May Anno 1665

9.

Keczer Ambrusnak

Bethlenszentmiklós, 1665. május 27.

Edes kedues Ambrus Batyam.

Minapis irtam uala Peklenybeöl kgydnek, mostis irok es ugyan
tsak azt irom, hogy minden synceritasodra, s-minden baratsagos
ighiretidre kerlek, legy rajta Vrastol ne szomoroddyam megh,
5 tudod mit mondal hogy az Urnak mit mondgyak, hogy ha mire
ker, s-megh nem tselekszed, ne azt mondgyuk hogy nem lehetett,
hanem tsak azt hogy nem akartad. Szereztek azert ha Istent
szeretitek hamar cathgorica es io valaszt, addigh ugyan szol-
gham Peklenybe varakozik migh bizonyos valasz ieön; az houa
10 mihelt Petrotzi Uram kgytek kezebenn küldi külgye ell mindyart
mulatas nélkül. Az bizony dologh az Ur az en Atyamis valamiben
tud s kiualt az Illyei dolghotokba sziuessenn fogh szolgálalni; Az
kire biztatok megh olly moddal ell sem kezdette s-talam mar
válasszal biztat, de megh nyugoddygyek Groff Vram benne, vala-
15 mi helt elé kel, cum efficacia fogh az Ur consentialni benne,
s-szüvessenn promotealni. Hirül irhatom hogy en 18 May eghes-
segbenn erkezem Fejervarra, az gyülesbe, es ott hol mi adot
uetegetenek fel, perlenek s-mindaz a' teöbbi, hanem az Papistak
postulatumi mint uysagh ugy notabile nallunk, kik minden vara-
20 sokba liberum exercitiumot, Scholanak valo helyt, Püspöknek
uisitatoria valo be ieöhetesere szabadsaghot; de mint hogy semmi
bantodasok nem volt, ugy orvossaghra sem uolt szükséghek, es
igy tsak az reghibenn maradtak. Az Teöreökkel az ado es hatar
dolghabol megh ell nem ighazodttunk, de az Nemet, Frantzia,
25 Anglus, Hollandus követek által bizunk, egiebarant bekessegh-

benn vagiunk, s-ha Isten megh tartya, bor s buza elegh leszen, tsak ieöyetek bé ez jeövö telre vendegheskedni. Petrotzinak szollo Inlusaba uadnak Wyttnyedinek szollok, azertis sietue es secure mennyen, mert ighen nagy kar s-ueszedelem volna ha el ueszne.
30 Enghem meghis az Ur es kgyd tartson keöteles szolgayanak, kinek gratiaiba magham meghis nagy bizodalommal recommen-
dalom es maradok.

Kgydnekis Mindenkori kesz szolgália köteles Attyafia.

Bethlen Miklos

35 Szent Miklos, 27. May. 1665.

Tudosittson kgd kerem az Marschalk dolgharol kivaltképpenn es amaz 150 Aranyrol.

10.

Teleki Mihálynak

Kutyfalva, 1665. augusztus 4.

Keöteles szolgálatomat ayanlom es Istenteöl minden jokat kívánok kegydnek. &c.

Noha kegydnek még eddigh semmit sem szolgaltam, hogy kegydt szolgálatra kerhetnem, mindazaltal tudvann hogy en
5 irásom nélkülis kgd az embersegh arra vinne, kgd bizodalmas-
sonn kerem, ezeknek az katona embereknek kik Magyar Országgi
betsülletes Ur Petroczi Istvan Uram szolgálai legyen kgd annyi io
akarattal, addgyon egy kis Commissiot Keövar videkere, hogy
valami kisireö adással es egieb jo akarattal legyenek hozzájok.
10 Ugyon ugyan Vrunck Saluus Conductussa nállok, de kgyd Tiszti
alatt léuők előtt kgd irasais kiuantatnek. El hiszem kgd is eöreö-
mest obligal olyan betsülletes Uitez Urat az szolgálaihoz muta-
tando jo akarattal, es enis kgdnek megh szolgálom maradvann
Kgyd kesz io akaro szolgália

15 Bethlen Miklos

Kutyfalva, 4. Augusti, Anno 1665.

P. S. Söt ha valami el ado io paripaia volna kgdnek talam az árrát jol megh adnak melybenis ha kgd kedueskedik enghem ighen kötelez.

11.

Taracközi Ferencnek

Keresd, 1665. szeptember 28.

Isten minden jókkal áldgia kgdet, édes Tarazközi Vram!

Minap Radnoton létemben emlétette kgd, hogy *Dominus* Basirius Vramnak hol mi könyvei, és Manuscriptumi vólnának kgd kezénél. Im azért kgdnek küldöttem ez levelet in specie, melyben azoknak megh szerzését rám bizta. Az regestrum pariaját oda küldtem. Kérem azért kgdet, ez levelét látván tudositson, mi vagyott ott, s mi nincs, és adgya kezemhez, melyért mindgyárt el-küldök, és el hozatván, tudositom Basirius Vramot róla. Az Basirius Vram levelét penigh kgd ugyan ezen szolgálamtól küldgye viszsa. Ajánlom Isten kedvében kgdet. Keresden, 28 Septembris 1665.

Kgdnek szolgáló jó akarioia

Betlen Miklos

12.

Hedri Benedeknek

Bethlenszentmiklós, 1665. december 4.

Edes Kedves jó akaro Hedry Vram. &c.

Kegyed Sardrul 3. Xbris irt leuelet ma 4. eiusdem iambor Szol-gáya megh adá, mellyet mind az Teleki Vram eő kegyeme post scriptaiaual együtt Atyam Vramnak megh mutattam, keőszeőni eő kegyeme altallam kegyd jó akarattyat, hogy az eő kegyeme jó akaroinak szamat igyekezi szaporittani, mellyet egheszsz házastul tartozunkis Kegyemednek megh szolgálalni. Az mi<nt> penigh Teleki Vram dolghat nézi, eő kegyemet Atyam Uram ezenn írá-som által assecurallya, hogy tsak az eő kegyeme magha viselése es tselekedeti az szep ighireteknek s assecuratioknak megh felely-enek, soha eő kegyemet sem titkonn sem nyiluann jó akarioianal egyebnek nem tapasztallya, egy szoual az mint en Enyedennis mondam kegydnek, ha eő kegyeme az mit praetendal praestallya, ha semmi interes benne nem uolnais ex conscientia tartoznek 15 Atyam Vram el tauoztatni hogy synceritasert ghonoszszal ne

fizetne, mellyet annal keönyebbenn el hihet akarki ha megh tekinti, hogy maid mind indifferenseknek tartotta az en Atyam az embereket, s ha nem teöbbet legh alabb szolgálhalt annyit nem io akaroinak, mint baratinak, de ezt ebbe hagyvann, megh tanitt az

20 üdeö s-auual jeöüö mindenek tselekedeti, s-noha Momus kiuansága szerent ablak az emberek mellyenn nintsen, mindaz által Acta docebunt.¹ En az en reszemról semmit az io Teleki Vramnak nem igirhetek, mert olly Adiaphorum quid² uagyok, hogy ha akarnekis senkinek sem szolgálhatnak sem arthatnek, noha ettöl

25 az utolsotol Isten oltalmazzon, ha penigh azt az üdöt érem, hogy ualakinak szolgálhatok akkor magham reszerölis irhatok uagy szolhatok, mindazáltal recommendalom az eö kegyeme gratiaiba maghamot. Azonbann ez Ketzer Ambrus es Groff Vramnak szollo leueleket bizom kegyd kezebe, megh irom postann hogy

30 kegyd kezehez kültem, talam Csuti Vram ollykor ieö be hogy ott nem lehetek, mindazáltal kerem kegydt se Csuti Vram ki indulásat, se kgyd magha ki menö uttiat ne titkollya ell, hanem addgia io idejenn ertesünkre, mert valami penzt kell szükséghes keppenn Eperiesre küldenünk, mellyel az Aszszony Ketzer Ambrus Vram

35 által lett vasarlasert mégh mais ados. Hosdati Vram ha választ irna az Ketzer Vram penze felöll, ighen akarnam. Ezzel en Istennek ayanlvann kegd maradok.

Kegy d keöteles Szolgaya barattia

Bethlen Miklos

Szent Miklos. 4. Xbris 1665.

P. S. Az Inclusak ell ne veszzenek.

13.

Isaac Basire-nek

S. d., [?, 1665. ?]

Viro Clarissimo ac Doctissimo Amico suo obseruando, quondam Praeceptorum honorando Domino Isaaco Basirio *Salutem Plurimam Dicit.*

5 Vir Clarissime nisi Italica peregrinatio impedivisset, iam dum aliquid certi a me habuisses. Ne itaque multis te morer, scias

¹ a tettek bizonyitanak

² mellékes

oportet varia tua manuscripta esse in manibus *Domini* quem nosti Francisci Taratzkózi, ad quem ut scribas necesse omnino est, interea ego ipsum rogabo, imo iam etiam rogavi, ut *Domino* Georgio Huttero, qui Cibinii Scholae Rectorem secundarium aegit,^a ubi etiam *Dominus* Taratzkózi moratur, concedat, ut saltem *manuscriptorum* illorum cathalogum tibi transmittendum habere possimus, sed nimis ille austerus Diogenem ut credi vult imitatus negavit, monebo adhuc ipsum, et nisi concesserit, faciam ut Principis mandato in ordinem redigatur, tuas interea tam ad ipsum quam ad me literas expectabo, quas commodissime transmittes, si ope mercatorum aut Hamburgum cum hoc Titulo. A' Monsieur Monsieur Stanislaus de Lubenyitz a' Hamburg. aut potius Viennam cum tali inscriptione. Al Molto *Magnifico* Signore il Signor Giouanno Giacomo Knopff. etc. a' Vienna expediveris. De caetero Vir Clarissime te divinae protectioni commendat.

Tuus quondam discipulus.

Nicolaus de Bethlen

14.

Teleki Mihálynak

Kisbún, 1666. március 19.

Mint kedues io akaro *Vramnak* ayanlom *Kgdnek* keőteles szolgálatomat, es *Istentől* minden iokat kívánok *kgdnek* kedues-siuel egyűtt. &c.

Kgd 16. Marty *Szent Peterenn* keőlt leuelét megh adá magha *Hedry Benedek Vram* megh szolgálalom *kegydnek* hogy gyakrann látoghat leueleiuel, enis ha volna mit irnom, s-alkalmatosságok szolgálhánának eőromest gyakrann irnek, de ennékem affele *Nemet, Belga, Frantzuz, Olasz es Lengyel* hireim jövenn gyakrabann, sok heaba valósággh van benne, s-tudom *kgdnek* affelek nem kellenek. Az mi penigh az mostani hozzam ieőtt leueleket nezi, azokbannis semmi mü szegheny hazankat néző dolghok nintsenek, hanem hol mi *Kufár* hírek mellyeket azt mondá nékem *Hedry Vram* hogy szoual elegghé megh beszellelt *kegydnek*, ugy hogy arrolis mint olyan heába valóságghrol irnom nem szűksegh.

¹⁵ Minapi leueletis vettem *kegydnek*, az *Vr Redei Ferentz Vramnak*

^a [d betűvel kezdődő szóból javítva]

irott parral együtt, kgd tudgya magha okait, de en bizony banom azt az változast, nemis ighen iol esik az ollian dologh mind az által kgd io akarattia, nékem semmi szom teöbb hozzá. Ezek utann az io Istennek ayanlom kgdt es maradok.

20 Kgd io akaro kesz szolgálja

Bethlen Miklos

Kis Bun. 19. Marty. 1666.

P. S. Mindazaltal azt mondá Hedry Vram hogy mar kgd Berek-szászit kezben adgya^a egieb arantis kgd reszeröl sok protestatiot, de az minemű formulakkal kgd nékem ir s-az minemű Confidentiat kivann s-nem tudom mitsoda Tractakat emleghet kgd maghát megh tsallya, mert én kezembenn semmi derek dologh nem foroghvann soha en az kgd Curiositassanak eleghet nem tehetek, mert mindent akarnal tudni, az mindenbenn penigh ighen sok van felette az mit en nem tudok, egyeb arant hidd ell Teleki Vram bizony nem uagyok olly bolond hogy ebben az uilaghban ilyen igaz barátok nagy szük uoltaba megh uessem az ollyant mint kgd, az mint erről magha Hedry Vram ha ighazann akar bizonyásghot tehet

15.

Teleki Mihálynak

Keresd, 1666. április 3.

Mint io akaro vramnak köteles szolgálatomat ayanlom kegydnek. Istenteől minden iokat io eghességhe kivanvann kgdnek szerelmessivel együtt. &c.

Megh adá Csuti vram az kgyd leuelét, megh mondá az dolghot-
5 is eghésszenn, abbann azert illyen modot kőuettünk, most me-
gyen Csuti vram udvarhoz, az hol az dolghot ugy alkalmaztattia,
hogy mind Vrunknak mind Gilanyi Vramnak tsak eppenn in
generalibus terminis beszellyen, ugy hogy ha az mű gyengheseg-
günk szerent valami ki menneis benne, interessata personak, es
10 az egheszsz dologh akádállyaual ne legyen. De szüksegh mint
hogy kgyd egyeb arantis uduarhoz megyen, hogy ez jóú Szere-
dann delre ha lehet iőyon Szent Miklosra, ott leszek en s-szoual

^a [javítás miatt bizonytalan olvasat, lehet még: adtta]

mindenkről in bona forma¹ beszellyünk. Apám vram uduarhoz
miert nem mehetett ez alkalmatosságghal magham akkor megh
15 mondom, de szüksegh felette ighen hogy kgyd in Transitu² Balas-
falua felé menuenn Szent Miklosra hozzám iöyön, az Uduarhoz
ualo menése kgdnek penigh, tellyesseghel el mulhatajlan szük-
seghü. No azert hogy eztis ne kesleltessem, en kgdt oda varom,
maradvann.

20 Kgd keötelesenn szolgáló io akarioia

Bethlen Miklos

Keresd, 3. Aprilis Anno 1666.

Gilanyi vram leuelet feleitette el Csuti vram kgd ha lehet hozza
el.

16.

Teleki Mihálynak

Kisbún, 1666. április 18.

Mint kedues io akaro Vramnak ayánlom Kegydnék szolgálá-
tomat. Istentől minden jokat kivanvann Kgdnek keduessiuel egy-
gyütt. &c.

Kgyd leuelét iambor szolgáláia megh adá ma ket orakor, en
5 azert Apam Vrammal az ielenn leuö Intervenientiák minden Cir-
cumstantiáit iol megh ghondolvann égyébre magham nem resol-
valhattam, hanem hogy holnap megh indulvann, innet kedden
estuére ha lehet kgyd latogatására megiek, s-Coram plura. Adgya
Isten kgydt io eghesseghbenn lathassam, s-egheszsz házát eörven-
10 detes állapotbann, melly io remenséggh alatt maradok.

Kgyd kesz szolgáláia barattya.

Bethlen Miklos

Kis Bun 18. A[prilis]
három orakor. 1666.

¹ alkalmas módon

² útközben

17.

Teleki Mihálynak

Teremi, 1666. április 19.

Kgydnek köteles szolgálatomat.

Kgyd leuelet most estue jambor szolgálháia megh adá s-noha az választ magham viszem, mindazaltal miuel irasba valo választ kívána kgd jambor szolgálháia, azt irhatom, hogy holnap vagy
⁵ Pagotsánn, vagy ha louaim megh bantodása nélkül lehet Szent Péterenn leszek, bizony dologh az menyire az dolghok ighen siettetnek, akarnám minel hamarebb satisfacialhatnank, s-lennenk az Innepenn Kővárba, de erről Isten oda vivenn, miuel az mint teghnapis irtam megh indulasnal egyebre magham nem
¹⁰ resolualhattam s-mar itt nem temporizálhatok, coram plura, kerem tsak kegydt valami dispositiokkal ne kösse le maghat az eggy héti mulatásra addigh az migh en kgdel szembenn leszek, mert ha Csötörtökönn indulnankis dél utann Szombatonn estuere Kővárba lehetnenk. Csötörtökigh penigh negy nap uolna az Aszszonyom
¹⁵ megh beteghedese utann, de erről szembenn. Azonban en kívánom Istentől hogy kgdt io eghessegben, Aszszonyomat s-gyermekit neuezet szerent az kis Uy Vendeghet, kit Isten az kgyd örömere eltessenn neuellen, eörvendetes állapotban talállyam. ezzel maradok.

Kgd köteles szolgálata

Bethlen Miklos

Theremi. 19. Aprilis estue. 1666.

18.

Bethlen Jánosnak

Murány, 1666. május 12.

Edes Atyám Vram.

Teleki Vram bé ménésének alkalmatosságáhuál akarám kgydt éghésseghemről s-dolghaimról tudositani, noha semmit sem kértelkedem benne hogy Teleki Uram szualis mind azokat illendő-
⁵ keppenn megh ne mondgya.

Eghességem azért Istennek legyen háálá szénuedhető, az mi dolghaimot nezi, ide jövenn Grof Urammal eő Nagauál Muranyba Isten megh aldgya eő Ngat mind Palatinus, Palatinusne Aszszonyom eő Nagokkal annyit uitt uéghbenn, hogy maghok Kegyelmes Interpositioiokat ighirték, s-miuel Petrotzi Istvan Uramatis szerencsére szintenn itt találtuk, eő Kegyeme kezénel lesznek mind Palatinus, Palatinusne Aszszonyom, es Grof Uram eő Nga recommendalo leuelei, s-ugyan holnapi naponn Isten kegyelméből innet Muranyból arra felé indulok, miuel mindeneknek tettezése az, melly nohá nékem vagy tsak az en itiletem szerent betsülletem Kotzkaztatása nélkül nintsen, mindaz által kételen köüetnem kell, mert mas ut nintsen, mire adgya Isten három het mulua ghondolom bizonyossann tudositatom kegydt, mint hogy akkor egynehányat az leghenyekben bé küldök s-magham uiiolag ide Muranyba uiszsa iöüenn az Palatinus mellett uduarlok egyg üdőigh, s-bizonyos alkalmatosságokkal touábbis tudositom Kgydt.

Az napokban Kesmárkrol irt leuelemben kértem uala ighen bizodalmassonn s alázatossonn Kgydt, hogy az melly bort es buzat Kgyd io akarattyából nekem conferalt annak az árrát szedesse fel s-legyen olly készenn, hogy Moldouából hozathasson paripákat uelle, mostis Edes Atyam Uram tellyes fiui bizodalommal alázatossonn kerem Kgydt szedesse fel, es io penzé tévenn, uagy egyeb alkalmatossagghal az mint lehetne külgyön be mindyart Kgyd s-hozasson paripákat rayta, az includalt Kis Regestumból megh lattzik menyit uettem már en fel, es menyit remenlhetni mégh, s-ahoz képest circiter hany paripat várhatok rayta, mellyeket méghis ighen bizodalmossonn kerem Kgydt minél hamarebb [...]ttasson^a megh, Budai Peter Vram el hiszem io akarattiat szolgálattyat megh nem vonsza, azért kellene penigh hamar, hogy ezek az louaim kik vadnak az mint minapis irtam, ki holt tetemes, ki boghos es santa. Ugy ké ha lehetne, hogy az az három Moldovából hozando egygik se lenne nagyobb hetedfünel, se kissebb eötöd uagy négyed fünel.

Az includalt Eöcsem Uram leueleit tsak most az napokban hozták mellyeket megh kültem. Kerem penigh ighen bizodalmassonn Kgydt az Kolosvárrá szollotis olly alkalmatossagghal uigyék megh.

^a [a szó eleje olvashatatlaná vált a javítás miatt, esetleg: hozattasson]

Ezek utann Kgdt egheszsz házáual az io Istennek ayanlvann
45 maradok.

Kegyemednek

Murany. 12. May. 1666.

Enghedelmes fia.

Bethlen Miklos

Nékem Eötsem Vram eppenn frantzuzul irt, ugy látom uagy
50 hamar haza iő, vagy io üdö mulua, kygd magha leueléből megh
ertheti el hiszem iobbann.

19.

Teleki Mihálynak

Polonka, 1666. május 13.

Edes Teleki Vram.

Noha en kgdtől el butszutam, de kgd nem ertette, azert mostis
butszuvánn kgdt az jo Istennek ayanlom, en maghamot penigh,
mind nagy s-mind kitsin dolghaimot publicumot privatumot kgd
5 Synceritassara bizok es maradok.

Kgd köteles szolgálja

Bethlen Miklos

Polonka. 13. May. 1666.

20.

Teleki Mihálynak

Murány, 1666. június 4.

Edes kedues Teleki vram.

Ez szolgálaim alkalmatosságáual akarám kygd leuelem által
latoghatni, kívánvann Istentől leuelem talállya szerentses orába
kygd mind keduessiuel együtt.

5 Azonba tartozásom szerent ide ki valo állapotokrol akarek
kgdnek irni, hasonlo io Correspondentiat várvañn kgdtől az.oda
be valo állapotokrol. En azert Muranybol Petrotzi Urammal el
menvonn Istennek háálá eghesseghben, nem egheszsz szerencsés-
sen, de nemis ighen szerencsetlenül teghnap uiszsza iöuek ide
10 Muranyba, itt akarvañn egy ideigh Palatinus vramnak eő Naga-

nak uduarlani, kiról ugy hiszem eó Ngais foghott irni <eó> Ke-
gyemednek, enis azert mindennemű Interessemet s-betsülletemet
mind Vrunk s-mind masok előtt kgd io atyafisághos patrociniu-
maba bizom s-ayanlom szuessenn.

- 15 Az hireket a mi nezi az Ersek Uyvari Török ott az környül valo
Varmegieket fenyegheti. Balassi Imre Uramis mindent az mit
lehetne koborlana, de mar szintenn megh szorittiak, mind Ma-
gyar Nemet Török ellenseghe, signanter az Török kibe bizott,
félek hogy belé haddgya, mert amaz te nagy szakallu Komadat
20 Szepesi Palt be külte az Palatinus Egherbe egygy nem tudom mi
eördögh tiszt, eleg az neue Kara Ibrahim az ebnek, hogy Balassit
ne seghitték, emez azt mondta, mint olyan Toluayt ók bizony
nem seghittik, mert őketis praedalta tsak mostis, hanem az Palati-
nus tsak bátrann procedallyon mindenbe, es az Feidelmetis ad-
25 moneallya hogy akadalyt ne tegyen, mert egyebaránt oda ala
Trentschen Varmegyebéis sőt mindenütt az Feidelem Mustrálása
nagy Larmat tsinalt, magha Balassy Vramis biztatta avval ma-
ghát, az mint illyen Titulustis tsinalt maghának. Erdelynek cum
adiunctis prouinciis Nemet uagy ki Eördögh ellen előll járo hadai-
30 nak Generálissa, de ez bolondságh, mert Romai es Török Csa-
szarral uezne Urunk egybe Balassy Uramert, de ezt magha az
Palatinus tsak neueti, mert Liptoba maghamnak mondta egygy fő
ember hogy Bartsaine Aszszonyom Tatárokat küld Veyi seghitt-
seghere s-több illyen haszontalansághok forognak fenn, Mind
35 azaltal ha kgd nékem valami parantsol, ugyan tsak leuelit az
Szathmari postára ne addgya, mert az mint Apám Vramnakis
irtam, valami leuelet minap Kaszony Vram io ghonduiselése által
el foghtak, noha semmit derék dolghot benne nem talaltak.

- Petrotzi Vram s-Wytniedy Istvan Uram kygdnek ayanlyak
40 köteles szolgálattyokat, ez utolso illyen hireket ir onnann fellyül,
az mint az Inklusabol lathattya kgd, kerem enis kgdt magha
eghességéről s-Erdelyi állapotokrol, Portai es Tatar hirekről ne
nehetzellen tudositani, s-még his az mű Szent Miklosi beszelghe-
tesünk szerent szuessenn fáradozni azon dolghokbann, mert en
45 ell hiszem s-tudom menyi ghonosz akarom vagon, noha soha
senkinek semmit sem vetettem.

- Kgyd az en részemről nagy szolgálha, de kerem az en kegyls
Uramnak eó Nganak köntöset nevemmel alázatossann tsokollya
megh, azont levelem által tselekedttem volna, de haszontalanul,
50 es helytelenül az ide ki ualo embereknek nem akarnek olly gyanot
adni, hogy itt agenskedem. Az Ur Bamfi Dienes Vramnakis és

többeknek kiknek kgd nem restelli megh mondani ayánlom köte-
les szolgálatomat maradvann mind véghigh

Kgd ighaz io akaro kesz szolgálhaia

55

Bethlen Miklos

Murany. 4. Juny. 1666.

El hiszem *nem* feleiti kgd az Groff Uram dolghait hunyadi es
mas állapotokba, ugyanis ne feleitse kgd, Apam Uramnak enis
irtam.

21.

Bethlen Jánosnak

Divényi mezőben, 1666. július 8.

Fiui engedelmessegem ajánlasaval Istentül minden kivansagha
szerint valo jokat kivanok kgnek kedvessivel edgyüt

Kegld 22. Maÿ Gyogyrol költ levelet 2 Julÿ szinten Fuleken
letünkben vettem, ugyan ott s. akkor mind az Urunk mind kgld
5 levelet Palatinus Uramnak eö Nganak megh adtam, mellyeket eö
Nga kedvessen is vet de csudalkozik eö Nga igen, hogy az Ballassi
Imre es Debreczeni Uraimék dolgaban, mely felöl Teleki Uram
altal oly szivessen requiralta Urunkat eö Ngat, mégh eddigh ez
oraigh semmi valasza *nem* jöt mellyet mais ighen szivessen vár,
10 Ugyan is Edes Apam Uram ezt en magamis csudalom de talam
mégh ezen levelem oda megyen, addigh itt az Balassi Imre Uram
dolga is el valik

Mert szinten tegnap ugy mint negyedik July jöttünk ide Palati-
nus Urammal eö Nagaval Diveny ala. Ezer muskaterossal két 24
15 fontos, harom 12-s-18 fontos Algyukal es nyolcz Taraczkal ma-
gyar lovas Gyalogh lehet két Ezer Az Vár bizony szép ereje is *nem*
megh <vehető> vethető, Lovassa Gyalogja vagon benne harom
szaz tegnap volt csataja kin, nemis tett edgyszeris oly kart mást
tegnap el löven Taraczkal egy Sandor Gaspar nevü feő ember
20 Sellyei feő kapitany bal labat, de egyebarant mind eddigh semmi
derek állapot *nem* volt, holnap, s annal is jobban holnap utan löni
kezdik. Tüzes szerszamokal es Minakalis megh probalyak levén
ket öregh mosar, es szamos Banaszok velünk negyed ötöd napal
3. elöt maga Palatinus Uramnak felesége Palatinusne Aszonyom-
25 nak (ki Muranyban maradot) kegyelem kerő levelet irt vala, de

oly igen közönseges szollasnak modgyaval hogy ember rajta *nem* sokat epethetet immar aztis bele hagyta. En Palatinus Uram előtt levő kis tekintettel s szabadcsagal elven, kivalt felesége gyermeke mellett szollottam eö Nga azt felelte: Nem rajta, hanem a' kiralyon
30 all, mindazonaltal ha feleséget gyermekeket ki bocsattya azoknak mind eteket megh oltamazza mind joszagukat a királytul megh szerzi maghatis ha discretiojara fel adgya noha mar is hatalmaban volna nem bantattya, hanem ha az kiraly megh enged neki eö Nga is magha minden privata Injuriajat le hadgya s el engedi Ezekre
35 az Palatinus ma negyed rá lepet s igerte vala hogy megh kinaltattyta velle, de ugy latom nem ighen telik valami benne mert emez az bekeséget nem keresi, most is mikor szinten ezt irom algyukal dorget ide ki fele

Kapi Uramra az Palatinus neheztel hogy Ballassi Uramat Erdelyből levelekkel biztatta, maga tudgya eö kglme ugy vagyone vagy nem, elegh az praevenialni szükség h reghi injuriajais vagyon fenn, minap asztal publice monda hogy mint Magyar orszaghi urat illyen Rebellis valo Collusioert Kapibul ki razza, en akkor is mentettem eö kglme lassa mint tetczik az melege.

45 Eöcsem Uram dolgairul mar ugy tudom ketszer is irtam, magha *kgnek* szollo hozzam dirigalt leveletis már megh kültem, ha *kgnek* ugy tetczik hogy haza jöjön csak egy haza hivo levelet irjon s. kölgye hozzam en mindjárt megh köldöm, ugyan is addigh az Tsernatonni Pall Vram hivasat halasztom, de Jaszbreyni Vramnak
50 irok, de ennekem ugy tetczik, ha azok mind ketten most ithon volnanakis en az szegeny üdvezült Vasarhelyi Vram (:kinek halalan bizony szivessen szanakozom:) helybebe az Tsengeri Istvan eles elmejet nyelvet szeretném, mert Tsernatonni Pall Phÿsica-s-mathematicara készült inkab Theologiara Jaszbreyni Pal felöl
55 valo judiciumomat is tudgya kglid, ki mindazonaltal az Theologia-ban is szepen fundatus de az latinitasban et in minoribus¹ sokkal több hasznot tehetne, no akarmint legyen az en irok neki hogy siessen ala.

Lovak hozasa, es egyeb utban leveö dolgaimrul, mar egygy
60 holnapjanal több hogy irtam Balogh Sigmond Uram által az arant valo Attyai jo akarattyatis *kgnek* alazatossan köszönöm

Ballassi Uram tegnap adá fel Divenyt Discretiora, mar maga rab hada negyen vagy ötön kívül mindenből ki mosdik-s-egy

¹ és az alsóbb tudományokban

65 palczával fogh el menni sok a' ki proscriptus volt benne megh
hal, magha elete all Csaszar akarattyan, mely vegre felesege gyer-
meke Becsben fognak gratia kerni menni, akarvan Palatinus
Uram is töreked^(ven)ni mellettek noha most is az Capitulatio
nem levenis Felesegenek gyermekinek semmi gondgyok, kiket
70 irasom lehetne masis de az alkalmatossagh siecsege miatt nem
lehet, hanem maradok
Kegld engedelmes fia

Bethlen Miklos

Divenyi mezőben 8. July 1666.

22.

Teleki Mihálynak

Murány, 1666. július 14.

Edes kedues bizott Teleki Vram.

Bezzegh *nem* ez uolna az barattsággh ket holnapigh egy vakari-
tast *sem* irni, talám azt tuddgia kegdt Indiába méntem, no en irok,
ha kegdt az neuemet ell feleitiis, talám az subscriptiobol ismet
5 megh tanullya, s-ell hiszi, hogy kegdt.
Ighaz baráttia kész szolgháia

Bethlen Miklos

Muran. 14. July. 1666.

10 Valoba csudálom, hogy az Szathmari Posta Mester Insolentiai
véghett Vrunck az Palatinusnak *nem* ira, kerem kgdt irasson eő
Ngauaal, mert mostis *nem* tudom hova létt az az leuel mellyet kgdt
kezébe adott Atyam Vram, de egieb arantis tsak pro reputationeis
szüksegh Urunk subditussa leueleinek tsinallyon securitast, mely-
lyet az Palatinus mint Urunk jo akarioia eörömet urgeal Betsbe.

23.

Teleki Mihálynak

Murány, 1666. július 22.

Edes kedues Teleki vram.

Kegyed leuelét de dato 28. Juny.¹ véttem 16. July itt Muránba, hogy kegyd mind eggyről mind másrol olly bő irással tudositt, és iöüendöbéli ighaz baratsághárolis bizonyossá teszen, felette keö-
5 telez kegyemed magához, melly keötelességhe meg mutatasára kivánom Isten szolgálhasson alkalmatosságokat.

Kegyed betegheskedését Isten lattyá szánakozua ertem, mind kegyemednek égyéb arant s-mind maghamnak meg iöüendöltem uala azt; Enis az mértékletlenséghe nek szinte meg adom uala az
10 árrát, mert Muranba uiszsa jövenn nehezenn menekedém az Eer uághástol, ugyanis azolta mind tsak fött uizzel élek, hanem gyü-
möltre ha egy kis üuegh bort iszom, mellyis fogh bizonyossann ez utánn italbéli rend tartásom lénni; Eghésséghe égyébarant most az kegyd szolgálhattyára, Istennek haala jo.

Palatinus Vram eö Naghanak ualo uduarlásomat az mi nézi, Isten meg áldgya eö Naghokat enghem erdemem felett betsül-
nek, az mű Kegyelmes Vrunknakis alázatossan meg szolgálom, hogy látás- és hallásom alkalmatossághit nem ghátollya, hanem
15 inkább méltóságghos leueléuelis seghitti, ugyanis az által nem egyebet tselekeszik eö Naga, hanem egy alázatos hívét keszitti
20 magha és országgha iöüendö szolgálhattyára, mellyet addgya Isten s-az üdö hogy mutathassak meg eö Nganak, s-minnyáiann kegy-
teknek, de edes Teleki vram tudgya kegyd ighen iol, máris Erdelybe nékem tékozlo fi s-uandor az nevem, noha afféle helyte-
25 len hirekkel semmit sem ghondolok, nem kételkedem penigh abbannis hogy kegyd io ighireti szerent kitsin betsületetskemet ne oltalmazná, de az mi roszzabb, az Atyám betegheskedése bizony felette ighen szorghalmatoskodttat, tudgya kegyd iol
30 noha helytelen de mégheis mint fenekednek s-irigykednek sokann rám, némelley accquisitumira mint uágynak, Tiszteit máris mint osztottak uagy osztyák, de hiszem ahoz nékem semmi szom. Ha Atyámnak halála történnék akkor mutassa kegyd meg Szent Miklosi ighiretit, ualaki Jozzághinkba belé ne gázollyon, nyu-
goddgyék meg mind az en kylys Uram, mind kegyd abba, ha
35 nem hasznos is, de bizony teökélletes szolgálha leszek ha elek, No ezt én bizom kgd prudentiajara synceritassara.

Balassy Imre Uram dolghánn már által mentünk annyira, hogy itt uagyon Murányba foghva, de az menyire en az dolghokat látom, nehezenn hiszem hogy valami nyavalyáia legyen, mind-
40 azáltal bizony nem keuesenn fenekednek reá.

¹ június 28-i kelettel

Az hireket kegyemedtől ighen keduessenn veszem, azok helyé-
be enis irhatom. Az hollandusok Anglusonn nyert nagy győzedel-
mek confirmatioiat, mellyet uagy ott az táyann leuö minden
Feidelmek egybe uezése, vagy io bekességh fogh hamar köuetni,
45 mint hogy az Frantzuz és Anglus közt az Suet akaria interponalni
maghát, de nehezenn foghiák mediatorsághát acceptalni, mint
hogy az Anglussal ualo confoederatio miatt partialis. Az Danus-
sal ugyan az Suét bizonyossann egybe fogh veszni, melyből az
fogh keöuetkezni minden apparentiak szerent, hogy az Suettel es
50 Danussal cserelleyen az ket hatalmas haz az Gallica Austriaca,
mert ez az Suecushoz bizik, melly ha leszen az Frantzuz mindyárt
elé veszi az Danust, maris confoederatioiba lévonn. Az Lengye-
leknek mind harczárol mind bekességheröl uolt s-uagyon hir, de
mind bizonytalan. Az Császár tsak lakodalomhoz készül, noha
55 megh Matkaja ighen meszsze.

Bory Uram ma erkezők Becsből, eleghet protestalt az Császár-
nak, kitől sok szép szotis hozott Magyar országh számára dolghot
semmit, mondgya hogy az Erdélyi mustrát és készületet tsak
neuetik, s-azt mondta uolna Rottal vram, hogy ket holnapia uan
60 hogy Erdely az portát futtia hadra valo licentiaert, de bizony
semmi sem telik benne.

Mint hogy Groff Uramnak kell irnom s-masoknakis, hoszszabb
nem lehetek, hanem ayanlom az jo Isten keduébe kgdt, és magha-
mot kgd altal az mü kgyls Vrunk gratiájába maradvánn

Kgd ighaz baráttia szolghaia.

Bethlen Miklos

Murany. 22. July 1666.

24.

Teleki Mihálynak [?]

Murány, 1666. július 22.

Murany. 22 July 1666.

Wyttniedi iria hogy Zrinyi Peterhez ment, <onnet> három nap
mulua ide jó, ugy latom az Frantzuz haloghat noha Wittniedi
biztat. Palatinus mégh iol uan. Most itt Szuhai <Szepesi Bory.
5 Fekete Laszlo. Nagy András. Nagy Ferencz> s masokkal uarja
Samuelt, <eddigh bar jöne, mellyis akadályos> <Palatinus> pen-
zenn busulunk legh inkabb. 2do. hogy ha ki tudodik kiuannya

Palatinus <mind Erdely Magyarországh> tsak mindyárt hozzá,
holnap beszellünk rolla. Octava Julii¹ irtam az Apámnak az mi
10 Rakocyt nézi tsak addgyatok Instructiomba bizom mind Erdely,
mind Feydelem mind Evangelicus Status contentumával haszna-
val le <fordithatni> ültethetni, mert ighen <praeparatusok> ké-
szek az emberek rá. Zrinyi sem fogh akadalykodni, ugyānis kete-
lenek <vagiunk> rá, mert nints külömben se securitas se penz.
15 Praetensioek ellene mint akkor is irtam Erdelyi [Feidelem?] resze-
ről. Lengyelnek 400 000 Taller. Betlen legatuma Ecclesianak 70.
Orszagnak 80 Ezer forint priváta personak kara <Sok kesz muni-
tio kit ki hordottak &c. &c.> Egy szoual minden ighaz praetensio-
20 aránt akar mit véghezsek, olly clausulat teszkek oda, hogy erre az
utannis ut legyen, de most ideje, mellyet el mulatni bolondságh,
ha succedal, io, ha nem transeat.²
Kgd ad partem.³

Bethlen Miklos

25.

Teleki Mihálynak

Murány, 1666. július 27.

Édes Teleki vram.

Kegyemed septima July¹ keölt leuelét ^a24 eiusdem^a nagy betsul-
lettel véttem, ugy mind egy mind más állapotokrol valo tudosit-
tását keötelesen megh igyekezem szolgálhni, s-hogy kegyednek
5 leuelére punctatim felellyek aztis tselekedni.

Ma küldé vissza Ambrus Apánk kegyemednek szollo leuele-
met mellyet Csuti Vram által akartam küldeni, miuel Csuti vram
el indult uolt, azert azt magham fel szagghatvánn im el kültem,
melly leuelem kegd leuelének nagy részere feleletül lehet, hanem
10 most uiszontagh ualami lengyel hirekkel, Pasquillussal miuel tol-
dom mellyek az Inklusába uadnak kiket kgd uegyen io nevenn.

¹ július 8-án

² hadd vesszen!

³ a részlethez [?]

¹ július hetedikén

^a...^a [margón]

Az Serbetet es leueleket Ambrusnak ezenn orába küldém el, de most Keresztessi *vram* által válasz arra *nem* lehet, mert Keresztessi *vram* holnap indul megh, *hanem* ugy hiszem más utakonn
15 leszen Ambrusnak az uálaszba moddgya.

Az Safranytis most el *nem* uihetni, Baynotz egyeb arantis meszse ide, arrolis Ketzer *vramnak* irtam mint hogy oda most io közzel laknak uétesen s-küldgye ide, én mindyárt megh küldöm, vagy ha onnet hamarebb adatik be meneő alkalmatosság, onnet
20 küldgye megh.

Az Protectionalisokat megh kültem, *nem* tudom ueszedé tsak annyi hasznatis, menyit egyy kurta deákotska akar érette rántani, de bizony maid megh látom ha énis megh tudom iakablani.

Az Palatinus és Palatinusnének kegyd neuéuel uduarlottam, de
25 az kgd leuelét az Palatinusné soha el *nem* tudá olvasni, én sem tudám s-ha ezentul ugy irnális nem tudnám ha ugyan tizenkét oculart tennekis az orromra, ighazánn bizony Tzifrával uolt, talám bizony maghad sem tuttad volna el oluasni, masszor *nem* árt rendesebbenn írni, mert egyy szoual *nem* tuddgya senki iol
30 mi uagyon benne.

Keresztessi *vram* az rá bizott dolghot elég h iol uitte uéghbe, leszenis parantsolat az Generalisra, hogy affele excursiokat impediallyon. Kászoni ellenis ualoba keményenn irt az Palatinus ki most Nagy Szombatba lakik uagy gyakik, uagy mind kettöt
35 miueli; ha méghis szagghattiák az leueleket, el tökellett szándekom irjak egyy leuelet, Titulussa ugyan kegydnek fogh szollani, de az Continentiája annak az ki fel foghia szakasztani kedvem ellen, mivel az Continentiája leszen Lelek beste lelek kurafia.

Kegy d io akaroit keöszönteöttem az kik itt uoltak, szinte szerentsére itt voltak Szuhai Matyas es Szepesi Pal *vramek*, ugy Bory Mihaly *vramis*, kik ujobbann 16. Augusti ide foghnak ióni, hogy Palatinus *vramat* eő Ngat fiával Wesselenyi Laszloual megh alkuttassák, ki Attyát elégghel szomorította, de emez méghis nagy kegyessen megh fogh enghedni neki, az mint Balassinakis minden
45 magha priuata injuriait el enghette, kinek égyébarant valami pénzeről izentem Keresztessi *vram* által, noha en *nem* hiszem hogy ott volna, elég szerencse csuffia szégheny minap Királysághot, Feidelemségghet remenlő Groff *vr*, most rab, de inkább hiszem megh szabadul, mint azt hogy *nem*.

50 Sub dato 14 és 16 July irtam Erdélybe postánn ha el tudna menni, neha affele leuelek el uétele felöll valo Recepissét mit kgdis irhat affellől postánn tsak az Bányai Német Predikator EperieSSI

György vramhoz külgie, mindazáltal *ugian* iobb mas utakonn küldeni.

55 Vrunknak szollo leuelem mint kgd lattia *nem* hosszu, relegalom kgdre, kinek gratiaiába hogy kgd méghis commendallyon bizodalmasson kerem kgdt s-azertis maradok

Kgd keöteles kesz szoigháia.

Bethlen Miklos

60 Murán. 27. July. 1666.

P. S. Banfi Dienes vramat es mas io akaro Uraimot kerem keöszöntse kgd. Azonba az Palatinus izent ualami Divany szönyeghek uásárlása felöll 1200. Tallerigh, uagy az penzt le ténné az Feidelemnek, uagy annyi penzel Bécsi portekát uenne az mit
65 akarnanak, kgd beszellyen rolla Urunkal, esküszik az Palatinus hogy ha tudná hogy valami tisztességhes szin alatt valo kérésnek veszik ez izenetit, Isten eötöt ugy seghellie, inkább szűrt, mint szönyeghet venne. Az szönyegheknek ollyanoknak ké lenni bar szaz Talléros uolna egyik egyik. Kgd tudositson rolla. Szönyegh legyen 12. ki hosszu Asztalra valo, ki földre ki falra ualo
70 mind persiai szönyegh es két nagy agyra ualo ketse.

Palatinus vram az Lócsei Doctort magha hintajánn lovainn költséghénn be akarta küldeni Erdelybe az Aszszonyunk curalására, de emez nem mehet.

75 Szinte teghnap erkezek ualami Csauz ide az Budai vezerteöl, minden köuetséghe tsak panasz az uégbeliekre kik koborlanak, váloszul megh tsak panaszt fogh uinni.

Kgd tudositson enghem az Uéghek allapottyárol, egyebarantis publicalni kellene, mihez tartsak maghokat az partiumba birok
80 az Törvények es fel holdolások allapattyába, mert szüntelen zaklattyak az Palatinust, be holdito leueleket innet az Generalistol kernek *nem* tudgyák mihez tartani maghokat erről Keresztesi Uram szoualis mondhat mostis Ba ba ba barakonyi Uramat Somlyora citálták s-ighen saynállia, *nem* tudgia miért, azt mond-
85 gya nem mehet gya-gya gyakrann ollyan meszsze.

26.

Teleki Mihálynak

Murány, 1666. július 27.

Teleki Mihaly Uramnak. 27. July 1666. Murany Claussal.

Octava July¹ irtam Apám Uramnak, minemü recognitiot reménlek az Feidelem es Erdély számára, melyre az utat eddighis készítettem, ez utannis készíttem, super eo puncto² mostis irhatom talam ezt obtineálhatni.

1. Eörökös békesség barattsagh az ket haza között.

2. Offensiuua et defensiva liga contra quoscunque,³ melyre minden Feidelmek megh eskügyenek.

3. Szabadsághokba állyon ha egyy Corpussa akarnak lenni.

10 4. Erdélynek az Tiszáigh adassek eörökössön.

5. Jöuendöbeis ha Török igha aloll megh szabadulnak ugian az Tisza szakaszsa, ha Tömösvar es ket olah országhot megh uehetnekis Erdélyé legyen.

15 6. Erdélynek az 400 000 Lengyelnek ualo Tallerert, Bethlen Gábor Orszaghnak es Ecclesiának hagyott legatumiert, Erdelyből ki hordott algyuk s- munitiojért. Erdélyi priuata personak karáért ^aes minden egiéb praetensiokért^a legyen plena satisfactio Rakocytol, mint hogy uyanis mindent Erdélyi vérrel keresett s-azután ^aveszedelmére fordította.^a

20 7. Titulussát Erdelynek Rakocyc le tegye, seöt eörökössön renuntiállyon afféle helytelen praetensioknak. Ezek ighaz utonn megh lehetnek es <Ezt> reménlem uéghben vihettiük, Zrinyi Péter sem akadályozza, tsak addgyátok Instructiomba mikor az Portárol io uálasz io, ugy hogy addigh semmihez égyébhez ne foghiunk,
25 ^akülömbenn Rakocyc megh tsendesítése nélkül *sem* Erdely, *sem* az Feidelem sem Euangelicus Status securus nem lehet.^a Mas utonn recompensatis⁴ se az Feidelem, se Erdely, se te, se én se senki ne remenlyen, mert bizony semmit sem kap benne, ezt se uárja senki ayándékonn, hanem ugy, hogy egyynek egyyik, másnak másik
30 várát advánn most de facto bizonyos <Erdélyi> hadaknak fizessen belölle, ieöuendöbenn ki ki proportionaliter Erdelyi praetensio-
ba egyy egyy darab penzt ^aegyszeris másszoris^a tegyen le, s- ugy perpetualoddyék ne külömben benne. Ehez képest irass olly
35 ordinantiat rám, hogy az Portárol ualo uálaszigh be ne ménnyek, mert az utat szüntelen irtani kell, es az Palatinus elméjét oltalmazni, s- mindenre uigyázni <kell>. Az tizenhatodik Augusti készülő
assecuratiot bé küldhetem én Kende, uagy Gyulafi Laszlo által,

¹ július 8-án

² e tárgyról

³ Támadó és védekező szövetség bárkivel szemben

⁴ [olvasd:] recompensát is

^a [utólagos beszúrások]

mert eö kis ide jönnek, eök Kővarba iktathattiák. Io uálasz iövenn az Portáról külgyetek olyan instructiot es Plenipotentiát, megh
40 latom bizony ha singulariter szolgálhatok vramnak hazámnak. Melly hogy meghis iobban folyjon, urgealnunk kell nekünkis hogy az Euangelicusoknak satisfactioiok securitassok legyen. Ita manus manum lavabit.⁵

Ighirniis kell es osztann praestalniis Erdély részéről minden
45 lehetséghees assistentiát, de <kerlek szemtelenséghe> uelem ne <kénszerittsetek> hazudtassatok, hanem az Feidelem elmejet ugy hordozd, nagy remenségheket se uegyen, el se lankaddgyon, ^a mert ezekről en nem assecuralhatom, de megh próbálom.^a En bizony ighaz szolgálhaia uagyok s nekedis nagy szerencsejet seghíteni
50 igyekezőie <szolghad> legyen hat eö Ngais io Uram, s-kgd ighaz barátom.

Keresztesi nem tudgya ugyan mitsoda, de tudgya hogy derek dologh, megh intsétek, mert azt mondgya hogy az ő Apia tudgya.

55 ^bAz 16 Augusti el haladott ad 23 ejusdem; Kende vagy Gyulaffi által kerlek tudosiczatok mertt szükséghe^b

27.

Apafi Mihálynak

Murány, 1666. július 27.

Erdélybe Clauissal 27. Julii 1666 irt leuelem massa az Feidelemnek.

Megh ada Kegyelmes Vram Keresztesi Uram Nagysághod prima July¹ költ parancsolattiát mind az Apam Uram es Teleki
5 Uram leueleiuel egygyütt, kikhez képest en mindeneket megh mondtam Palatinus Vramnak, eö Nga es minnyáiann ighen keduessen ueszik Ngd keszséghe, s-kérikis annak continuatioját.

<Az tsak> Kara Ibrahim által nem akarnak tractálni, hanem inkább Ngod által, inkább akarvänn Ngd kereszteni mint <sem> Pogany kebelébe önteni ilyen titkokat, iöüendő securi-

⁵ Így kéz kezét mos.

^a...^a [utólagos beszúrások]

^b...^b [a Missiles, 42. cs. 842.-ben található másolatról származik]
¹ július elsején

tasokra nezue. Melly elméjeket tudvänn én hogy Ngd bizonytalansághra az Portat megh ne talállya, es hogy Magyar Országhis iöüendöbenn Ngdt ne karhozathassa, mint hogy ugyan annelkül nemis lehet <et volna> ket dolghot kivantam töllök. Elseo hogy

15 Ngd^{nak} külgiék bé az Conditioikat, minemü Conditiookra kellesék az Athnámet Ngd^{nak} Magyar Ország^h számára szerzeni. Masodikot hogy Ngdt minden ebbe interessatusok hittel assecurallak, hogy valamit Ngd az Portánn számokra uéghez, es neuekkel ighir tudni illik az eö elmejek szerent, annak mind maghok

20 telyesittöi lesznek, mind Magyar Ország^hot annak ueghbe uitele-re inducállak, ^aaz kik ielen uoltak azoknak mind kettö tettszik.^a <Mert> Egyebarant minap Bory Mihaly Uram által ighen keményenn protestáltak az Császárnak, urgealtak mindennemü satic factiot, mellyet az Német szoual ighirtis, az mint Bory Uram

25 mar megh iövänn referálta, <az mint> és most masodszor kültek fel Makai Geörgyöt [!] Palatinus secretariussát az Nemet Császár resolutioiáert, ki ha olyan lehetne hogy mindenkeppen securusok es contentusok lehetnének uelle, ezek az Törökhöz nem confugiálnának, de az lehetetlen, mert az miket az Császártól

30 akarnak kivánni ^bmellyet mégh az Uduarnál megh nem mondtak^b ugymint Jesuitak ki uerését; Nemet ki uitelet. Török ellen egheszsz securitast. Mind egheszsz Magyar Ország^honn az Templomok restitutiojat. Minden persecutoroktól plenissima satisfactiot. Minden Tisztek sine respectu Relligionis² ualo osztását,

35 <Cancell> azoktól minden ideghenek kirekesztését. Cancellaria, Titok Tanats reformálását. Papok es Szent szek Dominiuma restringalását. etc. lehetetlen hogy az Nemet megh addgyon, de ha mindent megh adnais, ugy assecuralni foghiák ezek Ngdt hogy méghis Ngdt bele nem haddgyák hanem tsak inhaereálnak az

40 Intentioknak, de sem az Conditioikat sem az Assecuratiot keuesenn nem cselekedhetik, hanem holnap megyen az leuél az Bánhoz, hogy magha es Dunann tul valok elmejet iria megh, es az Palatinusnak plenipotentiát külgyön hogy neuéuel Ngdt assecuralhassa. Ittem tizenhatodik Augusti gyülnek mayd mind az Interessatusok ide mas praetextus alatt, azok előtt proponállya Palatinus az két kiuansághot es-akkor foghiák Ngdt informalni es

45 assecuralni, ugy hogy addigh az Portat nem requiralhattya Ngd.

² vallásra való tekintet nélkül

^a...^a [utólagos betoldás]

^b...^b [utólagos betoldás a margón]

Az melly io akarattiat Ngdnak Palatinus ighirte uolt megh
köszöntem, azt mondgya, hogy mostis azonn ember.

50 Mondtam aztis hogy Ngd es Erdély ilyen farattsághokert illen-
dő recognitiot reménl, de azt az Portai tractak utánra halasztyuk.
Erreis az ielenn leuök azt mondtak, hogy minden lehetséghes
satisfacioual lesznek Ngdnak es az Országknak, kitöl uiszontagh
55 minden assistentiat remenlenek, es biznak abba mint vereinknek
szolgálatunkat, mellyel maghunknakis használunk, felette drá-
ghánn nem uásárollyuk.

Az Jesuitak uy munkáyát tudnánk ide ki szükséghes, mert nem
tudom masba, de abba hogy Rakocy Ferentz ilyen intentionak
opponállyak maghokat, ighen eggyeznek s-esküsznek mind az
60 kiket eddigh hallottam kivalt magha az Palatinus.

Banfi Dienes Uram hogy Rottál es másokkal ualo correspon-
dentiat el haggya itt nem tettzik hanem inkabb continuallya caute
az mint annak az moddgya.

Kara Ibraimmal Palatinus szembe sem uolt, hanem Szepesi Pal
65 mondott hol mit in generalibus terminis néki, emez biztatta ighen
s-iouallotta hogy Erdély által tractállják az Portánn.

Az menyire Bory mondgya az Frantzuz haloghat, ugy látom
minden függh az Anglussal ualo békességheoöl, melyhez minapi
szerencsetlenségéhez kepest bizhatni. Velle penz felöll tractalni
70 szükségh kivül van, mert ha ez Intentiokra penzt ad, könnyü itt
uéghe uinni hogy <odais> Erdelyhezis szakaszszanak benne
eggy részt ^baz mint hogy emlitem ighirtékis^b mind az által ha
uiiabb ordinantiam erkezik ez aránt azt köuetem, minden Fran-
tzuzt néző dolghokban lument ad Wittniedi ha erkezik, ki biztat
75 s-minden orábannis ide uárom s-az Frantzuzt az alattis urgeálha-
tom

^cNgd alázatos hive
Muranyban. 28 July^c

Bettlen Miklós

28.

Teleki Mihálynak

Murány alatt, 1666. augusztus 18.

Mint kedves bizodalmas io akaro Uramnak ajánlom köteles
szolgálatomat es Istentül minden iokat kivanok kgdnek kedves-
sivel együt.

^b...^b [utólagos betoldás a margón]

^c...^c [a Missiles, 42. cs. 842.-ben található másolatról származik]

Nem akaram el mulatny hogy ez alkalmatossaghalis kegdnék
5 ne írnek, kérven kegdet szeretettel, Keresztessi Uram által írott leveleimre az menyben kivantatik tegyen valoszt, egyeberantis magamat es dolgaimat szivessen recommendalom kegdnék. Keresztessi Uram az miért ki faradat vala az minapiban, úgy tudom az Palatinus Csaszar Resolutiojat, Urunknak eö Nganak megh
10 külte, úgy hogy azt ennekem külön irnom nem szüghsegh; Legh alab az szok iok valamint az efectus; Mostis ujobban Szakmar Varmegye, az Eökör haytok, es egyeb állapotokrul kegdt hazanal költ Urunk levelet ide hozta, mellynek alkalmatossagaval az Palatinus ujobban irt Becsben valosz el hiszem szoival arrais io
15 leszen. Az mint Keresztessi Uram által irtam Groff Wesseleny Laszlo Uram dolgaban pro 23 praesentis¹ sok emberseghes Ember ide jön; de hogy magha Wesseleny Laszlo Uram comparealylyon nem hiszem. egyeb semmy oly hirek itt nintsenek.

Balassi Imre Uram megh foghva, Palatinus egyeberant Gratiat
20 ker neki, adgyake neme azt en nem tudom.

Kaszony Pater ellen az mint inquisitiot írnek úgy az Cancellariussagtulis el esett, mivel Cancellariusnak Szegedy Ferenczet az Posony Praepostot tettek. Personalisnak pedigh Szakmardy Janost egy Horvat Nemes Embert tettek. Ezek utan az io Istennek
25 ajamlom kegdet es maradok az kegdt kesz szolgaja

Bethlen Miklos

Murany alat 18 Augusty 1666.

*Az Apám vram leuele uolanter lévén, kivalt azt az Német ember dolghat bizony consideratioba ké vénni, Török persa,
30 Arabs io, egyebarantis tudos ember, menyi szükségünk volna olyanra tudgya kygd. Wyttniedy vram ayánlya kygdnek keöteles szolgálattját. Enis az en kegyls vramnak ő Nganak kgd által alázatosson udvarlok es maradok holtigh alázatos hiue, es kgd ighaz io akaroia.

Bethlen Miklos*

¹ folyó hó 23-ra

... [autográf]

Wesselényi Ferencnek

Gyulafehérvár, 1666. szeptember 22.

Meltosagos Palatinus Uramnak szollo, Betlen Miklós Levele-
nek massa

Kglmes Uram.

Be érkezven Isten kegyelmessegebül ide, Ngd levelet az en
5 kglmes Uramnak megh attam, es szoival valo izenetitis Ngdnak
megh mondottam, megh mutatvan mind az eő Felseghe levele
pariajat, mind az Balassi Uram Tractairul valo Fassiokat, melye-
ket eő Nga az en Kglis Uram, Ngdtul ighen kedvesen es kötelesen
vett, s ha csak alkalmatosaga adatik, ez irant valo kötelességhet
10 Ngdhoz cselekedettelis megh igyekezi mutatni eő Nga.

Az mi Kglis Uram azt az helyetlen larmat illeti, melyet az eő
Nga Magyar Orszagh ellen valo hostilitasarul hirdettek, ő Naga
azt mondgya hogy sem hire sem tanacsza benne, hanem hirdettek
olyan tökелletlen Magyarok, kiket vagy az Lelkiismeret vadol,
15 vagy az kik plusquam hivek akarvan lenni, nem gondolvan sem-
mit az nagy Emberek közt valo simultasok szerzesevel, es azokbul
következő romlasokkal, magokat az Udvarnal hazugh hirekkel
kelletik. Illyenektül szarmazott az az hir, s. bizony minden Fun-
damentum nélkül, melyrül Bona Fide Assecuralhatom Ngdat.

20 Az mi az jo Correspondentiarul es az Kaszony Uram Posta
Mestersegherül valo reszet illeti, annak az Ngdhoz, tett ő Felseghe
resolutiojanak az arrat,^a Kglis Uram ighen gyanu perrel elnek itt
az Emberek, hogy talam Ngodnak respondentiaira intő leveleket,
ellenbe Csaky Istvan Uramnak mas parancsolati érkeztek, mert
25 nem reghenis circa 20. Augusti küldven az en köteles jo akaro
Uram Atyamfia Teleki Mihaly Uram valami leveleket utannam,
ugy hallyuk eő Nga az jo Szakmary Kapitany Uram fel szaggatta,
es mivel mint Confidens Baratom, sokat Czifravalis^b iröt volt
nekem, el hiszem Csaky Istvan Uram ugy hiszi, ighen nagy vadat
30 talalt benne, s. nem ketlem valamelyiket fogta vagy fogja mivelni,
vagy tartozasa szerint Ngdhoz mind Vice Kiralyhoz fogja külde-

^a [értsd:] az aránt

^b [javított]

ni, es ott engem mint ha Ngd mellet kem es valami Practikalo lettem volna, fogh vadlani, mely ha lenne Ngdat alazatosan kerem semmibül iteletet rollam ne vegyen, mert tudgya Ngod es
35 tudgya (mellyet banhatnak talam ha Iffiu Leghenyen valami szegyen^c eshetnek olyan Materiaban) egesz Magyar Orszagh s Betsis miert mentem vala ki, mely allapotomban hozzam mutatot es jövendőreis ighert kegyelmesseghet bizony nem Ngd mellet valo Corniuskodással akarom megh szolgálni, hanem Nagod Meltosagos hire neve terjesztesevel, es jövendőbenis ha Isten eltet Ngd előtt valo alazatos Udvarlassal, mellyet ha csak lehet el nem mulatok, hanem holmi Aprolekos Utaimat dolgaimat veghezven Ngd Udvarlasara ki megyek, vagy ha Ngodnak nem vagy ha Ngdnek nem [!] külte, Becsbe kedveskedet velle, mellyel en semmit sem gondolok, egyebirant hanem csak azt banom, hogy ennek utannais hova utaim leven ennekem mind Magyar Orszaghban, mind Meszszeb országokban, hirem nélkül ighen Considerabilis Emberre tesznek, es tanulni, Experialni igyekező szandekomat gatollyak s artatlanul szenvedtetnek velem, mely ha lenne Ngdat alazatosan kerem szokot kegyelmesseghre szerint mind Becsbe
50 mind masutt az hol illik csekely Szemelyem becsületit es Securitasat procurallya, en Artatlan szegheny tanulni igyekező es Szerencsemet kereső Iffiu Legheny ne szenvedgyek azert, hogy az Ur Csaky Istvan Uram Soghoranak Rivalissa voltam, eö Ngatis
55 meltoztassek inteni hogy affele privata injuriat, akarvan megh boszszulni legh alab Nagy Embereket ne keverjen bele, levelet ne szaggasson, mert nem Cavarilhoz illő dologh, az mellyet az Nemetek neha Schelmstuknak hinak, együtt eczer oly levelet talal fel szakasztani, hogy noha masnak szol kün de ben mind csak az fel szakasztonak, es talam nem szinten tisztessleges Stylussal fogh szollani, de Ngdat illyen hosszas panaszomrul alazatosan követem, melyre az felelemis viszen, mert felek az Czifraival irt level alkotmatossagaval mostan Becsbe föl hajtot mint egy harmadfelszaz ökrünknek, vagy annak vissza jövő arranak ne legyen akadallya, mely arantis igyemet Nagd gratiajaban ajánlom, es kerem
65 bar ezen levelem fel küldesevel Rottal Uramnak eö Ngnak Meltoztassek irni, hogy valami karunk ne essek.

Tartozasom szerint megh kell Ngdnek eztis irnom, hogy legh alab az ugyan akkor el Sikkasztot Ngdnek es az en Kglis Aszonyomnak Ngd Meltosagos hazas tarsanak szollo leveleket nem
70

^c [javítás miatt a legvalószínűbb olvasat]

art Ngdnak el keretni, nem azert hogy valami Importans dologh volna benne, hanem Ngtok maga Meltosagaert, mind az altal ugy hiszem legh alab azokat Ngtoknak megh kültek, ha penigh az nekem szollokatis oda kültek, Ngdat alazatosan kerem, ⁷⁵ oly nem nagy Fejedelmi Emberek kezeben illendő levelet vagy vissza küldeni, vagy csak bal iteletek belöle ne legyenek akar hova tenni, hirekrül ha mik lennenek közeleb alkotmatossaggal alazatosan fogom tudositani Ngdat, most penigh maradok,
Nagodnak Alazatos Szolgaja

Betlen Miklos

Gyula Fejervaratt 22. 7bris 1666.

30.

Teleki Mihálynak

Görgényszentimre, 1666. szeptember 28.

Edes Teleki Vram.

Ide érkezvénn és utol érvénn Szava Mihály Uram kéré Apám Uramat hogy eöis kereskedésnek okáert az Portára akarna menni, azert Apam Vram szerezzen Salvus Conductust néki, ighaz ⁵ dologh ez előttis szollott eö azon dologhrol, de megh kell valla nom mint hogy az én be menetelemis talam lészen bännám ha az eö neki ualo Salvus Conductus szerzés vagy elméket haborittana, vagy gyanusághokot csinalna jövendőre. Azert én eppenn kgd discretiojára hagyom mint és mikor szerezzen néki Salvus passust, ¹⁰ legh alább én velem hogy együtt járjon akar jöuöbe, akar ménöbe nem akarom, mert nem akarom penigh kgd az személy qualittassit es relligioját megh ghondolvánn megh itilheti. Ezzel ajánlom az io Istennek kgdt es maradok.

Ighaz szolgálád barátod

Bethlen Miklos

Szent Imre. 28. 7bris 1666.

31.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1666. szeptember 29.

Edes Teleki Vram

Mit irtam oda ki az Inclusából kgd megh láttia, uiszont most

szinte estue érkezék Vrunck leuele, melybe iria eö Nga, hogy az
mint én minap 12. Ezer Tallerrol irtam, mostis tsak ugy iriak,
5 mert az az penz elég, hogy egyyüd amazokis az summa^a nagysá-
gha miá el ne idegheneddgienek. En azt irtam eö Nganak hogy az
mit oda ki irtam uagy irok, annak pariát kgdtől megh ertheti.

Az Inklusakot már recommendalom kgd io magyarsághának,
s-kérem osztánn el vetelek felöll ha mi válaszsza leszen kgdnek
10 tudositson, es méghis parancsollion Kővarba, az leuelek io
ghondviseleseről.

Ugy tettzik azt mondád hogy Szaz Tallért adttak az minapi
utert, en ugian nem importunuskodom, de bizony nallamis va-
gyon üress hely az ki minapi uttal esett, es az ki az Portai uttal
15 leszen. En meghis maradok.

Kgd szolgálhaia ighaz baráttia

Bethlen Miklos

Szent Miklos. 29. 7bris estue kesen 1666.

^bKgdt kérem Colosuárrá méntébe Virginas Istuan Uramtol
20 szerezzé ki az Sitva Toroki es ha mi mas Pacificatiok volnának,
az Szultan Szuliman Athnameiais ighen kellene es felette szükség-
ghes volna.^b

Az párt Istenert senkinek parialni ne hadd, hanem vagy megh
éghesd vagy ugy el tedd hogy io legien, de iobb megh eghetni, mert
25 nallam ugian megh marad az mássa.

Pelei Uramnak kgd ugy irion hogy magha addgia megh s-paraszt
emberre vagy akarkire ne bizza, mert nem lenne jo.

32.

Teleki Mihálynak

Kisbún, 1666. október 11.

Edes Teleki Vram.

Kgyd leuelét mind az nékem szollo leuelekkel egyyütt ighen
betsüllettel vettem, s-megh szolgálhom Kegydnek ez arant ualo
io akarattyátis.

^a [előbb valószínűleg: pénz]

^b ^b [függőlegesen a margón]

5 Hogy penigh kgd tuddgya mind az az nagy keötes mi uolt,
rendessen megh irom kegydnek. Elsö. Kgyd 7. Septembris keölt
leuele Apam Uram sok leueleiuel együtt mellyeket fel szagghat-
tak, es kgd masodszor is utannam küldött, ez most uiszsza jött.
2. <Kgd 8.> Kgd 6. Septembris keölt leuele egy Tzifrával irt
10 inclusával együtt, ezt nem szagghatták fel tsak ugy hozták
uiszsza. 3. Palatinus leuele egy Tsászár leuele pariáual, mellyet
kgdnek megh kültem, hozta Makai György nevű Secretariussa,
melyről irtam volt, egyeb instantiákra mint resoluált az Császár
nem tudom, mert semmit az Palatinus rolla nem ir, sem egieb
15 publicumokrol, leuele keölt 14. 7bris az en el jöüetelem után
egy hettel Murany alatt, parancsollya nékem hogy az includalt
párt az Feiedelemmel es az Urakkal közöllyem, azertis kültem
megh kgdnek. Vadnak Wyttniedi, Ketzer Menyhart, Ispan Fe-
rentz, es eöcsem Bethlen Pal Uram leuelei, de mayd mind tsak
20 quotidianumok semmi hir se dérék dologh benne. Ispan Ferentz
Uram hogy magha iobbágyátol külte az leueleit, az az oka, hogy
választ var ezenn alkalmatosságghal rájok, ha azért ott várako-
zik, ezenn leuelet külgie megh kgd tölle, ha penigh el mént olly
alkalmatosságghal külgie ki kgd Kővárba, onnet vagy ugian Is-
25 pan Ferentz iobbágya el uiheti, akar az Ispan Ferentz Coopertaiat
tsak maghánál tartvan kgd az Palatinusnak szollot külgiek tsak
Szathmárrá Horantzki kezébe hadd külgie fellyebb postann, ha
Betsbe uiszikis nem árt.

Fejeruar felé mikor megiek tudakozza kgd, ennekem arra menő
30 szandékom mostanságh semmi nints, nemis megiek, hanem en
tudakozom inkább Kgydteól Urunk mulate Fejérváratt, es onnet
houá fordul, kgdis meddigh mulat Sorostelyonn, az minapi leue-
lem felöll nintse kgdnek válaszsza Kővárbol. Az ket Ur hogy az
nyeluét mossa nem bánom, eö kegyemek dolgha, én tuttomra
35 soha egyyiknek az ébének sem vétettem eddigh nem hogy maghá-
nak, aztis tudom hogy vagyok ollyan ighaz szolgálháia az Uramnak
mint akarmellyik, mindaz által kérem kgdt tartson megh Urunk
gratiájába, es azoknak az betsülletes szemelyeknek idétlen furiajat
praeoccupallya, Apam Uramis kgdnek aiánlya szeretettel ualo
40 szolgálattyát, enis maradok.

Kgd ighaz barattia szolgálháia

Bethlen Miklos

Kis Bun. 11. 8bris 1666.

Istenert kérlek ird ugy az leuelidet hadd oluashassam el, három
szot most sem tudttam el oluasni benne.

33.

Teleki Mihálynak

Kisbún, 1666. október 14.

Edes Teleki Vram.

Kgdt iterato kerem az Sitva Toroki es mas pacificatiok, es az Szultan Szulimán Athnameia paria ki szerzésére, tudom most az szomorú eset kgd elmejetis el vonsza, de lelkem Uram egy kárbol
5 hiszem nem kell két kárt tenni, es az kivaltkeppen valo nyomoru-
sagh ne veszesse úgy eszét az nagy rendeknek hogy abbol közön-
seghes rom.lasis következék, mindazaltal mostanságh kgd az
Feidelemnek semmit affélét ne szollyon, azokat az parokat könnyen ki szerzheti. Kerem Groff Theökölyi Uram jöueteleröl tu-
10 dosítottson, vagy mas egy derek leuél küldö alkalmatossaghrol, mert irnom kellene oda ki. Tudom senki szamba sem tud, de ha valaki kerdéné mért nem mentem Uduarhoz, tuddgia kgd ott én rám most semmi szüksegh, akadalyom egieb aránt elegh. Isten kgdt szerencsesen eltesse; en maradok

Kgd szolgálhia ighaz barátia

Bethlen Miklos

Kis Bun. 14. 8bris 1666.

34.

Teleki Mihálynak

Keresd, 1666. október 17.

Edes Teleki Vram.

Megh ada az bé iáro az kgyd nem tudom 14 vagy 15. praesentis keölt leuelet az Urunk 15. Harasztosonn keölt leueleuel együtt, ma regghel het Orakor, kit mindgyart tizedfél orakor expedia-
5 lékis.

Latom az Inklusákat az dologh valoba roszzsul esett, mert hiszem az kebelébe vitte volna, ha magha nem, amaz sem vezett volna oda, tsak valami hitetlenség ne volna az dologhba, abbais nagy véték van, hogy en 30 7bris kültem Kgydhez, annak két
10 heténél több van, ha siettek volna véle, reghenn tudosithatták volna kgydt, de az megh létt, tsak azt banom s-ugian izzadok belé, hogy már második alkalmatlanságh az melly innét esett, ighen

féltem kis tekintetűnket, szollok kgdről s-rollam, de csak ezentul
teőbb ilyen ne essék miattok, kgd arra ghondot uiselhet. Az
15 többiről megh maradok kgd szolgáláia, es most Apam Uram
alkalmatosságával küldött leueleim mellett, mellyekből megh
ertheti s-keremis hiddgie maradok.

Kgd ighaz baráttia szolgálhaia

Bethlen Miklos

20 Keresd. 17. 8bris 1666.

Ha az válasz el jőne, akkortayba ennékemis udvarhoz kellene
tekintennem.^a

35.

Teleki Mihálynak

Keresd, 1666. október 24.

Mint kedves jo akaro Vramnak szolgálók Kgdnek. &c.

Kgd embere lévén itt Elek Eöcsem Urammal akarek enis az
altal ez leuelemmel udvarlani kgdnek, kivanvan leuelem jo eghes-
segbe talallia kgdt. Azonba mind az bé járo itt létekor maghunk
5 Jobbagyatol, mind az előtt mikor Apam Uram Colosvarra ment
irtam kgdnek, s-akkoris kertem s-mostis kerem kgdt tudositson
Groff Thökölyi Uram felöll. Ez utan maradok.

Kgdnek ighaz barattia szolgálhaia

Bethlen Miklos

Keresd. 24. 8bris 1666.

36.

Teleki Mihálynak

Keresd, 1666. november 5.

Kötelessen szolgálók és Istenteöl minden iokat kívánok
kgdnek. &c.

Hogy az kgyd 30. praeteriti irt leuelére még eddigh választ
nem tettem oka ez, mert vártam azt az Urunknak irt Palatinus

^a [e mondat függőlegesen a margón]

5 *vram* leuelet, mellyetis ma *Apam vram* kezembe ada, s-hogy
kgydnek irnek föllele parancsola.

Az mi azokat az gravameneket nézi, ighen szükséggh azokat ki
küldeni, de azt az Tanáts hire nélkül nem cselekedheti *Urunk ő*
10 *Nga* iobbis hogy minnyáiann tudgfiák, erről bőuebben ha *Isten*
kgdel szembe iutat.

Az *Katona Mihaly vram* dolghára olly ghondot uiselt *Apám*
vram hogy most eő kegynek semmi bantodása nem létt.

Az melly leueleket kgyd nékem küldött, az ki *Palatinus*, ki
Ketzer Ambrus leuele uolt, válasz azokra mellyeket *Tunyoghitol*
15 kültem volt, ugy látom *Ambrus Apank Urával* egygyütt ennek az
holnapnak az uéghenn erkezik bé, tölle mindeneket erthetünk,
Pater familiaris arra relegal; szinten akkor uolt az *Palatinus Ro-*
somberkenn, mént *Teplitzére*, onnet ugy hiszem eddigh *Betsbe* az
lakadalomra, mellyre bizonyossann fel kell mennie, de hoszszas
20 irással kgydt *nem* terhelem, hanem az *Temetesre* enis el megiek,
s-akkor *Coram plura*.

Német es fellyebb ualo országokbol illyen hireim jöttek, hogy
Augustusba az *Anglus* megh adtta az költsönt az *Hollandusnak*,
mert valamint nyerte uolt az *Hollandus Juniusba* szinte ugy uezs-
25 tette *Augustusba*. Az *Suetet* bizonyossann iriák hogy az *Frant-*
zuzsal megh uiiitotta az baratsághot *pro defensione libertatis*
Germaniae,¹ az mi penigh az *Anglussal* ualo uezkekedését nézi az
Frantzuznak es *Hollandusnak* az aránt *Neutralisnak* declarálta
maghát; de azonba az Német szabadságh mellett *Bremat* megh
30 szállotta, mellyet ott közzel egynehány *apro Feidelem* megh akart
seghíteni. Offerálta ugian az *Suét* az *Frantzuz* es *Hollandus* egy
felöll, mas felöll az *Anglus* közt az *Mediatorsághot*, mellyet bizo-
nios *conditiok* alatt az *Hollandus* acceptalt, remenlem az *Frant-*
zuzis acceptal, külömbennis nemelleyek biznak ez télenn az *Ang-*
35 *liai* beekességhez.

Lengyen [!] *Király* es *Marshalk* közt az beekesség bizonyos,
Marshalknak ioszagha becsülleti megh adatott, de *Tisztei* nem,
exiliumbais kell maradni, mindazáltal az *Udvar Vén Pototzki*
halála utann az fő *Generalissagghal* biztattia, tsak magha mellé
40 uohassa az *Szam* ki vetésbölis bé hijja. Ezek utann maradok

Kgd ighaz baráttia szolgáláia

Bethlen Miklos

Keresd. 5. *Novembris* 1666.

¹ Németország szabadságának végelmére

Apám *vram* s-enis tsak attol várunk hogy az temetés napiát
45 tudgyuk, azert arrol tudositson kgd mert addigh nem indulunk

37.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1666. november 21.

Kegydnék keötelesen szolgálók es Istentől Keduessivel egy-
gyütt minden iokat kívánok. &c.

El uéghzett szándekom lévén hogy Colosvárrá én is el meny-
nyek, kegydnék ualo uduarlásomat arra halasztom, es miuel kgd
5 én nállamnál elebb megien oda, kérem ne nehezteljen Banfi
Dienes *Vram* előtt az én szállásomrolis emlekezni, hogy ott osztan
két felé ne kapiak, kinek egiebarant noha kgd ighen nagy szolgálha,
de ha *nem* neheztelli fel vállalni kgd által keöteles szolgálátomat
10 be Colosvárrá, addigh es az utannis maradok

Kgd ighaz baráttia keöteles szolgálóia

Bethlen Miklos

Szent Miklos. 21. 9bris 1666.

38.

Teleki Mihálynak

Balázsfalva, 1666. november 29.

Mint *Vramnak* szolgálók es Istentől minden iokat kívánok
kgdnek.

Ide érkezvénn Uduarhoz, szüessen kivantam volna kgdnek itt
letet, mert nagy szükséghes beszélhetésim volnanak kgdel. Értém
5 ugian hogy holnap estuere ide iő kgd, ha lehetne jőne kgd ebekre
ide mert ebed utánn Szent Miklosra fogh Apam *Uram* uiszsza
menni, hadd lehetnek szembe kgdel. Ha penigh ebbe lehetetlen-
segh vagion kerem tudositson mikor es merre indul Colosvár
10 felé, mert arra foghok enis menni. Kgd-től választ várvánn mara-
dok

Kgd ighaz baráttia köteles szolgálóia

Bethlen Miklos

Balásfalva. 29. Novembris 1666.

39.

Keczer Ambrusnak

Fogaras, 1666. december 11.

Edes Kedues Vram Apám.

Hogy Isten Tekeigh eghességbe hozott, azonn szüem szerent
eörülök, de hogy az Kis Groffotska olly hirtelen betegedett,
azonn bizony szüem szerent törödöm s-busulok, mert ugy uár-
5 lak vala hogy minel hamarebb s-minel eörvendettesebb hirekkel
s állapotbannis lathassalak, Lelkem Vram azert erre kerlek, ha az
Kis Groff keönnyebbedikis utra ne indittsátok, mert az himlőnek
az hidegh ighen veszedelmes. Kérem azonnis kgydt ha ketelen
kesni kell ő Nganak, bar csak Csuti Vram <vagy> által vagy
10 egyg leuel által tudositson kgd azokrol mellyekről circa 9. Octob-
ris irtatok uolt Sapienti Satis, mert nekemis az bizonytalanságh
nagy akadályomra uagyon. Touábba méghis kívánom hogy az io
Isten eöruendetes állapotba hozza kgydt az en nagy io Urammal
eö Ngauaal egygütt, Kinek es az Kis Groffnak alázasat szolghála-
15 tomat ayánlvánn maradok.

Kgydnek kész szolgháia

fia

Bethlen Miklos

Fogaras. 11. Xbris 1666.

40.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1666 [?]

Szolghálok es Istentől minden jokat kivanok kgdnek &c.

Megh ada szolghám az kgd leuelét eppenn, en azert mar itt
Szent Miklosonn vagiok, mint hogy az Feidelem már parancsoltis
Udvarhoz valo menetelem felöll, de noha az Fejdelem ma erkezik
5 ebedre Balasfalvára, en oda nem megiek hanem kgdt io szüuel
varom. Maradvann.

Kgd keöteles jo akarioia

Bethlen Miklos

Szent Miklos szeredan.
10 orakor. &c. 1666.

41.

Forgách Ádámnak

S. d., [?, 1666. ?]

Meltosagos Groff Ur <kedves jo akaro Uram> ~

Kgd 2. Aprilis Bétsből költ betsülletes levelet <nagy> igen <szeregettel> kedvesenn vettem, maga Kgd io akaro készsége-
nek ayánlasat, es felöllem valo io itiletit megis igyekezem kgydnek
5 szolgálni, *kerven kgydtis requirallyon hadd tudgiak miben
kgdnek kedveskedni en penigh te kgdt^a nem szolgaim hanem [io]
akaro Atyámfiái számok között <kgdt> tartom, leg' közelebb
penig mostani kgd kedveskedésébennis tartozom s-akarok ma-
radni

Kgd szolgáló Attiafia.

42.

Rottal Jánosnak

S. d., [?, 1666. ?]

Meltosagos Groff Ur [ked]ves Uram Apám.

Kgd 10 Aprilis Bétsből költ levelét nagy szeretettel és illendő
betsüllettel véttem, és hogy <tor> Császár eő Felsege előtt a
Debretzeniek mellett tétt törekedésemet segítette, azt kgdnek kesz
5 füsággommal meg igyekezem szolgálni *de kételenittetem kgden
importunuskodni, mellyet magamis általlok, hogy Horvat Fe-
rentz nevü be jarom vissza iövese utannis^a Ami penig kgd szoval
valo izenetit illeti, enis kgdnek szoval arra izentem. Továbbá
10 ni megis kgd nékem parantsollyon, mig Isten éltet igyekezem marad-

Kgydnek kötelesen szolgáló fia.

Datum &c.

...^a [utólag beszúrva]

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1667. február 18.

Mint kedues io akaro *Vramnak* szolgálók és Istentől minden
 iokat kívánok *kgdnek* szerelmessiuel együtt. &c.

Kgydteöl ighen keötelessen vennem ha kgyd tudosithatna Beldi
Uram opinioia mi lön, azé hogy váraozzunk mind az szoual ualo
 5 informatiojára izének tuddgia *kgd*, mind penigh az mas feltől
 ualo leuelekbeli informatiora, eggy szoual mi lehet az *Conclusum*
 abba, *kgd* nem neuezvénn leuelébe senkit, megh erterm én arról ha
 azt iria *kgd*, hogy az mű opinionok állé megh uagy az más félé.

Arrolis tudosithatna *kgd* gyermeke beteghséghe Uduarhoz
 10 eresztie *kgdt* uagy nem, es az oda ki ualo *Expeditio* mikor leszen
 mert akarmi *Conclusum* legyen nem kellene késznünk uelle, ha
 sem *Apam Uram* sem *kgd* Uduarnál nem leszen, enis Hunyad
 Varmegiébe setálok, sok inconvenientiatol félek, lelkünkbe
 15 s-betsülletünkbe iár penig, *pro meo privatois*¹ bizony ighen
 bánnám, ha az melly leuelekről *kgdnek* szoltam, itt maradnának,
 már az kopasznak irtam s-ha *kgd* Uduarhoz megyen kérem mind
 irjon s-irasson oda az houa kertem *kgd*tt, ighazánn mondom
 noha Fogarasis io toua vagyon ide, de inkább fársángholnek oda
 az *Expeditio* keduejért, (.mellyenn mind *quod ad publicum*,²
 20 mind *quod ad priuatum*³ ighen szorghalmatoskodom;) mint Hu-
 nyad Varmegiebe neheztevénn legh kisebb izetlenkedestis az
 Groffal, ugyanis Bethlen Gergely *Vram* iol uéghe vihetné nállam
 nélkül. *Summa summarum* mint hogy *Apam Uram* uduarhoz nem
 mehet, ha ennékem amoda kell mennem, Istenert *kgd* mennyen
 25 el Uduarhoz, mert ha egyyikünkis ott *nem* leszen bizony nagy
 ghonosztol félek, mint mostis esett. Ebbe *pro sua discretione*⁴
 tselekeddgiek *kgd*, az Feidelem ha az *Expeditiora* el hiuatna
 enghem, ⁵*Apam Uramnak* iratvann felölle, ⁶Gergely bátyám vagy

¹ a saját ügyemben is

² ami a közügyet illeti

³ ami a magánügyet illeti

⁴ saját belátása szerint

⁵...⁶ [margón]

30 Pal Eötsem el mehetne Hunyad Vármegyébe, de az Ur hire nélkül nem lehet; ha penigh osztánn Hunyadra alá indulok akkor késő leszén, mert az migh azt megh nem járom Uduarhoz nem mehetek s-nemis megiek. Ezt az leuelemet in summa confidentia⁵ irtam s-kérlek, éghesd el. Maradok.

Kgd szolgáláia ighaz baráttia

Bethlen Miklos

Szent Miklos. 18. Februarii 1667.

44.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1667. február 18.

Edes Teleki Vram.

Kgd 16 praesentis keölt leuelet mind az Inclusual együtt megh adá most ebedkor iambor szolgáláia, ennek némelly resziröl szollott az en may kgdnek küldött leuelem. Uyanis bizony vagy
5 kgd uiszi Uduarhoz s-expedialtattya, vagy Apam Uramhoz küldi, de Udvarnál sints senki, Apam Uram mellettis nints senki az ki expediállya ha én ott nem lehetek Erre nezue azert mai levelemre választ tévénn kgd irjon bizonyost mi téuök legyünk, talám az Feidelemmelis beszeln kellene előszsör, es az Expeditionak nem
10 tsak az Portára hanem oda kiis kellene lenni egyszer-s-mind, most oda mént emberem az kgd válaszsát el hozhattia.

Mitsoda bizonyos irast iria kgd hogy nékem mutat Isten szembe iutatvánn, nem tudhatom mert ott három szot kgd leuelébe el nem oluashatok, csak ezt iria bár kgd megh, ha en dolghomé vagy
15 publicum, ha en dolghom Erdelyi dologhe, uagy mitsoda, mert en egiebre nem ghondolhatom, hanem vagy az tavalyi Balásfalui nekem adott assecuratio, uagy az minapi Vásárhelyi Intercessioba valo uáltozás, akar mi legyen ezenn emberemtől az menyire lehet
20 talám magham dolghomba oda kiis tsak heiába irnék s-faradnek,

⁵ a legnagyobb bizalmassággal

ne bolondoskoddgiam heiaaba sem abba az materiaba, sem az szekely állapotba ha ualtozo minden. Ezzel maradok.

Kgd keoteles szolgálhaia ighaz barattia

Bethlen Miklos

Szent Miklos. 18. February 1667 delbe szinte.

45.

Thökoly Istvánnak

Bethlenszentmiklós, 1667. február 21.

Meltosághos Groff Vr Nagy bizodalmas Vram.

Noha némelly naps mayd hoszszas levelemmel alkalmatlan-
kodttam Ngd előtt, mindaz által valamint Ngdhoz valo ighaz
kötelességem akkor azt kívánta, hogy maghamot Ngdnak tétt
5 hamiss vádok aloll fel szabaditsam, ugy mostis kívánnya hogy
mind oda menő betsülletes szolgálhánk mind ez leuelem által
Ngdnak uduarollyak, mellyet illy közzelről bizony szemelyem
széréntis megh tselekszem vala, de eddigh az az remenség tartoz-
tatott hogy oda alá ménő utamba Ngdnakis udvarolhatok, már
10 penigh most Apám vram uiszsza hiat remenlem valami dérek
expeditiokert, hogy azert Ngdnak szembenn nem udvarolhattam
ez uttal, arrol bizodalmasson botsánatot kívánok.

Azonba, miuel Radich András vram eö kegyeme ki ménetelit
bizonyossan érttettem, ez egynehány leuelet Ngd által recommen-
15 dalom eö kegyeme io magyarsághának, mert noha caput rei
ugyan benne nintsen, mindaz által el uezések nem lenne alkalmatlanságh nélkül, s-azonközbe ha Ngd io akarattya, en iovallanám, eö kegyeme ne menne addigh ki, migh már bizonyossan concludálnák az Huszti állapotrol, hogy ugy mi bizonyost irhatnánk azoknak az kiknek illik, mert az nékemis kötelességembe
20 iár hogy fundamentomossan tudositsam az én io kegyls vramat, s-ugy tudom az Expeditiokis uagy Apám vram, vagy általlam lesznek. Ez aránt varom Ngd informatiojat.

Szintenn mikor ezenn leueletet irom vala, iöue posta hozzám,
25 melyhez képest én holnap megiek Sorostelyra s onnet talám Uduarhozis, "az Expeditiokért" miuel azert mostann hozott leuelek-

...^a [margón]

ből bizonyosson ki tanulám hogy Radics vram megh nem indul
migh Uduartol már Ambrus Apám Uram Ngdal együtt nem
informáltatik, azért ezenn leuelembe említett leueleket most
30 Ngdhoz nem küldtem, hanem küldöm vagy Sorostelyrol vagy
Udvartol maradvánn

Ngd köteles szolgáláia erdemetlen Eöttse.

Bethlen Miklos

Szent Miklos. 21 Februarj 1667.

46.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1667. február 21.

Edes Teleki Vram.

Most 5. orakor estue erkezek ez posta az Inklusákkal, mit irjon
Apam Uram kgd láttia, én azért ahoz képest holnap kgdhez
megiek estuére s-ott lassuk mit miuelünk Addgia Isten eörvende-
5 tes állapotba latnom kgdt. Szent Miklos. 21 February estue hat
orakor. 1667.

Kgd szolgáláia ighaz baráttia

Bethlen Miklos

47.

Teleki Mihálynak

Mihályfalva, 1667. február 23.

Édes Teleki Uram.

Pasko Urammal beszélgetvénn, eő kegyeme azt mondgia hogy
eő kegyeme idejébenn bizony az Kaymekámnál Fő Vezérnel
s-masoknál Daudid Deák eleghet tolmátsolt, de az Tsászárnál
5 nem, hanem Panayot volt ott az Tolmáts, s-azt mondgia hogy
mostis bizony megh lehetett volna 'azoknál ha az Tsászárnál'
nemis En ugyan néki semmit sem mondttam az dolghokba,

...^a [az azoknál utolsó szótagjától beszúrás a margón]

hanem mind tsak Rakocy Ferentzet praetendáltam de bizony ha az Feidelemnek es Uraknak tettzenék megh kellene jelenteni néki,
10 bizony sokba lument adna. Ezzel maradok.

Kgd szolgáláia ighaz baráttia

Bethlen Miklos

Mihályfalva. 23 February 1667.

Hiszem ugian az mü discretionkra adatott hogy szükséghe
15 szemelyeknek concredallyuk.

48.

Teleki Mihálynak

Fogaras, 1667. február 26.

Edes Teleki vram.

Teghnap régghel érkezvénn ide, mégh Balo Uramat itt talál-
tam, s-ighen bővönn beszélghetvénn az dologhrol, csak azt talál-
lok, hogy az Feidelem uegie tettzéseket az Uraknak. Im azert az
5 minemü leueleket irattunk, annak egyike ugymint az Banfi Ura-
me uolanter levénn pecsételue, ugy az Groffnak szollois kgd lássa
megh eöket. Az Apam Uramé és Beldi Urameis per omnia¹ egyy
az Banfi Uraméval.

Ezeket az Censurakat azt mondá az Feidelem hogy mindgyárt
10 mihelyt ueszi <mindgyárt> en kezemhez küldi, hogy az mi itt
concludáltatik azt punctatim megh iriam az Palatinusnak, s-
kiváltképpen azonn legyek hogy ki tanullyuk in quibus terminis²
legyenek, oda ki, mostis valoba haborghat münket az persuasio,
15 más kosarába eperiet nem szednének eörömet, felünk ha belé
hadnak etc illyen most az elme, mindazáltal azt mondá, hogy
ugyan tsak procedál, Balot bizonyosson uiszsa küldi, hogy
mennyen Gallipolisba az Tengher partra s-szabadulvänn az pas-
sus vagy szembe vagy külömbenn az Fő Vezérrel tsak tractállyon,
noha az Fejdelem Aszszonyis már megh tudtta, volt elég nagy
20 larma, az széghény ven sohor aligh csitithatta.

Eörömet azt akarná hogy usque ad 24 Marty válasz iöijön
onnan kívül, de aligh van mod benne, mert az migh itt benn nem

¹ minden tekintetben

² milyen korlátok között

concludálunk, oda ki bizonytalansághot nem irhatunk, én penigh tudom, quod ad formam tractandi³ onnan kívül semmit sem irnak, mert eők az Portát nem ismerik ugyanis azért tették discretionkba az Tractának moddgiát, ha inset azt iriuk hogy lehet tractálni, eők ugy hiszem tsak siettetik, ha azt iriuk hogy lehetetlen csak inok szakad, de azt nem irhattiuk, mert mégh megh sem probaltuk.

30 Ha penigh az Urak itt benn azt talállják, hogy onnann kívül nem kell több informatiot varni, mint hogy egyszer discretionkba tétetett, tsak el megien Balo 24 Martynál elébbis, kivált ha medio tempore valami siettető hire erkeznék Ambrusnak.

En bizony félek, ha valamint nem superálljuk az difficultásokat, s-az Tractába modot *nem* találunk, s-gyakrann informatiokat kérünk, el kezdik oda ki hinni, hogy azért nem lehet tractálnunk, mert nintsen hozzá kedvünk es így el keduetlenedvénn az általlunk valo tractától, Kara Ibraim által kezdenek bolondoskodni, osztánn sem Erdély sem Kara Ibraim által semmi sem telik benne, hanem tsak egy uezedelem. Azért kgd ugy moderállja Censuráyát, s-Ambrustis ugy hordozza leuele által mind penigh Banfi Uramat, hogy eppenn ki ne ijeddgyünk belőlle, vagy ha maghunk ki nem ijedünkis belőlle, masokat ki ne ijeszszünk, az kik az Porta állapottyát nem tuddgyák.

45 Balogh Máthe Uram hétfönn indul Hauasalföldébe keüet-séghe fertatokat tsinalni.

Tisztek állapottia az menyire érthetem tsak abba van az mint kgd nekemis mondta. Ezek után maradok.

Kgd ighaz baráttia szolgháia

Bethlen Miklos

Fogaras. 26. February 1667.

49.

Teleki Mihálynak

Kisbún, 1667. március 2.

Teleki Mihaly Uramnak magham levele. 2. Marty. 1667. Kis Bun.

³ a tárgyalás módjára vonatkozólag

Szinténn az estve érkezvénn enis Fogarasbol haza, érkezenek
kgd leuelei Apám Uramhoz, mellyeket mind az Inklusákkal egy-
5 gyütt megh olvasvánn énis tartozom némelly reszeihez szolni,
mint hogy Apam Uramis néhul reám relegal, noha az derék
dolghokra eléghséghes választ tett.

Ugy latom Fogarasbol irt leuelemet kygd mégh nem vette uolt,
mert az mint akkoris irtam az Feidelem elmejebe változás nintsen,
10 ha ezentul nem leszen. El tökellett szandeka, Balo Uramat minél
hamarébb uiszsa külgie az Portára, pénztis többet addgyon hoz-
zá, mind maghának io akarokat tsinállyon, mind ezt az dolghot
valamint megh indittsa. Magyar Orszaghba, Palatinusnak, Rot-
tálnak, Csaki Ferentznek, Csaki Istvánnak keöszöntő leueleket
15 akar irni, s-mint hogy mast nem találá, Zöldi Demetert akaria ki
küldeni, tsak az leuél uitelre eléghis eö, nekem azt mondá az Urak
opinioit Zölditől ide küldi, hogy ugyan inset mindgyárt ki felé
indulhasson, s-nekém megh hagyá hogy tudosittsam az Interessá-
tusokat, in quibus terminis¹ legyünk itt, s-keriem hogy tudosittsa-
20 nak ökis in amplissima forma,² iriam megh aztis hogy noha most
Balo re infecta uiszsa iött, de bizony el küldi, s-tsak nem szünik
migh vályját nem veszi, magha az Feidelem az Palatinusnak hol
mi serbetet, Aszszonyunk penigh az Palatinusnenak Balsam
olayat küld, mellyet Aszszonyunk nekemis mutata, s-kerde ha
25 ioe? vagy nem? Kende Gabor Uramis mind benn volt ezekbe az
Feidelem discursusiba es resolutioiba, ugyis hiszem Zöldi ha elébb
nem pentekenn vagy szombatonn itt leszen, s-én mindgiárt expe-
dialom, nemis árt hogy Zöldi siessen, ha az Feidelem az utánn
mást küldis az Kökenyesdi állapottyába, mint hogy én mostis
30 urgeálám hogy irion felölle, magham az leueleket megh irom, de
azt mondá hogy irt reghenn s-az Hop Mester Balogh Mathe
Uramis bizonyittá, noha az több discursusokba benn nem volt.
Rottál es masoknak szollo keöszöntő leuelis nem árt mind Zöldi
által, mind penigh az utánn Banfi Uram alkalmatosságával,
35 melyhez szükséges volna, ha kgd intimatioja Zöldi megh indula-
sa előtt lehetne, hogy az oda ki szollo leueleket az Banfi Uram
tettzése szerent expediálnák, noha mayd ollian ténorral lesznek,
ha ugy irjak az mint én Intzedinek mondtam s-az mint az Feide-
lemmel rolla végheztem, de ha ezek az Zöldi által menök éppen
40 olyan tenorral nem lennénekis, az utánn Banfi Uram alkalmatos-

¹ milyen határok között

² a legbővebb formában

sághával irjunk eleghet s-volanter dirigalliuk Tsaki Istvan Uramhoz.

En megh mondám az Feidelemnek hogy az Groffot tudositssa hogy Raditsot ne tartoztassa, meghis irak az leuelet, hogy Banfi
45 *Uramatis* tudositssa kerem, de Posta nem vala akkor, nem tudom az utánn

Nékem irt *Palatinus Uram* leuele szorol szora egygez az kgyde-
vel, félek hogy mégh én hozom azokat ki néki, s-azertis egyyikert
nem jo nékem most oda ki iárnom, hogy ha az Portára megiek,
50 az utánn megh ki kell mennem az *Tractára* etc. de bizony nintsis
arra szüksegh most, hiszen nem tractalunk most semmitis.

50.

Bánffy Dénesnek

Kisbún, 1667. március 2.

Mint io akaro *Vramnak* keötelesesn szolgállok es *Istentöl* minden jokat kivanok *kgdnek* szerelmessivel együtt &c.

Kgyd Bontzhidann keölt leuelét mind az *Palatinus Vram* eö
Nga includált leueléuel együtt keötelesenn vettem, s-megh szol-
5 ghalom kgyd io akarattyát hogy annak megh küldésébe faradott.

Az mi azt az *Palatinus Vram* leuelet nézi, az szorol szora egygez
az *Teleki Uramnak* szollo leuéllel, mellyet ugy hiszem Kgd *Szent*
Peterenn látni fogh, az mint mostani fenn forgho dolghokrol valo
vékony tettzésinketis, mind az *Apam Uram* mind az en *Teleki*
10 *Uramnak* irott leueleinkből, mellyekre relegálvánn maghamot
maradok.

Kgyd kesz szolgálhaia

Bethlen Miklos

Kis Bun. 2. Marty. 1667.

51.

Heinrich von Schöellenek

Kisbún, 1667. március 5.

Generose ac Clarissime Domine mihi amicissime. &c.

Ex quo duas a te aliena manu scriptas literas, tristes utpote
aduersae tuae valetudinis nuncios accepi, nihil vel de optato aut

funesto valetudinis tuae euentu intelligere potui, quare non im-
5 merito singularis me tui sollicitudo tenet, adeoque obnixè te rogo si
adhuc uiuis placeat tibi tam de proprio uestro quam publico
Europaeorum rerum statu aliquid noui mihi^a impertiri, quae qui-
dem publica noua uti non mediocrem mihi oblectationem concili-
abunt, ita mihi longe gratissimum erit si te uiuum sanumque
10 intellexero; Interea ne epistolam penitus nudam ad te transmit-
tam, haec noua orientalia addere debui.

Litterae non ita pridem a Legato nostro Constantinopoli alla-
tae, imo iam ipse etiam Adrianopoli ex aula Magni Sultani redux
confirmat, Supremum Vezirium mense Octobri in Candiam cum
15 toto Exercitu transfretasse, neque ullam tunc ex parte Veneta vel
minimam speculatoriam navim apparuisse, adeoque tam transi-
tum, quam descensum ipsis Turcis securum omnino fuisse, sed
refert idem Legatus quod mox post descensionem Turcarum ad-
fuerit Classis Veneta, quae omnes insulae portus imo omnes alias
20 ingrediendi aut ex insula in Graeciam redeundi occasiones tanto-
pere occupauit ac praescidit, ut a mense Octobri usque ad Septi-
mum Ianuarij 1667 diem unus tantum a summo Vesirio ad aulam
Imperatoris tabellarius peruenire potuit, qui retulit praemissa
noua, et quod Vesirius Urbem ipsam Canaeam eminus tantum
25 obsideat, tumultuarioque opere Arcem e' regione ipsius urbis ad^b
futuram Urbis euersionem extruat; Petiit idem Tabellarius nomi-
ne Vesirii, ut quo citius Classis Turcica soluat, futurum enim ut
Veneta Classe profligata optatum tandem aliquando Cretense
bellum finem sortiatur, alias et bellum diuturnum, imo ipsius
30 Vesirii periculum ac Exercitus ruina expectanda sint. His de
Causis Sultanus Summum Maris Praefectum statim ingenti cum
pecuniae summa Constantinopolim abire, et inde 25. praesentis
Martii cum Classe soluere iussit. Aduit etiam primo in Candia
'apud Summum Vesirium'^c post etiam apud ipsum Imperatorem
35 Legatus Genuensis Reipublicae, exceptus a Turcis summo cum
honore, et magna cum satisfactione relicto ibi ordinario Residen-
te reuersus, Commerciorum procul dubio causa ea, legatio insti-
tuta, et amicitia cum Turcis inita creditur si modo antiqua dua-
rum illarum Rerum publicarum aemulatio peruiciosum aliquod
40 Italicae subtilitatis specimen cum tempore non edat.

^a [beszúrás]

^b [javított szó]

^c...^c [margón]

Hic apud nos et in Vicinis prouinciis pacate satis uiuitur. His
de diuinarum protectioni Commendo et maneo
Tuae Generositati addictissimus

Nicolaus de Bethlen

In Castello Kis Bun. die 5. Marty. Anno 1667.

52.

Teleki Mihálynak

Kisbún, 1667. április 6.

Edes Teleki vram.

Nem mehetvénn bizonyos dolghok miá Udvarhoz, méghis ez
leuelem által akarám Kgydt latoghatni, kívánvänn leuelem talály-
lya öruendetes állapotban kgydt.

⁵ Effelett nagy szivem rebeghéséuel varnek valami hirt Zöldi
felöll, bizony nem azért adott vala az Fejdelem az Postákra
eléghedendő penzt neki, hogy egy holnapra iária megh, ottis
félek nagy akadálytol, egiebaránt Isten utann az volna az én
vékony itiletem szerent legh nagyobb reménséghünk az Zolyomi
¹⁰ le ültetésébennis, ha az az dologh acceptáltatnek az Portánn.

Nem tudom mit itel kgyd de talám az oda ki valokatis tudosit-
tani kellene Zolyomi zauarekiáról, mind az által ugy hogy ki ne
ijednének az dologhbol, hanem annál inkább rayta lénnének
s-mind penz, mind Köuet vagy Credentia küldéssel ne késnének,
¹⁵ mert mayd felek szabásu attol azt ne ghondollyák az Teörökök,
hogy tsak azért keöltöttük az Magyar Orszaghi állapotot, hogy
azzal pok hálot vonvänn az eö szemekre Zolyomit inkább le
ültethessük.

Balo Lászlo minapi expeditioiakor az Fő Vezér Portánn léüő
²⁰ Kapikihajanakis nem irtunk s-aiándekot sem vittek, bár arrol ne
feletkezzünk el ha oda be küld eö Naga mostanságh hamar Balo
utánn, mellynek mihelyt Zöldi erkezik meg kellene lenni, mert
tuddgia kgyd hogy az Titkosabb Instructioiába az vagyon, hogy
ha az Fő Vezérhez nem mehetne az Portánn ne tractállyon migh
²⁵ Zöldi által hozott informatio nem eri utoll, seöt ha az Fő Vezér-
hez mentést mehetneis ne siessen, migh az Magyar Orszaghbol

jöü Informatiot nem veszi, ha de Neutralitate Portae¹ tractallyo-
ne vagy nem, casu quo az eghéssz dologh nem acceptáltatnek.
Ezokról mind ennyi busulásink közöttis ne feletkezzünk, mert
³⁰ Coniuncta Causa Coniunctum periculum,² de kgyd keresztény
realitássára bizom, mind ezeket.

Pro meo priuato³ mint ighaz barátomtól kerdek kgydtől Ta-
nátsot, az Udvarhelyszeki állapotot halaszszuke vagy ne, mert
Apám Uram elmejet megh nem tuddgya nyughtatni rayta, Kerem
³⁵ beszélyen kgyd eö kegyemeuel s-az mit concludálni fogh kegyeme-
tek legien az. Ezzel maradok

Kgd teökellertes barattia szolghaia

Bethlen Miklos

Kis Bun. 6. Aprilis 1667.

53.

Teleki Mihálynak

Ebesfalva, 1667. április 7.

Edes Teleki Vram.

Kegy d leuelét szolgháia megh adá, melyre hogy szinten kgd
kedue szerent ualo böségghel megh nem felelhetek oka mert az
ki annyi irást pariallyon senkit sem találék, magham penigh rá
⁵ nem erkezem, ezennel raytam leuenn resz szerent az Balo Laszlo
utann valo Expeditiok, mindazaltal mind azoknak az irásoknak
summáját kgydnek így irhatom megh.

Radicstol az Balo Lászlo Uram difficultassit úgy latom ki külte
volt az Groff melyre amazok ex consilio¹ feleltek megh puncta-
¹⁰ tim, melynek summaja ez.

1. Balo ha lehet penetrállyon az Fő Vezérhez, ha nem lehet
semmikeppen, az Portánn tsak kezdgyen tractalni mert periculum
in mora.

2. Panayot ha lehet excludaltassek, ha nem lehet assecuratio es
¹⁵ silentium impositioja alatt nékiis concredaltassek, <neki> prae-

¹ a Porta semlegességéről

² közös ügy, közös veszedelem

³ Magánügyemben

¹ készakarva

mittaltatvánn az Fő Vezer Tihajanak irott török leuel Balo tettze-
se szerent.

3. Az Assecuratiok bár csak szoval legienek az titok tartásrol,
csak az mas derek Assecuratio legien Császár pecseti alatt.

20 4. Neutralitas nekik nem kell, mert avval contentusok nem
lehetnek, hanem realis Assistentia, legh alább az Budai vezerség
allya.

Az ighiret es ajándekozas dolghat mi discretionkra hatták. Ugy
látom mostis künn háloznak s-hogy minden Tracta az Feidelem
25 neve alatt legien tsak azt akarnák, noha az dologhoz ugian tsak
vagyon keduek, de azt iriak hogy az Palatinus beteghséghe miatt
az 40 Ezer Tallert most bé nem küldhettek egiebaránt készen
volt s-mindgyárt bé küldték volna, de mihelyt Palatinus dolgha
el válik, mindgiárt mindenekről tudosittanak enghemet.

30 Bory levelét én aligh értem, iria Palatinus eletehez mar semmi
remensegh nem volt, s-ha megh hal elégh nagy valtozas ugyan, de
ezzel nem csorbul megh Istennek eő Szent Felségheken nagy ereje.
Az Moldovából es Havasalföldeből valo kereskedes hogy megh
indulhasson nem itelem hasznosnak, s-ugyis reménlem nem leszen
35 annak futamottia, azonban csak lássuk mar mire fordul az szé-
gheny Ur dolgha ha soha onnet csak egy lovász alá valo paripát
nem hoznakis, nem hinne kgyd ittis az io gazda emberek minemü
szép méneseket nevelnek, mas az nem tudom ertettee kgyd Becs-
bölis már megh indult az kereskedés eghészs Constantina-
40 lyigh, az kinek kedue s-penze leszen ezen commoditással mind
lovat mindent ki hozhatni. Ezek az Bory szauai mellyeket én nem
ertek, mert ollian Clauisom velle nintsen. Az Moldovai s-Hauas-
alföldi kereskedésenn ugy hiszem erti az Török seghittséghe,
melly neki nem tettzik s-bizony nekem sem tettzett soha s-nemis
45 tettzik, az migh én oda ki voltam akkor ugy nem ghondolkoztak
volt. Betsi kereskedésenn erti ghondolom az Frantzuz állapottiát,
talám annyira hogy ha mü emberek nem lennének néki az Fran-
tzuz általal tractalhatnának, de ez tsak vellekedés bizonyosan mit
értsen rayta nem tudhatom. De az akarmint legien az Clauissal
50 irt resolutioiok szerent Balo utánn irunk ezenn mái nap.

Frantzuzsal valo tractájok, vagy Uy Interessatusok accessiojá-
rol semmit sem irnak, hanem csak ighen intimállyák hiddgyem el
mind en s-mind mással hitessem el, valoba tsak rayta léznek
s-bennek megh nem fogyatkozunk, mindazáltal Credentiát nem
55 kültek, s-némelley resze mellöl az Fogarasbol irt leuelünknek csak
el multak, latom Palatinus beteghséghe nem keues Confusiot

tsinált máris, mit fogh tsinalni halála *Isten* tuddgia, én felek minden tsak füstbe megien nagy veszedelmevel szeghenyeknek, mindazáltal azt iria hogy maris io karba allittattak az dolghok ha
60 az Palatinus megh halnais. Az Inklusából kgyd nagy lument vehet, tsak ighen szorghalmatosson percurrallya s-fontollya megh. Ezzel maradok

Kgyd ighaz baráttia szolgháia

Bethlen Miklos

Ebesfalva. 7. Aprilis 1667.

54.

Teleki Mihálynak

Kisbún, 1667. április 13.

Edes Teleki *Vram*.

Kgd 10. praesentis keölt leuelét ma 13 megh adák melyre rend szerent ezt irhatom. Hogy az leueleket parialhassam nintsen modom benne, hanem holnap indulunk *Szent* Miklos felé, s-az gyűlésbennis aligh ha el nem megiek, de ha nem mennékis *Szent* Miklosonn leszek, kgydnek látni s-oluasni adom.
5

Az Grofot az én tuttomra semmiről sem tudositották, én tudositottam volna, de mint hogy semmi siető nem volt, melyre az Groftol kellet volna választ várni, halasztám Fejirvarra az tudositást, nemis lévén modom benne ki által, masnak penigh talám
10 eszébe sem iutott Udvarnál hogy mégh tudositanni kellene.

Oda fel valo irást az mi illeti, ha az magyar dolghok felől valo irást érti kgyd, szinten most erkezek egygy Komlossi Mihaly nevű emberek bé, ki által soval izentek, siettetik mindenképpen az
15 dolghot, melynek sok particularitassiról Coram plura. Ez által oda mind irhatunk mind izenhetünk, azt mondá, kgydnekis hozott leuelet, de ighen siet uiszsza.

Zolyomi állapottyáról hogy az Bétsi Uduar tudositatnék, Banfi Dienes *Vram* iovallya, s-beszéle Ebesfalvänn felőlle, ha mi
20 olyan lenne, akkoris elég tudositás mehetne véghbe.

Kgd szerelmes feleséghe megh szabadulásánn enis mint kegyd ighaz keöteles baráttia eörülök, *Isten* mind eö kegyt gyógyittsa, vastaghitssa, s-az kis uy vendéghet magha dütsösséghe s-kygytek

eörömere eltesse, nevellye. Ezek utann ayánlván Istennek kegies
25 ghondviselése alá kgdt maradok
Kgd ighaz baráttia szolgálhaia

Bethlen Miklos

Kis Bun. 13 Aprilis 1667.

30 Szinténn ma irank Budai Vezernek, Eghri es Tömösvari Basák-
nak az Zolyomi dolghából, azonn Instructioval megien Nalátzi
uram Budára az miuel mént volna Váradra. Kutsukhozis tsak
azonn Instructio pariaival küld az Fejdelem az Apam Uram tettzé-
se szerent. Palatinus halála már bizonyos holt megh Besztertze
Banyan. 27 Marty ugy látom mindenekbe Nadasdi az successor.

55.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1667. május 6.

Mint kedues io akaro Vramnak keötelessen szolgállok és Isten-
töl minden iokat kívánok kegydnek kedueseiucl együtt.

Minapi véghezésünk szérént akarám kegydt bizonyosonn tudo-
sittani, mikor leszen az Uduarhely szeki dérék szek, már azért
5 Apám Uram pro 23 praesentis mensis May¹ ki iratta, magha
innet ha Isten eletét eghésségghet megh tartya 19. indul, ugy hogy
22 ott lehessen Udvarhelyt, avvagy ighen közzel hozzá. Kgydt
ehez képest mind Apám Vram szeretettel kéri, mind en bizodal-
masonn requiralom, ighireti szérént iöyön el, s-igyekezsek ugy
10 ieóni, hogy 22 praesentis eggyezhessen megh velünk, s-mehessen
veghbe azonn dologh illendöképpen. Isten hozza kgydt io éghes-
ségghben eörüendetes állapotban. Szent Miklos 6. May. 1667.

Kgd ighaz baráttia keöteles szolgálhaia

Bethlen Miklos

¹ folyó május hó 23-ra

56.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1667. május 15.

Kötelessen szolgálók és Istenteől minden iokat kívánok kegyemednek keduesiuel együtt &c.

Kegyűd némelly napi leuelemre tett válaszsát meg hova az szolgálóm, annak előtte egy kitsiddel hozá ugyan kegyűd más égy nekem szollo leuelét meg Redei Ferentz Vram szolgálóia, melyet 5 eő kegyeme küldött meg magha leuelébe includálva.

Az mi azért az dolghot illeti. 19. praesentis indulunk innet, 21. Bunon lészünk, es 22 dél utann indulunk Bunrol Udvarhelyre ugy hogy Isten mind ezekre rá seghitvénn, 23 mehessen az introductio véghbe, ehez kepest igazgathattia kgd utát, melybe hogy meg ne fogyatkozzunk mind Apám Uram mind én szeretettel kériük kgdt, mert már az szék pro 23.¹ kiis hirdettetett, s-Apám Uramis beteghes ember lévén nem mindenkor fáradhat. Az kgd kíván- 10 ságha szerent az posta lovak felöll Commissio és posta ment olly tanusággal hogy 19. Szent Peterenn legienek az lovak melyet kgd ez leuelbőlis meg láthat. Itt az hire hogy Balo Lászlónak egy szolgálóia meg ieött volna az Portárol, es uiobban mindgiárt vissza küldetett volna, de sem az Feiedelem, sem mas ide semmit sem irt rolla, hogy szolgálóia ieött, ighen szava hihető betsülletes 20 feő ember mondá, hogy magha beszéllett velle, mégh 6. praesentis miuel ieött nem tudgyuk, azértis kgdt nem tudositatom. Add- gia Isten kgdt io eghességben latnom. Szent Miklos. 15. May. 1667

Kgd ighaz baráttia keőteles szolgálóia

Bethlen Miklos

57.

Teleki Mihálynak

Edes Teleki Uram.

Kisbún, 1667. május 21.

Kgd 19. Szent Peterenn keölt leuelét véttem ma 21.dik estue, mü holnap Isten kegyelméből halunk^a felső Boldogh Aszszony

¹ 23-ára

^a [javított szó]

5 falvann, ugy hogy holnap réggel io idejénn be mehessünk Udvarhelyre, az hova Isten hozza kgyteketis Kis Bun. 21. May. estue. 1667.

Kgd ighaz baráttia keöteles szolgálhaia.

Bethlen Miklos

58.

Teleki Mihálynak

Nagykend, 1667. május 26.

Edes Teleki Vram.

Urunk parantsolta, hogy az oda ki valoknak iriak az dolghokrol, én azért holnap Szent Miklosra megiek. Ha Vasárnap nem lehetis, de hetfün kgd kezéhez küldöm az leueleket, hogy Gyulafi 5 Uramhoz ighen io securitás és siettség alatt ki külgie, kgd azért tudositson hon létéről, hogy oda dirigalhassam, s-imitt amott az levél ne iáron, mert mind Clavissal leszen irva. Isten kgdel. Nagy Kend. 26 Maj. ejjel 11 orakor. 1667.

Kgd ighaz baráttia köteles szolgálhaia

Bethlen Miklos

59.

Teleki Mihálynak

Gyulafehérvár, 1667. június 7.

Edes Teleki vram.

Akarám ez Inklusák alkalmatosságával kegydt tudositani az mostani dolghokrol.

3. May Tessalonicaba keölt leuele jöue Balo Lászlo Uramnak, 5 melybe iria hogy valamigh az Classis. 24. Aprilis Nauplumhoz nem érkezett, mind addigh senki sem mehetett által Candiaba, ugy hogy az Vezzerhez menő postak gyültek a Decembri¹ két száznál többben oda az Portushoz, de mar jönnek mennek. Apparatussa mind ket félnek ighen nagy, de még addigh megh nem 10 hartzoltak volt, magha Balo nem kesett Tessalonicába hanem

¹ decembertől

sietett az Portugushoz, es onnet az Fő Vezérhez, ezekről irtunk az Fejdelem parantsolattyából, mellyeket kérem külgjön megh kgd Gyulafi *Uramnak*.

Husztii dologh tsak abba marada, noha az Groff Ketzer, es
15 Hedry Uramek által megh találá az Tanátsot, de ugian tsak sietve ki kelletik menni Betlen Gergely *Uramnak* tiszthe, praesidiumnakis fizetni és egieb dolghokra mennek Commissariu-sok. Matskási Boldisár és Ratz Peter Uramek.

Kun István *Uram* allapotiais eléggé forgha, magha az Fejde-
20 lem és Apám *Uram* interponálák maghokat, Betlen Gergely *Urammal* Apám *Uram* s-én keönnnyen accomodalok, de Haller Pal *urammal* semmit sem vitt sem az Fejdelem sem mü véghe, mellyel (én bizony bánom.) felettebbis exasperalta az Fejdelmet eő kegyeme maghára, Apám *Uramis* ketelenittetek oda valo Con-
25 junctionkat declárálni, ^a noha az Fejdelemnek külömbennis declaralta volna.^a Ezekből kgd megh ertheti mint szolgálhasson mind nekünk, mind io akaroinknak ighireti szerent, melyre emlekeztet-
vén kydt minnyaiunk betsülletit recommendalom kgdnek. Most az Fejdelem megien Gyogyra ugy itelem pentekenn indul, onnet
30 fel iövén megien mindgyárt Radhnotra, akkor táyba talám énis lathatom kgdt, én magham most *Szent Miklosra* megiek ha kgd mit parantsol ott leszek, maradvánn.

Kgd ighaz baráttia keöteles szolgália

Bethlen Miklos

Fejirvar. 7. Junii 1667.

60.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1667. június 20.

Edes Teleki *Vram*.

Noha ugy hiszem, vagy ha nem hinnémis attol tarthatok minden informationk késönn iut oda, az teghnap irt kgd levele es Urunk parantsolattya most estue erkezek hozzám. Ugy latom
5 Botskai *Uram* levele költ 20 May s akkor várták Rakocyy Ferentz *Uramtol* az választ, melly eddigh reghenn veghbe mehetett ha

^a...^a [margón]

akarták, mind az által en irtam s-kegyd megh lathattya. Kgyd betegheskedésén busulok, *Isten* kgydt vastaghittsa, bizony énis nemelly nap tsak nem le beteghedém, addigh akarám, vagy tsak
10 lattatám Küküllő Varmegyét vizzel ki innya, hidegh kezdett vala borzogatni s-az Vérhas haborgatni, de *Isten* keönyörüle raytam, most az kgd szolgálattýára iobban vagyok, s-kivánom kgydttis rövid nap eörvendetes éghésséghe latni maradok
Kgd ighaz baráttia köteles szolgália

15

Bethlen Miklos

Szent Miklos. 20 Junii estue későnn. 1667.

Nemelly nap Posta Mester *Uram* által küldtem kgd kezéhez egyg kötes leuelet sok oda ki valo atyafiaknak eörömet értennem expeditioiat kgdtól.

61.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1667. június 21.

Edes Teleki *Vram*.

Egyszer ugy tudom kegd nékem daru tollat ighirt vala, erre az ighiretíre kegd ez alázatos Instantiammal ighen bizodalmasonn emlekeztetem, várvánn kgd válaszsát, bizony dologh egyg Ut
5 lévén nem sokára elöttem, nagy ayandeknak tartanek ighen egynehany szal daru tollat, mert maghamnak tsak harom szal vala, annak egygiketis el tanzolok az telbe Keresden, *Istentől* kgdnek gyogyulast kívánván maradok
Kgd ighaz barattia köteles szolgália

10

Bethlen Miklos

Szent Miklos. 21. Juny. 1667.

Az eýel tettem választ az Feredöböl irt kgd leuelére posta mester szolgália által. Tudositson kgd hova külgiék az Tollakért, mert hamar kellene.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1667. június 23.

Edes Teleki Vram.

Kgyd leuelét ighen kedvesen és kötelessen vettem, Tollak dolghabol ighirt kgd io akarattyát ighen köszönöm kgdnek.

Magyar orszaghi io kész indulatokonn eörülök, tsak Isten⁵ mashunnétis secundálná az io igyekezeteket, bizony aligh várnám.

Nékem ez iöüö hétnek első napiain valo hol letemet tudakozza kgd, hetfön io reggel Urunknál kell az vadászaton az Mihalszfalui bereknél lennem, onnet ha lehetne az nap ide vissza iönék, mert pro 7. July¹ lévén az én mátkámmal valo nagyobb kötelesség s-hütlesnek napia oda bé Haromszekre rendelve, idejen kelenelene indulnom, hol mi keszületek mind Bunon *Szent Palon* üdöt kívánván töllem, ebbe az állapotomba kívált ha kgdel szembe nem lehetnek ez leuelem által ighen bizodalmasonn kérem kgydt, miuel olyan nagy hadi apparatusrol valo parantsolat mént ki, ha¹⁵ az alatt az fel ülésrölis parantsolnának (.noha bizony nem látom olly nagy okát hogy olyan lehetne mind az által ha lenne.) nehezség ne legyen ram, mert en ante 20 July² Radhnot táyánn nem lehetek, de hiszem ha tsak valakit kell koborlani az én Vicéim el²⁰ mennek, erről ugyan bizony nagy beszedem volna kgdel, rendes hadakozashoz eörömet, de Orosz és Oláh csatához ighazán mondom bizony nintsen keduem, kérem kgdht hetfön lehessen szembe kgdel.

Semmi hireim bizony nintsenek, kéretlenis kgdht tudositani el²⁵ nem mulatnám.

Az Szék felöll azt irhatom kgdnek, Apám *Uram* azt mondá, Generalis Insurrectio felöll valo parantsolat nints, hanem tsak Apparatusrol. Az Kalongyát hejába allegállya valaki, mert az Generale Decretumba vagyon arrol, hogy Sarlos boldogh Aszszony napiaigh avval nem excipialhatni. Az Szék azért hetfön be³⁰ all. Apam *Uram* Szombatonn indul oda. Isten kgd egheseget vastagittsa. *Szent Miklos*. 23 Juny 1667

Kgd ighaz baráttia köteles szolgálja

Bethlen Miklos

¹ július 7-re

² július 20-a előtt

35 Ha kgdt ott *nem* találánám, kérem addigh Urunknak emlittse
megh dolgomat s-mentsen megh olyan humorom ellen valo Com-
missiotol, ha ugian olyan lenne, tuddgia kgd hasonlokba igye-
keztem kgdnek szolgálni s-igyekezem ez utannis.^a Ezt az leuelet
tsak kgdnek irtam *nem* másnak.^a

63.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1667. június 28.

Edes Teleki Vram.

Mit irtam legyen Betlen Gergelynek magha dolghárol kgd lát-
hattya, ugy igyekeztem irni hogy honnet tudttam megh ne colli-
malhassa, hanem gondollya azt hogy Apám Uram ott benn expe-
5 rialta, evvel ugy hiszem kgd confidentiáia nem periclital, de eö
neki érteni kell, mert külömben az az eö dolgha iol nem folyhat,
kgd penigh arra ighiré az estue maghát bontoia *nem* leszen dol-
ghának ugianis kérem kgdt mostis azonra, suspendállya kgd
azoknak az Instantiaknak elé hozását Urunk előtt ilyen okokra
10 nézue. 1. Kettőnek egyszer s-mind kgd nem sollicitálhattia. 2.
Apám Uram gyenghénn mar az harmadikét el kezdette, az Ger-
gely instantiaja penigh ugy hiszem emezeknek tudtokra nintsen.
3. Az mi több kgd az estue szovát adá bontoia *nem* leszen Gergely
dolghának, ha penigh vagy Urunknal sollicitálná kgd, vagy ha
15 emezeknek az Gergely dolghát tudttara adná mit tudok belé
talam több s-nagyobb akadályok iönenek belé, ugy hogy osztan
eggyike sem lenne, bé raghasztvánn az leuelet kgd kerem addgya
az Posta Mesternek, olly alkalmatossággal ha lehet neis késnék,
küldene megh Husztra. Ezek utan kgdt Istennek ayánlván mara-
20 dok.

Kgd ighaz baráttia köteles szolgálháia Bethlen Miklos
Szent Miklos. 28 Juny. 1667.

25 Ez leuelemet már megh irtam vala, mikor Botsárdra járt szol-
ghám kgd leuelét megh adá, az három sollicitans dolghat min-
gyárt azis továbbra vetné, ha az Kapy leuelenek veghe szerent közli
kgd Farkas Urral, de ne procedallyon benne kgd egyy keuessé,

^a...^a [függőlegesen a margón]

megh mondván nekik, hogy migh egyik valamellyik praetensio-
iát le nem hagyja kgd az kettőnek *nem* kerheti, az alatt Gergely
30 dolga vilaghosodik, akkor megh Betlen Gergely ingestioiával ki
mosdhatol belőlle, s-vagy eők vesznek egybe, vagy megh alkusz-
nak, akar mellyiket kövessen kgd mént ember leszen. Pal Eötsem
dolgába eörömet vilagositom az embereket, de *nem* leuél által,
mind az által mostis ne töröddgiek kgd rayta, nints az aránt
35 semmi bal itilet kgd felöll. Recommendalom mind in privatis
mind in publicis az estueli confidentiakat meghis kgd synceritas-
sanak.

Az Kapy es Vyttniedi leueleit viszzá kültem ez Cserei Janos
Fogarasi Mathe nevű szolgálaiatol.

40 Kérlek *Istenre* s-köteles barattsaghunkra az Wyttniedy leuelét
éghesd el, elegh tudnunk s-megh orvoslanunk az dolghot.

64.

Teleki Mihálynak

Osdola, 1667. július 8.

Mint kedues jo akaro *Uramnak* köotelesenn szolgállok és
Istentől minden iokat kívánok kgdnek keduesiuel együtt. &c.

Az ighaz barátsággh azt kívánvänn, hogy ember io s-ghonosz
szerencsáját baráttjának kebelebe öntse, akarám kgdt enis utam-
5 rol s-dolghaimrol tudositani; *Istennek* haálá szenvedhető eghés-
ségghben, noha égnéhány nap bizony kornyadoztam az utba
teghnap ide erkezem, az kit *Isten* kegydnekis mint társa ighaz
baráttjának io szolgálóiává tegyen az Mátkámmal megh eskü-
vém.

10 Ertettem ad 15. praesentis hirdetett gyulest, nékem ugyan mégh
az Udvarhelyszékre valo Regalistis megh nem hozták, mindaz
által irtam eléghségghképpen az Vice Tisztekneg köuetek válasz-
tása felöll, melybe fogyatkozás nem leszen, de az mi az én ma-
gham személyemet nézi, bizony akarnám, ha most az kgd tanát-
15 sával élhetnék, de mint hogy az késő, io akarattyába kérem megh
ne fogyatkozzam;

Noha tudom olly considerabilis személy nem vagyok, hogy
egy országgh gyülease én nállam nélkül könnyen vehgbe ne mehes-
sen, mint hogy eddighis sok mént véghbe, nemis itilem arra ighen

20 nagy reflexiot tegyenek kgd és Apám Uram ott io Patronusim
lévén, mindazáltal kgdnek ighen bizodalmasonn recommendá-
lom mind az magham mind kiváltképpen Kun István Uram be-
tsülletit, kinek menyi nem io akarioia tudgia kgd, valamint eö
25 kegyemére Urunktol nehézség ne legyen, hogy ha az haza ilyen
nagy dolghába jo idejénn ielen nem lehet, tuddgya kgd lelkem
Uram gyakrann az házasoknak eörökös boldogh- vagy boldogh-
talansághok függ az első ismerkedestöl, én még evvel az kit az
Isten nekem mutatott soha beszédes nem voltam, égnéhany
napigh valo ismerkedést legh alább egy barátom sem irigyelhet,
30 addgya Isten kgdnek mind ebbe mind több sok alkalmatossá-
ghokba mutatott jo akarattyát mind én mind ez az eghéssz ház
szolgahassa megh kgdnek, s-énis lathassam io eghessegben kgdt,
mellyet az mint Balás falván letembe mind Urunknak mind
kgdnek mondtam, 20 praesentis reménlek, ha penigh az gyűlés-
35 re nézue anticipálnom kell pro. 17 avvagy 18. elébb bizony nem
lehet. Ezek utan maradok.

Kgd ighaz baráttia keöteles szolgálja.

Bethlen Miklos

Osdola 8 July. 1667.

65.

Kun Ilonának

Alsócsernáton, 1667. július 15.

Édes kis Görliczém!

Meghozá Daczó László uram az ajándékokat; szokták monda-
ni: ajándékmarhának szörit nem kell nézni; bizony nem is nézem
édes kis Angyalkám; elég az ha tőled jött; becsületben léssen
5 nálam.

Én, édes Szívem, egy kicsiddég rosszul vagyok, de helyre állok
az te szerencsédre; kérlek tudósíts engemet egésségedről, mellyet
az én Istenem virágoztasson, szívből kívánom.

Ezek után, isten hozzád Lelkem! Kérlek ez háromra: istenedet
10 féljed; szüléidet becsüld; engem szeress, az ki maradok holtig
Hú görlicze társod

Bethlen Miklós

Alsó Csernáton 15 jului 1667.

66.

Teleki Mihálynak

Kutyfalva, 1667. július 19.

Édes Teleki Uram.

Kgd teghnap költ leuelét mind az Inklusakkal egygütt ma megh adák, addgia Isten kgd szép szerencseltetését szolgálhassam megh kgdnek.

⁵ Gyüles állapottiárol s-egyebekről enis bizony eörömet beszé-
ghetnek, de most sok akadályim mia kgdhez *nem* mehetek; Semmi
hireim nintsenek, hanem az miket kgd küldött, nekemis tsak
olylan tenorral ir Botskai Uram.

¹⁰ Holnap az Fejedelmet kiserem egyg keuessé, holnap után me-
giek Teremibe, legh alább egyg hétigh ott leszek, ha tovább nemis,
kgd parantsolattyát ha mi *leszen* eörömet latom, maradvan.

Kgd ighaz baráttia köteles szolgálja

Bethlen Miklos

Kutyfalva. 10. July. 1667.

67.

Kun Ilonának

Teremi, 1667. július 24.

Édes kis Szerelmem!

Minthogy tudom hogy vislád vagyon, im Édesem, két karulyt
küldtem; mindazáltal olly conditioval: hogy öreg uramnak add
legalább egyiket, ha az isten kihozna is addig onnét aszszonyom
⁵ anyámmal egygütt, mellyet, adná isten, érnék hamar; mert csak
már is meguntam szabásu, hogy te túl vagy az erdőn 's én innet.

Adja isten, édes szerelmes kis Görliczém: hallhassak örvendetes
híreket felőled 's hamar láthassalak jó egésségben.

Én pengig addig 's holtig maradok:

¹⁰ Tökéletes szeretőd, isten után kiváltképpen benned megnyugvó
társod

Bethlen Miklós

Teremi 24. julii 1667.

Teleki Mihálynak

Teremi, 1667. július 30.

Edes Teleki Uram.

Egynéhányszor voltam azolta udvarnál, az kgydel valo beszél-
ghetést bizony szivesenn kívántam volna sok dolghokra nezve, de
ha nem lehetett patientia.

- 5 Magyar országhból nékem réghenn semmit sem irtak, hanem
most irt Gyulafi Laszlo Uram az ki valoba biztat ne tsökönnyünk
megh, mert raytok bizony nem mulik, tsak Balo Lászlótól jöne
már valami hirünk. Botskai Uramis irt most, de semmi derekast
nem irt, nem kétlem kgdnekis jöttek olyan leuelei mint nékem.
10 Horvath Ferentzet Urunk most fel küldi, némelly barátimnak énis
irok, noha az írásra nem sok materiánk, nem árt ha kgydis
informállya eöket, in quibus terminis legyünk, az Fejdelem elmeje
ighen szepenn s-iol iar tsak Isten az Porta elmejét vezérленé en oda
ki ugian semmit egyebet quod ad publica¹ nem irok, hanem hogy
15 Balotól mégh semmi hirünk, Fő Vezér megh verettetését Portarolis
bizonyossan hozzák, onnét kivülis latom irjak.

- Eztis mint keöteles ighaz baráttia kegydnek akarám jelenteni:
Tudhattya kegyd Dátosnak nemelly Radhnothoz biratott részét
minap az Gyogyi Ferdöbe Urunk eö Naga száz aranyert az
20 Aszszonyinak Mostoha Aszszonyom Anyámnak adtta, most nem
tudom, vagy talám ha tudomis jobb volna nem tudnom, kitsoda
instantiajara Aszszonyunk téghnap egyy szolgálha birotól az száz
aranyat vissza küldé, s-megh izené hogy az Jozzághot vissza
foghaltattia, miuel penigh az Jozsagh nem Inscriptioba hanem
25 jure perpetuo adatott az száz aranyat nem leválá az Aszszony
hanem visszáz küldé, egyszers-mind Apám Uram irais Urunknak
felölle, bizony dologh lármánk nagy volt, nem Dátost vagy az
száz aranyat, hanem az eghéssz orszaghba valo nagy betstelen-
séghe failalván, hogy ha egyszeri kegylseghet eö Nagok vissza
30 vonnyák tsekély de eö Nagoknak ighaz hú szolgáló házunktól.
Isten megh áldgia Urunkot eö Nagat ugy rescribalt, hogy Foga-
rasfeöldi Jobbagyokat onnet eö Nagok el vitetik, eös Jobbagy ha
onnet el bujosott vagy az eö Nagok feöldenn vagyon vissza nem
botsáthattyák, az mi penigh maghat az portiot illeti mint hogy

¹ ami a közügyeket illeti

35 ugyan tsak aztis adtták volt eő Nagok az maraddgyon, tsak
tuddgyunk kgdel alkunni felette. Volt ugian hire, hogy kgd szá-
mára igyekeznek recuperalni, mellyet én soha sem hittem, mert
tudttam ugian hogy az megh holt Praefectus kgdnek hadtta volt,
40 de aztis tudttam, hogy az után kgd más keppen véghzett az
Eözvegyével, es az mellöl az Dispositio mellöl el allott, de lelkem
Uram mert volt kgdnek olly keués Confidentialiaja en bennem, hogy
megh nem jelentette, holott iol tudtta kgd Gyogyon letebe, hogy
az Aszszonynak adtták, nékem mi közöm hozzá, sem most sem
45 jövendőben semmi hasznom benne, mindazáltal én ugyan nem
hittem s-mostis migh kgd resolutioját nem veszem nem tudok
concludalni rolla, hogy hogy férhetett volna az kgd mü házunkal
valo singularis confidentialiaja és realitássához illyen martzona do-
loghba valo ideghenkedes, Ezt tartozott megh irni s-válaszszatis
kgdtől várni, hadd tudgia maghát minel rendesebben alkalmaz-
50 tatni

Kgd ighaz barattia keöteles szolgáláia

Bethlen Miklos

Theremi. 30. Julii 1667.

69.

Teleki Mihálynak

Osdola, 1667. augusztus 10.

Edes Teleki Uram.

Az el mult hétenn prima Augusti¹ indulván Mihály falvára az
Eötsem Betlen Pál Uram kéz foghására, eppenn tsak 6. praesentis
jeöttem vissza Theremiben, kgdyt mindgiárt akarom vala tuda-
5 sítani, de 7. mingiárt érkezék Kun Istvánne Aszszonyom halálos
betegségéről valo hirem, melyre nezue 8. Augustira virradolagh
kelle ide bé indulnom, külömben ghondolatomba sem levénn
most ide jöyek, az nap azért ugymint 8. estue Darotzon találám
Szekely László Uramat az Posta Mestert, ki bizonyos Baló László
10 Uram megh érkezését mondá, es ugyanakkor érkezék Udvarból
egygy Posta utánna, ki azt mondá, hogy kegdt Udvarhoz várták,
de betegséghe miatt nem jöhetett. Illyen sok alkalmatlan Con-

¹ augusztus elsején

juncturák között, mint hogy sem kgd, sem Nalatzí Uram, sem
15 Posta Mester, sem más senki az dologhban interessatus Udvarnál
nintsen, felek, s-féltem az dolghot nagy hibától, el hiszem kgydis
félti, mint kiis erőss hittel köteles velem együtt az dologhra,
bizony rettenetes nagy marhánál inkább bánnám, ha mü kik mint
égy forghato Agensi voltunk az dologhnak ketten oköztatnánk
ghonduisseletlenséggel; Miuel azert Balo Uramat Isten megh hoz-
20 ta, akar hat akar vak az válasz tudositani kell az Interessatuso-
kat, ha kegdnek moddgya van benne legh iobban véghbe viheti,
ha abba mod nints, én ilyen alkalmatosságokat mutatok. Ezen
emberem viszi Apám Uramnak, az Clauisokat eő kegyemenel
lesznek, s-az három közzül valamelyiket követhetni, vagy az
25 hogy Udvartol az Balo resolutioiat égyy Posta uigye Apám
Uramhoz, s-onnet az Clauisokatis kezéhez vévénn hozza bé ide
itt én mingyárt expedialom, s-migh én magham <Uduarhoz>
oda ki iutnek, addigh azon Posta kegydhez viheti Szent Peterre
az leveleket, s-kgd kiis küldheti, vagy hamarább voltajért, ha
30 Apám Uram eghességhe szenvedné, maghais megh irhatná tsak
rövid szoval, vagy az Clavist kgdhez küldvénn kgd, vagy ha Balo
Apám Uramhoz fíradhatna ott mingiárt expediálhatnák, vagy ha
nem késő én ha az székségh kívánnya ki ballagok innét s-eleghet
fírkálhatok, de ahoz ighen sok írás most nem kell, mert ha succe-
35 dalt az kívánságh, tsak az én altallam eddigh tett informatiokra
kell őket relegalni, az Penz, Követ, és Credentia dolghabol, ha
nem succedalt ugy méghevessébbet irhatni, de akar égyy akar
más utonn, akar ki által az Istenért az tudositast el ne mulassuk,
mellyis Clavissal cum maxima securitate² legyen, mert lelkünkbe
40 jár. Ezek utann maradok.

Kgd ighaz baráttia keöteles szolgálíáia

Bethlen Miklos

Osdolan. 10. Augusti 1667.

70.

Gyulafi Lászlónak

Teremi, 1667. augusztus 13.

Mint kedues bizott ío akaro Uramnak szolgálók és Istenteöl
minden jokat kívánok kgdnek. &c.

² a legnagyobb biztonsággal

Noha ultima praeteriti mensis¹ irtam kegydnek, mind az által ez alkalmatosságghalis akarám Kgydt levelemmel látoghatni, kívánván irásom szerentsés orába talállya. Az hirek semmit nem üjultak azolta, mind az által ez kis Includalt Mesét ha fel nyithattya kgd, talám talál valami mulattsághot benne. Ezekutánn en mint eddigh maradok mind végigh.

Kgd kész keöteles szolgháia

Bethlen Miklos

Teremi 13 Augusto 1667

53 2 30 23 30 2 42 52 30 23 2 52 43 23 50 12 52 12 21 13 23 30
31 12 20 22 23 13 2 52 51 23 30 23 20 23 13 23 21 23 31 31 12 30
2 10 10 12 8 13 2 30 13 2 30 13 2 30 13 2 13 23 13 51 12 53 22
52 23 32 22 23 42 23 33 23 33 12 21 13 2 32 32 2 33 12 43 43 12
15 10 13 50 2 30 2 42 2 41 2 30 2 42 52 13 2 13 23 13 12 21 21 23
30 53 23 50 12 53 12 32 30 12 42 52 12 32 22 21 2 42 41 2 31 2
21.

71.

Teleki Mihálynak

Teremi, 1667. augusztus 23.

Edes Teleki Uram. &c.

Teghnap előtt érkevénn megh, adák kezembe kgyd 9. praesentis Augusti keölt levelét, Ketzer Ményhart Uram inclusáyával égyyütt, hozák égyyszer-s-mind Gyulafi Laszlo Uram levelet es Botskai István Uramet, mind ezekre néző kgydhez valo irásom rend szerent ez:

Ugy hiszem Osdolárol 10. praesentis keölt levelemet vette kgyd, abból láthatta kgyd Balo Uram érkezését énis mikor és hol tudtam megh, miuel jeött, rész szerent Apám Uram leveléből es Balo inclusaiból tudttam megh. 16. praesentis, azértis mindgyárt ki igyekeztem, iobban tudám megh teghnap Apám Uram beszélghetéséből, ugy látom sokat járt faradott s-veszedelmeskedett szégheny, de kerekebb választ kivantam volna, mint az minemüt hozott, En ighazánn irom kgydnek nem tudom sohais miuel jeött, mert hogy eörömmel halghattatott latom, Tihaya levele io es szép szokkal vagyon, ellenbe Panayot rerum praesentium necessitatem et iuramentum¹ emleghet. Fő Vezér sem üdöt nem mond migh

¹ az elmúlt hó utolsó napján

¹ jelenlegi kényszerhelyzetet és esküt

várákozzunk, sem utat nem mélyen procedállyunk, sem embert az kivel tractállyunk, mert ugy látom sem Császár sem Kaymekam nem tudgya, sem Salvus Conductus sem assecuratio nintsen, mégh tsak azt sem mondotta vagy irta sem feő Vezér sem az többi hogy ménnyené valaki bé tractálni vagy ne, ménnyen, holott iol tudgya kgyd mindenek tsak attol függhenek hogy mi ieő az Portárol, addigh mü sem Tractákba sem Actiokba semmit sem procedálhatunk, az Atyafiakis migh nem assecuratusok onnet belöll, én nem tudom mint kezdnek valamihez, nemis hiszem semmihezis kezdgyenek, hanemha kételenségből.

Az dispositiot értem, hogy kgyd Kővárba mennyen és ha lehet Gyulafi László Uramat bé hiya, bizony iol esnék, és akkorra confluálnunk kellene, s-ugyan valoba hántorghatnák megh az dolghot az nagy süveghü emberek, mert bizony az én bolond agyamnak ugy tettzik, hogy ighen sleytül vagyunk mégh benne, mint ha éppen tsak most kezdenök, Ha lehetne azonn kellene lénni, hogy az Erdélyi ado alkalmatosságával menne ugy az ember bé, hogy megh mondvánn Cathegorice az dolghot vénne Cathegorica resolutiotis benne, és hogy annak az adonak bé indulásaigh eléghséghes informátiok és készülteket vehetne ember onnan kívül, noha az penznek éppen valo kezbe adására nem tudom mint lépnek az atyafiak, azt sem tudom müis ilyen bizonytalansághra mint kívánhattuk, ha ennel bizonyosabb és fundamentumosabb resolutiot nem veszünk, mindazáltal pénz nélkül bizony ez sem lehet, mert ha az Fő Vezér Candiabol ki nem jeő, eő néki bizony tsak tudtára kell adni hogy az dolghok késedelmet nem szenvednek, azért Ai vel nega,² es az Portánn Császár előtt tsak tractalni kellene, mert ez én nem tudom meddigh vonodik, az minapi pénzbe penigh ugy tudom az egy Kaymekánon kívül senki az Portánn tsak égy penzt sem látott, ott tractáltatvánn az dologh bizony odais kell, mert hogy teőbbször Tengheri es Hada-kozásbéli szerentsére bizzuk ez dolghot, (.hozzá tévénn hogy Fő Vezéris magha existimatioia s-authoritassa eghézszz megh maradásával valo megh jövése bizonytalan.) én bizony nem iovallom, mert én ugy látom az Fő Vezér magha szeretné ezt az dolghot véghbe vinni, ha Candiánn először által eshetnék, ellenbe ha Panayot levelére tekintünk, ollyis eötölhetik ember elméjébe, ta-

² helyeseld vagy tagadd

55 lám eő, "ugymint az Fő Vezér" lévén az Német békességnek
tsinaloja, mind inkább szeretné haladását, mert ha ki azt vetne,
csak azért halasztja, hogy nagy galyibaia van most, migh ezt nem
véghzi, másba nem akar elegyedni, hiszem tudgya kgyd az In-
structioba minden ilyen difficultásokat tollaltunk volt, nem ki-
60 vánván az eő ighen dérek belé elegyedéseket. Erről noha
keötelességem tartja, de kivalt kérdéslen, illy hoszszu irással
kegydt nem terhelném, de felek Gyulafit bé nem hihattya, azért
akartam enis vekony tettzésemet megh irni, hogy kegyd mondgia
megh eő kegyemének, vagy mutassa megh ezen vékony vélekedé-
65 semet, melyre kérem szeretettel kgydt, mert más mint itil felölle
szabad vélle, de én ebbe maradok, s-iovallom Aut modo aut
nunquam,³ serénykedgyünk benne, mert már Törökis égynehány
s-Panayotis tudgya, az válaszunk penigh tsak mézes mazzagh.

Ketzer Ményhart levele rész szerent keöszöntes, rész szerent
70 Frantzuz Flandriaba valo successusi, Császárnak vele valo békél-
les és hadakozas közt valo velekedese, es Balassy Imre el botsattá-
sa, Spanyol számára valo had foghadás.

Gyulafi Uram mit irt magha szoval megh mondhattya, tsak
biztat mind haláligh.

75 Botskai Uram ez Inclusat külte ide, probalám nyoltz vagy
kilentz Clavissal el nem tudam olvasni, külgie viszsa kgd Gyulafi
Uramtol, magha talám megh tudgia feitetni, vagy talám amaz
nagy reghi Clavissal van irva, mellynek pária én nállam nintsen.

Méghis hoszszas irásomrol kgdt követem s-maradok
80 Kgd ighaz barattia köteles szolghaia

Bethlen Miklos

Teremi. 23. Augusti 1667.

Omne promissum cadit in Danubium.⁴ Az Daru Toll.

³ most vagy soha

⁴ Minden ígéret a Dunába esett.

⁵...⁵ [margón]

Teleki Mihálynak

Teremi, 1667. augusztus 25.

Edes Teleki Uram.

Kgyd 23. praesentis irt leuelemre teghnap tétt válaszsát ugyan teghnap estue vettem Radhnotonn, akkor az mikor már sokat beszélghetvénn az mü kegyls Urunkal eö Nga Balo Uram követt-séghének relatioiával, mind elmémet ighen világhosittá, mind szívetem kiváltképpen vighasztalá, mert monda olly szokot, mikor azt kérdeztem volna, mi az oka hogy levél által semmiről sem tudositottak sem assecuráltak, hogy azt tsak azért tselekedtték volna, hogy ha Balonak szerentsétlenséghe törtennékis az dologh ki ne csödüllyön, de hogy szoval elégghé megh mondta az Tihai néki, hogy ha az Vezér az Tengherenn innet tudtta volna ezt az dolghot, nem mént volna által, hanem mint derekasabb dologhoz ennek az ghonduiseléséhez foghott volna, és hogy nem sokára vagy békesség, vagy gyözelem által véghét advánn Isten az Candiai dolghoknak, Fő Vezér Császár akarattya is azt kívánvánn viszsza ieö udvarhoz, és onnet talám inkább foghunk mü sürghet-tetni, az ighiretek bé tellyesítésére, mint sem mü sürghetnök őket, ezek Istennek háálá szép reméseghek, mindazaltal mind az Atya-fiak elméjét mind az maghunkét tsak arra birjuk, eökis semmi actiohoz addigh ne kezdgyenek "az Istenert," mü se, migh Urunk ujiobban bé küld az Portára, és az Fő Vezérnek tudttára addgya, hogy az dolghok késedelmet nem várnak, az io alkalmatosságok mulnak, oda Candiába az sok féle veszedelem közzé nem kotz-káztathatni az tractálando titkot, azért ha az Vezér ki nem ieöhet recommendállya az eghéssz dolghot Udvarnál olly formánn hogy ott tractálhassunk s-véghezheüssük Magyar ország szama-ra, mert Candia meszszeis veszedelmesis, ezt egy postais el viheti az Vezér utánn, keöltség nem sok kell hozzá, erre penigh ugy hinnem Cathegoricumot resolválnak, vagy üdöt halasztanak, mint most, melly ha lenne patientia, vagy megh iriák hogy ménynyünk az Tractára Udvarhoz, melly ha leszen bezzegh akkor, Penz, in bona forma¹ irott pecsetes feles személyektől subscribalt, minden

¹ szabályosan^a...^a [margón]

aequivocatiok es symbolizatiok nélkül keölt Credentia, és Instructio (.de hiszem az Instructio már holnap utánn leszen eszendeje ugymint 27. Augusti hogy nállam vagyon.) keszen legyen, mindgiárt kell menni, tractálni, es ha Istennek ugy tettzik az Athnámet ki hozni, mert ha semmi veszedelem nem volnais az sietésbe, már ebből az esztendöböl ki rekedttünk, de lehetetlen az Vezér ezt az Telet Candiába töltse, bizom ahoz ez télen tractáinkot mindenütt el véghezhettyük, es Isten az más Tavaszt advánn érnünk hozzá foghatunk eő Felséghe tettzeséböl, és seghittséghevel. Kérem kegyd Gyulafi Uramat kövesse szommal, hogy maghának es másoknak mindent nem irhattam, hiszem eő kegyemek maghokis kegydt sok levélnél többnek tarthattják. Nékem ha kegyd ir hol létemet udvarnál tudni foghiák. Ezzel maradok kegydnek szerentsés utat kívánván.

Kgyd ighaz baráttia keöteles szolgálháia

Bethlen Miklos

Teremi. 25. Augusti Anno 1667.

73.

Teleki Mihálynak

Teremi, 1667. augusztus 25.

Edes Teleki Uram.

Mivel Gyulafi Uramnak azt irtam, hogy kgydre és kgydnek irott levelemre relegálom, azért mint hogy az dologhbol valo ki ijesztésektől félvénn az Urak, azt találták hogy az Panayot levelét megh ne mutassa kgyd, az 40 Ezer Taller dolghábais külömböztek rész szerent, nem szükséggh kgd 23. praesentis költ levelemet mutassa, ugyanis azt irtam benne kgydnek hogy vagy mondgia megh tettzesemet, vagy mutassa megh levelemet, az az vagy Terminus elégh szabadsághba hagyván kgyd discretioját, most azért mást irtam, mellyet mint hogy arra relegáltam eő kegyemét bizvást megh mutathat kgyd; Ez penigh az tzedula válasz punctatim az kgyd levelére.

Ad. 1. Mivel Apám Uram az Balo Memorialéjába es Panayot levelébe teöbbit látott ellenkezöt, mint remenséghet, azért Censuraia ighen éggyezett avval az mit én irtam, mert olly nagy biztatá-

sokat nem hallott, mint az mellyeket én ma beszéltem, mellyeketis az Fejedemnek száyából hallottam, es az Gyulafi *Uramnak* megh mutatando levélbe le tettem, mellyet Apám *Uram* eörömmel hallott, s-kivánnya ugy legyen.

- 20 Ad. 2. Az pénzt valamennyit az Fejedem eddigh ki adott hogy mindgyárt refundályák megh kivánnám, az többitis pro meliori esse¹ kérheti ember, de én migh az Fő Vezértől olyan válaszom nem jeöne, mint az mellyet az levélbe fel tettem, bizony ha adnák sem venném kezemhez, mert félnék hogy ha változás esik az
- 25 Török elmejébe ortza pirulva kell vissza adnom, eö nékik penigh az *Atyafiaknak* annál a pénznél nagyobb zaloghiok vagyon, ugy-mint az eröss hit, és az végheö veszedelemtől valo félelem, mely-lyen meghis kellene nyughodni, ha eök az mi hitünkönn megh nyughodttak
- 30 Ad. 3. Balo Memorialeját én nem láttam, azt mondgia Apám *Uram* abba sints ighen több biztatás mint az Panayot levelébe, ha azért az Panayot levelét nem mutattya kgd, bár emezt se, hanem az Vezérét es Tihaiáját.

- Ad. 4. Panayot levele dolgha az mint az *Uraknak* tettett, 35 szükségh hogy nekemis tessék, de oh lelkem *Uram*, mi szaszszorta inkább félek én attol hogy belé ugrattyuk eöket mint sem ki ijesztyük, égy biztato szo teöbb az desperatusnak, mint száz ijesztö, en bezzegh bizony semmi titkolast töllök nem jovallanék, de tudom nem raytam áll, ne az én Censuramat kövesse kgd,
- 40 hanem az *Urakét*, s-az mint megh mondták maghokis ighen lassan biztassa, legh iobbnak itelem, hogy az mint az levélbeis irtam suspendályya elméjeket migh az Vezertől válasz ieö uiio-ban, addigh az *Istenert* belé ne gázollyanak fundamentum nélkül, ha belé gázolnak s-veszik legh alább az én lelkem számot ne
- 45 addgyon erettek.

- Ad. 5. Ha Gyulafi *Uram* bé jeö szükségh kgyd *Urunkat* idejénn tudositssa, hogy az *Interessatus* *Urakat* es kiváltképpen Balot oda hivassa mikorra kgyd érkeznek, ezt penigh valami más szin alatt, de Gyulafi *Uram* bé jövésétis ugy igyekezze palástolni, meszsze
- 50 vagyunk mégh az dologhtol, csenghettyüt ne kössünk, ha penigh semmi derek dolghot nem hozhat bé maghával, mi haszna lármát tsinalni, mindazáltal ha jo moddal bé jöhetne, bizony iol esnék. Ha penigh eö kegyeme nem ieöhet, mint hogy nehezennis hiszem, kgydtől megh értvénn eö kegyeme az dolghokat, kgydis megh

¹ jobb célra [?]

55 értvénn eö kegyemetöl ha olly dolghokkal tér kgd megh, hogy
szükség az Úrakra egybe gyülni ugyis Urunkat tudosithattia,
hogy az Urakat convocáltassa, ha penigh nem ollyakkal tér kgd
megh, honn maradhatnak, ne vádollyanak bennünket hogy sétál-
tattyuk hejába, ez ebbe az punctumba az Ur tettése.

60 Mindeneket kgd legh iobban alkalmaztathat, valamit az levélbe
irtam az Portára valo küldésről, nem tsak trefába irtam, hanem
ugyan ugy iovallanám mind én mind Apam Uram *es hogy hamar
lenne.* Negy Credentialiat kültünk. Teremi. 25 Augusti 1667.

Kgd ighaz barattia köteles szolgálhaia

65

Bethlen Miklos

Credentia pária.

Michael Apafi &c. *Generose Domine nobis honorande. Salu-
tem & benevolentiam nostram.*² Bizonyos mind az két hazának
iovára és tsendességére tartozo dolghok felöll valo beszélghetes-
70 re kültük ki Nemzetes Széki Teleki Mihály kővári feö kapitány
hivünket Kővárba és arra kgytek felé, kgydt azért kérjük az aránt
mondando szavainak addgyon tellyes hitelt. Eidem de reliquo
felicia quaeque precamur. Datum in Castro nostro³ Radhnot die
25. Augusti 1667.

75 Mennyen végére ha lehet kgd, Frantziaival mit végheztek.
Penz dolghából hová biznak. Rakocy in quibus terminis &c.
Sapientis satis.

74.

Bethlen Jánosnak

Bethlenszentmiklós, 1667. október 17.

Edes Apam Uram.

Ez estve erkezek hozzam ezen Levelem megh ado Keresztes
Ferencz nevü Etek fogo által ez sok Inclusa, nagy része kgldnek
szollo Levelben volt includalva, de mint hogy engemet arra rele-

² Apafi Mihály stb. a tiszteletre méltó nemzetes úrnak. Üdvözlötünk és jóakara-
tunk.

³ Ugyanennek a többi ügyben szerencsét kívánunk. Kelt várunkban

^a...^a [kiegészítés a margón]

5 gáltak, megh kellett ökött olvasnom, mellükbe oly szörnyü akadalyokott latok, hogy ha Reformata religion nem volnek, -s az Divina Providentiat igen szorossan nem hinnem, esztendeigh valo gondolkodással sem talalnek egresszen elmémet megh nyugtato Resolutiot benne. De eszt az Dilemmat fel tevém, hogy Isten, 10 eszt az kezünk között forgo dolgot vagy szerencseltetni akarja vagy nem, hamareb hozza szolhatunk; Ha azertt az Isten boldoggettani akarja, noha ez akadaly eset, de csudalatosson secundalylya, csak magunk ne hamarkodjunk, ha pedigh romlast rendelt Isten, akarmint teprenkedjünk el jö az gonosz, az mellýett erdemlettünk, menel inkab sietünk, -s mast siettetünk, annal inkab bele 15 esünk, mind az által az idő -s az szo szaporgatas ugyan nem jo, -s noha az en Censuram legh utolso, mind az által velekedesemet megh akartam kgdnek irni, tudvan hogy ha edjütt volnek kglldel, magais megh kerdezne kgd felölle.

20 Legelőször azertt fel teszem, hogy Panajot arultatását, eppen mint az *Szent* irast el kel hinni, mert Nadasdi titok Tanacz irja, mert az *Residens* Levele 25 July költ, az Balo uttyával ide haza erkezesevel eszt egyben vetvén edgjes, Nadasdiban sem ketelkedhetik ember, mert megh Balorol valo hirt nem tudott, mikor eszt 25 irta az E alat valo irast, hogy maga költhette volna, de rosszab megh ennel az G alat valo *Informatio*, az melyben Bori Mihaly ugý latom, aligh tudja szegeny kinek hidjen, kit vadollýon, ismerem az embert, ha leszen kivel, bizony bele vágh, -s nyakon nem hadja magát kötni, de valahol ő aszt irja *Csudalom* Nadasdi 30 *Uram* izente &c. nagy *Nota* *Benének* tartom. mas *Nota* *Beneis* vagyon, hogy *Bosok* *Vara* az *Papoknak* adasával ő magara gondot viselhet, mert aszt tudom *Bosok* az *Fancsi Familiae* levén, az az *Hamula* nevü *Jesuita* egy *Fancsinenak* nem tudom mellyiknek ugý teczik *Fancsi Palnenak* latra volt -s az *Privatus Rancor* ot 35 vagyon, de elegh az hogy az *Inquisitio Privatumnal* többet hozhat ki, -s bizony ha Bori vagý hitetlensegből, (melytől nem igen felhettek,) vagý ketelenseghből el esik, mind füle farka kin leszen az dologh^{nak}, Ugý latom mindenek sietnenek hogy Panajotot megh ölesse az *Fejedelem*, 2 Hogy az *Vezer* es *Csaszarnal* az egesz 40 dolgot veghbe vigye, 3. Hogy *Refugiumot* adjon, -s haddalis assistallýon, mind ezek nagy megh bodulasnak jelei, nemis csudalom mert sunt *propter* torem, *propter* fulmen,¹ de en az en csekely elmem szerent, mind ezekben nem sietet, hanem inkab lassu

¹ közel vannak az üszökhöz, a villámhoz

szinezest, regi szokas szerent, az Magyar orszagi szabadcsagh
45 mellet valo Protestatiokott firkalásokott javallanek, per partes²
teszem fell.

1. Mint hogÿ Panajottol mondjak szarmazni az Caput et Ori-
nem totius mali,³ valamellyiket mivelnem; Vagÿ az hogÿ mind Fő
Vezerneki tihajanak es Panajotnak ugÿ irnek -s izennek, mint ha
50 mind azok az dolgok mar Füstbe semmiben multak volna, hogy
igÿ maga Panajot az Eb, irna hamis hirt az Residensnek, -s ugÿan
eö nyalna ki belölle, az miben kevertt. Avagÿ ha az Vezerneki es
tihajanak ugÿ nem irnek vagy izennekis, de Panajotnak bizony
ugy, kinek szollo Levelemet törökül fordetván, az tihajanak kül-
55 denem, megh irvan okatis, miertt kellet Panajotnak ugÿ irni, s
Chategorice megh irnam az tihajanak, hogy soha bizony Panajot
altal, az az dologh nem succedál, söt az mint mar kezdette, ö
miatta eppen el romol, már latnak Panajot nélkül leszneke inkab
el, vagÿ Magyar Orszagh nélkül, ha kapnak az dolgon, bizony ki
60 rekesztik Panajotot, ha pedigh Panajot eszt az irastis megh tudja,
emezekis Panajot nélkül nem akarnak tractalni, elegh tanusagh
nekünk. En bizony nem tractalnek kivalt Candiaban, hanem ha
ugÿan Panajot jelen letiben tractalnek, hogy ha eb lenneis Pana-
jot, aszt irhatna az Nemetnek, hogy eszt tractaltak -s veghbenis
65 vittek, akkor akar mit irna nem bannam, ha eppen negative
resolvalnais az Porta, akkor kisseb veszedelem volna benne, mert
valamely oraban Panajot megh irna amoda, azon oraban az mi
követünkis megh irna ide, -s mi Magyar Orszaghban, -s tudna
kiki mihez tartani magat, de igy mi sollicitalton sollicitallÿuk,⁴
70 emezek halasztton halasztanak, Panajot irton ir, az Nemet mind
eleb eleb nyomoz [?]; Azert mindnyájokott el alutnam en most egÿ
kicsiddegh szinten Panajoton kezdven; Ha pedigh Panajot megh
öletese megh lehet, az bizony job, de aszt hogy neki vagÿ Urunk,
vagÿ Balo megh irja, vagÿ Inczedi megh mondja, hogy eö altalla
75 tudodot ki -s aszt mi megh tudtuk, ez nem javalhatom, mert
egyszer cifra ugÿan cifra, -s ha ö aszt megh erti, bizony magat
feltelni kezdi, -s ha ö az mi követünkötől felni kezd, bizony bar
fellyen az egész dologis tölle, nekem ugÿ teczik az nem resipiscen-
tiara hanem inkab az dologh ezen Praecipitatiojára izgatna ökött,
80 ha azertt ugÿan csak tractalni kel, job ugÿ tettetni, hogy eö neki

² az egyes részekre

³ az egész baj forrását és eredetét

⁴ sürgetve sürgetjük

igen hiszünk, -s úgy alkalmaztatni az szokott, mint ha mindennek csak az Fejedelem volna szerző oka, caetera fatis committendo.⁵

2 Ha Kara Ibraim pedig fel valalná Panajot minalását, es maga az Portara be menven, az dolgot tractalná, ha ezen az
85 Magyarok megh nyugonnanak, en nem improbalhatom, mert ő dolgok, de en volnek Magyar orszagh, Göröghtől azt tevéen trefaltatva [?], bizony nem hamarkodnam az Törökkel valo confidentiaval, mind az által ha Panajotot ugyan vallani kel, mint hogý ha secure lehetne, bizony vallaniis kellene, job Kara Ibraim által -s
90 amazok nevevel legýen, Görög, török, edjik eb, masik ebet had marja, ez modon talam az mi reszünkröl job, de az Attyafiak reszeröl ugyis perpericulum. Nemis hiszem Kara Ibraim Candiai utat fel vállalhatna, mert őis tekintetes ember levén, mind Egri Basa Budai Vezér fejiben sok szeget ütne, ollyan messze Uttýanak
95 semmi derek okatt nem adhatván, hanem ha azoknakis comendalnak, melybenis perpericulum. Job volna Kara Ibraimnak inkább csak az Portara menni, -s ot úgy kezdené tractalni, mint ha mi semmit sem tudnánk benne, úgy osztan ha az Vezér eleiben menne az dologh, latvan hogý az Portais tudja, nem temporizalhatna, hanem vagy pro vagy Contra hozza szolna, nekünk penigh
100 menczegünk Csaszar elót Fő Vezerele, Fő Vezernel pedig Kara Ibraimmal kesz volna.

3. Borýnak -s masoknak az Refugiumot igirni könnyü, adni nehez, ha Borýnak -s ot az Attyafiaknak, valaki hiv barattýok
105 bizony az vagyok, de vagy engedi az Porta megh az egesz dolgot vagy nem, ha megh engedi salva res, ha pedig nem engedi, miczoda refugium lehet it valakinek, keserves dologh, de így vagyón, mind az által ha ugyan ki szorulnak, Istentelensegh volna, vagy csak addegh be nem fogadni, migh vagy bekelhetnek,
110 vagy ad tutiora loca⁶ elabalhatnak, kitöl Isten szent fiaert oltalmazza, hogy arra jusson szegenyeknek sorsok, mely migh lenne javallanam, legh elöször Nadasdit hiják magok köze, (ez hivas nagý proba kö leszen) Borý -s akarmellyik mellett az Nemessi szabadczagh szine alat fogjak erössen, modo ne extra limites
115 regni, ne coram peregrinis iudicibus, sed ut nobilis citatus et creditus,⁷ nem kel felteni &c.

⁵ a többit a sorsra bízva

⁶ biztós helyre

⁷ csak ne az országhatáron kívül, ne külföldi bírák előtt, hanem mint nemest és megbizhatót idézve

Ha Praesidiumokott kezdenek szaporittani, vagy Brunonal le-
vö Nemet hadat le hozni, protestallyanak praetendentes Pacem
cum omnibus Vicinis,⁸ es hogy teli quartellyal soha az Magyarok
120 nem tartoztak, sem nem subeallyak, ha Nadasdi hitele megh el
nem romlott, eppen csak öis el fordethattya eszt. Megh mutatván
hogy az szeget fogh ütni az Török, Erdelyi Fejedelem es az
Evangelicusok fejiben, mely Intimatiot secundalhatnak mind az
Fejedelem egy követseggel, mind az Evangelicusok egy Querela-
125 val, nem nehéz az Portanis büzben költeni, ha hadat kezd ala
hozni nem nehéz Török felölis, egy kett hazugh hirt zudittani,
csak magokott szegenyekett *Isten* edjessseghben megh tarcsa, Vad-
nak illyen utak, gyakran nagy Conspiratiok ki nyilatkoztak, de
magok a kiralyok nem üztek füztek, felven hogy az mit megh
130 akarnak előzni, nagy medvekett ugratvan fel, azonra kenszerittik
az nepet; Ha pedigh kitöl *Isten* oltalmazzon, semmit az dexteriza-
tiok nem hasznalnak, in eo casu ex eius petitis extrema tentanda
praemissis his *praemittendis*,⁹ plausibiliseb leszen, az egész keresz-
tyensegh előtis Causajok.

135 4. Az penz le szalletas felöl az *praemissak*bol itilhetni, ha tracta-
lunk bizony penz kel, de ha suspendalljuk az Tractat, az penzis
vesztegh lehatt. Hosszas irasomrol kglDET követem, de irtam ket
okon, edjik hogy kglDDEL szemben nem beszélhetek, mint hogy
edjüt nem vagyunk, masik hogy en forogvan edjik benne, talam
140 inkab izzad hitvan homlokom bele, mint akarkinekis, kglDETT
kerem ez Levelemet ne neheztellje nekem vissza küldeni, vagy ha
mi reszet kglD HELLYESNEK itili, azt megh jegyezvén Teleki Uramhoz
küldeni, mert csak egy emberem sincs kitöl ö kenek irhassak. Ezek
utan az jo *Isten* vezereillen mindnyajunkott ez szövevenyben
145 szent Lelkivell. *Szent Miklos* 17 8bris Eýfelkor 1667.

KglD engedelmes fia.

Bethlen Miklos

Hogy Borit persequallyak inkab privatus Ersek Rancoranak es
Jesuita Furianak tartom en, mint az dologhrol valo Gyanunak,
150 mert bizony Vitnedire töb gyanusagh lehetne szaszor, mint Bo-
rira. Hogy Nadasdi bucsuzast javallot neki, majd aszt gyanettom

⁸ tiltakozzanak a valamennyi szomszédal fennálló békére hivatkozva

⁹ abban az esetben kérésükre a legvégsőket is meg kell próbálni, előrebocsátván ezeket az előrebocsátandókat

mostani eszemmel mar belölle, hogÿ mint szolgat Csaszar megh ne fogathasson, hanem mint Nemes embert oltalmazhassak az többi.

75.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1667. október 19.

Edes Teleki Uram.

17. estue jövének az leuelek elég sok feö teörésemre, 18dikra virradolagh mentek innét Apam Uramhoz, tsekély veledésemet elégghé megh irtam Apam Uramnak, kérvénn hogy leuelemet
5 külgie kgydhez, melyre relegálom maghamot, de kérlek kérdetlen Tanáts adonak rendelt fizetessel ne fizessetek. En itt leszek ha kgd mit parantsol, kéremis tudositson ezekről. 1. Mikor megyen Udvarhoz? 2. Ki megyen Intzedi utánn, s-miuel? 3. Ki megien Magyar országhba s-miuel? Ha az Apam Uramnak irott leuelem
10 kgydhez megien kérem külgye vissza kezemhez, ha penigh oda nem megien s-kivánnya kgd mint az eötödik kereket az szekérbe, az en bolond elmémetis venni megh irom. Eörömet tudnam aztis ha iriake Magyar országhba valakinek, signanter Borynak választ. Intzedi utánn hogy Clauissal irjanak, azt iria kgd; Én adtam Clauist hozzá, hogy az Instructiot avval iria le Baloval egygyütt, ha Balonál nem hadtta az mássát én nállam nem hadtta,
15 mert én akkor Fejervárrol el jöttem. Az minap mondott szász pap fekete lovaiolis kérem tudositson kgd. Ezek utánn ayánlom az Isten kegies ghondviselése alá kgd. Szent Miklos. 19. 8bris 1667.
20 Kgd ighaz barátia keöteles szolgáláia

Bethlen Miklos

76.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1667. október 19.

Edes Teleki Uram.

Ézenn orába erkezek az Étek fogho vissza Apám Uramtol, im azért mind azokat az leueleket, és az Apám Uram censuraiátis oda küldöttem kegydnek, mellyet kgyd Urunknak eö Nganak mutasson megh. Ott fityegh az én leuelemis, mellyet az Apám Uram

nékem irt leueléuel égyütt kerem külgyön viszsza; En valamit ád az io Isten, de tsak azonn maradok mint az Tormába esett féregh. Az égy Panayotot fascinálnám az mint Apám Uramnakis irtam, s-de reliquo Feő Vezér viszsza iöveseigh suspendálnám az Tractát. Ezt penigh oda ki megh irnám, megh mutatvánn az el kerülhetetlen akadályokat, iovallanek mindennémü dexterizatiokat, iovallanám az Kara Ibraim által az Portann valo tractát, mégh aztis ugy ha tellyességghel lehetetlen volna mulatni, de mindenek felett iovallanám mind oda ki mind ide bé az Tracta eghéssz suspensioiát migh ez uiyonnann Zendült hir és gyanoságh az udvar fülebe megh halna, migh Panayot az mostani néki irt hamiss hirt megh irná Bétsbe, mellyre Nádasdi által rá uigiáznék, addigh az mint Apám Uramnakis irtam az atyafiak protestálnának, panaszlanának az réghi mod szerent, mellyet már az udvar iol megh szokott, mégh Nádasdi lenne mint égy mediator közteök &c. Sapienti satis, elég ravasz vagy te, énis teölled tanultam az mi kitsidet tudok ravaszághot.

Borynak, Wyttniéidinek, ha secure irhat ember megh kellene irni, hogy itt Erdélybenn ha tsak ház helyetis vénnének Donatot extráhálvánn, ugy mint Residentiás embereket oltalmazhatnak, nem mint Transfugakot, kiknek refugiumot ighen syncere kell adni, s-meghis tartani, azértis io idejénn declárálni, hogy mint adhat eő Nga. En penigh ighen jovallanám hogy az Frantzuzt találnák pro refugio¹ megh, mind az által ighenis ittis adni kell. Enis irok nekik ha secure megh lehet. Ezzel maradok.

Kgd ighaz baráttia keőteles szolgálháia

Bethlen Miklos

Szent Miklos. 19. 8bris 1667. Négy orakor dél után.

Bezzegh ha Nádasdi az Residens leuelét megh szerezhethné, de igyis, ha ugyan Panayotot vádollya ember mind Marcantoni, mind Panayot felől mindent az mit onnan kívül irnak megh kellene irni; vagy ha mindenek tsak az Fejdelem neve alatt lesznek, ugy az Atyafiaknak kissebb veszedelmek. Intzedi minapi Instructioit el kültem, hogy pro ratione et tempore² varialhassa Balo, kérem kgdt ezis azért el ne veszzen, az mostaniis maraddgion itt párba.^a

¹ menedékül

² lehetőség és idő szerint

^a [utóirat a margón, függőlegesen]

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1667. október 23.

Edes Teleki Uram.

Kegyed leuelét oda küldött emberem megh adá, melyre válasz nem kell, mert az melly nap kgydtől emberem el jeött, azonnap oda érkezhett az Étek fogho, hanem kerem inkább kgydt mind
 5 az Apám Uram Censurát, vagy ha azt nemis, legh alább az en eő kgynek irott leuelemet külgie viszá, s-nékem parantsollyon ha mibe tudok szolgállok.

Maxaine Aszszonyommal valo dolghot az Aszszonyra biztam volt, mihelyt szembe leszek eő kegyeméuel véghére megyek. Ezek
 10 utann kgdt Istennek ayanlvánn maradok.

Kegyed ighaz baráttia keöteles szolgáláia

Bethlen Miklos

Szent Miklos. 23. 8bris 1667.

En ugy tudom Balo az Feö Vezérnek semmi summat nem
 15 specificalt az ighiretbe, hanem tsak az Tiháyának és Panayotnak, azért talám nem artana, hogy mind az Feö Vezérnek, az mint az Instructioba volt az 10 000 Tallért, mind az Reznek az 2000 vagy bar három Ezer Tallért ighirne megh most Daudid Deák s-Intzedi, hogy ha Panayotot vádollyuk s tractálunk ugyan szollyunk s-ighir-
 20 iünkis.

Botskainak s-Borynak irtam, kerem az teobbiuel égyütt külgie el kgd, de az Istenert vigyék ugy, hogy kezbe ne akaddgyon, mert nem vona io.

Ha Horvat Ferentz Uram megh iö, vagy az Portárol ha mi hirei
 25 vadnak kerem tudositson kgd.

Ha Horvat Ferentz Uram megh iö, egy elmelkedésem vagyon, mint kellene Urunknak az Betsi Udvar meg probalni, s-ha Isten akarná meghis bolondittani ebbe az Casusba.

Kun Ilonának

Bethlenszentmiklós, 1667. november 7.

Édes egyetlenegy Gyönyörűségem!

Mivel az vak és bolond szerencse, vagy — hogy a pogányok' vak istenét ne imádjuk vagy csak emlékezettel is — az dolgok úgy hozzák, hogy az mikor tú egyik országszegletében, én akkor az
 5 másikban lakjam; ha mikor közlebb esnék is egymáshoz, mint most, én ismét el távozzam: küldöttem, Édesem, Balog Zsigmond uramot látogatásodra; mert, Szívem, az jövő héten felmegyek Udvarhelyszék felé 's osztán eltávozván innét, messzebb esem
 10 tőled; félek is hogy karácsonig sem láthatlak, sem látogattathatok; de akkor ha Alamoron lennétek, talám oda mennék, kivált ha magad sütted kalácscsal gazdálkodnál; no adja isten, édes Lelkem, hogy akkor, vagy akármikor csak hamar lássalak örvendetes jó egészségben; addig is örvendetes híreket hallhassak, Szívem, felőled.

15 Az minémű kesztyüt kérsz vala, Zágorba küldtem Édesem; adja -isten, egészséggel viselhesd; ha isten módot ad benne, selyemből csináltatok egy bokrot; de megkívánom édes Görliczém, hogy rá szolgálj; az mit elődbe irtam, ird meg; az Bibliát szorgalmason olvasd, énnékem is igen szépen irj 's tudósíts egészségedről, 's arról
 20 is, mennyit irtál már 's az Bibliát is meddig olvastad; arról bár ne tudósíts, hány himet varrottál, vagy hány órsó-fonalat fontál; mert az ugyan is talám csak gyertyabélnek volna jó, vagy annak sem, édes szerelmes kis nagy Anyám.

25 Megmondja Balog Zsigmond, csak kérdezd meg tőle, ki volt most vacsorán vendégem; de meg ne haragugyál; egy szó ne légyen mindjárt fülbemászó; mert csak bébotlott ide az házhoz az az jó ifiu özvegy asszony, de bizony hiában; már késő: mert te kis tolvaj mind elrabortad az szívemet még az tavasszal; maradok is édes szerelmes Szívem, szép kis Görliczém

Holtig tökéletes szeretőd, igaz hű mátkád

Bethlen Miklós

Szent Miklós 7. novembris 1667.

Teleki Mihálynak

Keresd, 1667. november 20.

Mint kedues io akaro *Uramnak* keötelesenn szofghalok és Istenteöl minden iokat kivánok kgydnek keduesiuel egygütt. &c.

Teghnap értém hogy kegyd Ebestfalván volna, mint hogy azert magham hol mi alkalmatlansághim miatt oda nem mehetek, akarám kegydt ez kis irásommal látoghatni, s-éggyszer s-mind tudositaniis.

Ma beszéllék az Aszszonnyal; Az mint kegyd rám bizta vala, az Maxai Ferentzné Aszszonyommal valo dolghot, en az Aszszonyra biztam volt, de az Aszszony emberek egybe nem alkhat-
 10 tak, mind kegyd tekintetiért s-talám az én keues szomrais az Aszszony ighen volt rayta, de Maxaine Aszszonyom tsak azt mondta, két ezer Tallérért sem adná eppenn, de ha eő adnáis az bättya, és az nagyobbik fia ki már io iffiu leghény nem énghedne
 15 megh, hanem ha minden keppenn egyenlő ioszághot szerezne kegyd néki ugy más dologh volna, ebbe vagyon tsak az dologh, bánom hogy erről az részről iobban nem szolgálhattunk kegyd-
 nek, mondotta ugyan hogy ugy az mint kegydel alkunni kezdett megh lehet, ki vévénn maghának bizonyos szamu Jobbagyot, bizonyos erdöt és szanto feöldeket, már azt kgyd tudgya mint
 20 alkutt velle.

Kegydt kérem hol mi tudhato hirekröl tudositson, értettem Horvat Ferentzet megh fosztották, tsak valami leuelet ne kaptak volna nálla, mert ugy hallom hogy legh előszszöris az leueleket
 25 kivánták teölle, melybölis ugy ghondolom eppenn az udvartol származott megh fosztatása, hogy ha valami leuelet kaphatnának az Magyar atyafiakét nálla, ha ugy van kegyteknél az tanáts, eddigh sem artott volna tudni az oda ki valoknak, ha mi leuelet el vettek tölle, noha hiszem ott köztök esett dolghot megh tudhat-
 tak. Tudom ugyan nyomorultak vagiunk de ugy tettzik bizony
 30 meghis vagy tsak az szot nem kellene kimilnünk, megh kellene morghanunk az Császár mind Nemet mind Magyar Ministeriuél felölle, s-kérné megh az Feydelem, hogy miuel Horvat Ferentz által tett válaszokat nem tud, bár tsak az pariat külgyék megh, de lassan az tanats adással io Miklos *Uram*, mi van az hazba olly
 35 helyis mellyet ayto meghének hinak, s-neha füstelis fizetnek.

Ha kegyd nekem mit parantsol, ez utánn parantsolattia ott talal gyakrabban az hol Apám *Uram* leszen. Ezek utan *Isten* kegyelmébe ayánlván kgdt maradok.

Kgd ighaz barátia keöteles szolgáláia

Bethlen Miklos

Keresd. 20 9bris 1667.

80.

Teleki Mihálynak

Székelymuzsna, 1667. november 27.

Edes Teleki *Uram*. &c.

Kegyde leuelét betsüllettel vettem, szinte iokoris esett, mert maghamis Gyulafi *Uram* dolghába irni akartam kegydnek; En Biro Istvannal beszéltem, de foghadott prokatora Gyulafine Aszszonyomnak, azért fel nem vállalá, szandékom illyen hogy Barabás Pétert talállyam megh Kun Istvan *Uram* által, mert eö kegye-meis arra az Colos Varmegyei Székre ki megyen, nagy dolghai lévén ott, az hat Tallértis néki küldöm mellyet Gyulafi *Uram* adott kezemhez, mert ghondoltam Samuel Deákot az Directortis, de Maros Széki Kapitányné ellen talám kedvetlen leszen, banom elébb nem tudttam, mert Gyulafi *Uram* nékem tsak azt mondta addgyam Biro Istvánnak az hat Tallért, most tsak el hülek belé, hogy az más fel prokatora, ugy látom Gyulafi *Uram* se magha se masok által semmit sem véghzett volt vélle, mellyet ha tudttam volna minap Fejirváratt Barabás Péterrel végheztem volna, holnap utánn estue én Keresden leszek, ha addigh kgd ir *Szent Ivani* Samuelnek külgymé az penzt vagy Barabásnak kgd dolgha, mind az által en Kun Istvan *Uram* kezéhez olly instructioval adom az hat Tallért, hogy annak addgya az Colos Varmegyei Székenn az kinek kgd iovallya. Kerem penigh kgd uigye véghbe usque ad 7. Xbris¹ ne mennyen ki az Regalis ne veszzen esze annak az Széknek, melly Gyulafi *Uramnak* kiváltképpen nagy kárára leszen, mert ha azonn az Székenn Apellatioba menneis az gyülesenn reuideálhatnak.

Az postanak megh hattam az Urhoz mennyen, s-ott vegien az

¹ december 7-ig

Certificatorol informatiot, irtam az *Urnakis* felölle. Ezek után
Istentől kgdnek io egheseget kívánok s-maradok
Kgd ighaz barattia köteles szolgálai[a]

Bethlen Miklos

Musnába. 27. *Novembris* 1 orakor dél utan 1667.

81.

Teleki Mihálynak

Keresd, 1667. november 29.

Edes Teleki Uram. &c.

Kegy levelét megh adta némelly nap égy posta, melyre Musnabol ugyan az nap ugymint 27. praesentis dél után választis adttam, ma mondá Apam Uram kgyd Barabás Péterrel valo alkuvásrol izent Gyulafi Uram dolghába, én Kun István Uramat ide várom holnap utánra, eő kegyemeis ki megyen ugy ghondolom az Colosvarmegyei székre eő kegyeme által mind irok, izenek Barabás Peter Uramnak, de ha Barabás Péter Uram ki nem megien oda az Székre, keseő mar Haromszékre be postálkodttanom, felő mostanrol az az per el mulik;

Redei Ferentz Uramnak irtam égy leuelet, kérem, ha közzel esik kgydhez külgye megh eő kegyemenek. Ezek utánn ayanlom *Istennek* kegyes oltalmába kegydt. Keresd. 29. *Novembris Anno Domini* 1667.

Kegy ighaz barattia keoteles szolgálai

Bethlen Miklos

82.

Teleki Mihálynak

Keresd, 1667. december 12.

Edes kedues Teleki Uram.

Ugy értetem, kgyd Maramaros Varmegyébe az kis Groff képében feő Administrator, ha ez ugy vagon eörülök és szerentsélte-

tem kydtt tiszta szüböl, egyszer s-mind Uy Meltosághos Guberniu-
5 maba mutatok kydnek egy énghem keötelezésre valo alkalma-
tossághot; Eggy Csendi Ferentz nevü emberségnes Nemes ember
vayon, az Szigethi processusba tétesse Szolgha bironak kegyd az
én tovább valo kitsin szolghálatomert, azonn kérem penigh
kegydt ha annak tészed, ne vonny most semmit rayta először,
10 hiszen az utánn tied leszen az szüret, mert ha kydnek külön
sattzol, ighen hejába kopnek ugy az én pennám, mellyet tudom
kygdís bánya. Ezek utann Isten kegyelmébe ayánlom kydt. Ke-
resd. 12. Xbris 1667.

Kegydt ighaz baráttia keöteles szolgháia

Bethlen Miklos

83.

Kun Istvánné Basa Ilonának

Beszterce, 1668. január 16.

Edes Aszszonyom Anyám

Nem akarám el mulatni, hogy ez alkalmatossággalis kegydt
levelem által ne látogatnám, kívánván Istentől hogy levelem
kydtt minden kedvesivel égyyütt talállya eörvendetes io égésség-
5 ben.

Engemet a' mi néz, Istennek háálál még' élek, de bizony a'
napokba roszzsul voltam, s-most sem vagyok igen iol, addig
vendégeskedém először kgytekkal, az után a Professorokkal, az
utan Apám Urammal, most négyed napia meg' ismet itt egyy Ur
10 emberrel, hogy az égésségem bizony tsak alig állya az sok io
lakást, noha holnapis uiioobban vendégségünk leszen, immár ha
nem ha az édes Hugom égésségéért egyszer sem iszom, mert
mindenkor avval vésznek az premendamon tul, ha maga le engedí
hat nem iszom.

15 Azonba édes Aszszonyom Anyám, kérem kydtt mégis szány-
nyon meg' engem, szánnya meg' magát kyd szerelmes Urát Apám
Uramot, mert bizony sem én sem eö kegyeme nem tudunk már
hova fatsarodni az sok lakadalom napiát tudakozo betsülletes
ember előtt, mellyet ne vélyen kyd olly kitsin dolognak, mert
20 bizony magais eö kegyeme nem tud mit tenni Apám Uram közöt-
tők.

Hírek itt Istennek légyen háálá nem gonoszok, az mint Nemes János *Uram* iria, maga eö kegyemeis szinten holnap fog' indulni Drinapolybol erre haza felé.

²⁵ Az gyülés meg' ugy hiszem leg' alább két hétig, vagy talám továbbis el tart.

Ezek után ayanlom Isten kegyes oltalmába kgydt s`maradok
Kegydnék kötelesen szolgáló fia

Bethlen Miklos

Besztertze. 16. January 1668.

84.

Teleki Mihálynak

Kisbún, 1668. március 2.

Kegydnék kötelesen szolgálók.

Noha ez levél vivö alkalmatosság nékem igen bizontalannak lattzik, mind az által akarám kgydt köszönteni és latogatni. En még a kegyd szolgálattiaira elek s-kivánom Isten kegydtis szeren-
⁵ tsesenn éltesse.

Ennekem sohunnét semmi olly derek hirem nints, mellyet kgd elébb *nem* halhatott volna.

Apám *Uram* hetfön indul Fogarasba, egyy vagy két hétig oda leszen.

¹⁰ En 13. Udvarhelyt derek széken lészek, addig es az utannis egyy ideig, itt Bunon mulatok, ha kgd mit parantsol levele itt talal. A daru Tollak eleibe valot készittet*nem*, ha tudnam hogy meg toyták volna eöket. Evvel maradok

Kgd igaz baráttia köteles szolgálgaia

Bethlen Miklos

Kis Bun. 2. Marty. 1668.

85.

Kun Ilonának

Keresd, 1668. március 26.

Édes Görliczém!

Hogy minapi irásomra választ *nem* tettél, *nem* tudom mire vélni; hanem vágy ugyan vad görliczévé akarsz válni, vagy talám

te is meguntad már csak egyedül az asszu ágon ülni, 's az én
5 szómat magam' látása nélkül hallani 's nyegésemet távul szánni;
vajha meguntad volna! mert úgy tudom, vagy társodhoz repülnél,
vagy ha törben avvagy kalitkában lévén nem repülhetnél: leg-
alább — a' mint isten az okos állatoknak megengedte, hogy
egymás' látása nélkül is egymáshoz való indulatjokat 's akaratjok-
10 kat megjelentsék — egy kis darab papirosat tőlem nem szánnál;
de lássad kis feledékeny, vagy kis háládatlan! rám szorúlsz még;
oda kell hagynod apádat, anyádat; mellyet adta volna isten eddig
is értünk volna; mert én igazán mondom édes Szívem: ez ő kegyel-
mek' — a' szüleid' — hosszús halogatása miatt mind kettőnket
15 igen nagy keserves szomoruságtól féltém; mellytől mindazáltal
isten oltalmazzon, és adjon rövid nap örvendetes és egészséges jó
állapotban látnom: nem úgy mint tőlem távozó vad galambot,
hanem mint engedelmes, kiáltyura jöni kész Rárómat. Ezt kívánja
Szerelmesen reád haraguvó
20 Tökéletes szerető mátkád

Bethlen Miklós

Ezt a' levelet, Szívem, ez előtt negyed nappal irtam vala egész-
ges koromban; de most bizony majd rosszacskán vagyok. Isten
oltalmazzon, Szívem, téged hasonló vagy rosszabb nyavalyától.
25 Én is, bizom istenben, mahólnap helyre állok szerencsédre. Isten
virágoztasson Édesem!
Keresden, 26. martii 1668.

86.

Teleki Mihálynak

Kisbún, 1668. április 3.

Kötelesen szolgálók és Istenteől minden áldásokat kívánok
knek kedvesivel égyütt. &c.

Talám két levelétis véttem kegydnek, mellyekre mint hogy
válasz sem igen kívántatott én sem irtam, most akarek irni, meg'
5 elébb az el mult hétennis irtam volna, de bizony valoba meg'
betegedtettem vala, mostannis még tsak kornyadozok.

En alig várnám kegyd bé jöne, Intzedi ez előtt egynehány
nappal érkezett meg, tsak imigy amigy irtak ide felölle, alig ha

vakot nem vetett a kotzka; Ezt szűkseg volna minel hamarébb
10 meg' tanulunk, s-másokatis a kiket illik meg tanittanunk, mert
az olasz proverbium-kent: Chi ha tempo ha vita.¹ Többet *nem*
irok erről, ez levelemnek iol kgd kezéhez valo menetelerölis bi-
zonytalan léven.

Megis Besztertzei requisitiom szerent, mostis kérnék bár tsak
15 négy vagy eöt, vagy tsak három szép hiuz máalat szerzene vagy
adna kegyd, bizony igaz árrát meg' adnám, s-ha tudnék tiz annyit
szolgálnék érette, mert a pogany fi a görög kinek égy darab mál
bellésre penzt adttam volt, egy szálat sem hozott Lengyel Or-
szágbol, egészszet akarván venni azon, a mellyet én tsak égy
20 darabra adttam volt, mellyet hogy meg' nem vehetett, osztan sem
egészszet sem darabot *nem* hozott, s-mar sohult *nem* kaphatok
s-miatta szégyent vallok. Hoszszas kuldulo irásomrol kgdt követ-
ven maradok.

Kgd igaz baráttia

keőteles szolgália
Bethlen Miklos

Kis Bun. 3. Aprilis 1668.

87.

Kun Ilonának

Szászsáros, 1668. április 25.

Édes szerelmes Ilonkám!

Noha száma nélkül való szomorúságokat és bosszuságokat
szenvedek miattad, mellyeknek ugyan nem te vagy az oka, hanem
az isten' itéleti én rajtam; azért is nem kárhoztalak tégedet Éde-
5 sem, hanem a' szüleidnek is tűrök, szenvedek valamig lehet; de
ugyan nem tűrhetem: szomorú szívemet kebeledbe ne öntsem.
Egy egész esztendeje kötelességünknek, 's még csak úgy vagyunk,
mintha most láttuk volna egymást; de talám isten végét adja;
10 *könyörög is ő felségének velem együtt: ne jöjön közinkbe észvesztő,*
's menjen — illetlenség és becstelenség nélkül — tovább való dol-
gunk végbe; azonban ha én bizonyos nagy okok miatt látásodra
nem mehetnék is, avval kétségbe ne essél; mert nem hiszem, olly
keserves legyen neked az én nem látásom mint nekem a' te nem
látásod; de megadja, Szívem, az isten azt is.

¹ Aki időt nyer, életet nyer.

15 Most, édes Görliczém, istennek hála jobban vagyok, noha még nem egész egésséggel.

Az ajándékokat, Szívem, kedvesen vettem; adja isten Lelkem: szép csendes szívvel sokáig viselhessünk egymás' ruházatjára gondot; nem ártott volna, ha az ing mellé egyebet is küldtél volna; 20 azt is megtudtam volna én nem csak köszönni, hanem meg is szolgálni. Ezek után adja isten Lelkem, szivednek 's szívemnek teljes jó kívánságát. Sároson 25. aprilis 1668.

Tökéletes szerető hű mátkád Édesem!

Bethlen Miklós

88.

Gyulafi Lászlónak

Bethlenszentmiklós, 1668. május 11.

Gyulafi Laszlo Uramnak Clavissal irt levelem paria. 11. May. 1668. *Szent Miklosrol.*

Noha Csuti Uram által szoval izentünk, mindazáltal voltaképpen így értse kegytek. Candiabol Intzedi meg' iött, mostis tsak elébb halasztott a Fő Vezér, kit harmadszor meg találni haszontalan mig dolgát nem végzi, hanem a Budai Vezér izent a Feydelemnek, hogy a magyarok ötet meg találtak negyszeris, azért a Feydelemis velle közölvén a fő Vezér válaszsát, eő vegbe viszi, de a Feydelem evvel még' soha sem közlötte, nemis közli, söt a Császartis meg találni heyaba s-lehetetlen, hanem kgytek a Budai Vezér vagy Kara Ibrahim, vagy maga embere által ha meg talállya a Császárt, ugy hogy a Tractába tegye mediatornak a Feydelmet, ez kgytek requisitioia utan ha ide rejcialtatik a tracta, müis szolgálhatunk, addig penig tovább *nem* lephetünk. Ezt ex Consilio Interessatorum¹ irta

Kgytek igaz szolgálja

Bethlen Miklos

¹ az Interessatusok tanácsából

89.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1668. május 11.

Edes Teleki Uram.

Noha ugy hiszem kgd bővön tudositotta oda ki az Attyafiakot, mind az által mint hogy kegyd nékem meg parantsolá hogy Clavissal irjak, im irtam, ha tettzik külgie meg minel hamarébb, a pariat meg mutatom mihelyt szembe jutunk. Addgia Isten kegd⁵ hamar io egessegbe latnom. Szent Miklos. 11 May. 1668.

Kegyd keöteles szolgália

Bethlen Miklos

90.

Kun Ilonának

Bethlenszentmiklós, 1668. május 12.

Édes szerelmes szívem.

[...]Mivel penig édesem én már addig veled szemben nem lehetek, levelem által akarlak inteni, minthogy a mi örömnök napja közelget, hidd el szívem az ördög incselkedése, emberek nyelvedése és néha Isten ő Felsege látogató keze is ilyen állapotokban⁵ közelget, de mindezek orvossága csak az egy Istenhez való kegyes és buzgó ima — és a mi részünkről egymásban való tökéletes megnyugvás és hű szeretet, ezek édes gyönyörűségem nevedeknek annál is inkább benned, minél közelebb jó a mi örömnök.¹⁰ Ehez is jó idején készülj, sok szem eleibe mégy, mi ketten leszünk egynehány száz embernek csudája, mindennemű magadviselését úgy alkalmaztasd, hogy a legirigyebb nyelvek is keveset szólhasanak, noha az lehetetlen, hogy az emberek sokat ne beszéljenek rólunk, de ne gondolj lelkem avval s meg ne ijeszd magadat, Isten¹⁵ téged sem hagyott sok szép, mind testi, mind lelki ajándék nélkül, elég ha az Istennek kegyességeddel, szüleidnek engedelmességeddel, nekem szemérmes és hű szerelmeddel tetszesz. A hajadat, amint Asszonyom Anyámnak is sokszor mondtam, ha elég hosszú, próbáljátok meg, valamint valahogy az Öreg urat is rá kell

20 bírni, hogy a mostani szokás szerint csinálják fel akkorra, ne mondassák, hogy oly parasztok vagyunk vagy vagytok.

Ezek után édes szerelmes Görliczém, édes szépem, édes húgom az Isten ő Felsége vezéreljen minden jóra és a mi nemzetségünket minden áldásival koronázza. Ezt kívánja tökéletesen szerető hú
25 mátkád. Édesem. Szent Miklóson 12. May. 1668.

Bethlen Miklós

91.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1668. május 13.

Edes Teleki Uram.

Kegydt 10 praesentis Vintzen költ levelét, ma ugymint 13. ez órába adá meg' a posta, vétett abba, hogy engem Bunon keresett.

A mi a dolgot illeti, Fejervárattis kérém kegydt, hogy kedvezz
5 énnékem s-ne kívánd az én Interpositionomat, mert nagy lévén a mű kötelességünk egymáshoz kgdel, Aszszony ember s-mostoha Anya elmébe nem lehet scrupulust ne tsinállyon, mint ha én többet faveálnék kegydnek mint néki, melly scrupulus könnyen gyűlölséget s-diffidentiát szerezhet, a melly kgdnek semmit sem
10 használ, nékem talám árt, hanem hogy inkább az Eöttse Fekete Péter által tractálly, ki értelmes legény s-amoda atyafi, erre penig mostis nagy szeretettel kérem kegydt, ha lehet más mediatort keress, mindaz által tudván ama köz magyar mondast: Az igaz barátság hamissat nem kíván, ha ugyan parantsolod, mert az
15 keöteles barátoknak vagyon egymáson leg' nagyobb Authoritasok, én meg tselekszem, proponálom, de ha az első nem succedál, az utánra hogy a mediatort continuállyam, arról botsánatot s-szabadságot kérek.

Leg' közelebb penig a mostani interpositiois meg harmad vagy
20 négyed napig nem lehet, mert tégnap előtt együtt lévén minnyáian Ozdon, ilyen dispositiojok lön, hogy Apám Uram mennyen Teremibe, az Aszszony penig Gerendre Kemény Janosné Feydelem Aszszonyhoz és onnét Enyedre, melly ha ugy vagyon Szeredára ha az Aszszony vagy Csötörtökre kerül vissza Teremibe az Ur-
25 hoz, mind kettőnek együtt léte nélkül penig nem lehet, de ha most égyütt volnánakis, én még' vagy ket nap innét el nem mehetek, mert ittis sok a dolgom, s-leg közelebb Bethlen Farkas

Uram tégnapis égy darab füvelő helyet tsak közzel itt a házhoz
el akara syncopalni, mellyről tudositottam Apám Uramat s-a
30 választ meg' kell várnom, mindaz által Szeredán estve a kgd
embere bizonyoson Theremibe talál, onnét ha mi válasz leszen
meg értheti kgd, ugyis tudom meg' vagyon két vagy három hét
heya leg' alább az esztendőnek, noha bizony mint nem én dol-
gomba semmi bizonyost nem tudok. Ezek után ayánlván Istennek
35 kgdt maradok.
Kgd köteles szolgáláia igaz baráttia

Bethlen Miklos

Szent Miklos. 13 May. 7 Orakor réggel. 1668.

P. S. Szinten tégnap küldöttem kgdnek szollo leveletem Gyogy-
40 ra Nalatzí Uram kezébe, melly levelemben volt includalva Gyulafin-
nak Clavissal irt levelem a Fejervari Banfi Sigmond Uram szállá-
sán lett Conclusumrol

92.

Teleki Mihálynak

Teremi, 1668. május 17.

Edes Teleki Uram.

Kgd levelét tsak szinte most hozák. En már a dologrol beszél-
lettem volt, most uiyobban beszéllék, válaszom ez lön.

1. Kesz leszen az Aszszony a Datosi dolgot betsülletes io lelkü
5 Arbiterek eleibe revisiora botsáttani.

2. Kész leszen arrol kegydt assecurálni, hogy ott a teörvényben
az Annualis praescriptionak obiicialásával iussat nem oltalmazza,
de azon kívül minden valami használhat s-törvény oltalmazására
valo leszen azt obiicialni Prokatora el nem mulattya.

10 De mindenikre erre ugy lepik az Aszszony, 1. Ha kgdy ugy ir
az Aszszonnak maga kívánságirol mint énnékem irt, hogy igy
magának szolván directe a levél, magais tehesse azt a választ
kegydnek, mellyet most en általlam vár kegyd. 2. Hogy ha kegydis
azon Arbiterek (.kik a Datosi dolgot revidealni fogiák) eleibe
15 botsáttya, még penig a Datosi dolog revisioia előtt, hogy a mint
kegyd vette volt szegeny Pekri Ferentz Uram leányát ki Lörikével

egy volt Apával, avval adott szep penz és égyetmások annak defectussán nem illetek volna Pekri Lörintzet, hogy tudniillik azon Arbiterek revideallyak eztis, megh pedig elébb amannál, az
20 után osztán a Dátositis. A dolog Uram ebbe állott meg már kegyd
erről irjon magának az Aszszonnak, mert ha tizszer ir is kegyd
nékem, tsak ugyan en rescribalok, s-az en irásom kgdnek securi-
tast nem adhat, mindazáltal enis hadd tuddgiam tovább mit kell
tselekednem.

25 Talám gondolna kgd, ez tsak üdö nyerés, tuddgya Isten én nem
gondolhatom, de bizony iobb volna mind ketten hadnátok le a
praetensioikat, Apám Uramis annál szivesebben szolgálna kgdnek
s-el sem mulattya. Ugyis látom én, a melly keönnyen lépnek arra,
hogy az Annualis praescriptio objiciálását le haddgyák, bizony
30 sokkalt nagyobb objectiok volnának fenn, s-igen veszedelmes
volna kegdnek, ha valamit tselekednék törvény nélkül, mert azt
mondgia Apám Uram, ha nem kérneis arra hogy az Annualis
praescriptiot ne objiciallyam, alig objicialnám, mert avval tsak a
Potentiariusok oltalmazzák magokat, itt pedig nints potentia,
35 hanem Donatio, es intra quindenam¹ Contradictioval nem obvi-
alt statutio, mellyet hanemha teörvényyel de külömben a ki ha-
borgatna feiet Joszágát vesztené el, ha a más fel soha az Annualis
praescriptiot nem objicialnais. Ezek utan maradok.

Kgd igaz baráttia keöteles szolgálja.

40

Bethlen Miklos

Teremi. 17. May. hat orakor este. 1668.

A lakadalomra Bunrol 8. Juny io reggel indulunk ha Isten eltet.
Isten hozza kgdtis.

93.

Teleki Mihálynak

Teremi, 1668. május 20.

Edes kedves meg' hitt io akaro Teleki Uram. &c.

¹ két héten belül

Kegyemed tégnap irt levelét szolgáláia ma tiz ora táyba adá meg',
mellyre ha mindenképpen olly rendesen nem irhatok választ, mint
a dolog, és magamis kívánnám, arról kgydt követem, s-az alkal-
matlanságis meg' mént; Mert Uram, Isten műnket az szégény
5 hugunk Sofika halálával igen meg szomoritta, ki illyen szinte
virágzo idejében tégnap előtt dél után égy orakor bennünket el
hagya, Apám Uramnak, s nekünk egy testver attyafiainak bi-
zony nagy szomorúságunkra, mindazáltal ennyi akadályok kö-
10 zöttis procedaltam.

A mi azért a kegyd meg holt felesége res mobilissit illeti, nékem
ugyan semmi közöm hozzá, de a menyibe kgydnek igaz io akaro-
jának tartom magamot, kérem meg' ne tsallya kegyd magát, mert
a mint értegetem, voltak olly marhákis, mellyek Pekri Ferentznek
15 az annyáé voltak, mindazáltal ha mind kettenn akarnátok le
hagyhatnátok praensiotokat, elég az ha kegyd annak revideálá-
sát Arbiterek eleibe nem botsattya, az Aszszonyis azt mondgia,
hogy a Datosi dolgot ollyan rövid processusra nem botsáthattya;
A mi pedig az Annua praescriptionnak obiciálását illeti, ugy hi-
szem az, nem igen fogia kegyd törvényét akadályozni, mert tsak
20 a mi keveset magamis hallogattam afféle dologba, lévén más elég'
a mit obiiciallyanak annál sokkalt iobb, nem fognak az objectio-
nak a rosszszával afféléhez, ezt pedig a menyire én kegyd iussátis
tudom benne s-az Aszszonyétis, lattya Isten partialis nem vagyok,
25 syncere irom, de nem hiszem sohais kegyd el nyerie törvénnel,
mindazáltal ebbe már tovább nem megyek, hanem Apám Uramat
s-műnket a menyire ez a dolog illet megiek arra. Apám Uram ma
az Aszszony ielen létébe monda nékem: Ha magam dolga volna,
arbitratívára mernem botsáttani, meg' vizsgálván kiket bírállyak
30 meg, de mint hogy nem magam dolga, s annyira nem magamé,
hogy ha ma a feleségem meg' halnais, sem rám, sem tü rátok
egyikre sem szállana, azért éppen maga szabadságára hagyom,
ha akaria botsássa arbitratívára, ha nem akaria, azis eő dolga,
igasságáig teörvényes uton oltalmazom, mint hogy betsületembe-
35 is iár, igasságán s törvényes uton kívül semmit sem tselekszem,
Teleki Uram ellen pedig rancort és gyűlölséget azért bizony nem
viselek, tsak eő kegyemeis magát mértékellye meg illetlen s-teör-
vénytelen utakon ne procedállyon, hanem törvénnel, ebbe pedig
legyen pelda Maros Széken Gyalakuti Jozság felett Haller Gabor
40 ut Incattus¹ Lazar György ut Actor² és en Ingerens között valo

¹ mint alperes

² mint felperes

per, delig keményen meg' perlettünk, ebédre osztan egyyüvé ül-
tünk le s iol meg ittunk harman peresek, tsak betstelen szok,
törvény kívül valo hatalmaskodások s-több olyan illetlenségek
ne legyenek, az en barattságos kötelességemről assecuratus lehet
45 eö kegyeme, ha perelis.

Engem peng ez a dolog annyira sem illet mint Apám Uramat,
kérelekis azért vagy tsak a mü köztünk valo kötelesség fel ne
bomollyék. Most leg közelebb szegeny hugom halálával igen meg
akadályoztatott az én örömömis, mert noha 23 praesentis el
50 temettyük, mégis félek Apám Uram az en lakadalmamon jelen
nem lehet, s-talám léznek a kik az eö kegyeme tekintetiért igir-
keztvén, ez tudva el maradnak, ebbe kérem kgydt Banfi Dienes
Uram es maga kegyd grátiáiába tartson meg', hiszem Uram ugyan
nem Bethlen János, hanem Bethlen Miklos lakadalmára igirkezett
55 volt kgytek, kivált Banfi Dienes Uram Násznagságának hire már
közönséges léven az országba, nem kitsin alkalmatlan szomorúsá-
gomra esnek a változás. A mint némelly napis irtam, ugian tsak
8. Juny io réggel Bunrol indulunk, <vagy Keresdről>. Ezek utan
maradok

Kgd igaz baráttia keöteles szolgália Bethlen Miklos

Teremi. 20 May. 1668. delutan. 3 orakor.

94.

Kun Istvánné Basa Ilonának

Radnót, 1668. július 19.

Edes Aszszonyom Anyám.

Nem leheté el mulatnom, kgydt ez levelemmel ne látogassam,
noha bizony szivem szerent akarnám, ha nem tsak levelemmel,
hanem ugyan szembe látogathatnám kgydt mind az edes Társom-
5 mal égyütt, mellyre hogy Isten kgyeteknekis eörvendetes állapot-
tiába alkalmatosságokat szolgálta, szivesen kívánom. En az
kgyd szerelmes gyermekével égyütt Istennek háálá egessebbe
vagyok, addgya Isten hasonló örvendetes hirt érthessek kgytek
felöllis. Jenei István Uramnak szolgálók és Istentől minden iokat
10 kívánok. Radnoton. 19. July. 1668.

Kegydney keöteles szolgáló fia Bethlen Miklos

95.

Teleki Mihálynak

Teremi, 1668. augusztus 26.

Mint kedves bizott *Uramnak* kötelesen szolgálók, és *Istenteöl* minden jokat kívánok *kgdnek* kedvesivel égyütt. &c.

Akarám kegydt ez levelemmel látogatni, s-magamot kegyd
eszébe jutatni, és eggyyszer-s-mind azon valo örömet jelenteni,
5 hogy az én előttem igen unalmas Dátosi dolognak végét értem,
noha egy penz árra hasznom benne nintsen, de hogy köteles jo
akaro *Uram* s-más (.kihez Atyám utan nagy respectusomnak kell
lenni.) közze nem kell már magamot tennem, igen akarom.

Eztis akarom *kgdnek* tudttára adni, a dolog az *kgyd* én hozzám
10 valo synceritássának s-barattságának nagy proba követ görditett,
mellyet rövid nap tudttára adok vagy szembe, vagy levél által, a
menyi hasznom vagy karom a dologba, tiz annyinal sokkalt
inkább bannám, ha a mü szövetségünk szakát vetne, mellyet
mind az által *nem* remenlek, hanem *Istentől* kegydre és szerelmesi-
15 re minden aldásokot kívánok s-maradok.

Kgd igaz barattia köteles szolgália

Bethlen Miklos

Teremi. 26 *Augusti* 1668.

96.

Wesselényi Ferencné Széchy Máriának

Radnót, 1668. szeptember 9.

Kegyelmes Aszszonyom.

Nagodnak Szendrőből. 20 *Augusti* költ méltóságos levelét alá-
zatosan véttem, mellybéli parantsolattia szerent Apám *Uramnak*
szollo *Ngd* méltóságos levelét megis adttam, kire a minemü vá-
5 laszt tehetett eő *Kegyeme Ngd* meg' láttya, bizony *Kgyls* Aszszonyom
mind Apám *Uram* mind én szerentsének tartanak, ha *Ngd*
olly dolgokba parantsolna mellyekbe vékony tehetségünk sze-
rent szolgálhatnánk

A mint *Ngd* iria, hogy régen semmi levelemet sem vette, bizony
10 *Kgyls* Aszszonyom, nem az hááládatlanság', vagy restség mulat-

tatta el velem, hanem Ngdt haszontalan írásimmal terhelni nem akartam, mindaz által az el mult Maiusbais irtam volt Ngdnak Csuthi Benedek *Uram* által, ez utan penig ha írásom Ngdnak terhére nem leszen, gyakrabban merem pennamat batorkodttatni,
15 mind az olta penig a mi-olta Ngtok meltóságos udvarabol el jöttem változás nélkül való igaz szolgália voltam Ngdnak, mellyről Bory *Uramnak* írott leveleimben gyakran emlékeztem, és magamot a Ngd ígirt Kegyelmességében ayánlottam, ez utannis azont várván maradok mindenkor
Nagd igaz alázatos Szolgália

Bethlen Miklos

Radnoton. 9. 7bris 1668.

97.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1668. október 15.

Mint kedves io akaro *Uramnak* szivesen szolgálók és *Istenteől* minden áldásokat kívánok *Kegyednek* kedvesivel együtt.

Akarám kegydt ez levelem és szolgálám által látogatni, és egyszer s-mind tudositani, kívánván levelem talállya szerentses órába
5 kgdt.

En most Keresdre mentem vala, Apám *Urammal* a derek Szék-ről beszéllék, eő kegyeme eörömest megis tselekszi, de mint hogy sok igen baios perek szoktak mindenkor mayd Feyér vármegyeye agitaltatni, Banfi *Sigmond Uram* ielen létele nélkül *nem* akar eő
10 kegyeme Széket ülni, hanem Kgydt kéreti, ha mit kgyd akar magánakis használni, kegyd még ebbe az Octoberbe mennyen Banfi *Sigmond Uramhoz*, arrol penig engem tudositson, melly nap s-mi üdő táyba érkezik kgd Banfi *Sigmond Uramhoz*, hogy én szintén akkor kgd ott létebe külgiem meg Banfi *Uramnak* az
15 Apám *Uram* derek Szék-ről irt levelét mind az *Cursusokkal* egygyütt, mellyek volanter es dies nélkül kezemnél vadnak, ott lévén osztán kgd persvadeallya az Apost, hogy, igenis, az *Apam Uram* írása szerent legyen meg a Szék, és ugian akkor a napiátis ki tanulhattia a mint szereti. Erről azért kgd tudositásától függök,
20 magát penig Sorostelyra menő uttyaba nagy io szivel látnám ez

puszta dombon kgdt mind Aszszonyommal égyütt. Ayanlom Isten kegielmébe kgdt. *Szent Miklos*. 15. 8bris 1668.

Kegd köteles szolgáláia igaz baráttya

Bethlen Miklos

- ²⁵ Most akarnék enis telepedni, Eb majorságbol szükös vagyok, azokbol a kgd sine labore¹ kutyaibol ha io akarattal lénnél, kutyánál nagyobb kötelességnek ismernem, számát *nem* irom meg, bizom kgd io akarattáira, mind Agár mind kopo kellene, Bánfi *Sigmondotis* meg *kuldultam* de *nem* adott meg, de ugy azert
- ³⁰ könnyen *nem* hagyom.

98.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1668. október 30.

Edes Teleki *Uram*.

Akarám kgdt ez alkalmatossággalis tudositani. Mivel az *Cur-susok Datumia Octoberre* szollott meg kelle *Banfi Uramnak* küldenem most oda vagion szolgálám, már eö kegyeme mikorra terminállya *Novemberbe* meg válik de ugy értegetem *Urunk* három hetek alatt *Almakerek fele*, és *Apam Uramhozis* menne *Keresdre*, félek az a vendégség el ne vonnya *Apám Uramat* attol a *Széktől*, mert *Enyeden leszen*. Ha tudnam mikorra kellene, el küldenék a kgd igiretiert. Maradván

Kegd igaz baráttia kész szolgáláia

Bethlen Miklos

Szent Miklos 30 *Octobris* 1668.

99.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, S.d., [1668 október]

Edes Teleki *Uram* *kegdnek* kötelesen szolgállok.

Leg' elseő *Instántiám*, hogy a szomszedságba lévén kgd, ne szánnya fárattságát, ez puszta helyben io szivel latom kgdt. Hogy

¹ munka nélküli

ha pedig ez aránt való kívánságom be *nem* telhetik, kgdt kell
5 tudosittanom. A Bánfi *Sigmond Uramnak* a Szekről szollo levelét,
én kgd kezéhez *nem* küldhetem, mert ha kgd keze által menne
az a levél Banfi *Sigmond Uramhoz*, mingiárt prodaltatnek mind
Apam Uram s-mind kgd, és a dolognak füle farka ki láttzanek,
hanem a mint elébbis irtam, a kivantatik kgd mennyen Banfi
10 *Sigmond Uramhoz*, és en hadd tudgiam mikor megien kgd oda,
hadd küldhessem szinten akkor oda az *Apam Uram* levelét es a
Cursusokat, avval pedig késni nem jo, mert azok itt nállam vad-
nak volanter petsételve, és az holnap Octobris belé van a datumba
irva, tsak a diest irnam oda, ha ez el mulik akadály lesz en
15 mert Novembernek az utollyan alig ha a Regálisok ki *nem* jönnek,
Nekemis derek Szekre kell Udvarhelyre mennem, *Apam Uram*
sem tudom, ha irható ujjabb levelet es Cursusokat, ha ez melly
most kezemmel füstbe megien. En kgdnek szivesen igyekező szol-
gaia io szivel varom

Bethlen Miklos

Szent Miklos. kedden estve.

100.

Teleki Mihálynak

Keresd, 1668. november 25.

Mint kedves és bizodalmas io akaro *Vramnak* keőteles en szol-
gálok és Istenteől minden jokat kívánok *Kgdnek* kedvesivel egy-
gyütt. &c.

Reménségem kívül ésvénn, hogy az el mult kedden az Enyedi
5 Székbe *nem* láthatám kegydt, akarám kgdt ez levelemmel latogat-
ni, és tudosítani, kívánván levelem eőrvendetes alkalmatosságba
talállya *Kegydt*. En *Uram* Istennek háálá most egessegeben va-
gyok mind feleségemmel égyütt, hasonló hirt kgd felőllis hallani
kivanok. Ezentul pedig, ha mit kgd fog parantsolni, én egészsz
10 Karátsonigis itt Keresden leszek, vagy a gyűlésigis, ha miben az
el mult napokba szolgálhattam volna kegydnek, azon igen eőrül-
nék. *Kgd* igiretiért eőrmest szolgálmat küldeném, de ugy hallom
kegyd minden éveit *Urunknak* adtta, igen rosszszul vagy on ha
kegyd ama Donatiokba szokott generalis Clausulat Salvo iure

15 *aliena*¹ el felejtette, és a nékem tett igiretítés, mellyet *kgd* leveléből mutathatok meg, mind az által vagyok olly reménségbe, az én számomra valokat mellyeket nékem igirt *nem* adtta másnak. Mivel penig ollyatis érték, ezentul nemis akarna *Kgyd* ébeket tartani, ha a petzérét nékem engedné, vagy tsak kevés ideig, 20 contentálnám eő kegyemét, s-*kegyd* io akarattyát meg szolgál-nám. Illyen dologbolis requiralom *kegdt*. Mivel münékünk ugy van tudttunkra, hogy *kegyd* Feyérváratt a gyűlés alatt az Apafi háznál lészen szálláson, ahoz képest, az Aszszony Mostoha Anyám eő kegyeme valamihelyt Aszszonyunktól ezt értette, 25 mindgiárt küldött Feyérvárra s-*Desine* Aszszonyomtól a szegeny Fabián István házánál szállast keresett *Apam Uramnak*, emez adottis, Szava Mihálynénál penig én akarnék lenni, *kgdt* kérem a Szállás osztonak io idején haddgia meg, másnak ne rendelye égyyiketis, *kgd* az aránt valo io akarattyát meg szolgálom. Nekem 30 sohunnét semmi hirem nints. Ayánlom *Isten* kegyelmebe *kgdt*. Keresden 25 Novembris 1668.

Kegyid igaz baráttia köteles szolgália

Bethlen Miklos

101.

Teleki Mihálynak

Alamor, 1668. december 26.

Mint kedves és bizott io akaro *Uramnak* keötelesén szolgálók és *Istenteöl* minden jokat kívánok *kgdnek* kedvesivel égyyütt. &c.

Csak szinten ma Küküllő vári Tolnai István *Uramtól* értvén *kgd* Sorostélyra valo érkezését, (.holott a köz hir *kgdt* Kővárba, 5 Máramarosba, seöt éppen Kesmarkra Teökeölyi *Uramhoz* vitte volt.) akarám *kegyd* ez levelem és szolgálám által látogatni, szivből kívánván, hogy mind ez levelem *kgdt* eörvendetes égésségbe ta-lálllya, mind *Isten* eő Felsége *kgdnek* szerelmesivel égyyütt, az haza keözönséges bekessegébe es maga háza boldog állapottyába 10 sok Karátson Innepeket engeddgyen érni és elis tölteni eörvende-tesenn. Enis *Uram* az *kegyd* szolgálattyára még' élek s-egessegben vagyok, minapi Meggyesi sokadalomkoris irtam volt *kgdnek*, de levelem nem érte, *kgdel* valo szembe lételemet bizony szivesenn

¹ mások jogainak megsértése nélkül

kivánnám, ugy hiszem az itt valo Gazdais ezen helybe io szivel
15 látná kedgt. Minapi ébek felöll valo kedg igiretinek tellyesedését
io szivel várnám, s-nem az ébet, hanem az kgd io akarattyát meg
köszönném Maradván mind végig

Kgd igaz baráttia köteles szolgália

Bethlen Miklos

Alamor. 26 Decembris 1668.

102.

Udvarhelyszék rendeinek

Bethlenszentmiklós, 1669. március 4.

Mint jóakaró uraimnak, atyámfainak, barátimnak szolgálók
és Istentől minden jókat kívánok kgteknek etc.

Micsoda közönséges végezési löttek az nemes országnak ez
mostani gyűlésben, kgték azon gyűlésre választott becsületes
5 atyafiai Sándor Gergely és Biró Bálint uramék rész szerint referál-
hatják; nagyobb részét a nemsokára kijövendő új *Approbata*
Constitutio megmutatja; mely is mig ki nem jó az ország végezése
szerint, addig derék székek nem lehetnek; mindazáltal a vice
székek folyhatnak. Hogy azért én is addig mind főkirálybíró
10 Rédei Ferencz urammal ő kgmével derék széket nem ülhetünk s
más vicetiszteket is nem tehetünk, ne tulajdonítsák egyébnek,
hanem azon közönséges ország végezésének. Mig azért az derék
szék meglehet, hogy k. k. vicetiszt uramékat legitimus tiszteknek
agnoscalja, tisztem szerint szeretettel kérem és intem kgteket.
15 Továbbá hosszas írással, hogy ne fárasszam kgteket mind egy s
mind más dolgokról Sándor Gergely uraméktól informatiot vehet
kgték, nem is árt, kivált az adó dolgából idején gondolkozni.
Ajánlom Isten oltalmában kgteket. Költ Szent Miklóson. 4. Mar-
tij 1669.

Kgteknek kész szolgálja, atyafia, barátja

Bethlen Miklós

103.

Petrőczy Istvánnak

Bethlenszentmiklós, 1669. április 20.

Méltosagos Ur bizodalmas és kedves Vram bátyám. &c.

Mostani felesen innet kegytek keözzé ki menő betsülletes io akaro Uraim s-Atyámfiak alkalmatosságát én sem akarám el mulatni, hogy vagy tsak levelemmel kgdt ne latogatnám, kivan-
5 ván igen szivesen, hogy mind levelem eörvendetes állapotba talállya kegdt kedvesivel együütt, mind mü ide be minden eörvendetes hireket halhassunk kgytek felöll.

Hireink most nintsenek mellyekről irnom kellene, Eperiesreöll kelletven az ollyakot varnom magamnakis ez utan, az aránt azért
10 kgdtől botsánatot várok.

Effelett illyen dologrol^a akarok kgydtől tudakozni, mikor kgdel égyüütt Ilavára mentünk vala, ugy tettzik a melly üveges szekérbe oda ménenk, azt mondgia vala kgyd, hogy maga Jozságába lako Uy keresztenyek tsinálljak. Nagy szeretettel kérem kgdt tudossit-
15 son engem voltakeppen égyg akkora szekeret, (.mert az ugy tettzik kiseded takaros vala.) belöll mindenütt veres bagariával, és veres karmasin selyem roytokkal etc. menyiért tsinálnának, Vec-
turáyatis belé tudván ott esnéké oltsobban vagy Bétsbe. Kgyd tudossitását meg szolgalom, busittásomrol keövetem. Levelét
20 kgyd tsak Eperiesre Teleki Mihály Uramhoz dirigallya, onnet iol bé hozzak. En változás nélkül holtig igyekezem maradni

Kegyde keöteles szolgália

Eötte
Bethlen Miklos

Szent Mikloson. 20 Aprilis 1669.

104.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1669. április 20.

Edes Teleki Uram.

Kgd levelét véttem, az irásokat el kültem, az A. alatt valo leg derekasabb, ennek paria Palatinusnélal mellyet a Palatinus és én subscribaltunk s-petsételtünk volt pro futura cautela,¹ a teöbbitis
5 mind meg' láthattia kgd itt teöbb nintsen ollyas, eztis kerem külgie vissza. Valami keöszöntö leveleket irtam oda ki, kerem kit addgyon, kit külgiön meg kgyd. Magam dolgát penig melly az

^a [előbb:] dologbol

¹ a jövőbeli biztonság kedvéért

Instructiobannis fel van téve, ugymint az Tobias Deáktól Colos-
várrol Kövér Gabor által el vitt 5963 forintrol kiváltkeppen
¹⁰ recommendalom *kgdnek*, urgeallya, ha Rakocy Ferentz *nem* con-
tentál, bár tsak Kövér Gaborral contentaltassanak, eleget lopott
a bestye Jesuita kura fia az Urán meg adhattia, ebbe en possibili-
tast látok ugy tettik tsak legyen rayta *kgd*, bizony meg' szolgál-
lyuk mind Eöttsem *Urammal* égyütt, itt benn volt Joszága, de
¹⁵ aztis az Eöttseinek adtta, *nem* tudgia ember hol keresni, no én
*kgd*ben igen bizom. Kerem mint hogy soknak *nem* irhattam, a kik
ismeröim voltak keöszöntse szommal. Istenteöl *kgdnek* szerentsés
utat, és minden elötte álló dolgokra aldast kivanok maradván
Kegd igaz baráttia keöteles szolgália

Bethlen Miklos

Szent Miklos. 20 Aprilis 1669.

105.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1669. augusztus 5.

Mint kedves és bizodalmas io akaro *Uramnak* szolgálók és Isten-
teöl minden áldásokat kivanok *kegydnek* kedvesivel égyütt. &c.

Ez levelem meg ado szolgálmot kültem egygy Talyigával a puská-
kért, kérem *kegyd*t adassa kezébe, hogy penig *kgd* fáradott bé
⁵ hozatásokkal azt *kgdnek* kötelesen meg szolgálom, az árra felöll
azt irta vala Ketzer András Vram hogy harmintzöt Tallér, arrolis
izentem *kgdnek* ezen szolgálám által. Haydon egyszer egygy üdőbe
igirt vala *kgd* nehany ébet, ha azok az agár kutyok meg nőttek
volna, mellyeket Sorostelyon láttam vala az télbe, bár tsak kettő
¹⁰ adna *kgd* a iovába, nem az ébet *hanem* a *kgd* io akarattat meg
keöszönném. Kérem *kgd*t tudositson Kalmantzei felöll, probaly-
lyuk el ha az melly árnyék utan kapdosunk kontzá valhatike
Rottal *Uram* io akarattya által. Ayánlom *Isten* *kegyelmebe* *kgd*t.
Szent Miklos. 5. Augusti 1669.

Kgd keöteles szolgália igaz baráttia

Bethlen Miklos

106.

Teleki Mihálynak

Fogarás, 1669. december 25.

Kegydeknek szolgálók és Istenteől sok karátsonnak üdvösséges éréset kívánom Kedvesivel együtt Kgdnek. &c.

Ispán Ferentz Uram meg adá kgd levelét, melybe mit parantsollyon értem. Nékem Uram kgyd maga tuddgya eleitől fogva⁵ abba a dologba talam felettebbis kez indulatom volt, mostis az volna, de én mostis szonál égyebet *nem* hallok,^a egy uyni tzédulát sem látok, köz es igaz mondás penig. Verba volant scripta manent.¹ Ispan Ferentz Uram Keresden mulatván kettyszeris privatum beszéltem eő kegyemével, de nékem eő kegyeme semmit¹⁰ uttyárol nemis jelentett, én sem tudakozhattam importunuskodhattam. Deus providebit s-tü el igazittatok. Mind magam feleségem, Ipom s-annak Ipa s-Napom betegeskedünk, ehez képest holnap kell indulnom s-bé sietnem Harom Szekre. Istenteől kgdnek szerentses fársángolast kívánván maradok

Kegydek kez szolgáláia

Bethlen Miklos

Fogarás. 25. Xbris 1669.

107.

Apafi Mihálynak

S. d., [Brassó, 1670. január 12. előtt]

Bethlen Miklosnak alázatos Suplicatioia Nagodhoz mint
Kegyelmes Urához.

Kegyelmes Uram Torda Vármegyébe bir Szigeti Marton Uram zalogba égy Szilvás nevű falut egy Udvarházzal, és mas Csűrüllye nevű falut, és also, felső, közep Peterdeken Indalyon hol⁵ mi portiokat, mellyek eleitől fogva Ketzelitcki Szilvási familiat tsak fiu agon illető Jozságok voltak, és mar a Szegeny Szilvási

¹ A szó elszáll, az írás megmarad.

^a előbb: [látok]

Mátyásba az a familia fiu agon tellyességgel deficiálván Ngd
Kegyelmes dispositioia alá devenialtak.

¹⁰ Nagodnak azért mint Kegyelmes Uramnak alázatosan könyör-
gők, meltoztassék a Jus Regiumot benne meg adni, nékem és
feleségemnek, es először fiu, annak defectusán leány agon levő
maradekimnakis, hogy enis az Ngd Kegyelmessége által epülhes-
sek.

¹⁵ En ugyan sem Szigeti Uramnak sem más helyes praetendensnek
kárával nem^a igyekezem appropriálni, hanem az Summanak de-
positiojával, mellyen nem esik igen oltson.

Nagd Kegyelmességét életem fottaig valo alázatos hűséggel
meg' igyekezem szolgálni Ngdnak.

N. K. V. V.

108.

Apafi Mihálynak

S. d., [Fogarás, 1670. február 2. előtt]

Bethlen Miklos alázatosan könyörög Ngdnak mint
Kegyls Uranak

Minap Brassoba mikor Ngdt az Szilvasi Jozság felöll requiral-
tam, Isten sok iot addgyon Ngdnak Kegyelmességétis mutatta, de

⁵ Kgyls Uram magam sem tudttam akkor vagyon egy Szeletzie
nevü hat vagy hét házból allo kis olah falutska azon féle Jozság
hat Száz Tallérba egy Csenadi nevü Kolosvári embernél, ki
Szigeti Urammal még mais perbe vagyon hol mi erdők és határok
felett Mind kettő Temporarius Dominus lévén, ha Ngd Kegyel-
¹⁰ se által én a Szilvasit assequálomis, az a per és galyiba raytam
lészen.

Ehez képest alázatosan könyörögök Ngdnak meltoztassék eztis
előbbeni Kegyelésehez addálni, és meg' engedni, hogy azon
iussal mint az Szilvásit azon Donatioba irathassam.

¹⁵ Ngdt a busittásrol alázatosan követem es

N. K. V. V.

^a [előbb:] mell

109.

Teleki Mihálynak

Fogaras, 1670. február 2.

Mint kedves bizott Uramnak kötelesen szolgálók és Istenteől minden jokat kívánok kegydnek kedvesivel együtt. &c.

Régeől fogva mind váram kgdt, hogy igen nagy és szükséges dolgaimról kgdel beszélgessek, és kegyd tanátságával és segítettével éllyek, de nem leön ahhoz szerentsem, mellyen bizony busultam, s-mostis busulok, mert örömost kgd által procedáltam volna abba, a melybe masok sürgetésére nézve sietnem kelle, mindaz által edes Atyámfia hatra meg' a fekete leves, a kgd io akarattýára meg' ez után leszen derekasabb szükségem, proba köveis leszen a kegd s-köztem valo confidentialianak kötelességnek, melly az én részemről ha el kerülhetem bizony nem hibázik, ez pedig Torda körül éggy kevés igen drága ioszagnak szerzése, melyreöl ha kgd Vér György Urammal beszell érthet, de mig Isten éngemis kgdel szembe iutat, kerem igen legyen silentiumba. Második nagy dolgom volna ez. Az Ipomot Kun István Uramat nagy szeretettel recommendálnám kgdnek, promoteálná kgd Urunk előtt a Tanátsi rénd közzé, már mayd meg' venül a sok betstelenség között, alig ha haydon Urunkis nem tétt volt igiretet neki felölle, talám nem lenne kgdnek haszontalan szolgáláia. Harmadik dolgom ez. Feleségem betegedése alig ha circa 16. February nem esik, melyhez kepest, ha szinte elein a gyülesnek ott nem lehetnék, tsekély betsülletemet s-éggyéb dolgaimot kgd tutorságába ayánlom. Kgd pedig kívánom Isten engeddgye örvendetesen latnom. Fogaras. 2. February Anno 1670.

Kgd köteles szolgáláia igaz barattia

Bethlen Miklos

110.

A kereskedőknek

Bethlenszentmiklós, 1670. március 14.

Mi Bethlen Farkas az Meltosagos Erdelyi Feyedelem Keglmcs Urunk belső Tanátsa, és Bethlen Miklos Udvarhelyszeknek Feő

Kaptyánnya Szentmiklosnak Biroi es Patronussi, yelentyűk minden becsülletes kereskedő es egyeb rendeknek, kiketis ez levelünk
5 által assecuralunk ez következő dolgokrul, hogy valakik ebben az helyben az mi Kglis Urunktul nekünk adatot sokadalomban el jönek, illyen szabadsagok es alkalmatosságok leszen. 1. Senkitül három vagy négy esztendeigh semminemü vasar vamot nem veszünk, ugy lehet megh tovabbis el engedgyük. 2. Akar el
10 adasra haytott, akar szekeres emberek, vagy arros emberek marhay es lovay legyenek, de mikor az Isten az mezön füvet saryut ád, semminemü marhatul az mezön való élésért semmi füzetest soha sem kívánunk, csak nyilván valo kártévő helyre buzaban vagy más gabonaban ne haytsa. Mivel penigh Szent Mathe Evangelista napba kivaltkeppen mind az egesz nagy mezönk s hatarunk szabados leszen, akkor minden rendeknek ighen jo alkalmatosság leszen, aratás utan vetes es szüret előtt, szena, abrak, saryu fü bösegeben esven az sokadalom. 3. Minden rendeknek jo tágas piatzot es arulo helyet mutatunk, jo örzöketis allitunk, hogy
20 se veszekedés, se lopas vagy egyéb akadaly ne legyen s ne következék. Ha kik penigh cselekednek illendő büntetesek kedvezes nélkül megh leszen. 4. Jo borra, serre, meh serre, Husra, kenyerre, szénára, abrakra, füre es yo szállásokra gondunk leszen, ugy hogy semmi fogyatkozás ne legyen, semmi ember es marha etelére valot
25 a' mi raytunk fogh állani igen dragan nem adatunk, hanem tsak illendő arron, emberseghes kereskedő vagy egyéb fő rendek ayan-dekonnis keves keves [!] jo akaratunkba gazdalkodasunkba megh nem fogyatkoznak. 5. Az sokadalom napyat elébb elébb mint sok helyeken cselekszik nem vontattyuk, hanem az égy vasarnapon
30 kívül, valamihelyt minek ideye az adasra vevesre el jó, megh szabadittyuk. Ezekbe s több ehez hasonlo yo rendtartásokban es alkalmatosságokba minden rendeket megh tartunk, s ha mit az kereskedő rend maga hasznara valo dolgot fel talál, tsak yelentsék meg, valamiben lehet s tudunk, kedveskedünk szolgálunk örö-
35 mest.

Költ Szentmikloson 1670. die 14 Martý.

Betthlen Farkas

Bethlen Miklos

111.

Teleki Mihálynak

Nagyenyed, 1670. április 21.

Mint kedues io akaro Uramnak kötelesen szolgálók és Istenteől minden áldásokat kívánok Kegydnek kedvesivel égyűtt. &c.

Kegy levelét ma véttem, tudositását köszönöm, sok rossz dolgok hallásával eléggé meg' tölt fülem, bizony valoban busulokis, és sok keresztény feleimet szánom kikre rosszat várok, tudom kerdetlen tanátsnak ayto megett helye, mégis nem ártana, ha io uton modon az el kezdett tüzet olthatna nagyobb gonosznak mutogatásával Urunk eő Nga.

Apám Uram sok dolgai vendégi miatt nem irhatván kgydt
10. általlam követi, és ez az Vér Györgyné dolgából eő kegyeme censuráia. Szent Péterre valo vitelében semmi akadály sintsen, mert masuttis elég helyt viszik fiscalis varakban s-varosokba az foglyokat a Vármegyéken kívül, tsak ha valami Executioianak kellene lénni ugy az Vármegyébe viszzá kellene hozni. Mind az
15 által ha kezest adna hogy törvényre elé áll, avvagy inkább hogy az országból örökké el megyen, soha az Urát nem busittya semmi uton modon, tsak el ké a rossz Aszszont igazítani. Noha (.ez már az en véllekedésem.) mig a Generalis előtt dolganak vége nem szakad, nem volna io maga Vér György Uram részéről, ha az
20 országból ki menne s-indecyse láttatnék maradni dolga. Kgyd tettzése továbbá rayta én Istennek ayanlom kgyd maradok

Kegy kész szolgálja

Bethlen Miklos

Enyeden. 21. Aprilis. Anno 1670.

112.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1670. július 6.

Mint kedves és bizodalmas Uramnak kötelesen Szolgálók és Istentől minden áldásokat kívánok Kegydnek kedvesivel égyűtt. &c.

Isten eő Felsége ingyen valo io voltából nékemis azt engedvén
5 érnem, hogy házasságomnak gyümölsét gyermekemet lássam, az
eő Felsége ayándekát ugyan azon nagy Kégyelmű Atyámnak
s-Attyának az Szent keresztség által bé akarom mutatni, szentel-
ni, és az Jesus Christus Zászloia alá az eő Felsége parantsolattya
10 szerént állittani, Melly igyekezetemnek s-tartozo kötelességem-
nek végben vitelét betsülletes io akaro Uraim s-Atyámfiai, de
kiváltképpen Szerelmes Atyám Vram^a eő kegyeme tettzéséből
rendeltem ez ielen valo holnapnak 21. napián, itt Szent Miklosi
házamnál lénni; Melly hogy tisztességesebben mehessen végbe,
15 kérem kegydt nagy szeretettel az meg irt napon és helyenn tiz
orakor réggel mind az Aszszonnyal eő kegyemével égyütt ielen
lénni ne neheztellye, Seöt Kgydhez valo köteles bizodalmom
Kgydt szerelmes gyermekem kereszt Attyának, és Aszszonyomat
kereszt Anyyának io és tiszta szivel hiiya, abbéli kgyd io akaraty-
20 tyát penig engeddye Isten örvendetes alkalmatossággal meg'
szolgálnom kegydnek. Isten sokáig boldogul éltesse kegydt. *Szent*
Mikloson. 6. July. Anno 1670.

Kegydt köteles szolgália igaz io akaroia

Bethlen Miklos

113.

Teleki Mihálynak

Torda, 1670. szeptember 1.

Mint kedves bizodalmas Uramnak szolgálók és Istenteől minden iokat kívánok Kegydnek Kedvesivel égyütt. &c.

Noha *nem* levelem hanem magam látogatása volna magam
itileti és Kivánsága szeréntis helyesebb, de mind Kgyd távukán
5 léte és sok dolgai, mind szegeny gazdaságomhoz képest magam
sok alkalmatlanságim azt nem engedvén, Kivánom Istenteől ez
írásom örvendetes égességbe talállya Kgd. Ez mellett kell kgd
három féle dologrolis busittanom. Az Torda Vármegyei Arenda-
tor *nem* tudom mi réndü ember, Szilvási roszz Joszágom aren-
10 dáia felöll irtam vala minap néki, hogy az Regestrumbol iria ki

^a [e szó utólag beszúrva]

mellyik portionak menyi az árendáia, de választ *nem* érdelek az jámbortol, bannám ha sütvé ténné alám, irtam ugyan Praefectus *Uramnak* felölle, de azonba kgydtis kérem Arendator *Uram* előtt installyon, addgyon választ eő kegyeme s-az arendát percipiallya
15 töllem Stépán Ferentz *Urammal* mint iartam legyen, minap kgdnek emlittém, Kgydhez valo eő kegyeme kötelességét tudvan mind eddig kgyd tekintet elöttem viseltem, kérem kgd't vagy io intésével complánallya dolgunkat, ioval kinaltam eő kegyemét, bizony *nem* annyira másért mint kgd tekintetiért, vigye el köles-
20 sét földemből égszer, töbször oda szantani ne iöyön, de mayd Váratlan választ tett eő kegyeme, azért ha az intes *nem* fog, vagy tsak ne legyen kgdnek nehéz az Neutralitas, lassuk mint osztozhatunk felette, noha lattya *Isten* lelkem faydalmával kell tselekednem, de holtig az betsület. Ez levelem meg ado igen szegeny
25 idegen legény Szolgámnak lévén özvegy vén Annyával, (.kiis az szükség miatt kenszerítettett feleségem szolgálattáira állani.) égygyütt egy roszsz háza, mellyet tavaly építettek, minap Tiszt *Uraim* az egy Talléros adojért ket igen io kosár méhét vitték el, *Kerem* kgd't parantsollyon vissza adása felöll, mert ugy gondolom kgydis abba az 1667be irt Articulusbá az országgal égygyütt
30 égy szegeny özvegy egyházhelyi aszszony nyomorgatását sem tette fel, másik az a Compilataba vagyon 167. személyreöl emlékezet melly Regestrum 1667be iratott, ez akkor itt sem volt, de akar mint legyen az, ez *Uram* bizony olly szégény özvegy Aszszony, hogy ha en kezes *nem* volnék érette, az házatis eddig el
35 vétték volna adosságert, maga feleségemhez allott Öreg Aszszony^{nak}, fia hozzám szolgának mind az nagy sükségtől kenszerítettven, bizony ha ez egy Tallért ad az adoba, az proportionalis igasság kivánna kgdteöl tiz Ezer Tallért az adoba. Hosszas és
40 paraszt forma irásomrol kgd't követem, azt tudom egészsz Arcusra kezdtem, de hát fél volt, én mind az által igyekezem ha mibe tudok egészsz szolgáláia maradni kgydnek.

Tordan. 1 Septembris 1670.

Bethlen Miklos

114.

Bethlen Jánosnak, Bánffy Dénesnek és Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1670. október 13.

Mint édes Atyamnak, és kedves bizodalmas Uraimnak szolgálók és Istentől minden áldásokat kívánok kgyteknek kedveseivel egygyütt &c

Kelle Kgyteknek tudttára adnom: hogy az mü Kgyls Vrunk eő
5 Naga az napokba éngem Feyervárra hivatván, parantsolá eő Naga hogy az nemet Electoroknak irnék levelet eő Naga nevével, az mostani magyar országi fel haborodott állapotoknak tsendesítésére ha mit használhatna, én mondek eő Naganak, hogy az level irás ugyan meg lehetne, tsak hogy égy szobais néha ember olly
10 hibát tehet, hogy sok szovalis nehéz el boronálni, azért hogy sem az Irato, sem az Iro ne karhoztattathassék, én az mit irok minutaba Kgyteknek el küldöm, hogy corrigalván az hol kell, osztán ugy expedialtassék. Mivel penig az Electorokis mind vallással, mind az Austriaca, vagy Gallica factiohoz valo haylással s-égyéb circumstantiakkalis egymástól igen külömböznek, én Urunknak eő
15 Naganak iovallam s-kegyteknakis, hogy az Brandenburgicus Electornak kiváltképpen expectoralni kell embernek magát éppen, mert magnanimus Reformatus Feydelem, oda fel iartambanis, az után hogy le jöttemis levelek által nagy io akaro Uraim
20 mind azt tanátslották, hogy azt tegie Erdely derekasonn maga Patronussának az Imperiumba s-nem leszen haszontalan. En azért ennek ugy irtam mint kihez leg inkább kell bizni, és az kitől nemis lehet félni hogy az embert prodállya, tsak hogy, bizony nagy szégyen s-rusnya gyalázat leszen, ha kiváltképpen az a nagy
25 ember illyen confidens és pathetica levelen meg indul s-fáradozni kezd az dologba, ha a Feydelem vélle továbbis az Correspondentiat nem continuallya osztán, az sem leszen semminekis io, ha olly ember viszi el az levelet, a ki választ ne hozzon rá, mert ez az egészsz dolog' ugy volna io, ha az Brandenburgicus Electort
30 praeparalván ember az által küldene az többihezis, mert bezzeg, ha io akarattiát igiri eő égsyszer, bizony gondgia leszen osztán reá, de az Feydelem ezekhez igen gyengénn így szolla: Az magyar országi Uraim Istantiaíára kellene valami leveleket irni, de én bizony nem tudom, talám tsak el ké inkább hadni, ám nem
35 várhatóan töllünk, immár bizony szépen vadnak, de el igazittia a Török tavaszszal, egygyüd azok az Electorok az Császárnak küldik az levelet az a Töröknek és így veszedelem jeő ki belölle. etc. ott volt Gilanyi Vram s-Praefectus Vram &c. Ezeket azért irom hogy kgytek olvassa iol meg, ha Törököt offendalo szokát
40 talál benne, vonnya ki, s-ha attól fél hogy in specie a Császárnak

küldik, (.noha bizony én attol nem félek;) part ha küldenek könynyü azt mondani reá, hogy hazud az német, égynehány arany lévően mellette, a Törökis rá mondgia: Igenis Jalandzi der Nemptz.¹ én attol egy cseppet sem félnék. Égyéb aránt hogy levelet ugy irjon
45 valaki ebbe az materiába, hogy sem az Törököt, sem az <Németet> Austriai házat, sem az maga lelke isméretit meg ne bántsa Salamont tegyek Cancellariusnak eő sem viszi végbe.

Valamivel rövidebben, de megis vilagosan mindent meg' irni iovallok az Palatinus Electornak, ismérem azt az embert

50 Az Moguntinusnak tsak az égygy papistakat offendalható szoknak ki hagyásával az dolog meritumát éppen meg' irnám, <Az> kivált ha az előtti Moguntinus még el. Az Saxoniai Electornakis eppen, az eő lelke rayta mit mivel, az Császár bizony ennek az Irsanak el hagyásával iobb akaronk nekünk nem leszen, mint
55 most, sem ezt látván istentelenebb az nemet nem lehet mint most. Az más három Electornak, én vagy nem irnek, vagy ha irnékis csak köszöntő és igen rövideden törekedést sollicitalo levelet irnék, aztis inkább tsak azert, hogy ne láttassanak semmibe haytatni, noha az Bavarus az bizony el hiszem in specie küldi
60 Bétsbe, s-nemis tselekszik semmitis, az Coloniensis az Bavarus házábol valo, egyy eb Inonn futnak, az Trevirensis tsak ötődik kerek az szekérbe. Az Minuta rettenetes sok correctákkal lévően, az Praedicatorral irattam le s-azt kültem oda, kgytek lássa corrigallya tettzését irja meg s-külgye vissza hozzám, én osztán Udvarhoz küldöm. Harsányi Jakab én ugy tudom most az Brandeburgicus szolgáláia, nékiis, ha alkalmasnak láttzanék, irni kellené, hazáia, vallása szeretetiért lenne Agensünk oda fel. Az levelet bár tsak egyy értelmes Belgiumba menő deaktol küldene az Feydelem, Lengyel országon mind válasz ióhetne reá, mert mostis az
70 Portárol az Lengyel követ az Feydelemhez külte az Kiralynak szollo levelet, s-innet viszik meg.

Ez az égygy ut vagyon a Kereszténység reszeről, ezt el követni hiti kötelessége szerent tartozik mind Urunk, mind kgytek. Szent Miklos. 13. Octobris 1670.

75 Kgytek, engedelmes fia köteles szolgáláia

Bethlen Miklos

¹ Helyesen: Jalandzi dir nemcse = Hazug a német. [A közlő jegyzete.]

Azt sem tudom, miért *nem* kell Urunknak ennyi Ezer keresztényért maga emberet fel küldeni, tsak alatson rendű s-köntösű ember, meg ugy hiszem tsak Szebeni Kalmáris végbe vinné, bizony az Isten münketis el veszt, ha tsak leg kissebbet el mulatunkis, a mit eszköznek gondolhatnánk, hol az hitünk. De bizony bánnám ha meg kerdeznék, ki tétt engem Tanáttá. &c.

115.

Apafi Mihálynak

S. d., [?, 1670. október 19. előtt]

Bethlen Miklos alázatos Suplicatioia Ngdhoz mint Kegyelmes Urához.

Noha Kegyelmes Uram mind az Ngd sok felöll valo busittatásának, mind az en tsekély erdememnek tudása, magam efféle állapotokban valo természeti félénkségem is az kérésre igen báortalanná tészen, mindaz által az Ngd hozzám tapasztalt Kegyelmes indulattya biztat, az mellett az szükség, és az mostan egyszer elé fordult, s-talám többször soha elé sem gördülő alkalmatosság lepett ez alázatos könyörgésre Ngdhoz.

Talám Kegyelmes Uram Nagod magais tuddgya, vagy ha nem, Kgylsen végére mehet, az én Szent miklosi hitván házamnak, mellyis lehet nékem egyedül tsak derekas lako mind nyaralo telelő helyem, szanto földé, kaszáló helye elégséges, vize néha meg felettebbis, de azonba erdőből olly igen szükös nem hogy épületre, de tsak tüzre valo fátis ha szomszedimtol nem szerzek, két télenn ugy el kelne, hogy harmadikra semmi sem maradna, melyre nézve én pénzes fával élek, seőt az mi nagyobb akadályom azért sem kaphatok bizonynal merem irni Ngdnek Kegyls Uram.

Mivel azért Kegyls Uram az el mult Feyervári Gyüleskor Zolyomi Miklos notaian az Fiscus az Küküllő vári Jozzágnak négyed részét el nyerte, azt egészszen kivano persvasio nem háborgat, hanem Szent miklossal határos Veszszős nevű falutskának négyed részeis azonn az utonn Ngde lévén, kivált erdeje kedvejert alázatosan könyörgök Ngdnek azt az el nyert négyed részt meltoztassék Kegylségéből nékem és Feleségemnek, és először fiu, annak *nem* létinn vagy defectussán leány ágon lévő maradékimnak iure perpetuo conferálni.

Ennek az Veszszősnek állapottya penig Kegyls Uram az mint Nagod Kegylsen végere mehet olly karba vagyon, hogy ezzel az
30 Ngd meltoságos háza praetensioiais nem bántatik meg, mert Veszszöst soha az szegény Petki János Ngd ősi nem birta, hanem Bethlen István égy Brassai Szásztol vette volt meg. Most leg' közelebb ezen falutskának felét az öreg Ur Redei Ferentz vram adásából Járai Mihalyne Aszszonyom biria, fele tsak Küküllő
35 várhoz valo, az mit én Ngdtol kérek mindis négy vagy leg felylyebb ioval roszzsal öt ember, melly Ngdnak igen kitsint, nekem penig szükségemhez képest igen nagyot téssen. Ha melly io akaro Uramnak penig Isten az többit réndelte, ezt nem irigyelheti, tartozik inkább Istennek s-Ngdnak alázatosan meg' köszönni. Ezt
40 penig Kegyelmes Uram, akar ayándekeon, akar pénzemert addgya Ngd, holtig valo alázatos hűséggel meg szolgálom Ngdnak es

N. K. V. V.

116.

Kun Istvánnak

Bethlenszentmiklós, 1670. október 25.

Mint kedves io akaro Apám Uramnak szolgálók és Istenteől minden jokat kívánok kegdnek kedvesivel égyütt. &c.

Ez előtt tizenegy, és ez előtt ismét negy napokkal bővön irván kegydnek, nints semmi uiiabb miről iriak mig azokra válasz nem
5 jeő. Hanem ez szolgálomot rá bizott dolgaimba ha segitti kgd, meg szolgálom, nevezet szerent, ezenn kérem kgdt, ha mi gabonáia lenne Zagoni János léjendő ser főzömnek, hogy annak szállittásavalis szekerem ne fáraddgyon, vegye magának kgd és annyi számot s-ollyant az mitsodas a léjend, itt künn Alamoron s-Zagorba
10 adasson mast, kgdnek kára nélkül s-nekem keönnyebbséggemmel leszen a tsere. Kivanom Istentől levelem és Szolgám örvendetes állapotba talállya kgyteket. Szent. Miklos. 25. 8bris 1670.

Kgyd szolgáló fia

Bethlen Miklos

Bánffy Dénesnek

Keresd, 1671. február 18.

Mint kedves bizodalmas Uramnak kötelesen szolgálak Istenül minden áldásokat kívánok kgdnek kedvesivel egygyütt.

Rementelen hir érvén enghemet, rend kívül valo irasommal kell kglmed előtt megh jelennem, de el mulatnom lehetetlen, Miczoda
 5 Fatum vitt engem minap Kolosvarra, kglmedis mit irt az utan Udvarhoz az en nevem említésével azt tugya kglmed, es az Isten elég az nékem valoban nagy galyibam vagyon, mert Aszszonyunk Méltosaghos hazabol volt oly hir, hogy kglmed ollyat irt volna eo Nghoknak nem tudom Urunknaké vagy Aszszonyunknak
 10 (de Aszszonyunknal volt az levél, s eo Ngha ugy értettem conservalniis fogia mind addigh migh münket ketten confrontaltat) hogy en ijzitettem volna el kgdet az Udvarhoz menéstül. Ez mely tavol légyen az igassaghtul, tugya Isten s az kglmed lelke s enis, hogy inkab azt jóvallottam hogy kglmed Udvarhoz menni ne késsék,
 15 ám aztis monda kglmed nem késik, Doboka Varmegyei szek es Somlyai uttya utan, az Kis Groff dolghaiis had ighazodgyanak kglmed jelen léte nélkül. Ez akar mint légyen kérem Istenért kgdett tudosetson, mihez tarczam maghamot, En vagy casu vagy szanszandekal kgd alkalmatossaghatul szenvedem az eo Ngha
 20 nehézséghit bizony kglmed Cavalieri tiszti aszt kívánnya söt az kglmed lelke ismeretys aszt dictallya, hogy az mit kgd miatt meltatlan szenvedek abbol magha mentsen ki, mert tugya az Isten es az en lelkem az mi Kglis Urunkhoz valo hűségghemet es kgdhez valo confidentiamot mindenkor az lelki ismeret regulaiával mértem es ugy mértéklettem hogy egyiket se bantsam megh illy rutul az mint vadoltatom. Kglmed jo akarattyát es mint illyen peremptoria causaban bizonyos informatioiat várván kglmednek maradok

Kglmed köteles szerentsetlen szolgálja

Bethlen Miklos

Keresd 18. February 1671.

Ghillányi Gergelynek

Keresd, 1671. február 18.

Mint kedves bizodalmas Komam es Sogor Urnak ajanlom
kegdnek köteles szolgálatomat, es Istentől minden aldasakat ki-
vanok kegdnek kedvessivel egyút.

Az estve erkezven ide Keresdre Apam Uram szolgálattya-
5 latogatasara, tsudalkozvan szomoruanis ertek felöllem az mi
Kegyelmes Asszonyunk elöt forgot oly hirt, mellyet (mint hogy
okotis rea soha sem adtam) sem remenlettem, megh almamban
sem lattam, hogy rajtam törtenyhessek, mert bizony oly Scholak-
ban tanultam s: az ki engem ismer külemben sem tapasztallya,
10 soha fetsegő hir hordozo ember nem voltam, s: nagy orszagos
dolgoiban valo titkok forgottak neha kezem között, en töllem mas
soha bizony affelet ki nem vet, ugy hogy ez mostani galýbamát
nem egyebnek hanem az en Istenem vilagi hivsagot velem utaltato
pro bainak, es noha tudtomra senkinek veteni nem igyekezem, de
15 nem jo akaroim practikalasanak kel tulajdonitanom, s: abban
veszedelmesnekis latom dolgomat, hogy ennekem eő Nagysagok
elöt sem ismerettsegem sem hitelem oly derekas nem leven, akar
mely jambor ha merő Szent Pal volnekis de ha eszt az en gonosz
szerentsem egyszer megh indította nem szünik tudom megh,
20 melyben nagy pelda elöttem mostan megh eő szerelmes Atyam,
ki ifjusagaban noha artatlan de sokat szenvedet affelet, es sok
Esztenődig gatoltatot az akkori Fejedelmek elöt eő menetele,
mig Isten napfenyre hozta artatlansagát, en ugyan edes Komam
Uram azon nem busulok ha ennel soha eléb nem megyekis, söt
25 ha hatreb megyekis nem felette törödem rajta, megh elegendve
leven lelkem ismereti tisztasagaval az en kitsinyemben valo tsen-
des elettel, de aszt bizony szegyenlem, hogy oly vetekkel vadolta-
tom, mely nem hogy Nemes verü tisztessesges ferfiu emberben, de
tisztesseges Asszony Emberben sem el szenvedhető, am annak
30 felette tudom az Salamon mondasat Prov: 16: V: 14. az Kiralyok
haragjat halallok követi, es igr az eő Nagok nehezsegen valoban
busulok, de bizom az Istenre az üdőre es az eő Nagok kegyelmes-
segere, assecuralvan mind Kegyelmedet, mind Kegyelmed által eő
Nagokat, hogy mind Istenem ugy legyen kegyelmes, mind lelkem
35 ismereti tsendes az mely igazan ezeket irom ide alab, ennel az

hitnel többet en rajtam senki sem <vehet> kivanhat enis többet nem adhatok.

Igaz dologh en Kolosvarra mentem az minapi törvényes szekre, oda menetelemnek oka volt az Kolosvariakkal valo adossagh. Kit
40 meghis adnak f. 200. valami nagy Sapalodással, azon alkalmatossag-
saggal nem privatim sem igen titkon hanem az szek hazban mikor
perlettek az ablakban fordulvan beszélgettünk Banfi Dienes
Urammal ketten jo ideig, mellyet mind megh irnom hosszu volna,
eleg az, hoza eő kegyelme elő, hogy az veg hazak mely rosz
45 provisioval vadnak, Szamos Ujvar, Kövar, Huszt, mind egyből
masbol es elesbőlis melly rosszul vagyon, mellyet eő kegyelme
kötölessege szerint az fen forgo hirekkel edgyüt edgynehanszor
megh irt eő Nagaknak, de vagy kedvetlen vagy igen vekony
valassza löt nem tudgya mire velni, en mondam hogy ha eő
50 kegyelme nem tudgya okat en inkab nem tudom, mind azon altal
az mivel tartazik eő kegyelme tsak kövesse el, ez utannis eő
Nagokat tudositssa ne mullyek eő kegyelmen, monda eő kegyel-
me nemelynapie effele levelere tet eő Naga valasszat, ugy itilte
55 Teleki Uram hogy Bethlen Janos Uram stýlussa volna, es eő
kegyelme forogvan most Udvarnal többet, effele közönseges jora
tartazo dolgokban illenek eő kegyelmenek kivalykeppen segiteni,
hogy az en privata personamnak valami kedvetlensege miat (noha
latta az Isten s az en lelkemet ugy boldogitssa eő Felsege, tiszta
hű indulattal voltam örökke s vagyokis eő Nagokhoz) az publi-
60 cum valami kart ne vallyon &c mondam en, lehet hogy Apam
Uram stýlussa, mert ha Udvarnal volt akkor Urunk parantsolaty-
tyabol irathatot, de vagyone valami ki vető benne, monda eő
kegyelme, nem igen ugyan, de ugy tettzik megis Komam többet
segithetne &c mondam en arra, ugy hiszem valamit Urahoz haza-
65 jahoz valo kötelesseg dictal semmit elsem mulat, s: kegyelmednek-
is bizonyjal hiszem szolgálni akar inkab mint veteni, de en tsak
arra kerem kegyelmedet, sem az en Atyam felől sem felöllem
idegeny itilettel ne legyen, mert bizony az en Atyam semmiben
sem oka kegyelmed kedvetlensegenek (tzeloztam en szommal arra
70 hogy nem Apam Uram oka az Huszti valtozasnak), azomban
menyen vegere kegyelmed Udvarnal levő jo akaroitol ne en töl-
lem, mint hogy en bizony Udvarnal igen ritkan vagyok, az
Atyamnalis bizony majd ritkábban, mint sem kellene talam
Azomban alkalmasztassa mind szavait irasit mind dolgait ugy
75 kegyelmed hogy nagy submitio legyen benne, sőt hivatlanis me-
nyen el hamar Udvarhoz nem fogja megh banni. Erre monda.

Kegyelmed jo tanattsat edes Ötsem Uram igen kedvesen veszem, eddigis aszt követtem ez utanis aszt tselekeszem. Im Dobokabanis leszen szek onnet Somlyobanis kellene tekintenem, de bizony nem kesem emberemet küldeni udvarhoz s: magamis el menni, eddigis⁸⁰ el mentem volna de aszt akaram el tavosztatni most leven ot az kis Groff annak fen forgo dolgaiban valo elegyedessel ne vadoltathassam, kivalt hogy amaz Huszti atkozot alapot fen volt ez volt fundamentuma veleje az beszednek, volt sok szo ezen kivül, de ez⁸⁵ az Summaja; Mit irt legyen mar Banfi Uram Udvarhoz aszt en nem tudom, nemis hihetem eppen velem mentette volna magat de en az mint fellyebis hittel iram, egyebet ennel nem mondtam, ha Isten Udvarhoz viszen szovalis ennel egyebet nem mondok. Kegyelmed artatlan igyemet eö Naganak raepresentallya, legyen az⁹⁰ en jo Istenem dispositioja az ki az Kiralyok szivetis mintt az vizet kezeben tartya Prov: 22. W. 1. Kegyelmed jo akarattyat megh szolgálni igyekezem, Komja es szolgaja maradok kgdnek migh elek.

Bethlen Miklos

⁹⁵ Keresd. 18 Februarÿ 1671.

Nem banom edes Komam Uram es kedves Sogor Uram ha Asszonyunknak eö Naganak ez levelemet megh mutattya is söt aszt akaram ha kegyelmednekis ugy tettzik.

119.

Szegeti Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1671. július 6.

Isten megh áldgion io barátom.

Valami len magot adatott volt Kun Istvan Ipom Uram eö kegyeme kezedbe, ha pénzé tettétek tudositts felölle. Mind magadnak Pap Miklosnak és több biraknak mond köszönetemet,⁵ ugy lássanak az dologhoz, s-ugy bánnyanak az széghény Jozsághalis, hogy mégh ez idénn énis bizony megh kérdem, mit tsinaltakok.

Isten veletek. Szent Miklos 6. July. Anno 1671.

Bethlen Miklos

120.

Jenei Istvánnak

Bethlenszentmiklós, 1671. július 6.

Istenteől minden áldásokat kívánok édes Komám Uram kegydnek &c.

Akarám kegydt látogatni, s-tudosittani, mégh *Istennek* háálá élünk, feleségem kgdt keöszönti, vagyon szinte készülő felbe⁵ Oráyához, tsak Isten boldoghittsa. Ugy hiszem édes Komám Uram, Uzoni Komám leveléhez nem sok Commentarius kell, ha azt irta, az mit nékem mondott hogy irni akar. Kérem enis kgdt édes Komám Uram most megh egyszer s utolszor, ha mit az békességhe véghbe vihet próbállya el, mert már harmadik és¹⁰ utolso Requisitionom megyen Apám Uramhozis, melly ha nem használ, én bizony csak procedalok, törvényt s-Magistratust ha az Országba találok, s-ne vadoltassam én sem Isten sem emberek előtt. Komám Aszszonyt kgdel együtt *Istennek* ayánlom. *Szent Miklos. 6. July Anno 1671*

Kgdt szerető Komia

Bethlen Miklos

121.

Kun Istvánnak

Bethlenszentmiklós, 1671. július 14.

Mint kedves io akaro Apám Uramnak szolgálók és Istentől minden iokat kívánok kegydnek kedvesivel égyütt. &c.

Kegydt levelét az Szakáts Inas megh adá. Az mi azért legh előll feleségem állapottiát illeti teghnap előtt hét orakor reggel ada⁵ *Isten* egy leánykát, *Istennek* háálá az Feleségem naponként könnyebbedik.

Az io penzre mint az előttis irtam nagy szükségem vagyon, az erette adando penznek nagy része mind tiszta poltura, akar Csáki Laszlotol akar honnét telnek ki, Aur. 130. és Tall. 50. vala ugy¹⁰ tudom, mert százát Zabolán ki váltottam vala az Tallérnak.

Buzával örömetst kedveskednem, de azt bizony mind ki sirák a kezemből az Jobbagyim, ugy hogy, ha Tordai Malmom napon-

ként való Vámia nem seghittene bizony koplalatio nélkül nem lenne az nyari takarodásom, seőt igyis már aratott Árpával kell
15 toldatnom.

Híreket nem irván én kegydnek, szinte akkor irom az iovát, mert ha rossz hírek volnának, azt megh irnám, de *Istennek* háálá hazugh hirnél egieb nintsen.

Feleségem enghedelmesen keöszönti kgdt, irt volna ha lehetett
20 volna, valami Szebeni Kaposztával ha gazdalkodnék kgd io volna. *Isten* kgylbe ayánlom kgdt. *Szent Miklos*. 14. July. *Anno* 1671.
Kgd szolgáló fia

Bethlen Miklos

122.

Bethlen Gergelynek

Bethlenszentmiklós, 1671. július 17.

Szolgálatomat ajánlom kegyelmednek, mint kedves jóakaró uramnak, bátyámnak, Isten minden jókkal, jó egészséggel áldja meg kegyelmedet kedvesivel együtt etc.

Ez levelem mutató szolgálomat kelleték elküldenem Nagybányára, kérem azért kegyelmedet szeretettel, ne nehezteljen, hogy ha Sándor Gergely uram vagy négy legényt ad melléje, mivel egy kevés ólmot akarok hozatni, legyen kísérője, egyszersmint segítője is az ón elhozásában. Magam is ki akartam menni az kegyelme-
5 tek látogatására, de urunk ő nagysága engedelméből maradék
10 honn, az melyet^a tudósíthatom kegyelmedet, kegyelmednek egy új atyafia s huga is vagyon itt a házamnál. Ha valami hirekről tudósítana kegyelmed, megszolgálám kegyelmednek. Ajánlván *Istennek* kegyelmes oltalmába kegyelmedet. Datum in Szent-Miklós die 17. Julii 1671. Kglmed atyjafia szolgálja

Bethlen Miklós

123.

Teleki Mihálynak

Torda, 1671. október 22.

Mint kedves és bizodalmas Uramnak szolgálók és *Istenteől* minden iokat kívánok *Kegyednek* kedvesivel égyüütt. &c.

^a [olvasd:] amellet

A Gyűlésből iőtünkbe parantsolá Apam Uram hogy az minapi-
ba ieött Harsányi Jakab Vram levelére irnék választ, és egyszers-
5 mind az Brandenburgicus Electornakis irnék Urunk eő Naga
szavával, és küldeném kgyd kezéhez Udvarhoz, mivel mind
Urunknak mind az Uraknak tettzik az oda fel valo ismérettségre
ha valami io ut nyittatnék. En azért irtam mindeniknek két féle
levelet, hogy két félét irtam annak okát megh láthattya, seőt ugy
10 hiszem azon kívülis tuddgya, kgyd. Azonban ebbe az eghészs
materiába, nékem ugy tettzik: Az Istentől kivált képpen adatott
io hasznos eszköz, és titkos réndes ut volna az Harsányi alkalmatosságha, hogy az includált conceptus szérent Urunk eő Naga ez
mostani levele mellett Száz Tallérát vagy tsak ne szánná, mert
15 külömben az Electortol kerni, hogy ide külgye magha költsé-
ghenn, s-nagyobb kisebbhez hogy elébb külgyön követet kívánni
mayd illetlen, de ez követtségh sem volna, nemis kellene ugyan
sem onnet ugy indulni, sem itt ugy excipialtatni Harsányinak,
elégh az, ha el iőne, elis ieőhet az Száz Tallérral, elis ieő, bizonyo-
20 sonn hiszem, Tölle ember megh tanulná iol, mitsoda formánn
hitette el az Császár az kereszténységhez mind az Török békes-
seghről, Erdély securitássárol, mind legh közzelebb az Magyar
Országhi dolgokrol, megh tanulná aztis ember, azokhoz az Austriai
informatiokhoz képest mitsoda értelemben vadnak az keresztény
25 Feydelmek mind ezekről az dolghokrol, mert Harsányi bizony
látott hallott tanult ember, és igy tölle derek informatiokat
vévénn ki tuddgya Isten eő Felséghe megh szánvánn megh ben-
nünket magyarokul mint nyitna utat ennyi sok gonoszink közzül
valo meg szabadulásunkra. Kgydt enis mint égygyik minden pere-
30 putyommal veszedelmeskedő haza fia, kérem mind publice az
haza megh maradására le tett kgyd kötelelességhe, mind amaz
nehai Szent Miklosi hitre, procurallya ez illyen io dolgokat, s-ne
tessék izetlennek ez gyenghe censura tsak azért hogy Bethlen
Miklostolis származik, mert bizony soha szánt szándékkal sem-
35 mibeis tudttomra nem botlottam én, az mire^a nagy szomat adttam
volt, sem in publicis sem in privatis, de ezt hagyom ebbe. Ez
leveleket és pénzt ugy kellene Lengyel Országgonn keresztül el
küldeni égygy Görögtől, hogy mégk Karátsonigh iőhetne bé amaz,
mert eddighis eleghet késtünk, s-én felek ha ez Váradi rezghelődés
40 valamit tséndesedik, vagy ha tsak az mostani iyettséghhez iol hozzá
szokunk, hozzá törődünkis, bizony ismegh el szenderedünk az io

^a [előbb:] mibe

bekességbe, s-minden io mediumokat mind eddigh ugy ez után-
nis el veszteghlünk. Kérem kgdt az kerdetlen Tanáts, vagy ha-
gyatlan Prokator fizetést ne rendellyétek számomra. Ezek után
⁴⁵ *Isten* kegyes oltalmába ayánlom kgdt. Tordan. 22. Octobris 1671.
Kegydz kész szolgáláia

Bethfen Miklos

Ugy látom Harsányi az magha nevéts Clavissal irta, annak az
mássa kinel lehet. Az Electornak irt levél pariát el kell Harsányi-
⁵⁰ nak küldeni, hadd tudgya mi vagyon benne s-magát ahoz alkal-
maztatni. Kerem kgdt ezek az minutak, ha expedialtatnakis, ha
nemis ne veszzenek el hadd tegyem el én magamnak.

124.

Teleki Mihálynak

Nagyenyed, 1671. október 29.

Mint kedves bizodalmas Uramnak szolgálók és *Istentől* minden
iokat kívánok Kgdnek kedvesivel együütt.

Ezt az levelet mint kgd az Datumiáról megh láthattya, én io
ideje irtam s-égy bolond szolgálmtól Feyervárrá kültem, de ott
⁵ *nem* találván kgdt, vitte *Szent* Miklosra s-onnét jeött ismét Tordá-
ra, noha az melly sűrű leghény több eszt gondolna akarkiiis benne.
Im azért most uiiobban el küldöttem, *Isten* seghittse Kgd minden
iora széghény hazánk megh maradására valo dolgokban. Enyed.
29. Octobris 1671.

Kgd szolgáláia

Bethlen Miklos

125.

Kun Lázárnak

Zabola, 1671. november 17.

Mint io akaro Sogor Uramnak szolgálók és *Istentől* minden
iokat kívánok kgdnek. &c.

Legh először az papiross kitsinségéről követem kgdt, eztis
Komám Jenei *Uramtól* kérettem. Kgd irását penigh a mi nézi, per

5 partes arra választ tenni irással nem szükség, hanem Isten kgdt
ide hozván szembe vagy betsülletes emberek által mind arra
s-mind egyebeknek rendes le tsendesítésére jobb alkalmatosságh
leszen, kgd penigh ide bizvást iöhet, mert az kik én velem vadnak
10 az melly igazsággal tartozik azt kövesse szep tsendessen, nekem
olyan szándékom nem volt, nintsenis hogy kgdt házábol ki re-
keszszem, mert ebbe tudom kgdnek szinten annyi része, menyi az
Feleséghe^{nek}, nemis haborittatik kgd megh ennek réndes tsen-
des és igazságos birásában, hanem az mint az igazsághis kivánnya
15 migh kinek kinek része ki mutatodik biryuk égyütt, ki mutatod-
ván penigh tsendes és igazsághos utonn kinek kinek része birja
azt, s-az többinek haddgyon békét. Ez az dologh summaia. Kgd
penigh valami égyéb utakrol, kivált erőszakrol ne gondolkozzék,
mert Isten s-ember előtt nem én leszek oka, ha kgd emberein mi
20 gonosz esik. Isten hozza io eghésségben s-io elmével kgdt.

Zabolan. 17. 9bris 1671

Kgd Szolgálo Sogora

Bethlen Miklos

126.

Apafi Mihálynak

S. d., [?, 1671. december 23. előtt]

Bethlen Miklos alázatosan könyörög ngdnak mint
kgls Urának.

Kegyelmes Uram Torda Vármegyében Magyar Peterden birok
én már egynehány Esztendőktől fogván három Jobbagyot örök-
5 ségestől, melylyek az Bodoni részből valok, s. nemellyiket még
Atyám Uram, nemellyiket én concambialtam, -s-pacifice birom.
Könyörgök azért Nagdnak alázatosan, meltoztassek meg adni
az benne valo Jus Regjumot nekem először fiu az utan Leány
ágrais, perennaliter, ugy mindazaltal hogy ez Ngd Uy Donatioja,
10 ne praejudicallyon az két Eöcsem successor[ium] Jussanak, mint
hogy ös és örökös Joszagot adot az Ur Atyam Uram in Concam-
bium erettek.

Nagd kegyelmesseget alázatosan meg szolgálo és

N. K. V. V.

Jenei Istvánnak

Bethlenszentmiklós, 1671. december 29.

Szolgálók édes Komám Uram és Istentől sok szerēntses Uyszentendőket Kivánok Kegydnek. &c.

Kelle Kgydt látogatnom, és egyszer s mind szomorittanom, az mü Apám Urammal valo Actainknak le irásával, mellyeket rendsenn le irva bé kültem Kgydnek, a véghre hogy az én kívánsághimnak mi voltát iol megh fontolván kgyd, ha vagyon mégh az Theologica és Politica ratioknak valami helye Apám Uramnál, intimallya Kgd eő kegyemenek, ne Kotzkáztassa eő kegyeme továbbis magha betsületit, háza és személye szerentsejét, ne késlellye magha lelke nyughodalmát eő Kegyeme, mégh Koma nem jutottunk ad Extrema, nem villamlott megh vérrel égyg kardis, sem egy puska háálá Istennek embernek ebbe a materiaba véghét nem érte, Megh az Notarius sem irta Pro A. Pro I. megh mind két részreöl nyitva lehet az békességh kapuia, megh alkhaturk
 15 mégh mindenik félnek kára nélkül, de ha eő kegyeme ezt az processust követi, mellyet el inditott, bizony félő hogy magha eő kegyeme bánnya megh, s-ne legyen osztan én oka, ha mind betsületibe mind iovaiba megh károsodik eő kegyeme, mert bizony készenn váriák mind Alamort, mind az Ispansághot, mellyeknek
 20 eő kegyemétől valo el veszését én bizony nem kívánom, de félek hogy megh leszen, s-osztan nékem foghia eő kegyeme tulaydonitani, s-ighen méltatlan. Am az veszekedéssel azt nyertük Bitatis már perleni kezdik. Zaghori szép portio felöll szinte megh szállya vala az Isten lelke Kendi Apám szüvet, s-talam holta utann bonis
 25 modis & Conditionibus¹ vissza addgia vala, az Ur s-az én törekedésemre, ezek s ehez hasonló több szép gyümöltsők termettek s-termenek az Discordia fáiañn, hát mégh az Léleknek menyivel vagyon több kára benne.

Enghem eő kegyeme az Küküllő Vármegeyi Székre certificaltatott, de hidd el Koma, bizony nem iyettembe irtam ezt az levelet, hanem hogy ex superabundanti Conscientiamot exonerallyam, tudván azt, hogy az eő kegyeme kára s-betstelenséghe tandem tandem feleséghemreis redundal, mert én ennek az törvényével égyg batkát sem vesztek.

¹ megfelelő módon és feltételekkel

35 Azonba édes Komám Uram Kgd követem, de busittanom kell,
mint hogy Kgd mind széghény Üdvezült Basa Uram, mind szé-
ghény Aszszonyom Anyám dolghaiba ighen interessatus & omni-
um Consci², mostis az Brassai égyetmásokrol Kgd küldött
40 Regestrumot, azt mondta Apam Uram, azért ha Kgd azt akaria
hogy Kgd és Aszszonyomat ne eskettessem, mert avval ketelen
lesznek, ighen iol tselekszi kgd, ha imez nehány punctumokra sub
bona fide Christiana Deo & Sacro ministerio debita³ irásba megh
felel, és hit szerént valo Recognitiot ad rolla petséti alatt.

45 1. Tuddgyae Kgyd hogy széghény Basa Thamás Uram valami
fassiot vagy Testamentumot vagy mind kettőtis celebralt volna.
Ha celebrált hol? mikor? Kik előtt, es mitsoda volt annak vagy
azoknak Continentiaia.

2. Tuddgyae Kgyd hogy széghény Basa Thamásnak menyi
aranya, Talléra, poltura garas és égyéb folyo pénze maradt,
50 Köntösi égyéb arany és ezüst marhái, Okrei, Tehenei, Menesi
Juhai és egyeb akar mi nével nevezendő ingo bingo iavai.

3. Tuddgyae Kgyd ha az széghény Üdvezült Basa Ilona Aszszonyom
Anyám valami fassiot, vagy Testamentumot celebralt volna,
60 na, hol, mellyik esztendőbe, holnapba, melly nap, Kik előtt, és
mitsoda volt annak Continentiaia

4. Tuddgyae kd hogy üdösbik Osdolai Kun István Uram mikor
és mitsoda formánn Contrahalt az fiaival Nemzetes Kun Lázár,
Kun Miklos, és iffiabbik Kun István Uramékkal.

5. Tuddgyae Kgyd nyilván és bizonyosonn hogy az melly égy-
60 gyetmásokat Brassabol mond Apám Uram hogy el vesztek, hogy
azok mikor és kik által vesztenek el "vagy ha ugyan el veszteke?"
Azok penigh az égyetmások széghény üdvezült Basa Thamás
Urame voltanake, vagy az széghény üdvezült Basa Ilona Aszszonye,
vagy penigh Kun István Urame, azok penigh mitsoda égyet-
65 mások voltak.

Ez öt punctumokra várom Kgd recognitioiat, ugy hogy puncta-
tium assumállya Kgd, és ugy felellyen reá sub bona fide Christia-
na Deo & Sacro ministerio debita, mert égyéb aránt Edes Komám
megh botsáss, de bizony eröss hittel megh kell kgd mind ezekről
70 esketnem. Ayánlom ezek után Isten Kegyelmebe kgd. *Szent*
Miklos. 29. Decembris Anno 1671.

Kgyd szolgáló Komia s-Attyafia az Urba. Bethlen Miklos

² érdekelt és mindenbe beavatott

³ Istenhez és a szent hivatalhoz illő, jó keresztény hit alatt

^a...^a [margón]

128.

Az országgyűlésnek [?]

S. d., [?, 1671. ?]

Betthlen Miklos es Páll, alázatosan könyörögh Ngtöknak
Kegyteknek &c.

Alázatosan kénszerítettünk Ngtok kegyemetek előtt ilyen dol-
gunkrol instalni. Nehai üdvezült Anyánk Edes Attyanak Varadi
5 Miklos Uramnak közzel nyoltz vagy kilentz Ezer forintigh valo
pénzét, és iovait vitette volt el széghény üdvezült Feydelem Rako-
cy György Colosvárrol Komornikia által, melly rettenetes ká-
runkrol requirálván alázatosan mind Urunkat eö Ngat, mind
penigh az Nemes Országhot, mutatott volt mind eö Naga mind
10 penigh Ngtok Kgytek olly utat, hogy az melly uton mások,
nevezet szerént Colosvari Saarvari Thamas Tobias Deák és töb-
bek hasonló causaba procedáltak s contentaltattak, müis proce-
dalnank, mellyet ugyan elis kezdettünk volt, de hol mi Commissi-
okkal megh gátoltatván az Somlyai Forumon levö betsülletes
15 Tisztek, mind eddighis tsak kárba vagyunk.

Ngtoknak Kgyteknek azért alázatosan instalunk, méltoztassek
mind az mü Kgyls Urunk előtt instalni, hogy afféle igazságunkba
akadályt tévő mandatumok szünnének megh, mind penigh az
20 Kraszna Varmegyei Tiszteknek országgh nevével parantsolni, hogy
tegyenek törvenyt dolgunkba, ne mullyék ilyen rettenetes kárunk
tsak igy el, hiszem ha igazságunk *nem* leszen arrol nem tehetünk.

Ngtok Kgytek Atyai io akarattyát alázatosonn megh szolgál-
lyuk, és Ngtoktol

K. K. V. V.

129.

Teleki Mihálynak

Balázsfalva, 1672. január 5.

Mint kedves bizodalmas Uramnak szolgálók és Istentől ez Uy
esztendőnek minden részeire áldast kívánok kgdnek kedvesivel
együtt. &c.

Kelle az mostani akadályos hirekre nézve sietve irnom kgdnek,
5 bizván az kgd Istenhez és az Ecclesiahoz valo buzgoságában, az

dolgh Uram illyen: Az Udvarhelyi Scholanak hagyván s-adván az Ur Felseő Bányán lévő Ezer Aranyat, Pelei Ferentz Uram levele páriából latom hogy az nemetek tudakozták, s-az mint az dolghot váluján folyini látom bizony félek hogy onnét elis ránditytyák. Erre nézve im az Felseő Bányaiaknak irtam felölle melyet 10 kgd megh látván külgyön megh, s-ha az pénzt megh addgyák, kérem felette ighen kgdt vétesse fel töllök, mind Isten mind emberek előtt ditsiretes dolghot tselekeszik kgd, megh méntvén azt az széghény Scholát attól az rettenetes kártól, melly ha megh esik 15 rayta, eghészszen falba romol az a Schola, az Ördöghnek és az Papistaknak nagy örömére. Ayánlom Isten kegyelmébe kgdt. Balásfalva. 5. January 1672.

Kegy d köteles szolgália igaz io akaróia.

Bethlen Miklos

20 P. S. Törökfalvat pro fl. 1000¹ oda addgyák. Magosfalvárol mégh nints véghseő Conclusum, noha urgealom

130.

Teleki Mihálynak

Torda, 1672. január 27.

Kötelesen szolgálók és Istentől minden áldásokat kívánok kgdnek kedvesivel égyütt. &c.

Kegy d 12. es 14. January költ leveleit betsüllettel vettem, Az mi az közönséghes dolghokat illeti, szomoruan értem naponként 5 nagyobb nagyobb romlását vallásunknak, de azonn mayd inkább szomorkodom, hogy mű minden eszközöket, mais mind el vesztéghlünk, Minap uiiabb formába megh irám ismet az leveleket oda fel, de az Urak azt találták a kik Csenadon együtt voltak, hogy sem Instructiot, sem azt az levelet Feydelem petséti és 10 Subscriptioia alatt nem bátorságos el küldeni, hanem in forma libelli¹ kell egy irast tsinálni, és az Austriaca Austeritáshoz alkalmaztatni, és simplex Credentia mellett fel küldeni. Immár most ismet azon dolgozom, az menyire én töllem lehet, ugyan

¹ 1000 forintért

¹ füzetformában

15 derekast akarnék irni, ugy hogy ha az Feydelem nem küldiis
nyomtassák ki, de lelkem *Uram* miért *nem* lehet az Feydelemnek
az nemettől valo féltébe oda fel irni, hiszszüké hogy az halgatással
az nemetet már barátunká tsinállyuk, ha ezek mind így folynak
én bizony félek magunkotis el veszt az *Isten* ighen méltán, valoba
akarnam ha Bogátra bé jőne kgd s-beszélhetnék kglđel ezekről,
20 mert bizony az lelkem fáy raytok.

Az Bányaiaknak tsak haggyunk békét most.

Törökfalvaért az penzt külgye hozzam kgd, ott valo vetéseknak
menyen véghére s-tudosittson bizonyoson mit ighirjek érette, ad-
digh hogy kgd hozzá nyullyon *nem* iovallom, mert ugy inkább
25 *nem* ronthatok el benne, de így megh probalom, s-az mi az penzbe
megh marad vissza adom. Magosfalvat én *nem* felejttem, de az
mint Sorostelyrol minap kgdnek megh irtam, Eötsem *Uram* ama-
zok nevével *nem* alkhatik, mert egyenetlen gaz emberek, hanem
negyed részét pro fl. 2500.² oda addgiak, azt mondgyák azonba,
30 hogy az több Atyafiaknak megh *nem* mondgyák, hogy mennyin
adtták el, mind addigh migh azokis megh *nem* alkusznak kgdl,
hanem inkább kevesebbenn mondgyák hogy el adtták részeket,
már kgd lássa tudositson Cathegorice, en az többitis megh talá-
lom felölle tsak tuddgiam ha in Toto 4500 forintnál kellé fellyebb
35 menni vagy *nem*. Ayánlom *Isten Szent* oltalmába kgdt. Tordan
27. January 1672.

Kgd köteles szolgálja

Bethlen Miklos

40 Irion kgd Bánfi *Vramnak* az Harsányi le hivatása és ugian io
formába valo fel küldés felöll, mit sunnyogunk, mi az félelmese-
nekis pokol helyek. Apo. 21. 8.

Az Feleséghe az Aszszonynak szerentses Uy esztendőt, es
boldogh szabadulást kivan.

131.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1672. február 7.

Mint kedves bizodalmas *Uramnak* szolgálók szeretettel és *Is-*
tentől minden áldásokat kívánok kgdnek kedvesivel égygyütt. &c.

² 2500 forintért

Kegyed 28. *January 2. & 3. February* költ leveleit betsüllettel vettem, az penztis ugymint fl. 1000, ~ Ezer forintot Torda Sigmond *Uram* megh hozta, melly pénznel ha mi hasznot kgdnek tehetek és ha mit megh maraszthatok benne nyugoddyék megh kgd benne bizony megh probalom, tsak hogy eddigh én nevem alatt foroghvánn az dologh, immár hogy kgd az Tordaine Aszszonyom szolgáláiával az vetésről s-hol mi dib dabrol megh alkutt, kgyd tekintetinek és iövendöbéli szolgálattýának forghatásával az mit veghbe vihetek azon lészek, irok holnap utann Eötsem *vramnak* ki az napának Plenipotense, mihelyt válaszom ieö, kgdnekis irok, tsak kgd *Szent Peterenn* haddgya megh, hogy levelemet vigyék mingyárt Kővárba kgd utánn. Az Magosfalvirol felek nehezenn alkuszik megh kgytek, mert ugy latom most fl. 6000. megh kötötték magokat, hetfönn azoknakis irok, hogy kgd Ezer Aranynál fellyebb *nem* megyen. Az Jarai Joszágh felöll szembe kellene ha beszélhetnének, ugy az Soo Aknakrolis, de ha kgd késik még oda ki, két hetek alatt üdöt vévén magamnak, mind azokrol, mind az Publicumokrol bővönn irok kgdnek, de most *nem* lehet. Az oda ki persecutiót szenvedő széghénységhe, az ide bé valo rettenetes sok pusztára kellene bé hinunk, ha eszünk volna, és mind az Feydelemnek mind az Szászoknak kedve volna hozzá, Ezenn az utonn épült megh az Belgiumi Republica, műis ezenn az utonn tétetnének mind az iövendő defensiora, mind az mostani adozásra alkalmasabbakká, bizony penigh ha iol akarnok sok ezer embernek találnánek még helyet, én ugyan az Szebeni Kiralybiroval minapis beszéllettem, de az Szász örökke lassu, ha rá *nem* dobollyák. Ayanlom *Isten* kegyelmébe kgd. *Szent Miklos*.

7. *February* 1672.
Kgd köteles szolgália igaz io akaróia

Bethlen Miklos

132.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1672. február 21.

Mint kedves bizodalmas Uramnak kötelesen szolgálók és Istentől minden áldásokat kívánok Kegyelmednek kedvesivel együtt stb.

Ezelőtt kilenczed nappal írtam Kegyelmednek, leveletem Ko-
5 losvárra Ketzeli Gergely uramhoz küldtem Bánfi Dienes uramnak
írt levelem coopertája alatt. Ezt is azon az úton expediálom,
tudván Kegyelmednek az mostani dolgok miatt Bánfi Dienes
urammal együtt való létét és azt is, hogy az úr után Kolosvárról
jönnek s mennek.

10 Ez fenn említett levelemben volt öcsém Bethlen Pál uram levele
mind Törökfalváról, Magosfalváról. Míg arra már válaszom nem
jő Kegyelmedtől, tovább az dologba nem mehetek. Azonba ilyen
akadályt látok magam részemről, hogy az Béli uram lakodalmá-
ra bé kelletvén mennem, ez alkalmatossággal távul esem ezektől,
15 az kikkel tractálni kell s csak valamint az én oda való mulatásom
Kegyelmednek akadályos ne legyen; de én ha Kegyelmednek
volnék, sokat bizony utánok nem járnék, hanem Tordainé asszo-
nyommal megalkuván, negyed részét elfoglalnám s úgy hiszem,
csak két-három hét alatt is olcsóbban hozza jütnék az többihez.
20 Az urat is megtaláltam Kegyelmed írása szerént felőlle s ezent
jovalja az úr is, ennyivel mondván többet, hogy a kikkel tractálni
kell, ki bolond, ki akaratos, ki asszonyember s az is esztelen; nincs
jobb út, az melyet felyül írtam. Ha az én távul létemben az pénz
Kegyelmednek kívántatik, az feleségem honn leszen s in specie
25 azon pénzt vissza adja; ha pedig én tovább is mit szolgálhatok,
bizony jó szívvvel cselekszem.

Az sóaknákról való conceptust el küldtem; békességnek idején
jó dispositióval nyúlván hozzá, merném commendálni, de Pater
Jánost is nem kellene ki rekeszteni belőlle, mert igen fő mestere.
30 Ha Kegyelmednek kedve leszen hozzá, közölje másokkal is és
tudósítson felőlle; én is ha kiknek másoknak kedvét érthetem
hozzá, számba veszem őket, csak valamint az német belénk ne
gázlana s az compania belé sülne mind pénzestől az aknába.

Az mely jószág felől emlékeztem volt, azt vagy meg kellene
35 Kegyelmednek kérni, vagy publicáltatni, de az publicatiót remit-
tálja hamar hír létig az fiscus; jobb meg kérni s az alatt talám
ember meg alhatik. Isten Kegyelmedet felénk s az udvar felé
közelebb hozván, procedálhat Kegyelmed benne, melyről coram
plura.

40 Publicumokba én keveset tudok; ezt tudom, hogy semmire sem
vigyázunk; az oda fel való küldésről altum silentium. Gregorasko
még meg sem állapotott s már is grazdálkodik. Gyulai Tamást
meg akarta az portán perleni holmi Erdélyben praetendált kárai-
ért. Volna egy igen nagy újságom, de nem pennára való.

45 Micsoda üldözésbe legyenek oda ki szegény atyáncfiai, Kegyelmed nálamnál jobban tudhatja. Az úrral ezelőtt ötöd nappal is sokat beszélünk felőlle. Azon kellene igyekezni, hogy szaporítanók szegény hazánkot vélek s az sok pusztát adnók nékik, ha kik hazájokból az igazságért kiüzettenek; de minthogy én ebből sem
50 az fejedelemhez, sem az irigy szászokhoz nem bízom, hogy publice elkezdjék, úgy beszélletünk az úrral, hogy kezdjük el mű s ha jönnek vallásunkon való jámbor emberek, conditionibus infra scriptis¹ adjunk helyet bizonyos számuaknak. Teremibe ad az úr helyet ötven háznépnek. Vajdakamaráson ad száz bokor embernek. Én is adok itt Sz(ent) Miklóson 25 vagy 30 bokornak. Ha az én tanácsomat fogadja Kegyelmed, adhat Kegyelmed is Szent Péteren száz bokornak. Ilyen conditiókra gondoltuk:

Ha parasztember, oda ki az minemű szolgálatnak nemével az urát szolgálta, akár adóval, akármmivel, félennyivel tartozzék itt;
60 két esztendeig penig semmivel se tartozzék.

Ha nemes, hajdú, vagy szabad városi ember leszen, itt is azon szabadsággal éljen, csak szintén hogyha szőlőt mivel, szánt-vét, ha odaki egész dézmát adott, itt is azt adjon, ha oda ki semmi dézmát nem adott, itt is 50 kalangya gabonáig és negyven veder
65 borig, ha terem, exemptus legyen; ha mivel Isten azon felyül megáldja, abból adjon dézmát; ez is két esztendeig semmivel se tartozzék. Az úr ugyan kéreti Kegyelmedet általam, hogy ezt, ha oly embert találna Kegyelmed, tétetné hírré bizonyos helyeken, de nem kellene igen nagy harangot kötni reá.

70 *Szent Miklós, 21. Februarii 1672.*

Bethlen Miklós

Az úr szeretettel köszönti általam Kegyelmedet s minthogy Bethlen Domokosné szegény Kővárba holt meg gyermek ágyba, nem jovalja ő kegyelme, hogy az asszony ott betegedjék meg, az
75 erőss imaginatió hogy valamint meg ne ártson ő kegyelmének, mely kivált efféle állapotjokba az asszonyembereknek igen veszedelmes szokott lenni.

¹ az alulírt feltételekkel

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1672. március 14.

Szeretettel szolgálók és Istentől minden áldásokat kívánok
kegydnek kedvesivel együtt. &c.

Fogarasbol tétt irásom szérént, én Szebenbe mentem, és ott az
Királybivalóval együtt a Nemet Országba menő embert megh
5 eskettem, uti költséghet leveleket kezébe adttam, most az melly
leveleket az Püspök irtis az Ecclesia nevével azokatis oda kültem,
kgd ezeketis az én Harsányinak irott levelemmel együtt addgya
kezébe annak az Németnek, mert így vagyon az dologh. Az
Feydelem nevével irtunk leveleket tsak ighen breviter, hanem az
10 melly informatiot kgdnekis el kültem, azt minden subscriptio
nelkül, tsak égybe kötve selyemmel, includaltuk az levelekbe,
mint valami Avisat vagy párt. Azonba az Szász Püspökkel irt-
tunk az Lutheranus Kiralyok, Feydelmek Udvari Papiainak, Az
mü Püspökúnkel penigh az Calvinista Király es Feydelmek Udva-
15 ri Praedicatorinak és az Academiaknak, Püspököknek, olly for-
mánn hogy az Urokat urgeállják, az Császár előtt valo Intercessi-
ora, és hogy az Templomokbais könyörghések legyenek az Perse-
cutiot szenvedő Magyar Ecclesiaért, etc. Ma holnap az ember
kegydhez megyen, de Istenért legyen titokba, magoktol az Ma-
20 gyar Orszagi Atyafiaktolis, mert ha ki hirhed több gonosz ieő ki
belőlle mint io, informatus már az emberis mint viselleye magát
kgdnel, Asztaláhozis ne ültesse kgd, hanem eggyyszer beszélvénn
tsak velle deákul, akkor mindeneket addgyon úgy kezébe, hogy
velle valo gyakor beszéd suspectussá ne tegye, kgd penigh szélbe
25 vagyon, sok elegy belegy ember nyomia kgd kapuiát. Maramaro-
sonn által külgye kgd, s-mint minapis irtam valamint de addgyon
olly embert melleje ki Craccoigh mennyen velle s-onnét hozzon
levelet tőlle, de az az ember Lengyelül tuddgyon nem annyira
ennek kisirését, mint az hírek tudakozását praetexállya kgd az
30 Vice Ispánnak valo irásába, úgy mind az által hogy evvel együtt
iáryon, az az ember penigh magha költséghenn legyen, mert
ennek az menyit az Feydelem ada, avval bizony iőni ménniis aligh
éri megh, mégh penigh ott várakozni kell, migh az válaszok a
Kiralyoktol Feydelmektől megh iőnek, mert Tall. 150. rendeltünk
35 számára, Harsanyinak penigh Tall. 50. Soha bizony többet nem

nyirbálhatánk, én bizony felekis megh nem eri véllé, elég szegen azis Harsányinak csak ötven Tallér megyen, én ugyan azt irtam, hogy az levelekre valo költségh az, eő penigh az dolgokat iol inditván váluíánn tisztességhes ayándekot varyon Urunktol, 40 irtam aztis Harsányinak, hogy ha ennek sok mulatása lenne, és az miatt megh fogyatkoznék, hogy sem az eghészsz dologh megh akadályoztassek, vissza iövő utra szerezzon 50. vagy. 60. Tall. néki, ha belé hadttok, elég rutul iárok. Irtam Harsányinak Crac-coba valo Factor tsinálás felöllis, hogy mü inset oda gyakrann 45 bé küldhetnénk, tsak eő tudositson kinel kellessék ott keresni az leveleket. Kültem Harsányinak Clavistis ha kivantatik. Arrolis instrualtam az embert, ha Harsányi megh talált halni, kivel közöllye az dolghot, rövid Instructiot az kit adttam néki megh láthattya kgd, pro sua prudentia¹ kgdis instruallya mind ezekről 50 Coram plura. Barsony Püspök munkájatis una cum refutatione² fel kültem, nem artana bár kgdis még egy bokrot kötne az Basiriusnak szollo levél melle, mert én az egyik réndbelit kültem Harsányinak, az másikot az Palatinus Electornak kiis vallásun- kon valo. De publicis eddigh.

55 Török falváért az pénzt égy hét alatt megh adom, az leveleket kezemhez vészem, de az mit az Eötsém Bethlen Pál Uram irásába megh iegyzettem linéával abba scrupulusom vagyon, talám az Magos falvi állapotba arrol lehet beszéd, én ugyan azt eppenn bolondsághnak tartom, mert Quando Coeli,³ osztan Fiscalis az 60 ioszág akarkinek szabad ki valtani Fiscus akarattiából. Mikor az Eötsém Uram levele költ, en az utann beszéltem Josikával eő tartya az övét Aur. 325. praetendalvan sok költséghét, Amazok harmann tartyák az övéket Aur. 1000. Ez teszen in summa Aur. 1325. de ugy hiszem Aur. 1200 szakasztya véghét az vásárnak. 65 Török falvi vetésértis ne felejtson kgd megh alkudni s-fizetni. Ayánlom Isten kegyelmébe kgdt. Szent Miklos. 14 Marty 1672. Kegyd igaz io akaro köteles szolgáláia

Bethlen Miklos

Ha lehet az vetést az Ezer forintba tudatom.

¹ saját bölcsessége szerint

² a cáfolattal együtt

³ Ha az Egek [is úgy akarják, bekövetkezhet valami várt vagy váratlan dolog. Quando Coeli sic volunt-ot írhatja itt rövidítve Bethlen. Kenéz Győző szives közlése.]

134.

Teleki Mihálynak

Bodola, 1672. március 29.

Köteles szeretettel szolgálok és Istentől minden áldásokat kívánok kegydnek kedvesivel égyütt. &c.

Rémenségem kívül esett kgd ide nem iöhetését bánom, de annak okát annális inkább szivesenn fáylalom, Isten Uram vi-
5 gasztallya kegydt, és az Aszszonynak eö kegyemének gyógyulásá-
val s-megh maradott gyermekinek örvendetes nevedésével felej-
tesse el kgd el mostani szomorúságát kgdnek igaz io akaroja kivá-
nom.

Sok mind egyről mind másról valo beszélghetésimet metzvé
10 el az a kgd szomorúsága, most rövidezen tsak ezeket irhatom ez
futo alkalmatosságghal. Törökfalváért a pénzt megh adtam, volt
heya három négy forint roszzis sok benne de affelöll el vették,
benne mindazáltal semmit nem énghedének, praetendálván hogy
kgd mondta volna hogy mindis megh addgya ha külömben nem
15 lehet, kitől értették nem tudom, az 18 köből buzát belé akarám
tudni, de azt mondák hogy kgd Sorostelyrol már meghis ighirte,
talám meghis adtta, elég az, noha szivesenn igyekeztem, de
bizony tsak nem lehet, ighirék hogy magosfalvi dologhba en-
ghednek inkább. Az Donatiok s-égyéb levelek nállam vadnak, de
20 most el nem mertem küldeni. Amaz hitvan successiotis le hagyák,
melyről minap Eötsem Uram irt volt ebbe az Törökfalviba

Kgdt kérem tudositson bé jövéséről, és az Torda Varmegyei
Szék kgd jelen léte és az én hirem nélkül ne legyen. Maradok.

Kgd szolgálja

Bethlen Miklos

Bodolan. 29. Marty Anno 1672.

135.

Teleki Mihálynak

Székelykocsárd, 1672. június 13.

Kötelesenn szolgálok és Istentől minden áldásokat kívánok kegydnek kedvesivel égyütt. &c.

Szerentsétlen voltam kegydhez, mellyenn valo busulásomat
megh mondhattya kgd szolgáláia, kit megh tartoztaték, semmi hirit
5 nem hallvánn az másiknak kit kgd hozzám küldött, ki ugy hiszem
Hari és Medves felé foghott menni az általonn. Ez által azert igy
tudosithatom kgdt. Pünkösöd harmad napján mit vihettünk
véghbe kgdnek el kültem, elébbis tudositottam volna kgdt, de
megh az el mult hétenn mindgyárt az Innep utánn akartam Tor-
10 dára menni, és kgdnek onnet irni mindenekről, tsak hogy ez
szándekomot kissebb gyermekem beteghsege mind ez mai napigh
halasztá.

Josika részéről azt irhatom kgdnek, ha penz leszen vala ké-
szenn, öis fel vészi vala, de soha penznek szerit nem tehetém, noha
15 sokkeppen próbálám ha szerezhetek, Bethlen Farkas Uram adott
volna ha lött volna, énis adttam volna, de nem lön, mindaz által
más akadályis volt, mert Plenipotenciaja a Feleséghétöl ighen
tsufos volt, mellyenn én semmit sem épithettem, ugy hiszem Rad-
notonn fel vészi, mert énis oda halasztám, szükségheis hogy
20 mind az Urtol költsön kert 250. aranyat mind az Josika számára
valot hozassa Radnothra kgd, mert mindenik helyt én busulok
megh, ha mi akadály leszen benne.

Az Jozságh foghulásra és kezbe botsáttásra szolgát nem küldé-
nek, mert azt mondák hogy kgd máris birja, Zobot vettetett,
25 malmot tsinaltat &c. reménlik hogy Josika Üris Radnotonn fel
veszi pénzét, és igy osztozás nem kívántatik. Volt nem kevés
zugolodás kivalt ebéd utánn hogy kgd tsak három falunak mon-
dotta, s-négy volt penigh, várnakis mégh pénzt kgdtől, s-talám
méltánnis, de erről Coram plura ha Isten kgdel szembe jutat.

30 Az Magyar Országhi Attyafiai lármáját hallom, Istenért Uram
compescallya kgytek, mert már Magyar Ország el vészett, de
félő inkábbis el vesz, söt Erdelyre az hátokonn hozzák az Németet
s-osztan mi leszen belölle, vagy égygyütt veszünk vellek, vagy el
vesztyük őket, iszonyu dolgot imaginalok állapottiokrol, ha Isten
35 s-kgytek kiknek incumbal megh nem orvosollya. En maradok kgd
kesz szolgáláia igaz io akarója

Bethlen Miklos

Kotsárd. 13. Juny. Anno 1672.

40 Az kgd hozzám adott Ezer forintyarol és 750 Aranyárol valo
tzédulaimis legyenek ott Radnotonn, mert minnyiaian halandok
vagiunk.

Torda, 1672. július 8.

Mint kedves bizodalmas Uramnak szolgálók kötelesen és Istentől minden áldásokat kívánok Kegydnek kedvesivel égyütt. &c.

El bomolván hertelen az Gyűlés sok dolgok maradának függő-
 5 be mellyekről kellett volna kgdel beszélgetnem, s-noha remén-
 lem tiz napok alatt Radnothon ismet szembe lészünk, mind az
 által neminémű dolghok siettetik ez irásomot.

Az Maghosfalvi Contractust im kgdnek megh kültem, én ennél
 iobbann irni nem tudttam, de ugy hiszem elégh io, Sarpataki
 10 Uramis iovallotta, addgya Isten kegyd és maradéki boldoghul
 birhassák. Az Bellényivel valo Contractust Kaptalanba adttam
 Diosi Gáspár Uramhoz Requisitoriával kgd ki veheti. Az 250
 Aranyrol valo Obligatoriat megh kültem, de kérem kgydt, külgye
 15 megh kgdis az en Quietantiaimat mind az Ezer forintrol mind az
 750 Aranyrol. Az Consensus iratásra nékem gondom leszen, de
 most hamariaba nem erkezhetem sok bayos dolghaim miatt,
 mind az által nem késem velle. Megyek már az magham dolgha-
 imra, mellyeknek kezdetibe követem kgdt hogy panasz vagyon,
 de nem tehetek rolla, megh kell vallanom, nagyobb reménséghem
 20 volt a kgd io akarattyához, csudáломis ha igaz a mit értek, hogy
 inaudita altera parte,¹ annyira lábot adott kgyd ez Tordai betsül-
 letes embereknek ellenem, melly ugy boldoghittson Isten olly
 keserves hogy aligh tudom ki irni, holott az köztünk fenn forgho
 Materiaba nékem életem betsülletem és réghi szep Nemesi sza-
 25 badságom controvertaltatik, melly mellől migh vagy törvényvel,
 vagy violentiával nem amoveáltatom, soha nemis recedálok, keremis
 kgdt mind az barattsághi, mind Tiszti kötelességheére compescaly-
 lya ezeket az embereket, supersedeallyanak zaklatásomtól, mert
 bizony nem jó io ki belőlle.

30 Bizonyitok Istennel s-az dologghal, hogy senki ezeknek az
 betsülletes embereknek több jot nem kívánt mint én, ugyanis
 avval vesztettem, mert felettébb submittalvan magamot már ray-
 tam szantanak, s-nevezetes injuriakat kiket sokaigh türtem illye-
 neket szenvedek.

¹ a másik fél meghallgatása nélkül

35 Eleitől foghva "mind eleimtől mind magamtól" házamhoz biratott széna füvetem hirem s-akaratom ellen foghták fel szántották, melly helyébe nem magok adttak, hanem embertelenségghel véttem mast, de hol es mitsodast. Hütöm szerént irom Uram kgdnek
40 vagon annyira mint Töviss Feyérvárhoz, külömbennis az Tordai határnak a legh véghenn vagon melly miatt mostis a Bosi és egyeb ideghen marhák mind el veszteghehték, s-ha mindenkor nem öriztetem ez utánnis el veszteghehtik, de külömbennis a meszszeséghe miatt haszontalan nagy részént.

Azont tselekették szánto földeimmel, am némellyiket ugian kgd
45 instantiajara Stepan Uramnakis enghedém, mellyért mind az által adttak arra az fordulora földet noha meszszebű és roszszzabbat, de ha nem adttak volna s-tekintetiért ugyan sokat tselekettem volna s-tselekettemis.

Elébb mentek, s-itt valo emberimet szölö gypűjért miért sine
50 ulla praevia admonitione² birságotak felettébb s-illetlenül.

Magham házamra hatalmasul rá mentek s-Jobbagyomat verték taghlották.

Tovább procedaltak s-az Szindi határ fele^b valo forduloba mind az magham ős földemet fel harátsoltak mind az gypből eppen ki
55 osztottak, s-noha sok széghény özvegynek Arvának lágy földeit maghok között fel osztották, nékem mind az által sohult arra az félre, melly bizony a Tordai határnak a szive tsak egy talpalatnit sem adttak s-birnom sem akarnak enghedni az mi raytok all benne.

60 Pro Complemento injuriarum, directe³ reám valo boszszubol (.mert megh mutatom hogy más utonn mindenek injuriaia nélkül az Városnak proventust szerezhettek volna többet mint így.) az Kortsomát el akarják foghni, s-fenyeghetőznek házamra valo menéssel, melly ugyan megh lehet, de bizony etc etc.

65 Illyen sok megh bantodásimra nézve, enis fel ébredek már, s-magamra dolgaimra vigyázok, mert Uram én az mit Tordan birok igazan eleimről reám szállott iussal Hunyadi János, Matyás és több Kiralyok Armalissa, Exemptioia, és Privilegiumaival birrom, melly, akar mint mondgiák eő kegyemek, hogy itt senkinek
70 ős földé nintsen, de nem jól mondgyák, mert széghény Matyás

² minden előzetes figyelmeztetés nélkül

³ A jogtalanságok betetőzéseként csupán csak

^{a...^a} [beszúrva]

^b [előbb:] Vele

Király oda találta iratni az Exemptioba una cum Terris arabilibus Cultis & incultis de jure & ab antiquo ad eandem Domum pertinentibus.⁴ Aztis docealom én hogy az Varosi birák idejébe a Nemes ember Tordánn ha nem akarta soha ujiabb uijabb divisio
75 alá földseit nem botsátotta ezt penigh élő bizonyosságokkalis. Mégh ollyanis vagyon az én Privilegiumomba, hogy házamhoz bé szalado embert se foghassanak megh, hanem, ha sententiazott latrot. &c.

Illyen réghi szép Nemesi Szabadságom mellől akar földek akar
80 Kortsoma s-akarmi dolghokban, hogy én az eő kegyemek Uy Privilegiuma alkalmatosságával el állyak, itillye megh akarki, nemis állok bizony migh vagy nem persvadealtatom, vagy legitime nem convincaltatom. Ha azt mondgyák, hogy az Varos magha között tsinalhat Törvenyt, arra az Decretum Par. 3. Tit. 2. megh
85 felel tsak olvastassék megh. Tovabba ha eghészs Esztendőt által az Város házánal szüntelen bort árulnának ^cVáros számára^c ugyan több bor kelne el, mint sem így égy holnapigh, s-méghis senkinek sem lenne injuriaival. Mind ezeket bővebbenn illustralom szoval, s-kegydt enis kérem Nemessi Szabadságom oltalmazásába enghem ne akadályozzon, seöt promoveallyon, enis ea
90 Conditione minden synceritasra obligalom maghamat s-maradok Kgdnek és az kegyemedéinek köteles szolgália

Bethlen Miklos

Tordan 8. July. Anno 1672.

137.

Teleki Mihálynak

Torda, 1672. július 11.

Mint kedves bizodalmas Uramnak kötelesen szolgálók és Isten-től minden jokat kívánok Kgdnek kedvesivel égyütt. &c.

Kegydt levelemre tétt betsülletes válaszsát mind az Tordai Uramek bé adott punctumival égyütt megh hoza az szolgálám,
5 szinténn akkoris érkezék, mikor égynehányann eő kegyemek azon dolghok felől velem beszéllenek vala, nemis teheték ő kegyemeknek égyéb választ, hanem ezt. Mivel eő kegyemekis énis kegydt megh találtuk, illik hogy azonn utat kövessük az mellyet

⁴ minden művelt és műveletlen szántófölddel, mely jog szerint régtől fogva ugyanazon család tulajdona

^c...^c [margón]

10 kezdettünk, én azért az eő kegyemek Punctumira az menyire most
hertelenébe lehet breviter választ tészek kgydnek, s-válasz tétele-
met ugy igazgatom hogy az igazságghal ne ellenkezzék.

Mind az Radnothra irt eő kegyemek levelébe, mind az utánn
kegydnek adott punctumokba két dologh forogh fenn.

1. Az kortsomanak egy ideigh város számára valo foghása.

15 2. Az szanto földeknek és szena füveknek nem örökös iusson,
hanem esztendőnként változo, és vagy földosztok io akarattyátol
vagy hatalmas emberek arbitriumátol függő bizonytalan bírása.

Ezt eő kegyemek mind az kettőt szabadsághnak állittyák, és
hogy az Varos Privilegiuma, szabadságha ebbenn áll azt mond-
20 gyák. En ellenbe mind az kettőt nemesi szabadságghal ellenkező
dologhnak, és nem Nemes emberek, hanem vagy Debretzeni
holdoltság, vagy valami gazdalkodo, postálkodo, adoza Városi
emberek nyakára illő gallérnak mondom, az olyan embereknek
lévénn szükséghek az olyan Városi közönséghek nagy <terhet>
25 iövedelmekre, hogy az nagy terheket inkább el szenvedhessék. Az
földek állapottyáról valo <dolghot> írást penigh nem tsak a
nemesi szabadságghal, hanem a Recta ratioval¹ és Istenes iga-
zságghal ellenkező dologhnak tartom, mely eddighis menyi sok
inconvenientiat szerzett, sok széghény emberek szeméből menyi
30 könyvet száíából menyi átkot saytolt ki vayha tudná Uram kgyd,
bizony el szánná az itt valo széghénységhek állapottyát, meghis
nyugodgyek kgyd benne, valamigh az az minden hatalmaskodás-
ra tághas utat nyito principium megh áll, soha az széghénység
siralma s-atkozodása itt ebbe az helybe, ugy az tehetősebbeknek
35 egymás ellen valo betstelenkedése megh nem szűnik, seőt félő
hogy valaha ember halál ne következze ebből, mert rettenetes
inaequalis divisio² szokott itt ebbe az helybe lenni, a ki elébb
kaphattya a iobb, sok széghény ember sokszor a föld vagy fű
osztásbol tsak nem sirva megyen haza. Ezt bizony szükségh megh
40 orvosolni, és ha kgyd az Urakkal közölvénn ez dolghot bizonyos
Conclusummal valaha ez sok villonghásnak véghet vetne Istentől
jutalmát vénné kgd, de hogy hosszasz irással kgdet ne terhely-
lyem summáia az dologhnak ez.

Ugy tudom mikor az Nemes Ország a Partiumbeli atyafiaikat
45 eő kegyemeket ide foghadtta, & propter bonum pacis³ ugian

¹ józan ésszel

² igazságtalan osztás

³ és a béke kedvéért

akkor az Városi rendet nobilitálta, avval a változással, az itt való régi Tős gyökeres nemes embereknek szabadságukat jókait nem attingalta, és azoknak praediudiciumára semmit sem tselekedett, nem lévén azoknak sem az Városi rend nobilitatiojára, sem az 50 uijönmann szerzett Privilegiumra semmi szükséghe, ezt úgy hiszem mind az erről irt Articulusokból, mind az uijönmann irt Privilegium Salvans Clausulájából világosonn ki tanulhatni. Megh lévén azért ez az fundamentum. En in genere minden ő kegyemekkel lévő Controversiakrol azt mondom. Mind kortso- 55 ma, földek, egyéb terhe viseléseknek az állapotia visgáltassék megh mint volt az Varosi rend nobilitatioja előtt, ez^a penigh megh tettik mind levelekből, mind Inquisitiokból. Valamitsoda terhet az én eleim abba az üdőbe viseltek, mind azokat enis el viselem, de annál többre magamot nem ighirem, mert ez Tordai 60 Uy Nemesség alkalmatosságával hogy én nemtelenebb és szabadságtalanabb legyek mint az eleim, azt nekem senki nem imponálhattya, ha magham ultro aláiya nem adom magamot.

Ha mit akarnak azért ő kegyemek, ihol kgd terminállyon égy napot, Radnothra külömbennis úgy hiszem oda kell gyűlnünk, 65 Szebenből tsak az Publicumoktól érkezhessen, enis leveleimet el hozom az alatt ittis inquiraltassunk, valamit ő kegyemek Privilegiumokból és Inquisitiokból megh mutatnak, hogy az eleim ^bex necessitate^b praestaltak, énis mind azokat io szivel subeálom, és helyes ratiokkal magamot persvadealni enghedem, többet úgy 70 hiszem ő kegyemek sem kívánhatnak. Migh penigh az lenne, ő kegyemeket kgd intse, cessállyanak haborghatásomtól, ne iöyön valami illetlenség ki az dologból. Ha azt mondgyák, periculum in mora, el mulik a kortsoima ideje, arra ez a válasz 1. Nem tehetek rolla, mert az dologh nem kitsin, utrinque szabadságh 75 controvertáltatik, nem hoyagh, hogy fel fuiiak. Elég üdő van megh Szent Márton vagy Szent Gál napigh. 3. Jobb ugyan ügyibe el igazodni, hogy nem függöbe maradni. Mert úgy áldgyon megh Isten nem az harmintznapi Tzéhér nyughvás, hanem ennek sok consequentiai izgatnak; s-kételenis leszek magham oltalmára 80 mind Feydelem mind Urak és Ország előtt providealni, ha kgd nem complanálhattya.

Az en Quietantiaimat én tsak azért kivanom, hogy mind ketenn halandok vagyunk, az nállam levő Recognitio el veszhet, az

^a [előbb:] és

^b ...^b [margón]

85 én tzedulaim amott megh maradhatnak, én kgydtól az aránt bizony semmit sem tartok, de olly ember kezébe akadhatna iövendöbe, megh ténnék maradékomnak, mint Mikola Uram Olah Gyogynak.

90 Kgydhez én nem kételkedtem, azertis irtam haval, ha az dolgh egy vagyon az mint értem, azt penigh közönseghesenn beszélték, Az Fő Ispanis ugymond Patronusunk, tsak neki ményünk s-vághjuk le a Tzégheért.

95 Az melly széghény emberek földét emberim megh szantották, vissza ighirtem, tsak enghem az én ös földembe ne haborgassanak, és Intzedi Peter Vramat az Város contentallya, azonba az szántásért fizessenek megh, holott ökis megh szantották volna Ezt penigh a processust én itt Tordan eö kegyemektől tanultam. Az Radnothra irt levelet Szent Miklosonn felejtettem, ezt penigh megh kültem. Hoszszu irásomrol kgdet követem, bizony maghamis valoba megh untam. Isten kgd eghességhét vastaghittsa.

100 En maradok, megh Isten éltet

Kgd köteles szolgália

Bethlen Miklos

Tordan, 11. July 1672.

138.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, S. d., [1672. július második fele]

Kötelesenn szolgálók és Istentől minden áldásokat kívánok kgydnek kedvesivel égyütt. &c.

5 Téghnapi nap véttem kgd levelét, melybe írja kgd, hogy levelemet az Tordai Atyafiaknak eö kegyemeknek oda küldi, azonba magha kgd is reméni nem sokára velem valo szémbé lételét. En még ez előtt heted nappal el iövénn Tordáról, foghlatatoskodtam hol mi iratásba mellyet ugy hiszem kgd is tud, azonba most értém hogy kgd is oda jeött volna Tordára, azt ighen bánom hogy kgd leveléből oda iövö szándékát nem értettem, mert alkalmas 10 dolghaimatis felbe hadtam volna s-oda mentem volna, késeő lévénn azért az immár, levelemmel kell az menyire lehet ezt az hibát potolnom. Mivel azért ha kgd oda Tordára jeött, nem az Varos szépséghe tsudálni, hanem égyéb dolghokért jeött ugy hiszem, aztis tudom az Atyafiak eö kegyemek közzül sokann, (mert

15 nem mondom minnyáiokat.) sokat foghnak kgdnek intimálni és
felöllem beszélni, kérem ahöz képest ighen confidenter
valamit olyat ő kegyemek Instántiájára ne decernállyon, melly
enghemet igazságghos utamba és szabadságomba megh akadályozzon, mert én mint kgnekis irtam, és az mint az Város előttis
20 protestaltam, semmi injustumot nem kívánok, s-mint hogy már
mind kgdnek tett irásomba, mind erigalt protestatiomba fundamentumat dolghaimnak le tettem, mostis tsak a mellett maradok.
Ez kettőt mindazáltal szükséggh kgdnek megh érteni. Vadnak
némelly dolghok, talám olyyak, mellyek város neve alatt forghanak,
25 de menne csak Inquisitiora, vagy az usurpalt Autoritás ne
dughná bé a széghény Atyafiak száját néha a Város házánál,
talám nem találna az ember olyan nagy megh egygezést én ellenem,
az mint penghettyük, de ha minnyájann eő kegyemek maghok és
maradekjok nemesi szabadságharol el feletkeznek, én
30 migh lehet az enyimet fenn tartom, tudvann bizonyosonn, hogy
sem az országgh Articulussa, sem az Uy Donatio semmibe az én
és régh több Nemesek szabadsághát megh nem háborította. Aztis
ighen illik kegydnek megh tudni, hogy az kegyd patrociniuumaval
és tekintetivel magha kegyd elméje és fel tett tzéllya kívülis el
35 mennek, ha, mint minap magahis írja kgd, ighen ovást nem szoll
dolgokhoz. Ezek utánn Isten kegyes oltalmába ayánlom kgdt
s-maradok.

Kegyd köteles szolgália

Bethlen Miklos

Szent Miklos, hetfün estve késönn.

139.

Teleki Mihálynak

Teremi, 1672. augusztus 11.

Mint kedves bizodalmas Uramnak kötelesenn szolgálók és
Istentööl minden áldásokat kívánok Kegydnek kedvesivel egygyütt. &c.

5 Ez el mult legh közelbik Radnothi Gyűlésbe, mitsoda választ
teők Kegyd által Tordai Urameknak, hogy tudni illik; Eddigh az
egymast érő Gyűlések miá sem Szebenbe leveleim utánn nem
mehettem, sem az köztünk valo matéria-hoz tartozo Inquisitioikat

nem perálgalhattam, de mihelyt ez Élés vetésből Udvarhely Székenn menekedhetem, mingyárt Szebenbe megyek az levelekért, és az Inquisitiokat peragaltatom, s-Kegytek által és előtt ha lehet véghet vetek ez *controversianak*. Evvel válván el Radnotonn Kgydtől, ugy hittem ez két avvagy másfél hét (.melly haladékok bona fide irom Kgdnek bizony nem az üdö nyereséért tettem én, hanem magha megh itilheti Kgyd ha érkezhettém a sok közön-
15 séghes dolgoktól, avvagy nem.) mondom ugy hittem hogy kivált Kgyd Authoritassa és Interpositioja foroghvánn az dologhban ez kis üdö olyan extremitásokat nem hoz maghával, irtamis ugyan az Városnak Kgydnek tett resolutiom felöll, és hogy addigh legyenek patientiaval. Quod differtur non aufertur.¹ Haza érkezven 5.
20 Augusti Udvarhely Székről, 6. mingyárt mentem az Urhoz Atyám Uramhoz Kutyfalvára és az leveles Ládák kultsait kezemhez véttem, 7. Radnothonn voltam. 8. Indultam Szent Miklosra olly végghel, hogy 9. mingyárt Szebenbe indullyak az levelekért, mind ezeket bona fide irom Kgdnek, mert bizony az dologh csendes és
25 réndes véghet kivantam.

Ez alatt mit miveltek legyen eö Kegyemek házamon szolgálhaimon maghamon el szenvedhetetlen s-halállal vetekedő betstelen-séghemre, el hiszem Kgd maghoktól értette, mely ez hazában hallatlan processus állapottyába mi tévő legyek, még magham
30 sem tudom, de ha minden világhi ioom Kotzkasztatikis hogy tsak el szenvedgyem lehetetlen. Tudván azért hogy Kgd annak az Vármegyének feő Tiszti, tudván azt, hogy annak az eghészs Tragoediának feő Coriphaeussi kegyemedhez ighen szoross kötelességghel vadnak, és kegyemedbe biztokba tselekedtték, tudván
35 aztis hogy Kgd nekemis az Törvény és igazságh ki szolgáltatására köteles, ide teszem aztis, hogy ha megh nem tsalom maghamot, Kgdet syncerus és Realis io akaro Uramnak tartom; Ez tekintetekre nézve, ighen szeretettel és confidenter kérem kegydt, vagy talállyon pro sua prudentia modot abba, hogy cum plena restitu-
40 tione honoris & existimationis meae & refusione damni accepti² tséndesitessék le az dologh, vagy penigh legyen kegyd nehézséghe nélkül az Törvény és igazságh szolgáltatás, mellyet ez hazába kgd tartozik égyik kiváltképpen oltalmazni.

Maghamnak illert és kellett volna Kgdhez mennem, de hetfünn
45 Kutyfalváról vissza mentembe nem tudom mi lelte a Tsipömet,

¹ Ami késik, nem múlik.

² becsületem és tisztességem teljes helyreállításával és az elszenvedett kár jóvátételével

akkor ugyan semmit sem gondoltam véle, de tegnap ighen
roszszul kezdett lénni, ugy hogy ideis szekerenn kellett iönöm,
s-mindenkor estvére rosszszabbul vagyön, talám az aránt kgd
megh nem itil. Várvánn kgd válaszsát Ayanlom Isten kegyes
50 oltalmába kgdt. Teremibe. 11. Augusti Anno 1672.

Kgd igaz io akaro köteles szolgáláia

Bethlen Miklos

140.

Teleki Mihálynak

Teremi, 1672. augusztus 29.

Mint kedves bizodalmas Uramnak keötelesén szolgálók és Is-
tentől minden áldásokat kívánok Kegydnek kedvesivel égyütt
&c.

Minapi kegyd levelemre tött irására megh eddigh választ nem
5 tehettem, nem akarván bizonytalant irni kegydnek, immár inqui-
raltattam egy keveset, noha megh bővebbennis akarok inquirál-
tatni, tsak hogy eö kegyemek Tordai Uraim az melly rendeletlen
utonn inditották dolghokat, ugyan azonn continuállyákis; Az
mint Deákokat kültem volt némelly nap inquirálni, Eötven forint
10 birságh alatt tiltották megh egymás között, hogy senkiis az Fey-
delem Compulsorium Mandatumának ne éngheddgyen s-ne fate-
állyon, aztis tselekedtték sokann, kik ellen az Országh Törvénye
szérént én Executionale Mandatumot irattam, s-certificaltattamis
Executiora annak moddgya s-rendi szerént; érre megh némelly
15 (.ki Magyar Országhbolis gyilkosságih miatt szaladott bé az mint
értettem, kiis az Feö Tanáts ez materiába,) azt mondotta Jöyion
Deák tsak vagy egyeb Executor, bizony halomba vághjuk; Szol-
ghaimotis azon Tot halállal fenyegette az utánnis, ilyen meltat-
lansághokat olyan emberektől szenvednem hogy nehéz legyen
20 akarki megh itilheti; mindazáltal Istenemnek, hazámnak Törve-
nye szerent akarván iárni maghamot megh birtam, de ha azok az
Törvényhez vagy nem tudo, vagy tudni nem akaro égynehány
emberek nem compescaltatnak, sok széghény embert kárba hay-
tanak, s-felek hogy az én emberimis az sokát megh unvánn, az én
25 akaratomon kívülis ollyat tselekesznek mellyet mindenik megh
bánhat

Az mint kegyd minap írja hogy tűzre olajat *nem* akar önteni, és iol erti hova mennyenek mind azok etc. Megh nyughოდott elmével legyen kgyd benne, soha bizony eddigh mégh azt nem
30 hittem, s-mostis nem hiszem, hogy olyan hallatlan processusra kgyd biztatta volna őket, kegydhez bizony nem ketelkedtem, de hogy kgd akarattya s-hire nélkül valo rozsasz tselekedetbenn kgd patrociniyumával *ighen* biztattyák maghokat ez bizonyos, melly reménség mindazáltal hogy *ighen* megh tsallya ugy hiszem, lehetlenis ha az Törvény, én, és az en maradékim ez hazával egygyütt
35 elnek, hogy büntetetlen maraddgyanak, azonba nemis olyan longus ez, ha az Approbata el nem találta véteni, de arrol most *nem* szollok. Ezek constálnak. 1. Hogy kegytek által, és az utan magham közikbe küldött Protestatiom által bonis modis ex conditionibus¹ iora ighirtem maghamot ez bizonyos. 2. Hogy enghem
40 soha sem perlettek, soha sem convincaltak, sőt arra az hatalmas Executioais,^a ha azt az nevet érdemli hogy soha sem certifikáltak legitime az bizonyos. 3. Hogy az én szolghaim kezébe adott Instructiomba, semmi törvenytelen dologh nem volt ez is constal,
45 megh mutathatom in specie. 4. Hogy az én szolghaim cum protestatione az Tzégéhér bé vonásra maghokat rá ighirték, és hogy béis vonták minek előtte megh az házhoz jutottanak, melyről protestaltanak is ezis bizonyos. 5. Hogy sénkihez az én szolghaim sem ütöttek sem semmit nem tselekedttek Protestatio es Repulsional
50 egyebet ezis constal az Vallatásbol. 6. Hogy az Pintzét *nem* oltalmazták hanem tsak be rekeszkettek az házba ezis constal. 7. Hogy Pitvarnak, háznak, kamarának aytait bé vaghták, lövöldöztek, rontottak, kövekkel haygálták, ablakokat feszenghettek bé lövöldöztek, kerteket megh haghták, Úsd, öld vaghd az Ördögh lelkü
55 *ilyen s-ilyen* fiait etc Maghatis diribrol darabra vagdálnok etc. Mind ezek bizonyosok az Inquisitiokbol, ez szép Törvényes Executio; Ilyen állapotba hogy én utannok valo járással maghamot betstelenittsem, hagyom kgd itiletire, az mint az minap kgdnek az Complanatio föllől irtam, akartam avval satisfacialni keresztyneni
60 Tisztetnek, kgd tekintetinek, és kgdhez valo kötelességhemnek, mellyet ez utánnis syncere fenn igyekezem tartani, s-kéremis kgdtt, fiat Justitia, vivat nostra amicitia, pereat injustitia.² Az Relatoria-

¹ tisztességes módon és feltételekkel

² legyen igazság, éljen a barátságunk, vesszen az igazságtalanság

^a [előbb:] Executioais

kot Isten kgdel szembe jutatvan megh mutatom. Ayánlom Isten kegyes oltalmába kgdt.

Teremi, 29. Augusti Anno 1672.

Kegyid igaz io akaro köteles szolgáláia

Bethlen Miklos

141.

Márko Mártonnak

Ürmös, 1672. november 17.

Szolgálók kegyelmednek.

Mostani Háromszéki bajoskodásim miatt az gyakor tudósítás kívántatik, Kegyelmedet azért kérem, mint barátomat. Szombaton, Vasárnap és Hétfűn házától ne távozzék, azonba tartson egy
5 jó lovast készen, az ki Háromszékről nekem irt levelét akár éjjel akár nappal érkezzék oda Kegyelmed házához, mingyárt igen sietve hozza által nekem *Szent* Pálra, mert az dolog nagy káromba jár, s Kegyelmed siető. Szál Dobosról külgyön Kegyelmed Szombaton által négy vagy öt öveg csobolyó savanyú vizet, vagy bár
10 többet is, mert nagyobbik leánykám beteges, abba javallották, hogy főreszszök. Holnap isten kegyelméből ebédet Felső-Rákoson eszem. Isten tartsa meg Kegyelmedet.

Ürmös, 17. Novembris 1672. Kegyelmed barátja szolgál

Bethlen Miklós

142.

Teleki Mihálynak

Homoródszentpál, 1672. november 24.

Mint kedves bizodalmas *Vramnak* szolgálók és *Istentől* minden áldásokat kívánok kegydnek kedvesivel éggýűtt. &c.

Noha kegyd énghem talám el felejtett, mindazáltal értven én kgd közelítettés, ezekből az Harom Széki peres szövevényekből,
5 (.mellyekbe mayd belé halok.) akarám kegydt látoghatni, kívánván hogy levelem szerentsés orába talállya kegydt. Azonba tághasabb üdöm lévén, ha kegydnek az aránt valo kívánságát értem,

vagyon elég magha kgd dolghairól kegyd és maradeki iovara tartozo materiam az írásra vagy beszédre, mellyet addgya Isten
10 annak idejében szerentsés legyen. Ezzel Ayánlom Isten kegyes oltalmába kegydt. Szent Pal. 24. Novembris 1672.

Kegyid igaz io akaroia kész szolgália

Bethlen Miklos

143.

Teleki Mihálynak

Zabola, 1673. január 26.

Mint kedves bizodalmas Vramnak kötelesen szolgálók és Isten-
től boldogh szerentsés Uy esztendőt kívánok kegyemednek ked-
vesivel égyütt. &c.

26. Decembris Gyalubol költ kgd levelét io ideje már hogy
5 véttem, s-választis irtam volna reá réghenn, de ilyen okok mulat-
taták el velem. Kun István Vrammal valo nebelgésim olly in
superlativo gradu¹ vadnak, hogy en le nem tudnám írni, ha kgd
Mikes Kelemen Vrammal beszél megh tudhattya, én bizony sem
magham innét *nem* ménekedhetem, sem oda ki valo dolghaimra,
10 sem itt benn valokra miatta gondot iol nem viselhetek. Vala
ollyan szándékomis hogy Fogarasba ki ménnyek kgdtis remén-
ven ott, mint hogy inkábbis Coramra mint pennára valo dolgha-
im volnának kgdel, de oda sem mehetek, mert minden hétenn
perel s-az veszekedéseket uiyittyta. Rövid summaja mindazáltal az
15 dologhnak tsak ez: A kgd minapi szerentsétlenségétől, és prox-
ime a minapi Gyüléstől foghva számtalan az hir kgd felöll, hogy
kgd mint haragszik fenyegetőzik szitkozodik sokak ellen mind
az Urak mind a Statusok közzül, és mitsoda magha ulciscálására
valo fel tétt zélllyai vadnak, etc Mind ezekbe mi legyen igaz s-mi
20 *nem*, Isten s-kgd tudgya, de ha mi ollyan vagyon, ighen confi-
denter kérem (.s-ha ez szot *nem* saynállya kgd.) intemis, vigyáz-
zon kgd mind lelke isméretinek mind magha házának és szerelme-
sinek tsendességhére, O ki gonosz az vilagh, vay ki sokann moso-
lyoghnak az ember szemébe, kik *nem* mind syncerus baráti, bi-
25 zony többet használ kgd a szep moderatioval, mint a violentiával.
Többet experialt kgd nállamnál a világhba, pro sua prudentia

¹ a legfelsőbb fokon

folytassa dolghait, s-io akaroja irását magyarázza iora. Addgya penigh az Isten hogy mind kgd, mind az haza, mind az eghész megh nyomorodott Isten népe öröme virradhasson fel ez Uy esztendőbe. Zabolán. 26 January 1673.

Kgd keöteles szolgálja

Bethlen Miklos

144.

Teleki Mihálynak

Fogaras, 1673. február 14.

Kötelesen szolgálók és Istentől minden áldást kívánok Vram kgdnek. &c.

Kegy levelét téghnap vettem, s-valoba akarom vala ha remén-ségghem szérént kgdt itt találljam, de már nekemis bé kell Zabolá-ra sietnem.

El hiszem kgd az én irásom nélküls tudgya, melly nagy ez hazába az diffidentia, menyi a hir, és a sok panaszh szérte szélyyel, az Istenért Vram refutallya a dolghok szép és Istenes folytatásával kgytek az emberektől concipialt hitván opiniokat, laborállyon azonn kgytek hogy az haza legyen égyyes, kgytek ellen valo nagy Invidia így hadd tollálodgyek, és mindnyájann hadd reménlhes-sünk megh maradást ez széghény hazának, égyéb aránt én bizony semmi iot nem várok, s-utolso romlástól féltem minnyaiunkot. Addgya Isten reménségghem tsallyon megh. Ayánlomis Isten ke-gyes oltalmaba kgdet. Fogaras. 14. February 1673.

Kgd szolgálja

Bethlen Miklos

145.

Teleki Mihálynak

Szentkatolna, 1673. március 27.

Szolgálók keötelesen és Istentől minden áldásokat kívánok Vram kegdnek kedvesivel égyütt.

Melly alkalmatlanul siettessen Urunk eő Naga hejába valo dologghal, el hiszem kegyd mindeneknél jobban tudgya, sok

⁵ lehetne ez aránt a panaszom, de hagyom Coramra. Addgyon Isten örvendetes állapotba talállyam kegdt. *Szent Katolna*. 27. Marty. 1673.

Kgd keöteles szolgáláia

Bethlen Miklos

146.

Bethlen Pálnak

Bethlenszentmiklós, 1674. július 2.

Edes Eötsém Uram.

Im az Divisionalékat kgyd kezéhez kültem, kegdy irassa uiio-lagh, mert az idejek el tölt, és kivaltkeppen Kolos Vármegyébe ⁵ puszta Kamaráson procedaltasson minel hamarébb lehet, hiszem Berkenyészhez közzel laknak az Tisztek reá érkezük kgyd.

En ha Isten enghedi 9. praesentis Keresd felé indulok. 10. 11. ott leszek, akarnam ha kgyd oda jöne akkorrá, mert Bun felé nem mehetek az Nemes Janosne Aszszonyom temetésére kellettven sietnem, melyről kgydt mind feleségheimmel égyütt követyük. ¹⁰ Ha penigh kgd oda nem jöhetneis tsak minapi beszélghetésünkröl ne feletkezzék. Addgyon Isten kgydt örvendetes állopotba latnom. *Szent Miklos*. 2. July. Anno 1674.

Fejérvárrá tsak 1. Aprilist iáránk, az Feydelem el halasztotta más szerr[e?]

Kgyd szolgál battia

Bethlen Miklos

147.

Bethlen Eleknek

Bethlenszentmiklós, 1674. október 22.

Köteles szeretettel szolgálók édes Eötsem Uram nek.

Kegydy levelét edes Eötsém Uram ighen betsüllettel és szeretettel véttem, kérem tovabbrais kgydt datis occasionibus munkáloddyék kgd, mind Isten mind emberek előtt kedves dologh lészen, ⁵ azonba ha Isten arra valo eröt szolgáltat énis megh igyekezem kgdnek szolgáláni

Az Inklusakból kgd továbbrais lument vehet, talám azonba tsak ezenn az hétennis oda megyen Matskási Uram. Ha penigh az Vr ighen rosszszul vagion, nem illik turbálni, én bizony ha több gonosztól nem tartanék magam ménnék oda, de az Vr megh izente s-az Asszonnyalis megh iratta maga, hogy oda ne menyek valamigh maga nem hivat.

Továbbis kerem tudositson kgd. Ezzel ayánlom Isten kegyes oltalmába kgdt. *Szent Miklos 22. Octobris 1674.*

Kgd kesz szolgál Attiafia

Bethlen Miklos

148.

Bánffy Dénesnek

Aranyoslóna, 1674. november 16.

Szolgálnek ha lehetne mint Vramnak kegynek &c.

Az mint az tegnapi Tragoedia, es az mostani egész dologh, kgd előtt csudasnak lathatik meltan, ugj talam ezenis csudalkozik hogj most az irasomot latia, de akarmire magiarazza kgd, alion szabadsagaban, en mind keresztien haza Fia irtozvan az ver ontastul meli akarmikoris igen karos, de most az szegenj Magyar Nemzetnek, es abban vallasunkon leveő rendeknek szük voltara nezve ugian meg sirathatatlan, mivel a körniülöttünk leveo hatalmas Nemzetekre nezveis, ez civile bellum szegeni Hazanknak nem egiebet hanem utolso veszedelmet igir, tartoztam keresztény keö-tessegebül kgnek<irnj>irnj, hogj ha mi iora hozhatnam mind az Haza s mind abban az kgd siralmas allapatiat. Talam ugj velekedik Vram kgd hogj mi eginéhyanan vagj magunktul vagj Beldy Vram kedveiert insurgaltunk kgd ellen, de bizoni meg czallia kgd magat mert az egész ország feő feő rendeiben alig tanalnek kettőt vagj harmat, az ki az kgd meg alaztatasaban nem consentialt volna, meliet ha kgd nem hiszen küldgie hiteles Embret hozzank asscuratoriat szerzek de salvo passu¹ számara, oly dolgokat mutatok meg <számara> nekie meliet kgd meg ertven tudom nyilván azt fogia mondanj Obmutui Domine quia tu fecistj, et bonum est quod me humiliastj.² Istenert Vram gondold

¹ a menlevélről

² Hallgatok, Uram, mert te tetted, és jó az, hogy megaláztál engem.

el Hazadnak következhető veszedelmet, szep reghj familiadnak hirtet, nagj Joszagodnak viragzo allapatiat, az egj Giermekednek szerenczeiet Felesegednek foghsagat, es ez vilaghi mulando dolgoknak utanna az örökke valosagot, ne legj oka az Ver ontasnak, ne fegiverkezzel mert mit niersiz velle? *Isten* ugj aldgion meg hogj egesz orszagh van fegiverben ellened, iob az dolgot köniörgesre foghnj, edes Ania Erdelj magat meg alazo engedelmes Fianak meg tud kegielmeznj. *Isten* vezerellie maga diczossegere kgdt. Lona 16
30 9bris Anno 1674.

Knek, az menyire keötelessege engedj kesz szolgália Eoche

Bethlen Miklos

149.

Béldi Pálnak

Nagyenyed, 1674. november 23.

Kötelesen szolgálók uram kegyelmednek etc.

Kegyelmed jam tandem, hogy kírkezett örülöm, noha bizony elébb kell vala lenni, most penig immár az mely karban az dolgok vannak, az sietés semmit sem használ, hanem inkább árt. Tudhatja úgy hiszem kegyelmed, hogy B. D. még az elmúlt szombaton Tolnai Istvánt és Sárpa[ta]kit az kolosvári két praedicatorot küldte hozzánk és urunkhoz, onnét tegnap lött válaszok, küldte azután a püspököt, kinek is ma lött válassza, küldte már most supplicatióval az országhoz Kende Gábort, Ispán Ferenczet, Rákóczi Ferenczet, kik is az éjjel Sárdon hálnak, holnap mennek bé Fejérvárra. Minden követséginek summája ez: hogy ura s hazája ellen vétett volna annyit, hogy ez üldözést érdemelje, nem tudja, mindazáltal csak assecuráltassék, hogy törvénytelen úton nem bántják, kész kevesed magával az gyűlésbe jönni, és ott törvényt állani, kész másokat, ha kiknek vétett, megkövetni, kész tiszteli, keresett jószági nélkül ellenni, csak a magáéban hagyják meg, egy szóval mindenre ígiri magát. Az fejedelemnek s Teleki uramnak írt volt, úgy hitte csak kegyelmed factiója az dolog, kívánt mindazáltal assecuratoriát az fejedelemtől; volt oly szándéka, fegyverrel is penetráljon az gyűlésbe, de a fejedelem assecuratoriát nem adott, hanem mind maga, mind aszszonyunk ő nagysága írván

neki, csak azt intimálták, hogy az fegyvert tegye le; írt volt az urunk az praesidiariusoknak is mind patenst, mind commissiot, melyeket is tegnap Ajtonba az hadai között elolvastak publice
25 maga engedelméből, vissza is tért mingyárt Ajtonból, és azt mondotta, hogy ő aval is megmutatja, hogy ura s hazája ellen nem rebellis, hogy ő az hadat elbocsátja az ország és fejedelem kezében, az várakat jó szívvel resignálja. Kende Gábor ugyan azt mondja, hogy ő az maga és fogoly felesége gyermeki életét köti
30 le, hogy B. D. nem fegyverkezik, csak két embert sem állít soha elé, hanem ha törvénnyel prosequálják, törvényt áll, ha penig ugyan üldözik, elfut, elszalad, kiváltképen ha még hadak indulnak akár innét, akár kegyelmed keze alól feléje, bizonyoson elmegyén török közzé. Itt uram közönségesen igen félünk attól, hogy
35 az sok aranyával elmegyén, és száz Zólyominál több kárt, több búsulást szerez; azért itt az a tetszés, melyet ma dél tájban irattunk meg Teleki uraméknak, hogy ő kegyelmek mingyárt írjanak Veselényi uramnak, két azon continentiájú levelet, hogy vigyáztasson reá minden útakon, egyiket vigyék a Kalyánon ki Váradfelé;
40 az másikat Kővár felé; írjanak Katona Mihálynak is, noha ezelőtt is írtak, hogy ő is vigyáztasson útaira, míg ezek a dispositiók az hálót jól meg vetik, addig traktákkal, szép szókkal kell táplálni. Az Istenért uram, accommodálja kegyelmed is az dolgot, az hadakat Kolos vagy Szamos-Újvár felé ne bocsássa, hanem ott
45 széljel rendelje quartélyba kevesenként, hogy az szegénység mód nélkül ne romoljon; maga kegyelmed ötven hatvan lóval jöjjön erre, mert mi is bé fogunk Fejérvárra menni; tractáljunk velle, vagy törvényre revocáljuk, hiszen osztán ha túl az háló jól megleszen vetve, jobb akkor neki turboklanunk; Istenért uram kegyelmed ezt kövesse, jövendőben is kegyelmed ne okoztassék, ha
50 török vagy német közé megyen, mert szép elméje vagyon, pénze sok, bizony hosszas gondot adhat. Isten hozza uram kegyelmedet jó egészségben. Enyed 23. Novembris 1674.

55 Kegyelmed köteles szolgája öcscse

Bethlen Miklós

U. i. Az papoknak adott válasz csak az, valami az fejedelem neki írt levelében vagyon.

Fogaras, 1675. március 22.

Kötelesen szolgálók Uram Kgdnek. &c.

Gondolatomon kívül ide Fogarasba vetődém, és kgd szolgálaiat ez kis irás nélkül botsáttani *nem* akarám szinte mikor érkezem Urunk fel kelése előtt az Nalátzi Uram szállásán találám az Négy⁵ Urat, ott az Gyülés állapotjáról beszéllének semmit sem concludálának. Hallám hogy az Lengyel követ betegh curaltatni akarja magát és hogy ante 13. Aprilis bé *nem* jeö ide, valoba csufos politia Követ Urtol eö napozza megh mikor iöyön ide, és éggy holnapot lakjek az országhban s-ne lássa az Feydelmet, ugyis¹⁰ látom valoba difficultályák az Urak akkor ismét ide fáradni, olyan sozis vala eleiben külgienek, hogy tsak iöyön ide, ittis curalhattyák, mibe lött *nem* tudom. Az Palotán kgd szolgália szovával beszéllék, hogy az Lengiel követ a kissebb, annak tsak Kolyeszáia vagion, hanem az hinto a Frantziáé mindenütt a költ¹⁵ az fizet, mint s-hogy vagion dolgok *nem* tudom, de ugy látom szembe sem *leszen* addigh Urunkal migh mind Erdely mind magyar országh sok hazugh hirrel, frantzu büzzel el telik. Gyeröfi Uram mondá az imént hogy Urunk eö kegyemét akarja küldeni Lengiel országba, Kgd tudhattya talám mitsoda követtség ez, én²⁰ félek hogy sem hazánk^{nek} sem vallásunk^{nek} sem nemzetünk^{nek} semmi iovára *nem* *leszen*. Vayha kgdel szembe beszélhetnék, minek előtte ennek az követ^{nek} Audientiaia és válaszsza *leszen* mind az által quod supra me nihil ad me,¹ de bizony sir az lelkem az sok rendeletlenség^{henn} egyenetlenség^{henn}, ugy tettzik hoszszas²⁵ Tanáts kellene ahoz, ki mennyen, mivel mennyen, és mikor mennyen Lengiel Országhba, ha ezt az alkalmatosság^{ot}is kgytek az haza az Ecclesia és magyar nemzet iovára *nem* fordította bizony Nullius in gremium tosta Columba volat.² En mégh itt privatim senkivel sem beszéltem, látom titkolnak az Urak, mit? *nem* tudom³⁰ hihető harmad negied nap mulva az piatzrol megh hallyuk En quod ad mea privata³ halgatok, látom az Székely Ado, az Kolos-

¹ ami fölöttem áll, az *nem* rajtam-áll² Senkinek sem röpül a sült galamb a szájába.³ ami magánügyeimet illeti

vari Praesidium ayádekais Oosághba Uyságh, azt hallam,
Urunk azt mondta, hogy eö Naga semmit sem ighirt, bizony
Uram migh kgd Máramarost sétálya, felek én sok dologh olly
35 terminusokba megien, nehez leszen megh orvoslani *Sapientis Satis*.
En holnap utan innet háromszekre megiek ha *Isten* enghedi, ha
kgd mit parantsol ott talál. *Istennnek* ayánlom *Uram* kgdt. Foga-
ras. 22. Marty. 1675.

40 Kegyd köteles szolgáláia

Bethlen Miklos

En Urunkot sem láttam, hanem tsak szinte vatsora előtt hivata
bé eö Naga kez foghni, szinte mikor ki akart az aytonn indulni.
Isten megh aldgia eö Ngat.

151.

Béldi Pálnak

Zabola, 1675. április 1.

Kötelesen szolgálók mint bizodalmas *Uramnak* *Bátyámnak*
Kgdnek &c.

5 Kegyd levelét betsüllettel és ighen kedvessen véttem, addgya
Isten kgd io akarattyát szolgálhassam megh. Az Udvarhely széki
hadak felöll tudositom kgdt, mihelyt az Regestrumbol számban
vehetem, elis viszem magammal Fogarasba, oda penigh mikor
kell mennem, eörömet ertenem, hadd tudnam énis magam itt
benn valo dolgaimat ahoz szabni. Ezek után *Isten* kegies oltal-
mába ayánlom *Vram* kgdt. Zabola. 1. *Aprilis Anno 1675.*

Kegyd köteles szolgáláia Eöttse.

Bethlen Miklos

152.

Az országgyűlésnek

S. d., [Gyulafehérvár?, 1675. június közepe]

Az Nemes Országhoz Ngtokhoz kglmetekhez alázatos
Instantiaja Bethlen Miklosnak

Nem ketlem Tudtára lehet ngtoknak kglmeteknek mennyi üdőtől fogván nyomorogjon az Pogany Rabsagaban Szeginy Varadi
5 Ferentz, kinek szabaditasaban mar két esztendőtlől fogvan faradozvánn, *Isten* munkamat annyira boldogitatta, hogy ez előtt őtt hettel küldtettem meg az Satzat es minden oránn varam, sött ugy hittem hogy eddigis ki erkezzék, de mivel remenysegem kívül késik, es ha dolga más gyülesre halad mind neki, mind nekem
10 nagy karunkal lészen. Kelle ngtokat s-kglmeteket meg Talalnom, hogy mivel ennekem hatalmat adott arra hogy az Jozzagahoz hozza nyulhassak, es külömbenis az hol mi helyes praentensioi vadnak kereshessem, meltoztassek Ngtok s-kglmetek Küküllő-
15 vármegyei Tiszt Uraimnak demandálni hogy az nekem kötött Jozzagat bocsassak kezemben, es az Jozsaganakis az mi jövedelme volt, az egynehany esztendőktől fogva, melyről mind az Nemes országnak az Tanacsi rendnek, es Nemes Küküllővarmegyének deliberatioja vagyon, arrolis mind az Nehai Kyralyfalvi Ferentz arvait, mind az Varmegye Tiszteit ammonealni, hogy keszitesek elo ^aes tartsak keszen. ^aHasonlokeppen Kali István nevü Ember allapottyarolis az mi Kglis Urunkal eo Ngaval egygyütt meltoztassek ngtok s-kglmetek parancsolni, hogy az kik erette kezesek löttek sistallyak, holott az miat periclitalt eddigis nagyobbara az Szeginy Rab dolga. Mind ezekben várom ngtok s kglmetek
20 assistentiajat ne vadoltassam potentiariuskodással, ha igaz Jussaval az Rabnak elek mindennapi karommal léven harom ezer Tallerom oda letele.

N. K. K. W.

153.

II. Rákóczi Györgyné Báthory Zsófiának

Gyulafehérvár, 1675. június 18.

Meltóságos Fejedelem Aszszony; Nekünk kegyelmes Aszszonyunk &c.

Az Nagod személlye előtt, ez kis irásunk által kegyelmességeis biztatván, kelleték nagy alazatossággal megh jelennünk. Nehai
5 Meltóságos Idvezült iffiabbik Rakoczi György Fejedelem kegyel-

...^a [előbb:] addgyak kezemben

mes Urunk ő Naga, az Barczai Akos es maga ő Naga között levő
disturbiumkor, ez Vilagbol ki mult Anyankrol Váradí Borbáról
minket illető, Nehai Varadi Miklostól kereskedésre Benedek De-
ak, es Tobias Deak Urameknak ki adot penzből, penzül es posz-
10 toul, Köver Gabor es Csepregi Mihaly Uramek által vitetet el öt
ezer kilencz szaz tizenharom forintokat. Mivel penigh Istenben
boldogul ki mult kegyelmes Urunk ő Naga Res Mobilissi nagyob
reszent Nagodra szállottanak, kerjük nagy alazatossággal Nago-
dat meltoztassek refundalni, mivel ugy hiszszük bizonyoson,
15 hogy maga ő Nagais az szegeny Fejedelem, ha annyira tudta
volna hogy szegeny Anyankot, es minket akkor apro gyermeke-
ket illetők azok az jok, hozza nem nyult volna. Arrolis penigh
Nagodat kegyelmes Aszszonyunk alazatosson követtyük, hogy
ha ezen dologh véghet pert kell movealnunk, mert bizony *nem* az
20 Nagod joszaganak kivanasa, hanem az kár vallás viszen reá,
melyetis keszek leszünk le hadni, tsak Nagod velle születet Feje-
delmi kegyelmessege szerint contentaltasson, melyre Nagod any-
nyivalis könyebben lephetik hogy Köver Gabor Vr Nagodnak
keze ügyiben leven, oda ki Magyarorszagban talám az nallunk
25 levő leveleknek ő kge ellen Nagod hasznát veheti, melynek uttyát
Nagod nallunknal jobban fel tanalhattya, miis karunk refundal-
tatvan, keszek leszünk az Nagod kezében adni ha Nagodnak ugy
fogh teczeni. Tovabba megis ez alazatos busitasunkrol Nagodat
alazatossan követvén, kegyelmes valaszt várunk. Isten Nagodat
30 sok esztendeigh boldogul éltesse. Fejervárat 18 Juny 1675.

Nagod alázatos szolgálai.

Bethlen Miklos

Betlen Pal

154.

Teleki Mihálynak

Torda, 1675. július 5.

Kötelesen szolgálók Vram kgdnek. &c.

Kegyűd levelét véttem, hirekről való tudósítását keöszönöm,
banomis hogy az ide jövetelbe kgd megh gátlodott. Az Frantziá-
tol várni jo ugian, de iobb leszen vala az Feydelemnek el küldeni
5 az Papok intézése szérént valakit, hiszen annak palástya alatt az
Tractak megh lehetek volna, ha az dologh ugy kivánta volna,

mert én felek az particularis gratiára tsak Ibant quo poterant¹ lesznek az hadak, és ugy osztán minden fundamentum nélkül lévén haza ménések, semmi securitassa *sem* leszen az Ecclesia-
10 nak, erre nézve bizony io lenne ez Feydelemnek azt az Tractát kezére vénni, és az dolgot hordozni migh Szepesi Pál, és az Frantzia dolga el válnék. *Sapienti Satis*.

Az Kapytihaságot én io szivel követem, noha reménséghemenn aloll valo fizetésem lön reá, de erről Coram lehet szo.

15 En Uram 16. praesentis Gyogyon lakadalmazok ha Isten én-ghedi, és osztán onnét viszszá iövén az Urhoz tekintek Kutyfalvara. Ad 1. Augusti háromszékre igyekezem, honnét September közepire ha ki iövök, noha mind ezeket még Isten disponalhaty-
tya.

20 Kérem bizodalmasonn kgdt, tudositson ha lészené Tordaba szék szüretigh, én ighen akarnam ha lehetne Ezek utánn Isten kgdt az közönséghez iora eltesse. Torda. 5. July. Anno 1675.

Kegyed keőteles szolgália

Bethlen Miklos

25 Az Nemet Residensel mit tsinalt az Feő Vezér el nem tudám olvasni. &c. Ha kgd ir nékem, akar Tordai, akar Szent Miklosi gondviselőmhöz külgie.

155.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1675. július 29.

Kőtelesen szolgálók Vram kgdnek. &c.

Akarám Uram kgdt tudositanni, hogy én Isten akarattyából mayd indulok Harom szek felé, es ha magam intezésem szérént lehet ott mulatásom ad 7. Septembris igyekezem ide viszszá.

5 Az mi penigh az kgdtől említett dolgot illeti, En ugyan ha mit az Isten Anya Szent Egyházának szolgálhatok, eghészs szivel igyekezem tselekedni, de mint confidens Uramnak tempestive akarom megh irni akadályimot, hogy ha mit kgd megh orvosolhat benne, lehessen ideje reá.

¹ jönnek, ahogy tudnak

1. Hogy az embernek házából tsak az mezőre ki tekintvénnis
viszszá térése bizonytalan azt akarki tudgya, annál inkább mesz-
sze és sok akadályok között valo ut hogy félelem nélkül nintsen
azis bizonyos, minden ember penigh keresztyeni kötelességhe
alatt tartozik háza népét io rendben hagyni, nékem penigh az
15 Urral valo szerentsétlenségem, és az Varadi Ferentz állapottya
olly nagy confusioba hozta dolgaimat, kinél nagyobb aligh lehet,
io volna kgdnek az menyire lehetne az elseöt Complanatoria vagy
arbitrativa Revisiora vinni, melly legh iobbann akkor lehetne, ha
mikor osztan az Uris látná hogy propter publicum bonum¹ fá-
20 rasztván éngem Urunk és kgytek, arra az tekintetre nézve párt
fogoimis vadnak, mert az ollyan lágy meleg interpositio mint az
Fogarasi semmit használ. Az Varadi állapottyábann, kivantatik
nékem assistentia Kali dolgából, es Gyuritza ellen, járul ehez azis,
tegnap hozák Brassobol, hogy az emberim békével az Rabbal
25 vissza indultanak, de az melly Örménynek Cserei Györgyel leön
peri, ám Radnothra Tatár Chám követeis jeött vala miatta, de
nem leön contentatioia, az vitte Tatárokkal égyütt vissza rab-
sághra, migh contentaltatik, ezt én ugian hamar üdönn megh
tudom cum particularitatibus,² de ighen io volna ha kgd pro sua
30 prudentia mind egyyiket másikat most az Urak előtt elé hozná,
és Cserei Györgyis admonealtatnék uiiabban, azonban én ugy
tudom annak az Eörménynek egyy részént Urunk, Beldi Uram,
nehai Banfi Dienes tartoztanak bizonyos rabokért, kik ha megh
nem fizetnek, én nehezenn fizetek megh érettek, noha penigh az
35 hir agazik, hogy ki az Kali, ki az Cserei dolgáért mondgya arres-
taltatásokat, de sem egyyik sem másik megh nem orvosoltatik
külömben hanem Urunk és az Urak assistentiaiaia altal, ha penigh
ellenem valo irigységéből oda akarnak három keresztyen lelket
veszteni pogany kézbe, addgyon az ollian barátom számot rolla
40 Isten s-emberek előtt a ki akarja. Az én privatumim ezek, vagon
harmadikis Coramra valo.

2. Magára az dologhra nézve iovallom ezeket, hogy az dologh
titkosabb, az benne fáradozok securusabbak lehessenek. 1. Szines
Tractat ha tsak levelek altalis Csaki Hartyani altal az Betsi Ud-
45 varral. 2. Ha ad votum³ iöis az válasz az Portárol, de ugy kell
tettetni mint ha rosszsz volna, és az Tractat annál inkább folytatni.

¹ a közérdek miatt

² részleteiben

³ kívánság szerint

3. Az Követtséghek nagy securitassara, seőt az Austriai házhoz
addictus Feydelmek előttis mind az elmék ki tanulására mind
külömben sok pennával megh nem irható hasznos consequentiak-
50 ra nevezve, leszen az hogy az papok censuraia szerént két pap egy
Lutheranus, egy Calvinista iöyön el velem, hiszen az papok az
mint az püspök mondá magokis seghittik, itt Erdélybennis tsak
az lenne az hire, Erre azért szükség hkdnek minde[n] tehetséghe-
vel rá fekünni, és ezt tempestive disponálni, külömben hiddgye
55 hkd vekonyon, seőt semmit bizom az dologhoz, így penigh bizom
dérékasönn.

Arrolis szükség h gondolkodni, hogy holnap utan Augustus
kezdődik az esztendő mayd el foly, nem várnám én az sült galambot
az számba, maturalnam én az Követtséghek, és mint inferior
60 iárnek az emberek utan, az sem derogal, hogy ha az alatt érkeznek
az Gallus levele, mert annak continentiajáról könnyü volna tudosittani,
azonban evvel ellenkező onnét nem iö, tudom én.

Legh nagyobb bökkenő az költséghek, ott Folnagy nintsen, eöt
hat száz Tallérral azt véghbe nem viszik, mert ott az Követnek
65 praebendat nem adnak mint az portan.

Arrolis ké gondolkozni, hogy ha az költséghek az Feydelem
megh akaria fordittani, külgyön hol mi nap keleti ayándekokat
némellyeknek, eöt hat száz Talleros ayandékért küldenek három
s-négy Ezer Talléros ayandekot. Hoszszas irásombol megh lát-
70 hattya hkd melly ideghen szolgália legyek az Isten ügyének, és
kegydnekis melly diffidens
szolgaia igaz barattya

Bethlen Miklos

Szent Miklos. 29. July. 1675.

75 Választ várok ezen szolgam által.

156.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1675. október 22.

Keöteleszen szolgálók és Istenteööl minden aldásokat kívának
Kegydnék kedvesivel együtt. &c.

16. praesentis keölt hkd levelet 21. huiusdem vettem, hogy nem
nehéztelt az hirekröl tudosittani megh igyekezem hkdnek szolgál-

5 ni. Hogy kgdről el feletkeztem arról való kgd panaszszát értem,
de nem tudom magamot az aránt vétkesnek, lám minapis irtam
kgdnek, de mint hogy semmi meritalis dolgokat nem tudok, azert
nem akarom haszontalan levelekkel kgdt fárasztani, mint hogy én
10 bizony mostis semmit sem értettem, azokat az szüle hireketis én
nem tudom mitsodák, mint hogy Conversatiom sem ighen volt,
nemis leszen az olyan hirrel bővölködeő emberekkel. Migh há-
rom széken voltam is senkivel Nemes János Uramon kívül feő
emberrel szemben nem voltam, Beldi Uramis mikor bé jeött volt,
ighen sietvénn ki, én udvarlására nem érkeztem, noha úgy hiszem
15 hogy az Szüle hir erről különbben lehetett, de az dologh így
vaygon.

Az Kali István állapotjáról nékem Posta Mester Uram semmi
levelet kezemhez nem adott, noha 16. praesentis Elekesről Urun-
kat Balás falvaigh és onnet Turigh kisirtem, most irtam eő kegye-
20 menek azok felöll az levelek felöll, bizony az Isten fizeti kgdnek
megh, ha annak az széghény Rabnak igasságába szolgál, mert az
magávalis iol tehetetlen, enis sok kárba vagiok miatta.

Az én lovaim roszszul hiznak, kevés szenám vagion, Papokat
illet az az ut. Addgya Isten eörvendetes éghességhe látnom kgdt.
25 Szent Miklos. 22. 8bris 1675.

Kgd keőteles szolgálja

Bethlen Miklos

Ez levelemetis Posta Mester Vram kezébe kültém.

157.

Apafi Mihálynak

S. d., [?, 1675. december 11. előtt]

Bethlen Miklos alázatos Supplicatioia Ngdhoz mint Kgyls
Urahoz.

Ugy hiszem Kgyls Uram Ngdis erthette, mikeppen kötötte
legyen Rab Váradí Ferentz nékem örökösön Küküllő Varmegyé-
5 ben Benyen, Szépmezőn, Lunkán, Lodormányonn Mikeszászán
és Keszléren levő portioit

Hasonloképpen Nehai Leszai Katha, es Leszai Ersébeth mara-
dédi Feyervármegyében Medvesen "es Tovissen" levő portioioikat

...^a [utólagos beszúrás]

10 nékem adttak, az mint mind ezekről erőss Contractusim vadnak, és mindenik nagy summa pénzembe áll.

Alázatosan könyörgök Ngdnak mint Kgyls Uramnak, mind ezekre meltoztassék Consensust cum iure regio¹ adni Emptionalisim és Contractusim mellé; Melly Ngd kegylseghet enis Ngdnak holtigh valo alázatos hűségghel szolgálhassam^b megh.

N. K. V. V.

158.

Apafi Mihálynak

S. d., [?, 1675. december 13. előtt]

Bethlen Miklos alázatos Supplicatioia Ngdhoz mint Kegyelmes Urához.

Ugy értem Kgyls Uram, hogy az én Rab Váradi Ferentzel valo dolgom véhett Ngdtis busittyá Szeghedi György Uram, de alázatosonn könyörgök Ngdnak, Kegyelmesenn tekintse megh azt, 5 hogy enis Törvénybe lako alázatos hive vagyok Ngdnak, semmitis bizony erővel el nem véttem, maga az Széghény rab a kie az Jozzágh volt, az Decretum és Articulus szerent feje váltságában adtta nékem, ha Competens forumomon suis modis töllem el 10 nyerik, arrol nem tehetek, de hogy praeter viam iuris¹ haborgattassam, várom ebbe Ngd kegyelmességét, és az Törvénytől annak idejénn és helyenn magamot nem vonogatom, de az mint eö kegyemek extraordinarius processusra akarnak vonni, arra ez haza Törvényének, és kitsin Nemesi szabadságomnak sértődése 15 nélkül nem mehetek, varvan tovabbis ebbe Ngd kgyls oltalmat

N. K. V. V.

¹ uralkodó által adományozott joggal

^b [előbb:] szolgálhassak

¹ a törvényes úton kívül

159.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1675. december 23.

Kötelesen szolgálok és Istenteől minden áldásokat kívánok
kegyednek kedvesivel égyütt &c

Mint hogy olyan hertelen leön az kgd indulása, oly moddal
nemis butszuzhatám kgdtől, akarám azért kgdt ez levelemmel
5 uijobban látogatni, kivanvan hogy szerentses orába talállya kgdt.

Kérem azonba kgdt, Kővárba ha ki megien, mint hogy kgdtől
hallám hogy magának kgdnek adnak Onat, vetessen kgd két mása
Onat énnékem, cum gratiarum actione megh adom az árrát, ha
vehet penigh kgd ne saynállya Szent Peterigh bé hozatni.

10 Az széghény Váradí Ferentz dolgárol ne feletkezsek kgd, az
kezeseket tsak dulassa mégh, és az pénzt az Terminusra ha lehet
hozza bé, mert Szent Iras szerentis nem tartozik kgd ebbe könyö-
rületességghel, mert az vagion Prov. 20. W. 16. Mégh az ruháyátis
el védd, és megh zálagold az embert a ki az ideghenért kezes
15 leszen.

Ha mi hirei volnának, kerem tudositson, mert ha az Frantzuz
és Svet ellen valo gyözedelme Római Császárnak teöbb hadakat
botsátt Magyar Országghba én felek szabásu Debretzen utánn
Husztotis megh keresik, pelda mikor én egyszer Husztton valek
20 Tetsön s-másutt hir létigh az Lengjeleket fel verék. Addgyon Isten
kgdnek s-minnyájunknak eörvendetesebb Karátsonokat érnünk.
Szent Miklos. 23. Decembris Anno 1675.

Kgyd igaz io akaro keöteles szolgália

Bethlen Miklos

160.

Teleki Mihálynak

Gyéres, 1676. április 14.

Kötelesen szolgálok és Istentől minden áldásokat kívánok
Uram kegyednek kedvesivel égyütt. &c.

Akarám Uram kegydt ez kis írással látogatni, kivanván kegyed örvendetes állapotban valo találását. Azonban Vram
5 teghnap iöve Farkas Fabián Vramnak égy levele, melyben ir eö kegyeme egy Delon nevü vitez officérnek Fogarasbann érkezése felöll, melyreöll nem lehet hogy kgdt ne tudositssam. Az a Delon Uram Zuza Generál Vicéje volt az maga Zuza Regimentyének Vice Colonellussa, mikor penigh Balassi Imrenek Divenyt a nya-
10 kábann akarák rontani, akkor az Német hadakat és az Artilleriát egy szoval az egheszsz dolgot erre bizta vala a Bellicum Consilium, ugy láttam hogy annál nagyobb hadat és nagyobb dolgotis reá bizhattak volna, annyi dexteritassát és vigyázását tapasztaltam az embernek, de mint hogy Frantzuz volt és széghény leghényből az Muskater mellöll vitézséghevel ment az Oberster páltzáigh, nem pénzével sem nemzetével, az Bétsi Udvar nem promoteálta, seöt az mint eö énnékem írja az Zrinyi Peter alkalmatlanságával esett öis gyanuba, és az miatt buydosik nyavalyás. En Uram jovallanám írna kgd Udvarhoz, hogy valamint el ne igazitanak migh ember dolgait ki tanullya, mert a bizony dologh mint
20 Farkas Fabian Uramis írja, ha Bethlen Gabor vagy Rakocy Gyeörgy idejébe jeött volna, eö sem banná megh, de bizony az Ura sem banná megh. Jár ugian az elmém ottis, hogy sem mint ott koplallyon, inkább magamis el tartom egy ideigh, tsak osztán
25 valami busulásom ne legien miatta. Akarnam Vram, ha America-bol Europa feléis fordulna kgd. Addgya Isten eörömmel latnom kegd. Gyeres. 14. Aprilis 1676.

Kgd keöteles szolgália

Bethlen Miklos

161.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1676. április 18.

Kötelesen szolgálók és Istenteöll minden áldásokat kívánok Uram kegydnek kedvesivel égyütt.

Csudálkozva olvastam kegyd 16. 17. Aprilis költ leveleit, mind Datumjára, mind Continentiájára neze, mert én kgdt Kővárba
5 hittem lénni, hát Sorostelyrol ir; Az Continentiát a mi nézi, én bona fide irom kegydnek hogy semmit az dologhba nem tudok, mert énnékem sem levele, sem annál inkább beszéde által semmit

senki kgdt illető dolgot nem jelentett, hanem Popule hirül hallot-
tam, az Nemet fenyegetőzésére nevezve sibongvánn az emberek
10 keözönseghessen beszéllették, hogy ha hadi Insurrectio lesz, aligh ha az Statusok meg nem kerdezik, miért kell hadakozni? ki kerte a Töröktől az Annuentiát, ki miatt *nem* lehet békesség? etc. etc. de eztis en nem in privato, nemis nagy emberektől, hanem közep emberektől imitt amott hallottam. Nemelly mondá egy
15 szolgám aztis hogy az Magyar Orszagiak azzal biztattyák magokat, eök assecuratusok hogy Pünköstigh vagy valuyán indul fegyverrel, vagy külömbenn io karban hozodik dolgok, az Assecuratio kitől leött *nem* tudom. Ez előtt penigh esztendővel hallottam s-mégh talam az előttis, hogy nem tsak kgd, hanem Kapy, Redei
20 Uraméki assecuraltak volna, de ez talám amaz réghi hüt, mellyel enis kgdis kötelesek voltunk. Assecuralom kgdt hogy semmi teöbb particularitast nem tudok. Egyéb arant Uram közönseghessen mondgiak az emberek, hogy Banfi D. halálával semmi io *nem* redundalt az Országhra, seöt most az dolgok rosszszabbul vadnak.
25 Maramaros hogy nagy oppressioba vagion et similia, de mi haszna kgdnek ilyen piatziakat irnom Nem tartom tanátsosnak, hogy kgd mod nélkült lármát tsinállyon magának, en ugian bizony semmi realitast nem tudok, tudni sem kívánok, az napokba Gyeresen lévén Redei Vramnakis tsak ezeket mondtam, de tsak az
30 Isten adná hogy kgytek nagy rendekül égygezne, az alsobb rend sibongása meg szünnék. Ezzel Isten kegyes oltalmába hagiom kgdt. *Szent Miklos. 18. Aprilis 1676.*

Kegd kesz szolgália

Bethlen Miklos

162.

Teleki Mihálynak, Nalácz Istvánnak és Székely Lászlónak

S. d., [Fogaras, 1676. április 23. ?]

Mint bizodalmas Uraimnak rabi keöteles és bizodalmas szolgálatomat ayánlom kgyteknek.

Edes Teleki Uram, edes Komam Hop Mester Uram, és edes Posta Mester Uram nékem sokszor meg tapasztalt io Uraim, az
5 Istenért io szerentsejeert kerem kgyteket, ne saynálya szemben lenni velem, hiszem Uram kegytek olly réndben vagyon, hogy lehetetlen Urunknak eö Naganak én ellenem olly haraghjának lenni, hogy az én velem valo szemben lételtől kgytek el rettenhes-

sen, mert ha Uram kegytek sem orvosolhattya ezt az én romlásomat, hat kitsoda orvosollya, lam Aszszonyunk eö Naga kgylseghet ighiri, es meghis nyugottam abban hogy eö Naga kgytekre azért megh nem haragszik, ha velem szemben *leszen*, mert énnékem nagy reménségghem volna, hogy az én kgytekkal valo szemben letelem nem tsak nékem lenne jomra, hanem ez egheszsz Zenebonának csendesítésére, és kivaltképpen kgyteknak mind magának maradékának nagy iovára nyitna utat. Ha penigh én ezt kgytektől megh nem nyerhetem, égyebet nem tudok reménleni, hanem hogy az hamiss Informatiok én ellenem az kgytek szüvére jeghet tettek, noha bizonyittok Istennel vétkes nem vagyok, mert egybe vetvénn az kgd minapi nékem irt levelet, melyben kgd Teleki Uram írja, hogy kgd ellen tanátsot tartottak, és veghezest veghezettek, az Urunk eö Naga Datzó Uramék által tett izenetivel, sok elmem hankodása utánn azt a Conclusiot hoztam ki belőlle, hogy ez a dologh Uy, és kgd s-más eö Naga belseö emberei ellen valo Tanáts, melly az eö Naga meltosághátis involválná. Ha penigh ez Uram a dologh, én olly artatlan vagyok ebbe mint az tsets szopo gyermek, mellyet én Coram kgytekkal, és kgytek által eö Nagavalis könnyen el hitetek, hanem méghis felette bizodalmasonn kérem kegyteket, ne denegallya a szemben lételt, bizony nem tsak én, hanem maga kgytek es maradekiis eörülni fogh suo tempore neki.

Kgytek rab szolgália

Bethlen Miklos

163.

Kapy Györgynek, Rhédey Ferencnek, Teleki Mihálynak és Naláczi Istvánnak

S. d., [Fogarás, 1676. április 24. ?]

Szolgálók minden keötelességgel Uram (.ha Isten megh szabadditt.) kgyteknak. &c.

Az mint Uram az estveis Istenere io szerentsejére kértem kgyteket, ugy mostis kérem ighen bizodalmasonn, hadd lehessek szemben kgytekkal, talám valami informatiok nehezítették az kgytek Szívét ellenem, hadd facilitallyam, mert ugy aldigion Isten megh mind testembe lelkembe maradékomba, hogy tudttomra sem

kgytek ellen nem vétettem, sem az mű kgyls Urunk és hazánk ellen, akar tsak hadd értsem mivel vádoltatom, lam Datzó és
10 Pasko Uramek téghnap Urunk eö Naga meltoságos szavával azt mondák, hogy eö Naga mingyárt igazittatni akarja dolgomat. En Uram bizony noha ez haza Teörvénye ellen láttatíkj lenni, de annyira bizom ügyemhez, hogy mais mingyárt kész vagyok ennyi
15 betsülletes haza fia előtt teörvenyt állani; Meghis kerem kgyteket hadd lehessek szemben kgytekkal, seöt kenszerittem az Istenre és az Uniora kedves választ varvan kgytektől.

Kgytek keöteles rab szolgáláia

Bethlen Miklos

164.

[?]

S. d., [Fogaras, 1676. április 25. ?]

Edes bizodalmas Uraim. &c.

Gyakor busittásomrol kgyteket bizodalmasonn követem, a kételességh viszen reá. Datzó Janos és Pasko Christof Uramek nékem az mű kegyls Urunk eö Naga izenetit teghnap előtt illyen
5 szokkal mondák megh: Hogy Beldi Urammal égyütt én az eö Naga meltoságára és Uri renden valo hivei eleteknek el fogyatásá-
ra igyekeztem volna, melyreöl intercipialt levelis volna. Mind várám teghnap hogy vagy kgytekkal valo szémben létel, vagy ha
10 kivánságom szerent Datzó és Pasko Uramek ide botsattatnak vala, annak az rövid izenetnek bövebb magyarázattyát vehessem, mert én ezenn érteni nem tudok.

Mert az mi az eö Naga meltosága ellen valo igyekezetemet nézi, ha abba vétkem vagon, bar az Isten irgalmas színét soha se lássam.

15 Az mi az Urak életét nézi, ezt egyebre nem erthetem, hanem *Bánffy* Dienesre, mert én ugy boldoghittson Isten, soha uiiabb dolgot annál nem tudok, nemis hallottam, annál inkább benne nem forgottam, ha penigh az *Bánffy* Dienes dolga kezd fenn forgani, abban maga kgytek tuddgya, hanyadik voltam, én Evic-
20 torra kgytekre foghatok a Liga szérént.

De én Uram gyanakszom hogy más az én vétkem, tudni illik ez. Mint hogy Beldi Uramhoz lattatott valami affectiom, talám attól félték vagy felnek eö Nagok, hogy annak az hitván Tisztnék

alkalmatosságával valamit zavartam volna, noha én bizony soha
25 sem tselekettem volna, hiszem *nem* vagyok bolond, hogy más
talpából a tövisset ki vonnyam, és az magaméba üssem, seőt
bizonyítottok Istennel hogy ha az Datzó Uramék által létt izenetet
az Commissioba belé irtak volna, mellyel ide hittak, vagy ha
különbenn megh értettem volna az gyanut, annál inkább ide
30 jöttem volna, de hiszem immar Beldi Uram keznel vagyon, ha
mit tselekedett, maga dolga mint igazittya, mert noha én hozzám
láttatott valami addictioia, és io akarattyátis mutatta szükség-
ghemben, de énnékem az Tavalyi Feyervari gyűléstől foghva, seőt
megh talám az előttis derek hitelem eö kegyeménél nem volt,
35 Teghnap előttis mikor én az dolgokot *nem* tudván széghény fejem
a reghi mod szerént le kisirém, minden titkom az Mikes Urammal
valo perlekedés, háromszeki Prokatorok dolga volt, hogy ellene
Prokatorot nem kaphatunk, azt irta minap Kun Istvan Uram. etc.
De hiszem Uram nints iobb annál, viselleye más akarki ezt az
40 én Tisztemet, mert az mai üdökre nézve Erdelyben semmi Tisztre
nem vágok, Székely Tisztet penigh resolutus vagyok, hogy soha
sem viselek, ha ugian raytam hadni akarnákis, mert én boldogh
ember volnek ma, ha az a roszsz Tiszt a nyakamba nem volt
volna, sem Banfi, sem Beldi miatt *nem* busulnek, az melly kigyo
45 már kettszer megh mart, ha nem vennekis, de én az kebelemből
ki hagyittanam.

Továbbá Uram, ha nem elég az egyszeri hütöm, noha bizony
ez ighen keserves, mert *Isten* és emberek előttis tiszta lelki isméretet
akartam viselni, eskessenek megh uiioobban az eö Nagok hüséghe-
50 re, botsassanak házamhoz az Eke kapa mellé, a teöbb jamborok-
kal hadd ellyek ebbe az hazába.

Mind ezeket kgytek discretiojára és Conscientiajára bizom,
eddighis elég roszsz pelda leött ez hazába, ne szaporoddyék
ezzelis maga kegytek és maradeki veszedelmére.

Kgytek rab szolgália nehai Attjafia

Bethlen Miklos

165.

Teleki Mihálynak

Fogaras, 1676. május 6.

Ha *Isten* megh szabaditt kötelesen szolgálók és *Istentől* minden
áldásokat kívánok kgdnek kedvesivel égyütt. &c.

Szomoruan értém *Vram* kgdnek *Szent Péterre*, es onnét *Kővárba* valo indulását, mert én remenlettem kgdnek mostanság
5 Sorostelyonn valo mulatását, és kgd io akarattya által szabadulásomnak hamarább voltat, azért kéremis bizodalmasonn kgdt, ha szembe nem lehetis, levele által Urunkot éngesztellye hozzám, ne szenvedgyek itt artatlan, ne pusztullyak hitván házaimnál, ne tetessem alkalmatlanná mind *Uram* hazám és kgytek szolgálattyára, hiszem ha kezességhenn ki adnak, evocallyanak, inquirallyanak, procedallyanak minden keppen *Teörvény*nel ellenem, bizony nem bánom seőt azt kivanom.

Azonban tudgya *Vram* kgd, *Torda Varmegie*be a *Szilvasi*, és *Küküllő Varmegie*be a *Benyei* hitvan *Joszagotska* vehett mitso-
15 da per vagion én ellenem, ha *Uram* én itt ülök, s-amott perelnek, bar egy *Táskát*, s-egy *Koldulo* levelet vegiek én, mikor innét ki megiek, ha jelen lehetnék penigh bizony nem félténém *Teörvény*től, ebbe kerem bizodalmasonn kgdt, talallyon modot *Urunk* ő *Naga gratiaia* által, hogy avvagy botsattassam ki, vagy a migh
20 dolgom egy felé el válik, ne perelleyenek, ne romollyam megh eghézszen igasságomban. Mind ebbe s-mind kiváltkeppen szabadulásomba varom kegyd io akarattját, mellyet addgia *Isten* kegdnek és maradekinak szolgálhassak megh. Ayánlom ezzel *Isten* kegielmébe kgdt. Fogaras 6. May Anno 1676.

Kgd rab szolgáláia

Bethlen Miklos

166.

Teleki Mihálynak

Fogaras, 1676. május 26.

Isten szabaditván mint kedves bizodalmas *Uramnak* köteleses szolgálók, és *Istentől* minden áldásokat kívánok *Uram* kgydnek kedvessivel egygütt. &c.

Soha *Uram* nékem *Kővár* olyan meszsze nem volt mint most,
5 és noha az *Szegheny Haza* határának égnéhány szaz mertfeöldigh valo terjedésetis nem hogy bánná, de inkább véremmelis ha lehetne öreghbitteném, mindazáltal azt akarnám, hogy, ha tsak addighis, migh en ez idétlen *Fogarasi Porkolábság*ot birom, és attol megh valam, kgdis az *Kővári dispositiot* bizná *Katona*
10 *Mihály Uramra*, és az *Szent Peteri* buzákat, s-az *Sorostelyi Szeölöket* latogatná, és neha az mű *Kgyls Urunk* udvaratis, mert

remélnvénn hogy levelem kgdt vagy Sorostélyonn vagy Szent Péterenn talállya, minapis irek kgdnek, de nem hiszem ott találta volna levelem kgdt, mert semmi hirem sints felölle, mellyen bizony valobannis busulok;

¹⁵ Mert Uram én kgdnek mind amaz in Anno 1665. (.iusson eszébe kgdnek Szent Miklosonn.) mind annak utánna én hozzám sokszor ighirt, és mutatott io akarattyára nevezve, mind vallásbeli egységünkre, az haza fiúsághra nézve, és veghezetre, hogy kgd ²⁰ Istentől sok szep iokkal, szep gyermekekkel, mint ennek az Hazának szabadsaghinak az többi között azok számára való megh őrizéséreis kötelezeő és kgdt ősztonozeő annyi zalogokkal vétetett környül, és áldatott megh, mondom ezekre, és hasonló teőbb tekintetekre nézve nékem az én szabadulásomba Isten után ²⁵ kgydhez volt, és vagyon legh nagyobb bizodalmom, tudvänn azt, (.mellyet bona conscientia irok, az mint minap Szent Miklosrolis megh irtam vala.) hogy bizony semmi kgd veszedelmére valo dologhbann hires részes és tanátsos nem vagyok, tudvänn egyszersmind aztis, hogy senki az én ártatlanságomat ez mostani ³⁰ szerentsetlenségheből úgy ki nem hozhattya, mint az kgd Urunk eő Naga előtt valo hitele és tekinteti.

Ezenn okokra nézve azért (.mert realis emberrel szot szaporítani mi haszna.) kérem ighen bizodalmasonn Uram kgdt, szabadulásomat véghben vivénn kgd, tegyen eleghet ennyi reszbenn ³⁵ kgd azoknak az nagy kötelességheknek, mellyeknek tellyesítettésével kgd, mind az Isten előtt, mind Reformata Relligionk es Ecclesiánk előtt, az Haza Statusi előtt, seőt maga kgd szerelmesi előtt kedvet találhat, és az mellyel kgd enghemet felette ighen az maga és maradéki szolgálattyára eörökösönn kötelezhet, és az mellyel ⁴⁰ kgd ex conscientia tartozikis, mert Oh! lelkem Uram ki nagy bűn az büntetésre méltó nagy gonoszt büntetetlen el túrni, de bizony szintenn olyan nagy, vagy talám mégh nagyobb az ártatlant büntetni, Salamon ugyan Prov. 15.W.17. mindeniket egygarányu utálatosnak mondgya az Ur szine előtt.

⁴⁵ En penigh Uram, Istent, és az magam lelkem ismeretit merem bizonyáságul hini, hogy Uramra, Hazámra, és kegytekre közönseghessen, és in particulari kgdre nézve olly ártatlan vagyok, mint az kgd legh kissebbik gyermeke, ne haddgyatok hát itt veszteghelni, ha Istennek tarto lelketek vagion büntelen, ne örüllyön az ⁵⁰ ördögh, és az eő eszközei, hogy ugyan mint ha megh búvöltek volna bennünket Reformatusokat ebbe az Hazába, hogy tsak mü marjuk egymast, azt mondgya penig Szent Pal Gal. 5. W.15. Hogy

ha egymást marjátok és észitek, megh lassatok hogy viszont egymástól megh ne emésztessetek. Hiszem nem vagyok én olyan felettébb valo consideratoria, és félelemre melto nagy ember, noha ha az volnékis, ártatlan büntelen itt tartani ugian tsak vétek volna, de a persvasio az aránt nem bánt, ha mások hirem nélkül, s-kedvem ellen olyan formidabilis nagy emberré nem téznek.

De hoszszas irásommal kgd nem terhelem, az lakatotis szinte most veték fel az audientias házam aytayára, melly iele hogy már le kell fekünni, kérem tsak kgdt ezenn ighen bizodalmasonn, irásomat roszsza ne magyarázza, mert én bizony in omni synceritate¹ irtam, Ugy se gondolkozok kgd, hogy ne talám foghságomat kgdnek tulaydonittom, és azért irok ilyen bővönn és ilyen fontosonn, mert conscientiose irom, nintsen kegydre gyanuságom, és foghságomat kgdnek bizony nem tulaydonittom, de szabadulásomat kgdnek fogom köszönni ha kgd akarya, mert azt tudom hogy ha kgd akar, a tehetségben fogyatkozás nem lesz, Keötelezzen hát kgd in perpetuum maga és maradeki szolgálattára ilyen alkalmatossággal, melynél nagyobb[!] éngemet nem obligálhat, nyugtassa megh kgd elmejét rayta, io teteményét nem roszz helyre teszi Repositumba, azt penigh el hiszem tuddgya kgd, hogy embernek maga es maradekira nézve legh állandobb kintse az Isteni félelem, mert annak megh fizetése az maradokokbannis ighirtetik, és masodik nagy kintses láda, az igaz barátoknak szerzése, mert ez amaz vizek mellé el vettetett kenyér, mellyet ember üdővel megh talál. Ecclesiast. 11. 1. 2. Addgya Isten Uram valósággal mutathassam megh, hogy Uramhoz, Hazámhoz, kegytekhez nem az voltam, a kinek gyanított az vilagh. Kgd penigh azonban és maradekit Isten oltalmazza ilyen változástól.

Fogaras. 26. May. Anno 1676.

Kegy d köteles rab szolgáláia

Bethlen Miklos

167.

Teleki Mihálynak

Fogaras, 1676. június 3.

Isten szabaditván, mint kedves bizodalmas Uramnak kötelelen szolgálók, és Istenteől minden áldásokat kívánok Uram kgdnek kedvesivel éggyütt. &c.

¹ teljes őszinteséggel

Noha ez előttis busítottam Uram kgdt, mindazáltal mivel *Istennek* raytam valo iteletibeől az én unalmas teömlőtözöm aytaiá mostis bé zárva vagyon, ketelenittetem zörghetni, hatodik hete lévén már ártatlan szenvedésemnek; hogy azért kgdt hoszszas írással ne terhellyem, relegalom magamat 26. praeteriti May¹ irt levelemre, és kérem bizodalmasonn Uram kgdt, ha *Isten* kgyteket Tanátsi rendül egyben gyüyti, tselekeddgye azt kgytek az mű kegyls Urunk eő Naga méltóságos személye előtt, mellyet *Isten* és ez haza vehessen kedvessen, mint az köz Igassághnak és az Haza szabadsaghinak oltalmát, enis penigh minden hááládatossággal szolgálhassak megh kgdnek és maradekinak. *Isten* vezérellye az maga dütsösséghére, és ez széghény haza nyugodalmára, az artatlan szabadittására kgytek elmejét, és kgdt sokáigh boldogul éltetvén ilyen romlastol oltalmazza.

Fogaras. 3. Juny Anno 1676.

Kegy d köteles rab szolgáló

Bethlen Miklos

²⁰ *Isten* megh aldgya *Vram* kgdt, hogy rollam nem feletkezett. 19. May költ kgd levelét vettem, addgya *Isten* kgd ighirt io akarattyát szolgálhassam megh *Vram* kgdnek.

168.

Kun Istvánnak

Fogaras, 1676. június 16.

Isten szabaditván köteles szeretettel szolgáló és Istenteől minden áldásokat kívánó edes *Apam Uram* kgydnek kedvesivel együtt. &c.

Kgyd levelét kedvessen vettem, Szabadulásomban valo farattságát ha *Isten* éltet és szabaditt megh szolgáló, keremis continuallya továbbrais, és kiváltképpen Radnothra mennyen el ha mikor az Urak oda gyülnék, mert az Feleséghem ugian tsak egygyü megien Tsak énnékem törvényt és igasságot szolgáltatassanak, én nem félek bizony semmitől is azonn az utonn, seöt inkább attol félek, hogy törvény félre tetelével vagy itt ültetnek, vagy ha el

¹ az elmúlt május 26-án

botsáttanakis tsak mint a Kotsist le vészik, el nyuutyák, s-megh fel teszik, nékem penigh az lelkem isméretinn, és betsülletemenn esett seb fáy inkább mint égyéb. Addgya Isten mégh szolgálhasak kgdnek, és kegyemedéinek. Fogaras. 16. Juny. 1676.

Kgd rab fia

Bethlen Miklos

169.

Teleki Mihálynak

Fogaras, 1677. február [?]

Isten szabaditvan köteleesen szolgállok mint kedves bizodalmas Uramnak, és kívánok Istentől örvendetes Uy esztendőt Kgdnek kedvesivel égyütt. &c.

Az kgd izenetit és io intimatioját az széghény feleségem megh⁵ mondá, Isten aldgya megh Uram kgdyt io akarattyáért tudositásáért, mert bizony dologh keservessen tapasztalom naponkent igaznak amaz Salamon mondasat. Pro. 13 W 12. Az vontatott reménség meg beteghitti az elmét, és vayha immár tapasztalhatnám azon mondásnak második részeti: Az bé tellyesedő kívánságh penigh életnek fáya; Mellyis ha veghbe megyen Istenem irgalmassága és Urunk kegyelmességhe utánn, ugy látom égyedül az én kgdtől vévendő adosságom, mint sem én azt megh költsönözhessem, mindazon által én bizonyosonn hiszem, hogy mind¹⁰ maga mind maradeki személyébenn megh talállya kgd ez aránt valo Istenes io akarattyának iutalmat, mert ez bizony sok pohár viznél több, az mit kgd keresztyén rab atyafiával szolgáljával akar követni. Matth. 10. 41. 42.

Magam részemről penigh azt mondhatom, hogy legyen az Isten²⁰ köz biro ebbe az irásba, ha én valaha arra valo ember lennek, hogy szolgálni tudnek, ha én kgd io akarattyát minden tehetségemigh megh nem igyekeznem háálálni kgdnek és maradekinak. Keremis Istenért kgdt effectuallya kgd io ighiretit, bizony mind az mü Kgyls Urunk ha eö Naga megh szán, mind kgd áldást²⁵ veszen Istentől ha ilyen ártatlant megh szabaditt.

Feleségheamtől szoval izentem kgdnek, mert az irás mint hogy tillem tilalmas, eztis az én kgdhez valo eghészs confidentialiam

jelenek tarthattya bizvást kgd. Addgya Isten edes Uram valóság-
30 galis tapasztalhasa kgd az én hááládatosságomat. Fogaras rab-
sagom tizedik holnapjába. 1677.

Kegydz széghény rab szolgálja

Bethlen Miklos

170.

Teleki Mihálynak

Medgyes, 1677. április 7.

Mint kedves bizodalmas Uramnak köteles szeretettel szolgálók
és Istentől minden áldásokat kívánok Uram Kegyznek kedvesivel
égyütt. &c.

5 Noha el hiszem nagy helyes okok rekesztének el énghem Foga-
rasban attol, hogy a Kgd nagy kiváltkeppen valo jo akarattját
tartozásom szerént szemben ne köszönhessem megh, mindazon
által méghis *nem* lehet kitsiddegh nem busulnom rayta; Azért ez
kis irásomot eléghtelennek tartvänn annak az hibának ki potlásá-
ra, kérem bizodalmasson Kgd, tudositson énghem ezekről.

10 1. Hol és mikor lehetek én kgd megh bántodása nélkül kgdel
szembe, és erre ne udvarice, hanem mint igaz barát baráttjának
ugy felellyen kgd megh, mert égyéb aránt az sül ki belölle, hogy
kgdnek az aránt valo elméjét nem tudvan, alkalmatlan leszek, de
15 bizony ugyis el megyek ha Szent Péterre, vagy Kővárba kellis
mennem, ebbe resolutus vagyok.

2. Udvarhoz valo ménésemet mikor és hova jovallya kgd, mert
én az Urunk kgyls válasz tetelébe valo mas hazokonn eő Ngoknak
Porombákat érteném eörömet, Balasfalvát kgdtől könnyenn ál-
tal látható okokra nézve alkalmatlannak tartom ez ujjá születé-
20 sem utánn valo elseő udvarlásra; Ebbe penigh kegyznek nem tsak
tudosittását, hanem abbéli io akarattjátis várom, hogy Udvarnál
seghittse az aránt valo dolgomat, hogy mehessek bátrann Porom-
bakra, ha mikor eő Nagok arra felé indulnak.

3. Tordai határ osztásának hirit hallom, melybe mivel énnékem
25 ighen nagy károm forogh, terminussát eörömet érteném, mellyis
ha lehet, lenne ollykor ne akadályozná az Porombáki és Desi
utamot, fűigh ugyan már mint oszthassa kgytek moddgyát aligh
látom.

4. Egy roska Frantzia jeött kydtől hozzám, ott valo maga
30 viselését, fizetését, és el válását eörömest erteném, és megh fogad-
dásába magamot ahoz alkalmaztatnám.

Az Ur Atyám Uramis eörömest vénné kgd censuráyát maga
Udvarhoz ménéséről, mert az én vékony tettzésem eő kegyemenek
nem ighen tették

35 Hogy ennyivel busittom kgd, arrol nem követem, tudvann
hogy az igaz barátsággh affele követésektől boszszusagot szenved.
Hanem feleségghemmel együtt kgdnek az Aszszonynak és szerel-
mes gyermekinek Istentől minden áldásokat kivanván maradok
migh Isten éltet Kgd igaz io akaro köteles szolgálata.

Medgyes. 7. Aprilis 1677.

Bethlen Miklos

171.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1677. május 9.

Mint kedves bizodalmas Vramnak kötelesen szolgálók és Isten-
től minden áldásokat kívánok kgdnek kedvesivel égyütt. &c.

Mind kgdre mind magamra mind az közönséghes dolgokra
nézve ighen szomorkodttam, hogy kgd uttya megh gátlódék,
5 mindaz által tsak Isten kgd szomorusághtól oltalmazza, az mivel
haladott, talám avval el nem mult, bizony dologh akarom vala,
s-akarnam mostis ha io alkalmatossághal kgdel beszélgethénék,
mert minapis az Szent Györgyi beszédnek reménséghe és égyéb
sok kgd distractioi tsak megh kostoltaták aligh az dolgokat ve-
10 lünk. Kérem tudositson kgd Feyérvárrá iöyé s-mikor? azonban
ne saynallyon arrolis tudositani, ha jovallyae már Udvarhoz valo
ménésemet, mert a ket Öregh Gárgyán már szinte elegendhet udva-
roskodik, én mint hogy Doctorrais van szükségghem, ugy gondol-
koztam ezenn az Szombatonn, vagy hetfünn Feyérvárrá mény-
15 nyek, ha kgd is iovallya, mert ugyis gondolkodom, hogy immár
Urunk közzel lévén hozzám, talám nem leszen io sokara halasz-
tanom.

Teölthetném kgd füleit panaszszal az én falus felem Atyamfia
eő kegyeme dolgárol, ki valamint tavaly az sok rosszszat széme-
20 lyemre, ugy most a Küküllő vizet reteimre berkemre malomhe-
lyemre ugy fel tolyta s-tollya egygy uyonnan minden szüksegh

kivül építettett veszekedésre valo malmával, hogy el szenyvednem lehetetlen, holnap kell Feő Biroval admonealtatnom, melyet tudom másra magyaráz, de nem tehetek rolla, hogy mind magamot maradekomot olyan nagy kárban eytsem, nem kívánhattya senki, ugyan fel téttem vala magamba hogy mindent túryek, elis mentem vala udvarlására, de nem látom semmi moddgyát hogy az mint az előtt, ez utánn olyan familiariter élhessek eő kegyemével, migh *Isten*, és keresztyén emberek interpositioja által securus-sá nem tétetem, és csénessé, bizony *Vram* annyi az injuriám mindennap, hogy ha találnék valahol ehez hasonló Jozzágot, bar ezer forintal vagy tallérral volna alább valo mingyárt el tserélném, Követem kgdt panaszomrol, de ugyan könnyebb, ha *confidens vramnak* kebelébe önthetem ki.

³⁵ Tsernátoni *vram* mondá *kegdnek* éggy izenetit, bizony édes *Uram* én valamire az én *Istenem* hivutt, avvagy hi, az eő dütsőséghé mellett mindenre kész volnék, de bizony napokat kívánna az a nagy dologh, és talám nagyobb industria, nagyobb titok, teöbb Tanátskozás kívántatnék hozzá, mint sem az megnyit, av-
⁴⁰ vagy tsak en gondolok felölle lenni, ha kgd sokat kesik, en udvaroskodásomot veghezven, Tordára, és onnét kgdhez fogok tekinteni. *Isten Uram* *kegd*t és szerelmessit védelmezze, és addgyon örvendetes hirt kgytekről hallanom, melyet az *Feleséghemis* az *Aszszonynak* eő kegyemenek köteles szeretettel valo szolgálattját
⁴⁵ ayanlvan szivessen kivan. *Szent Miklos*. 9. May 1677.

Kegd köteles igaz io akaro szolgáláya

Bethlen Miklos

172.

Teleki Mihálynak

Torda, 1677. május 23.

Kötelesen szolgálók és *Istentől* minden áldásokat kívánok *Vram* *kegydnek* kedvesivel éggyütt. &c.

Az kgytek ide gyűléset hallvan gondolám hogy az határ véghett volna, melyre nézve enis ide jövék, de itt *nem* érvénn kgdt,
⁵ akarám ez kis írásommal látogatni, melly hogy kgd házát örvendetesebb állapotba talállya, mint az minemüben hallom lenni, szivesen kívánom.

Az melly szolgamat minap kgdhez kültem vala, én annak az szavánn semmit sem tudok fundálni, mert tsak azt mondá hogy
10 kgd éér vágás miatt *nem* irhatott, hanem el mehetek udvarhoz, Baló *vramnak* ir kgd. En gondolván hogy Baló *Vram* nevezetivel oda relegál kgd, küldék Baló *vramhoz*, eő kegyeme udvarhoz valo ménésemet külömben jovallya, tsak hogy mivel senki nagy rénd ember udvarnál nintsen, azt írja, talám illendőbb haladni, mint
15 hogy eő Nagok olyankor benn szoktak énni, Ez alatt az Regalísis ki jóve; Már en ezekre nézve, iol esike? roszszule? nem tudom, de úgy látom tsak az gyülésre ha mehetek, melly udvarlásom kesedelmének ha valami roszsz consequentiai lénnének, várom az aránt kgd patrocíniumat, mert én tsak azt mivelem az mit jo
20 akaro Uraim jovallanak. Ezek utánn kívánom *Isten* kgdt szerelmes gyermeki éghésséghevel vigasztallya, mellyet az *Aszszony* nakis az *Feleség* hem szive szerént kíván, és minden betsüllettel valo szolgálattját ayanllyá kegyteknek

Tordan. 23. May Anno Domini 1677.

Kgd keőteles szolgája

Bethlen Miklos

173.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1677. június 30.

Mint kedves bizodalmas Uramnak keőtelesen szolgálók és *Istentől* minden áldásokat kívánok kegydnek kedvesivel égyütt. &c.

Mint hogy a Nalátzi András *Vram* lakadalmátol feleségem
5 akkori sulyos betegsége el foga, gondolatomba sem ötlődött hogy avvagy tsak Balásfalván kgdel szembe ne lehessenek, de úgy látom a vendégheskedő világh kgdtis el kapta, addgya *Isten* io eghésséghe kégynek az sok vigh lakást. Kérem *Vram* kgdet, ne saynallyon tudositani, Radnothra méntébe hol lehessenek kgdel szembe, mert teghnap előtt udvarnál mondák, hogy ma Soros-télyra, és osztán onnét indul kgd Radnothra, ne féllyen *vram* kgd ebedlő vagy vatsoralo helyét nékem megh irni, assecuralom kgdt,
10 en Koppani vatsorát nem tsinálok, ha akarnam sem lehetne, de *Isten* úgy aldgyon megh, ha lehetneis *nem* akarnám, seőt mivel az

¹⁵ ár viz kgd Küküllővár felé valo uttyát el bontya, kérem ne saynállya Balásfalvárol uttyát erre dirigalni, *talam* nélkül merem mondani, nagyobb hááladatossággal eösztóver bárányu széghény ház kgdt Erdélybe most nem varia, sem láttya, mert én *ugian* Radnothon kgdt nem fogom látni, nem lévén ott most semmi ²⁰ olly dolgom, hanem vagy házánál kgdt, vagy az utba, avvagy ha magát megh alázza házamnál kell látnom. Kgd io válaszsztát várván Ayanlom Isten kegyelmébe kgdt.

Szent Miklos. 30. Juny. Anno 1677.

Kgd köteles szolgália

Bethlen Miklós

174.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1677. július 5.

Mint kedves bizodalmas Uramnak kötelesen szolgálók, és *Istentől* minden áldásokat kívánok Uram kegydnek kedvesivel égygyütt. &c.

Mint hogy az napokban alkalmasint udvarlottam az mű kegyels Urunk meltoságos személye előtt, ahöz képest (.és hogy külömbennis széghény Nemes ember házánál mindenkor eleg dolgot talál, kivált a ki ennyi kárral és hatra maradással vagon, mint én;) most én udvarhoz nem mehetek, ha azért valami olly munkákat kezdenének ellenem, in summa confidentia¹ bizom kgd ¹⁰ patrociniuma alá magamot, az mint kegydnek szovalis mondám, én törvénytől magamot nem vonogatom in competenti foro,² és bizony ha moddgyát s-hasznát látnám a panaszolkodásnak, én követhetnem inkább azt el, annyit szenvedek magam, és emberim kivaltkeppen az Benyei jambor szomszedimtol Radák és Szeghedi ¹⁵ Uraméktol. Kerem ne saynállyon kgd égy két szoval tudositani kivalt ha boldoghtalan személyemet illető dolgok intervenialnak. Ayánlom ezzel Isten kegyelmébe kgdt. *Szent Miklos. 5. July. Anno 1677.*

Kegy d köteles szolgália

Bethlen Miklos

¹ a legnagyobb bizalommal

² illetékes bíróság előtt

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1677. július 24.

Mint kedves bizodalmas Uramnak köteleesen szolgálók és Isten-től minden áldásokat kívánok kgdnek kedvesivel égyütt. &

Akarám Uram kgdt ez kis írással látogatni, kivanvánn hogy örvendetes állapotba talállya kgdt. Azonbann az mint kegyd
 5 Radnothon némelly nap mondá, hogy concipialnék valami írást, én azt ugyan tehetségem szerént bizony io szivel el követném, az mint hogy már hol mit kezdettemis, de sok ahoz kivantatott dolgok nélkül szükölködöm, mellyekre ha kgd vagy az Magyar attyafiai között valaki rá nem épitt nem sülhet rendessen ki, azt
 10 penigh ugy kellene tsinálni és minden felöll támogatni, hogy az ollyant refutalniis szokták, ne suhadna az embernek markába, mert az osztán iol nem esnek, Ezek kivántatnának. 1. Eggy Generale Decretum. 2. Istvánfi historiaia. 3. Az Bethlen Gaborral és Rakocy Györgyel létt bekesseghe az Császárnak. 4. Az Magyar
 15 Országghi Articulusok Ab Anno 1607. usque ad Annum 1662.¹ 5. Az Posoni utolso zavaros gyűlésnek Actai. 6. Az 13 Varmegyének sokszori supplicatioi gravaminai, és arra valo Résolutiok. 7. Az Rakocineval valo dolgok, és mint interturbálták az Executiót, ugy tudom akkor Vér Mihály Vram által. 8. Az Besztertze Bányai
 20 Palatinus extraordinajanak alkalmatosságával lett dolgok, supplicatioi az tizenhárom Varmegye részéről 9. Az Eperjesi Tracta actai, Resolutiok etc. Ezek nélkül fundamentomos Manifestumot nem tudom mint irnak, ha ezek megh volnának, enis fel merném kötni a pennát, ugy hiszem Faigel Péter Uram, vagy Apátzai
 25 Thamás Uram mind ezekben sokat conferálhatna, mert az mint kgd mondá, hogy az Austriaca Austeritásbol vehetni, igaz dologh, hogy onnét vehetni, de nem szinténn annyit, az mint én szeretném, más az nem tudom, ha tsak álmomba láttame, de ugy tettzik azt az Austriaca Austeritást refutalták, azis ighen kevanta
 30 tatnék nékem, hadd latnám, ha nyule? vagy medve, mert kívált abba nagy scrupulust látok, hogy az mint az Austeritásba folio penultimo² az vagyon irva, toties immunis Statuum Regni in

¹ 1607-től 1662-ig

² az utolsó előtti levélen

suum Regem insurrectio <esse posset> etiam armata esse posset,³
ezt én nem tudom, honnet citalta az Author, mert szorol szora
35 *ilyen* formánn én ezt nem tudom hogy olvastam volna, ha kgd
tudná, hogy ki írta azt az Austeritást, igazittana reá, hadd vennem
Censuráját, mert el hiszem az a betsülletes ember az dolgokban
versatus lehet; semmit penigh ollyat *nem* szeretnem irni affélébe,
az mellyet helyesen refutálhassanak.

40 Kerem azonba kgdt velem közölhető hirekről tudositson, ki-
vált ez háromrol, kgd indulása mikor leszen, Kende Uramek
megh érkezéneke? avvagy tsak Boros ha jeött, mi ioval, mert én
semmit sem tudok, az Pogány kutya halogatását penigh roszz-
nak tartom. Azonban az mint hire vala, küldé Urunk oda fel
45 követet, vagy mint leszen már, mert enis széghény és ighen sok
károkba borult nemes ember örömet Zabólára mennek másfél
Esztenőre már egyszer, mert itt bizony mayd mindenből ki
kopom, én kgdnek in summa confidentia⁴ irok, ugyis varom kgd
io akarattját.

50 Ezt penigh ha importune esikis, Istenemhez, Uramhoz, hazám-
hoz, és kgdhez valo kötelességem irattya velem, ha az Portárol
annuentia nintsen, lövő szerszámot ne vigyen kgd, mert inter
rupturas pacis,⁵ semmi ha husz ezer ember ménneis algyu nélkül,
de tsak ezer mennyenis lövő szerszámmal oda a ket nemzet közt
55 az bekesség solenniter, iobb szep hadakkal a nélkül menni, oda
ki eleghet találni. Ezt en in conscientia és confidentia⁶ irom
maradvánn migh Isten éltet

Kgd igaz io akaro köteles szolgálja

Szent Miklos. 24. July. 1677.

Bethlen Miklos

176.

Teleki Mihálynak

Torda, 1677. augusztus 3.

Mint kedves bizodalmas Vramnak kötelesen szolgállok, és Is-
tentől minden áldásokat kívánok kgdnek kedvesivel égyütt. &c

³ annyiszor történhet büntetlenül az ország rendei részéről akár fegyveres felkelés
is királyuk ellen

⁴ a legteljesebb bizalommal

⁵ békebontás közben

⁶ lelkiismerettel és bizalommal

Az kgd parancsolattya szerént én Vér György Uram elméjét az Aszszony mellett Kővárban valo maradásrol tentaltam, de felette
5 ighen ideghen tölle, azt mondá, *Isten* ötet ugy seghéllye keszebb volna az Vrunck adtta 200. Tallértis vissza adni, hogy *nem* mint porkolábkodni, noha penigh elegghé kerültem az dolgot, de méghis azt mondgya hogy kgdre gyanakszik, mert az előttis-jovallotta kgd hogy ökör társzekeeret ne vegyen, hanem tsak könnyü szerrel
10 mennyen, summa summarum semmire sem mene, én sem urgeálám osztán felettébb, ne detegállyam az aránt, hogy kegdtől vagiok hozzá hagyott. Az Clavist kgd kívánsága szerént el kültem, de Urunknak megh kell jelentenünk, mert én külömben nem merek affélével élni, én ha udvarhoz megiek magának Urunknak mon-
15 dom, vagy Balo Uramtol izenem megh, mert én, azt kgd tuddgya, a rettenetes casus miatt megh félemltettem, bizony bánnám ha valamelly gonosz ember mind kgydnek mind énnékem, bayt szerzene, mert az hazugh embereknek még nem szakadott maghva, es ha kgd az aránt securusis, de én széghény ejem tartozom
20 mindenekbe ighen ovást tselekedni. Ezek utánn kgd parantsolaty-tyát várván vékony tehetségem szerent szolgáljni igyekezem, és kívánom hogy *Isten* az kgd mostani uttyát igazgassa maga Szént nevének dütsösséghére, Siralmas Anya Szént égyházának vigasztalására, és egheszsz Nemzetünknek Hazánknek eörömere jóvára
25 Szerelmes Szent Fiaért Amen. Tordan. 3. Augusti Anno 1677.
Kegyű köteles szolgálja

Bethlen Miklos

177.

Teleki Mihálynak

Torda, 1677. augusztus 8.

Mint kedves bizodalmas Uramnak kötelesen szolgálók és *Isten*-től minden áldásokat kívánok kgdnek kedvesivel égyűtt.&c.

Bálintfi Sigmond Uram mondván hogy holnap indul kgd utánn, akarám ez kis irásommal méghis látogatni, kívánvan hogy
5 örvendetes állapotba talállya levelem kgdt. Szent Peterről haza iövénn, küldöttem vala bé Kolosvárrá az Austriaca Austeritas Refutatioja, Continuatioja, és Confirmatioja utánn, az többit ugyan nem kaphattam, hanem ez utolsot, de ugy látom hogy emberséghessen oda nyomította az pénát, a ki irta, nemis látom

¹⁰ szükséghe nek hogy sem én sem más affe Manifestum irásba faraddgyon, mert ott elégghé megh volna az Úgy oltalmazva irással, tsak immar lehetne fegyverrel; hanem ha Urunk eő Naga foghná az hadat declarálni az Német ellen, ugy ha osztánn az eő Naga részéről irnának valami keveset, de talám az mégh most
¹⁵ hirtelen lenne, s-nem esnék iol; Ha penigh mikor kivantatik, és parantsolatom leszen, abba könnyen el járhatok, de emezt szükséghtelennek tartom, mi haszna a sok Literam super literám,¹ ahoz immár égiéb kivantatik, mellyet Isten Szent Fiaért szolgál-tasson ki, és áldgyon megh, kgdtis a mire eő Felséghe hitta, abba
²⁰ vigye elé a maga dütsösséghe s Nemzetünk öröme. Tordan. 8. Augusti. Anno 1677.

Kegy d köteles szolgália

Bethlen Miklos

178.

Teleki Mihálynak

Zabola, 1677. augusztus 28.

[...] [bi]zodalmas Vramnak kötelesen szolgálók és Istentől [...] [áldá]sokat kívánok kgdnek kedvesivel égygyütt &c.

[...] [irá]sommel kgdt látogatni, és magamot eszébe [...] hogy irásom örvendetes állapotba talallya kgdt [...] az kgd szolgálattjá-
⁵ ra Istennek háálá béké-[...] [...]ással, sok káram hatra marada-sim miá, [...]jelybeis bővönn tapasztalok, azertis fara-[...] [...]t lehet orvosollyak benne, de ugy latom[...] [...]t az Pestis grassál némelly helyekenn [...] nem tudom hol kerüli el ember, az Isten-nek [...] ostora az sok esső, melly miatt semmit [...] takarodhatik,
¹⁰ buza kevés és eresztetlen [...]tat oltoságot, az emberek között, az [...]jem, temondad uralkodik, tsak az Isten tudgia [...]onnis, melly csudálatosonn akadályoztaték [...] nemzetünk vallásunk ügye, melybőlis utolso [...] nem reménlhetünk. Béli Vramnak szintén [...] utam, Uzonba hozzá tértem vala, tsak [...] adnám az
¹⁵ árrát, beszédünk summáia, panasz [...]nknak el mult historiáia, panaszolkodék [...] mint busította Urunkot, és abbol mik [...] ugy látom, tsak eő Uzonba s- Bodolán ül-[...] [...]nak nem ménne

¹ betút betüre

ostromlására most. Bá-[...] irtam volt kgdnek nem tudom vettejé,
en [...]ál nem voltam, mivolta kgdnel. Ezek utan [...] [vezé]rellye
20 maga dütsösségére, és a közönséghez [...] álla dolgait. Zabolán.
28. Augusti Anno 1677.
[...]

Bethlen Miklos

179.

Kun Istvánnak

Bethlenszentmiklós, 1677. szeptember 27.

Köteles szeretettel szolgálók édes Apám Uram és Istentől minden áldásokat kívánok kgdnek kedvesivel együtt. &c.

Az Sogor eő kegyeme iövénn ide akarám ez alkalmatossággal
kgdt ez kis irással latogatni, kivanvan hogy levelem talállya ör-
5 vendetes állapotba az kgd eghéssz házát. Istennek neve ditsirtes-
sék, mégh mü minnyájann életbe s-éghésséghe vagyunk. Az
melly borokat a Feleséghe oda alá vétetett volt azoknak hordait
io szivel le küldenök, de semmi mod nintsen most benne, hanem
mint hogy kgdnek tudom Zagorbais kívántatik az hordo négy
10 hordot küldök én Zagorba, azok helyénn a kibidi hordok he-
lyénn, kgd penigh ott adasson más hordot az kibidieknek, avvagy
ha ebbe mod nintsen, az árrát küldöm inkább megh, tsak tud-
giam menyit, mert tsak négy hordoval most nem faraszthatok
szekeret le, azok az hordok égyéb aránt negyvenesek nem voltak,
15 hanem ki 35 ki 30. ki annalis alabb volt. Erről kgd tudositton
hadd tudgiam ahoz szabni magamot. Ezek után ayanlom Isten
kegyes oltalmába kgyteket minnyájann. Szent Miklos. 27. 7bris
1677.

Kgd köteles szolgáló fia

Bethlen Miklos

20

ajánlom edes apam Uram enis knek engedelmes szolgálatomat
es Istentől minden áldásokat meg adatni mind az aszonyal ö
kegyemvel kerem kgydt tudositton ot alat medig mulat mert
ugyan akarnam mar ha kgyelteket lathatnam.

Kun Ilona

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1677. szeptember 28.

Kötelesen szolgálók mint kedves bizodalmas vramnak és Isten-től minden áldásokat kívánok kegydnek kedvesivel égygütt &c.

Kegy 2. de bizony nem tudhatom Augustie, vagy 7bris költ levelét 12. praesentis 7bris véttem Zabolán, gondolom mindaz által, hogy 2. 7bris kellett kelni, mert hiszem 2. Augusti előtt harmad nappal voltam én kgdnel. Látom kgd levele kezdeti panasza, hogy én ighen el felejtetem kgdt, de ha leveleim megh mentek, az aligh illik reám, mert én tsak hamar kgdtől való el válasom után Ver György vram által, az után mingyárt Balintfi Sigmund Uram által, az után 28. Augusti harmadszor irtam kgdnek, mellyet kültem Redei Uram kezéhez, gyakrabbannis irtam volna, de sem ollyas materiam az írásra, sem modom az el küldésbe nem ighen volt, mostis én bizony nem tudok mit irni egyebet, az mit 28 Augusti in generalibus terminis irtam. Sok az hir, sok az hazugságh, sok a temondád, de mi haszna emberséghes embernek gondgiát avval szaporittani haszontalanul, migh Haromszékenn mulattam, piatzi hirrel éltem inkább Brassobol s-Kézdi Vásárhelyről, ott bizony neha io hir volt, hogy kgd szerentsessen iárt a Német ellen, néha széghény Kende Uramek, és Székely László Uramnak arrestálásarol, és Zolyomirol való ighen rossz hírek voltak. Az Kozákok ellen való munkáia a Töröknek keves progressussal, az két Vaydának oda való létele nem uyságh kgd előtt, effélékkel papirossat töltenem talám nem illet, s-most sem illik.

Irja latom kgd, hogy német, honn lakos, futott magyar s-Erdelyis kgdt okozza, az bizony dologh hogy kgd az aránt elégh boidoghtalan, az publicum odium bizony megh vagion, de az mint kgd maga szepenn vizasztallya azon irásába magát, hogy jobb Isten embernél, és mindennek ugy kell lénni mint Isten rendelte, tsak kgd tiszta lelki isméretet visellyen az a vizasztalás kgdt el nem haddgya, azonba ma holnap talám Isten az Portárol jobb hireket ad, és az dolgok jobbulvan, az hirekis jobbulnak, az szo peng kevesedik.

Irja kgd hogy ugy erti hogy ide bé már sokaktol megh sententiaztatott, én ugian ollyat bizony nem hallottam, Zabolára menő utamba Béldi Vrammal lévén szémbenn 20 Augusti, eő kegyeme

discretusabb, hogy sem mint én előttem annyira ki terjeszked-
gyék, azonban úgy láttam, hogy a Datzó Vram commissioia
véghett busult inkább, és annális inkább hogy azon dologhrol
40 irvan kgdnek ex confidentia, kgd balra magiarazta volna, En az
arántis officium Christiani amici praestiti,¹ úgyis értettem az utan
Redei Uram leveléből hogy égybe boronáltatok azt az irast az
Istenis boronallyon gyalullyon öszve benneteket, mert ha mind
igy megien a vilagh, az mint most, bizony el veszünk miattatok
45 nagy rendek miatt, és az sok közküpu hazugh ember miatt, a kik
magok alkalmatosságaert diffidentiat spargalnak naponként az
emberek között. Az utánn Béldi vramat nem láttam, ki iövöbe
Nemes János vrammal sokat beszéltem, noha az hadra el nem
mént, de úgy látom kgdnek nem gonosz akaroja, de az eő szavais
50 tsak az, hogy ha a sok ocsmány temondád megh nem orvosolta-
tik, bizony el veszünk. Mas olly emberrel mostanságh szemben
nem voltam, ^ahanem az szegeny Atyámmal,^a ott az sok panasznál
és beteg nyöghésnél egiebet nem hallottam, az nem pennára valo.

Summásonn edes Uram kgdnek azt irhatom hogy de publica
55 salute² minden jelekre nézve én desperalo félbe vagiok, és ha
ugjan semmi az Magiar Expeditioba nem telik, munkaloddiatok
az haza megh maradásába az Istenert.

Kgdre nézve én bizony kgdnek hááládo szolgália vagiok, noha
bizony tele torokkal mondgiák az tavalyi io Uraim hogy nem ők,
60 hanem kgd volt oka minden romlásomnak, és hogy mais mind
kgd patronussok, és hogy maradokokighis terjedő ligáioik vagion
kgdel, és hogy maholnap így s-amugy leszen, ők így promovealod-
nak etc. sok volna ditsekedések s-hejába valo beszédek. De én
tudvánn az emberek szokását, hogy magokat mással szokták
65 menteni, tudvánn aztis mit monda kgd Feyérvaratt mikor az
Atyám házánál Sarpataki Nemes Janos, és az Urak Kapy Béldi
Redei Vramék ott valának azonn építtek többet, varvánn annak
suo tempore effectussat, mellyis akár legien, akar ne, én Istenem-
hez, Uramhoz, Hazámhoz az hűséghez, kgdhez az barati köteles-
70 séghez meg igyekezem tartani, tsak hogy az Uram előtt az mi
kevés hitelem, égyébütt az menyi tekintetem vagion, tsak avval
ighen hathatosson sem kgdnek sem másnak nem szolgálhatok, az
mint ezt Szent Peterennis kgdnek megh mondam.

¹ a keresztyén barát tisztét viselve

² a közjót illetőleg

^a...^a [beszúrva]

Az magyar ügyet az mi nézi, abba kitsid, és talám későis az en
75 Tanatsom, de az mint *Szent Péterennis mondam*, megh lévénn
már az *Confoederatiok*, én bizony az magyarokat tsak animal-
nam, hogy ha az *Lengiel had* ki iőne csak foghnának az operatio-
hoz, kgd iőne bé s-*Urunk publice* mind *Portan*, mindenütt mon-
dana le az dologhrol, tacite azonba, az mint lehetne seghittenők
80 szeghenyeket, mert ugy látom eb a *Török kutya* a nemet és ezek
kettenn megh emésztenek bennünket, ha penigh valami szeren-
tsétsket adna *Isten*, mingyárt a melle allana az *Török*, ha veszte-
nék penigh, ugy sem lennének ighen sokkal rosszszabbul mint
most, mert *Una salus victis nullam sperare salutem*.³ Ha penigh
85 a *Lengiel hadis sine spe refugii & quarterii*⁴ ki nem jeő, a *Törökis*
tsak ebelkedik, mit tudnak széghények ténni, hanemha viszsza
mennek, tudom *ugian* hogy a *Török* ha operatiohoz foghnakis,
ha *Tractára* viszsza mennekis mindenként csak búzt költ miattok
hozzánk, de hat mit tud ember tenni, méghis iobb volna *conjunc-*
90 *tim* békélleniek, mint sem *privata gratiara* haza bolondoskodni
égyenként, az *Brandenburgus* levele alkalmatosságával mind
elhetnének, kinek bizony elégh válasz volna *Urunktól*. *Quod ad*
res hungaricas attinet, nec pax, nec bellum in nostra, sed omnia
in Turcae potestate sita sunt.⁵

95 De lám énghem a kgdhez valo *confidentia* sok bolondsághra
teryeszkedttet, most penigh az a hire, hogy a magyarok kgdt
arulonak tartyák, és hogy kgd a némettől két annyi pénzt vett fel,
mint az *Frantziától*, mellyet a magyarok kgdnek aperte meghis
izentek volna, és hogy most égy része a *Lengyelhez* mént volna
100 etc. más része *Szilágyban fluctual*. Hogy a kgd házát ióságát fel
verték volna, rövideden megh mondva, hogy kgd nekik nem
tettzenék, seőt miattok periclitálna.

Ha hozszas irással vetettem, vagy ha kevés ezis botsánatot
várok, hiddgye kgd, ha az kgd hozzám mutatott io akarattyát
105 hamiss fontal mérnem, ennyire nem teryeszkedném, de én kivá-
nom *Istentől*, hogy mind kgd mind én boldogh állapotba mutat-
hassunk synceritást nem tsak szoval, hanem *ugian* valósággal

³ A legyőzöttnek egyedül az válik javára, ha semmi jóban sem reménykedik.
(*Vergilius: Aeneis, II. 354.*)

⁴ menedék és kvártély reménye híján

⁵ Ami a magyar ügyeket illeti, tőlünk nem függ sem a béke, sem a háború, hanem minden a török hatalmában áll.

egymáshoz. Ezek után Isten kegyes oltalmába ajánlom kgdt, és előtte álló dolgait.

¹¹⁰ Szent Miklos. 28. 7bris 1677.

Kegyed köteles szolgáláia

Bethlen Miklos

¹¹⁵ P. S. Pro. 1. Novembris⁶ rebesghetnek Gyűlést Besztertzére, elég akadályos leszen az meszse lakoknak, ha a pestist nézzük, mayd jobb volna olyan hely, az mellyen már az Isten tsapása megh kezdett szűnni, mint Feyerváratt, mint az hul ez után varyak magokra, nintsen az is szo nélkül, hogy olljan szélybe intezik, sok a popule vanitassa.

181.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1677. november 6.

Mint kedves bizodalmas uramnak kötelesen szolgállok stb.

Noha én méltábban kezdhethném úgy írásomat mint Kegyelmed: igen elfelejte etc. de mivel tudom Kegyelmednek sok distractióit, azt hagyom abba. Én nem akarván Kegyelmedet elfelejteni, ⁵ kívánom, hogy ez írásom Kegyelmedet örvendetes állapotba találja. Semmi új hírem nincsen melyről Kegyelmednek írni tudnék, sőt ha Kegyelmetek felől valamit nem értek, vak és süket vagyok a dolgokba; melyet nem is bánok rész szerént, csak az én Istenem boldogítsa szegény hazánk, nemzetünk és kivált vallásunk dolgát. ¹⁰ Egyébaránt ha mi velem közölhető hírekről tudósít Kegyelmed, megszolgálom. Én vékony egészséggel bírok, az szegény úr az atyám penig éppen búcsúzó félbe. Most egy hétig lakám ott, inter spem et metum¹ lévén dolga, el kelle nagy kárba járó dolgaim és ¹⁵ házámhoz hozó kis oeconomiám miatt jönnöm; de ha ugyan nem könnyebbedik, vissza kell mennem, bizonytalan lévén minden szempillantása, nemcsak azelőtti nyavalyája miatt, hanem csudálatos hasmenés, bélfájás, étlen itlan alatlanság miatt; úgy hiszem, 78ba nehezen ér szegény, az mint vagyon. Én míg Isten éltet, kívánok Kegyelmednek vékony tehetségem szerént szolgálni; en-

⁶ november 1-re

¹ remény és félelem között

²⁰ gedje is Isten, hogy mind ennyi csapási között is megtartatván
Kegyelmed és a Kegyelmedéi, örömmel láthassam Kegyelmedet.
Szent Miklós, 6. Novembris Anno 1677
Kegyelmed köteles szolgája

Bethlen Miklós

²⁵ Irhatom Kegyelmednek a sógor Mikes uram és Kászoni Márton uram itt Szent Miklóson való gyakor conferentiáját. Lelkem Uram, kérlek, vigyázz reám, mert valamikor ezek annyira conflualnak, bizony mindenkor valamit csinálnak. Én Isten után Kegyelmed és más jóakaróim oltalmába Istent kívánnék csendes
³⁰ elmével imádni. Az mostani rettenetes üdöhhöz és úthoz képest nem lehet nem notálni egy-két óráig tartó beszédért való útazásit az embereknek. Kérem Kegyelmedet pro veteri confidentia² legyen csak Kegyelmednél ez; én Kegyelmed kebelébe öntöm mint magaméba.

182.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1677. november 9.

Mint kedves bizodalmas uramnak kötelesen szolgálók stb.

Retteghi István uram, ki azelőtt velem szegény Zrinyi Miklós-hoz és Velenczébe járt, azután itthon volt sokáig szolgám, most
penig az úr atyám uram szolgája, talála meg hogy írnék Kegyelmednek egy mező-csáni Padurián Tódor nevű jobbágya felől, a
⁵ ki Torda vármegyei tiszt uraiméktól lopásért akasztófára sententiáztatott, kiről hogy sok szóval ne írjak, úgy tudom, tiszt uramék Kegyelmedet informálták. Ez az emberséges ember azt mondja, hogy ha ő ura szolgálatjától érkezett volna, mostani vétkeért nem
¹⁰ féltette volna. Látom, az mű kegyelmes urunktól is gratiát impetrált, de tiszt uraim Kegyelmedre rejciáltak éppen. Kegyelmed gratiáján állván azért ennek az emberséges embernek ezaránt való dolga, kérem Kegyelmedet, a mit salva conscientia cselekedhetik, az én tovább való szolgálatomért is mutassa jóakarátját hozzája.
¹⁵ Hiszem az Isten törvénye sem sentenciázta volt a lopót halálra az ő törvénybe, ez penig megfizetett úgy hallom azoknak, az kiknek kárt tett volt.

² a régi bizalom szerint

Az napokba, úgy tetszik 6. praesentis, írtam Kegyelmednek levelemet Rédei uramhoz dirigálván. Tegnap értém, hogy Paskó
20 Christóph elszökött volna, ugyan Naláczi uram jött volt ide Bethlen Farkas és Gergely uramékhoz, ő kegyelme szolgájától, s azután írásából is. Elég rossz, ha igaz, noha talám ő is megéri annyival, mint Domokos.

Én tovább is Kegyelmed jóakaratra bízván dolgaimot, várom
25 confidenter Kegyelmed tudósítását, parancsolatját és kívánom, hogy még örömmel láthassam Kegyelmedet.

Szent Miklós, 9. Novembris, Anno 1677.

Kegyelmed köteles szolgája

Bethlen Miklós

183.

Bethlen Jánosnak

Bethlenszentmiklós, 1677. november 14.

Edes Atyam Uram

Felette szomoruan es busongva kételenítottam kgdt tudositani Irtam volt az napokbann kegmteteknek hogy itt az szomszédban mind suttognak futtognak; de már ki tanultam fundamentomson
5 mellybenn semmit sem kell kételkedni. Ezek az emberek aszt költöttek hogy Beldi Uram másokkal együtt (de nevetek ki nem tanulhattam) aszt akarja hogy vagy egy vagy más utonn az Fejedelmet ki vesse, abbann penig eszt az utat akarja követni hogi most Brassóban Kapi Györgyöt és az ket Hallert maga mellé
10 vonnya mellyet ha obtinealhat jó; Kapi ugyan csak vigje bé az adót, és az Ország nevével praesentalvánn Zolyomit kérje ki Fejedelemnek, Beldi Pal penig itt az alatt rebellallyon vagj mit csinallyon, elég az hogy aszt az igyet procurallya: Azombann hogy Betlen Betlen [!] Farkas Gergely Eleket Kelement Daczót,
15 Nalaczit kit hazoknál kit uttyokbann, egy szoival az hol kaphatya meg ölesse, breviter az egész Országot fel gazollya, ha Kapit rá nem veheti mindent el proballyon erővelis Ez az Ördög Tojómánya. Eszt penig Urunk noha talám még szinte nem tuga; de elig hinném hogy nem tudná; De ha nem tudnais hogy Nalaczi
20 Uram tuga; sőt hisziis aszt bizonyosonn tudom: Mert meg az el mult hétenn mikor Szamos Ujváratt vólt Nalaczi Uram Nemes

Janos Uram Csicsó kereszturrul oda hitták vólt; de még akkor csak szele vólt az hazugságnak. Mikor Nalaczi Uram Szamos Ujvarrul jött <Nalaczi Uram> uttyában találta Csötörtökön
25 mult egy hete Bethlen Farkas szolgálja levéllel ott az hazugság confirmaltatott, ment haza Naláczi Uram Babólnára, Szombatonn tegnap egy hete oda ment Betllen Farkasnak két szólgája, es azon kívül maga Betlen Gergely kik Vasarnap meg inditották paripánn s hozták ide Hetfönn ebedre, inditottak volt olly dispositioval, mellyet mind maga Betlen Farkas mind Nalaczi szolgálja szajokbul mondok hogy egyenesenn Udvarhoz mennyen; de meg változtatta itt *Szent* miklosonn tanácskozvánn kedden virattig s vissza ment Bábólnára; de innét irtak Udvarhoz, es asztis már bizonyosonn tudom hogy Udvaratul Commissio ment utánna
35 hogy udvarhoz mennyen <de meg> ugyis hiszem ma vagy holnap meg indul, ha tegnap nem indult az Udvar felé. Ezek bizonyosok semmit kgd benne ne kételkegyék: Kászoni Pater az el mult hétenn beszéllett Macskási Bóldisarral, aszt le irnom haszontalan, sietekis; De az Pater beszediis confirmallyak ezeket, az Pater
40 pengig *Szent* Miklosonn itt volt az el mult heti tanácsbann, ment Bóldisartul Lázár Istvánhoz, és aszt mondotta hogy neki Csikbann kell menni. El ment az Pater addig, hogy Beldi Pál lator, Erdelyben sem némettül sem Töröktül nem kell félni csak tőle; De Udvarnál nagy dolog vagyon fenn: Daczót azért bocsatottak el
45 Udvaratul hogy Beldire vigyázzon: Betllen Farkasek Commissiot extrahaltak az Szebeni tisztekre, hogy feleségek securitasbann legyen magok Udvar fele nyomultak &c Ezek Pater szavai, Bizony dolog itt majd quotidianus Gergely Kelemen, en bizony magamis félek tőlök, ma Redej Ferencz Uramhoz megyek; de
50 holnap vissza jövénn oda Keresdre megyek az Öcsemetis oda kellene hini, hadd beszélnének mit tegjünk ez szörnyü hazug világban, Bizonyos az Farkas és Kelemenék költözése, Rettegre való szandékais hallatik, mellj az Pater szavait confirmallya. Az Pekri Uram had[át] az többivel együtt tegnap mult egy hete meg must-ralták Szamos Ujvárnál: Ezer lovast meg tartott Urunk maga számára az javában, meg fizettek nekik, Székre szállitották. Az magyar Orszagiak erőssödnek naponként oda ki; De ök látnak mit csinálnak ott, csak itt az hazugságban belé ne hálnánk. Paskó el szökése eppenn Beldi Uramnak tulajdonittatik ezektül,
60 arrais ment el, még Vargjason Daniel Istvánt kereste, ottis hált az bátyais aszt mondotta hogy nem el szökött hanem csak Beldi Uramhoz ment:

En nem tudom mit kell tenni ugy böldogitson *Isten* semmit az
Beldi Uram dólgaiban nem tudok: mert velem soha semmit sem
65 közlött, ezeket igj lenni nemis hiszem de megis szükségesnek
itilném hogj errül kgmetek tudositaná igen sietve, ejjel nappal
hadd tudná ez szörnyü dólgot orvosolni, egyszersmind circaltassa
meg kgmetek el menté Kapi az adóval vagy mi ördögöt ül ennyit
Brassóban, hadd tugyunk valamit akkor mikor en oda mégyek;
70 de nagy vigyázás, nagy sietség, és nagy titok kívántatik ebben, leg
jobb volna ha csak eszt az levelet kgmed papirosban takarvänn
s bé pecsetelven küldené hozzá hadd latná; de vissza kellene töle
hozni ez én leveletem mert kgd tudom maga sokat *nem* irhat,
mással iratni most bizony félelmes, embernek az cselegjétilis kell
75 félni. Agja *Isten* kgdt talallyam jobbann reménsegemnél. *Szent*
Miklos 14 9bris 1677.

Kgd engedelmes fia

Bethlen Miklos

Az *Isten*ért mig en oda megyek vagj udvarhoz vagj masuvá ne
80 irjon:

Nicolaus Bethlen

184.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1677. november 22.

Kötelesen szolgálók mint kedves bizodalmas *vramnak* és *Isten*-
tól minden áldásokat kívánok kgdnek kedvesivel égyütt. &c.

15. praesentis keölt kgd levelét *Isten* ma 22. praesentis szinténn
akkor hozá, mikor a sok rossz dolgonn, és legh közzelebb Beth-
5 len Farkas *vramnak* ez ettzakai felette siető és lármás el költöze-
senn busongok vala, bizony dologh ighen iokor jeött kegyd levele,
mert avvagy tsak vigasztalásomra szolgál mind most, mind jöven-
dőbenn. Én *Vram* bizony sagul hivom az *Istent*, hogy mindenbe
ártatlan vagiok, ha *vagion* valami dologh, és nem hogy olyan
10 rossz dologhba tars lénnék, de ha lehetne hirit sem hallanam
tudom *Isten*emhez, *Ecclesiam*hoz *Vram*hoz hazámhoz valo keö-
telességemet, hiddgye el kgd, ha mi jót rollam mondott vagy
ighirt, mint hogy tudom ighirtis, bizony nem vall kgd az aránt
szégyent, csak ne frustaloddgiam énis kgdhez valo reménséghem-
15 be, mert oo lelkem *vram* tavalyis io akarom voltál, kiert *Isten*

megh áldgion de minden ártatlanságommal tsak megh esék ray-
tam, nem oltalmazhatál megh, noha az utánn *Isten* aldgion megh,
megh szabadittál. Tekintsétek meg az *Istenért*, melly spitzzen
legien az haza dolga, mely nagy egygyességhe kevánna az Magyar
20 Ecclesia dolga, Tekintsétek megh, melly tsudálatos munkaja ez a
Satannak, mitsoda vallásunkot nével vallo, vagy ugian ex profes-
so gyűlölő emberek munkaja ez. Considerallya kgytek, mint igye-
kezik az magok privata causáját, magok személyes feelmét, ran-
corát publicummá tenni, az feydelmi meltoságot, kgyd személyét,
25 az hazát belé keverni, és így a diffidentiat spargalni, s-másokat
piusnak tévénn, vrok ioságával, kgytek megh iyesztésével abutal-
ni. Relegalom továbbra magamot 6. praesentis et 15. irott leve-
leimre, mellyeket ugy látom kgd még nem vett volt, mikor
énnékem írt, mert Redei vramnal én szinte 15. voltam. Mostis az
30 eő kegyemének szollo pandectamot szinte féligh irtam vala mikor
kgd levele érkezék, tudom üstököt nem vontok felette, kértem eő
kegyemét communicallja kglde. En az én dolgaimat *Istenre*,
artatlanságomra, Kegyls vram és kegytek io lelki ismémentire bi-
zom, mint erről 15. praesentis Baló Toffaeus vraméknak, és Gilla-
35 nyine Néném Aszszonynakis irtam, ha az országot uiiobban egybe
vallattyák sem felek, seőt in hoc rerum statu quod ad publicum
una via & remedium,¹ ha ez sok temondad kgytek istenes pruden-
tiaja által lyukára haytatik, és megh orvosoltatik. En kgyd tudo-
sittását várom, vagy Tordan, vagy Szilvásonn, vagy itt megh
40 találnek, mert ha erővel el nem üznek, az házomot meszsze nem
hagyom, varom kgd tanátsát abbolis hazam népét ha quo casu
Szebenbe menneis ott tartsame, noha ha lehetne bizony az eő
terhes állapotjaba *nem* eörömet setaltatnám. Addgia *Isten* co-
ram rövid üdönn eörvendetesebb materiáról beszélhessek kglde.
Szent Miklos. 22. 9bris Anno 1677.

Kgd keöteles szolgálja

Bethlen Miklos

185.

Rhédey Ferencnek

Bethlenszentmiklós, 1677. november 22.

Keötelesen szolgálok edes Bátyám es Komam Vram kegydnek.
&c.

¹ a dolog jelen állása mellett, ami a közérdeket illeti, az egyetlen út és orvosság

5 Az estve jövénn vissza Zágorból (.hol Barabas Peter Uramek-
kal pro 13. Decembris¹ terminálánk ha mi iora vihetnök alkalom
szérént az dolgot.) akarám kegydt ez levelemmel látogatni, és
tudositani, kívánván hogy levelem örvendetesebb állapotba ta-
lállya kegyd házát mint az napokba vala, melyről keremis tudosi-
tson kgd Komám Aszszony mint gyógyulhat, mert 17. praesenti-
10 Isten oltalmazza Vram kgdt minden szomorúsághtol.

Ott Zagorba lévén Barabás Peter Vram, de ö kegyeménél
késébbenn ki jeött ket deak Bodor Marton és Szent Királyi Balás
Uramek, kik 15. praesentis indultak Datzó Vramtol Sepsi Szent
Györgyreöl mondak hogy az nap mént volna el Pasko Vram
15 Datzó Vramtol Beldi Uramhoz, és hogy Kapy Uramnakis avvagy
akkor hetfünn avvagy kedden lett volna ki indulása Brassobol,
azok az Deákok Urunk Commissiojat hozták vala Kun István
Uramnak, Haller Pál Uramnak és az Varmegyének, hogy Tzik-
mántort el foghlavánn assignallyak azon két emberséghez deák
20 kezébbenn. Azonn két emberséghez ember beszéllé, hogy eök ál-
melkognak rayta menyi rettenetes hirt hallottanak ide ki Keöha-
lom és Seghesvár székbenn mellyeknek arnyékát sem látták vagy
hallották oda bé, a többi keözeött mondak aztis, hogy Százkezdre
erkezvén circa 17. praesentis az Szász Polgárokat mind égyütt
25 találvänn kerdezték hogy mi felett tanátskoznak talám valami
teörvények vagyon, mondották, de bizony nem, hanem ihol nem
réghenn mene el innét egy boyér mentés iffiu legheny s-azt
mondá, hogy légyen gondviselesünk, mert tizenhat Zaszlo allya
katona jeö ide. Vgian akkor tajba Seghesvarrais ment egy kato-
30 na az mint mondak, azis azt mondta hogy rendellyenek Quartélyt
égynehány Zaszlonak, kitöl mikor Urunk levelet kívánták volna,
el mént ortza pirulva. Gogánybais mar harmadik hete Szürtehi
Vram Nagy avvagy Oláh Balás nevü hadnagyának egy Komaromi
Boldisár nevü katonája részeghenn azt mondotta, Isten ugy
35 seghéllyen maholnap Vrat fogunk, Nemes embert fogunk, és
mideönn kerdezték volna hogy kitsodat, mondott réa, de nem
megiek már tovább, ezt az ott valo Schola Mester emberséghez
io korbeli mayd fél praedicator ember hallotta, Szamtalan a sok
hazugságh, mellyek mire valok avvagy nem az Satan konkoly
40 hinteghetésie, hogy confundallyon bennünket.

¹ december 13-ra

Haller Pál *Uramis* izente Kun Istvan *Vramnak*, hogy ugy láttya az emberek valoba susognak pusognak, eörömost ertene valami hirt, kiváltképpen arról, hogy a Magyar Orszaghi katonak ighen sokann jeöttenek bé ugy hallya.

45 Teghnap mikor Bogáts tajakánn jeöttem volna, mondák hogy Bethlen Gergely Apor Istvan, Szekely László, Mikes Kelemen Uramek ott voltak, és posta lovakot foghtak s-nem tuddgiák hová, de ighen siető uttjok volt, onnét jeött a mint ezek mondgiák Mikes *Vram*tol hir, melly azt vitte veghbe, hogy Bethlen Farkas
50 *Vram* az estve ighen vékonyonn vatsorált, tsak készült s-ez eyel Eyfel tayba el mént minden pereputyostol ugy hallom Szebenbe, mikor én az estve haza jeöttem enghemis tzirkaltatott, seöt mikor el méntemis az el mult Szeredánn akkoris, seöt *Szent* Ivan, Zagorba lételemkoris bizonyosonn tudom eö kegyemek énghem tzirkaltattak strásáltattak. Elég az édes *Vram* ez az ember az eyel el
55 menven, azt mondta embereinek legyenek vesztégh égy hét alatt a dologh el válik.

Ugy áldgyon megh *Isten*, se busulásomot, sem tsudalkozásomot megh nem tudom irni, magamis szinte el bolondulok, ha
60 valami vagyon a dologhba, s-én nem költözöm, azt költik reám; De nem félt eö, mert tudtta hogy nem bányák. Ha keöltözöm, s-megyen a Feleséghem, noha eök kezdették, de ugyis büzbe kevernek, hogy en tsinaltam lármát. Ha feleséghemet honn hagyom, s-ugy megiek valahová paripánn, azt mondgiák Szökik az
65 ilyen s-ilyen fia. Noha fejek legien az. En ugian azt tettem fel, hogy bolondul ne fussak, lármát ne tsinálylak, feleséghem legien vesztégh itt honn, migh kgytektől s-más jo akaro *Uraim*tol érték, ma ugian *Matskasi Boldisar* avvagy *Banfi Vram*hoz megiek, migh onnét viszszá jeövök, talám kgydtőlis válasz ieö.

70 Szinte mikor ezenn busongok vala jeöve Teleki *Vram* levele sub dato 15. praesentis,² írja hogy semmi rosza társ ne legiek, azomba tsédes legiek dolgaimba, ne hiddgyek semmi ideghen hirmeknek, mert semmi nehezségh reám nintsen, hanem legiek szembe ezenn az el mult hetenn kgdel, ezenn penigh a ki most vagion
75 legiek *Tordan*, hadd lehessen szemben velem, melyről tudositiss, tsak tuddgiön hol kerestetni &c. En *Vram* a mint kgydnekis megh mondottam, ugy boldoghittson *Isten* semmibe részes tanátsos nem vagiok, társis bizony nem leszek semmibe valami *Uram* s-hazám ellen valo dologh lenne, seöt ha Calvinista Clastrom, ha

² folyó hó 15-i kelettel

⁸⁰ Eremus volna ott szeretném az Istent minnyajunkért kerlelni, imadsággal böyítőlessel enghesztelni, hogy tsak hirrel se hallanam edes hazáznak égynehány hazugh ember miatt valo nagy confusioját romlását, mert ez eördögh munkája ugy látom tovább ment maris, mint sem az ember tsak ugy el mehessen mellölle. *Isten*
⁸⁵ áldgia megh Teleki *Vramat*, *Isten* áldgia megh kgdt, ha mind tü volnátok lelkem *Uram* Ooh ki io volna, de vay ki gonoszok az emberek, ki égyy ki más tekintetet Interest viselvén meg vallom bizony félek, a kása már egyszer megh éghetvénn a számot, ne abutallyanak kegyls *Vram* ioságaval, ne hitessék el kgyteketis,
⁹⁰ tavalys *Vram* kgytek ugy tudom io akarom volt, bizony ártatlanis voltam, méghis sem tü, sem artatlansagom megh nem oltalmaz, mostis io akarom kgytek el hiszem, ártatlanis vagiok bizony kit *Isten* s-az én lelkem tud, de bizony megh kivantatik látom, ha az sok gonosz practika ellen oltalmaztok. Summa summarum edes
⁹⁵ *Vram* *Isten* eő Felséghe ha megh nem szán, ez arra valo munkaja a Sátannak, hogy mikor szinte ménekedni láttatnek a Magiar Ecclesia, akkor olly konkolyt hintsen Erdelybe, hogy felejsük amazt, hanem itt honn legien futani^a szöszünk, mert mi az oka, hogy Kaszoni mindenütt az suttogasba interessatus, mindenütt
¹⁰⁰ jár kél futkos. Apor István *Vram* hasonloképpen. Hunnet van hogy noha Papistakis, de kivalt vallasunkon valok vádoltatnak, és talám nem a legh allya, bizony *Vram* tandem tandem, ha a Bethlen Janos Beldi Pál Nemes Janos Bethlen Miklos, Pál, Keresztesi Samuel és többek fejénn kezdődik az Véres Tragoedia, mellyet az ördögh munkálozik, hütömrre a Teleki Mihaly s-Redei Ferentz elete sem kedvesebb azok előtt. De erröl coram plura. En *Vram* tsak tudgiam kgd hul létét ottan ottan tudositom, seöt ha lehet kgdhez megiek minel hamarébb Felette kérem kgdt ne saynállja levelemet communicálni Teleki *Vrammal*, mert külön
¹¹⁰ mind annyit *nem* irhatok, relegaltamis eő kegyemének tett válaszomba nagy részént kgdnek szollo levelemre Addgion *Isten* edes *Batyam* s *Komam* *Vram* eörvendetesebb napokat, pirongassa el *Isten* közzülünk az konkoly hinto Satant, neve dütsösséghe Ecclesiaja eörömere, s-minnyaiunk megh maradasara. *Szent* Mik-
¹¹⁵ los. 22. 9bris. 1677.

Kgd keöteles szolgálja Eöttse Komja

Bethlen Miklos

^a [javítás miatt bizonytalan olvasat; valószínűleg a fegyverkezésre utaló metafora, a golyó kóccal történő lefojtását értheti alatta]

Csufos dologh, de bizony a Folnagiok mondottak hogy Mikes Uramek az hegyekenn mind strasát tartottak mind mikor Bogatson mind Kirösönn voltak, iszonyu dologh ez, holott mások¹²⁰ valakik Haromszek felöll iönek mindenütt tsendességhe mondanak, az áerba penigh annyi ember el *nem* jöne.

Az Eötsem Bánfi György valoba rosszszul fundalt Kelementelkänn, noha *nekem* azt mondá, mert Zagorba hivattam vala, hogy¹²⁵ eö io véggel ment oda Assessorokat adhibealvann pro testimonio, de az akarmint *legien* kerem kgdt boronállya az menyire lehet dologát, ne veszessen a goromba ember bolondul teöbbit annál, mert az mint en ki tanultam, bizony Gyulafi Vram vétke, és sok¹³⁰ vallásunkot gyüölö embertöl fogott ki sülni Orlaira nezve, ez penigh tsak váz volt a kenderben.

186.

Teleki Mihálynak

Gyéres, 1677. november 25.

Keötelésen szolgálók és *Istentöl* minden áldásokat kívánok *Uram* kegydnek kedvesivel égyütt. &c.

Noha 15. praesentis irt kegyd levelére 22. választ irtam, mind-
azáltal uiobbann akarám kgdt tudositani. En *Uram* az kgd írása⁵
szérént égynehány napokigh Tordánn Szilvásonn leszek varvan
kegyd tudositását. Udvarhoz valo ménetelembe modot nem so-
kat látok, ha az mint én tudom minnyájann oda retirálták mago-
kat Mikes *Uramék*, és ha az eö kegyemek intentuma szérént
folynak az dolgok, mellyet *Isten* tavoztasson, bizom *Istenem* io¹⁰
volta, és io lelkem ismérati utánn kegyd io akarattyához és mosta-
ni biztato irásához. Hogy eö kegyemek vádolnak azt tudom, hogy
nevettséghe érdemleö hazugságokkal aztis tudom innét, hogy
az mint Nadányi Janos *Uram* most ieövö uttyában Meggyesen
volt azt mondá, hogy Mikesne *Aszszonyom* szolgália azt kerdezte¹⁵
tölle az *Aszszonya* szováival, hol hadtta az Székely hadakat, hol
hallotta hireket. Székely Laszlo *uram* szolgália megh ugian azt
kerdezte, Lattae kgd Bethlen Miklost, oda be Bodolán, mellyre
emez feelt, En *nem* lattam, nintsis ott, arra a szolgál nagy *Zelus-*
sal, de *Isten* énghem ugy seghillyen ott vagion. Bethlen Farkas²⁰
uram tselédi megh ismét azt mondták, azért kellett ugy sietni az

Uraknak, hogy én negy vagy eöt száz lovassal jeöttem hogy fel
veryem. Ezek mind bolondságok, mert én eötöd magammal vol-
tam az nap Goganyba a Praedicationn, s-osztan a Bogatsi feles
companiat értven másod magammal mentem haza szinte akkor,
25 mikor Bethlen Farkas Uram el mént, nem hogy én bantottam
volna, de én feltem inkább; de elég hogy az szolgálk^{nak} ilyen
beszédéböl könnyü az Urok elmejet által látni. Az sok bolond hirt
hallvánn, enis el küldöttem vala Udvarhelyszékre, és Keohalom-
szekre, de ott bizony usque ad 20. tsak szele árnyéka sem volt
30 olyan motusnak, irtam vala ugian Sandor Gergely nevü betsülle-
tes embernek, hogy tudositson bona fide, azt írja 20. praesentis
keölt levelébe hogy noha mind Csiki, mind Haromszeki emberek-
kel akkor tajba eleghet beszéllett, de bi[zon]y semmit olyat nem
értett, ha mit ért penigh bizonyosonn tudosit, legh alább Udvar-
35 helyszékenn ha mi létt volna vagy lenne bizony Sandor Gergely
hire nélkül nem lenne.

Haller Pál vram szolgáljaia mondott olyan szot, hogy Haller Pál
Uram mondotta volna: Ugy hallatik hogy Teleki Uram azt írta
volna Urunknak, hogy mind az Urak, mind a szászok el állottak
40 volna eö Nagatol, de megh botsasson eö kegyeme, nem kellett
volna olljat irni, mert masis igaz hive eö Naganak, nem tsak eö
kegyeme.

Bizony Vram ugy megh bolondult az nép, hogy most teghnap
előtt Radák Vram vadaszvann égynéhányad magával az Hoszszu-
45 pataki olahok Matskasi Boldisar vramhoz futottak, az Istenert
visellyen gondot, mert két száz puskás vagion ott az erdőnn,
s-bizony Boldi meghis lazzadott volt, migh osztan ki küldvénn,
megh láttatta.

Hogy most had volna fenn én nem hiszem, hogy légyenis
50 keönnyen azt sem hiszem, mert ha a székely mássá nem vált, mint
az előtt vala, midönn mayd minden háznál halott vagion hogy fel
vegiek, soha bizony nem hiszem. Más az hogy Beldi vram szavára
bizony harmad idénn sem kelnek vala azok fel, ha másokis ne
legienek, ha Nemes Janos, ha Lázár Istvan nem akaria, soha
55 bizony Beldi vram tsak maga hogy veghez vigye nem hiszem.
Hogy penigh bolondul olyan nagy dolgot kezdgyen azt sem
hiszem, mert tudom melly hihetetlen, melly felelmes cunctator
ember. Hanem attol félek, hogy mar az ördögh közinkbe toyvánn
ighen megh iyed, s-ugy ha valami bolondsághra fakad. Avvagy
60 ha Urunkot valami hirtelen dologhra veszik, mert Meggyesen az
volt máris az hire hogy eö Naga Bethlen foghálására küldéött.

Avvagy a sok hamiss hir, sok lárma, sok egymástol valo felelem szül ighen rossz fayzatot.

Istenért *Vram* siessen Udvarhoz kgd, ne tsinallyanak valami
65 éretlen bolondsagot, ihol szeghény Redei *vramis* az Aszszony betegsége miatt nem mehet, bizony félek az gyors hamisságh a lassu Igasságot az én részemről is el ne nyomja, az ilyen dolgokba penigh néha égy lépés egy vesztes. Menyi consideratiok legienek penigh mind az magiar dolgokra, mind erre az hazára, mind
70 vallásunkra nézve fenn tudgia kgd. Most proxime tsak azonn kellene munkálodni, hogy sem az Udvar, sem tul Beldi *vram* ha ugyan valami dolga vagion ne erumpalna, látnok azonba mint tsend[esit]hetnök ez rut zürzavart.

Magam securitasomat kivált kerem procurallja kgd, mert bi-
75 zony tartok, nem az en gonoszságomért, hanem mások gonoszsága miatt. Az melly emberem Katzái gh mént volt, az hallotta Beldi *uram* embereitől, hogy Kalnoki Samuel Datzó Jánost megh békeltette volna Beldi *Urammal*, és hogy Datzó Bodolan volt volna, igaze neme eők tudgiaik.

80 Az Eötsem írja Bethlen Pál *Uram* hogy Pasko 19. praesentis Segesváratt volt volna.

Hoszasz firkálásomrol ha vetek botsánatot. Maradok
Kgd köteles szolgália

Bethlen Miklos

Gyeres. 25. 9bris 1677.

187.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1677. november 29.

Kötelesen szolgálók és *Istentől* minden áldásokat kívánok *Vram* kegydnek kedvesivel égyütt. &c.

15. Praesentis keölt kegyd levele utánn teöbb levelét nem véttem, en tam quod ad privatum, quam quod ad publicum¹ vagiok
5 nagy ki mondhatatlan busulással, eörömet keresnek mulattságot, vigasztalást, de nem találok egiébütt hanem tsak az Istennel, ugy látom határozatlan el aradott a gonosz a feöldönn, mellynek

¹ mind a magán-, mind a közügyeket tekintve

tsak Isten lehet orvossa, én az mit tudttam vékony tettzésemet
Redei vramnak megh beszéltem s-megh irtam, el hiszem eő kegie-
10 me közlötte kgdel, azt a jámbortis felette alkalmatlan üdőbe
szomorittá megh Isten, kinnis bizony szivem szérént busulok. Az
Istenért Vram provideálljatok, és ez nagy gonoszt orvosollyuk ha
lehet tsendes utonn, ne veszszen el az haza, mert tsak úgy vagyunk
15 mint a Tengherenn egy haioba evezők, kik ha égyben vesznekis,
méghis egyyik fél sem igyekezik abba ha esze vagyon, hogy a hajot
fel gyuytsa, mert úgy magais ott vész. Sokkal kgdet nem terhelem,
relegalvan Redei Uramra, kinek kgdel égyütt bizony teőkélletes
io akarója vagiok, és lészek, hasonlotis várok Ajanlvan Istennek
kegies oltalmába kgdet. *Szent Miklos 29. Novembris Anno 1677.*
Kegyid igaz io akaro keőteles szolgálja

Bethlén Miklos

188.

Béldi Pálnak

Bethlenszentmiklós, 1677. december 4.

Kötelesen szolgállok uram kegyelmednek és kívánok Istentől minden lelki testi áldásokat szerelmesivel együtt kegyelmednek.

Talám csudálkozik kegyelmed, hogy ennyi üdőtől fogván sem-
mit kegyelmednek nem irtam, de azt ne csudálja, mert én bizony
5 ezt is rebegeve írom. Volt é kegyelmednek valami szándéka, avagy
nem, az is mire czélozott, és mennyire volt maga tudhatja kegyel-
med; ha volt is, ha nem volt is, de ezek az emberek előttem
futának el, már most látom, hogy haza czammognak, és noha ez
nagy hazugság markokba szakadott, de úgy látom, hogy Páskó
10 elszökésével, ha ugyan elszökött, vagy hová ördögbe lett, és ke-
gyelmed Ebesfalvára való nem jövésével hozzák kegyelmedet
diffidentiába. Ha merné kegyelmed magát bizni, és Ebesfalvára
jövésével refutálná őket, látom némelyek elméje ott jár, hogy igen
confundálódnának, és út nyittatnék az ellenek való törvényes
15 orvosságoknak felkeresésére és elkövetésére; már kegyelmed mi
tévő léssen maga tudja. Én az én búsulásomat mind az publicum-
ra, mind magam személyemre nézve meg nem tudom mondani.
Az udvari emberek mind biztatnak, hogy engem senki sem vádolt
most, nem is vádol, sőt kegyelmed ellen is nem annyira mertek
20 procedálni, kiszakadván az első szaladó hazugságból. Látom

gyűlésen is jár az emberek elméje, hogy ott Ebesfalván gyűlésnek
rendeljenek helyet és üdőt, melyben a sok diffidentia orvosoltas-
sék. Az híreket ki contemnálja, ki nem tudni tettet, ki mit csinál,
Isten tudna benne eligazodni; de bizony semminél többnek hiszik,
25 kivált Paskó dolga, ha ugyan elment, nagy gonosz, és ha kegyel-
med hírével van, bizony féltő, az Isten és az emberek meg ne ítéljék
kegyelmedet, mert az immár több az törvény s igazság kérésnél,
és az haza is veszedelmezhetik miatta, melyet az Isten lelke üdvös-
ségéért tartóztatson kegyelmed, mert avval csak azt viszi végben,
30 hogy a kik kegyelmednek és kegyelmed ügyének legnagyobb
jóakarói volnának is, elirtózzanak kegyelmedtől. Látom írja ke-
gyelmed, hogy menjek oda bé lakni Zabolára, de mire menjek s
miért, mivel volna ott nagyobb securitásom mint itt, ott is egy
hitván puszta házba kellene laknom, ha ki bántani akarna, kivált
35 az uram ott is megtalálna, de lelkem uram ki nádszálhoz támasz-
kodik, a ki a populéhoz bizik; ritkán történt száz esztendő alatt
is, hogy jól járt volna a ki falu fejében kardot vont, sok országok-
ban sok jó nemzet és hazafiai vesztenek azon az úton el, mert nem
kell ennek a mi nemzetségünknek az törvény s az igaz mondás,
40 a szabadság. Bizony ha valakinek fáj, nékem is fáj a nagy becste-
lenség, veszedelem, és hogy ma is az markomba hordozom az
lelkemet, de én ennek orvosságát alig látom, noha ha kegyelmed
Teleki s Rédei uramékkal jól alkalmaztatná magát, és ez mostani
hamis hazug lármának alkalmatosságával szép csendesen és ren-
45 desesen élne, biznám Isten után, hogy mivel ez az mű reversalis
adásunk után lött, mind az mű kegyelmes urunknak, mind az
országnak lenne tekinteti reá, és per inquisitiones lyukára hajtván
a dolgot megorvosolnák; de ezek mind avval nyerik^a az dolgot,
hogy azt állítják, hogy kegyelmed nem csak ő reájok czéloz,
50 hanem egynehányra az urak közül, és kivált Teleki uramra, s
végezetre magára urunkra is; az olyant kellene kegyelmednek
elhitetni mind urunkkal mind az urakkal, hogy hazugság, mely
meglehetne maga kegyelmed jó alkalmaztatásával és urához való
submissiójával.

55 Én imádságomnál egyébbel senkinek semmit sem használha-
tok, és úgy elbámúltam^b ez szörnyű dolgokban, hogy ha lehetne
bizony néma, süket és vak kívánnék lenni, ne hallanám, ne lát-

^a [Bethlen frazeológiájának ismeretében feltételezhető, hogy itt az eredetiben eset-
leg *nyesik* állhatott!]

^b [Itt viszont feltehetőleg *elkábultam* állt az eredetiben!]

nám; adna az Isten inkább csendes üdvösséges halált, mint sem ilyen életet. Mert egy lépésem, vagy szóm, egy írásom nem lehet,
60 a mely után ne leelkedjenek, noha az a vigasztalásom, hogy
immár majd az egész országot mind vádolják, hiszem ha osztán
megúnják, talám megorvosolják a sok sususut. Ezek után kívá-
nom hogy Isten szent lelkével vezérelje kegyelmedet, és szánjon
meg mindnyájunkat. Amen. *Szent Miklós* 4. Decembris Anno
65 1677.

Kegyelmed köteles szolgálja, öcscse

Bethlen Miklós

189.

Teleki Mihálynak

Nagyszében, 1678. január 1.

Mint kedves bizodalmas *Vramnak* kötelesen szolgálók, és kívá-
nom hogy szerentsés *Uy* esztendővel áldgya *Isten* kgdt kedvesivel
együtt. &c.

Akarám *Vram* kgdt ez levelemmel látogatni, és tudosítani,
5 hogy még én az kgd szolgálattjára élek, noha bizony sok busu-
lással töltöm az üdőt, kivalt széghény feleseghemnek mondhatom
az mostani üdőhöz képest boldogtalan terhes állapattya miatt,
kitis én az minapi kgd tettzése szerént, migh szinte el nem dől, ide
Szebenbe bé szállíték, noha tudom hogy az mái minden gonoszt
10 keönnyen, és minden jot ighen nehezenn hívö világba nem bará-
tim rosra foghják magiarázni, de arrol nem tehetek, seöt már el
unvánn az sok haszontalan szot, mayd elmémre sem veszek,
bizvánn *Istenem* kegyelme és ártatlanságom után kegyls *Vram*
io voltához, és több io akaroim között kivaltkeppen kgd confi-
15 dentiajához, mellyet kérem ha kívántatik mutasson meg sokszo-
ri, és legh közzelebb minapi *Ebesfalvi* *assuratioia* szerént, mely-
lyet én részemről meg igyekezek tellyesíteni. Ha ki keresztényül
gondolkozik a dologh felöll, nem karhoztathat, mert *Üdvezitönk*
szava: *Imátkozzatok* ne legyen a tü futástok télbe, és *Jay* akkor
20 a nehezeseknek és szoptatoknak, keresztényi kötelességemre kell
vigyáznom kárommalis, mert én jövendöt nem tudhatok, legh
alább nyoltz hetigh penigh ez a széghény *Aszszony* egy helyből
máshuvá veszedelem nélkül nem mehet, ha ugyan boldogul viheti-
is véghe bayát, annyi üdeó alatt penigh, az sok mind külseő,
25 mind belseő gonosz hírek mire fakadhatnak *Isten* tudgya. En

ittis édes házamba kegyls Urához Hazáyához hű Varosba azonn kegyls Uramnak Hazámnak igaz hive szolgáljaia vagiok. Kerem bizodalmasson kgdt velem közölhető hirekről ne saynállyon tudositani Ezzel ayánlom Isten kegies oltalmába kgdt. Szeben. 1.

³⁰ January Anno 1678.

Kegyld köteles szolgáljaia

Bethlen Miklos

Az Gyeresi ighirethez számot tartok, ha fiu lesz Dömötör, ha leany Dorottya.

³⁵ Levelem véghezése után tsak hamar iöve a Sogor Keresztesi Uram hozzam, s-az hugom a feleségemhez, eö töllem tudakozik, s-én eö tölle, ha olyan belöllis mint kívül akarki sints ennél Erdelybe ártatlanb, en ugian biztatam hogy mennyen ki mar Drassora, haddgia nékem a Felnagyságot, mert a Kiralybirosagot ugian egygyikünknek sem addgiák. ⁴⁰ Én innét semmi hirt nem tudok irni, mert még h a Tiszteket sem udvarlottam meg h, a Populét mondgiak hogy a Quartelyt saynállya, s-az el mult nyari expensákat.

190.

Rhédey Ferencnek

Nagyszeben, 1678. január 11.

Noha két levelemre nem vévén választ kgldtül, tarthatok attúl, hogy talám kgld irántam valamiben megütközött, mindazáltal tulajdonitom kgld mostani szomorú készülétre való distractiójának, melyben ha megcsalatkozom is és ha kgld mi idegen conceptust vett is, az engem el nem fog, hogy keresztyéni kötelességemnek és kgldhez való igaz jó indulatomnak eleget ne tegyek. Akarék azért kgldnek a mostani zürzavarokrúl confidenter irni, noha félek attól, hogy irásom nem magyaráztatik talám minden részében úgy az mint én akarnám, de avval nem gondolok, conscientiamat exonerálom, ha buvát vallom is, mert látja az sziveket, veséket vizsgáló Isten az én rettenetes busulásomat nem csak magam dologán, hanem kiváltképpen az haza utolsó veszedelmén, látja az én lelkem ismereti tisztaságát, tudom az üdö is megmutatja; bizom azomban hogy avagy csak kgld előtt hitelem is leszen ¹⁵ talám. Ha az feleségem állapotja engedné bizony coram szeretném beszélni, minthogy órákat söt napokat is kívánna az dolognak

sulyos és nagy volta, de az most nem lehetvén, lépem az írásra sok elmém hányodási után. Kénszeritem Istenére, lelke üdvösségére kglt, vegye és magyarázza írásomat keresztyén szeretettel, mert az
20 Isten nekem adja azt az gonoszt bár, sőt usurával adja s tetézve, az melyet én kgldek kívánok.

Hul s mint kezdjem írásomat, bizony alig tudom, de hogy egy summában vegyem, úgy látom hogy négy féle dolog háborgatja leginkább az hazát mostan.

25 1. Az magyarországi dolog és arra való erőtetéstül való félelem, mely magában foglalja az mostani had fogadást, annak quartélyát és sok inconvenientiáit, mert azt zsbongják az emberek, hogy az a had előbb és inkább az haza ellen fogadtatott, mint sem az német ellen, ezt pedig mind magyar, székely, szász egyaránt fujja, minthogy minnyájan félnek az kelletlen hadakozástül,
30 költségtül és az quartélylyal terheltenek, most pedig legközelebb azoknak az hadaknak urunk mellé való hozása éppen olyan, mint mikor az tüzet az puskapor mellé tészik, mind székely mind szász exacerbálódik véle, amaz az fegyverét ez az quartélyát sajnálja,
35 sőt félő, hogy az szentagotai gyűlésben semmi sem telik miatta, elrémülnek az fegyver alatt való gyűléstül mindenek.

2-dik dolog. Az Teleki uram nagy authoritása, Naláczi, Székely László uram s mások hertelen nagy promotioja, nagy hitele, egy szóval hogy ő kglké az fejedelem az udvar, az ország és mindenek,
40 az többi csak olyan, mint az szamár az király választásban. Ezt fujja minden főrenden való hazafia és utána az középrend is, nincs az haza fiainak becsületi, mind csak az jövevényeké az világ.

3-dik dolog. Az sok törvéntelenség, elegy-belegy collusiok, sok illegitimum mandatumok, számtalan oppressio, melyet elő nem
45 számlálhatni.

4-dik dolog. Talám az mi fogságunk is forog fenn, nem annyira az mi tekintetünkért, hanem hogy mindenik hasonlótul sőt rosszabbtül is fél immár ezután.

De hogy az dologhoz közelebb menjek, úgy látom, az urunk ő
50 naga személyének securitast igrnek mindenek, hanem az Teleki uram személye forog inkább fen, mert még az fűszál is ha volna most télbe, mind reá kiáltana. Nem mondom, hogy kglk is az kolosvári kapitányságát nem orrolják talám némelyek. Mindeneknek felette pedig ezt az hiteti el énvelem, hogy Béli uram
55 Mikes urammal is megbékélt és úgy hiszem ha másképpen tettetik is, de bizony Betlen uramékkal is aligha meg nem békélt, a honnat és az Paskó elmenésébül semmi jót ember nem várhat.

60 Mindezekben noha tudom kérdetlen tanácsnak (kivált az kinek csak annyi hitele mint nekem) mivel fizetnek, de lelkemben járván, megírom csekély tetszésemet, melyet megmondottam tegnap Baló uramnak és az imént az urnak Bánffi Sigmond uramnak is.

Noha tudom, lehetnek olyan, mézbül is mérget csináló pók természetű emberek, az kik azt fogják mondani, az ki urunkkal
65 az fegyvert és keménykedést le akarja tétetni, ő magát el akarja veszteni, de én mégis az Roboam vén tanácsival azt mondom, hogy semmi sincsen ezeknek az dolgoknak felzavarására nagyobb alkalmatosság, mint az a kevés számú had, annak udvarhoz való hozása, kolosvári, somlyai praesidiumokkal, magyar lengyel hadakkal való fenyegetődés, mert dato hogy ő naga haddal ezt az
70 székely motust opprimálhatná, noha az igen kétséges, mert az magyar és lengyel hadak hogy magokat belé elegyítsék, alig reménlhetni, az praesidiumokat micsoda lélekkel hozhatná ki? jöjjön ki az alatt az török, Dést avagy Gyalut rabolja el. De kérdés
75 az is, bizhatni-e az praesidiumokhoz, az statusokhoz is hitések lévén. Igen simplex embernek tartom pedig azt én, az ki ezt csak háromszéki motusnak tartja és úgy hiszi, hogy az új esketés az több székelyekkel Háromszék ellen kardot vonat. Vármegyékhez is in isto casu mint bizhassék ember, módját nem látom. De mint
80 feljebb is irám, dato fegyverrel opprimálhatná is ő naga, nem lenne jó sok nagy okokra nézve és kivált az Portán levő emberekre nézve, kik is mihelt itt csetepaté lészen, élnek azzal az alkalmatossággal. Azzal se biztassuk magunkat, hogy az török distractus, fegyverrel most ide nem küld, mert elég Erdélynek egy kemény
85 levél, egy kapucsi. Egyetlen egy útat látnék ebben, minthogy minden ember az fegyver zörgéstől fél és hazáját félti, urunk ő naga offeráljon assecuratiot, satisfactiot az megbántódott hazának, amoveálja az hadakat, ne rettenjenek el az gyülestül az emberek, ne kénszeríttessenek extremitásra az székelyek ne exacerbáltassanak, exhauriáltassanak az sedes bellivel az szászok, ha
90 magát ő naga félti, hiszem Fogarasban ellehet. Közelebb is vihetni az gyülest Sinkre, sub fide et assecuratione ki s bé járhatnak, ha ugyan különben nem lehet, hiszem már is Fogarasban ment ő naga úgy hallom. Teleki uram legyen vesztég Kúvárban az mint
95 hallom, hogy az is szándéka, irás által declarálja magát az országának s mentse ki az calumniák alól. Most jó idején disponáltassanak hű emberek által az vármegyék és szászság, hogy irjanak mind urunknak, mind az székely atyafiaknak, hogy mind ő naga mind amazok tegyék le az violentum mediumokat, ha nem az két

¹⁰⁰ natio interpositioja által menjen complanatoria az dolog, complanáltatván itt az haza, megnyitván derekasan az erszényt és egy sok pecsétű levelét küldvén bé az három natiobúl álló követektül az Portára, bizhatnók Isten után hazánkhoz, de igasság nélkül ne bizzunk az békességhez, Isten szava P. 1. 85.

¹⁰⁵ Ez Bánffi Sigmond, Baló és az két Haller uramnak nagy látom tetszik, mert mindenkivel eleget beszéltem errül. Teleki uramnak külön nem irhattam hanem ezt communicálja kglld ha tetszik mennél hamarébb, mert bizony periculum in mora. Maradok kgc igaz jóakaró szolgálja. Szeben 11. January 1678.

¹¹⁰ Istenért uram levelemet ne lássa több kglteknél ketten. Tökölyi uram felől is rossz szél fú, hogy magának-e, bátyjának-e igen dolgoznak, noha én ezt csak asszony embertül hallottam. Betlen uramék is mindhárman itt vannak, bizonyosan tudom tractájokat az Béli urammal való békességrül.

191.

Rhédey Ferencnek

Nagyszeben, 1678. január 13.

10. praesentis Kolosvárott költ levelét *Knek* kedvesen vettem az estve és böcsülettel. Én is tegnapelőtt irtam *Knek*, melynek kezdetiben való panaszomra látom Kld pennája szintén akkor felelt Kolosvárott, mikor az enyim írta Szebenben. Adná Isten,
⁵ minnyájan ilyen hamar alkhatnának egyben. Az dolgoknak meritumára nézve most is relegálom magamat azon irásomra és az Istenért is kérem Kgltd, hogy mind maga kormányozza úgy Kld az dolgokat, másokat is disponáljon úgy, lehessen csendes uton való eligazittatása az dolognak, melyrül is nem kell egészen
¹⁰ desperálni, mert ámbár ők küldötték legyen bé Paskót, ámbár Brassó s Barcza egyet értsen velek, ámbár Csáki uram indulatos vakmerő legény legyen, mert ez az három tézsi ezt a dolgot akadályosabbá, én mégis úgy hiszem, Istent híván segítségül, azon az úton, melyen *Knek* irtam, le csendesíthetjük és mind urunk ő
¹⁵ nga méltóságát, mind az hazát conserválhatjuk. Mert én az dolgot úgy látom, az székely uraim intentumát, az szabadságtalanságok megorvoslásáig tacite mind az egész ország javallja, mind vármegye, székely, szász, mert mindenik bántódott félnek tartja magát; ezek a szebeniek is, a mennyire én egyszeri beszélgetésből eszem-

20 ben vehettem, azon értelemben vannak. De az Paskó elmenését
én nem hiszem sem ők, sem más senki is javallja, sőt úgy hiszem,
magok az kik küldötték is, aligha meg nem bánták, elküldését
penig noha minden ember tagadja, de az ratio bizony úgy dictálja
25 együtt munkás mindezekben, melyben én már nem is kételkedem,
kivált Baló uramtól az miket érték az iránt az napokban, ha igaz;
sok circumstantiák hitetik penig énvelem azt el, hogy Brassó
övék, mert úgy hallom, hogy az háromszéki atyafiak, sőt maga
Béldi uram is mind Brassóban hordozóskodtak, melyet ki hidgye,
30 hogy fundamentum nélkül cselekedtek volna, ha nem bolondok,
sőt úgy hallom, ha igaz hogy Kapi uram is ott hagyta volna, az
mit el nem vihetett az javaiban. Besztercze hogy többire
desperatióra jutott, úgy hallom, protestálni is akarnak, azt mond-
ják, az gyűlésen, hogy ők az adót meg nem adják, mert nem
35 adhatják. Ezek is azont dudolják, hogy tandem aliquando meg-
mondják országgyűlésen, hogy az ország provideáljon az adóról,
mert ők már nem vohatják, sőt úgy hallom, Kglđ jobban tudhat-
ja, hogy az quartély alkalmatosságával declarálták volna aperte
magokat, hogy avagy az adó, vagy az quartély de egyik elmulik,
40 ők mind az kettőnek nem elegek. Kglđ levelére az szászok iránt
többet írni nem tudok, de mind ez a tereh könnyítéssel orvosolha-
tó.

Hogy penig előbbi irásomat meg is magyarázzam, hogy ha az
vármegyék most hamar irnának mind urunknak s mind a székely
45 uraimnak, hogy a fegyvert távoztassák, abból ezek az jók jüné-
nek ki:

1. Első Status lévén az országban, maga méltóságát conservál-
ná, az dolgoknak ódó s kötő fele kezében lévén, mely oly nagy
fundamentuma ennek az haza békességének, hogy ha az megfi-
czamodik egyszer és akár az székely, akár az szász kezd praescri-
50 bálni, veszett az dolog.

2. Minthogy mind urunknak, mind penig amoda irnának, azt
mind a két fél maga javára magyarázná és méltán is magyarázhat-
ná, mert úgy kellene annak lenni, hogy urunk egyszersmind asse-
55 curálatnék, hogy az megbántódásoknak orvoslásán túl ha mi
rendeletlen feltött célja van székely uraimnak, abban totis viri-
bus ellenek lésznek és ő ngának assistálnak.

3. Tartalékot adna a zavaros hertelen elméknek az vármegyék
declaratiója, a csendességre czélozó elméknek penig jó alkalmat-
60 osságot és ha kik periclitans feleknek tartják magokat, azoknak

jó reménséget, hogy csendes úton leszen vége a dolognak és így a félelemtől üresedvén az emberek utrinque a desperatum consiliumoktól megtartózkodnának.

4. Az vármegyék declaratiója elvonná az szászságot és conjunctim osztán egyességre hozhatná az harmadikat, ha mind egyet ⁶⁵ értenének is. Sőt én bizony azt javallanám, hogy az szászság is szinte így declarálná mind urunknak, mind a székelyeknek magát, úgy reminleném, hogy a gyűlés jó assecuratiók alatt, melynek utrinque kellene lenni, végben mehetne; egyébaránt ki az urunk ⁷⁰ ki a székelyek fegyverétől fél és így én látva hiszem, valami teljék az gyűlésben.

Ha pedig az gyűlés elbomlik és fegyverre kel az dolog, avval mind az vármegyék s szászság megbántódik, félő, sokan az kik gyanuban forognak, féltvén magokat, vagy aperte adjungálják ⁷⁵ magokat, vagy ki imide, ki amoda elszaladnak, oly confusió leszen, melyet nem lehet osztán soha a Portának elhallgatni, hanem az haza utolsó veszedelmével igazítja el, kitül ovjon Isten szent fiáért.

Paskó dolgát, sőt ha Kapi uram elhajlott volna is, nem tartom ⁸⁰ insuperabilis akadálnak, mert az haza megegyesül és elébbi írássom szerint bé küld az Portára, vagy hazugságban maradván ott vész, avagy ha ugyan úgy kellene lenni (noha bizony az rossz példa volna), vetne az ebnek az ember valamit, Isten s az üdő megbüntetné. Kapi uramnak pedig sok záloga van Erdélyben, azt nem ⁸⁵ hadná el.

Kgld személyének s böcsületinek securitását én abban látom, ha kld a csendes utakat javalja, az véghelyben ülven úgy vigyáz, hogy az füst alatt az török kárt ne tegyen, mert azt kapnák ⁹⁰ jövendőben calumniájúl Kgld ellen, azonban ha utrinque az assecuratiók meglévén, az gyűlés meglészen, én Kglt nem félhetném; úgy tetszik az gyűlésre Knek bé kell jöni. Teleki uramnak, az mint Ebesfalván is mondtam, tegnapelőtt is irtam Knek, azt javallom, legyen veszteg, míg mi jóakarói jó rendben hozzuk dolgát, ne is desperáljon, mert én biznám, hogy ha csendes úton foly az dolog. ⁹⁵ conserváltatván az urunk ő nga méltósága, az ő nga interpositiója és jóakarói fáradsága az maga ország eleiben terjesztendő declaratiójával együtt kihozzák ő klt az labirynthusból. Tudja ő kglme, Ebesfalván miket mondtam ő knek. Bizony úgy hiszem, sőt úgy tudom, hogy az kik ő kgl sokszor sok dolgokra léptették és sokat ¹⁰⁰ hazudtanak, most ha csak az hija, hogy ő kglmén szerezzének magoknak securitast, bizony el nem mulatják, de én ebesfalvi

utolsóbbi beszélgetésünk szerint meg igyekezem mutatni, hogy jóakarója voltam.

105 Én többet s jobbat írni nem tudok. Kérem kglteket énrólam is provideáljon az igaz keresztyéni szeretettel mérvén minden dolga-
imot. Ezzel maradok

Kgltek köteles szolgája, öcscse, komja.

Külön nem irhatásomról követem

Szeben 13. January 1678.

110 Teleki uramra nagy panaszom, ha igaz, oly szót ejtett volna ő
klme, hogy Paskó mások pénzével és az én eszemmel ment volna
el. Eskünni már meguntam, hanem látja s tudja Isten, megmutatja
az üdő. Adta volna Isten, voltam volna tudos idején dolgokban,
bizony kidisputáltam volna az Paskó menését markokbúl; mert
115 hiszem avval töttek legnagyobb kárt magoknak. Kérem Teleki
uram Kgl, ha *Knek* Kűvár s nekem Szeben leszen a jel, koma
képet intézzen, mert ha Isten adja, csak hamar nap alatt is meg-
szaporodunk.

192.

Teleki Mihálynak

Nagyszeben, 1678. január 28.

Keötelesen szolgálók és *Istentől* minden áldásokat kívánok
Vram kgdnek kedvesivel égyütt. &c.

15. January keölt kgd levelét ma 28. vettem nagy betsüllettel.
Nem tudom ki informalta kgd, hogy az én feleségem éttzaka
5 indult volna, mikor ide Szebenbe jeött, de nem iol találta a
barátom írni, mert reggel nyoltz orakor indult, és noha mostis ugy
halloom hogy Fogarasba ighen nagyra tekerik azonn Uraim az én
itt valo lakásomot, de méghis adok az *Istennek* háálát, hogy
akkor bé hoztam, mert az sok suttogas mitsoda rut dologhra
10 pattana ki, most *nem* tudom mit tsinálnék széghényel oda ki,
szinte teghnap egy hete betegedék, égy léánykát ada *Isten*, kitis
gyéngheséghe miatt megh kelle kereszteltetnem ez előtt négied
nappal, de kgd helye én nállam megh maradott, és más azt bé nem
ülte, ráis tartom ezentul kgd, ha kgd is reá tart, az komaságh
15 dolgából, bizony ha ezek a szelveszek ne legienek, és a gyermek
állapottjais engheddgie, halasztom vala, de Praedicator sem lé-

vénn continue mellettem, feltem ha szász papra szorulok miatta, ighen változó eghésségehe leven, mind magának Annyának.

20 Az ide bé valo hireket kgd Udvertol iobban megh értheti mint sem én töllem, holott énis Nalátzi Uramtol értek a mit értek. Ugy hallom Pasko a Portan nem Urunkot, hanem kiváltkeppen kgdt vádolta, és a Török annak igazittásárae, vagy csendesítettése, vagy mire (.mert ez uy processusnak en titulust *nem* talállok.) ieött, bizony sokképpen nagy gonosz ez, és naponként látom 25 gonoszabbá s-halálosabbá válik az hazának ez nyavalyáia, kivált ha ugian kard ki kardra megien az dologh, mert félek én, tsak azis elégh ne legien a mü romlásunkra, ha az dolgok függöbe maradvánn ez a Török megh mondgia a Portan, hogy eö két ellenkező fenn álló hadat látott, bizony akarmit mondgiunk irkallyunk mü, 30 de felö a szemmel látott dologh sokat ne nyomion, és annális többet a mü veszedelmünkre vagyodo pogany szokása, a ki az nem alkalmatosságbolis hamar alkalmatosságot tsinál a mü gonoszunkra. Jay bizony azért kell vala sietni az Gyüléssel, vesztégh kell vala mind két félnek ülni az hadakkal, hogy ne látott volna 35 a Török zászlot, ne verificallyuk vala az Pasko váddgiát, hogy illyen confusio, amollyan, égy mást ölik vaghják etc. mert ugy hallom ollyat agalt a Portan, hogy ha a Porta gondot *nem* visel, de ezek már megh lévénn mi haszna teprengheni, avval ez megh nem orvoslodik; En ugian mostis tsak azt iovallom a mit ez elött 40 proxime irott két leveleimbe, mellyet most sem tartanék későnek, seöt kit Isten ne addgion ha az hertelen elmék vér ontásra fakadtak volnais ki, ugyis méghis tsak azt iovallanam, mert akarki mint biztassa magát, de én tsak az Szent Irással tartom, ha békességhet kivanunk Igassagot szeressünk, *nem* értem az Igasságon némely- 45 lyeknek megh határozatlan indulattyát, hanem azt értem, hogy az Ország közönseghes gyülésenn complanallya ezt a rut dolgot, lehetetlennek hizsem penigh, hogy minnyaian ugy megh bolondullynak a Statusok, hogy némellyeknek ductussát bé keötött szummel kövessék, Tudom ugian én hogy kgd ellen a publicum 50 odium ighen nagy, de a sokasághnak mind favora furora szalma tűz, üdövel, söt hertelen megh lankad, bolondul belé *nem* ugranám, hanem a mint Ebesfalvannis mondám, s-az napokbannis irtam azt követném, ha én volnek, olly állapotban tartvan magamot, hogy ugy ne járjak mint Diénes Vr jára, Sok az hir kgld így ieö, s-amugy haddal, ki megh azt mondgia, Husztra méntél, ez 55 ugian bizony talám iobb az elseónél, már világos lévénn az dologh hogy kgd egygyik s-feövebb tárgy, declaralnam irás által candide

magamot, az Gyülest bizony magam sollicitálnom, s-oda el küldenem méntsegheimet, s-bizony ugy hiszem sokbol kiis rázná magát
60 kgd. Tudom az en tanátsom nélkül kgd nem szükölködik, de szomnak satisfacialnom kell, En penigh a kgd tanátsa és seghittséghe nélkül ighen szükölködöm, tuddgia kgd maga mit akartak Bogátsnál el keövetni én raytam, ugy hallom minap megh korbáttsal fenyegetett egykik az Urunk eö Nga palotáyánn, lehetetlen már ezeket igy el nyögnöm, hanem az mü kglys Urunkot kell
65 megh találnom, fenytte megh eö Nga az embereket, és nékem engheddién processust az aránt, mert bizony nem abban áll az eö Ngához valo hűség, hogy jámbor artatlan embert el veszeszenek, avvagy betstelenittsenek, volt volna tsak hitelem eö Nga
70 előtt, bizony megh mutattam volna, hogy semmivel sem igazabb hivi eö Nganak azok, mint én, holott eöket bizony nem az Urokhoz hazaiokhoz valo hűség, hanem a magok rettenetes féltesse ingattya tsak Udvarnál, és addgia Isten ne sirassuk mind magunk maradékunk eörökke megh azt az eö kegyemek io hűségehet. Ugy hallom az én itt valo mulatásomotis ighen tekerik eö
75 kegyemek Udvarnál, kerem arrolis irjon kgd Udvarhoz, bizony iobb volna ha ökis itt ülnének, s-folytatnak mások indulatok nélkül az dolgokat, és procurálnák ne annyira a magok dolgát, mint az hazájét, bizony nem tartanok ighen eszes embernek, a
80 kinek a háza megh gyulna, s-mind azt kialtaná hottza Olayat, Puska port etc. Kerem kgdt ne saynallyon tudositani, és igaz synceritassanak szep gyümöltsei mutatásával enghemis vékony tehetségem szérént hasonloknak követésére iobban iobban kötelezni. Az Isten szerelmes fiaért szannyon megh minnyáiuunkat.
85 Amen. Szeben 28. January 1678.

Kgyd keöteles szolgália Komia

Bethlen Miklos

193.

Teleki Mihálynak

Nagyszeben, 1678. február 1.

Keötelesén szolgállok mint kedves bizodalmas Komam Vramnak kgdnek.

Mint hogy tudom hogy kgd az hireket Udvertol és Redei Vramtolis megh érti, arról én kgdnek most nem irok, az mit

5 hallottam Redei Vramnak megh irtam. Hanem az mint Udvar-
jeött szolgálom beszéli, mint hogy azt a desperatus Beldi Pált el
iyesztették, már enghemet, és az Atyámotis eppen belé kevernek,
azért edes Komam Vram az kgd sokszori és utolszori assecuratio-
iának hadd lássam hasznát, mellyen én legh többet epitettem
10 eddigh, hiszem senki sints a ki az en Szebenbe ieövö-szándéko-
mot, és annak okait elébb s-iobban tudtta volna mint kgd, bizony
ha Uram előtt akartam volna el menni vagy buni, nem Szebent
kerestem volna, de én hogy a suspiciotol magamot eörizhessem,
hogy a Bogátsnális raytam fel adni akaro Uraimnak labok alatt
15 ne legiek, hogy szeghény feleséghemnek eýeli nappali lármáia ne
legien olyan állapotjában, és eggy szoval hogy igaz keresztyen
haza fiahoz illendö Neutralitast tarthassak, Urához és Hazájához
mindenkor hű Varosba ugy ieöttem ^aitt leven szállásom, és pestisis
nem lévén itt.^a Kerem azert kgdt ighen confidenter, ne késsék
20 hathatos írása által enghemet Udvarnál az gyanu veszedelem és
félelem aloll fel szabadítani, ki tuddgya lelkem Vram, olly ba-
rátyját conservallya kgd, hogy ieövendöbe talam mind maga
s-mind maradéka kgdnek hasznát veheti eörömmel. Bizony a io
akaro Uraimnak ha eszek, es Istennek tarto lelkek volna nem
25 zavarni igyekeznének méghis tovább, hanem inkább ezt a zavaré-
kotis tsendesíteni. En Vram a kgd io akarattyát, annak megh
tapasztalható io gyümöltseit, és levelemre valo válaszsát vár-
vänn, kgdt és ez hazának utolso veszedelméhez sietö minden
reszeit ayanlom Isten kegies oltalmába, az Isten Szent Fiaert
30 szánnyon megh minnyájunkat, és emberi reménséghe felett tartson
megh, hogy ne legyen ez az 1678. esztendö utolso fatalis esztende-
je ennek az széghény hazának. Szeben. 1. February 1678
Kgd keöteles szolgáláia Komja

Bethlen Miklos

35 Az Aszszony bizodalmasonn kereti kgdt ez Inklusának megh
küldésére.

...^a [margón]

Teleki Mihálynak

Monora, 1678. február 11.

Keőtelesen szolgálók és Istentől minden áldásokat kívánok
knek kedvesivel égyütt. &c.

Kegyđ levelét Redei Uram énnékem sietve akarvänn el külden
az én emberim hibáztak, küldvänn az levelet *Szent Iván* felé,
5 mikor en Meggyes felé el jeöttem, ez miatt mind eddighis az levél
én kezemhez nem jeött, hanem ide Monorára iövenn itt beszéllé
Redei Uram annak az levélnek summáját, hogy kegđ kiváltkép-
pen kettőt teszen fel.

1. Az Gyülésre iöyöne nee? 2. Magát az én intimatiom szérént
10 declarallya és mentse az Ország előtt, holott *Intempestiva excusa-
tio est accusatio etc.*¹ Ezekre Uram én kegdynek syncere ezt
irhatom.

Ad. 1. Nem látom olly veszedelmét, és siető akadályát kgdnek,
hogy az Gyülésre bátrann nem jöhetne, mert fenn álo had sohult
15 nintsen, ha az el mént emberek igyenessen az Portára mentek
volnais, ott mingyárt mindent kgđ ellen vehgbe vihetnénekis, de
az addigh ki *nem* érkeznék, hanemha azt nézi kgđ, hogy kedvetlen
szok és égyéb affélék valamint ne irritályák, és valamire ne provo-
callyak kgdt, azonban aztis hogy az emberek valamint avval ne
20 mossák nyelveket, nem jeött volna a Gyülésre, ha Beldi itt honn
volna etc mert ez mind megh lehet, aztis mondhattják, azért van
Fogarasba, azért van közzel az had, hogy külömben *nem* merte
magát bizni, de ki győzné a sok szot mind számba vénni, de ugy
látom, ha kgđ eddigh megh nem indult, nemis erkezik annak a
25 gyülesnek hanemha fottára, legh alább nem okozhattják kgdt
távul annyira, noha az arántis ha az ember a szot nezi annak
veghét nem éri, de ezt itt hagyom in suspenso, megyek az másikra.

Ad. 2. Az mint mindenkor iovallottam az Ország előtt valo
Declaratiot most sem recedálok attol, annális inkább, hogy kgđ
30 Ebesfalvänn azt mondgia vala, hogy maradékira nezve ha *nem*
tudom mi találnáis kgdt, de az országot nem kerülné, annak
Judiciumat nem subterfugiálná sohais. En bizony megh irnám,
vagy ha jelen volnek megh mondanám. Ertem hogy a Portánn
vadoltattam, és magánál az vádnál, es abbol az vadlo felek itilete

¹ az alkalmatlan időben tett mentegetőzés felér egy váddal stb.

35 szerent következhető veszedelmemmel keservejobb, hogy az en boldogtalan személyem alkalmatosságával teörtent az a siralmas pelda, hogy keresztyen keresztyéntől nem keresztyén Biro előtt vádoltassék, noha én velem mind az Uram, mind hazám ha vétkes voltam más keppennis birhatott volna, etc hogy azért avvagy tsak
40 énis az én részemreöl ne tetézzem azt az gonosz példát, és enmiattam ne mondgiák magokat desperatióra adigaltatni mások, megh bírálom az én kegyls Uramat, megh biralom edes hazámat, nem ismervenn *Isten* utánn mas birot ez vilagon ezeknél, ha kinek mit vétettem etc. legyen *Isten* es eö Felseghe utánn keresztyen biram
45 etc. Kgd szokot és dolgokat bővebben kereshet, és réndesebben teheti fel, én tsak irom vekony tettzésemet. Szükségesnek itilném itt kgdnek praeoccupalni az mikkel kgd inkább vadoltatik Az Magyar had. Az Udvar kormányozása. Az Teörvényekenn valo uralkodas. A Beldi Uram foghsaga s-az müénk, hiszem mind
50 ezekbe kgdnek a menyire én tudom io méntséghe vagion. Ha kívül privatim mi Controversiaia, hiszem van Teörveny s-Forum &c. De objicialhattia kgd ut supra Intempestiva excusatio etc. Rp. Nem eghészszen intempestiva, holott mar Erdely tuddgia hogy kgd az Portánn vádoltatott, és eghészs Tárgy, seöt tarthat ember
55 attolis, ha kgd eghészszen, tsak sileál, azt ne mondgiák, hogy vagy contemnállya kgd az országot és ezt a nagy publica Criminatiot, avvagy halgatással magát convictusnak agnoscallya. Nagiobb kérdés az, hogy ad particulares excusationes menni intempestive consultume?² Rp. Ebbe prudentiat ké adhibealni in genere tévénn
60 tsak az olyanokat fel, mindenekreöl avval concludalván ut supra, ne keöltsön, ne busullyon az en Hazám az én kegyls Uram én miattam, ha tsak én vagiok az vétkes suo modo & ordine³ inkább akarok keresztyen birak előtt succumbalni, mint sem pogány előtt Triumphalni. Annalis nagyobb kerdes, és itt redealok az elseö
65 kerdesre Coram kellé ennek lénni, vagy Irás altal. Rp. Sok tépelődéssem utan, bizony Coram iovallanám, be jeönek, praesentia est viva & efficax, literae mutae & mortuae, horrendum absente Causam dicere,⁴ az ronta Dienest, ki mais élne, ha Feyerváratt maga jelen leszen vala, soha sem lehet ennek az Gyülésnek olly
70 véghe, hogy kgd életét felthesse, és avvagy tsak most, ha ugyan

² részletes mentegetőzésbe bocsátkozni nem alkalmas időben tanácsos-e?

³ a maga rendjén-módján

⁴ a jelenlét élő és hathatós, az irás néma és halott, a távollévő rettegjen az ítélettől

oda ki securusabbnak tartya magát, ismét oda ne recipialhassa magát. Nem io a Feydelmet tághittani feľő mások jelen ki ne mentsek az absensel magokat, bé sietest iovallok, de fegyver nélkül. *Terjeszthetnem ezeket, de ez a Veleje. A ki félelmet mutat,
75 inkább rayta vadnak azonn, mint a ki szembe megien. Ha a Feydelmet praeoccupallyak Kőváris roszz. Isten vezere lye kgdt. Monora. 11. February 1678.

Kgd köteles szolgália Komja

Bethlen Miklos^a

195.

Teleki Mihálynak

Ekemező, 1678. február 18.

Keötelesesen szolgálók edes Komam Uram, és Istenteől minden áldásokat kívánok kgydnek kedvesivel égyütt. &c.

Kgd 6. February keölt levelet sok setálása utann 16. hozák kezemhez, de nagyobb részént Monoran 11. praesentis választ irtam knek, és Redei Vramhoz adttam. Más reszeire az kgd levelének, nevezet szerént arra, hogy az el mént emberek vissza iövetelivel biztattyák magokat, és hogy az Portara Bojer Sigmondek el mentek, etc. akar irjak, akar ne, mert az megh létt dolgot ember ha nem iovallyais, avval megh nem iobbittya, és ugian egyg kitsiddel 10 külömben iovallottam volna, mellyet 5. praesentis Fogarasba lévőnn Nalatz Uramnakis megh mondtam, de ezt hagyom abba. Azt bizony felette gonosznak tartom, hogy Bojér Sigmondek menetelire nézveé, avvagy ugian tsak külömbennis el akarták küldeni, hogy Paskot ismét bé kültek, felek hogy ott kezdenek 15 perlődni, én bizony kgdre nézve kivalt Bojer Sigmondot nem jovallottam volna, de az már megh létt, félek attol, hogy mihelyt az Gyülesből Követek ménnek a Portára, a veszedelem emezeketis mind bé viszi, és rettenetes extremitásokra megien utrinque a dologh a Pogány előtt, bizony Bukurestenn kell vala subsistalni 20 Bojernernek, ugy mondom, ha Pasko nem procedalt, és ez utannis ott szeretnem convincalni lelkébe, és maga menthetlenné tenni őket, ha nem használna, ugy procedalnek tovább, in Anno 1636 Bethlen Istvánnal mayd illyen processus volt, én tsak az napokba is olvastam az akkori Articulosokat.

...^a [függőlegesen a margón]

25 En bizony valoba bánom mind az publicumra mind az privátumra nézve hogy kgd itt benn nem lön, és mostis nintsen. Kurva legien minden nöstény nemzettséghe a ki mind tsak kegdt okozza, ugy hiszem bizony mind ezek az dolgok tisztábban folyhatnak vala, ha kgd itt benn legien, de olly csufos dolgok vadnak az mint
30 hallom, hogy rettenetes, ad 3tium¹ mondgiak hogy evocálták őket, én ollyat soha sem hallottam, sem olvastam. Lenghedez az hire, hogy a Papistákra akarják az dolgot fordítani eppen, el hiszem bizony hogy onnét sült ki nagy része, de én most aztis intempestivumnak tartom, kivalt ha valami teörvenytelen violentia leszen, bizony az a hadis tsak azt az hasznót teszi ott Fogaras körül, hogy mind az Statusok között több zugolodásra, Paskoeknak penigh teobb nyelveskedésre szolgáltat alkalmatosságot, hogy illyen s-amolljan oppressioval extorquealtak az Országtól az levelet s-Követet, noha az bolondságh, mert hiszem eggy Feydelemnek mindenkor vagion annyi ereje tsak maga mellettis, hogy
40 ha ugian tsak erőszakot akar követni el követheti, de az rozsosz Tanáts volna, mert soha senki mégh ezenn az országonn violentiát nem követett, hogy megh ne bánta volna. Bizony edes Komam Vram, ha kgd nem moderallya, en ighen rut dolgokat hallok, s-többetis várok, és az osztan gonoszabb, hogy ha kgd itt nintsenis, de knek tulaydonittyák, seőt talan a kik tsinallyak, ugian azok osztán kgdt okozzák, olly gonosz tündér vilagh ez.

De ezt ebbe hagyom, mert mi haszna illyen meszsze pennával, bizony szivem szérént kivanom vala, ha kgdel coram beszélhetek
50 vala. Az mi kgd levelének azt a részét nezi, hogy csenedesddgiem és Istenemmel s-Atyámfiaival békélyem megh, Isten áldgia megh kgdt io tanatásáért, Én Uram annyiból elégh tséendes vagiok, hogy en az en sok nyomoruságim közeött halgatok békességhez türés-sel, senkit sem busittok, seőt igasságos teörvényes dolgaimbannis
55 nem procedálok, nemis procedalhatok, Istenemmel bizony békés vagiok, viselem az eő felséghe kezét és félem ugy mint fiu, nem ugy mint szolga vagy béres, tudom hogy eő Felséghe mindeneket jomra forditt, tsudalom azonba ha kgd ugy itil felöllem, hogy Istenemmel békés nem volnek, sokra terjedhetné itt írásom, de
60 abba hagiom. Atyámfiaival valo békéllést a mi nézi, megh mondám Gyéresenn, megh mondám Ebesfalvan mostis az a resolutiom, En eő kegyemeknek nem vétettem tudtomra soha, ha eő kegyemek az békességhez kívánnják, tudom keresztyéni tiszte-

¹ 3-ára

met, seőt ha nem kívánnyákis, ugysis tudom, hogy békességhez
65 türessel, és raytok valo szanakozással tartozom, *Isten* eő kegye-
meket terittse megh, és az igaz keresztyeni Atyafiu szeretetre
igazgassa, de az melly megszse az égh a feöldtöl, olyan megszse
iár az eő kegyemek elmeje az kgd békesség szerető és szerző io
70 indulattyától, rettenetes dolgokat hallok mostis az széghény
Atyám halála alkalmatosságával eő kegyemek felöll, mellyeket én
ugian eörömetis nem hiszek, lássa megh *Isten* eő Felsőghe, és az
sok hazugságnak addgia véghét.

Az széghény Atyam haláláról az napokba irtam kgdnek, most
visszük szeghényt Theremibe, hogy osztan onnét Vásárhelyre
75 vigiük temetni, en ugian bizony Szebenbe temetem vala, de az
pestis melly most Enyeden és más Scholainkba grassal azt el
bontá, az nem lehetvén Keresden jovallottuk mind én, mind
Eötsem *Uram*, de abbannis akadály találatott, hallatott
széghénynek sokszori szava, hogy Vásárhely eghézsiz Reformata
80 *Ecclesia*, és oda beneficiumotis conferalt temessek oda, ugy *latom*
az *Aszszony*nakis ahoz nagjobb kedve. Zaszlot szeghény
megh tiltotta sokszor, hogy ne tsináltassunk, Bánfi Redei *Ura-*
*mek*nakis az tettzik, ahoz képest talám az öltöztetett lovakis
haszontalanok, Eggy tafota loboghoval, s-eggy bakatsinos loval
85 ha leszen tsak, Chartak, Tzimerek lesznek, sokára nemis halasz-
tyuk, mind az *Aszszony* s-mind én, bizony *ighen* akarnok ha kgd
jelen lehetne az temetésénn, Külömbennis ugy tudom hogy kgdt
Testamentumabais kerte feleséghe gyermeke gondviselésére. En
megh vallom, hogy attol tartok, valamelly alázatosságot köve-
90 tünk temetésénn, azt nem az keresztyénsegnek, hanem minapi
boldoghtalanságának, és rész szérént az mű fösvenységünknek
foghiák a gonosz nyelvek tulaydonittani, melyre nézve én bizony
az én voxommal Zászlot és minden pompát el követnék, de az én
tanátsom sem minden tehető itt, kérem kgdt, candide írja megh
95 tettzését, mit jovall, mert méghis ha boldogh állapottjaba holt
volna megh, ugy az alázatosság betsesebb volna, így félek merő
betstelenséghe leszen. Ugyan *ighen* kérem kgdt voltaképpen írjon
felölle, mert nagy vélekedésbe vagiok miatta. Ezzel ayanlom
Isten kegies oltalmaba kgdt. Ekemezeő, 18. February Anno 1678.

100 Kgd keöteles szolgálja Komia

Bethlen Miklos

En immár az Gyülésre nem mehetek, *Isten* áldgia megh Urunkot ez esetre nézve megh énghedtte eő Naga.

196.

Teleki Mihálynak

Teremi, 1678. február 24.

Keötelesen szolgálók édes Komám Uram, és Istentől minden áldásokat kívánok kgdnek kedvesivel égyütt &c.

Noha 11. 13. es 18. praesentis irtam kgdnek, mindazonáltal mostis kell kgdt tudositanom, hogy mü az széghény Vr testét sok tekintetekre, de kiváltképpen maga szoross parantsolattyára nézve sokaigh az feöld színénn nem tarthattyuk, hanem 6. Marty ha Isten éngهدي az Maros Vasarhelyi Templomba maga rendelése szerént el temettyük, bizony felette ighen akarta volna mind az Aszszony mind mü minnyájánn, és kiváltképpen én, ha kgd itt benn leszen vala, avvagy bár tsak az temetésenn lehetne jelenn, melyre kéremis bizodalmasonn kgdt, ha ugyan ighen nagy akadályok el nem bontyák

Az mi az haza mostani siralmas állapotját nézi, az én elmém abba belé holt, én arrol nem irok, kgydhez valo relátiom irattya tsak azt, ha mi kgyden áll benne, megh lássa kgd az Portára kik mennek, és azt megh lássa, megh nézze s-ugian iol megh nézze kgd, mind vallásunkra, mind az Magyar Igyre, mind maga kgd állapotjára nézve. Kérem azonba kgdt, annális inkább hogy kgydis tavul vagyon, énis az széghény Vr temetéséhez valo dispositiok miatt az Gyülésenn nem lehetek, io ighireti szerént protegallyon, Isten éltetvénn és alkalmasossá tévénn énis hááladosságal igyekezem kgdnek és maradekinak szolgálni. Ayánlván Isten kegyes oltalmába kgdt. Teremibe. 24. February Anno 1678.

Kegy d keöteles Szolgaia Komja.

Bethlen Miklos

197.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1678. március 16.

Keötelesen szolgálók mint kedves bizodalmas Komam Vramnak, és Istenteől minden áldásokat kívánok kegydnek kedvesivel égyütt. &c.

1. Marty keölt kgd levelét vettem 5. de azolta nem volt modom
5 benne, hogy kgydnek irhassak, bizony Jologh szivem szérént
kivanom vala, ha kgydel itt benn beszélhessek, seöt bizony oda
ki valo menésemetis nem saynállottam volna, nemis saynállanam,
ha mind kegydnek, mind énnékem kivaltképpen ez mai bayos
üdöbe nagy akadállya nélkül lehetne, mert sok és ighen nagy
10 beszedelem volna tam quod ad publica, quam mea privata,¹ az
széghény Atyám halálávalis érkezvonn sok dolgom, mellyekbe
kgd io akarattya nékem ighen szükséghes volna, mint hogy kéremis
ighen bizodalmasonn kgdt, ne neheztelyle kgd irni az Aszszony-
nak az mostoha Anyamnak, hogy az velem és Eötsém Urammal
15 valo dolgait csendes utonn igazittsa eö kegyeme, mert lattya Isten
lelkeket, hogy valami lehettséghes mindent az békességhe igaz-
gatok, eddigh ugian mégh illetlennek tartottam, legh kisebb
szovalis értetni eö kegyemét, de felette sokaigh nem lehet halasz-
tanom, hogy meghe ne talállyam és békességghel meghe ne kenály-
20 lyam eö kegyemet, most ugian szoval az Aszszony ighen mu-
tattya az tsendesseghre valo haylandóságát, valamint ez utann.

Téghnap hozvánn Isten ide Redei Vramat sokat beszélgheténk
sopánkodánk az sok fenn forgo gonoszok felöll, kgd állapottjais
eleghet forga fenn, és az mint eö kegyeme beszéllé, valami az kgd
25 személyét, az hadra való ménését, vagy nem ménését, nézi, eleghet
irt kegydnek, bizony nékem az eö kegyeme discursusa tettzik, és
ha tsak mod lehet vala benne, ugy kellene kgdnek oda menni,
hogy ide bé ne maradnának avvagy tsak olyan nagy mértékbe
fenn az akadályok, mert felö hogy kgd oda had és authoritas, seöt
30 talám már ma Urunk annuentiaia nélkülis menven, ott sem hasz-
nálhat, itt sem szolgálhat. Oo! gonosz orak, mellyek kgdt ennyire
veték az ide bé valo dolgoktól, az Isten szánnya meghe mind oda
ki, mind ide bé az eö Házát, mert ez bizony ittis ostromoltatik,
és deöllő félbenn áll, ha Isten nem keönyörül rajtunk.

35 Az Magyar Praedicatorság állapotjáról irott Apologiat emli-
tettem vala az előttis kgdnek, hogy találnánk modot benne, bár
tsak eötven hatvan exemplart küldhetnénk fel oda fel az Imperium-
ba, Lengiel Országonn keresné uttját kgd, valami reformatus,
vagy Lutheranus ember kezéhez kellene dirigálni, Craccoba, es
40 Dantzkára, ott hadd nyomtatnák ki, mert itt Erdelybe, Magyar
országba el szelleyeszteti azt az munkát mi haszna? oda fel az
ollyant tsak Curiositasbolis ki nyomtattják, és valoba szükséghes

¹ mind a köz-, mind a magánügyekről

volna az keresztyén világh eleibe terjeszteni azt az átkozott hamiss processust, mellyel opprimaltaték Magyar Országba az ministerium és az eghészs Evangelica Ecclesia, két szaz Exemplar vagion 45 én nállam, tsak kgd tudositana, éggy részét mingyárt oda küldeném.

Volna egy kis dolgom még, de mostanrol halasztom, aligh latvan modot abbais, hogy papirosra tegiem. Ezek után edes 50 Komam Uram Isten Szent lelkével vezérellye minden iora kgdt. Szent Miklos, 16. Marty Anno 1678.

Kegydz igaz io akaro keöteles szolgália Komia

Bethlen Miklos

Megh vallom nagy busulásomat, és scrupulusomat kgd irá- 55 sánn, az mint írja kgd, hogy ket hete senkitül, és egy holnapja Vrunk levelét nem latta kgd, megh esik bizony, ha kgdis két hetigh s-egy holnapigh meddigh nem tudositatik.

198.

Teleki Mihálynak

Nagyenyed, 1678. április 5.

Keötelesen szolgálók és Istentöl minden áldásokat kívánok 5 kgdnek kedvesivel égyütt. &c.

20. Marty irt kgd butszuo levelét nagy szeretettel véttem, az Isten készittse el kgydt azokra az dolgokra mellyek eö Felséghe- 5 nek dütsösséghesek, szegheny siralomra jutott Ecclesianknak és Nemzetünknek hasznosok és epületesek, kgdnekis betsülletesek. En töllem Uram az botsánat megh volt réghenn, avvagy inkább nem volt, mert hiddgye kgd, mind eddigh az oráigh sem 10 hihettem soha el, hogy kgd gonosz akarom volt volna, noha sok hírek sok gyanuk terhelték fülemet szivemet, de nem hihetvénn az vétket, nem volt mit megh botsattanom, s-nintsenis, ha penigh volnais, bizony az Isten ügyének tekintetiért mindeneket el felejtene- 15 nék. De hogy sok szoval kgdt ne terhellyem bizzuk az Istenre, bizzuk az üdöre utrinque az igaz keresztyeni keötelességnek köv[etés]ét. En ugyan bizony ighen gyénghe támasz vagiok, de ha miben tudok, nyúghtassa megh elméjét az leszek kgdhez és szerel- mesihez az mint sokszor mondottam, kgdtölis hasonlot varvan kívánom hogy az Isten szerelmes Szent Fiaért Vallásunknak,

20 Nemzetünknek, Hazánknek iovára igazgassa vezérellye es boldoghittsa kgdt. Enyed. 5. Aprilis 1678.

Kegy d keöteles igaz io akaro szolgália Komja

Bethlen Miklos

Exemplárokat elseö alkalmasóggal küldök de most nintsenek itt nallam.

199.

Teleki Mihálynak

Gyéres, 1678. május 14.

Mint kedves bizodalmas Uramnak Komámnak kötelesen szolgálók, és Istenteöl minden áldásokat kívánok kegydnek kedvesivel égyütt.

Itt Rédei Uramnál látám teöbb io akaro közeött én rollam valo emlekezetitis kgdnek, mellyet Isten éltetvénn, és arra alkalmasóssa tévénn meghis igyekezem szolgálni Kgydnek. Az Orszagnak és az Uraknak irt kgd levelei pariát olvasám, arrol valo tettzésemet consciencie meghis akarám irni. Azokba azért kettöt látok melly hogy ott legien én nem jóvallom. I. Ezek az szok: Idvesseghesebbnek tartván illy keresztyén igy mellett megh halmom, mint sem valamellyik pusztá házamnál agyon verettetnem. Az ország-nak szollo levélben penigh mégh ennelis bövebben vagyon: Agyon verettesemmel varjam s-retteghjem minden oraba &c. Ezt en nem jóvallom, azért hogy mind itt Erdélybe s-mind oda ki el ménvénn ennek az hire, avval foghiák mosni az nyelveket, mint maris kezdették, hogy tsak kételen virtusa és buzgosagi kgdnek, melly az mint hogy betstelen, de azonba kártis tehet oda kiis az elmékben.

2. Az hol írja kgd ha tsak magátol el nem vét &c. igaz szolgália-nak fogh tapasztalni: ez eddig io. de ezek a szok: ellenkezöre ok ne[m a]datvánn az en tettzésembööl ott nem volnának, mert fenyegetözesre ma[gyarázz]ák az emberek, mellyet az sok bizonytalan ki tudgyára [...] seöt ha mindenek ighen iol folynánakis az discretiora és [mindenek] előtt valo alázatosságra nezve keresztyen embernek, ill. [...] Mert ha Isten kgd dolgát boldoghittya,

akar legien ott az [...] de kgd securus lehet, ha penigh kit *Isten Szent Fiaért* tavoztasson [szerencset]lenül fordulnak az dolgok, az olyan szok teöbb kart [tesznek mint] hasznót. Enis mondhatom vagy irhatom kgdnek, hogy bizony enis inkább szeretnem betsül-
30 letesenn szolgálni Istenemnek Vallásomnak s-Nemzetemnek mint sem olyan hoszszas követséghe viselnem mint az előtt, és naponkent betstelenkednem, az sok szo és gyanu közéött. Azonba migh kgd ennélis tovább megien kerem ighirt io akarattját hoz-
35 zam bizonyittsa, mert énnékem arra sok szükségem vagyon, mind az Mostoha Anyam, s-Eötsemmel valo, mind égiéb dolgaim-
ra nezve, levele által ne neheztellye kgd seghitteni s-oltalmazni dolgaimat. Az Clavisrol tudositson kgd, ha megh vagyone, és ha ember (.az dologh kivanvan.) bátorkodhatike az vélle valo eles-
ben. Ezek utánn kivánom *Isten* szentellye megh a kgd faradozását
40 az maga dütsösségheére és minden hiveinek eörömére. En penigh tavulis tehetségheemigh maradok kgd igaz io akaro köteles szolgál-
gaia Komja

Bethlen Miklos

Gyeres. 14. May. 1678.

45 En edes Komam *Uram* az kgd titulussába bizony nem csufolkodom, de az kgd körül levő emberekre nézve ugy itilem illendőnek

200.

Teleki Mihálynak

Gyulafehérvár, 1678. június 11.

Kötelesen szolgálók és Istenteöl minden áldásokat kívánok édes Komám *Uram* kgdnek kedvesivel égyütt. &c.

28. May nékem irt kgd levelét véttem nagy betsüllettel és köte-
les szeretettel, hogy kgd rollam nem feletkezett, hanem onnan
5 távulrolis megh látogatott, és dolgaimrolis provideált, *Isten* éltet-
venn, sokszori ighiretem és tartozo kötelességheem szérént ha mibe tudok, megh igyekezem kgdnek, és az kegyemedéinek szolgál-
ni eghészszy sinceritással.

10 Az széghény és siralmas Magyar Nemzetnek ennyire valo successusát szívem szérént örülöm, *Isten Szent Fiaért* boldoghittsa továbbis, és az maga dütsösségheért hartzollyon.

Az én Tanácsom nélkül kgd tudom nem szükölködik, de mégis azt iovallom, hogy eghészszen az Botskai István idejebéli processust, et belli gerendi rationem¹ kövesse kgytek, talám Isten¹⁵ eő Felséghe hasonlóképpen meghis áldgya mint akkor.

Ide bé valo állapotokrol kgdnek irnom nem szükség, tudom hogy Redei vramtol iobban megh érti, és az én irásomon kívülis elég busittása vagyon kgdnek, nem árt ugyan kegydnek néha leveleivel ide béis tekinteni, mert bizony vagyon szükség reá,²⁰ hiszem az Török földénn, és Lengyel Országonn mind el hozhaty-tyák, ugyanis azt iovallom, kivált derék dologhrol mind a két utonn és Clavissal irjon kgd. Nékem penigh parantsollyon, bizony tam quod ad publica, quam quod ad privata² igaz szolgálhatnék valamibe.²⁵ Ezzel ayánlom Isten kegyes oltalmába kgd, és kívánom hogy Isten a maga dütsösséghe széntellye megh kgd mostani munkáját, és nékemis kgd éngheddgye örömmel látnom. Fejrvár. 11. Juny. 1678.

Kgd köteles igaz io akaro szolgália Komja

Bethlen Miklos

201.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1678. szeptember 1.

Mint kedves bizodalmas Uramnak Komámnak kötelesen szolgálók és Istenteől minden áldásokat kívánok kgdnek kedvesivel égyütt. &c.

Az estve értém Redei Uram leveléből, hogy kgd betegséghe⁵ miatt Kővárba jeött volna, mellyenn bizony sziveness busulok, és hogy Isten kgd gyogyittsa, és a közönséghe iora továbbis boldoghittsa s-tartsa szüböl kívánom. Enis kgdnek Feyervárról 9. Augusti irt levelem utann mind betegheskedttem, most sem vagyok eghészs éghésségghel, ha lehet ezen orában vágatok eret¹⁰ magamonn, bayba vagyunk, a nyavalya ugy el hatalmazott minden réndre, még a Medicusokrais, hogy a napokba mind magam Feleséghem gyermekem betegséghe, hasonló keppen Bethlen

¹ és hadviselési módot

² mind a köz-, mind a magánügyeket illetőleg

Farkas Uramis az Aszszony curalni, mind Szebenből, Enyedről, Kolosvárról akart hozatni, de magok nyavalyáia miatt nem jöhet-
15 tek, el hiszem bizony kgdnekis az aránt nagy akadályat, de az Orvosoknak orvossa az Isten curallya kgdt. Ha penigh már ugy teörtént, hogy kgd oda jeött, ha az dolgok nagy akadallya nélkül lehetne, Isten kgdt gyógyitvánn, bé rugaszkodnék, és Urunkal s-itt benn levő io akaroival consultalkodnék talám *nem* ártana,
20 többetis irnék eörömet, de nem lehet, a Borbelyis siettet, hanem Istentől gyógyulást kivanvan kgdnek maradok.

Kgd igaz io akaro köteles szolgália Komja.

Bethlen Miklos

Szent Miklos. 1. Septembris 1678.

202.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1678. szeptember 9.

Keötelesen szolgálók edes Komam Vram és Istenteöl minden áldásokat kívánok kegdnék kedvesivel égyütt.

Kevés nap heján esztendeje lévénn hogy kgdt edes Komam Vram nem láttam eörülök mind azonn hogy Isten kgdt eghészs
5 házával égyütt eddigh megh tartotta, mind hogy én felémis közzelebb hozta, bizony dologh hogy kívánnámis ennyi üdöre immár kgdt látni, melly hul lehessen mind kgd mind én reám nézve legh alkalmasabbann és mikor, kérem bizodalmasonn kgdt tudositani ne saynállyon. Nékem ugyan most mindgyárt
10 Gyogyra kellene Kun István Uramhoz mennem mind betegsége, mind égyéb nagy dolgaira nézve, azonban pro 14.¹ Kolosvari Székreis kellene mennem, mint érkezhetem mindenikre nem tudom, de én égyyk, avvagy mindenik utamotis kgdert el hadni nem szánom. Teöbbről most kgdnék nem irok, hanem relegálom
15 magamot Redei Uramra. Addgya Isten Vram hogy kgdt vidam ortzával és eörvendetes állapotba talallyam.

Szent Miklos 9. 7bris. Anno 1678.

Kegy d köteles szolgália Komia.

Bethlen Miklos

¹ 14-ére

203.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1678. november 23.

Keötelesen szolgálók és Istentől minden áldásokat kívánok edes Komám Vram kegyemednek kedvesivel égyüütt.

Komáromi Vramat találván Balásfalvan vagy két szoval izentem kegyemednek, de azonban irniis akarék, és az mint maris
5 égynehanszor irtam, mostis azt iovallom, kgd ha hamar ki akaris indulni, de tekinteöleg h iöyön bé, hul mi aprolek beszédem nékemis lenne kgdel, oda penigh menni bayos, irni bayosabb, ez előtt harmad nappal Nemes János Urammal eleghet beszelletem, eö kegyemeis ezent mondgya, s ighenis akarná kgd személyét latni.
10 Noha az a két dologh mellyet Komaromi Vramtol izentem, megh vagon, de kissebb felleghnek tartom én azt, mint sem hogy kgd sua praesentia ne dissipalhassa, kivaltképpen ha az mint az hirt hallom, Ketzer Uramek cum contento iönek. Mind az dolgot hogy egyy summába tégyem, nem hiszem éggyszer lett volna
15 szébb és iobb alkalmatossága kgdnek mind az magyar dolgok promoteálására, mind in privato kegydhez magahoz valo io indulatoknak szerzésére, mellyis megh kívántatik tam in praesens¹ az közönseghes iora, tam in futurum² kegd maradekira, de pennával ebbe tovább nem mehetek. En ugy latom Bethlen Farkas Vram
20 elmejeis most iol iár az magyar dolgok és kgd iránt. Addgya Isten vidám ortzával latnom kgdt. Szent Miklos. 23. 9bris 1678.

Kegy d keöteles szolgálai igaz io akaro Komja

Bethlen Miklos

25 Szinte az imént elégghé marasztam Redei Vramat, de az Metro-
polis also Várába vagon most, el hiszem ioba töri ottis a nagy fejét, az masik feleis szinte gyogyul. Isten kgdtis vastaghitsa.

¹ mind a jelenben

² mind a jövőben

204.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1678. december 28.

Kötelesen szolgálok édes Komam *Vram* és *Istenteöl* sok eörvendetes *Innepléseket* kívánok *kgdnek* szerelmesivel égyütt. &c.

Nemelly napi *kgdel* valo beszélghetésem szérént várám ha *Isten* *kgdl* vagy itt *Szent* Miklosonn, avvagy Sorostélyonn io moddal
5 szemben jutat, de abba az széghény üdvezült Aszszony *kgd* szerelmes Anyja halála akadékot teön, melly szomorúságábannis hogy *Isten* *kgdt* vigasztallya, és teöbbszomorúságtól oltalmazza szivesenn kívánom. Továbbáis varom *kgd* parantsolattját, és talám az Szebeni sokadalom alkalmatosságával láthatomis, mellyet
10 engheddgyen *Isten* eörvendetessen *kgd* és eghészs haza reszeröl veghbe menni. *Szent* Miklos. 28. Decembris 1678.

Kegy d köteles szolgália Komja

Bethlen Miklos

205.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1679. január 31.

Keötelesen szolgálok edes Komam *Vram* és *Istenteöl* minden áldásokat kívánok *Kgdnek* kedvesivel égyütt. &c.

Noha mindenkori tapasztalt io akarattya *kgdnek* ezt az én irásomot nem kívanná, mindazonáltal az széghény Atyám háza
5 ilyen nagy haborubann lévén, sem illik, sem lehet, hogy avvagy tsak ilyen confidens jo akaro bizott Uraim előtt ne szollyak, tudom *nem* szükségh az rossz példát, es imez-s-amaz consequentiakot *kgd* előtt forgatnom, mert azokat az én irásom nélkülis el gondolta s-mondotta *kgd*, de méghis kérem *kgdt*, mulassa tsak azt el ez gonosznak orvoslásaba az mit el nem követhet. En az mint Redei *Vramnakis* irtam, az Aszszony ha Theremit veszti, az Scholába járo Eötsem veszti (.mert abba s-az többibe az *Aszszony*nak bizony tsak Ura neve viseleseigh vagion temporarius ususfructussa, ha ma ferjhez ménne, holnap mindenünnen ki
15 rakhatnok.) ha penigh Samuel rata portiojába károsodik, Miklos

és Pál Uramis szenvedti azt a kárt. Hiszem tsak teörvény uttjan legyen annyi mint az, ugy halloom ha igaz, máris megh ighirtek 6000 Tallért erette Urunknak, hiszen mind az Fiscusnak s-mind a betsülletes Emptornak ugy leszen iobb, ha legitime s-juridice
20 appraehendállják. En édes Komam Vram az mint mindenkor, ugy mostis kgd io akarattjába ighen megh nyugodva vagyok ez bayos materia arántis, keremis ighen bizodalmasonn kgdt, éltesen tanáttsal, ha Isten az Urunk elméjét ugian *nem* tsendesitti, s-az Jozzághoz nyulat, vagy az széghény Aszszonyhoz, hogy mit
25 kellessék tselekedni, magam akarok vala kgdhez menni, de ugy értém, hogy az Aszszony Apafi Miklosne Aszszonyomis megh beteghedvenn kgd oda ment, Vdvarhozis el megiek vala eörörest, de az mint kgdis irá, ebbe az materiaba az en jelen létem talam *nem* szükséghes, én Istenre s-kgytekre Istenteöl rendelt eszközök-
30 re bizom, latom az Mostoha Anyam eö kegyeme több farattságot kívánna töllem, de ha kgytek *nem* seghitheti, en bizony inkabb *nem*. Ayanlom Isten kegyes oltalmába kgdt. *Szent Miklos. ultima January*¹ 1679.

Kegyd köteles szolgália Komja

Bethlen Miklos

206.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1679. február 26.

Keötelesen szolgállok edes Komam Vram és Istentől minden áldásokat kívánok kgdnek kedvesivel égyütt. &c.

Az napokbann mind akartam kgdhez menni, de égy hétigh fekvém, mostis tsak imigy logok fenn, superveniala azon-
5 ba széghény Csernatonni Pal halála, kinek temetésére valo ménésemet ha eghésséghem enghedne mind privata obligatiomra mind az Collegiumra nézve szükséghesnek itilem, el sem mulatom ha lehet, mellyis leszen 1. Marty. Az széghény mostoha Anyam teghnap jöve ide, az Eötsem tanittása és szállása véghettis ugian
10 (.melyről a Csernatonni Vram halála sok gondolkozásra valo materiát hagyott.) de kivaltkeppen az maga boldoghtalansága miatt,

¹ január utolsó napján

15 hogy *Bethlen Farkas Vramatis* consulalhassa, En Uram *nem* tudom ha *Isten* a kgytek keresztyen munkaja által *nem* csendesitti az Urunk elméjét, sohais hogy mit kellessek tselekedni, mert az
20 mi az *Joszágot* nézi, ha az oda *leszen*, magánakis ugyan a kár, de a gyermekének a torkat mettzi megh, latom eö kegyeme énghemet s-az *Eötsémetis* kenszerghet, hogy valtsuk müis az *Joszágot*, mert ha *Theremi* oda *leszen*, mü nekünk kell potolnunk eö kegynekis az dost, az *Eötsenknekis* a rata portiot, de ezis mint lehessen,
25 holott itt *nem* teörvénnyel perlik s-vesztik ha vesztik, más az hogy énnékem bizony nintsen, ha akarnékis adni *nem* lehetne. Reménkedik nyavalyás hogy bár tsak tanátsot addgyon kgd, hogy mi tevö legyen, mert soha *sem* tud hova kapni, enis kérem bizodalmasonn édes *Komam Vram* kgdt éltesse tanátsával, en *ugian* quod ad me¹ mayd azt mondanám, ha *szenvedhető* két vagy harom ezer forint summával bé erhetne, *Isten* kezének esmérven ez látogatást adna, de hogy azt az *summat* megh adhassa én bizony *nem* hiszem, noha pénztét *ugian* a széghény *Atyamnak* én bizony *nem* tudom, s *nem* láttam, immar *Keresdre Hadnagyis*
30 mént volt teghnap előtt az *Aszszonyt* kereste, s-keresi mostis, hogy a penzt kérje, ez tsak nagy *Extremitas*. Kérem a széghény *Csernaton*i *Vram* helyébenn valo *Professor* állapottjáról írjon kgd *Balo Vramnak* vagy a kinek kgd illendőnek itili, legyenek vigiázásba, valamint az *Udvar* a *Curatorok* hire nélkül *ne* elegyittse
35 abba magát, *Ecclesiank* és *Scholainkra* nezve *nem* lévén az olljan *ighen* io példa. Az széghény *Aszszony* tsak kgd *resolutiojat* várja *Ozdonn* vagy *Kutyfalvan*. Ayanlom *Isten* kegyes oltalmába kgdt. *Szent Miklos*. 26. *February* 1679.

Kegd keöteles szolgália Komja

Bethlen Miklos

207.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1679. március 31.

Keötelesen szolgálók edes Komám *Vram*, és *Istenteöl* minden áldásokat kívánok kgydnek kedvesivel égyütt &c.

¹ ami engem illet

Ezt az Redei Vram levelét ez órában hozák, nem kesleltetvénn
semminégh im kegydnek megh kültem. Teghnap tsak perfunctoe
5 rie beszellek Ketzér és Absolon Uramékkal, sokat gondolkozám,
s-bizony sokat gyötrödöm elmémbe ezekenn az magyar dolgo-
konn, már a Frantzia és Császár között valo békesség megh
lévénn, akar mint ighirye eö a penzbeli seghittség continuatioját,
(.mert mondak azt eö kegyemek.) de én bizony semmi jot nem
10 reménlek, maga officerinek ugy hallom nem fizetett, s-magyarnek
fizet, mindazáltal oda fel sok költséghétöl menekedvénn, talám ez
utánn jobban reá erkezik, az Isten penigh nagyobb a Frantziánál
s-az egheszsz világnál. Az mint látám a bekesseghbe hat holnapot
tettek fel, hogy ha ki includaltatni^a akarja magát, én el hiszem
15 ugyan kegyd elégghé sollicitus, de hiddgye kgd az en bolond
elmém szerént, ha valaha bizony most kívántatik az Imattság, a
Tanáts, és vagy rendes Tractának, vagy seghittséghek mutogatá-
sával az széghény desperatoria jutott nemzetünknek megh tartoz-
tatása, hogy valamint specialis gratiakra haza ne oszollyanak,
20 melyteöl az Isten Szent Fiaért oltalmazzon. Kerdetlen in confiden-
tia & ex conscientia¹ irám kgdnek kivanván minnyájunknak eör-
vendetesebb nagy penteket ez máinál. Szent Mikloson. 1679.

Kegy d köteles szolgálja Komja

Bethlen Miklos

25 P. S. Redei Vramis írja nékem, hogy egygy hirt hallott felöllem,
de megh ne indullyak rayta, én bizony nem indulok egyebüve
hanem az Istenhez, a ki bizony tudom gondomat viseli, s-Proka-
torom leszen

208.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1679. április 3.

Keötelesen szolgálók edes Komam Vram és Istenteöl minden
áldásokat kívánok Kegydnek kedvesivel égygütt. &c.

Nem akarvänn teghnap a kettös Innepenn jartatni, most már
nem akarám a kgd tudositását halasztani; Kgd Cseötörtöki sza-
5 va szerént énghem teghnap előtt evocaltak, de mi formánn s-miért

¹ bizalommal és lelkiismeretességből

^a [előbb:] includalni

nem tudom, mert magam vadászni voltam, s-tsak megh allott deáke mitsodae a kapu előtt, s-ott egy Jobbágyomnak megh mondták, s magok mingyárt mentek el Kapolna s-Küküllővár felé, immár neveket sem tudvan, bayal kell az országhba szélyel
10 kerestetnem, nem ighen io processus Deák Uraméktol, hogy ily-lyen nagy dologhba eő kegyemek ugy kotyaznak, de ugy hiszem Director Vram Instructiojából fogh lénni, ki énghemet a Kun István Vram Zagori praensioia miatt, ha lehetne egyy kalán vizbeis el vesztene, nagy eszköznekis hiszem Barrabás Vramat
15 lénni ebbe az én haborgattatásomba, mert az őszszel a Dütső Szent Martonba Vármegeye szekinn valo perlekedése utánn ighen megh indulva lévénn monda magamnak: El hiddgye Vram kgd, nem vetek sok üdöt néki, megh talám tsak az Vármegeyéből sem megiek addigh ki, olly hir eri kgdt, hogy bizony felejtí a Zagori
20 portiot. Ez eddigh lön, de akarki legyen oka s-akarmint, én az mint kgdnekis mondam Cseötörtökön, En Istenembe ugy bi-zom, hogy evvel az alkalmatossággal hozza eő Felsőge az en ártatlanságot nap fenyre, es gonoszt gondolvánn az emberek felöllem azt az Isten iora foghja fordittani, mert noha az Isten
25 titkos rendeléset nem tudom, de emberi mod szérent szolva, ha tsak a lelkeket el nem akarják az emberek vesztetni, és gyanura praesumptiora avvagy hamiss tanukra nem teszik a Teörvényt, soha bizony nem felek, tsak kerem ighen bizodalmasonn kgdt, legyen azonn Kgytek, hogy teörvenytelenül ne haborgassanak,
30 vagy kezesim által vagy más violentia ne érjen, elé megyek bizony s-compareálok, és ha Istenem s-lelkem ismérési forumánn propo-naltam, bizony az Hazám előttis számot adok Isten seghedelme által minden actáimrol s mennyen véghbe az mit az Isten felöllem rendelt; Kérem továbbis ighen bizodalmasonn kgdt, eltessen to-
35 vábbis io akarattjával Tanáttásával, mint procedallyak, hiszem én ferfi vagyok nem Aszszony, megh tudom a szot tartani, ha nem égieb inkabb bona fide assecuralom kgdt levele viszsza adása felöll, minden parialas mutatós vagy égyéb tsalardság nélkül, Uram Amicus certus in re incerta cernitur,¹ bizony megh lattya
40 kgd üdövel vilagosonn, hogy legh nagyobb bünöm énnékem ezekbe az motusokba az volt, hogy égyütt voltam rab Beldi Pállal, egieb aránt Vramnak igaz hive, hazámnak igaz fia, és inter privatas personas² kivált keppen kgdnek és Redei Vramnak igaz

¹ A biztos barát a bizonytalanságban bizonyosodik meg.

² a magánszemélyek közül

io akarója voltam. Kgd io akarattját várván *Ayanlom Isten*
45 kegyes oltalmába kgd. *Szent Miklos. 3. Aprilis 1679*
Kgd köteles szolgálja Komja Bethlen Miklos

*Széghény Bethlen Farkasne Aszszonyom ighen nehezenn va-
gion.*

209.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1679. április 11.

Keötelesen szolgállok edes Komam Vram és Istentől minden
áldásokat kívánok kgdnek kedvesivel égyütt. &c.

Az en mostani bayoskodásimrol hosszas irással kgd fárasztani
nem itilem szükséghesnek, oda ment szolgálom kgd, Redei, és
5 Bethlen Farkas Vram tettését foghja követni, én az kgytek io
akarattjába megh nyugodttam, es-Isten utánn bizomis Kegyls
Vram gratiajához ártatlanságomhoz és kgytek atyafiságához.

Vagyon egyy más rendbeli supplicatiom kgdhez valami birság
dolgából aztis szoval ezenn szolgálám által nyuytom kgdhez var-
10 ván az arántis io akarattjat Ayánlom Isten kegies oltalmába
Vram kgd. *Szent Miklos. 11. Aprilis 1679.*

Kegyđ köteles szolgálja Komja

Bethlen Miklos

Felette keövetem Vram kgd a^o papiross fottárol, bizony tsak
15 két Arcus papirossom sem marad ugy látom, megh nem hozatok
nem leszen.

210.

Teleki Mihálynak

Homoródszentpál, 1679. július 8.

Mint kedves bizodalmas Vramnak Komamnak keötelesen szol-
galok és Istenteől minden áldásokat kívánok kgdnek kedvesivel
égyütt. &c.

*. . .[e mondat függőlegesen a margón]

Akarám vram kgdt ez hidegh Scythiából látogatni, kívánván
5 hogy írásom eghészs Házával égyütt kgdt talállya eörvendetes
állapotba, Enis vram mégh az kgd szolgálattára élek, de az
Feleségem tsak continuallya az betegheskedést, hanemha mar
Isten utánn a savanyu viz curallya; mellyhez mint extremum
remediumhoz confugialunk immár az Doctorok iovallásából.
10 Valobann bé telik raytam amaz ember panaszsza, a ki csudalko-
zik volt rayta, hogy a szöleje el pusztul, noha esztendeigh sem
megyen felelje, enis valoban iol megh épültem itt hogy esztendő-
teől foghva itt nem voltam, hihető Zabolánn, mint hogy két eszten-
dőtől foghva ott *nem* voltam, hasonló képpen, mint hogy penigh
15 egy két holnapigh ebbe a két hitván fel hagyott Jozzagotskaimba
kell mulatnom, ha kgd latogatásába ritkább leszek, megh botsás-
son, annalis inkább, ha az alatt a Tractara valo ki ménés miatt
kgdt mostanságh *nem* láthatnam. Kérem azonba ighen bizodal-
masonn kgdt, annak az háaládatlan Rab Varadi Ferentznek, és
20 tökелletlen Szeghedi Gyeörgynek ellenem valo munkaiba legyen
Igassággal és io akarattal kgd hozzám, ne saynallyon kgd egy fél
órátskát adni ez levelem megh ado szolgálomnak, és értse megh kgd
fundamentumosonn az en Igasságomot, és az nagy boszszuságot,
és kárt mellyet ebbe az materiába szenvedek, mert az az ember
25 valamint az en nagy io téteményemmel, ugy az mostani kgytek
Resolutiojávalis abutal, és nem tsak azt kívánnya, hogy én az
penzt megh addgyam néki, hanem aztis, hogy ha mindent kedve
szérént megh fizetnékis, méghis az Jozság mellyet már sok idővel
az előtt el adott eöreökössön énnékem, tsak Zalagba legyen nál-
30 lam, mellyet én bizony soha sem tselekeszem, ha mind Jozságh
s-penz oda lészenis töllem, bizony edes Komám Vram olyan
roszsz pelda leszen ez, ha szabad leszen egyszeri Contractusit az
Venditornak igy fel gázolni, nem tudom mind kgd, s-mind más
mint bizhassek igaz pénzénn io moddal keresett Jozsagihoz, ho-
35 lott mind az Decretum s-mind az *Articulusok* az ilyen feje váltsá-
gába valo el adást teszi legh állandobbnak, ha az sem állhat megh,
hat a gyénghébb fundamentumu acquisitiok felöll mit reménlhet
ki ki, tudom ha raytam kezdődikis az ilyen dologh, de nem
raytam véghezódik.

40 Az Aszszonynak mind feleséghemmel égyütt kívánok boldogh
szabadulást. Ayanlván Isten kegyes oltalmába kgdt eghészs há-
zával égyütt. Szent Pal. 8. July. Anno 1679.

Kegd keőteles szolgália Komja

Bethlen Miklos

45 Az Collegium dolgairol ugy hiszem Matskási Vramtol bővönn
fogh kgd informaltatni, mert Keresdenn hogy kgytek ott nem
lehet, én eö kegyemét kertem hogy kgytekkal beszéllyen, bezzegh
Püspök Vramis ollyal foga Szembe az Gillanyine Aszszonyom
Fratai portioja véghett, hogy én bizony eghészs Frataért sem
50 tselekednem azt megh, mint hogy penigh abban kgd egyyk Regi-
us szükségh Püspök Vramat abban megh csendesíteni, mert mais
megh vagyon az a Minuta, mellyet szorol szora el olvasvänn
Püspök Vram előtt, ugy ada kezet rolla eö kegyeme, bizony iobb
volna annal, ha eö kegyeme a Kővár vidéki falukot az menyi nyari
55 dologgal tartoznak most Enyedre s-Aytonba küldene a Scholak
Jobbagyi keönnnyebbitésére, mellyet bizony illik kgyteknék eö
kegyemével megh tseleketteni, Redei Vramnakis irtam ezenekről
Isten kgyteket rendelte az ilyen io dolgokra, melyre seghittseis
sziböl kivanom.

211.

Teleki Mihálynak

Zabola, 1679. július 24.

Keötelesen szolgálók mint kedves bizodalmas Vramnak Ko-
mamnak és Istenteöl minden áldásokat kívánok kegdnék kedvesi-
vel együtt. &c.

Akarám Vram kgdt latogatni, kívánván hogy irásom talállya
5 eörvendetes állapotba kgdt. Azonban nem kétlem érthette kgd az
kgd Postáia az en Tisztartom és magam bolondsagom miatt mint
jartunk Bethlen Farkas Vrammal, mellyet mostannis az eö kegye-
mének irt levelemböl bővebben megh érthet kgd, mint hogy pe-
nigh eö kegyeme azt ighen appraehendalta, ha vagy eö kegyeme
10 informatiojából vagy másképpenn kgdnék az aránt scrupulussa
volna, bizodalmason kérem, ne legyen, "seöt Bethlen Farkas Ura-
matis complanallya" mert én bizony iobban megh nem gyunha-
tom, hanemha Papistává lennék, s az Paternek gyunnam megh,
nemis kívánom liogy az én levelemmel soha senkiis igazásban
15 procedallyon mint én azokkal procedaltam, mihelyt osztán az
hibát eszemben vettem, Isten kgdel szemben juttatván ha kívánta-
tik bővebben mentem magamot, noha bizom, kgd iránt nem

...^a [margón]

fogott szintenn annyira az a münket tam publice quam privatim¹
vesztegető gyanu. Ayanlom ezzel Isten kegies oltalmaba Vram
20 kgdt. Zabola. 24. July. 1679.

Kgd keöteles szolgália Komja

Bethlen Miklos

212.

Torda város tanácsának [?]

Bethlenszentmiklós, 1680. április 16.

Szolgálók és Istenteöl minden áldásokat kivanok Kgyteknek
&c.

Kgytek levelét az Tordai Vramékkal valo Tractarol véttem, de
ha tudttam volna hogy olyan rettenetességnek lassék eö kegye-
mek előtt az dologh, nem farasztottam volna sem magamot sem
5 kgyteket velle, hanem Istenteöl s-üdötöl vártam volna törvényes
uton valo orvosságát megh bántodásomnak, az mint hogy
azonn utra viszsza kell lepnem, ha eö kegyemeknek az békesség
nem kell; Nekem penigh pro salvanda Conscientia¹ elég ez, hogy
10 nem tsak nagy patientiaval és keresztyéni szeretettel éltem eddigh
eö kegyemekkel, hanem kárommal és betstelenséghemmelis ki-
vántam eö kegyemekkel megh égyezni, melly hogy nem én ray-
tam mulik, megh bizonyitya maga az dologh, holott nagy része
az én kívánsághimnak olyan, az mellyet gorombaságh volt felis
15 ténnem, holott birom ugymint az földeket széna füvet, mellyet én
sem hogy addgyanak nem tartoztam kérni, hogy el ne vegyenek,
arra sem kérem, hanem ha lehet bizony megh oltalmazom az
enyimet iobban ez után mint sem eddigh, ha tsak egyy talpalatni-
hoz nyulnakis.

20 Az nélkül az hitvan Toohely nélkül ha eddigh el eltem, ez
utannis el tudok élni Isten io voltából.

Az Kortsoma dolgát a mi nézi, ha taval magá az Hadnagy ne
kinallyon velle, hogy arendályyam megh, lévén elég boros
Joszagom, nem leszen kárommal, nékem bizony eszemben sem
25 jutott volna, de úgy hittem, hogy mind oll्यान kívánságokat
tettem fel, mellyek az eö kegyemek személyes megh sértődések

¹ mind köz-, mind magánemberként

¹ lelkiismeretem megmentésére

nélkül lehet^a, es közönseghessennis nem hogy károkra, hanem inkább hasznokra szolgál, mellyet meghis tudnék mutatni, de hagyom ebben, köszönnénn az kgytek eddigh valo faradttságát

³⁰ Ayánlom égszers-mind Isten kegyes oltalmába kgdteket.
Szent Miklos. 16. Aprilis. Anno 1680.
Kegyetek szolgáló io akaróia.

Bethlen Miklos

213.

Apafi Mihálynak

S. d., [Gyulafehérvár, 1680. június 3. előtt]

Bethlen Miklos aláztos Supplicatioja Ngodhoz mint Kglmes Urahoz!

Kglmes Uram egy Thasnádj Balogh Kata nevő Aszszonytól vettem itt ben a' Várban, Kis-szász (alias Sido) uczában egy

⁵ puszta házhelyet száz forinton, mellyet ő bono & perpetuo jure¹ birt.

Alázatossan könyörgök Ngdnak méltoztassék kglmessen ennekem arra az Emptiora Consensust cum jure regio, ad utrumque sexum & Legatarios² adni.

¹⁰ Mely Ngod hozzám valo kglmességét énis holtig valo aláztos hűséggel igyekezem Ngodnak megszolgálni.

N. K. V V.

214.

Apafi Mihálynak

S. d., [Gyulafehérvár, 1680. június 6. előtt]

Bethlen Miklos aláztos Supplicatioja Ngdhoz Kglmes Urához.

Itt Fejérváratt kglmes Uram, Kis-szász alias Sido uczában vettem Köröspataki Jánostól es Gergelytől, egy kis fundust ötven

⁵ forinton.

^a [utólag besúrvva]

¹ törvényes és örökös jogon

² a király által adományozott joggal mindkét nembeli örökösök részére is

Alázatosan könyörgök Ngodnak mint kglmes Uramnak, méltotassék nekem Consensust adni reá, cum jure regio ad utrumque sexum & Legatarios.¹

¹⁰ Ngod kglmességét enis alázatosan életem fogytáig meg-igyekezem szolgálni &c

K. V. V. N.

215.

Lugosi Ferencnek

Vajdakamarás, 1681. augusztus 12.

Szeretettel szolgálók és Istenteől minden áldásokat kívánok kednek edes Sogor Vram kedvesivel égyütt. &c.

Mint hogy ez a hitvan tizenöttni házból allo falutska nékem, az mostoha Anyam es Eötsem Samuel lovassinak es némelly Kükül-
⁵ lö Vármegyei betsülletes embereknek Quártélyok, az mint a Sogor Barcsai Mihaly Vramnakis irtam felölle, ha mod volna benne Vrunktól egy Protectiotskat kérnék reá, hanem édes Sogor Vram ha eö kgme procurallya, kgd ne saynallya megh iratni. Tovabbis az dispositiokrol ha tudosithatna, mert ha tudnám mikor lesz
¹⁰ Szamos Uy varrol a mozduias, tseledemet szekereimet nem teke-reghetnem koplaltatnam ott Szamos Uy vár körül az alatt a migh ott Szamos Uy varatt dispositiokat tesznek az Vrak.

Kerem erreis kgdt, mert felek az utánn el felejtem a sok te s-tova kapás között, amaz Feyervari Kerispatatiek fundusa felöll valo
¹⁵ levelek ha kgdnel vadnak külgye hozzam io ighireti szerént, mert osztan égygüd kgdis a sok dologh között rosszszabbul érkezik elé keresésére.

Nemetibe szereztettem én szállást, nem tudom ha leszene valami mulatás post. 16. ott Szamos uy varatt, ahöz kepest provideal-
²⁰ nek a profontrol.

Kgd atyafisagos tudositását várvánn Ayanlom Isten kegyes oltalmába kgdt. Vajda Kamarás. 12. Augusti 1681.

Kegydz szolgáló Sogora.

Bethlen Miklos

¹ király által adományozott joggal mindkét nembeli örökösök részére is

216.

Lugosi Ferencnek

Vajdakamarás, 1681. augusztus 14.

Szeretettel szolgálok edes Sogor Vram kgdnek.

Ez levelem megh ado Szolgámot küldöttem kgdhez, az ide valo protectiojért, es az dispositiokrol valo tudositásatis megh szolgá-
lom kgdnek, mert semmit sem tudok, ha oda kellé [...]d 16.
⁵ praesentis ménni vagy nem. Ayanlom Isten [...] kgd. Kamaras
14. Augusti Anno 1681.

Kegy d szolgáló Sogora

Bethlen Miklos

217.

Kun Istvánnak

Gyulafehérvár, 1682. november 22.

Szeretettel szolgálok és Istenteől minden áldásokat kívánok
edes Apám Uram kegydnek kedvesivel együtt. &c.

Ide Feyervárrá érkezvénn az estve szomoruan értém keg d
betegséghe t es a miatt ide nem jöhetését, kivanom azert hogy
⁵ Isten keg dt gyógyítsa erősítsé. En Istennek háálá magam eghés-
ségbe vagiok s Boriskais, de Mihokot a negyed napi hidegh lele,
a Feleséghe met penigh gonosz erőss nátha gyötri sok az ideje.
Kerem kgd t tudositson maga eghességhe ről. A Gyűlés állapotjá-
rol semmit sem tudok kgd nek irni, még h kezdeti sem lévén.
¹⁰ Addgia Isten kgd felöll örvendetes hirt halhassak. Albae 22. 9bris
Anno 1682.

Keg d keöteles szeretettel szolgáló fia

Bethlen Miklos

218.

Bethlen Gergelynek

S. d., [?, 1683 június]

Édes bátyám uram. Az itt való salaguardok a harang félre
verésről megtudták, hogy idejött valami had s kérdezték, micsoda

had, mondták, hogy erdélyi had s kérdezték, mire való? mert hiszen ide alább is vagyon had, hát az is mire való? Mondta a
5 szolgám: az arra való, hogy a kóborló tatárt ha kapja, levágja. Mondták emezek: igen jól vagyon, a Hámnak avval békességet, kedves dolgot cselekszenek, mert ezek az ebek a Hámot sem ismerik. Midőn a szolgám mondta volna, miért járnak olyan
10 lassan, lám a kapucsi basa sietteti őket, azt mondta, hogy őket bizony a kapucsi basa nem sietteti, mert a dolog nem is siető, más az, hogy a mint ő nekik mondták, nem messze immár a német, a hová kell nekik menniek. Midőn a szolgám kérdezte, miért kerülnek Kolozsvár felé, azt mondták, minket a magyarok visznek, a tú emberetek, a Kám másfelé ment volna, de azt mondták,
15 hogy az az út igen szoros, azért fordult erre. Noha hitván ember szavai, mégis meg akarám kglmednek írni. Ajánlom Istennek kegyes oltalmába kglmedet. Kglmed atyafia, szolgálja

Bethlen Miklós

Igen köteles szeretettel megszolgálánám kglmednek, ha mód van
20 benne, adjon vagy húsz lovast az én Kamarásra menő szolgám mellé, hadd vigyáznának ott, az erdőkön bátran eljárhatnának s az faluban is strázsákkal, míg a derék had oda érkeznek, mert az had lassan jár, addig a nyargalója mindent elkövet; bizony megköszönöm s szolgálom kglmednek. A vitézeknek is megjutalmazatom fáradságokat.

219.

Apafi Mihályné Bornemissza Annának

Gyulafehérvár, 1683. október 27.

Alázatos hüseghemet ayánlom, es Istentől minden aldásokat kívánok, mint Kgyls Aszszonyomnak Ngdnak meltosagos szerelmesivel égyütt. &c.

Nagyságod 25. praesentis keölt meltoságos levelétis 26. estve
5 alázatosson véttem, kegyls parantsolattyát erterm, es tehetséghem szerent el követniis igyekezem; egyeb dolgokkal nem akarvänn Ngdt terhelni Komám Vram Nalátzi Vramnak irtam. Kivanom ezzel hogy Isten Ngdt kegyls vrunk boldogh érkezésével hamar örvendeztesse. Feyervar. 27. 8bris Anno 1683

10 Nagd alázatos hive es szolgálja

Bethlen Miklos

220.

Teleki Mihálynak

Vajdakamarás, 1685. január 15.

Mint kedves bizodalmas *Vramnak* Komámnak keötelesen szolgálók es *Istenteöl* eörvendetes *Uy* esztendöt kívánok *Vram* kegydnek kedvesivel égyütt. &c.

⁵ Nem kitsin szerentsétlenségemnek tartom *Vram*, hogy az *Istennek* Feleséghemenn valo gyakor látogatása mostis uýulvann, a kegd mostani haromszeki uttyába keötelességhem szérént kgdnek nem szolgálhatok, de nem tehetek rolla, hanem arrol kgydt betsüllettel követem, es egyszer s-mind bizodalmason kerem, vétkül ne tulaydonitssa, hitván házamhoz penigh parantsollyon.

¹⁰ Azonban kerem *Vram* bizodalmasonn kgd, ha valaki találkoznék, a ki a mostani alkalmatossággal abutalvann *Kun Istvan Vram* es a *Sogor Uramek* es feleséghem ioszagotskái iránt kegd busittanák, rendeletlen kivansagoknak ne annuallyon, mint hogy a menyire en gondolhatom, nemis az a kgd faradttságának tzel-
¹⁵lya, hogy ott *Joszagokrol* mikreöl itillyen, holnapok vagy esztendök kivantatvänn ahoz; Melyre nézve, es mint hogy, a mivolta^a már enis oda be birok, senkitöl mégh tsak panaszt sem hallottam, nem hogy valaki perlett volna, affeletöl nem tarthattam, es ahoz képeste nemis készülhettem. Egyeb aránt ha a *Feleséghem* eghes-
²⁰séghe enghedné, bizony inkább szeretnem az havas alatt fütözni, mint sem itt.

A kegd io akarattyat *Vram*, addgya *Isten* mind én, mind *Sogor Vramek* es maradekink, hálálhassak megh kegdnek es maradekinak. *Isten* a keözönseghes iora kgd sokaigh boldogul eltesse.
²⁵ Kamaras. 15. January Anno 1685.

Kegd keöteles szolgálaja Komja

Bethlen Miklos

221.

Balogh Zsigmondnak

Bethlenszentmiklós, 1685. október 7.

Mint jo akaro *Uramnak* szolgálók es *Istentöl* minden vigasztalást kívánok *Uram* kglđnek

^a [olvasd:] amióta

Tudván kglđ házának nagy változását (mellyet hogy *Isten* vizsgálásával orvosollyan kívánom.) eoromest nem busitanam kglđt, de az szüreti alkalmatosság közölitvén, kételen vagyok véllé. Tudhattja, kglđ az előttis requiráltam volt kglđt, hogy Szépmezőn az én földemen lako kglđ Varga Mihály nevű Jobbágya dolgát igazittsuk el, mert hogy az Jobbágy kglđé, az bizonyos, hogy az föld á' kin lakik enyim, azis bizonyos, edgy néhány esztendeigh a' mie termet bora buzája a' dézmát nékem belöle igazán megh adta, az ország adóját az Jobbagyimmal edgyüt adta, a' mint mind ezeket jo relatoriával megh bizonyittok kglđnek; Már tavalytól fogva kivált, sem nékem dezmat, sem az Jobbagyim közzé az eo része szerént valo adóját adni nem akarja, hogy az földemen csak ugy lakjék, és üdövel az földis abáalienáldgyék, magha kglđ itéletire hagyom, mint szenvedhessem, hanem szeretettel kérem kglđt Complánallyuk, mert az veszekedéshez bizony kedvem nincsen akarkivelis, annál inkább it az szomszed-ságba kglđel.

20 Tudosicscon kglđ, ha az Felvinczi *Uram* minap ide hozta penze kglđnél vagyóné mégh, bizony ha ugy bännék az jo Attyámfia Várodi *Uram* velem, a' mint olyan nyomoruságból (.melybe eorökké oda veszet volna ha én nem löttem volna.) ki szabadito Attyafia érdemlené, sokat cselekedném.

25 Valami Relatoriákat kültem, kérem apertallya kglđ, ha betegh nem löttem volna az Aszszony temetésére bizony el mentem volna. *Isten* vigasztallya *Uram* kglđt. *Szent Miklos*. 7. 8bris Anno 1685

Kglđ szolgáló Attyafia
baráttya

222.

Szeben városának

Bethlenszentmiklós, 1685. október 8.

Mint kedves jo akaro komám *uramnak* szolgálók és *Istenteő*l minden aldásokat kívánok kgyteknek. &c.

5 Augusti keölt kgytek levelét réghen vettem becsülett, de hoszszas betegséghem mia választ rá nem tehettem, hanem im-már *Isten* anyira gyógyitván irhatom kgyteknek hogy én bizony a veszekedést nem szeretem, es kivált szomszedimmal nem kívánom, de olyan darabos és vastagabb terminussalis elhettnék,

micsoda emberek ezek az Bolkacsiak, hogy ha minden ebben
mennek el, emberis hal megh miatta, edighis megh let volna, ha
10 enis ugy akartam volna mint eők, hogy azért kgytek megh csende-
sítésére igyekezik aszt Istenesen cselekeszi. Nekem édes komám
uram véllek két dolgom vagyon, egygyik réghi Egy jobbágyom-
nak potentiosa kaptivatioja, mely véget Törvént kérettem régen
kgytek praedecessorival, de mai napigis sem léöt a Justitiae admini-
15 nistratio. Masik az az arok, mellyet akár mint tagadgyak hogy
nem eők ásták, de nem ugy vagyon, mert én Oculatorokat vittem
oda Vármegye tisztet és egyéb hütös embereket a kik a szemekkel
látták az Uj kapa és ásonyomot, melyről testimonialis és Relató-
riak vadnak, ez pedigh oly dolog, hogy ha most ezen az öszszön
20 megh nem orvoslom, el kel az én malmomnak veszni, miatta,
mellyet sok ezer forintnál inkább bännék, és ha nem tudom micso-
da veszedelemmel leszenis, de megh kel orvoslanom, hogy azert
azok az infallibiliter Consequalo gonoszok ne legyenek, a mint
kgytek irta, bocsássa kgytek becsületes két attyafiát, ad 22 praesentis
25 Octobris az kik 21 érkezzenek Bolkácsra hogy osztán 22
láthassunk dolgunkhoz, nézzék megh eő kgytnek és ha lehet
egyezzünk megh, mind az két dologrol, ha mi it in suspenso
maradna jöjenek be az Bolkacsiakis Fejervárra kgytek eleibe és
ot szakaszuk végét, tudom én a Gyülésben ugyan mennek kgytek-
30 kel polgarok, azok közül ide diversálhattnak sine ullo dispendio
és innét 23 Fejervarra bémehettnék, mert ennek édes komám
uram a Gyülés előtt kell lenni, mert ha nem complánálhattyuk,
énnékem Úrunkat és az Országotis megh kell rolla találnom, mert
a mint fellyebis irám, ha ez öszszön megh nem orvoslom tiz ezer
35 forintnális nagyob kár találhát, kiket küldgyön kgytek abban én
kgyteknek nem praescribálok, ugyan, de igen akárnám ha Milesz
és Frank uramék lennének, mint hogy magyarulis jól tudnak; ha
kgytek eszt posthábéállya és ezeket az goromba s eczersmind
40 furibundus parasztokat tsak mag ducensára bocsátya ember
halális leszen s külömbennis jövendőben nagy karban ejtik mago-
kat, kgytek engem tudosicson, én nekikis megh izentem hogy az
eő dolgokrol irtam kgyteknek, hanem eökis külögyék embereket
bé kgytekhez, mar mit cselekesznek eő dolgok, ego quod Christia-
nus débet primo pacem offero¹ ha kel jo, ha nem tudom utamat
45 és procedálok. Ajanlom Isten oltalmában kgydt, Szent Miklos 8
8bris 1685.

¹ én, mint keresztyénhez illik, először a békét ajánlottam

223.

Küküllő vármegyének

S. d., [Bethlenszentmiklós, 1685. november 20. előtt]

Bethlen Miklosnak bizadalmias Instantia [!] Nagtokhoz
Kgyltekhez

Mitsoda mesterséges arkot indítottak legyen a' Bolkatsiak az
en Malmomnak veszedelmere, a' nyarba Balog Boldisar, Horvath
5 Istvan, es Banfi Boldisar Uramek lattak. Ollyan nagy karomnak
meg orvoslása vegett, mint talaltam legyen meg a' minapi Gyüles-
be a' Nemes Varmegyeket eö Nagokot s eö Kgylket közönsegesen,
es mint admonealtattak eö Nagok s eö Kgylmek a' Szebeni Ura-
kot felölle, arról valo Testimonialisbol Constal. Mivel penig a'
10 szász Urak ad 27 praesentis igittek hogy in facie loci¹ Compl-
nallyak, bizadalmason kerem Nagtokot Kgylket exmittallya Ba-
log Boldisar, Sarosi Janos, Bogataj Ferentz, Horvath Istvan,
Arkosi Janos, és Banfi Boldisar Uramekot azon napra ide *Szent*
Miklosra, hogy a' Nagtok kegyltek jo akarattya, és az eö Kgylmek
15 atyafisagos faratsaga által complanalhassuk jobban a' dolgot.
Mind a' Nagtok s Kgyltek jo akarattyat, mind az eö Kgylmek
faratsagat meg igyekezem szolgálni. Egyebb aprolekosobb
dolgaimról requiraltatvan szoval Nagtok Kgyltek, Varom jo aka-
20 rattyat, és kivanok Istentől minden aldasokot Nagtoknak
Kgylteknek.

^aNgtok kegyemetek köteles atyafia szolgaja.

Bethlen Miklos Jo. V. V.^a

224.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1685. november 21.

Kötelesen szolgálók mint *Vramnak kgdnek. &c.*

Noha a Feleség hem nyavalyaia olyan súlyos, hogy tsak az
Isten tudgya ez kis irásrais mint vehetek üdöt, mindaz által

¹ a helyszínen

^a...^a [autográf]

bizodalmason kérem Vram kgdt legyen mentő Patronusom, en
5 látva hiszem hogy ez megh gyógyullyon. Nekem ugián Commis-
siot sem hoztak, de tudvánn rendemet ugián nem vonnam el
magamot, de tsak lehetetlen mennem, bár adtta volna Isten Fey-
ervárrá se mehettem volna, talám ha itt honn gondgiat viselhettem
volna, ilyen desperate nem volna. En ugián ha ott volnek, sem
10 tudnek mostis egyebet mondani, mint a mit utolszor Feyervarat
mondottam. Isten kegyes oltalma legien Vram kgden. Szent Mik-
los. 21. 9bris 1685.

Kegd köteles szolgaja Komja.

Bethlen Miklos

225.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1686. január 14.

Kötelesen szolgálók és Istentől minden áldásokat kívánok
Vram kegdenek kedvesivel égyütt.

Akarám Vram kgdt latogatni tudosítani, Isten sok jot addgyon
Vram kegdenek mind ott létembe tapasztalt, mind az utann hallott
5 hozzam valo kegyes Compassiojiert. En Vram a Fiamot valoba
beteghenn talalam az Orbántzba az el mult Csötörtökön, az előtt
penigh annalis rozszzabbul volt, mar ugián Istennek háálá megh
tért, de a dagadása lassan apad, mostis ortzaja s-kivalt a bal
szeme rutul ki dagadott, az hideghis harmad naponkent s-nehá
10 mindennap borzogattja miatta, bizom ugián Istenbe hogy nem
tsak megh marad, de talám eggy hétre helybeis áll, mellyet bizony
aligh várnék, es ha Isten addgya mingyárt beis megyek perepu-
tyostol kgytek közze, mert nohá ugián a Bagolykent itt inkább
szeretnem, de tuddgya Isten, hogy magam faylalom, hogy há ugy,
15 a mint tartoznám nem szolgálhatok ebbe a szoross ügybe, mert
a véremmelis iol tennek há lehetne utolso spitzre jutott Ecclesian-
kal hazánkal.

Tudom Vram vékony tettzésem nélkülis el nem felejtí kegték,
de talam ne mullyék el a Lengielnek aperta, es az alatt másoknak
20 kikhez quovis respectu bizhatunk occulta requisitioja ^ainforma-
tioja. ^aVgy hallom Ubrisi Varadra jeött, hihető ott dolgozik, talám

...^a [margón]

jo volna nekünkis hadat fogadnunk. Kgd prudentiajára bizom,
es Istenért kérem irásomat magiarázza iora, bizonyítottok eő Fel-
séghevel, *Uram*, hazám, Ecclesiam feltése izgat eýel nappal, mikor
25 a szomorúságtól annyira menekedhetem, es felek attól, ezt az
Istentől a Tanátskozasra adott Telet a többi utann ne vesszünk
a mű szokott negligentiankal s értéktelenségünkkel. Ezékről kivá-
nok vala kgdel beszélni, mellyet addgya *Isten* hamar es jól
lehessen. Kerem *Vram* kgd, irásom tsak kgdnel legyen, tudgya
30 kgd az én boldoghtalansághimot. Azonba legien io mentöm kgd,
ha *ighen* hamar bé *nem* mehetek, melly kgd *Istenes* io akarattyatis
minden kötelességghel megh igyekezem szolgálni. Ayánlván *Isten*
kegies oltalmába *Vram* kgd. *Szent Miklos*. 14. January *Anno*
1686.

Kegd keöteles szolgálja Komja.

Bethlen Miklos

226.

Szatmári Gáspárnak

Bethlenszentmiklós, 1686. január 21.

Szolgálok *knek*.

Matskasi *Vramek* a Collegiumnak hasznos dolgarol irtak né-
kem, maga Matskasi *Vramis* penzt kíván, en mindeniket jóval-
lom, szoval Vizaknai *vram* bővebben declarallya, kgd sietve
5 mennyen bé Szebenbe, hogy a penzhez nyulhassanak, mert *dam-*
*num in mora*¹ En *ugian* most bé *nem* mehetek, de az semmi. En
eő kgyket megh *hiszem* s-bizom *rayta* kgdel együtt. Ayanlom
Istennek kgd. *Szent Miklos*. 21. January 1686.

Kgd szolgáló barattja

Bethlen Miklos

227.

Teleki Mihálynak

Marosvásárhely, 1686. március 16.

Keötelesen szolgálók és *Istenteöl* minden áldásokat kívánok
Vram *kegdnék* kedvesivel égyütt.

¹ a késlekedés kárt okoz

Egy Szolgám mondá, Csáki László felölli hallotta ugyan maga egy Lengyel Gyeörgy nevü szolgájától Kolosvárott, hogy nem sokára Kaplyanba várják, az a Lengyel Gyeörgy Redei István Vram szolgája volt réghenn, es osztan hazasodott Csakine Asszonyom udvarabol, a feleséghe Kaplyanba vagyon, magais ott fogh lenni most, kgyd el hivathattja s-véghére mehet tölle, oda <fogott> járt mostani uttyábais Csákinak velle egygyütt. Kerem kgdt legyen tsak kgdnel ez, hogy én irtam kgdnek.

Azonba egy Veres Gyeörgy nevü hadnagyé mitsodae Kolosvári az egheszsz hosdát mellett rettenetes pusztittást sattszoltatást teszen a falukonn, es a többi között az én Jozzagomonn, mellyet most sietvénn particulariter *megh nem* irhatok, kerem V[ram] kgdt, ha lehet orvosollya *megh, nem állhat[ia]* az a feöld a sattszoltatását. En ha Isten enghedi Besztertze Tayekára igyekezem, iobbannis mennek, ha a mászo lovak enghednék. Ayanlom Isten Szent áldásába Vram kgyteket. Vasarhely. 16. Marty reggel 7. orakor. 1686.

Kegd köoteles szolgája Komja Sogora.

Bethlen Miklos

228.

A deputatiónak

Máramarossziget, 1686. március 20.

Mint kedves bizodalmas Uraimnak köotelesenn szolgálók és Istentől minden áldásokat kivanok Ngtoknak kegyteknek kedvesivel egygyütt. &c.

Akarám köoteleséghe szerent Ngtokot kegyteket tudositanni, relegalvánn nagy részént az Vr Teleki Vramnak irt levelemre, melyből N. Kgytek az eddigh valo dolgokot ertheti, mellyre nevez ujiabb irással nemis terhelem, hanem tsak kerem Ngtokot kegyteket, kivalt az 3dik difficultásrol consultálkoddgyék, a dolgokot maturállya, mert azt ember a ki nem látta, soha sem hinné, mint el romlott ez a feöld, de mind azis semminek tartathatik ahoz képest, a mitől mar ez Extremitásba félhet ember, maga ez a széghény nepis ettől fel, es a mint mondgiák, ha az én iöveelemmel nem reménlettek volna valami pihenest, eddighis mind puszt-

tánn hadtták volna a falukot. *Isten Ngtokot kegyteket minden*
15 *jora seghillye. Szighet. 20 Marty. Anno 1686.*
Ngtok Kgytek köteles szolgálja.

Bethlen Miklos

229.

Rhédey Jánosnak

Máramarossziget, 1686. március 20.

Szolgálók és *Istentől* minden áldásokat kívánok edes *Eötsém*
Vram kgdnek. &c.

Irhatom *kegdnek*, hogy en 19. estvére érkeztem ide. Ma mind
a Generalissal mind a fő Commissariussal szembe voltam, es
5 *kegd* irantis lévén Instructionom [...] hogy a mint Kővarbol i[rtam]
vala, hogy ez az [...] Feő Commissarius [...] Jacobus Kintzing
Vram azt kívánta volna [...] Kővár videkről ide iöyön a szegheny
[...] Inquisitio itt legyen, hogy ennek véghére mennek, es rolla
10 *kgdt* tudositssam. Ez *Vram* azt mondgia, hogy megh sem gondol-
ta, hanem *vagion* neki oda botsatott Viceje, avval *kegd* tsak
peragallya az Inquisitiot, eő magais megh irta amint mondá
annak, hogy *kgdel* egygyütt munkaloddygek, de én ihol inclusive
irattam neki velle ujabban, hogy *kgdel* egygyütt procedalljon. *Kgd*
ugian az en Tanátsom nélkül *nem* szükölködik, de kötelességem
15 tartvan, im az *Uraknak* irt level parjat in ea parte parba kültem
knek, hogy én itt mit tsinalok láthassa *kgdis*. Azonba *kgd* mind
buzat Zabot szenat penzt vago marhát legh kissebbetis, és egyeb
Excessusokot el ne felejtisen az Inquisitioba Aztis hogy meny
vaturakot vitettek veghbe a szeghenyességgel azt meddigh, oda
20 meny marhajok szekerek veszett.

Kgd enghemis tudositsson. *Ayanlom Istennek kgdt. Szigeth. 20.*
Marty 1686.

Kgd attiafia szolgálja.

Bethlen Miklos

Nem hiszem avval az ott valo Commissariussal szinte annyira
25 procedalhasson *kgd*, mint én itt ezzel, de tsak azonn legyen *kgd*,
hogy ha sok lészenis olyan dologh, mely utánn azt a Qualificatiot
kell írni. Comitatus affirmant, Germani negant.¹ de ugyis tsak
kelhessen Regestrum rolla suffecit.

¹ A megyék igenlik, a németek tagadják.

Teleki Mihálynak

Máramarossziget, 1686. március 24.

Keőtelesenn szolgálók és Istentől minden áldásokat kívánok
Vram knek kedvesivel égyütt. &c.

Kolosvaratt 19. praesentis keőlt kgd levelét ma 23 reggeli 9.
orakor vettem. Az Inklusakat Vice Ispan Vrammal harmad vagy
5 negyed magával keőzleőttem, de Frater Vrammal nem tudom
közleni, avvagy tsak valami seghittségére es hasznára az itt valo
dolgoknak, mert eő kegyeme a Varbol ki nem jöhet, mellyet
bizony banok, mert ilyen nagy dologbann, es magánál a dolognál
lis nagyobb Confusioba hogy tsak égyedül vagyok többire, felette
10 ehez es akadalyos mind nekem mind a dolognak, de nem tehetek
rolla, égyébaránt irás által ugian közlöm eő kegyemével.

A mint lehetett teghnapi es teghnap előtti leveleimbenn kgyte-
ket tudositottam, most penigh immar érkezvén a Gyulai Vramek
levele parja, es abba a Szathmari Commissariusok Resolutioja,
15 az eddigh itt valo munkamnak rendit es formáját rész szerént
változtatá, de Istennek háálá, az en itiletem szerent, nem ros-
szabbra, melyben hogy a szükségh kívül valo Circumstantiak le
irását el hadgyam a Feő Commissariussal valo Conclusumunk ez:
NB. hogy ezenn holnapi nap az Inquisitiohoz kezdgyünk, minden
20 falubol 7. 10. vagy 12. embert eskessünk megh; mert a mint sub
dato 20. ezenn modalitásrol irtam vala, hogy minn eggyeztünk
megh, ahoz hozzá fogtunk vala, es teghnap előtt s-teghnap proce-
daltunk, de ighen boldoghtalanul, mert szembenn állitvänn a
Nemet Eles szedököt az Oláhokkal, olyan rettenetes confusio lön
25 belölle, mellyet suo tempore megh beszélhetek, hogy ket nap
harom falunál többet elé nem vehettünk, de annak dolgát sem
igazithattuk ugy a mint kellett volna, egy szoval a "Nemetek es
Olahok között" tsak veszekedes es bolondság volt minden dologh,
es ha azon az utonn jartunk volna, Majusigh sem vegheztek volna
30 el, azonba Conclusumunk szerént nemis akarta az égyyszer a
Varmegietől megh eskütetett embereket uijabban megh esketni,
hanem tsak azonn munkálodott, mint eggyeztethesse öszve a
Nemetek Regestrumit a Varmegie Inquiralta Regestrummal,

.* [kiegészítések, beszúrások a margón]

35 mellyis nagy részébe lehetetlen dologh volt, annyira járvánn egy-
gyik a másiktól, mint az Egh a feőldtől.

En ugy itilem, hogy e szérént jobb leszen, tsak ismet a Generalis
es Officerek ki ne üssék az elmejét ebbőlis, mint az előbbi
resolutiojából, mellyenn valoba mesterkednek, es arra resolváltak
NB. magokot, hogy ha már ugyan így leszen a Varmegie reszeröl az
40 Inquisitio, ökis a Generalistol foghva a legh alább valo szoldatigh
e contra megh eskesznek minnyajann, es arrol protestalnak mind
itt előttem es a Commissarius előtt, mind penigh Szathmart Kara-
fa Csaki és *Szent* Ivanyi Uramek előtt, hogy eők Groffi Vri etc
fegyver viselő az *Istent* es az hitet ismerő es betsülni tudo Nemes
45 Nemzetek es rendek lévén, soha az eő betsülleteket es Életeket
ilyen bolond, az *Istent* es az hütöt betsülletet nem tudo hitván
emberek hüti alá nem botsátták mint ezek az Olahok es Oro-
szok, méghis ugy mond ha magyarok es szines köntösü Nemes
emberek, tudos emberek volnának, de azt mondgiak *Domine* isti
50 *Deum* tantum fama audierunt, nihile a jumentis differunt, tantum
facie & loquela.¹ Ehez képest noha látom Gyulai Vramek irjak
Szathmarrol, hogy ez az Inquisitio tenealni fogh, en látva hiszem,
mindazaltal en elég nyereseghnek tartom, ha quo. quo modo az
eő Commissariusok es az én petsétem alatt keölt Regestrum
55 leszen nállunk pro futura Cautela.

NB. Ezeknek a betsülletes embereknek nagy felelmek vagyon mint
az előttis irtam, 1. hogy vetetlen maradnak. 2. ha fel koboroltat-
nak, melytől mái nemelly szavaira nézveis a Commissariusnak
enis feltem őket, mert azt beszéllé nékem, hogy Veterani *Vram* irt
60 Karafának, az eő szavaival elek; Aut mittat *Dominus* Carafa intra
unam septimanam triginta aut quadraginta millia florenorum, aut
ipse armata manu ibit in Szőlös, aut quid aliquid faciet.² En
mondam arra. Sed quare ibit in Szőlös? & quid faciet?³ felele Ego
nescio illi, quid habent. etc.⁴ tsak el üté vété osztan s-abba hagyá
65 azt a Discursust, avval concludalvann Spero quod intra triduum
habebit suum responsum *Dominus* Veterani a *Domino* Carafa ad
istas literas.⁵ En ezt Ispan Vrameknak mondam s-tudakozám,

¹ Uram, ezek Istennek csak hírét hallották, mit sem különböznek a baromtól, legfeljebb csak arca és beszédre.

² Vagy küld Carafa úr egy héten belül harminc-negyvenezer forintot, vagy ő maga megy fegyveres csapattal Szőlösre, vagy tesz valami mást.

³ De minek menne Szőlösre, és mit fog tenni?

⁴ Nem tudom, mit akarnak azok, stb.

⁵ Remélem, hogy Veterani úr három napon belül választ kap e levelére Carafa úrtól.

hogy mire gondolljak azt ibit in Szőlös,⁶ eö kegyemek azt mon-
 giak, hogy Szőlösönn <vagyon> volt a Császárnak egy Commis-
 70 sariussa feles pénzél, mellyel Gabonát <es szálakat veszen, elis
 küldöttek mar ezek Ezer szál alkuvására. Azonba a menyi rette-
 netes gabonat innet ki takarítottak> *vett mind a migh a penzbe
 tartott, nemis szünt a szekeressegh addigh megh, migh annak a
 75 penze el nem fogyott,⁴ de mégh ittis ighen sok ezer Kőből *vayon*
 mind Zab mind buza, annakis nagy részét kivalt a buzának
 Császár számára veszik megh, melly abbolis vilagos, hogy a mint
 a Faluk teöbb megh bantodasok közeött a sok <vectu> Szőlösre
 NB. valo vecturat tették fel, es a szeker bért kívánnják, arra a Com-
 missarius azt mondá. O' debet hac in parte satisfactio fieri a
 80 Commissario Caeseo annonae praefecto, sed hoc non pertinet
 ad Companias⁷ osztan fordula Ispán Vramhoz s-monda O Domi-
 ne valde multum petitis pro uno curru, ob hoc fieri non potest,
 sed sicut in Hungaria,⁸ en bizony nem tudom hany forintot
 monda, de keveset, mellyre monda a Veterani Vram Secretarius-
 85 sa, hogy Carafa azt irta nékik, hogy semmi szekér bert nem kell
 adni, hanem azt tsak ingyen praestallya a Varmegie, mellyre emez
 monda: De az nem volna Igasságh, megh kell arrol nékik fizetni,
 erre ismet a Secretarius monda, hogy eö Carafanak arrol valo
 levelet megh keresi etc mellyre ama monda, hogy el várja.
 90 Itt Vram olyan *mysterium vagion*, hogy ezek a Tisztek a Portiok
 nevezeti alatt, es égyéb utakonn a szamtalan gabonat öszve gyü-
 tötték, es azt immar egymásnak, es nagy részént a Csaszárnak
 io penzenn nyeresegghel addgyák, es resz szerent a Quartely cum
 portionibus,⁹ resz szérent az a kereskedésbeli haszon leszen nekik
 95 hoo penz helyénn; Ebbe a közönseghes szoldatnak semmi haszna,
 NB. seöt a miatt koplal, es zugolodik mostis, mellyre nevez emleghetik
 annyira ha Erdelyből hoztame en penzt, vagy hoznake; Nemis
 hiszem bizony, hogy soha penz nélkül tisztességhesen ki tud-
 gyuk, ha semmit égyebet nem tselekeszikis, felek attol, egynehany
 100 száz szekeret vagy ezereket ker, ha ki telik, hogy feleséghét gyer-
 meket bagasijat rayta el vigye, mint hogy az szokásis, osztan

⁶ Szőlösre fog menni

⁷ Ó, a császári biztosnak e részben ki kell elégítenie a gabonabiztost, de ez nem a csapatokra tartozik,

⁸ Ó, uram, túl sokat kértek egy szekérért, ezt nem lehet másképp csinálni, csak úgy, mint Magyarországon

⁹ a porciókkal

*. . . [kiegészítések, beszúrások a margón]

gabonáját Zabját mit mind bagasianak nevezi, s-ajandekonn el viteti s-az ökörbe sem sok jeö vissza.

A' menyire en itt a dolgot látom, mind az haza iovára, mind
105 legh közzelebb Maramaros megh maradására ezeket latnam jónak.

NB. 1. A Regestrumot a mint irtam ha lehetne extrahálnam, s-el vinnem.

2 Az megh lévén, ezt az hadat hütre nem botsáttanám, hanem
110 3 Tacite a Varmegiet subornálnám, hogy mint ha tsak ök magoktól alkunnának megh vellek, hogy mennyenek ki minél hamarébb, es az Aprilisi portiot haddgyak le, egynehany Ezer forintba alkunnának megh.

4 Adna penzt költson titkonn az Ország nékik, es eök osztann
115 fel szédvénn fizetnék megh, vagy ha el enghednek nekik eö Ngok s eö kegyemek.

Igy hamar ki mennének, s-emberseghesenn, müis a mire Országul evvel az Inquisitioval legh inkabb tzelozunk azt a veghet el ernök, seöt a mibe a Varmegie megh alkunnek vellek, azis osztann
120 nem lehetvonn titokba, avvalis szaporodnek a Regestrum ott az hul nekünk kivantatik.

Vgyanis ha az hadat hütre botsattjuk exacerbalodnak, azonba Szathmart sem nyerjük mü ezt Teörvennyel megh én ugy hiszem, ha eök ugyan megh esküsznek, mellyis mindaz által bizony nagy
125 tsuda leszen, ha ugy kotzkáztattják lelkeket annyin.

NB. En Vram fel vetettem ennek a Varmegienek egy holnap alatt valo Portioja, legh irgalmasabban vetvennis, teszen magyar forintot Eötven Ezert es nyoltzvanhat forintot, es huszonkilentz penzt, tsak ennek megh fizetéseis lehetetlen, a praetensio penigh ket
130 s-három annyiis, a Portiot penigh tsak megh veszi mint sayat Joszágát.

NB. Itt Vram olyan dologhis vagyon, némelly Nemet Tisztek megh iyedvonn a sok tsin tetelek miatt a falukot ^aes egieb privatus megh bantodott embereket^a alkalommal es penzel kinállják, én a kgytek hire nélkül megh nem enghedem, hogy senkiis alkugyek
135 kivalt az Inquisitio véghe előtt, talám az után megh lehetne coram bonis testibus Germanis & hungaris conjunctim,¹⁰ a kik arrol rendes Regestrumot tsinalnának, hogy igy osztánn annak alkalmatosságával mind a teöbbit ne boronalhatnák el az Udvar-
140 nál, hanem az Inquisitorol valo derek Regestrum intacte megh

¹⁰ megbízható német és magyar tanúk jelenlétében

^a. * [kiegészítések, beszúrások a margón]

maradna, melyből a sok kár ki lattzanek. Ellenbe imez másik Regestrumbol a Qualis Qualis satisfactio summatskaja ki lattzanek. Veszett fejszének nyele fordulna. Azonba NBene ha ezt a Satisfactiot az ember tellyességghel megh veti, mind a kár megh
145 leszen, mert ha eök nem fizetnek, a Császár bizony soha sem fizet a szeghenysegghel, de a semmi volna, de azt fogiak mondani Plena & integra Satisfactio est ipsis oblata, & ipsi respuerunt etc.¹¹

Illyen dologhish vagyon itt. Ez a Varmegie minden kárat le
150 hadná örökösönn, az Inquisitiotis akar a Németek kezebe adná, tsak menekedhetnek töllök, hogy már mennének el, s-többet ne
NB. vennének annál a mit eddigh, nem leszene io vagy gonosz ezt tentalni.

En Vram hogy írásomba arithmeticus numerusok vagy Punctu-
155 mokot es NBeneket tettem ad marginem, bannám ha böltselkedesnek mondanák, en azt a kgytek könnyebségghere tselekedtem, hogy a mű io szokásunk szérént, ha restellikis megh olvasni mind vagy rá halgatni iol, az olljanokra bár tsak vigiázzanak, es enghemis a miről eö Ngok s-eö kegyemek informalni akarnak, legh iobb
160 mod volna az en hitvan leveleimet nagy margoval pariálná egy deak, es N. kgytek tsak ad marginem írna, Ez tettzik vagy nem etc. Enis ugy iobban el tudnek igazodni rajta, s-kgyteknkis keönyebb volna, mindazaltal en senkit sem tanittok Isten oltalmazzon.

165 Sokat panaszkodek teghnap Veterani Vram illyen szokkal: Celsissimus Princeps omnes alios vicinos Generales honoravit & literis & alio modo, ad me nullam reflexionem fecit, quamquam nullus me fidelior & syncerior servus sit etc.¹² Bizony dologh
NB.* Vram az ha a Capraranak adott Betsi Instructio 6dik punctuma
170 szerent rendelte volna a Portiot tudni illik 12 Cruciferos. Es ha a szenat Zabot buzat drágára nem limitalta volna, egy holnapi portio Maramarosnak nem Eötven, hanem hatvan s hetven Ezer forintrais fel ment volna, megh tselekedhette volna penigh ha akarta volna a Betsi Ordinantia szérént. Kgdreis panaszkodek
175 hogy soha neki nem irt, noha itt Maramarosba kgd a Feő Tiszt. Ezeket Vram kgd erti mit tesznek, bizony ha ennek a feöldnek

¹¹ Teljes és tökéletes elégtételt ajánlottak nekik, de ők visszautasították

¹² A fényes fejedelem mind levélben, mind más módon az összes többi környékbeli tábornokot kitüntette, hozzám semmi hajlandóságot sem mutatott, pedig nincs nálam hívebb és őszintébb szolgálja stb.

* [margón:] tekintse megh Vram kgytek azt a Punctumot

használni akarunk, ezeket megh kell ayandekozni, kivalt paripával mind Veteranit mind Kintzinghet. Teghnap azonn zaklatott enghemet, addgiak Salvus passust Besztertzeigh, hadd külgye be
¹⁸⁰ Pogany Sigmond Vramat hat lo vételére, de en nem mertem adni, ncha felette sokaigh saytolt erette, es hogy nem adok ighen meghis kedvetlenedék. Istenert kerem kgyteket a kivant Salvus passusokot Vrunck addgia megh neki, mert kart tehet ha akar szaz annyit. Azonba most szépen kerik a Salvus passust, ha ugy nem
¹⁸⁵ addgiuk Conditioik közzé lévénntev a liber quaestus Betsbe etc sok roszzs ieö ki belölle, mert ugyan teghnap haraggal kérdé. Ergo non licet hungaris emere equos in Transylvania, vel aliis Subditis Suae Majestatis. Oo hoc etc.¹³ nem hinné kgd menyi bajom volt miatta. En Gyulai Ureknak ismet irok ma Szathmár-
¹⁹⁰ ra, de nagy akadaly, sem kgytekkal sem eö kgykel Clavisunk nintsen, bizony bar volna. Isten boldoghittsa kgytek munkajat. Szigeth. 24. Marty. reggel 10. orakor. 1686.

Kgd köteles szolgálja Komja Sogora

Bethlen Miklos

¹⁹⁵ A mint Gyulai Vramek irják hogy Carafa Vramnak a tettzik, hogy egy Regiment dolga el igazodvan azt el viszik etc az itt Maramarosba aligh lehet mert egyyik gonoszabb volt a másiknal, es jovat roszzsazat eöszve kell haytani, hogy egyyik a másikat vonnya. Egyebarant eö nékik bizony az a szokások, mellytöl
²⁰⁰ nemis hiszem recedallyanak, mert hogy egyyik latorsága miatt a másiknak a fizetése csonkullyon, nem mennek könnyen reá. Erre nezve ighen szükséghe enghem kivaltkeppen arról informálni, az mint irtam hogy a Nemetek a falukkal es privatus emberekkel alkunni akarnak affele Tyukmony Vay Turo es sok entzenbentz
²⁰⁵ költsegröl, lopás lada veres fosztas verés kötözes etc post Confec-tionem Regestri generalis¹⁴ megh leheté, mert ezt bizony offerály-lyak hogy Regimentenkent igazittjak, satisfactioi tésznek. Jár ott a Varmegie elmeje, tsak mind haytanok az illyentis öszve a nagy summába, de én több gonoszt látok benne, ha ez a qualis qualis
²¹⁰ satisfactiois rejcialtatik töllünk, mert ez avval a Cautioval mint fellyebb irtam Coram Germanis & hungaris sine praejudicio generalis Regestri¹⁵ megh lehet.

N. Kgytek io akarattja. Redei Vramnak en most nem irtam

¹³ Tehát a magyarok vagy Ófelsége más alattvalói nem vásárolhatnak lovat Erdélyben? Ó, ez stb.

¹⁴ az általános összeírás elkészülte után

¹⁵ németek és magyarok jelenlétében az általános összeírás meghíúsítása nélkül

Gyulai Ferencnek, Daniel Istvánnak és Deli Mihálynak

Máramarossziget, 1686. március 24.

Szolgalok &c.

Akaram kgyltket tudositani. Ez előttis negyed nappal irtam kgyltke^{nek} Nemet Posta vitte levele^{met}. Kgyltek 16 es 17 az Urak^{nak} irt Levelenek parjat tegnap vettem Kolosvarrol, röviden irhatom hogy eddig itt a' mas levelemben irt mod szerint semmit sem procedalhattunk, hanem Kintzing Urammal immar ugy concludaltunk, hogy az Inquisitiohoz ma kezdyünk eö kgylmevel ketten egygütt. Latom az Vitezlő rend igen difficultalya es a' mennyire lehet impedialnais noha nem erővel, hanem protestatiok^{kal}, hogy ök magokot ilyen paraszt tudatlan emberek hitire nem botsattyak soha in judicio, mert keszek ökis, az Generalistol fogva, az leg ala valo Szoldatig mindnyajon meg eskünni, hogy ezek az olahok hamissan meg esküsznek, es ök többet nem vettek hanem tsak annyit a' mennyi az eö Regestrumokba vagy^{on}, a' penig igen keves my mindazonaltal Kintzing Urammal az Inquisitiot peragallyuk, lassak eö kgylmek mit mondanak annak idejeben.

Nem tudom mitsoda Inquisitiot irja kgyltek hogy Kintzing es Ventzel Uramek peragaltak itt Carafa Uram szamara, de az olyan derekas Inquisitio nem volt, nemis volt Kintzing Uramnak semmi resze benne, hanem tsak Ventzel Uram, kiis nagyobbara a' hadak között inquiralt, de a' semmi kárt ebben mar nem teszen. A Varmegyeis inquiralt volt, de aztis felre teszszük, es ujjobban examinalunk mindent, mikorra vegezhettyük nem tudom, de nem hiszem egy het alattis vege legyen, de mig a' leszen, ordinantiat kellene Carafa Uramtol nyerni, parantsolna meg, szellyel a' falukon a' Vitezek ne jarnanak, mert 10 20 40 tobbis egygüt künn lezzeg, s tartattya magat, fosztogatnak a' portiotis mas felöll meg veszik, ez kivalt most a' füst alatt igen nagy romlas, es az Inquisitiotis turballya, de ennelis nagyobb az, hogy az ilyen künn lezzegök miatt a' szegenyse^g, ha kinek valamie maratt volnais de nem vethet, mert a' mezönnis el veszik a Zabjat, ha penig ez vetetlen marad ell bujdosik, es egy nehany Száz vagy ezer ember kivalt Jobbagy soha többre ide vissza nem jó Maramaros tsak pusztamaros leszen.

Ezt kgyltekek hova hamarebb orvosoltassa, de ugy, hogy ne lattassek hogy innet informaltatott felolle.

En kgyltekekkel jo szivel correspondealnek, mint hogy Instructio-
40 mis tartya, de ugy latom mind ket reszrol a' postalkodtatashoz
rcszszul keszultunk, kozonseges dolgokrol a' Nemet ide jaro
postak altalis irhat kgyltekek nekik ugy latom minden harmad nap
ju s megyen az emberek, ha kgyltekek a' Generalissal beszel, min-
denkor ell hozzak a' kgyltekek levelet, ez ennekem itt maga minden-
45 irni akarok.

232.

Gyulai Ferencnek, Daniel Istvánnak és Deli Mihálynak

Máramarossziget, 1686. március 26.

Szolgálók és Istentől minden áldásokat kívánok *Uraim* kegytekeknek.

24. praesentis keölt kgytekek levelét 25. estve vettem. Enis tegh-
nap előtt ugymint 24 irtam uijobban kegytekeknek, melly ha el
5 tevedett volna vagy kesnek, ihol a parjat most ismet el küldöt-
tem. Az itt valo processust és Kintzing *Vrammal* valo munkánkat
a Redei Janos *Uramnak* irt levelem parjabol megh lathattya
kgytekek.

Továbba irhatom kegytekeknek Kintzing *Vram* sok szep ratiok-
10 kal intimállya nékem ezt az Intermediumot: Urunk eő Naga
addgyon minel hamarébb egynehany ugian io szamos Ezer forin-
tokot, hogy eő kegyeme az hadakat avval contentálvánn mingyárt
ki vihesse, az alatt ez a Commissio in quam optima forma aut
amicabiliter aut juridice¹ mennyen véghbe, melly megh mutat-
15 vánn, ha eők maradnaké adossá vagy mü, keszek eők ha megh
adosodnak mégh most arra obligalni magokot, hogy abbol a
pénzből mellyel Debretzen mégh adoss nekik *Vrunknak* eő *Ngnak*
legyen szabad ki tartani azt a summát, es hogy eő kegyeme ezt
írásba teszi cum specificatione quantitatis summae etc² es hogy
20 külgyem be *Urunknak* s az *Uraknak*. Ezek *Kitzing Vram* szavai.
24. Marty velem estigh valo beszélghetésnek a véghénn mondá.

¹ akár barátságosan, akár bírói úton, a legmegfelelőbb formában

² az összeg nagyságának megjelölésével stb.

En azt mondám el varom irását s el küldöm be, de megh eddigh
nem adá ide.

Teghnap ugymint 25. mind a Generalis *Kitzing Uramnak
25 Deakul irt levele által, mellyet hihető én kedvemert irt deákul, es
levelbe a szomszéd háztol a szomszédba^a mind egynehány feő
Colonellus es Officerek szembe es Kitzing *Vram* azonn materiát
urgealak, protestalván hogy ha eő nékik contentatiojok nem
leszen, ketelenek lesznek kedvetlen mediumokhoz nyulni etc mit
30 feleltem legyen mind reá, mivel a szo *Ultro Citroque* sok volt, nem
irhatom megh. Summaja tsak az. Mivel hogy az en Instructionom
enghemet az eggy Inquisition kívül minden illyen tractatol el
rekeszt, ahoz képest tsak magamtol per modum Consilii³ azt
mondhatom: Legh közzelebb es legh batorsagosabb s-bizonyo-
35 sabb medium az, hogy az hadaknak a Csaszár pénzéből Szath-
marrol fizessenek megh, mert ha Maramaros es Erdely <ha> e
vilagon nem volnais, de ha a Tsaszar Tsászár, és eő kegyemenek
hadai volnának, eő Felsőghe tartoznek fizetni nékik. Azonba a
Commissio véghénn ha Erdely adossodik, vagy qualitercunque a
40 dologh ugy leszen, hogy penzt ád, keönnnyü leszen a mü penzünket
imez penz helyebe tenni. Ezt az officerek helybennis hadnak io
szivel, mert eök azt mondgiak akarki fizessen nékik eök *nem*
bánnják, de a magokét bizony megh várják, mivel penigh innét
Maramarosbol rendelte azt a Csaszar nékik, innét várhattyak,
45 vagy Erdelyből. Egyebaránt az Officerek ugy alkalmaztatták sza-
vokot, hogy a Commissarius Kitzing *Vram* ellen lattassanak in-
kább kemenykedni mint ellenünk, mint hogy az Commissarius
Tiszi az hadak fizetése es profontolása.

A kedvetlen mediumokra azt feleltem. Lassak eő dolgok. Ex
50 nihilo solus Deus potest ens facere.⁴ El kezdhetik, Maramaros
noha Tzondras, de tiz Ezer botot ugyan fel emelhet, ha egyeb
fegyvere nem volnais, ha kevesesenn megh indulnak a falukrol az
erdőkre s-ugy kezdik hayhászni az embereket imezekbőlis Despe-
ratio faciet milites⁵, eő bennekis marad oda. Ha eggy Corpusba
55 mennek, ugy emezek tsak el mennek előttök, ki Lengyel Országba
ki hová az erdőkön. Ha penigh eő kegyemek szolgáltának
alkalmatosságot arra a nagy gonoszra, ugián magok lesznek okai,
hogy Erdelyis mas eszközökhez nyullyon, es a mostani Bétsi

³ tanácsképpen

⁴ Semmiből csak az Isten képes valamit csinálni.

⁵ a reménytelenség katonát csinál

^a [betoldás a lap alján]

60 Tractais el bomollyék, mellyet a Tsászár mennyire kívánnyon, es
(mint kiknek példáját követi a ket olah Országhis.) magok ha
akarják tudhattyák. Meghis tettzik abbolis, hogy ezt a Commis-
siotis a Tsászár Erdely részéről ighen favorabiliter & sancte⁶
65 kívannya folytatni, es ezért tselekedtte a Debretzeniek nagy Satz-
tának <el> mitigálásatis; Seöt megh nyugoddgyanak benne,
hogy a Császárnak ezt az io Intentioját akar Officerek akar
Kitzing, seöt ha Carafa Tsaki es Caprara Vraimek quoquomodo
ludificalnak, hogy Erdely ilyen igasságos dolgába kivant veghet
el nem érhetné, habebit Transilvania recursum ad Suam Maiesta-
70 tem, & certe respectum habebit, ut novam etiam Commissionem
ex primariis Suae Maiestatis ministris, & totius negotii decisionem
ab Aula impetret.⁷ Ezek teghnapi dolgok.

Ma mutatá Ordinantiajat Kitzing Vram, hogy Militaris Execu-
tiokot nem tésznek, tsak innetis legyen parantsolat a falukra hogy
75 az elest praestallyak, mellyet meghis tselekesznek az hul mégh
vaygon valami kevés a kezek között testigh lelkigh.

A' mint kgytek irja, hogy Caraffa Vram fél a szeghenység
hamissan valo esküvésetől, abba valami circumspectio kivantat-
hatik, mind szep szo, szent intés, vilaghi es örökke valo büntetes-
80 nek szemek eleibe valo rakásával, es szoross fogas kerdesek fel
tételével valoba el követtyük mind kettenn Kitzing Vrammal, de
látvánn Kitzing Vram, hogy ez a nep ilyen rettenetes balgatagh,
tzondras etc annyira praeiudicalt mar, hogy tsak azt mondgya,
hogy ezek bizony mind hamissann eskesznek, eö a fejét köti belé,
85 hanem tsak mind a Quietantiakot kívannya, es iövendöbennis azt
mondgya, hogy tsak a Quietantiak es a Furierok es egyeb Tisztek
hüt szerent irt Regestrumi állhatnak megh, melly ha ugy leszen
ennek semmi haszna az eghészs munkának, mert sok helyekre
senmi Quietantiat, soknak tsak ollyat adttak a mint akarták.

90 Az iment egy kitsiddégh conturbálá Kitzing Vram magát, azt
mondgya vala, hogy a mit itt el igazithatunk igazittsuk el, en
mondám. Non habeo autoritatem quidquam decidendi, sed tan-
tum inquirendi & in registra fidelia referendi.⁸ Mellyre monda,

⁶ jóindulatúan és lelkiismeretesen

⁷ Erdélynek módjában lesz Ófelségéhez folyamodnia, bizonyosan meghallgatásra
talál, hogy az udvartól kieszközöljön akár egy Ófelsége legfőbb minisztereiből össze-
állított új bizottságot is és döntést az egész ügyben.

⁸ Nincs felhatalmazásom arra, hogy eldöntsek valamit, csak arra, hogy vizsgálatot
folytassak és hiteles jegyzékekben beszámoljak.

95 eő hát tsak felbe haddgya etc de az utánn resolválá magat, hogy
continuállya az Inquisitionot, tsak ellenkezeő parantsolattya ne
iőyön, mert neki ighen sok es ennél nagyobb dolga vagion a
Csaszár hadaira valo gondviselésnek eghészs Terhe rayta lévén,
mivel hogy Caraffa Vramis quod ad Oeconomica⁹ eghészszen ki
mosdott belőlle. Felek hogy el hiattattya magát, es felbe marad a
100 munka, látvánn hogy felette sokra terjed a kár. Ezt kgytek caute
igyekezze praevenialni, es az elméjeketis megh nyargalni, hogy ha
az ott valo nagy rendü ket Commissariusnakis úgy iár az elmeje
ezeknek hütök irant, a mint Kitzing Vramnak, io ideyenn tudosi-
sittsa kegytek mind az Vrakat, mind enghem, maga szolgáljais el
105 jöhet kgyteknek, ha mi kiváltkeppen valot akar irni, tudom min-
gyárt adnak mind passust mind kisiröt.

Ennek az Inquisitionnak látva hiszem ad 1. vel 2dum Aprilis¹⁰
veghe legien, mert ha Kitzing Vram olyan scrupulosus nem volna,
es a Vármegyétől éggyszer perágált Inquisitionot usque ad illum
110 terminum¹¹ mikor peragaltatott admittálná, es most tsak a die
peractae Inquisitionis hucusque computando,¹² kerdeznök, hogy
mi dologh történt, veghe lenne ezen az hétenn, de ha úgy kell lénni
a mint kezdetük tovább kell vetödni. Az Vraknak en ezt a levelet
párba küldöttem, úgy a Redei Uramnak irtatis. Isten kgyteket
115 minden jora seghittse. Szigheth. 26. Marty 1686.

Kgytek sogora szolgálja

Bethlen Miklos

Most estve keszitti el azt az Erdelybe valo irast Kitzing Vram,
és en holnap bé küldöm, lassak az Urak, mit tsinalnak véle.

233.

Teleki Mihálynak

Máramarossziget, 1686. március 28.

Keötelesen szolgálók és Istentől minden áldásokat kívánok
Vram kgdnek kedvesivel égyütt. &c.

⁹ a gazdasági ügyeket illetőleg

¹⁰ április 1-re vagy 2-ára

¹¹ arra a határidőre

¹² a vizsgálat befejezésének napjától eddig elszámolva

Az Actákat az Inklusak megh mutattyák. Az hírek felölli penigh
irhatom kegdnék. A Szkolyai szorosra haytyák a Lengyeleket
5 ighen, hogy azon a passusonn a Tatár el ne jöhessen, mondgiak
hogy keredzett volnais a Tatar azonn ki, de nem botsátottak, es
hogy a Munkatsi Ungvari passus felé fordultak volna,^aés Ilvotis
megh haladtták volna.^a Ez ha igaz talál lénni, itt tsak harmad nap
alattis rut confusio leszen, felek attol, ha megh haborodik a
10 Nemet ez az el keseredett nepis rá támad, es magamis más jambo-
rokkal égyütt periclitalok, azis megh lehet, ha onnét aloll fel
fordul erre a Tatár rájok, en ugyan el küldötem minden felé hir
tudakozni. Moldovábais mondgiak égy Bojer hat vagy hét sza-
zad magával vagyon a szélbéli havasonn, es naponkent szaporod-
15 dik Tolvajbol az hada. Ezeknél nagyobb hir penigh ez. Teghnap
az Inquisitio közbe hozának égy nagy kötés levelet Kintzingnek,
fel szakasztvánn olvasni kezdé, s-a kegđ moddgia szérént fütüölni
s-hayगतni, a szekbe viszkolodni, s-a fejet vakarni, hogy a
parokájatis mayđ le ütütte a fejeröl, s-monda. Közzel vagyunk
20 ahoz, hogy a Törökkel megh bekellyünk, mert az Imperiumba
felette megh lobbant az hadakozás. Kérdém ki miatt s-mondá
A Frantziai Kiraly nem nyughatik. Ebedenn nállam volt teghnap,
es az alatt discurralvan velle Frantziaul, nem tagaddgya, hogy ha
ezt a nyarat el vohattyákis a Törökkel valo hadakozással, de ugy
25 vagion Europa dolga, nem lehet megh nem békelnı a Törökkel.
A Munkátsi Obsidio es egyeb hirekröl Frater és Ispan Vramek el
hiszem tudositottak kgđt. Isten minden jora seghittse es eltesse
Vram kgđt. Szigheth. 28. Marty. 1686

30 Kegđ köteles szolgaja Komja Sogora.

Bethlen Miklos

^aItt benn Máramarosbannis erre Moldova felé lattak vagy 30.
Tolvajt, melyet a Nemet Strásákis eszekbe vettek.^a

Vetterani Vram teghnap előtt a Kitzing Vram szállására jöve
hozzank kettenn, rettenetessen haragvek s-panaszolcodek az
35 Okolytsani hozta levélnek stylussan, vagyon ugian orthographicus
erroris benne, bár megh néznek erröl Coram plura. Vgy latom
akarmi boszszu talallya ez a feöld bünhödik, a Varmegien akar
immár száz lovat szedetni pénzenn, s-felek soha megh nem adom
fejébe leszen, vagy tsak fél árrát addgiak.

...^a [betoldások a margón]

Teleki Mihálynak

Máramarossziget, 1686. március 29.

Keötelesenn szolgálók és Istentől minden áldásokat kívánok
Vram kednek kedvesivel égyütt. &c.

Teghnap bövönn tudositottam *Vram* kegyteket, most sem írha-
 tok többet, hanem tsak ezt. Az Inquisitiot continuallyuk, de ebbe
 5 a rettenetes Confusioba lassan lehet, gondolom mindaz által hogy
 2 Aprilis véghe leszen. Ha százkeppenn ne változtattya vala a
 Commissarius a dolgot eddigh véghe lött volna, most már a Faluk
 nem akarnak elé jeöni. Ez a nemesség es Kamara Ispanis tsak
 tekeregh fatsarogh, ki teve ket vagy harom embert a ki Pogany
 10 *Vrammal* égyütt itt munkalodik, a többinek semmi hasznát sem
 vehetem, a lelketem kell el vesztenem közöttök, bizony inkább fel
 vállaltam volna, hogy postánn fel mentem volna Betsbe s-megh
 vissza, mint sem ezt a munkát, de ezt hagyom abba.

En *Vram* a menyire a dolgokat látom. A mint erre a Varmegyé-
 15 re a Portiokot fel intéztek volt, a mint az előttis megh irtam fl.
 három száz Ezeret megh halad, valamit a Nemeth addigh a sum-
 máigh vett, azt eö mind Igasságnak, es valamit megh nem vett,
 mind Adosságnak tartya, itt penigh számtalan falu vagion, a ki
 azt megh nem adtta, s-nemis adhattya, kivált ha az Extraordina-
 20 ria Expensákat fel nem tuddgiák, ahöz képest én semmi iot felöl-
 lök nem remélhetnek. Eggy szoval azt latnam szükséghesnek.
 Kgytek ha tsak Désighis jöne ki, a penz lenne Szamos Uyváratt.
 Az hadak hát meghett Carafa s-a többi Gyulai Uramek, ha tsak
 Kövár vidékéreis, en s-Kitzing innét atal mennénk, eö Carafá-
 25 hoz, én kgytekhez, es ott eghészs Informatiot vévén a dolgokrol
 concludalhatna kgytek. Többet s-jobbat nem tudok. Isten kgytek
 munkajat algia megh. Szighet. 29. Marty. Anno 1686.

Kgd szolgálja Komja Sogora.

Bethlen Miklos

30 Szinte most iöve Kitzing *Vram* ide hozzam s-azt mondgia. Est
 extra meum Juramentum consilium dare, sed certe est Interesse
 Principis, ut veniant propius Claudiopoli Domini vestri, et fiat
 complanatio.^{1a}

¹ Eskümmel ellentétes, hogy tanácsot adjak, de bizonyára a fejedelem érdekét szolgálja, ha uraitok közelebb jönnének Kolozsvárhoz és megtörténnék a megegyezés.

^a [utóirat a margón, függőlegesen]

Teleki Mihálynak

Máramarossziget, 1686. március 31.

Keötelesen szolgálók és Istentől minden áldásokoř kívánok
Vram kegdnek kedvesivel égyütt. &c.

Kegd 27. praesentis keölt levelét 30 vettem. A mint Vram kegđ
irja, hogy leveleimre maris nagy reszent elégh választ adttak az
5 itt valo dolgokrol eö Ngok s-eö kegyemek, En Vram onnet belöll
több levelet eö Ngoknak eö kgyknek nem vettem, hanem égyyet
sub dato 23. melyet a mint lehetett eleikbenn adttam, de ök ugy
látom *szep szonál, es azonba az élés mindennapi haytásánál egyebet*
nem tselekesznek, militaris Executiokot ugyan a mivolta itt vagyok
10 *ollyan solenniter nem tettek a mint az eö szokások, de külömbenn*
valamit lehet a Quartellyából ki ki mind egyre szedi bé, ratioja
tsak ez, Miles non potest fame mori.¹ Ez a Feő Commissarius a
mint már megh irtam, először tsak vontatá száz képpen változtatá
a dolgot, immár most ugy sietne, azt mondgia hogy neki Szath-
15 márra kell menni, az hayátis tepi nagy sieteseben, kedden ok
vetetlen mondá el indul innét io regghel, akar legyen kesz az
Inquisitio akar ne, noha en felek, hogy holnapis el megyen, mert
immár veszi eszébe hogy rettenetesre megyen az itt valo költségh,
es ha tsak lehet fel rughja s-confundallya az eghészs sz dolgot,
20 melyet ha tselekeszik eö dolga, en a mint lehet a Regestrumokot
el keszittetem, s-be viszem ad 5. vagy legh fellyebb ad 6. Aprilis
Kolosvárrá megiek; Az Istenert eö Nagok s-eö kegyemek ne
oszollyanak addigh el, ha ezt a feöldet szánnják, mert ez bizony
eghészszen oda leszen. Már imitt amott a Nemetekbe az erdökönn
25 megh lövödöztek, ugy hiszem naponkent többis leszen ollyan.
A kegđ lovaival bár ne temporizálnának, ha valami roszsza
fakad a dologh, felek hogy kárre vallya kegđ. Addgia Isten lassam
hamar boldogh orában kgetket. Szigheth. 31. Marty. Anno 1686.

30 Kegđ keöteles szolgálja Komja Sogora.

Bethlen Miklos

Szinte most erkezek Gyulai Uramek levele Szatmarrol, talám
eddig Kolosváratt vadnak. Redei Urameis erkezek ugy latom

¹ A katona nem halhat éhen.

mind ott mind itt s mindenütt rosszszul foly a dologh, es ha kegytek hertelenkedik, több gonosztolis felhetem ezt a feöldet.
35 *En ha lehet, 2. Szatsalba 3 Bethlenbe megyiek, kerem kgyteket oda tudositson, ha Kolosvár felé mennyeké vagy tsak igyenessen Szeben fele, a posta a levelet tsak tegye le Bethlenbe, ott en megh kerestetem, mert eggyüd az utonn el megyünk egymás mellett, es 1. Aprilist járok.*

40 Ez a Kitzing maga azt mondgia, hogy eö Szathmart nem kesik, hanem Betsbe megyen hamar, talám lenne keszenn postája kgyteknek, hogy mihelyt en érkezem, kgytek informalhassa postann Haller Vrameket Betsbe, mert ha mü előbb ernök Bétset, valami gyenghenn biznám, de ha ez elebb informallja az Udvar
45 ott sem varok semmi jot.

236.

Teleki Mihálynak

Máramarossziget, 1686. április 2.

Keötelesenn szolgálók Vram kgdnek. &c.

A' mint irtam hogy ma megh indulok, az ugian talám meghis leszén, de kesönn, mert eddigh mind az ördögghel viteti vala el magát, hogy ha ma io regghel el nem megyen, már most marasztalanis itt maradott. A Németek bé adtta Regestrumokot kivonom tölle hogy ide addgya, hogy bé vihessen kgytknek, ideis 5 ighirte, de azt mondgia most, hogy nehezenn készülnek. Minden mesterséghe az, hogy itt mindent változtasson tserellye berelleye a szovat s-az dolgokot. Mint más levelembeis irtam, legyen keszenn embere kgytknek a Betsi utra, hogy az en töllem bé vejendő Regestrumokkal előzzük megh öket az Udvarnál, mert ez mihelyt Szathmarra megyen, azt mondá mingiárt réndbe veszi az Irásokot, es mind fel küldi Betsbe s-az utan magais fel megyen. Teghnap mondá Lodron irta Wetteraninak hogy Karafa ordinantiat
10 adott néki ugymint Lodronnak, hogy bé ményyen Erdelybe hostiliter. Az Áts ket esztendeje hogy nékem adoss, kerem husvetigh ne bantsa kgd, az utann énnékem nem kell, seöt talam migh tsak haza megyiekis el veghzi munkajat nallam. Addgia Isten iol talanom kgyteket. Szigheth. 2. Aprilis 1686.

20 Kegd keöteles szolgálaja Komja Sogora.

Bethlen Miklos

Az este vettem az 28. Marty es 30. költ kgytek leveleit, a választ ha Isten enghedi magam viszem.

237.

A deputatiónak

Kolozsvár, 1686. május 25.

Keötelesenn szolgálunk és Istentől minden áldasokot kívánunk Ngtoknak kgyteknek. &c.

Akarok hamarjába tudosítani N. kgyteket. Téghnap ebedre érkezvén ide, mindgiart ki ménénk a Generalhoz, három órát⁵ legh alább egy véghtëbe beszélünk, nem szükség a sok szót írni, nemis lehet, ihol ezeket a punctumokat adá írásba, mellyeket szoval bővebbenn megh magiarázhatunk, avvagy inkább a maga embere megh magiarázza. Elegh az: 1. Semmiképpenn ki nem megyen valamigh Betsből ordinantiaja nem jeö. 2. Ha élése leszen¹⁰ azt mondgya nem enghed semmi excursiokot, seöt Salagvardat mindent ighir minden felé. 3. Ha élése nem leszen azt mondgya bellyebb jeö olyan kastely vagy varosokhoz az hunnet élhessen, egyebaránt senkit sem bánt, ha ötet nem bantyak. 4. Innet Kolosvár mellől azt mondgia hogy el megyen, de hová nem mondgya,¹⁵ mindaz által sok szoval állittá, hogy ha a Betsből valo válaszhig, mert azt azt mondgya, hogy el várja, eléghendendö elést adunk, valahova Urunk eö Naga rendeli, oda száll, legyenek Commissariussi eö Nganak szüntelen mellette, es-a nép szallyon haza etc. Sok szoval mutattya nehezséghe a nép el futása miatt. De reliquis²⁰ Coram.¹ Ha lehet hetfünn iokor be megyünk Szebenbe addigh Ngtok kgytek gyülljön öszve bar a Taborrolis némelleyek, mert bizony de summa rei agitur.² 31. 46. 12 ab 21 x 86. 97. 36 A. 110 112. 90. M. 36 13 46 11 26 12 11 96 96 57 16 pqr. 28. 48. 36. 57. 86 12 21 18 21 16 17 18 57 36 27 57 86 21 16 16 57 22 57 96 57²⁵ 16 67 21 19 57 12 26 57 46 21 16 86 41 96 96 28 11. 16. Ayanlyuk Isten oltalmaba N. kgyteket. Kolosvar. 25. May. 1686.

N. Kgytek köteles szolgálai
Bethlen Miklos

Balintith Sigmund

¹ A többiről személyesen.

² fontos dolgokról van szó

A deputatiónak

Szamosújvár, 1686. június 2.

Kötelesen szolgálunk es Istentől minden áldásokat
Kivánunk Ngtknak Kgyteknak. &c.

Akarok N. kgyteket tudositani. A Nemet Tábor téghnap szál-
lott Árpás Toohoz, ma ott mulatott, szándéka az, hogy holnap
5 Somkerékhez, és holnap utánn Besztertzéhez közzel szálljon; Mü
ezenn Oraba ugymint dél utánn három orakor iránk a Generális-
nak, hogy holnap subsistáljon, mert nem kedvetlen választ vi-
szünk, és ha subsistal, Kolosvárról adatunk valami ideigh valo
10 élést a Tabornak, ha penigh nem subsistal, minden dolgoknak
esze vész. Maga a német követis el megyen mingyárt, azt mond-
gia, hogy eö megh állittyá holnap a Tabort, teliké benne valami
vagy nem, megh válik, müis virrattigh a Taborába be megyünk,
es valamire Isten seghitt el követtjük, de bizony valóba félünk,
15 hogy ezek mégh tsak kezdeti az Istennek raytunk valo itiletinek,
mert az utonn szüntelenül beszélgetvénn evvel a Groffal, legh
notabilebbeket ezeket observaltuk. 1. Azt mondgia, ha en tiz
Aranyba fogadom fel, eö százbá, hogy soha Betsbe a mü Trac-
tánk finaliter *nem* decidaltatik, valamigh innet a Generalis nem
informallya az Udvar, mert ez azért küldetett, hogy az itt szem-
20 mel latott dolgokat írja megh, es ott vagy ehez conformállyák,
vagy ide rejciálllyak a Conclusiot es ratificatiot. 2. Azt mondgya,
hogy ez az had kiváltkeppen arra valo, hogy Teökölyi *Uram*
valahul ezenn az Országonn által ne mehessen Munkáts felé,
valami Teörök vagy egyeb haddal. 3. Hogy Erdely sem szabad
25 akarattya szérént, sem a Teöröktől kenszerítettvénn eö ellenek fel
ne ülhessen, es a Teörököt ne élésezhesse. 4. Legh alább azt
mondgia, migh mü most oda megyünk, Szebenbe vissza mé-
gyünk, bár most finaliter véghzenénkis a Generállal, de migh az
eö Informatioja Betsbe megyen, migh válaszsza jeö, etc belé telik
30 egy holnap, tsak az irogatás járás kelésbe etc. Ezek az eö beszédi,
de ezekenn ugian semmit sem epithetni derekast, mü holnap ha
lehet a fejétől veszszük vályát.

Ebbe a dologba rettenetes akadály leszén, ha megh nem fordit-
hajtjuk, Commissionk Besztertzére nintsen, hogy onnet adhas-
35 sunk buzát neki, a nélkül penigh ez egy nap sem ül, megh

dühüdik, maris sok ezer marhakot haytottak el, bizony félünk, hogy máris Reghen s Görgheny tajánn vagyon a nyargaloja, Besztertze alais el küldött élés kerni Ezer német s-Ezer magyar lovast, ha nem accomodáltatik a dologh, ugy hallyuk Besztertzé-
40 töl Maros Vásárhely felé indul mindenestöl, a nagy hatalmu Istenert Ngtok kgytek gondolkozsek, ha a fegyverkezésbe modunk nintsen, componallyon velle, mert bizony nagy erőss had, ma ket Tabor helye mellett jeöttünk el, nem hinné ember melly sűrűnn, es melly hoszszu s-nagy helyenn fekszik, inset Szamos Uy
45 Varbolis sokann egheszzen ki néztek a mint el mént két felöll mellette rendelt Sereghbe, de többnek inteztek annalis a mint en mondottam

A' kár es pusztulás mindennap árad. Egherbegvnek fele el eghett Bontzidann harom vagy negy haz. Kis Jenonn 8. vagy 9.
50 Iklodonn talam 12. nem szánt szándékkal mondgiak hogy gyuytyák, hanem a magyar a méhvel, es egieb arant gondviseletlenül hagyott tüzzel. Ez a nemet velünk együtt nezi szannya, a magiarokot sziddgia, s-avval concludallya. Si homines domi essent, Salaguardas peterent, et si Princeps Armadae victum daret, ista
55 plane non fierent, sed ita certe Generalis non potest remedium ponere, quia miles debet victum quaerere.¹

Mü a menyire lehet sietünk, de a lovak nem birják, maris sok el allott, innétis a Toldalaghi Uram lovainn megyünk a Taborigh. Ha Arpas Tootol vissza fordulhatunk, erre jövünk, es inset
60 Egherbegy Kotsárd Bolkats felé megüünk, ha penigh Besztertzeigh vagy Somkerekeigh megyünk, ugy magunk sem tudgyuk, mellyre leszen a vissza menő utunk, de Ngtok kgytek münket ne várjon, addighis az elesreöl marharol disponallyon, honnet tellyek ki minel hamarebb számokra, mert bizony nem ezer hanem tiz
65 s-husz ezer marhánális nagyobb kar leszen tsak tiz tizenket nap alattis az Országba, ha ugian bellyebb megien, el megyen penigh bizonyosonn, az haddal semmit sem gondol, mégh akarná ha hostilitást mutatnánk, hogy osztan szabadosabban tselekedhetnék, tsak itt Szamos Uy Varatt szamtalan futott ember, es sok
70 Ezer marha vagion, iobbis volna illyen helyekreöl hamarjaba valo dispositioval harom negy száz marhát szedni, s-az utánn fel igazit-
hatnok, mint sem hogy szazért Ezeret haytson, ha az Accomoda-

¹ Ha az emberek otthon maradtak és oltalomlevelet/örséget kértek volna, ha a fejedelem ellátta volna élelemmel a hadsereget, mindez bizony nem történe meg, de így bizony a tábornok nem orvosolhatja meg, hiszen a katonának élelmet kell keresnie.

75 tio megh lenne, ugy alhatnak ember véle, hogy ha a magiar lézzegh, lenne szabad le vághni, mert a nemzet bizony sehova sem megyen, tsak a magiar.

Ayanlyuk Isten oltalmaba N. kgytkt. Szamos Uy Var 2. Juny. 1686. N. K. köteles szolgai

Bethlen Miklos

Mikes Pál

80 Nemetinekis tsak harmada ha megh maradt, a több része Templomostol el éghett. Peterhazannis eghett két ház, azt mondgiak maga a Generalis oltatta el, ugyan tapotott merghébe, hogy a tüzeket látta. Nem hiszem Semmi^a

239.

Friedrich Sigmund Scharffenbergnek

Nagyszeben, 1686. június 9.

Excellentissime Domine Comes, Domine mihi colendissime!

Ex Celsissimi Principis Domini mei clementissimi mandato significandum habeo, vestrae Excellentiae, me a data [sic!] praesentis intra quinque dies cum aliis duobus collegis a Celsissimo
5 Domino et Principe meo et statibus regni ad vestram Excellentiam ablegatis in castris adfuturum. Dabit ergo vestra Excellentia mihi notitiam castrametationis, neque illa contra suam parolam cis
Bisztricum promoveat, potius Desinum versus secundo Samosio
10 abundantem contineat in castris. Spero jam tandem optatum rerum caeptarum progressum et finem etiam. His praemissis vestram Excellentiam divinae protectioni commendo et maneo. Datum Cibinii die 9. Junii Anno 1686.

Vestrae Excellentiae

obligatissimus servus
Nicolaus Bethlen

240.

Teleki Mihálynak

Székelyudvarhely, 1686. június 15.

Keötelesenn szolgálunk Vram kgdnek &c.

^a [utolsó szó tintája elkenve, a szöveg nem folytatódik]

Mű *Vram* reménségünk es *Instructionk* ellen megyünk, hetfünn ha lehet olykor igyekezünk be menni, hogy megh az nap *Consultatio* lehessen, mű *Extremitásnal* egyebet nem *viszünk*, az *Isten*
5 *Szent Fiaert szannyon* megh, egyetlen eggy ut *vagyon* tsak fenn a reménséghe. Addgia *Isten* talallyuk iobban *Vram* *kgdt.* Udvarhely. 15. Juny. 1686.

Kegd köteles szolgál
Bethlen Miklos

Daniel Mihaly

- 10 Gyulai *Vram* itt marad a megh eggyszer valo vevhső *Resolutioiáigh* *Nk knek*, mellyetis tsak nyoltzad napra terminalt, de bizony nem *hiszem* addighis *operatiohoz* ne foghjon, avvagy tsak teöbb hadert s-*Algyukert* ne külgyön. Soha teghnap ki nem mondá hogy a *Taborat* hova viszi, most reggel mondá megh hogy
15 *Bontzidahoz* *megien.* Tsalhatatlanul *hiszem* sok jelekből mellyekről *Coram* hogy *Kolosvart* megh szállya. Ha mi *provisiot* akar tenni *kytek* siessen velle. Harmad nap alatt *gondolom* *Bontzidahoz* száll. *Banfi Ureknak* ha kell a falu *talam* külgienek oda *Salaguardát.*

241.

Haller Jánosnak, Pernyeszi Zsigmondnak, Nagy Pálnak, Inczédi Mihálynak, Miles Mátyásnak

Apahida, 1686. június 22.

Szolgálunk és *Istentől* minden áldásokat kívánunk *Vram* *kegyteknek.* &c.

- Ide a *Nemet Taborra* már ötödik *követséghe* *leven* ez, noha tizenkét *Ezer köből* *liszt*, *Ezer Vago marha*, *Ezer berbéts* *adassal*,
5 (.a die 15. *praesentis*¹ *kezdődvénn* a *Computus.*) megh *kináltuk*, mert az *előttis* *magais* vett *rettenetes* sokat, *nevezet szerent* *Kolosváratt* *Besztertzenn* *többet* *harmad fel* *Ezer keöbölnél*, az *mezönn* *penigh* *tiz annyit.* Jo *Assecuratioval* *kináltuk*; *Istenkedttünk*, hogy az *eö Felseghe* *Resolutioja* le *jöveteleigh* *legyen* *vesztéghe* *itt*
10 a *Szamos* *mellett*, es az *Orszagba* *bellyebb* ne *mennyen*, de *semmit* *sem* *használt*, mert nem *hiszi*, hogy a *Tracta* *Concludaltatott*,

¹ folyó hó 15-től

holnap Torda felé akar indulni, es onnet bellyebb, maris oda az Országnek nagy része, a többiis oda leszen, és egyeb desperata Consequentiákotis várhatni, mellyeket megh nem irhatunk. Azért
15 nem hiszi penigh a Tracta Conclusioját, hogy eö neki semmi olyan tudositása nem jeött, nemis viszi ki az hada[t] seöt hátrább sem száll, hanem bellyebb, az Városok kezbe adásátis tsak mordicus urgeállya. Ha azért vagyon valami moddgya kegyemeteknek benne, vagy eýel nappal siessen, vagy a ki kegyemetek közzül
20 keönyebbenn postálkodhatik, eýel nappal iöyön, es hozzon olylyat a mellyel ezt tartoztassuk, vagy ki tudhassuk, mert migh onnan ordinantiaja nem jeö, ez tsak nem cessál. Ezt tartoztunk mü Vrunk eö Naga es az Orszag szinte most ide érkezett Követei megh irni kgyteknak, mert ezt az Extremitást Szebenbe az Vrak
25 nem tudgyák, itt penigh minden ora, minden szem pillantás veszedelem. Isten hozza kgyteket eörvendetes hirekkel. Apahidánál. 22. Juny. Anno 1686.

Kegyemetek szolgálai Attjafiai.

30 Bethlen Miklos
Daniel Mihaly

Gyulai Ferenc
Johannes Zieglerus

Scherffenberg Vramis irt, ezen posta viszi, kinek s-mit irt, nem tudgyuk, de kgytek annál inkább munkáloddgiek. Mü itt attol felünk, ez bellyebb menvénn utrinque hostilitásra fakad a dologh, es a mi jot kgytek vegbe vittis el bomlik, es tsak vegh keppen el
35 veszünk, ha Isten megh nem szán. Kgytek ezenn irásunkat tartsa megh.

242.

A deputatiónak

Apahida, 1686. június 23.

Kötelesenn szolgálunk Ngtoknak kegyemeteknek.

Szomoruann irhattjuk N. kegyteknak, megh ide jövetelünk előtt már el rendelte volt a Generalis hogy Tordához szállyon most réggel meghis indula, valamit el tudank követni szep szoval
5 obtestatiokkal véghtére keménykedessel es protestatiokkal, hogy eö leszen oka, hogy el veszünk, desperatiora jutunk, es a kesz concludalt Confoederatitolis el szakadunk, fegyverhez nyulunk, etc sok volna a szo. Mind ezek semmit sem használnak, tsak azt

mondá: Mi szükség volt ide faradnunk, mi szükség N. kegytekn
10 nekis ide plenipotencia nélkül küldözni, eö a fejet köti belé, hogy
az a Tracta veghbe nem mént, nemis megyen az eö hire nélkül,
leg h alább nem ratificaltatik, azért sem ki nem megyen, sem
hatrább nem száll, seöt itt sem subsistal, hanem bellyebb megyen,
15 vbi media non juvant, extrema sunt tentanda,¹ tudgya ha közze-
lebb megyen, N. kegytekn nekis inkább keze ügyebe leszen, maga
kgd Teleki Vram es több Vrak tractalhatnak velle, Egyeb aránt
bellyebb menvennis hostilitast nem követ, ha mü nem kezdgyük.
Ha elest adunk, nem koboroltat, ha nem adunk, veszen, es ha
hostilitast kezdünk, öis el követi, Isten es a vilagh előtt nem eö,
20 hanem mü leszünk okai magunk romlásának. Nem gyözzük megh
irni mind a sok szot a melly utrinque veghbe mént. A nép éhel
halását el futását etc hogy urgealtuk, azt monda. Vos estis in
Causa, qui prohibuistis ne Salaguardas petant,² es azt mondgia,
hogy ezt Nagy Pál Vrammal beszélvénn arról a Salaguardok
25 állapottjáról es maga házárol, vállal vonittásából, es paraszt em-
berek szavaibol tanulta ki, mostis mind az által azt mondgia. Ne
fugiant, maneant domi, petant Salaguardas, dabo, sed si fugiunt,
ego non possum custodire.³ Commovealodék, hogy azt mondok,
megh lássa, mint folytattya a dolgot, Isten, a Vilagh, és a Tsászár
30 előtt mint ad számot ennyi szegheny lelek veszedelméreöl. Azt
monda Illi certe rationem reddant qui inter vestras Dominationes
volunt, ut regnum pereat,⁴ mert azt mondgia. Soha a Statusok a
magok megh maradására valo utakat el nem mulatnák, ha az
Vrak megh enghednék, mellyet az üdö es az Experientiais rövid
35 nap megh mutat, tudgya eö. Mondottuk erre. Ne gondolkodd-
gyek ugy, bizony a Statusok közönseghessen vegheztek, per liber-
rima suffragia,⁵ hogy a Praesidiumokot nem admittalhattyak, azt
mondgia. O Domine fui & ego in Consiliis multis.⁶ de egy ket
nagy Authoritativus ember a mit akar, per inspirationes etc tsak
40 veghbe viszi, hogy ugian tsak az eö akarattya mennyen véghez.
Müis sietünk, ugy tudgyiuk Gyulai vramis irt ez előttis mostis N.

¹ ahol a középút nem használ, a végsőig kell elmenni

² Ti vagytok az oka, mert megtiltottátok, hogy oltalomlevelet/örséget kérjenek.

³ Ne meneküljenek, maradjanak otthon, kérjenek oltalomlevelet/örséget, de ha szaladnak, nem tudom megvédeni őket.

⁴ Bizony, számot adnak azok, akik uraságaitok közül az ország vesztét akarják

⁵ a legszabadabb szavazással

⁶ Ó, uram, én is voltam már egy pár tanácskozáson

kygtnek. Isten Szent Fiáért szánnyon megh bennünket. Apahida. 23. Juny. Anno 1686.

45 N. kgytek keöteles szolgálai

Bethlen Miklos
Daniel Mihaly
Johannes Ziegler

50 Summa Summarum mostis tsak a Praesidiumok dolgat, Pleni-potentiaris Vrak Tractajat nyesi, es ki menését ugy ighiri. Egyeb arant tsak fenyegetőzik, ilyen Commotioját megh nem lattuk, mint most. Azonnis furial, hogy a Kolosvari liszt annak jdejere kesz nem volt, es hamu vagy feöld volt nem liszt, nemis akarták el vénni.

243.

Apafi Mihálynak

S. d., [?, 1686. november 2. előtt]

Bethlen Miklos es Nehai Bethlen Pál Arvái alazatosan könyörögnek Ngdnak mint Kgyls Uroknak.

5 Kegyelmes Urunk in Anno 1682. 12. Decembris, & Anno 1683. 20 February¹ mikeppen contrahaltunk a Zalatari agon levő ver szerent valo Condivisionalis Atyankfiaival Zalatari Borbaraval, es Zalatari Sofia fiaval Bölöni Mihallyal, több egyyikünkről a masikunkra szálló Jozzagotskaink között Kolos Varmegyébe Uylakon levő Portionak devolutioja felöll, mellyben ugyan akkor Successiotis adtak, es mais birjuk, Ngd annectalt Exhibitankbol
10 megh láthattya

Alazatosan könyörgünk azert Ngdnak mint Kgyls Urunknak, meltoztassek Ngd azon Contractusunkot Consensu cum Jure Regio² Kgylsen Confirmálni.

15 Melly Kgylsegheert Isten Ngdt áldgya megh; müis holtigh valo alázatos hüsegghel megh igyekezzük szolgálni a Ngd Feyedelmi Kegyelmesseghet.

K. V. V. N.

¹ 1682. december 12-én és 1683. február 20-án

² király által adományozott joggal

244.

Szatmári Gáspárnak

Fogaras, 1687. március 15.

Szolgálok és Istentől minden jót kívánunk kgylteknak &c.

Kgyltek irasara a' Collegium dolgabol rövideden tsak ezt a' választ tehetni, az Apahidi Beldi alkalmatossagra volt gondviseles de az Erdő dolgat Banffi Uramekkal halosztottuk, mindazonáltal
 5 ha mikor kívánatik tsak hordassa kgyltek mert mar a' Jus Regiumis megh vagyon adva a' Collegiumnak; Az Orbaiakert valo ado dolgaban jo szivel kedveskednek, de ha egyikert az ember meg adgya a' több falukis bizony mindgyartt arra tamazkodnak, mindazonáltal ha kgltek lattyá hogy ugyan tsak nem adhattyak,
 10 es a' Tisztek Executiot akarnak tenni rajtok, akkor mint egy költsön adgyon penzt nekik, es marhajokbol éppen ki fordulni ne engedgye Bagotaj Ferentz Uram, Vizaknaj Mihaly, es a' Botsardiak reszeröl fl. 600|| kgyltek kezeben megyen most mindgyart, kgd Szathmari Uram a' mint a' szükseg kivannya Ghidoffalvi
 15 Uramnak suppeditalhat penzt ebből. Bagotaj Uramnal az Interes oda marad, Vizaknaj Mihaly es a' Botsardiaktól három esztendei Interestis vegye meg kgyltek, de többet ne exigallyon. Köblös Peter Uramra mennyen ki executiora kgyltek ok vetetlen, semmi respectus ne tartoztassa kgylteket. Az Apahidi Relatoriat vissza
 20 kültük. Az OEconomiaira kgylteknak legyen szorgalmatos nagy gondgya; mert lattyá kgyltek hogy Debretzenből is a Collegiumnak semmi jövedelme nem jü. Ezzel ajánlom Isten oltalmában kgyldet. Fogaras 15. Martý. Anno 1687.

Kgyltek szolgáló barati.

Bethlen Miklos
Matskasi Boldisar
Keresztesi Samuel

245.

Alsófejér vármegyének [?]

S. d., [?, 1687 június—július]

Bethlen Miklos alazatos supplicatioja Nagtökhöz Kgyltekhez.

Ugy latom Detsei Istvan és Mohaj Gabor Uramek eö kgylk
Ngtoknak kgylteknek en ellenem panaszzanak, noha azért en,
mint hogy az a Nagtok kgyltek maga törvennye es szabadsaga
5 ellenis lenne, itt forumot nem agnoscalok, Decisiot és Deliberatiot
sem varok mellyről solemniter protestalokis. Mindaztaltal a' Po-
tentiarius nevet magamrol ell akarvan harittani, bizonyoson
mondhatom Nagtoknak s kgylteknek, hogy nem Potentiarius,
hanem eö kgylktől igen sokot szenvedő Patientarius vagyok, és
10 ha ezt forumnak tartana a' mi törvényünk bizony en panaszol-
kodhatnam^a inkább, mert ihol eö kgylk ennekem ott Szent Bene-
deden ez előtt tizen ött Esztendővel Nehaj Ugron Ersebeth Asz-
szonytól Zalagosított ket haz helyemet, cum omnibus pertinentiis
15 Szent Benedeki Praedikator, és mas egyg Kömives Mihaly nevü
ember azon haz helyeket be kerteltek, és be vetettek volna, ugy
hogy ennekem részt adgyanak belölle, eö kgylk neki mentek, a'
kerteket le vagták, és a' vetemenyt a' falu Csordajaval mind ell
20 tapottattak, Azon haz helyekhez valo retekert erővel kaszallyak,
hordgyak, Ugyan eö kgylk a magam Erdöm szelyibe a' magam
Erdő pasztorat, nem nezenen hogy majd hetven Esztendős ember
meg fogtak, magok hazanal, vagy Jobbagyinal hat egeszsz nap
fogva tartottak, falurol falura hordoztattak, nem a Tiszt hirevel,
s erejevel hanem tsak propria sua autoritate.² Ugyan eö kgylme
25 Detsei Uram a' Medvesi hataron, melyhez eö kgylmekek potentiose
nyultak s praetendáltak Jobbagyom szena gyűjtő gyermekit meg
fogatta, és harmad napig kereszteny emberekhez illetlen peldaul
a' diszno olba tartotta fogva, hogy Jobbagyom oda ment, hogy
a gyermekenek enni vigyen, azt maga Detsei Uram jól meg verte.
30 Többekis volnanak sok injuriak, mellyeket tsak Isten adna bekes-
seget, az eö foruman meg mutogatnék; Summasson azt mondha-
tom, mellyet suo loco & tempore³ megis bizonyítottok, hogy akar-
kiis, akarkinn több potentiat, injuriat ell nem követett mint eö
kgylme en rajtam. Mellyeknek nemelly reszet mostis tsak pro
35 Informatione ^bDominos^b Statuum⁴ advan elé ezen Relatoriamot

¹ minden tartozékával erőszakosan

² önhatalmúlag

³ a maga helyén és idejében

⁴ a rendek tájékoztatása végett

^a [előbb:] panaszkodhatnak

^b . . . ^b [autográf beszúrás]

^bmegh bizonyítottok, ^b a Judiciumot annak Competens forumara ^{bes} processussara hagyvan.

A mi pedig az ő kgylmenek panaszszat nezi az az hely az honnet a ket szeker szenat kaszat mit ell vitettem, igaz Medvesi
40 hatar, mellyet magokis agnoscaltak, aval, hogy mikor a' Mikes Mihalyne defectussan a' Szent Benedeki Jozsagot appraehendaltak, en és Elekesi Janos, kinek maradeki szinte ugy patronusok Medvesen mint en admonealtattuk, hogy magok között fell ne oszszak, fell sem osztottak; Erre mind en, mind az Elekesi Janos
45 maradeki in suo competentis foro⁵ meg felelünk, és Nagtoktól s-kgyltektől örökös hatarunk dolgaba annak rendes processussara kerertzünk, s könyörgünk hogy Ngtok kgyltek ő kgylket intse hogy ő kgylmekek ne potentiariuskodgyanak, eggy reszről ő kgylmekeknel sokkal erőtlenebb Arvak leven, a kiket az en nevem mellett nyomorgatnak.

N. K. K. V V

246.

Bánffy Farkasnak

Bethlenszentmiklós, 1687. szeptember 14.

Mint kedves sógor öcsém bátyám uramnak szolgálók kötelesen és Istentől minden jókot kívánok kglmednek kedvesivel együtt etc.

Valóba igen kívántatnék most nekem a kglmed atyafisága,
5 valami berbécsek, félek, magamot is megesznek, ha kglmed meg nem segít, hanem kérem kglmedet, megértvén a szolgálóimtól a dolgot, adjon a sebesvári jószágból egy olyan embert, a ki vinné ki Váradra s adná el; bár tudná úgy ő, hogy kglmedé, vagy közös kglmeddel a berbécs, igazabban járna; hiszem, én jó fizetést intéztem neki. A szolgálóm bővebben declarálja, bizony örökké megszolgálom, s arra legyen az is, mind öcsémnek hivlak. Ajánlom Istennek kglmedet. Szent Miklós 14. Septembris 1687. Kglmed atyjafia sógora szolgálja

Bethlen Miklós

⁵ a megfelelő hatóság előtt

^{b...b} [autográf beszúrások]

A deputatiónak

Nagyszeben, 1687. november 20.

Mint kedves bizodalmas uraimnak, kötelesem szolgálók és Istentől minden áldásokat kívánok nagyságtoknak s kegyelmeteknek.

Akarám nagyságtokat s kegyelmeteket tudósítani. Én Isten⁵ kegyelmességéből tegnap szinte naphaladottkor érkezém ide és az hirre nézve, hogy az generalis ma elmegyén, az estve hozzá menék, s találám a főcommissariust is ott, mind kettőnek együtt adám meg az urunk ő nagysága levelét és ott osztán semmi oly derék conclusum nem lőn, hanem csak az, hogy az generális ma el nem¹⁰ megyen.

Ma mikor ők órát adtak, oda menék, és az mely dolgokat lehetett eléggé forgattam, melyekről mint resolváltak, és magok ugyan én előttem, úgy mint az generalis, és főcommissarius Tiellet az secretariussal leiratták, oda küldötte. Valami ebbe jó vagyón,¹⁵ én is azt approbáltam, de a mi rosz vagyón csak elhallgatta, hogy felirták, hadd láthassa nagyságtok s kegyelmetek írásban dolgokat s elméjeket; én pedig semmit nekik írásban nem adtam, sem eddig nem concludáltam, sem subscribáltam vagy pecsételtem.

A dolognak az dereka hátra vagyón, még a főcommissariussal²⁰ külön magával szemben nem lehettem, ma 3 órakor leszek és azután ismét az generális szállására kell mennünk, ott válik el, ha a mi dispositióink megállanak-e, nem-e; mert az generális előtt akarja igazítani, noha az generális azt mondja, hogy ő az oeconomiahoz nem szól, sőt az külső militaris dolgokhoz is csak Veterani²⁵ successorának, ki pro tempore mig Carafa érkezik (noha az is bizonytalan) általadhassa a dolgokat, nem szól, most ugyan minden jóra ígerte magát, irt is Marosvásárhelyre, hogy az salvaguardiákat visszavigyék, Kis Balásnak is, hogy hadat most ne fogadjon, és csak az 300 portióval legyen contentus.

Az hunyadi, bethleni, gyalui praesidiumok iránt, és az oda és³⁰ Deésre s Szamosujvárra szállítandó quártélyozók iránt nem hiszem semmit is cedáljanak, hanem csak ebben maradnak, az mit irtak, mert az monostori statiót épen alkalmatlannak tartják és azt akarják Szamosujvár, Deés, Bethlenbe osztani. Gyaluról azt³⁵ mondják, maga az Lotharingus tette, és az contractusban ott

vaygon minden azokba praeter jam occupata, vel praesidiata loca.¹ Én ezt nem perelhettem, mert az Lotharingus contractusát és a több irásokat ide nem hozák. A Scherffenberg Ogyldinak [sic] és Komorniknak adott credentiáját sem hozák el, mindenik igen
40 szükséges lött volna, kivált Hunyadra nézve, hogy ők a quártély statió közé sem egyszer sem másszor nem tették; a Lotharingus sem tette fel, sőt fel nem tevén, kihagyta solemniter, szinte ugy mint Brassót s a több praesidium nélkül való helyeket; de ez és a több ratiókra csak ez a feleletek: potest imo debet per rationem
45 bellicam etiam in alia loca, quae in tractatu cum serenissimo duce nostro sunt nominata, miles collocari aut in quartirio, aut si rumor de hostibus et necessitas ita cogat, etiam praesidium collocari.² Mert hiszen az semmit se bánt, sem az az urunk jurisdictionának nem praejudicál; sok volna az szó kit meg nem irhaték.
50 A kívánt irások nélkül a dologhoz sem fogtam volna, de még ha az generális elmegyén, annál rosszabb. Vasvári is megtréfála, bizony ha egy jó deákat kaphattam volna, napjára magam is megfizettem volna egy-egy aranyat neki; mert ihol az statiók dispositióját is, honnét mit várjon megkívánja, s megigirtem, a
55 nélkül nem is lehet a conclusum. Most üte kettőt az óra, a nélkül kell oda mennem, magyarul az mint nálam vaygon azt viszem oda, abból tolmácsolom neki, mert soha bizony ma nem kaphaték a kívül leirassam deákul, magam pedig mint vélek perledtem 8 órátúl fogva 12 dél-félig.
60 Együvé másuvá is kellene innét írnom, most proxime Maros-Vásárhelyre el kell vala küldenem ezt az inclusát, hogy az salvaguardiáktól menekedjék Küküllővármegye s ott a vidék, de nem lőn kitől, hanem kegyelmetek küldje el.
Én szombaton reggelig itt leszek, tovább való várakozásomnak
65 nem tudom mi haszna, mert az generális holnap el menvén, ha mit rescribál is nagyságtok s kegyelmetek Hunyad és a több quártélynak tőlök elintézett, vagy már is elfoglalt helyekről, nem leszen kívül róla tractálni, mert Veterani csak substitutus leszen, ő is nem tudom mikor jó ide, ha holnap itt lenne, sem hiszen valamit
70 variáljon. Falkenheim csak az élésre, pénzre visel gondot, arról ő vele magam beszélek, és ha lehet, az fogarasi contractust confir-

¹ a már elfoglalt vagy őrséggel megszállt helyeken kívül.

² A felséges fejedelmünkkel megkötött szerződésben megnevezett helyeken kívül a hadi szükség szerint másokat is lehet, sőt kell beszállásolt katonákkal, vagy — az ellenségrel érkezett hír, illetve a szükség kívánsága szerint — őrséggel megrakni.

máltatom; ő ugyan Erdélyben marad vele; quod ad oeconomica³
bővebb időm vagyom, de a generális sietése miatt kellett ezeket ma
tractálni reggel. Coram plura. Adja Isen nagyságtokat s kegyel-
75 meteket találjam jó egészségben.

Szeben 20. Novembris 1687.

Az Istenért siessenek a kik itt *Szilágy* Csehből buzát, zabot mit
cseréltek, embereket küldeni és adminisztrálni, hadd hidjék el s
annál inkább ne gátolják, ha kik mit innét ki akarnak vinni.

Nagyságtoknak s kegyelmeteknek köteles szolgálja

Bethlen Miklós

248.

Szatmári Gáspárnak

Nagyszében, 1687. november 24.

Szolgállok és Istentől minden jokat kívánok kgldek.

Magais tudhattja kgl, szeginy Szabo Krestely uramnak en
adtam vala feles számu Csiklin Aranjokat öt öt forintba egyet
egyed ea Lege hogj ha a Collegiumnak karos lenne ollyan draga-
5 ban venni tartozzam en magam supplealni, mostan azert ennekem
külömbenis felette nagj szükségem leven a pinzre alkalmatos-
sagomis leven hogj azon Aranjoktul kár nélkütl megh valhassam
a Tavaly ő kglmehez adot ket ezer forintot kezemhez akarom
venni jo Cautio alat mellyet kerem kgltdt irasa által approballyon
10 mert a kglmetek hire nélkütl nem akarta ide adni, nekem pedigh
most igen hamar vagjon arra a pinzre szükségem a Collegiumnak
sem leszen károssab nallam valo allasa mint ő kglmenel, arról
valo irását pedigh adgia kgl ezen levelem megh ado emberem
kezehez ugj hogj aztis a töb Püspök uramnak szollo levelekkel
15 egjüt vihessek megh ő kglnek.

Nemely nap vöttem mind kgl, s mind Gidofalvi uram Levelet
de a sok gond miat mely szer felet volt, es az Matskasi vram
betegsege miat mi abban semmitis nem procedalhattunk. Mar ez
a rettenetes ado és satsis megh leven a Collegium Joszaganis, mit
20 kellessek cselekedni én bizony nem tudom bar csak az accidentia-

³ a gazdasági ügyekre

kat praestalthatnak bizony a derék pinzt a Collegiumból kel potolni, mind azáltal ezt en tsak magamtul irom, irtam Püspek *uramnak* felölle, Matskasi, s Kerestesi Samuel uramekkalis beszellék és mentöl hamareb tudositom felölle, de addigh ha csak
25 mi reszitis kezdjék *praestalni* mert bizony kárt *vallanak* Tudosicson kglđ mennyi kapu szám vajjon, a mostani romlas mennyire tanalta, hogj igj osztan könnyebbitésekben munkalodhassunk a mennyire lehet

A Deakoknak kglmetek csak annyi praebendat adgjon a meny-
30 nyin vadnak, es a mint tanulnak többet ne, Ajanlom Isten oltalmaban kglđt Datum Szeben 24 9bris 1687.

Kglđ szolgáló barattya

Bethlen Miklos

249.

A deputatiónak

Nagyszeben, 1687. december 14.

Mint bizodalmas Urainknak kötelesenn szolgálunk és Istentől minden áldásokat kivanunk Ngtoknak kegyeteknek. &c.

Akarok Ngtokot kgyteket tudositani. Mü ide teghnap előtt
5 ugymint 12 estve felé érkezünk, <ide> az nap a Commissariussal szembe lenni keseő volt. Teghnap dél után löttünk szembenn, es gondolvann azt, hogy talám a dolgok Apellatiobannis mehetnek Carafa Vram, vagy eppen az eő Felsőghe Udvara Forumarais, irasba tettük mind a difficultásokot a menyire tudttuk, s-ugy adttuk bé, szovalis sokat beszélünk. Ma deligh Devotio s-egyeb
10 dolgok vetették dél utanra a dolgot, es noha hozzá akartunk menni, de más Nemet Vrnal lévonn Vendéghségbe, onnet tsak maga a bé adott punctumokkal a szállásunkra iöve, es punctatim el olvasvánn, mind ket reszreöl sok szo sok beszéd lön egy véghtébe tovább három Oránál, melly discursusokból tsinalando
15 Resolutioját holnapra halasztá, hogy irásba addgya, de nehezenn hiszszük kezünkhöz iöjön mégh holnap, mert ebedig sok Expeditionii lesznek, ebedre Vetterani Vramat várja, immar valamikor addgya, de mingyart Ngtknak kgeknek el külgyük. Azt penigh az
20 *uiyabban be jeövő hadakra nezve* kesöllök varni, hanem szomoruan irhattjuk N. Kgeknek, azt mondgya, nints semmikeppen hatalmába azoknak bé nem botsáttása, mert Betsből van azoknak bé

jeövetelekreöl valo ordinantia, mellyet eö ighen neheztell, es igye-
kezteis Betsbe írása által el bontani, mert magais lattya az abbol
ki jövő sok akadalyokot, es fel mind ezeknek az hadaknak megh
szükülésétöl, es mind azok miatt a maga betstelenségétöl. Mind
25 az által mostis újabban eleikbe Postann küldött, és megh irta,
hogy subsistallyanak, valahul eri az embere, már az hul leszen,
megh valik, De azt mondgya hogy avval a Portio szam Erdelyenn
nem nevededik, es parantsolattya vagyon felölle, hogy Urunkal
30 eö Ngaval ugy accomodállya azoknak a Regimenteknek dolgát,
hogy minel kissebb és türheteőbb akadalyokkal, vagy azok nélkül
legyen tartások, melybe eö talaltis io modot, a mellyet egygy két
nap alatt communicall velünk, mi leszen az, akkor valik megh, de
az akar mint legyen, ez kettöröl szükség N. Kgytek gondolkoztek.
35 1. *Carafa Vramnal proballya Vai Vramnak* utanna irvánn ha künn
maraszthattia. 2. *Parantsollyon ideyenn a Szelyekbe*, hogy ha
érkeznek, kik legyenek *Commissariussi* és mivel tartsak, hogy a
szeghenységhe inkább ne romollyon, előttök futás ne legyen, mert
egygy mindent el praedálnak. Azok ighen sokann nem lesznek, ha
40 Commissariusok leszen, es a mar ki *szallitott Kolosvari Szamos*
Uyvari etc elesből pro Interim sustentaltatnak, meghis türheteőbb
leszen, ettöl ugian fenyitekkjek leszen iras által; Gondollyuk hul mi
szavaibol, talám a teöbb hadak közze osztya, de e tsak vellekedés.
Az Istenért az Éles Administratiojáról erőssen provideallyon
45 kegytek, es a penzreöl, hogy ad 1. January megh legyen hiba
nélkül, mert azt ighen keri felette, és sok gonoszt mond ki jöni
belölle, ha hibázik, külbömbenn jo akarattyát ighiri mindenekbe
tehetsége szerent. De ugy lattjuk, mindenütt tsak megh kivanta-
tik a *Meszar szek, s a Pintze*, mert eö ugian azt mondgya, hogy a
50 *marhat lábannis el* vénnék, de olyan sok válogatással, hogy a
szeghenyseghis el unná a sok vissza haytogatását, es a miatt az
hadis megh koplalna, azért *iobb tsak a fontal hozzá*, a mit a
szegheny ember kaphat akar boryu akar ökör legien libra contro-
versia decimat.¹ Ebből mü azt a gonoszt lattjuk ki jöeni, mellyet
objicialtunkis, hogy marha szám lévén kapu számra vetve, a ki
kissebb marhát viszen megh tsallya azt a ki nagyot viszen, mert
ma holnap ismet marhat kell fel vetnünk, es akkor az *Artatlan*
potollya ki a vetkes vagy rossz marhaju ember dolgát; Arra azt
mondgya, hogy legyen iegykes kinek kinek a marhaja, *s-quietaltas-*

¹ a mérleg elejét veszi a veszekedésnek

60 *sek de libris non de animalibus,*² es potollya ki ki a maga Marháját
másnak injuriaia nélkül, de eök egy általlyába non possunt
accipere vitulum pro bove,³ Egyeb aránt bizony el venneek a io
marhat labannis, ha mind azt vinnének, de mi haszna Szaz között
sintsen illendeö marha husz vagy huszonöt a mellyből 250. Betsi
65 font ki jöne. In hac angustia⁴ tsak idejen parantsolni kell *minden*
ember jegyes marhat vigyen, annak szenat vigyen, es a font szam-
rol quietaltassek, ne tsallyák megh egymast, hiszen *kapu számra*
negy marha esnek, melly tenne Betsi fontot 1000. avvagy Erdelyi
fontot 1440, így nem leszen annyi tsalardságh s-kár magunk köz-
70 zött. *A bortis tsak pintzéböl s-merve veszi a mint* kezdette, de tsak
az officereknek kell io borokot valogatni, a roszszatis el veszik a
szoldatok, itt szolni sem mernek. Tessek Ngtok kgyteknak a melly
Oo borokot itt a Brassaiak vesznek kgytektől, deputaltassek a
Tisztek számára Tordára Kolosvárra hova, annyi mint az a vectu-
75 ra, hadd vonnya el a savanyut. Mü ugy hiszszük itt semmi kivana-
tos dolgot nem viszünk vegbe; Azt ugian monda a Tiszteknek a
Portiojert penzt, ha szep szérént magok az emberek nem akarjak
ne addgyanak, mert akar mint iyeszszek, de bizony nem merik
bantani, tsak in Natura administrallyak igazan. *Mü mar nem*
80 *tuddgyuk,* a melly irasbeli resolutiot várunk, es mihelyt kezünk-
höz jeö N. kgyteknak külgyük, arra ismet Ngtok kegytektől *va-*
laszt varjunke itt, arrol tudositson N. Kgytek ezen levélre valo
válaszával egygyütt. Sokat kellene irnunk, de ez a Summaja. Ayan-
lyuk Isten oltalmába N. Kgyteket. Szeben. 14. Xbris Anno 1687.

85 Ettzaka.

N. Kgytek köteles Szolgai.

Bethlen Miklos

Daniel István

Keresztesi Urameknak ighen nagy difficultások vagyon, es an-
nalis több leszen, ha a *Szaszok a Safarsagbol ki allanak,* mellyet
90 mü felette karosnak latunk, magok eö Kgymek irtak N. Kgytek-
nek.

² súly és ne darabszám szerint

³ nem fogadhatnak el borjút ökör helyett

⁴ Ebben a szorult helyzetben

250.

A deputatiónak

Nagyszeben, 1687. december 17.

Kötelesen szolgálunk és Istentől minden áldásokat kívánunk Nagtoknak Kegteknek etc.

Szinte most két óráig beszélénk Till urammal, ki csaknem minnyájokot tanácsolja, mert noha beteg, de az estve ide adott
5 resolutió is tőlle sült ki, sok volt a beszéd, de csak ez a siető.

Az Istenért Ngtok Kegtek siessen az éjjel elküldött intimatióknak szerént a Taaff és Herbeville regimentek dolgába a commissariusokkal és minden szükséges dispositiókkal, hadd collocálhassák hamar oda őket, mert ha csak mi késedelem és difficultás leszen
10 is, a secretarius Brassót és Barczát emlegeti három regiment számára, most avval ütteték el, hogy immár az a fő commissarius és Veterani uram dispositiójok azon két regiment felől, melyet az estve Nagtoknak Kegteknek megírtunk. Azt, hogy a had pénzén éljen, a secretarius sem javallja, mert nehéz a szegény parasztságnak a vitézekkel alkunni, hanem a mű commissariusink gazdálkodtassanak nékik, úgy a mint az éjjel írtuk s mind acceptáltatik.
15 Immár azért szükséges újjobban kiírni, hogy az első terminusi administratióról való quietantiák reportáltassanak, ha hul mi restál, exigáltassék s administráltassék és a második terminusi
20 administratióhoz készüljenek, mert bizony ha fogyatkozás leszen, megromlunk. Caraffát karácsonra várják Szathmárra és onnét újesztendő hetibe ide beljebb Erdélybe. Ajánljuk Isten kegyes oltalmába Nagtokat Kegteket. Szeben 17. Decembris délután egy óraker 1687.

N. K. köteles szolgálái
Bethlen Miklós

Daniel István

251.

Valendorffi B. Joachimnak

Nagyszeben, 1688. január 1.

Szolgálatomat ayánlom és Istentől örvendetes Uy esztendő kívánok Edes Biro Uram Kegdnek. &c.

Ugy tudom a mü Kegyls Urunk eö Naga Maxai Ferentz Vram
altal parantsolt Kegdnek, hogy a melly Regimentet Kovats István
5 vram oda Besztertze Szekbe viszen, Kgytek annak ott a Szekbe
rendelleyen Quartelyokot a Falukonn alkalmas helyenn, es minek
előtte az had oda erkezik, a Besztertze Szeki elesnek kivaltkeppen
azokonn a falukonn levö Restantiaibol, a melly falukba quartely-
ba leszen az had gyüytessen es-hordasson Szenat Abrakot Kenye-
10 ret Vago marhat, Bort, es Maxai Uramékkal egygyütt rendelleyen
io Gondviselő embereketis oda, a kik osztánn a Nemet reszreöl
valo Commissarius es Profont mestereknek rendessen erogallyák
es vegyenek Quietantiat rolla. Erre Uram Kgyteknek nagy gond-
gya legyen, hogy ha azt akarja, hogy azok a faluk eppenn el ne
15 pusztullyanak, mert ha az had kesz elest nem talal, es maga keres
magának, iay a faluknak. Hogy ha azoknak a Quartelyra rendelt
faluknak Restantiaibol ki nem telik, teöbb faluk Restantiaitis
fordittsa oda Kgytek, seöt ha Besztertze Szeknek semmi Restan-
tiaia nem volna, vagy a Quartelyra rendelt Faluktol a Restantias
20 faluk meszsze esnének ighen, es a vectura bayos lenne, inkább az
oda Besztertzére szallitott elesbölis ki vitessen, hogy akar inde
akar unde, de az hadat kesz Quartelyra s-Elesre varja kgytek.
Azonba Urak Feö Emberek Joszaghira a Quartelyt ne rendellye.
Mind Piccolomini General urnak mind az ott valo Commissarius-
25 nak irt az itt levö Feö Commissarius, enis irtam, ugy hiszem a
Nemet részreöl minden io Correspondentia tartatik kgytekkal,
tsak kgytekis szorgalmatoskoddgyek, ugy a mint a dologh ki-
vannya. Ayánlom Istennek kegdt. Szeben. 1. January Anno 1688.

30 Kgytek szolgáló Szomszed baráttya

Bethlen Miklos

Ebbenn az Adstratiokba kgytek scrupulust ne tegyen, mert
evvel a kegytek terhe nem nevededik, az egy Quartely alkalmat-
lansagan kívül, mert evvel az Erdelyre vetett Portio vagy eles
szám semmivel nem nevededik. Ugy hiszem ad 9. January oda
35 helybe erkezik az had vagy talam ad 8tavamis. Leszen^a a mint
ertem Oralis Portiojok. 1 000. Equilis. 800. Ahoz képest szállittas-
son kgytek elest legh alabb egy holnapra valot a Statiokba.

^a [előbb:] Lesznek

252.

Szatmári Gáspárnak

Fogarás, 1688. március 4.

Szolgálok és Istentől minden aldasokot kivanok kgyldnek. &c.

Kgyldm a' penzt tsak le tegye; egyebb dolgokrol Borberekí, es Dobollyi Uramek által vehet kgyld Informatiot. Nalatzi Uram a melly bort ígirt a Berethalmi Püspöknek szoval vagy irás által
⁵ parantsolt akar mikor meg adgyak Berethalomba. Az reszem buzarol en tzedulat küldöttem hogy megh adgyak <Szent Miklosrol> Thordarol. Istennek ajanlyuk kgdt. Fogarás. 4. Marty. Anno 1688

Kgd barati szolgálának.

¹⁰ Matskasi Boldisar

Bethlen Miklos

Az ot szaz forinton felyül levő penz menyí kellek tudositson en meg adom

253.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1688. október 24.

Mint bizodalmas Vramnak kötelesen szolgálok és Istentől minden áldásokot kivanok kgdnek kedvesivel együtt. &c.

17. Praesentis Radnotrol irt kgd levelet az Inclusa Novellakkal együtt Seghesváratt 21. praesentis vettem, es megh fordítvánn
⁵ inclusive el küldöttem, mind a közleset, mind egyeb íránsaba mutatott kgd io akarattját meghis igekezem kgdnek kötelesen szolgálni. Nékemis küldött Komornyk Vram valami Pasquillus forma Nemet írásokot, egyiknek neve Mahumet Testamentuma.
¹⁰ Masiknak Mahumet, Cardinal Mazarin, Cardinal Richelius, Luther Marton es Calvinus titkos conferentiaja a Török Imperium mostani halálos betegsegenek orvoslásáról, mindenik a Franziai Kiralyhoz dirigaltatik, el viszem ha Isten engedi Segesvarra kgdnek. Irhatom Vram kgdnek hogy en Segesvarra a Collecta percipialására el mentem vala, de oda senki egy penzt sem hozá,
¹⁵ hanem tsak Vgron Ferentz Vram a kikert az Ország adosságából

megh ada, en osztann 22. del utánn el jövék, hiteles emberemet hagyvänn mindaz által ott percipialására ha valaki hozna. Ayánlom Isten kegyes oltalmába *Vram* kgdt. Szent Miklos. 24. Octobris Anno 1688.

Kegd köteles Szolgája Komja Sogora.

Bethlén Miklos

254.

Teleki Mihálynak

Homoródszentpál, 1689. március 7.

Mint kedves bizodalmas *Vramnak* kötelesenn szolgálók es Istentől minden áldásokat kívánok *Vram* kegdnek kedvesivel égygyütt. &c.

5 Egy holnapi halgatásomat, hogy kegd nem latogattam, magam sem jóvállom, mindazáltal a kegd io akarattya, beteghsegem es sok distractionom ugy hiszem megh ment kegd előtt.

10 A' mikor *Vram* Fogarasba el válánk, enis beteghenn jövék ide, mas fel hetigh feküttem, osztánn annyira iobbulvänn egesegem mentem Zabolára, honnetis tsak harmad napja, hogy ide ki érkeztem, ezt az harmad napotis töltöttem az Olosztelekre valo kettszeri setálásba a szegeny Daniel Mihaly *Vram* testenek mayd szokatlan formánn valo koporsoba tétele es temetése miatt.

15 A' szegeny kis Boldi Eötsem halálatis Zabolánn ertettem Apor *Vram* leveleből, mellyen bizony mind felesegemmel egygyütt szivessen szomorkodtunk, es ha itt Szent Palatt ertettük volna minden bizonnyal temetésere es kgytek szolgálattyára el mentünk volna, de amonnet lehetetlen volt. 24. jövenn az Apor *Vram* tudositása Zabolára. Bizonyára *Vram* az Isten az eö tsudalatos, es külsö tekintetre nezve rettenetes, de valosaggal az eö hiveihez
20 mindenkor irgalmas szokása es rend tartása szerént, megh kerdezte abba a Gyermekbe kegytektől: Szerettze engem? Es kettszer kerdezte mint Szent Petertől Szerettze engem? Söt háromszor Szerettze engem? Mind addigh migh megh szomorodvänn es keseredvenn kgytek, azt felelte el hiszem, a mit emez: Bizony
25 tudod *Vram* hogy szeretlek, masodszoris harmadszoris: Te mindeneket tudttz, tudod *Vram* hogy szeretlek tegedet. Melyre nezve ugy hiszem, hogy az a Gyermek lött az Istennek kegytekhez, es kegyteknek az Istenhez valo Szeretetinek azonn az Halal fekete

30 proba kövén meg probalt Arany Gyürü Zaloga és petséti, mellyet hogy eö Felsege meg széntellyen, és több szomorusagoknak el fordittásarol valc Isteni Assecuratoriava tegyen a kegyd hazának szivesenn kivanom.

Komornyk Vram az utannis levelei által correspondealván velem a buza állapottyárol, en Brassoba Szebenbe kezdettem szerzeni s vitetni számára, ugy hiszem Brassoba kiis tölthetem eöt Ezer Köbölre valami hasznotskával, de Szebenbe 1500 Köbölnel többet nem küldhettem, valoba nagy káromra lön a kegd betegsege, mert ha a kgd segittségével élhessek, biztam volna hogy odais meg szerzem az het Ezer Köblöt, de hertelen penzt nem szerezheték, es ezek az Eszektöl futo Szaszok soha usque ad 1. Marty meg nem hivenek, migh az ut el bomlek, mar most anticipato kernek a pénzt hogy Szent Gyeörgy nap után el viszik a buzat Szebenbe, mellyet Komornyk Vram sem ellenzene, de nem tudom soha, hogy merjem a penzt kotzkázatni egygy Tatar 45 hir vagy mi ugy confundalhat mindeneket, hogy meg romlom.

Nekem Komornyk Vram minapis irt, hogy a penz nem adstralasa miatt Executióra küld, mellyet en sok ratiokkal dissvadealtam, es a többi között irtam eztis: Nescio juste & legitime quo posset Executionem dirigere, quia nemo est inobediens. etc.¹ 50 Most 3. Marty költ levelébe mit felel rá, im parba kültem. Ugy hallom szovalis mondotta, meg láttzik hogy kegd betegh.

En nem tudom quo consilio esik, ha igaz a mint hallom, hogy ante certam pacem² annyi hadat visznek ki. Kerem bizadalmason kgdt ha miröl szüksegesnek itili tudositson, enis itt nem mulatok, 55 tsak az ut jobbulna, mingyart mennek, először is kgdhez, és osztan Szent Miklosra. Kgd egessegerölis tudositson, mert sok fele hirt hallok felölle. Isten kgdt gyogyittsa bizony szivem szerent kivanom s-maradok Kgd

igaz köteles szolgaja

60

Bethlen Miklos

^a Szinte most érkezek Commissio ad 18 praesentis Fogarasi Deputatiorol, tsak Isten hozna oda kgdtis. Szent Pal. 7. Marty 1689.^a

¹ Nem tudom, hogyan lehet jog és törvény szerint végrehajtást foganatosítani, mikor senki sem engedetlen stb.

² a biztos békekötés előtt

^a. ^a [függetlenül a maragón]

255.

Teleki Mihálynak

Fogaras, 1689. március 21.

Kötelesen szolgálók és Istentől minden vigasztalás és áldásokat kívánok *Vram* kegydnek kedvesivel égyütt. &c.

Téghnap előtt érkezvénn ide olyan utonn és vizekenn, mellyek
5 úgy látom sok betsülletes embert ide nem botsatvánn ighen tson-
kann engedik végbe menni a mostani confluxusonkat, mindgyárt
értém a kgytek uýabb szomorúságot, melyre nints mit irnom,
hanem halgatnom kell a Job latogato barátival hét napigh, *Istenre*
és az eő Felsége kgytek körül noha a mü itiletünk szerent szomo-
10 ruan, de kgytekre nezve üdvessegesenn, és maga nevere nézve
dütsössegesenn munkálodo kezeire bizvánn mind külső mind
belseő nyavalyainak gyógyittását, mellyet keresztyeni kötelesség-
gel kívánok, a mint egyszer s-mind aztis, hogy *Isten* engeddgyen
kgd felöll jobb hireket hallanom, es szembeis örvendetesebben
látnom hamar üdönn. Fogaras. 21. Marty. Anno 1689.

Kegd keöteles Szolgáia Sogora Komja.

Bethlen Miklos

256.

Teleki Mihálynak

Fogaras, 1689. március 22.

Mint bizodalmas *Vramnak* kötelesen szolgálók és Istentől
vigasztalást gyogyulast kívánok *Vram* kegydnek. &c.

Erről kelle *Vram* kgdt tudosittanom. Hogy ha kgdnek Szebenbe
buzaja vagon, vgy látom *Isten* az Országba a Veteseket szepen
5 mutattya, nem remenlem a buza árranak ighen nevedését, ha-
nem inkább szállását, ha kgdnek úgy tettzik, hogy *den. 57.* vekajat
oda addgya, parantsollyon embereinek hogy az én emberim által
adstrallyak, en az arrat percipialtatom s-kgdnek administralta-
10 tom. Azonba kerem bizodalmason kgdt erreis, addgya tettzését
a tavalyi Radnothi igirt Ecclesia buzajatis mellynek Cubuli 1000.
Szebenbe vagon, ha a szász vrak megh addgyak oda addgyame,

mint hogy egyszer s-mind kész pénzé válnek, mert bizony én nagyobb árrát aligh remenlhetem. Ne saynallyon Uram kgd egyg inteö leveletis irni Szebeni Uraimeknak, hogy kivalt azt az Ecclesia buzaját addgyak elé mingyart, hadd adhassuk el. En ugian azon volnek ha lehetne bár tsak *den.* 60. venne el Komornyk Vram, de hogy vegbe vihessem *nem hiszem.* Erröl többetis kellene irnom, de az alkalmatosság siet. Kegd tudositását várván Ayanlom Isten gyogyitto vigasztalo kezeibe kgdt. Fogaras. 22.
20 Marty. Anno 1689.

Kegd köoteles Szolgaja Komja Sogora.

Bethlen Miklos

257.

Teleki Mihálynak

Nagyszeben, 1689. június 10.

Köteleszen szolgálok Uram kegdnek. &c.

2. praesentis keölt kgd levelét migh Szebenből Szent Miklosra jart es en el jeöttem, s-megh vissza hoztak ide, vettem 8. Mü itt Alvintzi Vrammal egygütt a mit itt vegbe vihetni ma es holnap el végezzük, Vasarnap Porunbákra megyünk, onnet az en Brassoba valo menesemet szabom az kegdéhez, melyről ugy tudom Absolon es Komornyk Vramek kegdnek irtak.

A Vay Vram penze állapottyára vagion gondom, beszéltem mar Komornyk Vrammal felölle, de az megh adattatvan a kegd penzébe keves marad, mellyreöl Coram, mert az az adossagh fl. hung. 1800.

Semmi derek hirt nem irhatok hanem a Török Követek Gyeörbe valo Arrestaltatását. A Török Niss tayann valo Gyülekezetit, mellyre nezve a Badensisnek postann kellett jeöni le Landor Fejervar felé, es az hadakotis siettetik oda minden felöll. Az Angliai Uy Kiraly olyan stratagemaval élt, a melly hadat hogy mar az Ipa ellen rendelt hogy Hyberniaba mennyen, tsak hertelen fordittatta, s által küldötte Normanniaba, melly igen nagy Larmat tsinalt a Frantziai Kiralynak, mint hogy az a provintia Parishoz igen közzel General Somberget mondgiák hogy ment oda 30. Ezer emberrel. Azonn Uy Kiraly küldött ö Felge segettsegereis 3. Regiment hybernust ide a Török ellen. Követem kgdt a sietö rut

irasrol, mikor a kgd szolgálja szinte menni akart akkor tudttam
megh. Addgia *Isten* kgdt iobban latnom irasanal. Szeben. 10.
25 Juny. Anno 1689.

Kegd köteles szolgálja *Komja* Sogora

Bethlen Miklos

258.

Kun Istvánnak

Brassó, 1689. június 20.

Edes Apam Uram.

Ha *Isten* engedi enis Szeredan Zabolára megyiek, vagy Csötörtö-
könn, hanem ha kgdnek mi difficultassa vagion a nemet vitezek
miatt Szeredan virrattigh irasba külgye bé hozzam, io szivel szol-
5 gálok.

Ayanlom *Istennnek* kgdt. Brasso. 20. Juny. 1689.

Kgd szolga fia

Bethlen Miklos

259.

Küküllő vármegyének

S. d., [?, 1689. július 20.–augusztus 2.]

Bethlen Miklos alázatos Supplicatioja Nagtokhoz Kglmetek-
hez.

A minapiban Nagtók Kglmetek szolgálattýában Szebenben a'
Generalis Computusra, és Brassoban a' Generalhoz kelletvén
5 járnóm, micsoda alkalmatlanságot követett legjen el rajtam Ra-
dák István *Vram*, réghi közös osztatlan füvelő helyből Szolgai-
mat, Lovaimat ki vervén, söt ha mások magánal eö kgménél
jozanabbak meg nem gátolták volna, talám megis ölt volna ben-
nek a mint exhibealt Relatoriamból constal; melyre nezve eö
10 kgmét admonealtattam voltis ide Nagtók kglmetek eleiben pa-
naszra, de a' mint látom nem jött eö kgme, mindazáltal Nagjság-
tokat kglmeteket alázatosson kérem, méltoztassék Küküllő Vár-
megjei Tiszt Uraimnak parancsolni, dato Terminó jöjjenek ki, és

15 mivel mind az a' hely az hol eö kgme potentiariuskodott, mind pedigh az egész határ osztatlan, az Országnak erröl szokott Törvénye szerént osszak fel eö kgmek, tudgja kiki a' magájét, ne jöjjön nagjob gonosz ki belölle

N. K. J. V. V

260.

Teleki Mihálynak

Nagyszeben, 1689. augusztus 8.

Mint bizodalmas Vramnak kötelesenn szolgálók Vram kgdnek. &c.

Az Urunknak irt levelem parját kgdnek el küldöttem, noha talám az Originaltis el viszik, en irtam Nalatzi Vramnak Praefectus Vramnakis, ha Nalatzi Vramnak vagy másoknak Hunyad Varmegiebe volna buzaja, io volna oda adni, mert Absolon Vram most ebedennis nállam volt, es azt mondgia, noha ha nem mondanais, tudom, az had dolgát, ha nem leszen mit enni, bizony el veszik, mert ez a Casus inopinato találta őket, es ha ebbe fogyatkozias leszen, valamint hogy Orsova el veszésenek okul vetik az Havasalföldi Vaydat, hogy élést nem küldött oda in tempore, ugy ittis felek, hogy münköt ne okozzanak, ha ebbe az Operatioba elé nem mehetnek, avvagy ha tsak a szegenység h romlikis oda alá Hunyad Varmegiebe. Az Inclusakra relegalom magamot. En itt Szeredann deligh el varom az Urunk valaszát, nem tudom megh irni busulásomot, enghem firtatnak itt mint követet, kgdhez bizik a General de summa rei, az Urak el oszlottak, a szekeret buzat bizony el veszik ha megh szorulnak, és ha hamar resolutio dispositio nem leszen. Höfften Vram a penzt. Huber Vram az Uy Annonae Commissarius a buzat, szekeret sollicitallyak, kedvem ellen ighen udvarolnak. Ayanlom Isten oltalmába Vram kgdt. Szeben. 8. Augusti. 2. orakor del utan. 1689.

Kgd köteles szolgálója Sogora Komja

Bethlen Miklos

25 Követem kgdt, igen siettettek.

Karafa Generalnak irt levelet vissza küldöttem, nem tettzik sem a Generalnak, sem Absolon Uramnak, mást kell irni minel

hamarebb a Generalis az aránt valo tettzese szerent, mellyet ma
vagy reggel declaralni fogh, nem hiszem kgyteknek Tanátsi rendül
30 hamar öszeve ne kellyen gyülni, mellyreöl holnap ha itt a dolgokat
ki tanulhatom, ismet tudositom kgdt és Urunkat.

261.

Teleki Mihálynak

Nagyszeben, 1689. augusztus 9.

Keötelesenn szolgálok Vram kgdnek. &c.

A' mint teghnap irtam Vram kgdnek es Urunknak a szekerek
és buza dolgáról az abba vagyon tsak, ha penzel és szep szerent
veghez vihetik, io, ha penigh nem, quod ratio belli exigit,¹ sem
5 kenyer sem szekér nélkül nem haddgyák magokot, petunt &
accipient.²

Hirt a teghnapiakonn kívül irni nem tudok.

A Punctumok irant valo resolutioji summaja ez: A 100 000.
Köböl buza dolga haladhat migh megh valik a buza aratás utann
10 mint indul, tsak most kaphatnanak 3000. Köblöt penzenn.

Az Erdelyi hadaknak kivalt a szekelysegnek keszenn kell lenni,
annak Generalist vagy minek mondgyam ^adenominalni kell,^a
hogy in Casu repentino³ tuddgyon maga a General (vagy ha eö
Nga Karansebesnel leszen, Groff Mogni a ki Bartzann marad mas
15 fel Regimentel) kivel correspondealni és oda az hova a dologh
kivannya indulni, akkor ne kapjon ember hét felé.

A Carafanak irt levelet sem a General sem Absolon Vram nem
jovallya, azert kültem vissza, mint kellessek irni megh viszem a
General tettzeset magam.

20 A Lengyel Kiraly leveleröl similiter itil es Censurajat el viszem.

A Betsi követtsegröl az a tettzése, hogy oda fel a sok követ nem
szokás, seöt tsuda es tsak haszontalan költsegh. Ez a szava: Nunc
Caesar abest, nec scitur ubi invenietur hic vel ibi. Carafa non est
in Aula, sine illo responsum non dabitur. Ergo mittite epistolam

¹ amit a hadi szükség kíván

² kérnek és vesznek

³ hirtelen szükség esetén

^a...^a [margón]

²⁵ bene scriptam ad Carafam, relaxationem de praesenti restantià petere gratis idest inutile est, parate viam ad futuram relaxationem. Habete Legatum paratum qui aeat ita, ut in Octobri vel Viennae vel Pragae sit, quando Caesar illuc revertetur circa finem enim Octobris debet illuc venire.⁴

³⁰ Kgd ezeket in antecessum ertvénn, kerem tudositson Pentekenn estigh *Szent* Miklosra, mint, mikor, hova mennyek, mert ezek a dolgok talam az Vrak vagy *Deputatorum*⁵ egybe gyüléset megh kivannyak.

³⁵ Demitzki most megien vissza Udvarhoz megh irtam Hop Mester Urameknak tartoztassak ott.

En holnap del utan ha ki indulhatok innét, migh kgd tudosittat veszem *Szent* Miklosonn leszek. Ayanlom *Istennek Vram* kgdt. Szeben 9. Augusti 1689.

Kegd keöteles szolgaja Sogora Komja.

Bethlen Miklos

262.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1689. augusztus 11.

Mint bizodalmas *Vramnak* kötelesenn szolgálók *Vram* kgdnek. &c.

7dik del utann ket Orakor irtam kgdnek maga kgd szolgaja által. 9. ismet *Sebesi Vram* a *Demitzki Commissariussa* által, azonokot *nem* repetalom, mert kivalt ebbe a masodikba a *Generalis* resolutioninak summajat megh irtam. Hanem a *Lengyel Kiralynak* iratando válaszrol, es a mü *Kapitihank* dolgarol *nem* irtam. A *Lengiel Kiralynak* valo választ ugy iovallya, hogy semmi igiret formaja vagy szine benne ne legyen, sem a regi igiretnek
¹⁰ semmi emlekezeti, sem a *Tszaszarra* valo valami halasztás vagy

A Császár most távol van, nem tudni, itt-e vagy ott. Carafa nincs az udvarban, nála nélkül nem adnak választ. Küldjetez tehát egy ügyesen megfogalmazott levelet Carafához, haszontalan dolog minden viszontszolgálat nélkül a fennálló tartozás csökkentését kérni, készítsétek elő az útját a jövőbeli csökkentésnek. Készítsétek föl egy követet, aki úgy induljon, hogy októberben Bécsben vagy Prágában legyen, amikor a Császár visszatér oda. mert október vége felé kell visszatérnie.

⁵ a küldöttek (deputatio)

mutatás, hanem tsak legyen tisztesseséges praecambulumu level, es midönn az ember arra a Duka penze dolgara jut, tegye ugy fel, maga szavai: Illae et aliae multae pecuniae quando Comes Scherfenbergius cum Armada Suae *Maiestatis* Caesareae hic in Transylvania fuit, ad varia belli onera sunt erogatae,¹ es osztann Concludallya a levelet, sem igirvenn sem tagadvann. Minden aprolekos ehez tartozo szavait ratioit *nem* lehet megh irnom.

A Kapitihá ki hívását potenter urgeallya, hogy eö külgye el a mü levelünket, nem akarja, noha en a mint kgytek instruala eléghe agaltam, de tsak azt mondgia habent meliores modos mittendi, ego non diffido quod syncere agant, si ego mitterem vestras literas ad ipsum, minus creditum haberet, quam si *Vestrae Dominationes* mittunt.²

Carafanak irando level irantis azt iovallya, ugian tsak pathetico legyen megh irva, es mingyart, hogy az 7ber vagy Octoberbe fel menendö Követ indulasa előtt jöhessen válasz reá. Magais azt mondgia ir, es szivessen intercedal, de felettebb sem mehet el az Intercessioba nagy okokra nezve mellyekről Coram.

Immar Vram kgd discretiojara hagyom kgytek egybe gyüle ezekre, es tsak a Tanatsi rendé, vagy a *Deputatio*, mert en ugian Szombaton Udvarhoz megyek, de tiz hetthöl fogva sem levonn harom napot az házamnal ott nem tekereghetek, erröl varom kgd tudositását kíváltkeppen

Demitzki a General passusatis ott hadtta, en hoztam el, ha a nélkül el megien, el *nem* botsattyak, en megh irtam Nalatsi Vramnak, hogy választ ne addgianak néki a kgytek hire nélkül.

A 80 szekeres buzáról hogy teghnapigh válasz nem jöve udvartol, igen roszz Consequentiajat varom Hunyad Varmegiere nezeve, teghnap délbe avval méne el az Uy Annonae Commissarius Huber, ihol most penzel vénnénk mindent, ha leszen io, ha nem, eleget tsepeltetek en az Urak tsüribe s-a Mezönn, szekeretis talállok en eleget, az had ehel megh *nem* halhat. Ugy latom Udvarnál gyenghenn apprahendalljak, de bizony jobb volna a kinek volna vagy szert, avvagy a 100 000 Köböl buzából megh fordittando Uy buzáért költsönn adni Oo buzát, mint sem az az had sakmanyra fakaddgyon, avvagy ha mi fogyatkozás leszen osztann mi okoztassunk

¹ Ezt és sok más pénzt a különböző háborús kiadásokra fordították, mikor Scherfenberg gróf ő császári felsége hadseregével itt, Erdélyben tartózkodott.

² jobb módon el tudják küldeni, nem kétlem, hogy őszintén járnak el, ha leveleteket én küldeném hozzá, kevesebb hitele lenne, mint ha uraságaitok küldik.

Valami novellakba olvasam, Betsböl irjak, hogy mikor Klado-
vat Tökolyi megh vette akkortajba ket Erdelyi Követ es ket
50 Lengiel *Commissariusis* volt volna nalla. Nagy hazugság, de bar
ugy se hazudnának.

A Lotharingus Moguntiat vitattja, melybe vagion tiz Ezer Gal-
lus. A Tsaszarne legh kissebb Eöttset Fridericust agyuvál el löttek
alatta mingyart megh holt. A Brandenburgus Bonnat vitattja.

55 A Gallusnak minden felé vadnak Armadai defensive agalnak.
Hanem a Spanyol ellen Cataloniaba offensiveis. Az Uy Angliai
Kiralynak tsak nem reghenn adttak fel Scotiaba az Edenburgi
Cittadellat. A Daniai Holsatai Controversia a Tsaszarnak es
Inperiumnak nagy contentumával sopialodott. Ayanlom Isten
60 oltalmába Vram kgdt. Szent Miklos. 11 Augusti ettzaka kesen.
1689.

Kgd köteles szolgálja Sogora Komja

Bethlen Miklos

263.

Teleki Mihálynak

Radnót, 1689. augusztus 14.

Mint bizodalmas Vramnak kötelesen szolgálók Vram kegdnék
&c.

Teghnap érkezvonn ide tsak hamar érkezék a kgd Rucsönn
ugyan teghnap költ levele, sok karait kegdnék szomoruan erterm,
5 a Sorostelyit megh Szebenbe ertetem volt, Isten Uram kgd kárait
szüntesse, es mint hogy sok ezer uttyai vadnak potollya ki.

A fenn forgo dolgokot a mi nézi, azoknak meritumat kgdnék
már ez előtt megh irtam volt, im most a be adott sok gravamina-
katis kgdnék oda küldöttem, kegda Consultatoria hozza vissza,
10 mert en nallam parba sintsen, eztis egy hitván Inassal irrattam
volt le, es a General kezébe maradtat az Eötsemmel. A mint
penigh en ezeket bé adttam volt, szoval mind választ tett, de en
kivantam hogy írásbais tegyen, tettis a mint kgd lattya, de betegh-
segehez kepest ighen kedvetlen volt, es a valaszokis rövidék,
15 nemellyikéhez ennek sok szo kellene, mellyet halasztanom kell
ketelen a Consultatoria, in antecessum breviter irhatom.

Ad. 1. Azt mondgia hogy kgdnekis megh mondotta, hogy
legyen Kövarba egy Nemet Tiszt, es egy Magyar Commissarius

20 olljan autoritással, hogy valami Nemet Erdelybe bé jeő, azoknak passusával iöyön, es vono marhat lovat senkinek se addgyanak, hanem tsak azoknak a kiknek <azok> es annyit a megnyit azok irnak. Vice versa Erdelyből ki menő Nemetnekis tsak annak addgyanak a kinek eő arrol valo passust ad. Azoŋba hogy a Varmegieken Szekekenn legien eröss dispositio hogy egyyk Varmegie a masik marhaját valtsa ki etc. Erre most hamar szükségħ leszen, ha a ket "Regiment bé jeő."^a

Ad. 2. Kolosvarra titkonn egyy ket eszes embernek megh kell sugni, hogy ha a Commendans Attestatitot kíván töllők, ne addgianak nekie, mert az elöttis panaszlottak reá, mas felöll 30 Attestatitot adttak, hogy bene contentusok velle. Sütni valo fat a Varmegieröl iovallya hogy rendellyünk.

Ad. 4. A Tisztek se addgyanak Attestatitot, azt mondgia ha szaz Salm Feydelem Vicejeis, de megh tanittyta eő.

35 Ad. 13. Azt mondgia, nem lattya semmi kárát a Feydelemnek s-az Orszagnak, ha a Soorol megh alkuszna Prajnerrel, sőt nagyobb kár ha megh nem alkuszunk, es tsak függöbe leszen a kereskedes, quo serius eo pejus.¹ A többihez most nem irok Commentariust, nem terhelem kgdt.

40 A mint Vram kgd nékem es Nalatzi Vramnak írja, hogy a Deputatio mikor es hova gyüllyön, allyon az Urunk kegylsegen, ez talam tsak arra valo, hogy a Kotsis katona mitsoda, ha az Urok nemis, münket sziddgianak mikor ide jönek, de bizony a mint a dolgok vadnak, hamar kellene öszve gyülni, tsak ezekertis.

45 1. Dimitzkit ki botsattya el? ez penigh az imentis azt mondgia, si scirem quod detentus sum.²

2. Carafanak ki ir ollyan meritaliter, es ugy, hogy a Generalis censuraja szerent, ante finem Septembris³ valasz iöyön a Rhenus mellöl rea, hogy osztan a Követ mehessen

50 3. Matskasi Vram es a Szekelyseg fel ülese, ugy fordulhat, tsak egyy het alattis megh kivantatik, bizony a Butsakba jeött Cham nem vigiaz arra mikor gyülünk mü öszve. Erre nezve az Urunk nyari Farsangiais tsudasnak lattzik, Besztertzere ha talalna (.quod Deus avertat.)⁴ szorulni, quae Consequentiae?⁵ Nemetnekis

¹ minél később, annál rosszabb

² ha tudnám, hogy visszatartanak

³ szeptember vége előtt

⁴ amitől Isten óvjon

⁵ milyen következményekkel járna?

^a ^a [margón fejeződik be a mondat]

55 qui scrupuli?⁶ Ezeket kgd nállamnál jobban erti. En hitvan hazamhoz tekintek ma, valamikor s-valahova kivantatik el jövők, örömost mostis el mennek kgdhez, de bizony el romlom az embe-reim gondviseletlensége miatt. Ayanlom Isten kegyes oltalmaba Vram kgdt. Radnoth. 14 Augusti. 1689.

60 Kegd keöteles szolgálja Sogora Komja

Bethlen Miklos

Ezt a Dimitzki passusat oda küldöttem kgdnek, tuddgya magais hogy itt vagyon, látta, mert Szebenbe ott hadtta volt, egy kis bolond tzedulat adttak volt a Deakok oda neki passus helyénn, kgd oda adhattya neki, tsak valasz nélkül el ne szökjek velle, mü
65 megh mondok neki, hogy el nem mehet, migh kgytek özve nem gyül, azt mondgia, Quando erit hoc?⁷ en felek a Kiralyis appraehendallya, kivált ha már a Generaltol ment levonn méghis halad viszsza botsáttása.

264.

Bethlen Gergelynek

Bethlenszentmiklós, 1689. október 10.

Kötelessen szolgálók édes bátyám uram kglmednek.

Im a kglmed jó igireti és atyafiságos parolájára extractust és becsülletes szolgálomot küldöttem kglmedhez a pénzért; kérem bizodalmason kglmedet, az igazság is azt kívánván, hogy a Rad-
5 nóton kiadott pénz refundáltassék először, hogy azt a fl. 2470 adassa meg kglmed és az aranyat is kiváltván, vegye kezéhez és ha szüksége vagyon kglmednek ország számára aranyra, a kezei conclusum szerint én azt az aranyat is odaadom pro florenis 2750.

10 A mi a buza árát nézi, az is igen szerzettetik mind urunktól ő ngától, mind a több becsülletes emberektől; nékem magamnak is sok pénzem periclitall benne, kérem bizodalmason kglmedet, arra is legyen atyafiságos gondja kglmednek. Kglmed pedig senki sollicitatiojára pénzt a buzáért ne adjon, ha én assignatiomat nem viszi, mert confusio leszen a dologba és én sem a német quietantiá-
15 ját, sem obligatoriát, se semmit ki nem adhatok a kezemből, hanem ha tisztán mind végbe megyen a dolog.

⁶ milyen gyanús volna?

⁷ Mikor lesz ez?

A buzáról való száz köblös quietantiát kglmed küldje kezemhez.

20 A szükséges quietantiai kglmednek és Huszár uramnak Fekete uramnál vadnak, örömet odaadja a pénzért a papirosát. Mindezekben kglmed atyafiságos jóakarattját várom s megiszolgálom. Ajánlom Isten oltalmába kglmedet. Szentmiklós, 10 Octobris 1689. Kglmed köteles atyjafia szolgálja

Bethlen Miklós

265.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1689. október 19.

Mint kedves bizodalmas Vramnak kötelesen szolgálók Vram kednek &c.

Gernyeszegenn 13 praesentis költ kgd levelet mind az Inklusakal együtt vettem 16. betsüllettel. A Relatiokot megh fordítottam és inclusive el kültem, hogy kegđ mind azokat, mind teöbbsz hireket velem közlött kötelesen megh szolgálom. Csudalatos nagy munkaja Istennek, melybe valo dütsösseges Tanátsa mire mennyen, senki sem tudgya, megh talám az Angyalokis; En ugyan bizony az Ecclesia dütsösseges Szabadulását és terjedését 10 varom belölle, mind a Satannak mind a Vilagnak remenseghe ellen, tsak attol felek, hogy mü a mü nagy bolondságunk miatt megh sem láthatyuk azt a Kanahant, itt a pusztába veszünk, söt a Maradekinkatis ki rekesztyük belölle gondviseletlen egyenetlenségünkel. Most proxime harom nagy gonosztol felek. 1. A Nemet 15 mar taliter qualiter contentaltatvánn nem gondol velle ha soha a Creditorok nem contentáltatnakis, teghnap itt Szent Miklosonn beszellek Bethlen Gergely Vrammal, tsak ket szaz forint sints kezébe, senki semmit sem vészen, sem Executor sem semmi segítség mellett, en bizony valoba megh ijedtem mind a sok betsületes ember, mind a magam káránn. en bizony földigh el romlom, 20 ha az a penz nem refundaltatik, ihol a kegđ Ezer Köből buzajanakis arra vecturaja fl. 2280. Magam minden buzamnak Rosomnak arra es egyeb deszka mitsoda^a elegy belegy adossagom több negy

^a [e szó olvasata bizonytalan]

Ezer forintnal. A Radnothi 500 Aranyis oda. Az Ecclesianak az
25 Uraktol conferalt 1500. Köből buza árra. Urunke másoké, ha
valamint kgtek máskent a dologhoz nem nyul, bizony oda vész,
en ugian a kegydet megh adám, de bizony vissza vennem immar
örömet, mert nékemis sokra kellene.

2. A mint en a Badensis Feydelem operatioit latom, kivalt ha
30 Vidinnél által jeö, en bizony attol félek raytunk nyomorodik
megh a Telre, mert havasalföldét a Pestis, a Tatar, es a buzatlan-
ság, Falu s-Varos nélkül valo pusztaság megh menti a Quartely-
tol, Landor Feyervaronn aloll valahul sedes belli volt lehetetlen
a Quartely, Tömösvár tájeka pusztá *similiter*. Vidin Nicapoly es
35 azonn aloll valo föld talam ighen be vagyon Török Országba.
Magiar Ország meszsze, söt ha Vidinnél által jeö havasalföldebe,
onnet Tömösvár felé el sem mehet az Havasalföldi Vaskapunn,
mert ott szeker ut sintsen most, hanemha Erdelyenn megyen által

3. Hogy minden dolgainkot el halogattjuk, ihol a Quartely
40 dolgával tsak függöbe vagyunk, egy romlunk megh mint tavaly.
Prajnerrel semmit sem tsinalank, egy *Soonak* Lippan ugian tsak
den. 75 a Vamja *harmintzaddgia*, noha mar szabad volna adni
venni akarkinek, a Kamara *nem* váltya bé, de ki viszen oda soot
ha itt den. 60. veszi, den. 18 ert viszik Lippaigh ott den. 75. a Vam
45 *harmintzad*, es így a vivönek <teszen> áll egy kö Soo in fl. 1/53.
minn addgya hat el? En hozzam ide maga az *harmintzados* jeött
volt mikor a Lakadalomba voltam, osztan hogy itt nem talalt,
megh irta a Budai Kamara Decretumat, melyet én *Urunknak*
Praefectus Vram által megh mutattam, de semmi haszna, úgy
50 latom a mü Conpaniankis tsak *Respublica Platonica* leszen.

Irja *Vram* kgd hogy velem dolga volt volna Ketzenn, bizony
nekemis volt volna, de kgd mind maga hazánál, utba, s-masutt
akarhul örökke obsidioba vagion. Ama Parolara irom batran
kegdnek, attol felek kgd arant, ama Politicusok mondasa ne
55 tellyek bé kgden; Qui minima quaeque Curat, maxima negligere,
aut obiter tractare cogitur ^bquia pluribus intentus minor est etc^b.¹
Megh botsasson kgd libertásomrol, de bizony a kgd iovára irom,
es nemis merem eppen megh irni az emberek ez aránt valo iteletit,
eleg az, okozzák a kgd sok distractioit hogy remorallyák a
60 dolgokat, noha bizony ne felejsük bár a minnyajunk sok *Sinatj-*

¹ Aki mindenféle aprósággal foglalkozik, kénytelen a nagyokat elhanyagolni vagy elhamarkodottan intézni, mert aki sokat markol, keveset stb.

^b...^b [margón]

tjat, mellyet *usque ad nauseam* követünk minnyaián, mikor kgd a dolgokot proponallyais. Ha kgd *Confidentiajára* nem meltoztattott volna, es ha tudnám, hogy io *neven* nem veszi nemis irnam, de ugy a kgdhez valo kötelesseget bantanám megh.

⁶⁵ Azt hallom a ket Ola Orszagba a Tatar megh a Vermeketis mind bontattya, es a gabonat vagy el viteti, vagy el vesztegeti, könnyü el aranyozni a Tzellyát. Magyar Orszagba ugy hallom sok igen a Gabona kivalt a regi, io volna *Vram* kgdnek io idejenn disponalni a *Generalis* es *Absolon Vram* elmejet, ha az hadakozást ugyan tsak nagy erővel akarjak continualni, fordítsak oda elmejeket a Gabona irant, es az Erdelyihez ne *bizzanak*, mert bizony megh trefalodnak mind ök mind mű

Az havasi *Olasagrais* vigiázni kellene, erössen hordgia a Gabonát, mellyet ha magának viszi, nem melto bantani, de ha azt ⁷⁵ tselekeszik, mint negyed idénn, hogy mind a *Varadi Jenei Törököknek* hordák azt nem kellene megh engedni, erre a *Zalatnai Abrug Banyai Tisztek* vigiazhatnának.

A mint *Vram* kgd írja hogy tsak el ugrottam *Ketzeröl*, en *Vram* el szaladtam, es a miattis mentem el, hogy *Tordarol* másnap ⁸⁰ mehessek *Urunkhoz Enyedre*, mint hogy odais mentem, de nem mertem addigh megh indulni, migh latam hogy kgd az *Asztalnal* el nyugovek az ...ba^c. [!] *Hosszas* es *bator* irasomrol méghis követem es maradok kgd

⁸⁵ igaz köteles szolgálja *Sogora Komja* Bethlen Miklos

Szent Miklos. 19 8bris Anno 1689.

Ugy értem *Butzi Kozmátis Dsambasznak* marasztotta a *Lengyel Kiraly*, tsak eddighis vagyok enis egygy rossz lo kárral miatta.

266.

Simon Rodeltnek

Vajdakamarás, 1689. december 30.

Szolgálók es Istentől minden jokott kevanok kegteknek

Kegtek becsülletes *Attyafia Szöcs Daniel Uram* 28 *praesentis* költ levelet megh hoza; Az mi az buza dolgat nezi abban kegték

^c [az eredetiben is kipontozva a szó helye!]

megh nem fogyatkozik, csak az alkalom mehessen jól vegbe, ahöz
5 penigh ezek kevantatnak

1. Hogj bizonyoson menyi buza eset kegtekre az kit Rosnyora kellessek szállítani, mert sem kegtek megh nem irta, sem penigh eo keglme precise nem tudgya, ^ahanem az Obligatoriaaba tegye fel kgytek igazann^a

10 2. Hogy kegtek külgyön Varos pecseti alatt valo Obligatoriat, az eo kegtől oda kuldöt formula szerent, mely annyival különböz az Medgyesi Uramek Obligatoriajatol, az menyiben edgj reszet nem penzül hanem buzaul fizeti^b kegtek, es hogy az megh fizetese-nek terminussi tagasabbak mint az Medgyesi Urameke, mellyetis
15 en azert az respectusert cselekszem, hogy buzaul leszen fele annak megh adasa, mert különbben hogy ha penzül adna kegtek mind megh az arrat, az Medgyesi Urameknak fel tett 1. February es 1 Martÿ terminusoktól^c nem recedalnek, ^anemis lehetne recedal-nom^a karom nélkül, Daniel Uram eo keglme szoivalis declaral-hattya bövebben kegyelmeteknek az dolgott. Isten tarcsa megh
20 kegteket. *Vajda Kamaras. 30. Xbris Anno 1689.*

^aKgytek szolgalo szomszed baráttya.

Bethlen Miklos^a

267.

Teleki Mihálynak

Vajdakamarás, 1690. január 3.

Mint kedves bizodalmas Uramnak kötelesen szolgállok, és *Is-tentől* örövendetesebb *Uy* esztendöt kivanok *Vram* kedgnek ked-vesivel együtt. &c.

En *Vram* szinte indulo felbe valék, mikor érkezék az *Heizler*
5 *General* eő *Naga* passusival az *Absolon Uram* levele, melybenn írja eő *Kegyeme*, hogy a *General Brassoba* ieő ki telelni, es het *Lovas Regimentis* ki jeő, es ily nem leszen szükség a *Gabon*at *Havasalföldébe* szállítani. *Csufos Consolationak* tartom, hogy annyi *Regiment* jeő, hogy attol a *Vectur*atol megh mentsen, azon-
10 ba mindenestől fogva megh egyen bennünket. Írja aztis hogy az

^a...^a [autográf]

^b [javított]

^c [utolsó szótag utólag beszúrva]

Iffiu Kiraly Viz kereszt napjann Coronaztatik Augustaba bizonyosonn, es eö Felsege nem kesik alá jöni Bétsbe, de hiszem ez ám lenne, tsak amaz elseö ne volna, rettenetes romlas, iszonyu Confusio, kivalt immar hogy minden ki ment dispositiok confundalodnak, és a migh azok a Regimentek Quartelyokba oszolnak, az Orszagonn vegig s-megh vegigh keresztül mennek s-ingeny elödnök eppenn megh emésztenek bennünket tellyességgel, mert a bizony dologh, hogy az alá s-fel járások mayd gonoszabb a Quartellyoknál kivalt a Lovas had élése, es a rettenetes Bagasia alá valo vono marha adás, mellyel ugy el romlik a marha, hogy osztánn az Statiokba valo Ordinarium victualek szállítására sem leszen elégséges Az Orszagis meddigh gyül öszve, migh lesznek ujjabb dispositiok, Januariusis el mulik, Februariusba az utak el bomlanak, eppenn bizony a sok Confusio enyett ajandekonn tartattyak ki magokat velünk mint tavaly. Kerem Vram bizodal-
mason kgdt, ne saýnallyon tudositani, hul lesznek azok a Regimentek, s-mikor jönek. A mü Portionk szama szaporodike avval, es a Dispositiok megh változnaké vagy mint maradnak. Mert ihol az 15 000. Köből Zabot már a Szekelyseg megh szerzette ugy
hiszem, azt megh más hová fordittani melly nehez leszen. A Rosnyai buzabann enis igrtem volt Besztertze s-Meggies szekert alkalmassint, eddigh talám viszikis az embereim, már abbais nem tudok disponálni, elöttem álló Utamot öromest követnem, de migh ismet valami bizonyos rendbe nem lesznek a dolgok, nem tudok menni sem semmit tsinálni. Gyülesis vagy Deputatio leszene? s-hul? Bizony a migh mü gyülesezünk addigh mind megh esznek, rá foghja hogy pénzénn él addigh, avvagy Acceptabitur, de mar keserü a szankba az az Acceptabitur, es az eö penzenn élése.

Varom méghis bizadalmason a kegdt tudositását. Interim ha ki merem in Compendio mondani confidenter kgdnek, noha tudom hogy azt etiam ratio belli exigit:¹ Bizony kisebb gonos[szszat] latom az Hazának abba ha azok a Regimentek Bartza Köhalom Shink szekbe lesznek, (mert nem merem a Szekely Atyafiaipot emlitteniis) mintsem ha keresztül kasul gazollyak az Országot, mert könnyebb a Szenat Zabot Buzat penzenn vénni oda bé, (bővebbennis teremvonn ez időnn az oda bé mint ide ki) mint sem a sok alá s-fel járásokot es ide ki valo Statiokot szenvedni. A keves bort innet oda be szállítani, es a Marhat lábánn oda haytani

¹ a hadi taktika is megkivánja

⁵⁰ *similiter*. A már el rendelt Abrakot Buzát könnyebb oda fordittani, holott meghis szerettek már mind kivalt a tavul valok nagy keönnyebiségekkel, a kit tsak magam tudok negy vagy öt Szasz Szék es az egészsz Szekelysegh részéreöl. Ezeket en igy senkinek kivalt kerdetlen irni nem merném, mert azt gondolnak tsak a
⁵⁵ magam hasznat örzöm, de *kgdnek* bátrann irom, es noha azt *nem* tagadom, hogy nékem abba a Dispositio bomlásba karom forogh, de bizony in Conscientia igy latok benne kissebb gonoszt, es ha *kgd* tempestive igy kormányozza levele által a *General* es Komornyk *Urammal* a dolgot, bizony megh köszöni a Szegenségh, ha penigh *kgd* halgat kesik, es tsak a mü szokásunkra haddgya bizony tsak igy járunk mint tavaly s-megh roszsabbul. Kivánom *Vram* méghis hogy ez az Uy Esztendő *kgdnek* egessege-sebb, házanak örvendetesebb, es Szegeny Hazanknak bekesseges-sebb legyen az el multnál. Vayda Kamaras. 3. January Anno 1690.
⁶⁵ *Kegd* keöteles Szolgaia Sogora Komja.

Bethlen Miklos

Kérem bizodalmason *Vram* *kgdt*, ha lehet ne késleltesse ezt a Szolgamot ne legyünk in *suspensio* itt *Perfnyeszi Vrammal*.

268.

Teleki Mihálynak

Kassa, 1690. február 18.

Keötelesenn szolgálók es *Istentöl* minden áldásokat kivánok *Vram* *kgdnek* kedvesivel együtt. &c.

En *Vram* teghnap ide szinténn akkor érkezem reggel, a mikor az Uy Romai Kiraly eö Felsege Coronázattyának solennitassa
⁵ celebratott a Templomokba *Te Deum* laudamus eneklessel, a Templomok előtt penigh Muskaterosok, es minden Öregh Lövö Szerszamok harmas ki lövésével mind a piatzonn mind a Bástyá-konn. Estve osztann minden hazaknál szamos Gyertyak es Szövendek metsek egésével illuminaltatott a Város.
¹⁰ Az mü *kegyls* Urunk meltoságát az en tsekely személyembe ighen megh betsülte Prejner *Vram* eö Naga, maga fiat hintonn küldötte ki Bresek *Vrammal* együtt Doba nevü faluigh, es igy hozatott bé, teghnap osztann ebédenn a *Judex Curiae*, az Egri Püspök Barkotzi Ferentz *Uram* es több szamos Kamaras es Ne-

15 met Urak s-Damaknak lévén nálla vendégségek enis ott voltam, es mint olyan solennis naponn (.noha maga betegsége miatt asztalhoz sem ülhetett, de meghis ott jart az asztal körül) elegh pohar járt, nékem kelleti felettis, azok között az Urunk eö Naga egessegeis io emlekezettel fenn forgott

20 Betsbenn az Uy Romai Kiraly excipialasara az Arcus Trium- phalisokot keszittik, es ad 25 praesentis varjak eö Felsegeket oda, ha az eö Felsege leanyi (kik Betsbe himlösök) beteghsegek egyg ideigh az Uy Kiralyt megh tartoztattyais Lintzbe vagy Laxen- burgba, de maga a Csaszár eö Felge be megyen Bétsbe ugy mondgiák.

25 A Török Követeket re infecta el botsatották, es hadhoz keszül- nek mind a Török mind a Frantzia ellen. A Török ellen a Svetiai Kiraly tiz Regimentet adott, Az Uy Romai kiralynak kettö ajandekonn, 8. penigh fizetésre. A Brandenburgicus öt Ezer em- bert. A Lüneburgicusis 5000 embert. Ezeken kívül az eö Felsege maga hadaibolis sok fordittatik erre a Török ellen, ugy akarják hallom, hogy 50. vagy legh alabb 40 Ezer emberrel operallyanak a jövö Nyáronn a Bavarus Commandoja alatt

30 Vagyon Betsbe kezdödött pestisnekis hire, melly ha leszen, eö Felsegek oda nem jönnek azt mondgia Prejner Uram.

35 A miert en ide faradttam, nem volt tellyesseggel haszontalan, es ha ez előtt el nem rontottak volna, hasznosabbis lött volna, mellyet kgytek Coram megh ért mivel enis ma indulok innét vissza, es ugy hiszem ha nem elébb, ad summum circa 7. Marty¹ szembe lehetek kgytekkal. Valoba jovallyak itt a nagy emberek hogy Urunk eö Naga minel hamarebb külgyön követet Betsbe eö Felsegehez. Addgya Isten eörvendetes állapotba latnom kgydt mind az Aszszonnyal es egészsz házával egygütt. Cassan. 18. February Anno 1690.

Kegd keöteles Szolgaja Sogora Komja.

Bethlen Miklos

269.

Léderer Mártonnak

Szatmár, 1690. február 26.

Generose Domine mihi observandissime.

¹ legkésőbb március 7-e körül

Inclusas ad *Dominum Beckmannum* singulariter recomendo, habeo enim studiosum quendam Alumnum Francofurti ad Oderam in Academia studentem Josephum Felfalusi vocatum, ad quem scripsi & ipsi *Domino Beckmanno* inclusi, rogo itaque *Vestram Dominationem* Generosam transmittat quam commodissime, et scribat etiam *Domino Beckmanno*, quomodo ille mihi per *Vestram Dominationem* respondere possit, et quo? ac sub quo titulo? literas suas dirigere debeat. Interim sive illud responsum, sive aliam quamcunque epistolam ad me *Vestra Dominatio* per Ordinarias postas scribere vult, ita dirigere debet. Generoso Prudenti ac Circumspecto *Domino Johanni Backosch* Senatori Liberae Regiaeque Civitatis Cibiniensis. *Domino Cibinium*^a etc. et sub tali cooperta ad me sonantes literae mitti poterunt. Praesertim si Titulus germanice scribatur tam ad me, quam ad *Dominum Backosch*. & titulo subscribatur. Hermanstadt.

Ita etiam poterit ad me literas suas mittere. Scribat mihi germanice tam intus, quam Titulum exterius & meo Titulo subscribat. Dem Herrn Postbeförderer zu Torda recommendirt zu bestellen zu Torda. & credo melius hac via literas processuras. Rogo etiam de Scheza illa Brandenburgica cujus mihi mentionem fecerat mihi det notitiam, quantum est illius pretium? Estne tecta tota,^b aut tantum posterior pars? quia ego talem Schezam vellem habere, quae sit integre tecta, et si talis esset emerem libenter, praesertim si *Dominatio Vestra* *Domino Totfalusi* ostenderet, ut ille mihi plenam informationem ferret, aut per postam scriberet potius, quia ego credo *Dominum Totfalusi* adhuc sero ad nos venturum De Commercio & omnibus necessariis expecto informationem a *Vestra Dominatione*. Interim Deo Commendo & maneo

Vestrae Dominationis Generosae

Amicus & servitor paratissimus
Nicolaus de Bethlen

Szathmár. 26. February Anno 1690.

Ich hätte gern deutsch geschrieben, es mangelt mir aber vielmahl, wo am grössesten gelüngen solte; der Herr kann aber mir seinem belieben nach antworten.

^a [utólag beszúrva]

^b [elöbb:] tectum totum

Teleki Mihálynak

Vajdakamarás, 1690. március 3.

Mint kedves bizodalmas Uramnak kötelessen szolgálók Uram
Kegdnek. &c.

Akarám Vram Kgdtd tudosítani, hogy én az estve Istennek háála ehez az hitvan házamhoz érkezém tsak negyed magammal, szekeremet szolgálaimot hatra hagyvänn, kikis a rettenetes gonosz utba mint es mikor johetnek ide nem tudom. Cassarol irott levelemet kgd el vette eddigh ugy tudom, ahoz most sem tudok mit irni, hanem szoval szeretném inkább kgdnel vilagosítani a dolgokat, tsak volna igaz az mit teghnap hallék, hogy kgd kedden Szent Peterre jeö, mentest mennek kegdhez, melyról is kerem tudosittson, mert az itt valo lakásba immar modom nintsen, ketelen Tordara es onnet Szent Miklosra kell mennem az iövö hetenn, es meszsze esem kegdtdöl, kivalt ha Görgénybe megyen kegd lakni. Hogy ha látom hogy hamar ugyan tsak sem házánál sem Deputatio vagy Gyüles alkalmatosságával kgdel nem beszélhetek, bővebb irások által teszek egészsz Informatiot kgdnek. Udvarhoz valo menetelemis énnékem mind bayos mind penigh haszontalan, a migh vagy Deputatio vagy Gyülés nem leszen, mellyekről is varom a kegd tudosittását. Ayanlvänn most Istennek kegyes oltalmába kegdtd. *Vajda Kamarás. 3. Marty. Anno 1690.*

Kegd keöteles szolgálja Sogora Komja.

Bethlen Miklos

Szinte most erkezek haza a szolgálám, kegytek szomorúságann busulok és szánakozom, Isten vigasztallya és több szomorúsagtól oltalmazza, ha az ut, lovaim, es az üdö engedné, io szivel el mennek oda a Temetésre, de ugy látom nehezebb a 47. mint az 27. esztendös posta. Tsak kerem Szent Peterre való jövele napjairól tudosittson.^a

^a [utóirat függőlegesen a margón]

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1690. március 17.

Mint kedves bizodalmas *Vramnak* kötelesen szolgálók *Vram* Kednek. &c.

Téghnap del utánn érkezvenn Enyedreöl haza, mingyart küldém Küküllövar fele szolgálomot, hogy ha kegdreöl valami hirt kaphatnek, mert addigh mind vellekedttem hogy kgd melyre megyen, Kesön jöve megh szolgálom, ha olykor tudttam volna megh, hogy Küküllö Varigh megh előzhettem volna, bizony oda mentem volna, kiváltkeppen e miatt a Totfalusi dolga miatt, de eztis egy Radnothi Gyalogh ember estve felé hozá, kötelessegemnek hogy mind tartozásom mind akaratom szerent, hogy megh nem felelhettem ez az oka, es a kegd io akarattjától botsánatot várok.

Ezt a Totfalusi dolgát kegd lattyá, az Ördögh latorsága mibe hozta, de bizzunk Istenbe, tudom kegd munkáját nem szánnya, es a mint kegd mondá, hogy Okolitsanit szintenn küldeni akarta, de a Totfalusi irására nezve tartoztatta megh, immar *Vram* kegd io akarattya és tettzésére hagyom, ha tsak avval a keszülettel el indittyaé kegd Okolitsani *Vramat*, avvagy újabb levelekkel és Instructioval a mint Totfalusi írja. En irtam egy Minutat a Kiralynak (.noha az emberek nyelvére nézve nem örömet Cancellariázok parantsolatlan, de a dologh hamarabb voltáért.) ha kgdnek tettzik el küldheti Udvarhoz a Nagyari Pataki *Vrameknak* irt levellel égyütt és procurallyak eö kegyemek.

Ennekem penigh szüksegesnek lattzik, hogy a melly Minutat Prajnernek es a Kamarának minutaltam, azis expedialtassek, mind a betsület azt kivanvánn, hogy ember megh keöszönnye az eddigh valo jo akarattjokat, mind penigh hogy procurallya tovább Magyar Orszagonn valo által botsáttását, ha amonnet menekedhetikis

Az en Kassai Soos munkamhoz képest ugiann akadályosonn esik a Prajnernek és Kamarának valo irás, mert abból megh láttják, hogy en már megh jeöttem, es tsudalni foghják, hogy a Totfalusi dolgárol ir es emberetis botsátotta eö Nga, emerről penigh altum silentium, irnékis én Prajnernek, ha nem egyebet legh alább azt, hogy 4. Aprilis kezdődik a Gyülés, es onnet

tudosittatik de summa rei, talám nemis árt *Vram* ha Okolitsanit erre dirigallya kegytek én felém, és enis szollhatok velle a dolgokrol.

40 Bezzegh *Vram* iol megh ismertem egynehany aprobb szerü barátomat, hogy most egyg kitsiddegh ki vontam volt labomat az hazából, egynehany Ezer forintigh akart némellyik megh karosittani, némelly vegbeis vitte, mellyet *kgdnek* nem lehet megh nem panaszolnom Sorostelyonn.

45 Az én Szent Pali Tisztartom írja énnékem, hogy az ott Udvarhely szekenn quartelyozo hadak nagy részént mind penzül randítottak fel a Szenát, a meszsze lako adstransoktól, és immár ott a Szegenységhez szénáját mind el eltek s-élik, azonba az hul Szenát látnak el foglallyák, a mint nekemis ket helyenn valo kevés szenámot megh tiltották, hogy a Tisztartom sem el ne költhesse sem
50 el ne adhassa, arrol irtam Szebenbe Absolon *Vramnak* es a *Generalnak* ezenn szolgálmtól. kerem ne saynallya *Vram* *kgdis* recommendalni; Ezen szolgálom penigh ismét arra *kgd* felé jeő vissza.

55 A Maramarosi Kamara Ispán megh ide nem jöve, bizony ugián megh árt. Ayánlom *Isten* kegyes oltalmába *Vram* *kgdt*. Szent Miklos. 17. Martii. 1690.

Kegd köoteles Szolgaja Sogora Komja

Bethlen Miklos

272.

Léderer Mártonnak

Bethlenszentmiklós, 1690. március 28.

Generose *Domine* mihi observandissime.

6. Martii Eperjesino datas *Vestrae Dominationis* accepi. & gratias ago pro bene coepta correspondentia, et pro datis 110. Talleris *Domino* Kis Totfalusio, quam quidem summam, imo
5 etiam amplius usque ad aliam meam Synggrapham Cassoviae datam si *Vestra Dominatio* dabit eidem *Domino* Totfalusio, (.prouti etiam rogo ut in Casu necessitatis det.) a me rehabebit ubi & quando voluerit statim & Ibi. De Carpentó & Commercio expecto Informationem promissam. Exhibitor praesentium *Dominus* Paulus Okolitsani est nuncius Celsissimi Principis ad Regem Poloniae
10 & Inclytam Cameram Scepusiensem in negotis *Domini* Totfalusi,

sit ergo quaeso *Vestrae Dominationi* recommendatus. *Excellentissimus Dominus* Teleki salutatur *Vestram Dominationem*, et per me significat, quod acceperit unam epistolam Eperjesini 16. February datam sed sine subscriptione nominis, quam ego tuli, & legi, et
15 agnovi a *Vestra Dominatione* esse missam, & errorem excusavi, nulla est appraehensio ex parte suae *Excellentiae*, et promittit omnem amicitiam ac benevolentiam *Vestrae Dominationi Generosae*. Quam etiam ego divinae protectioni commendo
20 Datum in Szent Miklos. 28. Marty. Anno 1690.

Generosae Dominationis Vestrae

Servitor paratissimus
Nicolaus de Bethlen

Rogo etiam confidenter constituat mihi stabilem correspondentiam de Novellis Viennae Italica lingua inprimi solitis, ut mihi mittantur per ordinarias postas singulis septimanis, et tantum ita dirigantur. Solitus meus titulus scribatur, sive latine sive Germanice. et subscribatur. Torda. Panadi. Szent Miklos. Ego solvam omnes expensas, & quidem cum *gratiarum* actione. *Vestrae Dominationi Generosae*.
25
30

273.

Siegfried Christoph Breunernek

Fogaras, 1690. április 24.

Excellentissime domine, domine et patrone mihi perpetuum colendissime.

Scripseram *Vestrae Excellentiae* praeteriti Martii 18-va, celsissimum principem accordam nostram approbasse, et de observatione ejus mandata etiam necessaria suis in Maramaros officialibus dedisse, sed ratificationem solennem ad comitia 4. Aprilis, inchoanda re nempe ipsa dominorum statuum praesentiam et ratificationem exigente distulisse. Quid ergo circa illam materiam in principio comitorum actum sit, hoc annexae docebunt, penes
5 quas cum singulari moerore *Vestrae Excellentiae* significo repentinam celsissimi principis ac *domini domini* mei clementissimi mortem totum negotium remoratum esse; si quidem cum diploma ratificationis et epistola etiam celsissimi principis ad *Vestram Excellentiam* jam parata esset, nec aliud nisi subscriptio restaret,
10

15 orbi 11. Aprilis coepti vi urgente 12-ma venae sectio in dextro
bracchio adhibita est et dum vires brachii restitui sperantur,
supra omnium et ipsius medici expectationem, adeo principis
morbus ingravescit, ut sequenti post venae sectionem nocte loque-
la turbaretur, adeo, ut intelligi non posset, et quarto postea die
20 nempe 15. mensis hora 3 pomeridiana expiraret, alias certo certius
ratificatio cum annexarum originalibus 15 praesentis Nagy-
Banyae perillustri domino Ladislao Sz.-Ivanyi tradita fuisset.
Rebus fatali hoc casu ita turbatis convenientissimum a dominis
dominis proceribus et universis statibus iudicatum est, ratificatio-
25 nem annexam juxta leges et consuetudines nostras sub trium
nationum sigillis conficere, quae quidem etiam si pia memoriae
celsissimus princeps vixisset, ex parte tamen statuum necessaria
omnino fuisset, quod ego ex mandato dominorum meorum prin-
cipalium Vestrae Excellentiae significo et simul nomine omnium.
30 debito cum respectu et fiducia rogo, ut benignissimam augustissimae
suae Majestatis ratificationem praesentium exhibitori generoso
domino Paulo Redei fratri et affini meo tradi curare velit.
Placeat etiam Vestrae Excellentiae difficultates illas a domino
Rozmany motas convenientibus mandatis tollere, ut ita commercii-
35 um hoc jam dei gratia stabilitum foelici cursu cum partium emo-
lumento fluere possit.

Quod vero reliqua bovum nempe et salis Desiensis commercia
attinet, tristi hoc casu turbatis omnium animis super eo consultari
nunc non potuit. laborabo tamen pro mea tenuitate quidquid in
40 illo etiam puncto efficere poterō et Vestrae Excellentiae signifi-
cabo.

Quod ad meae uxoris vel familiae Redeianae negotia attinet,
humillime etiam Vestram Excellentiam pro illis oro, dignetur
nobis in hac causa certe justissima opitulari, lator praesentium
45 unus ex illis praetendentibus est et est simul pronepos illius Bal-
thasaris Bornemisza, ex foemina illa de qua excellentissima domi-
na sua charissima sciscitabatur, et quam Vestra Excellentia dice-
bat a proprio suo marito occisam, cujus hic historiam poterit
accurrate declarare, notissimum enim est, illam a suo marito
50 occisam et quidem in illa domo, quam etiam hodie praesentium
litoris parentes una cum aliis consanguineis haeredibus possident,
sed de nomine illius dominae occisae est hallucinatio, quam ipse-
met declarabit.

Exiguam etiam meam oeconomiam Lippensem et quomodo
55 non tantum mea per Marusium, sed aliorum etiam omnium

negotiatio a dominis sacratissimae suae Majestatis commissariis et annonae officialibus identidem turbetur, non sine suae Majestatis aerarii detrimento idem in certo memoriali Vestrae Excellentiae exhibebit, quae omnia cum debita submissione et fiducia
60 Vestrae Excellentiae recommendo, et eandem divinae protectioni commendo et maneo

Vestrae Excellentiae humillimus et obsequentissimus servus.
Fogaras, 24. Aprilis 1690.

274.

Nógrádi Jánosnak

Fogaras, 1690. május 3.

Szolgálok es Istentől minden jókat kívánok kglédnek

Kgléd levelét edes Kamara Ispan *Uram* vettem. A mi a *Soo* dolgát nezi, im ki küldöttem az *Accorda* párját, az *Rozmany Uram* dolgarol irt level parját, mellyhez alkalmaztassa kgléd magát, a *Ratificatiot* most viszik szinten ki az *Ország* neve, harom petsete alatt, tsak valamint az *Urunk* halála fel ne ütne az elméjeket, de akar mint legyen az eö mesterkedések, kgléd semmikeppenn ne recedallyon az *Accordatol*, es kivaltkeppen kettőt örizzen.

1. Hogy az *Aknához* vagy *Szigethez* ne mennyenek fel eök *Soo* vásárlani, mert áll *Maramarosnak* abban minden kincse, es akar ki mint allítsa, hogy mind egyget teszen *Urunknak* eö *Ngnak* akar az *Aknánál* vegyék s akár amott, de nem egyget teszen tudom én, mert ha oda be szoknak, kivaltkeppen a *Kamara*, bizony butszuzzunk el az *Aknatol*; tsak hogy *Maramarosnak* legyen gondgya hát arra, hogy szüntelenül elég *Soot* szállitson ki.

2. Hogy az árrával alább ne szallyon, ha a *Rozman Uram* intezese szerent akarja a *Kamarais* folytatni a dolgot (mellyet nem remenlek) a mint en irtam a *Prajner Uramnak* szollo levelben, tsak kössenek nyolcz kilencz fát öszve, a ki tsak száz *Soot* vigyen,
20 de semmilette keppen rea ne állyanak a *Rozmany Uram* intezesere.

Ha ugyan tsak akadekoskodnak tudositssanak.

Az *Mohatsi* adoss levelit ki küldöttem kglédnek.

Mohatsi nekem 46. forintal maradott volt adossa az utolso *Computusba*, azon kívül maradott volt megh mikor en *Szigetenn*
25 voltam, a *Pinczejebe* fejer gyapju 113. fekete 37. volt, aztis hova

tette, en ugyan abban az üdőben Pogany Menyhart Uramotis kertem volt rea de semmi hasznát sem erzettem, nagyobbnak tartam majd a boszszusagát mint a kárát annak az adossagnak, ez oda küldött levelen kívül volt meg mas leveleis Mohatsinak,
30 de en nem tudom hol vagyon mostan ra nem találok, de hiszem ez vilagos dolog, eő bizony eőtven hatvan forintnalis többel volna nekem adoss, ha mit kgld vehet raÿta kedvesenn veszem s meg szolgálom. Ayánlom Istennek kgdt. Fogaras. 3. May. Anno 1690.
Kegd szolgáló barátja

35

Bethlen Miklos

Kgd ha az Urunk eő Nga füresz malmait iol fel allittaná, es a Sooval egygyütt Deszkkatis küldene igen jo arrat igiri a Kamara külön a Sootol bár másokis tsinaltatnanak füreszeket io hasznuk lenne belölle

275.

Léderer Mártonnak

Bethlenszentmiklós, 1690. május 14.

Generose Domine mihi Observandissime &c.

Literas 21 Aprilis & 1. May^a praesentis Eperjesini datas accepi 12ma hujusdem. Quod ad 110. Taleros attinet, ego ante paucos dies per Dominum Bröseck misi illi Typographo Totfalusio Aureos. 100. & florenos hungaricos 100. & nunc in inclusis scripsi ipsi,
5 ut si ipsius commodo fieri poterit, ex illa pecunia solvat illos Talleros. 110. Si autem hoc fieri non poterit ipsius commodo, alia est inclusa ad Inclytam Cameram Scepusiensem de illis. 110. Taleris Vestrae Dominationi reddendis, quod etiam futurum certo
10 spero.

Quod ad alium Studiosum Josephum Felfalusi attinet, et quem etiam Vestra Dominatio pecuniam petere scribit, det illi rogo usque ad summam 30 aut. 40 Tallerorum, ut inde Eperjesino huc in Transylvaniam redire possit, ego quam primum rescivero quantitatem summae exsolvam. Sed rogo etiam significet, quid per
15 Taleros intelligit, hic enim in Transylvania apud nos per Taleros

^a [Aprilis helyett előbb: praesentis, majd betoldva: 1 May]

intelligimus duos florenos hungaricos Interim si aliqua posset
inveniri commoditas, ut ego hic Cibinii aut Claudiopoli exsolvere
possem, mihi esset valde gratum.

- ²⁰ De scriba Germano memineram, si mihi procurare posset ali-
quem Evangelicum sive Lutheranum sive Calvinianum modo
bonum scribam, & qui aliquid Gallice & Italice sciret, & qui
probus non ebriosus esset, dignum ipsi salarium darem, & *Vestrae*
Dominationi summas pro fatigio in hoc passu gratias agerem. His
²⁵ *Vestram Dominationem Generosam* divinae protectioni Commendo
& maneo ejusdem *Generosae Dominationis Vestrae*

Amicus & servitor paratissimus
Nicolaus de Bethler.

Szent Miklos. 14. May. 1690.

- ³⁰ Etiam si quid amplius 40. Talleris poposcerit rogo det ipsi

276.

Teleki Mihálynak

Bethleuszentmiklós, 1690. május 16.

Mint kedves bizodalmas *Vramnak* köteleesen szolgálók es *Isten-*
től sok örvendetes Pünkösödök éréset kívánok *Vram knek* kedvesi-
vel égyütt. &c.

- Bizodalmasonn kell *Vram* kgdt megh talalnom, a mint Soroste-
⁵ lyonnis emlekezem, hogy kegdt a mint a Sorostelyi buzajanak fele
dezmajat az Udvarhelyi Scholahoz igrte, meltoztassek annak
Enyedre valo adattatásarol parantsolni, en penigh az Udvarhelyi
Scholanak Szent Palrol megh adatom. *Isten Vram* kgdt megh
aldgya erette, most Enyedenn bizony ugyan tsak valoba Alamisna
¹⁰ helyenn esik, mert a melly betsülletes emberek buzát igrtek vala,
es ez idennis biztatának vélle, mind megh trefalának, *Isten* botsas-
sa eö kegyemek bü:ét.

- Az en egesegem roszzsul készül a Szebeni szamvételhez, fenn
tekergek ugyan az házba, de változásokkal. Ayanlom *Isten* ke-
¹⁵ gyes oltalmába *Vram* kgdt. *Szent Miklos*. 16. May. 1690.

Kegdt köteles szolgálja Sogora Komja

Bethlen Miklos

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1690. május 20.

Mint kedves bizodalmas *Vramnak* kötelesen szolgállok *Vram* kgdnek. &c.

En *Vram* rozszz egessegem miatt Szebenbe nem mehetek, mert el unvánn a sok kornyadozast (bolond lök a Doctortol nem tudok
 5 venni purgatiot) hanem teghnap előtt magam lök Doctora magamnak, akar többet, akar azt se vettem volna, rajtam tölt mondasok. Movet sed non promovet¹ Külömben bizony bé ménnék, levonn magamnak is igen nagy dolgom Komornyk *Vrammal*, melybe kartolis félek, de nem tehetek rolla.

10 Ezeket az Inklusákat *Vram* kgd látja. Mednyanszky *Uramnak* bizony én soha csak egy darab Soot sem igittem, mert hiszem ha igittem volna, a mint a Secretarius Ferschnernek igit Ezer Soot megh mondottam, amazt sem halgattam volna el, hanem maga költi a jámbor, hogy addgyanak, mert el hiszem hogy a mint
 15 *Apermontnak*, *Prejnernek*, *Brösecknek*, *Ferschnernek* Kokláthnak adttak, eö kgyme lévonn penigh *Prajnernek* a *Magiar* reszreöl Feö Collegaja, szegyenli es neheztelli hogy neki semmi sem jutott a *Lepénybe* *Prajner* utann legh nagyobb ember lévonn ott azonn a *Commission*, melly mindis *Groff* *Prajner*, *Mednyanszky*, es
 20 *Ferschner* *Secretarius* *Vrambol* áll éppenn, több egy sints. Kgd io akarattya s-itletíre hagyom *Vram*, bizony dologh nem olyan ember, hogy igen sokat szolgálhasson, de árthat, aztis gondolom a level *Datumjabol*, hogy immar *Brezek* *Vram* ki érkezett volt, es a *Ferschnernek* adott *Ezer* *Soonak* az hiret hallvánn, úgy gondolta
 25 ezt a *Sticket*, En választ erre nem tettem, s-nemis teszek a kegytek hire nélkül, ha ádis penigh, ha nem ádis eö *Nga* es kgytek, de en bizony a *Valasz* tetelkor megh írom, hogy en nem igittem volt, mert bizony neheztellem hogy olylant fogh réam, de azis mestersegh, hogy nem irt maga énnékem felölle, hanem a *Banyai*
 30 *Biroval* iratott, altallotta olyan szem látomast hazudni, hanem a *Birora* bizta.

A *Deákok* leveleitis *Vram* lattja kgd, en ugyan az estve mingiart azon *Nemet* *Posta* által irattam a *Kamaramnak* hamarabb volta-

¹ Mozdít, de nem előmozdít.

jert, mellynekis parjat kgdnek oda küldtem, de en semmit sem
35 bizom hozzá, hanem kgd Vram ne saynallya Urunkal es magával
kgytekkal vagy az Urakkal iratni, a Nemet postakonn el küldhetj-
tjük, ne költsenek ott hejaba nyavalyasok, ez elegh roszz pelda
es roszz jelnek tartom, hiszem a télbe a Totfalusi dolgába azt
40 igirek, hogy ha Lengyel Orszagbol menekedhetik, minden köny-
vével Marhajával szabadonn botsattják, megh magok iranak
törekedő levelet a Lengielnek mellette, de mar ahoz sem bizom.

A nékem szollo leveleket ne neheztellje kgd vissza küldeni, es
tudosittani, mit irjak a Banyai Bironakis. Ayanlom Isten kegies
oltalmaba Vram kgdt. Szent Miklos. 20. May. 1690.

45 Követem a roszz irasrol Vram kgdt bizony tsak imigy amugy
vagiok kivalt a miatt a Tsonka purgatio miatt.

Kegd köteles szolgaja Sogora Komja

Bethlen Miklos

278.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1690. május 24.

Mint kedves bizodalmas Uramnak kötelesen szolgalog Vram
kegdnek. &c

Ket levelemre 22. praesentis Kertzesoran tett kgd valaszat
betsüllettel vettem teghnap, de a bányai Biro es az en Alumnusom
5 levele ott maradott, mellyet nemis banok tsak Radnotonn iöyön
kezemhez a mikor választ kell rá tennem.

A Sorostelyi buza ha 57. Köből, annak negyed resze Metr. 57.
megyen Viz Aknára. Metr. 85 ½ kezdi Vasarhelyre Metr. 85 ½
Udvarhelyre, ez ket rendbeli teszen Metr. 171. mellyet en oda be
10 le teszek annak a ket Scholanak most mingyárt, tsak kgdis külgye
bé Enyedre, az hova a mint ertem adott kgd mostis Cub. 60. Isten
mind ezekért aldgya megh kgdt, es a Deakokis ugyan tsak megh
keöszönnyek, mert az en hütömrre mondom, hogy a sok igireö de
semmit ado Patronus felöll most megh koplalnának, nemis vol-
15 tam soha a kenyerek miatt olyan busulással mint most.

Hallottam kgdnek égynehány Ezer Keö Soójának el adásáról
valo dispositiojat, Sorostélyonnis mondám, hogy én kgdnek ta-
lám tudnek valami hasznot haytani, mert en tudttam akkoris a
kgd Soóját, ha kgd nem siet el adásával, olyan utat fogok mutat-

20 ni, hogy a közönsegesenn szokott el adasanak moddgiánál egynehany szaz Tallérral hasznosabb leszen, ne gondollya penigh kgd, hogy ez nékemis hasznommal leszen, mert ha kgd azt az utat foghja követni nekem benne egyy penz hasznom sem leszen. Mind ezekreöl Coram.

25 En maigh fel nem öltöztem, sem házambol ki nem mentem, immar megh próbálom, mert az heverést benn ülestis el untam.

Brösek Vram 5. May Kolosvarrol keölt levelet teghnap hozak, megh bekellett Biharival s-a többivelis, igen köszöni *knek*, a Deputatio eleibe valo Instantiaja vagyon levelébe, maga privatumarol, Kolosvari portionatus ember akar vagy ketelen kell lenni az adossagokert, mivel hazzal szölővel mivel contentaltak, es a Deputatio Consensusa hire nélkül nem akar hozzá nyulni. Az nap ugymint 5. indult Betsbe. Ayanlom Isten kegyes oltalmába Vram kgdt. *Szent Miklos*. 24. May. 1690.

Kegd köteles szolgaja Sogora Komja

Bethlen Miklos

279.

Teleki Mihálynak

Nagyszeben, 1690. május 28.

Mint kedves bizodalmas Vramnak kötelesen szolgálok Vram kgdnek &c.

Kertzesoran teghnap költ levelet betsülettel vettem az Inklusákkal egygyütt.

5 A Brösek Vram dolgát a maga leveleböl kgd megh értheti, ha mikor a Deputatio öszve gyül akkor proponálhattja Vram kgd.

Dobolyi Vramnak a kegd levelét megh küldöm, tsak a sok dologh között felejtette el kgd, mert enis nem mondhatám Sorostelyonn ^a tovább, hanem tsak eddigh,^a hogy szép hasznot tudnék
10 kgdnek mutatni, osztánn a sok Nemet obruálá kgdt.

Uram arrolis kellene kgdnek gondolkozni A mint szegeny Üdvezült Urunk az Enyedi Collegiumnak 3200. forintal adoss volt, hunnet es mi formánn lehetne legh iobbann az arrol valo Contentatio mind az Urunk eö Nga mind a Collegium részéreöl.

...^a [margón]

- ¹⁵ Ezek utann ajánlom *Isten* kegyes oltalmába kgdt. Szeben. 28. May. Anno 1690.
Kegd keöteles szolgálja Sogora Komja.

Bethlen Miklos

280.

Léderer Mártonnak

Bethlenszentmiklós, 1690. június 7.

Generose *Domine* mihi observandissime. &c.

29. praeteriti Eperiesini datas *Vestrae Dominationis* literas rite percepi, sed miror valde quomodo nesciat *Dominus* Totfalusi 100. illos aureos & 100. florenos hungaricos per *Dominum* Brosek
- ⁵ transmissos a quo rehabere, cum tamen ipsemet *Dominus* Totfalusi mihi nominavit hominem Eperjesini Magyari Janos vocatum ut illi pecunia tradatur, & credo *Dominum* Brösek illi tradidisse. Interim valde miror quid Felfalusi Cassoviae audivit, nuper non ipsosmet, sed tantum arcas ipsorum arrestaverant, et mihi scripserat ipse Felfalusi, quod *Dominus* Ladislaus Szent Ivanyi promise-
- ¹⁰ rit ipsis, quod si ex Transylvania ego tantum scripsero ad Inclytam Cameram, dimittentur, et ego statim scripsi die 19. May ad Inclytam Cameram & simul ad ipsum Felfalusi, et forsitan illae literae sunt apud *Dominationem Vestram*, de quibus scribit, quod
- ¹⁵ apud se conservat, sed non sunt literae illae ibi servandae, sed potius rogo ut faciat hanc gratiam nobis & Ecclesiae, eat Cassoviam, & quocunque modo innocentes illos miseros eliberet, quidquid vel expenderit, vel fatigvo sumpserit, omnes nos Reformati cum maxima *gratiarum* actione refundemus.
- ²⁰ Rogo etiam ut pro mea privata necessitate ad redimenda quaedam ferramenta quae Cassoviae a *Secretariis* Andrea Sobai et Martino Divinyi parantur ad instantiam *Domini* Felfalusi det flor. hungaricos octoginta, nunc crastino die mitto per meos famulos pecuniam Szathmarinum, qui illuc mittent, quo cunque
- ²⁵ *Vestra Dominatio Generosa* cupiverit, modo scribat mihi, sed hac vice scribat latine, quia ipsis ego iussi, quoniam aliquandiu ibi circa Szathmarinum morabuntur, ut literas ad me sonantes Szathmárini aperiant, & pecuniam hanc eo quo *Vestra Generosa Dominatio* cupiverit mittant aut deponant.

30 Pro novis maximas ago gratias, & rogo uti etiam antea, consti-
tuat mihi Ordinarias Novellas Italicas, sive Germanicas, quae
meliores & credibiliores existiamantur hebdomadatim transmit-
tendas sive Cibinium, sive tantum. Torda. Panad Szt. Miklos,
cum *gratiarum* actione expensas omnes refundam.

35 Rogo etiam scribat mihi de Commercio. Et quanti una Rheda
Brandenburgica, & iterum quanti Unum tale Carpentum, quale
illud erat *Domini Comitibus Brejner* quod tunc vidit Constant. His
Vestram Generosam Dominationem divinae protectioni commen-
do. Datum St. Miklos. 7. Juny Anno 1690.

Generosae Dominationis Vestrae

Amicus & servitor paratissimus
Nicolaus de Bethlen

281.

Sárosi Istvának

Bethlenszentmiklós, 1690. július 7.

Szolgalok es Istentől minden jokat kivanok *Uram kglteknek*

Ugy erdem Radak Uramek eö kglmek magok között az határt
osztani akarják, ha eö kglmek ollyant osztananak a melly minden
5 Controversia nélkül eö kglmeké, en felöllem meg lehetne, de mint
hogy annak a Benyei határnak nagy részét a szegeny Radak *Uram*
tsak fel ölelte volt, kivaltkeppen a Tatár Rabsagaban esven oda
valo egy nehany Possessorok, ollyant fognak eö kglmek fel
osztani, a melly nem magoke es ha kinek most részében jut<na>
10 vagy az vall kárt, avvagy szalmajaba tsepelnek eö kglmek, es
osztan ujjolag kell ismet osztozniok, hanem en tanátsulis adom,
es eggyszersmind cum Protestatione kglđ által edes Feő Biro
Uram tiltatomis eö kglmeket es admonealtatom, hogy eö kglmek
ugy osztozzanak, hogy enis a kglđ kezehez látásra oda küldött
15 Ország Resolutioja szerint valamihelyt Isten kglteknek Tisztekül
s nekünkis Patronusokul annyira valo úresszeget ád, annak az
határnak osztására ki hivom kglteket, azert eö kglmek ugy osz<-
to>zzanak hogy sem en sem mas eö kglmeknek a magaet oda nem
engedi, mellyről ezenn levelem hátára kivanok es varok kglđtől
20 Testimonialist petsét alatt, az ország Resolutiojatis viszzá küld-

gye kglđ ezenn betsülletes Szolgámtoł. Ajanlom Istennek kglteket. Datum Szent Miklos. Die 7. Julý. Anno 1690.

Kgltek szolgáló barattya.

Bethlen Miklos

282.

A szepesi kamarának

S. I. [Bethlenszentmiklós?], 1690. július 8.

Illustrissimi Spectabiles Magnifici Per Illustres ac Generosi Domini. Domini mihi Colendissimi

Responsarias *Vestrarum praetitulatarum Dominationum* literas 21. Juný^a Cassoviae datas cum debito respectu & *gratiarum*
5 actione accepi, et pro omnibus favoribus iam perceptis summopere me obligatum agnosco. Interim cogor etiam nunc praetitulatas *Dominationes* Vestras confidenter requirere de negotio sequenti, cujus quidem dum Cassoviae essem etiam mentionem feceram Per Illustri ac *Generoso Domino* Ladislao de Szent Ivan. Quomodo
10 nimirum *Generosus* quondam *Dominus* Petrus Marin sive per emptionem, sive ex gratia speciali *Sacratissimae* Suae *Majestatis Domini Domini* nostri *Clementissimi* appraehenderit bona quaedam in Comitatu Bereghiensis in pagis Surany Papi Feyirtse Csaroda etc. existentia, et per notam infidelitatis Francisci Bonis ad
15 Fiscum Regium devoluta, Sed^b quae <tamen> bona familiae *Pernyanianae* [?] vel *Pernyeszianae* familiae avitica et ab ipso Francisco Bonis jure tantum inpignoratis possessa fuerant, et <...> jus redemptionis de jure regni inter alios quam proxime Juliam Redei^c meam Uxorem concernit, neque enim (.prouti hoc omnibus notum est.) ideo veri haeredes bonum & perpetuum^d quod in talibus bonis habent Jus, amittunt quod temporarius & jure pignoris tantum gaudens *Dominus* in notam infidelitatis incurrat, cum nihil amplius a tali sententiato Fiscus obtineat, nisi temporarium & *Inpignoratitum* quod ille habuit Jus, neque enim plus quam
25 quod habet, quis amittere potest, unde consequenter Regius etiam

^a [e szó más kéztől származik]

^b [beszúrva]

^c [Rhédey Júlia neve utólag beszúrva a margón]

^d [e szó utólag beszúrva a margór.]

Fiscus nihil nisi Inpignoratitium illud Jus in *Dominum Marin* conferre potuit Cum *Itaque* haec per leges evidentissima sint, singulari cum respectu °& *Confidentia*° *Vestras Illustres. &c. Dominationes* rogo, faciant mihi hanc *Justitiam simul et gratiam*,
30 velint mihi extradere in scripto, Quanti nempe ipse *Dominus Petrus Marin* illa bona possideat ab *Inclyta Camera*, quāvis scio ego me non plus ipsius posteris debere, quam quanti *Franciscus Bonis* in pignore habebat. Praeterea dignentur etiam ipsum *Dominum Stephanum Marin* hodiernum *illorum bonorum* <Curate> &
35 *Petri haeredum Curatorem* amicabiliter per literas meo *Agenti* tradendas monere, Cum sum in longinqua *Regione* habitans, et ubi etiam *quotidianum Suae Majestatis* servitium occupat, nolit me in *Causa iustissima litigiosis tergiversationibus* fatigare, si quidem *illarum etiam finis nihil aliud erit nisi ipsiusmet iactura et*
40 *pecuniarum secundum leges amissio*. Hanc vero *Illustrissimarum & Vestrarum Dominationum* erga me et meos *Aequanimitatem* ac benevolentiam cum *summa gratiarum actione et omnimodo servitiorum* genere redhostire studebo. Denique *praetitulatas vestras Dominationes* divinae *protectioni commendo & maneo*. Datum 8
45 *Julii Anno 1690*.

283.

Jászberényi Istvánnak

Bethlenszentmiklós, 1690. július 9.

Szolgálók és *Istentől* minden jókot kívánok *Vram* kegdnek. &c.

Kegd 29. praeteriti *Jánkrol* költ levelet *betsüllettel* véttem, háálá legyen *Istennek*, a ki eddigh a *kgytek munkáját* megh áldotta, mellyet eő *Felsége* továbbis tellyesítsen a *kegyd farattságát* penigh mind házastol *ighen kedvessen* vésszük, és megh szolgálni *igyekezzük* kegdnek.

A mi a *dolgokot nézi*, azt en iol látom hogy *Marin István Urammal* nem erünk ugy véget mint *Kende Urammal*, hanem ahoz más *keppenn* kell nyulnunk; En ugyan a *Kamaranak* most
10 irtam, es a *dologh promoteálását* *Bantsi Adam* es *Udvarhelyi István Uramekra* biztam, megh *irvánn eő* *kegyemeknek* hogy a levelet *dirigállyak* *kygd kezéhez*, mellyis ha *leszen*, *kegd szakaszsa*

°...° [utólag beszúrva a margón]

fel, és alkalmaztassa ahhoz a dolgot, es osztánn külgye bé ennékem
is, mert ha a Kamara által nem assequalhattuk a Varmegyenn
15 is el kell utunkot követnünk.

Az Halmi Jozság vegettis Pernyeszi Vram nevel menyire
procedala kegyd, eörömet ertenem, addgyaké törvény nélkül
vagy nem, mert felek hogy tsak megh bizgette Pernyeszi Vram a
Prinyi Urakot, es hogy feltik azokat a szegeny embereket mind
20 el pusztittyák őket.

Tuddgya kegd mint adtták az Eötsemek a Rozmán Uramnál
valo 1200 forintot, kérem kgdt, ha eddigh megh nem adtta, vegye
megh, mert nem tudom ki mondani mint saynálom, hogy a nagy
emberséges ember Kende Mihaly Vram tsak ugy papirossal con-
tentaltatott, holott én azt a penzt mellyet Szebenbe a Nemet
25 Commissarius parolájára oda adttam, a Szolgaimtól ki küldhet-
tem volna, abbol penigh a pénzbeől kgd Kende Vramnak oda
advánn fl. 770. A 430 forintyat fordittsa mingyárt a Berekszaszi
Szölöre Darai Peter Uramnak, kivel es az Eöttsével absque omni
30 mora¹ alkugyek megh kegd, hogy ha fl. 600. 700. ad summum fl.
750. egyiknek egyiknek a részét megh veheti, mert fl. 1400. vagy
1500. nem szanok tölle, tsak legyenek megh ezek benne: 1. hogy
szabad szeölö legyen io fundamentummal. 2. hogy örökösönn
addgyák most mingyárt. 3. Mivel azt hallom, hogy az a Szeölö
35 Kemény Jánosnee volt, mennyen végére kegd, ha nem a Kurutz
üdöbe adtta volte el, es valamint a Kamara miatt nem leszene
busulasunk miatta, mert Kemény Jánosnénak minden Jozságánn
a Kamara keze vagyon, es Vesselenyi Pál Vrammal ugy accordalt
a Kamara, hogy minden Jozságot flor. Rhenen. 22 000. valtsa
40 megh, immár az a Szeölö benne értetike abba a Kemény Jánosne
Jozsaga Generalis nevezetibe vagy nem, mert ha az el adása reghi,
es a Kurutz üdö tamadását praecedallya, es ha eddigh a Kamara
directe vel indirecte rayta nem kapdosott, tsak alkugya el kgd, es
azt a fl. 430. addgya oda elő penzbe es engem tudositson a több
45 penztis mingyárt ki küldöm, ezenn kerem ugian tsak legyen rayta
kgd, mert ugy hallom, Marin Istvan Vramis kapdos rayta, valoba
bannam ha el esnenk mellölle.

Ugy hallom a Jánki egészsz Jozságot arullya Zitsi Vram, kérem
kgdt mennyen végére iol, es külgyön énnékem igaz Vrbariumot
50 felölle, s-tartoztassa el adását tacite pro sua prudentia,² ha az

¹ minden késedelem nélkül

² csendben, bölcsesség szerint

erszenyemhez valo leszen hozzá vágok, tsak tuddgyam mind Jobbágyoknak, mind haszon vevő helyeknek Quantitassat Qualitassat es Arrát, *Es quo iure addgyák perpetuo vel Inpignoratio.³

55 A Kamaranak mit irtam kegđ Bantsi es Udvarhelyi Urameknak irt levellel egygyütt olvassa megh, es osztánn bé tseppentvonn Lauko Gergely bizonyos embertől külgye el Jesztrebre, és Kassára, az mint Bantsi Vram foghja disponalni. Leleszreis el vihetik akkor a levelet.

60 Petsi Pal Vramis Tsarodánn arul három Jobbagyot, ha lehet azt se botsassuk más kezre, magánakis irtam, kgdis beszélyen felölle.

A Lo a Principiat mint tuddgya nem tudom, Laszlo Sogor vetke, ha roszzs, en 68. forintot adattam érette.

Vagy adhattya Rozmán Vram a pénzt vagy nem, de ha modo quo supra⁴ megh alkhattya kgđ, tsak alkugya el a szölöt.

Marin Istvan, Orosz Gyeörgy Bonis Gyeörgy, Udvarhelyi István Urameknak szollo leveleimet kgđ olvassa megh, de be ne tseppentse, hanem a Kamaranak szollo levellel, es annak parjával égygyütt includallya a Bantsi Vramnak szollo levélbe, es külgye el Lauko bizonyos embertől Jesztrebre, eő kegyeme onnet disponalni foghja az Includakat

70 Tudosittson kgđ mihelyt levelemet veszi de recepisse.⁵ Ayanlom Istennek kgđt.

Szent Miklos. 9. Julii. Anno 1690.

75 Kegđ szolgáló baráttya

Bethlen Miklos

A' Szent Iványi Vramnak szollo levelet fel nem kell bontani, hanem aztis tsak Bantsi Uramhoz kell dirigálni a többivel egygyütt. Petsi Bay Kende Rozmán Vrameknak s-a többit ossza ki kgđ, kérem.

80

284.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1690. július 14.

Mint keřves bizodalmas Vramnak kötelesen szolgálók Vram kegđnek &c.

³ milyen jogon adják, örökre vagy zálogban

⁴ a fent említett módon

⁵ a vételéről

⁶...⁶ [e mondat valószínűleg utólagos betétdás]

Teghnap költ kgd levelét betsüllettel vettem tudositását megh
szolgálom, és továbbrais el várom, mert bizony nagy busulással
5 vagyok a Feleségem miatt, felek hogy szinte akkor ne legyen
Larmánk mikor megh betegszik, noha a Dunatol ugyan egy
ugrasba bé nem ugrik ide, De En ugyan tsak tartok attol, ha ket
helyt probal, ha egy resz haddal fel indul a Duna mellett inset,
10 hogy már a Sil vagy Valkeny uttja felé, es hertelen tsak be tsap
Veres Toronynál, Es ugyan akkor a mas haddal a Bozann pprobal
vagy a Tsiki utonn, hogy oda vonnya mind elmejet s-hadat a
Generalnak; es azonba imitt hata megé kerüllyön, de tsak egy
helyt bizony nem hiszem, hogy próbállyon, az penigh semmi hogy
15 Szeben ott vagyon, mert tsak a büszkeség, es a Szászok iyesztése-
reis el követi, es en a mint arrol gondolkodttam az után, A Mezei
Kolosvari Somlyai hadat inkább szeretnem Veres Toronynál,
Valkanyal a Zrinyi Vram hada s-Hunyad Varmegie elegh volna,
mert hiszem, ha Valkanyra akar ki jeöni Veres Torony irant kell
Havasalföldébe el menni, es akkor azt ember jo vigiázással megh
20 tudvann mingyart alá mehetne Veres Toronytol Hunyad Var-
giebe, azonba a Mehendianal valo St Croix Veterani Regimentye-
is könnyen ra érkeznek, de ha Veres Toronynál bé jeö eppenn ket
fele szakasztya mind az ahadat mind az Országot. A Szebeni
Praesidiumot hogy ki vigyek nem hiszem. A Veres Tornyit ut
25 penigh nem olly szoross, hogy a Tornyot el ne kerülhessek, io
volna a mi *Puskas ott szellyel az Havas alatt s-Viz Aknan telnek
a Szebeniek egynehany gyalogjával io vigyazo kemeny Magiar
emberrel oda küldeni, ott a gyalogh jobb a lovasnal az Erdönn.*

A Palatinus emberet bizony io volna vissza tudni mind a
30 Plenipotencia nem lete, mind penigh a Teökölyi mostani motusi-
val, igen ellenkezeö ket Atyafi, es Statutor Kaptalanokkal akar
procedalni az egyik, ki ellen a Contradictio nem elégh, hanem
repulsio kell, mégh penigh nem féligh, hanem egeszsen ki vont
kardal. A masnak penz kell.

35 Brösek Vramat bizony várnám enis, mert 100 Arany 100 forint
az Ecclesia penzéböl oda nalla. A Soombannis vallok *kérem
Vram kgdt mas ezt ne lassa* ollyan kart a minemüt soha sem
vallottam

40 Nekem penigh Vram egy gondolatom es alkalmazatossagomis
vagon, mellyel Urunknak, az Orszagnak, kgdnek es en magam-
nak valoba szep hasznót szerezhetünk, tsak ez a larma tsende-

... [mindkét betoldás a margón függőlegesen]

seddgyek *knek* exponalom Coram Aynlom Isten oltalmába *Vram*
kgdt. *Szent* Miklos. 14. Julii. 1690.

Kegd keöteles szolgaja Sogora Komja

Bethlen Miklos

285.

Teleki Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1690. július 18.

Mint bizodalmas Uramnak kötelesen szolgálók Uram kegdnek
&c.

El hiszem Keresztesi *Vram* azt gondolta, hogy levele egygyütt
talál bennünket, de az nem levonn ugy, im oda küldeöttem a
5 nékem irt levelet bizvánn a kegd io akarattyára az eö kegyeme
dolgát. Az hul megh vontam azt a Conceptust eö kegyembe nem
szeretem, annál inkább ha a Nemetekis ugy ertenek felölle. En
ugyan az en részemről ki veszem az eö kegyeme fejoból azt a
Scrupulust, Kolosvarhoz közzel levö Jozzagom, es ha Magyar
10 Országba kelleneis menni a Felesegem kis Jozzagotskajanak al-
kalmatosságával. De én nem tudom, kik hadtták a Feö rendek
közzül ott fel szállásokat, mert hiszem kgden es raytam ^as-Keresz-
tesi *Uramon*^a kívül talám tsak haromnak sintsen Feö Rendnek
Nemettől üress szállása, en penigh az enyimet bizony fel nem
15 hadttam, mert mindenem ott vagon, söt a Generalnakis irtam
felölle; (.mint hogy nemelly nap szep level által meghis bekellert
velem.) s-fel sem hagyom; Es en Keresztesi *Uramnak* sem jovalla-
nám, hogy oda ne mennyen olyan közzel levénn minden alkalmat-
tossága, mert ugyan bizony, ha tellyességgel sénki sem recipiallya
20 oda magát nem hiszem scrupulus ne ütöddgyek a *General* es
Nemetek elméjébe, Söt quod ad publicum bonumis¹ en karosnak
látnám, ha tsak a Szászokkal szorulna Nemet oda.

A mint nemelly naps irtam vala, hogy Veres Toronytól felek,
pelda hogy az [A Camis?]^b csapott volt ott bé, es ha az Apor *Vram*
25 Göröge igazat mondott hogy Nikapolyba volt Tökölyi a Basák-
kal, azis Veres Toronymak vagy Valkanyak vagon keze ügyébe.

¹ a közérdekre nézve is

^a...^a [betoldás a margón]

^b [javított, elkent szó, bizonytalan olvasat]

Az en Feleségem szinte most rosszszul vagyok, de nem az öö
tölle vart nyavalyajába, hanem a mint Fogarasba a gyomrával
kinlodék, valoba felek, ha ez a másik beteghseget kedvetlenebbe
30 vagy ugyan veszedelmesse teszi, erre nezve, en a Varmegie közzé
most nem mehetek, de megh irtam hogy abba megh ne ütközze-
nek, mert a szükségnek idejere oda megiek, kegd io akarattjatis
varom ez aránt.

Itt Lärmázo hir sok vagyok Pernyeszi Vramis Feleségét tseled-
35 dgyet sietve es szamos szekerral hivatlja Fogarasba, bizony nem
hiszem, ha a Feleségemet el mozdittanám, hogy futni nem kezde-
nének, de bizony bännám ha masokot örizven lármától maga-
monn esnek legh nagyobb larma, de bizom a kegd tudositásához.
A Szebeni Gazdam leveletis oda kültem kgdnek latoul, megh
40 ^ajegyzettem a meritumat.^a Ayanlom Isten kegyes oltalmába Vram
kgdt. Szent Miklos. 18. Julii. 1690.

Kegd keöteles szolgaja Sogora Komja Bethlen Miklos

Az estve hozák Lederer Vram levelet Eperjesről sub dato. 7.
45 Julii írja Brösek ide bé jeövö szandekát.

286.

Léderer Mártonnak

Torda, 1690. augusztus 13.

Generose Domine mihi observandissime. &c.

*Vestrae Dominationis aliquot literas, & quidem ultimo solam
Coopertam cum Novellis Italicis Viennae 13. Julii inpressis acce-
pi, ego vero ultimas ad Vestram Dominationem 23. praeteriti Julii
5 scripsi de 100. Aureis et 100. florenis Domino Brösek datis, et
quod ex illa pecunia non debeant centum et decem Talleri Came-
rae refundi, si quidem Dominus Johannes Rozman aliunde super
inde Inclytam Cameram ex mea dispositione contentabit.*

Nunc vero Vestram Dominationem rogo ut centum illos aureos
10 et centum illos florenos tradat praesentium exhibitori famulo
Generosi Domini Adami Bantsi tanquam meo mandatario ad
epistolam dicti Domini Adami Bantsi, et Quietantiam ejusdem
famuli

...^a [betoldás a margón]

15 Quod vero Novellas attinet ter tantum accepi, et paratus sum
expensas refundere, modo sciam quantum requiritur per annum,
sed vellem ut accuratius singulis septimanis mitterentur.

His praemissis Uestram *Dominationem* DEo commendo &
maneo ejusdem

20 *Generosae Dominationis Vestrae* Servitor paratissimus
Nicolaus de Bethlen

Torda 13. Augusti 1690.

Iterum scripsi *Domino* Brosek de 100 florenis, si adhuc non
reddidit, nos valde miramur quo ille bonus *Dominus* devenit, iam
5 tam ipsi scribo sine omni responsa

287.

Léderer Mártonnak

Szatmár, 1690. szeptember 4.

Generose *Domine* mihi observandissime

Breviter moneo me nunc Viennam ire, ideo Novellae mihi non
sunt mittendae. Sed rogo ut de centum aureis & centum florenis
Bresekianis edocear a *Vestra Dominatione* statim. His valeat.

5 Szathmár. 4. 7bris 1690.

Generosae Dominationis Vestrae

Servitor paratissimus
Nicolaus de Bethlen

288.

Léderer Mártonnak

Bécs, 1690. október 21.

Generose *Domine* mihi Observande. &c.

6. Octobris ad me Eperjesino datas accepi decenter *Dominus*
Brosek de 200. flor. mecum convenit. Quod ad fl. 100. pro laminis
et Talleris 10. persolvendos attinet, quando laminas avehi curabo,
5 quod etiam non differetur multum, tunc illos florenos 100 eidem
mittam, sed volo scire an. fl. *Rhenenses* vel hungaricos, quod mihi

perscribat literis Szathmarinum directis. Quod ad 10. Talleros attinet, de illis nihil scio, quia mihi 110. Talleros tantum scripserat se dedisse Totfalusio, et ideo etiam ego de totidem ei refusionem
¹⁰ procuravi, si verificabitur etiam solvam, Conscio Totfalusio tamen Pro novellis, quas tantum quinquies accepi, tantum sciam quid deberem, etiam solvam. Novellas autem amplius non mittat, quia hic Viennae aliam institui Correspondentiam, interim pro praeteritis gratias ago, & moneo ut cum *Domino* Brösek se cupiat
¹⁵ reconciliare, super qua materia locutus sum amplius cum *Domino* Karatin, & credat mihi, quod ego in hos passu multum *Dominationi* tuae servivi. Interim DEo commendo & maneo.

Generosae *Dominationis Vestrae*

Servitor paratissimus.
Nicolaus de Bethlen

Viennae. 21. 8bris Anno 1690.

289.

Széki Mártonnak

Kővár, 1690. november 2.

Szolgálók és Istentől minden jokat kívánok Kgylmeteknek!

Tegnapi nap érkezőn ide Istennek hála egessegen akaram Kgyltkét tudósítani, hogy én mint egy két napi nyugovas után be akarok indulni, és mivel mind lovas, mind gyalog Nemeth és
⁵ Magyar s' itt való hadak felesetsken lesznek, hogy a' Szegenyseg kart, és romlast annalis nagyobbat ne vallyon Kgylk az Includalt Czedulaba specificalt Statiokon a meg irt mod szerént kivantato elest, és szekereket rendellye el, és fogyotkozás nélkül mindgyart kezdgye szállítani, hogy a hadaknak ne kellessek excuralni, s'
¹⁰ korbolani, mert bizony Kgylk ad szamat rolla, és tisztékül a *Varmegye* elej fizeti meg a Szegenyseg karat jövendőben.

A Hajot, és Hidat Desrul Kgyltk allitsa jo rendben, söt több Hidasokotis köttessen öszve, hogy az had és sok lo szeker előtt való marha ne kénszerítették ott mulatozni, és a Szenat ott el
¹⁵ pusztítani Des körül, söt az utbanis, az hidakat gonosz utokat igazítottassa meg Kgyltk.

Maga penig Kgyltk Tisztékül, és Desi Uraknak az elej jüjjön előmbe Soos Mezöre, hogy annal jobban viselheünk gondot a

20 Szegenyésre, és hogy Kgyltknek magam mondhassam meg, az én Országul Kgyltekért lött farattsagomnak fütöl¹ valo meg adattatasat mellynek summaja breviter ez:

25 Hogy az Romai Csaszar eő Felge Erdellyt minden lelki testi szabadsagiban solemniter Csaszari, s' Királyi szava, és hüt alatt confirmállya, és én viszem mind azt, mind penig arrol valo ordi-
nántiat a Felgs Badensisnek, hogy mint kellessék mind Kgltknek mind más ez nagy szelveszbe meg tantorodott szegény Atyankfaj-
nak meg kegyelmezni, ahoz-kepest a mint ki ki és mind hamarebb meg tér a Romaj Császár eő Felge, és Kgylmes Urunk hűségéhez. Quo quis Citius, eo melius. Quo quis tardius, eo pejus.¹

30 Hallom Kgyltek rezgelődeset, és kivált én utánnam valo leselkedeset, ihol edes Uraim, énnékem tü halalt keszittetek, én életet küldök, ha veszitek bene, ha nem veszitek, ezt a Levelet küldgyetek Orlaj és Czollatoni Urnak kezébe, és eő Kgylkis gondolkoz-
nak mind Besztertzevel együtt, siessenek Nagy Pál Ur által a mi
35 Kgylmes Urunknal Gratiat nyerni, melly ut leszen a Császári gratiarais es tegyek ell pro futuro testimonio ezen Levelemet, mellyet ex bona Conscientia, et Christiana Charitate² irtam, ugy aldyon meg Isten, ha ezt Kgyltk, és eő Kgylk meg vetik, és a reconciliatioval nem sietnek, bizony a Maradekotokis meg
40 sirattya, én penig ment ember leszek, tsak azt banom a többi között hogy olly keves nehaj jo akaroimnak, kik bizony magok tudgyák, hogy enis egeszsz jo akarojok voltam, osztan in die Judicý³ nem szolgálhatok.

45 Ha penig Kgyltknek a fegyverkezéshez vagyon kedve lássa im eleg ideje vagyon, öszve gyülhet, én bekességet viszek, de ha ketelenek lesznek e kisirőim magokat, és engemet is oltalmazni fognak a' mennyire Isten segitti.

Levelemre valaszt varok ezen emberem által, melly ha nem leszen, bizony meg sirattya Kgyltek. Isten minden jora vezerebben mozgásunkat,^b és a szegény Hazát szannya meg. Kővár 2 9bris 1690

Kgyltk szolgáló Baratya ha veszi

¹ Ki minél hamarabb, annál jobb. Ki minél később, annál rosszabb.

² jó lelkiismerettel és keresztyén szeretettel

³ az ítélet napján

^a [értsd: főtől, azaz a császártól; de valószínűbb, hogy a másoló az Isten szó rövidített alakját olvasta így!]

^b [téves olvasat, az eredetiben *mindnyájunkat* állhatott!]

Naláczai Istvánnak

S. l., 1690. december 3.

Kötelesen szolgálók édes Komam Ur[am] Kgdnek!

Komornyk *Commissarius*, és Szerran a Bolánd Regimentye, és Cilic Ur az Erbeville Regimentyenekis Colonellusi hivata[na]k ma engemet és Kresztsi [!] Sogor Uramat, hogy consultalkodgyianak
 5 velünk mint kellenék a mostani gonosz üdőbe, melly magával azt hozta, hogy Hunyad Varmegyében nagy fenn strasallo had legyen azt a Vármegyét oltalmazni, hogy tellyességgel el ne pusztullyon. Mert ott Ratz had circiter 6000, és ha a szükség kivannya a Dunantul nem tudom hol, nyit [?] Ratz 3000, kiknek ugy hozhaty-
 10 tya a szüksegh egyben kell szorulni.

Azon kívül a Boland Regimentye, és Erbeville Regimentye, millyenek dispositioja, ez eddig, hogy Boland Szász Sebest Fejervaratt, Vinczen, Enyedenn legyen, Erberi^a Ur Déván Szaszvarost &c, avagy ugy lehet, hogy a Regimentek az elé, s' fel valo setalassal se magokat, se az Orszagot ne rontsák Boland oda ala marad,
 15 Erbeville ide fel a megh nevezett helyeken, ez az Erbeville penigh most megyen a Bortza Völgyén, Fejer[v]ar, Szaszsebes felé.

Eö Kgyemek így találták jobbnak 1° Hogy a Tökölyi Ural el ment emberek buzajához ilyen dispositioval nyullynak, hogy
 20 mü kinek kinek Tesztartajanak parantsollyuk megh, hogy a buzat tsepeltesse akar Ur Jobbágyival akar idegenekkel de tsalás nélkül, és jó gondviseléssel, és vigyazással, hogy a Nemet Annonae Officialis el ne lopjon, tékozollyon benne, rövid szoval vigyazzan a Tesztarto a Nemetre, és e contra a Nemet a Tesztartora, és így
 25 mind kettenn tartson szamat rá égyik a másiknak adjon Quietantiat rolla, melly ket rendbeli Quietantiak producaltatván suo tempore tsinaltassék Regestrum a szerént, és akar törvény, akar gratia szerént szakadgyék vége kinek kinek dolgának, tudgya mind az eö Felsége *Commissariussa*, mind az Ország, hogy kinek
 30 kinek magának, vagy hazanepének mint kellessek refundalni.

2° Ha ezeknek a Gabonajok elég nem leszen mind Ratz, és Nemet hadak tartására az Hunyad Varmegyei betsülletes Feő, és Nemes rendek adgyanak buzat a *Commissariusok* Quietantiaira,

^a [a másoló itt az *Erbeville* tulajdonnevet olvasta így!]

ne kellessek magoknak, kivált annak a gaz Rátzságnak tsepelni,
35 pusztítani rendeletlenül.

3° Ha ez említett két utonn provisio nem leszen eö Kgmek
praestálnak, hogy [...] kell venniük, mert sem a Csaszar eö Felge
Meltosági, sem ennek az hazának meg maradása nem szenved
tellyeséggel, hogy az a Ratz had mint egy Considerabilis Strása
40 dissipalodgyek.

4° Ha a Boland hada megh indul onnét aloll, legyenek *Commis-*
sariussi Kglmed Rendeléséből, ha ott marad is az a Regiment, ha
az Erbeville Regimentye megyen is oda Kglmed rendelhet *Com-*
missariusokat melléje.

45 A Badensis Regimentye már megh indult Besztertze felé, Szász-
sebesbe vagyon úgy tudom a minap Szanto Székre Demien Daniel
Ura[me]kot rendeltek az Urak *Commissariusoknak* melléje.
Kglmedis irasson eö Kgyknek felöle, hogy legyen gondyok reája,
s' allyanak melléje.

50 Kgméd azért edes Komam Ur úgy mint Feö Tiszt, és jóvát
kivánoja annak a Nemes Varmegyének írjon arról a tséplés, és
buza adásról, talam jobb úgy, meghis leszen rendi a *Dolognak*,
és ut a *refusiora*, mint sem tsak magok Kgyk mind Gazdag [...]

A Gyülés Fogarasba való vissza menéséről iratni kellene
55 Kgdnek avagy tsak az emberek mondgyák. Azomba ne késünk
véle. Datum 3. Decembris 1690.

291.

Teleki Mihályné Vér Juditnak

Fogaras, 1690. december 15.

Mint kedves *bizodalmas* Aszszonyomnak koteles betsülettel
szolgálok, es Istentől vigasztalást kivanok edes Aszszonyom
kgdnek kedvesivel együtt &c.

Banom hogy kgldet busittanom kell, de ketelen vagyok velle
5 kötelességemre nevezve, mindazáltal aztis gondolom hogy az Eccle-
siahoz való adast es Alamisnalkodast nem tartya kgyld terhenek;
Minap izentem volt kgldnek Ratz Istvan Uram által, megis mutat-
van eö kgynek az szegeny Udvezült Ur ados levelet, mellynek
szinten ma vagyon Esztendeje a' mint az Ecclesia penzeben vett
10 ell fl. 6000 mellynek Interesse mar az obligatoria szerint fl. 600

minthogy peniglen most olyan alkalmatosság vagyon kezünkben, hogy azt a' penzt haszonra fordíthatnók, azomban semmi jövedelme nem leven a' Scholaknakis mindennapi költségeis kivantatik; külombbennis sem kglđ, es a' szegeny Ur haza jovara
15 nincsen Intereses adosság alatt lenni, azért *bizodalmason* kerem kgyldet azt az fl. 6600 minel hamarebb ide Fogarasba meg küldeni ne neheztelje, mellyet en a' több Vallasunkon valo Urak, Feö Rendekek tettesebölis irok es jovallok kglđnek, mert hogy ha az a' penz most tsak hamar le nem tetetődik, 6. Januárj Anni sequentis¹ ki esik az alkalmatosság kezünkből a' mellyel hasznat vehetnők, mellyet tudom kgyldis nem kivan; Enis bizony szolgálni kivanok inkább kgyldnek, mint sem leg kissebb kedvetlensegereis lenni, tsak hogy mint levelem kezdetibeis iram kötelessegem szerint ketelen vagyok evel. Varom azért kgyld jo valaszsat a' penzel
20 egygyütt. Es köszönöm egytzersmind a' Kolosvari haz irant igirt kgyld jo akarattyat. Ajanlván Isten oltalmában kgyldet. Fogaras
25 15 Xbris Anno 1690.

Kgyldnek betsülettel szolgáló sogora, szolgálaja.

Bethlen Miklos

292.

Kun Istvánnak és Kun Miklósnak

Bethlenszentmiklós, 1691. március 4.

Szeretettel szolgálók édes Apam, és Sogor Ur[am] Kglđmeknek!

Mennyire szanakoztam legyen eleitől fogva, mind a Haza közönséges szakadazassan, romlasan, mind penigh abba a
5 Kgltek, rabsagnal, en úgy hiszem, keservejobb számkivetesen sok szoval Kgltek eleiben nem terjesztem, tudgya az Isten, és ithon sokan, minemü veszedelmes legyen a Kgltek mostani állapotja, és ha abban maradni akar, mitsoda meg orvosolhatatlan gonosz talallya, és örökös romlas a Kltek hazat, azt sem terjesztem, a
10 titkok és a dolgok ki meneteli Istennél vadnak ugyan, de a mennyire én a dolgokat tudom, ha Kgltek most az eö Felsége Gratiajat megh veti, nem hiszem, emberi mod szerent szolván, soha Erdelyben jóságot birjon, mellyet en nagy nehezen recuperalhatam mind Nemettől, Magyarától, hiszi, nem hiszi Kgltek, Kgltek

¹ jövő év január 6-án

¹⁵ dolga, en kereszteni kötelességemhez kepest munkalodtam, a Kgltek Gratiajat, es *Isten* akarattyabol veghezis vittem most; A Jozságokat is el foglaltattam, megh ne tsallya azert Kglteket senki biztatássa, hiszem elege experialta eddig Kgltek, sokat nem irhatok nemis szükség, sapienti pauca, *Isten* Kgltek és az Embe-
²⁰ rek előtt, en ment leszek Kgltek iránt, el hiheti pedig-Kgltek az en mindenkori szegeny idvezült Felesegem halala után is Kgltekhez meg mutatott szeretetemhez kepest, hogy bizony gonoszt Kglteknek nem javallok, szep eleven zalogi leven mostis az en Kgltekhez valo kötelességemnek, kinek edgyike ezt irta, a másik
²⁵ is egessegben vagyon. Ennek a Gratianak terminussa ad summum Husvét, hogy ha mi akadallya pedig Kglteknek vagy edgy, vagy mas dologbol volna, *Isten* Kglteket be hozvan valamitsodas Embere Kglteknek ez előtt tiz, tizenket esztendővel voltam, ollyannak tapasztal, betsültemet, mindenemet kötöm beleje, batran jöhet,
³⁰ Jozzagaban mindgyart be szalhat, noha ez tsak Passus, a kit küldöttem, mert magat a Gratia a fele helyyre nem szoktak küldeni, de ha Kgltek az en szomnak nem hiszen, senkienekis bar ne higyen. Adgya *Isten* edes Hazankban örömmel latni Kldtteket. Datum in *Szent Miklos* 4^a Marty Anno 1691.

293.

Bethlen Jánosnak

Bethlenszentmiklós, 1691. március 15.

Edes Eötsem Uram!

A' mü kereszteni Atyafiui kötelességünkbe akarvan ell járni, im Passust küldöttünk az eő Felsege Gratiaja keszen vagyon, noha másoknakis, de kiválképpen Kgldek, azert Kgyld jőjön
⁵ edes Hazajában, és hütös Matkajahoz, kitől gonoszul meg való mind kar, mind bün, és több *Isten* ostonak Hopmestere. Tudtara legyen penig jo Eötseink, mind Kgldek, mind másoknak, valaki az mostan offeralt eő Felge gratiajat meg veti, hanem ha vagy verrel, mellyis e Keresztenyseg keszületihez képest igen bizonytalan, de Erdellybe jozzagat nem bir. Kgldek sem az Annyara,
¹⁰ sem az Hugara (:mert az *Isten* azt meg szannya:) sem masok biztatására ne nezzen, hanem testver Atyafiainak hidgyen, hogy bizony Kgldek gonosztát nem kivannyuk. Ha penig intesünket meg

veti, lassa, mi *Isten*, s' emberek előtt Kglđ arant mentek leszünk.
15 Ha levelünket prodallya aval maga nyavalyajat teszi gyógyulhatatlanná.

Bun, s a több Jozzága, és hazaja bizony oda leszen öröкке. Donath Janos Urat köszöntjük, jöjjön ell Kglđel bizvast, bizony semmi nyavalya sem leszen, assecurallyuk. Sok szót nem szaporítottunk münket soha se okozzon, ha osztan öröкке oda vesz. Mellytől *Isten* oltalmazza Kglđet, és hozza hozzánk örömmel. *Szent Miklos* 15° Marty 1691.

294.

Pataki Istvának

Bethlenszentmiklós, 1691. április 11.

Szolgálók édes Komam Ur[am] Kglmednek!

Ultima praeteriti költ Kglđ levelet betsüllettel vettem. A mit az előtt irtam Kglmed irant, vetkezném ha retractalnam, mellyreöl coram plura. Hogy Keresztyeni Tisztit követi irantam *Isten* adgya meg Kglđet erette; Bizony el hidgye Kglmed keserves ennekem hogy eö Kglmek magok úgy fel fedek sziviket, és a dolgokat így confundalak, de nem tehetek rolla, azis *Isten* dolga, a ki ezeket így engedi folyni, Omnia in bonum cedunt iis, qui Deum diligunt,¹ én a' mint Almakereken is mondám Kglmednek mindent el követtem, a' mivel tartoztam, söt a mivel nem tartoztamis nihil aliud profeci, nisi ut Inimicos redderem audaciores, et ad publicam perniciem promptiores.² Szannya meg az *Isten* eö Kglket, szannya meg a Hazat, szannya meg kivált az Ecclesiat itt köztünk, mellynek rontasara való igyenes tzellya az Satannak, ez az eö Kglmek en ellenem való meg kemenyedese. Gondollya Kglmed hogy a mi cunctationk alatt, undecunque illa nascatur,³ hogy eö aluszik, cudít fabam, vel fulmen, quo serius eo gravius evibrandum.⁴ Vagy ha úgy volnanak en kezembe az orvosságok, a' mint

¹ Minden dolguk jóra fordul azoknak, akik *Istent* szeretik.

² Csak annyit értem el, hogy az ellenséget merészebbé és a közveszedelemre készségebbé tettem.

³ bármiből ered is az

⁴ minél később, annál erősebben csépel vagy sújt villámmal

Kglmed írja, hidgye Kglmed, nem vesztegetnem el, de lehetetlen
20 annak a beteghnek meg gyógyulni, akar melly jó Medicus, a mint
Kglmed írja Antidotumot adgyan, ha mások ottan ottan adgyák a
merget neki.

Én Bánfi Uramnak is minap prolixé meg irtam, oltsa ezt a'
Tüzet pro virili, en noha Teste Deo, et tota Transylvania offensiv-
25 sime, et indignissime tractata, pars vagyok, de nem vagyok inpla-
cabilis, sed cum restitutione honoris.⁵ És ezzel az értelemmel
akarok Husvet napján is *communcal*ni. Sufficiet mihi Pacem. En
Dextra Fidesque Fogarasba is syncere offeralni, Deus sit vel
sanans, vel vindex,⁶ a mint eö Felsegenek tettzik. — Novellakot
30 mostis küldök, és mindenkoris küldök, mikor nekem jeö, tsak
Kgltek a Szombatfalvi Postával *concludallyon*, hogy igazann
adgya be, külömbennis jó volna Kglteknek, s' az egész Udvarnak
ez a Level küldözö *Commoditas*. Interim Kgltek a Collegiumok-
ba miért nem irt a Professoroknak az Homagium felöl, omniss
35 Cunctatio periculosa, suspicionibus obnoxia,⁷ en mint Curator
tartozom mar urgealni, de inkább szerettem volna, ha onnet
szarmozott volna.

Urunknak eö Nsgnak alazatos szolgálatomat ajánlom. Nyari
Uramat köszöntöm, mind eö Nsgnak, mind mindnyajan Kgltek-
40 nek örvendetes Husvetokot kívánnok. Szent Miklos 11. Aprilis
Anno 1691.

Kglmed szolgáló Attyafia Komja.

295.

Bethlen Gergelynek

Nagyszében, 1691. május 25.

Szolgálók édes bátyám uram kglmednek etc.

A mely familiánkot illető régi levelet Bethlen Elek uram kglmed
kezéhez adott, kglmed azt Absolon uramnak mutassa meg, mert
az aránt ő kglme dispositus én tőlem, [oldalt megjegyvezve:] ugy

⁵ Isten és egész Erdély a tanúm, hogy gyűlölt és méltatlanul tartott tag vagyok,
de nem vagyok engesztelhetetlen, de a tisztség visszaadásával.

⁶ Számomra elég, hogy Fogarasban is kézfogással és esküvel őszintén békét aján-
lottam, Isten orvosolja vagy bosszulja meg

⁷ minden késlekedés veszedelmes és gyanakvást ébreszt

- ⁵ Bánfi György uram személyéről is. A királynak szóló levelet is elküldtük. Ajánlom Istennek kglmedet. Szeben, 25 Maii Anno 1691. Kglmed köteles atyafia, szolgája

Bethlen Miklós

- ¹⁰ Ha penig a dolog arra megyen, hogy annak expeditioba kellene menni, azt az egész familiára csak azon egy levélbe kell iratni és olyan stilussal, hogy legyen csak resuscitatioja inkább annak a réginek, mint sem új creatura, ilyenformán: Toti familiae de Bethlen quae et antiquitus, uti ex literis anno specificatis¹ a levélben.

296.

Teleki Mihályné Vér Juditnak

Bethlenszentmiklós, 1691. július 8.

Mint kedves bizodalmas Sogor Aszszonyomnak betsüllettel szolgálók es Istentől vigasztalást kívánok kgdnek kedvesivel egygyütt. &c.

21. Juny költ kgd levelet 7. praesentis vettem betsüllettel.
- ⁵ A mint kgd levele kezdetinn Tanáts adásomot keöszöni, en azt io lelki ismerettel adttam, de en ugy látom, hogy kgdnek tsak az lattzik jó tanatsnak, a melly kedves, de tuddgya kgd azt, hogy az Orvosságok nagy reszent mind izetlenek szoktak lenni s-keserűekis neha, es nem gyogyul az a betegh keönnnyenn megh, a ki tsak
- ¹⁰ azt veszi bé a mi néki kedvesnek láttzik; Természeti az embereknek ha mikor Isten megh alazza s-szomorittya, kivaltképpenn a nagy szerentsébe sokaigh elt es mind tsak a kedves szokhoz es dolgokhoz szokott füleknek, hogy noha igaz de kedvetlen dolgo-
- ¹⁵ kot, mind magok ellen valo boszszunak es keserittéseknek tartsanak, es igy a io Tanatsokot be ne vegyek, hanem mind tanats adostol megh vessek. Ezenn sorsba valo ember kgd is, a szegeny Vr nagy szerentséjének hizelkedő szokhoz szokott volt kgd, mar a ki legh tsendesebbenn mondgiais kgdnek az igazat, azt kgd faydalmasonn es nehez neven veszi, melyet en kgdbe ugyan nem
- ²⁰ tsudállok, mert okait talalom. 1. Kgdnek a szegeny üdvezült

¹ Az egész Bethlen családnak, mely régen is, mint az évvel jelölt levélből

Urahoz valo nagy szerelme nem engedi azt, hogy semmi rosszat el hiddgyen szegeny felöll. 2. Mert sokann az igazat igen merghesenn addgyak ki felölle. 3. Sokann hazudnakis, es a mibe vetke nintsis rá foghják, sőt egészen meltatlansagot es boszszu üzest követnek. 4. Talalkoznak noha talám kevesenn, a kik kgdt felet-
25 tebb biztattják, kivalt kegyls Urunk eő Felge protectfojával. 5. Nehez kgdnek akar egyy akar mas utonn megh csonkittani engedni a szegeny Vr keresmenyet. Es több ezekhez hasonló tekintetek is foroghatnak a kgd gyenge es igen megh keseredett személye
30 s-Haza dolgai körül. De Edes Aszszonyom, egyy altallyaba legh elsőbennis megh kell kgdnek ismerni az Isten kezét es hivatalylyat, hogy kgdt es egészz hazat Isten alazatossagra szenvedesre es engedelmessegre nem kemenykedésre hitta most, mellyel kgd mind Isten mind emberek előtt többet nyer. 2. Megh kell kgdnekis
35 ismerni es vallani, hogy a szegeny Uris gyarlo ember volt és vétett, kivalt a keresesbe. Mind Theologusoknak Juristaknak penigh az a szava. Nem botsattatnak megh a bűnök, migh viszsza nem adattatnak az el vett jok. Nehez szo ez ugyan, de bizony a Felseges Udvar sem oltalmazza kgdt a Törvény ellen. Es itt immar
40 szüksegh kgdnek azt ighen megh gondolni, mellyik a kgd Házának jobb, aze, hogy ki ki mindent Teörvennyel keressen kgdtől, avvagy hogy maga kgd megh előzze a Teörvenyt, (.mert az osztánn nem kedvez.) es inkább addigh migh a szegeny Urnakis Neve s-erdeme uigentába vagyon alkugyek kgd, mert ez kettő közzül
45 egyyiket nyilva el kell kgdnek választani, en ezt az utolsot jovalom sok okokra nezve, mellyeket knek az üdő megh mutat, mind Pekry Uram mind a Jarai mind az Ecclesia 6000 forintya irant.

A mi penigh a Jarai dolgot nézi, bizony az Eötsemnek olyan közi van hozzá mint a Buni Joszagahoz, melljet ha kegd kivan
50 megh mutattatok, es a szegeny Vr nagy sok színü s-formaju törvenytelenseget követett abba, kivalt a ket statutioba, melly dologh mihelyt nap fenyre jeő, felette öregbitti betstelenseget, mellyet nem 6. de 60. Jobbagy sem érne fel.

Irja kgd hogy a Prorogata knek semmit sem használt, mert enis
55 el foglaltattam a Jarai portiot, de megh lattya kegd a Prorogata utann, ha nem hasznalt, ha kgd a tsendes utat nem követi;

Mert tsak enis a Sardi Szomordoki Sakfalvi Ködi Kelentzei Uylaki portioik iránt mindazaltal tsendessen requiraltam volna kgdt eddigh, ha azt nem kerültem volna, hogy másoknak labot
60 ne addgiak kgd ellen, de vartam s-varom kgd tsendes utonn valo Atyafisagat, es bizony a menyire lehet kerülöm a kgd keseritsetet.

Az 6/m forint dolga nem en dolgom, hanem az Ecclesiae, de hiszem erről a Tanats Ebesfalvarol ugy tettzik iol resolvalt kgdnek, en bizony abba Keresztesi Urral elegge törtem a fejemet
65 Sarosi Alvinczi Urammal s-másokkal eleget hantuk vetettük, de tsak nintsen nekünk Curatoroknak modunk benne, hogy az Ur Obligatoriaja mellől el allyunk, nekünk ketelen kgdtd kell busittanunk, és kgdnek Bethlen Gergely Uramat, vagy inkább az Orszagot, mellybennis én bizony Igassagaigh tiszta szivel szolgálk
70 kgdnek. De kerem kgdtd, ha kgd teöbb bayt es busulast nem akar ennélis szerzeni magának, vegye be a io Tanatsot, ha ki kgdnek Igassagat producallya, ne kívánnyon az ollyannal perleni, iobb a migh kgdtd mas keru, bekesseggel kinallya, es mint egygy megh birallya mint sem ha mikor osztann kgd jut arra, hogy masokot
75 kgd kerjen, mert el hiddgye kgd hogy en magamot bizony szeretnem ki vonni ezekből a kgd dolgaibol ha lehetne, es adná Isten bartsak énnékem magamnak ne volna kgdtd bayom, mert ugy latom kgd engemetis eppen egygy mertekbe valo gonosz akarojanak hiszen mint másokot, noha bizony nem vagyok, de lehetetlen
80 ollyan Igassagomat oda hagynom Egyeb aránt bizonyítottok Istenel rancort Vindictat szivembe nem tartok. Eörömet szoval szerettem volna mind ezekreöl kgdtd beszelleni, bar tsak Gernyeszegenn volna, de Görgeny igen meszsze vagyon. Ayanlom Isten oltalmába kgdtd.

Szent Miklos. 8. July. Anno 1691.

Kegdnek betsüllettel szolgáló Sogora szolgálja

Bethlen Miklos

297.

Vay Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1691. október 31.

Keötelesen szolgáló edes Sogor Uram kgdnek.

11 es 15. praesentis keölt kgd leveleit vettem, mellyis ugy tudom 4dik levele kgdnek.

A mi a kgd Erdelyi Joszaga Donatioja Confirmatiojat nézi,
5 azzal valo sietest nem jóvallom, keves az üdö hatra melly erre megh tanitt. Egieb arant Biro Samuel Sarosi Uramek által io szivel seghittem kgd dolgat mind Eötsém Urammal egygyütt.

Az hazassag irant *kgdnek* a magam peldamot jovallom

Az Udvarhelyi Uram jo akarattjat nagyra betsüllöm, a Becszi
10 Agensemis megh irta, kerem ezen levelem mellett keöszönnye
megh *kgdnek*, ha mibe tudnek enis jo szivel megh költsönöznm
eö *kgynek*.

Telekine *Aszszonyommal* en szembe nem voltam, nemis lehetek
ugy hiszem sordescaltam enis ott, Teörvény nélkül ott semmit sem
15 nyer *kgd* ugy hiszem.

A jo Vasarokot hallom, de azt banom eppen a mit *kgd*, azt a
roszsz Sulyok Jozzagotis en velem tsak a kételensegh véteti, hogy
az adossagomot maskeppen megh *nem*^a vehetem a Kamaránn, es
ugy vagiok mint a vesztö kartyas többet teszen fel, hogy a mit el
20 vesztett vissza nyerje. Hallom a Kis Vardai Vasartis nem tudom
mitsodas, baltámhoz alkalmas veszszöt nem mondom megh
nem probalnek, de nagy Fat nem. Ayanlom Istennek *kgdt*. *Szent*
Miklos. 31. Octobris 1691.

Kgd Sogora szolgaja

Bethlen Miklos

298.

A szepesi kamarának

S. d., [?, 1691. április 19. után]

Illustres Spectabiles Magnifici ac Generosi Domini Domini
mihi Colendissimi

Literas praetitulatarum Dominationum Vestrarum 19 Aprilis
Cassoviae ad me datas jam pridem accepi, ad qvas responsum
5 distuli ideo, ut penitius de postulatis informare possem, Qvod
ergo personam Domini Francisci Gyulai attinet, Certum est ip-
sum superiori Anno cum maximo Scandalo ad Tökölium defecis-
& multos secum abstraxisse, Sed jam poenitere ipsum, & Suae
Majestatis gratiam qvaerere, qvod tempus brevi docebit.

10 Qvod vero Dominum Michaelem Vay attinet, ille perpetuus
Illustris Memoriae Domini Michaelis Teleky Minister, post gener,
& in praelio ad Zernyest periculi socius fuit, alienus vel maxime
semper a' Tökölianis partibus, qvae etiam fuit Causa recessus
ipsius ex hungaria ante multos annos, & intentio Suam per Tele-
15 kium (:juratum Tököly hostem:) faciendi, Qvod tamen ipsi parum

^a [utólag beszúrva]

bene successit, publicum enim qvo Telekius flagrabat odium hunc etiam corripuit, vnde fit vt hic etiam in Transylvania malevolis & maledicis non careat; Datum tamen est ipsi Testimonium a Nostro Consilio Status, qv od de vita ipsius inter nos acta, & de
20 Captivitate, ac liberatione ipsius abunde *Vestras Illustritates, Magnifices ac Generosas Dominaciones* informare poterit.

Ego Interim justam in praetitulatas *Dominaciones Vestras* habeo quaerelam in annexa declaratam, quam tamen per prudentiam & aequanimitatem earundem Corrigendam Spero, & simul
25 easdem Divinae protectioni Commendo & maneo ejusdem

Illustrissimarum Spectabilium Magnificarum Generosarum Dominacionum Vestrarum

Servus paratissimus
Nicolaus Betlen

299.

Vay Mihálynak

Vajdakamarás, 1692. január 2.

Szolgálok es Istentől örövendetes Uy esztendőt kívánok edes Sogor Vram kgdnek.

10. praeteriti Xbris¹ költ kgd levelet vettem ez előtt számos napokkal, de sok es nagy distractioim miatt eddigh nem leheté rescribalnom.
5

Az oda ki valo nagy io Vasarokot értem, de reghi mondas Inpedit ire forum defectus denariorum². Nékemis felette nagy rezsem vagion ebbe. Mind az által kerem kgdt szeretettel, külgye Urbariumat kgd nékem annak a Zitsine *Aszszonyom* Joszaganak,
10 es az alkalmot indittsa megh, s-tudosittson voltakeppen felölle, mert megh vézsem megh ezenn a Telenn, de ugy kellene alkunnunk ha lehetne hogy lenne io fundamentummal, Verek, Vicinuskok ne tsereltetnének penzt velem. Azonba maga Zitsine *Aszszonyomis* Zalagba addgyae? Vagy örökösönn, mert en ha iotskann
15 fizetekis, inkább fizetek örökösért, noha talam Zalagonn kezdheti ember, es az utan örökösse teheti, Mind ezeket bizom kgd Atyafisagara, el hiszem el sem mulattja, s-kivalt ha kgd hasznosnak itili neis kessek velle. Azonbann en ugy hallottam hogy Kis Vardanak

¹ Az elmúlt december 10-én

² A pénztelenség akadályozza a vásárra menést.

20 egy része vagy mindis Homonnai Jozsag es mostis a Kamara kezénél vagion benne, a perpetuitas penigh ugian tsak eő Felségénél vagion per defectum Familiae Homonnajanae³ Ebbőlis kivának en Informatiot, és ha most de facto a Kamara kezénél vagion valami benne, Kerem megh most io idejenn kgd által Udvarhelyi István Vramat, hogy requirallja Szent Ivanyi Laszlo Vramat ne-
25 vemmel, ne addgiak másnak, hogy ha imez Vasarunk talál succedalni, annal inkább mehetne elé ember a kgd írása szerent a többinek megh szerzésebenn.

Vetterani General Uramnak^a mindenkor megh kültem a kgd leveleit.

30 Az Hazassag iránt ha kgd az en peldamot követte volna eddigh Isten áldása lehetne kgden, azt kellene megh gondolni Benedictio Jehovae ipsa ditat, & non adfert molestiam secum⁴, abba vet kgytek mayi iffju rend, hogy addigh keres nem feleseget annyira mint gazdagsagot, hogy az eletenek legñ dragabb reszet, Iffjusa-
35 gat el veszti, osztann sem feleseget sem Gazdagsagot nem talal, vagy ha ezt az utolsot el eri, a ket elseőt nem, mert az üdö vissza nem jeő, A Gazdag Aszszony penigh gyakrabbann nem Felesegh hanem Aszszony szokott lenni, Bizony nem kötötte Isten a gazdagulast az hazassag melle, hogy hogy gazdagulnak megh sok szegeny hazasok, hogy hogy szegenyednek megh sok gazdag hazasok
40 lattjuk mindennap. A melly személyenn a kgd elmeje jart, annak dolgat ugy hiszem a Battya haza jövese el valasztya, eddigh megh semmit benne nem tudok. Ez előtt egy hettel adam el egy gyermeknek egy Arva hugomot, ha olyan szegenyt nem utalt
45 volna kgd, bizony inkább adttam volna kgdnek, itt mü nallunk bizony gazdagot ne keressünk. Az Erdelyi leanyokot Aszszonyokot kgd mind ismeri.

7ma Xbris⁵ irtam volt Udvarhelyi Vramnak s-kegdnek akar-
50 nam tudni ha vettee. Eggy Curier vitte Szent Ivani Laszlo Uramnak szollo levellel volt egybe kötve.

A Plenipotentiaval ha mit kgdnek használhatunk megh probalom, de Telekine Aszszonyommal nem hiszem semmitis vihessünk veghez, kivalt migh Napradi haza nem jeő. Tzikhmantort en az Ecclesia penzevel mingiart megh vennem, de Apor Uram azt

³ a Homonnai család kihalása miatt

⁴ Jehova áldása önmagában is gazdaggá tesz, anélkül, hogy kellemetlenséget okozna

⁵ december 7-én

^a [előbb:] Generalnak

⁵⁵ mondja, ea Conditione remittalta kgdnek, es kgdis ugy Contra-
halt velle, hogy másnak kivüllötte nem addgia. Intzedi Uramat
requiralom a Testimonialisrol.

Bantsi Urammal együtt az io szan utonn ha kgytek bé jőne io
szivel latnam.

⁶⁰ Groff Prejner Vram levele parjat kültem kgdnek. Ayanlvn
Istennek kgdt. Kamaras. 2. January 1692

Kegd Sogora szolgaja

Bethlen Miklos

300.

Brassó város tanácsának

Nagyszeben, 1692. január 14.

Mint kedves komam és szomszéd Uraink^a Szolgálók, és Istentől
minden aldasokat kevanok kegyelmeteknek

Kegyelmetek Levelét mind a Contractussal együtt vettem.
A Rheter és Tsako uraméktol adott Contractust vissza küldöt-
⁵tem. Ami pedig a borok dolgat nezi mar en ez előtt negyed ötöd
nappal szolgálomot küldöttem a kik azon borok dolgara gondot
visellyenek, és kegyelmetekkel a mint a dolog kivannya corres-
pondeallyanak és a borok szállittatasara kegyelmetekkel együtt
gondot visellyenek mellyről valo levelem eddig ugy hiszem kegye-
¹⁰tek kezehez ment; relegálom azért mostis tsak arra magamot, és
én ez utannis a miben tudok kegyelmeteknek jo szivel szolgálók.

Ajanlom Isten oltalmaban kegyelmeteket

Szeben 14 January 1692.

Kegyelmeteket szolgáló szomszéd baráttya komaja.

Bethlen Miklos

301.

Nemes Péternek

Bethlenszentmiklós, 1692. május 2.

Szolgálók es Istentől minden jokat kivanok Kgnek!

^a [az eredetiben Urainnak állhatott]

Mitsoda sok es nagy Karaval volt legyen a' szegeny Torda Varosa reszeröl már szamos esztendőktől fogva az Aranyosonn Valo Malom Kgltek Kezenél egynehyan, azt az az esgez Varos
5 fajdalmosonn érzi. Melyre nezve Kezekhez akarvan immar venni eö Kglmek, ugy tudom minden arra lett hiteles Költsegét Kglteknek meg fordittyak, melly dologba enis nem lehet, hogy annyi emberseges es resz szerint szeginy embereknekis segittseggel ne legyek, Kerem azert Kgltdt betsülettel, meg elegendven annak eddig
10 vett hasznaival, penzet vegye fell, es a' Malmot a' Varosnak bottsassa viszsza, ne Kellessék eö Kglmeknekis valami Kemenyebb es osztan a' Kgltek reszeröl Kedvetlenebb s' Karosabb Utonn nyulni Igassagokhoz, ha mit ebben Kglmed az en vekony tekintetem, es tovabb valo szolgálatomert tselekeszik, azt enis meg szolgálni igyekezem. Ajanlvan Istennek Kgltdet. *Szent Miklos 2. Mai Anno 1692.*

Kgd bar[att]ja

Bethlen Miklos

302.

Vay Mihálynak

Bethlenszentmiklós, 1692. május 12.

Szolgállok edes Sogor Vram knek.

Bantsi Vram bővebbennis foghja kgdt tudositanni, a dologh Summaja ez: Tettem le a kgd Sattzaba. fl. hung. 4400.¹ melyről a Generalis quietaltis. Tzikmantor dolgába 15. praesentis el valik
5 a Gyeröfi Alvintzi Uramek elseö Ostroma, mint verhetem viszsza megh valik. De reliqvo azt igrte a Generalis, ir oda ki a penz levalasa felöll, es assistal knek mind ott kinn mind itt benn. Bantsi Vram ugy hiszem szoval bővebbenn informallya kgdt mindenek-reöl. Ayanlom Istennek kgdt. *Szent Miklos. 12. Mai. Anno 1692.*

Kegd szolgál Sogora

Bethlen Miklos

¹ 4400 magyar forintot

303.

Bethlen Gergelynek

Kolozsvár, 1692. június 27.

Passus executorius. A mint a nemes ország Vass György uram bécsi költségére disponált volt a besztzercei restantiából fl. Ren. 900.¹ ő kglmek engedetlenkednek: azért az ur generalis Bethlen Gergely uram rendeljen két katonát, a kik executiora besztzercei urakra kimenjenek és mindaddig az executio legyen besztzercei urakon, valameddig a fl. R. 900. Vass György uramnak nem adminisztralják. Ex commissariatu. Claudiopoli 27. Junii Anno 1692.

Bethlen Miklós

304.

Máramaros vármegyének

Vajdakamarás, 1692. november 25.

Mint joakaro Uraimnak atyamfiainak baratimnak szolgálók es Istentől minden aldasokat kivanok kglteknek. &c.

Noha nem kétlem hogy sok fele nyomoruság öszve ne ütköznek a mint minnyajunkonn közönsegesenn ugy kgltekennis, mindaz 5 által el hiszem az Igassagnak ki szolgáltatására kglteknekis szüksege vagyon, mellyre nezve en ad 6. Januarÿ inteztem es rendeltem Generalis törvényes^a Varmegye Gyülesét Szigethre, mellyet Vice Ispan Uramnak meg irtam, kitis eö kglme promulgaltat, hanem kgltek ha kiknek kgltek közzül peri es bajoskodasi vadnak, ak- 10 korra keszülyön hozzá es jöjjön ele oda, mert ha Isten valami kivaltkeppen valo akadallyal meg nem gátol, azon igyekezem hogy akkorra compareallyok a kgltek szolgálattýara; Adgya Isten talállýom jo egesegeben kglteket es szolgálhassak kglteknek. Datum Vayda Kamaras. 25. 9bris 1692

15 Kgltek szolgálja attyafia barátýa.

^bBethlen Miklos

10. proxime venturi Xbris¹ Ország Gyülese leszen Maros Vasarhelyt, ha a Regalis kesöre érkeznekis kgytek külgye Attyafiait,

¹ 900 rajnai forintot

¹ a legközelebbi december 10-én

^a [beszúrva]

kikis az en kgyteknnek költsenn adott penzemet hozzak be ok
20 vetetlen, mert mar fel esztendeje hogy adttam.^b

305.

Brassó város tanácsának

Bethlenszentmiklós, 1693. február 28.

Mint kedves jo akaro Komam Uramek szolgálok es Istentől minden aldasokat kivanok kegyelmeteknek

Amelly penzem ennekem ugymint fl. hung. 514/48 kegyelme-
teknél vagyón, ell mulhatatlan nagy szükségem leven arra a
5 Penzre különbenis kevés és feleszegen [sic!] levén Kegyelmeteknél az a Penz, kegyelmeteket kerem mind ezen esztendőre való interressevel a melly szinten expiral adgya meg kegyelmetek teszen így a penz fl. Hung. 565/88.

Ezzel ajánlom Isten oltalmában kegyelmeteket
Szent Miklos 28. February 1693.

Kegyelmetek szolgáló comaja s szomszed barátja

Bethlen Miklos

306.

Esterházy Pálnak

Bethlenszentmiklós, 1693. március 16.

Celsissime Princeps ac Domine, Domine mihi Clementissime.
etc.

Alazatosann kell Hertzegseged előtt meg jelennem ezenn levelem által, nem annyira tsak magam, mint szegeny Maramarus
5 Vármegye képébe, melly Vármegyére hogy ha Hertzegseged Atyai gondviselesevel nem tekint, nagy romlása leszen ez következendő dolgok miatt:

1. Lengyel országba ketelenittetvén szegények be járni sok szükségekre nezve, személyekbenn jovakbann ottan ottan arres-

^b...^b [az aláírás és utóirat autográf]

¹⁰ taltatnak károsittatnak, mellyről noha mind a Vice Tiszteim, mind penig én az Lengyel Urakot meg találtuk, de semmi haszna sincsen, ha Hertzegseged meltoztatnek Kgl's Császár es Koronas Királyunkal eö Felségével irattatni a Felseges Lengyel Kiralynak eö Felsegenek, hogy parantsolnák meg az szomszedsagban levő
¹⁵ Tiszteknek, hogy tavoztatnák el azokat a gonoszokat es orvoslyák meg.

2. Nemes Szatthmar Varmegyere Hertzegseged kgl'senn com-mittalt volt ez előtt az en tsekély személyem iránt, hogy afféle rendeletlen Personalissal eö kgl'mek ne terhellyenek, de nem hogy
²⁰ az használt volna, még neheztellettenek ö kgl'mek hogy Hertzegsegedhez confugialtam, es nem tsak magamra, hanem Maramarusi betsülletes eö Felsege hiveireis nagyobb mertekbenn mint ez előtt kezdettenek Personalisokat vetni, es ighen nehéz Német Militar's Executiokkal nyavalyás Tisztartoinkat Biráinkat es Jozságinkat
²⁵ vesztegetni, mellyről enis külön, Nemes Maramarus Varmegyeyis külön, betsüllettel eö kgl'meket levelünkkel requiraltuk, de választis levelünkre eö kgl'mektől nem érdemlettünk, mi okra nézve, láttya Isten nem tudgyuk, mellyre nezve Nemes Maramarus Varmegyey mikor az minap eö kgl'mek között künn voltam,
³⁰ bizony dolog a költsönt az eö kgl'mek közzül Maramarusban biro betsülletes embereknek meg akarják vala adni, de én nem engedém, ne láttassam benne magam hitvan Jozságotskámert passiot viselni, es az Hertzegseged hire nélkül tselekedni, de már a Nemes Varmegyeyetölis ujobbann meg találatva kellették Hertzegsegedet
³⁵ busittanom miatta, mellyet ugyan eö kgl'mekis levelek által el követnek alazatossann Hertzegséged előtt, talállya illendő modgyát meg orvoslásának, es legyen nehézsége nélkül Hertzegsegednek, ha Maramarusis hasonlót követ el, holott mi ugy tudgyuk, hogy Nemes Szatthmár vármegyeyenek terhe erre az mostani téli
⁴⁰ quartelyra nezve eö Felségétől es az Meltosagos Generalis Commissariustol sokkal könnyebbítettett volt, mint sem az előtt volt, méghis eö kgl'mek akkor terhellenek leg inkább bennünket;

3. Valami el haytott Juhokrolis, mellyek rész szerint Hertzegséged Jobbagyie voltak.

⁴⁵ 4. A mostani nehéz tereh viselés előtt el szökő vándor emberek vissza adásárolis irtanak volt eö kgl'mek, mellyeket magok levelebbenn mind bövöbbenn specificalnak Hertzegségednek, de ha-

szon nélkül. Várjuk azért mind ezekről Hertzegsed kegyelmes-
séget, mellyekről valo Commissiokat es minden ahöz kívantato
50 szükseges leveleket meltoztassék Hertzegséged a Postakonn az én
kezemhez dirigalni ide Erdelybe, hadd tudgyam én osztán el
küldeni, az kit hová illik; Melly Hertzegsed kglmessegéjért,
mind a Nemes Varmegye, mind penig én in privato kívánunk
szolgálni Hertzegsednek minden alazatos engedelmesseggel.
55 *Denique Principalem Vestram Celsitudinem Divinae tutelae com-
mendo et maneo.*

^aCelsitudinis Vestrae.

humillimus Servus¹
Nicolaus Bethlen^a

Szent Miklos. 16. Marty. *Anno* 1693.

307.

Alvinczi Péternek

Bethlenszentmiklós, 1693. május 17.

Mint kedves Komam Uramnak szolgálók es *Istentől* minden
aldásokat kívánok kglmednek. &c.

Kglmednek minden leveleit es leg közelebb 6. Maÿ költetis el
vettem betsüllettel, adok Istennek háálát rajta, hogy ez az utolso
5 vidamabb stylussal láttatik lenni, adná Isten hogy az az kgl med
vigasztalodása ugyan valosagos lenne, es hamar itthonnis vidá-
mon láthatnám kglmedet.

29. praeteriti költ kglmed leveleben írja kglmed a Dankelman
Uram számára valo lovakot, de nem írja kglmed szekeres lo kelle
10 vagy paripa, mert itt a szekeres lo igen apro szokott lenni maga
tudgya kglmed, meg a paripais igen el aprosodott, maga semmit
felölle nem ír, bizony bayosnak tartom igen olyan meszse földre
lovakot venni, az utonnis egy bennulas vagy mitsoda érje, penig
15 igen sokban kerül, nagyobb vilagosittast es securitast kívannék
abban az dologban ö kglmedtől.

¹ Végezetül hercegi fenségedet Isten kegyelmébe ajánlom és maradok fenséged
legalázatosabb szolgálója

^a...^a [autográf]

Komornyk *Uram*tol amaz 6000. forintrol en Testimonialist küldöttem tsak sollicitallya kglmed mellette azt a penzt, ha penig kglmedet ez a levelel utba vagy indulo felbe talállya, küldgye kglmed *Szent Kereszti Uram* kezében hadd sollicitallya ö kglme.
20 En kglmednek most semmit egyebet nem irhatok, hanem 21. *praesentis* öszve gyülünk Balasfalvara, es onnet küldünk egy falyka penz sollicitalo Memorialet fel ö Felsegenek, mert itt az ö Felsege Commissariatussa számtalan penzel maradott adossa az országnak, tsak vehetnök meg, pro praegustu fel küldöttem
25 kglmednek a Generalis Computus parjat, de hogy kglmed sollicitallya addig mig a Gubernium levelet nem veszi kglmed felölle, nem jovallom; A mint penig ebben a Computusban Komornyk *Uram* le defalcalt tizenhet ezer egy nehany száz forintot a bezzeg a mi fogunkra nem fér. A mint ötvenkét ezer egy nehany százat
30 hagyott fenn, azon kívül vagyon Hueber *Uram* adossaga, mellyis több 25 000. Rhenes forintnál tsak az ország számára. Azon kívül az 40 000. köből buzanak az árra, a kit ez idénn adtunk, mellynekis harmadát sem fizette még meg. Ezen kívül vagyon az száz ezer forint a Fiscalitasra vagy mire. Ezen kívül amaz 6 000.
35 forint, a tizenket ezer köből Zabnak az árra. Még ezen kívül Hueber *Uram* tavalyi buzanak az árravalis sok szegeny embernek adoss. In genere sollicitalni a Ministereket hogy a sok féle adossagokat ö Felsege meltoztassek meg küldeni, igen szükseges, de particulariter kglmed memorialet rolla nem adhat, mig a Gubernium levele oda fel nem érkezik kglmedhez. Komam Aszszonnak en a kglmed leveleit mind meg küldöttem, a ki most érkezett aztis holnap meg küldöm. Eö kglme leveletis ez előtt egy hettel adttam a Postára. Még eddig Istennek hálá bekevel vagyunk. Tavasz olyan jár, hogy ebben az esztendőben nagy bővsegét varhattyuk
40 mindennek, mind Eősz Tavasz veteseknek szölőnek. Ezzel ajánlom Istennek kglmet. *Szent Miklos*. 17. Maÿ. Anno 1693.

Kglmed szolgáló Komja.

^aBethlen Miklos

Kerem tudositson kd vagyone megh Stratman *Uramnak* hayadon leanya.
50

En szakasztottam volt fel az Inklusak mia.^a

...^a [autográf]

308.

Cornelius van Ecknek

Bethlenszentmiklós, 1693. május 17.

Clarissime ac Celeberrissime Vir Domine mihi honorandissime!

Ex iterata mei filij relatione intelligo humanitatem et benevolentiam Vestram, qva ipsum Complexi, studia ipsius promovistis, quod quidem Christianae Charitatis et amicitiae genus cum in filio meo erga me exercitum esse agnoscam, mei officii reciproce duco^a ut pro illo singulares et synceras gratias agam, quod dum per praesentes et earum exhibitorem eundem filium facio, rogo Vestram Claritatem, ut porro etiam coepto favore illum, et me in illo prosequi velitis, pro quo obligo ego etiam me ad debitam vestri nominis culturam, et syncerum etiam ex longinquo vestri amorem. Qvos simul una cum alma Vestra Republica Ecclesia et Academia divinae tutelae commendo et maneo.

Clarissimae Vestrae personae et meritum.

Datum in Transylvania
in Castello meo Szent Miklos
17. Maji Anno 1693.

^aaequus aestimator &
Amicus Cultor
Nicolaus de Bethlen^b

309.

Hunyadi Lászlónak

Bethlenszentmiklós, 1693. június 1.

Mint jo akaro Uramnak szolgálok Uram kgdnek &c

Kegyđ levelet betsüllettel vettem. A Relatoriat az en Deakim el készittemek, de ket akadaly van benne. 1. Az Ur Pekry Uram a Compulsorium Mandatumot a melly mellett az Inquisitionak⁵ kellett de jure lenni, es a mellyet a Relatoriaba beis szoktak pro meliori esse¹ irni akkor el vitte magaval, a nélkül azert nem

^a [javított szó]

^b...^b [autográf]

¹ a biztonság kedvéért

lehetvonn kgd Pekry Uramtol hozassa vissza s-küldgye ide.
2. A mint mondgiák a Deakok Vayi Uram nem eskütt megh,
hanem tsak azt mondotta, hogy igaz keresztyeni hütre vagy hütü
10 szerent mondgia, Igaz dologh, szokás az hogy nagy rend, kivalt
nagy Tiszteket viselő emberek fassiojat ha megh nem esküszikis,
a deakok így fel irjak. *Scilicet Ad fidem suam DEO debitam
dixit.*² de neha es ki tuddgia ittis, ne excipiallyon valamint a mas
fel avval. De ez akkor válik megh, ha a Compulsoriumot kgd ide
15 küldi, ugy a mint a fassio lett ki addgiak a deakok. Interim
ayánlom Istennek kgdt. *Szent Miklos. 1. Juny. Anno 1693.*

Kegd keöteles szolgálja

Bethlen Miklos

310.

Alvinczi Péternek

Bethlenszentmiklós, 1693. június 3.

Kötelesen szolgálók édes komám uram kegyelmednek, etc.

Kegyelmed 13. és 20. praesentis költ leveleit is becsülettel vet-
tem; ezt a komám asszony két levelét eddig is elküldöttem volna,
de valami más alkalmatosság reménysége tartatta velem; immár
5 nem tudok mit irni kegyelmednek, hanem hogy kegyelmed is
vitesse fel komám asszonyt, mint Czabanius uram; még jobb lett
volna együtt járnok, — de ez tréfa! Az arendáról kegyelmed mit
irjon, látom; de én abba kegyelmednek az én censurámat még a
télben megirtam vala, és én bizony úgy hiszem, ha az az arenda
10 dolga ne találtassék^a ugyan azon emberektől, a kik az egész dolgot
remorálják, kegyelmed eddig Gálfalván volna. De erről úgy hi-
szem az urak publico nomine fognak kegyelmednek irni nem
sokára.

Az Isten itt a mezőkön sok helyt szép áldását kezdette mutatni.
15 A szőlőkön nem annyira; de mindeniket a jég-esső sűrűn kezdte
járni.

Az én vásárlásom lehozására olyan sietve nem szorgalmatosko-
dom; mert a leányom lakodalma őszre haladott, hanem a confec-
tumokat is csak vegye meg kegyelmed; de talám nem kell 25.
20 forint ára. El sem tudná ember hozatni; nekem 10. asztalhoz kell,

² Tudniillik: Isten iránt köteles hitére mondotta.

^a [az eredetiben itt *tolláltassék* állhatott]

mindenikre csak 3. vagy 4. féle apró ezüst csészékbe. Ehhez képest vehet kegyelmed. Sokkal nem kívánom kegyelmedet terhelni: amaz apró fejrőfélet itt is nem igen drágán kaphatni; hanem négy fejrő szövetneket azt ugyan csak hozzon kegyelmed, — bolondoskodjanak véle, ha az Isten meg nem gátolja. Én az én részemről nagy hijába-valóságnak tartom, de a közönséges bolond szokásból ki nem állhatok egyedül.

Isten oltalmazzon! de ha mi zenebonát értek, komám asszonyra leszen gondom.

³⁰ Nekem, in privato, az én dolgaim igen nagy panaszra méltók! — Ezt a veszett commissariatust, igaz dolog, valami hitvány fizetésért viselem! de a cancellariára mely secretarius és jó diákok nélkül soha Erdélyben, ilyen súlyos nem volt mint most, — egy pénz jövedelmem, sem fizetésem. Más jó uraim dolgát nem irigységből hozom elő; de egynéhányan vannak ő kegyelmek, kik bizony most is ugyan mind kapogatnak zsebbe valót, sőt némelyike talám soha sem úgy mint most! — Én mindenkor csak a porba esem; noha tudja Isten s ember, ha heverek-e? s hogy élek? — Arra a rossz huszti titulusra is egy csepp vitulusom sincs; magam ⁴⁰ költségesen tartok az országnak postákat, deákokat; bizony nem győzöm, ha ő felsége az úr, Kinsky uram, Strattmann uram, s más jó akaróim (ha vannak!) gráciájok által a tavalyi fizetésemet a cancellariára, huszti kapitányságra ki nem adatja.

Ide mű közinkbe a zlotot rettenetesen hozzák, és azzal a marhát ⁴⁵ úgy eldrágították, hogy egy borjus tehén 20. forint; egy pár ökör 60. 70. 80. 90. 100. 120. forinton is elmegyen. — Én urgeálok az árat, hogy mind zlotról, marhákról consultáljunk, és praeveniáljuk a gonoszt! — a generális is javallja. — Most már az húst a mészárszékben denz (azaz: denariis) 4. 5. sem kaphatni. Ha az ⁵⁰ udvart nem offendálnók, mi a marha-kivitel megtiltanók: mert bizony sem német, sem magyarnak nincs mit enni majd. — De a zlotot mint orvosoljuk? — én nem tudom. Aperte fel, vagy kitiltani nem lehet. Gondolkoztam én úgy, hogy csak ilyen tilalmat tennénk: 1-ör. Valaki Erdélybe pénzt hoz, — ne legyen ⁵⁵ szabad, csak tiszta zlotot hozni; hanem 2/3-a a kihozott pénznek legyen más féle pénz. 2-or. Ne legyen szabad az országból, csak tiszta poltura, susták, tiz polturásokat kivinni, hanem valaki pénzt viszen ki, legalább 1/2 legyen zlot; ámbár a többi legyen másféle pénz.

⁶⁰ Igazán jó volna, ha kegyelmed erről elméjeket venné oda fel a ministereknek, mert bizony a militia sem subsistál az hús miatt.

Az pénzzel pedig félek, hogy az ország megromlik. — Isten hozza
kegyelmedet már valaha örömmel haza.

Szent-Miklós, 3-a Junii 1693.

Kegyelmednek komája, szolgája

Bethlen Miklós

311.

Teleki Mihályné Vér Juditnak

Bethlenszentmiklós, 1693. július 11.

Mint kedves bizodalmas Sógor Aszszonyomnak, Szolgállok és
Istentől minden áldásokat kívánok *knek*.

Kgld tegnap költ levelét becsüllettel vettem. Hogj a' nékem
szólló leveleket megh küldötte, megh szolgálom *knek* A Felesé-
5 gem a' kd láttatását igen nagj becsüllettel veszi, Isten ötet egj Fiú
magzattal megh Vigasztalá, kitis ha Isten engedi hólnap akarok
kereszteltetni Jósephnek. Az Udvarhely széki Admonitiot most
értém kld leveléből, hirét sem hallottam ez előtt, nem szükség
10 *knek* csudálkozni rajta, tudván hogj honnét származott; Ha mi-
kor kldt perlik, akkor talál kld új hiszem mentséget, az én
akaratomból nem kevernénk mindent fel a' fenekéről a' *viznek*;
En ha miben tudok, minden lehető igasságos dolgokban jó
szível kívánok *knek* kedveskedni Ajánlom ezzel Isten óltalmában
kldt. Szent Miklós dje 11 Julii Anno 1693.

15 *Kegyelmednek becsüllettel szolgáló Sógora*;

Bethlen Miklos

A Felesegemis becsüllettel valo engedelmes szolgálattját ajánlja
knek.

312.

I. József királynak [?]

Bethlenszentmiklós, 1693. július 23.

Sacra Regia Majestas Domine Domine mihi Clementissime.

Quamvis personae meae tenuitas facile me absterreat, ne Ma-
jestatam Vestram praesertim inter tot et tam graves bellorum

Curas interellem, nihilominus animat me Regiae Vestrae Majestatis celebratae ubique Aequanimitatis et Magnanimitatis fama, et cogit meum, quo ex *Sacratissimae* Caesareae Regiaeque Majestatis *Domini Domini* mei Clementissimi benignitate fungor Supremi in Maramarus Comitis officium, ut humillimis his lineis Vestram Majestatem cum profundissimo respectu requiram, ut digne 10 tur Vestra Majestas Dominis officialibus Majoribus ac minoribus ut et toti Nobilitati ac Plebi Polonicae in vicinia Comitatus Maramarush manentis benignissime demandare, ut abstineant a tot arrestationibus et damnificationibus miserorum incolarum Maramarush, ne privato ausu quisque sibi Actor et Judex fiat, imo 15 restituantur ablata, et si quis quid contra *Sacratissimae* Caesareae Regiaeque Maiestatis subditos in Maramaros ad praetendendum habet, agat Jure, cujus administrationem et ego et mei Vices gerentes exactissime ad instantiam querulantium inpendemus, ne cogamur etiam nos *Sacratissimam* Caesaream Regiamque Majestatem superinde interpellare, imo possimus inconvenientias Re- 20 pressaliorum occasione saepe fieri solitas praecavere et inter limitaneos bonam amicitiam ac correspondentiam servare, DEus pro aequitate Vestrae Majestati benedicet, et ego ac Comitatus mihi commissus humillimis obsequiis benignitatem *Vestrae Majestatis* recolemus. Eandem Divinae tutelae commendantes. Datum in 25 Szent Miklosh in Transylvania. 23. Julij. 1693.

Sacratissimae Regiae Maiestatis Vestrae

“humillimus Servus
Nicolaus de Bethlen”

313.

Rhédey Istvánnak és Rhédey Pálnak

Bethlenszentmiklós, 1693. augusztus 14.

Szolgálók és Istentől minden jókat kívánok klteknek

Szent Kereszti Vram mit írjon Bécsből az Alföldi Jozzagokról im párba klteknek el küldöttem. Kegltek azért levelekkel és minden ahoz kívántató dolgokkal készülyön, ha valami uton és 5 módon kezünkben ejthetnök, mert ha most nem fáradozunk benne bizony örökké oda vész. Annak penigh közi három hólnap a' mikor Bécsbe kell lenni, bizony dologh annak a' levélnék

...^a [autográf]

Stylussa nékem nem igen tettzik, kivált képpen az hol megh
jedzettem, mert a' mi keveset Deákul tudok ugj tettzik. Azt irtak
10 oda valaki eddigh igasságát nem producálta már megh se halgas-
sák, mert az három esztendő -s- hat hólnap el tölt, hanem hogy
azt mindgjárt el adhatták; Ez ugjan a' mi részünkről nem helyes
mert hiszem Váradnak Jenőnek megh vétele mind sincsen három
15 esztendő -s- hat hólnap, de még is bizony ennek a' levélnek
tenorához képest félek, hogj csak avval az ö Felsőge levelivel
maradunk a' kit én hoztam vólt, mindazonáltal kétségbe ne es-
sünk, hanem készülyünk es ugj mennyünk vagj küldgjünk oda
mennél jobban tudgjuk. Kénosi Sigmond vrameknak is kd jelen-
cse megh, oda bizony nem csak levél kell, hanem pénzis, mert a'
20 kinek valami Jozsághoz olyan világos igassága lészen is mint a'
nap fény, megh sem adgják senkinek is megh pénz nélkül. En ha
Isten engedi hétfün innen Thordára onnét Kamarasra mégjek, és
ha el nem kergetnek, egj két hetigh engemet ott találnek. Ajánlom
Istennek klteket. *Szent Miklos* dje 14 Augusti *Anno* 1693.
25 Kgltek szölgáló Attyafia szolgaja

Bethlen Miklos

Az Aszszonyt betsülettel köszöntöm mind en mind a Felese-
gem, ha Karába lenne Kgytek akarnok.

314.

Csebi Pogány Menyhártnak

Torda, 1693. szeptember 28.

Mint joakaro Sogor Uramnak szolgálók es Istentől minden
jokat kivanok kglmednek &c.

Kglmed levelet az Inquisitioval együtt el vettem, de azt olyan
tsonkán fel nem küldhetni, azért vissza küldöttem ismet, hanem
5 az Also Jarastis es az Feýdelem Jozságátis szinten ugj tegye fel
beleje Notarius Uram mint ezt, en valoban tsudalkozom Csernel
Uramon, hogy ilyen közönseges nagy dolgabannis a Varmegye-
nek meg sem jart ugj el ö kglme a mint kellett volna, ez maskep-
pen a Notarius Uram munkaja jól vagyón, tsak a többiis legyen
10 ugj, eýel nappal siessen kgltek velle, hadd jöhessen be s. küldhes-
sük fel minel hamarebb. Azomban arrolis kellene kglteknek gon-
dolkodni, hogy Ketzér Gyeörgy Uramnak kellene kglteknek vala-

mi fizetést ígérni hogy ő kglme procurálná ezeket a dolgokat, mert ha kgltek maga emberet küldi oda, rettenetes költségekben telik
15 <kglt> a Nemes Varmegyének. Egyeb dolgokról en most kglmednek nem írok, hanem valami buzát kglmed az en Nyomoru Hazamhoz adott en kglmednek meg adom *cum gratiarum* actione.

A mi pengig az Zar Vas es egyeb dolgokat illeti, hanemha tsak azt tselekszi az ember a mi nélkül tellyesseggel nem lehet, de en
20 most egyebről nem disponalhatok, mivel igen siető dolgom vagyok. Ajánlom Istennek kgltdt. Torda. 28. 7bris Anno 1693.

Kglđ szolgáló Sogora.

Bethlen Miklos

P. S. Ez a Galambos es Redei Laszlo Urameknak szollo level
25 igen siető, hanem ha valami lovas embere volna ott Taratzközön Galambos Uramnak attól kellene el küldeni, ha pengig nincsen, mas olly alkalmatossaggal, hogy minel hamarebb vihetnek ki Darotzra mert igen siető a dolog, nem kellene Deregnyőbe farasztani ugyan az embert, hanem tsak Darotzig, es onnet vinnék meg
30 Kerem kglmedet tudositson kglmed engemet, hogy ha ott Maramarusba vagyone valami makk, akar bükk akar tsere makk, mert egy nehany roszz disznom vagyok s. nem tudom hova tenni

315.

Szentkereszti Andrásnak

Bethlenszentmiklós, 1693. december 7.

Szolgálok es Istentől minden jokat kivanok kglmednek.

Kglmed 14^{la} *praesentis* költ leveletis vettem. Igen jól tselekedtte s. tselekeszi kglmed hogy tudositott. A mi a Publicumokat nezi, a Gubernium nevel elegeges Informatioja ment kglmednek,
5 mindazonáltal enis ennyiben akarom magyarázni. A mint azt irtuk a Ministereknek hogy 400/m forintnál többel adoss eő Felsege minekünk, annak egy penz hiya sincs, ha nem több, es ha kerdeznék kglmedtől honnan telik ki, ez szerint magyarázhaty-tya.

10 1. Az oda küldött Debitorum Specificatioba,¹ a mellyek meg vadnak jegyezve betükkel, mellyekből sokat en ki hadtam, de tsak

¹ az adósságok részletes kimutatásában

azokis a mellyek meg vadnak jegyezve. A. B. C. D. &c. fel mennek ad florenos. 202764.

2. E. F. alatt valo többet teszen száz ezer forintnál.

15 3. Ez idénn Tavasztol fogva hideg Eöszig, noha egy nehany száz szekerünk vecturazott, de tsak szazat kért volt Komornyk Uram alkuvás szerint, igirven, hogy ha egész Eöszig szolgál az a szaz szeker, ad erette florenos Rhenenses 7/m.² de egy polturat sem adott.

20 In Augusto 7bri et 8bri anticipato³ adstraltunk Buzat Hueber Uram keze alá Cub. 21/m. Zabot Cub. 12/m. Mellyis teszen circiter flor. 90/m. Es így igen könnyenn ki telik az 400/m forint; Söt meg ezen kívül sok ezer forintal adoss Hueber Uram az Harmadidei Tavalyi Buza árrában, mellynekis mi számát nem tudgyuk, de bizonyoson 400/m forintot fellyül halad az az ados-
25 ság, oda nem tudván azokat, mellyeket enis ki hadttam most, noha bizony nem azért hogy le engednök mi ha mi rajtunk állana, de bár tsak emezt fizetnék meg.

A mint kglmednek azt irtuk, hogy Veghszelennis küldöttünk
30 kglmednek flor. 200. || — abban most hiba esett, mert en bizony a Veghszelt el tevesztettem, de úgy tudom Gubernator Uram ez előtt ket hettel fel küldött 200. forintrol valot, es ha ele találom enis fel küldöm az más ket szazrol valotis első Postan, de most distractissimus voltam s. nem érkeztem keresni.

35 Az előttis meg irtam kglmednek hogy Rubintot ne vegyen ha nem vett.

A Fiamnak valo penz küldesben hogy kglmed faradott, igen kedvesenn veszem, de most arra felé penzt nem küldök, hanem in Januario et Februario⁴ küldök.

40 Ketzer es Caradin Urameknak en most nem irhattam, kerem mondgya szolgálatomat kglmed Ketzer Uramnak, a mint az en Budan levő szolgám ö kglmenek irt, es enis, az Isten mentsen meg engemet valaha az Camaratoł es attol az en Soomtol, a mint peng Ketzer Uram eő kglme utolso leveleben írja hogy Szent Ivanyi
45 Laszlo Uramnak írjok, hogy valami Fiscalitast recommendallyon es hogy az Soot ad Praemptionem adgyam a Camaranak, ab- bann en semmi hasznot s. modot nem latok, hanem ha a Passus taliter qualiter adatik, tsak az szolgám ott Budán hiyaban ne

² 7000 rajnai forintot

³ Augusztusban, szeptemberben és októberben előre

⁴ januárban és februárban

költene, mert en bizony el untam mar az haszontalan költseget,
50 vagyok tiz ezer forint kárban eddig a miatt az Soo miatt, ezen
irasomat meg mutatvan kglmed Ketzer *Uramnak*, kövesse ö
kglmet hogy most ö kglnek nem irhattam, mert ut supra bizony
distractissimus vagyok, szinten most akarvan a Vömmel egygütt
a Leanyomatis Magyar Orszagba indittani. Caradin *Uramnak*
55 szolgalatomat. A Fiamnak szollo leveletemet küldgye el. Meltosa-
gos Khinszki *Uramnak* szollo levelemetis kglmed maga adgya
meg, es tudositson mind ezeknek el veteleröl. Ajanlom Istennek
kglmedet. *Szent Miklos. 7. Xbris Anno 1693*

Kgld szolgalo barattya.

Bethlen Miklos

316.

Bálintith Zsigmondnének [?]

Mikefalva, 1694. január 7.

Betsülettel Szolgalok es *Istentöl* minden aldasokat kivanok
edes Aszonyom Kglmednek!

A' Szeginy üdvezült Balintith *Vram* az el mult őszszel Kolos-
varrol jötiben talalta előll *magam* Szekerem mellett, amaz Contra-
5 versiabán forgo Mojses Miklos nevű Jobbagiomat, es az mint
hallom az olta igen sonyoru Rabsagban tartatik,^a ebben edes
Aszonyom ket vétek vagjon, edgjik az Isten, másik az Orszagh
Törvénye^b ellen, artatlan Szeginy embert a' Tömlötzben artatlan-
nul sornyoran [!] tartani Isten ellen igen nagy vétek.

10 Azomban bár valakinek ös örökös Jobbagja legyen bujdoso, de
ha olljan formában megh foghja s el viszi a' mint a' Szeginy
Balintith Sigmond *vram* tseleküdütt, ennek az *Hazanak* Törvénye
szerent, az örökössegit is el veszti, melynek kglde akar mely Tör-
venyt tudo embertöl vegire mehet, ez igy vagjon. Kerem azert
15 kgldet betsülettel, ne sonyorgattassa azt a' Szeginy embert ott
kglde, hanem botsattassa el, noha tudom nyilván hogj kglnek
örökös jussa hozza nintsen, meghis inkab bizony mint hogj örö-
kös jussa nints kglnek hozza, <Noha tudom bizonyosan mint>
hogj nintsenis, inkabb adok kglnek egnehany forintot erette,
20 egjeb arant ha nem tudom meddigh sonyorgattjais kglde, kezesitti
vagj mit tsinalis velle, annak bizony kglde soha hasznat nem veszi,

^a [javított szó]

^b [e szó utólag beszúrva]

hanem vagj Debretzen, vagj valami Nemet Hadban valo allas tartja megh en magam jartam effele emberrel ugj, mégh ös örökös Jobbagjimmalis, ma sem hallom hireketis. Kamarason penigh az
25 en kezem alatt az Feleseghe enjett^c talam megh maradna

Kglmed jo akarattjat maganak, s Gyermekeinek enis megh szolgalom. Ajanlom Istennek kglDET. Datum in Mikefalva 7. January Anno 1694.

Kgnek betsüllettel szolgal.

Bethlen Miklos

317.

Beszterceszéknek

Kolozsvár, 1694. március 24.

Mint joakaro Szomszed Uraimnak szolgalok es Istentől minden jokat kívánok kglmeteknek. &c.

Kglmetek az harom szaz forint Interest, ad 1. Marty¹ meg nem küldé, sőt nem hogy ad *primum* Marty, de meg az 1. Aprilisis szinte jelen vagyon, s. megis sohul sincsen a penz, kerem azert kglteket hogy küldgye ha küldi, mert en bizony kgltektől a Capitalistis fel vesszem ha mind igy, az emberseg maszszoris jo volna. Ezzel ajanlom Isten oltalmaban kglteket. Colosvar. 24. Marty. 1694.

Kgltek szolgalo szomszed barattya

Bethlen Miklos^a

318.

Küküllővári Jánosnak

Bethlenszentmiklós, 1694. május 28.

Isten meg aldgya kglDt.

Ugy veszem eszemben kglmed böltselkedik, nagy munkaval öszve szerzett szekereimet kit imide s. kit amoda sétáltat, kit

^c [előbb:] irant

¹ március 1-re

^a [aláírás autográf]

Collegium buzájának, kit minek bermalt kglmed, nem tudttad
5 *Uram* fel meretni a buzát a mi ott volt, mint ha nem tudnám en
mi Collegiumé, ki mie jobban nálladnál, valoban szepen nyerne
kglmed velle, hatvan penzen vetted *Uram*, s. harmincz penzen el
adnád Collegium *Uram* számára, mint ha en nem tudnam job-
10 bann a Collegium hasznát kglmednél, kglmed eggyik Extractussa-
ban vagyon irva metretae 1149 1/2 a másik Extractusban metr.
852 1/2 summa metr. 2002. Ebben Kamarásra vittének volt el még
a télbe kglde levele szerént metr. 363. es így kellett még Enyeden
maradni buzának a mellyet most le kellett volna vinni 1639.
15 vekának, azon kívül lett volna az Enyedi Istvan Professor *Uram*
buzája metr. 40. Azert ezt a buzát mind le kell szállittatni, ha
kglmed az en szekereimmel restellette le szállittatni, szállítsa le
kglmed másképpenn, mert könnyü volt volna fél arkus papyros-
sat találni Enyeden ha ebben valami scrupulussa lett volna
20 kgldek, es engemet tudositott volna felölle mit tselekedgyék,
mindgyart meg irtam volna en, noha bizony meg mondám en még
Enyedenn, hogy akar Bethlen Miklos akar Collegium <számára>
nevre vett buza legyen, mind le kell szállittatni, aztis meg mondám
hogy nem akarom en a Collegium Jobbagyát velle farasztani,
25 hanem a magam Jobbagyimmal akarom le szállittatni, söt mikor
a Collegium buzáját az 208.^a köből buzát el szállittattais kglde,
akkoris meg írárok hogy az többit en mind el szállittatom a magam
Jobbagyimmal, azert ha mi Confusiot kglde tsinált, maga kglde
orvosollya meg. Isten kglde. *Szent Miklos*. 28. Maÿ. 1694
30 Kglde barattya. Bethlen Miklos

P. S. Ha meg ott vadnak azok az en szekereim, mindgyart
kölgye le kglde azt a buzát, ha penig el jöttek, kölgye le kglmed
maga.

319.

Küküllővári Jánosnak [?]

Bethlenszentmiklós, 1694. november 8.

Szolgálók és Istentől minden jót kívánok kgyteknék &c

A mint Janos Deak *Vram* kglde itt beszélék és kgdnek Dobolyi
Vram izenek, hogy valami buzát akarnek kgytek által szedetni, de

^a [előbb:] 280.

5 egy hogy az en nevetem ne tegye ki Im küldöttem fl. 500. ket
Satskoba mellybe vagyon mindenikbe Sustak és Polturais fl. 20.
egyikbe egyikbe; kerem munkaloddgia szivessen kgytek nem
leszek haáládatlan baráttya kgyteknek Az Arrat a mi nezi veka-
jaert a den. 30. *usque* ad den. 50. fel mehet kegytek. Mind ighen
10 kerülne Mind szegenyt venni sem jo, mert annak a buzanak Cub.
200.^a vagy 225.^b a Deakoke leszen ugian, és ök a Fratererek tsak jo
kenyernek valo legyen megh ehetik, es ezt ugian különis kell
tölteni. De ezenn a 220. Köblön fellyül valo a Magasinumba valo
leszen. Ehez képest alkalmaztathattya kgytek magat, enghem
15 penigh kerem tudositson minden hetenn, azonba ne felettebb
oltsarollya kgytek vagy dragallya, mert siető, kivalt a Zlottol
kivannek minel hamarebb megh válni, de ezt kgytek ne propalaly-
lya, ha az en baráttysagomot megh *nem* akarja haborittani magá-
val.
20 Azonba ha értékes emberek, kivalt barátim talalkoznanak a
kik *considerabilis* Qvantitasba adnak buzat el Cub. 25. 30 vagy
fellebb, aranyul fizetnek pro Cubul[is] 3. szep tiszta buzáert
igirhet kgytek [...] Aranyat, mellyetis mindgiart bé kü[ldök] ha
kivantatik. Ajanlom Istennek [kegyteket] Szent Miklos. 8. 9bris
25 1694

Kgytek barattja szolgal.

Bethlen Miklos

Tiltsa megh kgd Janos Deak Uram a Detsei Miriszlai hataronn
valo halaszatot, ha a Collegiumnak reszt *nem* adnak benne. Azon-
30 ba kgd keressen egygy io mesz egető mestert, a kivel en meszet
akarne rakatni mégh ha lehetne magam apro mivesemmel es
költséggemmel, de olyan helyet kellene keresni, az hul ne kellene
a követ a földből vajni, mert azt a föld fagya megh gátollya. A Fel
Enyedi Erdönn vagy Hidaforönn lehet e jobban, három nap alatt
35 tudositson sietve kgd.

A Kementze labokkal siessen a kő farago
°A Leveleket a Postara addgia oda kgd.°

^a [előbb:] 160

^b [előbb:] 175

^c ...° [utóirat a margón tüggőlegesen]

320.

Brassó város tanácsának

Bethlenszentmiklós, 1695. január 8.

Mint kedves joakaro Komam és szomszed Uramek szolgálok es Istenötöl minden jokot kivanok kegyelmeteknek

Czako uramtól izentem volt kegyelmeteknek Vásárhelyről, hogy az Magazinumban adminisztralando buza dolgába, hogy ha
5 kegyelmetek en velem meg alkuszik, en szolgálok kegyelmeteknek, mivel azt már kegyelmetek is per Repartitionem esik a Praedicatorokon kívül 4570 köből buza, kegyelmetek engem tempestive tudositson, kivántatik e kegyelmeteknek az en ez iránt valo szolgálatom; A Buzat pedig mind az Fejervari Magazinumban kell tenni, es en a mint Czako Urtól izentem pro florenis
10 Hungaricalum [?!] 360 köblit be szállítottam kegyelmeteknek minden gondja nélkül. tsak kegyelmeteknek a Penzre legyen osztan gondgya a kit nekem erette addgjon. Hogj ha pedig kegyelmetek velünk együtt az Istennek jól imadkozik, talán annak a penznek
15 egy része, söt mindis az eő Felsege Tárházából telik ki, mellyről most sokat nem irhatok, coram az alkuváskor világosithatok benne; Kegyelmetek pedig idejen tudositson engemet, mire^a másokis hasonlo szükségben lévén, ha masokhoz talalom kötelezni magamot, kegyelmeteknek osztan nem szolgálhatok. Ajánlom
20 Istennek kegyelmeteket. Kegyelmetek szolgáló komaja szomszed barattya Szent Miklos 8 January 1695

Bethlen Miklos

321.

Brassó város tanácsának

Bethlenszentmiklós, 1695. január 27.

Mint jo akaro Komám és Szomszed Uramék szolgálok és Istenötöl minden jokot kivanok kegyelmeteknek.

Kegyelmetek 17 praesentis költ levelét bötsülettel vettem, a mi az Buza dolgát nézi én a Buzának vekáját Denar 90-nél alább nem
5 adhatom, mert his Rationibus nititur.¹

^a [az eredetiben esetleg *mert* állhatott]

¹ az érvekből megvilágosodik

1. Ugy tudom kegyelmeteknélis az szép buza hatvan s hetven penzert jár, a vecturája penigh onnan kivált Télben szanon menjit tenne, kegyelmetek volt az ideje mikor megh próbálta, mert az olljan vecturával romlék el Barcza ez előtt hat vagj hét Esztendővel, nekem is vecturáznom kell penigh azt az Buzát, mert nekem Fejerváratt egyj száll Buzám sem terem.

2. En tudom, hogj kegyelmetek akar mint fogadám de annak az árrát edgjszersmind megh nem adhatná, mert ha kegyelmetek most mindgjárt tsak fele árát adnáis megh, és felét Husvétban adná megh, bizony enis oltsobban adhatnám, de enis mind a pénzem s mind fárattságnak és busulásnak (melly tsak az mérésben is sok esik) alkalmatlanságát méltán számban vehetem.

3. Fele árát én Husvétra, felét Pünköstre mind azonn által infallibiliter bé várom.

4. Én ha lehet telljes tehetséggel azonn leszek, hogj magam szerezzem megh ennek az árrát vel in toto vel in parte², Mind azon által én ugjan bizony Kegyelmeteket azzall egészszen nem bisztathatom. hanem az obligationak ugjan csak ugj kell lenni hogj vagj leszen az eo Felsege Tár Házából az mint reméljük vagj nem, de eo ugjan tsak kételen megh várni az én pénzemet kegyelmetektől. Ez szerént tsak kegyelmetek tudositson hogj hány Köből Buza kell mind le tészem. A Barczai Praedicatorok is ha kívánnják adjon hirt kegyelmetek eo kegyüknek eok kegyelmekét leteszem, csak tudosittsanak, mert énis ez az szán uton akarnám végbe vinni, hogj ha nem kellis, Kegyelmetek arrol is tudositson mert másoknak el adom. Ajánlom Istennek kegyelmeteket

Szent Miklos 27 January 1695

Kegyelmetek szolgáló Komaja és Baráttya

Bethlen Miklos

35 Az Bezterzei penzbe semmi sem tölt, nemis tellik, hanem ha erővel

322.

Brassó város tanácsának

Kolozsvár, 1695. február 27.

Mint Jóakaró Szomszéd Uraink^a Szolgálók és Istentől minden áldásokat kívánok kegyelmeteknek

² vagy egészben, vagy részben

^a [itt az eredetiben Uraimnak alak állhatott]

Kegyelmetek 21 praesentis költ levelét vettem. Mint hogj ez az
kegyelmetek embere siet vissza s azonban a kegyelmetek Követy-
5 tyei is bé érkeznek most egjebet kegyelmeteknek nem irhatok,
hanem hogj az kendték követeivel beszéllek. Az alatt penigh az
Buzára énnekem gondom lészen, csak kegyelmeteknek a mint irja
az pénzre legyen gondgja. Az Máramarosi utból én szintén most
10 érkeztem. Ajánlom ezzel Isten kegies oltalmába kegyelmeteket.
Colosvár die 27 February Anno 1695
Kegyelmetek Szolgáló Szomszédgya Baráttya

Bethlen Miklos

323.

Bethlen Miklósné Rhédey Juliának

Kolozsvár, 1695. július 4.

Isten megh aldgyon Edes Felesegem

En *Istennek* háálá egessegeben vagyok. Tordára io ha Tsötörtö-
könn megyek. Es a mint veled beszéllék, hogy Szeredara oda iöy,
az utann Horvat azt mondá szoddal, hogy ha a Meddgyesi Soka-
5 dalomba bé kell menned, mi haszna Tordara faradnod Szere-
dann, hogy ott tsak negy nap legy, és osztann hétfönn vissza
menny *Szent* Miklosra, Keddenn Meggyesre a Sokadalomba, mi
haszna mind a Lovat mind magadot s-gyermekedet farasztanod.
Ennekem ugian bizony nehez nallad nélkül lennem, de ne rontso-
10 loddgial bár, En ugyan nem hiszem, hogy *Szent* Miklosra előbb
mehessek, hanemha 14dik vagy 15dik July, addigh takartass
szemat, s-vasarolly ha leszen mivel. Erről penigh es a vasarlasra
valo penzről en Tordarol tudositalak, sőt talam Mihokotis haza
küldöm. Ennekem ugy hiszem Tsötörtökönn az a Nemet Vr
15 leszen Tordann vendegem, külgy szep fejer Liszet oda harom
vagy negy vekat. Eggy köver puykat, kappantis 1. vagy 2. Salatat.
Szakats Mihalyt. Valami Liktarmot. A melly szekér el hozza,
vagy Teglát hozzon, vagy eggy hordo kortsomara valo bort.
Puyka kappan eleven legyen. Addgia *Isten* eörömmel lassalak.
20 Kolosvar 4. July. 1695.

Tökélletes szerető Ferjed Edesem

Bethlen Miklos

Istennek háálá semmi rossz hir nintsen.

324.

I. Lipót császárnak

Kolozsvár, 1695. július 9.

Sacra Caesarea Regiaque Majestas, domine domine clementissime benignissimeque.

Litteras Vestrae Majestatis 25. Aprilis ad me indignum quam clementissime datas, tamquam certam immensa erga me et indignam meam domum caesareo-regia clementia litteram [!] accepi e manibus Excellentissimi Domini Generalis campi mareschalli comitis Veterani; et mox uberius intellexi per litteras Excellentissimi Domini comitis Kinsky' benignissimas Vestrae Majestatis pro mea indignitate resolutiones cum profundissimo respectu.

Et quoniam Deo et magnis ejus in terra vicis gerentibus nihil dignissime ab inferioribus dari potest, neque ipsi aliud expetunt, nisi hac tria nempe

1. Beneficii recognitionem veram cum sua indignitatis agnitione ingenua,

2. Gratiae actionem cum amore,

3. Parendi audium cum timore et zelo.

Hac tria ego quoque ex mea et villissimae meae Domus parte Sacratissimae Vestrae Majestati et Augustissimae Domui quam humillime defero. Et in hac mente Deo. Vestrae Majestati et Augustissimae Domui ac toti christianitati, meae denique patriae candide vivere ac mori cupio.

Opto interim ex toto corde felix et diuturnum Vestrae Majestati et Augustissimae Domui imperium. Datum Claudiopoli 9. Julii 1695.

Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Vestrae

devotissimus subditus
Nicolaus de Bethlen

325.

Franz Ulrich Kinskynek

S. l., 1695. augusztus 29.

Excellentissime Domine. &c

Humillime petita importunitatis necessariae venia iterum^a re-
curro ad *Vestram Excellentiam* per praesentes & relationem Exhi-
bitoris *Domini Secretarii Szent Kereszti* in negotio *Bonorum*
5 <per> ex *Gratia Suae Majestatis speratorum*, de quibus nunc ex
parte *Gubernii* Informatio ad *Suam Majestatem* mittitur. Ego
Excellentissime Domine video hic nihil <de ess> restarẽ nisi effec-
tum promissae *Clementiae Caesareae* qui^b per duo ‘vel tria^c’ man-
data brevissime suum finem assequi & me *Consolari* poterit.
10 *Quorum* unum ad *Gubernium* et <Domin> alterum ad *modernum*
Possessorem Celsissimum Dominum Apafium de *Bonorum* resi-
gnatione. <3tium> secundum ad manus *Domini Thesaurarii Regii*
3tium Ad Dominum Thesaurarium de illorum apprehensione, &
si ita *Caesareae Clementiae* visum erit, <post> breve *Fisci domi-*
15 *nium* de in manus meas resignatione. [!] *Cuperem* autem *Gratiose*
Domine ut si quid ex *benignitate Suae Majestatis* fit, <ut> fieret
cito, maximum enim mihi *damnum* <...> in tempore est, quia <si
nulla jam *Moderni* possessoris ibi a> postquam *moderni* posses-
soris *Nullum Jus* patuit, et de *ulteriori* possessione desperat, nihil
20 aliud <partim> & ipse et ipsemet adhuc magis parum *probi* mi-
nistri (.quos vel occasio tales facere potest) curant, quam ut
fructus hujus anni rapiant, et tam *agros* quam *Vineam* incultam
relinquant, utinam post tot *annorum* fructus nullo jure *usurpatos*
<vindemia mihi> per *mandatorum* accelerationem *Vindemia* et
25 *sementis faciendae* occasio mihi contingeret, quia scio *sementes*
etiam ibi *nullas futuras*^d vel male & sero *procurandas*, unde
duorum annorum *damnum*.

Addo autem *Excellentissime Domine* mea negotia in <hoc pas-
su> eo statu esse <...> ut *Dominus Baro Apor* <non tantum> non
30 *competat* mecum quid quam <nec> in hoc nec <&> in aliis priva-
tis. *Dominus Gubernator* etiam sua desideria quantum scio ad
alium scopum dirigit, nec mecum collidi cupit. Ego vero omnia
Divinae Bonitati, Caesareae Clementiae, et paterno Vestrae Ex-
cellentiae Patrocinio submitto, et eandem *divinae tutelae* com-
35 *mendans* maneo ejusdem

^a [margón]

^b [utólagos beszúrás a margón]

^c...^c [beszúrás a sorok között]

^d [előbb kihúzva, majd visszaállítva]

Brassó város tanácsának

Bethlenszentmiklós, 1695. november 1.

Mint joakaro Komam es szomszed Uraimnak szolgálok es Istentől minden jokat kívánok kegyelmeteknek.

Noha kegyelmetek ennekem igen igen rosszszul fizete még eddig, mindazonáltal en kivannok jövendőbberis a mennyiben lehet
 5 kegyelmeteket szolgálni, es könnyebbséget szerezni, mivel azért mar tsalhatatlanul tudjuk, hogy az Magazinumban ismet 60/m köből buzat kell adnunk usque ad finem February Anni proxime Secuturi,¹ és zabot is cub 50/m vagj 40/m. A Buzabol mutatok kegyelmeteknek ilyen commoditast, hogj ha kegyelmetek most
 10 idejen en velem meg alkuszik, én kegyeletéért deponalom Fejervarott az Buzat ilyen formán: Adgyon kegyelmetek minden négy véka buzáért öt vékát énnekem felét Zabolára, felét Brassoba vagy Prasmarra, a mellyik helyre en kivanom tegje le, ugj, hiszem penig hogy nem cum Dominis Pastoribus² nem esik kegyelmetek-
 15 nek kevesebb, sőt jo ha kegyelmetek annyival meg éri id. fl. Cub. 6000³ de tsak jo idejen most mindgjart legyen az alkuvásom én velem, és mindenre gondot viselek egészszenn, azért cathegoricumot várok kegyelmetektől felöle, hogy ez az en oblatiom kellé,
 20 nem e, hogj tudjak providealni felölle, mert hogj ha idejen nem leszen, az utan nem lehet, ahoz penig kegyelmetek ne bizzék, hogj az igy nem leszen, mert en ex certa Scientia⁴ tudom, hogj igj leszsz. Interim a penzembről is ezert kegyelmetek provideallyon, mert en annyi penzt eggyaltallaban oda nem hagyok, minden nap nagj károm is vagyon miatta, hogy a pénzt kezemhez nem vehe-
 25 tem. Ezzel ajánlom Istennek kegyelmeteket. *Szent Miklos 1 novembris 1695.*

Kegyelmetek szolgáló Komaja szomszéd baráttya

Bethlen Miklos

¹ a következő év februárjának végéig

² a lelkész urakkal

³ [?]

⁴ biztos tudásból

327.

Beszterceszéknek

Bécs, 1696. január 11.

Mint jó akaro Szomszed Uraimnak szolgálok es Istentől minden aldasokat kivanok kgylteknek.

Akaram kgylteknek hirre tenni, hogy most itt a' Felsges Udvarban edgy bizonyos materia forog fen, mely edgy het alatt ugy⁵ hiszem vilagossagra jö, es ugy fordulhat hogy az egész Besztercze Szeki Magazinumban valo buza, 'es Zab' nem Fejervarra vitetik, hanem in ipsa Sede Bistriciensis¹ maradhat, azert kgyltek a' Magazinumba valo buzával addigh^b ne siessen a' mig innen en ujjolag kgylteket felöle nem tudositom 'hanem tsak tartsa keszenn sakokba,¹⁰ hogy vihesse oda az hova az en tudositom foghja mutatni.^a Az Urnak Gubernator Uramnakis irtam felöle. &c. Ajanlom Isten oltalmaba kgylteket. Datum Viennae 11. Januarij, Anno 1696.

Bethlen Miklos

328.

Franz Ulrich Kinskynek

Bécs, 1696. január 21.

Excellentissime Domine Domine & Patrone Gratosissime!

Pro Gratosissima remissarum communicatione humillimas gratias ago. Et Excellentissimo Domine ad haec nos suo loco & tempore respondere & poterimus & debemus, itaque rogo Vestram Excellentiam nomine totius meae Patriae, dignetur responsum suspendere, vel ita dirigere, ut nobis Actoribus gravissime periclitantibus, & offensis integer maneat Juris & Justitiae processus (:& quidem quantum fieri potest, & forsitan propter circumstantias

¹ magában Beszterce székben

^a...^a [autográf beszúrárok a margón, illetve a levél végén]

^b [előbb:] adaigh

& Rationem Status etiam requiritur:) Brevis. Quibus praemisis,
10 maneo

Excellentissimae Vestrae

obsequio humillimo & amore sincero
devotissimus cliens

Nicolaus de Bethlen

Viennae 21 January 1696.

329.

Esterházy Pálnak

Bécs, 1696. február 24.

Meltosagos Fejdelem. Nékem io Kigyelmes Uram. &c.

Nemelly nap alazatosonn vettem az Hertzegseged meltosagos
levelet egy Sido által az en tizenhet Ezer Soom allapottjarol,
mellybenn lattzo Hertzegseged kegylseget alazatosonn keöszö-
15 nöm, és ha Isten alkalmatosságokat szolgáltatna reá, tselekedet-
telis megh hálálni kesz volnek, es lészekis, de mivel mar a Melto-
sagos Aulica Camera arrol az en 17/m Soomrol gratiaját mutatta,
en abba olyan formann a mint az a Kis Martoni Sido mondá,
Hertzegsegednek nem szolgálhatok, hanem varom inkább az
10 Hertzegseged kgylseget, hadd juthassak az árrához az alkalmat-
osságok szerent, a mellyeket ugy hiszem sem Hertzegseged, sem
az en Edes Hazám énnékem Hertzegseged, és eő Nagok s-ő^a
kegyemek köz szolgáljanak nem denegal tudom, ugymint mind az
Igassagnak, mind a kegylsegnek respective, es az Atyafiui szeretet-
15 nek regulait iol tudvan Hertzegseged es N. kgytek a kiknek bizony
tehettségemigh sincere kivanok s-igyekezem szolgálni. De azonn
bizony szivem szerent busulok, hogy az az Hertzegseged, és az en
Edes Hazám contentatiojara valo Soo olyan szaporatlanul jeő ki
Erdelyből, és hogy e miatt, a mint sokaktol hallom a Magyar
20 Orszagi Nemes Varmegyeknek sok panaszsa, es hertzegségednek
mind a maga penzbeli kára, mind (.a mellyet tudom nagjobbnek
tart.) a sok panaszokra nézve nagy busulasa vagyon; De kegyl-
mes Uram mit tehet Hrtzgd,^b mit tehetünk mü Erdely rolla, ha az

^a [ő utólag beszúrva]

^b [előbb:] Ngd

Isten tavaly a Poganysag által el rekeszte Lippatol s-a Marostol,
25 mostis ott hever Fejervaratt a Maros Parton 65/m Keő Soo, a ki
véres veritékkel szállitta oda az Erdelyi szegenység, es ha Huber
az Annonae Commissarius mind az Hadi operatiokra nem for-
dittya vala az hajokot ante captam Lippam¹ le jeő vala az az 65/m
Soo Szegedre. Mikor Lippat, a Marost, hajokot el vesztők, sittam
30 rittam Forster Uramnak, maganak hertzegsegednekis irtam ta-
vally in 7bri & Augusto, irtam Meltosagos Camerae Praeses
Uramnakis, küldgyön penzt Ngtok, hadd hozhassak Debretzen
felé a Soot, mivel már a Maros oda vagion, de tsak nem jöve penz,
es ugy vesztők el a gyonyörü 7beri 8beri 9beri vecturat, mellyen
35 bizony ki hozhattunk volna legh alább 50/m Soot megh az őszszel
Debretzenbe. No az el mulek. Isten tudggia mint veheték mar a
mivolta 'itt vagiok^c penzt kezemhez, mellynek egyy resze mar
Somlyoba^d Debretzenbe deponaltatott a vecturakra, egyy részét
Erdelybe vittek, nagyobb részét most vizik Buda tájánn, de ezts
40 zlotul, mar ha az ut es üdö engedné Debretzen felé hoznák, a
Marosonnis hoznák, ha Tömös Var nem volna Törökös, bizony
Erdelyenn semmi sem mulnék, tsak ez az üdö lagysága, es az
emlitett sok akadaly nem volna, mostis a Gubernium erővel
vetette Varmegiekre hogy 50/m Soot ki hozzanak Somlyora, de
45 az utnak üdönek gonosz volta ha nem engedi mit tehetünk. Oh
kegyls Uram ha szollani lehetne s-haszna volna, mind a Kamará-
val perelhetnének inkább mint sem velünk az olyan panaszlo
jamborok. Mi mert küldött volna tavaly Forster Uram penzt, ha
a kamara szamara nem költötte volna a Soo arrat. Augustustol
50 foghva sivom rivom en a Szamost, hogy tegiük alkalmazossá,
hogy a mint reghenn ugy mostis hajonn szalyonn hozzuk a Soot
rayta, semmi haszna, olly moddal megh sem halgattatom, Szepesi
Kamarára hova igazittyak, interim patitur Hungaria,² Ngdt, s-
münket Erdelyt okoznak, de alazatosonn követem eő Ngokot,
55 okozzak magokot.

Megh köszönnyük Istennek, hogy ennyi Soois jöhetett ki ennyi
gonosz között. Es hogy Forster Uramek a Szepesi Kamaratolis
Soot vettek, bizony megh rosszszabbul volnank. Ihol még most
Erdelyből Szava Mihaly Uram azt írja, hogy Wertheimb Uram

¹ Lipppa elfoglalása előtt

² közben Magyarország szenved

^c...^c [margón]

^d [előbb valószínűleg Erdélyt kezdett el írni]

60 külgjön penzt, mert nints mivel Soot vaghni, en azt a dolgot sem tudom, mibe vagyon az a penz adas, vagy adott summa allapottja, ha tudom sem mondhatom, vagy nem hiszik ha mondom, elegh az hogy tsak rosszszul vagyon, ha szegheny ember Szavanak neha hitele effectuma volna talám kisebb gonoszok volnanak. En
65 bizony kegyls Uram ugy el untam ezt a tövisses materiat, ha a szegeny Hazám consolatiojat, hertzegseged méltosagat nem néz-ném, en bizony keszebb volnék mit szenvednem, mint sem beleis szollani. De mit farasztom hertzegsegedet, árkosokat tölthetnek a panaszszal s-mentseggel, tuddgia Isten s-lattya mind az Embe-
70 rek dolgait. Isten hertzegsegedet gyogyittsa s-éltesse sokaigh bol-dogul. Bets. 24. February 1696.

Hertzegseged Alazatos szolgaja.

Bethlen Miklos

330.

Esterházy Pálné Thököly Évának

Bécs, 1696. március 10.

Meltosagos Fejdelem Aszszony. Kgyls Aszszonyom.

Alázatos szolgálatom ajanlása mellett Istentől minden aldaso-
kot kivanok Herczegsegednek szerelmesevel egygyütt. Teghnapi
napon költ méltosagos levelet alázatosan vettem es Veszszös nevü
5 falu irant valo Ngod es a ket meltosagos Aszszony io akarattjat
illendő becsüllettel es kötelességgel köszönöm es nemis felek attól,
hogy örökössege irantis megh ne erdemelljem az Ngd es az Asz-
szonyok eö kegyk igirt jo akarattjat, tsak a Ngtok reszeröl ne
10 legyen fogiatkozás a szükséges levelekbenn es minden affele dol-
gokhoz kivantato Requisitumokba, es csekely tettzesemet ne ne-
heztelleje el követni. En azt sem ellenzem, seöt akarnam ha jól
vegbe mehetne, hogy Ueszszös külön jöne^a vissza a Ngtok keze-
re, es en megh adnam erette Ngtoknak a fl. h. 8/m.¹ Es hogy ezen
15 kívül mas Joszaginn vehetne megh ember a Ngtok adossagit, de
en erről bizonyost nem mondhatok sem nem igirhetek, mert azt
a Törvény folyasa mutattja megh, hanem erről bizvast mint em-
berseges Ember nevet szerető Ember assecuralom Hertzegsegedet
es a ket Hugom Aszszonyt eö kket hogy en bizony mind ebbe,

¹ a 8 ezer magyar forintot

^a [előbb:] jöh

s-mind a több dolgaiba valamit igassagos es rendes utonn el
20 követhetek, tiszta lelekkel el jarok benne, es ennek bizonyagara
ezenn petsetes irasomot tarcsa megh *Hertzegseged* es a kett *Asz-*
szony.

A mi penigh az Apafi *Uram* kezenél levő Zalogos Jozzagokat
nezi, a melly Minutat az *Aszszony* Jörgerne *Aszszonyom* el vitt,
25 abba a melly okok fel vadnak teve, elegegessek hogy a melly
Contractust maga Apafi *Uram* el bontott, kivalt a ket *Aszszony-*
nak megh nem advann az igirt penzt, hogy a mellől betsülletek
serelme nélkül el alhasson először a ket *Aszszony*, es az utan
Ngdis, azt a penzt penigh osztan ki vehetnek az en töllem adando
30 penzbol. A Jozzag pusztulasais nyilván valo. Es többis vagion,
melljet az üdö megh jobban mutat megh, de nem lehet üdö előtt
terjesztenem; Ugy aztis hogy a 4d resznek igassagos vissza szer-
zesebe mitsoda utat kellene el követni, melljet en mindeneket
megh jelentek osztan mingiart, es reszembről segíttekis, valami-
35 helyt Ngtok 3man olljan *Assecuratiot* ad nekem, a melljet Jörger-
ne *Aszszonyom* el uitt, de addigh a megh a nállam *nem* leszen, nem
lehet hertelenkednem, de hiszen azt szabadonn adhattja Ngtok,
mert avval semmit sem vesz, sem ennekem semmit sem ad,
hanem ha a dosok rendes es Törvényes folyasa hozza botsattja
40 Ngtokat most mingiart a Jozzaghoz, io en a penzt es Auctiot
megh adom, es a Jozzag enyim leszen, ha penigh ember hozza nem
juthat jo rendel, az eő idejebennis en a Ngd es az *Aszszonyok* jo
akarattjat megh köszönöm s-megh szolgálom, de tudok anyit
45 benne hogy Ngtok nagy kart teszen maganak ha a mostani alkal-
matossagot el mulattja, többet pennara nem bizhatok, hanem
Ngtok jo akarattjat valaszat varvann maradok

Hertzegséged alázatos szolgálja

Bethlen Miklos

Bets. 10. Marty. 1696

331.

A kancelláriának*

Pest, 1696. március 30.

Szolgálók Kglmeteknek!

Ez Ejjel 12 Orakor nehezen érkeztem ide Istennek hálá egészség-
ben. Kérem kglteket ne felejtse Az Apor *Vram* Instellatioja felől

* [a kancellárián minden esetben a bécsi Erdélyi Udvari Kancelláriát kell érteni]

per Cancellariam¹ az parantsolatot, quae si non veniat metuo uti
5 dixi.² Az pénz verő Eszközöket. A Veiszemberg Vramnál valo
Expeditiokat de competentys Candidatis.³ Az En privatumimatis
Kinszki Vramnál kglđ Szent Kereszti Vram ne felejtse de residuo
salary &c⁴ tudosit Veiszemberg Vram. Ajánlom Istennek kgltekt.
Pest 30. Martý viradolag
4. orakor. 1696.

Kgltek szolgalo Attyafia Barátja
Groff Bethlen Miklos

332.

Brassó város tanácsának

Bethlenszentmiklós, 1696. április 10.

Mint joakaro szomszéd Uraimnak barátainnak szolgálók és
Istentül minden áldásokat kívánok kegyelmeteknek

Akarám kegyeteket tudositani, hogy kegyelmetekért való sok
fáradozásim után Isten engemetis hazánkban békével megh ho-
5 zott az kegyelmetek szolgálattyára. Azonbann aztis akarom ke-
gyelmeteknek jelenteni, hogy ha kegyelmeteknek^a még az Magazi-
numban valami buzával vagy zabbal ados, hogy ha kegyelmetek
én velem meg alkuszik egy egy magyar forintban vékájáért, én
kegyetekért az buzát le teszem, és az Németh Commissariostól
10 adando qvietantiát kegyelmetek kezében adom, az árrát penig a
mint kegyelmetek velem meg alkuszik, én magamnak kegyelme-
teknek minden busulása nélkül megh szerzem, jövendőben penig
kegyelmetek az qvietantiára várhat ismet valami pénzt juxta prac-
ticum Magazinale a Commissariatu Caesareo.¹ Ha penig kegyel-
15 metek ezt az én irásomat éppen által nem értheti, küldgje Attya-
fiait ide Szent Miklosra kegyetek mint hogy már Husvétigh itt
lészen^b és én meg magjarázom eo kegyelmeknek ez a dolog mitso-

¹ a kancellárián keresztül

² ami ha nem jön, félek, ahogy mondtam.

³ az alkalmas jelöltekről

⁴ a hátralékos fizetésről stb.

¹ a császári biztosságtól a kincstári gyakorlat szerint

^a [a rag felesleges]

^b [az eredetiben itt *lészek* állhatott]

da nagy könnyeségével lehet kegyelmeteknek, hogy tsudalkozik belé, ha hallis penig ha nemis kegyelmetek tudositson bizonyoson maguk embere által. Ajánlom Isten oltalmában kegyelmeteket. Szent Miklos 10 Aprilis Anno 1696.

Kegyelmik [!?] szolgáló szomszédgya, baráttya

Gróf Bethlen Miklos

333.

A kancelláriának

Bethlenszentmiklós, 1696. április 17.

Mint jo akaro Vraimnak Atyámfiának barátimnak szolgálók és Istentül minden áldasokat kívánok kglknek

Kgltek 4ta Aprilis¹ költ levelét vettem, tsudáalom hogj az Novelákat kgltk az én rendelésem szerint avval éggjütt el nem küldötte, bár tsak az Kinski Vram gjojulása felöl tudositott volna kgltk, 5 akkori nyavalyájából mint épülhetett. Az Thesaurarius Instructioja én kezemben meg eddig nem jött, ott sem adák ide, el sem küldötték, én nem tudom mit tsinálnak vélle, bizony az Apor Vram Instellatioja nem mégjen a' nélkül végbenn, most én semmit 10 nem irhatok, elébbeni levelemben irtam volt kglknek. Ajánlom Isten oltalmában kgltket. Szent Miklos 17 Aprilis Anno 1696.

Kgltk szolgáló Attyafia baráttya

Bethlen Miklos

334.

Brassó város tanácsának

Bethlenszentmiklós, 1696. április 24.

Mint kedves jo akaro Komam és Szomszed Uraimnak szolgálók es Istentől minden áldasokat kívánok kegyelmeteknek

Kegyelmetek 20 praesentis költ levelét, Kegyelmetek becsületes Polgara Seipner Simon Ur által vettem, es a kegyelmetek aggratulationiojat 5 ighen kedvesen vettem, ennekutánnis minden töllem ki

¹ április 4-én

telhető dolgokban kivanok kegyelmeteknek szolgálni es kedveskedni.

Hogy Kegyelmeteknek a Magazinumban adando buzat en le nem tehetem az a kegyelmetek szerencsétlensége de erről mar nem
10 tehetünk, a' mi pedig a' Zabot illeti azt le teszem olyan contractussal es formaban a' mint tavalyis le tettem volt, es magam megh szerzem magamnak az arrat kegyelmetek busulasa nélkül, a mint erről szovalis izentem Polgar Uramtól;

A Profont Commissario Excessusat erteni,^a bizony nehez do-
15 log, de meghis jobbnak tartom ha Kegyelmetek megh alkuszik vele es szaz Köbölre ad nekik három köblöt, mintsem hogy veszekedik kegyelmetek vellek, mert en probaltam mar sokszor de lehetetlen dologh hogy igazan el üsse es az Ember kart ne vallyon, mindazonaltal enis irattam edgy levelet ö Kegyelmeknek.
20 eménjkegdjek Kegyelmetek is.

A Kegyelmetek 4000 forintyara nekem Kolosvarat tehetsegem szerent leszen gondom rea, maskentis gondolom hogj valami kevés consolatiot szerezhetek kegyelmeteknek ha nem jokatis.^b
25 Czako György Taxator Uram le jöveletet en nem javallom, nec pro Natione, nec pro religione, nec pro ipsa Civitate Corona¹ tanacsos, mellyről ha kegyelmetekkel szembe lehetnek bövebbenis beszélhetnek, mindazonaltal Kolosvarrol tudositom kegyelme-
teket.

A Zab szamarol bizonyosan tudosicson Kegyelmetek.
30 Datum in Szent Miklos 24 Aprilis 1696
Kegyelmetek szolgalo Komaja és szomszed barattya.

Küldgye kezemhez kegyelmetek. Corona quantum? Cui? Et cum quali Interesse debet. Quid gravaminum praetera habet.
35 Quia habeo aliquid extraordinarii pro consolatione vestra, quod brevi patebit.²

Grof Bethlen Miklos

¹ sem a nemzet, sem a vallás, sem Brassó város szempontjából nem

² Brassó mennyivel, kinek, milyen kamatra tartozik, milyen panasza van ezen kívül? Mert van számotokra valami rendkívüli vigaszom, mint rövidesen kiderül

^a [itt az eredetiben esetleg értem állhatott]

^b [az eredetiben sokatis állhatott]

A kancelláriának

Bethlenszentmiklós, 1696. május 25.

Mint joakaro Uraimnak Atyámfiainak, barátimnak szolgálók es Istentől minden áldásokat kivanok kglteknek. &c.

Nem levén most egyéb miről tudosittanom kglteket, irhatom tsak ezt, hogy en hozzám már ket Postan semmi levele nem jött
 5 kglteknek, el hiszem talám Gubernator Uramhoz mentenek.

A Soo dolgaval már Istennek legyen háálá annyiban vagyunk
 hogj az Maroson ment eddig le 32/m. Soo, noha bizony kártis
 vallottunk benne, mert a mennyiben eddig tudom elis veszett
 benne 2000. az Hajok el süllyedtenek, arrolis ugyan meg bizonyos
 10 hirem nincsen, hogy Szegedre le mehetteneké békével vagj nem,
 de minden órán várom a tudositást, de ambar lenne annyi kar
 mint 2000. Soo, tsak az 30/m mehetett volna le békével. Somlyo
 feleis feles Soo ment ki, ugj hiszem leg alább 25. vagj 30/m. azért
 kgltek mondgya meg az Sidonak es Forsternek, hogj mindene-
 15 nek elötte tegyenek Assignatit Penzről Somlyoba Debreczenbe
 leg alább 25. vagj 30/m forintrol, mert ott máris nem sok penz
 vagyon, melly miatt rettenetes kar es akadaly leszen ha penz nem
 leszen, ha penig az Sido a Penzen nem akar érteni, meg mond-
 hattya kgltek neki, hogy bizony tsak az Uraktol költsön vett
 20 Penzertis el ment 50. vagj 60/m forint, annak felette penig az
 mennyi Soo ez iden két felé ki ment az Orszagbol a Maroson es
 Somlyo felé, ugj hiszem az arra valo Erogationak sem sok hijja
 leszen az 50/m forintnak, mellyrőlis Isten Tordara viven bennün-
 25 ket egészsz Extractust küldök, de interim az Sidonak tsak meg
 mondgya kgltek s. Forsternek hogy ha Penzt nem assignalnak,
 innet bizony Soo nem megyen, mert jobb hogj az penz varja az
 alkalmatossagot, hogj sem az alkalmatosság varja a penzt, es igy
 el veszzen a jo alkalmatosság a penz miatt a mint tavaly. Azokat
 az Albakot azert hagyám, rövid szoval meg mondva, minden
 30 holnapba tsak osszszak két felé a penzt, felet vigjek Debreczenbe,
 felét Betsbe vagj hova akarják. Ezzel ajánlom Isten oltalmaban
 kgltket. Szent Miklos. Die. 25. Maÿ Anno 1696.

Kglmetek

szolgáló Attyafia barátja.

Bethlen Miklos^a^a...^a [autográf]

A kancelláriának

Torda, 1696. június 5.

Mint jo akaro Vraimnak Atyámfiainak barátimnak szolgálók és Istentül minden áldásokat kívánok kgltknek.

Noha kgltk közönségessen énnékem arról nem ir, mellyet ha tselekedett volna, Tisztitis tette volna, és engemetis kötelezett
 5 volna vélla maga szolgálattyára, mindazáltal sok felöl hallom, a rész szerint innét oda ment, emberektül rész szerint, innét oda valo irogatásokbul, mitsoda Tumultus indittatott ott Bétsben az Fejérvári Jozzágrul valo Productio alkalmatosságával, és hogj kiváltképpen én bestelenittetném miatta. Noha azért én még gyer-
 10 mekségemben meg tanultam azt az verset: Conscia mens recti fama mendacia ridet,¹ es tudom az ilyen hazugságok és Sibongások ho fuvását, ha ugian nagjotskais, de az jo Déli szél, id est, Rerum eventus² hamar el olvasztya, Mindazonáltal a' mint az a' dolog ab Origine eddig folyt pro directione Cancellariae³ oda
 15 küldöttem ez acclusábann, hogj az hol illik, nem tsak az én, hanem az Gubernium jussát és betsületit oltalmazhassa. Az eo Felsége Decretuma Parját ott hagjám, Approbata Compilata kgltk kezébenn vagjon; Azon kívülis tudgja kgltk mely szabad volt az Fejedelmeknek, vagj mondgjam breviter az Fiscusnak
 20 mindenkor Erdélyben a' Fiscalis Jozzágokrul, Processu brevissimo,⁴ tsak égj Commissio által akár kivel producaltatni, és az Fiscalis Jozzágot depositis deponendis⁵ recuperalni. Söt ha valaki az Approbátábann Part. 2. Titulum 8. egészszén jol meg olvassa, meg láthattya, Dissipatoris Gabrielis Bathori Successor Princeps
 25 Gabriel Bethlen,⁶ mely keménnyen nyult az Fiscalitas recuperatiojához; Hát Rákotzi Györgj mit tsinált in Anno 1650, az Extraordinarius Terminuson, meg mutattya a' Fscale Regestrum, és recens memoriája vagjon, söt tsak a' mi időnkbenis a' Compilatabann Part. 5. Edicto 27. Mitsoda hatalma láttzik meg az Fiscus

¹ Igaza tudatában neveti a lélek a hazug híresztelést

² a dolgok kimenetele

³ a kancellária tájékoztatása végett

⁴ a legrövidebb eljárással

⁵ letéve a leteendőket

⁶ a tékozló Báthori Gábor utóda, Bethlen Gábor fejedelem

30 *nak*. Soha sem procedalt Erdélyben a' Fiscus blandius et magis legaliter,⁷ sőt ilyen blande sem, a' mint most a' mi Kglmes Királyunk ö Felséghe én töllem le hozott Decretuma tartya. Mit tesznek ezek az szok in Prima Conditione: Salvis tamen Eccles: &c. ac qvorum cunque aliorum Privilegiis, qvorum bonis Juribus

35 Sua Majestas per hanc Concessionem nullatenus-praejudicare valet. Quid magis legale & quid Clementius qvam Conditio 9na & 10ma,⁸ Fejedelmek idejébenn éj Commissio, a' Praefectus, vagi magok eleiben producaltatta, nem tölt éj holnap az egész dologbann, a' mig a' Donatarius ki tseppent belölle; Az fellyebb citalt

40 Approbata béli Articulusbol meg lattzik, és az Erdélyi praxisbol minden ember jól tudgja, mennyi örökös, mennyi Vita durante⁹ adott Donatiok romlottanak el, ki propter excessivam et supra valorem factam Inscriptionem,¹⁰ ki propter multas Donatariorum personas Filios Filias &c: in Donatione scriptas & similia,¹¹

45 még sem volt Rebellio, mégis mind el alhatták, a' mint hogj mostis nintsen, és az olyan Rebellio Terminust emlegető ember, bizony maga siratná meg, hogj ha mint az harist a' Director a' maga nyelvére keresné; Mert midön az Productionul valo Commissio ki ment volna, öszve tsapta éj néhány Donatarius magát, ugj mint

50 Intzédi Vramek Szava Vram s-mások, & Connivente, imo approbante Domino Samuele Keresztesi, Suae in Instructione subscriptionis, et cum ipso in Consilio Communicati Decreti oblito (:qvod non potest sufficienter excusavi:)¹² éj néhány Donatarius Varmegje Gyülését tsinált magából, és egészsz Varmegjének tévén

55 magát, követekül választotta ugjan magát, ugj mint Intzedi Mihály, Kászoni János, Köpetzi János a' Doctor, Buzinkai ^aUrek es^a Varmegje nevével irott levéllel el jöttek az Colosvari Consultatoria, és ott kezdték az Vrakat járni, és az Approb: Part. 3. Tit.

⁷ nyájasabban és törvényesebben

⁸ az első feltételben: Mégis tiszteletben tartva az egyház stb. és bárki más kiváltságait, akinek törvényes jogait Őfelsége az engedélyezéssel semmiképpen sem kisebbitheti. Mi törvényesebb és kegyesebb, mint a 9. és 10. feltétel?

⁹ élethossziglan

¹⁰ a túlságos és érvényen felüli bejegyzés miatt

¹¹ az adományozottak adománylevelébe beirt sok személy, fiú, lány és hasonlók miatt

¹² Keresztesi Sámuel úr szemet hunyván, sőt helyeslővén, megfeledezett saját aláírásáról az utasításon, sőt a (bár — és ezért mentegettem magam — nem elég hatékonyan) kihirdetett határozatról is

^a...^a [autográf beszúrás]

60 1^{mo}13, az Uniora nem tsak magokat az Vrakat, hanem *Varmegjé-*
ket, Natioakat, Székeket kénszergetni lázzasztani, nem tudván még
semmit sem a' Decretumba, sem az Gubernium Intentionjába;
A *Varmegjének* penigh mint ebben tellyességgel nem Interessatus-
nak, nagyobb részének sem hire sem tanáttsa nem volt, az Vrak
65 peng és azok között méltatlan voltomra énis, midon az említett
betsülletes követek velemis szemben lettek volna, látván hogj az
ő Felséghe Decretumának nem tudásából, és tsak az magok
Joszágának féltéséből tsinálták magokat *Varmegjének*, és rende-
letlen uton indultanak el, ugj hogj, ha az Öreg Rakotzi Györgj
70 idejébenn valaki ollyat probalt volna, bizony jobban el járta volna
az Kun Gothárd notáját, mint eő el járta volt, azért az déákizálá-
sért, Spolialtatnom. &c: Magok nagyobb gonosztul valo Praeser-
vativajoknak itilte a Gubernium nem admittalni őket ugj, mint
Varmegje követeit, hanem mint magok Joszága dolgábann supp-
75 licalo személlyeket, és ugj meg halgattattanak, és communicalta-
tott véllek a' Decretum Prima, Nona, Decima Conditioja¹⁴ és
folyt az dolog az szerint, a' mint az Acclusában le vagjon irva.

El hiszem bizonyosson hogj a' Telekiné Asszonyom sexusa,
Teleki László *Vram* aetassa bövön toldgja, kivált az én személy-
80 lyem ellen valo nehézségeket, de mind az idő, mind én bizonyos
Apologiában meg mutatom azt, hogj soha semmi Törvénytelen sé-
get azzal^b az Házzal nem követtem, égj néhány, mindis, Járába
Sárdon és Maramarosban igaz Törvény szerint nékem itilt Joszág
husz ház Jobbágyot nem téssen, némellyik kgltk közzül ex funda-
85 mento tudgja, mint voltak azok az dolgok, de ezt most abba
hagjom. A Fejérvári Productio most itt Tordán mint fog immár
folyni, és az Cancellaria^c dolgairolis más postán tudositom kgltkt,
mivel hogj tsak tegnap állot itt bé az Consultatio. Ajánlom ezzel^d
Isten oltalmában kgltkt. Torda 5 Juny Anno 1696.

Kgltk szolgáló Attyafia baráttya.

Bethlen Miklos

¹³ Approbata, 3. rész, 1. cím

¹⁴ a dekrétum első, kilencedik, tizedik feltétele

^b [autográf javítás, előbb:] avval

^c [autográf javítás, olvashatatlan szóból]

^d [autográf javítás, előbb:] evvel

A kancelláriának

Bethlenszentmiklós, 1696. június 11.

Mint jó akaro Uram Atyamfia Komám es Baratimnak szolgálók kegyteknek &c.

Nem tudom mire vélni, hogy az en a Meltosagos Palatinusne es Groff Aszszonyokkal lett Contractusom az mű kegyls Urunktol eő Felsegetől confirmaltatvann, es minden ahoz kivantato Expeditiok, mind az Intima Cancellariann a kgytekhez valo Intimatio, mind de illius ad optatum finem deductione¹ Gubernator Uramnak irt eő Felsege kgyls levele. Mind a meltosagos Aulica Camerarol Apor Uramhoz irt eő Felsege kegyls levelei ez előtt egy hettel le jöttek kezemhez, azonba a kgytek által expediando Consensus sozul sint. Mint hogy sok Expeditiok vadnak mind Weissenberg Uramnak s-mind^a Mayer Uramnak, es meghis ra érkeztek; Ellenbe kegyteknek mondani semmi expeditiojok, s-méghis nem érkezett reá, nem lehetek olyan simplex, hogy méltánn ne apprahendallyam, es valaki, vagy valakiknek kgytek közzül ellenem valo munkajanak ne tartsam. Quasi vero Caesarea Resolutio talibus subterfugiis & Cunctationibus eluditur.² Akarnam ha kgytek mind azt tudna, a mit kellenek, es en hozzam s-maga Tiszti hivatallya kötelessegehez ugy viselne magát, a mint illenek.

A Feyervari Productiok dolgabannis az Expeditio ostendit vestigiola Partialitatis & praecipitis Credulitatis vestrae, vel aliquorum vestri,³ es ugy lattzik, mint ha a Gubernium kgyteknek 11. Mayi irt levelet nemis vette s-latta volna kgytek. Istenert kerem kgyteket, nezze megh iol mit tsinal, demereallya sincere & sedulo agendo⁴ a Guberniumot s-enghemetis. Hiddgye el kegyemetek a Gubernium, s-enis DEo opitulante reponemus ad Calumnias cum Justitia & Vigore⁵ Ayanlom Isten oltalmába kgyteket. Szent Miklos. 11. Juny. 1696

¹ ennek jó véghez való viteléről

² Az efféle áskálódások és halogatások mintegy meghiúsítják a császári határozatot.

³ kimutatta a ti, vagy közületek egyesek részrehajlásának és hebehurgya hiszékenységének nyomait

⁴ becsületes és szorgalmas munkával

⁵ Isten segítségével igazsággal és erővel viszonzozzuk az ármánykodásokat

^a [a *mind* szó nem autográf (?) beszúrás]

30 Kgytek *respectus* Attyafia Komja barattya.

Bethlen Miklos

Ugy hallom Radnothi valami Possessorokis Jus Regiumot sol-
licitalnak, tuddgia mar kgytek az en prius Jussomot, ne igyekezze
kgytek a Felseges Monarcha Cancellariajat az el mult üdökbeli
35 boldoghtalan Erdelyi Cancellariahoz tenni, sőt a meltosagos
Aulica Cameránakis jelentse megh, azt szolgálom megh kgytek-
nek, Tisztiiis az kegyemeteknek

338.

A kancelláriának

Torda, 1696. június 22.

Mint joakaro Uraimnak Atyámfiainak barátimnak szolgálók
es Istentől minden jokat kivanok kglteknek. &c.

Meltosagos Gubernator Vramnak Postán kelletven menni
Meltgs Princ Vaudemont Uramhoz szükséges Coram-ra, rendelé
5 az Gubernium hogy irnék kglmeteknek in antecessum, hogy Ma-
ra-Marus, Kraszna, Szolnok Varmegyek a mint ad 6.um July a
Meltogs Palatinus Uramtól Posonba citaltattak in negotio Portio-
num,¹ hogy arra az Congregatoria kgltek Collegiumabol *Szent*
Kereszti es Palfi Uramek alá mennyenek, es azoknak az Varme-
10 gyeknek dolgát nomine Gubernii et Statuum Transylvaniae²
agallyák, kgltek azért praeparallya ahoz magat, mellyről valo
Instructiok az következő Postán bővönn el mennek.

Vertheimb Uramnak szolgálatomat, tegnap jöve Portusi Ratio-
nistam levele, kiben írja hogy már ez iden 51/m. kö soót küldött
15 le az Maroson, mint mehet Szegedre nem tudom, de egy szoval
meg mondva 100/m. Soonak nincs hiya per Aquam et Terram
promotorum hoc Anno ex Transylvaniae,³ de egy altallyaban
már nem hogy több, de tsak egy batka sincs, sőt a mint az Ratio
meg mutattya, ismet költsönezek, s. nemis kaphatok, es bizony
20 akadály leszen az dologba, ha igen hamar elégséges penz nem jeö,

¹ adóügyben

² a gubernium és az erdélyi rendek nevében

³ ez évben Erdélyből vizen és szárazon szállított (sónak)

alioquin ugy hiszem, hogy a mint ez az 100/m Soo supra omnem
spem et expectationem⁴ ment ki, ugy Isten meg tartvan bennün-
ket még az jövő télig, supra spem et expectationem sok soó menne
ki; Ego protestor⁵ kgltek által, osztan ne okoztassam. Hogy penig
25 az Ratio meg eddig fel nem ment az az oka, hogy Hueber Uram
tett Confusiot benne, mert a mint a magatol promovealt Soonak
számát fel tette Salis numero^a hogy maga industriajat in-
kabb kellesse, az Batizitol promovealt Soonak egy részét a ma-
gától promovealt Soo közze tette, es osztan de flor. Rhenensibus
30 4200, es egynehany, obtrusit invito Batizio,⁶ holott Batizi fizetett
minden vecturát meg azért az Sooért, es így már Batizi nem
Ratiocinalhat exacté nec de numero Salium a se promotorum, nec
de Expensis ad illos factis,⁷ en penig azt az obligatoriat nem
35 akarom acceptalni Hueber Uramtol, mert az az Obligatoria tsak
egy Soot sem vinne el magatol, de az 4200, egynehany forint
sokat vinne el, már most ismet öszve kell gyűjtenem Etsedit,
Batizit, Huebert, hogy az az scrupulus tolláltassék, mely meg
levén mindgyart fel megyen az Ratio, de akár mennyen, akár ne
mennyen, jöjjön a Penz ha jö abbol az számtalan Soobol, ne
40 kufárkodgyanak Sido Uramek a mi penzünkel, osztan tsak min-
ket okoznak, tavalyis ha penzt az ő idejebenn küldenek vala,
100/m Tallerral több jövedelem leszen vala.

Az Teleki Uramek Memorialissára valo Replica is el készül az
jövő Postára, tsak Isten annál nagyobb tumultussokat ne adgyon
45 <most> Erdelyben, affelől tsendesen alhatnánk mind mi, s. mind
az Felseges Udvar. Pro nunc ajanlom Istennek kglteket. Torda.
Die. 22. Juny 1696.

P. S. Mint hogy mar tortig [!] elég soó ment ki, kgltek az
Ecclesia Penzehez ne nyullyon, mert en azt egyáltallyaban le
50 akarom hozatni, es nem merem az Isten Penzet kotzkaztatni, elég
Penzet vehet kgltek ha meg szorul Schedeltől.

Kgltek szolgáló Attyafia baráttya

^bUgy ertem Balogh Ferentz Uram Radhnothi Jozzagbeli Dona-
tiolet vagy miet confirmaltatni akarja, de en quidquid sit tanquam
55 prior Resolutus Donatarius⁸ Contradicalok, kgytek protocolaly-

⁴ minden reményen és várakozáson felül

⁵ Tiltakozom

⁶ Batizi akarata ellenére rátukmálta

⁷ pontosan sem az általa szállított só számáról, sem az arra fordított költségről

⁸ bármi legyen, mint előbb elhatározott adományos

^a [a szám helye az eredetiben is üresen hagyva]

13. praesentis azt írja hogy Balkoval expedialtattya. Nem tudom
15 azok a Melt. Asszonyok mit scrupulizálnak, mert a' mint kgyld
helyesen írja, hogy Völcsi Uramnak megh mondgia. Consensus
Regius Jus Dominarum non minuit vel in minimo puncto.⁴
E contra ha az a' Consensus nem expedialtatik, hogy hogy proced-
20 alunk pro recuperatione Quadrantis,⁵ hanemha a' leszen hogy
a' simplex Consensus külön expedialtatik. Es a' Jus Regium de
Quadrante⁶ külön. Es ha az Asszonyok semmikeppen nem ad-
mittalnakis a' simplex consensusnak vagj külön, vagy a' Quad-
ransba valo Jus Regiummal edgyütt valo expedialasat, de a Jus
Regiumot edgy altallyaban expedialni kell, avagy hogy mase
25 leszen, a' melly keptelen bolondsagh volna töllemis es az Asszo-
nyoktolis, ha ki vetnök kezünkből. A mint pedigh kgyld minapi
levelebe írja, hogy az a' Quadrans kie leszen es ki nevere irjak,
annak a' Quadransnak $\frac{1}{3}$ parsa per Jus denunciationis⁷ enyim,
 $\frac{2}{3}$ Az Asszonyoke. Es bizony ha jól megh gondollyak ő Naga
30 s-Ö gglk, nekem sokkal tartoznak az en Candoromert, mert
hiszem, ha en akartam volna, azt a' Quadrant en magamnak
kerhettem volna egészen, de inkább kivantam complacalni az
Asszonyoknak, hogy sem csak magamnak halaszni, Ugyanis mi
lett volna belölle, ha en a' Quadransban penes Jus Regium⁸ bele
35 ültem volna örökösön, reliquis $\frac{3}{4}$ tibus in manu Domini Apafii
relictis,⁹ mert azt az Asszonyok nem impedialhattak volna.
Azonba nem lehet aztis tagadni ő N. es kgyllnek hogy ő Felsege
előtt az en csekely szolgatommis nyomot edgy kicsidet; Es nem
vagjok haszontalan szolgajok s- nemis leszek. Ezeket kgyld Völ-
40 csei es Szirmai Uramek által sőt coramis repraesentallya, Koloricz
Uramis értelmes becsületes Legeny es a' dologba benne forgot,
Sapienti Sat. Most egyebb dolgokrol nem irok, hanem pro con-
clusionem addalom loco Coronidis. Az ő Felsege ebbe a' materiaba
per Cameram Groff Apor Uramnak irt levelet megh adttam,
45 mellyenn felette ighen perturbalodot először, úgy hogy alig tudta
magat componalni, hihető abból, hogy a' mint az Asszonyok
Becsben mondak, ambialta, de az utan csenedesedett. Az Ur Gu-
bernator Uramnak szollottis megh adttam, mert mar annak halo-

⁴ A királyi egyetértés a legkevésbé sem gyengíti az asszonyok jogát.

⁵ a negyed rész visszaszerzéséért

⁶ a negyed részt illető királyi jog

⁷ a negyed résznek $\frac{1}{3}$ -a a feljelentő jogán

⁸ királyi jog alapján

⁹ a fennmaradó $\frac{3}{4}$ részt Apafi úr kezén hagyva

gatasa több kart, mint hasznót tött volna, mivel a' dolog masfelől
50 ki hirhedett, Gubernator Uram csendessen mutatta magat es
igirte jo akaratjat, söt mivel a' dolog ugy kivanta, maga Gubernator
Uram es en communicaltuk Bethlen Gergely es Elek Urammal,
es ö kgjelmek által most vagyunk Tractaba a' -*Dominus*
55 *Possessor* Apafi Urammal, es mind en, mind Absolon Uram
igyekezünk minden jora tam pro Camera quam *Dominabus*.¹⁰
A bizony dolog res est quod ad me Invidiae & periculi plena, Et
videtur temeratis magna *dominorum* Principum Titularium *Trans-*
sylvaniae Bona tangere audere, si nihil aliud esset, ex hoc solo
potest Sua Majestas de constanti mea fide judicare.¹¹ Nem art
60 kgyldnek Palm Weisenberg es maga Kinszký Uramnakis ezt edgy
kicsiddeg imprimalni, kiknek nem sokara, söt talam maganak ö
Felsegenekis, kel irnom pro certa protectione contra portentosum
quorandum de me in *Transsylvania* sparsum commentum, quod
ego a' Sua Majestate Vajvodatum *Transylvanicum* pro me sollicita-
65 taverim.¹² De ez most haladgjon. Ajanlom Istennek kgyldet. Tor-
da. 22. Juný 696.

341.

Brassó város tanácsának

Bethlenszentmiklós, 1696. július 25.

Mint joakaro szomszed Uraimnak szolgálok es Istentől minden
jokot kívánok Kegyelmeteknek.

Kegyelmetek 16 praesenti költ levelet betsüllettel vettem. Es az
Matyas Kiraly Kegyelmeteknek adott *Privilegiumatis* látom,
5 hogy ha az az kegyelmetek ez iránt valo háborgattatása tsak megh
kezdetett, es ennek előtte kegyelmeteket nem háborgatták eleitől
fogva, hanem tsak ez az Pater Miklos kezdette, en irok Groff
Uramnak Apor Urnak felölle a Kegyelmetek is kegyelmét talallya

¹⁰ mind a kamara, mind az úrasszonyok érdekében

¹¹ a dolog irigységet és veszedelmet hoz rám, és vakmerőségnek látszik Erdély
fejedelem urainak birtokaihoz merészen hozzányúlni, ha más nem volna is, Ófelsége
ebből is megítélheti állhatatos hűségemet.

¹² biztos védelemért egyeseknek Erdélyben ellenem terjesztett szörnyű hazugsága
ellenében, hogy én Ófelségét a magam javára az erdélyi vajdaságért zaklattam volna.

meg, melly ha használ, bene, ha pedig nem használ, a Gubernium-
10 nak meg kell orvosolni, de ha regen kezdődött ez az kegyelmetek
háborgattatása, avagy eleitől fogva úgy volt, en bizony kegyelme-
teket vekony^a biztathatom annak megorvosoltatása felől, mind-
azonáltal ugyis talállya meg Kegyelmetek a Guberniumot felölle,
es en a miben lehet ugyis segittséggel leszek Kegyelmeteknek.

15 Azonban akarám kegyelmetek értésére adni, hogy az melly
négy ezer forintya Kegyelmeteknek az Fiscalis Societasnál va-
gyon, ha kegyelmetek azt, annak az én kegyelmeteknél levő Ados-
sagomnak diferentiajában nekem engedné, en kegyelmeteknek az
az negy ezer forintot una cum Interesse duorum Annorum id.

20 Hung. flor 4800^b egészeszen meg szerezném.

Ezzel ajánlom Isten oltalmában kegyelmeteket. *Szent Miklos*
Die 25 July 1696.

Kegyelmetek szolgáló Szomszed barattya

Gróf Bethlen Miklos

342.

A kancelláriának

Bethlenszentmiklós, 1696. július 31.

Mint joakaró Vrainnak, Atyámfiainak szolgálók és Istentől
minden áldásokat kívánok kglmeteknek.

Bethlen Samuel Vram Levelét kglmteknék meg küldöttem, ő
kglme énnékem az Ezer Tallért meg küldötte, melynek Transposi-
5 tionját^a disponáltam *Szent Kereszti Vramnak*. Kglmtek az ő kglme
Expeditioját kuldgje alá Azonban kglmtek nec pro me nec contra
me,¹ semminémű Expeditiot ne tégjen a Meltóságos Aulica Ca-
mera és Meltóságos Kinskyi [!] Vram ő Nga hire és engedelme
nélkül. Solenniter tiltom kglmteket, és Contradicálok per prae-
10 sentes melyet kglmtek béis írjon az Protoculumban. Signanter a'
Melts Palatinusné Thökölyi Eva, és Melts Gróff Aszszonyok
Thökölyi Kata és Mária Aszszonyokkal való dolgomban való
Expeditiot differalya kglmtek usque ad meam ulteriorem Disposi-

^a [az eredetiben *vekonyan* állhatott]

^b [kétévi kamattal, vagyis 4800 magyar forinttal, a közölt 48 000-et értelemsze-
rűen javítottam]

¹ se értem, se ellenem

^a [P-vel kezdődő szóból javítva]

tionem.² Ajánlom Istennek kglmteket. Szent Miklós 31. Julý
15 Anno 1696.

Kglmtek szolgáló Attyafia baráttya

Bethlen Miklos

343.

A kancelláriának

Torda, 1696. augusztus 21.

Szolgálok és Istenteöl minden aldasokot kivanok kgyteknék.
&c.

11. Augusti költ kgytek levelet betsüllettel vettem Quorum ad Publica ex Publicis Gubernii literis¹ ertsen. Mind az által ex
5 Officio tartozom kgyteket praemonealni. Ugy veszem eszembe
Gross Csaki Laszlo Uram duplas Instructiot vitt fel, mellynek
egyike nints az en hiremmel, ha vagyon; Tudok penigh annyit
benne, hogy ha ki azt mondana, hogy nintsen, en nem hinnem.
Mivel azert az eö Felsege a Guberniumnak es nekem adott In-
10 structiom szerent Acta & expeditiones Gubernii sine me & mea
ex officio subscriptione non sunt legitimae,² kgyteket annak pu-
blico nomine Cancellariae³ valo tractalasatol tiltom, hanem part
kivanok le küldetni benne Es ha casu quo kgytek (kit nem remen-
lek) ez arant Tisztit kötelesseget felre tenne, s-nem obtemperalna
15 deferam negotium Suam Majestatem.⁴

Az en Contractusomra lett kgyls Kiralyi Consensust cum Sta-
tutoriis Dicitur etc⁵ kgytek expediaitassa mingyart, és külgye le.
Donatio de Quadrante Bonorum differatur ad ulteriorem Excel-
sae Camerae dispositionem.⁶ Isten sok gonosztol oltalmazza
20 kgyteket Torda. 21. Augusti 1696

Kgytek szolgáló Attjafia Komja baráttya.

Bethlen Miklos

² az én utolsó intézkedéséig

¹ Ezekből ami közügy, a gubernium hivatalos leveléből

² a gubernium határozatai és kiadványai nélkülém és hivatalos aláírásom
nélkül nem érvényesek

³ a kancellária hivatalos nevében

⁴ Öfelsége elé viszem az ügyet

⁵ a Dicitur stb. kezdetű rendelettel

⁶ A javak negyedéről szóló adomány halasztással a magas Kamara utolsó
intézkedéséig.

A kancelláriának

Torda, 1696. augusztus 28.

Mint kedves joakaro Vraimnak Atyámfiainak barátimnak szolgálók és Istentül minden áldásokat kívánok kgltknek.

Az el mult postánnis irtam <volt> kgltknek, mellyet ujg hiszem kgltk eddig alkalmasint el vett, azért azokat nem iterálok, hanem
 5 tsak effectumat várom kgltktől, mind a' Csaki Vram dolgairól való tudositást, mind a' Consensus és Statutorianak Expeditióját, Melybennis Regiusok kik légjenek subnectaltam, az Inklusában meg láthattya kgltk.

Ertem hogj Fersner Vram de pondere salis¹ félre beszél, Melyre
 10 nézve kgltknek szándéka volna de 25 lapidibus salis sollicitandis,² de ne tselekedgjen kgltk abban semmitis a' Gubernium hire nélkül, mert jól vagjon most a' Só pondusa.

Cintzendorf Vram Qvietántiáit fel küldöttem; Azt a' pénzt én a' magam pénzemből tettem le, azért ha az Sido meg adgja, az én
 15 Dispositiom nélkül ne költse el kgltk, mert nekemis szükségem vagjon ott a' pénzre.

Publico nomine³ a' Gubernium a' mit irt kgltknek nem iterálok hanem ajánlom Isten oltalmában kgltkt. Torda 28 Augusti Anno 1696.

20 Kgltk szolgáló Attyafia, Komja, baráttya.

Bethlen Miklos

A mint kgyltek Cancellariavul sub dato 30. Juny irja, hogy kgyltek maga membrumi közzül kettőt, Meltosagos Palatinusne
 25 Herczeg Aszszonjhoz küldött, es rea kerdette hogj az ő Felsegenek be adott Memorialet ő Naga es Nennyei akaratyabol es hirivel subscribaltak es adtak be ő Felsegenek, es magais meghvallota, arrol ő kgilmek ketten a' kik oda voltak adgyanak Recognitiot. Azonban ottis azt a' Recognitiot a' Prothocalumban ha kgyltek akkor be nem irta, tartozik be irni. Interim ha nem tudom
 30 mint contradictal <ta> tis vagj az utan contradictalis, de Consensus

¹ a só súlyáról

² sürgetni 25 kősót

³ Hivatalosan

Expeditionem non potest impedire,⁴ veheteme en pedigh hasznat vagj nem vehetem, Tempus & Leges Transylvanicae docebunt.⁵

345.

A kancelláriának

Torda, 1696. szeptember 7.

Mint jo akaro Uramnak Attyamfianak, Baratimnak szolgálók es Istentől minden aldasokat kivanok kgyltekeknek.

Az el mult Posta napon kgyltekeknek nem lehete irnunk vagy irnom, mert valoba ros z hirünk érkezett vala, hogy a' nagy Armadat a' Török megh verte volna, es hogy maga a Török Csaszar Tömösvarhoz jött volna, olyan szandekkel hogj Erdelyben be jöjjon, es Tökölyi Uramat maga instelallya itt a' Feidelemsegeben, tegnapi érkezek mar a' nagy Armadabol az Elector levele, a' melly ezt a' felelmet kissebiti, mindazonal bizony mostis ugyan csak villogunk, mert Erbeville General 3. Lovas Regimennel vagjon csak Szasz Varosnal, nem itelven helyesnek Vas Kapuban megh allani, söt ugj fordulhat hogy Szasz Varosnalis fellyebb kel nyomulni, Brassonal vagyon ismet megh edgy Regiment Lovas, ez a' 4. Regiment vagyon a Mezöben, Gyalog mindis 3. Regimen vagyon a' Varosokban; A^a Gubernium innen tegnapi előtt el osztot, en es Apor Istvan Uram maradtott itt propter correspondentiam cum Excellentissimi Domini Generali Erbeville,¹ most mar continualodik az hir, hogy a' nagy Armada Tömösvarhoz jött volna, hogy a' Törökkel ujjolagh megh harczollyon, söt tegnapi előtt hallott a löves eppen Devaig, es etzakanak idejen nagy Tüzis latztot az egen Tömösvar fele, de ebböl az Ember megh nem tud mit conjicialni, mert a' Törökis ex vanitate² lehetet örömet es festivalis Tüzeket tehetett, eleg Francia Mestere leven a' ki vele jar a' Taboran, keves orak el hiszem a' hiret el vizsik mind²⁵ Becsben, mind ide; Mü^b Apor Urammal megh küldven az Elector

⁴ az egyetértés nem akadályozhatja a kibocsátást

⁵ az idő és az erdélyi törvények megmutatják

¹ a nagyságos Erbeville tábornok úrral való levelezés végét

² hiúságból

^a [előbb:] a [autográf javítás]

^b [előbb:] mi [autográf javítás]

levelet Gubernator *Uramnak*, úgy hiszszük hogj ö kglmeis az Urakkal edgyütt ide be jő, es akkor ujjolag tudositom kgyldeket. Torda. 7. 7bris Anno 1696.

Kgyltek szolgalo Attyafia Baratya,

30 ‘A Consensust en tsak simpliciter sine Donatione³ kivanom most expedialtatni. De Donatione Camerae est consultare ulterius & mecum correspondere,⁴ mellyetis el varok A Consensus mellé ordinarie addaltatik a Statutoriais.⁵

P. S. Udvarhelyszeki 3. szegeny Nemes Embert Farkas Mihály,
35 Ferencz es Sigmond^t akarja Galfi Pal *Uram* megh nyomoritani, es ugy hiszem nem egyebert, hanem azert ment most fel Becsben, kgylteket azert dolgokrol igy informalhatom: Ezeknek^d megh a’ Nagj Apjok per talem qualem contractum,⁵ kötötte volt magat in persona Jobbagjul Galfi Pal eleinek, mikor pedigh ez előtt edgj
40 nehany esztendővel szegeny idvezült Teleki Mihály es Mikes Kelemen Uramek Commissariuskodanak a’ Szekelysegen, ezek igassagokat producalvan, fel szabadultak a’ Jobbagysag alol, es osztan Armalist extrahaltanak, de 3mad iden nem szinten rendes uton, inaudita altera parte,⁶ ujjolag ismet Jobbagysag ala itele a’
45 Gubernium, de az utan ezek ele jöven igassagokkal, a’ Gubernium rejcialta ujjab revisiora a Tablara, salva appellatione ad Fora superiora,⁷ ebben vagjon a’ dolog ha azert valami Donatit vagj mit akarna Galfi *Uram* impetralni, kgyltek ne cselekedgye sine informatione,⁸ azok a’ szegeny Legenyek sollenniter protestalnak
50 es contradicalnak, mellyetis kgyltek ott prothocolaltasson.

Bethlen Miklos

346.

A kancelláriának

Torda, 1696. szeptember 14.

Mint kedves joakaro Uraimnak, Atyámfia, Komam, es Bara-timnak ajanlom kglteknek szolgalamat &c.

³ egyszerűen, adománylevél nélkül

⁴ A kamarai adományról még tanácskozni kell és velem levelezni

⁵ valamiféle szerződéssel

⁶ a másik fél meghallgatása nélkül

⁷ szabad fellebbezéssel a felsőbb fórumhoz

⁸ értesítés nélkül

^c...^c [autográf]

^d [előbb:] ezeknek [autográf javítás]

5ta *praesentis* költ kgltek nekem szollo levelet betsüllettel vet-
tem, es az mi az en *Privatumomat* nézi, a mellyekről ez előtt irtam,
5 nem iterálom, várom tsak successussat, es ahoz kepest alkalmaz-
tatom inter alia¹ kgltek joakarattjának meg köszönését es szolgál-
lattját.

Most penig tegnap oszolvan el innenn az *Gubernium*, az eö
kglmek tettzéséből kell kglteket tudositanom, es kérnem hogy
10 pro possibili munkalodgya az jövő Teli Quartely dolgat, mert a
mint a mi intentionk szerint Keresztesi Uramnak kell vala ezzel
az Inlusával el menni, es ezt procuralni, már azt az szegeny
Heisler *General Vram* halála, es az nagy *Armadanak* mi előttünk
bizonytalan hol létele, es minden Erdellyel valo *Communicatio*-
15 nak fel akadása el bontotta, azomban ihol October előttünk,
bizony félünk utolso pusztulasra ne jussunk, söt hogy végbe sem
vihettyük az jövő Qartelyt, ha olyan mertekben, es olyan rossz
disciplinával leszen, mint az el mult Téleonn volt, mert buza eb-
benn az Országban most az tavalyinal sokkal kevesebb leszen,
20 rész szerint az Tavaszii hóó; az után az Majusi szárazság, meg az
mikor osztan meleg kell vala, Juniusi Juliusi sok hideg esseó,
szamtalan Jég esső, ragya, meg kevesitven es el vesztvén. Szena
kiváltkeppen az Tavaszii szárazság miatt az Széna füveken; Az
Retekken penig az rettenetes Arvizek miatt semmi sem lött, nem
25 hiszem hogy egyszer Erdelyben jo szena olyan keves lett volna,
mint ez iden leszen. Zab ha be takar<it>hatnák, eleg lenne, de itt
mostis tsak egy nehany nap leön jo takarodo idő, meg meg néki
essősedék, Isten tudgya mi jo leszen belőlle. A szőlőis felő tsak
ugy ne maradgyon mint tavaly. Nem szükség kglteknek terjesz-
30 ni, tudgya az szegeny Haza állapottját, procurallya minel jobban
lehet.

A Penz dolgarolis nem lön semmi *Resolutio* az *Camáráról*, 1.
Augusti regen el tölt, 1. Septembris-is el telek, de ugy latom még
1. 8bris-is el telik, itt azomban az Penz tsak ugy jár mint ez előtt,
35 en bizony ezt az Hazát nagy nyomorusagtól s. veszedelemtől
féltem ebben az materiaban, mar Magyar Országban az Zlot tsak
90. Penzben jar, itt mostis 105. penzbe jar, az Penz verő Hazba
semmi surrogatumunk nincsen, mert azt bizony költsön mind ki
kérük tőlünk. Az minap *Rabutin Generalnak* adánk 10/m. Rhe-

¹ egyebek között

40 nes^a forintot, most ismet ad compassendos seditiosos milites²
Lichtenstein Fejedelemnek 8/m. A Portusrais bizony többet adt-
tunk s. szerzettem mar 12/m. Rhenes forintnál, már bizony nem
győzzük, immar majd elis jőne, mind az Vizen s. mind az Szara-
45 zon valo So szállittasnak ideje, s. Penz nincsen; Azomban azt sem
tudom en, merjünké az Maroson mégis koczkáztatni, holott a
minap az ket Armada közöttis oda leön hét ezer Soo, mellyről mit
irtam az Sidonak, volanter vagyon, en ha Assecuratiot nem küld,
bizony nem küldök, hogy osztan en fizessem meg. Ezzel ajánlom
Isten oltalmában kglteket. Torda. Die. 14. 7bris Anno 1696.

50 Kgltek

^bszolgalo Attyafia Komja barattja.

Bethlen Miklos

Kerem ighen kgyteket az en dolgomhoz kivantato Legale Testi-
moniumokat, es Instrumentumokat expediallya s-addgia ki, hi-
55 szem ha hasznat vehetem jo, ha nem, az az en karom, de nem
denegalhattya legitime. Ugy hiszem a vege Apafi Urammal valo
bekesseg leszen Mediatoribus Imperatoria Gratia & Legum Justi-
tia & Charitate.^{3b}

347.

A Thököly nővéreknek

Torda, 1696. szeptember 18.

Meltosagos Feydelem Aszszony kegyls Aszszonyom. Es melto-
sagos Groff Aszszonyok bizadalmas Aszszonyaim.

5 <Noha ertettem ugyan a Ngd, és kgytek Posonbol 19. Juny költ
leveleből az Apafi Uram kezénél levő Zalagos Jozzagok felett én
vélem valo vegzesenek változtatására>

Jo emlekezetiben lehet Ngdnak és kgyteknak, mikeppen ada
ennekem Veszszöst per Contractum Retractionem & Plenipo-
tentiam.¹ En azert betsülletes emberek Tanatsaval elvénn azok

² a zúgolódó katonák megfékezésére

³ a császári kegyelem, a törvényes igazság és a szeretet közbenjárására

^a [javított szó]

^{b...b} [autográf]

¹ szerződés, visszavonás és teljhatalom címén

mellett azonn Falut <ugy mint> Groff Pekry Uram kezéből ki
10 foglaltattam, és vagion hatra tsak az, hogy említett Groff Uram
verificallya, ha valami penzt tartozike Nagod vagy kgytek eö
kgynek refundalni, hogy így azt "ha illik eö kgyne számara" a
8000. Rhenes forintbol ki vévén a többbit Ngdnak és kgyteknek
le tetessem^b Betsbe, mellyre kesz vagiok mindenkor, à mint ezen
15 levelem megh ado betsülletes Cancellistak Balko Mihaly es Biro
Moses Uramek szovalis vilagosittani foghjak. Varom azert to-
vabbis Ngd es kgytek jo akarattjat, és parantsolattyat, keszenn
levenn a Requisitumok Groff^c Pekry Uramtol valo teöb adossa-
goknak kereseséreis. Ezzel ayanlom Isten kegyes oltalmaba Ngdt,
20 és kgyteket. Datum Tordae, die 18. 7bris 1696.

348.

A kancelláriának

Gyulafehérvár, 1696. október 8.

Mint kedves jo akaro Uraimnak, Atyamfia, Komam es Bara-
timnak szolgálok kegyelmeteknek.

Ertettem hogy a' melly Extractust vagy Ratiot a' minapiban fel
küldöttem a' Soorol, kgytek el tevesztette volt, im azert ismet
5 parjat küldöttem, es mivel ez csak pro praegustu vel pro praelumi-
nari uberioris Rationis¹ megyen fel, aztis nem sokara fel küldöm.
Interim kgytek urgeallya a' Penzt ad promotionem Salis,² mert
a' mint en Vorster Uramnakis megh irtam, en protestalok, hogy
most penz nem leven, ez a' gyönyöruseges 8beri Idö ki vesz a'
10 kezünkböl, valamint szinten tavaly, az Inclusak bövebben infor-
malljak kgylteket. A Szegeny Palfi javait kgytek registráltassa, es
a' Regestrumat nekem külgje le, nem azert hogy nekem valami
praetensiom volna jovaihoz, vagy arra vagjnek, hanem Bethlen
Gergely Uramnak leven Praetensioja, had procedalhasson ö
15 kgylme, Jussanak kezhez vetelere rendes uton.

^a...^a [margón]

^b [előbb:] tegyem

^c [előbb:] Pekry

¹ izelítőül vagy előzetes tájékoztatásul a bővebb elszámoláshoz

² a szószállításra

2° Mivel Biro Moses *Uramnak*, mind fizetesevel, mind Asztal tartásával ados volt, es Biro Moses *Uram* a Guberniumnak küldött Supplicatiot felölle (:mellyet ugyan jól cselekedett, de hogy engem negligalt, nem jól cselekedte,;) per verum computum³
20 contentaltathassek kgyltek által.

3° Minthogy szegeny Palfi *Uram* ott letembenis vett volt az Ország penzeből kölcsön, az utanis hihető kgyltek kezéből is vett, hogy az Ország ne defraudaltassek, ezen vegekre hogy kgyltek kezét rá tötöte volt azon jokra, ighen jól cselekedte. Ha valaki Palfi
25 *Uramnak* Successort akar temporariust, akar örököst denominálna az en hirem nélkül kgyltek ne admitalya, hanem a' mint kgyltek p. t. Czako *Uramra* denominalta a' Registraturat ö kgylme fungallyon, valamigh per suas vias⁴ más rendeltetik, vigjazzon kgyltek a' szegeny Partiumban levő Varmegyék dolgára,
30 felünk attól, hogy a' Posonban denominalt Dicatorokot nem admittaltuk, ex illa injuriis⁵ nagy Quartellyal megh nyomorityyak őket, mi ugyan nem sokára erről publico nomine bővebben irunk, ezzel most *Isten* oltalmában ajánlom kgylteket. Gyula Feiervar. 8. 8bris 1696.

35 Kgyltek szolgáló Attyafia Komja es Barattyá.

Groff Bethlen Miklos

A Partiumbeli Varmegyék dolgot Palm *Uramnak* kel kivált ott recommendálni, mert itt mi Lichtenstein Feidelemnek elege recommendaltuk.

349.

Apor Istvánnak

Gyulafehérvár, 1696. október 10.

Groff Apor István *Vram* Guberniumban való hivatalára válasz
Albae Juliae 10 Octobris Anno 1696

Edes Komám *Vram* &c.

Kgld izenetét Kászoni *Vram* meg mondá; En édes komám
5 *Vram*, mind most, mind másszor valamikor az eo Felséghe szol-

³ a valós elszámolás szerint

⁴ a maga útján

⁵ ebből a törvénysértésből is [olvasd: injuria is]

gálatnya, es itt ben lévő Hadainak tartását illető Materia forog fenn, mindenkor jo szivel fel mégjek, de most ezekben az veszeke-
dő materiákban, in qvibus de meo honore agitur,¹ jobnak itilem
ott nem lenni, másként mindenben kívánok szolgálni és engedel-
meskedni.

Albae &c.

Kgld köteles szolgálja Sogora Komja

P. S. Mondgja köteles szolgálatomat kgld az Vrnak Gubernator Vramnak és ezen írásomat mutassa megh.

¹⁵ ^aA melly levelet post Complationem² irtunk volt ex Gubernio Khinsky Lichtenstein es Rabutin Ureknak es kettenn Gubernator Urammal subscribaltuk volt, es maradott en nállam az el küldésre post detectam mihi Protestationem ignominiosam³ azokat a leveleket adresalvan így vissza kültem Apor Istvan Uramhoz és eö kegyeme el hiszem Gubernator Uramnak küldötte.

²⁰ Post Diaetae & Gubernii solutionem, & harum signationem statim innotuit mihi negotium tale, quod me cogit subscriptionem meam Cassare, & has medio Illustrissimi Domini Comitis Apor ad Excellentissimum Dominum Gubernatorem remittere.⁴ Albae. 12
²⁵ 8bris Anno 1696.

Comes Nicolaus Bethlen^a

350.

A kancelláriának

Gyulafehérvár, 1696. október 12.

Spectabiles ac Generosi Domini Frater Compater & Amici observandissimi.

Mitto acclusas, & breviter significo talem hic in Diaeta diebus 9. 10. 11. Octobris praesentis Tragaediam a miseris Statibus esse
⁵ lusam, cui similem Transylvania a saeculo non vidit, sed nolo

¹ melyekben tisztességemről van szó

² a kibékülés után

³ a méltatlan tiltakozás leleplezése után

⁴ Az országgyűlés és a gubernium feloszlása, valamint ezek jelentése után nyomban olyan dolog jutott tudomásomra, ami arra kényszerített, hogy aláírásomat érvénytelenítsem és azokat a tekintetes Apor gróf úr révén visszaküldjem a nagyságos gubernátor úrnak.

^a...^a [autográf]

referre. Protestationem meam protocolari, & ex officio Cancellariae cum Excellentissimo Domino Comiti Khinsky communicari cupio, & Vestras Dominiones divinae tutelae commendans maneo

¹⁰ Earundem Dominationum Vestrarum

Frater Compater Affinis, & servus denique ac
Amicus addictissimus
Nicolaus Comes de Bethlen

Albae. 12. 8bris 1696.

351.

Kálnoki Sámuelnek

Torda, 1696. október 16.

Kalnoki Uramnak irt level Parja 16. 8bris 1696.

6. Praesentis költ kgyld levelet becsülettel vettem, tudositasat megh szolgalom, es jovallom amaz proverbiumot forgassa gjakran kgyld. Imminente Lupo Tauri Cornua jungunt.¹

⁵ 12. Praesentis irtam a' Cancellarianak es küldtem inclusaba edgy derek Protestatiot, abbol kgyldtek sok lument vehet, es nem sokara fel megjen az említett Tragaedianak Relatioais kgyltek kezehez.

¹⁰ A melly titkos Instructiot mar az Urak publicaltak, es Informationak nevezik, es szep subtilitassal, ut Aulae oculis Fucum obducant,² az Orszaggal az három Pecset alatt irattak ö Felsegenek es Meltosagos Khinszki Uramnak tantum in generalibus.³ Hogy ö Flge es ö Naga bocsassak Groff Csaki Uramat jo valaszszal minel hamarabb, csak arra valo hogy az az illegitime költ titkos Instructio per multitudinis assensum legitimata habeat pondus coram
¹⁵ sua Majestate, Scopus autem est eversio mea, & Vestra omnium Cancellariae membrorum, & stabilitio Domini perpetui illorum illius Ligae Fabrorum, quos inter subscribens unus est etiam

¹ Ha farkas közeledik, a bikák egymás mellé szegzik szarvukat.

² hogy az udvar szemébe port hintsenek

³ csak általában

Dominus Gabriel Josika,⁴ kiről kgyld ir, & *Advocatus omnium*
20 *Dominus Comes Ladislaus Csaki*.⁵

Nagy szükségem jöt teszen kgyld, ha a' Palfi *Uram* Copiajat le küldi nekem, quo citius eo melius, mert a' melljet az Orszagnak publicáltak, abba kevesebbet hiszek lenni mint a' Palfieba vagjon. A Palfi *Uram* irasit pedig kgyltek Cancellariavul senkinekis ki ne
25 adgja az Ur Khinszki *Uram*, es en hirem nélkül, *Secreta Cancellariae & ejus membrorum debent esse sacra*.⁶

A' mit kgyld ir, hogy *Diametraliter Contra Diploma est*,⁷ bizony az ellen & contra 10mum *Articulum Instructionis Domino Gubernatori datae*⁸ vagjon, de azt itt *verbis constantissime negant, Actis firmissime agunt. En quod ad me*⁹ arra soha sem vagjtam sem vagjok, de in genere szolvann *ex conscientia talis perpetuitas non est e Regis & Reipublicae*.¹⁰ Ott mehet kgyltek annak a' munkanak jobban vegere, es tartozik velle *ex Fide erga Caesarem, Patriam, & suum Officium*.¹¹ Most többet nem irhatok. Kgyld *Szent Kereszti Urammal* közöllye, kinek erre relegaltam. Torda. 16. Octobris. *Anno Domini 1696*.

352.

Szentkereszti Andrásnak

Torda, 1696. október 16.

Szent Kereszti Uramnak sub eodem dato.

Edes Komam *Uram*

6. *Praesentis* ir nekem *Kalnoki Uram* meritalis es confidens levelet, melljet nagjra becsüllök, valaszomat kerte, hogj kgyldel
5 *communicallja. Tsudalom kgyld de eodem dato*¹ nem irt, mind-

⁴ a tömeg egyetértése révén törvényes színezetet kapjon Öfelsége előtt, a cél az én kiforgatásom meg a kancellária minden tagjáié, és e szövetkezés létrehozói örökös iraságának biztosítása, akik között az egyik aláíró Jósika Gábor úr is

⁵ és mindnyájuk ügyvédje Csáki László gróf úr

⁶ a kancellária és tagjainak titka szent legyen

⁷ homlokegyenest ellentétes a diplomával

⁸ és a gubernátor úrnak adott utasítás 10. szakasza ellen

⁹ szóval állhatatosan tagadják, tettel erősen gyakorolják. Bizony, ami engem illet,

¹⁰ lelkiismeret szerint az ilyen állandóság nem áll a király és az állam érdekében

¹¹ akarni a császár, a haza és saját tiszte iránti hűségből.

¹ ugyanazon kelettel

azonaltal gondolom hogj a' mig en Feiervarrol *Szent Miklosra* jartam a' level oda keres most. *Ajanlom Istennek* kgdt Torda 16. 8bris 1696.

Kgyld szolgáló Komja

Groff Bethlen Miklos

353.

Szentkereszti Andrásnak

Bethlenszentmiklós, 1696. október 25.

Szent Kereszti *Vramnak* 25 Octobris 1696

A melly Relatiot és annexakot én némely nap oda küldöttem az Cancellarianak a Fejérvári Tumultusrol, kglđ abban mindgjárt készittessen el égj párt, és adgja Lichtenstein Fejedelemnek, mert ⁵ kiváltképpen ő *Ngnak* szükséges ezt éggjiknek tudni, és kglđ mind a' *Qvartélyok* dolgát, mind penig ezt ő *Ngával* munkálodgja mindenek felett, mert, mikor ő *Nga* ki mene az országból, minde-
neket szép csendességben hagja, de mihelt alig ére ki az országból mindgjárt lön az a' rut támadás.

¹⁰ *Ratkai Uram* által *Szalvinioni Vrammalis* communicálni kel ezen dolgot cum praescitu tamen *Excellentissimi Domini Comitis Khinsky*,¹ ugj *Palm* es *Wejsemberg Urralis*.

Koma tsak oly dolog volt azért az, most már ki kezdi vakarni a tyuk, hogy ott engemet akkor a' mikor az ország a *Praesidenssel* ¹⁵ fel akart jöni a' *Palotára*, bé akartak rohanni és a' *Tanátsba* engem meg ölni. Szapora beszédü és sok nyelvü ember hire ugjan, de végére mégjek jobban. *Ajanlom &c Szent Miklos*

354.

A kancelláriának

Torda, 1696. október 27.

Mint kedves jo akaro *Uraim Atyamfia* es *baratimnak* szolgálók és *Istenteől* minden aldasokot kívánok *kknek &c*.

¹ azonban mégis a nagyságos *Khinsky* gróf úr előzetes tudomásával

Kegytek 13. praesentis keölt levelet a meltosagos Aulica Camera Intimatioja parjaval egygyütt betsüllettel vettem, kerem kgyteket expediallya minel hamarebb una cum Statutoriis,¹ és bizonyos alkalmatosság adatvan külgye le. Nekem ugy tettzik, hogy mivel a Melt. Camara azt a Conditiot ad Calcem fel tette, szükségesez lesz nem tsak a Contractust, hanem a Memorialetis'belé irni a Consensusba, mert másként az a Cameralis Conditio megh nem ertetik, quia Intimatio relegat ad Supplicantes.² A Contradictiot ertem, de arra kegytek nem tartozik cessalni, hiszem ha Statutio-
ba megien a dologh akkor előtte lesz ha ki contradictalni akar.

Nekem sok vásárlásra, es penzre van szükségem, kerem kgyteket szerezzen a Cassabol fl. Rh. 2500 es addgia Szent Kereszti Uram kezebe, kinek erogatiojarol disponaltam.

Gondolvann nem jo halogatnom, im fel kültem a Feyervári Tempestat historiajat, haec est verissima Relatio,³ akarki mit mondgyon felölle. A melly Protestatiot irok sub B. azt mar kgyteknek fel küldöttem sub dato-12ma praesentis ex Alba Julia⁴ Ezt a Relatiot penigh Melt. Kinsky Urammal data occasione communicalni kell, ne falsa & pejora intelligat,⁵ de maskent kegytek absque necessitate⁶ ne spargallya Ayanlom Istennek kegyteket. Torda. 27.^a 8bris Anno 1696.

Kegytek Attyafia szolgaja barattja

Bethlen Miklos

25 Tudosittson kgytek mikor Groff Apor Uram resolvaltattott Tordaba, hat Kemeny Janos Uram resolvaltattotte Kolosba, &si Ita quare non expediatur?⁷

355.

A kancelláriának

Gyulafehérvár, 1696. november 4.

Az Cancellarianak Fejervar 4. 9bris 1696.

¹ a határozatokkal együtt

² mert a tájékoztatás a kérvényezőkre utal

³ ez a leghitelesebb tudósítás

⁴ folyó hó 12-i dátummal Gyulafehérvárról

⁵ nehogy hamisat és rosszindulatút halljon

⁶ szükség nélkül

⁷ és ha igen, miért nem küldték ki?

^a [21 (?)-ből javítva]

17. es 20.dik *praeteriti* költ kgltek leveleire valaszt eddig nem tettem. Hogy kgltek Vorster Uramon zaklatodott, azt igen igen jól tselekedtte, de Ajbekker ide még eddig nem érkezék, az időből
5 pedig mar úgy látom majd ki kopunk, írja Vorster Uram ugyan egy leveleiben nekem, hogy *qualitercunque* tsak küldgyöm le még ezen az Őszön az Hajokot Szegedre Soval, de egy tsepp *Assecuratio* sem ir mellette sem *Vertheimb Plenipotentiarius*, sem az mi nagyobb az *Aulica Camara*, hogy osztán en rajtam vegyék meg
10 jövendőben, az mint *mostis* tselekednek nemelleyek, hogy rendkívül *tumultuallattatyák* az Országot ellenem, en bizony nem tselekeszem, mellyről specialiter tudosittom rövid nap kglteket, mert az *Administratorsagotis* egyyaltallyaban *resignalni* akarom, soha ilyen *betstelenséggel* nem viselem, az *Resignatoriat* pedig az ő
15 idejeben fel küldöm mind az *Palatinalis Parsnak*, mind az *Camaranak*, mint hogy azoknak hire nélkül ki nem álhatok belőlle mód nélkül.

Palfi Uram dolgaban valo kgltek *Processussat* ditsirem, más sem okozhattya kglteket senki merito.

20 Hogy kgltek az en 12. *praeteriti* Fejervarrol irt levelemet szomoruoan olvasta, bizony nem tsudáлом, hiddgye el kgltek meg sirathatná ember ennek az Országnak rettenetes *Confusioit*, mellyek *mostis* szüntelen agitaltatnak, es en ehez hasonlo *Confusioju* Gyűlest bizony soha sem értem az mitsodás ez, még mái
25 napighis, mellyről *dietim* többet fog kgltek érteni, mint hogy el hiszem eddig el vette 23.dik irt derék *Relatiotis*, ez utánnis en *Clanculummal* nem járok, hanem kgltekhez *tanquam in authenticum et credibilem locum*¹ *dirigalom* az derék *Informatiokot*, et *vestrum est implere partes Bonorum Virorum*, et *collective bonae*
30 et *justae Cancellariae*²

A *Cancellisták* asztaláról valo dolgot *proponaltam* az *Uraknak*, de még nincs *Resolutioba*.

Palfi Uramnak a mi penze *Taxaban* vagy *Fizetesben* hátra volna, *illo suo tempore decidentur*,³ de jól írja kgltek hogy Palfi
35 *Urnak* része *vagyon* az *Taxaba* holta utánnis, de sohol sem emlitti kgltek, hogy hát az en részem az *Taxabol* hol *vagyon*, pedig en Isten hirevel még eleven volnék.

¹ mint valami illetékes és megbízható helyre

² és a ti dolgotok, hogy egyenként derék emberek legyetek, együttesen pedig jó és igazságos kancellária

³ majd a maga idejében elválík

Mitsoda Praetensiojok legyen az Magyar Országi Meltosagos Statusoknak tam quod ad Cancellarium, quam quod ad Partes Hungariae,⁴ tudom, tanto Sanctius et circumspectius ergo Domini agite partes Vestras, in servitio Patriae,⁵ mert en nem hiszem sohais ő Felghe arra mennyen; Kerem is kglteket keresse elé kgltek az több irások között az mellyet en ott hagyttam kgltek kezében: Rationes quare Partes Hungariae Transylvaniae annexae, a Transylvania salvo Diplomate avelli non possint,⁶ mert ezt az materiát vivide kellene tractalni, et Commissionem illam vel Tribunal urgere, ut restituerentur Bona in terris recuperatis,⁷ mellyről az Gubernium most tsak azért nem írhat, hogy az szegeny Bethlen Elek Uram Apoplexia által valo halála (:mellyis ez éttszaka esett, estve nyolcz orakor ütötte meg az Gutta, 2.^a orakor ez éttszaka ki nyujtoztatták:) mulattattya el, de en anticipálni azért akarom, hogy azokat az irásokat kgltek keresse elé, hogy mihelyt kgltek erről az Gubernium levelet veszi, procedalhasson az dologba.

⁵⁵ Praemonealnom kell penig kglteket ezekről az dolgokrol:

1. Mi annak az oka, hogy az miolta en onnet le jöttem, de Publicis mellyek indecise maradtak, soha azolta semmi tudositast nem tön kgltek.

⁶⁰ 2. A miolta Czaki Laszlo Uram fel mentis, sem ő kglme, sem kgltek semmit de Publicis, in Publica et Legitima ipsius Domini Comitis Instructione positus⁸ nem irt.

⁶⁵ 3. Ugy hallom, sőt tapasztalom mind en, s mind masok, es az Gubernium magais érzi, hogy kgltek minden féle Grationaleket, Privilegiumok Confirmatiojat et similia, minden en tudositasom nélkül tsak expedial mindegyre, mellyet nem jovalhatok s nemis admittalhatok, hiszem könnyü volna kglteknek engemet tudositani, s el tavoztatná kgltek az Scandalumot véle, eggy általlyaban az Guberniumis ezt nem admittallya, kerem azért kglteket alkalmaztassa kgltek magát. Vice Cancellarius Uram Irja <...> enne-

⁴ mind a kancelláriát, mind a magyarországi Részeket illetően

⁵ tehát, Uraim, annál derekasabban, lelkiismeretesebben és körültekintőbben végezzétek dolgotokat a haza szolgálatában

⁶ Okai annak, miért nem választhatók el a diploma megsértése nélkül Erdélytől Magyarország Erdélyhez kapcsolt Részei

⁷ és sürgetni azt a bizottságot vagy bíróságot, hogy a visszaszerzett területeken visszazapják javaikat

⁸ a gróf úr hivatalos és törvényes megbízásába foglalt közügyekről

^a [előbb:] 12

⁷⁰ kem, hogy az Calefactorsagra valo 60. forint Czako Uramnál maradt, az Conferentialis Hazat penig Vice Cancellarius Uram ő kglme procuralta, azért az en vekony itiletem szerintis, azt az penzt adgya oda kgltek ő kglmének. Most kglteknek többet nem irhatok. Ezzel ajánlom Isten oltalmában kglteket. &c.

356.

A kancelláriának

Gyulafehérvár, 1696. november 6.

Mint jó akaro Uraim s-Atyámfia es barátimnak szolgálók Uraim kegyteknek &c.

Ezt a Transumptumot én kgyteknek azért küldöttem, hogy per humillimum Memoriale vel Relationem solitam¹ kegytek inpet-rallyon es expedialhasson Regius Consensust; Es ahoz valo Statu-toriat énnékem minel hamarebb, és külgye le. A Statutoriaba belé irhatni Officiales Comitatus Tordensis. & Sedis Siculicalis Aranyas. Requisites Capitulí Albensis & Claudiopolitani. Et Scribas Cancellariorum, quorum nomina sunt in Lista adjuncta.²

¹⁰ A kgytek jó akarattyat megh szolgálom s-Ayanlom Istennek kegyteket Albae 6.^a 9bris 1696

Kgytek Attyafia szolgáló barátja

Bethlen Miklos

357.

A kancelláriának

Gyulafehérvár, 1696. november 26.

Mint kedves jóakaro Vraim Atyámfia barátimnak szolgálók és Istenől minden áldásokat kívánok kglteknek.

14^{la} költ kgltk levelét jó ideje vettem. Es noha volna nékem a' kglk állapottyáról kiváltképpen való írásom, de halasztanom kel

¹ alázatos feliratban vagy a szokott módon

² Torda megye és Aranyos székely szék tisztviselőit, a fehérvári és kolozsvári káptalan adószedőit, a kancelláriák írnokait, kiknek neve a mellékelt jegyzéken áll.

^a [javított]

5 más alkalmatosságra, mivel sok Distractioim miatt nem irhattam, ez éttzaka penigh a' Posta el mégjen, hanem kételesenitetem ezt az Includát oda küldeni; Azért kíváltképpen, hogj ezt az dolgotis tudgja meg az Cancellaria ex rei veritate¹ mint volt, és más oldalfélt valo Relatioknak ne adgjon hitelt, Erre az írásra penig
10 adott alkalmatosságot az Includált írás <vegiben?> mellé tett levél Párja, és arra valo superscriptio^a, mellyet abbol kgltk meg láthat. Ugy tudom a' minapi Gyülésbéli Tumultusrolis Relatiot és kglknek a' Cancelláriának levelet fognak küldeni az ország neve alatt, mellyis ha ugjan el mégjen én arról nem tehetek, En ezt a'
15 mit kgltk kezéhez küldök, nem kívánom hogj kltk spárgállya, hanem ha a' dolog kételeseniti, Mit irtanak légjen vagj mit irnak a' Statusok neve alatt ö Ngk s-ö kglk, én azt nem tudom, mert énnékem Párt benne nem adtak, Eo Ngk s-ö kglkis, az én minapi Relatiomat nem tudgják de a' Protestatioimat és a' mostani Includát
20 tudgják, mert írásban adtam bé ö Ngkknak s-ö kglknek, de ö Ngk s-kgk, vagj mondgjam a' kik ö Ngk s-ö kglk neve alatt élnek, sem az én ellenem valo terhes^b Protestatiot sem egjeb munkájokat soha írásban nem adták ez mái napig, el hiszem ha ad Judicium mégjen a' dolog az én szom csak a' lészen, I: petit Par.² Hihető
25 az Actorea Parsis akkor Petet Par, & tandem fiet Judicium.³ Noha én, ut ut maxime laesa Pars,⁴ a' mint ennek az Includának végi-bennis meg lattzik, semper obtuli et dedi optionem Pacis vel Juris.⁵ Melyre mostis kész vagjok.

A sokszor sollicitalt Consensust, és a' Transumptumra valot
30 similiter ne késleltesse kgltk, el hidgje kgltk, sok és nagj gonoszra adott alkalmatosságot az az Cunctatio, és minden ember tsudálylya azt, hogj én Cancellarius lévén nem tudom kglkkel expediataltni az magam dolgait.

Ide se Pénz, se Válasz, a' Palatinális Parstol nem jö, sem kglmtektől az vélek valo szám vetés, bár tsak pro Anno 95, a' Qvietantiák szerint percipiált 102/m égj néhány száz Soo Ratioját igazítaná kgltk, qvo citius eo melius, itt nagj zugolodás, és bizony mélto zugolodás vagjon miatta, hogj semmi pénz nem jö, hát még az

¹ igazság szerint

² Alperes: másolatot kér.

³ a felperes is másolatot kér, és aztán lehet tárgyalás

⁴ mint a leginkább sértett fél

⁵ mindig adtam választási lehetőséget a békesség vagy a peres út között

^a [előbb:] sub

^b [beszúrva]

40 Istenért in Anno 96, juxta Qvietantias percipiált Sorul, mellyis Száz ezernél többre mégjen. Errölis proxima occasione bővebben irok kgltknek, Most Ajánlom Isten oltalmábann kgltkt. Albae Juliae dje 26 Novembris Anno 1696.

Kgltk szolgáló Attyafia baráttya

Bethlen Miklos

358.

III. Frigyesnek

Gyulafehérvár, 1696. december 1.

Serenissime ac potentissime Princeps et Elector, Domine, Domine mihi clementissime!

Cum singulari animi mei ac totius Ecclesiae Reformatae Transylvanicae gaudio audivi ac intellexi, quod vestra Serenitas ex innata sua clementia et admiranda erga Religionem Reformatam devotione in animum induxerit tres a nobis Reformatis recommendandos studiosos Transylvanos in Illustri Francfurtensi universitate sustentare ex Collegiis Transylvaniae. Pro qua Vestrae Serenitatis clementia ego indignus quidem, sed supremus in Transylvania ecclesiarum et scholarum Reformatarum Curator, maximas totius Ecclesiae nomine ago gratias, simulque quam humilissime vestrae Serenitati recommendo primarium et praecipuum hic in Transylvania ex scholis, Collegium Nostrum Reformatum Nagy-Enyediense fundatore serenissimo quondam Gabriele Bethlen Transylvaniae Principe clarum, ut hoc beneficium erga hoc praeprius quam clementissime exercere dignetur, simulque studiosos Curatorum et Professorum recommendatione munitos et suo tempore ad oscula manuum vestrae Serenitatis mittendos, quam benignissime in suam gratiam recipere velit. Rogamus et simul Deum T. O. M. oramus, ut vestrae Serenitatis vitam ac fortunam ad annos perpetuos prolonget, simulque tam personae vestrae Serenitatis. quam toti Serenissimae Electorali Domui amplissime benedicat, et quam diutissime in bonum totius Christianitatis et emolumentum ecclesiarum Reformatarum, inter quae illas nostrarum Transylvanicarum consolationem conservet et prosperet. Albae Juliae 1 Decembris Anno 1696.

359.

Eberhard Christoph Balthasar Danckelmann-nak

Gyulafehérvár, 1696. december 1.

Tiszteletreméltó Kegyelmes Pártfogó Urunk!

A híres erdélyi Nagyenyedi Kollégium professzorai jelentették nekem, hogy a hatalmas Választófejedelem Ófelsége a református vallás iránti vele született és bámulatra méltó kegyességétől, valamint Méltóságod odaadó fáradozásától indítva elhatározta, hogy Erdély kollégiumaiból általunk ajánlandó három erdélyi református diákot az Odera melletti Frankfurt híres egyetemen ellátásban részesít. Méltóságodnak ezért a fáradozásáért és jóakaratáért én, mint Erdélyben a református eklézsiáknak és iskoláknak — bár érdemtelenül — főgondnoka, az egész egyház nevében igen nagy köszönetet mondok. Egyszersmind a legmélyebb alázattal Méltóságod figyelmébe ajánlom az itteni erdélyi iskolák közül a legelső és leghíresebbet, a fentebb említett, alapítójáról is, néhai Bethlen Gábor őfelségéről, a Római Szent Birodalom hercegéről és Erdély fejedelméről híres Nagyenyedi Református Kollégiumunkat avégett, hogy ezt a jótéteményt elsősorban ennek javára igyekezzék Méltóságod fordítani. Egyúttal kérjük, hogy a kurátorok és professzorok ajánlásával ellátott és a kellő időben Ófelségéhez kézcsoakra odaküldendő diákokat minél nagyobb jóindulattal pártfogásába venni kegyeskedjék.

Gyulafehérvár, 1696. december 1.

Gr. Bethlen Miklós,
Erdély kancellárja,
a református eklézsiák főgondnoka

360.

Daniel Ernest Jablonskinak

Gyulafehérvár, 1696. december 1.

Igen jeles Jóakaró Uram,

A kiváló erdélyi Nagyenyedi Kollégium professzorai jelentették nekem, hogy a Felső és Nagyhatalmú Választófejedelem veleszületett kegyelmességétől és a református vallás iránti csodá-

⁵ latra méltó buzgóságtól indítatva, Kegyelmességed fáradozásának eredményeként kegyeskedett az erdélyi kollégiumokból általunk, reformátusok által ajánlandó erdélyi tanuló ifjacról a híres odera-frankfurti egyetemen gondoskodni. Kegyelmességed eme fáradozásáért és jóakarataért én, a bizonyára méltatlan, de Erdélyben a református eklézsiák és kollégiumok főgondnoka, az egész Egyház nevében forró köszönetet mondok, s egyszersmind alázatosan Kegyelmességed pártfogásába ajánlom az itt Erdélyben lévő iskolák közül a legelsőt és legjelesebbet, a néhai Bethlen Gábor, a Római Szent Birodalom és Erdély felséges fejedelme ¹⁰ alapítása folytán hírneves, fennebb említett Nagyenyedi Református Kollégiumunkat, hogy eme jótéteményt Kegyelmességed elsősorban ennek biztosítani igyekezzék, s egyben kérjük, hogy a gondnokok és professzorok által ajánlandó tanuló ifjakat szíveskedjék minél kegyesebben oltalmába fogadni.

Gyulafehérvárt, 1696. december 1-én.

Gróf Bethlen Miklós
Erdély kancellárja,
a református eklézsiák főgondnoka

361.

A kancelláriának

Torda, 1696. december 8.

Mint joakaro Vraim Atyámfia és barátimnak szolgálók és Istentül minden áldásokat kívánok kknnek.

Kgltk 21. praeteriti költ levelét betsüllettel vettem, eddig választ réa nem tehettem, mivel az ország Gyűlése sok haszontalan ⁵ idő töltéssel, én ellenem valo sok factiok és illetlenségek követésével *usque ad penultimum 9bris*¹ tartá, és osztán mondani majd tsak el olvada, nem volt utollyára hét Regalistánál több, és égj égj Vármegjéből éggj követ, némellyikből éggjis nem akadott, mégis réa érkeztek hogj Zabaniano Calamo et Stylo valde acuto² égj ¹⁰ ellenem valo Informatiot irjanak, és égj levelet kgltknek Cancellariaul, fel küldöttké, nemé, nem tudom, mert a Generalis Méltó-

¹ november utolsó előtti napjáig

² Zabanius tollával és nagyon éles fogalmazásban

ságos Gubernator Vramat kéttzeris meg intette, hogj afféle hijjába
valóságok nélkül légenek el, söt ö kglme reconcilialodgjék én
velem, a' mint hogj pariter engemetis az reconciliatoria intett,
15 mind Generalis Vram, mind Komornyk és Apor Vramék, és ugjan
Mediatorokul jártákis köztünk a' dolgot; En mint hogj vétkemet
soha nem tudtam s-ma sem tudom, kivántam azt, mint hogj eo
kglk Actorok, tegjék írásban Actiojokot, és bizony kész vagjok
tam omnibus, qvam singulis satisfacere si peccari; Econtra³ énis
20 írásban tészem az én meg bántodásomat, melly in compendio az:
Qvod ego de Vita, Fortuna, Bona Fama, et Amore Patriae,
Credito et Gratia apud Caesarem & Aulam periclitor per Conspi-
rationem secretam Tordensem, & sic qvamvis extreme laesus,
tamen paratus sum, sive Juris stare, sive Pacem honestam facere.
25 Approbatum a Mediatoribus, ut res utrinque scripto agatur,⁴ De
Meltgs Gubernator Vram eo kglme el halasztotta, okozván azt,
hogj eo kglme in privato Personae meae sit Amicus,⁵ hanem az
Guberniumnak s-az Statusoknak volna gondgja velem &c. Sic re
infecta discussum est,⁶ Engem Istennek hála Conscientiam nem
30 vádol, hogj sem Gubernium ellen, sem Statusok ellen, sem ö
kglme ellen vétettem volna, sem hogj gonoszokra igjkezetem
volna, a' mint a' kgltk kezébenn fel küldött Protestatiok Relatiok
meg mutattyák, de ezt nem terjesztem, Videat et decidat DEus &
Caesar.⁷ E miatt a' sok Zavarok miatt nem lehete az Particularis
35 Ratiotis az sorol énnékem eddig fel küldenem, mert rettenetes
nagj Zelussal még in 7bri nékem lázzaszták az Országot, hogj égj
néhány száz ezer forintot adott az Sido az soért, hanem mindgjárt
adgjam elé, nosza Exactorokat, Alvintzi Péter Kereszturi János,
Zabanius, Kereszturi István, Horvath Ferencz, Inczedi Pal Vra-
40 meket &c. qvorum Caput fieret Dominus Praesidens Alexius
Bethlen, et post mortem ipsius Dominus Comes Laurentius Pek-
rj;⁸ A mint ezeknek az betsülletes Embereknek Etsedj Péter,

³ mind mindnyájuknak, mind az egyeseknek eleget tenni, ha vétkeztem; viszont

⁴ Amit én életemben, vagyonomban, jó híremben, hazaszeretetemben, a császár és az udvar előtti hitelemben és kedveltségemben a titkos tordai összeesküvés következtében veszítettem, és így súlyosan sértett vagyok, mégis kész akár pörösködni, akár tisztos békét kötni. A közvetítők javallják, hogy az ügy mindkét részről írásban folyjék,

⁵ saját személyében az én barátom

⁶ Így a dolog annyiban maradt;

⁷ Lássa és ítélje meg Isten és a Császár.

⁸ ezeknek vezetője Bethlen Elek elnök úr volt, és az ő halála után Pekry Lőrinc gróf úr;

tanquam Commercij hujus Exactor vel Inspector,⁹ Extractust
vagj Ratiot adott, én nem tudtam, hát ugj volt Alvintzi Péter
45 Etsedi Péterrel, mint a' Muszka Császár az Török Császárral,
mint ha hetvenhét Reversalisos számtartó vagj Udvarbiro lett
volna, olyan csufos Labyrinthusokban hozták magok magokat,
hogj midön azt az Extractust először bé adta Déákul, mellyet
kgltknekis fel küldöttem, azt nem szerették, hanem kívánták tölle,
50 hogj adgjon Magjar Ratiot nékik, emez az én hirem nélkül adott
ollyantis, noha per omnia conformist¹⁰ az Déákkal; Nem tudom
qvo casu, avagj tsak pro lumine tali qvali,¹¹ bé adta azt az
Németh Eventual Ab-Handlungotis, az kit Bétsbe tsináltunk va-
la, ennek az háromnak éjgmásra való hányásával, tsak nem üttet-
55 ték meg magokat a' guttával, üzték zaklatták, bestelenítették
nyavalyás Etsedi Pétert, de kantsalul mind én réám tzéloztak,
miglen osztán éj Memorialet adtam bé az országnak, mellyett
Kleinburg Vram által fel fogok küldeni kglknek, sok volna ennek
az Historiája, hömpölyödött osztán arra a' dolog, hogj benn in
60 Consilio, & in praesentia praefatorum Exactorum¹² én és Etsedj
Péter világosittuk meg az dolgot, mert mi szám adok nem va-
gyunk, hanem inkább számvetők; Az apro szám ado szolgáltol
penig ámbár végjenek számot ö kglmk, ha az Etsedi Péter Exac-
tiojával nem Contentusok, ebben osztán semmi sem tölt, a' mint
65 sok egjéb nagj Publicumokbannis el oszolván a Gyüles 29, 9bris,
és az Guberniumis Fejérvárról, már igj lévén a' dolog én nem
tudok mit tsinálni, mert már ez az Exactoria modo praemisso¹³
fel nem áll egészsz Mártiusig, hanem akkorra gondolkoznak az
Vrak hogj Ország Gyülesét tsinállyanak, és addig még csak a'
70 Guberniumis öszve ne gjüllyön, én penig Resolutissimus vagjok,
hogj ezt az nagj bestelenséggel gondal és veszedelemmel tellyes
Administratorságot resignállyam in fine hujus Anni.¹⁴ E végre én
ugjan Etsedi Péterrel continuallatom az Ratiot usque ad finem
Anni praesentis, & qvo clarius ac distinctius¹⁵ elaborallatom
75 s-kgltknek fel küldöm. Interim Totis viribus laborandum qvo plus
pecuniae a' Domino Judaeo extundere, quia hoc unum clarum &
verissimum est, qvod a 3^{ia} Augusti Anni 1694. usque ad 8^{vum}

⁹ mint e kereskedelem vizsgálóbiztosa vagy felügyelője

¹⁰ mindenben megegyező

¹¹ valamiféle szemfényvesztésül

¹² a tanácsban és a fentemlített vizsgálóbiztosok jelenlétében

¹³ az említett módon

¹⁴ az év végén

¹⁵ a folyó év végéig minél világosabban és pontosabban

Augusti Anni 1696 ab Officialibus Palatinalibus percepti sunt
juxta eorundem Quietantias Szegedini & Debreczini datas sales
80 numero 217968.¹⁶ Már mondják elé ő magok s-adgják írásba,
minthogy arra el mulhatatlan szükségem vagyon ennékem, om-
nibus Computatis¹⁷ mennyi Pénzt adtanak ők ide a' mi kezünkbe,
mert bizony semmi az a Pénz annyi sobul. Ebbe a' summa sooba,
ment el még tavaly az én 17/m. soomis.

85 Keserves Fatumnak tartom én ennek az szegény Hazának azt,
hogj ez a' Zavaros Gyűlés két izbenn nyolcz hétig tartott, még sem
érkezett a' Gubernium arra, sem az ország, hogj a' kgltk Cancellaria
állapottját tsak Tanátsrais vegje, nem hogj rendbe, noha
proponáltam Tizszer s-töbszöris, hanem tsak el halaszták az Mar-
90 tiusi Gyűlésre.

Vegje elé kgltk mennyi dologrol parancsolt már arrol az Can-
cellariáról ő Felsőge ide Erdélybe, a' Copiákból meg láthattya,
hányra ment kknék, vagj kgltek által ő Felsőgének Válasza és
95 Informatioja? rakással viszem fel az eo Felsőge Mandatumit,
s-meg meg ugj viszem le. Imez veszett Vesselényi Pálné dolga
három holnaptól fogva vagyon expeditioban nállam. A sok supp-
licansok supplicatioja csak ugj hever. Nékem égj Secretariusom
égj Conservatorom, égj Publicus fizetett Cancellistam nincsen,
magam emberséges két ^aharom^a szolgálom ir, in summa confusione
100 & miseria sumus.¹⁸

A Fiscalitast harmadfél esztendeje Arendába birjuk, mái napig
még égjszer sem tétetett rendes Computus benne, hogj ki mit
percipiált, & qvomodo Stamus,¹⁹ és innét vagyon sok betsülletes
sociusunk kára és panaszsza, qvos inter kgltdis Kalnaki Vram ott
105 lehet.

A Fejérvári Jozságot az ő Fge Kglmes Adásából apprehendalta
a Gubernium még az el mult Nyárba, mai napig sem Tisztet, sem
Dispositiot nem tett benne. Ezeket én non alios accusandi vel
criminandi studio scribo, neque hoc alicui unius vel plurium

¹⁶ Eközben minden erővel azon kell dolgozni, hogy a zsidó úrtól minél több pénzt
hajtsanak be, mert egyedül az világos és igaz, hogy 1694. augusztus 3-tól 1696.
augusztus 8-ig a nádori tisztviselők saját, Szegeden és Debrecenben kiállított nyugtáik
szerint átvettek 217 968 darab sót.

¹⁷ mindent összeszámolva

¹⁸ a legnagyobb zavarban és nyomorban vagyunk

¹⁹ és hogyan leszünk

^a . . . [beszúrva]

¹¹⁰ Malitiae (:Deus avertat:) attribuo, sed Fatali stupori omnium nostrum.²⁰

Ihol Palfi Vram helyénnis én nem obtinealhattam hogj oda Regestrator küldessék, hanem most a' Gyülés végén parancsolák az Vrak, hogj irjam meg kknék, hogj Biro Mojses Vram pro
¹¹⁵ tempore légjen helyette, mig a' Martiusi Gyülésben választanak, meg vallom nékem kedvemből nincsen, sed majori parti Cessi,²¹ mert noha én Biro Mojses Vramnak gonosz akarója nem vagjok, de félek Mgs Kinszki Vramnak, és az Udvarnak nem fog tecczeni, avagj csak propter Aetatem, mindazonáltal ez ugjan tsak ad
¹²⁰ tempus lészen ha lészenis.

Parancsolák aztis ö Ngk s-ö kglk, hogj az kglk Kalnaki Vram és Biro Mojses között valo Controversiát, én tanqvam Cancellarius igaziccsam, kérem azért kglkt, ha lehet sopiallya azt a' materiát, avagj engemet informállyon fundamentaliter felölle, ut sciam
¹²⁵ quid pono sit agendum.²²

Comissionem de Statu Bonorum in Neo-quaesitis²³ tsak kezdgje kglk urgealni, mert félek máris el késtünk velle, mert ha Resolvaltatis, leg előbb két holnappal vagj hat héttel kellene az előtt promulgáltatni, és ante initium Campaniae²⁴ elis kellene
¹³⁰ végezödni.

Ertem kgltk mentségét quod ad lentum Publicorum Processum,²⁵ hogj rész szerint Csaki Vram ott létele, (:kinek kgltk a' munkát nem praeripialhattya:) volna az oka, de hiszem eo kglme de jure segíteni és sijettetni tartoznék inkább mint sem remoralni
¹³⁵ az kgltk munkáját, én ugjan bizony sem eö kglmét, sem mást követet oda én Voxommal sem nem jóvallottam, sem nem jóvallok; Erecta jam Mola tot novi et novi, Molitores quid faciunt,²⁶ én bizony nem tudom, nisi ut sumptus angeant, & plures rotas frangant, ac Ministerii laborem facessant.²⁷ Némely napis az
¹⁴⁰ ország nevével utalo és abutalo némely emberek, néki lázzadván, Groff Pekry Lörintz Vramat rendelték követnek hogj a so árra

²⁰ nem azért írom, hogy másokat vádoljak vagy elítéljek, nem egyesek vagy többek (Isten ments!) rosszindulatának tulajdonítom, hanem mindnyájunk végzetes ostobaságának.

²¹ engedtem a többségnek

²² hogy tudjam, mit kell tennem

²³ Az újonnan visszaszerzett javakról való megbízatást

²⁴ a táborozás elkezdése előtt

²⁵ a közügyek lassú intézése miatt

²⁶ a malom beindítása után mit csinál az a sok új és új molnár

²⁷ hacsak nem a költséget növeli, a kerekeket összetöri, a szolgálknak munkát ad

felett meg vagdalkozzék Méltgs Palatinus Vrammal, és a' Sidoval, állítván hogj En, et Tota Cancellaria suspecta est in hac materia,²⁸ de osztán el halada, interim kgltk agant suas partes.²⁹

145 Az én Expeditioimat kérem kgltkt ne késleltesse, eddigis sok kárommal lótt énnékem halogatása, kivált az első Consensusnak, vaj ki sok dolog nem volna, a' ki miatt most busulunk, ha az suo tempore expeditatitk vala.

A Biro Moses Vram és az több Cancellisták söt az Janitor
150 Asztal tartásárais, én jobbnak tartanám, ha kgltk átallyában meg alkunnék vélek, s-forditana bizonyos summa pénzt esztendőre asztalokra közönségessen, nem koczkodnék kgltk örökké vélek.

Ha valaki kgltk közzül onnét ide haza akar tekinteni, ott jovallom inkább hogj próbállya kéredzését, mint sem ide alá mi
155 nállunk, mert ott az emberek minden partialitások és respectusok nélkül vadnak.

A mint az előttis irtam ex Officio ugj mint Cancellarius meg kívánom és elis várom kgltktől, hogj ha kik mit akarnak ott impetralni és expeditatni, kivált képpen penig Jozzágot, kgltk
160 tudosiccon immediate engemet rolla, még minek előtte ad Informationem a' Guberniumhoz le jöneis a dolog; En a' Guberniumtol el nem titkolom, söt communicalom a' mikor illik. Kivált képpen ha történnék hogj valaki Tökölyi Vrammal el ment Atyánkfia Jozzágot akarná kérni, kgltk ne siessen véle, még csak
165 a' Relatiojávalis, nem hogj az Expeditiojával, mert én nállam ő Fgenek még in Anno 1690 költ Speciale Decretuma vagjon: Ut nemo Tökölyy Partes Secutorum Bona attingat, anteqvam Judex Transylvanus Secundum Leges Patrias dignoscat.³⁰ Illyen dolog penig még Erdélyben nem volt, hogj senkitis meg ítéltek volna
170 közzülök, Ne tegjünk kárt ha lehet mod nélkül senkinek; Qvi stat, videat, ne cadat.³¹ Ajánlom Isten kegyes oltalmában kgltket. Torda 8. Decembris Anno 1696.

Kgltk

^bszolgaló Attyafia barattja

Bethlen Miklos^b

²⁸ az egész kancellária gyanús ebben az ügyben

²⁹ tegyék a dolgukat

³⁰ Hogy senki se nyúljon Tököly párhívei/birtokához, mielőtt erdélyi bíró hazai törvények szerint nem dönt,

³¹ Aki áll, vigyázzon, hogy el ne essen.

^b...^b [autográf]

Kálnoki Sámuelnek

Torda, 1696. december 8.

Kálnaki Samuel *Vramnak* 8. Decembris 1696.Mint joakaro *Vramnak* Bátyámnak szolgálók és Istentől &c.

Kgld több levelei között signanter a 10dik és 2ldik *praeteriti* költ leveleket betsülettel és szeretettel vettem. Nagy részére válasz
 5 vagjon ad *Corpus Cancellariae*¹ dirigalt levelemben. In *Particula-*
 ri irhatom *knek* ezeket.

1. Ighen jól tselekeszi kgld és a' *Cancellaria*, hogy *Comminatio-*
*nibus et Respectibus sepositis*² fungal in *receptione Protestatio-*
num & similiun in hac turbulenta materia, Cui vel Pax vel *Justitia*
 10 *finem* debet ponere, aut *Transylvania* multum patietur.³

2. Josika és Biro Mojses *Uram* dolga mennyire légjen, én nem
 tudom egészszen, de nem felelek hogy olyan igjekezet ne légjen,
 mert ez a' Biro *Substitutioja*, és a' *Cancellaria* dolganak ad *Marti-*
 15 *um hoc est ad reditum Domini Comit* Csaki⁴ dilatioja méltó a'
Considerationora. Az bizonyos hogj Josika *Vramis* subscribalta az
 én ellenem való Ligát, melyről némely nap maga *Confiteala* és
 excusálá magát.

3. Az én az Asszonyokkal való *Contractusomra* lött *Regius*
Consensus expeditioja halogatásával nagy okot és alkalmatossá-
 20 got szolgáltatott kgld a' mostani *Zavarekokra*, melyet bár igje-
 kezzék kgld reparalni, magánakis használ kgld velle.

4. A Gyülésen olyan hír volt, hogy eo *Felségétől* kgld az
Magazinumokra kész pénzt szerzett volt, de én bontottam volna
 el. Ezt az Ország én ellenem *Postulatumbais* tette, és osztán a'
 25 *Director* vállatott felölle, s-azt vallyák, hogj kgld maga irta *Pater*
Vizkeleti Vramnak. Ezt már kgld tudgja irtae? Neme? én ex
Charitate fratern irom, ha ugj irtais kgld, ha nemis, orvosollya
 meg, kivált Gálfi Pál vallya, hogj kgld nékiis mondotta. Ugyan
 eo is hiresitette éggjik ezt derekasonn, melly meszsze légjen ez az

¹ a kancellária testületéhez² fenyegetésektől és tekintélyektől függetlenül magát³ a bizonytalan ügyben a tiltakozások és hasonló elfogadásában, aminek békével vagy igazsággal kell véget szakasztani, különben Erdély szenved.⁴ márciusig, vagyis Csáki gróf úr visszatéréig

³⁰ igasságtól tudja Isten, az az Udvar, és én, tsak salvo meo honore lehessen, én az aránt kész lészek kglddel véget érni.

5. A Petsétekről én Mélt. Khinsky Vramnak nem sokára fogok írni, és kglddhez dirigalom, tsak várom vala a' Csaki Vram Legitima Instructiojára valo Resolutioját eo Fgének. Es az Illegitima Instructiojának-is per Sapientiam Justitiam Regis⁵ valo Relegatioját. Coetera ex literis, ad Corpus Cancellariae directis intelliget.⁶

⁴⁰ Kérem kglt ha mikor kglld akar Gubernator Vramnak, akár nékem vagj másnak ír, és abban az Generalis Coopertábann tészi, mely ad Corpus Guberny⁷ intituláltatik, ne hadgja más Cooperta és petsét nélkül az olyan Particularis levelet, mert máris esett az olyan miatt error idehaza.

Ajánlom Istennek kglt. Torda 8. Xbris 1696.

363.

Brassó város tanácsának

Vajdakamarás [?], 1696. december 23. [?]

Mint joakaro szomszeéd Uraink^a barátimnak szolgálók és Istentől mind^b áldásokat kívánok kegyelmeteknek.

Noha Isten eo Felséghe engem szomorúsággal meglátogatott, kihez képest pompás lakodalmot en ugjan a Fiamnak nem tsináltatok, mindaz által ugjan csak enniek kel az emberséges embereknek, a kik arra az alkalmatosságra jelen lesznek; kérem azért kegyelmeteket ha Kegyhelmetek ugy^c néhány Pisztrangal meg segíthetne ad 10 February meg kívántatnék, kegyelmetek joakarrattyát nagyobb dologban szolgálánám meg Kegyhelmeteknek.

¹⁰ Azonban kérem kegyelmeteket arrolis gondolkozzék kegyelmetek hogy a melly nyolcz ezer egy néhány száz forintommal kegyelmetek énnekem ados, mint hogy azt megfizetésének alkalmatosságát és avval eggjütt a Szász Nationak a Felségétől^d majd Szász-

⁵ a király bölcsessége és igazságossága révén

⁶ A többit megérti a kancellária testületéhez küldött levélből.

⁷ a gubernium testületéhez

^a [itt az eredetiben Uraimnak állhatott]

^b [itt az eredetiben minden állhatott]

^c [itt az eredetiben egy néhány állhatott]

^d [itt az eredetiben ő Felségétől állhatott]

ezer Tallérig desztinált Consolatioját az ingtség^e és az ellenem valo
¹⁵ Conjuratio meggátlá, lehetetlenség, hogj annyi pénzem telylyes-
séggel haszontalanul állyon kegyelmeteknél, ha nem de Interesse
tolerabili¹ így átallyában accordalnunk, kel noha én az Erdélyi
Nagy rendek között bizony szegényebb vagyok, de abbanis meg-
mutatom, hogy hazudott és hazud az a barátom, a ki engemet az
²⁰ Három Colorral depingált és depingál Ambitosus, Crudelis,
Avarus.² Nem kívánok Decem pro Cento,³ hanem kevesebben
convenialok, mert mind ennyi háládatlanságávalis a kegyelmetek
Notioját (:mellyet Proxime az el mult gyűlésbenis tapasztaltam:)
nem gondolván, szivem szerint bánom a kegyelmetek romlását.
A qvantum fermeeset^f Consolalni kívánom, Mellyet meg mutatok
Beszterczen, Nagy Sinken s-másuttis, az hol nékem kölcsön Pén-
zem vagyon hogy sohul nem kívánok tizet pro Cento hanem
kevesebbet. Másként kegyelmetek, hogy ha in ipso Capite Uni-
versitatis non laboraret,⁴ még ma sem esett volna kegyelmetek
³⁰ tellyességgel, attol az ő Felségétől kegyelmeteknek rendelt Consol-
atiotol, csak az egy Czako György Uramis sokat vihetne végben,
ha unitis precibus⁵ fogna kegyelmetek az egész Universitas azt a
dolgot, a Felséges Udvarban; A mint én erről szolva Fejérváratt
Zabanius Uramnak és a kegyelmetek követeinekis elégséges declar-
³⁵ latiot tettem. Deus et Caesar, non unam sed multas habent vos
Consolandi vias,⁶ mellyet ujj esztendő ajándéka helyett kívánok
kegyelmeteknek. Ajánlván egyszersmind jo Isten oltalmában ke-
gyelmeteket. Dat V: Komána die 23.^s decembris 1696.

Kegyelmetek szolgáló szomszéd baráttya

Gróf Bethlen Miklós

¹ túrhető kamatról

² nagyravágyó, kegyetlen, kapzsi

³ tíz százalékot

⁴ magának az egyetemnek a központjában nem fáradozott volna

⁵ egybehangzó könyörgéssel

⁶ Isten és a Császár nem egy, hanem sok utat ismer a ti megvizasztalásotokra

* [sajtóhiba vagy hibás olvasat feltehetőleg *irigység* helyett]

^f [az eredetiben itt valószínűleg *per me esset* (amennyiben rajtam áll) olvasható]

[Kulcsár Péter]

* [a dátumban esetleg *Vajda* Kamarás állhatott s talán 23-a.]

364.

A kancelláriának

Vajdakamarás, 1696. december 31.

Mint kedves jó akaro *Urainnak Atyamfiainak barátimnak* szolgálók és *Istenteől* örvendetes *Uy Esztendőt* kívánok *kegyteknek &c.*

Ez énnékem sokkeppen keserves és veszedelmes *Oo esztendőnek* utolsó napjain akaro *kegyteknek* ennél mindenkeppenn boldogabb *Uy esztendőt* kívánni, és e mellett kettőt illetni.

1. Az en *Expediatioim.* 2. *Ugy* látom a *kegytek Discretiojat* en hejába *varom ex Taxa,* nemis kívánom, sem *acceptalom* úgy mint *Discretiot,* hanem kerem hogy *Registrator Uram* bona fide rationalvann följöle hadd tudgiam, mert az en *reszemmel* vagy sok vagy keves leszen valami *Argenteriat* akaro hozatni. Ayanlom *Istennek* *kegyteket.* *Vajda Kamaras. ultima Anni.* 1696.

Kegytek szolgálja *Attyafia* barattya

Bethlen Miklos

15 Az *Istenert* kerem *kegyteket* *Nomine Comitatus Maramarosh¹* *supplicalljon* ő *Fgenek.* *Ministeriumnak.* *Palatinus Uramnak* *Commissariatatusnak* etc *pro Allevatione* saltem *ex relaxatis* a *Sua Majestate²* 200/m soha bizony *nem* subsistal, lehetetlen tavaly 1422. *Portioja* volt, mais adoss. Most 2540. ki sem merik mondani a *Nepnek,* mert bizony mind *Lengyel Ország s-Moldova* tartya
20 *megh.^a*

365.

Szentkereszti Andrásnak

Vajdakamarás, 1696. december 31.

Szent Kereszti Edes Komam Uram. Ultima Xbris 1696.¹

¹ Máramaros megye nevében

² legalább az Ófelsége engedékenységeből való csökkentésért

^a [az utóirat a margón kezdődik, majd a levél hátlapján folytatódik]

¹ 1696 decemberének utolsó napján

Kgyld 15 es 19 praesentis költ leveletis vettem. Ugy latom megh
akkor kgyld nem vette volt az en leveleimet Komornyik *Uram*
5 által, en nem tudok mind ezekről a' fenn forgo materiakrol mar
többet es jobbat irni. Es ugy el untam hogj maid leis tettem mar
elmemet tam de publicis Quam privatis omnibus² Es vettem
magamnak tsak az en *Istenemmel* valo Soli loquiumot, mentere
hagjvan mind Hazám, mind Hazam dolgat a' hova az *Isten* ki
vezerli ebből a' szelveszből. A 146. Soltart gjakran eneklem, Ugy
10 latom Vilag *Urnak* nem en leszek ados, hanem ő leszen nekem.
Senki sem mondhatja. Donum^a accepit, Libertatem vendidit. Pro-
rogationem imaginatam Leges non admittunt. Ista materia dilati-
one corrupta est, & dilatione si adhuc fiat emorietur.³ Komam
Aszszony betegseget kivanom szivesen *Isten* gyógyítsa. A Bar-
15 sony Csipke Arany mü mind kellene sietve.

Az Expeditiok Cathalogussat Taxator *Uram* Ratiojat el varom,
mert latom, hejaba varom en a' Cancellaria önkent valo discretio-
jat, ha maskeppen nem fogok kgltekhez. Azt tudam *Isten* lat velle
Ezer Taller arru Argenteriaival szerencseltettek az Uj Esztendőben
20 leg alabb. Ez Jocosarium. Ajanlom *Isten* kglbe kgyldet, es kiva-
nok örvendetes uj [esztendöt] kgyldnek. *Vajda* Kamaras. *ultima*
Anni. 1696.

Az Aranj mivet bar csak ad 28. *Januarj* Vajara a' Lakadalom-
ban vihetne Komam Absolon *Uram*, kinekis irtam rolla. A Va-
25 sarlastol Csipketöl marado penztis kerem külgje le mind kgyld
mind Caradin *Uram*.

En felek Palatinus *Uram* en miattam bünteti Maramarost, es
mind a' Guberniumert az egesz Partiumot, Ezt illik Palm, Kinsz-
kő s-Lichtenstein *Urnak* megh mondani.

30 Certe de Maramaros actum est, si non corrigitur, Quare non
possunt idem facere, quod Heizler Anno praeterito, semel 800.
Portiones expungendo & dicendo Forsitan non vultis unquam
amplius habere Maramaros.⁴

² mind valamennyi köz- és magánügyről

³ Az ajándékot elfogadta, a szabadságot eladta. A törvények nem engednek szin-
lelt halasztást, ezt az ügyet elrontotta a halogatás és újabb halasztással elvész.

⁴ Máramarosnak alighanem vége lesz, ha nem hozzák helyre, mert nem tudják
mégegyszer megtenni, amit Heizler tavaly, a 800 adórészt kiszámítva és kiróva újra,
talán nem akarjátok többé Máramarost birtokolni.

^a [előbb:] Domum

A kancelláriának

Vajdakamarás, 1697. január 5.

Mint kedves joakaro Vrainnak Atyámfia, Komám, es barátimnak szolgálók es Istentől minden áldásokat kívánok kglmeteknek. &c.

Im az egeszsz Sóról valo Ratiot es egyéb ahoz tartozó Requisite-
 5 tumokat kgltek kezehez fel küldöttem, az mint kgltek irta volt, hanem kgltek már procurallya minel jobban tudgya; Azomban jól tudgya kgltek hogy az en 17/m keő Soomnak árrais már hét esztendőől fogva veszedelmezik; hanem kerem kglteket, igyekezze kgltek az dolgot úgy procuralni, hogy legyen nekemis mit
 10 köszönhessek meg kglteknek.

Igen atrox, es nagy roszz Consequentiaju Novellát irok kglmeteknek, ad multas et malas consequentias praecavendas ne Gubernium in hoc Puncto praeveniatur, et magis etiam prostituatur,¹
 15 jelentse meg Meltosagos Khinski Uramnak, hogy ha az Szebeni Tisztectől ő kglmektől informaltatik, tudgya meg az dolgot minden vagyon, et ne sinat se praejudiciis occupari.²

Egy Meggyesi Szász vala Colosvari David nevű, kinek egyeb aránt az eredetit elég illetlennek mondották, de az most in quaestione nincsen, elég az, ő Meggyesi Civis, jó Deak, jó szolgálatra
 20 való legyeny leven ilyen szerentsetlenül jart: Mitsoda dolga es ismeretsége volt neki ez előtt az Berethalmi Püspöknével, en azt nem tudom, vagy leg alább tudni s. irni nem kívanom, elég az volt ő néki az Püspöknével egy arany láncza, mellyet ki váltani, vagy
 25 quoquomomodo [!] az kezéből ki szerzeni igyekezett, de nem lehetett, azomban nyujtott neki az gonosz szerentse ilyen alkalmatosságot; Akadott ő kezében az Püspöknének szollo egy Nemeth Officer egy vagy két szerelem levele, gondolta hogy aival ki ijesztheti az Püspökne kezéből az arany Lántzot, hoszszu volna
 30 az historiaja annak az dolognak, ultro citroque mint forgott annak az levelnek dolga ő között s. az Püspökne között, elég az hogy azoknak parja volt az Colosvari leveles Táskájába, melly

¹ előre felkészülvén a sok és kellemetlen következmény megelőzésére, nehogy a guberniumot váratlanul érje ez a dolog és még inkább károsodjék

² ne hagyja magát elítéletektől befolyásoltatni

Leveles Taskat az Zabanius Polgar Mester Uram hazában el
ejtvén, akadot Zabanius Uram kezében, es az több leveleket
35 Colosvarinak meg adtta, de azokat az parokat meg tartotta,
parolát advan mindazaltal Colosvarinak (:a mint ő állította):
hogy nem spárgállya, de communicalta Szebeni Kiraly Biro
Urammal, es osztán ő kglmek az Püspökkel, kinek instantiajara
osztan ugyan magok Colosvarit Szebenben meg fogatták, es noha
40 Meggyesi Civis leven az Meggyesi Forumon kellett volna keresni,
de Zabanius Uramek pertinacissimé tsak meg tartották, es suppli-
catioja *altal* jött az dolog az Gubernium eleibe, irt az Gubernium
Szebeni Urameknak, hogy informallyák az egeszsz dologrol, es
hogy imezis az Fogoly, informallya az Guberniumot, be jött mind
45 az ket Informatio, mellyekre nezve mitsoda Deliberatitot tett az
Gubernium, accludaltam, de aval semmit sem gondolván Szebeni
Tiszt Uraim, Törvenyt láttattak reá, es Colosvarinak az fejet el
üttették, igen sijetve, noha Sarosi Janos Uram benn leven ^aakkor
Szebenbe^a váltig tiltotta tölle, hogy ne praecipitallyák. Ugy hi-
szem az Gubernium mihelyt öszve gyül, publico nomine-is foghja
50 kglteket tudositani felölle, de mivel ugy hiszem *usque ad initium*
*Martý*³ az nem leszen, en ex officio attonitus akartam kglteket
tudositani, mégis penig hogy az Viski peldat követték, mert
annak utanna osztan Papokkal, Deakokkal, enek szoval temették
55 nagy Caeremoniaval. Coetera prudentiae Cancellariae Commit-
to.⁴ Ezzel ajánlom Isten oltalmaban kglteket. Vajda Kamaras.
Die. 5. Januarj 1697.

Kgltek szolgáló Attyafia Komja barattya.

Bethlen Miklos

367.

Kálnoki Sámuelnek

Bethlenszentmiklós, 1697. február 16.

Kalnoki Sámuel *Uramnak Szent Miklos. 16. Februarj 1697.*

30. *praeteriti* költ kglmed leveletis betsüllettel vettem. A melly
betsülletes emberek Gratiajat kgl le küldötte igen jól tselekedte.

³ március elejéig

⁴ A többit a kancellária bölcsességére bízom.

^a...^a [margón]

A Kalnoki Peter, Datzó Pal es Nemes Janos Uramek Uramek [!] Memorialissit kglđ bár referalta volna bizvast, es referallyais kerem, mert a Gubernium azt jovallotta ighen, es irtunk volnais felölle ex Gubernio, de hogy mondani futva oszlanak el 30. 9bris Fejervarrol, es azolta őszve sem gyűltek, s nemis gyűlnek usque ad 9. Marty primum Diaetae jam publicatae diem¹ azert nem lehetett nomine Guberny irnunk felöllek, hiszen ha ő Felge ad Informationem talállya remittalni a Guberniumhoz, azt kglđ le küldheti, noha en ugyan inkább szeretném, ha pure resolvaltatnék, nem azert mint ha a Gubernium ellenkezesetől féltennem őket, hanem tsak propter temporis Lucrum et Piscatores Camerales,² noha ott ugyan bizony tsak keszeg esznek nem tsuka.

Gyulai Ferencz Uramnak vagyon nem tsak Gratiaja, hanem annál többis.

De duplici et quidem contraria Expeditione,³ hogy ad Corpus Cancellariae⁴ irtam, abba kglmed meg ne ütköznek, okot adott rea itt Erdelyben forgo sok hir, kivalt a Vicei dologba. Es hogy az harom Aszszony Posoni helytelen Contractussabannis itt azt mondgyák kglmed lett volna Regius, avagy talám szerzőis, noha en ugy tudom kglđ talám Posonba sem volt akkor. Az akarmint legyen, jobnak itiltem praemonendo praevenire,⁵ hogy valamint olyan hire ne legyen kglteknek, mint az szegeny meg holt Urunk idejebeli Acephala Cancellarianak, a mellyen ez a Kaptalan Illyei Laszlo azon nap, azon dologrol két ellenkező Donatit irt, am bizony az szemeis ki szökött, es olly szegeny mint az Őszvere, a kinn jár, mert tsak egy Lonak sem Ura.

A Fizetes irant valo kglđ panaszzát el hiszem s látom, es Forster Uram dolgát bizony nehezen erzem enis. De a Taxarol kglmed ne panaszkodgyek, mert felő jövendőben annyi sem leszen mint tavaly volt.

Biro Uram jól tselekedtte dolga halasztasat. Ugy hiszem már az Gyülesbe stabilis Registrarorrol provideal a Gubernium, ut et de alys Cancellariae negotys.⁶

En jovallanam Cancellaria Hazat fogadna kgltek, noha avalis költsege szaporodik kglteknek kinek kinek rende es fizetesehez

¹ március 9-ig, a már kihirdetett országgyűlés első napjáig

² időnyerés és a kamarai halászok miatt

³ A kettős és bizony ellentétes kiadványozásról

⁴ a kancellária testületének

⁵ előzetes figyelmeztetéssel megelőzni

⁶ mint a kancellária más szükségleteiről is

kepest kelletven contribualni bele a Taxabol, de propter ordinem
40 et honorem Cancellariae, revilescat coram alys.⁷

Czako *Uramat* en meg intettem, hogy az Janitort ugy tartsa,
ne lehessen melto panaszsza, maskentis a Janitor nekem nem
panaszlott eddig. A Calefactor fél fizeteset *praetendallya* Czako
45 *Uram* maga szolgálja számára, en odais engedtem irásához kepest,
kerem kgltdtis kitsiny dolgokonn kgltd se akadalykodgyék.

En magamis akarnám ha kglmed le jöhetne a petsetekkel, kiket
másnak hozni le aligis lehet, hanemha valamellyik Secretarius.
Irtam volna én erről M. Khinszki *Uramnak*, de mind Absolon
Uramat wartam, Kiis tsak az Gyúlesre jő be a mint irja. Ergo tunc
50 plura et solidiora.⁸ Interim maradok &c.

368.

Brassó város tanácsának

Bethlenszentmiklós, 1697. február 16.

Mint joakaro Szomszed Uraimnak szolgálók és Istentől minden
jokot kivanok kegyelmeteknek

Szinten akkor irtam vala en kegyelmeteknek eggj levelet, az
mikor kegyelmetek Universitasul Szebenbe Gyülése volt, ugy
5 tertzik pengig olyan levelet az ki sem nekem, sem kegyelmeteknek
káros nem volt, de mind eddig kegyelmetek ennekem semmi
választ reá nem tön, kerem azért kegyelmeteket most mikor az
Colosvári Gyülésre maga betsülletes Attyok fiait küldi, küldgye
olyan Instructioval, hogy en velem de Interesse conveniallyon
10 mert en bizony annyi Penzt haszontalanul ott nem hevertethetek,
sőt bar maga jöne már eggyszer Kegyelmetek édes Biro Ur, mert
azt sem tudgyuk már kitsoda az Brassai Biro, magának sem lenne
Kegyelmetek^a kárára, kivalt ha Czako György Uramnak is mint
magok Attyok fianak succuralni akar. Ajánlom Istennek Kegyel-
15 meteket.

Szent Miklos 16 February Anno 1697.

Kegyelmeteket^b szolgáló barattya Komaja

Gróf Bethlen Miklos

⁷ a kancellária rendje és becsülete miatt, mely mások szemében hitvánnyá lett.

⁸ Akkor tehát többet és biztosabban.

^a [az eredetiben valószínűleg *Kegyelmeteknek* alak állhat]

^b [Bethlen levélzáró formulájában e helyütt is *Kegyelmeteknek* szokott előfordulni]

A haditanácsnak

S. l., 1697. február 23.

Excelsum Consilium Bellicumnak

Domini, et Patroni Gratosi Colendissimi et Observandissimi

Ex Officio, (quo per suae *Majestatis Sacratissimae* gratiam fungor) Capitaneatus Arcis Huszt demisse Excelso Consilio significo, quod per Illustris ac *Generosus Dominus* Simon Fischer Commendans dictae Arcis ante paucos dies vita defunctus est. Quo circa cum illa Arx Bono et Provido Commendante indigeat, dignetur Excelsum Consilium de tali providere et iisdem quibus pia memoriae *Dominus* Fischer instructus fuit, Ordinibus, (:quos inter fuit arcta et syncera mecum qua Capitaneo et Comitatus Marammorosh *supremo* Comite Correspondentia:) illum instruere, ac me etiam *illorum*, in quantum necesse et Conveniens videbitur, communicatione informare.

Necessarium etiam existimo, Ut ordines de aedificatione istius Arcis Anno superiore, Ad Regium Gubernium *Transylvanicum*, ad Illustrissimum Dominum Possessorem Apafium; ad me Capitaneum, et denique ad ipsum *Dominum* commendantem, dati renoveantur, Et ut maxime desideratus, et saepe promissus Ingenierus operi designando illuc mittatur quo citius, ut Arx a Cujus Casu non tantum *Comitatus* Marammoros sed aliquott etiam alii, et Passus ex Polonia ac Moldavia Tartaris valde commodi nobis vero maxime periculosi (:cujus testis est irruptio illa Tartarorum in Hungariam usque Szolnok inum ante 100 Annos facta) pendent, in statum habitabilem defensibilem, quo nunc omnino caret, reponatur, neque coepta opera intermittantur

Quod vero ego immediate ad Excelsum Consilium Bellicum recurro, Causa haec est quod *Excellentissimus Dominus* Generalis Rabutin dicit hanc Arcem commenda suae *Excellentiae* non subesse, Praeterea partium Cis *Tibiscanarum* *Generalem* commendantem Actualem etiam nunc nullum scio, superiori Anno *Illustrissimus Dominus* de Porta quaedam fracta tormenta etiam ad refusionem Cassoviam avehi curavit quae etiam refecta revehenda essent, cum talium *minorum* *Tormentorum* usus in illa Arce nimis excelsa longe utilior, et magis necessarius videatur, quam

³⁵ majorum, quo etiam rotis et aliis necessariis requisitis magna ex parte carere audio usque adhuc.

Et haec dum demisse repraesento, simul sub spe Resolutionum et mandatorum convenientium Excelsum Consilium DEi protectioni commendo et maneo ejusdem &c.

370.

Christoph Vorsternek

Bethlenszentmiklós, 1697. február 25.

Forster Uramnak 25. February 1697. Szent Miklos

Illustrissime Domine Domine mihi Colendissime et Confidentissime.

Ex defectu mei scribae Germani cogor Latine scribere vestrae

⁵ Illustrissimae Dominationi, et tanto brevius quod totam relationem necessariam possit Vestra Illustritas habere a nostra cancellaria, cui ego jam iterato scripsi, uno verbo pecunia nobis in suo tempore deficit, et cum pecunia simul deficient omnia, ego alias quicquid potui feci et facio, sed sine pecunia nihil possum. Ego

¹⁰ vero qui hactenus etiam semper fui constans permaneo.

Quorum 25/m fl. meminit in suis 26 January datis nihil vidi neque Dominus Crusius adhuc solvit fl. ~/m jam bonum tempus vecturae periit neque naves habemus^a ultra 50. Testis mihi Dominus Huber etiam esse potest quod pecuniam etiam ab Inclyto

¹⁵ Gubernio petii, sed frustra.

371.

Esterházy Pálnak

S. l., 1697. február

A' Palatinusnak Maramaros dolgaba irt level Parja.
Februariusban. Anno 1697.

Micsoda nagy nyomorusagban legyen a szegeny Marammos Varmegye, holott olyan nagy Portio vettetett most rea, melyhez

^a [javítás miatt lehetetlen eldönteni, hogy *habemus* v. *habebimus* a helyes olvasat]

hasonlo csak egyszer sem volt rajtok, es a mellyet egy atallyaban
soha véghez sem vihetnek, magok, emberek es alazatos Memoria-
lejek által bővebben fogjak decláralni Herczegsegednek, kik mel-
let en is alazatosan torekedem Herczegséged előtt, pro sua Princi-
pali Clementia et Prudentia¹, talallyon valami vigasztalast es
10 allevitast szegenyeknek, mint hogy vagyon is Herczegsegednek
modgya^a uttya rea az eő Felsege egész Magyar Országhoz tött
Kglmes Resolutioi szerént, ne romollyanak el tellyesseggel, es ne
jussanak utolso desperatoria, hanem imadhassak örömmel Istent
15 az Herczegseged es Méltsgos Fejedelmi Haza prosperitasaert ve-
lem edgyütt, kiis akar mint terheltetett legyen (az mint gyanettom)
az Herczegseged füle en irantam, de bizony az Herczegseged
Meltosaganak es Fejedelmi Hazanak Javanak nem kivantam soha
rövidsegere lenni hanem inkab javara mellyet az ido es azzal jaro
20 dolgok folyasais el fog Herczegsegeddel es Meltsgos Hazaval
hitetni, akar mint lattassanak az en Aemulusim informátioi, most
plena fronte² mast mutatni sed exitus meam Innocentiam, et
synceram Intentionem docebit.³ Kivanom Isten Herczegseged
Meltsgos szemellyet es Házát algya megh en penig maradok.

372.

Az erdélyi ágostai egyház püspökének és főesperesének

Darlac, 1697. március 1.

Admodum reverendi ac clarissimi domini, domini et compadres
observandissimi, confidentissimi.

Quoniam oratio mea cum vestris claritatibus conferentia per
varias distractiones impedita est, ideo calamo id supplere debeo,
5 et ut Laconicus sim iuxta proverbium: Sapienti pauca, haec duo
communico:

1.) Memineritis bene, quoties ego cathalogum non confirmato-
rum ex officio, qua cancellarius a vobis petierim, quod profecto
viri clarissimi credite, tanto majori cum vestro et ordinis et in
10 commune, religionis periculo differtis, vel omnino negligitis,

¹ fejedelmi jósága és bölcsessége szerint

² teljességgel

³ de a kimenetel meg fogja mutatni ártatlanságomat és őszinteségemet

^a [beszúrva]

quanto magis, uti intelligo, huicdem instantiae imminet, pergit Dominum Thesaurarium camera vel fiscus, comparate prudenter non personas cancellarii et thesaurarii, sed officia et ponderate, quod quo serius istius negotii decisio et praxis erit, eo majus vobis
15 periculum vobis [!] imminet, ne ex Gubernii et Cancellariae manibus excidendo in manus thesaurarii et camerae incidatis: Ego conscientiam exoneravero.

2.) Cum magazinalis administratio etiam sacro vestro ordini inevitabilis videatur, amicitiam mihi facietis et vobis simul comoditatem et securitatem certam, si qui aliter id praestare non possent, vel nollent, ut illi per me in loco hoc praestent conveniam pretio pro statu rerum tolerabili, sicuti exhibitor praesentium hoc utrumque punctum verbis fusius declarabit. His praetitulatas
20 *Dominationes* vestras divinae tutelae commendo et maneo praetitulatarum *Dominationum* vestrarum frater in Christo et compater servire paratissimus.

Darlacz 1. Martii Anno 1697.

Comes Nicolaus de Bethlen

373.

A kancelláriának

Bethlenszentmiklós, 1697. március 6.

Cancellarianak 6. Martý 1697.

20. Praeteriti költ kglnek levelet becsülettel vettem, Hazamnak valo kgltek aggratulationojat kedvesen veszem es megh szolgalom. A mi penig az Rachenfelsz Uram szavait illeti hogj mar 12/m fl.
5 Szebenbe volna, az irant maigis semmivel külömben nincsen a' dolog a' mint nemely napi levelemben irtam. Hogj abban mesterkednek hogy velünk ezt a' Soo Quaestust megh untassak es magokeva tehessek, azt en regen eszemben vettem, es nyilván vagyon, mert vadnak itt mi közöttünk olyan emberseges emberek, az kik azt a' Soot bizony csak edgy edgy forintertis mind oda
10 adnak, csak edgj nehany Penzt kaphatnanak a' kezekhez. A mi penig a' Vecturaert valo fizetest nezi, valamikor penz vagjon, mi bizony igazan meg fizetünk, de a' mikor penz nincsen, a' nincsenből nem fizethetünk. Biro Moses Uram szemelyeröl semmit többet nem irhatok, hanem azt, a' mit az előtt irtam kglteknek, abban
15

penig ennekem semmi hirem nincsen, hogj ö kget a' Gubernium stabilis Registratornak rendelte volna, nemis hallottam semmit affelet, ha mit ollyant irtanakis, az en hirem nélkül lett, most a' Kolosvari Gyülesbe ugy hiszem elő vetetik az a' materia. Szent

20 Miklos.

P. S. Kerem kgjket pro Jurium meorum futura tuitione¹ ezeknek adgja Authentica Copiajat.

1. Intimationis Cancellariae Aulicae de Consensu Regio ad Cancellariam Aulico-Transylvanicam.

25 2. Intimationis Camerae Aulicae de ejusdem consensus expeditione, praesertim illius, quae 3. 8bris data est. Et si alia similia sunt.²

374.

Kálnoki Sámuelnek

Bethlenszentmiklós, 1697. március 6.

Kalnoki Uramnak Die 6. Martÿ. 1697.

20. praeteriti költ levelet becsülettel vettem. Fiam allapattyarol valo kgyld kivansagat megh szolgálom. Istennek hala mar meg gyogjult. Biro Moses Uram dolgarol a' mit kgyld ir, hogy inset

5 oda irtak, abba semmit sem tudok, hanem azt, a' mit en irtam volt a' Fejervari Gyüles vegen. Tantum abest penig hogj akkor stabilis es perpetuus Registratornak rendelte volna, söt azt monda Sarosi Janos Uram hogj mas edgy Simon Mihály nevü tisztesseges Nemes Emberen jar az elmejek. Az Instructiot enis tudom s-ha

10 lehet meghis tartom, es a' Cancellaria becsületire, söt az egesz haza javara vigjazok benne. Mellyről brevi ex Diaeta Claudiopolitana.¹ Hellyesen irja kgyld, hogy ezek annak a' mi regi Bara-tunknak a' munkai, enis ugh hiszem, sed bona tamen causa triumphabit.² A harom Pecset bizony kellene, mert hogj ha realis

15 veritast szabad mondani. Transylvania hucusque nec Regem, nec

¹ jogaim jövőbeli védelmére

² 1. Az Udvari Kancellária értesítésének az erdélyi udvari kancelláriához a királyi beleegyezésről.

2. Az Udvari Kamara értesítésének ugyanezen beleegyezés megküldéséről, első-sorban azéről, mely október 3-án kelt. És ha vannak hasonlók.

¹ röviden a kolozsvári országgyűlésről

² a jó ügy mégis diadalmaskodni fog

Principem, nec Gubernium habet, vel saltem non plene agnoscit.³ En a' Pecsetekről valo irast halogatam Absolon Uram be jöveletere, de ő szegeny megh holt. Mar megh latom de Cancellariae omnibus negotiis⁴ mit vegez a' Gubernium, es akkor mind pecsetekről mind Biro Moses Uramrol egeszsz Informatioja megien kglknek.

Ad corpus Cancellariae P. S.⁵ irt dolgaimot recommendalom. Interim Balkot, Kelement es magat Biro Uramatis mas jo indultu Cancellistakkal ki kellene mar valtanunk, had tanulnanak masokis.

Ajanlom Istennek kgl. Szent Miklos. 6. Marty. 1697.

375.

A guberniumnak

Kolozsvár, 1697. április 12.

Méltóságos Urak Bizadalmas Uraim. &c.

Én kglmeteket nagjobra nem kérhetem hanem az Istenre, ha csak Biro Moyses Uramot recompensalni kívánnya, keressük más uttjatt itt Erdéljben, könnyebb itt edgj néhány száz forintott szerezni, mint sem azt az larmat es Confusiot a Bécsi Cancellarian megh csendesíteni, mellyet én Isten láttya tiszta sziből Jovallok és maradok

Ngtok kglmetek köteles szólgája

Groff Bethlen Miklós

Claudiopoli, Die 12 Aprilis Anno 1697.

376.

A guberniumnak

Kolozsvár, 1697. április 13.

Méltóságos Urak, Bizodalmas Uraim.

Noha az én tegnapi egeszsz Synceritassal, és az én itiletem

³ Erdélynek mindeddig nem volt sem királya, sem fejedelme, sem kormánya, vagy legalábbis alig ismerte ezeket.

⁴ a kancellária minden ügyében

⁵ A kancellária testületéhez utóiratban

szerint az kglmetek rendihez illendő böcsülettel tött irásomra
olljan contemptussal való választ vettem, mint ha az Ország
5 Katonaj vagj Postaj közzüll edgjk löttem volna, és annak az
supplicatiojara tétetett volna az válasz. És megh kell vallanom
midőn a' Bécsj Méltóságos Instantiakhoz (:az minémű az Belli-
cum Consilium, az Aulica Camera,[]) mellyek másként micsoda
nagy Méltóságokból állanak és Excelsus Titulussal illetetnek, ugj
10 az nagy Méltóságos Ministerekhez, gjakronn tett hasonló irásim-
ra való válaszokot conferalom evel, nem lehetek tellyességgel
ollyan kő vagj töke hogj ne érezzem, mindazonáltal mivel hogj
Isten engemet Patientiara hivatott, mennyen az többi utánn ezis.
Lepem az dologra.

15 Fül hedgjel értem hogj az Biró Mojses Uram contentatiojáról
való levelet kglmetek Tanácsi Rendül singillatim subscribalta
vólna, vagj akarná subscribálni, hihető attól viseltetvén hogj én
tegnap azonn levelet ex officio nem subscribaltam, de azért kglme-
teknek azt az ujj forma dolgot nem kell kezdeni, mert én tudom
20 azt az én Instructioznak 3dik Punctuma szerént hogj tartozom
subscribalni quicquid Majora Vota Concludunt,¹ Ambar énné-
kem más voxom vólnais, a' mint hogj kglmednekis Gubernator
Uram ehez hasonló Instructioja vagjon, és meg történhetik az,
hogj mind kglmednek .s. mind nekem néha ellenkező voxunk
25 lehet a' major voxal, és méghis ex Officio subscribalnunk kell,
mindazonáltal cum Protestatione De reservata facultate unicui-
que Consiliariorum in Instructionis Consiliariorum a Sua Maje-
state datae *Articulo* 6to, in fine posita, Hac praemissa Protestatio-
ne² ha most hozzákis mollito tamen aliquantum stylo³ mindgjárt
30 subscribálom; És tegnapis subscribaltam volna, a mint hogj
mondgja meg hit szerént a Déák mit akartam tőlle izenni ezen
materiaról tegnap, de osztán helljesebnek itélem, praemittalni azt
az írást, bizván ahoz, hogj azt az dólgot melly a' pénznek summá-
jára nézve igen kicsin, sed quod ad Cancellariam, Exemplum,
35 Consequentias, modum tractandi, & Stylum *Literarum* valde du-
rum, et alias Circumstantias circa negotium Cancellariae Aulico

¹ amit a szavazattöbbség dönt

² tiltakozással, melynek lehetőségét minden tanácsosnak megadja a tanácsosok
Őfelsége által adott szabályzatának 6. paragrafus a végén, ezt a tiltakozást előrebo-
csátva

³ bár kissé lágyabb tollal

Transylvanicae hodie in Tapete stantes,⁴ igen nagy, Ithon megh fordithattjuk kicsin helyen, és nem mégien a' dolog olyan Extremitásra. Sapientibus pauca.⁵ Mostis bizodalmasonn kérem, és ex

40 Officio obtestalom kglmeteket, ne szaporicsuk a' Confusiokot, és ne kényszerittem énis az egész Cancellariaval edgjütt evvel az egészsz dologgal eo Felsőgéhez recurralni, Melly dologbann nem annyira Biro Uram Személye (.kireis nékem semmi Passiom, mert

45 (:kinek edgj részét bizony inkább magamis megh adnám:) fogh ponderaltatni hanem ista subscriptio, vel per me cum Protestationem vel sine me, et contra Caesareae Instructionis Cancellario datae Articulum Imum 10um & 13^{ium} & contra Consuetudinem omnium Suae Majestatis Regnorum & Provinciarum per

50 Dominos Consiliarios singillatim facta. Quod ad materiam Domini Biro⁶ penig el hiszem a' Bécsj Cancellaria okát adgja, abba követett dolgainak. Summa summarum én ebből több gonoszt várok mint sem jött. Mellyel Isten, Édes Házám, és kglmetek előtt hogj ne okoztassam és az Confidens & Candida Remonstratio⁷ arra

55 valo. Bizodalmasonn kérem kglmeteket vegje kglmetek Attjafui Szeretettel, a' mint hogj énis maradok "A' Cancellariának irt Gubernium levele melyről in praecedentibus emlékezet vagjonn illjen értelemmel vala: Hogj a Cancellaria ab illo die quo Dominus Moyses Biro per Gubernium resolutus est in Registratorem,⁸ a'

60 Registrator fizetését es Taxabéli proventussat egészszenn adgja meg Biro Mójstes Uramnak, és magát bocsássa le onnét, alioquin ha a' Cancellaria engedetlenkedik Erdélyi Jóságokból tétett a' Gubernium Executione mediante⁹ satisfactiot Biró Mójstes Uramnak.

65 Immár nem tudom ugjan ezt az levelet küldöttéke el az Urak magok subscriptiojok alatt vagj mást irtanak, kegjelmetek megh

⁴ de a kancellária, a példára, a következményekre, a tárgyalásmódra és a fogalmazásra nézve igen súlyos, és az erdélyi udvari kancellárián manapság szőnyegen forgó ügyek körüli egyéb viszonyokat illetően

⁵ A bölcsnek keveset.

⁶ az az aláírás, akár az enyémmel együtt tiltakozással, akár az enyém nélkül, a kancelláriának adott császári szabályzat 1., 10. és 13. paragrafus, valamint Ófelségének az országok és tartományok tanácsurái számára egyenként adott rendszabása ellenére. Ami Biró uram ügyét illeti,

⁷ őszinte és becsületos tiltakozás

⁸ attól a naptól kezdve, melyen Biró Mózes urat a kancellária iktatóvá kinevezte,

⁹ végrehajtás útján

láthattya, de akár mellyiket küldötték ego nec materiam nec formam rej approbavi, nec approbo^{10a}

377.

Brassó város tanácsának

Kolozsvár, 1697. április 14.

Mint joakaró Szomszed Uraimnak szolgálók és Istentől minden jokat kívánok kegyelmeiteknek.

Miben legyen annak az Penznek dolga mellyel kegyelme-
5 metek adós, az kegyelmeitek tavalyi obligatoriaja szerint kegyel-
metek tudhattya, hogy azért mind nekem, mind pedig kegyelme-
teknék nyugodalmasabb legyen, im küldöttem egyy Obligatoria
formát kegyelmeiteknek, kegyedek betsületes követ attyokfiai al-
tal, hanem kegyelmeitek ennekem arrol az pénzről adgyon ilyen
obligoriat, mert máskent en ketelen leszek azt a Penzt mingyart
10 fel venni mind egészszenn kegyelmeitektől, ha pedig kegyelmeitek
valami difficultast találna benne, engemet rolla sijetve tudosit-
son, noha en nem igen gondolnám, hogy egyebütt olly difficultast
találhatna kegyelmeitek, hanemha in Puncto 5¹ az hol az Varosrol
vagyon emlekezet, de annak orvoslása igen könnyü, mert nihil ob
15 f[?] ha az Varos helyen mast teszünk is fl H.[?] Ez az obligatoria
pedig kezembe jöven KeGYelmeitektől én az kegyelmeitek reghi
obligatoriajat mindgyart vissza adom kegyelmeiteknek. Mind
ezeket kegyelmeitek betsületes követ attyokfiai szoval bővebben
declaralhattya. Ezzel ajánlom Isten oltalmában kegyelmeitek.
Colosvar 14 Aprilis 1697.

Kegyelmeitek szolgáló szomszed baráttya.

Grof Bethlen Miklos

¹⁰ nem helyeslem sem az ügy lényegét, sem formáját, és nem is helyeslem
... [ez utolsó két bekezdés már nem a guberniumnak, hanem a kancelláriának
szól!]

¹ az 5. pontban

A kancelláriának

Torda, 1697. április 22.

Az Aulico-Transylvanica Cancellárianak irt levél Parja
Datum 22. Aprilis Anno 1697. Tordae.

Praemittis *Praemitendis*.¹ A mint Kolosvárról az el mult héten irám *kknek*, hogy sok irásim volnának *kgltkhez*, de egészségtelenségem miatt nem irhattam, most azért *Istennek* hálá jobb egészségem fordulván akarám *kgltket* tudositani.

1. Mitsoda Leveleket vitt légjen Biro Samuel *Uram*, a' mi részét én *annak* tudom *azoknak* párjait *kknek* el küldöttem sub *literis C. et E.*² A *mellyeknek* párjait nem küldhettem oka az, hogj nem volt, meg láttzik azis a' több *Inclusákból*, *mellyekhez* addaltam pro *Antidoto* sub *Literis A. & B.*³ valo irásokat. Tettem penig azt a' munkát, *Primario quid*,⁴ *Isten eo* Felséghe parantsolattyára, de *Secundario*⁵ azért, hogj a' mint Méltóságos Fejedelem *Lichtenstein* és *General Rabbutin Vramék* szavaiból, szegény *Idvezült Absolon Vram* irásából, és mind *kgltk*, mind más keresztyén, non *Passionatus nec Interessatus*⁶ Emberek tettzéséből értettem, ugj gondoltam hogj mind az *Istennek*, mind a' mi *kglms Vrunknak* eo *Fgének*, mind édes *Hazámnak* kedves dolgot tselekeszem vélle, *mellyre* nézveis, nagj okom vagion arra, hogj *Protocoltatását, & ubi Convenit*⁷ *Communicaltatását* kívánom, mert erre az ujj *Tumultusra* rész szerint okot adott, avagy talám inkább tsak *alkalmatosságot* (:mert ha *kgltk* ez világon nem volnais az *Ördög* ugjan tsak meg jádzana már ezt az *Tragoediát* a kit kezdett:) a' *kgltk* az *Országnak* irott *Levele*, *mellyet* *kgltk* data opera igazgattotté ugj, hogj éppen az *Ország Gyülésének* eleire jöjjön, avagy tsak *fortuito* esett, *kgltk* tudgja; *Melyben* *kgltk* írja azt a' *Statusoknak*, hogj az az *Informatio* *mellyet* *Fejérvarról* *kgltknek* irt *levélben* *Inclusának* irtak a' *kgltk* kezéhez nem ment, *mellyennis* nagy *Commotioja* lón a *Vraknak*, és *Consequenter* a' *Statusok-*

¹ Előrebocsátva az előrebocsátandókat.

² C és E betűk alatt

³ ellenszerként az A és B betűk alatt

⁴ elsősorban

⁵ másodsorban

⁶ nem szenvedő és nem érdekelt

⁷ és ahol illik

³⁰ *nak*, ugi hogj, nagy ide s-tova valo gyanakodások volt, gyanakodtak némellyek hogy talám én per aliqvas artes praeccludaltam annak az Informationnak oda valo menését, gyanakodtanak kgltekre Cancellariaul vel in Toto, vel in parte⁸ némellyekre kglk közzül, hogy tempore Resignationis⁹ ki lopták a' Levélből az
³⁵ Inklusát, mellyet én látván és halván magamis potenter urgealtam, hogj per Inqquisitionem accuratissimam¹⁰ keressék fel hová lött, mellyet bizony sollicite elis követtek, mig osztan Biro Samuel Uram eximalta azt az nagy Scrupulust publice az Ország előtt megmondván, hogj a' Cancellarianak irt levélnek sok petsétei, nem
⁴⁰ admittalván olyan jól az Inklusát, maga tette volt a' Groff Csaki László Uramnak szollo levélben, és igj menekedém mind én, mind kgltk a' nagy gjanutol. De itt Consideratiot érdemlő dolgok ezek: 1. Elégséges akadályé, az három petsét, hogj az Inclusa azért nem mehetett a' kgltk kezéhez, hanem a' Csaki Uraméhoz, holott
⁴⁵ annak az három petsétü praetendalt akadálynak succurrálhatott volna égj Cooperta cum Titulo ad Cancellarium¹¹ égj kis Spanyol viszsza. 2. Mi az oka hogj Novemberbe költ levele az Ország-nak nem felelhetett elébb meg kgltk, hanem tsak in fine Februárj,¹² hogj eppen tsak pontban az Ország Gyülésének eleire érkezék a' kglk levele, melly bizony már én elöttemis nagy Scrupulus kgltk iránt, és kívánom ex officio okát, és annak a' levélnek Datumját, qua certe et Vestra et Nostra interest,¹³ ez illyeneket jól meg világositani, mert bizony ez a' Gyülésis valoba zavaros lön.
⁵⁰ A mint égj néhány levelemben az előtt kgltknek meg irtam hogj az Vrak a' Cancellaria dolgait erre az Martiusi Gyülésre halasztották, annak már effectumát kgltk qvod ad Alternationem Vice-Cancellarij¹⁴ láttya; Qvod ad reliqva Cancellariae Membra, tam in illa Aulico-Transylvanica, qvam hic in Patria existente necessaria¹⁵ most publice semmi Conclusum nem lött, annál inkább irás
⁶⁰ az én tudtomra felölle nem ment, hanem Tavalj Concludaltanak

⁸ akár egészben, akár részben

⁹ a pecsét feltörésekor

¹⁰ a leggondosabb nyomozással

¹¹ a kancelláriának címzett boríték

¹² február végén

¹³ ami bizonyára mind nektek, mind nekünk érdekünkben áll

¹⁴ ami az alkancellár felváltását illeti

¹⁵ ami a kancellária többi tagját illetőleg mind abban az erdélyi udvari, mind itt a hazai kancelláriában szükséges

vala az Vrak négy betsülletes személyről, ugj mint, Nalatz Lajos Reformatus, Olasz Mihály Catholicus Referendariusokrol, és más kettő Lutheranus és Unitarius betsülletes Emberekről ad
 65 Registraturam et Taxaturam,¹⁶ és járt ott az elme, hogj ha mikor a' Vice-Cancellarius occasione Alternationis¹⁷ onnét le jő, ugjan akkor a' több most ott fenn lévő Membrumokis égj vagj kettő le jőjön, némellyek peniglen pro novorum Informatione¹⁸ ott maradjanak, és osztán sensim arra készülyön és léptetődjék a'
 70 dolog, hogj azok a' két rendbéli betsülletes személyek, ugj mint: Két Vice-Cancellarius, Nyoltz Referendario — Secretario — Consiliariusok mig Isten őket élteti, vagj per Promotionem ad Majora, ex illo grege¹⁹ ki nem mennek, per vices, hol az Udvarban, hol itt az Országban, szolgállyanak eo Felségének és édes
 75 Hazánknak, cum honore & contento tam Publico, qvam unius cujusque Ipsorum Privato.²⁰ Melybennis ugj tettzik sok és nagj jo dolgok volnának, De ez eo Felségének tavaly nem repraesentalaték, most penig elé sem hozaték, melynek el mulásának realis okát, alig tudom, ugjanis el haladása nem Conclusumbol lött, és ez utánis kell valaminek effélének lenni, melyben in substantia ezt irhatom: A Statusok ex parte Trium Relligionum Alternatio-
 80 nem istam synecra et fide bona³ urgent absque² omni hunc vel illum ex vobis in persona prostituendi intentione, Collimantes tantum ad Tranquillitatem et Pacem ac Securitatem Relligionum. Domini
 85 Catholici & iam qvod ad hanc Alternationem non sunt Contrary, & etiam contra hunc vel illum ex vobis non sunt male intentionati uno verbo, loqvendo a potiori, et quae publice aguntur; Status non collimant ad personalem prostitutionem Vestram neque hujus Alternationis ille finis aut scopus est.²¹ Másként nem felelek

¹⁶ az iktatóságra és adószedői hivatalra

¹⁷ a felváltás alkalmával

¹⁸ az újak tájékoztatása végett

¹⁹ felsőbb tisztségre való előléptetés révén abból a társaságból

²⁰ mind a közösség, mind pedig mindegyikünk saját tisztességére és megalégedésére

re

²¹ a három felekezet nevében jó hittel és őszintén sürgetik ezt a felváltást anélkül, hogy közülük bárkit is személyében meggyalázní szándékoznának, csakis a nyugalmat, a békességet, a felekezetek biztonságát tartván szem előtt. Ezt a felváltást illetőleg a katolikus urak sincsenek ellenzékben, nincsenek rossz szándékkal közületek senki iránt sem, egyszóval, ami a fontos és közérdekű dolgokat illeti, a rendek nem a ti személyes gyalázatotokra törekednek, és e felváltásnak nem ez a célja, nem ez az oka.

* [az eredetiben is megszámozva]

90 hogj ne találtassanak olyan emberek, hogj ki éggjik ellen, ki
másik ellen kgltk között ne tzelezzon, söt magam tudok ollyano-
kat, sed illa ad huc tantum intra Cancellos susurrorum stant, nec
credi debet, etiamsi Talium Intentiones, publicae fiant illas ab
Imperatore, et Sapiente Ministerio, immo etiam a' Statibus et
95 Gubernio ita secundandas, ut per prostitutionem vel omnium, vel
aliquorum Vestrum Vindicta Suam libidinem explere possit, dum-
modo vos Charissimi Domini, juxta Vestram Instructionem bona
fide, nec titubante pede vestro munere fungamini.²² Nem szük-
ség h azért és nem méltó, hogj kgltk in privato maga betsülletit
100 vagj javát féltvén, azért ezt az Alternatit inter Duos Dominos
Vice-Cancellarios²³ impugnállya, és az Hazának az aránt valo
Innocens és Candida Intentioját per artes non licitas²⁴ praepedi-
allya, mert az az Alternatio per Sapientiam Imperatoris, Consen-
sum Relligionum jam factum, et Prudentiam Guberny ita poterit
105 accomodari, ut nec Patria, & Relligiones in publico, nec ullus
Vestrum in privato patiat, & ipsa etiam Augusta Aula contenta
esse possit.²⁵

Itt az emberek elméje ugjis jár, hogj Henter Ben[e]dek és Czako
Uramék realiter és in perpetuum butszuznak, Palffy Uram penig
110 annál inkább el butszuzott, és igj ennek az háromnak perpetuus
Successort kell állítani, maga penig Vice-Cancellarius Vram sem-
mibennis nem dehonostaltatik per istam Alternationem,²⁶ tsak
esztendeig vacalván, és az utánn ismét succedálván. Szent Keresz-
ti Uramrol penig kinek égj s-kinek más elméje, mellyet most még
115 nemis minden ember ád ki egészen. Qvicqid sit²⁷ nékem méltat-
lan Főnek és kgltknek Tagoknak, ezekre kel in substantia vigjáz-
nunk. 1. Hogj mindeneget dirigállyunk ad concentum et gloriam

²² de az ilyesmi jelenleg még megmarad a pletyka keretei között, nem kell elhinni, még akkor sem, ha az effélék törekvései nyilvánosságra kerülnek, ezeket a Császárnak, a bölcs kormánytanácsnak, sőt a rendeknek és a guberniumnak is úgy kell támogatni, hogy mindnyájatok vagy némelyitek megrontása miatt bosszú címén a saját kedvét tölthesse, míg ti, drága uraim, utasításokat hűségesen, tántoríthatatlanul követitek.

²³ a két alkancellár úr között

²⁴ nem illő mesterkedésekkel

²⁵ a császár bölcsessége, a felekezetek egyetértése révén már megtörtént, és a gubernium okossága úgy viheti keresztül, hogy a közéletben sem a haza, sem a felekezetek, a magánéletben közületek senki se szenvedjen, és maga a császári udvar is elégedett lehessen.

²⁶ e felváltás miatt

²⁷ Bármi lesz is

Suae Majestatis. 2. Ad Salutem Patriae. 3. Ut nemo nostrum in
120 persona, et sic Cancellaria tam de praesenti quam de futuro
prostituat, ²⁸ mellyet az én részemről el hidgje kgltk hogj el
követek, de vadnak kgltk iránt dolgok correctiora valok, *ratione*
Dependentiae vel Observantiae et Strictioris quam hactenus Cor-
respondentiae, ac *ratione* Taxae, ²⁹ mert el hidgje kgltk, hogj nem
125 énnékem Bethlen Miklosnak, hanem az egész Hazának meg árt,
hogj kgtknek semmi Expeditioja én kezemben Subscriptiora nem
jö, és ittis nem registraltatik. El hidgje kgltk, jobb lett volna ezt
kglteknek az ő Felséghe Decisioja nélkül ultro tselekedni, és ez
utannis jöbb.

Tagadhatatlan dolog az Soorul valo Computusbannis és maga
130 kglk fizetése fel vételében, némellyektől kárhoytattatott; Sed quis
Sanae mentis sperat, [?] in mundo hoc maledicto ab omnibus sibi
benedici velle & posse; Pergite tantum cum Bono DEO in bona
Conscientia, et Deus providebit. ³⁰ Most többet nem irhatok noha
volna még mit irnom, de félek hogj a' Postából ki rekedek.

135 Ajánlom Isten oltalmában kgltkt. Datum &c:

379.

A kancelláriának

Torda, 1697. május 2.

Cancellarianak Tordarol 2. Maÿ. 1697.

29. praeteriti a' mint kglteknek fel küldöttem a' Tordai Mem-
orialet una cum Actis, ¹ ahoz ezt addalom, hogj noha penes Memo-
riale ² ő Fgtől a' Meltosagos Regium Guberniumra tzelozo man-
5 datum es Decretum megh kivantatik. Mindazaltal most itt levő
Itilő Mester Alvinczi, Jo Mihály Uramek es masok tertzeseből

²⁸ Ófelsége dicsőségének megfelelően. 2. A haza javára. 3. Hogy meg ne gyaláztas-
sék sem közölünk valaki a maga személyében, sem a kancellária akár a jelenben, akár
a jövőben.

²⁹ a függelem meg az engedelmesség és az eddigieknél szorosabb kapcsolattartás,
aztán az illetmény tekintetében

³⁰ De ki akar és ki képes ebben az átkozott világban mindenkitől áldatni? Éljetek
csak Istennel jó lelkiismeretben. a többiről Isten gondot visel.

¹ a végzésekkel együtt

² beadvány esetében

szüksegesnek latzik azon kivül ket Legitimumis. Ugjmint egj
Protectio legitima. Es egj Inhibitionale. Melljeknek expositiojat
cum meritali declaratione³ fel kültem. Kivantatik pedig mind a'
10 Protectio, mind az Inhibitionale in duplo egjik a' Varos nevere,
masik az en nevemre, ezeknek penig egjike ugjmint a' Protectio
dirigenda est ad Supremos Comites, Judices, Vice Judices, &c.
Comitatus Tordensis.⁴ A masik penig ugjmint az Inhibitionale ad
Regios specificatos.⁵ Kerem kglket nem csak mint Atyamfiat es
15 jo akaroimat, hanem kötelesegere ut Cancellariam⁶ es hazank
Törvenjet tudo Embereket kenszeritem ad has legales Expeditiones
quo citius transmittendas,⁷ mert azzal kgltek tartozik. Itt
ugjan Itilö Mester Judicialeja alattis most keszitetek illjeneket, de
meghis ob *Majestatis respectum* azokat szüksegesnek es hasznosabnak
20 gondolom.

M. Gubernator Uram küldte tegnap elöt kezemhez kglktöl a'
Guberniumnak irt levele parjat, de nem tudom de quo dato⁸
melyben ir kgltek 1. A Lengjel Soo Quaestusa apprehendalarol.
2. A Sidotol a' Cancellaria hire nelkül tett Assignatiok ratificatio-
25 jarol, 3. A Soo Distractor Officialisoktol anticipalando 50/m
forintrol. En mint hogj csak Paris volt (:melljet qua Cancellarius
apprehendalhatnak meltan de transeat) Annal inkabb hogj Gu-
bernator Uram Censuramot arrol nem kivanta, mivelhogj enge-
met tanquam suspectum⁹ lapidalanak, es Orszagul ö Ngok es ö
30 kglk az egesz Guberniumot, harom Adstratort, Es ezeknek az 3.
Natiobol 12. Tanacsot rendelték ad istam Machinam regen-
dam.¹⁰ Azert en ö kglknek tsak azt iram, hogj quo citius eo melius
conflualljanak ö kglek, és resolvalyanak kglteknek, mert a' Sido
bizony el jar dolgaba. Mar ö kglek mit követnek lassak. De en
35 tanquam *verus Patriae Amans*¹¹ kerem kglket, tartoztassa a'
Sidot, hogj hamar cum exclusione nostri¹² megh ne alkugja azt
a' Lengjel Soot, mert bizony el rontja a' mü Commerciumunkot
egeszszén, had lehessen idejek itt az Uraknak ad consultandum

³ érdembeli nyilatkozattal

⁴ az ajánlás Torda megye főispánjainak, bíráinak, albíráinak stb. címzendő

⁵ tiltakozás, a királyi megbízottakhoz

⁶ mint kancelláriát

⁷ e törvényes kiadványozás minél gyorsabb véghezvitelére

⁸ milyen dátummal

⁹ mint gyanúsát

¹⁰ e művelet irányítására

¹¹ mint a haza igaz szeretője

¹² a mi kizárásunkkal

& resolvendum.¹³ Az en 17/m Soom arratis kerem mint igaz
40 Atjafiak kgltek szerezze ki, mely nehez most szegenj Nemes Em-
bernek tsak fl. 60is, tugja Erdely hat nekem 60/m ha elek bizonj
megh szolgalom hogj olyan vilagos nagj igassagomba szolgal.
Tugja kivalt kgl d Szentkeresztj Uram, hanj esztendeje az Istenert
mar hogj karba vagjok. A ki csak ezer flot adotis itt ad Promotio-
45 nem salis,¹⁴ esztendőre fl. 1100. rantott haza. En szegenj Fejem
ket esztendőől fogva vagjon a' Soom arra a' Cassaba. Az előtt
meg 5. esztendeig voltam karba, hogj ki nem küldhettem s-el nem
adhattam.

Egj Dimjen Ferencz nevű Deakot rendelték Biro Moses Uram
50 helyen ex Religione Unitaria¹⁵ de en meg nem lattam, s-nem
ismerem, ha az en levelemet nem mutatja, kgltek se ne praesen-
tallya, se be ne eskesse vi Instructionis meae Articuli.¹⁶

Most többel nem terhelem kglket, hanem ajánlom Isten kegyes
oltalmában kglket.

380.

A kancelláriának

Bethlenszentmiklós, 1697. május 5.

Mint kedves Bátyám Uramnak, jó akaró Uraimnak Attyám-
fainak Barátimnak, Szolgálók, és Istentől minden áldásokat ki-
vának kglmeteknek!

Ez Levelem mutató böcsületes Dimén Ferencz nevű Iffiu vá-
5 lasztatott az böcsületes Unitarius Attyafiaktól oda Cancellista-
nak; kitis ő kglmek úsmernek jobban a' kik választották, mert én
ma láttam előbszőr, meg vallom hogj én oda fel való Cancellisták-
nak olyanokot szeretnék, a' kik ide alá már valamellyik Cancellaria-
rian experialtak volna, nem illyent a' kj csak akkor áll kj az
10 Schólából, ugj lenne kglmeteknekis kevesebb baja vélek, jöven-
dőben ugjan ha Isten engedi én másképpen providealok rólla, de
most acquiescálok ő kglmek rendeléseknek, noha hirem nélkül
lett; kglmetek azért ő kglmet, Méltóságos Kinczkj Uramnak

¹³ tanácskozáásra és döntésre

¹⁴ szószállításra

¹⁵ az unitárius felekezetből

¹⁶ a nekem szóló utasítás cikkelye szerint

praesentálja, és az ő Felségének lett megh jelentése utánn eskese bé.

Edgj dologról kell kglmeteket monealnom, hogj hogj vagjon az hogj kglmetek énnékem sem egész Cancellariaul, sem senkj kglmetek közüll megh nem irta, hogj ő Felséghe kiket confirmált a' Candidatusok közüll, masok penig széltében tudgják és beszél-
lik ez országban, nékem más böcsületes ember irja meg. Ha két
embernek Erdélyben meg kellett volna kglmeteknek irni, ugj mint
Gubernator Uramnak .s. nékem, az ugjan türhető volna, de még
azt sem jovallanám immediate csak az Conferentia utánn, hanem
post Resolutionem Caesaream immutabilem,¹ meg bocsásson
kglmetek Attyafisághosonn liberé irom hogj az illyen hos vel ad
illos facta Anticipatio communicationis Conclusorum² nem hoz
semmi jót magával. Es talám mondhatom azt hogj nemis szaba-
dos. Én kegjelmeteknek most erről többet nem irok, hanem Aján-
lom Istennek óltalmában kglmeteket. Datum ex Szent Miklós Die
5. Maÿ Anno 1697.

Kglmetek Attyafia szolgája Komja Baráttya

Bethlen Miklos

381.

Szentkereszti Andrásnak

Nagyszeben, 1697. május 7.

Szentkereszti 7. Maij 1697 Szeben.

Edes Komam Vram

Mivel az Inklusak hoszszuk s-nagiok laconicus leszek a levélbe.

Ezeknek a paroknak Originallya megien ezen Postann cum
recommendatione Excellentissimí Domini Generalis Rabutin ad
Excellentissimum Comitem Khinszky. Ergo faciat pro sua pruden-
tia apud Dominum Nuiten, [?] ut sciat, quid cum illis actum Ut
legantur promoveantur. Bene agendo nihil teneamus.¹ Ha penigh

¹ a változtathatatlan császári döntés után

² a határozatok kihirdetésének megelőzése

¹ a fényes Rabutin tábornok úrnak Khinszky gróf úrhoz írt ajánlásával. Járjon el tehát bölcsessége szerint Nuiten úrnál, hogy tudja meg, mit végeztek velük, úgy intézzék, ahogy olvassák. A jó cselekedetben semmit se akadályozzunk.

tudnam, hogy kgd ki iyed ex Justa Causa,² En mas utonnis el
10 követhetem, s-ketelenis lesznek <velle> el követni, tanquam Justam
& necessariam defensionem, sed consulet melius & mihi, & sibi &
justae Causae, et ipsis *Dominis Fratribus*, qui ut ut adversari nunc
videntur, sunt tamen et sumus Fratres reconciliandi omnes. Qvod
15 deus faxit.³ Ha kgd sua prudentia folytattja a dolgot per pater-
nam sapientiam Kinsky ut ego sim indemnis & salvus. Leges et
Patria salva. Et *Domini Fratres* aemuli etiam salui.⁴ Maskent az
en Agensem sine reflexione ad haec aget meam *Causam*, & secun-
dabit^a DEus.⁵ Ha penigh nem Ezt az 50/m Tallerni kart megh
vallom most, *Isten* ugian mast adhat, de talam a mas Vilagba...
20 Mostis ket Postan kgd levelet nem vettem, utolso volt a kit kgd
24. *Aprilis* irt

382.

A haditanácsnak

Bethlenszentmiklós, 1697. május 11.

A *Bellicum Consilium*nak *Datum* in Szent Miklos 11 May *Anno*
1697.

Excelsum Consilium Bellicum Domini & Patrone Gratiose &
Colendissimi. [!]

5 Per demissum *Memoriale* ante aliquott *Menses* significaveram,
mortem *Domini* *Commendantis* *Husziensis*, & *ratione* *successoris*
Instantiam feceram, de qvo qvidem audio, qvod *Illustrissimus*
Dominus *Baro* de *Eythner* sit *destinatus*, & qvod de *Instellatione*
ejusdem *missum* sit *Mandatum* ad *Excellentissimum* *Generalem*
10 *Comitem* *Rabbutin*, sed *Sua Excellentia* ambigit an non per ali-
qvem errorem hoc factum sit, qvod *Mandatum Instellatorium* ad

² az igaz ügyből

³ mintegy a jó és igaz védelmében, de ajánlatos mind nekem, mind neki, mind az igaz ügynek, és a fivér uraknak is, akik — mint most ellenségeknek látszanak — valamennyien összebékítendő fivérek vannak és vagyunk. Isten adja!

⁴ Kinsky úr bölcsessége folytán én ártatlan és ment leszek, a törvény és a haza ép, és megmentem a vetélkedő fivéreket is.

⁵ hajthatatlanul erre viszi az ügyemet és Isten megsegít [?]

^a [bizonytalan olvasat]

15 Suam Excellentiam directum sit, cum proximis his Annis Praesidium illud a' Generalatu Varadiensi commendatum sit; Ad quod quid ego Suae Excellentiae respondi, quod ego non putarem hoc per errorem factum, quamvis enim his proximis Annis tam Husztiense quam Kövariense praesidia a' Generalatu Varadiensi dependenterunt, hoc tamen tantum ab eo tempore factum fuerat, ex quo piae memoriae Excellentissimus Dominus Generalis Hejzler fuit constitutus Generalis Varadiensis, antea enim a' piae memoriae Generali Commendante Comite Veterani dependebant; Et 20 ego puto Excelsum Consilium Bellicum istam Domini Neo-Commendantis instellationem Excellentissimo Domino Generali Rabbutin nunc eo respectu & iam intimasse, quod Partes Hungariae Transylvaniae annexae (:de quarum Politica Juris Dictione hactenus inter Celsissimum Principem Palatinum Hungariae, & 25 Gubernium Transylvaniae disputatum est:) nunc per Resolutiones Caesareas iteratas Gubernio Transylvanico remissae sunt. Insuper quod ego & iam, ut ut indignus tamen ex gratia Suae Majestatis Arcis illius Supremus Capitaneus & Comitatus Mararosiensis Comes Transylvanus sum, & cum dictae Arcis Commendans, per Ordines Suae Majestatis vel Excelsi Consilii Bellici strictam debeat habere mecum in servitio Suae Majestatis Correspondentiam, atque adeo his respectibus, non tantum non esse mirum, imo videri necessarium, ut dictae Arcis Inspectio vel 30 Commenda Superior a' Transylvaniae Commendante Generali cum quo ego quotidie una sum dependeat. An me haec opinio fallat vel non? Nescio. Sed si liceret aliquid Excelso Consilio svadere, hoc omnino demisse svadeo, & interim quicquid sit hoc demisse peto, quod superiori etiam Anno dum Viennae essem, 40 quando pie defunctus Dominus Fischer Commendans illius Arcis declaratus erat petieram, ut nimirum Domino Commendenti inter alios Ordines haec & iam demandarentur. 1. Ut mecum strictam & convenientem Correspondentiam habeat. 2. Ut in Casu necessitatis (:quam Clementissime Deus avertat:) non tantum me & 45 meam Familiam, sed & iam alios ex Dominis Proceribus Transylvanis, si quos Necessitas, & erga Suam Majestatem Fides, illuc se recipere cogent, admittat, & protegere studeat. 3. Ne se in Politica vel Oeconomica Comitatus & Arcis immisceat, ac quos vis excessus vitet. Haec uti superius paulo ita & hic etiam cum respectuosa fiducia, & simul Ordinum & iam hac in parte Copiam obsequiose 50 peto. Porro & iam hoc repraesentandum Excelso Consilio Habeo, Arcis illius per incendium eversae reparationem praeterito Anno

inceperamus, & promissus erat unus *Dominus* Ingenierus per
Ordines Excelsi Consilii illuc mittendus, sed usque hodie non
55 mittendo Comparavit; Itaque demisse rogo &iam Ordines de
Ingeniero illuc qvi aedificationi praesit. Et dum haec cum omni
respectu debito Excelso Consilio obsequiose & demisse repraesento;
Simul idem Divinae tutelae commendo & maneo Ejusdem
Excelsi Consily Bellici

demisse obsequentissimus Servus.

383.

Szentkereszti Andrásnak

Bethlenszentmiklós, 1697. május 11.

Szent Kereszti Vramnak Datum 11 May Anno 1697, ex Szent Miklos.

Most kglđnek semmit *sem* irok egjebet. *hanem* tsak relegalom
magamat eddig tett írásimra, mellyek in Aprili & Majo usque¹
5 felessen mentenek; Ellenben én kglđ levelét utolsót vettem 24
*praeteriti Aprili*² dataltattat, az után költet penig nem láttam, irté
kglđ vagj nem azt kglđ tudgja, hallok másoktól sok és nagj
hireket, mellyeketis kgltek iré ide alá vagj nem én nem tudom,
köszönöm mégis hogj találkozik olyan jo akarom ide alá, a' ki
10 közli velem, de igazaké hamissaké én nem tudom. Irtam erről
Dimjén Ferentz által a' Cancellárianakis

Most proxime ezt a' Bellicumhoz valo Memorialét küldöttem
fel, mellyet kglđ Rátkai Vram által procurállyon, General Rabu-
tin Vram tettzéseből irtam penig ezt a' Memorialét ujjobban; Azt
15 bánom hogj a' minapi Memorialémra ezen dologrol semmi válasz
nem lött a' Bellicumtól, azon kellene *knek* Rátkai Vrammal mun-
kálodni, non tantum honoris sed &iam boni ordinis Causa,³ hogj
énis tudnám rendes válasza által a' Bellicumnak az oda valo
Commendansok dolgát, az előtti Commendansok ugjan bizony
20 engemet annyira meg betsültek, hogj a mikor én Huszton voltam,

¹ áprilisban és májusban egészen

² az elmúlt április 24-én

³ nemcsak a tisztség, hanem a jó rend miatt is

noha én mindenkor oda alá az Udvar háznál laktam, de mindenkor bizony a parolátis én töllem vitték fel a' Várba, és Korporal Tizedgyével volt a' szállasomon Vártán. Kerem kgltket Rátkai Vrammal édgjütt procurallya ugj kglđ azt a' dolgot, nem tsak az
25 én betsülletemért, hanem az közönséges jóért, és a' „successoro-kértis. Ajanlom Istennek kglť. &c.

P S: Crinner Vram a' melly pénzt nékem transponalt Vekszel által, a' szolgálai a' Laggjion kívül fl. Rh. 45 vévének most rajtam Szebenbe, azt állítván, hogj annyi héjával tétetett volna le ott fenn
30 az a' pénz, noha nékem Karadin Vram „eggj Levelében“ azt irta, hogj égj pénz héjja sem volt, mert noha először volt valami difficultas valami moneta dolgában, de az után el igazodott, no én meg adám, propter Creditum & parolam Conservandam,⁴ mindazáltal cum Conditione refusionis,⁵ ha kglđ és Karadin
35 Vram Contrariumot mutat, mellyet el várok.

384.

A kancelláriának

Bethlenszentmiklós, 1697. május 14.

Mint kedves joakaro Vraim Atyamfia és barátimnak szolgálók és Istentől minden áldásokat kívánok kglknek.

A mint a' Tordai Memorialét Actákat &c. kglmeteknek fel küldöttem, kérem kglkt azoknak expeditioit siettesse kgltk, mert
5 én ighen nagy gonoszoktól félek, ha ugjan Executiora jönnek, még ember halális esik miatta (:kitől Isten oltalmazzon:) Az Executiot peniglen ad 4^{tum} Juny infallibiliter¹ peragalni akarják; Nagy keggességnek munkáját tselekeszi kgltk, ha legitimum remediummal olyan nagy gonoszt igjekezik kgltk meg előzni, és avval Hazánk
10 Törvényétis egjszer s-mind meg tartya; egjébaránt én kglnek Kalnaki Vram a' sok hirekre nézve tsak vélekedve irom, magánakis külön irtam volna kglnek, de nem tudom le indulaé kglđ onnan

⁴ a hit és becsületszó megtartásáért

⁵ a visszaadás feltételével

^{a...a} [e két szó olvashatatlanból javítva]

¹ június 4-re csálhatatlanul

fellyül vagj nem. Ajánlom Isten oltalmában kglit. Szent Miklos 14
May Anno 1697.

Kglit szolgáló Attyafia baráttya

Bethlen Miklos

385.

Szentkereszti Andrásnak

Torda, 1697. május 22/23.

Szentkereszti 22. Maÿ Torda. 1697.

Kgyld 8. praesentis költ leveletis vettem. Az en 17/m Soom arra
dolgarol mostis csak inhaeres prioribus,¹ noha bizony attol a'
Camara Jozzag által valo Contentatiojatis felek, mert probal-
tam mar Somkaddal pro fl. hgr. 15/m² olljan Jozzagot adtak,
5 bizony nem erne fl. 5/m. Legh jobb volna a' kesz penz, si sperabile
esset;³ De hiszem az emberre azt sem kötik erővel rea, incipiamus
tractare, non statim uno momento finis erit.⁴ Interim ugj latom
a' Lengjel Sootis amplectalnunk kell juxta hodiernum Gubernii
10 conclusum.⁵ Leszen a' Commerciumnak penzreis szüksege; Pen-
zeis bővebben. Talam Isten Szent Lelketis bocsattya közinkben,
hogj reconcilialodunk. Talam a' Feidelemnekis a' Jozzag in Cam-
bium megh kelletik. Egy szoival ha kesz penzt mingjart nem
kaphatokis utinam tantum haec 3. haberem. 1. Ut Sales pro
15 evectis reputentur. 2. Ut certum Debitorem & insuper certam
summam determinatam habeam. 3. Ut cautionem vel Instrumen-
tum legitimum superinde confectum.⁶ De ha ighen olcson akar-
jak, en inkább allok, ahoz hogj ki vigjem es el adgjam. Tsak en
azt tudhatnam hogj menyit varhatok az ö elmejek, es praetendalt
20 Expensajok szerent ex 17/m ahoz kepest determinatnam job-
ban^a elmemet. Ezt penig hamar kellene tudnom, hogjha ketelen

¹ kitarasz az előzőek mellett

² 15 ezer magyar forintért

³ ha remélni lehetne

⁴ tárgyalni kezdünk, nem lesz vége azon pillanatban

⁵ a gubernium mostani határozata szerint

⁶ legalább ezt a 3-at kapjam. 1. Hogy a sót szállítmányonként elszámolják. 2. Hogy biztos adóst és azonfelül meghatározott összeget kapjak. 3. Hogy erre biztosíték vagy törvényes irat készüljön.

leszek a' Soohoz nyulni, ut habeam tempus evehendi. &c.⁷ Nekem a' Consensus &c. mind hejaba leszen, ha ebbe a' Soom arraba frustralodom, mert penzem nem leszen.

25 A Vexel dolga az en scopusom szerent nem a' Cancellaria eleibe valo, azert irtam es includaltam tsak kgyldnek. Egjebarrant si mihi Camera fiet debitorix, per consensum Commercii mihi cassis istis 12/m⁸ annyival kevesebbel leszen a' Camara nekem adoss. Ha penigh a' Camara bone & valde acceptabili modo me contentaret,
30 de 50/m Rsibus⁹ en vissza adnam a' Commerciumnak ezt a' fl. 12/m Rses. Mind ezekbe tam ratione debiti, vel Pecuniae, quam ratione Bonorum, vel illorum Cambii &c. res ipsa, Tempus & Camera ac maxime Gratia Caesarea me possunt juvare.¹⁰

Az Urak itt noha tugjak azt a' 12/m fl. dolgat, de nekem megh
35 eddigh ele nem hoztak most, söt az Ui Cassirjok Tutius Martinus Szebeni Polgar tegnapi azt sottogja vala, hogj most szinten harmad nap alatt erkezet volna Oppenheim Uj Vexele Krinnerekhez de fl. 8/m. Ugy vane neme? en benne bizonyos nem vagjok. Mas-
40 kent ugjan megh többet fl. 4/m nel nem extorquealhattam azok mellett a' Vexelek mellett, felek hogj nemis vehetem mind fel, mellyről suo tempore tudositom kgl't, mert most sokat nem irhatok occupatus levonn publica expeditione ad Cancellariam de Sale Polonico. &c.¹¹

Kalnoki Uramat tegnapi varok ide, de meg el nem erkezek.
45 Kerem kgl't a' Tordai dologgal siessen, es ha casu quo, (quod tamen aliarum Cancellariarum exemplo vobis quoque licet, imo necessarium est ut absente Cancellario expeditiones non cessent)¹² Kalnoki Uram el jovetele miatt kgl'tek nem expedialna, az Aulica Cancellarianis expedialtatni kell az Admonitoria Protectionokat sub Caesarea subscriptione,¹³ mert Isten örizzen, bizonj
50 Ember halaltol felek, ha rank jönnek. Et periculum in mora.¹⁴

⁷ hogy legyen időm a szállításra stb.

⁸ ha a kamara lesz adósom, a kereskedelmi megállapodás értelmében nekem engedve ezt a 12 ezret

⁹ megfelelő és eléggé elfogadható módon kielégít engem az 50 ezer rajnai forintot illetően

¹⁰ mind az adósság vagy fizetség, mind a javak vagy azok kölcsöne ügyében maguk a tények, az idő, a kamara és főleg a császári kegy válhat hasznomra.

¹¹ hivatalos küldetésben a kancelláriához a lengyel só ügyében stb.

¹² esetleg (mégis, más kancelláriák példájára nektek is szabad söt szükséges, hogy a kiadványozás a kancellár távollétében se szüneteljen)

¹³ a figyelmeztető ajánlásokat császári aláírással

¹⁴ És veszedelem a késlekedésben.

Sztojka Uram hol jart, post mortem AÆgro supervenit.¹⁵

Amaz Krinnerek fl. Rs. 54. vagj 45.ről tudositson kglđ mert zaklatnak.

- ⁵⁵ *Groff* Csaki Laszlo Uram ö kgle jo intentiojarol valo kyld irasat ertem, bizvast mongja szlt [?] kglđ ö kglnek, es mongja megh, hogj az en 4. Aprilis az Országnak adott Pacis Oblatiomba ö kgleis benne vagjon. Tudom az Imadsagot. Remitte nobis, sicut & nos remittimus.¹⁶ Tsak Isten ö kglét vezerejlje arra, Ut Caesari,
⁶⁰ Patriae & hujus Tranquillitati serviat ego ero Filius Pacis & Amicitiae¹⁷ ö kgle irantis. Torda 23. Maý 1697.

386.

A. V Branck-nak

Nagyszeben, 1697. június 2.

Domine Domine mihi *Observandissime*

- Intellexi a meis Amicis gravissimum & longum praetitulatae *Dominationis Vestrae* morbum, cui uti compassus tunc^a sum, ita nunc intellectae restitutioni gratulor. Interim non parum me afficit infortunium quod mihi occasione Morbi ejusdem accidit, quod votum Excelsae Camerae Aulicae ratione Boni Radnoth ad superiores Tapetes referri suo tempore non potuit, illud enim dum sub lite pendet brevi ad extremam desolatione <ded> ruet, & mihi uti omnes sumus mortali^b & jam seni^b jactura tot annorum maxima
¹⁰ est. Recommendo ergo praetitulatae *Dominationis* benevolentiae, & meam gratitudinem recipocans maneo ejusdem.

Praetitulate *Dominationis Vestrae*

Cibinii Die 2. Juný. 1697.

¹⁵ halála után aligha derül ki.

¹⁶ Bocsáss meg nekünk, amint mi is megbocsátunk.

¹⁷ Hogy a császárnak, a hazának és a haza békéjének szolgáljon, én is a béke és barátság fia leszek

^a [beszúrva]

^a [előbb:] sum

^b...^b [beszúrva]

387.

Bánffy Györgynek

Bethlenszentmiklós, 1697. június 7.

Gubernator Vramnak sub Dato 7 Juny 1697 ex Szent Miklos.

M. Groff Gubernator Vram. Kgl dtől valo el válásom után az utban juta eszemben, hogj most mint hogj semmi Regalistic nem irtak Conradi Samuel Vramnak, talám jo volna ha kgl d iratna
5 éggjet, és meg küldené ö knek, hogj mivel már Confirmatus Tanáts Vr, jöne el az Tordai Gyülésben, mert másként általlya együd oda jöni hogj ne láttassék magát obrudalni, el hiszem nagj gratianak veszi kgl dtől. Hogj ha a' Tolvajok kergetését kgl d meg hadgja az ide bé valo Erdélyieknek, és az oda ki lévő határos
10 szomszéd Tiszteknek recommendállya, ighen nagj hasznot teszen kgl d. P. S. Nem szollanék örömet belé, de most a Vizi Vectura cessalvan ex fl. Rh. 9000.¹ jobb volt volna Keresztesi Uramnak Somlyoba fordittani fl. R. 7/m és tsak 2/m tartani a' Portusra de ugj értem tsak fl. Rh. 5/m adtak Somlyoba, és aztis olyan Instruc-
15 tioval, hogj a' Somlyoba lévő kész Sot promoteal hassák velle Debreczenbe. Ez igen káros dolog lészen, mert szaszorta jobb volna evvel a' pénzel Erdélyből ujj Soot bé váltani az Aknákról Somlyoba, hadd szaporodnék még a' So Somlyoba, és onnét mindenkor el vihetnék Debreczenbe, holott azonkivülis Prejner
20 Uramnak incumbalna inkább, és inkábbis igjekeznek, hogj a' Somlyotól Debreczenig valo Vecturára pénzt szerezzén. E bizony éppen vissza lészen a' dolog, en knek ex Conscientia irom, hiszen evvel ki vinnénk Somlyoba circiter 25/m Sot az Aknákról meg láttya kgl d mitsoda kár és Confusio lészen belölle, ha kgl d nem
25 Corrigállya. Szovalis értekezzék kgl d Szenási Vramtol.

388.

Szentkereszti Andrásnak [?]

Bethlenszentmiklós, 1697. június 13.

Edes Komam Uram. &c.

¹ 9000 rajnai forintról

Ez előtt egy néhány nappal ighirt part im accludaltom. Melto-
saghos Kinszki Uram 27. & 31ma Maÿ költ derek leveleitis vet-
tem. Paterne monet, arguit, consulit, informat, Pacem sordet et
5 mihi et Domino Gubernatori Mediator Summus est Excellentissi-
mus Dominus General Rabutin ex mandato Suae Majestatis sub
poena disgratiæ parti renitenti. Ego qui et ante semper paratus
fui, sive Paci, sive Juri stare idem, et tanto magis jam sum. Obtuli
illam Cibinÿ iterum et per Generalem et Br Haller, res dilata ad
10 Diaetam Tordæ 22. præsentis celebrandam. Utinam, utinam fiat
Pax sincera perpetua, sed metuo ob causas in Scheda notatas, ego
quidem ex parte mea certe sincere agam.¹

Azokra a levelekre tettem valaszt, mellyet adgyon meg kglld, de
szoval hanemha maga ád okot rea ne urgeallyon semmit kglld,
15 mert ugy látom non indiget calcaribus,² hanem tsak az eggy 25/m
frtos Gratia effectuma iránt.

Forster Uram rám igazította Keresztesi Uramekot, kiknekis
adtam flor. Rh. 4/m. magamnak cum conditione tartom az többit,
de most az a szandekom pace præmissa,³ hogy cum consensu
20 Gubernÿ⁴ alkudgyam az Camaraval, vagy az nem succedalvan,
ugy vigyem el az 17/m. soot, addig a Camaranak in hac materia⁵
nem kell szollani. Proxime plura. Valeat.⁶ Szent Miklos 13. Junÿ.
Anno 1697.

Szinte most érkezék kglmed 5. Junÿ költ levele. Tettzik nekem
25 az a kglld szandeka az Camara iránt, es bizony jól esnék, ha
magok offerálnák, de ezzel kglld ne késsék, en addig a Gubernium-
nak tsak in generalibus ha szollok, sed retentis retinendis.⁷ Azom-
ban gondolkozom hogy ex 12/m fl. magam fordítsak negy ezeret
ad Vecturam in Somlyo ea reservata conditione, quod si mihi sive

¹ Atyailag figyelmeztet, pirongat, tanácsol, tájékoztat, békét javasol mind nekem, mind a gubernátor úrnak. A legfőbb közbenjáró a tekintetes Rabutin tábornok úr Öfelsége rendeletéből az ellenszegülő fél számára kegyvesztés terhe mellett. Én, aki kész voltam, mint azelőtt is mindig akár a békére, akár a törvény elé állásra, és most még inkább kész vagyok, Szebenbe vittem azt ismét a tábornok és Haller báró révén, a dolgot elodázták a folyó hó 22-i tordai országgyűlésre. Bárcsak, bárcsak béke lenne, őszinte, végleges, de félek a cédulán jelzett okok miatt. Én bizony, a magam részéről őszintén igyekszem.

² nem igényel sarkantyút

³ a békét föltételezve

⁴ a gubernium hozzájárulásával

⁵ ebben a tárgyban

⁶ Legközelebb többet. Üdvözlét.

⁷ de visszatartva a visszatartandókat

- ³⁰ Camera, sive *Commercium* solvet ex jam praemisso Sale, tum Sal a me nunc mittendus manent *Commercio*. Si vero mihi ex praeteritis non solvitur, Sal erit meus, et pecuniam flor. 8/m refundam *Commercio*,⁸ mert a 4/m. azon kívülis az en magam penzem, mellyel a *Commercium* nekem ados praeter et supra Sales 17/m.⁹
- ³⁵ Dinsztnek szolgálatomat, tsak küldgye el minden Postann a Novellakot, kedvessen vettem levelet, de nem rescribalhattom propter Postam properantem.¹⁰
Kglmed baráttya Komja.

389.

Brassó város tanácsának

Bethlenszentmiklós, 1697. június 19.

Mint joakaro Szomszéd Uraimnak szolgálok es Istentől minden jokat kivanok kegyelmeteknek.

Még az Colosvari Gyűlésből küldöttem vala Kegyelmetek be-tsületes követei által levelemet kegyelmetekhez es egy obligatoria⁵ formatis az en kegyelmeteknel levő Penzembről, de en mind ez ideigis nem hogy Penzét láttam volna kegyelmeteknek, de meg tsak valaszát sem vehetém Kegyedeknek, kerem azért Kegyelme-teket tudositson Kegyelmetek engemet akarattyárol, hogy tud-gyam mihez tartani magamot, mert en egyyaltallyaban az en¹⁰ penzemet tsak ugy ott nem tartom. A Zabolai Gönviselőm hogy ha kegyelmeteket valami vasarlas dolgába meg talallya, adgyon Penzt kegyelmetek neki az Interesseből, s fel tudhattya osztan az ember. Ezzel ajanlom Isten oltalmaban kegyelmeteket. *Szent Miklos Die 19 Juny. 1697.*

Kegyelmetek szolgáló szomszéd baráttya

Grof Bethlen Miklos

⁸ a szállításra Somlyóra azzal a fenntartással, hogy ha nekem akár a kamara, akár a kereskedelmi felügyelőség fizet a már előreküldött sóból, akkor a most általam küldendő só maradjon a kereskedelmi felügyelőségé. Ha pedig nekem a régiekből nem fizetnek, a só legyen az enyém, és a 8 ezer forintnyi összeget visszaadom a felügyelőségnek.

⁹ a 17 ezer kőson kívül és felül

¹⁰ a posta rögtöni indulása miatt

Medgyes városának [?]

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 3.

Mint jó akaró Komám és szomszéd Uraimnak szolgálók és Istentől minden jókat kívánok, kegyelmeteknek.

Akarom és szükségesnek itiltem, kegyelmeteknek megjelentetni ez levelem által, hogy az mint Urunk ő Felsége jóvoltából, kegyel-
 5 metek becsületes Atyafia és mostan Királybirája Conrad Sámuel Ur a Nemes Ország Candidatiojából és a Méltóságos Regium Gubernium Recommendatiojából kegyelmes Urunk ő Felsége által a Méltóságos Tanátsi Rendbe állított, hogy ő kegyelme és az ő kegyelme személyében a Tanátsi rendnek betsületi és a Szász
 10 Nationak szabadsága és rendtartása compatibilis lehessen egymással az ő kegyelme állapotja quod ad punctum praecedentiae¹ a Tanátsnak így determináltatott: Hogy ő kegyelme, mikor a Szász Natio congregatioiban akár Szebenben, Medgyesen vagy Gyűlésébe lesz, abban a Congregatioba az Ajton belül mindt
 15 ő kegyelme úgy vagyon, mint egy Szász Tiszt, tsak abba a rendbe üljön a minemű Szász Tisztet visel és cedallyon azoknak a Szász Tiszteknek a kiknek ante adeptum Consiliarium,² úgy mindt Medgyesi királybíró cedalni tartozott. Az Ajton kívül pedig in omnibus ubique conversationibus³ akár Szebenbe, akár Medgye-
 20 sen s akárhol immediater Szebeni királybíró Uram után legyen ő kegyelmének úgy mint Tanács Urnak sessioja. Szükségesnek ítélem azért, hogy ezt kegyelmetek is tudgya és accomodálja ehhez magát. Ezzel Ajánlom Istennek kegyelmeteket.

Datum in Szent-Miklos die 3 Augusti. Kegyelmetek szolgáló komája és szomszédgya respective

Groff Bethlen Miklos

¹ ami az elsőbbség kérdését illeti

² a tanácsosi hivatal elnyerése előtt

³ mindenütt, mindenféle tárgyalás során

Bánffy Györgynek

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 4.

Gubernator Uramnak sub dato 4. Augusti Anno 1697. Ex Szent Miklos.

Melgs Groff es Gubernator Uram &c.

Az hadi operatiok közzelítése, es a' mellett az hírek bizontalansága nekem nem engede, hogj egy egész het vagj még több időre olyan meszsze hadgjam itt az Ország közepebe mezőbe fekvő tseledemet, hanem az Fiamot küldöttem a' kgltek szolgalttyara, ha mit általla parantsol el varom. A' Dioszegi Vram Expeditiojanak semmi heýat sem gondolom pro nunc.

10 Ennekem semmi hirem sintsen, Postais nints mellettem edgjis. Ighen szűksegés volna penig ha volna. Sőt azis szűksegés volna ha kgd mind Melgs Generalis es Boer Simon Uramnak mind oda be Mikes Mihaly Uramnak írna meg, hogj a' levelek ebbe a' mostani időbe dirigaltatnanak ugj, hogj a' General, Boer Simon

15 vagj Nalaczi Vram ha mi felelmest írna jöne az level Drassora Keresztési es Gyulafi Vram fele Tsesztfere s-onnet ide en hozzam, es en mindgjart küldenem Keczere s-onnet kgdhez, mindenikünk uýabb uýabb lovat adhatna aláya. Mikes Vramis dirigalna erre, es en innet mindgjart ket fele ugjmint Gyulaffi, Keresztési, es

20 Ketze, Bonczida fele, mert maskeppenn en nem tudom hogj hogj felelünk meg a' Patensbe tett igiretünknek hogj a' Fő Tisztek által igazgattyuk a' Nepet, hogj mihez tartsa magat, mert mellettünk el megjen az hir kgdhez Bonczidara, es osztan a' mig vissza jö hozzank, vagj keső leszen, vagj felettinel roszzabbul tsödül ki az

25 hir, maskent en ugjan a' Posta Mestersegre nem vagjok kivalt Postak nélkül.

Ajanlom Isten oltalmaban Vram kgdt. Szent Miklos &c

Naláczai Istvánnak

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 9.

Naláczai István Vramnak. Szent Miklosrol 9 Augusti 1697.

Kglđ levelét mostis vettem betsüllettel, és a' Gubernator Vramnak szollot az éttzaka 10. orakor el küldtem égj Postától Ketzéig, hogj onnét *Groff* Apor Vram küldgje el sietve Gubernator Vramnak, mert igj végzettünk, mind az levél hamarébb menéséért, minthogy a' dolgot mindenikünk tudhassa. Jol írja kglđ hogj Posta kellene, bizony kellene, de éggj roszsz akadott hozzám, a' ki az ejjel ment Ketzére, eztis alig tartom hogj el ne szökjék, azt mondgja, hét holnapja hogj nem fizettek nékiek, én bizony nem tudom hová kell lenni, a sok Adot vettyük, de mégis tsak nintsen a' mikor és mire kellene, mert ugj látom a' szegénség már tsak nem adhat pénzt. Ez a' More Mojses Vram és Bartsai András Vram s-több hasonló nyavalyák. En More Uram szekeres Commissariusságát most hallom kglđtől. Azt a' méltatlan Executiot hallom s-fájlalom, de nem tehetek rolla, ugj jár az a' ki minden esztendön ujjabb ujjabb Tisztartot téssen, és ollyant a' kinek maga sem mer parantsolni, aztis penig sokszor a' dolog mellől vadászni, halászni, vagj Postára küldi.

Azt nem szeretem hogj kglđnek <énnékem> én mind jo hirt irok, de kglđ nékem mind roszszat, bizony roszszul esnék ha a' kglđ hirei lennének igazabbak. &c:hirek.

A szaszvárosi leveleknek dolgától Isten oltalmazzon, az ollyant sirattya mostis Magyar Ország, azt írják Apor Vramnak, hogj égj Calvinista papságból ki vetett Ember ki most fogva esett mondotta, hogj vagjon esztendeje annak, hogj ök azt forrallyák, és ő hordozta volna subscriptiora a' Conjuratiot az Vrakhoz Fő Rendekhez. Ezt én bizony nem hiszem, de nézd Vram az Isten itiletiből a' Sátán munkáját, jol tselekedte kglđ, ha Generalis Vramhoz vitte őket, az Isten Szent Fiaért szánnya meg az Ecclesiát, és az illyen fel lázzasztó lelket zabolázza meg, mert bizony tsak arra valo munka az ollyan, hogj annál hamarébb és rutabbul veszzen el a Magyar és az Ecclesia.

Kérem edes Komam Vram, tudositson kglđ mindennap, most ez a' Posta vissza hozhattya. A Németh Postánnis írhat kglđ, az mikor az Ordinaria jár, minden héten kéttzer, tsak Enyedre diri-

gallyák az Titulusom alá, én az ott valo Posta Mestert s-Hadnagot disponaltam hogj meg küldik. A Fejérvári Udvarbironakis erőssen disponaltam a' levelek felöl. En osztán mindgjárt küldöm elébb az Vraknak, mert bizony ha igj nem élünk, a Népetis el bodittyák s-nagj gonosz talál máskéntis Datum

393.

Bánffy Györgynek

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 12.

Gubernator Vramnak Szent Miklos 12 Augusti 1697.

7ma praesentis¹ költ kglde levelét betsüllettel vettem. Mgs Khinsky [!] és Prejner Generalis Commissarius Vramnak irattam. A Khinsky Vramét bővittem a' minapi kglde velem valo beszédéhez képest, ha knek tettzik jo, ha nem hat el maradhat s mást irhatni.

Boër Simon Uram 8. praesentis Dobráról költ levelét az estve vettem az Ordinaria Postan Enyedről, mint hogj ugjis végzettem mind ö kglmével és Nalátzi Vrammal, hogj tsak küldgjük oda az Ordinarian a' levelet, az Enyedi Posta és Hadnagj meg küldik mindgjárt, ezen az uton minden héten kétszer irhatnak. Ezen az uton még kglde s-köztemis folyhat a' Correspondentia Ordinaria, ha mi rend kívül valo siető dologh occurralna az Expressus Postat, mellyis itt nállam tsak éggj vagjon arra tarthattjuk. BoërSimon Vram semmit roszszat nem ir, el hiszem knekis irt bizonyosson, mert én hozzám más Vraknak szollotis includalt, és kglde kéttség kívül praemittalta. A Tolvajokra vagjon Maramarosnak tehettsege szerént gondgja.

Groff Kalnaki Uram ir énnékem, hogj ö kglme, mivel Méltgs Khinsky Vramis intimallya, circa medium praesentis², Harom székről meg indul, és ide ki tsak égj hétig mulat s-fel indul, hanem az Expeditiok lennének készen. Discretio Viaticum, Taxa az Vraktol a' kiknek Diplomakat hozott, de nem akarják ki váltani. &c: &c: &c:

En nem tudom mitsoda Expeditiok legjenek azok, mert a' Publicumok ö kglmet nem várhaták, kivált az Qvartélyok dolga.

¹ folyó hó 7-én

² a folyó hó közepe táján

De privatis Memorialibus³ ha mit irunk, mint hogj ö kglme nemis hozott egjebet hanem tsak azokat és a' Petséteket s-maga le jövését. Kevés Viaticummal talám nem ártana segiteni, ha volna. De qvod ad summam Rei, tam publicae qvam privatae ipsius
30 Domini Comitiss Kalnoki⁴ bizony én jonak itilném, ha ö kglmét ithon érné a' Khinsky Vram válasza ama mü levelünkre, tudna mind ö kglme mind mi Mensurait. Gubernium oszve Gyülése nélkül el nem mehet ugjan. En ö knek illyent ugjan nem irtam, excepto hoc ultimo,⁵ hogj a' Guberniumbol kell ö knek fel indulni, melly mikor lészen vagj lehet én nem tudom, hanem kglt illeti
35 a' Convocatio. Bizom ezeket kglld Consideratio és Discretiojára. Datum &c.

394.

Bánffy Györgynek

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 19.

Az Urnak Gubernator Uramnak Szent Miklos. 19. Augusti. 1697.

Meltosagos Groff es Gubernator Kedves bizodalmas Uram.

Mik legyenek ezekben az inclusakban kglld olvassa meg, es
5 hogj ha kglldnek tettzik, azt az mit kettőnknek neve alatt irtunk, subscribalvan ezen Postatal^a küldgye által Maramarosba, hogj procurallyak tovabbis, ha penig nem tettik vissza jöhet ez a Posta, az kglld censurajaval hozzám, noha nekem ugy tettzik hogj ebbe mas processust nem követhetünk.
10 Lutzairoi penig az en vekony opiniom ez: Eggy nehany Tanats Ur ugy tudom kglldhez közel vagyon, kglld ö kglknek censurajat veheti, de interim ugyan tsak sub specie aliorum negotiorum¹ hivatná oda kglld magához, es vigyaztatna reá, mert egyyaltallyaba ha vetke nincsenis (:a mint hogj en inkább hiszem hogj
15 nincsen:) de megis mind a mi magunkrol valo suspicio el forditására, mind maganak Lutzainak nagyobb gonoszszanak meg elő-

³ A magánérdekű beadványokról

⁴ ami a lényegét illeti, mind a köz-, mind Kálnoki gróf úr magánérdekében

⁵ ezt az utolsót kivéve

¹ más ügyek örve alatt

^a [előbb:] Posta által

zesere valonak latom azt, mert ha Maramarosbol ki talált az alatt
menni vagy megyen, bizony ugy hiszem az többi utan viszik
Szatthmarra, sőt bizony ennekem tettzenék, hogy nem tsak az
20 Lutzai dolgarol, hanem erről az egeszsz dologrol venne kglđ
Censurajat az Uraknak és ugy mennenek osztan ki ezek az levelek
az ő kglmek tettzesiből es in tali Casu oda irhatnák az Datumja-
ba, Ex Gubernio, sőt az Szatthmari Commendansnak szollo level
nemis tudom addig hogy hogy megyen ki, a mig Lutzai gondvise-
25 les alatt nem leszen, mert mit tud az ember bele, quocunque
tandem casu,² ha vetke nincsenis, vagy ijetteben vagy mint talály-
lya el vonni magát, mint jarunk velle, holott imide azt irjuk, Nobis
Curae erit.³ El varom mind ezekről a kglđ tudosittasat. Karanse-
bes es a Fő Vezernek Tömös varnal valo letet ugy latom refutallya
30 Boer Simon Uram 14. praesentis költ levele, mellyhez hasonlot el
hiszem knekis irt. A melly Postat ez előtt egyg nehany nappal kglđ
en hozzam küldött volt, es en innet le botsatottam, meg eddig ide
nem jött, avagy talam mas uton kglđhez ment, varom vala mind
a Taborrol, mind Nalaczi Uramtol valo hirek tudosittasat, ha ide
35 jő, itt nem kesletetem, hanem altalais tudosittom kglđt, ha miről
kivantatik.

Latom kglđ opiniojat a Gubernium őszve gyúleseről, de egygal-
tallyaban lehetetlennek hiszem, hogy dolgaink jól folyjanak ha
7berben es 8berben nem munkalodgyuk a közönseges dolgokat,
40 signanter:

1. A Fejervari Jozzag tavalyi Proventussanak dolga.
2. Az egeszsz Fiscalitas Arendatiojának dolga.
3. Az So dolga.
4. Mas egyeb Exactiok es Computusok dolga.

45 Majd ele jőnek ismet 8berben es 9.berben ujjabb ujjabb Imposi-
tiok, es ugy obrualnak hogy osztan magunk sem tudunk benne
el igazodni, felettebb urgeallya pedig Huber Uram az Aulica
Camara parantsolattyabol az Generalis Computust, mellyből
nagy gonosz jő ki, ha vagy el mulik avagy pedig tsak felettebb el
50 haladis, mert mind az Soobol varhato Penz, annál lassabban
pedal. A Quartelyok dolga ellenben annal bátrabban imponal-
tatik mi reank az Camaratol es az Udvartol, minel gyengebben es
bizonytalanabbul remonstrallyuk nekik, hogy mennyivel nekünk
adosok.

² végre is akármilyen esetben

³ Gondunk lesz rá.

55 5. Kalnoki Samuel Uram Expeditioja, es az Unitarius Registra-
tore.

6. Erdelyi Secretariusok, Cancellistak fel allittása.

Varom arrolis kglđ tudositását ha Beszterczere el megyene, es
osztan mellyik Hazához jó lakni, had tudgyam az szerint levelei-
60 met kglđhez dirigalni. A Tolvajokrolis parantsolhat Uram kglđ
a Tzedula szerint. Ajanlom &c.

395.

Kálnoki Sámuelnek

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 20.

Vice Cancellarius Kalnaki Samuel Vramnak Datum Szent Mik-
los 20 Augusti 1697.

Tertia praesentis¹ költ kglđ levelét betsüllettel vettem, hirekről
valo tudositását köszönöm s-meg szolgálom. A mi penig a' több
5 dolgokat nézi.

Hogj kglđ készülö és indulo félben vagjon értem és jovallom,
de látva hiszem hogj kglđ ebbe az Augustusba ki indulhasson,
mert *knek* mind személyes Tisztessége, mind a' dolgok minémü-
sége azt kívánnya, hogj kglđ a' Gubernium Gyüléséből botsátts-
10 sék fel betsüllettel; En penig alig hiszem hogj a' Gubernium
egészsen öszve gyüllyön ebbe az holnapba, hanem ha kglđ tekin-
tetiért és Instantiájára, mellyet nem árt *knek* Gubernator Vramnál
levele által procuralni, bár tsak circa 1. 7bris gyűjtené ö kglme
öszve a' Guberniumot, mellyet ha én meg tudhatok, énis kívánom
15 secundalni, kglnek dolgát qvantum per me stat.²

A kgltól hozott levelekre valo alázatos Informatioit a' Guberni-
umnak a' mi nézi, azokban nem lészen én irántam fogjatkozás
qvod ad Expeditiones.³ A petsétek dolgárol penig máris irtunk,
de qvod ad Latorem suo tempore⁴ ighenis reflexio honorifica est
20 habenda. Qvod ad Discretionem vel Viaticum⁵ jovallanám kglđ
adna égj Mémorialét ad Corpus Guberný, én tudom az iránt

¹ folyó hó harmadikán

² amennyire rajtam áll

³ ami a kiadványozást illeti

⁴ ami az indítványozót illeti, a maga idejében

⁵ tisztes észrevételt kell tenni. Ami a felhatalmazást vagy útiköltséget illeti

kgldhez valo kötelességet, tam qvod ad officium qvam Personam.⁶

25 A Societas között lévő fl. 1000. Es Salariumárolis azon Memorialeba emlékezzék kgld.

A Taxa dolgába noha nékem kgltk tsak most szoll, mikor kér, adni peng nékem semmit sem akar, de én a' Cancellaria betsülletit Igasságát mindenkor protegaltam, es a' Guberniumba disputaltam, de egjedül maradtam, erről coram kell beszélleni, és tam
30 in Gubernio qvam Aula⁷ orvosolni.

Meltosagos Khinsky Vram Intimatioját el küldtem, de mitsoda Regestrumot kér kgld mást, nem tudom.

Biro Moses Vram iránt én az én tettésemet megh irtam volt a' Cancellarianak, sibi imputent⁸ ha kárt vallanak benne, bizony
35 énis azt mondom bün az szegény Haza pénzét ugj tékozlan, osztán én belém garázdálkodni, hogj miért nints pénz a' buza árrába.

En usque ad 22. praesentis⁹ itt akarok mulatni, ha kgld mit parantsol. Groff Mikes Vramnak szollo levelemet kérem küldgye
40 meg, s-ne nehezteltyen kgltk hirekkel éltetni.

A Magjar Országi Uy Támadás sok vérrel dissipaltatott. A Török Tömös Vár s-Erdély felé kantsalul néz, és készül, s-tartunkis szabásu. Datum &c.

396.

Bánffy Györgynek

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 20.

Az Urnak Gubernator Uramnak Szent Miklos. 20. Augusti Anno 1697.

Micsoda baja legjen Tordai Janosne Aszszonyomnak az Hassagi Dezma miatt Groff Apor Thesaurarius Urammal, es mit concludalank in Gubernio felölle, annak le írásara kgdnek szüksége
5 nincsen, hanem en bizom Tordai Uram maga relatiojára, kgd recens memoriajára, es Gratiájára az egesz dolgot, hogj csak

⁶ mind a hivatal, mind a személyt illetően

⁷ mind a guberniumban, mind az udvarban

⁸ maguknak róják fel

⁹ folyó hó 22-ig

effectualtassa kgd az Dezma el hozattatásat. En bizony csudalko-
zom a jo Komámon, hogj eö Felseget hire nélkül es kedve ellenis
10 igjekezi gazdagítani. Jár ott az elmeje Tordai Uramnak hogj oda
fel valo irással kellene praevenialni Apor Uramat hac in Materia,¹
de en Faceret javallok csak nem scriberet, mas az, hogj immar elis
ment talam Tatrosi az eö kigjeme embere. &c.

397.

Apor Istvánnak

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 20.

Az Urnak Apor Uramnak Szent Miklos. 20. Augusti Anno
1697.

Kgd levelemre 15 praesentis tött valaszszát betsülettel vettem,
de Istennek es eö Fgenek az Császárnak könyörgök azon. Da plus
5 pecuniae et Liberalitatis ac Amititiae Comes Stephano Apor,¹
mellyről coram plura, de addigis irhatom ezt. Az Ökör arraban
kigjemed igen hibáz, mert csak az en reszem külön fl. 2282.
s-kigjemednekis annyi az edgjütt vött ökreinkből. Kgd írása va-
gjon nallam rulla, melly nem hibáz, az mint Tavally szamat
10 tettünk volt Tordan akkori az Fizetesek Regestrumabol ki felej-
tette volt megh az Erdelyi Secretariusok Conservatorok es Can-
cellistak fizeteset pro primo Anno a Die 1. Maÿ 1696. usque ad
eiusdem diem Anni 1697.² Csak arra kerem en kigjemedet, ne
felcse kgd az Romai Császárt szegenysegtől es ne igjekezze hire
15 nélkül-s-kedve ellen az szegeny hivei karaval gazdagítani. Illyen
Casus ama rossz Dezmais az Hassagi.

Irja kgd hogj nem kivannya, hogj en kgdnek jobb akaroja
legjek, mint kgd ennekem, ezt keves hetek meg fogják mutatni az
Proba keö. Vice arant nehez Tanácsot adni, mindazaltal en recur-
20 ralnék cum Contractu ad Gubernium tanqvam Arbitrum et Me-
diatorem, ut effectuet, qvod conclusit.³ Szüksegesnek latom pe-

¹ ebben a tárgyban

¹ Adj több pénzt, nagylelkűséget és barátságot Apor István grófnak

² az első évre 1696. május 1-től 1697 ugyanezen napjáig

³ a szerződéssel a guberniumhoz mint bíróhoz és közbenjáróhoz, hogy hajtsa végre, amit határozott.

digh hogj Septemberben öszve gyűllyünk inevitabiliter, mellyről Gubernator Uramnakis irtam ez előtt egj néhány nappal.

25 Nekem az az hirem, hogj a *General 7. Regimentel* Aradhoz, a Nagj Armada kis Kanisahoz mennek A Török *Landor Fejérvartal* volna. Egj hete van hogj egj postánk oda vesze Dobrahoz. &c

398.

Bánffy Györgynek

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 25.

Az Urnak Gubernator Uramnak *Szent Miklos. 25. Augusti. 1697.*

Meltosagos Groff es Gubernator Kedves bizodalmas Uram.

21. *praesentis* költ kglđ levelet vettem. Lutzai dolgarol tsudalom
5 lom hogj semmit nem látott kglđ a Szatthmari Commendansnak ket levele parjabol, mellyet a Vice Ispannak es a *Varmegyének* irt meg fogása felöll, sőt talám a meg fogott ket Maglasra sem vágyott volna, tsak Lutzait kaphatta volna, kivaltkeppenn eő forgott gyanuban előtte, azert en mostis tsak az elebbi opiniom
10 mellett maradok, noha el hihetetlen dolog előttem, hogj vetke volna.

Nekem az a Camara Ispan mind azt az 3000. Kő Somat mellyet a Fejedelem adatott Esztendőnkent már 2. Esztendőre el vonta. Mind penig valami Tzirkalasnak le hagyasaert a Feyedelem Jo-
15 szagibol annuatim jaro 25. nestemet es 30. Berbetsemet *similiter* ket esztendőre el vonta, mellyről az Ur Bethlen Gergely Uramnakis irtam, kerem Uram kglđt, ha lehet orvosollya meg kglđ, nekem ugyan Huszti fizetesem irant több *praetensiomis* vagon, de arrol coram kell beszellenünk, ha Isten engedi en Uram kglđ
20 irasa szerint 4. *7bris* kivanom hogj kglđt lassam örvendetes állapotban, vagy talám elebbis ha kglđ Bonczidara jeő. Nekem semmi hirem nincsen. Ajanlom Isten oltalmaban Uram kglđt. *Szent Miklos. 25. Augusti. 1697*

Kglđ igaz joakaro Attyafia köteles szolgálja.

399.

Bethlen Gergelynek

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 25.

Az Urnak Bethlen Gergely Uramnak Szent Miklos. 25. Augusti 97.

Meltosagos Generalis Kedves bizodalmas Batyam Uram.

Mind halasztottam kgltd reqviralni mig Isten bennünket recon-
5 ciliatoria hozott, vartam az Fejedelem eö Nga jöveletis de már
hogy tovább halaszthassam, avagy tsak nemelly reszet (:mert a
derekát Coramra hagyom:) nem lehet hanem kerem kgltd bizo-
dalmason Lutzai Istvan Camara Ispan Uramtol el tartott ket
Esztendei 6000. Kő Somnak. Es ugyan az Fejedelem ö Nga
10 Jozagiba valo Tzirkalasnak le hagyasaert annuatim jaro 30.
berbetsnek es 25. nestnek (:mellyis a ket Esztendön teszen 60.
Berbetses es 30 [!] nestet:) meg adattatásarol disponallyon kgltd
ugy, hogy az kgltd ez arant valo Atyafisagatis köszönhessem es
kötelesen szolgálhassam meg. mellybeli kgltd joakarattját varvan
15 ajanlom Isten kegyes oltalmaban kgltd. Szent Miklos &c.

400.

Keresztesi Sámuelnek

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 27.

Keresztesi Uramnak. Szent Miklos. 27. Augusti. 1697.

Ezeket az inclusakot küldven az Ur Gubernator Uram en
hozzam, hogy communicallyam kglmeddel, im en magat az leve-
letis el küldöttem kglmedhez, mert ez nagyobbara tsak az kgltek
5 Soo Administratiojahoz valo, idejis volna ha már kgltek szallit-
tatgatná az Soot ki felé, mert ebből az levelből latom semmi sem
telik a Penzbe, mert az Penz az Soobol lenne. Azomban jo volna
ha mar egyszer öszve gyűlnenek az Urak.

P. S. Ugy hallom az Portuson levő Sora az kgltek uj szolgai,
10 emberei, gondot nem viselnek, hanem az reghiekre vetnek az kik
az en időmbe voltak, holott azoknak semmi fizetesek már rea
nem leven, nemis tartoznak gondot rea viselni, azert en protesta-
lok, hogj ha mi kár az Sooban leszen az ö kglmek negligentiaja
miatt, en oka nem leszek, sem penig az en időmbeli szolgak.

401.

Mankos Jánosnak

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 27.

Mint joakaro Uramnak szolgálók és Istentől minden áldásokat kívánok Kegyelmeteknek

Valami Forrást akarván kívül az mezőről ide be az udvaromban Csatornákhoz hozatni, kerem kegyelmeteket szerezzék egy jó csorgós mester embert ennekem, az ki afféle víz vitekhez jól értene, hogy jöhetne ki most a Fiammal ide Szent Miklósról, most ugyan elsőben csak meg kellene nezegetni ha leheté mód benne, neme, annakutána osztan ha az helyet alkalmasnak látná lenni az ember, úgy kellene hozzá fogni s megtsinálni és ugyanakkor fizetem, kegyelmetek joakarattját kedvesen veszem s meg is szolgálom. Ajanlom ezzel Isten oltalmában Kegyelmeteket.

Szent Miklós Die 27 Augusti 1697.

Kegyelmetek szolgáló szomszéd barátja

Graf Bethlen Miklós

402.

Philipp Ludwig Leiningen-Westerburgnak

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 31.

Leiningen Generalnak. Szent Miklós. 31. Augusti 1697.

Illustrissime et Excellentissime Domine Comes, Domine mihi Colendissime.

Postquam de Excellentissimi Domini Generalis Rabutin egressu certior sum factus, meae obligationis esse duxi Vestrae Excellentiae per praesentem inservire, non certe solius curiositatis causa, sed ut notitiam cum meritissima ipsius persona (:quae mihi Vienna eitam de meliori recommendata est:) inciperem, quae quod mihi hactenus in facie non contigit, infelicitatis loco reputo. Insuper ut correspondentiam cum Vestra Excellentia servitio Suae

Majestatis et hujus Patriae saluti pernecessariam levem, rogo itaque cum competenti respectu et confidentia Vestram Excellentiam dignetur me per ordinariam Postam ordinarie, si quid novorum communicandum erit per literas, Enyed et Torda directas
15 *informare. Cum enim totus Populus etiam vi Patentium a nobis publicatorum ab informatione nostra nempe Consiliariorum penderent, opus est, ut nos non vagam tantum famam, quae satis frequens et satis mala spargitur, sed ipsas realitates sciamus, ut ita Populum ad quamvis Alarmum fugiturientem in suo officio*
20 *Oeconomico et Fide erga Suam Majestatem continere possimus, quod bene efficere non possumus, si ipsimet realem Belli statum nesciamus. Spargitur autem Turcam cum maximo et formidabili Exercitu jam Danubium ad Pantsovam transivisse, et ipsum Turcarum Sultanum cum Tökölyio vel recta in Transylvaniam vel*
25 *Varadinum versus tendere, denique extrema omnia. Deus vero avertat, non tantum ista extrema, sed etiam Alarmam et aliquam Populi fugam, si enim illa contingeret, ultra desertionem Oeconomiae inaeestimabilem, propius^a etiam maximum malum nasceretur, nempe Magazinalium vecturarum impedimentum, cujus consequentia non tantum Corporis Vestrae Excellentiae, sed ipsius si*
30 *illam ratio Belli (:uti conjici potest) ad has partes appropinquare faciat, Magnae Armadae etiam Fames et Ruina esset. Experti jam aliquot annis haec scimus. Non dubito quidem Vestram Excellentiam cum Excellentissimo Domino Governatore correspondere,*
35 *sed quoniam Dominus Governator versus margines quasi Regni habitat, dum eo fama currit, et ad nos hic in medio constituto a Domino Governatore recurrit, potest aliqua nequa Alarma interim facile hic oriri, ideo etiam superioribus annis ita practizavimus nova ex castris Veterani vel Lichtensteini veniebant Tordam ver-*
40 *sus, et ego vel Dominus Comes Apor, vel primus obvius Consiliarius aperiebat, et communicabat porro pro re nutu promovendo ad Dominum Governatorem. In universum vero rogo ut me dignetur habere pro illo, qui revera esse cupio et sum*
Illustrissimae Vestrae Excellentiae

Servus obligatissimus et obsequentissimus

^a [olvashatatlan szóból autográf javítással]

403.

Pekry Lőrincnek

Bethlenszentmiklós, 1697. augusztus 31.

Groff Pekrÿ Lőrincz Uramnak Szent Miklos. 31. Augusti.

Edes Eötsem es Komam Uram

Ez előtt három vagy négy orával a kglđ emberei (es az mint mondgyák [D]) nev szerint a kglđ Istvanhazi Biraja egygy Medvesi⁵ iffju legeny jo Kerekes Jobbagyomat Sretes Puskaval főbe lötte s. mindgyart meg holt. Ha kglđ *Isten* es emberek előtt a betsületit s. lelket felti es salvalni kivannya, a Gyilkosokat meg fogattya suo loco et tempore coram latius.¹ Ajanlom *Istennek* kglđt.

404.

Keresztesi Sámuelnek

Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 1.

Keresztesi Samuel Uramnak Szent Miklos 1. 7bris 1697.

Kglmed 29 Augusti költ levelet becsülettel vettem. Hogy kglđ az Boer Simon *Uram* levelet nekem megh küldötte megh szolgálom. Ami penigh a Sorol valo kglmed egeszsz irásat nezi, en arra⁵ most nem irok, hanem csak hagyom Seradara, akkor az Ur Gubernator *Uram* Bogatra jöven s. az több Urakis ugy hiszem, az kglđ irásat megh mutatom, mivel enis oda megyek, talam kglmedis ott leszen, mindazaltal ha kglmed ott *nem* lenneis, en megh mondom. Hogy kglmed az Hirekről engemetis tudositott¹⁰ megh szolgálom kglmednek, nekemis irják azt, hogy az Török melle most igen keves Tátár Johetett, mert az Muszka es Kozák igen megh nyomván a Tátárt, megh az Bucsaki Tatarnakis mind Krim segicsegere kellet mennie.

Azomban hogy az Saxoniai Elector már Krakkoban bement,¹⁵ es benn az Kiralyi Varban lakik, mindazaltal az Elenkező felek mostis kemenyednek, de az Orszagnak nagyob resze ugyan az Electorral tartya, az Hadoknakis az Elector megh fizetven, igen nagy kedvesseget nyert előttök.

¹ a maga helyén és idejében, szemtől szemben bővebbet

Olah Püspöknek kit töttek en nem tudom, mert ez az mi Jam-
20 bor Püspökünk nekem ket rendbeli levelemre sem teszen választ,
irtam volt enis felölle, hogy tudoscison engemetis, de en nem
erdemlettem megh azt eö kglmetöl, hanem az Ur Gubernator
Uram irja hogy már tettek de nem irja kit, es hogy eö kglme már
25 Passustis adott neki az Confirmatioert valo be menetelre Havas-
elyföldébe, ennekemis Tordán volt ugyan értésemre hogy azt
akarjak de en nem Javallottam s-felek hogy az Isten minket
bizony megh büntet azért az Olah Nemzecségért hogy ollyon
semmirevaloknak tartyak öket, es különben nem viselünk gondot
30 rajok. Ugy hiszem leszen kezfogyok Baranyai Uramek reszeröl
ha Isten megh nem gatollya, mert az minap Apor Uramek memo-
rialetis adanak az Olah Püspöki teteleröl az Guberniumnak a
Catholica Religio reszeröl.

Illyen szomorú Casusrol kell kglmednek irnom, es egyszer-
smind kglmedt tisztí s kötelességere kenszeritenem: Tegnap szinte
35 estvefele Groff Pekri Lőrincz Uramnak egj Kiraly Istvan nevü
Istvan hazan lako Biraja Süllyeben lako Pap Andrassal edgüt egy
nehány embereket fel veven Süllyeböl majd mind említett Pekri
Lőrincz Uram Jobbagjit rea mentek a Medvesi szena füre, melyet
40 a memoria hominum¹ mind bekessegesen ezek birtak, es ott
valami praetensiojakra nezve fel raktanak három buglya szenát,
és el vittek, ott kaszálván az Medvesiek, töttek Medvesreis hirt,
es osztan mind az ott kaszálok, mind penigh az falubeliek ki
mentenek oda, holis osztan mint s hogy lett koztek az dolog,
hoszszu volna az historiaja, idővel megh vilagosodik,^a elég az
45 hogy Pap András aval a Kiraly Istvannal egygyütt vissza fordult,
es maga Pap Andras haromszor csapponotta a puskát Jobbagjim-
hoz, s el nem sülvén puskaja, neki biztotta azt a Kiraly Istvánt,
s ugy lötte főbe egy Jo Iffju legeny magom kölcssegemen kerekes-
segre tanitatott Magyar Jobbagyomot hogy a bizony keves idő
50 mulva csak megh holt, melyet latvan az Medvesiekis üzöben
vették a Gyilkosokat, es egy Szavuly nevüt közzüllek megh fog-
tak, de Pap András es Kiraly István az puskazok el mentenek,
Kiraly Istvan megh fogasarol en ugyan meg az este irtom Pekri
Lőrincz Urnak, de eö kglme othon nem volt, es igy annak megh
55 fogasaban ugy hiszem semi sem telik azon az uton hanem Lelke-
ben Jar kglmednek disponalyon ugy felöllye Tiszt Uraiknak hogy

¹ emberemlékezet óta

^a [előbb:] világsodék

fogottassek megh. Mivel penigh Pap Andrasnakis semmi Resi-
dentialia nincsen, hanem csak Felesege Joszagara szállatt, ötetis
60 kglmed fogossa megh az Articulus szerent, ugj mint Residentiat-
lan Nemes embert, mert *nem* hiszem hogj megh allya a sárt, el
szökik, es az ártatlan vér kglmetekre fog kiáltoni Tisztékül, Szá-
vult penigh en ma kisertetem Fejervarra, es ezen levelem s. szol-
gam által most Assignalom kglmednek ugj mint Tisztnek kezeben
65 parancsolyon kglmed Fejervarra, tartossek ugj mint Gyilkos es
halalra valo es noha az öcsem Pekri Uram Fő Ispán, de se kezesse-
gen se maskent mint gyilkost el ne bocsattassa kglmetek migh az
törvény el nem bocsattya. Kiraly Istvan es Pap András megh
fogotatasa penigh megh leven, terminallyon kerem kgltdt, hogy
igazodgyek minel hamarebb dolgok, mert Szavullal ugyan a ki
70 keznél vagyon, en tudnám az Tertialis Processust, es megis erdem-
lené Szavul az halált, mert noha imezek puskaztak ugyan, de
mind ennek az egeszsz dolognak Szavul volt az indittoja de nem
akarok azon a magam Forumomon procedalni, kivaltkeppen
hogy Pekrý Lőrincz Uramis hazanal nincsen, tudom kgltek el jar
75 az igazsagban. Ezen szolgam be megyen Fejervarrais, es mind az
kgl parancsolattyát mind oda, mind az Tiszteteknek, mind az en
hozzam valo valaszát el hordozza.

Kglmed joakarattyat megh szolgalom es ajanlom Isten ortal-
maban kgltdt. *Szent Miklos. 1. 7bris 1697*

80 Levelem vegzése utann erkezek tudositásom hogy a Bogati
szek el haladott ad 17. 7bris, mar en oda nem megiek hejába, es
igy Gubernator Urammal nem beszélhetvénn en nem tudom mi-
kor leszen *Consultatio*, mellynek haladasa bizony karos és vesze-
delmes, irok ugyan az Urnak felölle, bar kgldis irna kivalt a Soo
85 dolga irant.^b

405.

Pekry Lőrincnek

Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 2.

Groff Pekrý Lőrincz Uramnak. Szent Miklos. 2. 7bris 1697.

*Ultima praeteriti*¹ irt levelemre teghnap tett kgld valaszát be-

^b [utóirat autográf]

¹ A múlt hó utolsó napján

tsullettel vettem. Irasba valo hoszszu valasz tetelt az a szomorú
dolog nem enghed; Elegh az hogj az en jambor jo iffju Legheny
5 sok költseggel Mesterseghre tanított Jobbagyomat a kglmed em-
berei meg ölték, hol? mint? s. meltanne? &c. azt a Törvény mu-
tattya meg, es ebbe az Casusba a mit kglđ mar leg jobbat tehet
csak ez: hogy mivel kglđ mar most ebbe az Causaba nem lehet ugy
mint Fejervarmegyei Fő Tiszt, hanem kglđ az Hatarnak es az
10 Patrator Jobbagyınak szolgainak Praetendense, Ura, Protectora;
Azert a mint mar en Keresztési Uramat erről meg talaltom,
mellyet in paribus knek elis küldöttem, terminallyon kgltek qvo
citius eo melius egygy napot, es Fő Biro s Vice Ispan Uramek egygy
nehany betsülletes Assessor jőjjenek ki ad faciem loci Patrati,² es
15 oda producaltassanak az Rabok, (:kik közze kell még tenni Pap
Andrastis ugy mint Residentiatlan Nemes embert:) sistaltassanak
utrinque mind az Invasor kglđ emberei, mind az Medvesiek, es
egyebek valakik kivantatnak. Signanter ilyan emberek ha kiket
vagy kglmed vagy en osztan az dolog circumstantiai visgalására
20 ki küldöttünk volt oda teghnap &c. Es ott legyen Törvenye az
Raboknak, es az mit mutat meg láttyuk Fiat Justitia manent
Mundus et Amicitia suo loco.³ En Itileő Mester Uram Deakjatis
hivattam ide egygyet valami Inqvisitiot akarvan peragaltatni ezen
dologrol, de már suspendalom mig ezen irasomra kglđ Cathegori-
25 ca Resolutiojat veszem. Hogy kglđ Birajat meg fogatta, bizony jól
tselekedtte, mert az lőtte főbe az embert, de Pap Andras majd
vetkessebb, mert ő tspongatta az Puskat elebb az emberekhez,
osztan ő biztatta Kiraly Istvantis, hogj lőjje az mint mondgyák,
mint ez előttis irtam knek Isten s. ember előtt ugy salvallya kglđ
30 magat, mert Enyeden tanultaban kglđ meg tanulhatta amáz Ver-
setis de participatione peccatorum aliorum:⁴

Jussio, Consilium, Consensus, Palpo, Recursus etc. Isten oltal-
mazza kglđt ab omni Reatu in hoc passu,⁵ de hogy hogy vagyon
hogy 20. esztendőnel több hogy en bekevel birtam azt az helyet,
35 s. most így kellett ennek esni, hiszem az minapis ex Consensu
mutuo⁶ ki jarak az ugyan ezenről ez előtt 19. esztendővel ex
mutuo Consensu⁷ tsinalt levellel.

² a tetthelyre

³ Legyen igazság, maradjon a világ és a barátság a maga helyén.

⁴ a más bűnében való részességről

⁵ minden büntől ebben az esetben

⁶ kölcsönös egyetértésből

⁷ kölcsönös egyetértésből

Az en Penzemet kerem ne felejtse kglđ. Interim tudositton
Gubernator Uram hol vagyon s leszen mostansag. Ajanlom Isten-
40 nek Uram kglđt s maradok &c.

406.

Bánffy Györgynek

Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 3.

Az Urnak Gubernator Uramnak. Szent Miklos 3. 7bris 1697.

Nekem ugy hozzák bizonyoson, hogy 4to Bogaton semmi sem
leszen, s kglđel így ez arant en ott nem beszélhetek; Kamarasra
es onnet Bonczidárais szandekozom vala, de az Felesegem or-
5 banczba beteg. Kglđ azért tudositton ha az Urakot convocal-
tattyae mikor es hová? mert szüksegesnek itilnem az minap töllem
irt dolgokra nezve ha tsak harmad naprais.

Azomban ighen hasznosnak tartanám ha *Groff* Apor Uram az
Dezmakonn lett buzanak, es az Fiscalis Jozzagokbann termett
10 Buzanakis Extractussát el készítetténé, es Betsbe fel küldenők,
hadd latná az Udvar, hogy itt a Quartely es a Magazinum ki nem
telik. A szegeny Praedikatoroknak tsak nem akarja ő kglme a
Buzat ki adatni. Keresztesi Uram az Soo dolgan busul. Nekem
semmi hirem nincs post 26. Augusti¹ Lippa s. Arad között költ*
15 Boer Simon Uram levelenel, mellyel eggyező el hiszem kglđhezis
ment, hanem Turkolecz írja az Maramarosi Vice Ispannak hogy
az Török erőnek jobb része es az Budsuki Tataris mind Krim
segittsegere ment volna.

A Tolvajok az Laposi bertzet tsak nem tagittyak, ha kglđ
20 Laposhoz kemenyebben nem nyul, felek sok gonosztol, mert
mind ott vagyon Gazdajok tartasok a mint ertem, s Kövár Lapos
es Banya Videkieknek mondgyak.

Lutjai miatt tsak valoban busulnak az Maramarosi Tiszték
nagy gyanuban vadnak miatta a Nemet előtt, mert Kis Albert
25 fogott volt irni vagy izenni neki. Ajanlom &c.

¹ augusztus 26-a után

^a [beszúrva]

407.

Bánffy Györgynek

Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 4.

Az Urnak Gubernator Uramnak. Szent Miklos. 4. 7bris

Nalaczi Uram mit irjon nekem azt in specie, General Leiningen Uram levelet in ea parte oda küldtem *knek*. Bayos es ighen veszedelmes dolognak tartom az Maros bomlasat ha meg nem igazittattyuk, es az Hajok nem mehetnek, külömbennis az Viz most kitsiny leven nagy nehezseg leszen reank miatta, kivalt ha az Nagy Armada fel jő, ugyis hiszem hogy fel jő, mert a mit Leiningen Uram ir, magna provisio Annonae fit in Tömösvar,¹ azt en ighen roszsznak tartom; Es hogy a^a Titul ad Petervaradinum movebit est contra rectam rationem,² hiszem előtte van ott az Töröknek mind Tisza mind Duna ha Petervaradgyahoz akar menni. Bizony felek en tsak hamar igen közel esik hozzank az egeszsz Sedes Belli, mert ma 4. 7bris, es negy het ad summum minden idejek, mint teghnapis irtam ha tsak mi rövid Consultationknakis kellene lenni minel hamarebb. Nalaczi Uram levelet vissza varom es Ajanlom &c.

408.

Bethlen Gergelynek

Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 6.

Az Urnak Bethlen Gergely Uramnak Szent Miklos. 6. 7bris 1697.

Meltosagos Generalis Kedves bizodalmas Uram Bátyám.

Radnothon tegnap költ kglmed levelet betsüllettel vettem,⁵ Atyafisagos joakarattyát fizetesem s. jövedelmetskem aránt meg szolgálom. Azomban irhatom *knek* hogy a melly ket Maglast az

¹ nagy élelmiszerkészlet-felhalmozás lesz Temesvárnál

² Titeltől Péterváradjáig vonul, az a józan ész ellen van

^a [javított]

Szatthmari Commendans meg fogatott volt el bortsattatta, talám Lutzais ahoz kepest már nem annyira tarthat. Noha meg más betsülletes Olah Nemes emberekkel igen rosszszul bántak a Szatthmari Armasok kit meg foghtak, kinek hazát verték fel, nem rebellionak annyira, ha-mint^a inkább Tolvajokkal való Correspondentianak szine alatt, de ugy hiszem a Commendans instructionjan kivül, mellyet meg mutat az ha el bortsattattya őket cum damnorum restitutione.¹ Ajanlom Isten oltalmaban Uram kgltd. &c.

409.

Apor Istvánnak

Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 6.

Groff Apor Istvan Uramnak. Szent Miklos. 6. 7bris 1697

Meltosagos Groff Thesaurarius Kedves bizodalmas Sogor es Komam Uram.

Kgld ma költ levelet betsüllettel vettem. Az hirek en nallam nem ujjultak, vagyon Postam most ismet Leiningen General es Nalaczi Uramhoz, de maskent a Betsi Novellais confirmallya az Török Csaszar Dunan altal jöveset, es nagy tsudam az ennekem, es resz szerint remensegemis, hogy annak az altal jövesnek ket hete el mult, es eddig még erre felé nem közelített az szele.

Nem ertem hogy *knek* nincsen buzaja Varosba Varba, s megis nekem minap Besztertzen buzat ighire; arra nezve ott valo szallásomra en sem küldttem, s bizony bännám ha koplalatióra menne oda tseledem, bár tsak az Besztercze szeki Dezmát tétetné kgld oda, ott ha nem kivantatnek egyebre, penzeis tehetné kgld Fiscus számára jól, mert ott ugy hallom az Buza szük es draga.

A mi Papjainknak ha kgld ki adattya buzajokat, bizony minnyajunkot obligal, nincsen olyan keves, hogy az Istené ki ne tellyék. Az Urnak Gubernator *Uramnakis* irtam, hogy ighen szüksegesnek látnám fel küldeni Betsbe nagy Quartelyok el fordittására nezve a Dezmak es Fiscalis Allodiatu rakban lett Majorsagok

¹ a károk jóvátételével

^a [a másoló valószínűleg automatikusan *hanemet* akart írni, majd elfelejtette kihúzni]

Extractussat, hadd látnák abból mennyire sül ki a Quartely es Magazinum, de a nagy Baý ha Gubernator Uram beteg.

Jabroczkine *Aszszonyom* irant en bizony nem tudom mit mondgyak, en mégis a Guberniumnak proponálnám s addig beket hadnék neki, sőt ha nem volna enniis adatnék inkább.

Kerem tudositson kglđ leszene ugyan 17.dik Törvény szek Bogaton, mert tsak babosgattya kglđ azokat az nyavalyas Tordaiakat velle, mellyert mind Isten, mind ember meg itili még kglđt, jobb volna bizony az aránt de Pace gondolkodni kglđnek.

30 Az en Teglamat ha kglmed meg adathatná nagy szűksegem volna rea most mindgyart Tordan.

Hazatul valo költözödest *knek* nem jóvallok; Azt sem szeretem az az hire hogy kglđ *Szent Palra* tzeloz in casu necessitatis.

Ajanlom Istennek Uram kglđt &c.

410.

Bánffy Györgynek

Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 10.

Az Urnak Gubernator Uramnak

Kglđ 8. *praesentis* költ levelet betsüllellet vettem. Kglđ betegsége t en tsak mulolag hallottam volt, haálá Istennek hogj kglđ már meg epült.

5 A Consultatiot pro 21. en jóvallom, tsak hogy ha kglđ meg ki nem irt, felek a mig a levelek meg járják az embereket, hatrebb ne vetödgýék, mindazaltal az Urakot közzel éri kglđ, de majd inkább jóvallottam volna Fejervart, ha a Leiningen Uram irta hir igaz volna, mellyet en velemis Nalaczi Uram közlött, az szerint az Leiningen Uram írása szerint, adná Isten volna igaz, de lassan continualodik.

10 Maramarosbol irjak nekem hogy az Kuruczok Fischert az Administratort Felesegestöl Gyermekestöl öltek meg a maga Kastellyaba, es hogy az rajok ment Aba es Saros Varmegyeiekbek sokat vagtak le, Gőnczetis el egették.

15 A Maramarosi Olah Püspök Ilvo tajekarol Kozák Orszag szeliböl (:az hová valami Püspök szentelni ment az en hirem s. akaratom nélkül:) irja, hogy az Muszka Prekop vagy Ort meg vette, ha az igaz Krimnek a volt az kapuja.

20 A Teltsen fel vert Eőrmenyek Tolvaj a Maramarosi a Maramarosi [!] Armasokba, 3. öltek meg, kettőt sebesítettek Ezekis az Tolvajok Hadnagyának fejet vették, es hogy ha Teltstől fogva a Faluk Tőkesig s. továbbis jámborok lettek volna, es a Maramarosiakkal együtt fogták volna, s. insurgáltak volna, el verhettek
25 volna a Tolvajokat. Ez bizony exemplaris Inquisitiot es büntetést érdemel. Ajanlom Istennek Uram kgltd. Szent Miklos. 10. 7bris 1697. Keső ettzaka.

P. S. Eggy Posta vala itt tsak Leiningen Uramhoz küldtem ma hatod napja. &c.

411.

Kálnoki Sámuelnek

Bethlenszentmiklós, 1697. szeptember 18.

Kalnaki Samuel Vramnak Szent Miklos 18. 7bris 97.

13dik praesentis¹ költ kgltd levelét betsüllettel vettem ez előtt égj néhány nappal, és választ tettem volna reá, de az kgltd szolgája azt mondá hogj ő nem mégjen kgltdhez mostanságh vissza. Éztis
5 azért tsak szerentsére irom, ha kgltd Adámosra talált volna tekinteni. Ad 21. ha Isten engedi a' Gubernium Tordára gjül. Az Expeditio ott könnyen el készülhet, tsak az uttyat kgltdnek az hirek meg ne gátolják, mert ha az Török erő a' Tisza Duna között operal a' mint hallatik a' Duna innetső partyánn, égj kitsiddeg
10 tartozkodni kell knek, kivált hogj a' Kurutzságh sem tsendesedett éppen le Aba Uy Vármegyébe, de hiszem ezt meg tudjuk Tordán jobbann. En a' Viaticumrol minapis irtam Gubernator Uramnak.

A mit kgltd Biro Vramrol ir el hiszem, én nem tudom a' jámbor mit tsinál ott. En kgltd itt jo szivel látnám. Ajanlom Istennek &c:

412.

Pekry Lőrincnek

Bécs, 1697. november 30.

Mint kedves bizodalmas Eotsém és Komám Vramnak kötele-
sen szolgálók kgltdnek.

¹ folyó hó 13-án

Hogj eddig kglnek nem irtam volt oka, hogj a' kgl d töllem ide küldött leveleinek meg adásais nem lehetett elébb hanem tsak
5 tegnap küldöttem meg Turno *vramnak* maganak, kiis Arrestum alatt vagjon pro forma, de mind ember s-levél etc. jö s-megjen hozzá, és azt írja nékem, hogj remenli kevés napok alatt olyan állapottyát, hogj szabadosson akárhová, és hozzámis eljöhet s-elis jö, jól vette kgl d levelét.

10 Jörgerné, de már ötöd naptol fogva Groff Lövenburg nékem réghi fogadott Bátyám s-jo akaro *Vram* feleségeis jól vette kgl d levelét, és irt az vra nékem de Subjecta Materia, non sine spe Boni Successus.¹

15 Az Herczegnek és Hunyadi László *Vramnak* szóllót ugjan tegnap küldöttem Hunyadi *Vramnak*, de ugj értem, aligh ha mindigárt nem communicalták az Feyedelemmel Apafi *Vrammal*, melynek ugj hiszem Erdélyben kgl d megh fogja érteni a' jelét más felöll. Summa rei hucusque quod non potest determinari,² de több jelek és nagjobbak vadnak arra, hogj mind az kgl d, mind az én
20 igasságos Intentumom succedálni fog *Isten* jovoltából.

Lövenburgné Turnone Aszszonyok itt vadnak, de a' Palatinusné nintsen s-talám nemis jö bé a' mint hallom. Istené az áldás emberé a' munka, nem árt pénzről gondolkodni. én ha lehetne
25 knek a' papyrosbolis pénzt vagj Jozságot szereznek. Ugj látom a Fgs Udvar velünk naprol napra jobban jobban meg tanultattya ama Soltart. Ecce *quam bonum et quam iucundum habitare fratres in unum.*⁸

Adgya *Isten* Edes otsém *vram* jól joval jora hamar mehessünk kglkhez. *Datum*

413.

Brassó város tanácsának

Bécs, 1697. december 28.

Mint joakaro Szomszéd Uraimnak barátimnak szolgálók és Istentől minden áldásokat kívánok kegyelmeteknek

Nem kétlem hogj Czako Uramis irt kegyelmeteknek felölle,

¹ a szóban forgó ügyről a kedvező kimenetel reményével

² A lényeg, hogy eddig nem lehetett határozni

³ Ime melly jo és melly nagy gyönyörűség, / Az Atyafiai köszt az egyenesség! (Szenci Molnár Albert fordítása.)

5 hogy a melly Soot sct Sal: Nro 4000¹ kegyelmeteknek az kamara
kiszállittatni engedett, a mint hogy kegyelmetek nékem 8000
forintommal ados, abban az adosságban engedgyék nékem: ké-
rem azért kegyelmeteket mig Isten bennünket haza Viszen ne
adgya másnak kegyelmetek senkinek, én mindgyárt prima occa-
sione² az Ország Gyülésén ha mehetünk kegyelmetekkel megh
10 alkuszom felette, ha meg alkhatom. Adgyon Isten kegyelmetek-
nek^a hamar üdön lássam jó egészségben.

Datum Viennae 28 December^b 1697

Kegyelmetek szolgáló szomszéd baráttya

Grof Bethlen Miklos

414.

Johann Theodor Weisenbergnek

S. d., [Bécs, 1698. április 2. előtt]

Illustrissime Domine Domine mihi Observandissime.

Quantum scio ad 10-mam horam proximam ego & Vestra
Illustritas debebimus accedere Excellentissimum Dominum Co-
mitem Khinsky ratione meorum privatorum Memorialium.
5 Qvoniam vero inter illa maximum est negotium Radnoth, ideo
ego putarem esse necessarium qvoniam per manus Vestrae Illus-
tritatis facta fuit Intimatio ad Cancellariam Aulico-Transylvani-
cam, ut suum votum superinde daret, et tam Memoriale qvam
Processus deniqve omnia fuerunt ad illam Cancellariam transmis-
10 sa, Ut Vestra Illustritas ea a Domino Secretario Szentkereszti
repetat, et secum summat, mihi enim tanqvam parti hoc petere
ab ipsis vix convenit absqve illis autem in illa materia non poterit
Sua Excellentia procedere. Vestra autem Illustritas me in talibus
juvando multum obligabit, prout maneo ejusdem

Illustrissimae Dominationis Vestrae

*Servus Obligatissimus
Comes Nicolaus de Bethlen*

¹ tudniillik 4000 sót

² az első alkalommal

^a [az eredetiben valószínűleg *kegyelmeteket*, vagy annak rövidítése áll]

^b [a szokásos alak: *Decembris*]

^a...^a [autográf]

415.

I. Lipót császárnak

S. d., [Bécs, 1698. április 2. előtt]

Sacra Caesarea Regiaque Majestas. Domine Domine Clemētissime Benignissime.

Quomodo ego Mola Tordensi a me fundatissimo Jure possessa exciderim, ex annexa Summaria declaratione patet. Humillime⁵ ergo Vestram Majestatem oro, ut me in integrum restitui, Et praetendentes servatis de Jure servandis procedere velit, et Clementissime jubere dignetur. Pro qua summa Vestrae Majestatis Benignitate etiam ego pariter et Oppidum vovemus Vestrae Majestati foelicissimum cum tota Augusta Domo Imperium.

Sacrae Caesariae Regiaeque Majestatis Vestrae

Humillimus et Obsequēntissimus Servus et Subditus.
Comes Nicolaus de Bethlen

416.

Kamarai bizottságnak [?]

S. d., [Bécs, 1698. április 2. előtt]

Excelsa deputatio Domini et Patroni gratiosi!

Recens erit memoria quomodo Suae Majestati benignissime placuit remittere humillimum meum memoriale ratione Boni Radnoth ad inclitam cancellariam aulico-Transylvanicam pro⁵ voto informativo, cui adjungere necessarium duxi opinionem sub littera C.

Pariter meum memoriale ratione Salarii Capitaneatus Husthensis ad celsissimum arcis possessorem dominum principem Michaelē Apaffi pro responsione debita, quae qualiscunque sit,¹⁰ illi jungenda sunt mea documenta sub littera A. et B.

Tertium ratione Salarii Cancellariae Transylvanicae remissum ad Excelsam cameram aulicam, et per illam ad Dominum Thesaurarium Transylvanicum Comitem Stephanum Apor pro informa-

15 tione, quam ex eventu eo quod excelsa camera me tantum in
Transylvaniam ad preces ad gubernium et arendatorum societa-
tem remittit suspicor talem fuisse. Quod aut exiguum ex vacantiis
resultet, aut id etiam quod forte erit, non me vel cancellariae a me
proposita membra concernat, neque caesariae dispositioni subja-
ceat, sed societati fiscalia tunc in arendatione possidenti de jure
20 competat, ut cui Sua Majestas suum jus per triennium benignissi-
me cesserat, et quod non exstantium secretariorum salaria et si
merito praetendam, fundum tamen unde solvantur deesse. Sed ad
haec ego respondeo.

25 1. Quid ex vacantiis resultet, ostendunt calculi quatuor amo-
rum a me ad mandatum excelsae Camerae exhibiti, qui patria
etiam exactius poni et forsitan majores etiam a me positae restan-
tiae resultare poterunt.

2. Societas arendatorum bona fiscalia pro se impetravit cum
onere salariorum praestandorum et ea conditione etiam Sua Ma-
30 jestas cessit.

3. Gubernium auctionem suorum salariorum a Sua Majestate
in anno 1693 sollicitans, pro responso accepit: Posse, ipsos hoc
facere ex illis, quae in arenda habent fiscalitatibus usque ad
expirationem arendationis illarum. Qua resolutione accepta sua
35 uti placuit auxerunt et dictis etiam cancellariae membris sua
salaria statuerunt, 13. Maii 1694 cui accessit postea consensus
reliquae societatis etiam.

4. Secretariorum non existentia meam praetensionem stabilit
magis quam evertit, quia ego cum maximo labore illorum vices
40 sustinui, ideo id ego peto quod illis si fuissent datum fuisset, cum
ego illorum loco fuerim; reliqua vero membra exstiterunt et com-
putatis computandis jure videntur praetendere sua.

5. Caesareo-regiae dispositioni subjacet judicare an mereamur
et justa petamus? Imo et restantiae tales post arendationis in anno
45 1697 1. Maii expirantis finem non jam societatis sed regis sunt.
Adeoque Sua Maiestas de his partim judicare, partim gubernio et
societati suadere ac jubere; partim etiam dispensare omnino po-
test. Ut in patria positae calculis veritas eruatur, et quod cuique
Sua Majestas competere benigne judicavit, detur. Ergo ego de his
50 omnibus expecto gratiosam excelsae deputationis decisionem,
committens me et omnia mea Clementiae Sacrae Caesariae Re-
giaeque Majestatis Domini Domini nostri clementissimi. Cui cum
tota Augusta Domo felix et florens imperium, excelsae vero depu-

tationi desideratam Divinae et Caesareae gratiae perennitatem
55 *novet Ejusdem*
Excelsae deputationis

humillimus et obsequentissimus
servus
Comes Nicolaus Bethlen

417.

Bánffy Györgynek

Poroszló, 1698. május 15.

Méltóságos Gubernator *Vram.*

Mint hogj Isten Moyses által az harmadik könyvbe azt parantsollya, szabadosson ints megh az te felebarátodat, és ne viselly gyűlölséget eo ellene az te szivedbe. Erre nézve irom ezt *knek*,
55 kerülém ebbennis azt, hogj az szembe valo szo éggjik az másikat ne élesittse.

Tegnap előtt Ginyen idegen betsülletes Fő Ember tsudájára cum Contemptu oda hagja kgltk, ugj a' Komáromi postannis. Ezt én tsak el halgatám.

10 Tegnap a' Verthesenn mellyis nem mindenkor egeszses^a hely, és az Veress Vari Postánnis oda hagja, szollék *knek* felölle, hogj az olyan dolog illetlen, s-nem uti Társokhoz illő orvosollya meg kgl, de mi lön?

15 Ma az Kerepesi erdön, mellyis Tolvajos oda hagja kgltk. Az utánnis az Arok szállasi mezőn similiter. Es a' mi leg közelebb setétbe ezen az nagj tolvajos tsavargos pusztán farkas kaszára oda hagja kgl, ha valami szerentse talalt volna senki nem vette volna el rollam. Ha Isten utozo ökröket ne adgjon, virattigis ott ülhetem volna az sárba kgltk felöl.

20 Az kgltk szolgai ebben az utba el néztem, az Lovakat mind el kapják, nékem az nehéz szekérhez mindenkor a' leg rosszabb lovakat leg rosszabb szerszámot hadgják.

25 Jártam utonn s-Taborokba Fejedelmekkel, láttam hogj rend volt. Ennek az Urnak szekere után ez mennyen, az után ez, az utánn amaz, &c. Itt az kgl, szekere után engem az utbol ki vér

^a [előbb:] elegséges

az kgld kotsija, ki az László Eotsémé, Szabo András Vram el mégyen az lónak a' javával, hirt nem ád az Postáknak hogj mitsoda szekérhez mitsoda s mennyi lo és szerszám kell.

30 El hidgje Vram kgld vénségemig sok utat jártam, de illyen bestelenséggel soha sem. Es nem tudom fel venni, honnét érdemlem, mert ez égj átallyába a' Trefának vagj Confidentiának határan tul vagjon, és égj szoval Despectusbol kell származni, nem Jo cogitantiából. Nemis afficialnak engemet azok az el hagjások magokba, mint az vélle jaro Contemptus, és a' Contemptusnak
35 gyükere vagj kut feje, melynek adgja Isten jo végét.

Kérem azért kt ezeket Corrigállya, avagj ha nem, hát hadd tudgjam utamat procuralni, az melly Isten eddig meg oltalmazott sok utaimba ez utannis meg oltalmaz. Bizony fay az lelkem rajta, mennyi szep Atyai intését vesztegeté héjjába a' Méltóságos Khinsky Vram. Szép örömmel megjünk édes Hazánkba. Istennel bizonyitok Vram, nem tsak hertelen indulatbol irtam hanem látvánn
40 hogj naprol napra mind nevededik bestelen tractaltatásom, inter me et te¹ akartam ezt el követni. Maradván,

Kgld köteles szolgája

Bethlen Miklos

Poroszlo 15 May 1698.

418.

Jean Louis Rabutin de Bussynek

Gyulafehérvár, 1698. június 26.

Excellentissime Domine Domine et Patrone Colendissime.

Pro parte debitae erga Vestram Excellentiam reverentiae et obsequii reputavi Commotionem Vestrae Excellentiae placare, et meam innocentiam eidem declarare in acclusa. Qvam rogo Vestra
5 Excellentia accipiat placido et generoso animo, nec vitio vertat si illam ita accomodatam inveniet, qvalis convenit tenui meae Familiae Qvalitati et Officio, ac qvod maximum est Innocentiae. Inveniet Vestra Excellentia his delationum nebulis discussis me tanto digniorem suo Officio et gradu famulum, sicut et sui praedecessores,
10 quanto Magnanimi Viri pluris semper aestimant reales, qvam

¹ kettőnk között

viles et abjectas animas. Quibus sapientiae Vestrae Excellentiae
porro commissis maneo. Ejusdem
Excellentiae Vestrae

Obsequentissimus Servus
Comes Nicolaus Bethlen

Albae Juliae 26 Junij Anno 1698.

419.

A guberniumnak

S. I. [Gyulafehérvár], 1698. július 2.

Méltóságos Gubernium Kedves es bizodalmas Uraim!

Mikeppenn parantsolt legyén a mi Kgl's Vrunk eő Felge kgltek-
nek az Radnothi Causanak decisioja felöll most leg közelebb
kglteknél nyilván vagyon, de ugy látom mostis alig ha el nem
halad, nagy betsüllettel es bizodalommal kerem azert kglteket,
⁵ minek előtte még az idő egeszszenn el kopik, ne sajnállya ezeket
considerálni.

1. Leheté nagyobb akadaly nélkül az Guberniumnak az eő
Felge Törvényes Gyülesről valo parantsolattyát ambár nagy
okok vagy tekintetekre nézve legyenis az, igy el változtatni vagy
¹⁰ halasztani, kivaltkeppenn ilyen Causaba, a melly a Gubernium
előtt már eggynehany esztendőttől fogva forog fenn, es az előll el
menvénn maga eő Felseghe eleiben quod ad Forum et Proces-
sum¹ ott determinaltatott a maga a Gubernium opiniojabol na-
¹⁵ gyobbára. Es nem annyira ex debito Regio, mint ex Gratia botsát-
tatott vissza a Tablara ad complacendum ex superabundanti
Patriae, et ipsi Celsissimo Domino Possessori,² holott ha eő
Felseghe akarta volna, más utat követhetett volna.

2. Leheté illendőkeppenn az Guberniumnak es Táblának, vagy
²⁰ akár melly Bironak azokat az Exceptiokot az mellyek az Peresé
lehetnének, vagy talám az sem allegalná ugy lehet, a mint hogy
eő Felsegetől abscondáltattanakis a Decretumba, anticipálni, es
mint eggy eleve meg itilni láttatni, sőt azert az itilet teteltis ultro

¹ bíróságra és eljárásra

² egyetértésre a haza és a fenséges tulajdonos úr iránti nagylelkűségből

el hadni vagy halasztani; nem volna jobb, es a Guberniumhoz
25 illendőbb dolog, hogy az eő Felseghe parantsolattyának, es az
egyszeri meg hirdetésnek inhaerealvänn a Tablanak parantsolná
meg, hogy ülljön le, s. ha osztan excipial az Incattus, szabad a
Tabla vélle mitsoda Deliberatiot teszen felölle; Es a Guberniumis
osztan mikor legitime eleibe jeő mint Bironak, akkor szollana
30 hozzá.

3. Magának az Meltoságos Possessor Incattusnakis nem lé-
sené nagyobb kárára jövendőbenn ez az mostani halogatasis.

4. Mit tud a Fiscus továbbá el követni, mert ha ez ilyen
Exceptiok mindenkor tenealnak, en nem tudom mi haszna az eő
35 Felseghe Decretumanak, hogy in prima Diaeta in Tabula &c.³
mert Törvényes Gyüles gyakrann nem lehet. Az Aratás el mul-
vänn ha Septemberbe leszen, akkor azzal excipial, ihol az Hadi
operatiok az szomszedba, mit hozhat egy ora &c. Octoberbe
Szűret. Novemberbe a Regimentek jőnek az Quartelyba &c. Egy
40 szoval ha még az Peresre sem bizatik az maga mentése, hanem
ilyen formann anticipáltatik, ehez az Fiscus soha sem jút.

Illyen es több kgltektől bóltseenn fel található consideratiokra
nezve kgltek méltoztassék ugy folytatni az dolgot, hogy valamint
több akadály ne kövesse mind az Fiscust, mind az Meltosagos
45 Possessort tandem suo tempore.⁴ Es enis ne okoztassam az eő
Felseghe molestatiojaval, mert az Isten láttya lelkemet, ha az
Meltosagos Possessornak eő Nsganak igasságát érhettem volna
eddighis hozzá, en soha raýta nem kapdostam volna; söt így sem
kapdostam, hanem az eő Felseghe Kglmesseget ultro el nem
50 taszithattam, eő kglmeketis penig offendalni, sem conjunctim sem
singillatim bizony leg kissebb részébe sem kívánom, de az Törve-
nyes alkalmatosság így szokott járni. Ezekkel maradok

Az Meltosagos Regium Guberniumnak.

*Keöteles szolgálja es igaz jo akaro Attyafia
Bethlen Miklos*

³ az országgyűlés első napján a Táblánál stb.

⁴ végül a maga idejében

^{a...^a} [autográf]

A guberniumnak

S. I. [Gyulafehérvár], 1698. július 9.

Méltóságos Regium Gubernium
kedves és bizodalmas Uraim.

Napokba találtam vala bizodalmasson meg kgltket az Radnothi dologrol, és nem lehet meg nem vallanom, hogj az eo Felsége
 5 ilyen sokszori kegjelmes parantsolati utánn lótt mostani Determinatiojának nagjobb foganattyát reménlettem volna a' kgltk Atyafiségától, de nem tehetek rolla, kérem tsak bizodalmasson kgltket továbbis, méltotzassék atyafiségosson az én Memorialemra tett kgltk válaszát nékem világosittani ezekben.

10 1. Lészené ez idénn és mikor az a' kgltk válaszába említett Törvényes Ország Gyülése. Es nem frustraltatiké akkoris Szintén ugj a' Fiscus a' mint most, mert ennek az hadakozásnak fenn léteig aratási Exception kivüllis a' sok dologh és nyomoruság miatt akarmikor el bomolhatik ugj az Törvényes Gyülés a' mint
 15 most el bomlék.

2. Az eo Felséghe kglms Decretuma szerént akaré kgk akkor a' Táblával procedaltatni, és procedalni magais, mert az én Memorialemra azt irta kglk: Hogj kész lessz a' Gubernium az eo Felséghe kglms Decretuma Szerént a' Táblával revidealtatni. Es
 20 osztán per correctionis formam¹ fellyül oda irattya eszt a' Szót. Törvényesenn. Melly szó maga nem annyira, mint per modum correctionis² valo oda tétele nékem méltánn ezt a' scrupulust adgja, hogj ha Diaeta és Tábla lészenis ebbe semmi sem telik, hanem a' Fiscussal éggjütt a' mint eddig, ugj ez utánnis nékem
 25 mind reménségem, mind betsülletem frustraltatik.

3. Mint hogj peng ez immár eddig igj tsak meg vagjon. Az eo Felséghe kglms parantsolattyának ezeket az szavait. *Talibus autem interim per vos dispositionibus factis, ne Bonum per neglectam Oeconomiam deterioretur, et proventibus suis frustretur.*³ *talám illik kglknek consideratioba és effectumba venni.*
 30

¹ kiigazításformán² kiigazítás útján³ Közben pedig a ti réveteken ilyen intézkedések történvén, nehogy a birtok a gazdálkodás hanyagsága folytán kárt valljon és elessék jövedelmétől.

A mint pedig kglk írja. *Hogj tudgja kglk hogj énis az Haza törvényes rendes folyását ezenn dologgal meg háborítani mint jo Haza Fia nem intendalom.* En bizony eddighis ollyant nem intendaltam, de félék attol hogj az eo Felsége Resolutiojinak s-parantsolatinak sok halogatása ne szolgáltatasson etiam praeter Intentio-nem meam⁴ okot és alkalmatosságot ollyanokra, mellyekbe osztánn én okoztassam ártatlanul.

Exhibealom ezenn kívül ugjan az mü kegyelmes Urunk eo Felséghe két kegyelmes Decretumit az én dolgaimrol, és bizodal-masson kérem kgltket, megh tekintvén ennyi esztendőktől fog-vánn valo, legh alább Affectu⁵ bizony hü, Es Effectu⁶ (kit senki sem tagadhat) bizony terhes szolgálatomat, consolállyon igaz ügjeimbe. Es mivel hogj mind ezekbe Méltosághos Thesaurarius Groff Apor István Uram tehet leg jobbat s-leg többet, disponállya⁴⁵ kglk ö kglmet ad Svavia in hoc passu.⁷ Légjen énnékemis nagyobb obligatiom kgltkhez, és kevesebb okom a' szomorúságra és pana-szokra. Mert azt nem lehet s-nemis illik titkolnom, hogj énnékem eo Felségénél kell kételemn esedeznem igirt kegyelmességének tellyesítettéséért; Mellyet ugj hiszem akar mellyikis kglk közzül el⁵⁰ nem mulatna, ha illyen dolga volna mint énnékem. Es mindnyá-junknak szoll ama Törvény. Qvod tibi non vis alteri ne feceris. Et viceversa.⁸

Jó Válaszát várván, ezzel maradok
Az Méltosághos Regium Guberniumnak

Keőteles szolgaja es igaz jo akaro Attyafia
9. Julii. 1698. Bethlen Miklos

421.

A guberniumnak

Gyulafehérvár, 1698. július 15.

Meltosagos Gubernium
kedves bizodalmas Uraim

Maga tudgja kgltek mikeppenn birtam, es a mennyire Isten eő

⁴ törekvésem ellenére is

⁵ érzelem szerint

⁶ a gyakorlatban

⁷ nyájasságra ez ügyben

⁸ Amit nem akarsz magadnak, ne tedd másnak. És fordítva.

Szent Felseghe seghített, jo lelki ismerettel es hűséggel viseltem
5 legyen en sok esztendeig az Udvarhely Szeki Fő Capitanyságot;
Es aztis tudgya hogy mitsoda rendeletlen uton vétetett volt el en
töllem, melly avvalis az egészsz Orszagnak szemei előtt nyilván-
gossá tetetett, hogy a szegeny idvezült Feyedelem ártatlansago-
mat meg látván, nem tsak el botsattatott, hanem azon Tiszttert az
10 Harom Széki Capitanysaggal, es mas betsülletes Tisztekkelis
akart condecoralni, hogy ha az sok akkori alkalmatlanság (:mely-
lyet propter honorem mortuis debitum¹ el halgatok, de kgltek
maga jól tudgya:) meg nem gátolta volna, az mint kgltek ez előtt
hat Esztendővel Colosvaratt szegeny idvezült Szekely Laszlo Ha-
15 zanal egészsz akkori Tanatsi Rendül maga Subscriptios petsetes
attestatiojaval recognoscaltis.

Mostan azert az a Tiszt Vacantiaba, es sokaknak Competentia-
jaban leven (:noha tudgya az Isten hogy azt az Vacantiat ilyen
forman nem kívántom, es mostis per ambitionem, et officiorum
20 coäcervationem² nem kivanom, mindazon altal midőn az Isten-
nek így tettett:) nem lehet ahoz valo Jussom mellett viszsza nem
kernem azt, a melly meltatlan vetetett volt el töllem; Es erre nezve
adtam oda fel Bétsbe alazatos Memorialemot az mi Kgl's Urunk-
nak eő Felsegenek, mellyre valo Kgl's Resolutiorol noha semmit
25 sem kételkedem, mindazonaltal hogy ezis az en kgltek Rendiehez
tartozo kötelességemnek, es a mi Tanatsi Rend egymashoz valo
mind Igassagos, mind Atyafiui szeretetes Eggyessegünknek vilá-
gos es tettetes bizonsága legyen, bizodalmason kerem ez irant az
kgltek Atyafiságát, es enis annak minden szolgálatommal valo
30 reciprocationjara kötelezem magamot, az ilyen Igassag tetelevel
penig consulalni fog kgltek mind az Publicumnak, mind maga-
nak, es maradekinak, mert meg itilheti kgltek, akar kinekis melly
nehez volna olyan formaban szenvedni, a mint Isten itiletiből,
nekem kellett volt szenvednem.

35 Kgytek köteles Szolgaja, igaz jo akaro Attyafia
15. July. 1698 Albae.

Bethlen Miklos

¹ a halottaknak kijáró tiszteletből

² törtetés és hivatalok kicsikarása útján

422.

Kálnoki Sámuelnek

Gyulafehérvár, 1698. július 16.

Mint kedves Jo akaro Uramnak Atyamfianak szolgálók es Istentől minden áldásokat kívánok kglmednek.

Mivel ugy hiszem kglmednek az két kedden ilyen hirei nem mentenek, en akarám kglmedet tudositani, az Nemes Orszag⁵ nemelly nap az kgltek fizeteset resolvála, tsak hogy omne promissum cadit in Danubium,¹ kgldis tudositson engemet hasonló hirekről. Ajanlom ezzel Isten oltalmaban kgltdt. Fejervar. Die 16. Julý Anno 1698.

^aKgd köteles Attjafia szolgaja

Bethlen Miklos^a

423.

A kancelláriának

Bethlenszentmiklós, 1698. július 30.

Mint kedves joakaro Vraimnak Atyámfiainak barátimnak szolgálók es Istentol minden áldásokat kívánok kglknek.

A minapis irtam knek, hogj az Nemes Orszagh már az kglk fizetését resolvalta, mellyet ugj hiszem eddig vett kglk, mostis⁵ mindazáltal akarám kglket tudositani, és hogj itt a' dolgok igen vonitolog folynak, éggjikért azért, hogj a' mit igirnek nehezen adhattyak meg, másik az hogj az szolgálatót az Országh kglktől meg kívánnya, mindazáltal én ez utánnis, valamit kglk hasznára el követhetek, kknek jo szivel szolgálók, de én jóvalom kknek¹⁰ mint kglk Attyafia baráttya hogj ha mi esölék hulladék pénzt még kglk szerezhet az soó árrából, mod nélkül ki ne adgja kezéből, mert bizony én félek, hogj innen kglk mostanság nehezen vehet pénzt.

¹ minden ígélet a Dunába esik

^a...^a [autográf]

15 Azonban nékem dolgaim lésznek s-fordulnak kglk eleiben,
mint azokrol valo irások meg mutattják, kérem kglkt, szolgáltatás-
son Atyafiságot és igasságot. Ajánlom Istennek kglkt Szent Mik-
los 30 July 1698.

Kgltk szolgáló Attyafia baráttya

Bethlen Miklos

424.

A guberniumnak

Bethlenszentmiklós, 1698. szeptember 6.

Mint kedves es bizodalmas Uraimnak kötelesen szolgálak es
Istentől minden áldásokat kívánok kglteknek

Mit irjon ennekem az Eötsem Bethlen Samuel Uram eö kglme
Küküllő varmegye irant, kglteknek in specie oda küldöttem, ke-
5 rem azért kglteket munkalodgya kgltek azt nem tsak Küküllő
Varmegyere hanem mind az több Varmegyekre s. az egeszsz
Orszagra nezveis, hogy a jo Dobner Uramek ne k[erü?]llenék az
Marost s. az Hajokot, mert az elő Istenert mitsoda rettenetes nagy
romlas az szegenysegnek olyan meszsze vecturazni, bizony ha
10 nem egyeb, jobb volna minekünk meg fizetnünk s. az magunk Soo
Commerciumhoz tartozo Hajoinkon Fejervartol fogva Devaig az
Maroson azt a Vecturat vegben vinnünk, mint sem annyi száz
szekereket oda fárasztanunk, kerem kglteket munkalodgya, inte-
rim ne nehezteltyen engemetis tudositani, en Tordan leszek.
15 Ajánlom ezzel Isten kegyes oltalmaban kglteket. Szent Miklos. 6.
7bris 1698

Kgltek Attyafia es köteles szolgálja.

Bethlen Miklos

A guberniumnak

Torda, 1698. szeptember 9.

Mint kedves bizodalmas Vraimnak kötelesenn szolgálak, es Istentől minden aldasokat kivanok kglmeteknek.

Kgd edes Komam Nalatzi Vram levelet, betsüllettel vettem, Gubernator Vramnak szollok, en el küldöm, noha itt bizony se katoná se posta nintsen, enis ma vettem őket.

A' mint kgd írja hogj olcsvai Hajokonn le szállithattya a' Zabot Devara, azt enis bizony jóvállom, ne járjon az ember Nemet utann, mikor mas Magyar attyafia altalis vegben vihethi a' dolgot; Abban penig az en vekony Censuram az, hogj a' Gabonat szállitto Varmegiek vagj Szekek emberei, lassák mellyiket valosztják, azte hogj magok le vigjek szekerekenn Devara, avvagj hogj le szállittassák Olcsvai Vram alkalmatossagaval, mert hogj az egesz ország kölcségevel egj ket varmegje segitsek tsak külön, tudom arra nem mennek.

A' Szekerekről valo jedzestis latom, es Gubernator Vramnakis el küldöm, de hiszem kgltek kezeben vagjon az illyen dolgoknak meg orvaslasara valo eö Flge petsettye mellett egesz erő, es facultas, tsak Isten segitse kgket minden jora. Ezzel Isten oltalmaban Ajanlom kgket. Datum Thordae 9. 7bris Anno 1698.

Kgltek *köteles szolgaja

Bethlen Miklos^a

Torda város tanácsának

Bethlenszentmiklós, 1698. október 16.

Mint Joakaro Uraimnak Atyamfiainak baratimnak szolgálók es Istentől minden Jokot kivanok kknék.

Jo emlekezetiben lehet kglteknek mikeppen vive el kgltek Appellatioa a Tablara az Malmos Pert Praeceptoriummal; mivel azért ez a mostani Gyűlés Törvenjes leszen, szükséges hogy kgltek tegyen olyan dispositiokat hogy az Appellatio az Tablan revidealtathassek, mert mivel Bagameri Uram ugy mint Bagameri Privata Persona es Malmos Ember az Varosnak ebbe a Causaba Peresse, el hiszem maga ellen Actor nem leszen, azért kivantatik az substitutio, melly mellett minden dolog a mi az Igassághoz szükséges vegbe mehet, melly vegre pro Informatione oda küldöttem kglteknek az mi kglk Urunk eö Felseghe Meltosagos Guberniumhoz dirigalt kglk parantsolattját, mellyis kglteknek nem tsak lument hanem vigasztalastis nyujthat. Azomban per modum Protestationis¹ irom kglteknek jól meg emlekezzék kgltek mitsoda kötese legyen en velem, hogy azt valamint maga Igassaganak lassu folytatásával megh ne sértse, es maganak nagy kárt ne tegyen, mert en az en utamat tudom es az en Jussomat, akar mit kövessenis kgltek aval meg köttetni vagy el bomlani nem engedem, hanem az Contractushoz tartvan szorossan magamot mind azokat el követem, valamit az, es az Igassag kivan, es dictal, levelem meg ado betsülletes szolgám által ezen exhibitát vissza várom, ugy az kgltek Valaszátis. Ayanlvan Isten oltalmaban kglket

Datum Szent Miklos. 16. 8bris 1698

Kgltek szolgáló Attyafia barattja.

Bethlen Miklos

¹ tiltakozásképpen

JEGYZETEK A LEVELEKHEZ
(1657—1698)

1.

Lelöhelye: OL F 12. Lymbus 13. (XIV/1.) cs. Autográf. Viro Excellentissimo ac Doctissimo Domino Isaaco Basirio Rotomagensis Theologiae Doctori, & ejusdem Shanthae facultatis in Collegio Albensi Professori dignissimo &c Domino ac Praeceptorum Colendissimo.

11. *juxta Salomonem qui fugiunt dum nemo eos persequitur* — Példabeszédek, 28. 1.: Fugit impius, nemine persequente; iustus autem quasi leo confidens absque terrore erit.
21. *Graecisationem praecipuo mihi alias jucundissimam* Bethlen nem volt jó vélemennyel a címzett görög tudásáról: „... görögöt is igen gyengén tudott, noha tanítani akarta.” (Ö. I. 158.)

[A levél fordítása:]

Illő szolgálatomat ajánlom és tiszta szívből üdvözetemet küldöm Magasságodnak stb.

Nem akartam elszalasztani, Magasságos Uram, ezt az alkalmat (aminek elszalasztását még Szent Pál parancsával szemben is bűnnek tartanám), tehát e rövid levélkével fel akartam keresni Magasságodat, mely hogy Magasságodat szerencsés időben, napon, órában találja, szívéből kívánom. Nem kétlem, Magasságos Uram, hogy Magasságod tudja, milyen lehet a mi földönfutó állapotunk, hiszen sokak sokféle hazugságától megrémítve menekültünk épp úgy, mint a gonoszok Salamon szerint, kik futnak, holott senki sem üldözi őket, és mint a szarkák (nehogy beszakadjon a föld alattunk), a lépés zajától is félünk, mely félelem jóllehet közülünk sokat saját dolgában tévútra vezetett, a leghatalmasabb jó Isten mégis meghiúsította és fölöslegessé tette, adassék dicséret, tisztesség és dicsőség mindörökké, amen. Tanulmányaink megszakadása mégis szomorúságomra van, még ha olyan biztos, mint amilyen igaz is, hogy az erény útján megállni ugyanaz, mint visszafelé menni, de talán a leghatalmasabb jó Isten enged más időt, amikor, nem kétlem, Isten kegyelméből és Magasságos Uram akaratából e hibát jóvá lehet majd tenni... Nagyon szívesen foglalkozom a kedves göröggel, amit nagyon nem szeretnék teljesen elfelejteni, csak engedje a sors és az idő, folytonos gondok és bajok vesznek körül mindenünnen. Kérem erősen Magasságodat, ha van valami olyan híre, amit nekem is illik tudnom, méltóztassék velem közölni, mely irántam való jóságát, ha Isten éltet, mind tettel, mind imával illő módon viszonzni fogom. Ezeket előrebocsátva ajánlom Magasságodat Isten oltalmába. Nagy hirtelen Kisbúnról, az Úr 1657. esztendejében, július 19. napján.

Szolgálatra kész tanítványa

Bethlen Miklós

Bethlen 1657 júniusáig Gyulafehérvárott tanult Basire keze alatt, s „1657. júniusban Fejérvárról el kelle futnunk, Munkácsnál kiütött lengyel hír miatt, és következék a lengyelországi és tatár miatt való veszedelme édes nemzetségemnek. Én otthon az atyám mellett fütöztem, fűrjészttem, nyargalóztam...” (Ö. I. 159.)

Jelenleg ez a legkorábbról ismert Bethlen-levél. Ezidáig azt a levelet gondolhattuk legkorábbinak, amelynek tartalmát így foglalták össze: „Bethlen Miklós ír Basire Isáknak a fejedelem szerencsétlenségéről és a hírről, hogy Kemény Jánost a tatárok elfogták.” — 1657. aug. 16-i kelettel. (BEKE, 638.) Ezt a levelet nem sikerült megtalálnom, viszont egy hónappal korábbi dátálhatjuk az első, teljes terjedelmében ismert Bethlen Miklós-missilist.

2.

Lelöhelye: OL P 1238, 1661. Autográf. Germano meo, Generoso Domino Paulo de kis Bun Fratri semper Charissimo In Transylvania.

5. *mint egy Szaz Mely földniről* — 1 mérföld: 8353 méter, tehát kb. 850 kilométerről.
12. *szegheny Aszszonyom Anyam* — Váradi Borbála 1661 elején halt meg, s a gyászra utal itt Bethlen.

Bethlen Miklós és kísérete, Csernátóni Pál 1661 májusában indul peregrinációra Besztercéről. Teleki Mihály és Kászoni Márton katolikus pap társaságában mennek, akiket a Bécsben levő követhet, Bánffy Déneshez küldött Kemény János. Mint Önéletírásában is panaszkodik, gyászos fekete viselete miatt az udvarban szolgának nézik és nem bocsátják be a császári előszobákba. Bánffy, bár „egy szóval megigazíthatta volna, de nem cselekedte”. A laxenburgi komédia megtekintésére is „egy embereséges, nem tudom kicsoda ember” segítségével nyílt csupán módja. Végül „nagy Emberek Gratiája”, Pető Zsigmond és Szelepcsényi György kancellár révén jutott be az „Ante Camerakba” (Ö. I. 176—179.) Bethlen Pál, a levél címzettje hamarosan követi peregrinációjában bátyját: 1663 végén találkoznak Leydenben. Bethlen Miklóshoz írt úti levelei a 12. sz. levéljegyzetei között olvashatók.

3.

Lelöhelye: OL P 658, 2. cs. 358. Autográf. Spectabili ac Generoso Domino Johanni Bethlen de kis Bun. Celsissimi Principis & Regni Cancellario Supremo Consiliario intimo Comitatus de Kükülleő itidem Comiti supremo. &c Domino Patri Charissimo Colendissimo In Transylvania

7. *Palatinus*: Wesselényi Ferenc.
7. *Ersek Cancellarius*: Szelepcsényi György, kalocsai érsek, kancellár.
13. *Tsaki Istvan Uramis eő Nga faratt* — Csáki valóban közbenjárt Rottalnál Bethlen Miklós útlevele érdekében, 1661. május 18-i levelében kéri segítségét: „Mostanában vettem Erdeliben lakozo Betlen Janos Vram levelét, ki által szorgalmatosan kér hogy kgnell instalnek eő kglme nevel, lehetne eő felsegetül uti levele az fianak, meli mellet bátorsagosban jarhatna az keresztien Országokban, remellem más emberek altalis meg talalta kgdet ez dologrul, Betlen Janos Vram. Mivel azért kgdhez lévén bizodalma eő kgnnek, énis szeretettel kerem mutas-

- sa jo akarattal ez irant kgd az eö kglme fiahoz.” (OL P 507, 12. cs. 223.)
18. *Aranyas Szarvas iegy alatt valo Vendegh fogado* — A fogadót az Önéletírásban a „Dunakapuhoz nem messze lévő Aranyos Szarvas”-ként említi, de a pfalzi választófejedelem jószándékú emberéről nem szól. (I. 178.) A fogadó-ról készült korabeli ábrázolást l.: BIRÓ, 1935. 121.
19. *Palatinus*: Károly Lajos pfalzi választófejedelem.
20. *Az en Factorom itt Joannes Antonius Terrez* — Bécsi ügynökét, a gazdag olasz kereskedőt Antoni Ferenc névvel illeti az Önéletírásban. A név olvasata a levélben bizonytalan, de a Terrez a valószínűbb. Fő művében Bethlen valószínűsítő kis anekdotát ír alakja köré, miszerint „jócskán meg is dézsmálá” a rábízott pénzt, viszont alaposan megvendégelte őket a pincéjében. (Ö. I. 180.)
32. *A Posoni fő Posta Mestert* — Vagy inkább feleségét is megemlíti majd félszáz év távlatából: „Posonba érkezvén, Bánffy Dienest ott találók egy Lanzer Gábor nevű főpostamesternél, ki ugyan maga magyar, de a felesége német, igen kényes, cifra, szép, ifjú, de nem igen jámbor asszony vala.” (Ö. I. 178.)
49. *Pater*: Kászoni Márton.
A levél rendkívüli jelentőségét az *albumra* — a külföldjárók híres emberek kézjegyet őriző mindenkori kíséretársára — való utalás adja. Sajnos sem ez, sem az Önéletírásban említett útinapló, *diarium* sem került eddig elő. Az album létéről is csak innen, a levélből értesülünk. Roppant sok fontos adatot szolgáltatathatna, az úti levelekkel együtt, amelyek közül csak e hármat sikerült fellelni; jelentőségüket az is növeli, hogy memoárjában elég szűkszavúan intézi el peregrinációja leírását.

4.

Levélhelye: OL P 658, 2. cs. 357. Autográf.

Tekintetes Nemzetes Bethlen Janos Uram szerelmes Atyam Uramnak adassek.

3. *Ez az en Factorom* — L. 3. sz. levél jegyzetét.

5.

Levélhelye: OL P 507, 20. cs. 171. Autográf.

Spectabili ac Generoso Domino Joanni Bethlen de kis Bun. Celsissimi Principis & Regni Transylvaniae Cancellario Supremo Consiliario intimo ac Comitatus de Kükül-leő itidem Comiti Supremo &c Domino Patri Charissimo Colendissimo In Transylvaniam

Commendantur Generoso Domino Caspareo Lanzer ad transmissionem.

Kitűnő példáját adja e levél annak, mi módon egészíti ki a missilis és az Önéletírás egymást. A régensburgi kalmárról ott ír bővebben: — talán épp azért, mert különlegességét sokszor mesélte el —: „Egy Lesekol Márton nevű ratisbonai kereskedő emberrel jöttünk mű Bécsből Ratisbonáig, kihez hasonló kövér és reggeltől fogva estig mind evő embert soha nem láttam; ez az úton az ülésbe sem ülhetett fel, hanem csak a nagy landkocsi ablakában két ember helyén ült”... (Ö. I. 180.) Viszont a nürnbergi élményeiről nem ad számot — csak arról, hogy Csernátoni megverte a kocsist —; hogy mit látott, kivel találkozott, vagyis a peregrinációja egy állomásának élményét csak e levélből tudjuk, s következtethetünk a bethleni peregrinációs levél sajátosságaira.

6.

Leőhelye: OL E 190, 26. cs. 436. Autográf. Tekintetes Nemzetes Bethlen Farkas Gergely es Elek Vrameknak. &c. Nekem jo akaro vrainnak kedves Atyamfiainak adassek.

A címzettek, a „Bethlen Ferenc-fiak” Bethlen János es családja politikai ellenfelének számítottak, s Miklós, újfent hosszabb időre eltávozván otthonról, az ő támadásainak igyekszik elejét venni ezzel az inkább udvariasnak, mintsem őszintének tűnő levéllel.

9. *amaz tiz nyilakbol allo Ven ember peldaia* — Az „egységben az erő” példabeszédére hivatkozik Bethlen e nem éppen szabatosan fogalmazott mondatában. A világ folklórájában jól ismert mótvum. Bethlen feltehetően az Ezópus-i mesék Pesti Gábor-féle fordításából ismerhette magyarul, ahol ez az 51. sz. mese: a földműves gyermekei civakodását látván mindent elkövetett, hogy jobb belátásra bírja őket. Látta, hogy csak példázat bemutatásával győzheti meg a fiúkat, ezért bevitetett egy nyaláb vesszőt. Előbb egészen adta nekik, hogy úgy ahogy van, próbálják egyben eltörni. Akárhogy erőlködtek, nem tudták. Erre szétszedte a vesszőcsomót, és a vesszőket egyenként adta oda, hogy törjék el. Természetesen ezt a feladatot már könnyedén teljesítették. Az apa e szavakkal vonta le a tanulságot: „Ha megegyeztek, ellenségeitek sosem bírnak majd veletek. Ha széthúztok, könnyen le fognak benneteket gyűrni.” (Aisopos meséi. 152.) L. még: THOMPSON, J. 1021.

Az Önéletírás szerint a külsőországokból hazaérkezett ifjúnak Marssal volt teli a feje es nem Vénusszal, s apját egyre azon unszolta, hogy „késziítsen es bocsásson hadba Zrínyi Miklós, akkor leghiresebb vitéz magyar úr mellé” Augustus végén el is indult, Kassán páncélt csináltatott, majd bement Thököly Istvánhoz Késmárkra, nála hallotta a vasvári béke híret. Ez nem térítette el kitűzött céljától, elhatározta, folytatni fogja útját — ha kell Velencéig. (Ö. I. 202—203.) Feltevésem szerint ez az állítása nem állja meg a helyét; Bethlen nem volt katona-típus, s az is nehezen képzelhető el, hogy az erdélyi kancellár fia aktívan harcoljon a török ellen. Úgy vélem, hogy Bethlen már diplomáciai megbízatással keresi fel Zrínyit — mint ahogy majd diplomáciai feladattal megy Csáktornyról tovább is, Velencébe, hogy az erdélyi es magyarországi ügyekben kapcsolatba lépjen a franciákkal. Bécsben Gremonville-jel, Velencében de Bony beziers-i püspökkel tárgyal. (Vö. LUKINICH, é. n. 290—291.)

Bethlenék nem tartják titokban, hogy Miklós Zrínyihez készül. Sőt, e hír keltésével akarják tényleges céljáról — a fejedelem küldöttként, diplomáciai megbízással keresse fel Zrínyit, több főurat es a francia követet — elterelni a figyelmet. Kászoni Márton 1664. szept. 13-án értesíti Rottalt: „Ugy tudom Az Erdely Cancellarius Betlen Janos Vram ő kglme fia megien Ngdhoz, talam szolgálni Zrini uramhoz ő Ngahoz úgekezik Menny: nekem ezen dolog felol mind maga mind az Apia irt.” (OL P 507, 16. cs.)

7.

Leőhelye: OL E 189, 1. cs. Petröczy Istvánhoz irt levelek. Autográf. Cn.

3. *az minap elegh szomoru hirt irtam, az szegeny Ur Zrínyi Miklos halálát* — A családi levéltárakat figyelve szembetűnő jelenség, hogy az 1664-es keltezésű levelek megritkultak; különösen a Zrínyi haláláról nevezetes november hónapból keltezettek száma kevés, mintha egy gondos kéz utólag emelte volna ki őket... A Nádasy-levéltárból már többször is közölték Wesselényi

1664. nov. 27-i levelét Rottalhoz, melyben az esetet Zichy Pál tudósítása alapján írja le. Bethlen is azonnal tudósította az otthoniakat, s mint e levél utalásából kitűnik, a felvidéki ismerőseit is. Sajnos, e levelei közül ez idáig egy sem került elő. A levelei sem tartalmazhattak azonban mást, mint amit az Önéletírásában leírt Zrínyi haláláról, ugyanis a másik jelenlevő — jöllehet kriminalisztikai értelemben nem igazi szemtanú — vele nagyjából egyhangzóan írt. Míg Bethlennek az Ostrosith-famíliához írott levelei után kutattam, kezembe került Ostrosith Mátyás feleségéhez, Révay Kata Szidóniához küldött beszámolója, melyben Zichytől szerzett értesüléseit adja tudtára. (E levélre hivatkoztam az Élet és Irodalom-beli vitacikkemben [1976. nov. 12.], de betűhiv közlését először itt adom:) „Innen most maszt nem írhatok, hanem Zriny Miklos V. ky menvin vadasny, Erdei Kanokra akadot, utanna menvin az edgikinek harmad maghaval, az harasztban maganosan utanna rugazkodot, nem tudhattiak mi forman tertint, labarul le eyty az Vrat, harom szebet nagiot eytet rayta, az Fejen, torkan es Labain, az mikor az ket szolgaja hozza erkeset halvan jaigataszat, mar akkor fol allot nagi vireszen Labara, es sekeret kirt, monduan semmi az, egy fertaly ora mulvan szeghin megh holt, az Macgiar Nemzetnek nagi keserüsighire es karara, de ezeket mind Istenre kel hadnunk, az ki tudgia mi vighre czelekesi eztet: edes Katerinkam ezen feletteb ne buszul; Ziczy V Fia hozta tegnap ezen hyrt, az Assony eö Felsighihez küldett Protectioiert, es Zokradechiné Asmis fel megien Zrinine Asmhoz.” (OL, P 507, 7. cs. 229.)

E levél azért is kiemelkedő becsű, mert megemlékezik arról a *lábsebről*, amelynek meglétét — épp Bethlen Önéletírására hivatkozva — tagadva az orgyilkosság-kombinációt valószínűsíteni lehetett. Bethlen Miklós leveleit nem sikerült ugyan megtalálni, de meglétükről Keczer Ambrus naplója is tanúbizonyságot tesz, egyben tartalmukra következtetni is enged: 1664. dec. 3-án jegyzi fel: „érkezének Csáktornyáról de dato 19 költ levelek, kikben irák es describálák, 18 eiusdem Novembris négy s öta között, mint lön egy vadkan által való halála az nagy dicsőséges hírrel névvel tündekló vitéz bán urnak, Zrínyi Miklós uramnak. Óh, minden eddig való gonosz híreknél is fellyebb való gonosz hír, melyet ez szegény haza méltán sirathat! Radics uram elmene ez gonosz véletlen hírrel, kiről írt gróf uram Rédey uramnak, includálván Bethlen János uramnak szóló fia levelét is.” (TASNÁDI NAGY, 182.) — Keczer naplója egyébként gyakran ad hírt Bethlen-levelekről, vagy a neki írt levelek tartalmáról.

10. *Slesiaba küldött pénz* — Feltehető, hogy Bethlen fegyvereket akart vásárolni Sziléziában, ugyanis Keczer András 1667. máj. 27-én Peklényből arról ír, hogy érti Bethlen Miklós panaszát, „a Sléziabul hozatot puskak nem jutottak még kezéhez *kgnek*”, majd Teleki szekerein Kende Gábor beviszi, csak küldjön érték 35 tallért. Bizonyára korábban is ezt az utat követte Bethlen a fegyverek beszerzésénél. (OL P 659, 7. cs. 231.)
18. *az Nemes 13. Varmegye semmikeppenn nem akarja acceptalni a bekesseghet* — Ti. az 1664. aug. 10-én megkötött vasvári békét, amit a török ellen harcoló szövetségesek és a magyar politikusok tudta nélkül kötött meg a törökkel az udvar.

A levél ismeretében hangsúlyoznunk kell, hogy Bethlen Miklós kapcsolata Zrínyivel nem egyéni vállalkozás volt: Bethlen egy diplomáciai akció végrehajtójaként hozta létre Zrínyi mozgalmát és az erdélyiek kapcsolatát. (Vö. KLANICZAY, 1964/b. 795.) Az ügy előzményeiről, Zrínyi Miklós és a nádor Wesselényi, valamint a Rajnai Szövetség kapcsolatáról I. R. Várkonyi Ágnes: Török világ és magyar külpolitika. in: R. VARKONYI, 1978. 175—229.

8.

Lelőhelye: a levél másolata Jenei Ferenc hagyatékában található. (MTA Irodalomtudományi Intézete, Reneszánsz Kutató Csoport.) Innen másoltam ki; jelzete hiányos, az eredeti nem található meg.

4. *irtam bizonyos dolghomrol* — Ez a levél az egyetlen eddig fellelt dokumentum Bethlen magyarországi házassági terveire vonatkozóan. Velencéből hazatérő útján ugyanis Illaván megismerkedett Ostrosith Pál leányával, Erzsébettel, aki úgy megnyerte tetszését, hogy hazaérve első dolga az volt, leánykérő levelet írasson apjával és a fejedelemmel. A válasz: még túl fiatal a házasságra Erzsébet, de ha később kedve lesz az erdélyi ifjúval egybekelni, gyámja nem ellenzi. Valóban, a dokumentumok is igazolják, hogy Bethlen ezt a választ kapta a családtól. Az igazi ok azonban mélyebben rejtőzik. Ostrosith Mátyás nem kedvelte meg Bethlent, s bizonyára sejtett valamit olaszországi útjának tényleges okáról is, mert Bethlen házassági ajánlatát illetően így ír feleségének 1665. június 11-én: „Bethlen V. csak oly választ adok, hagi az Kis Aszony nem jöött megh arra az ideöre, hagi ferhez mehessen, azutanra kel azt hadny, az migh maghanak telles ideje leszen, es választasz tudhasson tenny: az Franciai perigrinatiojan ighen keveset vagi semmit sem fundalok, hanem ha csak azt consideralnam hagi mostis valam bal secretiojnak kepet az nyakan hordossa, ha teobbet annal onnen nem hozot, bar aztis ot hadta volna...” (OL P 507, 7. cs.)

Révay Kata Szidóniának más lehetett a véleménye, mert férje két hét múlva ismét érinti a témát: „Betlen feleöl valo irasomon semmit se teöreödgiel, nem ő veghet irtam en azt, hagi arra magiarazzad; az Apiajs irt, csak azt adtam valastul, hagi annak most megh nem ferhez menesz hanem tanulasz kyvanatyk.” (Uo.)

Bethlen szolgája jár e napokban Illaván — az Önéletírásból tudjuk, hogy Rettégi Istvánt küldte a kényes megbízatással, s Keczer naplója is 1665 júniusában jelzi Rettégi felbukkanását. (Ö. I. 214.) A huzavona egy másik okára mutat rá Vitnyédi István, 1665. szept. 26-án Petrőczy Istvánhoz írott levelében: „Az my Miklosunk Illavay szandekanak akadallyat ki tanultam ez el mult napokban Posonban, az en Brunoy Eva Aszoniomtul, ky azt monda minden bizonial, hogy az ot leuö Nyary Urfiaczka szamara tartiak, ugy vagyone nem tudom, de bizoni nem lehet comparatioia annak Miklossal, ök tudgyak mit, my ueghre cselekesznek, de ezert nem kellene Miklost megh vetny, noha megh ez dologh változhatik.” (OL E 189, 1. cs.) V. Windisch Éva az Önéletírás jegyzeteinek készítésekor az Ostrosith család genealógiájában talált egy Pál nevezetűt, de az Thököly ellen harcolt, tehát Bethlen látogatásakor leánya még nem lehetett árva. E Pál felesége volt állítólag Ujfalussy Éva. Azonban a Nádasyd cs. levéltárában található iratok szerint Keresztury Pál Nyitra vármegye viceispánja úgy említi 1656.

máj. 17-én „Divék-Uyffalui Uyffalussy Éva” asszonyt, mint „előbben Ura-toll, Nehay Tekintetes és Ngost Oztrossith Páll Uramtoll való leányának, Ersebettnek, Naturalis, és legitima Tutrix”-át. (OL P 507, 2. cs.) Páíffi Pál levele szerint 1650 decemberében még élt Ostrosith Pál. (Uo. 20. cs.)

9.

Lelöhelye: OL P 659, 50. cs. 1061.

Autográf. Tekintetes Nemzetes Lypotzi Ketzer Ambrus Vramnak. Nekem nagy confidens io akarom Uramnak adassek.

Rosonberg.

14. *Groff Vram*: Thököly István, az ő közbenjárásától is sikert vár a lánykérésben.

36. *Tudosittson kgd kerem az Marschalk dolgharol* — Lubomirsky hercegről, a lengyel marsallról van szó, akit — mint a magyar—francia tervek egyik akadályozóját — Vitnyédi és Gremonville élve vagy halva kézre akart keríteni. A herceget 1664 végén, 1665 elején itélték Varsóban fej- és jószágvesztésre, s ez idő tájt osztrák földről, ahova menekült, Magyarországon át próbált haddal visszatérni hazájába. (Vö. PAULER, I. 73.)

Mint e levélben jelzi, Bethlen május 18-án, azaz nyolc hónapos távollét után érkezett vissza Erdélybe, a gyulafehérvári országgyűlésre. Az alább közreadandó leveleket május 21-én fordítja le, s adja át Apafinak.

XIV Lajos és Gremonville levelének lelöhelye: OL Mikrofilmtár, 20499. (Kemény József gyűjteményéről készült mikrofilm.) A fordítás autográf műve Bethlen Miklós-nak, gondos, körültekintő, még Apafi hiúságára is ügyelő munka. Bethlen Velencéből hazafelé tartva Bécsbe is betért, ahol Gremonville-jel április közepén-végén találkozott, tőle kapta XIV. Lajos levelét is. Bethlen ezúttal másodszor vállalkozott a francia király és Apafi közti levelezés lebonyolítására. (Az első kézbesítés történetét I. Ö. I. 199—200.)

[XIV. Lajos és Gremonville levelének fordítása:]

Az Király Levele.

En Atyamfia. Tsak ket napia uagyon, hogy az Frantzuz Consul által ki Constanti-napolyba uagyon uettem azt az leueleteket, mellyet irtatok ez Esztendőnek első napiann. Az mint azert en kivaltkeppen ualo becsülletes iteletet teszke az tü szemelye-tekről, es arrol az erdemről melly fel emelt abba az helyben, az mellyet birtok illyen erdemessenn, ighazghatvann az keresztenyseghek olyan considerabilis reszet mint Erdely. En mindenkor (singularis) uagy ighen nagy Consideratiot teszke, azokra az (keönyeörghesek uagy) keresekre mellyek tü teölletek hozzam ieónek. Azonbann assecuratusok lehettek, hogy el rendelvonn hogy hamar az Portara küldgyem keóvetemet, megh terhelem azt kivaltkeppenn es expresse, hogy hathatos keppenn ra fordittsa maghat, hogy megh nyerhesse szamatokra azt az ket dolghot, mellyet kivantok. Eggyiket tudni illik az Nyoltzvan Ezer Taller ado megh mertekleset, holott ez előtt nem fizetenek teóbbet hanem tsak harmintz Ezeret, es az masikot az hostilitasok es Erdelyben ualo be üteseknek megh szüneset; Felette ighen kivanvonn hogy az megh <emlent> említett keóvet legyen ełgh szerentses, ez en hozzatok ualo io akaratomnak

megh mutatasara. Ezen fellyül kerem az Istent, hogy tükteket En Atyamfia tartson az eö Szent es melto ghonduselesebenn. Iratott. Vincennaba. October harmadik napiann. Ezer hatszaz hatuannegy Esztendeöbenn.

Laios.

De Lyonne

Az keövet levele.

Uram

Valamenyi üdeie levonn hogy az Kiraly az en Uram ez Felseghednek szollo leuelet kezemhez küldötte, nem talaltam megh küldesere semmi jobb alkatmatossaghot, mint Bethlen Miklos *Vram* Felseghed hiva altal. Az Kiraly eö Felseghe nekem parantsollya, hogy Felseghedet assecurallyam arrol az eöreömröl mellyet eö Felseghe fogh uenni, hogy ha Felseghedet magahoz kötelezheti minden alkatmatossaghoz es concurrentiakba, es kivalt az altal az baratsághos szolgálal altal mellyet Felseghed kivan, hogy eö Felseghe tselekedtessen az Portann az Felseghed adoianak le szállittasaban. Az mint azert az Kiraly eö Felseghe követenek hamar ott kell lenni, megh leszen az az Felseghed hasznara nezö Instructiokkal terhelve: azert Uram alazatosann kerlek, tessek enghemet tudositani az Kiraly eö Felseghe levelenek el ueteleröl, es egyszerű smind azokrol az dolghokrol mellyek Felseghed elő menetelere lehetnek, mellyeket az mi illet, ghondom leszen nekem, hogy az Kiraly az en Uram arra nezö ghondolatit es akarattyat Felseghednek tudttara addgyam, kervenn hogy hiddgye, hogy ez uilaghonn legh nagyobb eöreömem leszen az, ha Felseghed nekem szollo parantsolati altal becsültetem, melly Felseghednek maradok es uagyok.

Uram Ighen alazatos es ighen enghedelmes szolgálaya.

Becsben. 12. April.

Eques de Gremonville

1665. Esztendöbenn.

Nota Bene. Az keövet leveleben Naghodnak olly titulussa uagyon melly deakul Celsitudo Magyarul penigh Felseghedet teszen. ezenn az nyelvenn. Altesse. Azonn nyelvenn az Kiraly Titulussa. Maiesté. mellyis magyarul Felseghet teszen, Ez azért ualami Confusiot ne tegyen.

Az Kiraly levelebenn az első szo *Mon Cousin.* melly annyit teszen mint deakul *Mi Consanguinee.* Magyarul uagyon. En Atyamfia. Ez az *Compellation*nak neme adatik az Kiralyoktol. Kiralyoknak *Hertzegeknek.* *Electoroknak* *Feidelmeknek* es egieb ighen nagy meltosaghu rendeknek.

Azonn level középepinn es egészen mindenütt van forditva: Tü leveletek, tü dolghotok etc. Ez penigh nem *Contemptus*bol uan, hanem ennek az nyelvennek szokasa, melybenn az legh nagyobb rendekis egymast tsak ugy szolittyak. Uous. deakul Vos. azaz Magyarul Tü.

Az keövet levele Titulussa: Eö Felseghenek. Apafi Mihaly Uram, az Erdelyi Feiedelmeknek.

Az Kiraly levele Titulussa: Az en Atyamfianak Apafi Mihaly^{nak} az Erdelyi Feiedelmeknek.

Adatott es forditatott megh. 21. May. 1665. Fejervaratt.

Naghad alazatos szolgálaya

Betlen Miklos altal.

XIV. Lajos levele arra az 1664. jan. 1-én Ebesfalván kelt Apafi-levéltre adott válasz, amelyet a Monumenta spectantia Historiam Slavorum meridionalium XIX. kötetének 226. lapján olvashatunk. (Zágráb, 1888.)

10.

Lelőhelye: OL P 659, 53. cs. 1108. Autográf. Tekintetes Nemzeti Teleki Mihály *Vramnak* (Tituli) &c Nekem jo akaro *Vramnak* adassek.

11.

Lelőhelye: OL F 12, Lymbus 13. (XIV/1.) cs. Másolat. Inscriptio, sive superscriptio grattalis: Nemes, Tudos, es Tizteletes Tarazközi Ferencz Uramnak, Fejérvári egyiky érdemes captalannak &c nekem ió akaró Uramnak adassék Szebenben.

Nem betűhív, és — bizonyára sajtóhiba miatt — 10 évvel korábbra datált közlése: NAGY, 1883. 264.

Basire, hazájába visszatérve sokáig levelezett Erdélyben maradt javai és iratai érdekében, e levelek címzettje többször is a kedves tanítvány, Bethlen Miklós volt. Nagy Gyula 1664. febr. 20-i keltezésű Bethlennek szóló Basire-levelet is közöl. Vö. MKszl 1883. 262.

12.

Lelőhelye: OL P 659, 15. cs. 342. Autográf. Cn.

20. *noha Momus kiansága szerent ablak az emberek mellyen nintsen* — Amikor a teremtés befejeztével Zeus elkészült a bikával, Prometheus az emberrel, Athéné a házzal, felkérték Momost, hogy bírálja meg teremtményeiket. Ő, irigylvén tőlük a teremtés örömét, mindhármójuk művében talál kivetni valót. Prometheus „ugyancsak elhibázta az embert, mert a szívet kívülről kellett volna rákasztani, hogy a gonoszok meg ne bujhasanak, hanem látni lehessen, kinek mi lakozik a szívében.” (Aisopos meséi. 78.) Momus alakja közhely a magyar irodalomban is, Virág Benedek fabulái között éneklí meg: E nagy világban sok bohó Mómus vagyon. / Mert van ki látó szemeket akarna a nyakán, / Hátúl is, van ki oldalán nagy ablakot; ... (TOLDY, 205.)

Az 1665-ös év eseményeiről, Bethlen terveiről érdekesen vallanak öccse, Bethlen Pál peregrinációs levelei is. Az 1665. okt. 9-én Bázélból és 1665. nov. 6-án Strassburgból keltezett levelek Bethlen Miklós érdeklődésének is tükröt tartanak. A kereskedelmi társaság működésének leírása s a könyvekre való utalás mellett nagy fontosságú tény, hogy nyilvánvalóan Franciaországba készült továbbmenni Velencéből; minden bizonnyal újabb peregrináció leple alatt politikai-diplomáciai célkitűzéssel. (Erre későbbi levelében is történik utalás, l. a 29. sz. levelet.)

Hasonlóan jellemző, s Bethlen-képünkbe illő az Indiai Társaság iránti kíváncsisága, amelynek eredményei majd a hazai kereskedelmi társaság felállításáról írt tervezetben öltének testet. A Bethlen Pál-levelek a Bethleni Bethlen cs. levéltárában találhatóak; Bethlen Pál iratai, P 1955, 8. cs. 46. tétel a jelzetük. Rajtuk Bethlen Miklós kézjegye, Keresden vette őket 1665. dec. 19-én, illetve 30-án. S mindkettőn: „Eöcsem Uram Quietantiaja antipatiue Ezer haromszaz harmincz három forintrol.”

Edes Batyam Uram

Kegyelmed Becsből nyolczadik Aprilis költ levelet veven Genevaba 29 July. A Galliaba levő Indiai Tarsasagnak minden circumstantiaijt megh irtam es el küldöttem, de a' mint most hallatik, az az molisio fustben ment. Mostan penigh Kegyd 24 July Theremiből irot levelet veven csudalkozom rajta, hogy az en Leydabol 24 Januárj költ levelemen kívül többet nem vett. Holott en Belgiumból telnek idejen nagy alkalmatlansagokkal Parisba jöttem remelven Kegyd oda jövetelit, es ott lakvan ket holnapigh, (mivel nem leven bizonyos remenysegem) tovab nem lehete, erről penigh irtam kegyelmeteknek el jövetelemkor, mely volt 5 Maji St Gre, s innen Lugdunumba, az holis erszenyemhez nem bizvan Genevaba a' hol voltam migh a' kegyd Becsből irt levelet az utan penigh nem sokkal Atyam Urametis vettem, melyeknek vetele előtt haromszor irtam Brazslo fele. De itt az Atyam Uram irasabol ertven hogy több penzem nem jöne, ide Basileaba fordultam az kölcsgeben valo compendium kedveert, az hol Atyam Uram dispositiojat varnam Es noha Genevaba valo mulatasom előtt irtam, mind-azaltal ide jutvanis mind ket fele azon levelet le irvan el küldöttem, hogyha ennyi irasim közzül oda nem jutot felette csudalkozom rajta s banomis. Itt penigh az kegyd leveleből ertven, hogy Konyveire szügsége vagyon, le küldesekre gondom leszen, mivel innen telesnek okaert Argentinaba akarok menni, az hova Kalmarok allal megh ez őszön ha lehet fel hozatom, s ugyan onnan Becsbe küldöm. Az en penzben valo reszemnek egy reszeröl im hol van az Quietantia, s ez utanis a' menyi penzt fel veszek arrol ujobban Quietalom Kegyelmeteket, de talam hogy többről Quietaljam mint fel veszek <az bele tud> (mind azaltal bele tudvan az mit a' Cambiuert vesznek) azt talam kegyelmetek sem kevannya, de ha lehetséges nem kene vele mulatni, hogy osztan ne akadalyoskodnam, sött enis egyeb mod nem talalkozvan ezt latom legh alkalmatosabnak azert az Dispositioban megh nyugszom, Jaszbrinyi Uramnak irtam, Mi hireink penigh ezek, hogy az Belgak es Anglusok harczolodnak s mar az Munsteri Püspökis hadat denuntialt az Belgak ellen, s a' mint irjak harmincz ezer emberből allo hada vagyon. Angliaba penigh Pestis oly nagy van hogy az el mult heten Londinumból 7496 holt megh, conspiratiokis kezdettek lenni, melyekre nezve a' Parlamentum proponalta az kiralynak hogy megh bekelnék az Belgakkal, de talam megh ezek nem bizonyosok mivel csak ma hozak. Az hispaniai Kiraly megh holt, s mar az fya hüsegere megh foghnik eskünni az subditusok. A Galliai Kiraly offeralja magát az Belgaknak de megh eddigh semmit sem praestalt, Turenne az fejedelem husz ezer puskakot vet, de mire nem tudgyuk, Az Moguntinus es Palatinus Electorok között most per vagyon Spiraba, de nem tudom ha el igazithattyake, a Brandenburgikus haza közzül egy el eget, az hol a' tarhazabol, az Electori süvegen kívül semmitis kinem hozhattak s az kart becsüllik tiz tonna aranyra, az Svetis készül de hova nem tudgyuk. It Retiaba Cometak lattattak, s mostis lattatik. A Bavarus Elector felesége megh holt, Lubemiczki penigh a' mint haljuk a' Kiralyal megh harczolt s 2000 embert vagot le s 1200 fogot el, de ezeket Kegyelmetek jobban tudgya Aztis beszellik itt hogy az Imperator megh maslatta magát s mar az Hispanikat nem akarja el venni, ennel egyebet en mostan nem tudok. Atyam Uramat, s aszszonyomat ö kegyelmet koszon-tem, s egyszersmind követem arrol hogy levelet nem irtam megint az oetsemte Banfi Györgyöt, Löriket köszöntem. Kegyelmedet penigh kerem hogy ha szinten maga nem irhatis, az oda haza levő dolgoknak minden voltarol, massal irathat, s bar el se mulatna. Ezek utan Isten gongya viselese ala ajanlvan maradok

Kegyelmed egy testver eotse

Bethlen Pal

[Bethlen Pál — Bethlen Miklósnak]

Edes Batyam Uram

Az Kegyelmed 24 Júlý Theremiből írot levelet az masnak parjával edgyutt el vettem. A mi az level irast illeti rajtam el nem mult, mivel ez mar hetedik ez mostani esztendőben, mellyeknek egyiket Parisbol, harmat Genevaból, ketteit Basileaból, no ez akar mint legyen mint hogy eddigh sem rajtam mult el, ez utan sem fogh el mulni, Ertven penigh hogy kegyelmednek Konyveire volna szugsege Im illyen forman rendelttem felöle, Irtam Blaunak hogy <akarna>, ha az magyarok valami ladat adnak neki külgye Becsbe, ha penigh ő nem akarja, van mas Kalmar Amsterdamba a' ki ide küldi hozzam s en innen Becsbe, csak szinten az Leffen embertelensegetől tartok hogy ki nem adna, az Tsernatoni Uram adossagara kepest. Az penz felöl penigh egyeb mod nem leven benne, im mar ez masodik Quietantiam, tartvan attol hogy ne talam az mas el veszven, ismet meg gatlodnam szandekomban, azert kerem Kegyelmedet hogy mulatas nélkül legyen megh. A mint penigh az elottis irtam, ha az penz kezemhez jut ujobban Quietalom Kegyelmeteket. Az it valo hirek ezek hogy az Hispania Kiraly megh holt, s megh az Belgak s Anglusok vesződnek de semmit sem hallunk <ha> felölök ha megh harczolának. Az Munsteri Püspökre, a' ki Zvolt obsidealta, az tengert rea eresztven, nyol[cz] ezer emberit vesztettek el, s mar Belgium federatumból ki ment. Az Palatinus s Moguntinus Electorok dolga, Nemetorszagat hadba fogja keverni, mivel, mar bizonyos hogy az Svet ki jó az Palatinus melle. Kegyelmed által Atyam Uramat s Aszszonyomat ő kegyelmed [!] köszöntöm, Istentől minden jokat kivanvan ő Kegyelmeknek. Ezek utan Isten gongya viselese ala ajanlvan Kegyelmedet maradok

Kegyelmed egytestver Eotse

Bethlen Pal

De kerem azonnal hogy ne nehezteljen az oda valo dolgoknak minden resziről tudositani.

Argentorati. 1665. die 6 9bris

13.

Leelőhelye: a durhami katedrális könyvtárának kéziratára. Az eredetiről készült xerox-másolatot Gömöri György szívességéből használhattam.

E levél angolra fordított szövege megjelent: DARNELL, 199. A levelet dátum nélkül közli, de a tartalomjegyzékben 1661-re datálja. Ezt 1665-re kell javítanunk, mert csak azután írta, hogy Itáliából hazaérkezett, de ezt a datálást támasztja alá Bethlen Taracközihez intézett levele is, melynek kelte 1665. szept. 28. Basire Erdélyben hagyott javainak 1661-es regestrumát — amire a Taracközinek írott levélben is történik hivatkozás — is közli DARNELL, 195—199., valamint az alábbi figyelemztetést: Az Erdélyben maradt iratai között vannak könyvek, kéziratok, s néhány autográf levél is Calvintól, ezek átadhatók Molnár Jánosnak. „A fentemlített javak közül számosról azt mondják, hogy a két tanult férfiú, Tzenger István és Taratzkox Ferenc birtokában vannak. Ez utóbbi iratait, annak halálát követően, átvizsgálta a nemes Bethlen Miklós úr, hajdani igen tudós és kiváló erdélyi tanítványom, aki levélben közölte velem azonnal, hogy a kérdéses darabok jelentős hányada a saját tiszteletreméltó kezénél maradt. Már korábbi alkalmakkor is bizonyosságát adván

nagylelkűségének, azt a reményt táplálja bennem, hogy igazságszeretete arra készíti, tekintélyét felhasználja visszaadásuk érdekében.” (Uo. 197.) — Ez az utalás azonban későbbi információin alapulhat, mert Taraczközi 1667-ben halt meg.

[A levél fordítása:]

A kitűnő és tudós férfinak, tisztelendő barátjának, nagyrabecsült egykori tanítójának, Basirius Izsák úrnak üdvözlétét küldi.

Kitűnő Férfiú, ha az itáliai vándorlás meg nem akadályozott volna, már rég tudnál rólam valami biztosat. Hogy tehát ne tartsalak fel soká, tudnod kell, hogy az általad ismert Taratzkői Ferenc úr kezében különböző kézírataid vannak, feltétlenül szükséges, hogy írjal neki, közben én is kérem őt, sőt már kértem is, engedje meg Hutter György úrnak, aki Szebenben, ahol Taratzkői úr is tartózkodik, az iskola igazgató-helyetteseként működik, hogy e kéziratoknak legalább a katalógusát megszerezhesük és elküldjük neked, ő azonban nagy szigorúan — hihetőleg Diogenest akarván utánozni — megtagadta, bizatom még mindig, és ha nem enged, kieszközlöm, hogy fejedelmi parancs utasítsa rendre, közben várom leveledet mind öhozzá, mind énhozzám, mit alkalmasan elküldhetsz, ha kereskedői segédlettel vagy Hamburgba irányítod e címezzel: Lubenyitz Szaniszló úrnak stb. Hamburgba, vagy még inkább Bécsbe. Egyebekben, Kitűnő Férfiú, isteni pártfogásba ajánl

Egykori tanítványod

Bethlen Miklós

14.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Borítékon: Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály kedues io akaro Vramnak eö kgynek adassek „25 Martii 1666.” — Teleki kezével, a kézhezvétel dátuma.

15.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vram bizodalmas es kedues io akaro Vramnak adassek. Cito, citius, citissime. Közölve: TML, III. 563.

5. *most megyen Csuti vram udvarhoz* — Csuti Benedeket Thököly István küldi Apafihoz, hogy a fejedelem akadályozza meg Barkóczi Sándorné és Zólyomi Miklós osztozását a Bethlen István-örökséget jelentő vajdahunyadi uradalmon, mivel arra fia jogán ő is igényt tart.

De ez idő tájt nemcsak erről tárgyalnak, hanem megtörténnek az első lépések az elégtelennel való személyes kapcsolatok felvételére is. Csuti a Bethlennel való találkozásról beszámol Telekinek: Bethlent Búnon kereste, „ő kegyelme peng még ez elmúlt hétfőn jött ide — ti. Keresdre, J. J. —, az hová én is tegnap estve érkezvén, ő kegyelmével mindenkőről búven szólván, mivel bocsátott udvarhoz, ez jövő szeredán, Isten engedvén, meg fogja beszélni Kegyelmednek Bethlen Miklós uram Szent Miklóson. Úgy látom, igen egyez az Kegyelmetek elméje; hogy fundamentaliter aperialjam az fejedelemnek az dolgokat, nem szinte javalják.” (TML III. 562.)

A fejedelem — noha talán Bethlenék sugallatára Csuti elhallgatja előtte a vállalkozás lényegét — már közelebbi információkat nyújt tárgyalásaik fő

témájáról. Teleki Mihálynak írja 1666. ápr. 4-én: Thököly István Csuti által azt üzeni, „Isten csudálatos dolgot nyilatkoztatott volna ki, olyat, melyet pennára nem bízhatott, hanem kívánja tőlünk, Bethlen Miklós uramat Kegyelmeddel együtt küldenök ki ő kegyelméhez, aperiálhatná voltaképpen a dolgot Kegyelmeteknek.” (TML III. 564.)

23. *Gilanyi vram leuelet feleitette el Csuti vram* — Thököly István Ghillányi Gergelynek szóló levelét „ott az szolgálmnál találtam felejteni táskástúl” — írja Csuti is Telekinek, s kéri, küldje utána. (TML III. 562.)

16.

Lelöhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uram kedves jo akaro *Vramnak* adassek.

Cito, Cito, Cito

A levél dátuma kiszakadva, de csak április lehet. A magyarországi kiindulás — Teleki és Bethlen Wesselényihez küldendő követségének — előkészítő megbeszélései történekek ekkor.

17.

Lelöhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály uramnak &c. Cito, cito, cito, citissime.

Közölve: TML III. 566.

A kiindulásuk április 22-re tehető. Előző nap írja Teleki Bornemissza Annának: „Már Isten akarattjából én jó reggel akarok indulni Bethlen Miklós urammal együtt.” (TML III. 568.)

17. *kis Uy Vendegh* Gergely a levél közlésekor megjegyzi: Teleki „Istók nevű fiát érti, kinek születését Teleki Mihály egy feljegyzésében április 20-ikára teszi. Talán hibásan jegyezte fel.”

Bethlennek az Apafi-korszakban — az azzal összefüggő francia kapcsolatai mellett — a magyarországi titkos követjárása a legnagyobb politikai vállalkozása. Önéletírásában tartózkodik a részletes beszámólótól, s ugyanúgy, mint velencei útjáról, csupán a kuriózumokat örökíti meg; a lényegről igyekszik talán így elterelni a figyelmet. Egy helyütt azonban, a bécsi fogság ellenére is megjegyzi: „Ennek a Teleki és én járásomnak oka volt titkos követség Apafi fejedelemtől a magyar, máig is tartó, még in anno 1663. kezdett nehéz dolgokról.” (Ö. I. 218.) Ez a megjegyzése azért is kiemelésre méltó, mert jól mutatja, hogy Erdély és a magyarországi elgületlenek kapcsolatainak számai korábbra nyúlnak vissza, s hogy a Bethlen—Zrínyi kapcsolat is jól előkészített politikai-diplomáciai akció volt, semmint csupán „hadi oskóla”

Az ezután következő levelekből élénk tárul mindaz, ami az Önéletírásából hiányzik: az erdélyi—magyar, magyar—török tárgyalásokról erdélyi szemszögből rajzolt képet kapunk.

18.

Lelöhelye: OL P 56, 80. d. CLXII. 24—25. Autográf. Tekintetes Nemzetes Bethlen Janos *Vramnak*. &c. Nekem szerelmes Atyam *Vramnak* iram.

2. *Teleki Uram bé ménésének alkalmatosságául* — Teleki majd csak 17-én indul Thököly Istvánéktól Erdély felé.
6. *az mi dolghaimot nezi* — Keczer naplója szerint máj. 8-án indultak Bethlenék Murányba, s mivel épp egy esztendeje, hogy Bethlen leánykerési szándékkal kerestette meg Ostrosithékat, úgy véli, itt az idő a végső döntésre e kérdésben. Óriási az összefogás mellette, Wesselényi Ferenc, felesége, Széchy Mária, Thököly, Petróczy támogatását élvezve 13-án el is indul Kasza felé. Levelén kívül önéletírása is tanúskodik róla, hogy tartott a kikoszarzással járó kellemetlenségektől. „Utunkban mentünk Besztercebányára, és mivel az én szerettemnek anyja Ujfalusi Éva volt, annak atyjafiához Ujfalusi János és András református derék főemberekhez Divék-Ujfaluba, hogy consensu-sokat végyem; kik is jó szót adtak, palatinus, Tököli, és sok református, lutheránus főrend mind commendált, Petróczi fogadott bátyám szívesen kérte, a leánnyal magam untig beszéltem.” S az eredmény: „Ide s tova elajándékozik negyven aranyig bolondul, a leány sem lön, csak eljövök nagy inamszakadva.” (Ö. I. 216.) (Előzményeit l. a 8. sz. levél jegyzetében.)

19.

Lelőhelye: OL P 56, 80. d. CLXII. 24—25. Autográf. Teleki Mihály kedves io akaro Vramnak &c.

2. *Noha en kgd töl el butszutam, de kgd nem ertette* — Bethlen Miklós ezen a napon indul el lánykérőbe, s Teleki bizonyára azért nem értette a búcsúzást, mert „Ma is azon vígan lakásban töltették az időt, délre érkezvén gróf uram Murányból Teleki urammal. Bethlen uram Kasza felé mene.” (TASNÁDI NAGY, 243.)

20.

Lelőhelye: OL P 56, 80. d. CLXII. 24—25. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály bizodalmas kedues io akaro Vramnak adascek.

Közölve: TML III. 577. (Hibás dátummal.)

8. *nem egheszsz szerencsésen, de nemis ighen szerencsetlenül* — Arra enged következtetni, hogy a lánykérés során vagy nem kapott egyértelműen elutasító választ, vagy pedig ő nem ítélte annak.
16. *Balassi Imre Uramis mindent az mit lehetne korbolana* — Balassi önhatalmúlag zabolátlankodik, hadat tart, foglalásokat tesz, s a híresztelések, hogy Apafi Magyarország elleni támadásra készül, jó alkalmat szolgáltatnak neki; ő ezt ki is használja.
26. *az Feidelem Mustrálása nagy Larmat tsinalt* — „Apafi 1666 augusztusában — szeptemberében valóban rendez egy kisebb határszéli tüntetést” — állapítja meg TRÓCSÁNYI, 58. Vagy ennek a híre, vagy az előtte szokásos seregszemléje kelti a pánikot Felső-Magyarországon. Erre nézve adhat magának olyan címet Balassi, amit Bethlen a levelében említ.
33. *Bartsainé Aszszonyom: Barcsai Zsigmondné*
37. *valami leuelet minap Kaszony Vram io ghonduiselése által el foghtak* — Vö. a 22., 29. sz. levelek, és a függelékben a száműzött protestáns prédikátorok-

hoz írt Bethlen-episztola vonatkozó soraival: Kászoni Márton figyelteti Bethlen Miklós postáját, s vagy felbontva küldi meg leveleit, vagy pedig visszatartja, és bizonyára az udvarhoz küldi őket. Az e korban nem szokatlan cselekedettel Kászoni az Erdély és Magyarország közötti levelezésről rendszeresen tájékoztatja Lobkovitz herceget, aki Portia halála után a Titkos Tanács elnöke lett. Konkrétan pedig arról a titkosírással írt Vitnyédi levélről van szó, amelyről a protestáns prédikátorok előtt magát mentő episztolában Bethlen szól. Az ügy elég nagy port vert fel, es egyesek szívesen használták volna fel Vitnyédi félreállítására: „Az többi között io volna conferralnj ü kgmevel — ti. a personalissal J. J. —, az Istentelen Vittnjedi felől, kinek az Camara levelit fogatta el Cifrakkal írottat, meli által Bethlen Miklossal Zimboral, Francia Titulust irvan az levele, melli el fogot level pariajat Palatinus *Vramnak* s-nekem is az Camara meg külte. Nem lehetne e ü kgc azt iavallanj, ha Austriaban kaphatnak Vittnjedit, kötnek njakon s-adna elő az Clavisokat azon levelehez. Holot penig publice nem akarnanak larmat czinalnj belöle, czak Palatinus *Vram* akarattiat tudhatnam, el dugatnam en ütet s. falban rakatnam soha senki nem tudna hova lött.” (1666. jún. 21-én kelt levelében írja Nádasdy Ferenc.) (Staatsarchiv, Bécs, Hung. Spec. Fasc. 310. Konv. B. fol. 20—22. — E fontos adatra R. Várkonyi Ágnes hívta fel a figyelmemet, s Szajbély Mihálynak tartozom még köszönettel a xerox-másolat elkészítéséért.)

47. *Kgyd az en részemről nagy szolgálha* — Valószínűleg a bibliai (János, 15. 20) eredetű „Nem nagyobb a szolgálta az ő uránál” mondásra történik itt utalás, ezzel érzékeltetve, hogy Bethlen tudja: magánál nagyobb méltóságot kér szívessegre.

Bethlen még továbbra is a palatinus mellett akar maradni, de ehhez a fejedelem engedélyére van szüksége. Wesselényi Ferenc e napon Telekihez írt levele szerint: „Tekéntetes, nemzetes Bethlen Miklós uram ő kegyelme Cassárul visszatérvén, búcsúzni bejött hozzám s úgy akarta a méltóságos erdélyi fejedelem szolgálatjára praesentálni magát. Azonban mégis legyen kivel conversálkodnom, kevés ideig magam mellett marasztottam”, — s kéri a fejedelmet, hogy járuljon hozzá. (TML III. 576.) Teleki válasza 1666 júl. 7-én kelt. A Bethlen ügyében írt levelet eljuttatta Apafi Mihályhoz, s „szóval is alázatosan instalván, ő nagysága nagy jó szívvel megengedte ő kegyelmének ott való maradását.” (TML III. 584.)

21.

Lelőhelye: OL P 659, 43. cs. 852.

Autográf. Cn.

3. *Fuleken letünkben* — Mint az Önéletírásában tudtul adja, a császár a füleki hadból rendelt Wesselényi mellé segédhadakat, s ők is Füle felé vonultak Divény megszállására, ahova Balassi bezárkózott.
13. *jöttünk ide Palatinus Urammal eö Nagaval Diveny ala* — A divényi ostrom történetét l. Ö. I. 217—218. A levéllel egybehangzóan.
19. *tegnap el löven Taraczkal egy Sandor Gaspar nevü feö ember Sellyei feö kapitany bal labat* — Ez az eset oly mélyen bevésődött Bethlen emlékezetébe, hogy az Önéletírása lapjain is nyomot hagyott: „...erösen lött bizony ki egy Sándor Gáspár nevü főember, sellyei kapitány lábát is bokában ágyúval ellövék, de mégsem hala meg.” (I. 217.)

33. *eő Nga is magha minden privata Injuriajat le hadgya* — Csereire hivatkozva Pauler is úgy véli, Wesselényi és Balassi között személyi gyűlölség dült egy török rab miatt, s ezért is volt a palatinus támadása; ugyanakkor Bethlen is szól magán-indokokról: Balassi divényi várából sok kárt tett a palatinus környező birtokain. (PAULER, I. 94—95.; illetve Ö. I. 217.)
39. *Kapi Uramra az Palatinus neheztel hogy Ballassi Uramat Erdelyből levelekkel biztatta* — Cserei tud arról, hogy Balassi rokona, Kapy György bírta annak erdélyi birtokait, s hogy azokat végleg megkaparintassa, mind a császár, mind a fejedelem ellen izgatta őt. (KAZINCZY, 63. hasáb.)

22.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Cn.

9. *az Szathmari Posta Mester Insolentiai* — Vö. a 20. sz. levél Kászoni Mártonra vonatkozó jegyzetével.

23.

Lelőhely: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály kedues es bizott io akaro Vramnak adassek.

Közölve: TML III. 588.

7. *Kegyđ betegheskedését Isten lattya szánakozua ertem* — Teleki betegségének okáról vall Bornemissza Annához írott levele: 1666. jún. 1-én jelenti, hogy visszaérkezett Magyarországról, „noha bizony a Nagyságtok egészségéért való sok bor ital igen elrontott, anyira, hogy purgatioval, érvágással kellett élnem” — s ezért nem mehetett mindjárt az udvarhoz. (TML III. 575.)
9. *Enis az mértékletlenséghek szinte megh adom uala az árrát* — Rendkívül érzékeltes képet fest az Önéletírásban a magyarországi vendégeskedésről: „Szörnyű vendégség, részegség, muzsika, tánc, vadászat, multság telék el tovább egy hétnél,... Józanok is voltunk ugyan néha, én és Teleki Mihály, de a gazda és a több vendége körülöttünk minden istenadta nap részeg volt, és gyakrabban kétszer is napjában...” (Ö. I. 215.) S Murányban, Wesselényiéknel folytatódott a tobzódás. Hogy Bethlen itt sem túloz, bizonyítja Keczer naplója, mely Bethlenék Késmárkon létekor ilyen bejegyzéseket tartalmaz: „Az mai napot tánczczal mulaták.” (máj. 4.) „Déllyest gróf uram Murány felé indulván, ugy Teleki, Bethlen uraimék is, noha az gyermekcék is éliggi mulattak volna...” (máj. 8.) (Ö. I. 242.)
23. *máris Erdelybe nékem tékozlo fi s-uandor az nevem* — Úgy látszik, nem nézték jó szemmel a kortársak, hogy ennyit volt távol a hazájától. Biztos, hogy panaszkodásának van reális alapja, hiszen Szenci Molnár Albertnak is voltak ellenségei, akik „csavargó nevémmel gyönyörködtették magokat” (VÁSÁRHELYI, 298.)
58. *az Erdélyi mustrát és készületet csak neuetik* — L. a 20. sz. levél jegyzetét, illetve TRÓCSÁNYI, 58.

24.

Lelőhelye: OL P 659, 14. cs. 329. Autográf — fogalmazvány? A tartalmából ítélve a protestánsok és a Rákóczi-ház kiegyezésének előkészületeiről számol be.

25.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Cn.
Közölve: TML III. 593.

2. *Kegyemed septima July keölt leuelét* — Teleki július 7-i levelét közli Gergely Sámuel, az ide vonatkozó lényegi tartalma: „Ugy hiszem, az országot is inducálhatni annak idejében, csak az török ellent (kit nem reménlenék) ne tartson benne. Addig már, míg onnét engedelem nem adatik, mint tractálhasson az fejedelem mind francziával, mind egyebekkel, annak engedelmé nélkül”... „Itt már várunk az palatinus tetszésétől. Itt semmi sem mulik. Keresztesit siettetni kell vissza.” (TML III. 587.)
16. *Az Safranytis most el nem uihetni, Baynotz egyeb arantis meszsze ide* — L. LOSONTZI HÁNYOKI, 55. „Bajmótz, jó fordóvel és safránnyal kedveskedik.”
25. *kgd leuelét az Palatinusné soha el nem tudá olvasni* — Teleki Mihály valóban nehezen olvasható írása már a kortársaknak is sok főtörést okozott, Nalácsi és Székely László 1676. jan. 16-án arról panaszkodik, hogy sok gondjuk volt Teleki „boszorkány írásával”, s oly számos dologról ír, míg egyiket kisillabizálják, a másikat már el is felejtik. „Kezdeti ugyan még is van, de a végére mintha Kúvárvidéki bikákat bocsátottak volna mászkálni.” (TML VII. 141.)
42. *Palatinus vramat eő Ngat fiával Wesselényi Laszloulal megh alkuttassák* — Pauler úgy tudja, hogy Wesselényi Széchy Mária miatt „vizsálya keveredett bárgyú, esetlen fiával Lászlóval, kit első neje, a szentemlékü Bosnyák Zsófia szült” (PAULER, I. 79.), illetve, hogy a vele való kibékülés leple alatt nagyobb tanácskozást hívott össze a palatinus aug. 23-ra. (PAULER, I. 98.)
72. *Palatinus vram az Lőcsei Doctort... be akarta küldeni Erdelybe az Aszszonyunk curalására* — Teleki 1666. júl. 7-i levelében kéri Széchy Mária segítségét: a fejedelemasszony „igen kezdett ő nagysága betegeskedni, száradni is, melyet mi ő nagyságán phtisisnek lenni ítélünk, melyre nézve, ha Nagyságtok annyi gratiáját mutathatná, maga Nagyságtok lőcsei doctorát ő nagysága meglátására, s ha kívántatnék, orvoslására is beküldené, cselekednék Nagyságtok igen nagy kedves dolgot.” (TML III. 584.) Az orvos — Spielenberger Dávid — azonban egyéb elfoglaltságai miatt nem megy be Erdélybe. (Vö. még Széchy Mária 1666. júl. 26-i levele Telekinek, uo. 592.)
83. *Ba ba barakonyi Uramat Somlyora citálták* — Célzás Barakonyi Ferenc beszédhibájára.

26.

Lelőhelye: OL P 659, 14. cs. 329. Autográf. Valószínűleg a titkosírással készült levél fogalmazványa; sietős írás, javításokkal, törléssel, betoldással.

Kitűnően foglalja össze, mi volt számára a tárgyalási alap, milyen feltételek mellett volt hajlandó Erdély a magyarországi elégületlenek megsegítésére; egyben saját, a fejedelmi politika álláspontját tükröző — Erdély-centrikus — diplomáciai törekvéseiről is számot ad. Másolata — júl. 28-i kelettel — megtalálható: uo. 42. cs. 842. alatt.

27.

Lelöhelye: OL P 659, 31. cs. 753. Autográf. Cn. Másolata megtalálható a 42. cs. 842. sz. levélköteggben. Ott szerepel a levélzáró formula is.

3. *Megh ada Kegyelmes Vram Keresztesi Uram Nagysághod prima July költ parancsolattiat* — Trócsányi Zsolt szerint Apafi sem írhatott mást a nádornak, mint Teleki idézett levelében Bethlennek: Erdély a megfelelő időben támogatni fogja az interessatusokat, de amíg a töröktől nem kap engedélyt az akcióra, Apafi sem a franciákkal, sem mással nem tárgyalhat, s még kevésbé egyezhet meg. (TRÓCSÁNYI, 59.) Fennmaradt azonban Bethlen Miklósnak az a beszéde, amelyben Apafi üzenetét tolmácsolja Wesselényiek számára, így részint teljesebb képet kapunk Erdély állásfoglalásáról, részint pedig Bethlen Apafihoz írott levelének utalásai válnak világosabbá számunkra. Bethlen Miklós 1666. júl. 25-én az alábbi feljegyzést készítette: „Éz alkalmatosságghal ezenn materiaba Palatinus Vram eő Nga, Szuhai Matyaas, Nagy Ferentz Itilő Mester, Bory Mihaly, Szepesi Pál, Ivani Fekete Laszlo Fighedi Nagy Andras Uramek előtt szoual tett Propositiom.

Kegyelmes Vram.

Az Meltosaghos Erdelyi Feidelem az en kegyelmes vram Naghodnak mint kedues Vrának battyának atyafisághos szolgálattát, ugy kegyteknekis es minden ez ügyben egyget ertőe betsülletes rendeknek Feidelmi barattsághát, szomszedsághát ayanlya.

Hasonlo keppenn az Erdelyi Tekintetes Titok tanacsnakis ezt tudo része Ngdnak mint Ke gyteknek es mas itt ielen nem léüo de uelünk egyget ertőe betsülletes rendeknek kinek kinek rendihez illendő tekintettel s-keoteles-ségghel ualo szolgálattát ayanlya.

Minemü Nagy, Nemes, es Szent ügy foroghion fenn az szégheny romlásának tsak nem uéghseő spittzére iutott magyar Nemzetbenn, azonbann már réghenn fáradozo meltosághos személy s-betsülletes rendek Ngd s-kegytek előtt elé <szam> beszelnem nem szüksegh, mint hogy az üdö s-az dolghok annál már bellyebb uittek bennünket, hanem szüksegh lepiem arra:

Jo emlekezetibenn lehet Ngdnak s-kegyteknek <mikeppen> az el mult Apri-lisbe Csuti Benedek Vram által <enghem es> Teleki Mihály Vrammal egygyütt enghem, mikeppen s-mire hivatott ki, ugy tudom nem égyebre, hanem az mü keresztény Atyankfiai véreink ighaz magyarok <iöuendő szabadulásokrol ualo> seöt minnyáiunk mostani megh maradásunk es jö-uendő megh szabadulásunkrol ualo elmelkedesinek es szandekinak megh értésere, <mert> es az <mü> En kegyls vram Meltosághos Erdelyi Feidelem es Tekintetes Titok tanatsnak eleiben terjesztésére. Melly ugy kívánvann az dologh egyedül Teleki Mihály Uram nemzetünk ighaz taghia atal az menyire az dolghok addigh ualo folyása enghette, rendesenn es hiuenn megh lét. Tudhattya aztis Ngd s-kegytek, én akkor mi uéghre marattam itt, tudni illik

hogy az en kegyls Vram Teleki Uram által uitt dolghokra ualo resolutiojat vevenn, viszontagh Magyar Ország az arant ualo elmejet uegyem, szükségshes tractakat szüouettsegheket tegiek, es egheszsz <hazánk> Nemzetünk szolgálattáira hasznos Tanátsokkal tellyesenn terjek Vramhoz.

Im azert az en kegyelmes Vram Titok Tanátsából keölt uálaszsa el érkezett, Credentiamot mind minapit, mind mostanit Ngd s-kegytek mar látta, mellynek erejéuel, Instructioim utánn <az mostani dologhoz> most ezt mondhatom:

Megh értette böouönn Teleki Uramtól az én kegyls Vram titok Tanatsival egygyütt Nemes magyar Nemzet szandekát, mellynek mint magha ügyének szüies elé mozdittását ighaz tökelletessegghel ighiri, es uiiabbannis én altalam az Nemes magyar Nemzetet, magha s-országgha ighaz kereszteny s-ighaz magyar készséhreöl assecurallya. Hogy penigh azt mondom magha s-országgha készséhreöl, nem ok nélkül van, mert noha az egheszsz Titok Tanátsis, annal inkább az Statusok az dolghot nem tudgiak mint hogy ueszedelem nélkül nemis tudhattiák, mindazáltal ezeknek az kik benne részesek assecuratiojába megh nyughatik Ngd s-kegytek. Touábba azert az mint, mind az Erdélyi utonn, mind Kara Ibraim által kívánta Ngd <magyar országgh> s-kegytek az Portával valo tractat indittani, az én kegyls Feidelmem arra kesz, de Ngd s-kegytektől minek előtte az lenne egygy kerdest kerd <és ker illyen harom dolgot> es az dologh magha <egygyet> kíván két dolghot kerdi tudni illik

1. Nem volnaé jobb tsak Kara Ibraim által tractalni, hogy miuel eö Török, mint hogy Tolmáts nélkül ugy mindeneket titkossabbann tractalhatna holott az Erdélyi keouetnek szükségshes keppen Tolmátsokkal kell élni, es igy az dologh több emberrel közlódik. Erre az egygy okra nézue inkább tettzenék az Erdélyi Tanátsnak az Kara Ibraim által ualo tracta, mindaz által miuel ott az ide ki ualo elmék es dolghok annyira nem világhossak mint itt, vár az en kegyls Uram tsak innet, ha ugy tettzik hogy eö Nga kezdgye az Tractat, valami helyt innét válasza leszen, mar titkonn arra réndelt köuétét mindyárt el küldi az Portára, s-mindeneket az mint lehet szüivesen el köuét az Törökkel ualo Tractába, melyre szükségshes keppen kívánn <két dolghot> az dologh kettöt.

1 <2> Hogy Ngd es ez ügyben égygyet értő betsülletes rendek megh egygyező tettzéséből le tett Conditioit külgtek bé, mi keppen kívánnya Nemes Magyar Ország az Törökkel ualo szüouetségghet, hogy egygyüd eö Nga az Portánn olyyat ne uéghezzen, melly talám magyar országghnak nem tettzenék uagy most uagy iouendöbenn.

2 <3> Kívánnya eö Nga hogy ugyan Ngd es ez ügybe egygyet értő betsülletes rendek assecurállyák eö Ngat, hogy az mit az Portánn Magyar Országgh számára uéghez, es annak neuéuel ighir, annak Ngd es az benne forgho teöbb <Uri> betsülletes rendek megh alloij tellyessittöii s-magyar Országgh[alis] megh tellyessittetöii lesznek.

Volna <negyedik> harmadik, hogy <ha Isten ez munkát boldoghittia> tudni illik. Ngd es <az> Nemes Magyar Országgh <abban teendő> mutatná megh az Meltosaghos Erdelyi Fejdelem es hazához [?] ez arant teendő <ualo> munkájokert <ualo> remenlhetö recognitiojat, de nem ketelkedik eö Nga semmitis az Nemes Magyar Nemzet haalaadatosságghába, <leggh alább az eö Nga es Nemes Erdely Országgh ighaz praetensioiaigh> Mellyet <particularitasit> Portai Tractaknak io uéghe utánn minek előtte teöbbhöz foghnank

- megh láthat az ket Nemes haza, melyet arrais halasztunk, hanem most az említett (három dologhra) egy kérdésre es azt köüetö ket kivansaghra ualo resolutiot uárom, nem léphetvonn (teöbbs most többs) semmi nemü ighiretre, keresre, uagy szövetséghe migh az Portánn az dolghonn altal *nem* esünk, melytölis fogh függheni az en ide ki touább ualo resideálásom, ugy hogy mostani választ mindenestöl talám Keresztessi Vramnak kell el vinni, mint hogy nékem az Frantzuz Köüettelis hol mi generalis tracta parancsolatott, mindazaltal az én kegyls *Uram* (azt) ez arant az en szolgálatomat Ngd dispositioja alá adtta, melyet kgytek io tettzéseuel együütt Nemzetem szolgálattiába eghészs szíuel köüetni kész uagiok. (OL P 659, 31. cs. 753.)
41. *holnap megyen az leuél az Bánhoz* — Wesselényi Zrínyi Péter hozzájárulását is kérte, hogy Apafihoz fordulhasson segítségért. A bán aug. 15-i válaszában ezt jóvá is hagyta. (PAULER, I. 102.) — Zrínyi Péter és a nádor ugyanis már ez év április 5-én szövetséglevelet írt alá, melyhez júl. 23-án csatlakozott hitlevelével Nádasdy Ferenc országbíró is.
44. *tizenhatodik Augusti gyűlnek mayd mind az Interessatusok ide mas praetextus alatt* — Ez a „mas praetextus” volt a két Wesselényi összebékítése. Vö. a 25. sz. levél jegyzetével.
67. *az Frantzuz haloghat, ugy látom minden függh az Anglussal ualo bekességhe-teöl* — Franciaország az angol–holland háborúba a hollandok pártján avatkozik be.

28.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Csak az aláírás és az utóirat autográf. Teleki Mihály *Uramnak*.

Közölve: TML III. 598.

11. *Mostis ujobban Szakmar Varmegye* — Apafi határszéli tüntető hadmozdulatainak olvan híret keltik, hogy Szabolcs és Szatmár elfoglalására készül.
16. *pro 23 praesentis sok emberseghes Ember ide jön* — Az előző levelekben említett 16-i dátum módosult 23-ra.

Hogy milyen komoly volt Magyarországon a riadalom Apafi állítólagos kijövetele miatt, jól mutatja Wesselényi Csáky Ferencnek írott levele — amelyet Bethlen Miklós kézbesített: ugyanis a nádor kéri a címzettet, hogy adjon Bethlen mellé kíséret, ha szükséges. „Tekintetes Betlehem Miklos *Uramat* eö kglmét studio küldtem, kérvén eö kglmét térjen bé meltossaghos Erdelyi Fejedelem *Uramhoz* eö kglméhez, mint hogy Szatthmar Taja az eö kglme közenséges hirrel meg futamodot ki jöüetele miatt, nagy remölésben, és rettegésben vagon, hogy annak a sok monta montanak, s-hol mi hireknek uégét uesse, s-ha szinte valami alkalmatossaga, vagy ellenünk ualo haragia uolnais, kérje eö kglmét, aszt tegye le, mert addig ejezgetik bennünket ki jüvetellel, vagy iün kj, vagy sem, de eö felségének az mi kglmes Urunknak füleiben esuén, sub praetexta defensae, annyi füstelgö kanotot küld nyakunkra, hogy bizony mi nekünk meg esik.” (Murányalja, 1666. aug. 5., OL P 71, 108. Fasc. 259. 557.)

29.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Másolat. Cn.

11. *Az mi Kglis Uram azt az helyetlen larmat illeti* — L. a 28. sz. levél jegyzetét.

Apafi kisebb határszéli tüntetéséről írván, Teleki is azzal nyugtatja Csáky Istvánt aug. 19-én, hogy a fejedelem nem Magyarországra készül, s a hó végén jut el Kővárig. (TML III. 600.)

29. *ighen nagy vadat talált benne* — vádat, azaz vádolásra való okot.
53. *az Ur Csaky Istvan Uram Soghoranak Rivalissa voltam* — Ezt az utalást nem tudom értelmezni.
57. *mert nem Cavarilhoz illő dologh, az mellyet az Nemetek neha Schelmstuknak hinak* — Kászoni Márton és Csáky István levélfelbontásairól van szó, s úgy látszik, a korban erre már szinte „terminus technicus” a Schelmstück német kifejezés. Balassi Imre 1672. jan. 29-i levelében említi Teleki Mihálynak, hogy Kapi György „hamis levelekkel él”, „Az körösztén világban s az németeknél is ez ilyet selimstuknak híják, s nem pört illetve ez, hanem üstök vonyást.” (TML VI. 40.)

A levél különleges jelentőségét adja számunkra, hogy Bethlen itt nyíltan szól egy esetleges újabb peregrinációról.

30.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vramnak Nékem jo akaro Vramnak adassek

6. *az én be menetelemis talam léssen* — Még Bethlen magyarországi tartózkodása során úgy határoznak Wesselényiek, őt fogják a Portára beküldeni, hogy követként Magyarország behódolását, illetve Erdély számára a hadviselési engedélyt elintézzé. 1666. aug. 27-i dátummal készül Wesselényi fogalmazványa — amilyen én egyértelműen Bethlen Miklós szóhasználatát vélem felismerni —, *Instructio, mely szerént kell procedálni az portán levő követnek*, arra kéri az erdélyi fejedelmet, „mivel Bethlen Miklós uram eleitől fogvást minden tractáinkban conscius és fundamentomason érti dolgainkat, találja fel módját, más követet ne, hanem ő kemét küldje az portára” (DEÁK, 1883, 232.)

31.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Cn.

14. *az Portai ut* — Bethlen ekkor még mindig a Portára készül. Kende Gábor október 2-án kéri Telekit, tudósítsa őt „odabe való fenforgó dolgokrul, az Betlen Miklós uram bemeneteléről; az dolgok nem változtak-e? az portára elmentek-e, és ki ment? maga-e Betlen Miklós uram, vagy Baló László uram? és ez télen meg lesz-e?” (TML III. 611.)
20. *Sitva Toroki es ha mi mas Pacificatiok* — A zsitvatoroki béke dokumentumai is a portai követségéhez szükségesek. 1606. nov. 11-én Rudolf Habsburg király kötött békét — Bocskai István kívánságai szerint — a törökkel. Ezzel zárult le a 15 éves háború, néhány felvidéki vár felszabadult, s az uralkodó mentesült az adófizetéstől.
21. *az Szultan Szuliman Athnameia* — II. Szulejmán 1565-ben küldött athnamét János Zsigmondnak, melyben biztosította őt Erdély oltalmáról, s a Szopolyai-ház kihalása esetére garantálta a szabad fejedelemválasztást, évi 10 000 arany adó ellenében. (Vö. MAKKAI, 216.)

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Vramnak Nékem kedues io akaro Vramnak adassek.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekéntetes Nemzetes Teleki Mihaly Uramnak Nekem kedves io akaro Uramnak adassek

2. *Kgdt iterato kerem* — L. a 31. sz. levél jegyzetét. Bethlen még mindig nem adta fel a portai út lehetőségét, azonban mégsem őt, hanem a nagy török diplomáciai tapasztalattal rendelkező Baló Lászlót küldik, őt is csak novemberben.
3. *most az szomoru eset* — Apafi Gergely halálára utalhat Bethlen.
9. *Groff Theökölyi Uram jöueteleröl tudositson* — Thököly Istvánék — az ifjú Thököly Imrével — 1666 novemberében érkeznek Erdélybe. Hogy Bethlen Miklós annyira várja őket — több levelében érdeklődik érkezésük felől —, arra enged következtetni, hogy Thökölyék az interessatusok ügyében is szándékoznak tárgyalni. Trócsányi Zsolt is erre gyanakszik: „... Thököly István 1667 elején Erdélyben jár. Bizonyosra vehető, hogy nemcsak birtokai ügyében; arra azonban nincs nyom, hogy miről tárgyal s kivel.” (TRÓCSÁNYI, 59.) Keczer naplója azonban erről is tanúságot tesz, csak egyetlen bejegyzést idézek, 1666. dec. 24-éről, Fogarásból. „Bethlen János, Miklós és Teleki uramék jüttek gróf uram szállására, holmi portára iratandó conceptusokat olvastatván előttünk”. (TASNÁDI NAGY, 270.) Vagyis, az 1666 novembere és 1667 farsangja között eltelt időszak alatt, a vendégeskedés lakomái közepette, a birtokügyek rendezésének örve alatt az elégületlenek kérdése is terítékre került.

Bethlenék levelezésének ellenőrzése továbbra sem szűnt meg, legalábbis erről tanúskodik Wesselényi Ferenc Rottalhoz intézett levele (Vác, 1666. okt. 8.): „Azomban tegnapi megh szállásomban érkezvén Telekő Mihály és Bethlen Miklós Uramektől bizonyos Leveleim, mint hogy mind a' két Levél csak nem egy tenorral szól, im Bethlen Miklós Uram Levelének igaz Pariaját megh küldtem kgdnek. Ha ez igaz, a' kit ir, én nem tudom honnan érdemlettem azt a suspiciot vénségemre, egy felől eő Felsőgtül kglmes Resolutioim vannak az Erdélyiekkal való jó szomszédaságos Correspondentiáról, más felől a' Leveleket intercipiállyák. Melly minemű becestelenségemre, s-mortificatiomra essék, kgd méltósága itélye megh. Ha azért az eő Felsőghe kglmes akarattýából vané, s-továbbis ugy kelletiké lenni, kérem szabadicsa fel kétségütül elmémet.” (OL P 507, 12. cs. 574.)

A palatinus és Bethlen levelezésének kevés nyoma maradt fenn, ezért érdemes közölni itt Wesselényi 1666. okt. 13-án Rosombergen költ levelének néhány részletét. Azt írja Bethlen Miklósnak: „... Leuelemre irt valasttiat gigýelmednek nagi Contentumomal keduesen uettem, s felete akarom hogi hamiskodnak segíénnkel az ragalmazó nyeluek.” Majd arról szól, hogy neki Bécsbe kell menni a lakodalmi pompára, de szekeres lovakból megfogytakozván, Erdélyből akar lovat hozatni, s Bethlent is arra kéri, hogy „ha Istaloýaban talaltatik Piros Peý uagi sep török lo, hozza el magauál, (bizonyomra irom, nem kiuanom ingien) nagi hala adasal meg adom az arat, s ha masoknalis tudna oljan louat agia tutomra halado kósönetel uesem: kiuanuan Isten szok ýokal algia es eltesse kigielmeket...” (OL P 507, 13. cs. 123.)

34.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uramnak Nékem kedves io akaro Uramnak adassek.

2. *bé iáró* — Deák Farkas szerint „... sajátos intézmény volt a magyar főúri udvartartásban és különösen az erdélyi fejedelmek udvarában. Magában foglalta a régi s a külföldi királyok, hercegek, főurak udvari apródi intézményét s a régebbi és az újabb idők ugynevezett testőrségét. Abból állott, hogy a *fejedelemez közelebb álló főurak, főnemesez*, mint a régebbi lovagok, gyermekeiket az udvarba adták, hogy ott a fejedelem személye körül szolgálatot tegyenek, mégpedig úgy, hogy atyjok hűségének is bizonyosságul s olykor zálogul szolgáljanak.” (DEAK, 1887, 17.)

35.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Vram kedues io akaro Vramnak eő knek adassek

36.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Teleki Mihály Uramnak

Közölve: TML III. 628.

18. *onnet ugy hiszem eddigh Betsbe az lakadalomra* — I. Lipót és Margit spanyol királylány házassága ez év végén jön létre.
20. *hanem az Temetesre enis el megiek* — A közlő megjegyzése: „A fejedelem kis fiának, Apafy Gergelynek temetéséről van szó.” Ez azonban nem valószínű, mert a temetés már okt. 28-án megtörtént.
36. *Lengyen Király es Marshalk közt az bekesség* — „A lengyel nagymarsal ugyan a mult évben — 1666-ban, J. J. — miután a király hadait megverte, békét kötött és egyidőre megsemmisítettén az ellene hozott marasztaló ítélet, a közbéke érdekében önkényes száműzetésbe ment Boroszlóba: de mindamellett ő volt a győztes és még mindig nagy akadály a francia terveknek. Gremonville tehát nem hagyott fel a gondolattal, eltétetni láb alól az alkalmatlan embert.” – írja PAULER, (I. 118.).

37.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uram kedues io akaro Uramnak adassek.

38.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vramnak Nékem kedues io akaro Vramnak adassek.

39.

Lelőhelye: OL P 659, 22. cs. 688. Autográf. Tekintetes Nemzetes Lypotzki Ketzter Ambrus Kedues Apám *Uramnak* adassek.

A korban szokásos, hogy valakit bátyjuknak, fiuknak, apjuknak stb. fogadtak — egymás iránt mutatott megbecsülésből. Ez volt a viszony Bethlen és a levél címzettje között is.

3. *az Kis Groffotska olly hirtelen beteghedett* — Thökölyék beérkezését késlelteti, hogy — amint arról Csuti Benedek 1666. dec. 8-án Tekén kelt levelében Telekinek beszámol — Thököly Imrének, a kis grófnak „tegnap déltájban annyira fakadozott volt ki az orczácskája, hogy majd nyavalyját ki nem tanulhatjuk vala, az kiről az borbély egyébaránt is úgy discourált, hogy csak az belső hévség ütött ki rajta, de ez éjjel három óra tájban annyira fakadozott ki minden testecskeje, hogy könnyű megesmerni, nem más nyavalyája, de az sűrő himlő vagon rajta és az oly sok, hogy majd az testén alig találhatik oly helyecske, az ki ki nem pörsödezett volna. ... Az himlő kiütés után, légyen Istennek nagy hála, majd frissecskébben látjuk lenni az iffiu grófocskát. ” (TML III. 635.)

Bethlen végül — mint Keczer naplója tudtunkra adja — 1666. dec. 22-én találkozott Thököly Istvánékkal „Kis-Sinken falatozván gróf uram, Bethlen Miklós és Pál uramék eddig jüttek ő nga eleiben.” TASNÁDI NAGY, 269.

40.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly *Uramnak &c* (Titulus) *Nekem jo akaro Vramnak* adassek

A levél pontos dátuma nem határozható meg.

41.

Lelőhelye: OL P 659, 14. cs. 329. Autográf fogalmazvány. Forgáts Adam *Uramnak* Mivel a terminus ante quemje pontosan nem határozható meg (csak az valószínű, hogy magyarországi tartózkodása során írta Bethlen), ezért került az év végére. A Forgáts cs. levéltárában egyébként nem maradt fenn Bethlen Miklós-levél.

42.

Lelőhelye: OL P 659, 14. cs. 329. Autográf fogalmazvány. Rottal Ur [...] A datálásra l. az előző levél jegyzetét.

3. *a Debretzeniek mellett tett törekedésemet segitette* — Feltehetőleg azokkal a Bihar megyei foglalásokkal kapcsolatos, amelyekről Apafi ír 1667. febr. 4-i dátummal. (Vö. EOE XIV. 211.)

43.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály kedues io akaro *Uramnak* eő kgynek iram Cito, cito, citissime.

Közölve: TML IV. 30.

4. *mind az szoual ualo informatiojara izének* — Az *izé* töltelékszó itt arra utal, hogy Bethlen nem akarja az illető személyt megnevezni, s Telekit is erre kéri!
9. *kgd gyermeke beteghséghe* — A közlő jegyzete szerint Teleki Istók nevű kisfia volt beteg, aki 1667. febr. 20-a körül halt meg.
16. *már az kopasznak irtam* — Feltehetően Naláczi Istvánra gondol, ugyanis Teleki egyik tréfás levélcímzése is utal kopaszságára: „Az én frisen lépő, az brassai asszonyok szép szemek nézésétől megrészegedett fejű kopasz uramnak, tekintetes nagyságos Naláczi István uramnak az ő nagysága szép hopmesterének, nekem kedves komámnak adassék.” (TML V 33.)
21. *nehzeltvénn legh kisebb izetlenkedestis az Groffal* — Thököly István gyermekeinek mint Bethlen István dédunokáinak — jogán szeretne hozzájutni a vajdahunyadi örökséghez, amit a másik két Bethlen-örökös, Zólyomi Miklós és Barkóczi Sándorné ellenez. A jogvita bonyodalmaiktól Bethlen igyekszik távortartani magát.
24. *ha ennékem amoda kell mennem* — Azaz Magyarországra. A palatinus 1667. febr. 10-én kelt levelében hívja ki Bethlent vagy Telekit. (TML IV 27.) Még Bánffy Dénes is Bethlent javasolja. (Uo. 35.) Bethlen feladata az lett volna, hogy az 1667. febr. 28-ra kihirdetett rendkívüli nádori széken Erdélyt képviselje. (Megint nem ő megy: helyette Zöldi Demeter.)

Wesselényi 1667. február 4-én is felkeresi levelével Bethlent. „Kegyelmednek regtől fogvást semmi levelet nem vehetven, mint s-hol legyén nem tudhatom, bizony kivannék jo egessegeről tandem aliqvando örvendetes hirt hallanom. Azomban az minemű Persiai szünyegek megh vitele felől üzentem volt kgldtőlis Szeki Teleki Mihály Uramnak, nem leven mind eddigis semmi válaszom az aránt ő kglmetől, irtam mostanában is eő kglmenek, ha megh vette adgya ertesemre, azonnal megh küldöm az arrát ő kglmenek. Ha pedighlen quo Cásu megh nem vötte volnais, kglmedetis kerem legyen erette vegye megh; miheljén tudosit felölle, azonnal az arráról Contentáltatom kész pénzül ő kglmét.” Írja még, hogy febr. 28-ra Besztercére gyűlnek a rendek, az erdélyi fejedelem is küldje követét, „micsoda inferált karokrol, Meltsagos Erdélyi Fejedelem Kökenyesdi s-mások ellen tött panaszszának” eleget tenni. Azonos tartalmú levelet küld Bánffy Dénesnek és Teleki Mihálynak. (OL P 507, 13. cs. 130.)

44.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály kedues jo akaro *Vramnak* eő kgynek iram.

45.

Lelőhelye: OL P 659, 37. cs. 793. Autográf. Méltóságos Vr Groff Theökölyi István *Vramnak* Nékem nagy bizodalmas *Uramnak* eő *Naganak* adassek

5. *hamiss vádok* — Egyéb utalás híján tisztázhatatlan, hogy Bethlent mivel

vádolják a gróf előtt. Talán azzal, hogy a Bethlen István-örökség vitájában nem mellettük áll, hanem a Wesselényi és felesége által támogatott Barkóczy-né mellett?

18. *már bizonyosan concludálnánk az Huszti állapotrol* — Jóllehet Thökölyék erdélyi tárgyalásai során szóba kellett kerülnie Huszt várának mint Bethlen-örökségnek is, itt azonban talán mégsem erről ír Bethlen. A szövegkörnyezet megengedi azt a következtetést, hogy Bethlen Miklós a portai tennivalók, s a török segély kérdésének végső határozatát kívánja. Ugyanis titkosírásuk egyik megfejtése szerint az alábbi fedőneveket használták:

Huszt = Porta

Zólyomi = Apafi

Magyarok = Likavaiak

Hedri = Teleki

Praefectus fia = Bethlen Miklós

Trencséniek = Bécs

(OL P 658, 3. cs. 793.)

46.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Cn.

47.

Lelőhelye: OL P 659, 37. cs. 793. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uramnak Nekem kedves io akaro Vramnak adassek.

Közölve: TML IV. 35.

4. *Dauid Dedák* — A Portán lévő Rozsnyai Dávid. Itt már az első jeleit láthatjuk annak, hogy az erdélyiek nem biznak Panajotban, a török tolmácsban, és saját emberüket szeretnék beállítani a tárgyalásokba helyette.

48.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf. Címzés a borítékon: Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uramnak nekem kedues io akaro Uramnak adassek.

Közölve: TML IV. 43.

2. *még Balo Uramat itt találtam* — Bethlen most Apafi udvarában van, a fogarasi várban. Baló ekkortájt jött meg portai útvjáról, s követjárásának eredménytelenségét értékeli, ugyanis nem találkozhatott a fővezérrel, valamint a továbblépés módzatain töpregenek. Bethlenék javaslata az, hogy ki kell kérni a tanácsurak véleményét. (Főként Bánffyét, Béliét és Bethlen Jánosét.)
14. *más kosarába eperiet nem szednénk eörömet* — A fejedelem környezetének hangulatát jól tükrözi Bethlen. Bizonytalannak, kockázatosnak tartják a magyarországi akciót. E kifejezés egyébként rendkívül közkedvelt a kor levelezésében. Ebben a formában a fejedelemasszony is gyakran használja. Bánffy írja Telekinek: „Ugy látom, maga kosarába kívánja szedni az eperjét” (TML V. 89.), azaz saját magának akarja lefölnözi a hasznot.
19. *noha az Fejdelem Aszszonyis már megh tudtta, volt elég nagy larma* —

Beszédes jellemzése annak, hogy Apafiné Bornemissza Anna milyen nagy szerepet vitt az ország gazdasági kormányzásában; ez alkalommal éppen a magyarországiak ügyének felvállalását kifogásolja. Vö. még: SZÁDECZ-KY, 1911.

20. *az széghény ven sohor aligh csitithatta* — Ghillányi Gergely, Apafi nővérének, Annának férje. Az udvarban gyakran ő csitította el a különféle viszálykodásokat
45. *Balogh Máthe: Apafi hopmestere.*

49.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 842. Autográf fogalmazvány.

Közölve: TML IV. 50. Gergely azonban nem ezt a fogalmazványt, hanem az utóiratot is ellátott levelet közli, amelynek eredetijére nem sikerült rátalálnom. Ott a dátum pontosabb: „11 órákor reggel”

15. *Zöldi Demetert akaria ki küldeni* — A 43. sz. levél jegyzetében esett már róla szó, hogy a febr. 28-ra tervezett nádori székre Wesselényiek Bethlent szeretnék maguk közé kihívni. Mivel Bethlen János az interessatusokra nézve veszélyesnek tartja, hogy fia gyakran kijárjon, Apafi Zöldi Demetert küldi. Ezzel maga Bethlen Miklós is egyetért — a portai követjárás még mindig szerepel legfőbb tervei közt, s mivel azt követően szintén Magyarországra kellene mennie, szerinte is gyanút kelthetne jövés-menése.
21. *s-tsak nem szünik migh vályját nem veszi* — Jelentése kb. döntésre nem viszi a dolgot. Gergely Sámuel olvasata itt: *valóját*. Erre az olvasatra a fogalmazvány nem ad lehetőséget.
29. *az Kökenyesdi allapottyába* — Kökenyesdi 1664-es betörése Erdélybe, valamint a partiumi határviszályok rendezése volt szinleg az ok a palatinus és az erdélyiek találkozására. (Vö. TRÓCSÁNYI, 60—61.)
47. *Nékem irt Palatinus Uram leuele szorol szora eggyez az kgydevel* — A 43. sz. levél jegyzetében ismertetett Wesselényi-levelelről lehet szó, abban ír a Teleki-féle szőnyegvásárlásról.
48. *félek hogy mégh én hozom azokat ki néki* — E részmondat előtt Gergelynél ez áll: „az szőnyegeteket kéri”, vagyis Bethlen attól tart, hogy a keleti szőnyegeteket neki kell a Portán megvennie.

Gergely Sámuel még közöl egy külön cédulán álló utóiratot is: „Asszonyunknak szóló levelét Kegyelmed úgy concludálja, hogy ezután az magyar dolgokhoz Kegyelmed nem szól. Ez nem jó. Est contra realitatem et Christianitatem. Igen is szóljon, Uram.” — Ezekben a sorokban Bethlen Teleki febr. 27-én költ levelét bírálja. Bornemissza Anna helytelenítette a magyarországi ügyekbe való bekapcsolódást. Teleki említett levelében nyugtatgatja, hogy kockázatmentes a vállalkozás. Ám ha a fejedelemaszony úgy akarja, akkor ő többé nem avatkozik a dolgokba. (Vö. TRÓCSÁNYI, 61. és TML IV. 45—46.)

50.

Lelőhelye: OL P 659, 42. cs. 844. Autográf. Tekintetes Nemzetes Losontzi Banfi Dienes *Vramnak* Nékem kedues batyam *Vramnak iram*

6. *Az mi azt az Palatinus Uram leuelet nézi* — L. a 43. és 49. sz. levél jegyzetét.

Lelőhelye: OL P 659, 45. cs. 869. Autográf. A levél hátlapján: Dem herrn Heinrich von Schöellen. A borítékon: Dem herrn Heinrich von Schöellen abzugeben zu Breslaw

A levél a kor Erdélyében szinte egyedülálló információ-csere fontos dokumentuma. Bethlen külföldi politikai, eseménytörténeti beszámolókért, „novellákért”, a mai újságok elődjéért cserébe az erdélyi és portai hírekről tudósítva partnerét. E levelezésről az Önéletírásában is említést tesz: peregrinációjáról hazatérőben „Baraszlóba érkezvén, Schmettauer nevű nagyhirű kereskedő emberrel és Henricus Schoellenius nevű svéciai residenssel végezék de correspondentia epistolari melyet egynéhány esztendeig tartottam.” (Ö. I. 201.) Ennek a közlésnek megfelelően s egybehangzóan széles körű levelezési programról vall a protestáns prédikátorokhoz címzett episztolájában is. „... és mivel ifjú létemre kelletlenül jobban is vágytam az új dolgok után, előbb nem tértem vissza, míg mind Bécsben, mind Boroszlóban s Európá nemely több részeiben, um. Heidelbergben, Párizsban, Londonban, Hamburgban, Amsterdamban levelek váltására bizonyos alkalmatosságot és egybeköttest nem állapítottam meg... És bizonyára nyertem újdonságokat mindenünnen, és igen nagy gyönyörűségem találtam abban, hogy még ha az erdélyi hegyek közé zárkóztam is, gyakran egész Európát bejártam barátimmal való levelezés folytán.” (L. a kötet Függelékében.) Kandia ostroma (1645—1669) mind a magyar, mind a külföldi közvéleményt foglalkoztatta, hiszen az a Földközi-tengeri kereskedelmet ellenőrző, fontos támaszpont volt. Több irodalmi és művészeti alkotás örzi ezt az érdeklődést. Pl. *Gyöngyösi István*: Márszal tórsádkodó Murányi Vénus.

[A levél fordítása:]

Nemzetes és Tekintetes Uram, Barátom stb.!

Amióta két, idegen kézzel írt, szomorú, mert betegségedről hirt adó leveledet megkaptam, semmit sem tudhattam egészségednek jobbra vagy rosszabbra fordulásáról, ezért nem ok nélkül nyugtalanokodom miattad, és nagyon kérlek, ha élsz még, szíveskedjél nekem valami hírt adni mind saját magadról, mind az európai közügyek állásáról, mert míg a közérdekű hírek nem csekély gyönyörűséget okoznak majd nekem, úgy még örvedetesebb lesz számomra, ha Téged életben és egészségben tudlak. Azonközben — hogy ne csak tisztelő levelet küldjek — csatolom ezeket a keleti újságokat.

Követünk levele nemrég érkezett meg Konstantinápolyból, sőt már ő maga is visszatérvén Adrianopolisból, a szultán udvarából, megerősítette, hogy a fővezír októberben az egész hadsereggel áthajózott Candiába, velencei részről még a legkisebb kénháj sem tűnt fel, annyira biztonságos volt mind az átkelés, mind a kiszállás a török részére, de mondja ez a követ, hogy a törökök partraszállása után hamarosan megérkezett a velencei flotta, mely a sziget minden kikötőjét, minden belépésre vagy Görögországba való visszatérésre alkalmas helyét olyannyira elfoglalta és elvágta, hogy októbertől 1667. január hetedikéig a nagyvezírtől csak egy küldönc mehetett a császári udvarba, aki megvitte az új parancsokat, meg hogy a vezír csak távolról ostromolja magát Candia városát, a város későbbi feldúlására sebbel-lobbal építsen egy várat a várossal szemben. A vezír nevében kérte ez a küldönc, hogy a török flotta minél gyorsabban induljon, a velencei flotta megfuttatásával ugyanis a kétai háború végre-valahára befejeződik, máskülönben viszont hosszas háborúzásra, sőt a vezír veszedelmére és a hadsereg pusztulására lehet számítani. Ez okból a szultán megparancsolta a legfőbb flottaparancsnoknak, hogy tekintélyes pénzüsszeggel azonnal menjen Konstantinápolyba, és onnan folyó március hó 25-én induljon el a hajóhad-

dal. Ott volt először Candiában a fővezírnél, aztán a császárnál a genovai köztársaság követe is, akit a török nagy tisztességgel fogadott, és aki nagyon elégedetten távozott, állandó képviselőt hagyván hátra; ez a követség kétségkívül kereskedelmi állal történt, és valószínűleg barátságot szerzett a törökkel, hacsak a két köztársaság ösi vetélkedése idővel nem termi meg a kiirthatatlan itáliai éselemjőség példáját.

Minálunk és a szomszédos tartományokban eléggé nyugalmas az élet. Ezekkel ajánlak Isten oltalmába és maradok Nemzetességed ragaszkodó barátja

Kisbún kastélyban 1667. március 5.

Bethlen Miklós

52.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihály kedves io akaro Uramnak adassek.

Közölve: TML IV 75.

11. *az oda ki valokat is tudositani kellene Zolyomi zauarekiáról* — Zólyomi Miklós — a Dávid fia —, Hunyad vármegye főispánja. Apafival elhittették, hogy a fejedelemségre tör; ilyen elképzelései valóban lehettek, Bethlen István-unoka lévén. Apafi Fogaras várába záratta, javait elvették tőle. Kiszabadulása után, 1667 márciusának utolsó napjaiban a Portára futott, s tett is lépéseket a fejedelemség megszerzésére. A törökök az ő személyével zsarolták Apafit, az pedig mindent elkövetett félreállíttatására.
19. *Balo László minapi expeditioiakor* — Amint azt már a 49. sz. levélben is jelezte Bethlen, Apafiék nem tartották kellően eredményesnek Baló portai követségét — nem is találkozott a fővezérrel, mivel az Kretánál volt —, s hazatérte után rövid idővel újabb követségre küldik.
33. *az Udvarhelyszeki állapotot halaszszuke vagy ne* — Kérdése az udvarhelyszéki főkapitányság tisztébe való közelgő beiktatására vonatkozhat. L. az 55 —56. sz. leveleket.

53.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vramnak Nékem kedues io akaro Vramnak eö kgynek adassek. Teleki Mihály valaki másnak is elküldte, tájékoztatás végett, mert a levél hátoldalán az ő kezével ez áll: „Data occasione visza várom ktül.”

Közölve: TML IV 78.

5. *az Balo Laszlo utann valo Expeditiok* — Az elégületlenek itt pontokba foglalt üzenetét Zöldi Demeter hozta meg Besztercebányáról, s Bethlennek kellett a Portára elküldött Baló után levélben megírnia a pótutasítást, amely már az itt összefoglalt feltételeket tartalmazta. (Vö. TRÓCSÁNYI, 64.)

54.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Cn.

Közölve: TML IV. 83.

7. *Az Grofot: azaz Thököly Istvánt.*
18. *Zolyomi állapottyáról* — L. az 52. sz. levél jegyzetét.
21. *Kgd szerelmes feleséghe megh szabadulásánn enis... eörülök* — Gergely

- Sámuel jegyzete: „Zsuzsa nevű lánya született. Teleki Mihály 1668-ban kelt feljegyzésében — talán tollhibából — április 21-re írja születését.”
33. *Palatinus halála már bizonyos* — Wesselényi Ferenc halálát márc. 28-ra, a Besztercebányához közeli Lipcsére teszi PAULER, I. 136. Bethlen értesülése a pontosabb, Váradi Mihály márc. 27-én délután 3—4 óra között megtörténtnek jegyzi fel a palatinus halálát, s csak este 6 óra tájban tették a holttestet koporsóba, s éjjel vitték Zólyomlipcsére. (RÉVÉSZ, 154.)

55.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uramnak. Nekem kedues jo akaro *Vramnak* adassek.

10. *mehessen veghbe azonn dologh illendőképpen* — Vagyis az udvarhelyszéki főkapitány tisztébe való beiktatás; mely tisztséget Bethlen János lemondásának és Teleki jóindulatának köszönhetett. L. az 56. sz. levél jegyzetét.

56.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály *Vramnak &c* Nekem kedues io akaro *Vramnak* adassek. „Kutyfalui Tisztarto sietue külgie megh Szent Peterre.”

10. *23 mehessen az introductio véghbe* — E levél szerint tehát 1667. május 23-án iktatták be Bethlen Miklóst az udvarhelyszéki főkapitányi hivatalba. Bethlen János mondott le erről a tisztről a fia javára. Az Önéletírásban erről így emlékezik meg: „Ezen 1667. esztendőben installáltattam én az udvarhelyszéki főkapitányságban boldog emlékezetű Apafi Mihály fejedelem gráciája, az atyám resignatiója, és Teleki Mihály mind az atyámtól, mind annál inkább éntőlem nem kért szerzése által, melyet cselekedett volt in anno 1666, mikor én a palatinus Wesselényinél laktam...” (Ö. I. 227.) Felmerülhet még, hogy Bethlen János lemondásában betegsége is közrejátszott.

57.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály kedues io akaro *Vramnak* eö *knek* adassek

Bethlen beiktatásáról nincs más missilis-dokumentumunk; Bánffy Dénes kérdezi 1667. jún. 1-én kelt levelében Telekit: „Az Bethlen Miklos uram kapitánysága mint mene végben örömet érteném.” (MTAK Kézirattára, Ms. 10. 093.)

58.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály kedues jo akaro *Vramnak* eö *knek* adassek

Május 25-én érkezik Gyulafehérvárra a Portáról Fogarasi János. (TML IV. 113.) Bizonyosan az általa kapott hírekről kívánja tudósítani a magyarokat.

59.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály kedves io akaro Uramnak eö Kgynek adassek.

Közölve: TML IV. 122.

4. *3. May Tessalonicaba keölt leuele jöue Balo László Uramnak* — Baló utasításában az is szerepelt, hogy a nagyvezírral, Köprülü Ahmeddel is közölje a magyarországi ügyek állását. A nagyvezír ekkortájt Kréta megvételeért harcolt Velence ellen. Jún. 1-én fogadta Balót.
14. *Husztí dologh tsak abba marada, noha az Groff Ketzer, es Hedry Uramek altal megh találá az Tanácsot* — Zólyomi szökése után — annak gyámjától, a volt fejedelem — Rhédey Ferenctől Apafi és a rendek 1667 májusában elfoglaltatták Huszt várát. A huszti birtokra Thököly István is jogot formált fia, a Bethlen István-dédunoka jussán. Apafiek döntése bizonyára nem volt a gróf inyére, s a fejedelmi tanácsot kereste meg jogorvoslás végett. — Bethlen Gergely volt a várát átvevő tisztek egyike. Az ügghöz tartozik még, hogy Rhédey emiatti felindulásába halt bele, valamint az, hogy Teleki is esélyes várományos volt, mint a vármegyei főispán adminisztrátora.

60.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály kedues jo akaro Uramnak eö Knek adassek.

17. *Posta Mester*: Székely László.

61.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály kedues jo akaro Vramnak adassek.

2. *kegd nekem daru tollat ighirt* — Bethlen Kun Ilonával való eljegyzésére készülődve írta ezt a levelet; a darutollra is a díszes öltözethez lehet szüksége. Önéletírása szerint is kedvelt darabja a darutoll: „mert én mind paripán jártam forgósan, hol sas-, hol daru-tollasan.” (Ö. I. 229.) Balassi Imre hálálkodó ajándékát is visszaautsította, de néhány darutollat elfogadott tőle. (Ö. I. 218.) „De mindenek felett gyönyörűséges volt, mikor három szál darutollat köves medályba rakva tettek az ifjak süvegekben.” — írja APOR, 30.

62.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály kedues jo akaro Vramnak eö kegyemenek adassek.

2. *Tollak dolghabol ighirt kgd io akarattyát ighen köszönöm* — L. a 61. sz. levél jegyzetét a darutollakról.
10. *pro 7. July lévén az én mátkámmal valo nagyobb kötelesség h-sühtlesnek napia oda bé Haromszekerre rendelve* — Önéletírása szerint 1667 márciusában indult háztűznézőbe Zabolára Basa Tamáshoz és a nála tartózkodó Kun István-

- hoz. A lány, Kun Ilona azonnal megnyerte tetszését, s a másik jelölthöz, Béldi Pál lányához már el sem ment, „hanem csak haza az atyámhoz, ki is helybenhagyá, és kevés hetek mulva Nagy Tamás tanácsúr, az atyámnak s nékem jóakarónkkal Osdolára menénk, és megesküvénk a mátkámmal; de mivel igen gyenge és kicsiny üdejű is volt, esztendeig kellett várnom mátkaságban, és in anno 1668. 11. júniusban volt a lakodalmunk...” (Ö. I. 227.)
15. *olyan nagy hadi apparatusról való parantsolat mént ki* — Apafi felülési parancsa 1667. máj. 11-én kelt, s a Zólyomi távoztával és Thököly István örökség-szerző fenyegetéseivel kapcsolatos. (EOE XIV. 265.)
29. *Sarlos boldogh Aszszony napia*: július 2.

63.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Borítékon: Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály kedues jo akaro Vramnak eö kegyemenek adassek.

2. *Betlen Gergelynek magha dolghárol* — Az utalás homályossága miatt csak találgatni lehet: feltételezhetően a Rhédey Ferenc halálával megüresedett huszti főkapitányság posztjának betöltése körül indult meg a pozícióharc. Végül a tisztet Teleki kapta, mint a főispán adminisztrátora. L. még az 59. sz. levél jegyzetét.
18. *Posta Mester*: Székely László.
31. *Pal Eötssem dolgába eörömet vilagositom az embereket* — Bethlen Pál is házasodni készül — Bucesti Sárával való mátkaságát azonban mostohaanyjuk felbontatta, s Tordai Margitot „szerez neki” (Ö. I. 231—232.)
39. *az Wyttniedy leuelét éghesd el* — Teleki az említett levelet nem égette el. Minden bizonnyal arról a Vitnyédi-leveletről van szó, mely 1667. jún. 8-án kelt, s amelyben arról tudósítja Telekit, hogy „az mi fölföldi atyánkffiai, úgy hallok, az Rákóczy házzal igen kezdettenek barátkozni, s talán annyira mentek, ez valahány esztendőktül fogva való panaszkok accomodatioját az közönséges jónak sérelmével is venni fogják”... „Istenért kérem Kegyelmedet, vigye végben az méltóságos fejedelemmél, ő nagysága intse meg az eleit a fölföldi helveticus atyafiaknak, kivált Farkas, és Gyulaffy László, Szuhay Mátyás, Szepesy Pál uramékat és azok által a többit is, ne hirtelenkedjenek s ne excipiálják ezen dolgot, mert ennek accomodatioja az közönséges jónak nagy és tapasztalható kára nélkül csak meg nem lehet; bizony megbánjátok mindnyájan az valahány ember bolondoskodását. Tudom olvasta Kegyelmed az Argirus historiáját. Vallyon ez posta nem viszen-e amaz boszorkány asszony álmát magával hordozó tömlőt és sipot?” „Akármit írjanak és akármmivel biztassanak, de könnyen ne hidgyetek, mert bizony mind elalutnak, mind megcsalhatnak benneteket; nem ismeritek az embereket; az egyike nem Miklós, az másika Istennek sem volt soha igaz, sokat megcsalt, féltlek benneteket, ha százsor ezután megesküszik is, de én neki soha nem hiszek, noha neki ezt mondani nem merem, és hidgye Kegyelmed, ő soha senkivel úgy nem barátkozott, az kit meg nem csalt.” (TML IV. 126.) Vitnyédi vélhetően Zrínyi Péterre — aki nem Miklós! — és Nádasdyra utal e sorokban.

Koncz József közlése szerint 1667. jún. 8-ról keltezte van Vitnyédinek Bethlenhez is levele, amelyben annak ápr. 25-én Gyulafehérvárott költ levelére válaszol, szolgálatát ajánlja, „egy pár kelecse ny szálnyat” küld, hogy viselje emlékezetére, s kéri, hogy a fejedelemlnél Topos Ádámot pártfogolja.” (TT, 1895. 502.) — Ez a Topos Ádám valóban Sopronból ment Erdélybe Bethlennel — esetleg a Vitnyédivel biztosítandó kapcsolat reményében. (Ö. I. 214.)

64.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály *Uram* kedues jo akaro *Uramnak* eö kegyemenek adassek.

Közölve: TML IV. 142.

8. *az Mátkámmal megh esküvém* — Amint a 62. sz. levél jegyzetében jeleztem, nem az esküvő, hanem az eljegyzés ment végbe ekkor.

65.

Közölve: NAGYAJTAI KOVÁCS, 17. Eredetije a közlő tulajdonában volt.

66.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály *Uramnak* nekem kedues jo akaro *Vramnak* eö *knec* adassek.

3. *kgd szép szerencsetetését szolgálhassam megh* — Valószínű Teleki az eljegyzéshez gratulált, s jókívánságait Bethlen ezúttal köszöni meg.

67.

Közölve: NAGYAJTAI KOVÁCS, 18. Eredetije a közlő tulajdonában volt.

3. *öreg uramnak*: Basa Tamásnak.

68.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Borítékon: Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály kedves jo akaro *Uramnak* eö *kgynek* adassek.

Közölve: TML IV. 154.

18. *Tudhattya kegyd Dátosnak nemelly Radhnothoz biratott részét minap az Gyogyi Ferdöbe Urunk eö Naga száz aranyert az Aszszonynak Mostoha Aszszonyom Anyámmak adtta* — Fekete Klára kérvénye szerint: Dátos egy pusztá helyéért, amelynek fele Pekry Lőrinc ös jussa, s a másik fele Radnóthoz bíratik, felajánl a fuscusnak 100 aranyat. Ugyanis a fejedelem odatelepedett zsellerei és az ő jobbágysai között viszálykodás kezdődött, s nem akarja, hogy tovább fajuljon a helyzet. A supplication Apafi kezével ez áll: „Oda attuk. Giogy. 15 Juny Anno 1667.” Ugyanitt található Fekete Klárának Bánffy Dénesné Bornemissza Katához — a fejedelemasszony testvéréhez

— intézett levele, melyben beszámol, hogy a fejedelemszönyöt azzal vádolja, kérvényében megcsalta őket: a radnóti lélekszámot jelentéktelenebbnek tüntette fel, mint az valójában volt. Válasza erre az, hogy ott tényleg nincs a fejedelemnek örökös jobbágya, hanem csak zsellérség, s ez amint teheti, rögtön odébb áll. (OL P 659, 14. cs. 329.)

Teleki Mihály is hamarosan válaszol Bethlen e levelére: „Az dátosi dolgon mely igen megindult Kegyelmed, látom, búsulok is igen rajta, kiváltképpen látván, egészen nekem tulajdonittatik... Hogy az asszonynak adták, Isten úgy áldjon meg, hogy Radnoth felé jöttünkben Küküllőváratt monda meg egy jóakaró uram, úgy Radnóthra menvén, onnét én hazafelé indulván, biztam egy jóakaró uram(ra), hogy emlétse meg ő nagyságoknak igazságomat. Ő nagyságok nem ellenzék, ha törvénnyel kell keresnem. Az gyűlésre odamenvén, mind váráram Kegyelmedet, hogy Kegyelmedtől izenjek az asszonynak, mivel meg is értettem vála, hogy az úr ezen dologhoz nem is kívánt szólani; azt is megbizonyítom ezen jóakaró uraimmal, kiknek tanácsokkal éltem ezen matériában, jovallották is, hogy Kegyelmed által izenjek.” (TML IV. 157.)

38. az *megh holt Praefectus* — Gergely Sámuel jegyzete szerint: Udvarhelyi György.

69.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály kedues jo akaro *Vramnak* eö kgynek adassek.

3. *Eötsem Betlen Pál Uram kéz foghására* — L. a 63. sz. levél jegyzetét.

70.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Rátothi Gyulafi László *Uramnak*. Nekem kedues jo akaro *Uramnak* eö kegyemenek adassek. Rosaly

Ekkor Bethlen még nem tudhatja a Baló-hozta üzenet részletes tartalmát, legfeljebb csak arról értesítheti Gyulafit, hogy követük visszaérkezett a töröktől.

71.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Cn.

Közölve: TML IV. 176.

70. *Frantzuz Flandriaba valo successusi* — 1667 májusában Turenne marsall betört Belgiumba, hogy a Spanyol Németalföldet megszerezze.

Bethlen kiváló érzékkel elemzi a helyzetet, jól látja, hogy a nagyvezér válasza csak üres ígéretés, „mézes mazzagh”. Azzal hitegeti Apafiékat, hogy bár a némettel kötött — vasvári — békét nem bonthatja fel, de a velenceiek elleni hadjáratot hamarosan befejezi, s majd a megfelelő időben órá fogják bizni ezt a feladatot. (Vö. TRÓCSÁNYI, 66., illetve PAULER, I. 152—153.)

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Cn.
Közölve: TML IV. 180.

Bethlent is magával ragadja Apafi e tőle váratlan, realitásokon túllépő optimizmusa: a szóbeli üzenet — Apafi interpretálásában! — sokkal biztatóbbnak tűnik. Szokásos óvatossága azonban most sem hagyja el — a végső és határozott török döntés meghozataláig nem javasol akciót. Akkor viszont már személyesen hajlandó elmenni a Portára, s az athnámét Magyarország számára megszerzi — hiszen a követi utasítás már egy éve nála van.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Cn.
Közölve: TML IV. 181.

66. *Credentia pária* — Apafi Telekit Kővárba küldi, hogy Kende Gáborékkal megbeszéléseket folytasson, s mindkét részről informálhassák egymást.

Apafi tanácsosai nem olyan bizakodók, mint a fejedelem, ők Panajot levelét és Baló útijelentését — mely ismeretlen előttünk — úgy értékelik, hogy az a magyarokat „kijjesztené” a dologból. Ők csak a biztató levelekről adnának számot.

Bethlen Miklós más véleményen van: ő a reális portai véleménnyel ismertetné meg az elégületleneket. Inkább attól tart, ha Erdélyben a gátló körülményeket elhallgatják, oktalan reménységet ébresztenek a magyarokban. E levele nem támasztja alá Trócsányi Zsolt ez ügyben megfogalmazott vélekedését, miszerint „A tanácsurak nemcsak Apafinál, hanem Bethlen Miklósnál is józanabbak és óvatosabbak” (TRÓCSÁNYI, 67.) — mert a tanácsurak negatívumokat eltitkoló álláspontjánál az övé sokkal józanabb, bár nem „óvatos” Bánffy Dénes állásfoglalása is ránkmaradt: „Az Bethlen Miklos uram difficultassát hogy Gyulafi uramnak elé fordítják Kd az levelel s Baló írásával bélelheteti meg. Egyéb iránt minden leveleket Gyulafi uraméknak Kd megmutathat, az egy Panajott levelet alig javalhatom.” (1667. aug. 25-én írja Telekinek.) (MTAK Kézirattára, Ms. 10.093. Másolat.)

Lelőhelye: OL P 659, 31. cs. 753. Bethlen Miklos Vram Levelenek Pariatja 1667. die 17 8bris. Baló László (?) kezétől származó másolat.

12. *noha ez akadály eset* — Az egész levél tulajdonképpen az ebből az „akadályból” származó és származható bonyodalmakkal foglalkozik: Felső-Magyarországról ekkor érkezik be Erdélybe Panajot árulásának híre.

Panajot még Baló krétai tartózkodása idején értesítette Mamucca della Torre Marc Antonio császári és portai tolmács útján Casanova osztrák portai residenst Erdély és Magyarország készületéről. A residenst levele jut tudomására Nádasdynak mint a Titkos Tanács (Geheimrath) tagjának, s az árulás híre nagy „bódulást” okozott az interessatusok között. (Vö. PAULER, I. 153—155., illetve TRÓCSÁNYI, 67—68.)

32. *az az Hamula nevű Jesuita* — Paulertől tudjuk, hogy Hanula Jakab trencsényi jezsuita rektor Wesselényi halála után kezdte őt és Boryt vádolni, hogy „izgattak és lázítottak” (PAULER, I. 141.)

38. *mindenek sietnenek hogy Panajotot megh ölesse az Fejedelem* — Az interessatusok valóban forgatták fejükben a tolmács megöletésének tervét.
86. *Görögthöl azt tevén trefaltatva [?]* — Panajot görög származású voltára utal Bethlen.

75.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Vramnak. &c Nékem kedues jo akaro Vramnak iram.

3. *tsekély veledésemet eléghé megh irtam Apam Uramnak* — L. a 74. sz. levelet.
8. *Ki megyen Intzedi után, s-miuel?* — Inczédi Pétert az 1667. okt. 9-én kiadott utasítással indították a törökhöz az interessatusok ügyében. Bethlenék már csak elindulása után értesültek Panajot árulásáról. Ezért pótutasítást küldenek Inczédi után okt. 28-a tájt, amely a tanácsurak véleményét tükrözi: viselkedjék barátságosan Panajottal szemben, de a magyarországi dolgokról egy szót se szóljon neki. (Vö. TRÓCSÁNYI, 69.)

76.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Teleki Mihály kedves jo akaro B. Uramnak...

Közölve: TML IV. 203.

6. *En valamit ád az io Isten, de tsak azonn maradok mint az Tormába esett féregh* — A torma esetű féreg esetét Bethlen olvashatta Beniczky Péternél is:

Mint a' torma féreg,
Nem rija hogy méreg,
Hanem mézben harapott.

(RMKT XVII. 12.)

Részletesen kifejti ugyanezt a gondolatot Ráday Gedeon is az azonos című versében!

23. *Borynak, Wyttniéidinek, ha secure irhat ember megh kellene irni, hogy itt Erdélybenn ha tsak ház helyetis vénnének* — A 74. sz. levelében már érintette ezt a kérdést; javaslata összhangban van Wesselényi Ferenc „politikai végrendeletével”: Apafi adományozzon az interessatusoknak Erdélyben birtokot, s ezzel menedéket. (Vö. TRÓCSÁNYI, 65.)
35. *Marcantoni* — Általában csak így nevezték a Habsburgok portai tolmácsát: Mamuca della Torre Marc Autoniát. (A teljes nevét l. PAULER, I. 153.)

77.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Borítékon: Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály kedues jo akaro Vramnak eö Knek iram.

8. *Maxaine Aszszonyommal valo dolghot az Aszszonyra biztam volt* — Bethlen mostohaanyját, Fekete Klárát kéri fel közvetítésre Maxainé és Teleki Mihály között — bizonyára birtokügyben. L. a 79. sz. levelet.
18. *Dauid Deák s-Intzedi* — Rozsnyai Dávid deák hosszabb ideje tartózkodik már a portán, Inczédi Péter pedig követségben jár ott.

78.

Közölve: NAGYAJTAI KOVÁCS, 18. Eredetije a közlő tulajdonában volt.

22. *talám csak gyertyabélnak volna jó, vagy annak sem* — A nem túl jó minőségű szövet- stb. anyagokra gyakran alkalmazott, közkeletű jellemzés. Vér Judit az 1667 januárjában kapott lent visszaküldi Kővárba, mert „sok benne gyertyabélnak sem volna jó” (TML IV. 4.) Bethlen mentalitására jellemző, hogy többre becsüli a nők művelődési tevékenységét a kézimunkánál.

79.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Cn.

8. *az Maxai Ferentzné Aszszonyommal valo dolghot* — Nem sikerült megállapítani, hogy végül is megtörtént-e az egyezség.
21. *értettem Horvat Ferentzet megh fosztották* — 1667. október 6-áról 7-ére virradó éjjel Nádasdy emberei Vágújhely környékén rajtaütöttek a Bécsből hazatérő erdélyi követen, Horváth Ferencen és a vele együtt levő Rottaltitkáron. Elsősorban a náluk talált levelek, iratok izgatták az ál-rablókat. (Vö. PAULER, I. 160—162.) Az akció oly jól sikerült, hogy kezdetben a gyanút is a császárpártiakra sikerült terelni. Még ekkor Bethlen is így vélekedik.
34. *mi van az hazba olly helyis mellyet ayto meghének hinak* — Bethlen többféle variánsát is adja e közmondásnak; jelen esetben a *mi* — nem kérdőnévmás, jelentése: de.

80.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály kedves jo akaro Uramnak eö kgynek adassek.

25. *Az postanak megh hattam az Urhoz mennyen* — Azaz Bethlen Jánoshoz. Bethlen először keltezi Muzsnából a levelét: ez évben kapta meg apjától a székely-muzsnai porciót. (Ö. I. 228.)

81.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uramnak &c Nekem kedues io akaro Vramnak eö knek adassek. Kerem kgdt Posta Mester Vram ne kesleltesse ez leuelet.

82.

Lelőhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uramnak. &c Titulus &c Nekem kedues io akaro Vramnak eö kegyemenek adassek.

2. *kygd Maramaros Varmegyébe az kis Groff képében seö Administrator* — A fejedelem Rhédey Ferenc halálával a gyermek Thököly Imrére szállt a máramarosi főispánság. Az ő nagykorúságáig azonban helyettest kellett

választani, aki ténylegesen adminisztrálja és betölti a tiszteket. Thököly István 1667 októberében Telekit kéri fel a feladatra, s Apafi decemberben meg is erősíti tiszteben. Vö. ANGYAL, I. 27.

83.

Lelöhelye: OL P 658, 2. cs. 359. Autográf. Tekintetes Nemzetes Osdolai Kun István Uram Szerelmes házas társa Nemzetes Basa Ilona Aszszony Nékem kedves io akaro Aszszonyom Anyámnak adassek.

11. *ha nem ha az édes Hugom égességéért* — Legfeljebb csak Kun Ilona egészségéért iszik. „Szokásos praebendája” egyébként három meszely, kivételes alkalmakkor hat meszely volt. (Ö. I. 131.) A levélírás körülményeiről annyit megállapíthatunk, hogy Bethlen a besztercei országgyűlés ideje alatt sürgette esküvője mielőbbi engedélyezését Basa Ilonánál. „Híttak először regalissal januáriusi gyűlésre Besztercére, és kezdettem az ország között voksolni. Külön szálláson, de az atyám asztalánál voltam.” — jegyzi fel politikai pályafutásának jelentős eseményét az Önéletírásába. (Ö. I. 230.) Nem sokkal később (1668. febr. 4-én) Kende Gábor arról értesíti Telekit, hogy „Derék ember Betlen Miklós uram leveleit fogták el, melyeket az német udvarhoz vivén, felszaggatták és portára küldték.” (TML IV 264.)

84.

Lelöhelye: OL P 659, 29. cs. 740. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uramnak Nekem kedues io akaro Uramnak adassek.

85.

Közölve: NAGYAJTAI KOVÁCS, 19. Az eredetije a közlő tulajdonában volt.

1. *Édes Görliczém!* — E metaforába bújtatott megszólítás a szerelmi becézés mellett arra is utal, hogy Bethlen — a sok várakozás, távollét miatt — szerelmüket boldogtalannak tartotta. A gerlice a folklórban a beteljesületlen, boldogtalan szerelem szimbóluma: ha elveszíti párját, csak száraz ágon ül — lásd e levél is! —, zavaros vizet iszik stb. (Vö. ECKHARDT, 1929. 81—99; TOLNAI, 1929. 236—240.)

86.

Lelöhelye: OL P 659, 29. cs. 737. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uramnak &c Nekem kedues io akaro Vramnak adassek.

7. *Intzedi ez előtt egynehány nappal érkezett meg* — Inczédi Péter 1668 márciusának végén ismét halogató üzenetet hoz: „Az fejedelem hagyjon békét annak a dolognak — parancsolja a Porta —, mert annak most nincsen ideje” — de Apafi a kihája szóbeli üzenete alapján úgy véli, hogy kb. 2 év múlva nekiláthatnak. (TRÓCSÁNYI, 71.)
15. *három szép hiuz máálat szerzene vagy adna kegyd* — Bethlen Miklós már az esküvőjére készülődve kérheti a hiúz prémet.

Közölve: NAGYAJTAI KOVÁCS, 20. Eredetije a közlő tulajdonában volt.

17. *Az ajándékokat, Szívem, kedvesen vettem* — Bethlen e levelét válaszként írta az alább olvasható Kun Ilona-levéltre, mely az ajándék — egy ing — kíséretében jutott el hozzá.

[Kun Ilona — Bethlen Miklósnak]

Mint szerelmes Bátyám Uramnak, ajánlom kegyelmednek engedelmes szolgálomat, Isten minden lelki és testi jókkal áldja meg kegyelmedet.

Elmulatni nem akarom, hogy kegyelmednek ne írnék, kívánom Istentől, kegyelmedet ez levelem találja jó egészséges órában, az kegyelmed rosszul létélén bezony igen búsultam, mi most Istennek hála fenn vagyunk, Asszonyom Anyám ő kegyelme is fenn vagyon, magam is most Istennek hála egészségben vagyok, kívánom Istentől, kegyelmed is legyen jó egészségben. Kegyelmednek édes bátyám Uram egy jó inget küldöttem, adja Isten, kegyelmed viselje jó egészséggel el.

Ezek után ajánlom kegyelmedet Istennek kegyes gondviselése alá.

Iráom Al Gyógyon Anno 1668. 4. Aprilis.

Kegyelmednek engedelmes szolgálója

Kun Ilona m. p.

P. S. Asszonyom Anyám ő kegyelme kegyelmednek ajánlja szeretettel való szolgálatját.

Címzés: Tekintetes Nemzetes Bethlen Miklós uramnak, nekem édes bátyám uramnak írom. (Közölve: NAGYAJTAI KOVÁCS, 20.)

Lelőhelye: OL P 659, 50—51. cs. 1066. Autográf. Cn. Mellette még két példány másolatban. Keletkezéséről l. a 91. sz. levél utóiratát.

[A levélhez csatolva még:]

„A kegyd Inklusáirool valo Censuráia Apam Uramnak s-nekemis” címet viselő munkája, melyben visszautal saját velencei tárgyalásaira is.

1. Gyulafi Uramnak Clavissal irt levelem páriát el küldtem, kegyd dolga Urunkhoz küldie, vagy *nem*, talám ugian iobb Nalatzi Uram által Urunkhoz meg' mutatni, ha tettzik külge ki kegyd, ha *nem* tettzik külge vissza, Apám Uramnak tettzik, seöt mind eö kegyemének, mind nékem ugy tettzik, tartozunk magokat a Feö Vezér és Tiháya levele páriait ki küldeni az Atyafiaknak, hogy magyarázzák magok a mint leg' iobban tudgyák, s-jövendőben reánk ne vethessenek, azon párokatis kegydnek el küldöttem azokba a hol lineával meg' vontam, nékem ugy tettzik tsak halasztásnál több dolog vagion. Ezeknek ki küldésébe, seöt szoval valo izenetbeis ezt iovallia Apam Uram, mivel sem Maramarosba Szepesi Pállal, sem annál inkább Muranba Zrinyi Urammal nagy csengettiü nélkül kegyd nem beszélhetne, tsak Peleit hivassa bé magához, minde-
nekröl mind izenhet irhat általla.

2. Gyulafi László izeneti. De universali bello Contra Turcam, olly meszsze valo dolognak láttzik nekünk, hogy tsak consideratioba sem vehettyük, én pedig a mi gyengenn a kereszténység dolgát láttam, hallottam s-olvastam, merő tsak füstnek s-álomnak tartom azt a gondolkozást. Optandum quidem sed nunquam sperandum. Ebbe pedig több rozszat látok, mert ez a hír közönséges léven, szinten ez rontya el a Portannis minden Tractainkot, osztan a két szék közt tsak a porba maradunk.

3. Hogy Farkas Fábiant a Frantziai királyhoz küldték, csudálom, Ez Putnoki fő kapitány vala mint járhat az föld alatt vagy az Aerbe, hogy Bétsbe meg ne tudgiák bizony nem tudom, mindaz által *Isten* boldogihattia. Hogy Bán *Uramis* Velentzébe mént tractálni, szomorkodom rayta, voltam már ollyan Tractákba, ugian Bán *Uram* Commissiojából Velentzébeis, tudom mint van a dolog; Jusson eszébe *kgdnek* tavaly azt irak s-izenék: Már erőssen kötöttek a Frantzuzzal, most azt írják, hogy Farkas Fabiant küldték, s-a Banis tractalni mént, hol hat a tavalyi kötes Jay *Istenem* az en bolond elmém szérént ugy látom, a Confoederatiookban tsak égyg lépéssel sintsenek elébb, mint a hol én el hadttam a mikor Muránból el jöttem harmad idénn.

4. Hogy Magyar és Erdély ország között liga legien, a mint Nádasdi *Uram* izeneti tartya, ez io volna cum qualificatione A menyibe a Porta ellen nem tselekszik égygik félis, de a Török ellen confoederalnunk nekünk, arra az Almodozott Kereszténység Confoederatiojanak réménségére nézve, *nem* tudom ki jovalhattia, kiis köti fel ország hire nélkül, *hanem* ebbe a Nemet ellen valo dologba Magyar országgal keötni Cum Conditione, ha a Portán a Tracta végbe megien, bezzeg io volna most a magunk dolgát meg' kötnünk, nemis kellene ezt az alkalmatosságot el mulatni, mint hogy magok kivánnák a kötest, de Jay ittis tsak mind iégen épittünk, hat ha a Török meg *nem* engedi, hat ha a Kereszténység soha ugy *nem* Conspirat a mint almodozzak, mindazáltal felre tévénn most a Török ellen valo gondolkozásokat, eme dologba *nem* árt kötni, ugy inkább *nem* lészünk tsak Szabadosi vagy Drabanti a magyar orszagi atyafiaknak, *hanem* Confoederatusi.

5. Dalmadi Istvan bé szökése csudás dolog, az égyedül latom dolgozik, valamint veszi mind eő mind más hasznát. Igen szükség a Feydelemnek irni Szekely Mosesnek a Portára, hogy vigjaazzon rá, s-tudosittsa a Feydelmet. Ha pedig a Török tudakozni fogna Székely Mosestől, ha a Feydelem a Fő Vezért tudositottae ollyan dologrol, vagy nem, tsak azt felellye, hogy kétszeris volt a Feydelemnek embere a Fő Vezérnél, amint magokis tudgiák, de afféle állapotba eő semmit sem tud, (.a mint ugyan valósággal talám nemis tud, s-nemis kell eő neki abba tudni.) *hanem* tudosittya Urunkot rolla, igy ki tudgia, talám a Dalmadi munkáia által ide rejcialtatik a Tracta. melly *igen* iol esnek."

Érdekes, és figyelmet érdemlő Bethlen János és Miklós véleménye a török elleni nemzetközi összefogásról: „olly meszsze valo dolognak láttzik nekünk, hogy tsak consideratioba sem vehettyük, merő tsak füstnek s-álomnak tartom azt a gondolkozást.” Úgy látszik, Bethlenék már eltávolodtak attól a Zrínyi-féle programtól, mely a Rajnai Szövetség jegyében a kereszténység török elleni támadó háborúra való összefogásában testesült volna meg. Feltehetően a vasvári békekötés utáni kiábrándultság játszott fő szerepet e vélekedés kialakításában. (E kérdéskör feltárását I. R. VÁRKONYI, 1978.)

Mivel dátuma azonos a 88. sz. levélével, Bethlen e kísérőlevéllel juttatta azt el, továbbítás végett, Telekihez.

90.

Közölve: RÁTH-VÉGH, 423. Az én szerelmes Mátkámnak, Nemzetes *Kun Ilona* édesemnek adassék. — A közlő az eredeti lelőhelyéről nem ad felvilágosítást. A levél vagy töredék, vagy pedig részlet.

17. *A hajadat... a mostani szokás szerint csinálják fel* — Az esküvő előtt egy hónappal született levél az esküvői frizuráról rendelkezik; fájó pontja lehetett ez Bethlennek, mert az első találkozásukról is feljegyzi, hogy „haja is igen elhullott volt, úgy hogy fel sem csinálhatták kisasszony módra” (Ö. I. 227.)

91.

Lelőhelye: OL P 659, 22. cs. 680. Autográf. Cn.

13. *Az igaz barátság hamissat nem kíván* — Lehetetlen eldönteni, hogy milyen irányú irodalomszociológiai jelenség munkál Bethlen e hivatkozásánál; vagy egy közmondás ihletett tartalmi összetevőinek lírai kifejezésére valakit, vagy pedig a verssor lett a század végére közmondássá:

Oh melj szep dolog volt Isten az baratsagh
Hamisat nem kivan mert minden igasag
Benne uagion es nincz ot semmj alnoksag.

A Baratsag ollian hamisat nem kivan
Sőt mindenkor öröl baratianak javan
Igenis bankodik szíue szerint karan.

(VARJAS, 177., 187.)

92.

Lelőhelye: OL P 657, 3824. Autográf. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihály *Uramnak* elő *Kgynek* adassek.

4. *I. Kesz leszen az Aszszony a Datosi dolgot betsülletes io lelkü Arbiterek eleibe revisiora bostáttani.* — L. a 68. sz. levelet és jegyzetét.
15. *a mint kegyd vette volt szegeny Pekri Ferentz Uram leányát ki Lörikével egygy volt apával* — Bethlen Jánosné első férjétől, Pekry Ferenctől származó leányáról, Zsófiáról van szó, aki Teleki első felesége volt. Az ő ingóságait szeretné Telekitől visszaszerezni, Pekry Lőrinc részére.

93.

Lelőhelye: OL P 659, 53. cs. 1109. Autográf. Cn.

5. *Isten műnket az szégény hugunk Sofika halálával igen meg szomoritta* — Bethlen Zsófia halálának dátuma azon kevés időpontok közé tartozik,

amelyekre nem emlékszik egész pontosan az Önéletírás szerzője: „Emberi mód szerént szólván, hala meg azért, hogy meghimlőzék Szent-Miklósról Ozd felé menő útban; megmondám, hogy maradjunk Ozdon, vagy hagyják ott, én hozzálatok; nem akará az atyám s mostoha anyám; nem lehet, úgymond, az árva Pekri Lőrinc jószágában, hanem eresszék le a hintó bőreit, menjünk holnap Kutyfalvára, holnapután Terembe. Április végén igen erős hideg üdö vala, béüte a himlő, s meghala circa 4-am máji; így tetszett Istennek.” (I. 228.) A levél alapján máj. 18-ra tehető halála.

11. *A mi azért a keyd meg holt felesége res mobilissit illeti* — L. a 92. sz. levelet és jegyzetét.
54. *Bethlen Miklos lakodalmára igrkezett volt kgytek, kivált Banfi Dienes Uram Násznagyságának hire már közönséges léven az országba* — Bánffy nem örül a megtiszteltetésnek. 1668. máj. 27-én írja Telekinek: „Én uram az Bethlen Miklos uram lakodalmára el megyek ha Isten engedi noha bizony nincs oly szép arany (: a ki négy forintot ér:) hogy elmennék.” Május 31-én: kijött a váradi török, „Kállóra czéloznak, de bizony Dést vagy Gyalut féltem. Én uram nem hiszem kötelességemnek sérelme és ennek az földnek nagy kára nélkül elmehecsk az Bethlen uram lakodalmára. Félő bizony az ott való vigasságot itt siratják meg.” (MTAK Kézirattára, Ms. 10. 093. Másolat.) Naláczinak pedig június 6-án küld levelet: „Az Bethlen Miklós Uram lakodalmára indulván tegnap érkezém ide — ti. Örményesre, J. J. —, oly szándékkal, ma innen is meg indullyak, azonban az estve érkezék oly hírem Kolosvárbúl, hogy egyszer másszor feles török lopogatván Váraddá magát, be akarnának csapni, és mivel ők ebek, ehez képest nekik nem hihetni, melyre nézve innen meg kel térnem.” (MTAK Kézirattára, Ms. 4932. Másolat.)

Bethlenék lakodalma valóban országos hírű esemény volt, több korabeli levél is említi. Pl. Illésfalvi János 1668. máj. 26-án Rottalnak: Apafi István és Kapi Györgyné temetése után „Bötlen János Vram Fia Bötlen Miklos Lakodalmara megien az Fejedelem”, majd pedig Radnóton újabb gyűlésre készülnek. (OL P 507, 18. cs.) Csáky István ugyane hó 30-án szintén erről tudósítja Rottalt, s még hozzáteszi: „Kalmancsay Vramat sokan kimnek itilik” (Uo. 14. cs.)

94.

Lelohelye: OL P 658, 2. cs. 360. Autográf. Tekintetes Nemzetes Osdolai Kun István Uram szerelmes házas Társának. Nemzetes Basa Iona Aszszonynak &c Nekem kedves io akaro Aszszonyom Anyamnak adascek.

A levél már a júniusi lakodalom után keletkezett. A lakodalomról Bethlen elég szűkszavúan nyilatkozik az Önéletírásban, ez jelzi számunkra, hogy nem úgy sikerült, ahogy tervezték; a kortársak is erről vallanak. Előbb lássuk Bethlent: „Az én lakodalom (ha a sok gyülevész ember, tékozlás valami hasznot tenne) elég nagy volt. Fejedelem képe volt Bánffy Zsigmond első tanácsúr, de más nagy rendek a vármegyék-ből és magok a Bethlen atyámfiak is restelték Osdolára fáradni, hanem Rhédei Ferenc, Tekei Mihály nagy jóakaróim eljöttek; násznagy ugyan Rhédei Ferenc volt, az átkozott ambitio nem engedvén Béli Pálnak, hogy felvegye, csak azért, hogy miért nem kértük ötet először csak egyedül, hanem más urakat is kínáltunk véle.” (Ö. I. 234.) Nemes János, Bethlen barátja és jóakarója is feljegyzi naplójába az eseményt.

1668. jún. 12.: „Volt Bethlen Miklós uram lakadalma Kun Ilona kisasszonnyal. Volt fejedelem képe Bánffy Zsigmond uram, násznagy Rédei Ferencz uram, vőfély Gyulai Ferencz uram, főrendi Teleki Mihály uram. A Kun István uram házánál főgazda én voltam Kálnoki Mihály urammal, sok orczapirulással a gonosz nyelvek miatt. 13. A vőfély a szokás szerint vendégeket maraszta felestopőmre, azonban megharaguvék s maga nem jöve fel. 14. Jöttek Bethlen Miklós uramék hozzám hálni Várhegyre.” (TÓTH, 401.)

Teleki is nagyon rossz véleménnyel volt a lakodalomról. 1668. jún. 18-án írta feleségének, Vér Juditnak: „Az bolond és igen rossz lakodalomból megtértünk. Én, édesem, egy csepp bort is nem ittam.” (MTAK Kézirattára, Ms. 4932. Másolat.)

Bánffy Dénes gúnyosan emlékezik meg Bethlenék — talán a gyász miatt is visszafogott pompájú — lakodalmáról, ahova végül is nem ment el. Telekihez írott 1668. jún. 24-i levelében üti meg a gúnyos hangot: „Kd leveli jöttek kezemhez, de bánom, hogy Kd örvendetes utazásának és vig lakadalmazásának historiáját bővebben nem érthetem, talán mind az által az pompa és egész actus nyomtatásban ki jó.” (MTAK Kézirattára, Ms. 10. 093. Másolat.)

95.

Lelőhelye: OL P 659, 14. cs. 329. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uramnak &c. Nekem kedves jo akaro Vramnak adassek.

5. *én előttem igen unalmas Dátosi dolognak végét értem* — L. a 68. és 92. sz. leveleket.

96.

Lelőhelye: OL E 204, 6. cs. Autográf. Nehai Meltoságos Magyar Országi Palatinus Groff Hadadi Wesselényi Ferentz Uram eő Naga meg maradt Eözvegyének Meltoságos Groff Szechi Anna Maria Asszszonynak. &c Nékem io kegyelmes Asszszonyomnak adassek.

E levél a kapcsolattartás dokumentuma: ugyanis a címzett, Bory Mihály és Lessenyei Nagy Ferenc Wesselényi halála után némileg Nádasdytól függetlenül szervezik tovább a mozgalmat.

97.

Lelőhelye: OL P 659, 25. cs. 704. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uramnak &c kedves és bizott io akaro Uramnak eő kegyemenek adassek.

25. *Eb majorságból szükös vagyok* — A kor egyik legkedveltebb, legszívesebben fogadott ajándéka a kutya. Árulkodik fontosságáról az is, hogy Bánffy Dénes felprédált javaiból Bethlen csak „öt pár kopót” fogad el. Még az Önéletírásban sem mellözi 1667-ről megjegyezni, hogy „Az atyámétöl külön ebem s pecérem sem volt addig, minthogy külön sem laktam, hanem egy pár igen szép és jó Armás és Talpas nevű agaram, vizslám, pudlim...” (Ö. I. 229—230.)

98.

Lelőhelye: OL P 659, 14. cs. 329. Autográf. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihály *Uramnak* &c Nekem kedves io akaro *Uramnak* eö *kygynek* adassek

99.

Lelőhelye: OL P 659, 25. cs. 704. Autográf. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihály kedves io akaro *Uramnak* eö *kygynek* adassek. A 97. sz. levél alapján kelte 1668 októberére tehető.

100.

Lelőhelye: OL P 659, 25. cs. 704. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály *Uramnak*. &c. Nékem kedves io akaro *Uramnak*

12. *ugy hallom kegyd minden ébeit Urunknak adtta* — L. a 97. sz. levelet és jegyzetét.

101.

Lelőhelye: OL P 659, 25. cs. 704. Autográf. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihály *Uramnak* &c. Nekem kedves io akaro *Uramnak* adassek.

102.

Közölve: VASS, 308. Tekintetes, nemzetes, nemes és vitézlő Udvarhelyszéki szabadsággal élő rendeknek etc. Nekem kedves jóakaró uraimnak, atyámfiaimnak, barátimnak adassék.

6. *nemsokára kijövendő új Approbata Constitutio* Azaz a *Compilatae Constitutiones Regni Transylvaniae et Partium Hungariae eidem annexarum* — amely az 1653-as *Approbatae Constitutiones* megjelenése után hozott törvények gyűjteménye, s ekkor nyert fejedelmi megerősítést. Összegyűjtésükben Sárpataki Márton, Beldi Pál, Petki István és Fleischer András mellett Bethlen Miklós is részt vett.

103.

Lelőhelye: OL E 189, 1. cs. Petröczy Istvánhoz irt levelek. Autográf. Tekintetes Ngos Petrotzi István *Uramnak*. &c Nékem kedves *Uramnak* bátyamnak irám.

2. *Mostani felesen innet kegytek keözzé ki menő betsülletes io akaro Uraim* — Az eperjesi tractán Erdélyt képviselő Kapy György, Teleki Mihály, Nemes János és Virginás István.
13. *maga Joszágába lako Uy keresztények* — Új keresztényeknek ez idő tájt az anabaptistákat hívták, akik főleg Alvincre települtek le.

104.

Lelőhelye: OL P 659, 14. cs. 329. Autográf. Cn.

8. *az Tobias Deáktól Colosvárról Kövér Gabor által el vitt 5963 forintrol — L. a 128., 153. sz. leveleket.*

Teleki Magyarországra, az ún. eperjesi tractára indul ki. Az 1669 májusában tartott tárgyalásoknak nyílt és titkos programja is volt. Látszólag azért hívták össze a tárgyaló feleket, hogy rendezzék Erdély és a Habsburg császár vitás határkérdéseit; az ülés foglalkozzon a Rákóczi-ház és a protestánsok megegyezésével, orvosolja a felső-magyarországiak sérelmeit. Ugyanakkor ezt az alkalmat titkos tárgyalásokra is felhasználta Erdély és az elégületlenek csoportja. A Wesselényivel folytatott 1666-os megbeszélések óta ugyanis nem volt alkalmuk az erdélyi vezetőknek közvetlenül találkozni az összeesküvés vezetőivel. (A kérdéshez l. TRÓCSÁNYI, 75—78.) Bethlenéket az eperjesi tracta előkészületeiből igyekeztek Telekiék kizárni, illetve Miklóst a saját álláspontjukhoz közelíteni: 1669 áprilisában írja Bánffy a Telekihez szóló levelében: „Az főrendekbe válogatva nevezet szerint Rédei Ferenczet, Mikes Kele ment, Nemes János t s több emberséges embert nem ártana hivatni, legalább Bethlen Jánosnak szeme eleiben pok hálót huzni Bethlen Miklost is jó volna hivatni, annál inkább viselné magát... P. S. Bethlen Miklost el nem hagyni.” (MTAK Kézirattára, Ms. 10. 093. Másolat.) „Erre a követségre a fejedelem engem rendele, de azt Teleki magának vevé” — írja végül Bethlen Miklós Önéletírásában. (I. 259.) — A tárgyalások érdemi tartalmáról megoszlik a történelmi vélemény, az elégületlenekkel folytatott megbeszélésekről jóformán semmi írásos emlék nem maradt fenn, vagy eddig nem került elő.

105.

Lelőhelye: OL P 659, 25. cs. 704. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uramnak kedves és bizott io akaro Vramnak eő kegyemenek adassek.

3. *Ez levelem meg ado szolgámot kütem egy Talyigával a puskákért — L. a 7. sz. levelet és jegyzetét a „Slésiába küldött pénzről”*
12. *ha az melly árnyék utan kapdosunk kontzá valhatike — L. „Az ebről és árnekáról”* szóló mesét Pesti Gábor Esopus-fordításában. (4. sz. mese)

106.

Lelőhelye: OL P 659, 25. cs. 704. Autográf. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihály Uramnak &c Nekem kedves io akaro Uramnak adassek.

4. *Nékem Uram kygd maga tudgya eleitől fogva abba a dologba talam felettebbis kesz indulatom volt, mostis az volna, de én mostis szonál égyebet nem hallok — E levélből is kiviláglík, amit az Önéletírásban többször említ Bethlen, hogy Teleki fokozatosan kiszorította őt a magyarországi ügyek intézéséből. Aki 2–3 éve még az egyik legfőbb szakértőnek és mozzgatónak számított, Wesselényi halála után háttérbe kerül, s Teleki Mihály a saját kezében összpontosítja a vezetés szálait. Ugyanakkor Bethlen még mindig „felettebb is kész indulatát” nyilvánítja ki, nem szívesen vonul vissza. Úgy tűnik, fontolva haladó óvatosságát — és apjával, valamint az ügyért sohasem túlzottan lelkesedő Beldivel való kapcsolata — miatt terhére van*

Telekinek. Bethlen álláspontjára jellemző, hogy — bár nem azonos alapon nyugszik — egybeesik Bornemissza Annáéval, aki köztudomásúlag ugyan-csak nem siettetné a fejleményeket. Bethlen latin közmondása mellé jól illik Bornemissza Anna fejedelemszöny vélekedése: „az mi az Ispán Ferenc uramék jövetelit illeti, bizony bár levelet is hoznának, az mint sokszor mondtam — írja december 16-án Telekinek —, mert a dolog mind jó, de az szó csak szó, az levél volna jó, mivel ha kérni találják, hon az levél? s nincs, s oly nagy népet felindítani, bizony rosszul lesz” — utal a törökre a fejedelemszöny. (Idézi TRÓCSÁNYI, 80.)

Ispán Ferencék azért jöttek Erdélybe, hogy a portai engedélyt sürgettesék, másrészt arról számolnak be, hogy a felső-magyarországi protestánsoknak sikerült érdekeiket és terveiket összeegyeztetni a Rákóczi-házzal. Rozsnyai Dávid portai követre várva Erdélyben utazgatnak, farsangolnak, felkeresik Bánffy-t, a fejedelmet, Bethlen Jánost, s így volt Bethlen Miklósnak is alkalma találkozni velük. Az, hogy Ispán őt már semmiről sem tájékoztatja, érzékletesen jelzi Bethlen szerepének csökkenését. Ispánék és Teleki nem érhetnek egyet azzal az új álláspontjukkal, hogy a török segítsége reménytelen. tehát „üljenek vesztig és temessék titokverembe a dolgot” — (Ö. I. 259.) —, így eltávolodnak Bethlenéktől.

12. *Ipom s-annak Ipa s-Napom betegeskedünk* — Kun István, Basa Tamás és Kun Istvánné Basa Ilona — vagyis az egész család betegségére utal Bethlen.

107.

Lelöhelye: OL P 1952, I. cs. 1. tétel. Autográf. A hátlapján Apafi kezével: „Fiat. Brasso. 12. January 1670.”

A Torda vármegyei birtokok megszerzéséről az Önéletírásában is szót ejt, arról panaszkodván, hogy mostohaanyja elvetette tőle Bethlen Jánossal Kamarást. „de Isten engem megszána, ottan mindjárt adá helyette Szilvást, Csürülyét, Szelecsét, mellyel az én tordai majorságom, házam felállá.” (Ö. I. 237.) 1670. márc. 12-éről ismerjük Bethlen Miklós és Szigeti Márton szerződését, mely szerint: „Itt Torda vármegyében az also Járásban, Magyar Szilvási nemes Udvar házat, azon nevű egész Faluval, Csürülyét egészen, Felseő, Közép Peterdeken, Berkesen, Szelesztén, Pusztá Egresen, és Indalon, hol mi rész Portiokat birt Nemzetes Szigeti Marton Vram,” a legközelebbi hűsvétra Bethlen kezébe bocsátja, „hat száz ötven jo Ligában vert aranyért” és „hatszáz magyar” forintért, mert Szigeti Márton „az előbbi Possessor Czeszelicski Szilvási Mátyás Vramnak Tatár Országából valo szabadulására tette le” az aranyakat. (OL P 55, 10. cs.)

108.

Lelöhelye: OL P 1952, I. cs. 1. tétel. Autográf. Rajta Apafi engedélye: „Fiat. Fogaras 2 february Anno 1670.”

Mint a szövegből kiderül, a 107. sz. alatt közölt kérvényhez kapcsolódó beadvány.

109.

Lelöhelye: OL P 659, 25. cs. 704. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uramnak. Nekem kedves és bizott io akaro Uramnak adassek.

Közölve: TML V. 84.

20. *Feleségem betegedése* — „Isten házasságomat meggyümölcsözteté, egybekelésünk után circa húsz hónappal lőn leányunk Zsófi, azután ismét esztendővel Mariska...” — tehát Zsófi születését várják ekkor. (Ö. I. 239.)

110.

Lelőhelye: OL P 55, Évrendezett iratok, 1670 volt. Autográf. A hátlapon: „Az Sokadalmok esnek. Az első Aprilis. 25. nap. Szent Mark Evangelista. Az másik. Septememberbe 21. Mathe Evangelista napba. Az harmadik Decememberbe. 13. Lutza napba.”

111.

Lelőhelye: OL P 659, 44. cs. 859. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály *Uram* kedues jo akaro *Uramnak* eö kegyemenek

5. *sok keresztény feleimet szánom kikre rosszat várok* — Bethlenhez ekkor érkezett a Kelet-Magyarországon kirobbant felkelés híre, s a Rozsnyai Dávid hozta hír vagy áhír is, hogy Zrínyi Péter Apafi ellenében I. Rákóczi Ferencnek kérte meg az erdélyi fejedelemséget.
10. *Vér Györgyné* — Bár Bethlen fellelt leveleiből nem fejthető meg az utalás, nagyon valószínű, hogy Teleki ez év januárjában Naláczihoz írott levele megmagyarázza: „Vér György uram igen alkalmatlanul van feleségével. Egy rossz béresével kapta. Már egymástól külön vannak, el akarván válni egymástól.” (TML V. 67.) Bánffy Dénes pedig két nappal később Telekinek ír ekként: „Vér Györgynek szánakozásra méltó az ügye, „Én, Uram, bizony curvának, ha lehet, pártját nem tartom, egyébiránt tiszt lévén azon vármegyében, kényszerített Istenre, kötelességemre az asszony jövait adassam ki, mert övé; de én azt nem cselekedtem, hanem város hadnagyával elpecsételtetem ö kglmek között való villongásnak eligazodásáig;... Vér uram is prodálja igyét, ha inkább elébb az asszony jövain kapdos, mintsem felesége ellen való igyének kivánja végét szakasztani.” (MTAK Kézirattára, Ms. 4932.)

112.

Lelőhelye: OL P 659, 45. cs. 875. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály *Vramnak &c.* Nekem kedves bizodalmas io akaro *Uramnak* eö kegyemenek. A baptismales epistolae patrinatorum-nak e szép példányában Zsófi lánya keresztelőjére hívja meg keresztszülőknek Teleki Mihályt és Vér Juditot Bethlen.

113.

Lelőhelye: OL P 659, 15. cs. 342. Autográf. Borítékon: Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály *Uramnak* (Tituli &c) Nekem kedves és bizodalmas *Uramnak* adassek.

12. *bannám ha sütve ténne alám* — Bethlen csak a jelen formában használja e szólást, teljes alakjában megtalálhatjuk Tótfalusinál: „de látom, hogy addig kedvezek ökegyelmeknek, hogy sütve tészik alám a makkot.” (JAKÓ, 172.)
29. *mert ugy gondolom kgydis abba az 1667-be irt Articulusbá* — Vö. EOE XIV.

228—229.: az 1667-es marosvásárhelyi törvények XXXIX. articulusa az adófelvetésről; ugyanitt említi „Egyházhely, az ó és ujtordaiakkal personae num. 167.”

114.

Lelőhelye: OL P 659, 36. cs. 789. Autográf. Tekintetes Nemzetes Bethlen Janos, Banfi Dienes, Teleki Mihály Urameknak. Edes Atyam es bizott kedves Uraimnak adassek. Közölve: TML V 370.

5. *parantsolá eő Naga hogy az nemet Electoroknak irnék levelet eő Naga nevével* — A török halogató taktikája miatt a két Bethlen — apa és fia — más diplomáciai orientációt javasol a fejedelemnek: „Látván én s az atyám és más szegény magyarországi exul főrendek is, hogy a török vagy soha, vagy igen későn segíti meg, gondolkozánk így: a fejedelem küldjön követet a protestáns fejedelmekhez, hogy interponálják magokat a császárnál, és conciliálják a magyarokkal.” (I. 259.) Ugyanitt számol be e terv kimúlásáról is, a meghiúsulásért főleg Telekit okolván. A kapcsolatfelvétel nem új gondolat az erdélyi diplomácia történetében, s talán nem is csak a Bethleneknek jutott egyedül eszébe. Az országot hagyományos politika fűzi a német fejedelemségekhez. A Rajnai Szövetséggel már II. Rákóczi Györgynek is volt kapcsolata, s e kontaktus szorosabbá válása éppen Zrinyi személye és tevékenysége révén ment végbe. (S ebben bizonyára még Bethlen Miklós is közvetített Erdély és Zrinyi között.)

A gondolat nívóját inkább abban keressük, hogy Bethlenék a János Fülöp mainzi választófejedelem közreműködésével török ellenes támadó háborúra építő korábbi tájékozódás helyett a brandenburgi választó diplomáciai közvetítését preferálják.

Amellett azonban, hogy igazában sem Telekinek, sem a fegyveres beavatkozástól gazdasági-diplomáciai sikert remélő Apafinak nem állott érdekében személyisége teljes súlyával a tervet támogatni — nagyon jól kiténik ez Apafi itt idézett szavaiból! —, feltételezhető, hogy mégsem Teleki buktatta meg a vállalkozást. (Jóllehet, azt is meg kell engednünk, hogy ő, a realpolitikusan, nem is fűzhetett komoly reményeket az efféle intervencióhoz.)

Annyit mégis megállapíthatunk, hogy Bethlen és Teleki elhidegülésének egyik okát nagy valószínűséggel a különböző külpolitikai orientációban kell keresnünk. Tudva azt, hogy Bethlen a kudarc legfőbb és szerző okát Telekiben véli felfedezni.

Ha az ügyekben járatos emberek levelezését vesszük szemügyre, látni fogjuk Bethlen elfogultságát: az 1672-es év missilis anyaga megadja a választ e kérdésre. Különösen Bánffy Dénes — a régi külpolitika exponense — levelei árulkodnak a vállalkozás lassításáról és lehetetlenné tételéről. Bethlen János egy nappal Miklós fia itt közölt levele után írja Bánffynak: „Bizony dolog, hogy ha igazat akarunk írni, mást nem írhatunk; csakhogy az elébbeni boldogtalan példák méltán ijeszthetnek, hogy valamint oly helyre is ne menjen levelünk, az hová mi nem küldenők.

Ehez képest ha Kegyelmeteknek tetszeni fog, én azt jövallanám, hogy csak az egy Brandia Burgus levelét kellene úgy írni szóról szóra, az mint Bethlen Miklós fiam írta, mert attól nem félhetek, hogy soha ártalmunkra fordítsa; de az több electoroknak szóló levelet röviden kell írni, mint egy köszöntő formán, addálván hozzá, hogy az magyarországi és erdélyi állapotok mi

karban legyenek... Osztán más papirosra kellene az dolgot egészen leírni s más manussal; így az ki syncerus akarna lenni, az dolgot megértvén, szolgálhat, az ki pedig tökéletlenkedni akarna, semmit nem árthat, mert subscriptio nélkül és pecsét nélkül való leszen az a papiros, az melyre le leszen írva az a dolog.” (TML V. 373.)

Ugyancsak Bethlen János Telekihez, okt. 22-én: „Az electoroknak szóló levél minutáját ujjobban revideáltam, valahul az dolog engedte, az török nemzetnek nevezet ki hagyván belőle, az mely czikkelyek az pápista atyafiakat offendálhatnák, azokat is ki hagytam, az mint Kegyelmed megláthatja.” (TML V. 382.)

Bánffy Dénes viszont okt. 28-án ekként szól a dologhoz, Telekinek írván: „Az electoroknak való írással, hogy sem rosszul essék, nem kell sietni, annál inkább az János uram totumfacságát ebben nem kellene segíteni; nem sok kár leszen abban, ha halad az gyűlésig, az alatt az portárúl is tanulunk s az dolgokhoz képest rendesebben lehet annak is az expeditioja; mert az portárúl sem lévén securitasunk, az német udvart sem kellene aperte ellenünk provocálni; addig pedig senkinek se jelentenék, maradna abban.” (TML V 389.)

Jól kiviláglik innen Bánffy Habsburg-orientációja és Bethlen János-ellenessége — a fejlemények a tetőpontra jutásukat azonban csak 1672-ben érik el, lásd a 130., 133. sz. leveleket és jegyzeteiket.

16. *Brandenburgicus Elector*: Frigyes Vilmos, brandenburgi választófejedelem
49. *Palatinus Elector*: Károly Lajos, pfalzi választófejedelem.
50. *Moguntinus*: János Fülöp, Würzburg, majd Worms püspöke, Mainz érseke.
52. *Saxoniai Electornakis*: II. János György, szász választófejedelem.
59. *Bavarus*: Ferdinánd Mária bajor választófejedelem.
60. *Coloniensis*: Miksa Henrik, kölni választófejedelem.
61. *eggy eb Inonn futnak* — Vagyis egy húrón pendülnek.
61. *Trevirensis*: Caspar von der Leyen, trieri püspök.
65. *Harsányi Jakab*: Frigyes Vilmos magyar származású tanácsosa, aki korábban Apafi nevelője is volt. Részletesen jellemzi őt Bethlen az Önéletírása I. 260. lapján.

115.

Lelöhelye: OL P 108, 301. cs. Fasc. S. Autográf. Más kézzel: „1670 Instantia Nicolai Bethlen ad Principem Apafi super collatione quartae partis Veszös, per Notam Nicolai Zolyom ad Fiscum devolut.”

Apafi kezével: „Masnak attuk a' kinek ahoz közü volt; 19 8bris Anno 1670.”

19. *az el mult Feyervári Gyüleskor Zolyomi Miklos notaian* — Zolyomi pere 1670. márc. 3-án tárgyalattott; hűtlenségben marasztalták el.

116.

Lelöhelye: OL P 658, 2. cs. 361. Autográf. Tekintetes Nemzetes Kun István *Vramnak* &c. Nekem kedves jo akaro Apam *Vramnak* adassek.

Levélhelye: OL P 659, 36. cs. 789. Másolat. Cn.

Közölve: GERGELY, 1912. 284. A szöveget vsz. az eredeti alapján, de átírva közli, címzést is adva: „Tekintetes nemzeti Losonczy Bánfi Dienes uramnak etc. nékem kedves bizodalmas uramnak adassék.”

E levélből és a 118. számúból körvonalazódik számunkra a Bánffy—Bethlen viszony egy, az Önéletírásban említetlenül maradt, neuralgikus pontja. Bánffy Dénes célpontja nem is annyira Bethlen Miklós, hanem inkább az apját akarja lejártni a fejedelem előtt — az ostor Miklóson csattan: ő a hírhordozó, megbízhatatlan rágalmozó. A vád Bethlen elevenébe vág, érzékeny pontját — becsületét, jó hírét — érinti. Igyekszik magát gyorsan tisztázni a vádak alól, felelősségre vonja Bánffyt, miért állított valótlan.

[Bánffy válasza:]

„18 Praesenti Keresdrül irt kgd levelit az estve vöttem. abban valo irasat czodalua olvastam, holott azon dologhrul mely miatt irja kglmed eo Nghoknak nagy nehézségit szenyvedi, bizony almot sem lattam olyan formaban nem hogy Urunknak vagy Aszonyunknak irtam volna felölle. Igaz dologh Uram, az kglmed beszedi bizony behatottak holott Uram nehezseghet semminek nem tartom de sem irassal sem izenettel söt csak gondolattalis hogy eö Nghoknak azon materiarul irtam avagy jelentetem volna valamit, olyanra nem emlekezem, nemis volt semmi benne valahon vötte kglmed azt az informatiol melyhez keppest edes Eoczem Uram kglmed applicatiojat hogy en erettem szenvedne az eo Nghok nehézségit maghamra nem vehetem, annal inkab ki mentenys belölle kglmedet nem engemet illet (maskeppen minden rendes dolgokban valo szolghalatra köteles Attyafianak szolgálaiak ismervén kglmed engemet) Csudalomis edes eoczem Uram oly hamar hitte annal inkab arczal fordotta rejam azon dolgot, holott mar enis az gyermek korbul ki költem, s az sok nyavalyais megh tanított, s bizony Urunknak megh az közönséghez dolghokruis gondolkodva és ovást irok annal inkab az magamet illető dolgokrul. Egyebirant Uram mint illyen méltatlan szenvedesim között nem lehetetlen valamely jo akaro Uramnak s bizott baratomnak, nem panaszkodtam volna azon dolgokrul kiket kgdül értetem vala, holott Isten s az ő szent Angyali es sok jamborok tucyak hogy en kglis Uramnak nem vétettem az kiért eo Ngok en ream neheztelenek. nyilván van egyéb iránt előttem némely nem jamboroknak sokféle Istentelen mestersegék, de megh fizet Isten azoknak is, az Kalendarium sem ir jot felöllök. En edes Eoczem Uram nem késem Udvarhoz menni Isten kegyelmességébül, el hittem kgldis az gyülsire legh inkab oda fogh júni, ottis ki tanulhattya hogy nem igazan informálták kgdet az en irasom felöl. Ezzel Istennek ajánlom Uram kgdet. Ormenyes 20 February 1671.” (Másolata a Bethlenlevél másolata mellett, P 659, 36. cs. 789.)

E válaszlevele írásakor Telekinek is ír Bánffy, s elküldi neki Bethlen levelét is. „Kegyelmed levelét ez órában olykor vöttem, mikor szintén az Bethlen Miklós uram levelére teszek vala választ, ki is nekem mit irt s mint fog mindjárt szemben, de én is mi választ töttem neki, páriáltatván, Kegyelmednek elküldtem. Én bánom, úgy esett az dolog. Az ő levelét kérem el ne veszesse, meg akarom tartani.” (TML V. 468.) Az ügy számai korábbra nyúlnak vissza, lásd: Bánffy 1671. jan. 31-i levele Telekinek, a 118. sz. levél jegyzetében.

Lukinich nagy jelentőséget tulajdonít e levélváltásnak Bánffy és Bethlen között: Bethlen 1674-es Bánffy elleni ligához való csatlakozásának itt leli meg a pszichológiai motivációját. Bethlen az Önéletírásában azt állítja, „Nékem in privato Bánffi Dienes ellen semmi nehézségem nem volt, sem az én atyámnak s atyámfiainak, söt jó uramnak tudtam...” (Ö. I. 244.) — s csak Teleki rábeszélésére irta alá az ellene szóló ligát.

Ezzel szemben Lukinich úgy véli, „Bethlen nem emlékezett, vagy nem akart emlékezni arra a kínos helyzetre, amelybe 1671 elején éppen Bánffy indiszkrécioja miatt jutott s mely jó időre befolyásolta Bethlennek a fejedelmi udvarhoz való viszonyát is.” (LUKINICH, é. n. 321.)

118.

Lelőhelye: uo. E Ghillányi Gergelyhez intézett levelet is közli GERGELY, 1912. 285. Az itt közölt, másolaton alapuló szöveg gazdagabb, mint Gergely olvasata.

36. *Prov. 16. V: 14.* — A Királynak felgerjedt haragia olyan mint a' halál követe; de a' böls férfiú leszállítja azt.
42. *beszélgetünk Banfi Dienes Urammal ketten jó ideig* — Mint a 117. sz. levélből kiderül, s e levélből még inkább bebizonyosodik, e kolozsvári beszélgetést deformálja — Bethlen szerint úgy Bánffy, hogy az végül Bethlen ellen fordítható. A többoldalú tájékozódás végett azonban meg kell a másik felet is hallgatnunk, Bánffy előadása szerint a beszélgetés a következőképpen folyt le: „Bethlen Miklós uram, én nem tudom soha, micsoda oktúl viseltetvén, mert semmi ratioját nem láthattam, az mi gyűlésünkre el jött vala, szollott sokat velem, nevezetesen sok szovai után ezeket beszéllé: Maga apja udvarnál volt olykor, mikor én is az németek felől való hírekrül irtam volt ő nagyságának, és hogy az várakat muniálná ő nagysága etc. Urunk levelemet sem olvasta el, más olvasván csak meg, ha az atyja nem löit volna igen alkalmatlan választ vöttem volna ő nagyságátúl, holott az ideki való közönséges dolgokhoz is ő nagysága az én személyemre való nehézségbül fog ily idegen lenni. Sok egyéb circumstantiákból is akarta, láttam, ő kegyelme insinuálni azt, ő nagyságának mely rettenetes nehézsége ellenem; sőt ugyan in confidentia intimálta, hogy magamra vigyázzak etc. Mondám ezek és többek után: Lelkem Öcsém, Isten s minden erdélyi jámborok s apád is tudja, én ő nagyságának nem vétettem, sőt igaz hűséggel szolgáltam s szolgálom ma is; miért Bethlen János uram nem csendesítette ő nagyságát, azt kívánván az keresztyénség és az boldogtalan igynek közös volta (holott ha ma nekem, holnap lehet neki s másnak is hasonló bibéje)? Erre is bizony csak így felele: Uram, im az sem bátorságos lehetett, úgy-mond, mert az ilyen dologban ember néha más barátjával akarván jól tenni, azt sem cselekedheti s magának is kárt teszen. Egy szóval, Uram, minden szovai (melyek sokak voltak) arra czéloztak, hogy urunk én reám halálosan haragszik... Monda ilyet is, hogy avval fognak vádolni egyikkél, hogy én az országot, avagy státusokat jártattam Fejérvárt, hogy mellém álljanak Huszt végett és promoteálják dolgomat, kinek csak szikra is volt-e, nem-e, Kegyel-med maga tudja. Azomban olyat is mondtak ő nagyságának, hogy soha nem engedem etc. Sok volt, Uram, sok az szó. Már, Uram, jó intentióbül mondta-e ezeket, avagy egyebet horgászott ki belőlem, az maga lelke tudja az jóakaró uramnak.” (1671. jan. 31. Bánffy Dénes levele Teleki Mihályhoz, TML V. 444.)
70. *nem Apam Uram oka az Huszti változotnak* — Bánffy Dénes is illeti levélben ezt a fájó veszteségét: Husztot neki ígérte a fejedelem, de később ígérétét visszavonta; Bánffy 1670. okt. 15-i levele arról tanúskodik, hogy szerinte Bethlen Jánosné „pizskálta meg a fejedelemasszony előtt a huszti dolgot, és ezzel ütötte el” Bánffy kezéről. (Gergely Sámuel jegyzete a TML. V. 376

—377. lapján közölt levélen alapszik.) Husztot Apafi Bornemissza Anna számára tartotta meg valójában, nem valószínű, hogy az ötlethez mások közbenjárása kellett volna.

81. *az kis Groff: Thököly Imre.*

Apja halála után, immár menekültként, erdélyi birtokai ügyét intézi.

91. *Prov. 22. W 1. — Kivánatosb a' jó hir-név nagy gazdagságoknál; ezüstnél és arannyál a' kedvesség jobb.*

Bethlen e Ghillányinak címzett levele közkézen forog az udvarban, s a hozzáfűzött kommentárok kézzel foghatóan jelzik, mily csekély hitele volt ekkor még Bethlen Miklósnak, főként a tekintélyes rokon, Bánffy Dénessel szemben. Még annak ellenére is — hogy Bánffyra is neheztelnek már ekkor, s a Bethlen-féle figyelmeztetésnek volt valós alapja. Naláczai István 1671. febr. 20-án, tehát két nappal Bethlen levele után már értesíti Telekit: „Emellett, édes Komám Uram, im Betlen Miklós uram kicsoda levelet irt Gilláni uramnak az Bánfi Dienes urammal való dolgáról. Kegyelmednek párban elküldtem; mely levelet urunk s asszonyunk előtt magam olvastam el ő nagyságok parancsolatjából; de kérem Kegyelmedet, meg ne tudja Gilláni uram, hogy elküldtem Kegyelmednek párban levelét, mert megharagszik reám, mivel igen kért, hogy ne írjam meg Kegyelmednek, mivel azt mondja ő kegyelme, örömet két ajtó közé újját nem tenné.” (TML V 467.)

1671. febr. 24.: ugyancsak Naláczai írja Telekinek: „Itt több hitele vagyon Bánfi uram írásának, mintsem Miklós uram írásának. Miklós uram írása nem sokat nyomott itt, nem is volt hitele.” (TML V 470.)

1671. febr. 24.: Bánffy Telekihez írott levelében jelzi, hogy megkapta tőle Bethlen Ghillányinak írott, majd Naláczai által lemásolt levelét: „Bethlen Miklós uram Gillányi uramnak irt levelét látom. Igaz dolog, nagy része az ő kegyelme írása szerint való dolgoknak benn volt a discursusban, de sok hija van s nem különben volt, mint Kegyelmednek írtam, kirül is coram plura.” (TML V. 471.)

1671. márc. 1.: Bánffy Telekinek: „Betlen Miklós levelének hogy fogantja nem volt, értem; adná Isten, de tudja Kegyelmed, az ő apja az Argillus palástját viseli; mindazáltal Isten az igazakat segíti.” (TML V 475.)

119.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 363. A címzés kivételével autográf. Szegeti Mihálynak adaspek. Zabolán.

120.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 362. Autográf. Tiszteletes Jenei Istvánn Uramnak. &c. Nekem ioakaro Komám Uramnak adaspek. Zabolán.

4. *feleséghe... vagyon szinte készülő felbe Oráyahoz — Azaz közel van a szüléshez, Mariska leányuk születését várják, aki 1673 júliusában együtt halt meg testvérével.*
6. *Uzoni komám leveléhez nem sok Commentarius kell — Uzoni Balázs, Bethlen bethlenszentmiklósi papja is közvetítésre kéri zabolai kollégáját Kun István és az ifjú pár között. Uzoni levele is fennmaradt, az OL P 658, 11. csomójában található. Dátuma 1671. júl. 3.*
8. *ha mit az békességhe véghbe vihet próballya el — Bethlen apósával, Kun Istvánnal való viaskodásáról van szó, melyet így foglal össze fő művében:*

„Feltette sokat gyakorla az ördög engemet az iparm lábáni és nábáli törvénytelenségével, mert Basa Ilona holta után soha az anyai jószágból és jókból feleségem részét szépen ki nem adá; hol az ő életéig, hol a fiai defectusáig akarta a feleségemet részletlenné tenni mindenben; kéntelenítetttem osztán erővel nyúlni hozzá.” (Ö. I. 239.) L. még a 125. és 127. sz. leveleket és a hozzájuk fűzött jegyzeteket.

121.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 364. Autográf. Tekintetes Nemzetes Kun Istvan Uramnak &c. Nekem kedves io akaro Apám Uramnak adassek.

4. *teghnap előtt hét orakor reggel ada Isten egy leánykát* — Mariska tehát 1671. júl. 12-én született.

122.

Közölve: LUKINICH, 1906. 447. Tekintetes nemzetes Bethlen Gergely uramnak s nékem jóakaró uramnak bátyámnak adassék. (Zárópecsét.) Eredetije a keresdi Bethlen cs. lt-ban volt.

7. *ólmot akarok hozatni, az ön elhozásában* — Az ólmot és az ónt váltakozva használják ugyanazon — puszkagolyó — értelmében.
10. *az melyet tudósíthatom kegyelmedet, kegyelmedretek egy új atyafia s huga is vagyon itt a házamnál* — Az új rokonon Bethlen Miklós a nemrég született kislányát, Mariskát érti.

123.

Lelőhelye: OL P 659, 21. cs. 675. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uramnak &c Tituli &c. Nekem kedves és bizodalmas Uramnak adassek.

Közölve: TML V. 625.

- A levél értelmezéséhez l. a 114. sz. levelet és jegyzetét, illetve a 130., 133. sz. leveleket.
39. *ez Váradí rezghelődés* — A török hódoltatásai, a határszéli villongások állandóak; a váradí pasa meg-megújuló panaszokkal árasztja el Apafit. Ezúttal is a Váradhoz tartozó falvakat követeli, az erdélyiek felzúdulva hallják szinte fél országuk elszakadásának hírért, s e hónapban összehívják a rendeket. (EOE XV. 13.)

124.

Lelőhelye: OL P 659, 21. cs. 675. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uramnak &c Nekem kedves és bizodalmas Uramnak adassek
Feltehetően a 123. sz. levelet küldi újfent Telekihez e levél kíséretében.

125.

Lelőhelye: OL P 667. Autográf. Tekintetes Nemzetes Kun Lázár Uramnak &c Nekem io akaro Sogor Uramnak adassek.

Mivel Kun István felesége holta után nem akarta kiadni Kun Ilonának az anyai jószágból a részét, Bethlen „kéntelenítettet” erővel hozzányúlni, azaz felesége jogát érvényre juttatni. „Basa Ilona halálának esztendeje előtt Gyógyon lévén Kún István, Zabolára bészállék feles fegyveres emberrel, uti plenipotentiarius uxoris: ha Béli Pál s Nemes János ne vigyáztasson, sok ember hal vala meg.” (Ö. I. 239.) E foglalást követően írhatta levelét Kun Ilona testvérének.

126.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 1. tétel. Nem autográf. A hátlapon Apafi kezével: „Concessu 23 Xbris Anno 1671.”

127.

Lelőhelye: OL P 659, 7. cs. 231. Autográf. Tiszteletes Jenei István Uramnak Zabolai Orthodoxus Praedicatornak &c Nékem io akaro Komám Uramnak adassek.

A levél tartalma összefüggésben van a 125. sz. levélben és jegyzetében mondottakkal. A helyzetre jobban rávilágít Bethlen János Kun Istvánhoz intézett korholó levele 1671. ápr. (?) 8-ról: „Leg elsőbben irasomrol kgdtt követem mivel Magyarul kel lenni az dolog magaval azt hozvan: Soha kgdett sem magam; sem az Fiam Betlen Miklos csak egy szoivalis azertt nem terhelte midön szerelmes leanyati oly gyengen hazasita hogj kgdet pelda beszelek, minket penigh csuffa csinalanak miatta nem barátink; Mostannis hidgje kgd bizonyosan hogj ha nagj betstelenséggel nem volna egjben köttetve az dologh, halgatnek, de az el kerülhetetlen ketelenségh kenszeritt szollanom: Ertven hogj az kgd Istenben el nyugott szerelmes Felesege temetese utan ö kgröl edes gjermekire maradtott joszaginak állapotjarol meg talalvan kgdet Betlen Miklos Fiam igen könnyü seöt tellyességgel jatekos el mutato valaszt uet, azt peniglen hidgje bizonyosan kgd ha igen nem gazdagokis de el futo bolondok sem vagjunk sem en sem az Fiam hogj varjunak karon mutatasaval vegjünk Contentatiott” — írja neki, s felszólítja, gondolkozzék a dologról másképpen, s ha már a sajátjából alig adott, ne forgassa ki a lányt az anyjáról rámaradó javaiból is. Levelére nem választ, hanem „dolgot”, azaz hatékony tetteket kíván. (OL P 659, 7. cs. 231.)

59. *az melly égyetmásokat Brassobol mond Apám Uram hogy el vesztek, hogy azok mikor és kik által vesztenek el vagy ha ugyan el veszteke? — Rendkívül érdekes, hogy egy kései, nyomtatott perirat Huszár Borbála és néhai Bethlen Borbála Szilvási Boldizsárné leszármazottai között Szilvás, Szilitse és Csűrűlye feletti pereskedéséről számot adva ekként emlékezik meg a brassói ingóságokról: „a Kun Ilona vagyonyjáról, Anyyára Basa Tamás halálával szállott sok pénzinek s drágaságinak Bethlen Miklós által Brassobol titkon, és erőszakosan tett el witétsíról” értesült Galambos Gábor 1699-ben. (OL B 44, 1. cs. 78.) Maga is elismeri, hogy a brassói gazdát lerészegítvén, elvitt mintegy 15 000 forintnyi értéket. (Ö. I. 239.)*

128.

Lelőhelye: OL Bethleni Bethlen cs. lt., P 55, Vegyes családi iratok, 30. cs. 37. tétel volt. Autográf. Cn.

Báthory Zsófia 1671-ben Apafinál és Telekinél is tiltakozik Bethlen János és fiai törvénytelennek érzett keresete miatt. (Vö. OL P 659, 52. cs. 1071.) Ez ügyben I. még a 104., 153. sz. leveleket.

129.

Lelőhelye: OL P 659, 48. cs. 1016. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály *Vramnak* &c Nékem kedves bizodalmas *Uramnak* adassek.

Közölve: TML VI. 9.

A levél hátlapján Teleki Sándor kezével: „Néhai Bethleni Bethlen Miklos Ur levele de Dato — Balásfalva — 5 — Januarii 1672 meljnek continentiájából meg látczik, hogi akkori időben az Idvezült Atjám leg idősb Szeki Teleki Mihalj Uram érigalta az Székely Udvarhelyi Reformata Scholánknak subsistentiajara, és ajandekosztá az ezer aranjakat pro fundo. Melj elsőben volt az Felső-Bánya Varosiaknál. Vagi inkább Városnál. Nagy Szeben Anno 1736 — 10 — Aprilis Gróf Teleki Sándor”

Az udvarhelyi iskola fellendítésében való szerepét kb. 1674-re datálja Bethlen az Önéletírásban. E levél korábbi aktív tevékenységre mutat. (Vö. Ö. I. 266.)

20. *Törökfalvat pro fl. 1000 oda addgyák. Magosfalvárol mégh nints végheő Conclusum* — Teleki e vásárlását többször említik majd az elkövetkezendő levelekben; Bethlen fontosnak tartotta az abban játszott közvetítő szerepét viszonyuk alakulásának jellemzésére az Önéletírásban is feljegyezni: „Teleki azelőtt barátom volt, még szolgálatommal is élt, mikor Paskótól, Belényitől a magosfalvi jószágot elvév, mert azokat csak azért tartotta fogva sokáig Kővárban, énhozzám adta az árát, aureos 1000, én Szent-Miklósrá hívtattam Paskónét s a többit, és közbiró, alkudtató voltam, úgy a törökfalvi vásárban is, még régen a sorostélyiban is, mert az is Paskóé volt, sok egyéb dolgaiban is.” (Ö. I. 306.)

130.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 365. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály kedves és bizodalmas *Vramnak* eő kegyemenek adassek.

Közölve: TML VI. 36.

4. *szomoruan értem naponként nagyobb nagyobb romlását vallásunknak* — A magyarországi megtorló protestánsüldözésekre vonatkozik a mondat.
7. *Minap uiiabb formába megh irám ismet az leveleket oda fel* — Az 1670-es diplomáciai akció, a német választófejedelmeknek küldendő tájékoztatás folytatásáról van ezúttal szó. Lásd a 133. sz. levelet, illetve a 114. számút és jegyzetét.
10. *in forma libelli kell egygy irast tsinalni és az Austriaca Austeritáshoz alkalmaztatni* — A röpiratot Bethlen munkájának tartották, lásd erről e kötet bevezetőjének A Bethlennek tulajdonított röpiratok szerzőségéről c. fejezetét. Valószínű az Austriaca Austeritas folytatásán dolgozik ekkor, mely munkája *Austriacae Austeritatis Continuatio* címmel jelent meg 1672-ben. (L. a bevezető már idézett fejezetében.)
21. *Az Bányaiaknak tsak hagyunk békét most.* — Vö. a 129. sz. levéllel.
22. *Törökfalvaért az penzi külgye hozzam kgd* — L. a 129. sz. levél jegyzetét, valamint TRÓCSÁNYI, 306—307. Magosfalva Szalánczi István örökösaitől került Teleki kezébe, a törökfalvi jószág Tordai Ferenc örökösei révén

— ebben tudott családi kapcsolatai segítségével Bethlen Pál eredményesen közvetíteni.

40. az *félelmeseknekis pokol helyek*. Apo. 21. 8. — A'félelmeseknek pedig és hitetleneknek, és átkoztagnak, gyilkosoknak, paráznáknak; büvösbájosoknak, bálványimádóknak, és minden hazugoknak részek a' tüzzel és kénkővel égő tóban leszen, melly a' második halál.

[Teleki Mihály válaszelevele:]

Ajánlom Kegyelmednek köteles szolgálatomat.

27. irt Kegyelmed levelét vettem; rollam való nem feletkezését Kegyelmednek megszolgálom, hasonló atyafiúságát tovább is várom Kegyelmednek.

Az közönséges dolgoknak folyása keserves minden jó lélekek. Igazán háládatlan emberekre és magok privatumát keresőkre jutott az szegény magyar nemzet és az ecclesia. Úgy kell lenni mindennek, mint Isten rendelte. Elhiszem, Isten az maga dicsőségét senkinek nem engedi, az ördög és tagjai tovább nem mehetnek annál, az mig maga bocsátja; mikor akarja, meg is szabadítja az övéit; de jaj azoknak, az kik vagy resten, vagy szinezésképpen, vagy ugyan semmire sem munkálódnak; bizony félek, ha Isten az jobbaknak nem kedvezett, minket mindenképpen ú felségétől elfordultakat végképpen el ne veszesen. Nem is tudom, mit várhatnánk jót, holott mi azt tettük fel, az Istent is megcsalhatjuk és ő felségének (az ördögnek kedveskedni akarván) nem akarunk szolgálni. Igazán bizony sem hevek, sem hidegek nem vagyunk. Az Isten könyörüljen rajtunk és adjon megtérést. De félek igen, nem sokára az rettenetes irigység, egymás után való áskálás, egymás nem szeretés, egymásnak való nem hitel, az szabados bűnben való élés miatt az Isten csudákká ne tegyen egész nemzetül bennünket. Mert úgy látom, Uram, csak járhassunk az mi indulatinkban és egymáson követhessük bosszunkat, egymást rágalmazhassuk, szólhassuk, ha minden templomink egy órában oda lesznek is, egy sóhajtásnál többet nem teszünk érette. Mi egymásnak csak akkor vagyunk baráti, ha mikor szolgálátjára szükségünk vagyon; de bezzeg ha barátunk reánk szorul, mi akkor félre rugunk. Efféle dolgokban csak az elmúlt ország gyűlésében is volt részem, kikben bizonyságom Kegyelmed édes atyja.

Elég nyomorult állapotra juttatá ugyan Isten szegény hazánkat, de bizony ugyan többet, sokkal többet cselekedhettünk volna eddig is, de cselekedhetnénk most is, ha egymást igazán szeretnők, az közjában egymást igazán segítenők és egymás értelmes szavait Isten tudja mire nem magyaráznók; azonban mikor valamelyikünk jót feltalál, azt meg nem czáfólnók. Számon ugyan én az befutott atyafiakat és ott kin nyomorgókat, de azt semmiben hajtom; de keservesen érzem ecclesiáinknak persecutiojokat. Rettenetes, Uram, azt hallani. Tized napja tiz templomot foglaltak el Ugocsában, Beregben. (Uram Isten kelj ki dicsőséged mellett). Már erővel, fegyverrel hajtják az szegénységet, még az nemességet is sok helyen az misére. Jezebel patenséket bocsátott ki mindenütt jószágiban, úgy az fia is, kik most igen betegek voltak.

Nyir-Bátor az templom elvétele miatt egészen elment; az legrádiaknak elei Kanisára szöktek; az ónodiak Eger vidékén tekergenek; az hajdúk is resolválták magokat, mind elhagyják városokat. Az az híre, császár francziával, dánussal, electorokkal, svédvel, lengyellel, velenczéssel örökös frigyvet csinált, most készül török ellen, ki ha úgy leszen, valjjon Erdélyt nem tesszik-e sedes bellivé?

Az németnek soha úgy nem kereshetjük kedvét, hogy barátunk legyen, sőt ha mind pápistákká leszünk is, de ő az eleitől való feltett céljától nem recedál. Ezekben hogy

Kegyelmed jobb lument vegyen, im Betlen Gábornak két rendbeli maga kezével irt írását küldtem Kegyelmednek, kiket megolvastván, visszavárok Kegyelmedtül; kérem is az köztünk való confidentiára, ne késsék visszaküldeni.

Az töröknél is rosszul keresünk kedvet; én nem tudom hát, miben bízhatunk. Az kereszténységtül többire egészeszen elszakadtunk: bizony félek, már sokáig nem viszsűk.

Az electoroknak való írást mért bontották el, értetem volt. Oka annak haszontalanság. Az mostani írásnak is páriáját elvárom Kegyelmedtül. Az electoroknak is. Kérem, azokban meg se fogyatkoztasson.

Az includált írásokat pedig vissza várom.

Az pénzt beviszem magammal nemsokára, ha bemehetek, noha inkább akarnám, ha az magasfalvival együtt vihetném bé. Az magasfalvi jószág most az ötven számot meg nem haladván, mivel az kemény szolgáltatás miatt mind eloszlott, én bizony többet ezer aranyál nem adok, azt aranyúl megadom, már csak tudnám, mert ha az nem lesz, mást kell kénytelen vennem, mivel itt jószág nélkül sem subsistálhatok. Bízván Kegyelmed jóakarójában én ugyan az törökfalviakat nem szolgáltatom egy óráig is, de megjelentettem nekik, én megveszem. Most értem, Tordainé asszonyomnak szolgálja jött oda, hogy az mi ott van, eladja, kiért elküldtem, bejűjön, és ha megalkhatom vele, megveszem azokat is, vagy Sorostélyrűl másokat adatok érette. Mint szakaszthatok vele végett. Kegyelmedet tudósítom. Vajha Uram én az urat nem tekinteném, másképpen lenne az dolog az iránt. Szűkség azért, ő kegyelme előtt legyen én is tekintetben az iránt is. Én ugyan, ha el nem engednek benne, megadom egészen is, de jobb volna az én kicsiny szolgálatomat is fentartani. Lelkem Uram, kérem Kegyelmedet, az urat is Kegyelmed által, az asszonyt ű kegyelmét én is kedveltettem ű kegyelmének, legyen azon Kegyelmetek, magasfalvi jószág is jűjön kezemben. Bizony csak az földiért kapok rajta, rétjeiért kiváltképpen, bizony őt eke onnét az négy falubűl is ki nem telik.

Az űrnak ajánlom engedelmes szolgálatomat. Az inclusákat közölje Kegyelmed ű kegyelmével is. Kegyelmedet Isten ertesse

2. Februarii 1672

Kegyelmed köteles szolgálja

T(eleki) M(ihály).

(Egykorű másolat alapján közölve: TML VI. 53.)

131.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 366. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Vramnak &c. Nekem kedves és bizodalmas Uramnak adassek
Közölve: TML VI. 64.

8. *Tordaine*: Tordai Ferenc özvegye; Bethlen Pál napa, azaz anyósa.
21. *Az oda ki persecutiot szenvedő széghénységhez, az ide bé valo rettenetes sok pusztára kellene bé hinunk, ha eszűnk volna* — Nagy jelentőségű terve az Bethlennek — a belgiumi példára való hivatkozás nem az első eset nála: Tótfalusinak írja biztatásul: „Csak lold el Hollandiának mesterségeit, és csináljunk Erdélybűl egy kis Hollandiát”... (JAKÓ, 241.) utalva a fejlettebb polgári állapotok követésére. De szemé előtt lebeghetett Bethlen Gábor anabaptistákat betelepítő vállalkozása is. Trócsányi Zsolt helyesen ítéli Bethlen Miklós tervezetét kivihetetlennek (TRÓCSÁNYI, 115.), s fenntartásokkal kell fogadnunk, vagy legalábbis ellenőrizhetetlennek kell tartá-

- nunk Illyés Géza azon állítását, hogy Bethlen megvalósította elképzeléseit, s a bethlenszentmiklósi gyülekezet „rendre népszerűsíteni kezdett, jelentékenyen szaporodott azokkal a menekült családokkal, akik hitük miatt hazájukból kiüldözve, Bethlen Miklós udvarában találtak otthont és kenyert. (Vö. ILLYÉS, 20.) R. Várkonyi Ágnes viszont azt hangsúlyozza, hogy Erdély lakosságának növelése az ilyen telepítéssel, nem egyedül Bethlen terve. Ebben az időben Erdély valóságos menedékhely, sokan jönnek be Magyarországról: elűzött prédikátorok, bujdosók családjai. Moldvából és Havasalföldről az ottani rosszabb körülmények elől menekülnek Erdélybe. Apafi fejedelmi irataiban kimutatható elv, hogy szökött jobbágyokat nem szívesen adnak vissza. Mindezzel együtt Bethlen elgondolása rendkívül korszerű, a lakosság szaporítása az adóviselő réteg megerősítése érdekében az abszolutista állam elve. Azonban éppen azért, mert nagy a munkaerőhiány, és nemcsak a királyság területén igyekeznek sokasítani a lakosságot, hanem a török is telepít, a terv megvalósítása külpolitikai szintű akadályokba ütközik.
27. *az Szebeni Királybiroval minapis beszéltem* — Fleischer András is tevékenyen részt vállalt a diplomáciai előkészületekből.

132.

- Közölve: TML VI. 79. Gergely Sámuel jelzete alapján az eredetijét nem találtam.
13. *az Béli uram lakodalmára bé kelletvén mennem* — A közlő jegyzete: „Béli Zsuzsánna esküvőjére Wesselényi Pállal.”
20. *az urat is megtaláltam Gyegyelmed írása szerént felölle* — Bethlen Jánost, hogy az felesége útján gyakoroljon nyomást a Tordai-atyafiakra.
27. *Az sóaknákról való conceptust el küldtem* — Talán azzal a tervezettel azonosítható, amelyet — 1674-re datálva — az Önéletrészben is említ: „Ekkor írtam volt legelőször projectumot, mint lehetne mind a só, mind consequenter egyéb kereskedést jól felállítani...” (Ö. I. 266.) 1695-ben pedig *Projectum de Quaestu Salis Transylvanici et Marmarosiensis* címmel ad be tervezetet.
34. *Az mely jószág felől emlékeztem volt* — A 130. sz. levélben említett járai?
41. *Gregorasko még meg sem állapotott* — 1672. febr. 19-én értesíti Székely László Telekit: „Az havasalföldi boérok az portai mind megfogták s Grigoraskót hozzák ki a vajdaságra.” (TML VI. 77.)
45. *Micsoda üldözésbe legyenek oda ki szegény atyánkfiai* — L. a 131. sz. levelet és jegyzetét. Hozzátenni érdemes, hogy Trócsányi Zsolt megállapítása szerint a „telepítés és adóbevételek összefüggése pedig olyan elv, amellyel Bethlen Miklós jócskán megelőzte a Habsburg-teoretikusokat.” (TRÓCSÁNYI, 115.)
72. *minthogy Bethlen Domokosné szegény Kővárba holt meg gyermek ágyba* — „Bethlen Domokosnak Törökországba szökése után felesége — Boldvai Kata — mint rokón, Teleki Mihály családjánál tartózkodott, hol szülés következtében váratlanul meghalt. Weér Juditot e haláleset, mint közeli rokont, nemcsak fájdalmasan érintette, hanem — miután ő maga is szülés előtti állapotban volt — el is rémitette.” (A közlő jegyzete, TML VI. 60.)

133.

Lelöhelye: OL P 658, 2. cs. 367. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály *Vramnak* kedves bizodalmas *vramnak* adassek.

Közölve: TML VI. 110.

3. *az Királybiroval égyütt az Nemet Országba menő embert megh eskettem*

— A 114. sz. levélben ejtettük el az új külpolitikai orientáció jegyében az electorokhoz írt levelek ügyének bonyolult és nehezen kibogozható szálait. Ezúttal megint a kortársak levelezéséből kell kiraknunk azt a mozaikot, amely mozaik létrejötte egyrészt Bethlent igazolja, másrészt felmenti Telekit a Bethlen-féle vád alól, hogy ti. egyedül rajta kérhető számon Bethlenék diplomáciai tervének kudarca.

A levelek szó szerint visszaigazolják Bethlen azon állítását, miszerint „Szebenbe menék és Fleischer Andrással — ő a szebeni királybíró, J. J. — elkészítők, indítók az embert, hogy menjen Kővárba Telekihez, és onnét az ő dispositiójával Máramaros és Lengyelországon Berlinbe.” (Ö. I. 260.) Apafi márc. 16-án írja Telekinek: „Azonban akarók Kegyelmednek értésére adni, az electoroknak szóló leveleinket Bethlen Miklós uram által azoknak elvitelére rendeltett [!] embernek utiköltségével együtt szebeni királybíró hívünk kezéhez küldöttük, hogy ő kegyelme mentül hamarébb jó instructióval expediálhassa.” (TML VI. 117.)

1672. márc. 26. Bánffy Dénes Telekinek: „Az electorokhoz való expeditio még sem lőtt meg, mivel az elmenő embernek scrupulussa van az Bethlen Miklós uram expeditiojában; most az lakodalomig ad sanioem revisionem haladott, ha idő lenne reá.” (TML VI. 128.)

1672. ápr. 1. Teleki Mihály Bánffynak: „Az electorokhoz való expeditioknak haladásán csudálkozom; kérem is Kegyelmedet, arról is tudósítson, miben marada.” (TML VI. 147.)

1672. ápr. 4. Székely László postamester írja Telekinek: „Az electorok leveleit még el nem vitték s úgy hiszem, Fejérvárra halad.” (TML VI. 150.)

1672. ápr. 5. Bánffy újra érinti a témát Telekinek írván: „Az keresztvény electorokhoz és fejedelmekhez való expeditiok formája és stílusa veszedelmes volt, ha intercipiáltatott volna. Variáltatott sokban és már expediáltatik.” (TML VI. 152.)

1672. ápr. 6. Székely László írja Teleki Mihálynak: „Az electorok leveleit újjobban corrigálta Bethlen János uram urunk ű nagysága parancsolatjából s az tanács urak tetszésekbül, mivel az mely embertül elküldték volna, az adta értésére királybíró uramnak s ű kegyelme urunknak s asszonyunknak, az hol török ellen való terminusok vannak benne, csak az íránt való részében.” (TML VI. 157.)

1672. ápr. 18. Ugyanó írja Telekinek: „Az electorok leveleit újjobban corrigálták volt, de úgy sem tetszett urunknak, hanem most újjobban corrigáltatni akarja ű nagysága; a miben marad, Kegyelmednek egy párt benne el küldök, ha elkészülnek s akkor bővebben is írok Kegyelmednek.” (TML VI. 180.) — E levélrészletekből az olvasható ki, hogy Bánffy, a fejedelem és a fejedelem közvetlen környezete akadályozta meg a levelek elküldését. Ez összhangban van azzal, amit Teleki mond Bethlennek, hogy ti. Bánffy, Fleischer és Ghillányi volt az oka visszatartásuknak. (Vö. Ö. I. 261.) A német választófejedelmeknek írott levelek hangneme, tartalma megközelítően azonos lehetett a francia királyhoz, a helvét köztársasághoz és Harsányi Jakabhoz intézettekével — amelyek szövege Apafi aláírásával, 1672. ápr. 25-i kelettel közreadva: az EOE XV. 266—271. lapjain.

12. *Szász Püspök:* Stephanus Adami.

13. *Az mü Püspökünk:* Kovásznai Péter református püspök.

24. *kgd penigh szélbe vagyon* — Azaz közel az országhatárhoz.

37. *Harsanyinak penigh Tall. 50.* — Bethlen az Önéletírásában azzal jellemzi

Apafi fővénységét, hogy egykori nevelőjének, s az ügy első számú előmozdítójának nem tudtak tőle kicsikarni legalább 100 tallért, csak ötvenet küldött. (Vö. Ö. I. 260.)

50. *Barsony Püspök munkájatis una cum refutatione* — Bársony Veritas toti mundo declarata és Pósházi János Falsitas toti mundo detecta c. röpiratáról van szó. Bethlen önéletírásbeli nyílt utalása ellenére is, ez utóbbit az ő munkájának tartotta sokáig a szakirodalom. Vö. e kötet bevezetőjében A Bethlennek tulajdonított röpiratok szerzőségéről c. fejezettel.
51. *nem artana bár kgdís mégh égy bokrot kötne az Basiriusnak szollo levél melle* — Basire-rel bizonyára nemcsak annak kézíratai ügyében levelez — ő közvetithette volna az angol királynak küldött információt.
69. *Ha lehet az vetést az Ezer forintba tudatom.* — Vagyis a vásárlandó birtokon található vetések árát beleszámíttatja az ezer forintnyi összegbe.

134.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 368. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uramnak. Nekem kedves bizodalmas Uramnak iram

10. *az a kgd szomorúsága* — A 132. sz. levélben olvashattuk, hogy Vér Judit szülés előtt áll. Teleki márc. 21.-én írja Bornemissza Katának: „Ma meg irtam vala Kegyelmednek az kisebbik fiacskám állapotját. Isten ez világból most három óraker sok kinjai után kiszólitá. Áldassék Isten neve. Az anyja rosszul kezdett lenni, de úgy hiszem, már nem látván kinját gyermekének, jobban leszen.” (TML VI. 122.)

135.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 369. Autográf. Cn.

30. *Az Magyar Országhi Attyafiak lármáját hallom* — Az Erdélybe menekült bujdosók 1672 tavaszán fegyveres kiinduláshoz készülődnek, jöllehet a Lengyelország ellen hadba induló török most elzárkózik a magyar ügy elől. Ezért Petróczyék Apafi nemhivatalos támogatásával akarnak kitörni. Bethlen vagy e készülődés láttán-hallatán, vagy pedig — konkrétan — egy Bánffy által június elején elfogott Szepessy-levéltre gondolva írja ezt. Szepessy arról ír, hogy „az Isten átka lesz minden protestánszon, aki elmulasztja vagy akadályozza a magyarországiak ügyében adódó alkalmat”. (TRÓCSÁNYI, 122.) Az sincs kizárva azonban, hogy vaklármának ült fel Bethlen. Ugyanis a „Bornemissza-lányok egyike, Szentpáliné, május végén olyan híreket szerez vagy költ, hogy a bujdosók Máramarosban hadat gyűjtenek s újabb támadásra készülnek” (TRÓCSÁNYI, 122.)

136.

Lelőhelye: OL P 657, 4804. Autográf. Cn.

4. *El bomolván hertelen az Gyűlés* — Ez év júniusában folyt Radnóton az országgyűlés.
17. *Megyek már az magham dolghaimra, mellyeknek kezdetibe követem kgdí*

hogy panasza legyen — Bethlen úgy fordul Telekihez mint Torda vármegye főispánjához, hatékony közbenjárását kérve egy bizonyára nem újkeletű ügyben. Bethlen és a tordaiak között már egy-két éve gyakoriak az összetűzések. Erről Bethlen-levelünk jelenleg nincs, de a Haller János—Teleki Mihály levelezéséből kiviláglik. 1671. máj. 18-án írja Haller Telekinek: „Az tordaiak ellen mint csatázik Bethlen Miklós Uram is, most esett értésemre. Akartam volna abból is tudni az Kegyelmed tetszését, hogy egyezett volna az kettőnk akaratja. Én azt mondtam, hogy szabadságokat és privilegiumokat oltalmazzák erősen, mert senki sem hatalmas az magáiban. Az potentiáért pedig citálják. Ha pedig mást akarnak elkövetni egyebet, csak tudjam, örömet segitem, az mire elégséges leszek.” (MTAK Kézirattár, Ms. 4934.) Ugyanitt található még Haller szeptember 17. és 21-i levelének másolata, ahol szintén érinti e kérdést.

Milyen ellentét feszült tulajdonképpen Bethlen és a város között — erre a kérdésre az Önéletírás sem adja meg a választ. Az itt 135—139. számon közölt levelekből azonban fény derül rá. Lukinich tömör összefoglalója szerint: Bethlen Torda megyei birtokaiból külön gazdaságot szeretett volna létesíteni, „melynek középpontjául a Torda városában levő s anyai részről reá maradt ősi nemesi házat szemelte ki. E házhoz borkimérési jog, továbbá a tordai határban kaszáló- és szántóföldek tartoztak, melyek birtokában a város e ház korábbi tulajdonosait nem háborgatta. Mikor azonban Torda 1668. január 28-án nemesi kiváltságokat nyert, a városi hatóság arra az álláspontra helyezkedett, hogy az egyes házak régi kiváltságai érvényüket veszítették.” (LUKINICH, é. n. 305.) Bethlen ezt nem volt hajlandó akceptálni, s mivel egyik fél sem engedett álláspontjából, tollharc alakult ki, ami később a város polgársága és Bethlen között nyílt ellenségeskedéssé fajult. A város lefoglaltatta Bethlen kaszálóját, erre ő erőszakkal másutt szerzett; embereit zaklatták, bírásgolták stb. E levelekből értesülhetünk a részletekről. Bethlen és a város viszonyát még jobban elmérgesíti a tordai malom ügye. Vö. 137., 139., 301., 384., 428., 450., 451., 453., 458., 459., 622. sz. leveleket és BIRÓ, 1935.

137.

Lelőhelye: OL P 659, 45. cs. 872. Autográf. Borítékon: Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uramnak &c. Nekem kedves és bizodalmas Vramnak adassek.

75. *Elégh üdö van megh Szent Márton vagy Szent Gál napigh* — Azaz november 11-ig vagy október 16-ig.

88. *azért is irtam havál* — Vagyis feltételes módban.

A levél körülményeiről lásd a 136. sz. levelet és jegyzetét.

138.

Lelőhelye: OL P 659, 45. cs. 872. A címzést kivéve autográf. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihály Uramnak &c. nekem kedves es bizodalmas Uramnak adassek. A levél közelebből nincs datálva, a szövegösszefüggések alapján kb. ide sorolható be.

34. *kegyd elméje és fel tétt tzéllya kivülis el mennek* — Azaz Teleki szándéka és akarata ellenére.

Lelőhely: OL P 1238, 1672. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uramnak &c. Nékem kedves és bizodalmas Uramnak adassek.

26. *Ez alatt mit miveltek legyen eő Kegyemek házamon szolghaimon maghamon el szenvedhetetlen s-halállal vetekedő betstelenségemre* — Teleki valószínűleg nem osztotta Bethlen véleményét a szőnyegen forgó kérdésben, s mivel „ovást” szolt a dologhoz, a tordaiak ezen felbátorodván augusztus 7-én, egy vasárnapi napon rátámadtak Bethlen piac utcai házára, s mint az inquisitio beszámol róla, „dellyesti Praedicatio utan”: „nagy roppant sereggel, fegyveres kézzel, mira & absoluta potentia mediante, mezitelen fegyver villogással, puska ropogással, kiáltással, rikoltással, reá mentenek, azt invadálták, kapuján be rohantak, kerteken be hágdostanak, Bethlen Miklos Uram szolgait (kikről is ő kegyeme protestál) az udvarrol az házba bé üztek, üldöztek, s-bé szorítottak, kövekkel rájok bé hajigáltak, lövöldöztek, az obsideált háznak ajtait be vágták, be rontották, ablaka rostellyát foszegették, bé szorult szolgainak halálokra igyekeztek, üsd, öld, vágd, nosza hozzá kiáltással, egymást biztatták, ördög lelkü, s-egjéb káromlo szitkokkal, csergéssel, csatogással az házat ostromlották, az ben lévő szolgákat verték, fogdosták, hurcolták, magátis Bethlen Miklos uramat, ha ott lett volna, hogy diribrol diribre vagdalták volna, azt mondották, és avval fenyegették...” A citáltak között Szeptán Ferenc, Szekhalmi András, Bálintfi Zsigmond, Vér György neve szerepel — ez utóbbi Teleki sógora volt, ami ugyancsak befolyásolható állásfoglalásában a főispánt. (OL P 55, 19. cs.)

Lelőhely: OL P 659, 1. cs. 58. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Vramnak &c. Nékem kedves bizodalmas Vramnak eő kegyemenek adassek.

5. *immár inquiraltattam eggy keveset* — L. az előző levél jegyzetét. Alább a levélben maga Bethlen is abból a vallatásból idéz.
17. *Szolghaimotis azon Tot halállal fenyegette* — A tót jelzöt kb. csúnya, embertelen értelemben használta. Bánffy Dénes 1669. márc. 26-án kelt, Telekihez szóló levelében egy nyilvánvaló csalárdságot említ, s „tót emberiség” jelzővel illeti. (Másolata: MTAK Kézirattára, Ms. 10. 093.)
27. *Az mint kegyd minap írja hogy tűzre olajat nem akar önteni* — Telekinek a hivatkozott levele fennmaradt, Gergely Sámuel másolatában olvashatjuk:

Ajánlom Kegyelmednek köteles szolgálomat.

Kegyelmed levelét vettem becsülettel; azokban levő terminusok miatt úgy nem felelhetek, az mint a dolog és Kegyelmedhez való relatióm is kívánná, nem kívánnván a tüzet olajjal öntőznöm; másképen higyye Kegyelmed, én értem azokat, merre menjenek, de mintsem tovább is ellenem való panaszoldásira Kegyelmednek okot adjak, elmulatom szántszándékkal.

Kegyelmed micsoða választ tett az úrral Haller János urammal együtt nekem is, azt az úrral együtt mondván meg, úgy is igyekeztük referálni, többet hozzá ne tegyünk. Mire fokadtanak ki az tordai atyafiak, azt érttettem

ő kegyelmek relatiójokból, kire halasztottam a választ, a még Kegyelmed részéről informáltatom a dologról cum omnibus circumstantiis, hogy inkább ítéletet tehessek. Így én még csak a más féltől levén informatus, Kegyelmed részéről nem, ítéletet sem tudok tenni. Complanálása is az dolognak már nehezebb, mivel igen mérgesen kezdetek az dologhoz (az mint én informáltatom, ha úgy vagyon) mindkét részről. Azt sem érthetem, Kegyelmed mi formában kívánna az complanatiót, nem irván meg jól abbeli akarátját. Ezekről Kegyelmed tudósítását vehetvén, bizony tiszta szívvel kívánok Kegyelmednek az iránt is szolgálnom, másképen is Kegyelmed parancsolván, maradok stb. 11. Augusti, 1672.
(MTAK Kézirattára, Ms. 4934.)

141.

Közölve: MÓRICZ, 589.

Nemes vitézlő Márko Márton uramnak, nekem barátomnak adassék.

9. *négy vagy öt üveg csobolyó savanyu vizet* — A savanyúvíz-kúráról még említést tesz a 210. sz. levelében is.

142.

Lelőhelye: OL P 659, 31. cs. 751. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uramnak &c Tituli &c. Kedves bizodalmas Uramnak eő kegyemének adassek.

143.

Lelőhelye: OL P 659, 31. cs. 751. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Vramnak &c Tituli &c Nékem kedves bizodalmas Vramnak eő kegyemének adassek.
Közölve: TML VI. 420.

6. *Kun István Vrammal valo nebelgésim* — A Kun Istvánnal való --- hiábavaló — vesződségeiről l. a 127. sz. levelet s jegyzetét.
15. *A kgd minapi szerentsétlenségéhétől, és proxime a minapi Gyüléstől foghva számtalan az hir kgd felöll* — Az 1672 szeptemberi batizvasvári veresége óta Teleki ellen fordult a közhangulat. Az októberi országgyűlésen, Gyulafehérvárott, Teleki politikai ellenfelei Bethlen János és Béli Pál vezetésével „fuják az követ” — aktivizálódnak. Köztük találjuk Bethlen Miklóst is. (Vö. TRÓCSÁNYI, 132—135.)

144.

Lelőhelye: OL P 659, 31. cs. 751. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uramnak. &c. Nékem kedves bizodalmas Uramnak adassek.

Közölve: TML VI. 429.

Az előző levél, valamint Teleki e levélre adott válasza — melyet alább teljes terjedelmében olvashatunk — jól érzékeltetik, hogy a Teleki-ellenesre fordult hangulatban

Bethlen Miklós némiképp közvetítő szerepre is vállalkozik, Telekit azonban ő is hibáztatja: burkoltan. Teleki ezt rossznéven veszi tőle, s ő is burkoltan, de határozottan szemére hányja Bethlennek, hogy elfordult tőle, amikor ő bajba jutott. Teleki szövetségeseinek, Bánffyknak is elküldhette Bethlen levélét, s Bánffy arra magyarázza Bethlen szavait, hogy azok a cancellárság várható reményében születtek. Azért is érdemes közölni itt a Bánffy-levél vonatkozó részletét, mert az igazolja, hogy Teleki a Bethlennek írt válaszelevelében tulajdonképpen Bánffyt visszhangozza: „Bethlen Miklós uram írása nálam csudás volna, ha az cancelláriusság hírért és az Kapi uram írta híreket (két Kegyelmed látott) nem értettem volna. Könnyű volna Kegyelmednek mindazokra választ tenni. Ki ördög az vétkes, hogy annyi hazug hírt formálnak? Hihető, az olyanokat az lelkiismeret furdalja. Justus ubique tutus. Az haza ha nem egyes, ki munkája? Az haza egyes, csak némely lator elmék nem egyesek. Utolsó romlásról eziránt az országot nem félthetni, annál inkább abban mi okok nem leszünk. Veszszenek azok el, kik keresik mind magok s az ország veszedelmét; de hiszem Istent, az ország megmarad, az Isten elveszti az gonosz embereket. Bizony, Uram, ez csak horgászás; jovallanám, lenne egész tanúságára ő kegyelmének az Kegyelmed választé-
teli.” (TML VI. 432.)

Teleki még azon a napon — 1673. febr. 19-én — válaszol is a fentiek értelmében Bethlen itt közölt levelére:

Kegyelmed levélét vöttem, csudálatos vélekedését látom Kegyelmednek, másoknak is az dolgok és az haza meg vagy meg nem maradása felől lenni. Nekem intulálván Kegyelmed levélét, mégis hogy in plurali ír, sok okát gondolhatom.

Kik legyenek okai ez hazában való diffidentianak, Isten tudja legjobban és kinekinek maga lelkiismereti; Kegyelmed pedig kikre értse, maga tudja.

Bizony én magamra és azokra az becsületes emberekre (kiket én gondolok, hogy némelyek értnek rajta) semmit efféle nem vehetek, nem is veszek.

Ki ördög, Uram, a vétkes, hogy ennyi sokféle emez-amaz rossz híret hirdetnek sokak és hogy némelyek az országot is örömet felforgatnák, csak némelyikünket vesztethetnek el, ördöggel, törökkel, mindennel ijesztvén másokat is, ha ezt-amazt (nevezet szerént engemet) el nem vesztenek láb alól? Csak nem régen is némely uraim minemű lármát csináltak volt, érthette Kegyelmed is.

Én soha senki tisztit nem kértem, sem kívántam, de az én tisztémert engem csak el nem vesztének; sőt bizony sokaknak tisztet is szerzettem, sokaknak jószágokat szerzettem, de bezzeg nekem igen rosszul fizettek meg.

Soha senkivel senki ellen, te tudod Isten, nem confederáltam, de én ellenem némelyek ugyan összeveszküdték volt. Isten másképpen akarta, nem úgy, mint azok.

Ki mit tud tőlem irigyleni? Én senki jószágát erővel el nem vöttem, tisztét meg nem kértem; az kik afféléket cselekedtek, még azok tartják jobb rendben magokat, jobb hazafiainak.

Ki-ki lássa, mit csinál; az ki mikben találhatik, az szerént ítítetik; az igaz mindenütt bátor és mentül méltatlanabbúl szenvedek, annál inkább várom Isten kegyelmét. Én senkinek véteni nem kívánok, sem senkin hasznot nem üzök, de hogy jóakaróimmal nem jóakaróimat egyaránt becsülhessem, azt senki tőlem nem kívánhatja. Uram, hazám ellen nem vétettem (noha hazámnak némely fiai, nekem gonosz akaróim, sokak előtt az én dolgomat balúl magyarázták), így Istenem kegyelmessége, uram fejedelem gratiája velem levén, hidgye Kegyelmed, rendemen való gonoszakaróimnak nem submitálhatom úgy magamat, hogy vasallusának tartson, akár egy, akár más legyen. Megpróbáltam némelyeket, eleget szolgáltam némelyeknek, mégis csak semmi; sőt némelyeket magam vittem elő dolgában, neveltem magam ellen, erre elég

példát, világost írhatnék. Nem az alkalmatosság csinálta őket ellenem, hanem ők keresték az alkalmatosságot. Az hazán, Uram, én úgy tudom és mindazok, valakik az hazának igazán javát kívánják (nem az magok privatumát, bosszujokat üzik és felebarátjoknak ok nélkül nem kívánnak vermet ásni) egyesek.

Igy hát én, azok, az kikkre gondolom némelyek értik, okai nem lehetünk, bizony nem is vagyunk az haza dolgai veszedelmeztetésének, ha szintén úgy volna is (de Istennek hálá, én most az országnak semmi oly közelítő veszedelmes állapotját nem tudom), hanem azok, az kik az rossz híreket hintegetik, mások ellen practikálnak, magokat, hazájokat is elveszni kívánják. Úgy is hiszem, Isten azokat megverí, az hazát az sok jámboroknak, igaz hazafiainak megtartja.

Én, Uram, minden becsületes embernek szolgálni, nem véteni kívántam ezelőtt is, ezután is hasonlót követek, sőt sokaknak én eddig is visszaadhattam volna az kölcsönt, de elmulattam. Tovább is én az gonoszokért is jóval kívánok lennem; egyébránt bizony némely uramot azon confidens uramnak nem tartom, mint azelőtt.

Az mik pedig hazám dolgait illetik, hidgye Kegyelmed, úgy mások is elhidgyék, hogy hazámnak dolgait teljes tehetséggel segítem; hazám szabadsága ellen való dolgokban magamat nem elegyítem; senkinek is hazám fiai közül veszedelmére, böstelenítésére nem igyekezem, noha némely uramhoz efféléből méltán köteles nem lehetnék.

Igy értvén Kegyelmed az én declaratiómat, kérem, maga is így hidgye felőlem, másokkal is így hitesse. Isten verje meg, az ki oka az hazában való dissensionak és az jóban való egyet nem értésnek. De oh lelkem Uram, vajmi némelyek magokról ítílnék másokat is. De Isten lát mindenekeket, látja kinek-kinek szívét mint áll. Kegyelmedet követem confidens írásomrúl és hogy rövidebben nem lehetett stb.

19. Februarii 1673 Kercsesorán.

(TML VI. 429.)

145.

Lelőhelye: OL P 659, 31. cs. 751. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uramnak &c Tituli &c. Nekem kedves bizodalmas Uramnak adassek.

146.

Lelőhelye: OL P 1955, 8. cs. 46. tétel. Bethlen Pál iratai, Autográf. Tekintetes Nemzetes Bethlen Pal Uramnak; Nekem edes Eötsem Uramnak eő Kegyemenek.

13. *Fejérvárrá tsak 1. Aprilist iáránk* — A kor kedvelt kifejezése megtréfál, lóvátész értelemben; április elsejét tartották bolondok napjának: Naláczí írja Telekinek 1669. ápr. 12-én: „Az nyereg dolgából talám prima Aprilist jártat Kegyelmed” (TML IV. 458.); Teleki pedig Bánffy Dénesnek 1672. ápr. 1-én: „Érzettem, ma bolondok napja; az éjjel bizony álmomban Csernel Pál uramnak orrát veregettem.” (TML VI. 148.)

147.

Lelőhelye: OL P 1955, 1. cs. 6. tétel. 1674. Bethlen Elek iratai, Autográf. Tekintetes Nemzetes Bethlen Elek Uramnak. &c. Nékem kedves Eötsem Uramnak adassek.

8. *Ha penigh az Vr ighen roszszul vagion, nem illik turbálni* — Talán Bethlen Jánosra utalhat itt fia. Viszonyuk az 1673-as kutyfalvi osztozás után megromlott.

Lelőhelye: OL P 659, 12. cs. 314.

Közölve: EOE XV. 443. V. Windisch Éva is átvette az Önéletírás jegyzetei közé: II. 281.

2. *Az mint az tegnapi Tragoedia és az mostani egész dologh, Kgd előtt csudasnak lathatik meltan* — Az Önéletírás I. 249. oldalán úgy ír, hogy emlékei szerint 1674. nov. 13-án vagy 14-én ütöttek rajta a Koppándon keresztélemben tartózkodó Bánffy, akinek akkor még időben sikerült elmenekülnie, de feleségét foglyul ejtették. Ez az időpont pontosítható a levélben megjelölttel. Bethlen e levelére hivatkozik Bánffy Dénes, egyben említi, hogy választ is adott rá: „Öcsém Betlen Miklós uram nekem irt leveleire tött választéletem nem kétlem eddig ő kegyelme elvévén, láthatta abbúl is kegyelmeitek, ily extremitások között is az én keresztýen indulatim az minden jóra való készségemet, és noha ezekre az váratlan gonoszokra kegyelmeitekül érdemes nem voltam, igaz szolgája, híve lévén kegyelmes urunknak és hazám-nak, mindazáltal ily keserves patientiáim között is csak tudhatnám, mi az oka kegyelmeitek fegyverkezésinek és ily kegyetlen üldöztetésémnek...” (A főrendeknek Kolozsvárról, 1674. nov. 20-án. Közölve: TMAO V 286.)

20. *Obmutui Domine...* — Vö. a 39. zsoltár 10., és a 119. zsoltár 71. versével. Az utókor ítélete Bethlennek a Bánffy-ellenes ligában betöltött szerepéről negatív. Deák Farkas egyenesen neki, sőt, épp e levelének tulajdonítja, hogy Bánffy nem menekült azonnal: „Munkájában azt is mondja Bethlen Miklós, hogy Bánfsynak a menekülést tanácsolta. Ez állítással levele merőben ellenkező: itt a hazának, mint édes anyának kegyelmét helyezi kilátásba a megtérő, kérelmező számára. Ily ígérethez pedig neki semmi joga sem volt. És ha jól meggondoljuk a dolgot, az egész levélírás jogtalan beavatkozás Bánfy dolgába s igen könnyen támadhat bárkiben is az a kérdés: vajjon nem e levél okosnak látszó, de csalfa szavai vitték-e Bánfyt a vérpadra? Hát még, ha vesszük, hogy Bethlen emlékiratában mind azt beszéli, hogy milyen kénytelen kellett lennie a dologba, s hogy félt, hogy őt magát is megcsípi, bizony e levelet olvasva egyetlen szavát sem hihetjük. És ha meg volt győződve, hogy Bánfsyval együtt nem lehetett az országot tovább kormányozni, s az ő megaláztatására s hatalmának leszállítására okvetetlen szükség volt, mért nem beszél directe Önéletírásában is, a posteritas és fiai előtt miért akarja csavarni az igazságot?

Ísmelve Bethlen Miklós fontoskodó és hiú természetét, még az a gondolat is eszünkbe jut, hogy e levél születésének oka az a legyőzhetetlen hiúság, hogy mindenbe beleszóljon, mindenütt szerepeljen, mert az bizonyos, hogy azzal a befolyással, mely e levelet jogossá s Bánfsyval szemben igazságossá, méltányossá és alaposá tehetné, Bethlen sem akkor, sem azután soha sem bírt. Ily levelet csak egy a polgári ügyekben is — teljhatalmú hadvezér írhatott volna jogosan, nem egy dubiosus alvezér; s egy két nap itt döntő volt, úgy hogy később hiába mondja, hogy szóval egyebet izent Pályíktól.” (DEÁK, 1887, 97—98.)

Deák azonban történetietlenül teszi fel a kérdést. Bethlennek nem joga, hanem a vérontást, a belháborút megelőzendő kötelessége volt e levél megírása. Mászt pedig nem írhatott: az őt hozta volna lehetetlen helyzetbe — levelének és szóbeli üzenetének híre így is kiszivárgott. Ha szóban üzenhette is a Magyarországra való menekülés előnyeit, dokumentumnak nem volt szabad maradnia róla. A levél szövege azonban nem „csalfa”, pontosan azt az álláspontot képviseli, amit Teleki és a fejedelemszszony! Szinte szóról szóra ugyanezt írják neki két-három nappal később. Teleki 1674. nov. 20-án: „Lelkem Uram, sokat nem írhatok, Istenért kérem, tegye le az fegyvert,

ne fegyverkezzék, hiszem Istent, az mi jó kegyelmes urunk és jóakarói Kegyelmednek ezen dolgot jó karban veszszük és állatjuk. Istenért, Uram, ne fegyverrel, könyörgéssel; hidgye el. én Kegyelmed javára az mit elkövehetek, el nem mulatom.” (TML VI. 654.) Egy ilyen megfogalmazású levél inkább ébreszthetett okatlan reményeket Bánffyban, az udvarban levő jóakarói illetően. Azok azonban, ha lennének is, nem mozdulhatnak, mert azzal önmaguk felett mondanák ki a halálos ítéletet: Bánffy életben maradása ezzel egyenlőt jelentett volna.

Azért sem érzem csalónak Bethlen levelét, mert egyik célja éppen az, hogy lerántsa a lepiet, ami Bánffy helyzet-értékelését is tvútra vezette: a dolog jelentéktelenségét sugallta neki, hogy a hatalmi játszmában számítók, Erdély legfőbbjei nincsenek ellene fegyverben, csupán néhány másod-harmadvonalbeli, fiatal és alacsonyabb rangú ember. Ezért talán, éppen *amazokban* bizva, nem is vette kellő komolysággal fontolóra kezdetben a dolgot.

S itt elérkeztünk megint a mindig, újra és újra felbukkanó problémához, az Önéletírás szavahihetőségének, megbízhatóságának kérdéséhez. A Bánffy-ügy kapcsán legújabban Trócsányi Zsolt vetette fel kitűnő Teleki-monográfiájában: „Aligha lesz mód valaha is felderíteni, hogy miképpen szövődött a liga Bánffy ellen. Az ti., amit Bethlen Miklós és Cserei Mihály ír Teleki szerepéről a liga létrehozásában, öngigazolás, illetve bosszú az egykori ellenfélén.” Majd pedig: „...ha a liga szervezése *tőle indult volna ki*, akkor elképzelhetetlen, hogy ő, két nagy végvár főkapitánya, Erdély északi sarkának ura, kimaradt volna a Bánffy elleni *fegyveres* akcióból. Legalábbis fenn kellett volna tartózkodnia Kóvárrott, hogy szükség esetén háttámadja Bánffy, vagy elzárja menekülése útját Magyarország felé. Ehelyett, mint Bethlen Miklós írja, Béliéi hadainak kiindulásakor Kapy Györggyel, Rhédcivel, Nalácziyal együtt az *algyógyi fűrdőben* tartózkodott. ...A legvalószínűbb azonban az (ismételjük), hogy Teleki még a fegyveres akció tervéről sem tudott, nemhogy annak időpontjáról.” (TRÓCSÁNYI, 153—154.)

Trócsányi Zsolt megállapításának első szavaival feltétlenül egyetérthetünk, Bethlen levelezésének vizsgálata sem fog a vázolt kérdésre fényt deríteni. Bethlen szerepének árnyalása azonban megkísérelhető, s ez az árnyaltabb kép nem mond ellent az Önéletírásban írtaknak! Már Bethlen önéletírásbeli levélmagyarázata is pontos: egyrészt abban, hogy három évtized múltán sem deformálja a tartalmát „...írek én külön neki egy levelet, hogy küldje hiteles emberét, hadd vigyem ki abból a tévelygésből az elméjét, hogy nekünk, egynéhány ifjú legénynek tulajdonítja; bizony megcsalja magát, mert országgal vagon dolga, mű csak szolgák vagyunk, eszközök benne.” (Ö. I. 249.) —, másrészt abban, hogy ők csak végrehajtották, „eszközök” benne. A hadműveleti központ most *Algyógyon* van. Bethlentől tudjuk, kik „fűrdőznek” ott: Kapy, Teleki, Naláczi, Rhédey. Béli nov. 15-én írja Bethlen Jánosnak (aki ugyan tőlük távol van, de helyesli a történeteket): „Im most találának az uraim, levelet küldvén Betlen Miklós öcsém uramnak, Bánfi Zsigmond uramnak; utánna igazítam; de nem irnak semmi újságot.” (EOE XV. 439.) Ha ezt a „fűrdőző” urakra érthető célzást Béli 15-én, tehát Koppánd napján írja, az urak levelének is egy-két nappal korábban kellett kelni, s ha semmi újságot nem irnak, akkor pedig mindennek az *előre megbeszéltek* szerint kellett történnie. Ennek teljes mértékben megfelel az Önéletírás egyik, talán kellő figyelemre nem méltatott utalása, miszerint a koppándi eseményeket követő reggelen Felvinczi Zsigmond úgmónd „...leindul, parancsolatja szerint, a gyógyi feredőbe, Kapi, Teleki, Rhédei, Naláczi uraimékhoz ezzel a hírrel, *mint kik ötet várják, osztán úgy fogják magokat alkalmaztatni.*” (Ö. I. 249. — Kiemelés tőlem J. J.) S bizonyára az sem véletlen, hogy Teleki körül épp azok tartózkodnak Algyógyon, akiket ő avatott be az összeesküvésbe még szeptemberben. (Vö. TRÓCSÁNYI, 157.) A „vezérkar” lesz belőlük, a háttérből irányítanak a kompromittálódás veszélye

nélkül, s egyúttal pókhálót vonnak Bánffy szemére is: a vezető garnitúra nincs képviselve az ellene irányuló csoportosulásban. Erre a kendőzésre leginkább Teleki-
nek van szüksége, mert egészen a legutóbbi időkig mint szövetségesre támaszkodott
Bánffyra. S hogy miért nincs Kővárban? Nyugodtan üldögélhet a melegvizben, mert
helyettesei — ott is a második vonal! — fel vannak készítve a várható feladatra: mint
az a 149. sz., Béldinek írott Bethlen-levélből kiderül, Bethlenék kérik Telekiéket nov.
23-án, hogy irassanak Kővárba Katona Mihálynak — Teleki helyettesének —, „*noha
ezelőtt is irtak*”, hogy ő is vigyázzon, nehogy az üldözött valamiképp arrafelé kijuthas-
son Magyarországra. (Ezeket az intézkedéseket egyébként a Csáky — Kornis —
Bethlen közvetlen hadvezetés is megteszi, a máramarosi viceispánnak írván nov.
17-én: „...az mi kegyelmes Urunk es ez haza ellen sok artalmas practikakat követven
ell reghtől fogva Banfi Dienes, azok ki nyilatkozvan küldettünk vala mi az meltosa-
gos tanaczi rend es az Statusoknak megh egyezeseből s akaratyukal megh fogására,
de maghat *nem* kaphattuk el szaladot, fut most, hova nem tudjuk, gyanakodunk
hogy Husztot akarja nyakban venni, es ha magaeva teheti onnen practikalni...” (OL
P 659, 57. cs. 792.)

S a Beszterce széki főbírónak küldött figyelmeztető levélből is kiderül, hogy a Csáky
— Kornis — Bethlen csoportban is a fiatal Bethlennek jutott a legkisebb szerep,
utolsónak írja alá az iratot: „Kglmeteknek az mi kglis Urunk és az Nemes ország Feő
rendejtől adatott ahtoritasunk [!] szerint, kglmeteknek életére fejére paranczollyuk,
olly vigyazásban légyen kgték, hogy ha csak leg kisseb hirt hallis Bánffi Dienes felől
vagy emberei felől mindenüt valaholot vagy magát embereit vagy Leveleit kaphattya
meg fogja fogassa és minket éjjel nappal igen siettséggel tudositson; Ebben kglmetek
egyebet ne cselekedgyék, ha életét becsülletit szereti; sóit ha semmit nem érteneis de
mind az által igen gyakran bizonyos embereit kültést küldgye, Taborunkban, hogy
mýs tudositassuk kglmeteket mindenekről, most penig igen sietve bizonyos emberét
küldgye hozzánk; Isten tarcsa jo egészégben kglmeteket, Ex Nagy Lak 20 9bris Anno
1674.

Kglmetek jo akaro barattyta szomszédgya,
G. Csaki Laszlo
Kornis Gaspar
Bethlen Miklos

(A levél valószínűleg Csáky kézírása. Lelőhelye: Fejér megyei Állami Levéltár, Szé-
kesfehérvár, Vathy József letéte.) Joggal féltek Bánffy török vagy német közé szaladá-
sától — bár, ami Bánffy orientációját illeti, a törökhöz menetelének esélye kisebb
—, mert, Bethlen szavaival élve „szép elméje vagyon, pénze sok”, ha „az sok aranyá-
val elmegyen és száz Zólyominál több kárt, több busulást szerez” (149. sz. levél).
A tények fentebbi interpretációja alapján az sem tűnik valószínűtlennek, hogy Teleki-
ék valóban azért választották a gyógyi fürdőt tartózkodási helyül, mert számítottak
arra, hogy Bánffynak sikerül az állhatatlan Apafit a saját pártjára állítani, s akkor
nekik a török felé egérútra van szükségük.

S az egyik legkézzelfoghatóbb utalása Bethlennek Telekiék szerepéről a Bánffy-ellenes
ligában: „ha penigh az Bánffy Dienes dolga kezd fenn forgani, abban maga kgytek
tuddgya hanyadik voltam, én Evictorra kgytekre foghatok a Liga szerént.” (Vö. a 164.
sz. levéllel.)

149.

Közölve: TMÁO V. 288. Tekintetes nemzeti Béldi Pál uramnak etc. nékem jó akaró
kedves uramnak bátyámnak. — A hátlapon Béldi kezével: „15. Novembris lévén estve

az koppáni felverése B. Dienesnek, az után való dolgok, levelek, intimatiók és ő nagyságok assecutoriai in paribus.” (Eredetije: KEMÉNY, XIX. kötet.)

2. *Kegyelmed jam tandem, hogy kiérkezett örülöm* — Béldi is úgy intézte, hogy ne kelljen a háttérből előlépnie, a háromszéki hadakkal „rákháton” már csak az elvégzett dologra ért ki.
5. *B. D. még az elmúlt szombaton Tolnai Istvánt és Sárpa[ta]kju, az kolosvári két praedicatori küldte hozzánk és urunkhoz* — Bethlen az Önéletírásában is megemlékezik e követségről, az ottani szövegből azonban nem derül ki ilyen világosan, hogy két pap-küldöttség volt, külön ment a püspök és külön a két koloszvári prédikátor. Először nem engedték őket a fejedelemhez járulni, csak akkor, amikor Telekiék már körülötte voltak. (L. Ö. I. 250.)

150.

Lelőhelye: OL P 1238, 1675. Autográf. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihály Vramnak elő kegiemenek adascek.

6. *Hallám hogy az Lengyel követ betegh* — A lengyel követ Jan Kazimierz Giski. Követjárásának hosszas előtörténete van, gyökerei a francia udvarba nyúlnak. XIV Lajosnak 1672 után ugyanis szüksége volt a Habsburg hátában működő szövetségesre. Svédország, Lengyelország és Erdély (a bujdosókkal) látszottak a feladatra alkalmasnak. Svédország hosszas tárgyalások után rááll Brandenburg megtámadására, Lengyelországban pedig — francia támogatással — Sobieski jut a trónra. Így már kedvezőbb a helyzet, de Forbin-Janson, marseille-i püspök, XIV Lajos lengyelországi követe 1674 nyarán úgy látja, hogy „a Habsburg-birodalom ellen jelentős diverzió nem lehetséges a török és Apafi nélkül” (TRÓCSÁNYI, 164.) Sobieski és Forbin-Janson közös megegyezéssel Nicolas Beaumont drago nyos alezredest küldi Erdélybe, ahol az Telekivel tárgyal, majd novemberben visszatér megbízóihoz. 1675 januárjában folytatódik az akció, Sobieskiék ezúttal Giskit küldik Erdélybe. Apafi viszont azzal küldi vissza, hogy „küldjön Sobieski oly követet, akitől bővebbet érthet a franciák szándékairól” (TRÓCSÁNYI, 167.) Ennélfogva „Giskit február 11-én Javorovból újra útnak indítják, most már francia követtel, Roger Akakiával együtt.” (Uo.) Az erdélyiek s a bujdosók között ekkor feszülő ellentétek miatt a két követ csak márc. 19-e körül találkozik Telekivel, s további bonyodalmak, valamint Akakia betegsége és idős kora miatt csak áprilisban érkezik Fogarasba — Bethlen éppen emiatt zsörtölődik —, Apafi udvarába, ahol 1675. április 28-án létrejöhet a fogarasi szerződés: a „bujdosók és Franciaország első diplomáciai megállapodása.” (TRÓCSÁNYI, 169.) A kérdéshez lásd még HUDITA.
7. *csufos politia Követ Urtol elő napozza megh mikor iöjön ide* — Bethlen diplomáciai illetlenségnek tartja, hogy a követ jelöli meg a kihallgatás napját.
16. *mind Erdely mind magyar országh sok hazugh hirrel, frantzu büzzel el telik*
Bethlen itt a „frantzu bűz”, a bujakórral járó bűz jelentésávitelével, s a bűzt költ = hírbe hoz kontaminációjával él: a francia követ jelenléte keltette esetleges pletykákra, hazug hírek elterjedésének veszélyére figyelmeztet.
17. *Gyeröfi Uram mondá az imént hogy Urunk elő kegyemét akarja küldeni*

Lengyel országba. — Gyerőfi majd csak novemberben indul követségbe, a lengyel—török béke franciák által is sugallt közvetítésére.

Bethlennek ez év március 29-éről keltezett levelét idézi DEÁK, 1887., eredetije akkor Méhesen, gr. Béli Ákos levéltárában volt. Bethlen Miklós e missziójában azért bírálja Béli, mert az megtiltotta, hogy erdélyi ember Moldvába búzát vihessen eladni. Így a románok Havasalföldébe mennek búzáért, s ez a magyaroknak hátrányára szolgál. „Én ugyan ezeket így lenni nem hihetem — írja neki —, de ha uram valami vagyon benne, az istenért s maga becsületiért kérem Kdet, remediálja, ne nyissa meg a nyelvess emberek száját több-több calumniálkodásra. Azonban ne is tegyen Kd annyi kárt a hazának és hazafainak, mert tudja Kd aztán kiterjed, elébb megyen a gonosz mindnyájunk szomorúságára.”(DEÁK, 1887. 122.)

151.

Lelőhelye: OL Teleki cs. lt., Béli osztály, P 669, Nr. 22. A címzés kivételével autográf. Tekintetes Nemzetes Béli Pál Uramnak. (tituli.) Nekem kedves bizodalmas Uramnak Battyámnak eő kegyelminek adassék.

152.

Lelőhelye: OL P 1952, I. cs. I. tétel. Autográf. Kelte 1675 júniusának közepére tehető. Váradi Ferenc és Káli István kiváltásáról nem tesz említést az Önéletírásában; az úgy később bonyolódik, váratlan fordulatot vesz, ugyanis a váltságdíj kifizetése után Váradi nem engedí Bethlen kezébe bocsátani birtokait. L. a 210. sz. levelet.

153.

Lelőhelye: OL E 190, 27. cs. 283. Bethlen Pál kézírásával, Miklós aláírása autográf. Nehai Meltosagos Erdelyi Fejedelem Rakoczi György özvegyének Meltosagos Bathori Sophia Fejedelem Asszonnak eő Nganak, nekünk kgl's Asszonyunknak eő Nganak adassék.

Más kézzel: „Bethlen Uramek 5913 forint adossagot *praetendálnak*, de lasd mit replical nekik Udvezült Fejedelem Aszony Bath: Sophia” — a válasz azonban nem található ott. A hangnemből sejthető tartalma. E témát érinti a 104. és 128. sz. levelekben.

154.

Lelőhelye: OL, P 1238, 1675. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly Vramnak &c Tituli &c kedves bizodalmas Vramnak eő kegyemenek adassék.

3. *Az Frantziától várni jo ugian, de iobb leszen vala az Feydelemnek el külden az Papok intézese szérént valakit* — Bethlen álláspontja némileg eltér az Apafi—Teleki vonalétól: láthatóan nem sokat remél a fogarasi szerződés foganatosításától (XIV. Lajos nem is veszi komolyan a szerződés végrehajtását!), a francia pénzügyi segélytől. Félvén azonban a bujdosó hadak levélben jelzett széthullásától, vsz. ismét a protestáns fejedelmek segítségéért fordulna, sőt, mint a 155. sz. levélben jelzi, a követségre ő menne egy

lutheránus és egy kálvinista pap kíséretében. Azt hiszem, a papok „intézésén” ezt kell értenünk, jöllehet ez idő tájt történt Szelepcsényi közvetítő kísérlete is, amelyet Apafiék visszautasítottak. (L. TRÓCSÁNYI, 169.) Egészen pontosan azonban nem határozható meg eddigi ismereteink alapján a követség célja.

11. *Szepesi Pál*: nem sokkal korábban jött meg a portai tárgyalásokról.

155.

Lelőhelye: OL E 190, 27. cs. 283. A címzés kivételével autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály uramnak &c nekem kedves, bizadalmas uramnak adassék.

25. *de az melly Örménynek Cserei Györgyel leön peri* — A Bethlen-kiváltotta raboknak a sorsa vsz. annak az ügynek az utözöngéitől függ, amelyről még 1673. jún. 23-án ír Székely László Telekinek: „Cserei György uram levén valami rabokért kezes többig ezer tallérnál s aзи is fogja — ti. a tatár követ — sollicitálni.” (TML VI. 471.)

43. *Szines Tractat, ha tsak levelek altalis Csaki Hartyani altal az Betsi Udvarral* — Figyelemelterelő hadmozdulatnak látszik. Szelepcsényi után ugyanis most Spork és Hartyáni András szepesi kamarai tanácsos fordul Telekihez, hogy térítse vissza Lipót hűségére a bujdosókat. Apafi és Teleki válaszában a „testi s lelki szabadság megígérést” teszi meg a tárgyalás alapvető feltételének. Csáky László pedig ugyanezen év szeptemberének végén indul bécsi követségbe, de a „lelki szabadság” vonatkozásában dolgavégezetlenül tér meg. (L. TRÓCSÁNYI, 171.)

E Bethlen-levél igazi novuma titokzatosságában is újabb adalék a korszak történetéhez. Az akció beletartozik abba a diplomáciai kapcsolatfelvételsorozatba, melyet 1675 tavaszán kezdeményezett Erdély. Bethlen tevőleges szerepet játszott volna benne, készült a követségre, még egy év múlva is azzal az elképzeléssel lépett be börtöne előszobájába — Fogaras várába —, hogy a fejedelem őt a „magyar dolgok végett” küldi valahová, „talán Franciába” (Ö. I. 276.)

156.

Lelőhelye: OL E 190, 27. cs. 283. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uramnak &c. Tituli &c. kedves bizadalmas Uramnak eő knek adassék

17. *Az Kali István állapotjáról nekem Posta Mester Uram semmi levelet kezemhez nem adott* — Székely Lászlótól nem kapott iratokat a tatár fogságból kiszabadított Káli ügyében.

157.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 1. tétel. Autográf. Rajta Apafi kezétől: „Fiat. 11. Xbris 1675”

158.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 1. tétel. Autográf. Apafi kezével: „Törvény előttök. tarczák ahoz magokat 13 Xbri 1675”

3. *az én Rab Váradi Ferentzel valo dolgom véghett Ngdtis busittya Szeghedi György Uram — A váltságdíj fejében Bethlennek ígért Váradi-birtokkal kapcsolatos Szegedi György-féle próbálkozásról készült feljegyzés világosítja meg Bethlen sorait: „Mideönn Szeghedi Gyeörgy semmikeppen a Benyei Jozzághoz az akkori Feleséghe Kiralyfalvi Ferentzné, es az Arvak alkalmatosságával nem juthatott volna tselekedite azt, hogy az melly Teörök Szegheny Bethlen Farkassal ki jeött vala és Varadi Ferentzenn sok penzt kér vala, ennek alkalmatosságával Varadi Ferentzel eö ugy contrahalt, hogy tsak Varadi Ferentz én mellöllem állyon el, es a Benyei Jozzágot az eö pénzével en töllem valtsa ki, eö mind azt a penzt valamint én Varadi Ferentz szabadulására adttam le tészi, mind a Töröknek megh fizet, égjéb adossaghobol Varadi Ferentzet ki ménti, melly summa penzek osztán irassanak mind éggy penzigh a Bényei Jozzágra.” (Uo.)*

159.

Lelőhelye: OL P 1238, 1675. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uramnak &c Tituli &c Nekem kedves bizodalmas Uramnak adassek

13. *Prov. 20. W 16. — Vedd-el annak ruháját, a' ki kívül valóért kezes lött, és az idegenért vedd-el zálagát.*
16. *Frantzuz és Svet ellen valo gyözedelme Római Császárnak — A svéd—francia szövetséget, mely a brandenburgi—dán—holland szövetséges csapatokra támadott, a választófejedelem, a császár és a spanyol király hadai visszaverték.*
18. *felek szabásu Debretzen utánn Husztotis megh keresik — 1675. december 6-án Strassoldo kassai főkapitány csapataival elfoglalta Debrecen városát. (Vö. EOE XVI. 233—242.)*

160.

Lelőhelye: OL P 1238, 1676. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uramnak &c Tituli &c. Nekem kedves bizodalmas Uramnak adassek.

5. *Farkas Fábián: ekkor a bujdosók követe Apafinál.*
7. *Delon Uram Zusa Generál Vicéje — Delon Souches francia származású császári hadvezér mellett harcolt a török ellen a Felvidéken a 60-as években. Ott volt Balassi Imre fogságba vetésénél is; Bethlen megörökítette találkozásukat az Önéletírásban is: Divény alatt a németeket „egy Delon nevű gallus vice-colonellus commendírozta” s Bethlen majdnem párbajra kelt vele, mert a francia a nagy haszon reményében Balassi Bálintnak akarta megszerezni Imre levelesládáját. (I. 217.)*
17. *Zrinyi Peter alkalmatlanságával esett öis gyanuba — Azzal gyanúsították, hogy részt vett a Wesselényi-féle összeesküvésben.*

161.

Lelőhelye: OL P 1238, 1676. A címzést kivéve autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vramnak (cum pleno titulo) nekem kedves, bizadalmas Vramnak adassék. Közölve: TML VII. 208.

5. *én bona fide írom kydnek hogy semmit az dologhba nem tudok — Naláciék*

április 10-én értesítik Telekit, hogy valami készül — ellene is. Utalnak a két Bethlen aktív részvételére ez újabb praktikákban, s Bethlen Miklós e kérdésre válaszolja Telekinek, hogy ő semmit sem tud, konkrét vádat nem hallott ellene, jóllehet van némi „sibongás”. Érdekes, hogy itt Bethlen, bár látszólag igrékszik Teleki előtt a vádakat minél csekélyebbnek feltüntetni, mégis a tényleges közhangulatról számol be. Szinte szó szerint megegyezik az általa írtakkal annak a Macskási Boldizsárnak a levele, aki éppen riasztani, figyelmeztetni akarja Telekit: „Az sibongást Kegyelmednek jelentettem vala, értvén az gyűlés előtt is... Az az czél: Bánfi Dienes halálával semmi nemesi szabadság, semmi publicum helyre nem állott; idegen országokkal való egyezés, confederatio sem lehet, nevezet szerint Kegyelmed miá. Kegyelmed foveálja az magyarországiakat és hadra is Kegyelmed akarja vinni ez hazának lakosit...” stb. (TML VII. 207. 1676. ápr. 16.)

Már csak napok választják el Bethlen Miklóst a bebörtönzéstől, s a Teleki-levelezésben jól megfigyelhető, mint szorul körülötte a hurok.

1676. ápr. 5. Naláczai és Székely László írja Telekinek: „...az nyughatatlan s Isten nélkül való elmék újabb practikát forrolván ellenünk, veszedelmünkre igyekeznek és kígyó módra küvet fúnak ellenünk, mivel is igen sietnek, mivel az üdőt igen rövidnek tartják. Egynehányunk életét tették fel, úgy a fejedelmét is. Bizonyos jó akaróink megértvén a dolgot, postán küldtek ide hozzánk, az Istenért kérvén bennünket, megelőzésével ne mulassunk, mert bizony periculum in mora, hanem Kegyelmedet postán hívassuk bé és praeveniáljuk az dolgot.” (TML VII. 197.)

1676. ápr. 10. Naláczai Telekinek: „...tréfára nem vévén, siessen bejöni, mert már az a dolog közönséges. Daczó János is benne levén, maga kiadta magát...” (TML VII. 202.)

1676. ápr. 12. Naláczai és Székely már Bethlenék megnevezésével értesíti Telekit: „A dolgok és factiók homály nélkül valók, elhiggie Kegyelmed. Vén János is ide jött vala. Farkas bőrét, de szőrét párducz torkosságát nem változtatja. Canis pater, canis et filius...” — születik meg a Bethlen Miklósról vonatkozó félig-burkolt utalás, amit ő is említ az Önéletírásban: „Canis pater, canis filius. Ezen szókkal írta ezt Székely László Naláczival együtt azon egy levélben, melynek authora, concipista és scribája volt Székely László; szegény együgyű komám, és úgy tudtam jóakaróm, Naláczai csak subscribálta. Nékem pedig azután esztendővel, hogy megszabadultam, mindjárt Szent-Péteren, a maga házánál az originált adta kezembe és az egész átkozott dolgot kibeszéllette Teleki, mint vették őtet azzal és több sok levéllel bé Kövərből.” (I. 271.) (Nalácziei levele: TML VII. 204.)

Mint az idézett részek egybevetéséből látható, az Önéletírás itt sem tér el a korabeli dokumentumok tanúvallomásától.

Bethlen János és fia közötti viszonyt vizsgálva azonban azt kell észlelnünk, hogy az az 1673-as kutyfalvi osztozás után megromlott, s aligha alkalmas egy közös összeesküvés létrehozására. Éppen a bebörtönzést követő napokból maradt fenn Bethlen János fiát dorgáló levele:

Boldogtalan Fiu!

Az én Istenemnek ennyi sok rendbeli Atyai látogatási között, midőn ő Felsőghe az mostani tsudás világnak mint egy tsúfjává tett, s egyszersmind bokros sullyos nyavallyákkal naponként készítget az én végemre, elvévén az te leveledet s belé tekintvén, haszontalanul kezdék magamnak hizelkedni,

látván írásodban oly alázatos szollásoknak formáját, az mellyekből én igen boldogtalan Apa hozzám való megh térésednek és eddigh való számtalan fortélyoskodásid után megh szelidülésednek jeleit ighirem vala magamnak, melyet vajha az én Istenem enged vala látnom, ugy teczik minden busulásimnak nagyob részétől üressedem megh velle, s mint a tékozló Fiunak megbánodot Attya örömmel fogadlak vala ighaz megtérésed által az én Atyai szivemnek ölében, semminek tartván egyéb akadalyimat az mellyeket az én Istenem és jámbor Uram kegyelmességhe naponként megh enyhitt igasságotat is napfényre hozza. De mit mondgyak? eléb eléb menvén levelednek olvasásában látom ighen szép szókkal való kérésedet az megh egyezésre; de ellenben tsak egy szót sem látok, mellyben czéloznál arra, hogy az mely Istenes igazítás három beczületes Fő emberek jelenlétében Kuttyfálván ment vala véghez ti köztetek, én gyermekim között és Feleségem között, annak megh állója akarnál lenni.

Ha Istened vagyon, tekints belé igasságossan az dologban, valami édes Atyámról, Anyámról, Atyámfiairól, ighaz vérség szerint reám szállott jószág, nem többet, hanem tsak egy ház helyet adtam é affélet az te károssal abban az végezésben vagy Feleségemnek, vagy neveletlen kis fiamnak; illyent igazán nem mondhacz, hanem az mint annakutánna való sok szavaid és tselekedeteid megh mutatták, károsnak magadat lenni praetendaltad abból, hogy az ő jószágon kívül az mely jószágokat Isten kezemben adott, Feleségemnek és kissze gyermekemnek többet kedveztem volna azokból mint sem teneked. Voltak haszontalan fortély fogásid; mellyeknek sem füle, sem farka; de mindenek felett való durczáskodásodnak ez volt fortélyos czélja; száma nélkül ment az én szakállamon az én könnyhullatásom ez mostani hosszas halálos betegségemben te miattad ebben az matériában. Nem is látok sem Feleségemnek sem gyermekemnek jövődöbéli securitást szines szókkal irt leveledben, mind addigh valameddiglen nem kötelezed magadat ennek az lator czélodnak leghagyására, és az megh emlitet s Kuttyfálván végben ment conclusomoknak örökös megh állására, mely dologra akkor is ighen kötelezted magadat; de végezésemnek mesterséges bontogatója voltal, s vagy ma is. Valamigh ez megh nem leszen, nekem ne irkály, firkály, mert olyanné tartom, mint ha bolod [!] ember gyanánt jágyzanál tsak vellem; nem is kívánom látni szines magad ajánló leveledet, öregbitője és nem tsendesbitője vagy az illyen munkáiddal bántodásimnak. Azt hiszem, valahogy ez az rajtad esett boldogtalanságh felserkenti fortélyos elmédet; minden embereknek nevétségére nem igyekezel olyan regulát szabni énnékem, hogy tsak egyedül nekem ne legyen szabad de propriis meis dequisitis dispositionem facere, de mégh eddigh valóban távul jársz az igaz czéltől. Irkálással veled nem perlődöm, kívánom Isten az ő szent lelke által serkentesen ugy fel, hogy Istenednek, édes hazádnak s Uradnak lehes hasznos, nekem nem szóval, hanem valósággal jámbor Fiam.

Datum in Keresd 6. May. Anno 1676.

Megh szomorodott beteges vén Apád
Bethlen János

(Másolata: OL P 1952, 3. cs. Közölve: LUKINICH, é. n. 269.)
E levél az elhidegülés beszédes bizonyítéka. (Vö. Ö. I. 238.)

Lelőhelye: OL P 1238, 1676. Autográf. Az én bizodalmas Uraimnak Tekintetes Nemzeti Teleki Mihály, Nalatzai Istvan és Szekely László Urameknak eö kegyemeknek adasdek. 1676. április 23-án este 7 és 8 óra között vetették fogságba Bethlen Miklóst és Béli Pált. Az itt közölt levél bizonyára még ugyanezen estén kelt, Cserei János vicekapitány házában. Noha erről Bethlen nem tesz említést, az Önéletírás szerint csak másnap küldte Csereit, hogy beszélje rá Telekit, Kapyt, Rhédeyt, legyenek vele szemben. A 163. sz. levélből azonban — mely nyilvánvalóan egy nappal a lefogatás után kelt — az derül ki, hogy már az „estve is” kérte őket a találkozóra. (Bár, az is bonyolultabbá teszi a helyzet elemzését s levél datálásának pontos meghatározását, hogy a címzettek csak részben azonosak!)

21. *kgd ellen tanátsot tartottak, és veghezest veghezettek* — Bethlen kitünő memóriájára vall, hogy három évtized múltán is ugyanezekkel a — bizonyára bibliai fogantatású, l. a 31. zsoltárt — szavakkal képes reprodukálni Teleki levelét: „Fogarasba menő útjából ír nékem Teleki, hogy ő róla tanácsot tartottak, véghezest végeztek, hanem Isten s egymáshoz való kötelességünkre kér, tudósítsam. Én írák, hogy én bizony semmit sem tudok...” (Ö. I. 276.) Ez utóbbi félmondata az itt közölt 161. sz. levélre vonatkozhat. Elfogatásuk napján Apafi az alábbi körlevélben összegzi azt, amit valószínűleg Paskó és Daczó, illetve Telekiék hozhattak tudomására: hogy miért is tartóztatták le: „Mü Apafi Mihály Erdélyországának fejedelme, Magyarország hozzá tartozó részeinek ura és székelyek ispánja, adjuk tudokra mindeneknek az [kiknek] illik ez levelünknek rendiben, hogy midön vádoltattak volna előttünk tekintetes nemzeti Bethlen János, Béli Pál és Bethlen Miklós uraimék bizonyosan, személyünk, fejedelmi méltóságunk, becüsletes hiveink feles személyek ellen való feltett bizonyos veszedelmekre czélözö dolgokkal, arra nézve magunk, hiveink veszedelmét, hazánknek romlását el akarván távoztatunk, meg kellett fogatnunk, tartóztatnunk.” (EOE XVI. 276.) Két nappal később: „Sok időktől fogvást alattomban forgó nyughatatlanságok ellenünk s fejedelemségünk ellen nap fényre jöven világosan, kéntelenítettünk arra lépni, hogy a közönséges gonoszt és az haza s magunk veszedelmét megelőznünk: arra nézve Béli Pált és Bethlen Miklóst megfogattuk, lévén oly dolgok fenn, melyek haladást semmiképpen nem szenvedhetek.” (EOE XVI. 276.)

E Bethlen-levél frazeológiájának utóéletéhez hozzátartozhat Cserei Mihály feljegyzéseinek egy sora. Cserei tudnillik gyermekkorában — a foglyokat őriző Cserei János fiaként — akár Bethlen saját szájából hallhatta annak szavait ártatlansága jellemzésére. Talán azt ismétli, visszhangozza feljegyzéseiben: „Nem vala sem Béli Pálnak, sem Bethlen Miklósnak annyi vétke is akkor, mint a mai született gyermeknek, azt maga is tudta jól Teleki Mihály és több társai.” (KAZINCZY, 88. hasáb.)

Ha idéztük Cserei véleményét Bethlen ártatlanságát illetően, akkor érdemes azt is megnéznünk, hogy *szerte* mi volt Bethlen része a Béli-ügyben, s mi volt bebörtönzésének tulajdonképpen oka: „Bethlen Miklós még akkor ifju ember vala ugyan, élvén az atyja, az öreg Bethlen János, de már is nagy tekintetben vala az egész ország előtt az ő nagy tudományaért s eszeért és sok országokban való járásaért s experientiájaért; kinek is nagy elméjé Teleki Mihály látván, s megértvén azt is, hogy mind Bethlen János, mind a fia Bethlen Miklós Béli Pálnak kedves emberei volnának, és gyakorta az ország gyűlésében, kivált mikor a magyarországi causa előfordulna, melyet Teleki Mihály igyekezék vala promoteálni, Bethlen János és Bethlen Miklós

bölcs discursusokkal s voxokkal az egész ország elmejét a magok tevezésére hajtának; járulván az is hozzája, hogy a több Bethlen urak is, noha egy familiából valók volnának, Bethlen Miklóst gyűlölnék, melyre maga is szolgálata alkalmatosságot, mert a maga nagy elmejét kelletlenül inkább becsülvén s másokkal is becsületetni akarván, a több Bethlen fiakot, kiknek esze nem érkezik vala a Bethlen Miklós elmejéhez, contemnálja vala; azért elvégzék, hogy Bethlen Miklóst is Béli Pállal együtt megejték.” (Uo.)

Feltűnően egyezik az idézet magva Bethlen Teleki-elemzésével: „...és hogy sokszor az ország között nem vagyok az ő voksan, sőt discursusommal néha úgy is esik a dolog, hogy sokan az én voksomra állván, az praevaleál, (mely néha, de igen ritkán esett) és ezt ő elméjével et consequenter becsületi és autoritásával való versfutásnak, aemulatio és despectusnak tartja. Maga is kifakaszotta, kivált idehátrább, és az ország között voksolásomért dehonestált. melyről suo loco et tempore.” (Ö. I. 311.) A Cserei-idézet is alátámasztja azt a vélekedésemet, hogy az eltérő külpolitikai orientáció lehetett a Teleki—Bethlen ellentét egyik alapvető forrása.

163.

Lelőhelye: OL P 1238, 1676. Autográf. Az Urak Kapy György Redei Ferentz Teleki Mihály és Nalati Istvan Urameknak &c Nekem kedves bizodalmas Uraimnak adassek. A „Datzo és Pasko Uramek teghnap Urunk eő Naga meltoságos szavával azt mondák” utalásból 1676. ápr. 24-re tehető kelte.

E levelére kaphatta Bethlen a címzettektől azt a választ, mely szerint: „...a fejedelemtől való féltekben nem lehetnek nyilván szemben vélem, hanem a Cserei szállása pitvarába szolga nélkül le jövének, és ott beszélének vélem.” (Ö. I. 278.)

164.

Lelőhelye: OL P 1238, 1676. Autográf. Cn. Feltehetőleg az előző két levél címzettjeihez íródott ez a levél is. Dátuma Paskóék „tegnap előtt” tett kijelentésére való hivatkozásból következtetve: 1676. ápr. 25.

23. *hogy annak az hitván Tisztnek alkalmatosságával valamit zavartam volna* — Az udvarhelyszéki főkapitányi tisztségére gondol; valószínű önkéntes lemondásától függetlenül is megfosztanak hivatalától; Bethlen Gergely kapja meg a fejedelemtől.

33. *énnékem az Tavalgy Feyervari gyülestől foghva, seőt megh talám az előttis derek hitelem eő kegyeménél nem volt.* — Az Önéletírás I. 272—274. oldalain érinti Bethlen a Bélihez fűződő kapcsolatának ellentmondásait, melyek egy korábbi eredetű hatalmi-jogi vitából fakadtak. Az itt említett gyűlésen Béli úgy vélekedett, hogy Bethlen Miklós kezdeményezte az ő jogainak megnyirbálását, emiatt neheztelt rá — ugyanakkor a Bethlen-Béli pártegység megbomlását jelzi az is, hogy ekkor már Bethlen János is „rettenetesen invehál” a gyakran önkényeskedő főúr ellen. Béli azonban annyira mégis bizalmába fogadta Bethlen Miklóst, hogy az országgyűlés ideje alatt annak tudomására hozta balsejtelmét, miszerint liga készül ellene.

A levélből — több olvasati hibával — részleteket közöl: DEÁK, 1887. 143. Kommentárjában azt a következtetést vonja le, hogy Bethlen az önéletírásában megmásította

a valóságot: ugyanis a levél szerint Paskóék az elfogatáskor már közölték vele a vádakat, holott az önéletírásában, mikor Paskóéktól a letartóztatás oka iránt érdeklődik, azt a választ kapta: „Mű nem tudjuk, az urak megmondják.” S csak másnap Cserei által tudja meg az igazi okot Telekiéktől.

Véleményem szerint itt nem hamisításról van szó, hanem — az emlékek összerosódásán kívül — inkább arról, hogy Paskóék csak általánosságban beszéltek, konkrétumok nélkül, aminthogy az Apafi-féle körlevél — s tegyük hozzá, a részletes kivizsgálás! — sem tud konkrét vádakat felhozni ellenük.

Fontosabbnak tartom a lelkiismeret-tisztaság motívumra felhívni a figyelmet, amely a levéllel egybehangzólag előkerül az Önéletírásban is. Ott azt írja, ha a lelkiismeret vádolta volna, akár meg is szökhett volna még Fogarásból is (I. 277.); itt pedig azzal mutatja meg lelkiismerete feddhetetlenségét, hogy ha tudtára hozták volna a vádakat az udvarba hívó levéllel, akkor is, annál inkább is odament volna. Nem véletlenül utal Bethlen a Bánffy-ügy következményeire e letartóztatása kapcsán és okán: a közvélemény szerint is a benne vállalt aktív szerep idézhette elő bukását. Pápai Páriz Ferenc 1676. nov. 5-én értesíti Heidegger és Svicer svájci professzorokat. Bethlen János és fia, „Bethlen Miklós főkapitány fogolyként őriztetnek, hogy miért, bizonyosan még nem tudható. Sokan úgy gondolják, azért, mert kiváltképpen ők voltak fő okai Bánfi gróf, múlt évi, mint mostanság vélik, ártatlanul történt kivégzésének.” (PÁPAI PÁRIZ, 411.)

165.

Lelőhelye: OL P 1238, 1676. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vramnak &c Tituli &c. Nekem kedves bizodalmas Vramnak adassek.
Közölve: TML VII. 221.

A raboktól a levélírást ekkor még nem tiltották el, Bethlen Miklós igyekezett legalább így tartani a kapcsolatot a külvilággal: gazdaságát irányította, kiszabadulásán munkálódott, pert folytatott birtokai védelmében. Haller János 1676. máj. 14-i levelében jelzi ezt Telekinek: „Ügy hallom, nyughatatlan rab Bethlen Miklós uram Fogarásban. Szolgái levelei nem igen szűnnek. Az székelység supplicálni akarja urunkat Béli uram állapotja felől; talám fogják is kérni kezességeken. Már micsodás leszen az válasz, nem tudom.” (Másolata: MTAK Kézirattára, Ms. 4934.)

166.

Lelőhelye: OL P 1238, 1676. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uramnak &c Tituli &c. Nekem kedves bizodalmas Uramnak eő kegyemenek adassék
Közölve: TML VII. 236.

16. *Mert Uram én kgdnek mind amaz in Anno 1665. (.iusson eszébe kgdnek Szent Miklosonn.) mind annak utánna én hozzám sokszor ighirt, és mutatott io akarattyára neze — Nem 1665-ben, hanem 1666-ban tettek egymásnak esküt Telekivel, az Önéletírásban sem mulasztja el megjegyezni: „...hűtet is adtunk volt még in anno 1666. az állandó barátságról egymásnak...” (I. 244.) Ez a szövetséglevél valóban létezett, eredetije is fennmaradt az OL P 658, 2. cs. 440. jelzet alatt. Szövege a következő:*

Mű T. T. mind kettenn ma holnap az Isten szine eleibe menendő gyarlo bünös emberek, megh ismervenn azt, hogy a Satannak Isten itiletiböl valo ránk bostattatása es az emberek haszontalan Informatioi által köztünk

eddigh gyakroltatott idegensegh es egyenetlensegh *Istennnek* eö *Felsegenek* nem kedves nem dütsösseges. Edes hazanknak es *Ecclesianknak* nem epületes, söt minden jamboroknak botrankozására valo. Magunknak es Hazainknak nem hasznos, söt karos es kárhoyatos, avval a lelekkel azert mellyel *Isten* előtt kivannank megh allani, tökelttük el magunkba, hogy azt az egyenetlenseghet közzülünk *egeszzen* ki irtsuk, mind két részről eddigh eshetett hibakot egymasnak syncere *absque* omni reserva megh engeddyük söt azoknak botsanattyat *Istentől* szivessen kerjük; minden idegenseget rancort vagy vindictat el tauoztassunk egymas gonoszat sem magunk személyébe sem egymas maradékiba soha sem keressük, söt mind[en] hazankat es keresztyen vallasunkat illető dolgokba minden *aemulatio Irridia Malitia* nélkül szivessenn megh eggyezünk. Egymas tisztessages es Igassagos dolgainniss egymasnak *nem* akadallya hanem igaz keresztyeni szeretettel valo segede leszünk. Ha mellyikünk *Isten* tetzeseből az eltebe hatrabb marad hasonlokeppen egymas maradékinak minden Igassagos ügyébe bajaba io lelki ismerettel, tellyes tehettseggel es buzgosaggal valo oltalmi leszünk. Mind ezekről es egyeb keresztyen Atyaifitol varhato dolgokrol *assecurallyuk* egymast igaz keresztyeni hitünk, es minden emberseges emberek előtt valo betsületünk el veszese alatt, mellyet a mint megh allunk, ugy segittsen *Isten* es ugy addgia lelkünk üdvesseget. Amen. Amen. Deus

26. Bethlen Miklós kézírása. Rajta más kézzel: Bethlen Miklós Uram írása ez. az *mint minap Szent Miklosrolis* megh *irtam* valo hogy bizony *semmi* *kgd* veszedelmére valo *dologhbann* hires részes es tanátsos *nem* vagyok — L. a 161. sz. levelet.
43. *Prov. 15. W 17.* — Helyesen: *Prov. 17. v. 15.*: A' ki megigazítja a' bünöst, es kárhoyzatja az igazat; utálatos az URnak egyaránt mind a' kettő.
52. *Szent Pal Gal. 5. W 15.* — Hogyha egymást marjátok es elnyelitek, meglásátok, hogy viszontag egymástól meg ne emésztesetek.
63. *Ugy se gondolkoztek* *kgd*, hogy *ne talám foghságomat* *kgdnek* *tulaydonittom* — Ezt az Önéletírásban is elismeri, némi módosító kitétel: „... a mű fogságunknak, ha authora *nem* volt is, de *consentiált*”. (I. 275.)
77. *Ecclesiast. 11. 1. 2.* — Vessed a' te kenyeredet a' víz mellett; mert sok napok múlva megtaláloed azt. Adj részt hétnek avagy nyöltznakis, mert *nem* tudod mitsoda veszedelem következik a' földre.

167.

Lelőhelye: OL P 1238, 1676. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly Uramnak. &c Tituli &c Nékem kedves bizodalmas Uramnak adassek.

Közölve: TML VII. 249.

Akik Bethlenéket börtönbe juttatták, *nem* szívesen hallanának szabadulásuk híreről — folytatják az aknamunkát. Haller János 1676. jún. 4-én kelt levele szerint: „Petki János uramtól izente Mikes Kelemen uram onnat, hogy *nem* szerencsés Béli uramt Fogarasban tartani. Az ott való kapitány mindennap vagy az Béli, vagy Betlen uram asztalánál vagyon ebéden, vacsorán. Valameddig pedig abban a várban, úgy mint székely atyafiak szomszédjában, leszen az a rab, addig ellene semmit sem vullanak; de mihelyt onnat elébb kelne, annyit mondanának, hogy *nem* is gondolnák az emberek. Így pedig szüntelen félnek attól, hogy maholnap szabadulások leszen es annál

is jobban az nyakokra ültetik őket. Horvát Kozma uram is volt nálam. Ő kegyelme még itilőmester uramnál is keményebb ítélletlél vagyron; egyszóval elbocsájtásokat nem jóvallhatja. Én ilyet eleget írhatnak; erről eleget érthet Kegyelmed. Azon az úton semmit félni nem kell, mert nem sok ember szakasztja csak álmát is meg az miatt; csak a kívántatik, hogy az elkezdett dolgot jó formában kövessék, mert a nélkül az igazság is roszzá válik.” (Másolata: MTAK Kéziratára, Ms. 4934.)

Cserei János fogarasi alkaptánynak még 1676. október 23-án is mentegetőznie kell a rabokkal szemben tanusított elnéző magatartása miatt: azzal vádolják, hogy nem vigyázott kellőképpen, elég szigorral a rabokra, „...holott kötelességünk szerint az rab urak körül való vigyázásban oly szorgalmatosan munkálkodtunk, hogy semmi hiba eddig abban nem volt.” (EOE XVI. 300.) Béli aajtáját Apafi udvari káplárja örzi tizedmagával, az ablakát magyar gyalog éjjel-nappal vizsgálja. „Az Bethlen Miklós uram aajtáját egy német és egy gyalog” örzi. (EOE XVI. 300.) Cserei még számos egyéb óvintézkedésről is beszámol.

Az Őnéletírás alapján költői túlzásnak, szánalomkeltő fogásnak minősülhet, hogy Bethleneket életveszély is fenyegette fogarasi rabságuk idején. (I. 281.) Ám Baló László 1676. jún. 4-i levele visszaigazolja ezt az állítását is: „Az este, Uram, mezőről megjövén ő nagysága s holmi pereszleni és fogarasi alkalmatlanságokat megértvén, annyira vala az dolog, asszonyunkkal ő nagyságával nehezen tudtuk lecsendesíteni, parancsolat nem iraték Fogarasban: csak végezzék ki őket etc.” (TML VII. 253.)

168.

Lezőhelye: OL P 658, 2. cs. 371. Autográf. Tekintetes Nemzetes üdösbik Kun Istvan uramnak (tituli &c) nekem jo akaro Apam uramnak adassék.

12. *tsak mint a Kotsist le vészik, el nyuutyák, s-megh fel teszik* — Bizonyára arra utal e szózással, ahogy a közrendű emberek perét el szokták nyújtani; kékis az igazságszolgáztatás.

Ez évből jelenleg nem áll rendelkezésünkre későbbi levél, bár Bethlen még jónéhány-szor kopogtathatott segélykérő írásaival jóakaróinál. 1676. nov. 18-án mutatkoznak az enyhülés jelei először. Teleki értesíti Nemes Jánost: „Én az rabok dolgából sokat beszéltem Daniel István, Keresztesi uramékkal. Megmondottam ő kegyelmeknek, mindenekfelett Kegyelmed és komám Sárpataki uram tetszésével éljenek. Az vállatás ha el talált mulni, bajos ugyan, de hiszem abból is kilátszik. De hogysem rosszabb következék, ha keveset halad is szabadulásuk, nem jobb-e? Mert higye meg, megsza-badulnak nemsokára. Azomban a szegény Bethlen Miklós dolgát együvé ne tegyék a Béli uraméval.” (TML VII. 307.) — Vagyis Bethlen számlájára — ekkor már bizonyos — nem sokat tudnak felróni.

Az 1676. nov. 23-án megnyílt országgyűlésen a rendek — a foglyok feleségének jelenlétében — szorgalmazzák a fejedelelemnél a rabok ügyének kivizsgálását. Apafi ígérletet is tesz a gyors rendezésre, de ígérletét nem váltja valóra.

169.

Lezőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uramnak &c Tituli &c Nekem kedves bizodalmas Uramnak adassek

Dátuma: rabságának tizedik hónapjában írta, vagyis 1677 februárjában.

4. *Az kygd izenetit és io intimatioját az széghény feleséghe megmondá* —

A szövegösszefüggésből arra lehet következtetni, hogy Teleki értesítette Kun Ilona révén Bethlent dolgai jóra fordulásáról.

7. *Pro. 13 W 12.* — A' halogatott reménység beteggé tézsi az elmét; és *mint* az életnek fája, a' megadatott kívánság.
18. *Matth. 10. 41. 42.* — A' ki befogadja a' Prófétát Próféta nevébe, a' Próféta jutalmát vészi; és a' ki az igazat befogadja igaznak nevébe, az igaznak jutalmát vészi. Es a' ki italt ad egynek e' kitsínyek közzül tsak egy pohár hideg vizet tanítványnak nevébe; bizony mondom néktek, nem vesztí- el annak jutalmát.
27. *eztis az én kgdhez valo eghézszz confidentiam jelenek tarthattya bizvást kgd* — Ezt a levelét tehát titokban juttatta el Kun Ilona Telekihez, így valóban teljes bizalmának a záloga; Önéletírásában is említi, hogy rabsága 6—7. hetében eltitolták tőle a levélírást. (I. 280.) Lopva juttatta ki leveleit.

Teleki nagy igyekezettel vett részt kiszabadításukban, Haller János 1677. márc. 13-i leveléből is kiviláglik: „Úgy látom, hogy urunk előtt csak oly gyengén vagyom az Béli uram állapotja, hogy ha derekas ellensége találkozik, nem nagy munkával elbontja, az mit épített volt is Kegyelmed; hanem az Betlen Miklós uram dolgát látom könnyebben lenni.” (TML VII. 340.)

A kiszabadítási manőver alap gondolata az lehetett, hogy igyekeztek Bethlen sorsát leválasztani Béliéről, azonban ez nem járt teljes sikerrel. Teleki, már a kiszabadulásuk után, mondta is Béliének, hogy Bethlen három hónappal korábban szabadulhatt volna, csak Béliére való tekintettel tartották őt is fogva.

Inczédi Mihály naplója megörökítette a szabadon bocsátásuk hírére fogadó közhangulatot. 1677. márc. 31-én jegyzi fel: „Bocsátotta el urunk ő nga a rab urakat, Béli Pál és Bethlen Miklós uramékat, kiváltképen asszonyunk ő nga s Teleki Mihály uram törekedésére, kin az egész ország örvendezett némelyeken kívül, kik szomorú füllet hallották. Istennek neve dicsértessék, hogy az igazságot napfényre hozta.” (THALY, 556.)

„Bocsátottak el in anno 1677. ultima martii tízezer tallér kezesség és erős reverzális alatt, mely reverzalist ez az ifjú Apafi fejedelem adott nekem vissza nemrégén, a leveleim között vagyom.” (Ö. I. 283.) (Ezt a reverzális-eredetit nem sikerült fellelni, viszont az OL P 659, 11. cs. 285/3 (r/1—r/2—r/3) jelzete alatt együttesen megtalálható Béli Pál, Bethlen János és Miklós kezeslevelének talán a fogalmazványa, nem autográf. Bethlen Miklós reverzálisán a 4. pont át van húzva. Aláírások nincsenek.)

[Bethlen Miklós kezeslevele szabadulásakor:]

En Betlen Miklós, adom tudtára mindeneknek az kiknek illik ez Levelemnek rendiben, hogy mivel ennek előtte valo üdőkben, estem vólt az mi kgl's Urunknak ő Naganak nehézségiben, melly miatt mind ez ideig rabságotis viseltem, és abból nem külömben, hanem az ő Naga kgl'sége által, es becsületes ide aláb emlitendő hiveinek törekedések által, lehetett szabadulásom, ez Levélben fell tett Conditioik alatt.

1. Hogy soha se az mi kgl's Urunknak, ez hazának, es ő Naga hiveinek ártalmokra, becstelenségekre, károokra czélozó boszszú álló dólgokkal meg nem bántom, most vagy jövendőben, magam vagy mások által, magokat, vagy maradékjokat semmi szín és praetextus alatt, azoknak kikhez gyanakodnám is hogy vádoltak sem egy szer sem maszszor becstelenségekre, romlasokra nem czélozok sem Törvénnyel sem semmi nemü ki gondolható úton modakon.

2. A mi kgl's Urunk es ez haza előtt, senkit semmi ki gondolható úton és módon, nem vádlok,

3. Ha mit Urunk, hazánk, ő Naga hivei romlásokra ártalmokra értenék ő Naga belsőb hiveinek értékre adom.

⟨4. Ha kik Jóságimban Inquisitioknak peragaltatására vagy Inventálásra s más egyéb dolgok végettis expediciáltak, azoknak semmi úton, es modon ártalmokra, bántodásokra nem czélozok;⟩

5. Ezen Reversálisomnak el bontásában, kézhez vételébe, *sem magam, sem* mások által, semmi úton módon, nem igyekezem.

6. Az melly Tisztemet pedig ő Naga el vette s masnak conferálta, annak rehabeálásában, sem magam sem mások által nem munkalkodom. Uram vagy hazam előtt. Bizonyossá tévén ut in reliquo mint az Bélij Uram Reversalissaban vagyon in omnibus.

Hogy kiszabadulásuk dátuma mennyire esetleges volt, s a fejedelmi önkénytől, hangulattól függött, arról Thököly Imre naplófeljegyzése tanúskodik. 1677. márc. 31-én, szerdán írja diáriumába: „Ma is munkával és egyéb követek expeditióját néző foglalatossággal töltök az időt, de részemről, és kivált az erdélyi urak részéről az urak szabadulásokban való mesterkedéssel; az mint hogy Isten kegyelmiből mindaddig szólánk ő nagyságának, hogy nemcsak megírte, de vacsora tájban az rabházból mind *Béli Pál*, s mind *Bethlen Miklós* uramékat városon levő szállásokra kiis bocsátotta bizonyos ezerekből álló kezesség alatt.” (TORMA, 26.)

170.

Lelőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uramnak. &c Nékem kedves bizodalmas Uramnak adassek.

Közölve: TML VII. 348.

10. *Hol és mikor lehetek én kgd megh bántodása nélkül kgdel szembe* — Bethlen hűsvétkor ment Telekihez Szentpéterre, s három napig tartózkodott nála. Teleki ekkor mutatta meg neki az összes öt vádló levelek eredetijét. Ezekből tudta meg, hogyan készítették elő Székelyék a megvádolását. (Vö. Ö. I. 286.)
16. *Udvarhoz valo ménésemet mikor és hova jovallyá kgd* — Bethlen egy „supplicatio által” megkereste a fejedelmet, hogy mikor és hol köszönheti meg személyesen a fejedelmi gráciát, s arra volt ez a levélben is idézett kitétel a válasz, ami bekerült az Ónéletírásba is: „Más házunknál jó szívvvel látjuk ő kegyelmét.” (I. 284—285.) Végül Gyulafehérváron fogadta Bethlent.

171.

Lelőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vramnak &c Tituli &c. Nékem kedves bizodalmas Uramnak eő kegyemenek adassek.

Közölve: TML VII. 363.

12. *mert a ket Öregh Gárgyán már szinte eleghet udvaroskodik* — Bethlen Miklós eleddig még nem találkozott Apafival a kiszabadulása óta, Bethlen János udvarba menetelének dátumáról nincs pontos adatom, de Béli már május 4-én Porumbákon tartózkodik, „szolgai kötelességemnek alázatossággal való bemutatásával”. (TML VII. 359.) Rájuk céloz a levélben.
13. *Doctorrais van szükségem* — Pápai Páriz Ferencet vitte magával Gyógyra, aki „purgatiót adott és eret vágatott rajtam” a kezdődő gutaütés ellen. (Ö. I. 286—287.)

18. *az én falus felem Atyamfia: Bethlen Farkas.*
35. *Tsernátoni vram mondá kednek égyg izenetit* — Szabadulása után — minden korábbi fogadalma ellenére — azonnal a politikai élet tényezője kíván lenni, igazi *homo politicusként*, ha nem viselkedik is mindig „politikusán”. A 174. és 176. sz. levelekből sejthető a Csernátoni-féle üzenet: Teledi Bethlen publicisztikai jártasságát és készségét szeretné felhasználni, s Erdélynek a magyarországi bujdosók melletti állásfoglalását ország-világ előtt megideologizáltatni.

172.

Lelőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vramnak. &c Tituli &c. Nekem kedves bizodalmas Vramnak adassek.
Közölve: TML VII. 366.

173.

Lelőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vramnak &c Tituli &c. Nékem kedves bizodalmas Vramnak eö kegyemenek adassek.
Közölve: TML VII. 380.

13. *Koppáni vatsorát nem tsinálók* Gergely olvasata itt „cseppnyi vacsorát” ami egészen bizonyos, hogy helytelen olvasat, a kontextus sem engedi meg. Talán korabeli szólást rejt magában, a bőséges lakomat szimbolizálva, de pontos jelentését nem sikerült kideríteni. Kérdés, nem vált-e a korban szállóigévé e mondás: emlékezetben tartva Bánffy Dénes koppándi felveretését?
16. *talam nélkül merem mondani* — Azaz bizonyosan.
17. *eösztöver bárányu széghény ház* — Ez is korabeli szólást őriz: Székelyhídi Mihály Teleki Sándorhoz 1729. aug. 3-án írt levele szerint „szegény háztól nem kövér, hanem tsak ösztöver bárány telhetik ki.” (OL P 658, 12. cs. 2832 — 2909. Külföldön tanuló erdélyi diákok levelei.)

174.

Lelőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf, kivéve a címzést. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uramnak. &c Tituli. &c. Nekem kedves bizodalmas Uramnak adassék.
Közölve: TML VII. 381.

175.

Lelőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uramnak &c Tituli &c. Nekem kedves bizodalmas Uramnak eö kegyemenek adassek.

5. *hogy concipialnék valami írást* — Lásd a 171. sz. levél jegyzetét, illetve a 177. sz. levelet. Teledi szeretné mintegy kiáltvánnyal is igazolni fegyverfogását a bujdosók mellett; az írás végül is nem készül el, Bethlen fölöslegesnek tartja, szerinte most már nem tollal, hanem fegyverrel kell az ügyet védelmezni.
24. *Faigel Péter Uram, vagy Apátzai Thamás Uram mind ezekben sokat conferál-hatna* — Mint e kötet bevezetőjének A Bethlennek tulajdonított röpiratok

szerzőségéről c. fejezetében esett már róla szó, Bethlen körül bizonyára működött egy értelmiségi kör, amely a kor-szabta publicisztikai tevékenység egy részét magára vállalta (röpiratok, levelezés stb.)

Apáczai Tamás neve azért merülhetett fel Bethlen terveiben, mert ő vitte követségben a nagyvezérhez Apafi 1671 szeptemberében kelt levelét, melyben a Magyarországra kitámadás jóváhagyását sürgeti, s beszámol a magyarországi sanyargatásokról, vallásüldözésről, templomfoglalásokról. A részletek szóbeli előterjesztése Apáczaira volt bízva, így alaposan ismerhette az ügyet. (SZILÁGYI, 1867, 433.)

29. *azt az Austriaca Austeritást refutalták* — Lásd a Bethlennek tulajdonított röpiratok szerzőségéről c., e kötet bevezetőjében olvasható tanulmány 8. jegyzetét.
31. *az mint az Austeritásba folio penultimo az vagyon írva, toties immunis Statuum Regni in suum Regem insurrectio <esse posset> etiam armata esse posset* — A nyilvánvaló utalás az Aranybulla ellenállási záradékára valóban nem szó szerinti hivatkozás, így árthat az ügynek.
41. *kgd indulása mikor leszén, Kende Uramek megh érkezéneke?* — Az 1677 májusi varsói szerződés felélénkíti Erdély és a bujdosók diplomáciai tevékenységét. A francia segély biztosítottnak látszik, már csak a Porta engedélyét kell a támadáshoz megszerezni. A bujdosók 1677 áprilisában küldik a Portára Kende Gábort, Keczer Menyhértet és Kubinyi Lászlót. Az ő visszaérkezésük felől tudakozódik Bethlen, ők azonban 1677. júl. 19-én kelt levelükben még csak arról számolhatnak be, hogy tovább kell várakozniuk. A török — bár Bethlennek legfeljebb csak levélbeli értesülései lehetnek, inkább általánosságban írja, amit ír — természetesen ezúttal is halogat: nem fogadja örömmel a varsói szerződést, idegen hatalom jelentkezését az ő érdekszférájában. Közben Erdély készülődik az új támadásra. Amint arról Bethlen is értesülhetett, Telekinek a bujdosók főbb képviselői jelenlétében júliusban lezajlott tanácsülés végzése értelmében július végén ki kell indulnia Magyarországra, hogy augusztus 8-án egyesülhessenek a lengyel segédcsatokkal. (A kérdéshez lásd: TRÓCSÁNYI, 187—204.)

176.

Lelőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uramnak &c. Tituli &c Nekem kedves bizodalmas Uramnak eö kegyemenek adassek.

22. *kivánom hogy Isten az kgd mostani uttyát igazgassa* — Lásd a 175. sz. levél jegyzetét; Bethlen ekkor még nem tudhatja, hogy Telekinek — a portai üzenet értelmében — ismét várakoznia kell. A levél szemléletesen tárja élénk Bethlen óvatos, tartózkodó magatartását: még titkosírással sem mer élni, a kérés ellenére sem, a fejedelmet is értesíti róla, ha ilyesmihez bármily közvetve is köze van!

177.

Lelőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uramnak. &c. Tituli &c. Nekem kedves bizodalmas Vramnak adassek.

6. *küldöttem vala bé Kolosvárrá az Austriaca Austeritas Refutatioja, Continuatioja, és Confirmatioja utánn* — Lásd e kötet bevezetőjében: A Bethlennek tulajdonított röpiratok szerzőségéről c. fejezetet.

Teleki ezúttal a szokásosnál is jobban akarta magát biztosítani a nyílt és látens ellenfelekkel szemben: most nemcsak Apafitól, hanem az egész fejedelmi tanácstól kért biztosító levelet, de kért a bujdosók vezetőitől is. Ehhez az akcióhoz lett volna szüksége egy szélesebb körben terjesztett, az elnyomott magyarok melletti fegyverfosztást indokló röpiratra. (L. még a 171. és 175. sz. leveleket és jegyzeteiket.)

178.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 373. Autográf, hosszában kettészakadva. Tekintetes Nemzetes [Teleki] Mihály *Vramnak* [...] Nekem kedves *Vramnak* eő keg[...]
A Béli—Bethlen viszony szempontjából rendkívüli fontosságú lehetne, azonban töredék volta miatt nem teszi lehetővé az egyértelmű értékelést.

179.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 372. Autográf. Cn.

14. *azok az hordok egyéb aránt negyvenesek nem voltak* — Vagyis negyven vedreseknel kisebbek voltak, kb. 300—400 liter közöttiek.

180.

Lelőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály *Vramnak &c Tituli &c.* Nekem kedves bizodalmas *Vramnak* adassek.

Közölve: TML VII. 504.

14. *Sok az hir, sok az hazugságh* — A levélben később felbukkanó híresztelésekre utal Bethlen: ekkor már a Béli-felkelés előszelei fújnak, főként Teleki ellen irányul a közhangulat éle, mint aki a fejedelmen uralkodik, az országot fegyverben tartja és az országra fegyvert hoz, csak a saját hasznát nézi stb.
19. *néha széghény Kende Uramek, és Székely Lászlo Uramnak arrestálásarol, és Zolyomirol valo ighen roszsz hirek voltak* — A Portán az osztrák residens, Kindsberg a varsói szerződés miatt bevádolta Apafit, hogy az francia–lengyel csapatokat enged országa területére. Emiatt a törökök között Apafi-ellenesre vált a hangulat, Kendéék után Székely László is követségbe megy, hogy Kindsberg akcióját ellensúlyozza. A követeket ugyan nem tartóztatták le, de Székely szerint Apafit kevés híján berendelték a portára. Zolyomi is aktivizálódik az erdélyi hírek, a Béli-féle elégedetlenség hallatára, s Kendéék szerint „bolondabb, mint azelőtt volt és tirannusabb” — erre utalhat Bethlen. (TRÓCSÁNYI, 190.)
21. *Az Kozákok ellen valo munkáia a Töröknek* — A török 1677-ben Ukrajna megszerzéséért indított hadat Oroszország ellen; az augusztusi, Czeherinnél elszenvedett vereség híre ekkor jut Erdélybe. (EOE XVI. 396—398.)
48. *Nemes János noha az hadra el nem mént* — Nemes Jánost, Háromszék főkapitányát Apafi kirendelte Teleki mellé, a Magyarországra kiinduló hadakhoz, aki az országgyűlés hozzájárulása nélkül — a fejedelmi tanács assecuratoriáját nem tartván elégségesnek — nem volt hajlandó Telekihez csatlakozni. (TRÓCSÁNYI, 192.)
80. *eb a Török, kutya a nemet* — Bethlen állásfoglalása az elmúlt tíz év során

- nem változott. A nyílt fegyveres támogatást most sem javasolja, csak a közvetettet, burkoltat. Ez aligha találkozott Teleki egyetértésével.
91. *az Brandenburgus levele alkalmatosságával mind elhetnének* — A protestáns fejedelmek közvetítette politikai rendezés — már láttuk — sokkal közelebb állt Bethlen elképzeléséhez, mint a fegyveres megoldásra, maga is munkált rajta, az állítólag el nem küldött levelek megfogalmazásával. Az Önéletírásából nem derül ki, hogy milyen diplomáciai előzmények következében történt a brandenburgi választófejedelem közvetítőül ajánkozása. De a levélről megemlíkeznek: „Ekkor hozák Ebesfalvára Bécsből a dániai király és az akkori nagy hírű brandenburgiai elector (kinek fia ma prussiai király) leveleit a fejedelemnek, amelyekben offerálák a magyarországi motusok megcsendesítésére való mediatiójokat; de nemcsak nem acceptálá a fejedelem, vagy mondjam, Teleki, még kemény és azokhoz a nagy potentatorokhoz illetlen választ tőnek rájok. Én mondtam, hogy nem úgy kellene az olyan nagy méltóságokat becsülni, a mediatiót nem kellene megvetni, egyik lutheránus, másik református, hiszen keresve kellene keresni, kivált a religiókra nézve (quarum vel maxime causa periclitatur) az ilyen mediatorokat.” (I. 297.) — Mivel az ebesfalvi tanácsülés később volt, vagy rosszul emlékezett Bethlen, vagy valóban ott is terítékre került, a válasz megbeszélése révén a kérdés, mindenesetre a levél már korábban Erdélyben volt. Haller János 1677. szept. 17-én írja Bédinek, hogy Radnóton tárgyalták a kérdést. (EOE XVI. 392.)
84. *Una salus victis nullam sperare salutem* — Bizonyára elterjedt idézet a korban: Zrinyi Miklós is Vergilius Aeneisének II. 354. sorával jellemzi a közállapotot ismeretlen barátjához írt levelében. (BARTA—KLANI-CZAY 272.)

181.

Lelöhelye: Gergely Sámuel másolatában, MTAK Kézirattára, Ms. 4934. Az általa jelzett Teleki cs. lt., Miss. 212. alatt az eredetijét nem sikerült megtalálnom. Gergely olvasata természetesen nem betűhív ezúttal sem.
Közölve: KONCZ, 1890/a 15.

182.

Lelöhelye: Gergely Sámuel másolatában az MTAK Kézirattára, Ms. 4934. jelzet alatt. Forrásul a Teleki cs. lt., Miss. 212. jelzetet adja, de az eredetijét sem ott, sem a Teleki Mihály gyűjteményben nem találtam.
Tekintetes nemzetes Teleki Mihály uramnak stb.

2. *Retteghi István uram, ki azelőtt velem szegény Zrinyi Miklóshoz és Velenczébe járt* — Az Önéletírásban is fontosnak tartja megemlíteni — hasonló jelzőkkel — Rettegi személyét, s azt, hogy apja hogyan orozta el tőle a kiváló tehetségű szolgáját: „Egy Rettegi István nevű Magyar-, Horvát- és Olaszországban vélem járt szolgámat, szent-miklósi, már derekasint megtanult tisztartómat, aki bizony félkezem, mindenesem volt, hasonlóképpen erővel, magának Retteginek is kedve ellen, csak elvéteté.” (I. 237.)
15. *Hiszem az Isten törvénye sem sententiázta volt a lopót halálra az ó törvénybe* — Itt az öszövségi utalás mellett talán egy olvasmányélményének hatását

is kitapinthatjuk. Morus-reminiscenciát érzek ebben az érvelésben, s Bethlen az Önéletírásban elárulja a mű ismeretét. Utopiájában Morus is arra hivatkozik, hogy a lopásért nem jár halálbüntetés, „a kegyetlen és zord mózesi törvény nem büntette a szolgákat halállal a pénzlopásért, még a visszaesőket sem” (MORUS, 94.)

19. *Tegnap értém, hogy Paskó Christóph elszökött volna* — A Béli-féle összeesküvés egyik döntő momentuma, hogy Paskó Kristófot „(Apafi egykori jeles török diplomatáját a szán hosszú fogsága miatt sértett embert) Brassóból útbaindítják a portára, panaszt tenni Apafi rossz tanácsadó ellen.” Megnyerik még a maguk számára az adót ekkor bevívó Kapy Györgyöt is, azzal a céllal, hogy az adót teljes mennyiségében ne szolgáltatassa be, így, Paskóval karöltve, Apafi ellen hangolja a törököt. (L. TRÓCSÁNYI, 207.)
22. *noha talám ő is megéri annyival, mint Domokos* — Az ugyancsak Portára futott Bethlen Domokosról van szó, aki Zólyomihoz szándékozott menni, de útközben megölték. (Vö. TML VI. 35.)

183.

Lelőhelye: OL P 657, 3543. Másolat. Cn.

E levél cáfolhatatlan bizonyítéka annak, hogy Bethlen nem volt beavatva a Béli-mozgalom terveibe, de az eseményeket más forrásokból, híresztelésekből elég alaposan ismerte. Bethlen Miklós, Fogarásból történt kiszabadulásuk óta, tartózkodik a Bélivel való együttműködéstől. Ő azonban Kálnoky Bálintot küldi hozzá, s magánügyeik feletti aggodalmáról, a közügyek állapotának tarthatatlanságáról tudósítja Bethlent és szövetségést remél találni benne. Bethlen, jöllehet teljes mértékben egyetért vele, elhatárolja tőle magát, nem látván módot a cselekvésre, passzivitásba húzódik. (Vö. Ö. I. 288—290.)

Bethlen egyébként joggal tart attól, hogy ellenfelei a Béli-ügy kapcsán újból ráhúzzák a vizes lepedőt. Nalácsi írja a Béli-mozgalomról Balónak, Bethlen Farkas alábbi üzenetét: „Az emberek öszve gyülekeztek és csak aligha ez héten is excursiókat nem tesznek; ő Kglk minden bizonnal megírták, házánál ne lakják, ott ne háljon, s nem is hál. Bethlen Mi(klóst) benne mondják lenni. A fejedelmet ne bocsássa ki kgltek vadászni.” (1677. nov. 4.; Másolata MTAK Kézirattára, Ms. 4933.)

De, Bethlen szerencséjére, Teleki most nem vádolja őt. 1677. nov. 15-én írja Balónak, Bethlen nov. 6-i levelére utalva: „Nekem úgy tetszik, ő fél inkább, mint sem legkisebbet is indítana; én egyáltalában nem gyanakodhatom hozzá.” (TML VII. 583.) Ezzel Rhédey Ferenc is egyetértett: „Bethlen Miklós uram felől kegyelmeddel egy értelem-ben vagyok; jó volna, ha Kegyelmed ő kegyelmével beszélzene.” (Uo. 571.)

184.

Lelőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály *Vramnak*. &c. kedves bizodalmas *Vramnak* adassek.

Közölve: TML VII. 595.

4. *Bethlen Farkas vramnak ez ettzakai felette siető és lármás el költözesenn busongok vala* — Ezt a futást említi az Önéletírás I. 292. oldalán. Részleteiben alaposabban tárgyalja Bethlen János Telekihez 1677. nov. 12-én intézett informáló levele: Bethlen Eleket „Bethlen Farkas uram halálos betegségére hívnák, noha Bethlen Farkas uram oly beteg volt akkor, hogy jól meg is

kostolta az csipőst az odagyülekezett barátival; ilyen praetextussal Elek uram éjjel megindulván tizenkét lovon, Sz. Miklóstra ment az bátyjához. Ott találta Bethlen Gergely uramat, Mikes Kelemen uramat; az mint az estve jöve arról is hírem, páter Kászoni uramat is. Mit és mi formán tractált, magok tudják ő kegyelmek, de Bethlen Elek uram későnek tartván, hogy maga vissza érkezhessék Keresdre, postán küldte szolgálját, ki által megparancsolta, hogy az bonyhai jószágából is, az keresdiből is mentül felesebb puskást vegyenek fel, igen erősen őriztessék az keresdi kastélyt, mert Béli Pál hadastúl indult meg ő kegyelmek ellen; másfelől Bethlen Miklós is más rendbeli haddal. ...Ezekben pedig az ő kegyelmek inventiójiban igaz egy szó sincsen, mert Bethlen Miklósnak nemhogy hada volna, de az maga szolgálain kívül az egész országban egy embernek sem parancsol; sőt az felesége szüléséhez közelítő állapotban lévén, még csak arra is nincsen alkalmas helye, az hol megállapodhassék az pestis miatt, hanem én engedtem meg Bethlen Miklósnak, hogy ha akarja, ide hozza háza népét...” (TML VII. 580.)

185.

Lelőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf. Cn. A legvalószínűbb címzett Rhédey Ferenc.

3. *Az estve jövénn vissza Zágorból* — Ezt a tárgyalást l. Ö. I. 291.
27. *bojér mentés iffiu legheny* — A bojér mentéről az alábbiakat írja jellemzőül Apor Péter:

Máskéféle mentét is hosszan viseltenek,
Kit boér-mentének akkor neveztenek,
Jóféle posztó volt, úr, s főembereknek,
Alája rókabőrt tette nek béliésnek.”

(SZÁDECZKY 1903. I. 54.)

45. *Teghnap mikor Bogáts tajekánn jeöttem volna... Bethlen Farkas Vram az estve ighen vékonyonn vatsorált* — L. Ö. I. 292., illetve Bethlen János levelét az előző levél jegyzetében.
98. *Kászoni mindenütt az suttogasba interessatus* — Kászoni Márton bethlenszentmiklósi titkos tárgyalásairól már a 181. és 183. sz. levelekben is szó esik. Ott-tartózkodásának pontos oka tisztázatlan, a korszak egyik legkitűnőbb monográfusa, Trócsányi Zsolt sem talált érdemleges adatot e szerepét illetően.
123. *Az Eötsem Bánfi György valoba roszzsul fundalt Kelemenelkénn* — A kelemenelki udvarházrontás leírását l. az Ö. I. 291. oldalán.
130. *Orlaira nezve, ez penigh tsak váz volt a kenderben* — Az Orlay Miklóstra, a bujdosók egyik főrangú tagjára való utalást adatok híján nem tudom értelmezni, a váz = madárijesztő a kenderben mondás már Heltai A farkasról és a képről szóló meséjében fellelhető. („A kölesbe ió vólna váznak az.” — XXVII. mese.)

186.

Lelőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Vramnak. &c. Tituli &c. Nékem kedves bizodalmas Vramnak adassek.
Közölve: TML VII. 599.

A koholt hírekről, Bethlen és ellenfelei ide-oda kapdosásáról, a bujdosásról élénk leírással számol be Őnéletírása I. 291—295. oldalain. Itt most annyit állapíthatunk meg, hogy a levélben foglaltak alátámasztják az Őnéletírásában irtakat. Végül Bethlen Rhédey Ferenchez ment Gyéresre, „kihez mint kiváltképen való jóakórómhoz és az akkori főrendek között jámborabb emberhez” bízott. (Ö. I. 293.) Itt találkozott később Telekivel is.

51. *midőnn mayd minden háznál halott vagion* — Ti. az ekkor dúló pestis miatt.
52. *Beldi vram szavára bizony harmad idénn sem kelnek vala azok fel* — A Bethlen Miklós — Béli-vizsálynak egyik alapvető momentum volt ez az 1674-es eset, amikor Béli-t mint a legfőbb hadseregpáncsnokot felhatalmazták, hogy a székely székeket megmustrálja. Ez az erdélyi szokás és törvény ellen vétő gyakorlat lett volna, így erős ellenzésre talált. (Vö. Ö. I. 272—273.)
57. *melly felelmes cunctator ember* — Bethlen Miklós Béli-jellemzése az események köztvetlen menetében pontosan megegyezik a későbbi ítéletével: Béli-t késlekedőnek, habozó természetűnek tartotta, noha tehetségét elismerte: „Béli Pálban bizony volt sok jó, a vértől is irtózott, és annak eltávoztatására nézve cunctála, amikor sietni diktálta volna a ratio status et belli” (Ö. I. 303.)

Bethlen e nov. 25-i, Gyéresről írott levelére válaszol Teleki Mihály s megnyugtatta, hogy az udvarnak nincs ellene nehezítése. Ezzel a megállapításával azonos értelemben ír később, az ügy kivizsgálásakor a fejedelemasszony is. L. a 200. sz. levél jegyzetét.

[Teleki Mihály — Bethlen Miklósnak]

Gyéresről írott Kegyelmed levelét böcsülettel vöttem, kire hogy nem rescribálhatok, követem, rosszul lévén, most is förödőben ülök. Panaszát Kegyelmednek méltatlan szenyvedem, mert én Kegyelmednek egynehány levelet írtam. Micsoda dolgokban legyenek némelyek oda bé foglalatosok, vagy csak rájok fogták, Isten s kinek-kinek maga lelke tudja; ha csak tized része igaz is, sok. Minthogy nem tudom, úgy én nem is vizsgálom senki dolgát. Kegyelmed felől is nem tagadhatom, nem írtak volna nekem, de én nem hittem, most sem hiszem, hogy az lelkiismeret Kegyelmedet afféle dolgokra bocsátaná. Hogy urunk előtt Kegyelmedet valaki az én tudtomra vádolta volna, jó lélekkel írom, nem tudom, nem hallottam, sőt ő nagyságának utólszori udvarnál való létemben is Kegyelmedhez nagy affectióját vettem eszemben. Az én részemről pedig Kegyelmed igaz atyafiságában s jó lelkiismeretiben egészen megnyugodván, Kegyelmednek tiszta szívvél szolgálni kívánok s szolgálók is. Kérem Kegyelmedet, ha mit azokban a mostan fenforgott dolgokban érthetne, adja értésére ő nagyságának s nekem is, kivel is az ő nagysága kegyelmességét magához neveli, engemet is szolgálatjára inkább-inkább kötelez.

(TML VII. 601.)

187.

Lelőhelye: OL P 1238, 1677. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vramnak Tituli &c. Nekem kedves bizodalmas Vramnak eö kgyrnnek adassek
Közölve: TML VII. 604.

10. *azt a jámbortis felette alkalmatlan üdöbe szomorittá megh Isten* — Amint az Őnéletírásában is említést tett róla, épp Gyéresen tartózkodásakor tették koporsóba Rhédey feleségét, Thoroczkai Erzsébetet. (I. 294.)

Közölve: TMÁO V. 474. Tekintetes nemzeti Béldi Pál uramnak etc. Tit. etc. Nékem kedves bizodalmas uramnak, bátyámnak adassék. Rajta Béldi kezével: „13. Decemb-
ris.” (Eredetije: KEMÉNY, XXIII. k.)

7. *ezek az emberek előttem futának el* — Utalás a Bethlen Ferenc-fiakra, Mikes Kelemenre. L. a 184. sz. levél jegyzetét.
30. *a kik kegyelmednek és kegyelmed ügyének legnagyobb jóakarói volnának is, elirtózzanak kegyelmedtől.* — Amit Bethlen itt ír a török beavatkozását rejtő veszélyről, s hogy tulajdonképpen ez idegenítette el Bélditől — akivel érzelmileg ugyan azonos talajon állt —, az a legteljesebb mértékben megfelel az Önéletírásban kifejtett álláspontjának: miért is tartotta magát távol Béldiék-től: „A fejedelmet kivetni nem lehet, arról gondolkodni bolondság is, bűn is, vesse országul nyakunkba a török Zólyomit, kinek teljes esze nincsen.” (I. 290.) Bethlen tehát ezúttal is a belső rendezés híve — amint Bánffy-nak is a fegyvertelen tanácskozást javallta, ugyanazonképpen Béldivel is tanácskozással intéztetné el, oldatná meg a kérdést.
36. *ritkán történt száz esztendő alatt is, hogy jól járt volna a ki falu fejében kardot vont* — A CZUCZOR – FOGARASI-féle A magyar nyelv szótára közmondásként isméri: „Falu fejében kardot fogni nem mindenkor bátorságos.” (III. 404. hasáb.) Érdekes és fontos, hogy az Önéletírásban is él e kifejezéssel, éppen a Béldihez írt utolsó levélét felemlítve: „...de ha már falu képiben s fejében kardot vont, siessen ki a hadakkal...” (I. 300.), mely kifejezés lehet, hogy előfordult abban a már Szebenből írt levélben is, vagy pedig két levél emléke keveredik Bethlen memóriájában.
41. *ma is az markomba hordozom a lelkemet* — E levélben több bibliai kép és kifejezés reminiszcenciája érezhető, így pl. a szaladó hazugság, a nádszálhoz bizik, és a markomban hordozom a lelkemet. Ez utóbbi eredetét talán Szenci Molnár Albert fordításában a 119. zsoltár sorai között találhatjuk meg: Halálos veszélben forog lelkem, / Ugy hogy markomban hordozom éltemet... (RMKT XVII/6. 283.)

A levél alapvető fontosságát az adja számunkra — s Béldi számára is azt kellett tudtul adnia —, hogy belőle egyértelműen kiderül: Béldi Pál nem számíthat korábbi rabtársára, s ez az itt kifejtett álláspont, a helyzetelemzésben való nézetazonosság Béldivel, majd pedig a megoldáskeresésben kivilágító, reform-tárgyalásokat sürgető, feltétlen abszolutizmus-hűség visszaigazolódik az Önéletírás lapjain is.

Lelőhelye: OL P 1238, 1678. Autográf. Tekintetes Nemzeti Teleki Mihály Vramnak &c Tituli &c Nékem kedves bizodalmas Vramnak adassék.

Közölve: TML VIII. 2.

6. *kivált széghény feleseghemnek... boldogtalan terhes állapotya miatt, kitis... ide Szebenbe bé szállíték* — A két Bethlen fél, hogy a Béldi-ellenes hadmozdulatok örve alatt őket is megfogják, javaikat elprédálják. Ezért úgy határoznak, hogy biztonságos helyen vonják meg magukat: Szebenbe költöznek. „A szász sem ki nem ad, sem meg nem fog, sem magyarnak ott megfogni nem enged tanács nélkül.” (Ö. I. 298.) Nehogy gyanúba keveredjenek, felesége terheességére hivatkozik: „...az én feleségem betegülőfélben vagyon,

napját sem tudja; kórbetegnek — ti. Bethlen Jánosnak — és olyan terhes személynek az ilyen háborúban senki sem veheti vétkül, ha a mezőről városba megyen.” (I. 298.) Önéletírása szerint december 29-e körül költözött Kun Ilona Szebenbe, s Borbála leányuknak 1678. jan. 20-án adott életet. (I. 299.)

19. *Imádkozzatok ne legyen a tü futástok télbe* — Máté 24. 19—20.: Jaj pedig a' terhes aszszonyi-állatoknak, és a' szoptatóknak azokon a' napokon. Imádkozzatok pedig hogy télben ne legyen futástok, se szombat napon.
35. *Isak hamar övö a Sogor Keresztesi Uram hozzam* — A közlő jegyzete szerint jan. 2-án Keresztesi Sámuel is írt mentegetőző levelet Telekinek. Bethlen Miklóstól hallotta, hogy Szebenben lakása „scrupulust szerzett az emberek elméjében és suspicióban volna miatta” — ő is azzal védekezik, hogy beteg feleségét vitte be kúráltni. Teleki erre azt válaszolja, hogy az udvarban nem vett észre Keresztesire való neheztelést. Itt Bethlen vagy elhallgatja, vagy pedig még nem tisztázódott előtte, hogy Keresztesi is Béli ember, s Haller Jánossal karöltve azon munkál, hogy a szászokat Béli pártjára állítsa. (Vö. Ö. I. 300.)

190.

Lelőhelye: Gergely Sámuel másolatában — az eredetire utaló jelzet nélkül: MTAK Kézirattára, Ms. 3933. A meg nem nevezett címzett Rhédey Ferenc.

3. *tulajdonitom kgld mostani szomorú készületire való distractiójának* — Rhédey ez idő tájt készült felesége eltemetetésére.
31. *most pedig legközelebb azoknak az hadaknak urunk mellé való hozása* — Mint a levélben később nevéen is nevezi a hadakat: a magyar—lengyel szövetséges csapatokra és a kolozsvári, somlyói praesidiumra gondol, behozatalukat helyteleníti. Apafi ti. jan. 8-án elrendeli Telekinek, hogy szükség esetére tartsa készenlétben csapatait, s ugyanezt a parancsot kapja Rhédey is mint kolozsi főispán. A Szentágotára hirdetett gyűlés valóban elmaradt.
40. *az többi csak olyan, mint az számár az király választásban* — L. a 75. sz. mesét Pesti Gábor Esopus-fordításában.
56. *Betlen uramékkal is aligha meg nem békellett* — Egy ilyen Béli—Bethlen Ferenc-fiak szövetségnek semmi realitása nem volt; nem elképzelhetetlen, hogy Bethlen Miklós ellenfelei fegyverével akar azokra visszalőni, Béli-pártisággal vádolván őket.
63. *mézből is mérget csináló pók természetü emberek* — Az Önéletírásban így használja fel ezt a — közhelyszámba menő — költői képet: „Ugyanis, édes Istenem, mit tehetek én róla, ha, amint mondják, hogy a pók minden virágból, még a mézből is mérget csinál.” (II. 170.) Beniczky: Méhecske rosáru széd jó édes mézet, / Az pók reá menvén szi azonrul mérget. (RMKT XVII. 12. sajtó alatt.)
66. *de én mégis az Roboam vén tanácsival azt mondom* — Krónika II. Könyve, 10. 6—7.: Roboám királynak az öreg emberekből álló tanács azt javasolta, hogy könnyítsen Izrael terhein, s ha jó szóval szól hozzájuk, mindenkor hű alattvalói lesznek. (Ellentétben az ifjak tanácsával, akik keményebb bánásmódra serkentették.)
91. *Közelebb is vihetni az gyűlést Sinkre* — Emlékezete szerint Bélinek is a sinki országgyűlésre való jövetelt javasolta abban a bizonyos Szebenből hozzá-

- írott levelében, amelyet Bethlen Farkas is látott — de nem használt fel ellene — a Portán Béli levelei közt. (Vö. Ö. I. 300., illetve 304.)
103. *igasság nélkül ne bizzunk az békességhez, Isten szava P. I. 85.* — A hibás olvasatú locus-megjelölés miatt lehetetlen pontosan azonosítani. A 192. sz. levélben úgy idézi, „ha békességhez kívánunk Igassagot szeressünk” Értelembe hozza legközelebb áll: Esaias 32. 17., illetve Jakab 3. 18.
105. *Ez Bánffi Sigmond, Baló és az két Haller uramnak úgy látom tetszik, mert mindenkivel eleget beszéltem erről* — Ugyancsak Gergely Sámuel másolatában található Bánfi Zsigmond levele Rhédeyhez, igazolván Bethlent: „Az mint pedig beszélgettünk vala az mostan fenforgo dolgok felől, mivel énné-kem szemeim nem arra valók, hogy irhassak, biztuk Betlen Miklós uramra, az mint ő kglme im megírta tetszésünket s tetszését, ez minekünk is tetszik...”

191.

Lelőhelye: Gergely Sámuel másolatában — az eredetire utaló jelzet nélkül: MTAK Kézirattára. Ms. 3933. „Bethlen Miklós uram levele párja.”

58. *Tartalékot adna a zavaros hertelen elméknek az vármegyék declaratiója* — Azaz visszatartaná, megfékezne őket.
111. *Paskó mások pénzével és az én eszemmel ment volna el* — Ugyane vád és gyanúsítás ellen védekezik Apafinál Bethlen János is. (EOE XVI. 421.)
115. *Teleki uram... koma képet intézzen* — Telekit szeretné Borbála lánya keresztapjaként is magához kötelezni. L. a 192. sz. levelet.

192.

Lelőhelye: OL P 1238, 1678. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vramnak &c Tituli &c. Nekem kedves [bizo]dalmas Vramnak Komam eo kgynek adassek. Közölve: TML VIII. 47.

11. *égy leánykát ada Isten* — Bethlen Borbála, majdani Galambos Gáborné születési dátuma megfelel az Önéletírásban feljegyzett dátumnak. (I. 299.)
22. *és a Török annak igazittásárae vagy csendesittésére... ieőtt* — Ahmed aga, a kapucsi Paskóval jött, hogy saját szemével győződjön meg az erdélyi állapotokról, s jelentést készíthessen. Február 1-re Szászokzrdre országgyűlést hirdetett.
43. *ha békességhez kívánunk Igassagot szeressünk* — Lásd a 190. sz. levél jegyzetét.
54. *Sok az hir kglđ így ieő, s-amagy haddal* — Valóban többször esik szó róla, hogy Teleki jöjjön be katonáival, Apafi még jan. 30-án, Beldiék futása után is hívja be 200 gyaloggal. Husztra menetelének azért terjedhetett híre, mert jóakarói figyelmeztették, a kapucsi el akarja fogatni, inkább meneküljön el előle. (Vö. TRÓCSÁNYI, 217—218.)
62. *mit akartak Bogátsnál el keövetni én raytam* — L. a 185. sz. levelet és a hozzá tartozó jegyzetet.
80. *s-mind azt kialtaná hottza Olayat* — Gergely Sámuel olvasata: hozzá. Bethlen Miklós „szótárában” azonban szerepel a *hottza*, „hocca a pejt” alakban. (Ö. I. 204.) Jelentése: ide vele.

193.

Lelőhelye: OL P 1238, 1678. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vramnak &c Tituli &c Nekem kedves bizodalmas Komam Vramnak adassek.

6. *azt a desperatus Beldi Pált el iyesztették* — Béli hada fel sem vette a túlerőben levő Apafi-haddal a harcot, szétfutott; az összeesküvés vezérkara Havasalföldre, majd a Portára menekült, ahol Béli fogságba vetve hamarosan meg is halt. Kortársai a mérgezés gyanúját is felvetették.

194.

Lelőhelye: OL P 1238, 1678. Autográf. Cn. Teleki Mihályhoz íródott.

41. *megh bírálom az én kgyls Uramat, megh biralom edes hazámat* — Azaz bírálul kérem, elfogadom bírálul.
73. *Nem io a Feydelmet tághittani* — Célzás Apafi befolyásolhatóságára — nem jó a fejedelem környezetétől eltávolodni.

Bethlen itteni érvelésével az október 1—30. időszak alatt megtartott országgyűlésre hívja Telekit, ahol az végül is nem jelent meg, betegen ült Kővárban. Ezévi hadakozásai sem hozták meg a kívánt eredményt, s ez felbátorította ellenfeleit, a Béli-párt Erdélyben maradt tagjait. A gyűlés azonban Teleki megerősödését eredményezi: Apafi elfogatja az otthon maradt béldistákat. (L. a 202. levél jegyzetét, ill. TRÓCSA-NYI, 233.)

195.

Lelőhelye: OL P 1238, 1678. Autográf, a címzés más kéztől ered. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uramnak &c (Titulus) Nekem kedves bizodalmas Komam Vramnak adassek.

Közölve: TML VIII. 78.

6. *az el mént emberek* — Bélivel menekült még Apor Lázár, Belényi Zsigmond, Csáky László, Damokos Tamás, Kálnoky Bálint, Paskó Kristóf.
7. *és hogy az Portara Bojer Sigmondek el mentek* — Nyomban Béliéék távozta után Boér Zsigmond vezetésével követség indult a törökhöz, januártól ápriliséig a Portán tartózkodtak.
22. *in Anno 1636 Bethlen Istvánnal mayd ilyen processus volt* — Bethlen István, aki Bethlen Gábor halála után rövid ideig fejedelem is volt, 1636-ban török segítséggel próbálta visszaszerezni a hatalmat I. Rákóczi Györgytől. Az 1636. május—júniusi országgyűlés tárgyalta ügyét, az ország rendei választották Rákóczival szembeni kifogásaira. (Vö. TMÁO II. 340—342.) A Bethlen Miklós által említett, ellene hozott articulásokat lásd: EOE IX. 506—514. Az egész Bethlen István-féle mozgalmat tárgyalja LUKINICH, 1910. 25—40, 98—112, 212—227, 298—314, 477—494.
69. *mostis az széghény Atyám halála alkalmatosságával* — Apja halálát az Önéletírásban február 28-i dátummal jegyzi fel. Ez pontatlan: e február 18-án kelt levelében is azt írja, hogy apja haláláról „az napokban irtam kgdnek”, ami arra enged következtetni, hogy január végén, február elején halt meg Bethlen János.
84. *Eggy tafota loboghoval, s-eggy bakatsinos loval ha leszen tsak, Charták, Tzimerek lesznek* — A zászló, öltöztetett ló, charta, címer — a temetési

pompa kellékei. Akkor értjük meg igazán Bethlen Miklós aggodalmát a pompa visszafogottsága miatt, ha tudjuk, hogy milyen volt az igazi főúri temetés: „Az töröksíposok és trombitások után mentenek az urak hintái, azután ment az község, az község után vezette két-két ember az cifrán felöltözött paripákat, azután mentenek az férfikeservek hintái, az férfikeservek után mentenek lóháton az test előtt az fenn említett két páncélban öltözött emberek; akinél az aranyas zászló volt, és aranyas fegyverben volt maga is, az ment szerszámos cifra paripán; akinél az fekete zászló volt, az ment az bakacsinban öltözött lón. Az ezüstméret feketében az fejinél gyalog vitték.” (APOR, 72.) A család — talán tüntetőleg is — a szerényebb temetést választotta: zászló, bakacsinos ló, a család címere és a „versekkel írott” — ugyancsak Apor kifejezése — charták. (L. még: Herepei János: Egyleveles kárták a Farkas utcai templomban és kollégiumban c. dolgozatát a temetési szokások kérdéséhez. HERPEI, Adattár III. 215., illetve Levéltári adatok XVII—XVIII. századbeli egyleveles nyomtatványokról; (uo. 225.) ahol Herepei hivatkozik e Bethlen Miklós-levél adataira is, s feltételezi, hogy a kárta életrajzos szövegét és verses részét is esetleg Pápai Páriz Ferenc írta. (Uo. 227.)

102. *En immár az Gyűlésre nem mehetek* — Épp e napon kezdődött Fogarasban az országgyűlés. Bethlen Miklós apja halála és közelgő temetése miatt kapott felmentést a részvétel alól; Teleki — betegségére hivatkozva — szintén távol maradt.

196.

Lelőhelye: OL P 1238, 1678. A címzést kivéve autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vramnak &c. Nékem kedves bizodalmas komám Vramnak adassék.

Közölve: TML VIII. 86.

15. *megh lássa kgd az Portára kik mennek* — A Portára rangos követséget indítottak — Béldiék jelenlétét ellensúlyozandó. Az újdonsült kancellár — a Bethlen János helyébe kinevezett — Bethlen Farkas, Szilvási Boldizsár, Mikes Kelemen és a megyesi jegyző képviselte Apafit Törökországban. (Vö. TRÓCSÁNYI, 220.)

197.

Lelőhelye: OL P 1238, 1678. A címzést kivéve autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uramnak &c. Nékem kedves bizodalmas jó-akaró Komám Uramnak ő kglnek adassék

Közölve: TML VIII. 109.

13. *ne nehezettelje kgd irni az Aszszonynak az mostoha Anyamnak* — Bethlen Miklós az örökség ügyében várható huzavonát elkerülendő kéri Teleki közbenjárását Bethlen János özvegyénél, Fricsi Fekete Kláránál.
24. *valami az kgd személyét, az hadra való ménését, vagy nem ménését, nézi* — Teleki Mihály a Béldiék megfutamodását követő napokban ismét előtérbe helyezi a bujdosókkal való kapcsolat rendezését. Februárban megegyezik velük, hogy ha Apafi nyíltan nem vállalhatja — s nem is vállalja, mert a kapucsi még mindig Erdélyben van — támogatásukat, ő *magánemberként* akkor is kimegy. A bujdosók hosszas tárgyalások után vezetőjüknek ismerik el, s március 8-án fel is esketik. Ugyanekkor azt is elhatározzák, hogy Teleki

- márc. 31-én induljon meg a bujdosókkal és a segélyhadakkal. (TRÓCSÁNYI, 225.)
35. *Az Magyar Praedicatorság állapotjáról írott Apologiat* — Az Apologia ministrorum evangelicorum Hungariae... c. röpiratáról van szó, amely 1677-ben jelent meg Kolozsvárott, s valószínű éppen e levélben említett közvetítés nyomán már 1678-ban Utrechben is napvilágot látott. (RMK II. 1400.; illetve RMK III/2. 2938.)
Páris Sándor az Erdélyi Múzeumban látott egy, Teleki Mihálynak az alábbi szöveggel dedikált példányát: „Az méltóságos ur Teleki uramnak, az könyvben oltalmazott Magyar Ecclesia ügyének kiváltképen való Gyámolának, régi ezen ügyben együtt járt követ társának mindenkori kedves bizodalmas io akaró Urának, komjának küldi Bethlen Miklós.” (PÁRIS, 58.)

198.

Leőhelye: OL P 1238, 1678. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uramnak &c. Nekem kedves bizodalmas Uramnak Komamnak adassek.

Közölve: TML VIII. 133.

3. *20. Marty irt kgd butszuo levelét nagy szeretettel véttem* — A bujdosó hadaknak március végén kellene együtt lenniök, gyülekezésük azonban, különféle akadályok miatt, igen lassú, így Teleki csak „máj. 4-e és 7-e közt kel át a Szamoson s indul Thökölyék hadai felé” (TRÓCSÁNYI, 228.)
23. *Exemplárokat elseő alkalmazósággal küldök* — Az előző levélben említett Apologia ministrorum... példányairól van szó.

199.

Leőhelye: OL P 1238, 1678. Autográf. Az Méltóságos Urnak Teleki Mihály Uramnak. &c Tituli &c Nekem kedves bizodalmas Uramnak... [Szakadozott.]

6. *Az Orszagnak és az Uraknak irt kgd levelei pariat olvasám* — Az 1678. márc. 21-i keltezésű, Komáromi János másolatában fennmaradt, tanácsurakhoz írott levélben a Bethlen-kifogásolta rész így hangzik: „Mostan immár annyira jutván ennek az sok remintelenségek között evező nemzetnek s keresztényen vallásunknak dolga, hogyha kglmes urunk s fejedelmünk méltóságos nevezeti s kezei alól kiesik s magának hagyatik ezennel minden jó lelkeket méltán irtóztatható extremításokra s veszedelmes confusiókban kénszeritetik bocsátkozni és (adja Isten ennek az hazának is ne nagy gonoszával) siralmasan ereszkedni; kikre s egyéb okokra nézve lelkem ismeretítül meggyőzöttetvén, kellett magamat az kimenetelre resolválnom, üdvességesebbnek tartván ily keresztényeni ügy mellett meghalnom, mindtsem valamelyik pusztá házamnál agyonverettetném.” (DEÁK, 1883. 260.)
Bethlen remek érzékkel látja meg, hogy a kifogásolt kitételekkel Teleki milyen nagy támadási felületet adna ellenfeleinek.
31. *naponkent betstelenkednem, az sok szo és gyanu közeött* — Bethlen továbbra sem tudott megszabadulni a Béldi-mozgalomban való részesség gyánújától. Ezt Rhédey is megemlíti, Telekinek írván e mostani találkozójukról, 1678. máj. 17-én: „Bethlen Miklós jött vala az elmúlt pénteken hozzám, az sok hamis és gonosz emberek azt is nyavalyást csak ijesztgetik mind kezességé

dolgából s mind egyebekből, úgy látom gondolkodik is, az mint hogy mostani világban nem is méltatlan. Lelkem Uram ihon szintén elfogyunk és fogynak vallásunkon való szolgálatra való emberek.” (Másolata: MTAK Kézirattára, Ms. 4933.)

200.

Lelőhelye: OL P 1238, 1678. Autográf. Méltóságos Vrnak. Teleki Mihály Vramnak &c. Tituli &c Nékem kedves bizodalmas Komám Vramnak adassek.

Közölve: TML VIII. 216.

9. *Az széghény és siralmas Magyar Nemzetnek ennyire valo successusát szivem szérént örülm* — Telekiék megkezdték a hadműveletet, portyázó csapataik Kálló és Böszörmény alá is eljutottak. Teleki máj. 27-ig elérkezett Vezend-hez, ahol is napokig váraokztak, e váraokzás közben írhatta Bethlennek az említett levelet.
13. *azt iovallom, hogy eghészszen az Botskai István idejébéli processust ... kövesse kytek* — Bocskai hadjáratának tapasztalatait bizonynyal szem előtt tartották Telekiék; Bethlen javaslatával azonos a haditanács döntése pl. a hadak fegyelmzése tekintetében: Bocskai edictumát veszik alapul. (Mindkét jegyzethez lásd: TRÓCSÁNYI, 228.)

Mint a 199. sz. levélből kiderül, Bethlen nem érzi magát biztonságban, azonban az udvar pártfogói, Teleki és Rhédey révén megnyugtattja, hogy jelenleg nem kételkednek hűségében.

[Bornemissza Anna — Teleki Mihálynak]

Édes Bátyám uram, Kgd nekem küldött levelét Redai Ferencz uram ő kglme megadá, melyben mit irjon Kgd Bethlen Miklós uram ő kglme felől, megérttettem. Az mi az ő kglme állapotját illeti, hogy ezekben az állapotokban ugyan ő kglme derekasint benne lött volna, meg kell vallani, nem értettük, bizony dolog nem azért írom, hogy magamat abban dicsérném, de akárkinék is jobban fáj, hogy vallásunkon való böcsületes emberek így fogynak, szintén láttatik már egynéhányra jutni, ugyanis az a keserves, hogy nem veszik eszkebe ő kglmek, hogy csak azért vonszak más valláson való magok mellé, hogy nálok nélkül nem cselekedhetnének semmit is, hogy mind magunkat, mind magokat elveszthetnének: mindaz által édes Bátyám uram, Bethlen Miklós uramnak semmi bántódása nincsen, s nem is léssen. Sőt Isten oltalmazzon, egyből tizet támasztanék, az kik vallásunkon valóok, s Isten dücsüssége mellett vannak, mivel látom, édes Bátyám uram, szintén fogytán vagyunk mind magunk s mind gyermekünk s más böcsületes vallásunkon való emberek is. Ezzel stb.

Fejérvár, 11. Junii 1678.

Kgdnek sok jókat kívánó atyafia
Bornemissza Anna m. pr.

(Közölve: TML VIII. 215.)

Bethlent e számára veszélyekkel terhes időben is izgatja a „magyar ügy”, s helyzet-
elemző készségéről tanúskodik ekkor született traktátusa:

Anno 1678. 27 Juny. Az széghény magyar ügyet mint és menyire seghithetné most Urunk, maga eő Nga és az haza veszedelme nélkül arrol valo Censura, melybe belé jeő azon magyar ügyreöl valo nagyobb discursus a szomszed országok [?] együtt.

Hogy ebbe az *discursus*ba ember rendesebben mehessen elé, legh először égynehany principiumot kell fel tenni fundamentumul, mellyek ha ugyan tellyességghel megh csalhatatlanoknak nem mondattathatnakis, mindazonáltal olyanok, hogy az mostani állapotokhoz képest a *Politicus* ugyan tsak bátrann építhet rayta, seőt az en tsekély elmém szérént azt merem mondani, hogy azok az Principiumok, avvagy fundamentumok énghem megh *nem* csalnak.

I. Az Teörök részéről el kell ezeket hinni. 1. Az magyar ügyet fovealni kívánnya, hogy a német az által erőtlennedgyek, maga a csavargotol securusabb legyen, ado és más égyéb tekintetek, &c mellyeket elé hordani *nem* szükség. 2. De hogy az magyar ügy az eö belé elegendése nélkül promovéaloddyék derekasson, azt eö nem akarja, és ez az oka hogy Erdelyt belé elegendni nem enghedi, nem az hogy Erdelyt, avvagy az 20. esztendeös frigyét féltené. 3. Hogy valaha Erdelyt és Magyar Országot egy Kiraly vagy Feydelem igazgatása alatt conjungaladni engheddgye az Török, azt gondolni sem kell, még Bethlen Gabornak ki volt az monvda a Portán világosonn, mikor Királya választották volt. 4. Nem kell azt visgálni, hogy ha a Török maga nagy erővel belé elegendik, abbol mi leszen, hanem attol irtozni, és retteghni kell, hogy Szathmár Kassa oda ne legyen, és mind Erdely Magyar Ország s-Lengyel Ország velék együtt el ne veszszen. Teöbbs reflexiokis lehetnének az Teörök reszereöl de azok aprobebbak hagyom abba.

II. Az Austriai ház reszeröl megh kell ezeket gondolni. 1. Confoederatussi és maga ereje az Austriai hazé nagy, mert az Spanyol, Danus, a Belgak, Brandenburgicus Elector, Saxo és az Imperiumnak némelly Feydelmi sokat tesznek, és hogy mellőlle el állyanak azt várni aligh lehet, nem az Austriai haz szeretetiért, hanem a Gallus felelmejért. 2. Soha az Austriai haz Magyar Országot más igazgatás alá *nem* botsattya in toto, nem tsak a betsülletért, hanem hogy az haereditaria provinciái mind el vesznének eghesz Murva Austria Styria Carinthia s-a többi, extremitásokat szenved inkább, megh addgya a Töröknek az adot mint szinte Ferdinandus Primustol foghva minden magyar Királyok Rudolphusigh adoztak az Töröknek Magyar Országot. Seőt bizony megh alkuszik a Teörökkel ha ugyan megh szorul ha Kassaigh mind oda addgyais Kassával égyütt, mert eö neki az eö haereditaria provinciái securitassára jobb hogy az Teörök ide ala keresztül birjon Lengyel Ország felé, mint sem tova fel Murva Austria Styria tayatt, a penigh más képpen nem lenne, ha a Teörök ugyan derekasson foghná az dolgot. Hozzá tehetni aztis, hogy ha tsak boszszt akar állani mind Erdelyonn Magyar Országonn Lengyel Országonn egyszer s-mind állhat boszszt Szathmar s-Kassa oda adásával, megh tselekeszi bizony penigh ex desperatione, ex odio ét ex ratione Status Haereditarium Provinciarum. 3 Az Austriai Tanáts hogy csalárd, hütít semmiben tarto, hogy bolond buzgo persecutor papista a bizonyos, hogy az vélle valo Tractatok ám bár az eö hasznára valok legyenek, ha mast el veszthet velle, ki addgya, példák erre Szapolyai János Bathori Istvan, Bethlen Gabor kiket a Teöröknek mingyart ki adott. Ideis lehetnének teöbbs reflexiokis, de legyen elégh ez.

III. Az Imperium részereöl kétséggh nélkül el kell hinni, hogy az Töröktől ighen fél, Az Austriai házat noha *nem* szereti, de mint hogy attol mint gyenghebbtől maga szabadságát inkább oltalmazhattya, mint sem a Gallustol oltalmazhatná, kivált ha az Austriai házonn triumphalhatna; Erre nézve mind az Császárságba mind Magyar Ország bírásába praeferallya az Imperium és minden keresztényének (az Au) még magok az Gallus confoederatussis titkonn az Austriai házat mint sem a Gallust; Neis bizzék humanitus soha senkiis ahoz, hogy se Magyar Országot vagy Teörök, vagy egheszssen Teörökös, vagy Gallus ember kezében esni engheddgye Europa, sem hogy az Austriai házat a Gallusnak egheszssen ruinalni engheddgye

IV. Az Frantziai Kiraly részéreöl megh kell gondolni. 1. Magnanimus Potens és gazdag Király, eleitől foghva Istenteöl úgy igazgattatott az a Corona, hogy noha Papista, de az Austriai haz ellen valo nagy gyűlülségtől viseltetven Isten eszköze legyen a Reformatio seghittésére. 2. Obligalta s-obligallya naponkent a Magyar Nemzetet, mellyet ighen megh kell betsülni, s-hálálni, de azonba. 3. Ugyan tsak papista, nints az a Nemzettségis nagy levitas nélkül. Ha hul praevaleal ighen insolens fenytectelen gázolkodo. 4. Meszsze vagyon Magyar Országtol bayosonn érkezhetik. 5. Ki fáradhat eöis, mert erőss Confoederatio vagyon ellene. 6. Felhetni attolis ne per Hungaricos motus totam belli molem in Hungariam derivet, melly megh lévénen eö osztán amott nyugoddygek ha tsak égy nyaratis, a penigh nem lehetetlen, mellyet sok ratiokkal megh mutathatnek.

V. Lengyel Ország részéről tudni valo dolgok ezek. 1. Noha a Kiraly Gallica Creatura, de a Respublicának szine és nagyya mind Austriacusokbol áll. 2. A Töröknek nagy progressusat nem lehet a Lengyelnek kivánni ha megh nem bolondultak minnyaián, kivált Magyar Ország hogy eppen Teörök birtoka alá ménnyen, azt a Lengyel nem enghedheti, mert eghéssz Lengyel Ország vész el véle, akar a magyar, akar a Német alkalmatosságává essék Magiar Ország olyan ighen a Teörök kezébe, hogy azonba a félnem lehessen passusa a Teöröknek Lengiel Orzágra. 4. A Lengyelis mind papista, Papok Jesuiták ighen potensek, az Evangelicusok nagy successusat nem nézhetik io szemmel.

VI. Erdely mint legyen tuddyguk arról szolni nem székségh, hanemha Tanátsával pénzével (de ezt ighen kímillyük, vagyonis úgy látom az hová költsök.) fegyverrel semmit seghithet, csudások és ideghenek az elmék, noha égiéb aránt az én vekony itiletem szerént, oly ighen égybe keötetetnek hiszem az magyar ügyet lénni Erdellyel, hogy égyik a másik nélkül sem vész sem marad megh, de erről ide alább mayd bövebben.

VII. Magyar Országba megh kell gondolni ezeket. 1. Mint egyy hoszszu tekergös kigyó úgy nyulik vekonyonn és ighen keskenyenn el Magyar Ország Erdelytől foghva eppen Dalmatiaigh Lengyel Ország, Murva, Austria, Styria, Carinthia, Carniolia mellett, más felöll mind a Teörök szomszéddgya, seöt az holdolás sok helyt tsak nem eppen Styriaba bé megyen, az Veghbeli Tisztekneg eghéssz Horvat Országba mind a Kranyitzok fizetnek, seöt a Tiszteketis eök viselik, maga a Situs nem szenvedt soha, hogy kivalt a Dunánn tul valo része Magiar Orzágnak és Horvát Ország, (ha ultro mind Teörök Német megh enghednéis hogy Kiralyt tegyenek.) substaltalhasson a ket hatalmas Nemzet közeött, ezis az oka, hogy soha a Dunánn tul valo magyar és horvátság sem Szapolyai Janos, sem Botskai, sem Bethlen sem Rakocy idejébe nem értett égyet a Dunánn innét valo részével Magiar Orzágnak. 2. Az embernek nagyya mind Papista, a Varosok mind Lutheranusok, az eghéssz Nemzet ighen egyetenlen, ighen erőtelen, tanatstalan, pénzetlen iay tsak ighen el aprosodott, spitzen áll dolga, veszessen egyy hartzot ez az had, humanitus de summa rei actum est. Azonba az reghi nagy émberek peldaja szerentis tsak alá s. fel valo járással farasztani az németet bayos, mert semmi erősségh sints a magyar kezében, etc.

Mind ezekből már ezt concludalom. 1. Az magyar ügynek, Erdélynek, Urunknak és mindnyaiunknak ratio statusa ma az volna, hogy migh a Teörök distractus addigh kelléne derekasson réa fekünni és kezzel lábball rayta lenni ezenn a dolgonn. 2. Mint hogy az Fundamentumok gyéngék, hoszszas hadakozáshoz, annál inkább Magiar Orzágnak mas gubernium alá valo vételéhez nem lehetvén reménsegh száiyal ugyan a békességhet felette ighen kell utálni, de szivel bizony felette ighen kell kivánni, és arra az utat el tavul tsak alattomban irtogatni. 3. Mint hogy Urunk és Erdély aperte nem seghithet, székségh hogy méghis az Kormanyozását az dolgoknak manutenealy-

lya, melly külömben nem lehet, hanem az mint már Teleki *Uram* ott vagyon az hadba, eö kegyemét támogatni kellene, ha el lehetne Urunk az hadának némelly része nélkül, tsak ugy ké tettetni, mint ha a költséghet megh unvan el botsattaná egy részét, kikis színák ki magokat oda ki Teleki *Uram* utánn, de ez ha ighen tzezheresnek lattzik, titkosabb ut az, hogy bizonyos szamu hadat vigyázásnak okáért küldene ki eö Nga eghéssz Somlyo tájékáigh, mellyis megh lévén, kevés vártatva magais eö Nga Szamos Uy vár tayekára menne ki bár tsak két vagy három ezer emberrel, keönyü volna itt Erdélybenn azt hirdetni hogy az nemet és hayduság akar irrumpalni, annak szine alatt vihetének hadat fel; Ennek az hire oda ki tiz annyi volna, és akarmint tudosittanákná innét az Nemetet oda ki, seöt ha Urunk és az Ország maga assecurálnáis, de még sem hinné az Nemet azt, hogy ugyan tsak ki nem akar ménni. Ez alatt Teleki *Uram* tsak indulna fel igyenesen Murva felé, lehetetlennek hiszem, hogy az Nemet az Erdélyi hadnak fenn állása miatt utánna merne ménni, mert attol felne, hogy ez mingyárt ki nyomul, és gázol, ha penigh szabadosonn gazolhatna oda fel Teleki *Uram*, az nem kitsin haszon lenne, hogy ha penigh az az Erdélyi had fenn állás azt veghbe nem vihetnéis a Németnél, hogy utánna ne mennyen Teleki *Uramnak*, mert azt sem mondom lehetetlennek, hogy az erősségkekhez bizván azonba a magyart nem szanván a Német ugyan tsak nyomába lehetne Teleki *Uramnak*, legh alább ugys az dologh ennél az mint most vagyon roszzszabbul nem volna az Teleki *Uram* és magyarság részéreöl. Az Teörökeöt a mi nézi tsak azért nem hiszem hogy nehézségket vehetne reánk, mert informálni kellene, hogy Beösörzörmény Szathmar etc fenyegetőzik. Az Statusok zugolodása tudom megh lenne, de arrol mit tehetni. 4. Mind ezeknél mayd hasznosabb volna, hogy ha fegyverrel nem seghithetünk arrol gondolkodni, mint legyen az Tanátsok eghéssz kormányya az Urunk kezébe, az penigh ugy tettzik megh lehetne, rész szérent avval ha Erdélyi betsülletes két harom vagy teöb feö rénd ember volna Teleki *Uram* mellett, kikis a magyarságtol avvagy tsak betsülletnek okáért adhibealtatnákná az Tanátsba és dolgokba, nevek lenne voluntarius mind Törökre Nemetre nézve. Azonba egy réndes generalis Legatit kellene eö Nagának expediálni Lengyel Országba és onnét fellyebb az keresztzen Királyokhoz feydelmekhez, arrol penigh legh először a Teörökeöt tudosittani kellene, hogy eö Nga követét botsátotta a véghe, hogy az dolgokat tanullya ki ugyan voltaképpen, azonba hogy ha a Németnek mi akadalyt többet tsinalhatna etc. tsinalna illendeö praetextust ember a Teörök előtt. Annak az Legationak a Gallus hirével és tettzéséböl kellene lénni. Annak az Magyarokkal és Teleki *Urammal* titkonn ighen derekassonn kellene correspondeálni.

Annak olyan Neutralitást kellene viselni, seöt az Urunk eö Nga scopussátis ugy kellene ki adni, hogy eö Nga mint egy intermedia persona akarná ha mibe az széghény magyar Nemzetnek az Keresztyénséghe iovával égyütt seghithetne; <Egyeb> Ugys ké intézni, hogy mind az Gallica factio, mind Austriacus confoederatusokhoz mehetne el, noha a Császárhoz égy altallyába nem kellene ménni, sem irni, sem izenni, de a Danusnak, Saxonak, és kivált a Brandenburgicusnak és Belgaknak irni ké, seöt ez kettöhöz elis kellene ménni.

Legh titkosabb és legh feöbb lett tétt tzéllya és véghe lenne az ennek az követtséghek, hogy ha inducaltathatnákná a Belgák és Brandenburgicus hogy illyen istentelenségébenn az Austriai házat haddgyák oda, éltessek tanátsal a széghény magyarokat, assistallyanak, interponállyák magokat, noha ezt tsak titkonn kellene concredálni nékiek in fine finali.

Azonban in omnem eventum tsak io volna hü ember által az oda fel valo dolgokat ki tanulni, hogy ember meddigh bizhassék a Gallushozis, kihezis el kellene ménni azon keövetnek.

Ha arra mehetne az dologh hogy osztan Tracta lenne, azt ugy ké folytatni hogy a Teöröknek az adoval dugnok bé a száyat, a Gallusnakis lenne satisfactioja. Urunk és Erdély se maradna részetlen a kalátsba. Magyar Ország restituatnak lelki testi szabadságába. Az Austriai házért penigh lénnének kezesek a Belgak, Brandenburgicus Saxo Danus etc hogy a magyarokat megh nem haborgattya. Eggy szoval veghez-nénk minden jot, mellyet addgion Isten szerelmes szent Fiaert Amen.

Ennek modalitassi Circumstantiai sokra terjednek, mellyekről Coram lehetne szo. irni el untam.

Ha kgd pariallya, és maga neve alatt masnak mutattya *nem banom*, de az en irásomot ember ne lassa parola etc. Ez penigh kgdnel sokaigh ne állyon, mert mirigyos az üdö, ha megh halnál más kezre menne Az ilyen Censura adásert penigh mostis fay az én fejem neha. Kgd szolgaja [...]

(Bár Bethlen az aláírást olvashatatlanná tette, mégis nyilvánvaló, hogy ez az ő szellemi terméke. Erre vall a tág horizontú, reális politikai körkép és elemzés, a kifejezőkészlet és az autográf írás. A címzett feltehetőleg Rhédey Ferenc. Lelőhelye: OL P 659, 9. cs. 253.)

201.

Lelőhelye: OL P 1238, 1678. A címzést kivéve autográf. Tekéntetes Nemzetes Teleki Mihály Uramnak &c. Nékem kedves bizodalmas Uramnak Komamnak adassék.

4. *kgd betegsége miatt Kővárba jeött volna* — Teleki e tulajdonképpen sikertelen hadjáratának utolsó állomáshelyéről, Eperjes alól augusztus 13-án indult meg Erdély felé.

202.

Lelőhelye: OL P 1238, 1678. A címzés kivételével autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály uramnak (*tituli*) Nékem kedves bizodalmas komám uramnak adssék. [!] Közölve: TML VIII. 255.

Bethlen Miklós ez idő tájt újfent veszélybe kerül. Baló 1678. szept. 1-én Gyulafehérvárott kelt levelében arról értesíti Telekit, hogy a Béliéi kezdte szervezkedés ügye tovább folytatódik: „Nádudvari János uram sem volt üres ez tisztességes szabadság keresőknek társaságától, mely megvilágosodván urunk előtt, professori tisztitől amoveáltatott és introducáltatott helyében Kolosvári uram.

El nem hinné Kgd, mennyin vadnak: *Betlen János, Kapi György, Haller János, Kornis, Beiten Miklós, de gyengén Sárpatakitül, Lázár István, Daniel István, Dávid deák, Keresztesi Sámuel Keresztesi 22[?] Kálmán etc.*” (TML VIII. 248.) Ez a homályos megjegyzés akkor világosodik meg igazán, ha Rhédey Ferenc 1678. okt. 1-i, Telekinek írt levelét is elolvassuk: „Urunk ő nagysága semmiképpen nem akarván tovább halasztani, most ebéd előtt Haller János, Lázár István, Daniel István, Keresztesi Sámuel uramékat és Kálmán Christophot arestáltatta...” (Uo. 295.) Az esetről természetesen Bethlen is megemlékezik Önéletírásában, s hozzáfűzi: „Mikor Fejérvárott az a sok fogdosás, nótázás volt, nékem Teleki, Rhédei magok tanácslották, ne menjek a gyűlésbe, ők megmentenek a fejedelem előtt; azért csak Szent-Miklóson ültem szüntelen való remegésben minden ártatlanságom mellett is.” (I. 303.) A vádak talán magától Balótól származnak, aki Bethlen-leveleket vélt felfedezni Béli levelesládájának felhányásakor. (Ö. I. 305.)

Lelőhelye: OL P 1238, 1678. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vramnak &c Nékem kedves bizodalmas Komam Uramnak adassék.

3. *Komáromi Vramat találván Balásfalvan* — Komáromi Jánost, Teleki titkárárt.
5. *kgd ha hamar ki akaris indulni* — Telekit már szeptember eleje óta sürgetik Thökölyék, hogy mielőbb induljon vissza közéjük. Betegségére hivatkozva azonban még nov. 9-én — Thököly nov. 1-i verése után — is a fejedelmi tanácstól várja a döntést. Apafiék úgy határoznak, hogy Teleki a hadak élén induljon ki, közbeszól viszont a bujdosóknak a császárral kötött fegyverszüneti terve. Emiatt, s a tél közeledte miatt nincs is szükség a hadbavonulására.
13. *Ketzer Uramek cum contento iönek* — Keczerék követjárásának eredményességéről Teleki 1678. dec. 3-án írja Nemessányi Bálintnak: „Keczer uramek az elmúlt szeredán érkeztek Fejérvárra, olyan válaszszal, mennél jobbat nem kívánhattunk volna. Az summája ez: hogy az dolgok egészen az mi kgl s urunkra ő nagára bizattak és az szerint vannak megengedve, a mint ő nagának az felséges francziai királylyal és marchio urammal való tractájában le vannak téve.” (TML VIII. 354.)
Erdély a nagyhatalmak külpolitikai játékszerének bizonyul: akkor kapja meg a portai engedélyt — s éppen a franciákkal kötött szerződésre hivatkozva —, amikor a franciák, megkötvén a spanyolokkal a békét, a magyarországi diverziót már szükségtelennek ítélik, s hadaikat elbocsátják, szétzüllesztik.
19. *Bethlen Farkas Vram elmejeis most iol iár az magyar dolgok és kgd iránt* — Bethlen Farkas ugyanis általában ellenezte a magyarországi elégületlenek megsegítését.
25. *el hiszem ioba töri ottis a nagy fejét* — Rhédey Ferenc nagy feje, úgy látszik, a kortársak humorának céltáblája volt, Nalácsi 1668. jan. 2-án Telekihez írott levelében így jellemzi: „Az a nagyfejű Rédei Ferencz is mit ír, im azt is elküldtem Kegyelmednek.” (TML IV. 255.)

Lelőhelye: OL P 1238, 1678. A címzés kivételével autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály vramnak. (tituli) Nékem kedves bizodalmas Komam vramnak eö kgminek adssék. [!]

5. *kegd szerelmes Annya halála akadékot teön* — Teleki Jánosné, Bornemissza Anna, Apafinének unokatestvére. A fejedelemasszony már 1678. dec. 22-én azt írja Telekiének: „Kgl levelét vettem, édes Bátyám uram, melyből szomorúan értem az szegény néném asszonynak halálát; az Isten nyugossa meg. El is hiszem, hogy az örök életben elért.” (TML VIII. 369.)

Lelőhelye: OL P 1238, 1679. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vramnak (Tituli) Nekem kedves bizodalmas Uramnak Komamnak eö kgynek adassék.

26. *Az Aszszony Apafi Miklosne* — Teleki „szép özvegy menyecske” lánya, Anna, akit később Thököly eljegyzett, de eljegyzését felbontva Telekit még jobban magára haragította. (Vö. Ö. I. 313.)

206.

Lelöhelye: OL P 1238, 1679. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vramnak &c Tituli &c Nekem kedves bizodalmas Vramnak adassek.

4. *superveniala azonba széghény Csernatonni Pal halála* — A 21. sz. levélből láthattuk, hogy Bethlen pártfogolta peregrinációja hűséges útítársát, vezetőjét, Csernátóni Pált, s szerepe volt abban, hogy — karteziánussága ellenére — számtant és filozófiát taníthatott Enyeden. Koncz József Egyháztörténeti adalékok cím alatt közli a Csernátóni halálára és az udvar kinevezési törekvéseinek meggátlására vonatkozó részeket. Szerinte ez burkolt utalás Nadányi Jánosra, akit a fejedelem a kurátorok megkérdezése nélkül nevezett ki tanárrá Enyedre. (KONCZ, 1890/b. 322.)

207.

Lelöhelye: OL P 1238, 1679. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vramnak &c Tituli &c Nekem kedves bizodalmas Vramnak Komámnak adassek.

Kelte: 1679. márc. 31.

4. *Teghnap tsak perfunctorie beszellek Ketzer és Absolon Uramékkal* — Minden bizonnal azért éppen velük tárgyalt Bethlen a magyarországi dolgokról, mert márc. 22-én Thököly arra kérte Telekit, hogy menjen ki hozzá, vagy küldje maga helyett Keczer Menyhértet és Absolon Dánielt. (Vö. TRÓCSA-NYI, 249.)
7. *már a Frantzia és Császár között valo békesség megh lévén* — 1679. febr. 5-én megkötötték a nymwegen-i békét, mely a holland háború végét jelezte, s amelyben Spanyolország lemondott néhány németalföldi határváros birtoklásáról. A Habsburgoknak jelentős erői szabadultak fel nyugaton ezáltal.
25. *egy hirt hallott felöllem, de megh ne indulyak rajta* — A hír, amit Rhédey Bethlen felől hallott, valószínűleg az ekkor folyó Béli-ellenes vallatásokra vonatkozik, melyek során természetesen Bethlen neve is fölmerült. (L. a 208. sz. levelet és jegyzetét.)

208.

Lelöhelye: OL P 659, 18. cs. 652. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vramnak &c Tituli &c. Nekem kedves bizodalmas Uramnak Komámnak eö gkynek adassek.

10. *ilyen nagy dologhba eö kegyemek ugy kotyáznak* — Azaz játszanak, nem veszik komolyan a dolgot. Kriza János szerint a kótyázás során a játékosok „egy hosszú fácskát” ütnek botokkal. (CZUCZOR—FOGARASI, III. 1030. has.)
21. *En Istenembe ugy bizom, hogy evvel az alkalmatossággal hozza eö Felséghe az én artatlanságomat nap fenyre* — Mint az előző levél jegyzetében esett már

szó róla, e napokban folynak a tanúvallatások Béldi és a két Bethlen ellen. 1679. márc. 28-án például többen vallották, hogy úgy tudják, úgy hallották, Bethlen Miklós is egyetértett Béldiékkel. Mihács Ferenc egy Béldi-levelet kézbesített Bethlennek. Apor Lázár azt vallja, hogy látta Bethlen Miklós levelét „in plurali irva”, melyben nem javasolják Paskó elmenetelét, hanem gyűljenek össze, s küldjenek zálogot Apafinak, és vele közösen orvosolják a dolgokat.” (EOE XVI. 651.)

39. *Amicus certus in re incerta cernitur* — A mondás Ennius Quintus római költő Fragment incert. XLIV.-re vezethető vissza.

209.

Lelőhelye: OL P 1238, 1679. A címzés kivételével autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vramnak (titulus) nekem kedves bizodalmas vramnak, Komamnak adassék

14. *Felette keövetem Vram kgdt a papiross föttárol* — Bethlen itt némileg ellentmond annak a későbbi Apor Péter-féle kijelentésnek, hogy a levél formája, a papír nagysága nem bírt jelentőséggel: „Az levélírásban is semmi ceremóniát nem tartottanak, mint most, mert ha alábbvaló embernek is egész árkosra nem írsz, még azt is koportában nem csinálod, vagy spanyolviasszal nem pecsételsz, megharagusznak érte; az régi embernek pedig, akármely nagy embernek írt valaki levelet, egy árkosnak a negyedit egészen beírta, alig maradtott egy kis tiszta papiros, mikor az levelet egyben fögták, ahová titulus írjanak.” (APOR, 39.) Való igaz, hogy még a fejedelemnek beadott kérvények is őrzik e hagyományt, úgy látszik azonban, hogy ekkor már a papír mérete a tisztelet, a megbecsülés jelzése is volt egyben.

210.

Lelőhelye: OL P 1238, 1679. A címzés kivételével autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uramnak &c. nekem kedves bizodalmas Uramnak Komamnak eö knek adassék.

6. *de az Feleségem tsak continuallya az betegheskedést* — Amint az Önéletírásban beszámol róla, felesége gyakran 16—20 hétig is fekvő beteg volt, nyavalyatörős görcsei és egyéb, női természetű bajok miatt. (Vö. I. 307., illetve halálának leírása: 332—333.)
10. *Valobann bé telik raytam amaz ember panaszsza...* — Arra a példabeszédre hivatkozik itt Bethlen, mely Tótfalusinál ekként hangzik: „Egykor egy ember mondja a szomszédjának: Szomszéd, miért pusztítád el a jó szőlőt? Mondja ama reá: Én nemhogy elpusztítottam volna, sőt három esztendeje is vagyon, hogy feléje sem voltam. Mondja amaz: Szinte azzal pusztítottad el, hogy feléje sem mentél.” (JAKÓ, 275.)
17. *ha az alatt a Tractara valo ki ménés miatt kgdt mostanságh nem láthatnam* — A bujdosók 1678 őszén fegyverszüneti tárgyalásokba bocsátkoztak a császárral, Forgách Ádám kezdeményezésére. A török is hozzájárult a béketárgyalások beindításához, Apafiékat annak elősegítésére ösztönözték. A franciák szeptemberben békét kötöttek a hollandokkal, majd a spanyol-

lokkal, s bekövetkezett a császárral való megegyezés is, így a bujdosókra már nem volt szükség, a segélycsapatokat szétzüllesztették, a lengyelek aláírták a semlegességi egyezményt. Ilyen körülmények között Erdély számára sem maradt más út, mint hogy felajánlja közvetítését a császár és a bujdosók között. Apafi postamesterét, Vajda Lászlót küldi Bécsbe, hogy előkészítse a tárgyalásokat, s Hocker értesíti is a fejedelmet, hogy a császár Bécsben fogadja követeit. Apafi e színhelyet csak némi húzódozás után fogadja el, s Telekit, Nemes Jánost, Kendét, Keczer Menyhértet és még két személyt küldend fel, s június végén az az elképzelés, hogy a követek júl. 31-én indulnának. Lipót júl. 30-i levele viszont nem egyezik bele a javasolt Szathmár helyszínbe, csak Bécsset tartja elfogadhatónak, sőt, figyelmezteti Apafit, hogy őt nem is fogadta el mint közvetítőt. Eközben Telekit is elriasztja egy magyarországi jóakarója: azt írván, ne menjen Bécsbe, mert vagy árulóvá kell válnia, vagy nem engedik vissza. Ezért Apafi júl. 11-én közli vele, hogy eltekint követjárásától. Végül az egész követség ügye elcsitul — a császár erői a nymwegeni békével felszabadultak, s nem hajlandó a tárgyalásra. (Vö. TRÓCSANYI, 239—245.) Bethlen tehát júl. 8-án, e levél írásakor még csak arról tud, hogy a hónap végén Teleki egy bizonyára nem rövid ideig tartó — szatmári, vagy bécsi tárgyalásra megy.

40. *Az Aszszonynak mind feleségemmel égyütt kívánok boldogh szabadulást — Terhétől való megszabadulást — azaz szülést.*
45. *Az Collegium dolgairól úgy hiszem Matskási Vramtol bővönn fogh kgd informaltatni — Macskási Boldizsár is a kollégium kurátorai közé tartozott Enyeden.*
48. *Püspök Vram:* Horti István.

211.

Lelőhelye: OL P 1238, 1679. A címzést kivéve autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uramnak &c nékem kedves bizodalmas Uramnak Komamnak eo kglnek adassék.

5. *az kgd Postáia az en Tisztartom és magam bolondsagom miatt mint jartunk Bethlen Farkas Vrammal — Ez az eset — melynek leírása az Önéletírás egyik kitünő részlete — is jól mutatja a memoárok missilisekkel való igazolásának és igazolhatóságának jogosságát. Egyben azt is, hogy Bethlen memoárjainak legapróbb s netalán ma már hihetetlennek tűnő részletei is reális alapon nyugszanak, nem az utólagos önigazolás szüleményei. „Ritka csúfos casusom lón nékem ez után a gyűlés után hamar. Én kicsiny alkalmatosságimra nézve menék Szent-Pálra, és onnét mikor szintén indulni akarok Zabolára, már a feleségem fel is ült volt a hintóba, érkezék szent-miklósi szabadosom egy nagy fasciculus levéllel; kapám haraggal, mint utam akadályát, és a házba visszamenőben felszakasztám, nem nézven a titulusát, és az asztalra vetém. Kiomlék egy falka inclusa belőle. Kezdem olvasni rendre, ki egy, ki más ember levele, ki Telekinek, Bethlen Farkasnak, ki fejedelemnek, ki fejedelemasszonymnak szól, mind felszakasztva, vagy volanter pecsételve. Egyben a Teleki Mihály legkisebb pecsétje is benne vagyon, csudálkozom rajta, keresem a reájok igazító originált s fordítom a copertát, hát a titulusa Bethlen Farkasnak szól; elhülék belé. No mert bizony megadom én ennek az árát. Ezt Telekinek egy részeg, írástudatlan szolgálja adta volt*

Szent-Miklóson az én írástudatlan tisztartómnak, Szarka Jánosnak, mondván, hogy sietve küldje meg nekem. A tisztartó szintén akkor jelenlévő vak Opra szabadostól küldötte nekem. Én ezt az errort megírtam mind Teleki-nek, mind Bethlen Farkasnak, assecurálván mind az errorról, mind arról, hogy soha senkinek sem jelentem, amit benne láttam, melyet az ő életekben meg is tartottam; de mégis mind a kettő ellenségem lón miatta...” (I. 305—306.)

212.

Lelőhelye: OL P 1956, 3. cs. Autográf. Cn.

20. *Az nélkül az hitvan Toohely nélkül* — Egy 1675-ös megállapodás szerint Bethlen a „Pogány Too helyet” adja a kamaraispánnak a „Két Águ Too”-ért. Bizonyára ezek valamelyike körül vagy éppen az utóbbiért folyik a vita.

213.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 6. tétel. Nem autográf. Rajta Apafi kezétől származó felirattal: „Fiat. 3. Juny 1680”

4. *Kis szász (alias Sido) ucza* — Gyulafehérvárott volt ez az utca, a Bethlen szomszédságában levő telket és házat 1682-ben Teleki Mihály vette meg. (TRÓCSÁNYI, 311.)

214.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 6. tétel. Nem autográf. Apafi kezével: „Fiat. 6. Juny. 1680” Lásd az előző levelet és jegyzetét.

215.

Lelőhelye: OL P 1956, 2. cs. Autográf. Tekintetes Nemzetes Lugasi Ferencz *Uramnak*, Nekem kedves jo akaro Sorog *Uramnak* adassek. Rajta valószínűleg Lugosi kezével: „Az falunak nevét nem tudok”

14. *amaz Feyervari Kerispatakiek fundusa felöll valo levelek* — L. a 214. sz. levelet.

216.

Lelőhelye: OL P 1956, 2. cs. Autográf. Tekintetes Nemzetes Lugosi Ferentz *Uramnak*. Kedves jo akaro Sorog *Uramnak* adassek.

Lugosi Ferenc, a címzett, Apafi secretáriusa volt ekkor.

Ez évből nem maradt ránk több levél, illetve eddig nem került elő. A TMÁO VI. 148—149. oldaláról azonban megtudjuk, hogy a Portán levő Paskó Kristóf Bethlen támogatásában bizott. 1681. aug. 20-i, Brankovics György portai tolmácsnak írt levelében érinti Bethlenhez fűződő kapcsolatát. „Konstantin uram levelében includálva irtam Bethlen Miklós sógorunknak, relegálván kegyelmedre, az itt való lator factorok felől az én egyszeri kiküldött írássommal kegyelmed bővön tudósíthatja.

Kérje kegyelmed Konstantin uramat Istenére és szerencséjére, levelemet küldje meg;

most az ideje, ha az hazának jóakarója és a Bethlen háznak, ne elegyítse valami formán a haza magát az Apafi Mihály gonosz cselekedeteiben, itt váltig excusáljuk, egyébiránt bizony veszedelem követi. [...]

Teleki Mihálynál levő gyermekim felől, mit irtam Bethlen Miklós urnak kegyelmed megláthatja; szóljon kegyelmed Konstantin uramnak is; ha ugy fizetéssel is, találják jó módját Bethlen Miklós ur vagy más által onnan ellopását, hozzák be a vajda ő nagysága mellé, az okos gyermek, csak értse én akaratomat, eljő; mert félek elviszi vele, azután mi haszna az én életemnek. [...]

Bethlen Miklos ur levélben irt postscriptum. Istenére jó szerencséjére kérem kegyelmed Teleki uramnál levő gyermekem Paskó Ferencz titkon udvarból kivitelében találjon módot, és ideig securus helyen collocálja, vagy a vajda ő nagysága udvarába küldje be, féltem elviszi vele, hanem én kegyelmedért többet cselekszem, kegyelmednek lelkére kötöm gyermekemet, én itt hazáért eleget futok fáradok, ne szenvedtesse tovább, már sok."

A Bethlent körüllegő bizalmatlanságot esetenként fokozhatta, hogy Paskóék itthoni pártfogójukat látták benne, amit mi sem mutat jobban, mint hogy erre a rendkívül kényes feladatra őt kérte fel.

217.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 374. Autográf. Cn. A levelet Bethlen Miklós szolgálai kézbesítették, mert az aláírás alatt ez áll: „Nemzetes Fota István ur és Turi György Uramnak. Jambor szolgálaimnak Osdolan adassék.”

3. *Ide Feyervárrá érkezvén az este* — Bethlen e hó elején érkezett haza a magyarországi hadjárataból.

218.

Közölve: LUKINICH, 1906. 451.

A közlő megjegyzése: „A levél borítékja elveszett, kétségtelen azonban, hogy az Bethlen Gergely főgenerálisnak szolt s összefüggésben van a Thököly-féle mozgalmakkal.” Eredetije a Bethlen cs. keresdi lt-ban volt.

A levél kétségtelenül 1683 júniusából származik, amikor is a Bécs alá igyekvő török tatár segédcsapatai átvonultak Erdélyen. A levél címzettje, Bethlen Gergely Lázár Imrével közösen azt a feladatot kapta, hogy csapataikkal „járjanak oldalfélt a tatárral két-három mérföldnyire és a zsákmányosát verjék vissza” (Ö. I. 323.) Erre utal a levélben is.

219.

Lelőhelye: OL Mikrofilmtár, 20499. (A kolozsvári Mikó—Rhédey levéltárból.) Autográf. Az Meltosagos Erdélyi Feydelem Aszszonyinak. &c. Nekem Kgyls Aszszonyomnak eő Naganak adassek.

1683-ban Kara Musztafa Bécs ostromához indított hadjárataira segédcsapatként az erdélyi hadsereget is magával vitte. Apafi csak hosszú halogatás után tett eleget a parancsnak; az erdélyi hadakra Győr alatt a Rába-híd védelmét bízták, hadműveletekben nem vettek részt. Bethlen Miklós — felesége egészségi állapota miatt — engedélyt kapott az otthonmaradásra, de feladatai közé tartozott a fejedelemszony körüli teendők elvégzése. Sajnos, a levél lényegét a Naláczihoz irt missilis tartalmazta, figyelemre méltó azonban a hűvös hang, amelyen Bethlen — minden hálája ellenére

— Bornemissza Annának írt. Önéletírásában ez az időszak is képviselteti magát néhány sorral: „... osztán ősszel az lévén a híre, hogy a tatár ismét Erdélyen megyen haza, engem fejevári kapitánynak tettek, a fejedelemszöny szép prebendát rendelé.” (I. 324.) A fejedelem november elején ért Dévára, ahova Bethlen Miklós is eléj ment.

220.

Lelöhelye: OL P 1238, 1685. Autográf. Cn.

221.

Lelöhelye: OL P 1956, 5. cs. 2. tétel. Nem autográf. Cn. A címzett személyét Balogh Zsigmond e témában írt 1683-ban kelt levele alapján lehet kideríteni. (Uo.)

222.

Lelöhelye: OL P 1952, 3. cs. A szebeniek 1685. aug. 5-i levelének hátlapján levő, nem autográf fogalmazvány. A levelén Bethlen kezétől származó megjegyzés: „Szebeni Urak levele a Bolkatsi Malmom aloll valo Arok felöll.” A levél egyébként arról értesíti Bethlent, hogy a bolkácsiakra tett panaszát — ti. a malmát nem engedik forogni — azok azzal háritották el, hogy Bethlen jóval magasabb malmot épített oda, mint ott korábban volt, s ez akadályozza az ő malmuk működését. Az árkot pedig, amelyet Bethlen kifogásol, nem ők ásták. Az ügy még októberben sem nyer békés megoldást. Thordai István 1685. nov. 12-i levele a bolkácsiak újabb üzenetét közvetíti: „Az Ur eo kglme böcsülettel valo izenetit ertyük de eö kglme mostan annak az Aroknak be csinaltatására oda senkit ne külyön, mert megh nem engedven a dolog roszul leszen, hanem az Szebeni Urak küldenek ket böcsülletes embert oda a kik oculalvan felölle a mit deliberalni fognak, azt követtyük el.” (Uo.)

36. *Milesz és Frank uramék* — Miles Mátyás szebeni tanácsos és Franck Bálint szebeni királybíró.

223.

Lelöhelye: OL P 1952, 1. cs. A levélzáró formula autográf. Cn. A bolkácsi malom ügyében írt levél. L. az előző levelet és jegyzetét.

A levél címzettjét a rá adott válaszból ismerjük: Küküllő Vármegye. A vármegye gyűlésének 1685. nov. 20-i válasza szerint a vármegye exmittálta ugyan a megnevezeteket, de azok sok akadályos dolgaik miatt az adott terminusra nem érkezhettek, rövid időn belül, más alkalmatossággal azonban ott lehetnek. (Uo.)

224.

Lelöhelye: OL P 1238, 1685. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Uramnak &c Tituli &c. Nekem kedves bizodalmas Uramnak Komamnak eö kgylnek adassek

2. *a Feleségem nyavalyaia olyan sulyos* — Felesége betegségét számos levelében említette már, a halála előtti gyötrelmeit pedig érzékletesen írja le fő

- művében. Kun Ilona nem sokkal e levél írása után meghalt, az Önéletírásban Bethlen 1685. dec. 3-ára teszi halálának dátumát. (Vö. Ö. I. 331—333.)
6. *tudvám rendemet ugian nem vonnam el magamot, de tsak lehetetlen mennem* — Az Önéletírásban említi, hogy felesége agóniája közepett kapta Bethlen Pál levelét: „...mű a fejedelemmel futunk Szebenbe; Csáki László Bánffihunyadra szállott német s magyar haddal; betegét is csak hozzá el hintóban, mert áruló névbe esik etc. Én azt írák, hogy az lehetetlen. Én Istenem! micsoda napok! A feleségem vonaglott, ládáimat rakattam, futtattam Medgyesre, Szebenbe, mégis áruló lézsek.” (I. 333.) Az a Csáky László, aki Béldivel együtt a Portára menekült, most császári generálisként próbálja erdélyi fejedelmi ambícióit megvalósítani — előle fut az ország. Bethlen Miklós még decemberben eltemeti Kun Ilonát, s csak azután fut be ő is Szebenbe.

225.

Lelőhelye: OL P 1238, 1686. Autográf. Tekintetes Nemzetes Széki Teleki Mihaly *Vramnak &c Tituli &c.* kedves es bizodalmas *Vramnak Komámnak* eő kegyemenek adassek.

13. *Bagolykent itt inkább szeretnem* — „Ollyá löttem mint az bagoly / Ki az kietlenben huhol.” — A 102. sz. zsolttár sorainak reminiszcenciáját vélem itt. (Vö. RMKT XVII. sz. 6. 233.)
19. *ne mullyék el a Lengielnek aperta... informatioja* — Az itt következő levelekben annak a kibontakozó többirányú erdélyi politikának lehetünk tanúi, mely a Szent Szövetség győzelmei alapján átrendeződő nemzetközi erőviszonyok függvényeként jön létre. A török szájában lévén, még nem mer a portával nyíltan szakítani, viszont annak oldalán már nem tesz eleget hadbaállási kötelezettségének sem. A Habsburgokkal óvatos tárgyalások, megállapodások is történnek Erdély belső önállóságának megtartására. Ilyen például a kercesorai, ebesfalvi egyezmény, Hallerék bécsi tárgyalásai. 1685—86-ban felélénkül Erdély lengyel orientációja is: mivel a Habsburgok nem tartják meg szerződéseiket, a Haller-féle diplomát pedig Erdély utasítja vissza, így Sobieski János lengyel királyt próbálják közvetítőül megnyerni, pártfogását is kérve a császári akciók leszerelésére. Egyik legfőbb törekvésük, hogy a törököt kiűző háború győzelme esetén bekövetkező országegyeség visszaállításakor biztosítsák a fejedelemség önálló államiségét.

226.

Lelőhelye: OL P 658, 11. cs. 2550. A címzés kivételével autográf. Nemzetes Szakmari Gaspar *urnak, &c* nekem joakaro *uramnak* ő klmének adassek

6. *En eő kgyket megh hiszem* — Megbízom bennük, hiszek nekik.

227.

Lelőhelye: OL P 1238, 1686. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly *Vramnak &c Tituli &c* kedves es bizodalmas *Komam* es *Sogor Vramnak* eő *kegynek* adassek

3. *Csáki László felöll hallotta* — A Csáky-rémhir még mindig tart. Bethlen

Miklós, immár az új feleséggel, megint Szebenbe vonul, ahol alig lakhatott néhány hetet Rhédey Júliával, amikor „felette bajos és a messzisége miatt is igen fáradságos munkára” küldték Máramarosba, hogy az ott kvartélyozó németekre fordított költségről, s a katonák túlkapásairól a német féllel közösen vizsgálatot végezzenek. (Vö. Ö. I. 340—345.) Ezt a levelét már útközben írja.

228.

Lelőhelye: OL P 1238, 1686. A címzést kivéve autográf. Az mostan kolosvárrá gyülekezett Méltóságos Uri és Fő renden levő Haza Fiainak eö Ngoknak eö kgknek, nekem bizodalmas Uraimnak adassek.

A levél a fejedelmi tanács köré létrehozott testületnek, a deputatióknak íródott; az Erdélyben a német hadak által okozott károk kivizsgálására kiküldött biztosként írja Bethlen a tájékoztatást. Sajnos, az egész ügyről számot adó, Telekihez írott levél nem került elő. Fennmaradt viszont a deputatio válasza 1686. márc. 23-ról, Gergely Sámuel másolatában:

[A delegátusok — Bethlen Miklósnak]

Kegyelmed levelét becsülettel vettük, Teleki Uramnak irt levelét is olvastuk. Kegyelmed levelét in specie udvarhoz, párban Szatmárra s Bécsben küldöttük, talám adgya Isten naponként jobban-jobban csendesednek. Kegyelmed elég jól keszte a dolgot, tovább is az szerént continuállya és semmiben ne remittályon. Hogy ők az németek relatioján nyugosznak meg, azt el hisszük, de hogy mi is az mi embereink relatioinak többet hiszünk, ők is el hidgyék; és bizony az itületet is az szerént kíványnyuk. Nem tudgyuk, miért kellene pénzt adnunk, hanemha hogy el pusztították egy részét hazánknak. Az előtt aszt fogatták, hogy assecuratiot adnak, az császárral is confirmáltatták, hogy többször effélével nem terhelnek bennünket; aszt is Karafa generál meg tagadta. Kegyelmed cathogorice meg mondgya mind Veteranyinak, mind az commissariusnak, az militaris executionak békét hadgyanak, nem vagyunk mi ő felségének peculiumji, sem nem igirtük, annál inkább nem attuk az quartélyt, köszönnyék meg, hogy eddig való cselekedeteket (ő felségéhez s az keresztységhez való devotióinkból, jobb reménséggel levén, jövendöket is gondolván) szenvedtük; tovább azért nem hogy militaris executiót tentályanak, de eddig való cselekedeteket is corrigályák, mert egy általlyában extremumot tentályunk, non obstante eo, hogy mind Bécsben s mind itt alatt tracta vagyon; mert mi ellenkezöre mint eddig, ez után is okot nem adunk; de ha ők okot szolgáltatnak, okai nem leszünk, ha magunk oltalmára való mediumokhoz nyulunk. Tanálynak ellenséget s volna is, nem kellene minket tovább is kinozni. Isten is az igaz igyet segiti et tandem aliquando justa causa triumphabit. Kegyelmedet kérjük, tovább is minket mindenekről tudósítson, és semmi terminatiókra, destinatiókra s igiretekre ne mennyen. Isten éltesse Kegyelmedet.

P. S. Nem is hallatott soha, hogy simplex tracta alatt is, annál inkább duplex tracta alatt, efféléket tentáltak volna, mint mostan rajtunk követnek.

(MTAK Kézirattára, Ms. 4934.)

229.

Lelőhelye: OL P 659, 25. cs. 703. Autográf. Tekintetes Nemzetes Redej Janos Uramnak &c Tituli &c Nekem kedves Eötsem Uramnak adassek Kővar.

Rhédey Jánosnak, a levél címzettjének biztosí kiküldése Dobokába szól: „...Római császár ő felsége elébbeni resolútiójához képest már az ő felsége comissariusi elérkeztenek, és az ő felsége hadai miatt birodalmunkban lett károknak és excessusoknak investigatiójára s componálására is...” (EOE XVIII. 465.)

230.

Lelőhelye: OL P 1238, 1686. Autográf. Cn. A címzett Teleki Mihály, aki Bethlen máramarosi tartózkodása idején: „... a tanácsurakkal és a deputációval jött Kolosvárra, hogy ekkor Szatmárt lévő Carafával közelebb tractálhassanak.” (Ö. I. 343.)

4. *Vice Ispan*: Csebi Pogány Menyhért.
5. *Frater Vram*: Fráter István.
13. *Gyulai Vramek*: Gyulai Ferenc és társai ekkor Szatmáron vannak Carafával. (L. a 231. sz. levelet.)
42. *mind penigh Szathmart Karafa Csaki és Szent Ivanyi Uramek előtt* — Carafa körül tartózkodik Csáky László, már mint császári generális, s gróf Scharfberg altábornaggyal, az erdélyi császári hadsereg parancsnokával be is megy Erdélybe. Szentiványi valószínűleg azonos a kor egyik kiváló jogászával, Szentiványi Lászlóval.
49. *Domine isti Deum tantum fama audierunt, nihile a jumentis differunt, tantum facie & loquela* — Az esküvések körüli huzavonáról szemléletesen számol be az Önéletírásában is, Kintzing e mondata így került be memoárjába: „Isti homines tantum loquela et facie differunt a brutis” (I. 342.) — ami arra vall, hogy az önéletírásában idézett párbeszédeket is eléggé megbízhatóan reprodukálta. Az idézett részt e levél tanúságtétele híján valószínűtlennek, erősen túlzónak vélheti az olvasó, hogy Bethlen ezzel a drasztikumhoz közelítő jellemzéssel sötétebb képet igyekezett a német tisztekről a valóságnál adni. — A hamis esküről meg kell jegyezni, hogy a román jobbágyok más vallási normatívái miatt történhetett.

231.

Lelőhelye: OL P 659, 22. cs. 681. Nem autográf. Gulaj Ferentz Daniel Istvan Deli Mihaly Urameknak irt level parja költ Szigeten 24 Marty Anno 1686. Vö. az előző levél jegyzetével, illetve Ö. I. 342—343.

232.

Lelőhelye: OL P 659, 22. cs. 681. Autográf. Cn. Mint egy másolatából kitűnik, Gyulai Ferencéknek írta.

58. *es a mostani Bétsi Tractais el bomollyék* — Az ún. Haller-féle diploma tárgyalásai folynak ez idő tájt. A diplomatervezetet lásd: Ö. I. 344.

233.

Lelőhelye: OL P 1238, 1686. Autográf. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihály Uramnak &c Nekem kedves bizadalmas Uramnak Komamnak es Sogor Uramnak eö kgylnek adassek.

Közlőve: EOE XVIII. 481.

26. *A Munkácsi Obsidio* — A császári csapatok 1686. márc. 15-én vették körül Munkács várát, melyet Zrínyi Ilona, Thököly Imre felesége két évig védett katonáival.

234.

Lelőhelye: OL P 1238, 1686. Autográf. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihály Uramnak &c Nekem kedves bizadalmas Komam es Sogor Uramnak eö kgylnek adassek Cito Cito Citius Citissime

11. *lelketem kell el vesztenem közöttök* — A sok fáradsággal járó biztosi munkáról hasonlóképpen emlékezik meg Önéletírásában is: „...soha ilyen nehéz munkám, és annyi bosszúságom, fáradságom nem volt, és valóságosan megtapasztaltam magamban, hogy az embernek a lelke fájhat.” (I. 342.)

235.

Lelőhelye: OL P 1238, 1686. Autográf. Tekintetes Nemzetes Szeki Teleki Mihály Uramnak &c Nekem kedves bizadalmas Komam es Sogor Uramnak eö kgylnek adassek.

42. *kgytek informalhassa postann Haller Vrameket Betsbe* — Haller Jánosék még 1685-ben felmentek, az ún. Haller-féle diploma tárgyalására. (Vö. a 232. sz. levéllel, illetve az Ö. I. 344-gyel.)

[A deputatio válasza Bethlen Miklósnak:]

Ajánljuk Kglmednek szolgálatunkat.

Kglmed Teleki uramnak irott levelét ö kglme velünk közölvén, megolvastattuk. Eleget munkálódott Kglmed: úgy látjuk, haszontalan az ő felsége commissariussával való munkálódás. Mi válaszok lett Gyulai uraméknak, igaz páriáját Kglmednek megküldöttük, ennyi számtalan expensák s kártételek után is csak három holnapra sem akarják magokat contentusoknak ismerni, fejedelmünket, hazánkat s mindnyájunkat becstelenítettek s becstelenitenek; itilje meg az lsten: minden kérés kérdés kívül Karafa general izente vala Gyulai uramtól, csak adjunk pénzt, készek Caprára generállal oly assecuratiót adni, hogy soha többszer efféle quartélyozással nem terhel-tetünk, és hogy ő felségétől is assecuratiót hozatnak. Azt is irta vala Caprára general, hogy már meghozatta s most denegálták, hogy ők afféléről jövendőről végezhesse- nek, nincs hatalmokban s mégis minket okoznak. Bécsből azt írják, az partiumon belől való jöveleteket ordinantia ellen cselekedték, és hogy beljebb jöjjenek, arra is hatal- mok nincsen; ezek ellenkezőt akarnak követni, Bécsben az dolgot titokba igirik tartani, és hogy bizonyos idő előtt magunk declarálásával magunkat ne praecipitál- juk, ezek azt mondják, resolváljuk magunkat, némettel-é vagy törökkel tartjuk? ha

az elsővel, hűségünkben adjunk, ha az másikkal, erővel vesznek rajtunk. Azelőtt a Pater Dunoddal való végezést hallani sem akarták, oda fel sem acceptálták, ott fen most is pénz adást nem is emlegetnek, s Karafa generál azt kívánja, effectuáljuk. Az Szatmárt lévő ő felsége commissariusi urunknak ő ngának még csak választ sem tettek, csak azt mondták, ite, redite, lássátok, mit csináltok, és hogy megírják az vitéző rendnek, éljen az mint élhet, ha ki bántja, oltalmazza magokat s ha nem oltalmazhatják, vagyon ő felségének elég hada s többet is hoznak s az hol most vannak, nem élhetnek, beljebb jönek; mi az egész dolgokról tudósítottuk az mi kegyelmes urunkat s ő nga mellett lévő uri fő rendeket, és az onnét való parancsolattól várunk az tovább való dolgokban. Kglmed mi tetszésünkben tovább az commissariusal ne bajoskodjék, cum protestatione mondja meg, lássa, mint írja le az ott való dolgokat, de mi nem acceptáljuk, de Kglmed maga az vármegyebeli becsületes emberekkel igazán mindeneket irasson fel.

Hogy peniglen mi kiljebb mehessünk, hanemha arról az részről adatnék ok arra, annak hasznát nem látjuk, egyébaránt csak az aer változtatásért is megcselekednök, mert itt valóban halagatnak pestisben; de ha minden akadály nélkül kiljebb mehetnének is, abból is semmi hasznat nem remélhetünk, de kiváltképpen Karafa general véle levőkkel miképpen subsistálhatna csak meddig is azon az elpusztult Kővár vidékén, nem tudjuk. Isten éltesse Kegyelmedet. Kolosvár 1. Aprilis, anno 1686.

Kglmed atyjafiai szolgálai:

az mi kglmes urunk ő nga és az nemes ország Kolosvárrat lévő uri s fő rendű delegatus commissariusi.

P. S. Levelünket elvégeztük vala, érkezék egy katona, ki azt hozá, az Szurduk körül való faluknak minden marhájakat elhajtották s feles nemes ember szegénységet fogva vittének el, azt mondják, azért cselekszik, hogy az mi kegyelmes urunk s az ország pénzt nem ad.

(Közölve: EOE XVIII. 467.)

A deputatio levele is exponálja az ekkor legfontosabb kérdést: Erdély hogyan kapcsolódjék be a törökellenes háborúba, s a várható változásokban miként mentse át a fejedelemséget, s kerülje el az ország — máris súlyos — további pusztulását.

236.

Lelőhelye: OL P 1238, 1686. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihaly Vramnak &c Tituli &c Nekem kedves bizodalmas Komám es Sogor Vramnak adassek.

237.

Lelőhelye: OL P 659, 25. cs. 703. A címzés kivételével autográf. Szebenbe leuő Meltosagos Vrj, s, Fő Renden leuő Hazafiainak, nekünk bizodalmas Urainknak ő Ngoknak, s ő kglmeknek adassek

A számjegyekkel írt szöveg megfejtése adódik a számok fölé írt betűkből: „interim Besztercze Medgyes Colosvár munialtassek mert ezek az emberek kevesek fejletlenek rozsaszak”

Az önéletírásában június elejére teszi Scherffenbergék bevonulását, amint látható azonban, már május 20-án, a levélírás idején Kolozsvárnál vannak. A tábornok szavait idéző sorai megegyeznek az Önéletírásban jelzettekkel: „... megír a fejedelemnek: ő nem ellenség, a fejedelem és az ország javára, oltalmára jő, a diplomát is

hozza s offerálja: őelőtte senki se fusson...” (I. 345.) Bethlenék tárgyalási instrukcióját lásd: SZILÁGYI, 1870. I. 171.

238.

Lelőhelye: OL P 659, 2. cs. 138. Autográf. Cn. Minden bizonnal a deputatióának írták.

Közölve: DEÁK, 1883. 346—348.

10. *Maga a német követés el megyen mingyárt* — Az Önéletírásban is utal a német követre: „Nem sokat bizván Scherfenberg az én sétáló követségemhez, még Árpástól elküldötte vala vélem gróf Jörger colonellust követségre a fejedelemhez ad persuadendum diploma et cetera, de semmit sem használta.” (I. 356.)
22. *Teőkölyi Uram valahul ezenn az Országonn által ne mehessen Munkáts felé* — A török fogságból kiszabadult Thököly Bethlen Önéletírása szerint „... egynéhány, de kevés száz kuruccal és törökkel, talán kétszázal, Hunyadra a maga jószágába jöve.” (I. 343.)
Követtársáról, Mikes Pálról nem nyilatkozik a legkedvezőbbben: „Az én corycaeusim közül Mikes Pál, és kivált Daniel Mihály mind a német számárról, mind énfelőlem sokat hazudott.” (Ö. I. 351.) Instrukciójukat l. SZILÁGYI, 1870. I. 203.

239.

Közölve: SZILÁGYI, 1870. I. 222.

[A levél magyar kivonata:] Tudósítja a címzettet arról, hogy a fejedelem és a rendek megbízásából két kollégájával öt napon belül megérkezik hozzá, megszemléli a táborot, nehogy az az ígélet ellenére Besztercén túl menjen, hanem inkább a Szamos mentén Dés felé vonuljon. A két nemzetből álló katonaság elégedjék meg az erdélyiek által adott élelemmel, és maradjon a táborban.

240.

Lelőhelye: OL P 1238, 1686. Autográf. Tekintetes Nemzetes Teleki Mihály Vramnak adassek

Más kézzel: „Ezt a levelet kglđ küldgje vissza.”

A követtársáról való véleményét lásd a 238. sz. levél jegyzetében.

10. *Gyulai Vram itt marad* — Gyulai Ferencet főcommissariusnak rendelték Scherffenberg mellé, hogy „continuo légyen a táboron mellette” — s nyilván minden lépését figyelnie és jelentenie kellett. (Ö. I. 348.)

241.

Lelőhelye: OL P 1239, 1686. A követtársak aláírása kivételével autográf. Tekintetes Nagos Nemzetes Haller Janos Pernyeszi Sigmund Nagy Pal Intzedi Mihaly es Miles Matyas Vrameknak. Nekünk io akaro Urameknak adassek
A címzettek a bécsi tárgyaláson vesznek részt; Nagy Pál később csatlakozott a többiekhez, újabb instrukciókkal.

11. *mert nem hiszi, hogy a Tracta Concludaltatott* — „Mikor én Apahidától

megjöttem, majd ekkortáiban jött előre le Halleréktől Inczédi Mihály a diploma párjával...” (Ö. I. 352.) Hallerék jún. 28-án írták alá a módosított diploma szövegét.

242.

Lelőhelye: OL P 657, 3734. Az aláírások kivételével autográf. Mostan Szébenbe levő Tanács Vri es Feő Rendenn valo betsülletes haza fiainak. Nekünk bizodalmas Urainknak eő Nagoknak s-eő kegyemeknek

Ez a levél ismét rendkívül pregnáns bizonyíték arra, hogy a bethleni vezérelv az önéletírásban, az apró dolgokban is az igazság felmutatása, milyen tökéletesen valósult meg. Alább három idézettel is igazolható ez a megállapítás.

24. *Nagy Pál Vrammal beszélvénn arrol a Salaguardok állapotjáról es maga házáról, vállal vonittásabol...* — Ez a lényeges, de rendkívül apró mozzanat, Nagy Pál vállvonogatása harminc év múltával sem esett ki az emlékezetéből, s így reprodukálja Scherffenberg szavait: „Láttam Nagy Pál uramat Désen, fájdalom, hogy az ő házát majdnem kifosztották, felajánlottam neki a védő-örizetet, dehát magyar módra vállatvonva válaszolt.” (Ö. I. 351. A magyar fordítás V Windisch Éva jegyzetében.)

50. *Azonnis furial, hogy a Kolosvari liszt annak jdejére kesz nem volt, es hamu vagy feöld volt nem liszt* — Ez az apahidi beszélgetés oly mély nyomot hagyott Bethlenben, hogy az itt említett ügyre kétszer is visszatér Önéletírásában. „Íme (ezt Apahidánál mondá utólszor) most nem lisztet, nem is korpát adnak nekünk — mert az még elviselhető lenne -- , hanem homokot vagy hamut, vagy a legrosszabb fajta gabona örletét.” (Uo., a latin mondatok fordítása.) Majd később újra felemlíti, most már nevéen is nevezve a tettest: „Bánffi búzája volt az ezer vagy kétezer féregette, dohos köből, aki miatt furial vala Scherffenberg Apahidánál anno 1686.” (I. 387.) Érdekes viszont, hogy az Apahidához küldött követség tagjai közül csak Téglás János brassói polgármesterre emlékszik. (Vö. I. 348.) A salvus passus Bethlen, Gyulai Ferenc, Daniel István és Téglás János részére állították ki 1686. jún. 10-én. (EOE XVIII. 525.)

243.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 1. tétel. Autográf. Apafi kezével: „Fiat Albae 2 9bris 1686”

244.

Lelőhelye: OL P 658, 11. cs. 2550. Nem autográf. Nemzetes Vitezlő Szathmári Gáspár urnak a Nagy Enyedi Collegiom Vice Curatoranak nekünk jo akaronknak ö kglmek adassek.

21. *Debretzenbölis a Collegiumnak semmi jövedelme nem jü* — Az enyedi kollégium háztartásában „több mint egy félszázadig nevezetes tétel volt Debrecen városának évi 2000 rti taxája, amelyet a fejedelem külön alapítólevéllel hagyományozott vala kollégiumának. Ez a járandóság 1685-ig rendszeren befolyt. Ekkor megakadt.” — Írja VÁRÓ, 25.

A levélírás dátuma körüli napokban Teleki részéről súlyos inzultus éri Bethlent. Teleki megismétli azt a korábbi felszólítását, hogy szebeni fogadott szállásáról költözön el, mert az a generálisok szállása szokott lenni, s azt magának lefoglalja. Viszonyukat rontja, hogy a tanácsurak előtt, az egész országgyűlés előtt rákiáltott: „Bethlen Miklós! letégy a nyelvedről, a szállásomról elmenj, mert, mert ügyesüljen, által-esünk egymáson; verte a nádpálcával a földet előttem, az egész ország reánk bámult.” (Ö. I. 363.) Ez oly érzékenyen érintette Bethlen öntudatát, hogy még az Önéletírás keletkezésekor is felindul rajta, az eset történetkor pedig lelki beteg lett: „A szállásvonáskor meg is betegedtem búmban.” (I. 364.) Amit megintcsak vélhetnénk a dolgok utólagos felnagyításának, Teleki befeketítésének. Valójában azonban a szállásfoglalás annyira elkedvetlenítette, bántotta önértetét, hogy Rhédey Júlia Vér Juditot kéri fel közvetítésre a két férfi között, megírván, hogy a szebeni fizetett szállásukról való kiűzetésük nagy nehézségükre esett, pedig: „mind Vrammal ö kglmevel edgyűtt tiszta szível meg ügyekezűk szolgálni, bizony valóban nehezenn esik a’ mostani villongo időbe, mert soha tellyes eletebe Uram ö kglme az Ur ellen bizony nem akar veteni, akarattya szerent, sőt ügyekezettis rajta hogy kglmeteknek szolgálhasson.” (1687. ápr. 8.; Jelzete: OL P 659, 3. cs. 164.)

245.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 1. tétel. Nem autográf, sajátkezű javítással. Datálásához támpontot nyújt, hogy ez ügyben 1687 júliusában idézték Bethlent a legközelebbi országgyűlésre.

246.

Közölve: LUKINICH, 1906. 447. Tekéntetes nemzeti Bánffy Farkas uramnak, nekem kedves sógor uramnak adassék. Eredetije a Bethlen cs. keresdi lt-ában volt.

247.

Közölve: SZILÁGYI, 1870. II. 274. A méltóságos tanácsi és deputatusi uraknak és főrendeknek, nekem bizodalmas uraimnak adassék.

A levélírás körülményei: Scherffenberggel és Falkenheimmel tárgyal ez időben.

34. *Gyaluról azt mondják, maga az Lotharingus tette — Ez év szeptemberétől Erdély ügyeit teljhatalommal Lotharingiai Károlyra bízták Bécsben.*

248.

Lelőhelye: OL P 658, 11. cs. 2550. Nem autográf. Nemzeti Szatthmári Gaspár urnak &c nekem jo akaro uramnak barátomnak adassék

3. *Csiklin Aranj — Herepei János szerint a külszországokból származó arany-pénzek között „Nagyon gyakori volt a velencei zecchino, amelyet a magyar ajak cikkely, vagy cikkeny aranyának nevezett el.” Kb. egyenértékű volt a körmöci arannyal. (HEREPEI, Adattár III. 584.)*

Lelőhelye: OL P 1239, 1687. Autográf. Cn.

Közölve: EOE XIX. 274.

35. *Carafa Vramnal proballya Vai Vramnak utanna irvánn ha künn maraszthattia* — Önéletírásában azt írja Bethlen, Teleki oly mértékben félt Scherffenbergtől, hogy minden tehetségét latba vetette eltávolítására, „kivetteté a generalis commendánsságból Scherffenberget s hozzá bé Antonius comes Carafát helyette, kihez az országtól eleibe küldötti commissariusokon kívül eleibe küldé Vay Mihály vejét Désig, ők tudták mivel...” (I. 371.) — Scherffenberg távozásának igazi oka: császári parancs rendelte őt Buda ostromához.
67. *kapu számra negy marha esnek, melly tenne Betsi fontot 1000. avvagy Erdelyi fontot 1440* — Egy bécsi font 0,56006 kg volt, s Bethlen adatából következtetve az erdélyi font kb. 0,3888 kg-t nyomott.

Közölve: EOE XIX. 278. Az méltóságos tanácsi és főrendből álló deputatióknak etc., nekünk bizodalmas urainknak ő nagoknak s ő kegmeknek adassék. (Eredetije az Erdélyi Múzeum gr. Kemény József-féle gyűjtésében.)

10. *a secretarius Brassót és Barczát emlegeti három regiment számára* — Az Önéletírás szerint kb. huszonnétezer főnyi németet „Kolosvár, Dés, Beszterce, Torda, Enyed, Fejérvár, Szászsebes, Szászváros, Déva és Szebenbe” szorítottak, hogy Brassót, Barcát, a székely és a szász belső vármegyéket megkíméljék. Azonban „A német elemésztvén imez szoros kvártélyait, téiben beljebb kételenítették szállani az országba, és így amazok is odaki, és ezek is idebé elromlának...” (I. 369.)

Az ország, de a commissariusok helyzetét is jellemzi az a levél, amelyet Bethlenének 1687. dec. 18-án küldött Nagy István és Katonay István: „... mingyárt az vitézinek szabados kvártélyt s praedálást engedvén, az szegény emberek marháit levereti és közönséges károkat cselekesznek, magunkat is arestáltatott, lovainkat, fegyverünket elszedette, szolgálainkat megverette, fejeket is bétőrette, mindeneket meg nem írhatunk, micsoda bestelenül bánik velünk és az szegénységet is miképpen károsítják. Az Istenért kérjük uram Kegmeteket, minél hamarébb igyekezze ez nagy gonoszt orvosolni és ide küldeni, mert minékünk igen rosszul vagyon dolgunk, az szegénység egészen elpusztulnak, az mint hozzá fogtanak és nem is hisszük, hogy az faluk el ne fussanak, melyből következhetik osztán, hogy minden adó és élés hajtásban nem sok telik.” — írják Örménységéről. (EOE XIX. 280.) Bethlenék követtségének pontozatait l. SZILÁGYI. 1870. II. 285.

Lelőhelye: Fejér megyei Állami Levéltár, Székesfehérvár, Vathy József letéte. Autográf. Böcsületes Valendorffi B Joakimus Vramnak Besztercej mostani Biro vrnak őo kglnek adassek

A levél az 1687. okt. 27-i balázsfalvi szerződés értelmében erdélyi kvártélyokba telepített német hadak ellátásáról rendelkezik. Scherffenberg tábornok serege ekkor már Szebenben tartózkodott.

Lelőhelye: OL P 658, 11. cs. 2550. Autográf, Macskási aláírása és az utóirat származik Macskási Boldizsár kezétől. Nemzetes Szathmari Gaspar *Uramnak* &c. nekünk jo akaro *Uramnak* adassek

4. *Berethalmi Püspök* — Berethalom volt az erdélyi szászok egyházi központja, a szász evangélikus püspök — aki ekkor Michael Pancratius volt — székhelye. E levél megírása idején Bethlen Fogarasban tartózkodik, „novembertől fogva júliusig mind ott kellett lagnunk mindnyájan, valaki főember számban volt” (Ö. I. 368.), országgyűlést is ott tartottak. A tanácskozás a balázsfalvi egyezményben elfogadott feltételek teljesítéséről és az ún. Carafa-deklaráció elfogadásáról folyt. Ide hozta az akkori német vicecommissarius, Komornyk Pál azt a tabellát, amely tulajdonképpen az új politikai helyzetnek megfelelő új adó kivetését jelentette. Bethlenen kívül Székely Lászlót, Apor Istvánt, Alvinczi Pétert és Weinhold Jánost delegálta Erdély, hogy a számukra ismeretlen, szokatlan munkát ellenőrizzék. Az Önéletírásában keserű iróniával és némi öngúnnyal jegyzi meg: „Elég nehéz és keserves tudományok voltam első mestere Erdélyben.” (I. 373.) Bethlen okosságát és hazafiságát dicsérve Cserei is megemlékezett erről az adófelvetésről, s ugyanakkor a Bethlen—Teleki viszony alakulásáról is az Önéletírással harmonizáló képet fest a kívülálló krónikás. Fogarasban a császár bellicus commissarius, Komornyk Pál valósággal elkábította az urakat — akik a török alatt nem voltak efféléhez szoktatva — terminusaival, ezért „Teleki Mihály maga kezdé Bethlen Miklóst jártatni, hogy tegye le ellene való nehézségét, s megbékélvén vele, álljon belé az ország részéről a commissariusi hivatalban, s Komornyk Pállal megdisputálván a dolgokat, venné jó rendben. A szegény Bethlen Miklós, noha azelőtt negyed nappal a fejedelem külső palotáján, mikor már a fejedelem leült volna asztalhoz, s az urak szállásokra oszlanának, szemtől szemben éktelen szitkokkal ártatlanul megmocskolta vala: mégis mint jó keresztény ember, Teleki Mihályt megbékélték, és Komornyk Pállal élben állván, minden mesterségéből kiforgatá, s akkor bevé eszében Komornyk uram, hogy Erdélyben is vagyon esze némely embereknek.” (KAZINCZY, 184—185. hasáb.)

Az ún. Carafa deklaráció őt pontja az alábbi feltételeket tartalmazta: Lipót császár „oltalmának” elfogadása mellett Erdély megszakítja a törökkel eddig fenntartott kapcsolatait, nem szövetszök a császár más ellenségeivel sem. Az eddig még meg nem szállt várakba is beengedi a német őrséget. E nyilatkozat megtételéért a rendek csupán azt kéri, hogy az uralkodó tartsa fenn eddigi jogaikat és kiváltságaikat, s erősítse meg a lotharingiai herceggel Balázsfalván kötött szerződésüket, miszerint a császáriak szálláshelyéül 12 várat jelölnek ki, s 700 000 forint fejében a herceg ígéretet tesz Erdély függetlenségének tiszteletben tartására. (L. V. Windisch Éva jegyzetét, Ö. II. 292.)

A Carafa-deklarációt elhaszntani akaró Bethlen véleményét is ismerjük, mely ugyan-ezen az országgyűlésen keletkezett, s Bethlen kezétől származik: „Carafa Generaltol eö Ngatol Szebenbe proponaltatott 5. punctumokra valo voxom. Anno 1688. 3. May. Fogarasba. Noha a proponalt Punctumok olyan nagyok es nehezek, a minéműek ebbe a Saeculumba ebbe az hazába nem hallattattak, mind az altal mivel ez Isten keze Cedendum necessitati.

Hogy azert az Hazát ennelis nagyobb, es hirtelen egyszer s-mind el buritto Ar Viz formájú veszedelembé ne eytsük, tentalni kell minden tehetséggel, hogy az három utolso punctumok allapattyába ha mi könnyebbített nyerhetne ember a ket első Punctumanak admittalásával. Mind ezek penigh teli Conditione legyenek, hogy

Carafa eö Nga tanquam Plenipotentarius Suae *Majestatis* assecuralyon bennünket de libertatibus omnibus & praesertim Conscientiae vel Relligionis, es hogy eö Felseghetölis usque ad primum Juny azokrol solenne Diplomát es Assecuratiot hozat; Addigh penigh az Homagium praestálás söt ha lehetne a Varak Assignatioais haladdyon; Avvagy ha megh lenneis, de ha eö Felseghetöl modo ut supra nem assecuraltunk, kivaltkeppen quod ad libertatem Conscientiae, *Isten* es ez Vilagh előtt az az hüt minket ne kötelezen.

A Diploma s Carafa eö Nga emberével nekünkis emberünk mennyen fel.

Bethlen Miklos”

(OL P 659, 47. cs. 967—1001.)

(Közölve: Ö. II. 293.)

253.

Lelőhelye: OL P 1238, 1686. [!] Autográf. Cn.

7. *Nékemis küldött Komornyk Vram valami Pasquillus forma Nemet irásokot* — Bár Mazarin-ról és Richelieu-ról is ismer a szakirodalom magyarországi és erdélyi terjesztésű pasquillust, azok az itt említettekkel nem azonosíthatók. A levélben említett pasquillus-címek nem szerepelnek TÉGLÁS J. összefoglaló munkájában sem.

254.

Lelőhelye: OL P 1238, 1689. Autográf. Cn.

20. *megh kerdezte abba a Gyermebbe kegytektől: Szerettze engem?* — János Evangéliuma, 21, 15—17. verseit sűrítette össze Bethlen, mely így hangzik: 15. Minekutánna azért ebédlettek volna, monda Simon Péternek Jébus: Simon Jónának *fia*, szeretszé engemet ezeknél inkább? Monda nékie: Ugy Uram, te tudod hogy szeretlek téged. Monda nékie: Legeltesd az én bárányimat. 16. Monda nékie ismét másodszeris: Simon Jónának *fia*, szeretszé engemet? Monda nékie: Ugy Uram, te tudod hogy szeretlek téged. Monda nékie: Legeltesd az én juhaimat. 17. Monda nékie harmadszeris: Simon Jónának *fia*, szeretszé engemet? Megszomorodék Péter hogy harmadszeris mondotta volna nékie: Szeretszé engemet? Es monda nékie: Uram, te mindeneket tudsz, te tudod hogy szeretlek tégedet. Monda nékie Jébus: Legeletesd az én juhaimat. Fennmaradt Telekinek az az 1689. márc. 17-én ismeretlennek írt levele, melyben arról panaszkodik Görgényszentimréről, hogy „Az el mult vasárnap két hete temetéek el az én szívem gyönyörüségét Bodikat Gernyeszezen, kinekis temetésére én nem mehettém: Ma tették koporsoba, Nagy Annját példa nélkül szerető Gecsikemet Sajon, én annak temetésére sem mehettek” — betegsége miatt. (OL P 1956, 4. cs.) L. még a 255. sz. levél jegyzetét.
33. *Komornyk Vram az utannis levelei által correspondealvänn velem a buza állapottyáról* — Különös szövetség állt ekkor fenn Bethlen és Teleki között a búza eladása ügyében: „En Bethlen Miklos assecuralom a Méltóságos Vrat Teleki Mihaly Uramot betsülletes ember Parolaja alatt, hogy az mint

en Paulus Carolus Komornyk Commissarius Urammal alkuttam bizonyos szamu Ezer Kőből buza felől, valami hasznot énnékem Isten abba mutat, harmadat bona fide az Urnak adom, s-ki sem ientem; Eö kegyeims ezen dologba azt vivenn vegbe, hogy a Komornyk Uram velem valo vegezese szerént az eö Felsege számára adando Ország penzeből tempestive elég penz adassek kezembe a buza vetelre, valahul en kivanom. Melyreöl adtam ez irásomot. Segesvar. 22. January Anno 1689.

Bethlen Miklos”

(OL P 1238, 1689.)

42. *Szent György nap utánn* — Vagyis április 24-ét követően.

255.

Lelőhelye: OL P 1238, 1689. Autográf. Meltosagos Vr Teleki Mihaly Vramnak & Tituli &c Nekem kedves bizodalmas Uramnak adassek.

7. *halgatnom kell a Job latogato barátival hét napigh* — Jób könyve, 2. 11--13.

A gyermekeitől, jószágától megfosztott Jóbot a sátán még fekéllyel is sújtja — három barátja, Elifáz, Bildád és Sófár hét nap és hét éjszaka osztozik fájdalomában. Telekiék újabb szomorúságán Bethlen az unoka, Geiczike halálát érti. L. a 254. sz. levél jegyzetét. E napokból fennmaradt Rhédey Júlia egy Bethlen Miklóshoz intézett levele is, melynek legfőbb jelentősége abban rejlik, hogy közvetett bizonyítékot szolgáltat Bethlen Mihály nagyenyedi tanulásáról.

[Rhédey Julia — Bethlen Miklósnak]

Enghedelmes szeretettel szolgálok es Istentől minden aldasokat kivanok edes Uram kgydnek.

En edes uram Istennek haala jo egessegebe vagyok mind az gyermekekkel egygyüt melyhez hasonlot kgydnek is szivem szerent kivanok szent miklosrol hoztak valami leveleket melylyet el küldöttem penteken hoztak szabó miklosek, kgyd tudositson ha szabó mihalyt mig kgyd vissza jó el botsam e haza meg ugyan meg nem jöttek Boriskanak kgyd venne egy szoknyának valot ha kaphatna kgyd ot az görögöknel akar mitsodas materijat akar atlatot akar tafotat ha kgyd vehet materijat bagazijatis vegyen kgyd vagy ket veget keskeny galandot is vegyen kgyd ha veres leszen ezüst szalat kel venni ha egyeb fele szín arany kel addgya Isten hamar örvendetes allapottal latnom edes uram kgydt szent pal 20 martsi Anno 1689 kgydnek enghedelmes szeretette szolgál edes uram

Redei Julia

azt mongya szabó miklos hogy szent miklos fele nints ilylyen nagy szar tsak szeges varon innet van nagy az mint latom azt írja vasarhelyi uram hogy hálnak ot azért edes uram hozassaki kgyd mihokot mert ha valami lelne mindetig nehez volna az enbernek hiszem othon is tanulhat

(Jelzete: OL P 676, 1843. Rhédey Júlia kezével. Címzése: Tekentetes Nemzetes Betlen Miklos uramnak nekem szerelmes edes uramnak ő kegyelmenek)

256.

Lelőhelye: OL P 1238, 1689. Autográf. Meltóságos Vr Teleki Mihály Uramnak. &c Tituli &c Nekem kedves bizodalmas Uramnak adassek

257.

Lelőhelye: OL P 1238, 1689. Autográf. Meltóságos Vr Teleki Mihaly Vramnak. &c Tituli &c Kedves bizodalmas Vramnak eö kgynek adassek

3. *Mü itt Alvintzi Vrammal együtt a mit itt vegbe vihetni ma es holnap el végezzük* — „Anno 1689. tavasszal májusban küldének engem Alvinczi Péter és Horváth Miklóssal Szebenbe generalis computusra a regimentekkel” — ezúttal már Heissler generális katonáinak kártételeit vizsgálván. (Vö. Ö. I. 392.)
12. *a Török Követek Gyeörbe valo Arrestaltatását* — Erre a mozzanatra nem találtam korabeli adatot.
13. *A Török Niss tayann valo Gyülekezetit* — A Habsburg-seregek 1688 nyarán már elfoglalták Belgrádot — Nándorfehérvárt —, s a következő évben a Balkán felszabadítását igyekeznek elérni; 1689 augusztus végén kezdődik Badeni Lajos hadjárata, szept. 24-én Nišnél csatázik, okt. 19-én elfoglalja Vidint. A török a nyár közepén ellentámadásra készült, már csapatösszevonásokat tartott Niš táján.
15. *Az Angliai Uy Kiraly olyan stratagemaval élt* — Bethlen itt az 1688-as Glorious Revolution következményeiről ír: Stuart II. Jakabot megfosztották trónjától, s helyére lányát, II. Máriát és annak férjét, III. (Orániai) Vilmost hívták meg közös uralkodásra.

Anglia részvétele a pfalzi örökösödési háborúban a francia terjeszkedés megakadályozására szolgált, segítette, felbátorította XIV. Lajos ellenfeleit, így a Habsburgokat is.

258.

Lelőhelye: OL P 658, 2. cs. 375. A címzés kivételével autográf. *Tekintetes* Nemzetes Üdösbik Kun Istvan Uramnak Nékem kedves Apám Uramnak adassek

259.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 1. tétel. Nem autográf. Datálásához fogódzót nyújt az 1689. aug. 2-i vármegyei határozat, amely a viceispánt és a főbirót küldi ki az ügy eligazítására. (Uo.)

260.

Lelőhelye: OL P 1238, 1689. Autográf. Cn.

6. *Absolon Vram most ebedennis nállam volt* — Absolon Dániel, Thököly diplomatája ekkor Carafa hadi titkára volt, Munkács kapitulációjakor állt Carafa szolgálatába.
10. *Orsova el veszésenek okul vetik az Havasalföldi Vaydat* — 1689. júl. 15-én

- vonult be Thököly Orsovába rövid és jelentéktelen harc után. (ANGYAL, 1888. II. 205.)
17. *General: Heissler Donatus.*

261.

- Lelöhelye: OL P 1952, 1. cs. 1. tétel. Autográf. Meltosagos Vr Teleki Mihaly Vramnak &c Tituli &c Nekem bizodalmas Uramnak adassek Cito
34. *Demitzki most megien vissza Udvarhoz* — Ő hozta a levélben említett lengyel királyi levelet. Már korábban is járt Erdélyben, tagja volt az 1686-os júliusi, Wyszynski-vezette követségnek, neve az aktákban Dymiczki, Diviczki, Binyiczki alakban fordul elő. (Vö. SZILÁGYI, 1870. I. 311.)

262.

- Lelöhelye: OL P 1952, 1. cs. 1. tétel. Autográf. Cn.
12. *midönn az ember arra a Duka penze dolgara jut* — Duca II. György moldvai vajda a török szövetségeseként vett részt Bécs ostromában, ahonnan hazatérően a bécsi győző, Sobieski fogságába jutott. A vajdáért váltságdíjat vivő moldvai kincstárnok Erdélyen át igyekezett Lengyelországba, miközben ura halálhíre érkezett. Teleki Mihály lefoglalta a mintegy 18 000 forintnyi készpénzt és ékszert — melynek egy része a Teleki család, illetve más erdélyi főurak kezébe került, más részét az ország javára használták fel. A Teleki családnak később sok bonyodalma támadt az ügyből, maga Bethlen pedig részint ennek tulajdonítja saját bukását is.
18. *A Kapitihá ki hívását potenter urgeallya* — Erdély portai ügyvivőjét „az Erdélyben parancsnokló császári tábornokok rendeletére vissza kell hívni” (TRÓCSÁNYI, 318.)
48. *mikor Kladovat Tökolyi megh vette* — Thököly a Kladovo melletti erődöt, a Vetiszlát 1689. jún. 4. és júl. 8. közötti időszakban foglalta el. (ANGYAL, 1888. II. 204—205.)

263.

- Lelöhelye: OL P 1952, 1 cs. 1. tétel. Autográf. Az Vr Teleki Vramnak
35. *Ha a Soorol megh alkusznak Prajnerrel* — Az Önéletírásban említi, hogy „a kassai kamara a máramarosi sókereskedést megháborította vala”, s magyarországi utazását arra is felhasználta, hogy a fejedelmi parancs értelmében a kiküldött kamarai bizottság elnökével, Breunerrel tárgyaljon. (Vö. Ö. I. 394., illetve I. a 265., 268. sz. leveleket.)
61. *Ezt a Dimitzki passusat oda küldöttem kgdnek* — L. a 262., 263. sz. leveleket. A „lengyel király postája” aligha lehetett alkalmas diplomáciai feladatokra. (EOE XX. 251.)

264.

Közölve: LUKINICH, 1906. 448. Tekintetes nemzetes Bethlen Gergely uramnak etc. Tit. etc. Nekem kedves bizodalmas uramnak, bátyámnak ő kglmének adassék etc. (Zárópecsét.) Eredetije a Bethlen cs. keresdi lt.-ában volt. „A. 1689. 13. Octobris. Az

úr tekintetes nemzeti Bethlen Gergely uram parancsolatjából uram tekintetes nemzeti Bethlen Miklós uram számára percipiáltam Szabó Barthos uramtól fl. 2740 i. e. kétezer hétszáz negyven forintokat, melyről Barthos uramot quietáltam. Fekete Lőrincz mp.”

265.

Lelőhelye: OL P 1238, 1689. Autográf. Cn.

9. *Ecclesia dütsösseges Szabadulását és terjedését varom belölle* — Nem tudom történelmi eseménnyel kapcsolatba hozni Bethlen reménykedését; esetleg XI. Ince pápa augusztus 12-i halálára utalhat.
29. *A mint en a Badensis Feydelem operatioit latom, kivált ha Vidinnél által jeö* — Épp a levélírás napján ment végbe Vidin elfoglalása. A balkáni események miatt azonban 1690-ben jut el a badeni örgróf Erdélybe.
49. *ugy latom a mü Conpaniankis tsak Respublica Platonica leszen* — Erdély a kamarával birtokos társ volt a sókereskedésben: a Societas Transylvanico — Palatinalis előzményeire utal itt Bethlen.
87. *Butzi Kozmáti Dsambasznak marasztotta a Lengiel Kiraly* — Butsi Kozma szebeni görög kereskedő 1689 szeptemberében vihett levelet a lengyel királynak. (Vö. EOE XX. 281.) Közele halála után adósságainak ügye többször forgott az országgyűlés előtt. (Pl.: EOE XXI. 197.)

266.

Lelőhelye: Fejér megyei Állami Levéltár, Székesfehérvár, Vathy József letéte. Nem autográf, saját kezű beszúrásokkal. Generoso Prudenti ac Circumspecto Domino Simoni Rodelt, & Judici primari Bistriciensi & Senatui Dominis Amicis & Vicinis observandissimis.

267.

Lelőhelye: OL P 1238, 1690. Autográf. Cn.

10. *az Iffiu Kiraly Viz kereszt napjann Coronaztatik* — I. József római királlyá koronázásáról van szó. (1690. január 24., Augsburg.)

268.

Lelőhelye: OL P 1238, 1690. Autográf. Meltosagos Vr Teleki Mihaly Vramnak & Tituli &c Nekem kedves es bizodalmas Uramnak eö kgynek adassek

4. *az Uy Romai Kiraly eö Felsege Coronaztatyának solemnitassa* — L. az előző levelet és jegyzetét.
10. *Az mü kegyls Urunk meltóságát az en tsekely személyembe ighen megh betsülte Prejner Vram eö Naga* — A Siegfried Breunerral való kapcsolatát és tárgyalásait l. az Önéletírás I. 394—407. lapjain, illetve a máramarosi sókereskedést rendbetevő szerződést l. EOE XX. 372—380.
12. *Bresék* — Neve a következő levelekben gyakran előkerül: császári tanácsos a sókereskedelemtől folyó tárgyalásokban. Bethlen véleménye róla: „jó deák, activus, magát alacsony rendin feljül igen messze hazudó”, „mellyel is magának érdeme s caractere felett való becsületet és tartást s ajándékot

nyere. Alig találtam az ő alacsony rendihez képest olyan nagy dolgokról olyan bátran hazudó németet.” (Ö. I. 395.) L. még EOE XX. 379—380.

13. *Judex Curiae*: Csáky István.

A magyarországi tartózkodásáról itt közreadott levelek az Önéletírás szüksézszerűségének, részleteket, emléktörödelmeket is nélkülöző, tömörítő szándékának fontos kiegészítői, ellenpólusai. Személyeket, eseményeket, beszélgetéseket világít meg, tartalommal tölt meg utalásokat, háttérrel rajzol.

269.

Lelőhelye: OL G 12, 24. cs. 79. Autográf. Dem Wohl Edlen Gestrengen Herrn Martino Lederer von Ledershoff Meinem vielgeehrten Herrn Vndt freunde zu Epperjes.

A levél címzettje Léderer Márton eperjesi kereskedő, Tótfalusi Kis Miklós, a híres erdélyi nyomdász pedig a Lengyelországban visszatartott könyvei ügyében jár ez idő tájt Kassán. (Vö. JAKÓ, 277—278. illetve 337.) Ott Bethlennel is találkozott, aki közbenjárásával igyekszik Tótfalust segíteni.

[A levél fordítása:]

Tisztelt Nemzetes Uram!

Hivatkozom a Beckmann úrhoz írt csatolt levélre, ugyanis az Odera menti Frankfurtban van egy Felfalusi József nevű növendékem, aki az Akadémián tanul, neki írtam s Beckmann úrnak is csatoltam hozzá levelet, kérem tehát Nemzetes Uraságot, továbbítsa minél gyorsabban, és írjon Beckmann úrnak is, miképpen tudja ő Uraságod közvetítésével válaszolni nekem, hová és mely címre kell leveleit küldenie. Azonközben ha Uraságod akár ezt a választ, akár valami más levelet rendes postán óhajtana küldeni részemre, így kell címezni: Nemzetes, Bölcs és Tekintetes Backosch János úrnak, szabad királyi Szeben városa tanácsosának, stb. Szeben, és ilyen borítékban el lehet küldeni a nekem szóló levelet. Ha azonban a címzés német nyelvű, mind részemre, mind Backosch úr részére a címben ezt kell írni: Hermanstadt.

Így küldhet számomra levelet. Írjon nekem mind belül, mind kívül a címzésen németül, és címhez írja hozzá: Dem Herrn Postbeförderer zu Torda recommendirt zu bestellen zu Torda, azt hiszem, ekképpen a levél könnyebben megérkezik. Kérem továbbá, adjon hírt arról a brandenburgi csészáról is, amiről említést tett, mennyi az ára, teljesen fedett-e, vagy csak a hátsó része, én ugyanis olyan csészát szeretnék, mely teljesen fedett, és ha ez ilyen volna, szívesen megvenném, különösképp, ha Uraságod megmutatná Tótfalusi úrnak, hogy ő bővebb felvilágosítást adjon róla részemre, vagy inkább postán keresztül írna, mert azt hiszem, hogy Tótfalusi úr már későn indulna hozzám. A vételről és minden szükséges dologról várom Uraságod felvilágosítását. Azonközben ajánlom Istennek és maradok Nemzetes Uraságod barátja és kész szolgája

Szatmár, 1690. február 26.

Bethlen Miklós

Szívesen írtam volna németül, de sokszor épp ott hibázok, ahol a legjobban kellene sikert elérnem; Uraságod azonban a tetszése szerinti nyelven válaszolhat nekem. (Kenéz Győző fordítása.)

270.

Lelőhelye: OL P 1238, 1690. Autográf. Az Vr Teleki Vramnak

23. *kegytek szomorusagánn busulok és szánakozom* — Teleki 1690. febr. 28-án írja Apafinak, hogy „isten most is megszorított egyik unokácskám halálával.” (EOE XX. 351.)
26. *nehézebb a 47. mint az 27. esztendő posta* — Bethlen az idő múlását jelzi e metaforával: ő sem fiatal már, 47 éves.

271.

Lelőhelye: OL P 1238, 1690. A címzés kivételével autográf. Méltóságos Ur Teleki Mihály Uramnak (tituli/cum Honoris) nekem kedves és bizodalmas Uramnak ö kegyelmének adassék

8. *e miatt a Tótfalusi dolga miatt* — L. a 269. sz. levél jegyzetét. Okolicsányi Pált végül mint ügyvédet, fel is küldték Tótfalusi megsegítésére, s az 1690. jún. 6-án értesíti Bethlen Miklóst, hogy Tótfalusival és kiadványaival megérkezett Debrecenbe. (Vö. JAKÓ, 339.)
24. *a melly Minutat Prajnernek es a Kamarának minutaltam, azis expedialtassek* — Jakó Zsigmond, az Erdélyi féniks sajtó alá rendezője közöl 1690. márc. 20-áról egy Breunernek címzett levelet, de a szerzőjét nem sikerült azonosítania: vagy Bethlen Miklós, vagy Teleki Mihály kezétől származónak tartja. A levél utóiratában, a címzési utasításból kiderül, hogy írója egyúttal a Kamarának is írt. Ez amellet szól, hogy Bethlen levelei közé kellene felvennünk, azonban lehetséges, hogy Teleki még az expedialás előtt alakított rajta — így a latin nyelvű levél Jakótól származó fordítását — a pontosabb tájékozódás végett — a jegyzetben közöljük újra.

Méltóságos uram stb.

Bőven megértettem méltóságod különleges jóindulatát, melyet nyomdászunk, Tótfalusi Kis Miklós ügyében és portékáinak Alexander Zabokrzyckitől Lengyelországban történt visszatartása alkalmából részint megígért, részint pedig ténylegesen meg is bizonyított. Ezért köteles és őszinte köszönetemet fejezem ki méltóságodnak, s egyszersmind bizodalmasan kérem méltóságodat, hogy e jóindulatát ezután még nagyobb mértékben is mutassa ki és érvényesítse egészen egyrészt a Lengyelországban visszatartott portékák kívánt felszabadítására, másrészt azoknak Magyarországon való szabad átszállítására. Ezzel pedig mind engemet, mind pedig a protestáns nevezettel élő összes főurakat teljesen lekötelezi saját szolgálatára, amint ezt [méltóságod] a sorok átadójától bővebben megértheti.

Ezzel méltóságodat... (Vö. JAKÓ, 338—339.) Az utóiratból még az is kiténik, hogy a kamarának írott levél bizonyára Apafi nevében fogalmazódott: „mind úgy írhatni, mint a Prajner uramét, csak hogy a titulusokba változzék, és hogy mind urunk nevével pluralis numerussal kell élni, mind ahol a stylus az ő nevetek eléfordítja.” (Uo.) Az eredeti leelőhelyéről azt írja Jakó Zsigmond, hogy a Kemény József-gyűjteményben, tévesen az Apafi fejedelem leveleihez besorolva. Talán nem is tévesen! Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a levél Bethlen fogalmazványa, de feltehetően Apafi nevében készült, s az ő aláírásával mehetett el.

22. *Nagyari Pataki Vrameknak irt levellél égyütt* — Nagyari József fogarasi

lelkész, Apafi udvari papja, Pataki István pedig II. Apafi Mihály nevelője. Teleki és Bethlen között egyébként ez évben fontos közvetítők voltak ök ketten. (Vö. Ö. I. 400.)

53. *A Maramarosi Kamara Ispán:* Nógrádi János, l. a 274. sz. levelet.

272.

Lelőhelye: OL G 12, 24. cs. 132. Autográf; a címzés más kéztől ered. Generoso Domino Martino Lederer, de Ledershoffe. &c. Domino & Amico confidentissimo. Eperjes.

A levélben foglaltak fontos bizonyítékai a Bethlen—Tótfalusi viszony tényleges — és az Önéletírásban sem eltűzött rajzú — meglétének.

[A levél fordítása:]

Tisztelt Nemzetes Uram!

Megkaptam Uraságod március 6-án Eperjesen kelt levelét, és hálás vagyok a jóindulattal vállalt kapcsolatért, meg a Tótfalusi Kis úrnak adott 110 tallérért, mely összeget, valamint ha Kassán kelt másik kötelezvényem erejéig többet is adna Uraságod ugyanezen Tótfalusi úrnak (amint hogy kérem is, hogy szükség esetén adjon), azt is tölem ott és akkor kapja vissza, ahol és amikor kívánja. A kocsirol és az óhajtott adás-vételről az ígért felvilágosítást várom. Jelen sorok átadója Okolicsányi Pál úr, a felséges fejedelem követe Lengyelország királyához, valamint Tótfalusi úr dolgában a nemes szepesi Kamarához, ajánlom tehát Uraságod jóindulatába. Nagyságos Teleki úr üdvözli Uraságodat, és általam jelenti, hogy kapott egy Eperjesen február 16-án kelt levelet, de névalírás nélkül, amit én elvittem, elolvastam és felismertem, hogy Uraságod küldte, mentegettem a hibát, nincs is sértődés Ó Nagysága részéről, és teljes barátságáról, jóindulatáról biztosította Nemzetes Uraságodat. Akit én is Isten oltalmába ajánlok.

Kelt Szent Miklóson, 1690. március 28.

Nemzetes Uraságod kész szolgálja
Bethlen Miklós

Kérem bizalmasan, szervezze meg számomra a Bécsben olasz nyelven nyomatni szokott újság rendszeres kézbesítését, hogy rendes postával minden héten küldjék el számomra, és csak így küldjék, írják rá szokásos címemet akár latinul, akár németül, és írják alá: Torda. Panadi. Szent Miklós. Minden költségét megtérítem, hálás is leszek Nemzetes Uraságodnak.

273.

Közölve: EOE XX. 377. „Anno 1690. Fogarasi expeditiók az római császárhoz ő felségéhez Nagy Pál uram által mense Aprili a szegény fejedelem halálakor.” — Bethlen e levelének feltételezhető címzettje: Breuner Siegfried Kristóf.

[A levél fordítása:]

Magasságos Uram, Örökre Tisztelendő Uram és Pártfogóm!

Az elmúlt március 18-án megírtam Magasságodnak, hogy a felséges fejedelem jóváhagyta egyezségünket, és annak figyelembevételére kiadta a szükséges utasítást maramarosi tisztviselőinek, de az ünnepélyes szentesítést az április 4-re összehívandó

országgyűlésre halasztotta, mint ami a rendek urainak jelenlétét és szentesítését igényli. Hogy az országgyűlés kezdetén mi történt ez ügyben, a melléletek megmutatják, ezeken kívül mély szomorúsággal értesitem Magasságodat, hogy a felséges fejedelem és uralkodó, legkegyelmesebb uram váratlan halála az egész ügyet elodáztatta; mivelhogy a szentesítő okirat és a felséges fejedelem Magasságodhoz szóló levele már készen volt, csak az aláírás hiányzott, az április 11-én kitörő betegség következtében 12-én a jobb karon érvágást alkalmaztak, és míg azt várják, hogy a kar ereje visszatér, mindenkinek, magának az orvosnak várákozása ellenére a fejedelem betegsége annyira elhatalmasodik, hogy az érvágást követő éjszakán nyelve megzavarodik, úgy, hogy érteni sem lehet, és aztán a negyedik napon, úgymint a hó 15. napján, délután 3 órakor kihellette lelkét, máskülönben a szentesítés a melléletek eredetijeivel együtt folyó hó 15-én kétség kívül átadatott volna Nagybányán a tekintetes Szentiványi László úrnak. Miután az ügyet e szerencsétlen eset így megzavarta, a főurak és az egyetemes rendek illendőnek ítélték, hogy a csatolt szentesítést törvényeink és szokásaink szerint a három nemzet pecsétjével eszközözljék, ami a rendek részéről akkor is mindenképpen szükséges lett volna, ha a jámbor emlékeztető felséges fejedelem még élt volna, amit én főtisztviselő uraim utasítására Magasságod tudomására hozok, egyúttal valamennyiük nevében köteles tisztelettel és bizalommal kérem, hogy ő császári felsége legkegyelmesebb szentesítő iratát szíveskedjék átadni e sorok kézbesítőjének, nemzetes Rédei Pál úrnak, testvéremnek és rokonomnak. Tessék továbbá Magasságodnak megfelelő utasításokkal eltávoztatni a Rozmány úr által támasztott nehézségeket, hogy ekképp az Isten kegyelméből végre megszilárdult kereskedelem a Részek javára szerencsésen folytatódhassék.

Ami pedig a többit illeti, nevezetesen a marha- és a dési sókereskedelmet, e szerencsétlenség következtében mindenkinek megrendülvén lelke, most erről nem lehet tárgyalni, igyekszem mégis vékony tehetségem szerint, és ha ez ügyben bármit is elérhetek, jelenteni fogom Magasságodnak.

Ami feleségem vagy a Rédei család dolgát illeti, a legalázatosabban kérem érdekükben Magasságodat, hogy méltóztassék nekünk e valóban igaz ügyben segíteni, e sorok kézbesítője egy az igénylők közül, egyúttal leszármazottja Bornemisza Boldizsárnak, attól az asszonytól, akiről a magasságos úrnő mint számára kedvesről tudakozódott, és akiről Magasságod elmondta, hogy tulajdon férje ölte meg és esetéről részletes nyilatkozatot tudna tenni, ismeretes ugyanis, hogy férje ölte meg őt, mégpedig abban a házban, melyet a kézbesítő szülei más rokon örökösökkel együtt ma is birtokolnak, a megölt asszony nevéből azonban csak összevissza fecsegnek, ő maga fogja megnevezni. Ugyanő fogja feltárni Magasságod előtt egy feljegyzésben a lippai majorságom szűkös helyzetét, és, hogy ő szent felsége biztos urai és gabonatisztjei nemcsak az én marosi kereskedelmemet akadályozzák újra meg újra, hanem mindenki másét is, Ófelsége kincstárának is súlyos kárára, mindezt köteles alázattal és bizalommal ajánlom Magasságod figyelmébe, kit az isteni oltalomnak ajánlok, és maradok Magasságod legalázatosabb és lekötelezett szolgálja.

274.

Levélhelye: OL P 1238, 1690. Csak a levélzáró formula és az utóirat autográf. Nemzetes Vitezlő Nogradi Janos Uramnak &c nekem jo akaro Uramnak barátomnak adassék.

6. *valamint az Urunk halála fel ne ütné az elméjeket* — Apafi Mihály, Erdély fejedelme 1690. április 15-én halt meg. (Vö. Ö. I. 395., illetve a 273. sz.

levélbéli beszámolóját Apafi haláláról.) A levél tartalmát és szereplőit segít megérteni Frater István 1690. márc. 1-én Taracközről Telekihez írott levele: sőügyekben a kamarával nem „alkudtam, relegáltam magamat onnan belől s Bethlen Miklós uram által jühető resolutiora; már Isten Bethlen Miklós uramat bevivén az oda fel lett végezéssel mint fog Kegyelmed disponálni (bemenvén Nogrády uram is) áll Kegyelmed tetszésében.” Ugyanitt említi Rozmán János is, „ki most Ujlaki István helyett succedál az Szőlősi harminczadosságban” (MTAK Kézirattára, Ms. 1194.)

275.

Lelőhelye: OL G 12, 24. cs. 105. Autográf. H. Lederer.

11. *Quod ad alium Studiosum Josephum Felfalusi attinet* — Felfalusi József Bethlen alumnusaként tanult a külföldi akadémiákon, s hazatérő útjában Kassán börtönbe vetették. Okolicsányi Pál ez év június 6-án értesíti Bethlen Miklóst: „Amely kegyelmed alumnusa Kassán aristomban lévén, Eperjesen értettem volt ökegyelme felől. Ugyan Kassa felé azért jöttem. Felfalusi uramot, minden jószágával, magammal hozám.” — írja a Tótfalusi ügyében utazó jogász. (JAKÓ, 339.)

[A levél fordítása:]

Tisztelt Nemzetes Uram stb.!

Április 21-én és folyó május hó 1-én Eperjesről kelt levelét ugyanezen hó 12-én megkaptam. Ami a 110 tallért illeti, pár nappal ezelőtt Bröseck úr révén küldtem ennek a Tótfalusi nyomdásznak 100 aranyat és 100 magyar forintot, és most az ide csatolt iratban írtam neki, hogy ha alkalma van rá, ebből a pénzből fizesse vissza azt a 110 tallért. Ha ez nem alkalmas a számára, csatolok egy másik írást a nemes szepesi Kamarához erről az Uraságod számára visszafizetendő 110 tallérről, ami remélem, hogy elintéződik.

Ami a másik tanulót, Felfalusi Józsefet illeti, akiről azt írja Uraságod, hogy szintén pénzt kért, adjon neki, kérem, legfeljebb 30 vagy 40 tallért, hogy Eperjesről visszajöhessen ide Erdélybe, mihelyt tudomást szerzek az összeg nagyságáról, visszafizetem. De kérem, jelentse, mit ért egy talléron, mert nálunk Erdélyben egy talléron két magyar forintot értünk. Ha azonban adódnék valami alkalom, hogy itt Szebenben vagy Kolozsvárott fizessem vissza, az nagyon nagyon jól jönne nekem.

Megemlékeztem a német írnookról, ha ajánlani tudna számomra egy jó evangélikus vagy lutheránus vagy kálvinista írnokot, aki valamelyest tud franciául és olaszul és aki derék, nem iszákos, annak méltó fizetséget adnék, és Uraságodnak halás volnék fáradozásáért. Ezekkel ajánlom Nemzetes Uraságodat isteni pártfogásba és maradok Nemzetes Uraságodnak

barátja és kész szolgálja

Szent Miklós, 1690. május 14.

Bethlen Miklós

Még ha 40 tallérmál többet kérne is, kérem, adjon neki.

276.

Lelőhelye: OL P 1238, 1690. A címzés kivételével autográf. Meltosaghos Ur Teleki Mihály Urnak (cum pleno Titulo) nekem bizadalmas jo Uramnak eö keglmenek adassék.

4. *a mint Sorostelyonnis emlekezem* — Bethlen Miklós néhány héttel korábban vendégeskedett Sorostélyon Telekinél: „Teleki hűsvétra vendégségbe hívá Heiszliert számos német urakkal, dámákkal Sorostélyra, engemet is feleségestől.” A hat napig tartó fejedelmi méretű — „vadászat, lőjáratás, muzsika, tánc” — mulatságról keserűen jegyzi meg: „Ez lőn Apafi, Teleki, Heiszler és Erdély tora.” (Ö. I. 395.)

277.

Lelőhelye: OL P 1238, 1690. Autográf. Az Vr Teleki Vramnak

5. *hanem teghnap előtt magam lők Doctora magamnak, akar többet, akar azt se vettem volna* — Az Önéletírás I. 139—140. oldalán leír egy olyan esetet, amikor önmaga purgálása balul ütött ki, de ott dátumot nem írván, minden kétséget kizáróan nem lehet azonosítani a levélben említettel.
32. *A Deákok leveleit is Vram lattja kgd* — Jakó Zsigmondtól tudjuk, hogy Okolicsányi Pál Felfalusi József kiszabadításával egyidőben Teleki alumnusa, Csepregi Mihály kiszabadításán is munkálkodott. A két bajba jutott diákra utal itt Bethlen. (Vö. JAKÓ, 477.)

278.

Lelőhelye: OL P 1238, 1690. Autográf. Cn.

4. *a Bányai Biro es az en Alumnusom levele ott maradott* — L. a 277. sz. levelet és jegyzetét.
16. *Hallottam kgdnek égynehány Ezer Keö Soojának el adásáról valo dispositiojat* — Teleki évi 7000 kőso felett rendelkezett, ez kb. 3500 magyar forintot jövedelmezett számára. (Vö. TRÓCSÁNYI, 316.)

279.

Lelőhelye: OL P 1238, 1690. Autográf. Cn.

5. *A Brősek Uram dolgát a maga leveleből kgd megh értheti* — L. a 278. sz. levelet.
10. *osztánn a sok Nemet obruálá kgdt* — L. a 276. sz. levél jegyzetét.

280.

Lelőhelye: OL G 12, 24. cs. 240. A címzés kivételével autográf. Spectabili ac Generoso Domino Martino Lederer &c Domino mihi observandissimo. Eperjes.

A levélben említettekhez l. a 275. sz. levelet és jegyzetét.

[A levél fordítása:]

Tisztelt Nemzetes Uram stb.!

Uraságod múlt hó 29-én Eperjesen költ levelét rendben megkaptam, de nagyon csodálom, hogy-hogy nem tudja Tótfalusi úr azt a Broseck úr révén küldött 100 aranyat és 100 magyar forintot valakitől átvenni, hiszen Tótfalusi úr saját maga nevezett meg nekem Eperjesen egy Magyar János nevű embert, hogy annak adassék a pénz, és hiszem, hogy Brösek úr át is adta neki. Emellett nagyon csodálkozom, mi történt Felfalusal Kassán, hiszen az imént nem ő magukat, hanem csak ládájukat zárták el, és maga Felfalusi írta nekem, hogy Szent-Iványi László úr megígérte nekik, hogy ha én csak írok is Erdélyből a nemes Kamarához, kibocsátják, és én rögtön írtam május 19-én a nemes Kamarához, és egyúttal Felfalusinak is, és ezek a levelek alighanem Uraságodnál vannak, amelyekről írja, hogy magánál őrzi, de ezek nem őrizgetésre való levelek, hanem kérem, tegye meg kedvemért és az egyházért, menjen Kassára, és bármilyen módon szabadítsa ki ezeket a szerencsétlen ártatlanokat, ami költséget vagy fáradságot vállal, mi reformátusok valamennyien a legnagyobb hálával viszonzozzuk.

Kérem még, hogy személyes szükségletemre bizonyos vasszerszámok megvásárlására, amiket Kassán Sobai András és Divinyi Márton titkárok készítettek Felfalusi úr kérésére, adjon nyolcvan magyar forintot, holnap küldöm az összeget szolgálaim által Szatmárra, akik oda viszik, ahová Nemzetes Uraságod óhajtja, csak írja meg nekem, de ezúttal latinul írjon, ugyanis meghagytam nekik, mert egy ideje Szatmár környékén tartózkodnak, hogy a nekem Szatmárra címzett leveleket nyissák fel, és a pénzt oda vigyék és ott tegyék le, ahová Nemzetes Uraságod kívánja.

Az újságokért nagyon hálás vagyok, és kérem, hogy mint ezelőtt, küldesse nekem a hivatalos hírlapot olaszul vagy németül, ahogy jobbnak és megbízhatóbbnak tartja, hetenként vagy Szébenbe, vagy legalább Tordára, Panádra, Szent Miklósrá, kiadásait hálával fogom megtéríteni.

Kérem továbbá, írjon az adás-vételről. Mennyibe kerül egy brandenburgi kocsi, továbbá egy olyan hintó, amilyen Brejner gróf úrnak volt, amit akkor látott. Ezekkel ajánlom Nemzetes Uraságodat Isten pártfogásába. Kelt Szent Miklóson, 1690. június 7.

Nemzetes Uraságod barátja és kész szolgálója

Bethlen Miklós

281.

Lelőhelye: OL P 1956, 2. cs. Aláírás autográf. Nemzetes Vitezleő Sarosi Istvan Uramnak &c. nekem joakaro baratomnak adassék.

Sárosi válasza a levél hátlapján található: a megírtak szerint járt el, de Radákék azt válaszolták, hogy határt nem osztanak, másét nem illetik, csak az atyjukról rájuk maradt örökséget osztják.

282.

Lelőhelye: OL P 1956, 5. cs. 2. tétel. Autográf fogalmazvány. Rajta más kézzel: „Kamaranak irt level Parja”

[A levél fordítása:]

Kitűnő, Tekintetes, Nagyságos, Nemes és Nemzetes Uraim, Tisztelt Uraim!
Nevezett Uraságtok Kassán, június 21-én kelt válaszlevelét köteles tisztelettel és

hálával vettem, és az irántam tanúsított jóindulatért teljes mértékben lekötelezettnék ismerem el magam. Mindamellettt kénytelen vagyok nevezett uraságtokat most is bizodalmasan kérni a következő ügyben, melyről Kassán létemben a kitünő és nemes Szentiváni László úr útján említést tettem. Nevezetesen ugyanis, hogy a néhai nemes-úr, Marin Péter vagy vásárlás, vagy ő szentséges felsége, a mi legkegyelmesebb urunk különös kegyelme útján megszerzett bizonyos birtokokat Bereg megyében, Surány, Papi, Fejércse, Csaroda stb. falvakban, melyek Bónis Ferenc hűtlensége miatt a királyi kincstárhoz kerültek, melyek azonban a Perényi [?] vagy Pernyeszi család ősi tulajdonában voltak, és melyeket Bónis Ferenc csak zálogjogon birtokolt, és a visszaváltás joga az ország törvénye szerint többek között legközvetlenebbül feleségemet, Rédei Juliát illeti, ugyanis (amint azt mindenki tudja) az igazi örökösök a birtokot és az ilyen birtokon birt örökjogot nem veszítik el azért, mert az ideiglenes és csak zálogjogot élvező tulajdonos hűtlenség bűnébe esik, hiszen a kincstár az ilyen elítélttől nem vehet el többet, mint amivel rendelkezett, vagyis az ideiglenes és zálogos jogot, tudniillik senki sem veszíthet többet, mint amennyije van, következésképp a királyi kincstár is csak a zálogjogot adhatta Marin úrnak. Mivel ez a törvények értelmében a legvilágosabb, megkülönböztetett tisztelettel és bizodalommal kérem kitünő stb. uraságtokat, tegyék meg velem azt az igazságot és kegyet, hogy írásban tudósítanak arról, mennyit birtokolt Marin Péter úr azokból a birtokokból a nemes kamarától, mert tudom, hogy nem tartozom többel az ő utódainak, mint amennyit Bónis Ferenc úr zálogban tartott. Ezenkívül méltóztassék magát Marin István urat, ama birtokok és Péter örököseinek jelenlegi gondnokát is a megbízottamnak átadandó levél útján barátilag inteni, mert én távoli vidéken élek, ott, ahová Őfelsége mindennapi szolgálata köt, és ez nem engedi, hogy mégoly igaz ügyben is hosszadalmas pereskedésekkel foglalatoskodjam, bárha ilyenképpen ezek kimenetele károsodással és pénzem törvény szerinti elvesztésével jár is. Kitünő Uraságtok irántam és enyéim iránt való méltányosságát és jóakarátát igyeksem a legnagyobb hálával és mindenféle szolgálattal viszonzni. Végezetül ajánlom nevezett Uraságtokat az isteni ortalomba, és maradok...

283.

Lelőhelye: OL P 1969, 2. cs. Autográf. Jaszbrenyi Istvan Vramnak.

Közölve: KOMÁROMY, 708. Missilis Nicolai Bethlen ad Stephanum Jászberényi. Az OL P 55-ös levéltári anyagban a Bethlen Miklóshoz intézett levelek között található Jászberényi István 1690. júl. 29-én kelt levele, melyben arról számol be, mit kérnek az eladók az itt említett szőlőjükért. Ugyanitt olvasható Darvai Péter és Ferenc elismervénye arról, hogy 1694. máj. 17-én elismerik: négy évvel korábban a beregszászi szőlőért — amely a Veresbég nevű hegyen, a város határán található — félvettek Rhédey Lászlótól 1400 forintot. Péter a hétszáz forint mellé egy szürke herélt lovat, Ferenc pedig egy tehenet kapott.

284.

Lelőhelye: OL P 1238, 1690. Autográf. Cn.

4. *bizony nagy busulással vagyok a Feleségem miatt...* — Rhédey Júlia ekkor Miklós fiukkal terhes, akinek 1690 augusztusában ad életet. (Vö. Ö. I. 400.)
7. *En ugyan tsak tartok attol, ha ket helyt probal* — Az egész levél tartalmát megvilágítja az Őnéletírásban irtakkal: „A tavasz elhozá magával a török

nagy készületinek és Tökölnek Erdélybe való szándékozásának híré... Gyulafi Lászlót, udvari főkapitányt circiter öt vagy hatszáz mezei katonával Heiszler, Teleki küldék Vaskapuig Heister generálishoz Orsova, Mehadia tájékára; vármegyék, székek, kiki magában felüle s táborba szálla.” (Ö. I. 399.) Belőle Teleki generálist akart csinálni, de ő nem vállalta.

Teleki még augusztusban sem tart Thököly beütésétől, Heissler pedig főleg a volkányi szorosra ügyel. Trócsányi Zsolt Heissler hibájául, rögeszméjéül rója ezt fel. Bethlen a volkányit nem tartja reálisnak a betörés színhelyéül, a vöröstoronyit viszont — ellentétben Trócsányival, aki ezt még a volkányinál is alkalmatlanabb helynek véli — ez az elemzése valószínűsíti, mint lehetséges, betörésre alkalmas terepet. Arra persze ő sem számíthatott, hogy Thököly egy váratlan hadicsellel a töröcsvár—zernyesti vonalon tör be, a havasok áthághatatlanok tartott ösvényein lopva hadát Erdélybe.

17. *Zrinyi Vram hada* — Zrínyi Ádámot júl. 6-án rendelte Volkányhoz egy ezreddel Heissler.
29. *A Palatinus emberet bizony io volna vissza tudni* — A császár 1690. jún. 3-i dátummal átiratot intéz Erdély reideihez a Thököly-jószágok ügyében. Ezt az alkalmat használja fel Esterházy Pál nádor is, hogy emberét és leveleit küldje ugyancsak a rendekhez és Teleki Mihályhoz. Telekit arra kéri, irányítsa úgy a rendek hangulatát, hogy a Thököly nővérek igazságos keresetét — az „Erdélyben annyjok után őket nézendő jószágokban” — fogadják el, támogassák, s birtokaikat adják vissza. (Vö. EOE XX. 391—395.)

285.

Lelőhelye: OL P 1238, 1690. Autográf; a címzés más kéztől ered. Meltóságos Ur Teleki Mihály Uramnak (titulus cum honore) nekem kedves bizodalmas Uramnak eö kglmének adascek

10. *a Feleségem kis Jozsagotskajanak alkalmatosságával* — Az év elején is felesége és sógorai elpusztult csarodai jószágának rendbehozatala miatt ment Magyarországra (Vö. Ö. I. 394.); most pedig vagyona egy részét menekíti oda. (Uo. 401.)
23. *A mint nemelly napis irtam vala, hogy Veres Toronytól felek* — L. a 284. sz. levél jegyzetét. Talán közvetve Bethlen értesülésének és e levélnek is szerepe volt abban, hogy Heissler — és parancsát végrehajtva Teleki — júl. 22-én a még fel nem kelt székely csapatokkal a Vöröstorony vidékét erősíti. (Vö. TRÓCSÁNYI, 323.)
24. *pelda hogy az [A Camis?] csapott volt ott bé* — Bethlen történelmi analógiával érvel: a szövegből nem derül ki egyértelműen, de ha az 1658-as tatár beütésre gondol, akkor téved, mert az a bodzai szorosnál történt.
27. *Az en Feleségem szinte most roszszul vagyon* — L. a 284. sz. levél jegyzetét. Bethlen a Teleki Mihályhoz füzödő kapcsolatáról azt írja önéletírásában, hogy bár az utolsó években normalizálódott, utolsó találkozásukkor — a generálisság visszautasítása miatt — mégsem vált el tőle Teleki „egész confidentiálval vagy contentummal” (Ö. I. 400.) Ezt az állítását igazolni látszik Naláczi és Teleki levélváltása e kritikus napokban. Naláczi aug. 13-án írja Telekinek: „Bethlen Miklós uramnak szóló levelet én meg küldöttem; látom Kegyelmed fel nem szakasztotta, de azelőtt nem vala Kegyelmed szokása hogy pecsételve küldte volna meg mások levelét s néha használtunk is sokat véle” — s a saját nevében biztosítja Telekit, hogy a neki szóló

leveleket bontsa fel nyugodtan, még ha maga a török császár vagy Thököly írta volna is azokat. E megjegyzéshez Teleki is fűzhetett kommentárt, mert Naláczi és Székely László 15-én kelt válaszlevelükben újfent érintik a kérdést: „Némely nap írta vala Kegyelmed, magyarázzam meg, mit teszen, hogy Kegyelmed egy emberséges ember levelét fel nem szakasztotta”... — de nem talál magyarázatot rá. (Másolata a MTAK Kézirattára Ms. 1194-ben.) Bethlen Miklós 1690-ben írt leveleihez hozzá kell még számítanunk azokat is, amelyeket a zernyesti harc után írt II. Apafi Mihály érdekében az angol királynak és a brandenburgi választófejedelemnek. Önéletírásában említi: „Mű pedig, úgymint: Naláczi István, Székely László, Bánffy György, én, Alvinczi, iratánk Vilhelmus angliai királynak és a brandenburgus electornak, hogy pro sua sapientia légyenek jó törekedők ő felsége előtt az árva mellett. Én concipiáltam, Keszei írta, subscribálta a fejedelem és mű ötön; vitte el is, és megadta a követeknek Keszei, de hasznát nem érzettük. Én voltam ennek authora.” (I. 401.) Nem sokkal később, szeptember 8-án Bécsbe érkezett, s ott Keszeivel értekezett a dolgok állásáról, mert 10-én ismét levelet ír az angol királynak és a választónak, „melyben őket tudósítja, hogy Apafy őket gyámjainak nevezte ki, és kéri támogatásukat az ország számára.” (MARCZALI. 534.) — A következmény annyira, hogy nov. 8-án Frigyes ír bécsi követének, Danckelmann-nak, s utasítja, tudakozódjék Bethlennél, mit vár tőlük Erdély. Tartsák az ügyet titokban. Danckelmann jószándékáról, szerepéről pozitívan emlékezik meg Bethlen a memoárjában. (Vö. I. 402—403.)

286.

Lelőhelye: OL G 12, 24. cs. 327. A címzés kivételével autográf. *Generoso Domino Martino Ledérer &c Domino et Amico mihi observandissimo*. Eperjes.

9. *Nunc vero Vestram Dominationem rogo ut centum illos aureos... famulo Generosi Domini Adami Bantsi* — BánCSI Ádám szeptember 9-én írja Kassáról Lédeerernek: „BrezeK Vramot en itt nem találám, vagyon két hete hogy innen fel ment Bécsben, az Penztis magával el vittee vagy el költötte maga tudgya: tegnap itt bizonyosson érttettem hogy Betlen Miklos Vramot az mi kglmes Urunkhoz eö Felsőgéhez küldötték fel követségben, Tokajon ment által Buda fele, ez előtt ötöd nappal, eddig eö kglme Bécsben vagyon, mellyhez képest én ma irtam postán Betlen Miklos Vramnak, megirván eö kglmenek hogy mind az szaz Aranyat, es szaz forintot kezéhez vévén kglmdtül BrezeK Vram ott kérje elől tüle, ugy hiszem edgy két hét alatt jün válaszom eö kglmetül, én javallanám kglmdis írna Betlen Vramnak.” (Uo. 374.) Bröeck-kel valóban találkozott Bethlen, az Aranyos Griffhez címzett szállóban, „söt pénzt is adék néki kölcsön, egy hétre kérte, de mai napig is odavagyon egy része. Látom, hogy derekasan főzet a vendégfogadóval, de mind az én erszényemre; elbúcsúzám tőle; singularis hazug cigány ember vala.” — jellemzi a találkozást. (Ö. I. 402.)

[A levél fordítása:]

Tisztelt Nemzetes Uram stb.!

Megkaptam Uraságod néhány levelét, mégpedig utoljára csak egy borítékot a Bécsben július 13-án nyomtatott olasz újsággal, én pedig utoljára az elmúlt július 23-án irtam Uraságodnak a Brösek úrnak adott 100 arany és 100 forint ügyében, és hogy ebből a pénzből nem kell megadni a Kamarának a 110 tallért, ha Rozman János úr a nemes Kamarát az én rendelkezésem szerint másból kielégíti.

Most pedig kérem Uraságodat, hogy azt a száz aranyat és száz forintot adja át a jelen sorokat kézbesítő szolgáltnak, nemzeti Bantsi Ádám úrnak mint az én megbízottamnak Bantsi Ádám úr levele és ugyanezen szolgálom nyugtája ellenében.

Ami pedig az újságokat illeti, csak háromszor kaptam, és kész vagyok megfizetni az árát, csak tudjam, mennyibe kerül egy évre, szeretném azonban pontosan megkapni minden héten.

Ezeket előre bocsátva ajánlom Uraságodat Istennek és maradok Nemzeti Uraságod kész szolgálja

Bethlen Miklós

Torda, 1690. augusztus 13.

Ismét írtam Brosek úrnak a 100 forint ügyében, ha eddig meg nem adta, nagyon csodálkozom, hová lett ez a jó úr, már 5-ödször írok neki minden válasz nélkül.

287.

Lelőhelye: OL G 12, 24. cs. 372. Autográf. Generoso *Domino* Martino Lederer de Ledershoffe. &c. *Domino* & Amico observandissimo. Eperjes.

Ez év júniusában Apafi halálát követően, III. Szulejmán Thököly Imrét nevezte ki Erdély fejedelmévé, s a székét elfoglalni szándékozó Thököly török és tatár csapatokkal Zernyestnél megverte a császáriaktól is támogatott erdélyi sereget. A török szeptember—október hónapokban visszaveszi Vidint, Ništ, Belgrádot. A keresztényszigeti országgyűlés (szept. 22.) fejedelemmé választja Thökölyt. Ilyen bel- és külpolitikai körülmények között Bethlen kitűnő politikai érzékkel látja meg a kínáló alkalmat: Bécs pánikhangulata Erdély számára kedvezőbb politikai feltételeket eredményezhet. Az Önéletírás szerint Bethlen attól féltette Erdélyt, hogy Thököly-pártisága miatt fegyveres harcba kezdhet, s ha a császár leveri a kuruc vezér mellett kardot fogó Erdélyt, a győztes jogán mind az egyházi, mind a világi dolgokban leigazza. Hogy ezt megakadályozza, felment Bécsbe, s tárgyalásai eredményeként Erdély elnyerte a Diploma Leopoldinumot. (okt. 16.)

Ezt a levelet a Bécsbe tartó utazása közben írta Szatmáron, ahova még saját lovain ment, s ott szállt át postakocsira. (Vö. Ö. I. 402.) A levélhez l. még a 286. sz. levél jegyzetét.

[A levél fordítása:]

Tisztelt Nemzeti Uram!

Röviden tudósítom, hogy Bécsbe megyek, ezért az újságokat nem kell küldeni. De kérem, hogy a Bresek-féle száz aranyról és száz forintról tudósítson Uraságod azonnal. Üdvözlettel:

Nemzeti Uraságod kész szolgálja

Bethlen Miklós

Szatmár, 1690. szeptember 4.

288.

Lelőhelye: OL G 12, 17. cs. 221. Autográf. Generoso *Domino* Martino Lederer &c. *Domino* & Amico observandissimo Eperjes.

[A levél fordítása:]

Tisztelt Nemzetes Uram stb.!

Eperjesről október 6-án kelt levelét rendben megkaptam. Brosek úr elszámolt a 200 forintról. Ami a lemezekért fizetendő 100 forintot és 10 tallért illeti, amint lemezeket akarok hozatni, ami nem is lesz soká, nyomban megküldöm neki a 100 forintot, de szeretném tudni, rajnai vagy magyar forintról ír-e Szatmárra küldött levelében. Ami a 10 tallért illeti, arról semmit sem tudok, mert nekem csak 110 tallérról írt, amit Tótfalusinak adott, és ezért én is csak ennek visszafizetése iránt intézkedtem részére, ha tisztázódik, ezt is megfizetem Tótfalusi egyetértésével. Az újságokért, amiket öt alkalommal kaptam, szintén megfizetek, csak tudjam, mivel tartozom. Újságokat többé ne küldjön, mivel itt Bécsben más összekötötést szereztem, de az eddigiekért hálás vagyok, és javallom, hogy Brösek úrral igyekezzék kiegyezni, ami felől bőven tárgyaltam Karatin úrral, és higgye el nekem, hogy ez ügyben sokat szolgáltam Uraságodnak. Ajánlom Istennek és maradok Nemzetes Uraságod kész szolgálja

Bethlen Miklós

Bécs, 1690. október 21.

289.

Lelőhelye: MTAK Kézirattára: Josephi Comitis Kemény Collectanea Diplomatico-Historica Rerum Hungaricarum, et Transilvanicarum. Tomus Quartus, 1822. Vienne Austriae. Fol. 281.

A másoló feljegyzése: Litterae Nicolai Bethlen quibus de victualibus Militiae subministrandis, praejuncturis item dispositiones eduntur, ac Tökölö adhaerentes ad amplectendam Caesaris Leopoldi I. gratiam adhortantur. — Litterae hae directae sunt (uti mihi videtur) Officiolatus, seu potius Ursitti Cottus Szolnok Int. cujus Supremus Comes tunc forte fuerat Martinus Széki. — Copia hujus Epistolae exstat in Archivio E. R. Gubernii in Cista 1° Nr^o 30. — habet autem haec Epistola sequentem indorsationem: „Szeki Marton Ureknek irtt levelem Parja Kővárból. 2^a 9bris 1690.” — E gyűjtemény leveleire Ritoók Zsigmondné hívta fel a figyelmemet, köszönet illeti érte.

2. *Tegnapi nap érkezvén ide* — Bethlen a diploma megszerzése után azonnal visszaindult Erdélybe, s e levelében Belső Szolnok főispánját és tisztviselőit értesíti akciójának sikeréről, részint a diplomáról, részint pedig a Lajos Vilmos bádeni örgrófnak adott, kegyelemre vonatkozó parancsról. Kővárból aztán mint Önéletírása mellett e levél is bizonyítja, katonasággal vitte a diploma hírért Erdélybe: „Kővárban találék lovas és gyalog recrutot circiter háromszázötvenet, kik is a kuruc miatt Erdélybe nem merének indulni, míg bizonyosan meg nem hozzák Tököli kimenését az országból. Itt kelle azért ülnöm nagy bosszúsággal öt nap, azután némettel és kővári nemességgel és puskásokkal circiter hatszázzal bemenék...” (I. 406.)
6. *Kgylk az Includalt Czedulaba specificalt Statiokon a meg irt mod szerint kivantato elest, és szekereket rendellye el* — A másoló megjegyzése szerint: Huic Epistolae acclusa est Chartula cui sequentia inscripta erant.
1° Statio Nagy Vilma.
2° Statio Blenke Pojan.
3^a Statio Felső Kosaly
4^a Statio Dees Akna
5^a Statio Dengeleg
6dik Statiot hova rendelnek Doboka

Varmegyei Urak, az Urak hirevel lassuk.

Mindenik Statioban kell üres szekér hat hat ökrrel. Nr 25. Tesolas (haec vox accurate legi hanc potest) vono ökrök 25 par, idest 50 ökör. Szena, abrak 400 lora. Profont, és Vago marha 500 personakra.

34. *siessenek Nagy Pál Ur által a mi Kgyelmes Urunknal Gratia nyerni* — Az ifjú Apafi fejedelmi megerősítése érdekében Bécsbe küldött követség feje-ként tartózkodott Bécsben Nagy Pál. E követségre egyébként Bethlent választották, de őt Teleki lebeszélte. (Vö. Ö I 396 398.)

290.

Lelőhelye: MTAK Kézirattára, Josephi Comitiss Kemény Collectanea Diplomatico-Historica Rerum Hungaricum, et Transilvanicarum. Tomus Quartus, 1822. Viennae Austriae. Fol. 285.

Litterae Nicolai Bethlen N. Nalátzio S. Comiti Cottus Hunyad (uti opinor) ratione dislocationis Militiae, ac ejusdem cum frugibus Tökölö ad herentium, sustentatione. Nalatzí Urnak irt level Párja 3^a Xbris 1690. A Buza adásrol a Nemet, és Rátz hadad [!] számára Hunyad Varmegyében, és az el ment Feő Rendek buzája tsépléséről. — Copia harum Litterarum lectu difficillima exstat in Archivo E. R. Gubernii in Cista 1° sub Nr^o 30. — In dorso harum Litterarum scriptum habetur: Nalatzí Uramnak irt &c (quod initio Litterarum praeposuis) Item: „In fine Anni 1690 valo dolgok, pro memoria tartandok: Ekkor jött bé Várod felől az Tatár, Tököllyi Uris ekkor akart be jönni Zernyest felől.”

18. *Hogy a Tökölyi Ural el ment emberek buzajához ilyen dispositio nyullynak* — Önéletírásában is megemlíti, hogy az elmentek jóságait a „Badensis assecratiójával és a Veterani kezébe küldött universalis amnestia és gratiával conserváltam. ... az elment embereknek az egy gabonájokat kelle a militia tartására forditanunk, csak annak is nem kamara, nem német commissariat, hanem Apor István viselte gondját hazafiai s tisztjei által.” (II. 5.)

291.

Lelőhelye: OL P 659, 6. cs. 226. Autográf? Nehaj Meltosagos Ur Teleki Mihály Uram meg hagyatott Eözvedgyenek Tekintetes Nemzetes Ver Judith Aszszonyinak &c. Nekem kedves bizodalmas Sogor Aszszonyomnak eő kgynek adassek

8. *az szegeny Udvezült Ur ados levelet* — Teleki Mihály 1690. augusztus 21-én esett el a zernyesti csatában. Az itt említett adóslevelet 1689. dec. 16-án töltötte ki Gyulafehérvárott: Bethlentől 6000 forintot vett fel 600 forint kamatra. (Vö. OL P 658, 11. cs.)

292.

Lelőhelye: MTAK Kézirattára: Josephi Comitiss Kemény Collectanea Diplomatico-Historica Rerum Hungaricum, et Transilvanicarum. Tomus Quartus, 1822. Viennae Austriae. Fol. 310.

Litterae Nicolai Bethlen Quibus Socerum suum Stephanum Kun, ac Affinem suum Nicolaum Kun adhortatur, ut derelictis Tököllyi partibus in Leopoldi Imi Gratiam

redeant. — Apographum harum Litterarum reperitur in Archivo Gubli, Cista 1° Nro 30. — In margine autem harum Litterarum legitur: „Kun István, Kun Miklos Uraknak irt levelem Parja” Notari porro meretur, quod Nicolaus Bethlen uxorem habuerit filiam dicti Stephani Kun, Nicolaus vero Kun fuerit filius ejusdem Stephani Kun.

17. *A Jozságokat is el foglaltattam* — Önéletírásában is érdemesnek tartja megörökíteni, hogy a Thökölyhez pártolt apósa javait is igyekezett kimenteni a harácsolók kezéből. Kun Istvánék jószágait Mikes Mihálytól kellett visszaszereznie. (Ö. II. 5.)
23. *szepe eleven zalogi leven mostis az en Kgltekhez valo kötelessegemnek, kinek edgyike ezt irta, a másik is egessegeben vagyon* — A Kun Ilonától származó unokákra utal itt Bethlen Miklós: innen tudjuk meg, hogy a levelet valószínűleg diktálás után írhatta Bethlen Mihály. A másik unoka: Bethlen Borbála.

293.

Lelőhelye: MTAK Kézirattára: Josephi Comitis Kemény Collectanea Diplomatico-Historica Rerum Hungaricarum, et Transilvanicarum. Tomus Quartus, 1822. Vienne Austriae. Fol. 313.

Litterae Nicolai Bethlen Quibus adhortatur Joannem Bethlen, ut desertis Tökölíi partis, Caesaris Leopoldi I gratiam acceptet. — Copia harum Litterarum reperitur in Archivo R. Gubli, in Cista 1^a N° 30. — Huic Epistolae autem indorsatum habetur: „Bethlen Janos Urannak irt level Par.”

4. *azert Kgyld jöjön edes Hazájában, és hütös Matkajahoz, kitöl gonoszul meg válni mind kar, mind bün* — Bethlen Miklós 1690-es kassai tárgyalásaira Bethlen Pál fiát, Jánost is magával vitte. Eközben ismerkedett meg Lónyay Erzsébettel, akit hamarosan el is jegyzett, s akire ez az utalás vonatkozik. A házasság egyébként 1696-ban válással végződött, „nem bűnéért az aszszonynak, hanem ábrázatja dísztelenségéért” — fogalmaz finoman Bethlen Miklós. (I. 395.)
10. *Kgld sem az Anyyara, sem az Hugara (:mert az Isten azt meg szannya:) se masok biztatasara ne nezzen* — Anyja Tordai Margit volt, s Éva és Erzsébet nevű húgáról tud a családtörténet, ők is Thököly Imrével tartottak.

294.

Lelőhelye: MTAK Kézirattára: Josephi Comitis Kemény Collectanea Diplomatico-Historica Rerum Hungaricarum, et Transilvanicarum. Tomus Quartus, 1822. Vienne Austriae. Fol. 315.

Epistola Querulosa Nicolai Bethlen, Stepno Pataki, ex. Sz. Miklos 11° April 1691 perscripta. — Copia harum Litterarum reperitur, in Archivo E. R. Gubernii in Cista I. sub N° 30. — Indorsatio autem sequens legitur: „Pataki Istvan Urannak irt level Parja. 11. April. 1691.”

5. *Bizony el hidgye Kglmed keserves ennekem hogy eö Kglmek magok ugy fel fedek sziviket, és a dolgokat igy confundalak* — Bethlen itt és a következő sorokban az 1691. jan. 20. körül megtartott fogarasi országgyűlés eseményeire utal. Ekkor támadják ugyanis azzal, hogy nem tett meg minden tőle telhetőt az ifjú Apafi fejedelmi megerősítéséért, vagy talán éppen ő akadályozta azt meg. Ugyanekkor választják Bánffy Györgyöt gubernátorrá, az ország első emberévé. Bethlen e manipulált választást méltánytalannak

érezte; a vereség fölötti fájdalma e levélben csendül ki legnyilvánvalóbban. Ugyanis mind Önéletírásából, mind a Sudores et Cruces...-ből egyértelműen kiderül, hogy a császár Bethlent szemelte ki erre a posztra, s Bethlen is bízott a megszerzésében. Honfirtásai azonban elűtötték ettől a lehetőségtől, s be kellett érnie a ranglista második helyével, a kancellári hivatallal. E levele azt is tanúsítja, hogy tényleg voltak olyan, a politikában jártas emberei Erdélynek — mint a levél címzettje, a kolozsvári professzor, II. Apafi Mihály nevelője —, akik szemére vetették Bethlennek, hogy a „libera electio” formalitásának eleget téve valójában átengedte a hatalmat a kormányzásra tehetségtelen, tapasztalatlan Bánffy Györgynek. (Ö. II. 7.)

9. *mint Almakereken is mondtam Kglmednek* — Ott folyt le I. Apafi Mihály temetési szertartása 1691. február 18-án.

295.

Közölve: LUKINICH, 1906. 449. Spectabili ac magnifico Dno Gregorio de Bethlen etc. Titul. etc. Dno et Fratri nostro carissimo. Viennae. (Zárópecsét.) Eredetije a Bethlen cs. keresdi lt.-ában volt.

Alatta Bethlen Elek irásával: „Édes bátyám uram, az az levél az, az melyet én viasszal megnotáltam, az mely levél 1305-ben költ, hosszú a levél az plé tokban levő levélhez tettem, ugy jut eszembe, kglmed ott megtanálja. Hozza Isten Kglmedet szerencsés állapottal. Kglmed atyjafia kész szolgája Bethlen Elek mp.”

Alatta Bethlen Miklós irásával: „A Bánfi uramét külön levélbe kell írni, de ezzel mindenkkel nem kell sietni, hanem a dolog vége után is elvárni, ha ultro offerálják-e, melyet én reménylek. Absolon uramnak mutassa meg kglmed ezen leveletem. Assumalni kell abba a levélbe annak a régi levélnek idejét, és a mely király levele, annak a nevét rendesen. Sap. sat.”

296.

Lelőhelye: OL P 659, 17. cs. 351. Autográf. Cn.

Bethlen most Teleki özvegyétől próbálja visszaszerezni azokat a birtokokat, amelyeket szerinte Teleki jogtalanul tulajdonított el tőle vagy rokonságától. A járai, sárdi, borgói, taracközi, újlaki portiók sorsát az Önéletírás I. 310—311. oldalán tárgyalja, visszakapásuk pontos idejét azonban az okmányok hiánya miatt nem tudja megadni.

62. *Az 6/m forint dolga nem en dolgom, hanem az Ecclesiae* — L. a 291. sz. levél jegyzetét.

Fennmaradt Vér Judit válaszlevele is, amelyből érdemes idézni a Bethlen kitételeire tett konkrét feleleteket. „Az 38dik Soltár szerint vagionn az énn igjem hogj írja kglmd az énn edes Uram is gjarlo ember volt s vetet, kivált az keresésbenn és az Theologusok terminussa szerint az bünök meg nem bocsatnának mig az el vett jók meg nem adatnának. Edes Sogor uram bizonyos dolog az énn edes uramra etebenn sokat mondottanak sokann, mert mindenn ha csak kicziny szerenczébenn is elő ment, embernek dolga ugy szokot lenni, soha oly igaz utonn, nem keresheti jóvát, ez fele példat eleget tanál kkg de immar holta után a félet mondani leg könnyebb. mindazonal bizony az elő emberek felöl is eleget hallottam énn a félet az kereses iránt. Az énn edes Uram jovai penig nem el vett jók, hanem igaz törvenjes utonn kereset jók. mind az Jarai mind az Többi, és azok is az melyeket kglmd ir, hogj fogja

keresni, avvaj el venni. Edes Sogor Uram nem mondhattya senki meltánn, hogj az énn edes Uramtul törvénye szerint az kinek mihez jussa volt nem kereshette, de nem is oly goromba ember volt hogj az mit masoktul hoszszu perrel is, el nem njerhetek annak igazságát ne tudta volna forgatni kglmd is az jarai és az több meg irt portioikhoz, edes Uram eletebenn azért nem juthatot de immár az en boldogtalann sorsom s ez ország nepének ennyi fele valo hasonlasok erősítette kgltd ezenn dologbann, ennyire meg enn azért ezenn Jarai portiot, sem az többit az melyeket annak az ő idejebenn valo törvény nélkül nem adom ha kglmd hatalmasul el vészi, arrul nem tehetek, most vagjon annak ideje.”

Ezután a hatezer forint ügyét érinti, melyben ok nélkül fásasztja őt, ugyanis az ország szükségére vette azt a kezéhez a férje.

„Kgltd írja edes Sogor Uram hogj meg kel nekem ismernem az Isten kezét és hivatalomat hogj Isten engemet és egész hazamat alázatossagra és szenyvedesre, nem kemenykedésre hivut bizony edes Sogor Uram nem volna ezenn az Világonn bolondabb ember énn nallamnal, ha meg is meg nem ismertem volna. sőt ugjan szerelmesenn meg rettent az Istennek kemeny keze. Az én szenjvedesim igenn sokak, de énn ugj tudtam eddig az Isten felő keresztény ember nem munkalodgia aszt, hogj ő miatta szenjvedgjenn az igaz arva. hanem keserülni szokta ha az Istentelenktüll szenyved bizony énn is ez utolsot vártam kegjelmedtüll nem is adtam egyebre ennel okot, kit lat az Istenn. Enn meg is kerem kegjelmedet hadgia le mind az Jarai dolgot, mind az többit, tekinczenn Istenre s maga maradekira is ne varja erette Istennek iteletit ha ennek elötte se maga se edes Attya el nem nyerhette, illy boldogtalann szoros időbenn se fojtassonn meg igazsagombann, avaj csak varja kglmd az orszagnak meg allapodását, könnyebb lészenn nekem ha az törvények igaz uttyan jut kglmd hozza, melybenn is nem tartok semmi szegient edes Uramnak semmi törvenyteleenn dolga abbul nem laczik, kglmdt hoszszas irasomrul beczüllettel kivetem, meg kel vallanom az kglmd irasa az enn keserves könyvimet igenn meg arasztotta”

Rhédey Júlia már az év elején (jan. 30.) arról biztosította Vér Juditot, hogy férje szolgálatára a továbbiakban is számíthat, „Isten eorizzen hogj eo kglme arról megh emlékezzék, a' mi fogyatkozások eo kglmek között voltak; seott bizony ugy látom, azt is nehesztelli ha másoktul valami afféle illetlen szokot hall. Tudom énn azt s-eo kglmeis tudgya, hogj nem magátol volt az szegeny Úrtol, hanem más rosz emberek-től.” (Vér Judit levele megtalálható az OL Múzeumi Törzssanyagból kiemelt iratok között, Rhédey Juliáé pedig OL P 659, 2. cs. 118.)

297.

Leelőhelye: OL P 1959, 2. cs. Autográf, kivéve a címzést. Tekintetes Nemzetes Vaj Mihaly Uramnak &c nekem kedves joakaro Sogor Uramnak adassék.

16. *azt a roszsz Sulyok Jozsagotis en velem tsak a kételensegh véteti* — A Sulyok-birtokról ebben az értelemben ír az Önéletírásban is: amikor Bécsben a diplomát megszerezte, a császár ajándékai között szerepelt az is, hogy „restáló 4000 forintomért ígerek a Sulyok-jószágot, hogj annak árába béveszik, csak de reliquo pretio a szepesi kamarával alkudjam meg, kinek is parancsolának, azt tudván, hogj Sulyokék már mind megholtak, és énnékem mindenik feleségem Sulyok-leányág. Kapék rajta, de az Isten vesztette volna el; áll 15,000 forintomban, 150 forint hasznát sem vettem, bosszúságot sokat.” (I. 405.)

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 1. tétel. Nem autográf. Rajta a másoló kezével: „Bethlen Miklos Vram így irt valaszt az Szepesi Camaranak Anno 1691.”

[A levél fordítása:]

Kitünő, Tekintetes, Nagyságos és Nemes Uraim, Tisztelt Uraim!

Nevezett Uraságtok Kassáról április 19-én hozzám intézett levelét már korábban megkaptam, melyre a választ azért halogattam, hogy a kérdezettekről tüzetesebben tájékozódhassam. Ami tehát Gyulai Ferenc úr személyét illeti, bizonyos, hogy tavaly a legnagyobb megbotránczásra Tökölihez pártolt és sok mását átvitt magával, de már megbánta bűnét, és Ófelsége kegyelméért folyamodik, ami rövid időn belül be fog bizonyosodni.

Ami pedig Vay Mihály urat illeti, ő a ragyogó emlékezetű Teleky Mihály úr állandó bizalmasa, aztán veje és a zernyesti csatában sorstársa volt, a Tököli-pártnak mindig nagy ellensége, ami sok évvel ezelőtt oka volt Magyarországról való visszatérésének és azon elhatározásának, hogy magát Telekihez (Tököly esküdt ellenségéhez) adja. Ez nem hozott neki sikert, mert az a nyílt gyűlölet, ami Telekit eltöltötte, őt is megrontotta, ebből következőleg itt Erdélyben is bőven akadtak rosszakarói és ellenségei. Tanácsunkra a Státus mégis tanúsítványt adott neki, mely közöttünk való életéről, fogságáról és szabadulásáról részletesen informálhatja Kitünő, Nagyságos és Nemes Uraságtokat.

Egyidejűleg nevezett Uraságtokkal szembeni jogos panaszomat a mellékletben előadom, remélem, bölcsességével és méltányosságával helyreigazítja, ugyanakkor ajánlom Isten oltalmába és maradok Kitünő, Tekintetes, Nagyságos, Nemes Uraságtoknak készséges szolgálja

Bethlen Miklós

299.

Lelőhelye: OL P 1956, 3. cs. Autográf. Cn.
Vö. a 283. sz. levéllel.

300.

Lelőhelye: BÁL, II. 90. Generosis Prudentibus ac circumspectis Dominis Judici Primario ac Senatui Civitatis Coronensis Dominis compatri et vicinis mihi observandis

Közölve: BINDER, 143.

4. *A Rheter és Tsako uraméktól adott Contractust* — Andreas Rheter és Georgius Czako ekkor Brassó város adminisztrációs garnitúrájába tartozott: Rheter városi folnagy, Czako pedig jegyző volt.

301.

Lelőhelye: OL P 1956, 2. cs. Csak a levélzáró formula autográf. Nemzetes Vitezleő Nemes Peter Uramnak. &c. nekem joakaro Uramnak adassek

3. *az Aranyosonn Valo Malom* — Bethlen az Önéletírásában ez évről szólva jegyzi fel: „Anno 1692. szerzettem a tordai malmot sok búsulás és bosszúsággom alkalmatosságát.” (II. 11.) A Sudores et Cruces..., valamint a levelezése számos adattal igazolja ezt a megállapítását; érzékelhetővé válik az Apor

Istvánnal folytatott vita elfajulása, a törvényes végrehajtás megakadályozása a legkülönbébb utakon-módokon, s Bethlen már-már százalmas igyekezete a malom megszerzésére. Mivel irataiból meglehetősen egyoldalú képet kapunk az ügyről, ideznünk kell Cserei Mihály vélekedését is, aki egyaránt ismerte Apor és Bethlen indítékait.

„Bethlen Miklóssal pedig kivált három dolog miatt veszekedtenek, noha különben is Bethlen Miklós maga nagyzó ember lévén, Apor István is nem akarván subjeacalni neki, nehezen férhettenek egy zsákban, azért is mindenkori az ország között egymással kompetáltak, egymás ellen voxoltanak, melyből az országnak sok költése, kára s hátramaradása következett. Első dolog vala a radnóthi jószág a kit Bethlen Miklós magáénak akar vala tenni, noha a herczeg Apaffi Mihály birná; eleget is perlé Apaffi Mihályt, de soha Apor István miatt el nem nyerheté, mert addig irogata fel az udvarban Bethlen Miklós ellen, s remonstrálá, hogy nincs semmi igaz utja ahhoz a jószághoz, csak kijádczá a kezéből. Második vala a thordai malom, mely minthogy nagy motusokat szerze az országban, és végre a Diploma ellen hazánk törvényét is megrontá, szükség rövideden annak origóját leírnom. Várad megvételével, oda való fő és nemesi rendek, nem akarván a török hódoltsága alatt élni, Erdélyben bejövének; azok közül egynéhányon telepedének meg Thordán, és a várostól az Aranyas viz partján egy darab helyet kérenek, hogy magok költségeken hadd építsenek malmot, s tizenhat esztendeig birják, azután ha a város maga számára akarja venni, letevén költségeket nekik, a városé legyen, ugy mindazáltal: hogy a város ha annakutána el akarná adni, másnak ne adhassa, hanem elsőben őket vagy az ő maradványokat megkináltatván, ha ők nem akarják visszaváltani, ugy adhassa el a város akárciknek. A malom megépüle, nem is volt Aranyoson olyan hasznu malom, s birák sok esztendőig, míg egy Szaniszló Zsigmond nevű gonosz lelkiismeretű ember nem származék Thordára, kit Tökölyi alkalmatosságával az akkori Consilium Status fel akar vala akasztatni, kémségben találtatván, s Apor István sok intercessiojával szabadita meg. Azzal köszöné meg a háladatlan rosz ember, hogy Bethlen Miklós mellé adá magát, noha Apor István thordavármegyei főispán vala, ő pedig főbiró, szemben szépen szólott az urnak, s a mit parancsolt, azokban is serényel eljár, de alattomban örökké practicalódott az ur ellen. Ez az ember, hogy Bethlen Miklósnál annál nagyobb gratiát szerezzen magának, és a két urat is jobban egybenhordhassa, Bethlen Miklósnak elméjére adá, hogy azt a nagy jó malmot cserélje meg a várostól, és a maga hitván, a város között egy kicsiny patakon levő malmát adná érette, és ő rá igéré magát, hogy a várost rá veszi, hogy a malmos emberektől váltsák ki a malmot s adják Bethlen Miklósnak. Vala a malmosok közül egy Nemes Péter nevű emberséges jámbor igaz jó nemes ember, ki Apor Istvánhoz is addictus vala; e megértvén, titkon miben munkálódik Szaniszló Zsigmond, a több malmosokkal beszélgetvén, hogy inkább ők megmaradhassanak a malomi jusokban, Apor Istvánhoz jöven Keczére, egy részt neki adának százhatvan forintért belőle, oly conditioval és hitlevéladás alatt, hogy Apor István soha azt a részt senkinek el ne adhassa, hanem magának reserválja. Apor István, bizonynyal irom, semmit még akkor abban nem tudott, hogy Bethlen Miklós vágya arra a malomra; a mint annakutána is sokszor erős hittel mondotta, ha tudta volna Bethlen Miklós szándékát, soha nem kapott volna rajta, és csak vigye véghez a malmosoknál, hogy az ő hitlevelét adják vissza, ő ajándékon a maga részét

Bethlen Miklósnak cedálja. De a malmosok semmiképen nem akarák, mert tudták, ha Apor István eláll mellőlök, Bethlen Miklós hatalommal megnyomorítja őket. Bethlen Miklós azért a város plenipotentiája mellett törvénnyel kezdé keresni a malmosoktól; de semmi igazsága nem lévén, a törvényt félretevéen, és fegyveres hajdukot küldvén egy éczaka a malmot potentiose elfoglaltatja. A malmosok mind az országot, mind a császárt, mind Rabutin generálist supplicálván, ugyan Thordára gyűlvén az ország, szépen admoneáltatá Bethlen Miklóst, adassa vissza a malmot; de amaz semmiben hajtván az ország admonitioját, a generál keményen fogván a dolgot, és rá izenvén, hogy ha nem complanálja mind a Statusok ellene való panaszát, mind a malmot, rosszul jár, mivel a Statusok is neheztelték, hogy Bethlen Miklós egyedül a mint akarta, úgy dirigálta az ország dolgait, és a több tanács urakon semmit sem adott. Megijedvén Bethlen Miklós, mind a malmot visszabocsátá, mind bizonyos conditiókra obligálá magát az országnak, hogy ezután megjobbitja magát.

De nem sokáig tarta fogadása, mert addig projectizála az udvarban, nagy ministerek levén patronusi, olyan decretumot obtineála, hogy a malmot adják vissza Bethlen Miklósnak, s a malmosok pedig extra dominium keressék törvénnyel jussokot. El is vevék a szegény malmosoktól a hazának nyilván való törvénye ellen, s így rontaték meg a Diploma is Bethlen Miklós privatuma miatt. Jobb lett volna azt a malmot többől kirontani.” (KAZINCZY, 281—284. hasáb.) — E levél az ügynek abban a fázisában keletkezett, amikor Bethlen a város nevében követeli a malmot a malmosoktól. (L. még a 415. sz. levél jelzete alatt: Summaria Declaratio Status & Processus Molendini Tordensis. Comiti Nicolao Bethlen adempti.) (Vö. még: BÍRÓ, 1935. 129—134.)

302.

Lelőhelye: OL P 1956, 3. cs. Autográf. Cn.

4. *Tzikmantor dolgába 15. praesentis el valik a Gyeröfi Alvintzi Uramek elseő Ostroma* — Cikmántort Pekry Lőrinc pere alkalmával „Teleki Mihály Vay Mihály vejének és Alvinczi ítélőmesternek ante sententiam megkérte volt, ami úgy is adaték meg Vay kezébe.” (Ö. I. 359.) Valószínűleg ezt támadják Alvincziék.

303.

Közölve: LUKINICH, 1906. 449. A közlő megjegyzése: „A Bethlen Gergelynek szóló ezen levél borítékja elveszett.” Eredetije a Bethlen cs. keresdi lt-ban volt.

L. még Czegei Vass naplóját. (NAGY, 1896. 155—156.)

304.

Lelőhelye: OL Mikrofilmtár, 8025. Az aláírás és az utóirat autográf.

Tekintetes Nsgos Nemzetes es Vitezleő, Nemes Maramarus Varmegye felső közep es also betsülletes rendeinek. &c nekem joakaro Uraimnak atyámfiainak baratimnak eo kgiknek adassek.

Bethlen ez év májusában foglalta el Máramaros vármegye főispáni székét, s e tisztében ír ezúttal.

305.

Lelőhelye: BÁL, II. 110. *Generosis Prudentibus ac circumspectis Dominis Judici Primario ac Senatoribus et Notario liberae Regiaeque Civitatis Coronensis Dominis compatri Amicis et vicinis observandissimis. Corona.*
Közölve: BINDER, 143.

306.

Lelőhelye: OL P 125, 57. cs. Az R szekcióból kiemelt iratok. A levélzáró formula autográf. Cn.

12. *ha Hertzegseged meltoztatnek Kgl's Császár es Koronas Királyunkal eö Felségével irattatni* — Körülbelül abban az értelemben gondolhatja, mint maga is ír a 312. sz. levelében.

307.

Lelőhelye: OL F 12, Lymbus 13. (XIV/1). cs. Az aláírás és az utóirat autográf. *Perillustri ac Generoso Domino Petro Allvinczi, Statuum et ordinum Transylvaniae pro nunc ad Augustam Aulam Ablegato &c. Domino mihi et Compatri observandissimo.*

Alvinczi Péter 1692—93-as bécsi követsége adja az első alkalmat, hogy a császár Erdély belügyeibe avatkozhassek. Ugyanazon az 1692-es nagyszebeni országgyűlésen és azután is, nyitott kérdések maradtak a katolikusok követelései (átadandó iskola, templom stb.). A döntést az uralkodótól várják, s ezért küldik Alvinczit Bécsbe. Vö. még a 310. sz. levéllel, a *Sudores et Cruces...* vonatkozó soraival, illetve az Ö. II. 13—15. lapján írtakkal.

308.

Lelőhelye: Utrecht, Egyetemi Könyvtár, Manuscripts, Nr. 1000. A másolatért Ladányi Sándort illeti köszönet. Az aláíráshoz tartozó szövegrész autográf.

Bethlen Miklós ezt a levelét Cornelius van Eckhez, az ismert jogászhoz, a franekeri egyetem rektorához címezte, s minden bizonnyal maga a fiú, Bethlen Mihály adta személyesen a címzettnek. E missilis afféle udvariassági okból fogant köszönőlevél: Bethlen Miklós megköszöni a fia iránt tanúsított jóindulatot, s kéri a címzettet, hogy a jövőben is tartsa meg mindkettőjüket pártfogásában. Bethlen Mihály vsz. franekeri tanulmányai befejeztével adta át a levelet van Ecknek. Vö. Bethlen Mihály utinaplója [1691—1695]. Bp., 1981. 38., 42.

309.

Lelőhelye: OL P 125, 672. cs. 6069. A címzés kivételével autográf. *Tekintetes Nemzetes Hunyadi Laszlo Vramnak. Nekem kedves joakaro Vramnak adassek. Más kézzel: „1693. 1^a Junÿ Missilis Nicolai Bethlen in negotio Aquisitionis Bonorum Transylvanicorum Ladislao Hunyadi exaratae.”*

310.

Közölve: SZALAY, II. 378. — Az eredeti lelőhelyét nem tünteti fel, néhány szó olvasata hibás, a gondolat- és felkiáltójelek is az utólagos szövegértelmezés során kerülhettek a levélbe.

18. *mert a leányom lakodalma őszre haladott* — Borbála leánya és Galambos Gábor lakodalma 1693. dec. 3-án tartatott meg az Önéletírás II. 11. lapján irtak szerint.
31. *Ezt a veszett commissariatust, igaz dolog, valami hitvány fizetésért viselem* — Az 1691-es kolozsvári országgyűlés az addig esetenként kinevezett commissariusok helyett Bethlent állandó főbiztosként választja meg az Erdélyben levő német hadak élelmezésének biztosítására, illetve az elkövetett túlkapásaik kivizsgálására, újabbak megakadályozására. Az érte járó fizetésről Önéletírásában ekképpen vélekedik: „Amint ezen 1691. esztendőben főcommissariusnak tőnek, szép fizetést rendelének, felment cum naturalibus circiter 2500 magyar forintokra, a készpénz ugyan csak 800 ft. volt, de bor, búza, hús, széna, zab. Ez a hasznom volt, hogy az egész fizetésemet a magam jószágom porciójából vettem fel, és így annyi részében a jószágomnak segíthetésében és német s magyar sarcoltatástól való oltalmazásában módomból volt, de sokat csak nekik engedtem, és amit megvettem is, az ő könynyebbségekkel követtem el.” (II. 7.) (Vö. EOE XX. 471.)
39. *Arra a rossz huszti titulusra is egy csepp vitulusom sincs* — A sok hivatal és a pénztelenség, fizetlenség miatt a korban gyakran hangoztatott közhely: „Tituli, sine vitulis”, azaz címek, jövedelem nélkül.
44. *Ide mű közinkbe a zlótot rettenetesen hozzák* — Bár itt Bethlen még úgy tartja, hogy a 105 fillér értékű lengyel pénznem kiltani nem lehet az országból, 1695-ben a Habsburg-birodalom területén mégis kivonták a forgalomból.

311.

Leelőhelye: OL P 659, 7. cs. 237. Az aláírás és az utóirat autográf. Néhai Méltóságos Ur Tekéntetes Nemzetes Széki Teleki Mihály Uram meghagyatott Eözvedgyenek Tekéntetes Nemzetes Vér Judith Aszszonynak, nekem kedves bizodalmas Sógor Aszszonyomnak adassék.

312.

Leelőhelye: OL P 125, 57. cs. Az R szekcióból kiemelt iratok. Az aláíráshoz tartozó szövegrész autográf. A levelet vagy tájékoztatás, vagy pedig beadás végett elküldte a nádornak, ezért címzése neki szól. (Vagy pedig a borítékja nem ehhez, hanem az itt 306. szám alatt közölt levélhez tartozik!) Celsissimo Principi ac Domino, Domino Paulo Eszterhási Sacr. Rom. Imperij Principi, S. C. Rque Mtis Consiliario Intimo Actuali Auri Velleris Equiti, et Regni Hungariae Palatino. etc. Domino mihi Clementissimo. Wienae.

[Kivonata:]

Kéri a királyt, parancsoljon rá a Máramaros megyével szomszédos lengyelekre, hogy hagyjanak fel a máramarosi lakosság zaklatásával és letartóztatásával, senki se ítélkezzék önhatalmúlag, hanem, ha valami jogos keresnivalója van, forduljon hozzá mint máramarosi főispánhoz.

313.

Lelőhelye: OL P 1868, 19. cs. 85. tétel. Csak az aláírás és az utóirat autográf. Tekéntetes Nemzetes Rhedei István és Pál vrameknak nékem jó akaró vrainznak Atyámfiainak adassék.

13. *Váradnak Jenőnek megh vétele mind sincsen három esztendő —* Ugyanis Váradot 1692. jún. 5-én, Jenőt pedig 1693-ban foglalták vissza a töröktől.

314.

Lelőhelye: OL Mikrofilmtár, 8025. Csak az aláírás autográf. Tekintetes Nemzetes Csebj Pogany Menyhárt Uramnak &c. nékem kedves jo akaro Sogor Uramnak adassék.

315.

Lelőhelye: OL B 2, 126e/1697 [!]. Az aláírás autográf.

37. *A Fiamnak valo penz küldesben hogy kglmed faradott —* Bethlen Mihály külföldi tanulását a bécsi kereskedő, Caradin közvetítésével otthonról pénzeli Bethlen Miklós.
52. *bizony distractissimus vagyok, szinten most akarvan a Vömmel együtt a Leanyomatis Magyar Orszagba indittani —* Galambos Gábor és Bethlen Borbála házassága az Önéletírás szerint 1693. dec. 3-án ment végbe. De a distractissimus jelző nem csupán erre vonatkozik, hanem felesége súlyos betegségére is: „Ekkor az én feleségem olyan halálos beteg volt, nem tudtam én circa 15. novembris, ha torhoz készülök-é vagy lakodalomhoz. Mégis Isten megtartá, de alig jöhetett egy-két óranyi üdöre is ki az asztalhoz vagy a táncnézésre; mégis egy táncot jára véle a gubernátor pro honore.” (Ö. II. 11.)

316.

Lelőhelye: OL P 662, Missiles, 37. cs. 1065. Az aláírás autográf. Cn. Bálintith Zsigmondné Angyalos Krisztinának [?]

6. *ebben edes Aszonyom ket vétek vagjon, edgjik az Isten, másfik az Orszagh Törvenye ellen —* Utalás egyrészt Mózes V. könyve 23. részének 16. versére, mely szerint a szökött szolgának otthont kell adni, s nem szabad nyomorgatni, másrészt visszaszolgáltatásukról több törvénycikk is rendelkezett, pl. 1689-ben és 1692-ben is. (Vö. EOE. XX. 264., illetve XXI. 119.)

317.

Lelőhelye: Fejér megyei Állami Levéltár, Székesfehérvár, Vathy József letéte. Az aláírás autográf. Prudentibus ac Circumspectis Consulibus Regio Sedisque Judicibus & Notario Caeterisque Jur. Assessoribus Sedis Saxonicalis Besztercze Dominis Amicis & Vicinis observandissimis

318.

Lelőhelye: OL P 658, 11. cs. 2550. Nem autográf. Nemes Vitézlő Küküllővári Janos Deak *Uramnak &c.* nekem barátomnak adassék. Más kézzel: „Az őt szaz forinttal vett buzáról való nehezsége az *Urnak.*”

319.

Lelőhelye: OL P 658, 11. cs. 2550. Autográf. Cn. Küküllővári Jánosnak [?]
16. *kivált a Zlottól kivannek minel hamarebb megh válni* — Mint a 310. sz. levél jegyzetében esett már szó róla, a zlotot 1695-ben a Habsburg-területen kivonták a forgalomból, Bethlen már ennek tudatában szeretne szabadulni az egyre értéktelenedő pénztől.

320.

Lelőhelye: BÁL, II. 145. *Generosis Prudentibus item ac Circumspectis Dominis Judici Primario coeterisque Senatoribus ac Notario Liberae Regiae Civitatis Coronensis, Dominis Compatribus respective et Amicis ac Vicinis observandissimis.*
Közölve: BINDER, 144.

321.

Lelőhelye: BÁL, II. 148. C. n.
Közölve: BINDER, 144—145.

8. *mert az olljan vecturával romlék el Barcza ez előtt vagj hét Esztendővel* — Erről l. az Ö. I. 369., illetve a 250. sz. levelet.

322.

Lelőhelye: BÁL, II. 154.
Generosis Prudentibus ac Circumspectis Dominis. Judici Primario coeterisque Juratis, Senatoribus ac Notario Dominis et Amicis mihi benevolis.
Közölve: BINDER, 145.

323.

Lelőhelye: OL P 676, Missiles, 34. cs. 434. Autográf. Tekintetes Nemzetes Redei Julia *szerelmes* Felesegemnek adassék
13. *sőt talam Mihokotis haza küldöm* — Bethlen Mihály ez év márciusa óta tartózkodik ismét Erdélyben, apja bizonyára azonnal igyekezett őt bekapcsolni a guberniumi ügyek intézésébe.

324.

Lelőhelye: MTAK Kézirattára, Ms. 4944. Másolatok a gróf Czernin család neuhausi levéltárából. „Copia.” S a levél végén: „Concordat cum originali Franciscus Tischer.” [A levél fordítása:]

Császári és Királyi Felség, kegyelmes és jóságos Uram.

Felséged április 25-én hozzám, méltatlanhoz kegyelmesen intézett levelét, mint az irántam és méltatlan házam iránt tanúsított mérhetetlen császári-királyi jóság biztos jelét, megkaptam a tekintetes generális és tábornagy úr, Veterani gróf kezéből, és aztán a tekintetes Kinsky gróf úr leveléből mély alázattal bővebben megértettem Felséged méltatlanságomat illető legkegyelmesebb határozatát.

És mert Istennek és az ő hatalmas földi helytartóinak semmi méltót sem adhatnak az alantasok, azok sem várnak egyebet e hármon kívül, úgymint:

1. A jótétemény hű elismerését saját méltatlanságuk őszinte beismerésével,
2. Szeretetteljes hálaadást,
3. Engedelmisséget félelemmel és tisztelettel.

E hármat magam és hitvány házam részéről én is alázatosan ajánlom Szent Felségednek és a császári háznak. És e szándékban akarok Istennek, Felségednek és a császári háznak, az egész keresztyénségnek, hazámnak becsülettel élni és halni.

Azonközben teljes szíveimmel kívánom Felséged és a császári ház szerencsés és örök uralmát. Költ Kolozsvárott, 1695. július 9-én.

Szent Császári és Királyi Felséged legalázatosabb alattvalója

Bethlen Miklós

Feltehetően e levélben köszöni meg Bethlen a grófi címet, amit csak egy évvel később hirdetnek ki. Ez lehet az a „kispecsétű gráciája ő felségének”, amelyet Veteráni adott át. (Vö. Ö. II. 21.)

325.

Lelöhelye: OL P 1956, 5. cs. 2. tétel. Autográf fogalmazvány, rajta a levélíró kezével: „Kinsky. 29. Augusti 1695.”

[A levél fordítása:]

Excellenciás Uram stb.!

Alázatosan bocsánatot kérve az elkerülhetetlen alkalmatlankodásért, ismét Excellenciához fordulok a jelen sorok és kézbesítőjük, Szentkereszti titkár úr beszámolója révén az Őfelsége kegyelmétől remélt birtokok ügyében, melyekről most meg tárgyalás Öfelsége részére a guberniumtól. Én, Excellenciás Uram, úgy látom, hogy ebben már nincs más hátra, csak az ígért császári kegy végrehajtása, amit két vagy három utasítással rövidesen le lehet bonyolítani, és engem ki lehet elégíteni. Ezek egyike egyrészt a guberniumhoz, másrészt a jelenlegi birtokoshoz, a fenséges Apafi úrhoz a birtokok átadásáról, másodika a királyi kincstárnok úr kezéhez, harmadika a kincstárnok úrhoz ezek elfoglalásáról, és, ha a császári kegyességnek úgy tetszik, kívántatik a kincstár birtoklevele a kezembe való átadásról. Szeretném pedig, Kegyes Uram, hogy ha lesz valami Öfelsége jóságából, hát legyen gyorsan, mert számomra az idő a legnagyobb veszedelem, hiszen miután a jelenlegi birtokosnak nincs semmi joga, és a jövőbeli birtoklást nem reméli, mind ő maga, mind a hozzá eddig is kevésbé hű szolgák (akiket talán az alkalom tesz ilyenné) elsősorban azzal fognak törődni, hogy elrabolják az idej termést, és mind a földet, mind a szőlőket műveletlenül hagyják; bárcsak a sok évi, jogtalanul bitorolt haszon után a rendelet gyors végrehajtása következtében a szüret és a vetés lehetősége már engem illelne, mert tudom, hogy ha a vetés elmarad, vagy rosszul és későn végzik el, abból két esztendei kár származik. Hozzáteszem pedig, Excellenciás Uram, helyzetem úgy áll, hogy Apor báró úr sem

ebben, sem más magánügyben nem tárgyal velem. A gubernátor úr is, mint tudom, szíve szerint más célra törekszik, de velem sem akar összeütközni. Én pedig az isteni jószág, a császári kegyelem és Excellenciád atyai védelme alá vetem magamat, és azt az isteni oltalomba ajánlva maradok...

326.

Lelőhelye: BÁL, II. 192. Generoso Prudentibus item ac Circumspectis Dominis Judici Primario coeterisque Senatoribus et Notario Liberae Regiae civitatis ac Districtus Coronensis Dominis Compatriis et vicinis ac amicis observandissimis Corona. Közölve: BINDER, 145.

327.

Lelőhelye: Fejér megyei Állami Levéltár, Székesfehérvár, Vathy József letéte. Bethlen Mihály kézírása, autográf kiegészítésekkel. Cn. A levelet bécsi tárgyalásai közben írja Bethlen.

328.

Lelőhelye: OL B 17, 1. Fol. 22. Literae Comitibus Nicolai de Bethlen, quibus anno, 1696; 21. Januárj ad Communicationem praescriptarum Literarum Excellentissimo Domino & Comiti Kinszki responsum est.

[A levél kivonata:] Köszöni a válaszok megküldését. Azokra alkalmas helyen és időben felelni fog. Hazája nevében kéri a címzettet, hogy válaszát vagy halassza el, vagy fogalmazza úgy, hogy nekünk, súlyosan megtámadott felpereseknek, maradjon lehetőség a törvényes és jog szerinti eljárásra.

Bethlen bécsi követsége során gyakran tárgyal az udvar Erdély-szakértőjével, Khinskyvel — ez a levél is egy ilyen alkalom szülötte.

329.

Lelőhelye: OL P 125, 655. cs. 1417. A címzés kivételével autográf. Celsissimo Sacri Romani Imperii Principi ac Domino, Domino Paulo Eszterhasi de Galantha, Aurei Velleris Equiti, Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis Consiliario Actuali Intimo, Comitatus Pest Pilis et Solt Supremo et perpetuo Comiti, et ejusdem Sacrae Caesareae Regiaeque Majestatis per Hungariam Locumtenenti &c. Domino mihi et Patrono Gratosissimo. Kis-Martón. Más kézzel: „Literae Michaelis [sic] Bettlen in puncto administrationis Salis ad Celsissimum Principem exaratae.”

8. *a mint az a Kis Martoni Sido mondá* — Az Esterházyak birtokán, Kismartonban zsidó kolónia volt, az abból származó kereskedőre utal Bethlen.
23. *az Isten tavaly a Poganyság által el rekeszte Lippától s-a Marostól* — Az erdélyi sót vízi úton a Maroson szállították Magyarországra; Lippát 1695. szept. 7-én foglalták vissza a törökök.
41. *ha Tömös Var nem volna Törökös* — Temesvár csak Bethlen halála évében, 1716-ban kerül császári kézre.
49. *Augustustól foghva sívom rivom en a Szamost* — Bethlen ötletét a Szamos folyó hajózhatóvá tételéről Lipót 1700. jan. 19-i leiratában tette magáévá — elsősorban a sókereskedelem megkönnyítése végett. (Vö. LUKINICH, é. n. 420.)

63. *ha szegheny ember Szavanak neha hitele effectuma volna* — Talán szójáték Száva Mihály nevéből.

Bethlen e bécsi tartózkodásáról azt írja Önéletrésztében, hogy nem részletezi, mert a „deákban eléggé meg van írva”, vagyis a Sudores et Cruces...-hez utasítja az olvasót. Annyit azért hozzátessz memoárjában is, hogy bécsi szállására hadi titkárok, élelmezési főbiztosok, kamarai tanácsosok jártak tárgyalni. Szó esett az erdélyi hadsereg ellátásáról, a pénz értékéről, s Oppenheim és Wertheim „zsidó urakkal” a sókereskedés és -szállítás lehetőségeiről tárgyalt. (Vö. Ö. II. 20.) A Societas Transylvanico Palatinalis, Esterházy Pál nádor és Erdély közös sókereskedelmi társasága a megegyezés értelmében évi 325 000 kósót akar Magyarországra kiszállítani és ott eladni. Az eladás üteme azonban lassúnak bizonyult, s a levélben említett szállítási akadályok, a hadi helyzet is nehezítette a folyamatos kereskedést; nem beszélve az udvari körök Erdély érdekeit semmibe vevő álláspontjáról. Mindez arra jó, hogy az udvari kamara már 1696-ban a saját égése alá próbálja vonni a vállalkozást. Az árakat felemelik, Erdélyt fokozatosan kiszorítják. Bethlen többször hallatja hangját e tendencia ellen, beadványt, tervezetet is ír a sókereskedelem helyreállításáról. (Projectum de Quaestu Salis Transylvanici et Marmarosiensis, 1695. dec. 14.; illetve Extractus Memorialis N. de Bethlen. Lelőhelyük: Bécs, Hofkammerarchiv, Sieb., 1695—1699.) Az egész kérdést felgöngyölíti: SINKOVICS, 1937/b.

Bethlen e bécsi követjárása idején írja Haller János Bethlen Gergelynek: „Elhittem, Bethlen Miklós uramat egész tanúsággal bocsátotta kglmetek udvarhoz, a többi között nem utolsó lött volna arról is tudósítani az udvart, hogy a császár ő felsége Erdélyben lévő hadai kétszeres fizetést vesznek rajtunk, holott magunk is felvetjük egészen a porciót, ők is az quártélyban egészen felveszik, ami nehezebb, annyira válogatnak a szegény ember búzájában, hogy el sem veszik, amit adhatnának, holott a Nagy-Küküllőn innét a parasztság között koldulásra jutott az embereknek jobb része; ez ilyeneket elhitte, kglmed is jól tudja, de én el nem hittem volna, ha ide nem jöttem volna, hogy ilyen nagy fogyatkozásokat lássak.” (1695. dec. 15. — Közl: FÁBIÁN, 63.)

330.

Lelőhelye: OL P 108, 301. cs. Fasc. S. Autográf fogalmazvány. Cn. Más kézzel: „1696. Literae (:uti videtur:) Comitis Bethlen. intuitu *Portionis* Veszős. bonorumque prae manibus Apafianis existentium *Tökölianorum* pro se consequendum, ad filias *Tökölianas* datarum”

13. *en megh adnam erette Ngtoknak a fl. h. 8/m* — A Thököly-nővérek leveleiben mindig, következetesen 8 ezer rajnai forintról van szó, amit Bethlen, úgy látszik szándékosan félre akar érteni, ő ugyanennyi magyar forintot említ. Az apafi-zálogos jószágokról, illetve a szerződés felbontásáról l. a 337., 339. sz. levelet.

331.

Lelőhelye: OL B 14, Fol. 47. Paria Literarum ab *Illustrissimo* Comite Domino Nicolao de Bethlen, ad Inclytam Cancellariam Aulico Transylvanicam allatarum. A levél valószínűleg tévedésből került bemásolásra — az expedált levelek közé.

3. *Az Apor Vram Instellatioja* — Apor István már egy ideje — 1695 márciusa óta — Erdély kincstárnoka, de úgy látszik, a hivatalos beiktatás csak később ment végbe.

5. *Az pénz verő Eszközöket.* — Bethlen követsége haszonnal járt, és Erdély számára azzal az eredménnyel is végződött, hogy külön pénzverő hivatal létesítését rendelték el. Ehhez Nürnbergből — Norimbergából — hozatták a pénzverő eszközöket. Hazaszállításának állomásairól az udvari kancellária többször értesíti a guberniumot.

Fel kell még egy jelentős momentumra hívni a figyelmet e levél aláírása kapcsán. Ez idáig ez az első előkerült levél, amelyben már a grófi titullussal él, mely kiváltságot a bécsi tartózkodása idején kapta; a grófi diploma 1696. febr. 23-án kelt. Szövegét I. LUKINICH, é. n. 400.

Az elkövetkezendőkben mód nyílik rá, hogy néhány, ma már ismeretlen Bethlen-levél tartalmára a bécsi erdélyi udvari kancellária válaszából következtessünk, illetve az itt közölt levelekre adott válaszaikból felbecsüljük Bethlen Miklós leveleinek hatékonyságát, eredményét. Ezt az Erdélyi Kancelláriai Levéltár *Liber decretorum et politicarum expeditionum* kötete teszi lehetővé. (B 15.)

Bethlen ápr. 8-án írott levelére ápr. 21-én válaszolnak, hazatérésének hírére örülnek, s arra kérik, „búcsúzásukat”, azaz Erdélybe való visszatérésüket segítse elő. (B 15, fol. 53.)

Bethlen ápr. 13-án kelt levelére ápr. 25-én adnak választ. Idáig nem írhattak, a Novellákat rendszeresen küldik, csak „propter ordinem” a gubernátornak címезik. Segítse búcsúzásunkat, „had légyen másoknakis része az mi itt való szenvedésünkben.” (B 15, fol. 55.)

332.

Lelőhelye: BÁL, II. 203. Prudentibus ac Circumspectis Dominis Judici Primario coeterisque, iuratis. Senatoribus ac Notario, civitatis et Districtus Coronensis, Dominis Amicis et vicinis mihi observandissimis Coronae.

Közölve: BINDER, 146.

4. *Isten engemetis hazánkban békével meghozott* — L. a 331. sz. levél jegyzetét.

333.

Lelőhelye: OL B 2, 139/1696. Aláírása autográf.

8. *Az Thesaurarius Instructioja* — L. a 331. sz. levél jegyzetét.

Bethlen ápr. 24-i levelére adott válasza az udvari kancelláriának: Hetenként kétszer, a novellák mellett írnak, nem tudják, hol tűnik el a levél. Novellákat „Küldünk pedig mindenkor három rendbéli utj mintt nyomtatott Deákat, Nyomtatott olaszt, és írott Deákat, igaz dolog ez írott Deákat csak egyszer ígérték egy Hétben, egyszer meg írott Németet es igj mindenkor három rendbéli mégjen ugjmint: Szeredán Nyomtatot Deák, Nyomtatot olasz, és írott Deák, Szombathon pedig ez írott Deák helyén, írott Német Novella, es mindenkor fogatkozás nélkül meg indittatik innen, és hiszem a honnan Ngod a Deákat véski, onnan kell az olasznakis ki telni, mert együvé accludáljuk mindenkor. Német Nyomtatot Novellát nem küldünk mivel az semmire kellő.” Ezután a postával való bajoskodásaikat részletezik. (B 15, fol. 59.)

334.

Lelőhelye: BÁL, II. 204. Generoso, Prudentibus ac Circumspectis Dominis Judici Primario, Pro Judici Seniori, Villico, Senatuique *Liberæ Regiæque Civitatis Coro-*

nensis. Dominis Compatribus et Vicinis Observandissimis Coronae Közölve: BINDER, 147.

4. *a kegyelmeket aggratulationot ighen kedvesen vettem* — Jókivánságait Bethlen grófi címéhez való gratulálásakor adhatta át Simon Scheipner, brassói tanácsúr.

335.

Lelőhelye: OL B 2, 141/1696. A levélzáró formula autográf.

Közölve: MZsO II. 271—272.

7. *az Maroson ment eddig le* — L. Losontzi Hányoki István Hármas Kis Tükörének sorát: „Máros, mellyen hordják a' sót szálakon Szegedre.” (LOSONCZI HÁNYOKI, 174.)
Bethlen e levelére jún. 9-én felel az udvari kancellária, részletesen beszámolván a sóügyekben tett intézkedéseikről. (L. B 15, fol. 69.)

336.

Lelőhelye: OL B 2, 142/1696. Az aláírás autográf.

7. *mitsoda Tumultus indittatott ott Bétsben az Fejérvári Jozságrul valo Productio alkalmatosságával* — Bethlen ugyancsak megszaporitotta ellenfelei számát ezzel a „fiscalis jószágokról való productióval”, mely végül 1703-ban történt meg, de gyökerei e bécsi követjáráshoz nyúlnak vissza. Bethlen szándéka az volt, hogy „a fiscalitas jó rendbe vétetvén, légyen az erdélyi fiscusnak is valami jövedelme, és ne okozhassa az udvar azt, hogy a szemét is ellopják Erdélyben, és azért kénytelenítetik cameralis commissiokkal terhelni az országot.” (Ö. II. 80.) Megírja azt is, hogy a — levélben hivatkozott — *Compilatae Constitutionis Part. 5. Edicto 27.* alapján képzelte el véghez vitelét.
10. *Conscia mens recti famae mendacia ridet* — Ovidius: *Fasti.* 4. 311.
E hivatkozásnak az ad különleges jelentőséget, hogy az Önéletírásban Zrínyi Miklós is Ovidius ezen idézetével védekezik. (I. 206.)
23. *Approbatában Part. 2. Titulum 8.* — Az egész cikkely a „fiscale bonumok”-ról szól, vö. id. kiad. 47—52.
28. *Compilatabann Part. 5. Edicto 27.* — E pontban az áll, hogy az 1657 után eladományozott fiscalis birtokok tulajdonosai egy bizottság előtt mutassák be adománylevelüket, mely bizottság döntse el, hogy vissza kell-e származtatni a kincstárnak, vagy a tulajdonos birtokában maradhat.
A kortársak, majd Jakab Elek e Bethlen-programban nem láttak többet, mint II. Apafi Mihály birtokai, különösen Radnót ellen indított erőszakos jogi törekvést.
A modern gazdaságtörténetés azonban felfedezi Bethlen Miklós gondolkodásában a szűk, egyéni birtokszerző törekvésen túlmutató, országos felelősségű, távlatos gazdasági programot is: „Bethlen Miklós... idejében észrevette, hogy a kincstári jövedelmek tarthatatlan helyzetén minél előbb változtatni kell. Erdély múltjából ajánlott mintát a jövedelmi források rendbehozatalára és értékesítésére. Bethlen Gábor ugyanis trónralépésekor a fiskalitásokat hasonló zavaros állapotban találta, mégis rövid idő alatt szabályos módon visszaszerezte az elidegenített jószágokat és mintaszerű államháztar-

tást teremtett. A kancellár azt akarta, hogy az erdélyiek még az »új diploma árnyékában«, a hazai törvények szerint, maguk végezzék el a rendezés nehéz munkáját és ne várják meg, hogy a »maholnap erőltető« kamara fogjon hozzá a dolgokhoz. Az ország érdeke kívánja, hogy a fejedelmi birtokok és jogok ne menjenek kárba.» (SINKOVICS, 1937/a. 527.)

47. *ha mint az harist a' Director a' maga nyelvére keresné* — E közmondást Baranyai Decsi János Adagiariumában ekként találjuk: „Az harist az ő maga nyelvén fogják meg.” (Suo ipsius iudicio perit sorax-et tartja a latin megfelelőjének.) Beniczky Péter Példabeszédeiben így szerepel:

Az ökröt a' szarván,
Az harist a' szaván
Gyakorta meg-foghatod,
Embert szabad nyelvén,
Jobban mint lépésén,
Beszédén nyomozhatod...
(RMKT XVII. 12., sajtó alatt.)

69. *jobban el járta volna az Kun Gothárd notáját* — Kun Gotthárd (1609—1662) I. Rákóczi György alatt egy vigyázatlan szaváért elvesztette birtokát, fogságot szenvedett, melyben meghalt.
77. *Telekiné Asszonyom sexusa, Teleki László Vram aetassa bővön toldgja* — A Teleki család most Bethlen ellen fordul, s felhasznál a támadásra minden alkalmat: sikeres birtokviszasszerzési perei miatt.
- Az e levélre adott kancelláriai választ l. B 15, fol. 71.

337.

Lelőhelye: OL B 2, 144/1696. Autográf.

3. *az en a Meltosagos Palatinusne es Groff Aszszonyokkal lett Contractusom* — A palatinusnéval — Esterházy Pálné Thököly Éva — és nővéreivel kötött szerződéséről részletesen beszámol a Sudores et Cruces...-ben. A Thököly-javakat a három nővértől II. Apafi Mihály bírta tíz évre zálogban. Az ifjú fejedelem távoztának hírére többen szeretnék magukhoz váltani a birtokot, a nővérek azonban Bethlennek kínálják fel a megváltás jogát. Bár szerződésüket a császár is jóváhagyta, megerősítette, a Thököly-lányok a szerződést felbontották, s ismét Apafinak engedték át a megváltás jogát. Apafival Bethlen perbe szállt. Ügye nyeresre állt, amikor viszont Rabutin parancsolt a táblának halasztást. Az elkövetkezendő levelekben a szerződés felbontásának fejleményeit kísérhetjük figyelemmel. (Vö. még: JAKAB, 249., 261.)

A bécsi kancellária válaszát l. B 15, fol. 78.

338.

Lelőhelye: OL B 2, 145/1696. Az aláírás, valamint az előtte levő bekezdés autográf.

4. *Meltgs Princ Vaudemont* — Vaudemont herceg volt Veteráni halála után Erdély ideiglenes főparancsnoka. (Vö. Ö. II. 22.)

Lelőhelye: OL P 108, 301. cs. Fasc. S. Nem autográf.

Mint a 337. sz. levél jegyzetében történt már rá utalás, a három Thököly-nővér, Éva, Kata, Mária a hunyadvári és kükküllővári és illyei uradalmakat felajánlotta megvásárlásra Bethlen Miklósnak. A szerződést azonban — Gulácsi Albert, II. Apafi Mihály titkára közbenjárására — felbontották. Bethlen emiatt ír. A Thököly-nővérek választát a Szentkereszti András és társai leveléből ismerjük: „Tegnapelőtt érkezvén bé a Meltóság Herczeg Aszszony, és mivel Ngd egj felől a' Consensust urgealya, más felől pedig ő Herczegsége Contradicalt, holott maga az Herczeg Aszszony és az több Aszszonyok nevek alatt vagjon az Consensus kérő Memorialis, mi azért ex Cancellaria mentünk volt ketten oda, és ő Herczegségét az Asszont kérdettük, hogj ha akarattyával vané az Subscriptio, és hogj van az, hogj mostan Contradicaltat. Erre ő Herczegsége felelte, hogj igenis maga subscribaltatta az maga nevét és az Asszonjok nevét a' Memorialis alá, de az után gondolkodván felőlle scrupulust találtak benne, azért Contradicaltatott, kéreti azért a Nemes Cancellariát, halassza kevésse tsak az Consensus Expeditionját, az mig az Groff Aszszonyokkal beszél felőlle, és aztis mondá: Hogj Ngodnakis irt felőlle, mi azért már Periculumot nem látván in illa mora, az mig az Ngod írása, és az Asszonjok Resolutioja érkezik, addig suspendáltuk Expeditionját.” (B 15, fol. 81.) (Vö. még: JAKAB, 261.)

Lelőhelye: OL P 108, 301. cs. Fasc. S. Nem autográf. Más kézzel: „1696. Paria Literarum (Uti videtur) Nicolai Bethlen ad Dominum Szent Kereszti et Principissam Evam Tököly in puncto impetrationis consensus Rei super bonis Tökölianis Transylvanicis datarum

44. *Groff Apor Uramnak irt levelet megh adttam* — Apor István és Bánffy György ugyancsak szeretne volna megkaparintani az erdélyi Thököly-jószágokat.
53. *ő kgjelmek által most vagyunk Tractaba a' Dominus Possessor Apafi Urammal* — A császár elvi hozzájárulásával a radnóti uradalmat próbálja Bethlen megszerezni. Kiderül ugyanis, hogy Radnótot az országyűlés adományozta I. Apafi Mihálynak és feleségének, ezért az tulajdonképpen fiscalis birtok, s már vissza kellett volna bocsátani az erdélyi kincstartó kezébe. (Ezért Apor és Haller István is feszegeti a kérdést, nemcsak Bethlen!) A Radnóttal kapcsolat per folyását l. a Sudores et Cruces...-ben. (Jakab Elek megalapozatlannak tartja az Apafi ellenes pert. Vö. JAKAB.)

Lelőhelye: BÁL, II. 213. Generoso Prudentibus item ac Circumspectis Dominis, Judici Primario, Seniori, Pro Judici, Villico totique Senatui *Liberæ* Regiæque Civitatis et Districtus Coronensis. Dominis Amicis et Vicinis observandissimis. Corona Közölve: BINDER, 148.

7. *hanem tsak ez az Pater Miklos kezdette* — Binder Pál jegyzete szerint Péter Miklós ez idő tájt brassói harmincados volt, s zaklatásai miatt a brassóiak többször panaszkodtak. (Vö. BINDER, 156.)

Lelőhelye: OL B 2, 146/1696. Az aláírás autográf.

E levelére aug. 11-i dátummal kap választ: „Az mi penig az Ngd Contradictioját nézi az bé iratik az Prothocolumban Az Méltos Palatinusné Thökölyi Eva és Méltos Groff Thökölyi Kata és Mária Aszszonjokkal való dolgátis mivel Ngdgnak ugj tetzik suspensdaljuk, jollehet már az Conceptus készen lött volna de ez Ngd Resolutioját el vártuk” (B 15, fol. 94.)

Az 1696-os év sorsdöntő az ifjú Apafi Mihály számára. A császár a gubernátorra és a kancellárra bizza a gondviselését, „Rabutin generálisnak is parancsolatja jött, hogy a fejedelem személye aránt vélünk ketten egyetértsen mindenekben; ki is mindjárt megmondá: Tanáccsal én tüteket ebben a dologban nem segítlek, az tünálatok vagyion, a személyeket és az egész dolgot tü tudjátok, tü ismeritek, én, ha erő, had kell, adok... Én az ő felsége szolgálatjában ebben a dologban csak töletek várok, és valamit kívántok, abban semmit el nem mulatok és ezzel mindenkor a császárnak is számot adok.” (Ö. II. 25.) Valóban Rabutin idézett szavaira ismerhetünk az alábbi levelében: „A mint én az Apafi uram magaviselését értem, mint barátod, uram, ugy intelek, hogy vigyázz jól és tudósíts, ha ideje, hogy brachiumot adjak személyének securitasba való vételére, azért hogy semmit el ne láttassam mulatni, melylyel menthessétek magatokat, hogy a nektek adott ordinantiaba el nem járhattok. Mert én akarom idején tudtadra adni, ha az említett Apafi eltávozik, vagy a nektek adott ordinantiának késleltetése miatt valami az én uram szolgálatjával ellenkező dolog történik, én tü hozzátok nyulok mint kezesekhez, ugymint kiknek azon commissiojok vagyion és hogy semmit el ne mulassatok, akarom tudtotokra adni, hogy in tali casu én az udvartól oztán semmi ordinantiát nem várok arra, hogy megmutassam az én helyes ressentimentumomat, melyet én méltán veszek azok ellen, a kik az én augustus uram ordinantiáit avval a punctualitással nem viszik végbe, melylyel tartoznának. Ehez képest uram alkalmaztasd magadat és légy persvasus, hogy én kész vagyok brachiumot adni, valamikor kívánod töllem; mélylyel maradok etc.” (EOE XXI. 252.) — Ez az erélyes hangú levél mutatja, hogy Bethlenéknek az Apafi-kérdésben nem sok lehetőség kínálkozott alternatíva-választásra.

Lelőhelye: OL B 2, 147/1696. Autográf.

7. *Ugy veszem eszembe Groff Csaki Laszlo Uram duplas Instructiot vitt fel — A fejevári productio, a Thököly-javak, illetve a radnóti birtokszerzés lehetősége mozgósította Bethlen ellenségeit. A kortársak kiszólásai arra mutatnak, hogy Bethlent elkápráztatták diplomáciai sikerei, önहितté vált, az ő véleményük szerint egyeduralomra tört. Szövetkeztek ellene, s Csáky Lászlót küldték az udvarba, hogy Bethlent bevádolják. Igen részletesen olvashatunk az 1696. évi „fejevári tumultusról” a Sudores et Cruces...-ben, emiatt életének ez az igen jelentős eseménye kiszorul az Önéletírásból, legfeljebb homályos utalásokban szerepel csupán. (Vö. Ö. II. 25.)*

Lelőhelye: OL B 2, 149/1696. Csak az aláírás autográf.
Közölve: MZsO II. 274.

5. *Csaki Vram dolgairól való tudósítást* — L. a 343. sz. levél jegyzetét.
23. *kgyjtek maga membrumi közzül kettőt, Melosagos Palatinusne Herczeg Aszszonjhoz küldött* — L. a 339. sz. levél jegyzetét.
Erre a levelére szept. 5-én adnak választ, l. B 15, fol. 103.

345.

Lelőhelye: OL B 2, 151/1696. Csak az utóirat előtti bekezdés, illetve az aláírás autográf.

4. *hogy a' nagy Armadat a' Török megh verte volna... tegnap erkezek mar a' nagy Armadabol az Elector levele* — Frigyes Ágost 1696-os török ellenes hadjáratával hozható kapcsolatba ez az utalás. A hadi eseményeket leírja Cserei. (KAZINCZY, 258. has.) Július közepén kezdődik Temesvár ostroma, de a császári fővezér a szultán pancsovai átkelésének hírére aug. 18-án abbahagyja az ostromot, 26-án ütközet a Béga folyó mellett.

346.

Lelőhelye: OL B 2, 152/1696. A levélzáró formula és az utóirat autográf.

12. *szegeny Heisler General Vram halála* — L. KAZINCZY, 259. has.

Szept. 15-én válaszol az udvari kancellária egy *dátum nélküli* Bethlen-levélre. A consensus Aichpichnél van, ha kezükhöz jön, expedíálják. A haza állapotáról szóló tudósítást köszönik, „Isten őrizze s oltalmazza Ngtokat minden veszedelemtől!” — utalnak a Csáky-féle követségre. (B 15, fol. 106.)

Az e levélre adott szept. 22-i válaszban arról értesítik, hogy a zsidónak írt levelét átadták, beszámolnak a sűgyek állásáról. A consensust most a kamara kérte el.

347.

Lelőhelye: OL P 108, 301. cs. Fasc. S. Autográf fogalmazvány.
Vö. a 337., 339—340. sz. levelekkel.

348.

Lelőhelye: OL B 2, 74/1696. Az aláírás autográf.

11. *A Szegeny Palfi javait kgyjtek regisztráltassa* — Pálfi Ferenc kancelláriai registrator 1696. szept. 6-án halt meg, kollégái szept. 8-án tudósították a főkancellárt: „Szegény Pálffi Ferencz Vram ma tizenötödik napja meg betegdven Forro Hideglelésben, mivel penig az mint az Doctorokis mondották, és másként-is láttzott Phtiticus volt!”, folyó hó 6-án 7 és 8 óra között „e világból ki mult”. (B 15, fol. 104.)

Lehőhelye: OL P 1956, 5. cs. 2. tétel. Leveleskönyv, azaz fogalmazványokat vagy levélmásolatokat tartalmazó, nem autográf gyűjtemény. A 42 lapos füzetecske 38 levelet foglal magában, az 1696. okt. 10. és 1697. szept. 18. közötti időszak terméséből. Az utolsó két bekezdés autográf.

Az utóiratban irtakat, a származott bonyodalmakkal együtt csak akkor láthatjuk teljességében és érthetjük meg igazán, ha idézzük az országgyűlésnek beadott jelentését Bethlennek.

„Alázatos és engedelmes információjá gróf Bethlen Miklósnak, az nemes országhoz. Az mi az nemes országnak az méltóságos guberniumhoz az minapi confusiónak alkalmatosságával méltóságos Rabutin general uramnak 11-ik Octobris irt levél iránt való bokros izenetit illeti; arra ő nagyságoknak s ő kegyelmeknek most rövideden és engedelmesen ezt felelem.

Minek utánna én azt a protestatiót értettem, melyet az gyűlésnek legvégső végén én ellenem az ország nevével tettek; és az melyet én előttem s becsületem veszedelme nélkül orvoslatlan nem szenvedhetek, minthogy akkor már mind gubernator úr, mind az nemes statusok elmenvén, nem volt kihez recurrálnom, azért abba mit követtem légyen el, Alvinczi Péter ítélő-mester uramnak az ő kegyelmének adott első protestatióm és utolsó reprotestatióm megmutatják, melyekről most nem szólok.

Az mi pedig azt az levelet nézi, volt ahhoz még más két levél, egyik méltóságos Khinczki és más méltóságos Lichtenstein fejedelem uraknak szóló, én azt mind az hármat olyan énnekem kénytelen superscriptióval (az mint az Rabutin uramnak szólónak az hátán megláthatni), de másként felszakaszthatlan küldtem az úr gróf Apor István uramhoz egy gubernator uramnak irt levelemmel együtt, hogy Apor úr küldenél el gubernator uramnak, gubernator úr pedig disponálna felölök az mint tetszenék. Mit követett légyen el gróf Apor uram ebbe, ha az méltóságos ország megkérdi, elhiszem megmondja, gubernator uram is mit követett velek maga ő kigyelme tudja. Az ketteit, úgy mint méltóságos Lichtenstein fejedelem és Khinczki uraknak szólókat, én azután nem láttam, hova is lettek nem tudom, mert az úr gubernator uram énnékem sem arra az én levelemre (melyet azok mellett mondom hogy irtam) választ nem tett, sem azóta nékem semmit sem irt. Az harmadikat, úgy mint az méltóságos Rabutin general urnak szólót, egy kolozsvári katona hozta azután egynehány nappal vissza hozzám; az mint ő mondotta Balkó Pál uramtól, de minden, vagy gubernator vagy Balkó uram levele nélkül, egy szóval minden levél nélkül, melyet midőn láttam soha bizony fel nem tudtam tanálni hogy, hogy és miért jön ez az harmadik levél én hozzám, minden más levél nélkül? Gondolkoztam sokat, de nem penetrálhattam, hogy miért nem jött az más kettő is vissza, hanem ez az egy? miért minden igazgató levél nélkül? sőt ugyancsak miért jött — — — — — ember megítélhette, hogy azoknak az leveleknek nem kell többször én hozzám visszajönni, mert hiszen természet szerént magam, magam romlását nem munkálódhattam.

Ezekbe a nagy perplexitásokba legjobbnak találtam, hogy ismét küldjem gróf Apor uramhoz és kérjem az gyűlésig conserválja; melyet maga ő kegyelme mondjon meg és így ő kegyelme ismét visszaküldötte; akkor ujabban gondolkodtam, elküldjem-e generál uramnak, vagy ne; ha elküldöm, csudálkozni fog az superscriptión, és ha okát tudakozza és ha azt cselekszem, az mit most cselekednem kénytelenítettem, láttatom másokat vádolni, örömet nem cselekedném, hogy többet ne szenvednék ennél is az mint most; avagy ki tudja csak Balkó uram vétette az levélküldést, és talán az úr, gubernator uram másfelől tudósította is már az generalist; és ezekre nézve úgy

találtam leghelyesebbnek, hogy tartsam meg magamnál azt az levelet erre az időre; és akkor elvigyem vagy az guberniumnak vagy magának generál uramnak azon levelet, ha kéri is elé, ha nem is, az minthogy ezt meg is cselekedtem, és ha nem kértek volna is megcselekedtem volna. Nem is ítélem, hogy az dolgok így lévén, valaki ellen vétek annak az levélnek megtartásával, melyet én magam subscribáltam és az melyben tudtam, hogy az én nyomorúságom az kívül semmi derék dolog nincsen; és továbbá hiszem akkor az mikor gubernátor uramhoz küldtettem azokat az leveleket, én az úr gubernátor uram discretiójára hagytam, ha azon leveleket küldi-e el, vagy másokat ír az említett méltóságos személyeknek, és az levél iránt ezt mondhatom, melyről, hogy ha az említett méltóságos ministerek tovább is megkérdeznék minden engedelmességgel és becsülettel ő nagyságoknak megfelelni, és ha ellenek vétettem satisfactiót is tenni igyekezem. Az mi pedig az nemes országot nézi, úgy hiszem, ez az informatio ő nagyságoknak s ő kegyelmeknek elégséges mostanra arról az levél dolgáról. A mi pedig ezeknek az mostani dolgoknak summáját nézi, mivel hogy ez mind eredetet veszen az sok temondáktól, melyek már egész esztendőől fogva, az mióta én Bécsbe mentem azok rólam hintegtetettek; azért én az én édes hazámnak, mint édes anyámnak bizony igaz fia, azon kérem, sőt maga megmaradására, csendességére és az unióra kérem, kényszerítem igyekezzenek ezt a tüzet, akár békességnek, akár törvénynek vízával megoltani és könyörögiének ő nagyságok s ő kegyelmek azon ő felségének is velem együtt, hogy énnekem mind Bécsben, mind Erdélyben lett minden dolgaimról derék inquisitio peragáltassék és vagy tétessem bűnössé vagy ártatlanná, és hogy az ő felsége kegyességéből engedte — — — — tathassam meg én apológia által az én édes hazámnak azt, hogy bizony annak nem vagyok fattya és nem érdemlem ezt, a mint tractáltatom. Hogy ha pedig ő nagyságoknak s ő kegyelmeknek értem méltóságos gubernator uramtól fogva az legsőbb nemes emberig, sőt az paraszt emberig akár kinek, ha mi ellenem való dolga vagon, akár törvénynek, akár egyezésnek útját kövesse, mindenikre bizony kész vagyok. Isten és a mi kegyelmes urunk császár ő felsége előtt, kinek is kegyelmességének és igazságának királyi székihez kénytelenítettem már ebben az extremitásban recurrálni vagy apellálni; mely is énnekem nem tulajdoníthatatik vétkül, mert már ezek az dolgok arra juttattak, hogy az császári és királyi orvosság nélkül meg nem orvosoltathatnak, de onnét mind kiváltképpen istenfélő kegyes monarchától, mind ő nagyságok és ő kegyelmek, mind én nem várhatunk egyebet azzal az felséges házzal született kegyelmességnél, az minthogy nem is tartozunk egyebet várni annál. Isten ő felsége igazgassa minden jóra Nagyságotkat, Kegyelmeteket és áldja meg, én pedig maradok

Nagyságotoknak, Kegyelmeteknek

Úgy mint édes hazámnak igaz jó akaró
és engedelmes fia és kinek-kinek
személy szerént köteles szolgája
és atyafia
gróf Bethlen Miklós

Albae-Juliae 16-ta Novembris anno 1696.”

(A gróf Korniss Mihály által készített másolat után kiadva: EOE XXI. 267—270.)
A kérdéshez l. még Czegei Vass György naplójának erre vonatkozó feljegyzései.
(NAGY, 1896. 223—226.)

350.

Lelőhelye: OL B 2, 154/1696. Autográf.

[A levél fordítása:]

Tekintetes és Nemzetes Uraim, Testvérem, Atyámfia, Tisztelt Barátaim!
Küldöm a mellékleteket, és röviden jelentem, hogy e folyó október hó 9—11-én itt az országgyűlésen a nyomorult rendek olyan tragédiát játszottak el, amelyet nem látott Erdély egy század óta, de nem akarom elmondani. Tiltakozásomat jegyzőkönyveztetni kívánom, és kancellári hivatalomnál fogva tudatni a nagyméltóságú Khinsky gróf úrral, Uraságtokat pedig Isten oltalmába ajánlva maradok

Uraságtok testvére, atyafia, rokona, szolgálja és odaadó barátja,

Bethlen Miklós gróf

Fejérvár, 1696. október 12.

Az 1696 szeptember—októberi gyulafehérvári gyűlésről, s a levélben említett „tragédiáról” nem az Őnéletírás, hanem a *Sudores et Cruces...* oldalain számol be. Ezen az országgyűlésen megvádolták „sikkasztással és a sójvédék hűtlen kezelésével”, valamint azzal, hogy a császárnak a haza kárára szolgáló, gyalázatos tanácsokat adott. A kancellistái formai vétsége miatt még az élete is veszélyben forgott: egy Kolozs megyei követ a baltájával akarta lekaszabolni.

Levelére okt. 22-én válaszolnak az udvari kancelláriáról: gyulafehérvári levelét vették, „De meg valyuk, igen szomoruan hallunk efféle dolgokat, egjéb arántt circa Acclusa, Tisztünket s hivatalunkat követtyük.” (B 15, fol. 122.)

Az ügghöz lásd még EOE XXI. 260—264. Itt található Bethlen 1696. okt. 10-i emlékirata az országgyűléshez arról, hogy a gubernátor, Bethlen Gergely és Elek, Gyulai László, Keresztési Sámuel, Sárosi János a rendek között felolvastak egy írást, melyet Csáky Lászlónak adtak, hogy a császárhoz vigye fel. Bethlen tiltakozását jelenti be: ő semminemű követtséget nem javasol, különösen nem Csákyt. A vádakból semmit magára nem vesz, bizonyítsák rá, miben hibázott. Ugyanitt található még a rendek másnapi protestatiója Bethlen ellen, illetve a kancellár ellenprotestatiója.

351.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.
L. még a 350. sz. levél jegyzetét.

352.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

353.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

3. *kgld abban mindgjárt készittessen el égj párt, és adgja Lichtenstein Fejedeleme- nek* — Lichtenstein 1696 nyarán helyettesítette Erdélyben a törökre kiment Rabutint. (Vö. Ő. II. 26.)

15. *bé akartak rohanni és a' Tanátsba engem meg ölni.* — L. a 350. sz. levél jegyzetét.

354.

Lelőhelye: OL B 2, 156/1696. Autográf. Ugyane levél másolata megtalálható a Leveleskönyvében is, 21-i kelettel.

26. *Tudossitson kgytek mikor Groff Apor Uram resolvaltott Tordaba* — Ismét az Apor—Bethlen kontroverzia egyik kútfejéhez jutottunk: a gubernium egyhangúlag Kemény Jánost jelölte erre a tisztre, azonban Bécs Aport támogatta, Keményt elutasította — ezt Bethlen nem volt hajlandó expedálni. (Vö. Ö. II. 15—16.)

E levélre válaszolják bécsi beosztottai, hogy a jelzett materiában nem léphetek előbbre, mert az az egész testület jelenlétét kívánja, s Szentkereszti Budán tartózkodik. A neki írt — valószínűleg az itt közölt 25-i — levelét is oda küldték. (B 15, fol. 129.)

355.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

12. *az Administratorsagotis egyvaltallyaban resignalni akarom* — Az országgyűlésen ellene felhozott vádak között volt a sójövedelem hűtlen kezelése is. Ezért határozta el lemondását az adminisztratori hivatalról. L. a 361. sz. levélben az erről szóló beszámolóját.
48. *szegeny Bethlen Elek Uram Apoplexia altal valo halála* — A Sudores et Cruces... magyar jegyzeteiben leírja a halálesetet: „a Gubernátorhoz menvén vig, de vég vatsorára az asztalnál úgy üti a gutta, hogy soha azután nem szollott, és három vagy 4 ora mulva meg hal. de én még úgy vonaglott, nem mentem hozzá, noha jóvallották, azért nem mentem pedig, hogy ne háborítsam meg. ha szolhatott volna. el mentem. és meg békéltem volna véle”... L. még Czegei Vass naplóját. (NAGY, 1896. 229.)

Az erdélyi udvari kancellária tagjai találva érzik magukat a levélben felsorolt kifogásokkal, s a figyelmeztetés 3 pontja alapján a választ is megadják nov. 21-én. „Aibekker már elindult, de midőre mehet bé nem tudjuk. Az assecuratiorel penig tsak azt mondgyák, hogy már abból nincs kérdés, quia Cautum est in Contractu Palatinali, hogy valami az Ellenség miá el vész, azt refundálja, és mostis nem Contradicalhat annak a' Camera, nemis szükség már azt bolygatni. ...

Hogy midőn Pálffi vram Taxabéli részét emlittjük, az Ngd részét nem emlegettyük. Ezt tselekedtetü velünk a Ngod Gratiajához való Bizodalunk, mert ha mi része lehetneis Ngodnak abban, igjekezzük mi azt Ngodnak közönségesen aláztatosen meg szolgálunk. Láttya Isten hogy még eddig ez Taxával edgyüttis alig subsistalhatunk. ...

Még eddig nem tudjuk hogy Expedialtunk volna olyyat, az mellynek Ngod hire nélkül nem kellett volna meg lenni, az mi penig ollyas, ugy mint: Privilegiumok Confirmatioja, pro Informatione mégjen alá Ngtok (Méltos. Guberniumul) eleibem. Mivel penig Ngod az aprokbanis hir tételt parantsol, aztis el követtyük ez után.” (B 15, fol. 133.)

Bethlen úgy tartja számon, hogy a novemberi országgyűlést az ellene indított tragédia végigjártására hívták össze. Szaniszló Zsigmond — akit a tordai malom kapcsán

tia és gratiával conserváltam.” (II. 5.) — Thökoly egyébként erőszakkal vitte magával az erdélyi nemesség egy részét.

101. *A Fiscalitast harmadfél esztendeje Arendába birjuk* — Az udvari kamara 100 000 rajnai forint ellenében az erdélyieknek engedte az ottani fiskalitásokat, három évre, haszonbérletben. Az árenda 1694. május 1-én kezdődött és 1697. április végén fejeződött be. A Societas Arendatorum működéséről l. Őnéletírás II. 13—15. A leghasználhatóbb regálékát Apor István, Bánffy György, Baranyai Gergely kapták.
106. *A Fejérvári Jóságot az ő Fge Kglmes Adásából apprehendalta a Gubernium még az el mult Nyárba* — A fiskalitások visszakérültek a kincstár kezébe, a fehérvári uradalom kivételével, melyet a gubernium kapott meg fizetéként.

362.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

22. *A Gyűlésen olyan hir volt, hogy eo Felségétől kgl d az Magazinumokra kész pénzt szerzett volt, de én bontottam volna el.* — Bethlen a Sudores et Cruces... lapjain világosítja meg e sorokat. A hírhedt gyulafehérvári országgyűlésen szemére vetették, „hogy a császárt, aki már kész volt a kötelező beszolgáltatás elengedésére, e kegyes engedményről lebeszéltem, amit Bécsből a vicekancellár vagy könnyelműségéből, vagy rosszindulatból írt, és amit akkor először az én kérésre ellenem lefolytatott elnöki vizsgálat, aztán magának öfelségének (ma is meglévő) tanúságtétele megcáfolt.”
A kancellária válasza dec. 19-én kelt: „Nagyságod 8. praesentis költ Méltóságos levelét alázatosan vöttük Baró Klainburg Vram által. Ertyük alázatosan és valóban szomoruan a sok tumultusoknak mégis Continuatioját. Mi bizony valóba busulunk azon hogy nem succedalt a reconciliatio, s félünk abból nagy gonoszok következését, mellyeketis egjedül Isten ő Szent Felsége távoztathat el. De az Ngod ellen való Informátiót még mi nem láttuk, hanem nekünk jöve levelünk, a' mellyből láttyuk, hogy az Tekéntetes Nemes Státusokat valaki informálta ellenünk.” Ezután arról írnak, hogy Biro Mosest javasolták registratornak, helyébe pedig valaki mást kancellistának. A Thökoly mellett rekedt atyafiak dolgában is jó szándékot mutatnak.

363.

Lelőhelye: BÁL, II. 226. Cn.

Közölve: BINDER, 148.

3. *Noha Isten eo Felséghe engem szomorúsággal meglátogatott, kihez képest pompás lakodalmot en ugjan a Fiamnak nem tsináltak* — Galambosné Bethlen Borbálát gyszolta ekkor a család. Mint a 365. sz. levélből tudjuk, Bethlen Mihály lakodalma Vaján 1697. jan. 28-án ment végbe.
7. *nehány Pisztranggal meg segíthetne ad 10 February* — Bethlen Mihály és Vay Erzsébet házasságát Erdélyben is megünnepelték. A lakomához azért a brassóiaktól kér Bethlen halat, mert a „barcasági hegyipatakok mindig bővelkedtek a pisztrángban” (Binder Pál jegyzete.)
14. *az ellenem valo Conjuratio meggátlá* — L. az ez évi október—novemberi leveleket.

364.

Lelőhelye: OL B 2, 114/1696. Autográf, az utóirat a margón függőlegesen kezdődik, s új oldalra megy át.
Az irreális erdélyi adóviszonyokról, az adó beszédéséről, a zsoldosok atrocitásairól, s különösen máramarosi porciósám-emelkedésről l. MAGYARI, 59—77. Különösen: 66.

365.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

Közölve: JANKOVICS, 1971. 166. Kny: A levéltár Bethlen Miklós arcképehez.

9. *A 146. Soltart gjakran eneklem.* — Az Istenben való bizodalomról szerzett szoltár egyes szakaszai valóban illenek Bethlen helyzetére: pl. a 2.: „Ne legyen bizodalmatoc/ Földi fejedelmekben,/ Egy emberben se bizzatoc./ Kiben segítség ninczen:/ Mihelt lelke kimegyen,/ Menten hamuvá leszen://, vagy az 5.: Az kic méltatlan szenvedne/ Megmenti az jo Isten,/ Az nyomorult éhezökne,/ Ő eledelt ad böven,/ Az foglyokat kihozza,/ Rabságból kioldozza.// (RMKT XVII. sz. 6. 327.)
11. *Donum accepit, Libertatem vendidit* — E mondás eredetije bizonyára a Beneficium accipere, libertatem vendere lehetett. (Publius Syrus, Sententiae. 48.)
23. *Az Aranj mivet bar csak ad 28. Januarj Vajara a' Lakodalomban vihetne Komam Absolon Uram* — Bethlen Mihály esküvőjére Vay Ádám leányával, Vay Erzsébettel.

Ugyane napon irt Bethlen az erdélyi udvari kancelláriának is: amint az 1697. jan. 9-i levelükből kiderül, dec. 24-i és 31-i levelét vették. Söügyekről írnak. Az expeditio a jövő postán aláírásra megy, így remélik, hogy magukról elvethetik a panaszt. Pénztelenségük miatt keseregnek. „Az szegény Máramarosch dolgában, az mintt *Szent Kereszti András* mondgya, a Ngod Levelit meg adta, de bizony már post Festum látzik, noha az mi szorgalmatosságunkon nem mulik, és bizony szükség lött volna valakinek közölök ott lenni Pesten, mert akkor lött volna in tempore, *Szent Kereszti András* sem tudta azt a Tavalyi relaxatiót, a' magok praesentiája segített volna penig leg többet abban.” Újévi jó kívánásokkal zárul levelük.

366.

Lelőhelye: OL B 2, 2/1697. Az aláírás autográf.

18. *Egy Meggyesi Szász vala Colosvari David nevü, ... ilyen szerentsetlenül jart:* — Az esetet leírja Önéletírásában is néhány szóval, a Szász János ellen felhozott vádak között: „Kolosvári Dávid halála, ki a leveles táskáját az ő, akkor polgármester házában felejtven valami per alkalmatosságával, abban talált holmi Dávid és kurva berethalmi püspökné között ultro citroque járt szerelemleveleket etc. Ennek ürügyivel a nőtelen paráznát contra appellationem et expressum gubernii usque ad revisionem in Tabula interdictum megölette, sőt a gubernium levelére csak a palloshersenés volt a válasz.” (Ö. II. 121.) — Ebből azonban nem érzékelhető az a rész-adat, hogy a konkrét kiváltó ok nem Kolozsvári. hanem a német tiszt szerelmes levele volt. Kolozsvári Dávid Lucas Hermann evangélikus szuperintendens titkára volt, s az ő felesége volt a Berethalmi Püspökné.

37. *communicalta Szebeni Kiraly Biro Urammal: azaz Franck Bálinttal.*
48. *noha Sarosi Janos Uram benn leven akkor Szebenbe váltig tiltotta tölle, hogy ne praecipitallyák* — Sárosi János ítélőmesteri hivatalánál fogva ellenezte a törvénytelen eljárást.
53. *hogy az Viski peldat követték* — Nem tudom eseményhez kötni. Beosztottjai több, ma már ismeretlen januári keltezésű levelére is válaszolnak. Válaszaik lelőhelye: OL B 14.
1697. jan. 16-án válaszolnak *jan. 3-i* levelére. „Az Szebenben történt dolgosis — ti. a Kolosvári Dávid esetét, J. J. — értyük, adná Isten, hogy valami jobbakat halhatnánk már, bizony ha mind igj mennek a' dolgok, nem tudunk, mi jot remélhessünk, mit jövendőlhessünk magunknak. Mi ugyan derekassan informátussok nem lehetünk még ebben a' dologban; de bezzeg a' menyire penetrálhattyuk, najg Immaturitásnak fructussának láttzik ez mi nekünk” (B 14, fol. 174.)
1697. jan. 19-én adnak Bethlen *jan. 8-án* kelt levelére feleletet. „Az Ngod Consolatioját értjük, ugjan magunkis ugj gondolkodunk a' menjben lehetett vigjáltunk magunkra, és avagy nostra sponto véteni nem igyekeztünk, se nem igyekszünk... Az Ngod Expeditiojit imé most küldgyük, mentől jobban lehetett, ugy Expediáltuk, küldgjük penig az originálist, Contractust, a Memorialist, Consensust, és Statutoriákat, Testimonialist, de recognitione subscriptionis.” (B 14, fol. 175.)
- Január 30-án válaszolnak ugyanezen hó 19-én kelt levelére, sőügyekről, kurrens dolgokról írnak. (B 14, fol. 185.)
- Február 9-én *jan. 28-i* levelére: a levelet Mikolától küldték, de az Expeditiót Vizeketinél keresse. (B 14. fol. 191.)

367.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

19. *okot adott rea itt Erdelyben forgo sok hir, kivalt a Vicei dologba* — L. a 397. sz. levél jegyzetét az Apor—Jabróczkyné perről.
20. *Es hogy az három Aszszony Psoni helytelen Contractussabannis* — Utalás a három Thököly nővér és Bethlen Miklós egyezségére, illetve annak felbontására. L. a 337., 339., 340., 347. sz. leveleket és jegyzeteiket.
41. *Czako Uramt en meg intettem, hogy az Janitort ugy tartsa, ne lehessen melto panaszsza* — Czako György taxátor és secretárius volt, az ajtónálló pedig Dinszt Ignác.

368.

Lelőhelye: BÁL, III. 231. Generoso Prudentibus ac Circumspectis Dominis Judici Primario, coeterisque Senatoribus et Notar Liberae Regiae Civitatis ac Districtus Coronensis et Dominis et Vicinis observandissimis honorando Corona.
Közölve: BINDER, 149.

369.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.
[A levél fordítása:]

A Magas Haditanácsnak, Szent Miklos, 1697. febr. 23.

Tisztelt és Nagyon Becsült Uraim, Kegyes Pártfogóim

A huszti vár kapitányságának (Ő Szent Felsége kegyelméből viselt) tisztéből alázatosan jelentem a magas Tanácsnak, hogy a fényes és nemzeti Fischer Simon úr, a nevezett vár parancsnoka néhány nappal ezelőtt eltávozott az életből. Mivel így e vár derék és bölcs parancsnok nélkül maradt, a magas Tanács méltóztatásuk gondoskodni ilyenről és ellátni olyan rendszabályokkal, amilyenekkel a jó emlékeztető Fischer urat ellátta (melyek között volt a velem mint kapitánnyal és Marammoros megye főispánjával való szoros és őszinte kapcsolat), és ezekről, amennyire szükségesnek és illendőnek látszik, engem is tájékoztatni. Szükségeseznek tartom megújítani az e vár építésére vonatkozó szabályokat, melyeket tavaly az erdélyi királyi guberniumnak, a tulajdonosnak, nagyságos Apafi úrnak, nekem, a kapitánynak és magának a parancsnok úrnak adtak, valamint hogy a nagyon szükséges és gyakran megígért mérnök minél gyorsabban ideküldessék, hogy a vár, amitől nemcsak Marammoros megye függ, hanem több más is, mely a tatárok számára kényelmes átjárást nyújt Lengyelországból és Moldovából, számunkra viszont igencsak veszedelmes (amire tanú a 100 évvel ezelőtti tatár betörés Magyarországra Szolnokig), lakható, védhető állapotba kerüljön, amitől most távol áll, és a már megkezdett munkálatok ne szakadjanak félbe.

Amiért pedig én közvetlenül a magas Haditanács elé járulok, annak az az oka, hogy a méltóságos Rabutin tábornok úr azt mondja, ez a vár nem tartozik öméltósága parancsnoksága alá, ezenkívül nincs tudomásom arról, hogy a Tiszán inneni részeken jelenleg volna vezénylő tábornok. Tavaly nagyságos De Porta úr némely törött ágyúkat újraöntés végett elszállíttatott Kassára, ezeket is vissza kellene hozni, mert az ilyen kis ágyúk használata ebben a nagyon magas várban sokkal hasznosabbnak és szükségesebbnek látszik, mint a nagyoké, úgy hallom azonban, hogy a legtöbbször még mindig hiányzik a kereke és a többi szükséges felszerelése. Amikor ezt alázatosan jelentem, reménykedem a magas Tanács megfelelő döntésében és intézkedésében. Isten pártfogásába ajánlom és maradok stb.

370.

Lelöhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

[A levél fordítása:]

Tekintetes Uram, Tisztelt és Bizodalmas Uram!

Német írnokok hiányában latinul kell írnom Tekintetes Uraságodnak, és annnyival is rövidebben, mert az egész szükséges jelentést megkaphatja Tekintetességed a kancelláriánktól, melynek ismételten írtam. Egy szóval: a kellő időben nincs pénzünk, és a pénzzel együtt minden hiányzik, én egyébként, amit tudok, megtettem és megteszek, de pénz nélkül nem tehetek semmit. Én pedig mindig megmaradok olyannak, amilyen eddig voltam. A január 26-i levelében említett 25 ezer forintból nem láttam semmit. Crusius úr sem fizette meg eddig az ugyanannyi ezer forintot, a szállításra alkalmas idő már elveszett. Hajónk sincs 50-nél több. Tanúm lehet rá Huber úr, hogy kértem pénzt a nemes guberniumtól is, de hiába.

371.

Lelöhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

Közölve: LUKINICH, 1906. 451. *Copia literarum ab Illustrissimo Domino Nicolao de Bethlen ad plurimum reverendum et clarissimum Dominum Augustanarum in Transylvania ecclesiarum superintendentem et decanum generalem exaratarum*

[A levél fordítása:]

Mélyen Tisztelendő és Kitűnő Uraim, Tekintetes és Bizodalmas Uraim, Atyámfiai! Mivel a Kitűnőségtekkel folytatott beszélgetésem különböző akadályok miatt félbeszakadt, írásban kell azt befejeznem, és hogy ama közmondás szerint: „a bölcsnek keveset”, lakonikus legyek, e két dolgot közlöm.

1. Jól emlékeztek, mint kancellár hányszor kértem Töletek hivatalból az elintézetlen ügyek jegyzékét, amit bizony, higgyétek el, Kitűnő Férfiak, annyival inkább a Ti, a rend és a vallás veszedelmére halogattatok, vagy éppenséggel el is mulasztottatok, amennyire — ahogy én tudom — ezt a kérelmet fenyegeti; a kamara vagy a kincstár ösztökéli a kincstárnok urat; hasonlítások össze bölcsen a kancellárnak és a kincstárnoknak nem személyét, hanem hivatalát, és mérlegeljétek, hogy minél később történik ez ügy eldöntése és végrehajtása, annál inkább fenyeget benneteket az a veszedelem, hogy amit a gubernium és a kancellária kezéből ki akartatok venni, azt a kincstárnok és a kamara kezébe ejtitek. Én könnyítettem a lelkiismeretemen.

2. Mivel az élelmiszerbeszolgáltatás szent rendetek számára is elkerülhetetlennek látszik, tegyétek meg nekem azt a szívességet, amivel egyúttal saját érdeketeket és biztonságotokat is szolgáljátok, hogy azok, akik ezt másképp nem tudják, vagy nem akarják beszolgáltatni, az én közvetítésemmel ehelyett a helyzet állása szerinti türethető áron egyenlő értékkel szolgáljanak, amint a jelen sorok kézbesítője e két pontot szóban bővebben elő fogja adni. Nevezett Uraságtokat ezzel az isteni oltalomba ajánlom, és maradok nevezett Uraságtoknak Krisztusban testvére és szolgálatra kész atyafia

Darlac, 1697. március 1.

Bethlen Miklós gróf

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

2. 20. *Praeteriti költi kglnek levelet becsülettel vettem* — E levelükben az ő febr. 7-i levelére adnak választ. Bethlen Mihály házasságához gratulálnak, a kisebbik gróf úrfi betegségén szánakoznak. Érintik a sóügyet is: Vorsterék azon mesterkednek, hogy velük meguntassák a kereskedést s kisajátítsák maguknak: „Ma vévén tsak az Ngod Levelét. Forster Vrnak nem Communicálhattuk, nem találván Házánál, hanem Ráchenfelsznek mutatók, kiis mintt az előtt, biztató szóval el tuda: Hogj már tizenöt ezer utban, 12/m ft. penig már Sebenben jelen vólna; mi váltig exprobrálók nékiek, hogj az jó utón ígéréttel vóltak tsak, már az út el bomolván, ha pénz lészenis el vesztettük az jó üdöt; Magávalis mindazáltal Forster Vrral szollunk, es az protestariot el készitvén, szükséges helyekre bé adgiuk. Praeluminaliter irhattjuk Ngodnak, mind Mestersegek Forster Vrnak és a` Sidonak, hogj mi velunk meg unassák azt az Soó Quaestust, és osztán magoké légjen tsak, és arra való azis, hogj az mellj 25/m ftrol irtanak oda bé Ngodnakis, még abbanis magok töttek Dispositiott, melljik része az

pénnnek hová való, azzal mintt egj magok akarják inchoálni az Vecturát, mert azt mondgják, hogj Ngtok tsak fel tézsi a' Rátióban hogj enjit .s. amanyit adott a' Vecturára; de az Szegénj Emberek, mind fizetetlenek, és az vólna az edgjik remora az Vecturában. De ha magok vólnának meg fizetvén jól az Szegény Embernek, és exacte mindenkor, Spontanea Vecturájok elég vólna. Erről mindazáltal más alkalmazossággal bővebben. Most már el múltak az Farsángló napok, és az Rátió exigálásához hozzá fogunk." (B 14, fol. 196.) — Az udvar majd csak 1699-ben veszi saját igazgatása alá a magyarországi sókereskedelmet.

Oppenheimer Sámuel érdekkörei és az erdélyiek között a sókereskedelem miatt feszülő ellentétekről I. SZAKÁLY, 1971. 31—78.

14. *Biro Moses Uram személyeről semmit többet nem írhatok* — L. még a 374—376. sz. leveleket.

374.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

23. *Interim Balkot, Kelemen és magat Biro Uramatis mas jo indulatu Cancellistakkal ki kellene mar valtanutk* — Biró Mózes, Kozma Kelemen és valószínűleg Balku Mihály kancellistákra gondol a főkancellár.

375.

Lelőhelye: OL B 2, 34/1697. Nem autográf másolat, együtt a gubernium rá adott válaszával:

„Mi sem Biro Mojses személyét, sem az Cancellarianak nehézségét nem nézzük, hanem az igasságnak folytatását kivannyuk folytatni. Claudiopoli. 12. Aprilis Anno 1697.

Ex Regio Gubernio Transylvanico”

Ez a másolat az erdélyi udvari kancellária tájékoztatására írt 376. sz. levél tartozéka.

376.

Lelőhelye: OL B 2, 34/1697. Nem autográf másolata a guberniumhoz írott levelének — az udvari kancellária tájékoztatása végett. Az utolsó két bekezdés már a kancellária tagjaihoz szól!

2. *Noha az én tegnapi egészz Synceritással, és az én ítéletem szerint az kglmetek rendihez illendő böcsülettel tött irásomra olljan contemptussal való választ vettem, mint ha az Ország Katonaj vagj Postaj közzül edgjik löttem vólna* — Bethlen itt említett levelét I. a 375. sz. alatt, a kifogásolt választ pedig a levél jegyzetében.

377.

Lelőhelye: BÁL, III. 36. Generosis Amplissimis Prudentibus item ac Circumspectis Dominis Judici Primario, Seniori Villico, coeterisque Juratis Senatoribus et Notario

Liberae Regiaeque Civitatis ac Districtus Coronensis et Dominis Amicis et Vicinis observandissimis. Coronae.

Közölve: BINDER, 149.

3. *Miben legyen annak az Penznek dolga mellyel kegyelmetek nekem adós... im küldöttem egy Obligatoria formát kegyelmeteknek* — Idézett művében (150. l.) Binder Pál közli a mellékelt obligatoriát is, mely Bethlen keze írásával készült. Ebben megírja, hogy a város 8244 forinttal adós neki, s ezen összeg és kamatai megadásáról rendelkezik.
13. *hanemha in Puncto 5 az hol az Varosrol vagyon emlekezet* — A kötelezvény 5. pontja szerint, ha a hitelező nem elégittetik ki, hozzányúlhat Krizba és Apáca nevű falvakhoz, és bírhatja azokat az adósság teljes megtérítéséig. (A két falu a töröcsvári uradalom jobbágyfalujaként tartozott a brassói tanács birtokai közé.)

378.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

20. *erre az ujj Tumultusra rész szerint okot adott* — Bethlen ellen — folytatván az 1696-os esztendőben megkezdett támadásokat — újfent kikelnek a rendek. Az ügy kimenetelét l. a 388. sz. levél jegyzetében.
47. *Mi az oka hogj Novemberbe költ levelére az Országnak nem felhetett előbb meg kgltk, hanem tsak in fine Februarij, hogj eppen tsak pontban az Ország Gyűlésének eleire érkezék a' kglk levele, melly bizony már én előttemis nagy Scrupulus kgltk iránt* — Bethlen itt feltett kérdésére csak jún. 5-én adnak választ: Ha előbb írtak volna, ugyanazon tenorral írtak volna, s akkor sem került volna előbb a statusok elé, hanem csak a gyűlésen. (B 14, fol. 254.)
109. *Palffi Uram penig annál inkább el butsuzott* — Vagyis meghalt, l. a 348. sz. levelet és jegyzetét.

A bécsi kancelláriai tagok 1697. máj. 8-án jelzik, hogy vették ápr. 22-i és 29-i levelét. „Az elsőből a' Nagod praemonitioját de non praecipitandis rebus. Az másikból az Informátot circa Publica. Az harmadikból penig a' Thordai materiát láttyuk, és valamint azokban a' Nagod hozzánk való jó affectioját -s- Grátiáját alázatosan agnoscályuk, ugj in omnibus Justis & Legalibus, valamint másnak ugj Nagodnakis nem kevésbé szolgálni, mind akarunk,-s- mind tartozunk kötelességük szerént... a Vice Cancellarius tegnapi napon ö Felségétől elbúcsúzott, maga vihet választ minde-nekrül”. (B 14, fol. 233.)

Május 22-én küldenek választ ápr. 22., 29. és máj. 4-én kelt levelére — csupán annyit írva, hogy a vicekancellár készülődése miatt nem feleltek részletesen. (B 14, fol. 237.)

379.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

35. *kerem kglket, tartoztassa a' Sidot, hogy hamar cum exclusione nostri megh ne alkugja azt a' Lengjel Soot, mert bizony el rontja a' mű Commerciumunkot egeszsen* — Erdélyre nézve valóban veszedelmet jelentett a Lengyelországból érkező jelentékeny mennyiségű só, főleg akkor, amikor már Nyitra, Pozsony vármegyéket, a Dunántúlt is azzal látták el; kevesebb vámot fizet-

tek, s így olcsóbban tudták sójukat eladni, mint a nádori társaság. (Vö. SINKOVICS, 1937/b 39.)

A bécsi Erdélyi Udvari Kancellária május 25-én válaszol e levél tárgyában: Kálnoki ott nem léte miatt a kívánt Inhibitionale ügyében ők tárgyaltak Khinskyvel. Aki — a magyar szokásokat és törvényeket nem ismerve — nem döntött, hanem a Conferentia elé utalta a kérést. (B 14, fol. 244.)

380.

Lelőhelye: OL B 2, 54/1697. Az aláírás autográf.

381.

Lelőhelye: OL P 1956, 5. cs. 2. tétel. Autográf fogalmazvány.

382.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.
[A levél fordítása:]

Magas Haditanács, Kedves és Tisztelt Uraim, Pártfogóim!

Néhány hónappal ezelőtt alázatos beadványban jelentettem a huszti parancsnok úr halálát, és kérelmet terjesztettem elő az utóddal kapcsolatban. Most hallom, hogy a tekintetes De Eythner báró urat jelölték, és hogy a méltóságos Rabbutin gróf tábornok úr kapott utasítást beiktatására, Öméltósága azonban kételkedik, vajon nem valami félreértés folytán történt-e, hogy a beiktató parancs Öméltóságához érkezett, hiszen a legutóbbi években ez az erőd a váradi tábornok alá tartozott. Erre én azt válaszoltam Öméltóságának, nem hinném, hogy ez tévedésből történt, mert bár az utóbbi években mind a huszti, mind a kövári erőd a váradi tábornoktól függött, ez azonban csak attól az időtől fogva volt így, amióta a jó emlékezetű tekintetes Hejszler tábornok úr váradi tábornok lett, azelőtt ugyanis a jó emlékezetű vezénylő tábornok, Veterani gróf keze alatt volt. Azt hiszem, a magas Haditanács az újonnan kinevezett parancsnok úr beiktatását azzal a megfontolással bírta a tekintetes Rabbutin tábornok úrra, hogy Magyarország Erdélyhez csatolt Részei (amelyeknek fennhatóságáról Magyarország fényes nádora és az erdélyi gubernium között mindeddig vita folyt) most a megismélt császári döntés révén az erdélyi kormány alá kerültek vissza. Azonfelül én, bárha méltatlanul, de Öfelsége kegyelméből mégis e vár főkapitánya és Máramaros megye ispánja, erdélyi vagyok, és mivel e vár parancsnokának Öfelsége vagy a magas Haditanács rendelete értelmében Öfelsége szolgálatában állandó kapcsolatot kell tartania velem, e megfontolásból nemcsak nem csodálom, hanem szükségesnek is tartom, hogy a nevezett vár ellenőrzése vagy felsőbb irányítása Erdély vezénylő tábornokára tartozzék, akivel én naponta együtt vagyok. Megcsal engem ez a vélekedés, vagy nem? Nem tudom. De ha szabad valamit ajánlanom a magas Tanácsnak, azt alázattal feltétlenül ajánlom és alázattal olyan intézkedést kérek, amelyet tavaly is kértem, mikor Bécsben voltam, és mikor a jámborul elhunyt Fischer urat e vár parancsnokává kinevezték, hogy a parancsnok úrnak egyéb rendelkezések között ezeket feltétlenül írják elő: 1. Hogy velem állandó és illő kapcsolatot tartson.

2. Hogy szükség esetén (amit a kegyelmes Isten távoztasson) ne csak engem és családomat, hanem az erdélyi előkelő urak közül másokat is, akiket a szükség és az Ófelsége iránti hűség oda behúzódní kényszerítene, beengedje és támogassa. 3. Ne ártsa bele magát a megye és a vár politikai vagy gazdasági ügyeibe, és mindenkinek tiltsa meg a túlkapásokat. Ezeket, mint kevéssel előbb, most is tiszteletteljes bizalommal kérem, és egyúttal kérek másolatot is az utasítás e három pontjáról. Végezetül emlékeztetem a magas Tanácsot, hogy tavaly szót emeltünk e leégett vár helyreállítása érdekében, és megígértetett, hogy a magas Tanács kirendel egy mérnök urat, ami azonban mindmáig nem történt meg. Ezért alázatosan kérek rendelkezést a mérnök odaküldéséről, aki az építkezést vezesse. És miközben mindezt köteles tisztelettel engedelmesen és alázatosan jelentem a magas Tanácsnak, ajánlom egyúttal Isten oltalmába, és maradok a magas Haditanácsnak alázatosan engedelmesködő szolgája.

383.

Lelöhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

12. *Most proxime ezt a Bellicumhoz valo Memorialét küldöttem fel* — L. a 382. sz. levelet.

384.

Lelöhelye: OL B 2, 127/1697. Az aláírás autográf. Vö. BÍRÓ, 1935. 129—134.

385.

Lelöhelye: OL P 1956, 5. cs. 2. tétel. Nem autográf.

55. *Groff Csaki Laszlo Uram ö kgle jo intentiojarol valo kgyld irasat ertem, bizvasi mongja szlt [?] kglđ ö kglnek, es mongja megh, hogj az en 4. Aprilis az Országnak adott Pacis Oblatiomba ö kgleis benne vagjon* — Mint láttuk, Bethlen Miklós nem javasolta Csáky — főleg ellene irányuló — bécsi követségét. (Vö. a 343—344. sz. levelekkel.) A kancellárra nézve kevésbé hatékonynak bizonyult az akció, mint szánták, s ez talán annak is tulajdonítható, hogy Csáky László nem volt olyan elszánt ellensége Bethlennek, mint megbízói hitték. Bethlen Miklósnak az országgyűlésen feltehetően elmondott és írásban is beadott békenyilatkozata — amelybe, mint e levél felhívja rá a figyelmet, Csáky Lászlót is beleérti — fennmaradt. Szövege a következő:

[Az országgyűlésnek:]

Nemes Országh
Engem fel nevelt Edes Hazám.

Hogj ha Nsgtok kgltk előtt ezt a' mit akarok késönn láttatom tselekedni, oka kettő volt.

Egyik az: Hogj ezent a Nagy Rendeknél kellett elősször el követnem, a' mint hogj meghis lött külső Betsületes Feo, és Belső Egjházi Rendek által.

Második, Az égnéhány napi egésségtelenségem, de ugy hiszem mostis az eo idejébe esik, kérem alázatosan Ngtoknak kgltknek égy kis Atyai Patientiáját, nem lészek hosszas.

Tudgja mindnyájan Ngtok kglk, mitsoda Szent Innepek légyenek előttünk, és hogi ki ki az eo Husvéthi Bárannyával készül az Isten Oltárához áldozni, Christus Vrunk penig amaz Isten Báránnya azt mondgja:

Ha te ajándékot vagy Aldozatot akarsz az Istennek adni, és eszedbe jut, hogj az te Felebarátodnak valami nehézsége vagjon te ellened, hadd el az Oltárnál az te Aldozatodat, s-menny el, békéllyél meg h a' te Felebarátoddal, és az utánn áldozd meg h a' te Aldozatodat.

Mint hogj azért hallom s-látom sokaknak én réám valo nehézségét (:noha bizonyi lelkem ismérési nem vádol, hogj senkinekis, annál inkább édes Hazámnak véteni igjekeztem volna:) azért ez szerént az Isten parantsolattya szerént, kérek mindenektől botsánatot, ha mit vétettem, vagj véteni láttattam. Et vicissim enis mindennek botsánatot és békességet ayanlok tisztá lélekkal, az Isten penig mindnyájunknak keggjelmezzen meg. Ez eddig Theologice vagj Lelki képpen.

Továbbá penig Politice vagj Világh szerént. Emlkeztetem én Ngtk kgltkt alázatosson az Uniora. Es kérem édes Hazánkknak szép Törvényire, Szabadságira, hogj Nsgtok kgltk ezt a' Tüzet, melly ezt az Hazát emészti tsendesítse meg h Atyai keggjességével és Böltességével, mert én tsak gondolásátolis irtozom annak az Isten Itéletinek, a' mellyet ebből várok; Melynek hogj én részemről oka nem vagjok, légjen annak bizonyóságba Isten, és az én Lelkem, és ez az alázatos Ngthoz kgltkhez tett mostani beszédem, mellyet pro Testimonio ad Posteritatem kgltknek Itilő Mester Vraim írásbais bé adok.

Isten Nsgtk kgltk vigje sok Örvendetes Husvétokra lelki Testi örömbé és békességbe Amen.

Kolosvár 4^a Aprilis Anno 1697.

A Nemes Országknak alázatos és Igaz Fia, Es kinek kinek in particulari kgltk közzül respective köteles szolgája, Attyafia, barattya.

Groff Bethlen Miklos (Lelőhelye: OL K. Papp Miklós iratgyűjteménye, R 147, II. tétel, XVII. sz. iratok II. cs. Csak az aláírás autográf. Más kézzel: „B Miklosnak engedelem kérése a' Statusokhoz hogj a' Gyülesbe meg ment jelenheteti” Bethlen Miklós kezével: „Pro Capitulo B. M. V. de Kolos Monostra”

Kiadta K. Papp Miklós a Történeti Lapok 1874. I. 39. lapján, nem betűhív kiadásban.)

Szövegét — lényegtelen eltérésekkel Czegei Vass is lejegyezte naplójába. ahol az egész ügyet részletesen ismerteti. (NAGY, 1896. 244—247.)

Az áldozati ajándékról szóló bibliai locust — Máté 5. 23—26. — majd felhasználja az 567. sz. alatt közölt levelében is.

386.

Lelőhelye: OL B 2, 127/1697. A dátum kivételével autográf. Brank Secretarius Vramnak. A levél hátlapján autográf megjegyzés: „derek Minutak ad Sz + & Secretarium Brank et Comitum Khinsky <de a Khinsky Urame nem ment mind igy oda fel>” A levél kivonata: Baráitától értesült a címzett betegségéről, és örvend, hogy már felépült. E betegség következtében azonban súlyos kár érte, amennyiben az udvari kamarának a radnóti javak ügyében kialakított véleményét emiatt nem lehetett

felsőbb fórum elé terjeszteni, márpedig, míg az per alatt áll, csak romlik. Ajánlja magát a címzett jóindulatába.

387.

Lelőhelye: OL B 2, 127/1697. Nem autográf.

8. *Hogj ha a' Tolvajok kergetését kglđ meg hadgja az ide bé valo Erdélyieknek, és az oda ki lévő határos szomszéd Tiszteknek recommendallya, ighen najj hasznot teszen kglđ.*

R. Várkonyi Ágnes hívja fel a figyelmet, hogy „A korabeli szóhasználatban a »tolvaj« név nemcsak a más javát eltulajdonító gonosztevőt illette meg, hanem az életét bujdosással tengető szegénylegényt is és a császári rendeletekben, harmincados jelentésekben, megyei fölterjesztések sorában a rendes utakat, törvényes vámokat megkerülőket, többnyire marhával vagy egyéb portékával kereskedőket, vagy az azokat kalauzoló, a titkos utakat ismerő embereket is így nevezték.” (R. VÁRKONYI, 1978. 136.) Tegyük hozzá, hogy az itt következő levelekben a tolvajokra történő utalások megszaporodását az ez évi meghajlaj felkelés menekültei is előidézik.

388.

Lelőhelye: OL B 2, 127/1697. Nem autográf. Cn.

2. *Meltosaghos Kinszki Uram 27. & 31ma May költ derek leveleit is vettem. Khinsky leveléről, Rabutin békéltető szerepéről megemlékezik a Sudores et Cruces...-ben is. A tordai országyűlésen július 5-én a rendek, júl. 7-én pedig a gubernium fekteti írásba a kancellár elleni kifogásait.*

A gubernium vádpontjai:

1. „...maga ductussától viseltetvén az tanács híre nélkül az udvarban mind-ig irogat, miglen az maga inge szerént viheti az dolgot és azzal confusiókat csinál, ő kegyelme attól supersedeáljon, és az gubernium híre nélkül ő kigyelme ne irogasson semmit is de publicis.”

2. „Ő kigyelme azért ez hazában eddig usuált cancelláriusok autoritásával elégedjék meg és feljebb való autoritást az több guberniumbéli személyek despectusára magának ne vindicáljon, hanem ő kigyelme ismérje magát hasonló guberniumbéli személynek tam in sessione, quam in solutione.”

3. Ha vagy ő valakinek, vagy valaki ellene vét, „efféléket se ő kigyelme, se mások ante tempus másnak gyalázatára ne irogassanak udvarhoz”, hanem előbb atyafiságos szeretetből származó intéssel intessék meg, s ha vádolni kell, ne in privato vádoltassék, hanem in gubernio.

4. „Mivel sokszor az guberniumban az dolgok nehezen folyhhatnak, hogy ő kigyelme némely dolgokat prókatori formára assummálván pro et contra disputálta a dolgok folytatásának nagy hátramaradására, ő kigyelme is azért bíró is, procurator is lenni ne ügyekezék és haszontalan procuratori disputatiókkal az guberniumot ne terhelje és az dolgokat ne procrastinálja.”

5. „Mindezekre ha ő kigyelme sincere magát reá igéri és sancte et intacte megtartja, minden eddig való dolgok menjenek amnestiában, ha pedig ő kigyelme ez ellen cselekednék, vel in parte, vel in toto, tehát ez mostan adott amnestia nem használván, minden dolga ő kigyelmének felforduljon és mind gubernium, mind a statusok ő kigyelme ellen szabadon procedálhassanak.” [...]

„Szóval pediglen és nem irással kívánunk választ. Mivel ezt az irást nem az végre cselekedtük, hogy írásra irást tégyen ő kigyelme, hanem hogy ez iránt való punctumink feledékenységbe ne menjenek. (EOE XXI. 327—328.)

Ugyanitt olvashatjuk a kibékülés feltételeit is:

- a. ismerje el fogyatkozásait
- b. ha valakit a státusok közül így vagy úgy megbántott, megkárosított, jószágát elvette (ide értetvén a tordai malom is), kárát refundálja
- c. számoljon be a keze alatt forgó országos ügyekről
- d. sem a hazában, sem az udvarban senkit nem vádol, bosszút nem áll, törvénytelenül nem vesz el javakat, a törvényhez alkalmaztatva magát, mindeneket illő becsületben tart
- e. micsoda reditusokról, sóbéli proventusról, ecclesiák és collegiumok praetensióiról számot ad

Bethlennek tehát meg kellett hátrálnia, a tordai malmot vissza kellett bocsátania, a megbomlott béke helyreállítása végett engedékenynek kellett mutatkoznia.

Bécsből júl. 29-én adnak választ *júl. 13-án* kelt levelére, s érintik a gubernátorral való megbékélés témáját is. „Szomorúan értyük, hogy Nagod nekünk tribuállya a' Thordai Malom dolgát, holott nem executione mediante vétett el Nagodtól a' mint értyük, hanem más consideratio viselte talám Nagodot.” Ők is elismerik, hogy az Expeditionnak meg kellett volna lenni, de Khinsky elfoglalt, s nála nélkül nem lehet, haladt a Conferentiára. „Örömmel értettük mind az által, a' Nagtok között való Controversiák sopiálását, adgja Isten hogj legyen Nagtok között olly edgyesség, a' melly által a' Publicum Bonum promoveáltassék.” (B 14, fol. 322.)

Czegei Vass György feljegyzése szerint e conditiók „cancellarius uramnak nem igen tetsztvén”, de Rabutin intésére, nagyobb gonoszok elkerülése végett beleegyezett. Az ügy részletes leírása: NAGY, 1896. 251—253.

389.

Lelőhelye: BÁL, III. 52. Generosis, Prudentibus item ac Circumspectis Dominis, Iudici primario, Seniori, Villico, coeterisque Senatoribus et Notario Liberae Regiae Civitatis Coronensis et Dominis Amicis et Vicinis observandissimis honorandissimis benevolis.

Közölve: BINDER, 151.

3. *Még az Colosvari Gyűlésből küldöttem vala Keygelmetek betsületes követei által levelemet keygelmetekhez es eggy obligatoria formatis — L. a 377. sz. levelet.*

390.

Közölve: BINDER, 142. A levelet az alábbi cím alatt találjuk: Bethlen Miklós levelezése Samuel Conrad Heydendorff-al, Medgyes város polgármesterével. A közlő jegyzete: „Erről a levélről és apja Bethlen Miklóshoz füződő barátságáról Michael Conrad von Heydendorff a következőket írta: »Herr Vater gutwillig und ohngezwungen cedieret weswegen auch ein Brief nachgehens vom damaligen Praeside Grafen Bethlen Miklos sowohl an den Mediascher Magistrat, als auch alle andere sächsische Städte eingelassen deren eine Copie hierher beigeführet. Anno 1703 als die Kuruzzi-sche Rebellionszeiten sich allbereits angefangen, ha mein sel(ige) Vater (Samuel

Conrad von Heydendorff 1647—1727) sich mit Weib und Kind, zu welcher Zeit ich (Daniel Conrad von Heydendorff) annoch nur 18 Wochen alt gewesen. in Hermannstadt retirieren müssen und Haus und Hof und alle andern Effekten dem Wechsel des umbeständigen Glückes überlassen, an welchem gemeldeten Ort er denn bis Anno 1707... sich ausgehalten... Es hatte nämlich der weit berühmte und sehr gelehrte Präses des Hochlöbl—Landes—Gubernii Graf Bethlen Miklos, so ein specieller und vertrautester Freund meines sel(iges) Hernn Vaters gewesen...«” (Vö. GROSS, 263—265.) A levél dátumának hiányzó évszámát a 387. sz. levél alapján határozhatjuk meg.

391.

Lelöhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

4. *Az hadi operatiok közzelítése* — A Savoyai Jenő vezette törökellenes hadjárat eseményeire gondol; ekkor már Zenta körül folynak a csatározások, ahol a császári hadvezér 1697. szept. 11-én kerül ki győztesen a harcból. Bethlen félelme jogos volt, hogy akár ellenük is fordulhat a fegyver, ugyanis Thököly a török haditanácsban ezt szerette volna elérni. (Vö. BENCZÉDI, 107.)
8. *A' Dioszegi Uram Expeditiojanak semmi hejyat sem gondolom pro nunc.* — Feltehetően Diószeginek arra a küldetésére gondol itt, amelyet az Önéletírásában is említ: az Apor által megvont egyházi javadalmak szorgalmazására küldték őt Bécsbe. (Vö. Ö. II. 69.)

392.

Lelöhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

23. *égy Calvinista papságból ki vetett Ember ki most fogva esett mondotta* — Minden valószínűség szerint Kabai Mártonról, a hegyaljai felkelés egyik vezetőjéről esik itt szó. (Vö. BENCZÉDI, 118.) Bethlen hivatkozása arra enged következtetni, hogy a hegyaljai felkelést szervezett összeesküvés előzte meg, s a „szaszvárosi levelek”-re történő utalás pedig azt is elárulja, hogy a szervezkedés szálai Erdélybe is elértek. Nemcsak fontos adalékokat nyújt a hegyaljai felkelés előtörténetéről és esetleges kapcsolatairól, hanem jól tükrözi Bethlen állásfoglalását is a kérdésben.

393.

Lelöhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

394.

Lelöhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

10. *Lutzairol pedig az en vekony opinio ez* — Luczai Istvánt úgy említi Önéletírásában, mint a gubernátor emberét. Bánffy ugyanis Bethlen kérésére Kodra Máténak ígérte a máramarosi kamaraispánságot, ám ígéretét megmászítva Luczait tette kamaraispánná. (Vö. Ö. II. 93.) Luczai — amint ez az itt következő levelekből kiderül — feltehetően kapcsolatba került a kurucok-

- kal, s a szatmári parancsnok azért tartóztatta le. (L. még a 406. sz. levelet is.)
28. *Karansebes es a Fő Vezérnek Tömös varnal valo letet ugy latom refutallya Boer Simon Uram* — Elmás Mohamed, a fővezér, hada épp a levélírás napján kelt át Pancsovánál a Duna bal partjára.

395.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

41. *A Magyar Országi Uy Támadás sok vérrel dissipaltatott.* — A hegyaljai felkelés sorozatos vereségek utáni végleges leverésére utal. A „sok vérrel” megjegyzés bizonyos értékítéletre vall.
41. *A Török Tömös Vár s-Erdély felé kantsatul néz* — Valóban, a szultáni sereg elfoglalja Titelt, a következő napokban pedig Erdély felé indul, s útjában a Zentánál elszenvedett döntő vereség akadályozza meg.

396.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

3. *Micsoda baja legyen Tordai Janosne Aszszonyomnak az Hassagi Dezma miatt*
4. *Groff Apor Thesaurarius Urammal* — Apor hatalmaskodásairól l. még a 397. sz. levelet is.

397.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

19. *Vice arant nehez Tanácsot adni* — Apor István és Jabróczky Pálné Kapi Erzsébet perét, illetve Apor erőszakos vicei foglalását l. BÍRÓ, 134—152. Bethlen önéletírásában is felemlíti Apor önkényeskedését, s utal az itt közölt levélre is: „Ezt nékem ekkor Apor tanácskérő formán megírván, íráom néki: ne; hanem törvénnyel procedáljon.” (Ö. II. 75.) L. még az 521. sz. levelet.

398.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

4. *Lutjai dolgarol tsudallom hogy semmit nem látott kgld* — L. a 394. és a 406. sz. levelet és jegyzetét.
12. *Nekem az a Camara Ispan* — Azaz Luczai István.

399.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

L. a 398. sz. levelet.

Megjegyzés a levél után, vsz. pro memoria. „Apor Uramnakis irtam valami nyavalyas Papok Beneficiumanak meg adasarol. Szent Miklos. 26. Augusti 1697”

400.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

401.

Lelőhelye: BÁL, III. 68. Amplissimo Prudenti item ac Circumspecto Domino Ioanni Mankos, Iudici Primario Liberae Regiae Civitatis Coronensis et Domino mihi obser-vandissimo. Coronae.

Közölve: BINDER, 152.

4. *szerezzen egy jó csorgós mester embert ennekem, az ki afféle víz vitekhez jól értene* — Bethlen ezen években erősíti meg bethlenszentmiklósi kastélyát, valószínűleg a közvetlenül a kastély előtt húzódó, belső udvart védő víz-árokba szeretne vizet vezetetni. (Vö. B. NAGY, 164.) De lehet, hogy házi használatra akar vizet vezetni. Binder Pál szerint Brassó híres volt vízvezeté-keről és csorgós mestereiről.

402.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.
[A levél fordítása:]

Tekintetes és Nagyságos Gróf Úr, Tisztelt Uram!

Miután a nagyságos Rabutin tábornok úr eltávozásáról hírt kaptam, kötelességemnek tartottam Nagyságodnál e sorok útján jelentkezni, nem éppen csak kíváncsiság okából, hanem hogy ismeretséget kössek nemes személyével (amit Bécsben is melegen javallottak), ami hogy eddig személyesen nem történt meg, szerencsétlenségemnek tartom. Ezenfelül, hogy megteremtsem Nagyságoddal az Ófelsége szolgálatához és a haza üdvére felette szükséges kapcsolatot, illő tisztelettel és bizalmasan kérem Nagyságodat, méltóztassék Enyedre és Tordára rendes postai úton küldött levelekben rendszeresen értesíteni engem, ha valami közzéteendő újság adódik. Mivel ugyanis az egész nép tőlünk, tanácsosoktól kapja a tájékoztatást hirdetmények útján, szükséges, hogy a tényleges valóságot ismerjük és ne csupán az innen-onnan szállingózó megbízhatatlan híreszteléseket, hogy így a minden riadóra szétfutó népet saját gazdasági munkájában és Ófelsége hűségén megtarthassuk, amit nem tehetünk alkalmasan, ha a való hadihelyzetet magunk sem ismerjük. Híresztelik pedig a legrosszabbat, hogy a török hatalmas és félelmetes hadsereggel Pancsovánál már átkelt a Dunán, és maga a török szultán Tökölyivel vagy egyenesen Erdélyre, vagy Várad felé tart. Isten övjon ne csak ettől a legrosszabbtól, hanem a nép riadalmától és menekülésétől is, mert ha ez bekövetkezik, a rá következő rettentő élelemhiány a legnagyobb bajt okozza, tudniillik az élelmiszerellátás elakadását, aminek következménye nemcsak Nagyságod serege számára lesz éhség és pusztulás, hanem a nagy hadseregek is, ha a hadihelyzet (mint feltehető) azt e területre hozza. Pár éve már tapasztalatból tudjuk ezt. Nem kétem, hogy Nagyságod összeköttetésben áll a nagyságos gubernátor úrral, de mivel a gubernátor úr az országhatár mellett lakik, mire a hír odaér, s tőle hozzánk utasítás jön, aközben itt riadalom támadhat, ezért az elmúlt években azt a gyakorlatot követtük, hogy az üzenetek Veterani vagy Lichtenstein táborából Tordára érkeztek, én vagy Apor gróf úr, vagy az első előkerülő tanácsos felnyitotta, és aztán a dolog érdeme szerint közölte a kormányzó úrral. Általában pedig kérem, hogy méltóztassék engem olyannak tartani, amilyen valójában lenni szeretnék és vagyok,

Tekintetes Nagyságod lekötelezett és engedelmes szolgálja
A levél a zentai csata — szept. 11. — előkészületeit érinti. (Pancsovai átkelés stb.)

403.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.
A sebtében írt levél részletes kifejtését l. a 404—405. számúakban.

404.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

Közölve: JANKOVICS, 1971. 167.

5. *most nem irok, hanem csak hagyom Seradara* — Ugyanis a derék székeket szerdán szokták tartani, hogy „Vasárnap ne kellessék sokaknak házoktól ki mozdulniok.” (Vö. KOLOSVÁRI—ÓVÁRI, 1885. 292.)
11. *Muszka es Kozák igen megh nyomván a Tátárt, megh az Bucsaki Tatarnakis mind Krim segicsegere kellet mennie* — Az 1695—1696-os törökellenes azovi hadjárat eredményére utal itt Bethlen, amikor is Azov orosz birtok lett.
14. *az Saxoniai Elector már Krakkoban bement, és benn az Kiralyi Varban lakik* — II. (Erős) Ágost száz választófejedelem 1697-ben megszerezte a lengyel koronát.
19. *Olah Püspöknek kit töttek en nem tudom* — A meghalt Theophil helyett Athanasiuszt választották püspökké, de beiktatása csak 1701-ben ment végbe. (Vö. Ö. II. 51.)
29. *Ugy hiszem leszen kezfogojok Baranyai Uramek reszeröl* — Utalás a görög keleti valláson levőknek a római katolikusokkal történő uniójának előkészületeire. A Diploma Leopoldinum ugyanis fenntartotta a bevett vallások status quo-ját. Baranyi Pál ötlete volt, hogy a románok katolikus hitre térítésével a diploma sérelme nélkül lehessen a katolikus egyházat Erdély vezető egyházává tenni. Ennek fejében a román papság egyenjogúságot élvezne a recepta religiók papjaival, s a világiak is kaphatnak hivatalokat. Theophil oláh vladika hajlandó is lett volna az egyesítésre, ám halála megakadályozta a végrehajtásában. Utóda, Athanasius, bár hívei jelentős része az orthodoxiában akart maradni, 1698-ban elfogadja az uniót. (L. JANCÓS, I. 607—664., illetve Ö. II. 50—51.)
46. *Pap Andras haromszor csapontotta a puskát Jobagjimhoz* — A korban használatos kifejezés arra, ha valakire ráfogják és elsütik a fegyvert: hozzá csapantják. Naláczy István 1672. jan. 5-én írja Telekinek: „Bethlen Domokos puskát ránt, hozzája csapontja, de nem sül el.” (TML VI. 8.) Bethlen Miklós az Önéletírásában is használja: „...mind a két pisztolyomat hozzá csapantám, de egyik sem süle el...” (Ö. I. 172)

405.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

406.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.
Kis Albert említése újabb adalék a hegyaljai felkelés Erdélybe vezető szálaihoz.
21. *Gazdajok*: orgazdájuk

407.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

408.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

409.

- Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.
16. *A mi Papjainknak ha kglđ ki adattya buzajokat, bizony minnyajunkot obligal* — Már a 406. sz. levélben is méltatlankodott amiatt a kancellár, s még többször is szóba kerül majd, hogy Apor a kincstárnoki beiktatása után „a fiscalitasból járó minden beneficiumokat a reformata ecclesia- és scholáktól elvoná”. (Ö. II. 19.) L. még a 399. sz. levél jegyzetét.
 23. *Jabroczkine Aszszonyom irant en bizony nem tudom mit mondgyak... sőt ha nem volna enniis adatnék inkabb* — Apor önkényeskedései közül most arra utal, hogy az „először szolgálai élése elfogásával koplaltatni kezdi az aszszonyt.” (Ö. II. 75.) Bíró Vencel részletesen beszámol róla, hogyan záratta be vicei házrészébe Jabroczkynét Apor, több napra, élelem nélkül. (BIRÓ, 1935. 134—152.)

410.

- Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.
12. *az Kuruczok Fischert az Administrator Felesegestől öltek meg* — Feltehetően Fischer Péterről, a szepesi kamara adminisztrátoráról van szó, esete valószínűleg a hegyaljai felkelés eddig ismeretlen részlete.
 16. *A Maramarosi Olah Püspök*: Sztojka József.
Bethlen itt valószínűleg Dositeus máramarosi román esperes esetére utal, aki, nem ismervén el az uniót, magát orthodox vladikának nyilvánította. (Vö. JANCSÓ, I. 651.)

411.

Lelőhelye: OL P 1956, Leveleskönyv. Nem autográf.

412.

Lelőhelye: OL P 108, 301. cs. Fasc. S. Nem autográf. Dátum a levél felcímében: „Pekry Vramnak 30 9bris 1697.” A margón Bethlen Miklós kezével: „Ebbe semmi sem tölt az Aszszonyok reszeröl.”

10. *Groff Lövenburg nékem réghi fogadott Bátyám* — Jörgerral még 1686-ban ismerkedett meg Erdélyben, s Önéletírása szerint Jörger fogadta őt bátyjául, nem pedig ő Jörgert. (Vö. Ö. I. 356.) Tournon és Lövenburg levelei ugyancsak megtalálhatók e fasciculusban.
24. *Ugy látom a Felséges Udvar velünk naprol napra jobban jobban meg tanultatytya ama Soltart. Ecce quam bonum et quam iucundum habitare fratres in unum!* — A 133. zsoltár 1. sorának Szenci Molnár-féle fordítása: Ime melly jo és melly nagy gyönyörűség, / Az Atyafiac köszt az egyenesség! (RMKT XVII. sz. 6. 305.)
Bethlen Aporral és Bánffy Györggyel együtt van Bécsben. Vö. BÍRÓ, 1930. 139—154.

413.

Lelőhelye: BÁL, III. 90. Generosis Prudentibus item ac Circumspectis Dominis Iudici primario Coeterisque Senatoribus ac Notario Civitatis et Districtus Coronensis et Dominis Amicis et Vicinis observandissimis
Közölve: BINDER, 152.

3. *Nem kétlem hogy Czako Uramis irt kegyelmeteknek felölle* — Czako György, a volt brassói nótárius ekkor már a bécsi erdélyi udvari kancelláriáján teljesít taxatori feladatokat.
7. *mig Isten bennünket haza Viszen* — Ti. a bécsi követjárásukról.

414.

Lelőhelye: OL P 1956, 2. cs. Az aláírás és az előtte álló két szó autográf. Illustrissimo Domino, *Domino Joanni Theodoro Wejsenberg* (:Tituli:) *Domino* Observandissimo. [A levél fordítása:]

Legkitünőbb, Tisztelt Uram!

Amennyire tudom, nekem és Kitünőségednek a legközelebbi 10 óraker fel kell keresnünk Khinsky gróf urat személyes beadványaim dolgában. És mert ezek között a legfontosabb Radnót ügye, az erdélyi udvari kancelláriához szóló tudósítás pedig Kitünőséged keze által készült, hogy saját véleményét kifejtse, és mert mind a beadvány, mind az egész ügymenet átküldetett ehhez a kancelláriához, szükségesnek gondolnám, hogy Kitünőséged Szentkereszti titkár úrtól visszakérje és magával hozza azt, mert nekem mint érdekeltnek, nem illik ezt kérni, Öexcellenciája viszont ezek nélkül nem tud dönteni ez ügyben. Kitünőséged ebben segítségemre lévén messzemenően le fog kötelezni engem, úgyhogy maradok Kitünő Uraságod lekötelezett szolgálója

Bethlen Miklós gróf

415.

Lelőhelye: OL P 1952, 2. cs. Aláírás autográf. Ad Sacram Caesaream Regiamque Majestatem, Dominum Dominum Clementissimum. Humillimum Memoriale Inscripti Comitibus Nicolai de Bethlen. Hozzácsatolva: Copia Mandati Suae Majestatis ad Gubernium Regium Transylvaniae pro parte Comitibus Nicolai de Bethlen ratione restitutionis Molae Tordensis. Illetve: Summaria Declaratio Status & Processus Molendini Tordensis. Comiti Nicolao Bethlen adempti.

[A levél kivonata:]

Csatoltan felküldi a tordai malomra vonatkozó összefoglaló nyilatkozatot, és kéri a felséget, hogy helyezze azt vissza a tulajdonába, az igénylőknek meghagyván a pereskedés jogát.

416.

Lelőhelye: MTAK Kézirattára, Ms. 4944. Másolatok a gróf Czernin család neuhausi levéltárából. A levél végén: „Concordat cum originali. Franciscus Fischer.”
[A levél fordítása:]

Magas Bizottság, Kegyelmes Uraim és Pártfogóim!

Él még az emlékezete annak, hogy a radnóti javakra vonatkozó alázatos beadványomat Ófelsége felvilágosítás végett kegyelmesen visszaküldeni méltóztatott az Erdélyi Udvari Kancelláriához, melyhez szükségesnek tartottam C betű alatt véleményyt csatolni.

Hasonlóképpen a huszti kapitányság fizetésének tárgyában kelt beadványomat a vár magas birtokosához, Apaíi Mihály fejedelem úrhoz választ kérve, mely bármilyenekből, mivel a magas Kamara kizárólag Erdélyre utasított engem, hogy a guberniumnak és a bérlők társaságának könyörögjek, mert az üresedésekből csekély haszon származik, és ha valami véletlenül mégis, hát az nem engem, vagy a kancellária általam javasolt tagjait illeti, császári rendelkezés alatt sem áll, hanem jog szerint a bérlet akkor birtokolt kincstári társaságé, mint aminek Ófelsége saját három évre kegyelmesen átengedte, továbbá, hogy ha a nem létező titkárok fizetésére jogosan is tartok igényt, nincs alap, amiből kifizetessék. Ezekre ezt válaszolom:

1. Hogy az üresedésekből mi származott, megmutatja négy évi számadás, amit a magas Kamara utasítására elvégeztem, és amit odahaza pontosabban meg lehet csinálni, valószínűleg az általam kimutatottnál nagyobb maradványokat találva.

2. A bérlők társasága a kincstári javakat a fizetések folyósításának terhével eszközölte ki magának, és Ófelsége is ezzel a feltétellel engedte át.

3. Amikor a kormány 1693-ban fizetésének fölemelését kérte Ófelségétől, ezt a választ kapta: Megtehetik ezt azokból a kincstári javakból, amelyeket bérben tartanak, egészen a bérlet lejártáig. Erre a válaszra, ahogy tetszett, megnövelte a saját fizetését, és 1694. május 13-án a kancellária említett tagjainak is fizetést rendelt, amihez aztán a társaság többi tagjának beleegyezése is hozzájárult.

4. A titkárok nem léte az én igényemet inkább támogatja, mint elutasítja, elvégre a legnagyobb fáradsággal helyettesítettem őket, ezért kérem azt, amit ők kaptak volna, ha lettek volna, hiszen én álltam az ő helyükön; a többi tag pedig megvan, és kiszámítva a kiszámítandókat, úgy látszik, jogosan követeli a sajátját.

5. A császári-királyi döntésnek kell megítélnie, megérdemeljük és jogosat kérünk-e. Sőt, a bérlet 1697. május 1-én történt lejáratá utáni maradvány már nem a társaságé, hanem a királyé. Őfelsége pedig előlött részint ítélkezhet, részint dönthet, utasíthatja a guberniumot és a társaságot, részint pedig teljességgel rendelkezhet is ezzel olyannyira, hogy az odahaza elvégzett számítások derítsék ki az igazságot, és ki-ki kapja meg azt, amit Őfelsége kegyesen kiszámít. Én tehát mindezekben várom a magas Bizottság kegyes döntését, ajánlva magam és mindenemet a Szent Császári és Királyi Felség, legkegyelmesebb urunk kegyelmébe, akinek az egész császári házzal együtt boldog és virágzó uralkodást, a magas Bizottságnak pedig az isteni és császári kegy óhajtott állandóságát kívánja a magas Bizottság legalázatosabb és legengedelmesebb szolgálja,

Bethlen Miklós gróf

417.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 2. tétel. Nem autográf.

2. *Isten Moyses által az harmadik könyvbe azt parantsollya* — Mózes III. 19. 17.: Ne gyüldöl a' te atyádfiát szivedben. Megfeddjed bátorsággal a' te felebarátodat, és el ne tőrjed ő benne a' bünt. E bécsi követségéről hazatérőben elszenvedett megszégyenítés oly mély nyomokat hagyott Bethlenben, hogy Önéletírásában sem felejt el megemlékezni az őt ért méltánytalanságról; s hivatkozik e levelére is: „Lejövőben nagy embertelenséget követtek vélem. Egyszer a Vértesen, másszor a poroszlói pusztán hagytak el éjszaka, gonosz helyeken; osztán megíráom nékik: vagy elvájunk, vagy együtt járjunk.” (Ö. II. 33.)

418.

Lelőhelye: OL B 2, 123/1698. Az aláírás autográf. A levélhez csatolt melléklet — melyben sérelmeit summázza — felirata: *Succinta et vera relatio Disgratiae Comitum Nicolai de Bethlen apud Excellentissimum Generalem Comitum Rabutin.*

Succinta et vera relatio Disgratiae Comitum Nicolai de Bethlen Cancellarii Regii Transylvaniae apud Excellentissimum Dominum Comitum Generalem Rabutin.

1. Dum in Anno 1696, dictus Dominus Generalis Rabutin Commendam Transylvanicam capesseret, quoniam inter ipsum et Comitum Bethlen Linguae Gallicae commercium intercedebat, fere Zelotypiam aliis Dominis Consiliariis fecerat, quod ipse solus cum Generali absque Interprete agere posset, quum alii omnes Domino Capitaneo Adjutante Acton uti deberent.

2. Generalis Politicum inpartialem ostendere, et talem Zelotypiam minuere volens, ab initio visus est frigidius quam Veterani et Heuzler ac Carafa cum Comite Bethlen procedere. Si non aliquid huc illud quoque conferebat, quod vi Instructionis suae a Dominis Consiliariis datae Anno 1695 Comes Bethlen Viennae pro Comite Heuzler laborasset. Quod si ista suspicio Comitum Bethlen non fallit, eheu infelix innocentia Comitum Bethlen, qui Dominum Comitum Rabutin nunquam antea viderat, nec per

famam noverat. Et apud Heuzlerum etiam propter Rabutinium male stabat, aequae hic, ab ibi innocens.

3. Moti contra Comitem Bethlen domestici tumultus hanc *Domini* Rabutin politiam merito confirmare poterant, alias non queritur Comes Bethlen, quin inter illos strepitus Comes Rabutin etiam erga ipsum aequi et boni Viri partes impleverit.

4. In Anno 1696. in autumnum vadunt Viennam Princeps Philippus Lichtenstein, Daniel Absolon, Samuel Köleséri. Daniel Absolon jam abiit ad Patres. Duo adhuc vivunt, et quid Viennaegerint, ipsi sciverint, sed quod fuit rumor de Principis Lichtensteini in Transylvaniam reditu, et quod Köleséri redux gravissimam Domini Generalis Rabutin indignationem passus, et aegre in gratiam receptus sit, certum est. Quum vero hi duo, nempe: Absolon et Köleséri Lichtensteino addictissimi, et Comiti Bethlen amicissimi essent, Comes Bethlen etiam Principem Lichtenstein jam dudum notum et bonum Patronum revereretur. Hinc suspicatur Comes Bethlen originem odii et appraehensionis *Domini* Generalis Rabutin; Ubi tamen quam ipse sit innocens, dicant Princeps Lichtenstein et Köleséri ad conscientiam. Imo dicat Excellentissimus Comes Khinszki, et quisquis tandem, qui talia in Aula scire potest, et debet. Frigidior tamen quasi de Die in Diem Generalis erga Comitem Bethlen visus abinde est.

5. Contigit postea in Anno 1697. ut inter alias persecutiones etiam Officio Administratoris Commercii Salis excuteretur Comes Bethlen, de quo quamvis ab ipso nunquam requisitus Excellentissimus Dominus Comes Khinszký, scripsit tamen ad Excellentissimum *Dominum* Generalem Rabutin, uti ipsemet Dominus Generalis mihi dixit, arguendo ipsum uti Gallice dicebat de quelque oisifvete quod ad meam protectionem. Quis fuerit Stylus et sensus literarum in reliquo nescio, sed Dominus Generalis nimis commotus mihi dixit. Je uondrois plustost estre le Chien d'un berger du moindre Village du monde que d'estre commentent de Transylvanie par cette facon-cy. Et porro pourquoy ne m'auez uous recherche en son temps, je n'en ay rien seeu qu' alors que uous estiez desia hors de Selle. Excusavi me, quod nihil unquam de hoc ad Excellentissimum *Dominum* Comitem Khinszky scripserim, et quidquid Sua Excellentia ad ipsum *Dominum* Generalem Rabutin scripserit, nec minimam in illis scientiam, adeoque nec culpam habeam, quod procul dubio ipse etiam Excellentissimus *Dominus* Comes Khinszký attestabitur.

6. In eodem Anno 1697. quando benignissimae Suae *Majestatis* literae Domino Gubernatori et Comiti Bethlen mutuam inter se reconciliationem imperantes venerunt, et per Excellentissimum *Dominum* Comitem Rabutin ipsis praesentatae sunt, Excellentissimus *Dominus* Generalis Tordae in Diaeta partes optirari Mediatoris egit, nec partialitate aut defectu mediationis Comitem Bethlen, sed nimio magis Zelo contristare visus est, quum in negotio Molae Tordensis, de qua Comes Bethlen tanquam privata Causa ad Tabulam Regiam et Suae *Majestatem* recurrerat, nec ullatenus cedere volebat, in haec verba erupit. Ach que l' Empereur a bien mal employe ses graces et son credit aupres de uous, car ces sont vos Vilainies et vos Interests qui renversent toute la Transylvanie. ne pouuez uous pas sacrifier ce foutu Moulin aux services de l'Empereur. Ad quod ego. Dieu scait qu' en tout cela je suis innocent, mais s' il y va du service de sa *Majeste* je sacrifieray non sinlement le Moulin, mais ma maison, toutes mes biens et la vie mesme. Sed istum Zelum ego in meliorem partem, et pro me sum interpretatus, neque Excellentissimo *Domino* Comiti Khinszky superinde questus sum, imo nec omnia declaravi, uti hoc scripta de hac materia testantur.

7. Qualia ex hac ipsa reconciliationis et mediationis materia per meos malevolos Viennaegerint inter Excellentissimum *Dominum* Comitem Khinszky, Generalem, et me sunt zizania sparsa. Quod ego intolerabiles illas Conditiones subscripsissem. Quod

Dominus Generalis me ad subscribendum coëgisset etc. non sunt iteranda tanquam Figmenta in fumum evanida.

8. Non cessavit Diabolus Mendacii et Contentionis Pater a suis artibus, sed dum Viennae moramur sparsit sua Zizania, quasi vel omnes nos tres, qui ibi fuimus Transylvani Officiales, vel conjunctim, vel disjunctim, hic magis, ille minus, et *trahique* quod Comes Bethlen quoque laboraverit pro Domino Generali ex Commenda Transylvanica evertendo. sed quam hoc sit falsum, dicat *Excellentissimus* Dominus Comes Khinszky, et dicant alii omnes, sine quibus talia tractari nequaquam potuerunt.

9. Dum Vienna revertimur, et Publica, uti ex Actis Publicis videre licet, tractamus, inter alia semel, quando una cum *Domino* Barone Haller Comes Bethlen nomine Gubernÿ in scripto 60/m flor. Domino Generali obtulit, haec Domini Generalis fuerunt verba. Ces sont vos finesses et vos malices, uous prenez tous les autres pour fats et sots et uous traversez tout le Service de l'Empereur. Postea quidem iterum ad placidiora desiit. Sed non potuit non his gravissime turbari et contristari Comes Bethlen.

10. Jam vero negotium quomodo stet scripta testantur, gratioso et profundo Judicio *Excellentissimi Domini* Comitum Khinszky submissa.

11. Sed in hoc casu hoc durissimum est, quod isti incendio fomes ab initio semper ab ipsis Transylvanis datus est, et datur quotidie et nunc proxime per Consilii proditio-nem, et jam res eo devenit, ut *Excellentissimus Dominus* Generalis me tam scriptis ad Aulam, et hic passim in Transylvania quam viva voce ubique et semper palam, quoadcunque occasio fert, pro homine improbissimo et Suae *Majestatis* Rebelli ac infideli traducit et Militiae odio ac infinitis periculis exponit, adeo ut minis et terroribus tam ego quam Subditi mei ad extremam desperationem devenerimus, cujus testimonia sunt etiam sequentia.

12. Fuit in praeterita hyeme levis aliqua contentio inter duos Milites et meos rusticos in Sz. Miklos, quae tamen ultra alapas, colaphos, et pugnorum ictus ac leviores pulsationes utrinque non ivit, nullum fuit vulnus, multo minus caedes, petiit *Excellentissimus Dominus* Generalis a me Vienna reverso Satisfactionem cum calore sat magno, (:quem scriptae superinde literae ostendunt:) quam tamen antea jam ultro Domino Capitaneo Schmidt obtuleram, nempe ut Officiales Comitatus administrent Justitiam ex parte rusticorum meorum, ex parte Militum vero (:contra quos major est mea praetensio:) Domini officiales Militiae, sed uti mihi fama allata fuit, hoc non expectato *Excellentissimus Dominus* Generalis post istam Cibiniensem de 160/m flor. controversiam statim dedit ordines, ut *quinque* compantiae Militum eant ad executionem contra meos rusticos. Revocavit tamen ordines ad instantiam ut audio *Excellentissimi Domini* Generalis Leiningen, cui summopere obligatus sum, sed fama interim evolaverat, et rusticos panico terrore ad fugam egerat, adeo ut aegre illos reponere in suas Domos potuerim.

13. In praeterito similiter Vere ante meum reditum rustici mei ex Pago Eörmenyes Milites duos pecora ipsorum rapientes compraehenderant juxta ordines antea in Transylvania observatos, et in Quartirium Domini Vice Colonelli deduxerant. Sed ecce loco castigationis et disciplinae militum, rustici mei nunc in Jus trahuntur, et satisfactio ab eis petitur.

Apparet ex his et aliis nec mihi adhuc notis quam in capillo mea securitas pendeat, adeo ut jam ego nec Vota in Consilio quod ad Militaria, nisi cum maximo timore dare; Nec ullas Expeditiones ad *Excellentissimum Dominum* Generalem (:cui tam ego quam Calamus meus sordemus:) scribere audeam usque ad Complationem hujus disgratiae.

[Kivonata:]

1. Amikor Rabutin generális 1696-ban átvette az erdélyi parancsnokságot, a tanácsos urak féltékenykedni kezdtek Bethlen grófra, mert ők ketten franciául beszéltek, és csak ő tudott vele tolmács nélkül tárgyalni, míg a többiek kénytelenek voltak Acton ad jutáns kapitány közvetítését igénybe venni.

2. A generális, hogy ne mutasson részrehajlást és csökkentse az irigységet, kezdettől fogva hűvösebben bánt Bethlennel, mint Veterani, Heuzler, Carafa. Bethlen a tanácsos urak megbízatása szerint 1695-ben Bécsben Heuzler gróf érdekében fáradozott, ekkor még nem is hallott Rabutinról.

3. Rabutinnak ezt a viselkedését megerősítették a Bethlennel szembeni otthoni zavarások, bár Bethlen egyébként nem panaszkodik Rabutinra, aki vele szemben pártatlannak és tisztességesnek mutatkozott ez alkalommal.

4. 1696-ban ősszel Bécsbe ment Fülöp lichtensteini herceg, Absolon Dániel, Köleséri Sámuel. Absolon már meghalt, a másik kettő még él, és tudja, hogy mi történt Bécsben. Az biztos, hogy hír kelt a lichtensteini herceg Erdélybe való visszatéréséről, és hogy Köleséri hazamenetele után Rabutin megharagudott rá, és nehezen fogadta vissza kegyébe. Akkor Absolon és Köleséri hű volt Lichtensteinhez és Bethlennek is barátja volt, Bethlen pedig mint régi ismerőst és pártfogót tisztelte a herceget. Valószínűleg ebből eredt Rabutin haragja Bethlen iránt, holott ártatlanságát tanúsítja Lichtenstein, Köleséri, sőt Khinszki és mindenki, aki az udvarnál tájékozott az effélékben. Ettől kezdve a generális napról napra hűvösebben viselkedett Bethlennel szemben.

5. 1697-ben egyéb üldözöttesek között Bethlentől elvették a sókamara igazgatásának tisztét is, és bár erről sosem panaszkodott, Khinszký gróf mégis írt Rabutinnak, mint ahogy a generális mondta nekem, franciául, amikor felindultan azt mondta: Inkább lennék juhászkutya a világ leghitványabb falujában, mint parancsnok Erdélyben ilyen körülmények között. Miért nem kerestem meg idejében, semmit sem tudtam a dologról, csak amikor ön már kint volt a nyeregből. Mentettem magam, hogy semmit sem írtam Khinszkynek, és amit ő Rabutinnak írt, arról fogalmam sincs, amit maga Khinszky is tanúsíthat.

6. Még 1697-ben, amikor megjött Ófelsége levele, mely békét parancsolt a kormányzó és Bethlen között, és Rabutin ezt megmutatta nekik, a tordai diétán a generális a közbenjáró szerepét játszotta, nem a részrehajlás, hanem az aggodalom szomorította el, amikor a tordai malom ügyében, melyet Bethlen mint magánügyet terjesztett a királyi tábla és Ófelsége elé, semmiképpen sem akart engedni, és e szavakra fakadt: A császár rosszul osztja kegyeit, mert az ön hitványsága és érdekeltségei forgatják fel egész Erdélyt. Nem áldozhatja föl ezt az átkozott malmot a császár szolgálatáért? Erre én: Isten a tudója, hogy az egészen ártatlan vagyok, és Ófelsége szolgálatában nemcsak a malmot, de házamat, minden javamat és önmagamat is feláldoznám. Ezt az aggodalmat én jóra és érdekemben valóra magyaráztam, Kinszkynek sem panaszkodtam soha ezután, sőt nem is szóltam, amit az ez ügyben kelt irások bizonyítanak.

7. Hogy eme megbékélésből és közbenjárásból ellenségeim Bécsben milyen rágalmaikat kovácsoltak, ismételtetni is fölösleges. Hogy én aláírtam azokat a türhetetlen feltételeket. Hogy a generális engem rákényszerített az aláírásra stb.

8. Az ördög tovább szórta rágalmaikat, míg Bécsben tartózkodtunk. Hogy Bethlen a generális Erdélyi parancsnokságából való kiebrudalásán munkálkodik, de hogy ez mennyire hamis, megmondja Khinszky gróf, és a többiek, akik nélkül ilyesmikről nem lehetett tárgyalni.

9. Mikor Bécsből visszatértünk és a közügyeket tárgyaltuk, mint azt a hivatalos iratokból meg lehet állapítani, többek közt egyszer, amikor Haller báróval együtt Bethlen gróf a gubernium nevében 60 ezer forintot ajánlott a generális úrnak, ő ezt

mondta: Ez a ti ravaszágotok és gonoszságotok, ti mindenki mást hülyének néztek és megkárosítottátok a császárt. Aztán megenyhült. De Bethlen elszorodott emiatt.

10. Az ügy állásáról Khinszki gróf tanúskodhat.

11. De ez ügyben a legsúlyosabb, hogy e tűz gyújtogatói kezdettől fogva maguk az erdélyiek voltak, s most is ők azok; legutóbb a tanács árulása, és a dolog már oda jutott, hogy a generális úr engem mind az udvarhoz címzett írásában, mind itt Erdélyben előszóval, mindenütt nyíltan gazembernek, Ófelsége árulójának mond, kiszolgáltat a katonaság gyűlöletének és életveszedelemnek, úgyhogy mind magam, s mind alattvalóim a fenyegetések következtében kétségbeesésre jutottunk, amint az alábbiak tanúsítják.

12. A múlt télen volt egy jelentéktelen veszekedés két katona és parasztjaim között Szentmiklóson, mely alkalommal azonban némi verekedésen és botütésen kívül nem történt semmi, seb nem esett, halál még kevésbé. A generális úr, mikor Bécsből hazajöttem, nagy hévvel elégtételt követelt (amit ez ügyben irt levele mutat), amit én már korábban megadtam önként Schmidt úrnak, hogy tudniillik parasztjaim részéről a megye hatóságai szolgáltassanak igazságot, a katonák részéről viszont (akik ellen nekem súlyosabb panaszom volt) a katonaság tisztjei, de mint meghozták nekem a híret, a generális úr ezt nem vette figyelembe, hanem rögtön ama szebeni 160 ezer forintos vita után kiadta a parancsot, hogy öt csapat katona menjen az én parasztjaim megbüntetésére. Mint hallom, visszavonta a parancsot Leiningen generális közbenjárására, akinek hálára vagyok kötelezve, de közben a hír elterjedt, és a parasztok a félelem miatt elmenekültek, úgyhogy alig lehet visszatérteni őket.

13. A múlt tavaszon, hazatértem előtt, parasztjaim Örményes faluban a régi erdélyi törvények szerint elfogtak két katonát, aki barmaikat elrabolta, és az alezredes szállására kísérték őket. Hát íme, a katonai büntetés és fegyelem helyéről az én parasztjaimat viszik törvény elé, és tőlük követelnek elégtételt.

Mindebből és abból, amiről még nincs is tudomásom, kiviláglik, milyen hajszálon függ a biztonságom, úgyhogy katonai ügyekben már szavazni sem merek a tanácsban, csak a legnagyobb félelemmel, sem a generális úrnak nem merek jelentést írni, míg neheztelése meg nem enyhül.

[A levél kivonata:] a levélíró Rabutin felháborodását lecsillapítani és saját ártatlanságát bizonyítani a mellékletben igyekszik. Ezt úgy fogalmazta, ahogy családja rangja, tisztsége és főleg ártatlansága kívánja, ezért a címzett ne sértődjék meg a hangján. Rabutin elődei is többre becsülték az igazságot, mint a hitvány és elvetemült embereket.

419.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 2. tétel. Az aláíráshoz tartozó szövegrész autográf. Az Meltóságos Erdélyi Regium Guberniumhoz eő kglmekhez Bizodalmas Instantiája Benn írott Groff Bethlen Miklosnak Memoriale 1. E levél hátlapján van a guberniumnak az az 1698. július 2-án költ válasza, amely Bethlent annyira felizgatta, miszerint: „Mihelyt Isten eő Felseghe törvényes Dietat ad ernünk kész lesz az Gubernium, az eő Felseghe Kglis Decretuma szerent az Tablaval revidiealtatni törvenjesen.” (Ez utolsó szó beszúrva. L. még a 420. sz. levelet.)

420.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 5. tétel. Csak a levélzáró formula autográf.

Lelőhelye: OL P 1952, 1. cs. 1. tétel. Csak a levélzáró formula autográf. A' Meltóságos Erdelyi Kiralyi Guberniumhoz Bizodalmas Instantiaja Groff Bethlen Miklosnak

6. *mitsoda rendeletlen uton vétetett volt el en töllem* — Fogarasi fogsága idején fosztotta meg őt udvarhelyszéki főkapitányi tisztjétől Apafi. L. még a 164. sz. levelet.
17. *Mostan azert az a Tiszt Vacantiaba* — Bethlen Gergely kapta Apatítól az udvarhelyszéki főkapitányság tisztjét, s a poszt 1697-ben bekövetkezett halálával ürült meg.

Az ügy nem fejeződött be ez évben, de mivel szorosan ide tartozik a körülötte kialakult beadvány-harc, itt közöljük a különben sem önálló missiliseket.

1699. márc. 30-án írja Bethlen a guberniumnak címezvén: „Mivel hogy kgltek erre az en Memorialemra tavaly vaslaszt nem tett, iterato emlekeztetem, es kerem bizodalmason kglteket, considerallya mind az Atyafisagnak, mind az Igassagnak rendi szerint ezeket: 1. Hogy ha en töllem meltann vétetett volna el az en Tisztzem, az en Reversalisomnak első es 5.dik Punctumaba nem tetetett volna, olyan haza Törvenye ellen valo kötel az kezemre. 2. Tekintse meg kgltek az Fejedelemnek 22. Conditiojat. 3. A kgltek maga tsinalta Szebeni 9dik Articulust, es annak eő Felsege által lett Confirmatiojat. 4. Officium quod ad Proventum Bonis aequiparatur, quod ad honorem et famam etiam Bona superat, ha tsak Jozsag lett volna ez, en az proxime említett Szebeni Constitutio mellett reghenn recuperaltam volna, hat a mi Jozsagis es betsülletis miatt ne. 5. Hogy penig az szegeny üdvezült Batyám idejebe nem repetaltam, vitt rá az Atyafisag, es Reversalisomnakis kezembe nem lete, de inkább imez, mint ez. Várom azert kgltek Joakarattyát, Atyafiságát, hogy ezen Memorialemot cum annexis Testimonys et recommendatione adgya fel eő Felsegenek a mi kglis Urunknak”

A gubernium nevében Nalácsi Lajos válaszol még azon a napon: „Hogy az Gubernium kgd Memorialissat fel adgya, s annal inkab hogy Recommendallya, abban sok rosz consequentiaikat látt, melyek mind az meg holt, s eleoben levőknek is becsületit nem kevesse mocskolhatnak, sok Becsületes emberek dolgait convellalhatnak, s az Hazanak is nem keves kart hozhatnanak, sőt kgd maga házát, s személyet is ferialhatnak. Azert inkább amicableter es atyafisagoson kerí az Gubernium es intí kgdt, az már el temetődött dolgokat hadgya inkab nyugodni, s magais takargassa. Hogy sem cum periculo nap fenyre hozza.”

Következő nap Bethlen már válaszol is: „Lehetetlen lévénnek eő Fgehez ez aránt kezdett folyamodasomot felbe hadnom bizodalmason kerem es Tisztire emlekeztetem azert kgyteket, ne igjekezzenek a facie Regis el rekeszteni, hanem ex officio külgye fel Memorialemot, melyet ha denegal, en ketelen lesznek fel küldení ugyis.”

Még aznap, 1699. márc. 31-én válaszol Nalácsi is: „Isten oltalmazzon hogy valakit eő Felsegetől el akarnánk rekeszteni, az leg alab valo rendek közzül is, hanem kgdt atyafisagoson kertük s intettük; az mint hogy mostis azon atyafisaggal kgdnek intimallyuk, hogy azon materianak beket hadvan az irant valo praetensiojat” tegye le. (A feljegyzések a beadvány hátlapján, illetve ugyanazon csomóban találhatók.)

Lelőhelye: OL B 2, 130/1698. A levélzáró formula autográf.

423.

Lelőhelye: OL B 2, 142/1698. Csak az aláírás autográf.

424.

Lelőhelye: OL F 46, 303/1698. Csak az aláírás autográf. Meltosagos Substitutum Guberniumnak &c. nekem kedves bizodalmas Uraimnak Atyamfiainak eö kglmeknek.

3. *Mit irjon ennekem az Eötsem Bethlen Samuel Uram* — Ugyanitt található Bethlen Sámuel levele 1698. szept. 3-áról: Dobner levelét vette, melyben az 3750 köből búzát kér azonnal Dévára, s követeli, hogy utasítását senki meg ne változtassa. Az urak és a szegénység azonban éppen most vet, s „bizony vegkeppen el pusztul, es elhetetlenne marad az egesz Vármegeye”, ha nem hajókon, mely szállítás egy fillérbe sem kerül, hanem sok szekérrel, költséges szállítással történik.

425.

Lelőhelye: F 46, 296/1698. Csak a levélzáró formula autográf. Meltosagos Erdelyi Substitutum Guberniumnak! Nekem kedves bizodalmas Vraimnak ö kglmeknek adassek betsüllettel. *Fejervar.*

426.

Lelőhelye: OL P 1956, 3. cs. Nem autográf. Titul: Nemes Torda Varossa<nak> betsületes Tanattsanak es minden Nemessi Szabadsaggal elő Rendeinek &c. nekem joakaro Uraimnak Atyamfiai baratimnak adassek

A FORRÁSANYAG ÉS AZ IRODALOM RÖVIDÍTÉSEINEK JEGYZÉKE

- ANGYAL 1888 = Angyal Dávid: Késmárki Thököly Imre. Bp., 1888. I—II.
- APÁCZAI CSERE = Apáczai Csere János: Magyar Logikácska és egyéb írások. Az előszót írta, a szövegeket válogatta és jegyzetekkel ellátta Szigeti József. Bukarest, 1975.
- APOR = Apor Péter: Metamorphosis Transylvaniae, azaz Erdélynek változása. Szerkesztette, az utószót és a jegyzeteket írta Tóth Gyula. Bp., 1972.
- BAKÁCS = Bakács István: A missilis. Levéltári Közlemények, 1966.
- BÁL = Brassói Állami Levéltár, Stenner-gyűjtemény
- BÁN 1958 = Bán Imre: Apáczai Csere János. Bp., 1958.
- BÁN 1976 = Bán Imre: Esmék és stílusok. Bp., 1976.
- BARTA—KLANICZAY = Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból. II. Szerk. Barta János—Klaniczay Tibor. Bp., 1966.
- BEKE = Beke Antal: Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárott. TT 1895.
- BENCZÉDI = Benczédi László: A hegyaljai kuruc felkelés 1697-ben. Bp., 1953.
- BENKŐ = Benkő József: Közep-ajtai dohány. H. n. 1792.
- BINDER = Binder Pál: Bethlen Miklós egyes erdélyi várossal folytatott levelezéséből. Klny. a Sepsiszentgyörgyi Múzeum évkönyvéből, az ALUTA 1976—1977-es számából.
- BÍRÓ 1930 = Bíró Vencel: Gróf Apor István naplója bécsi útjáról. Erdélyi Múzeum 1930.
- BÍRÓ 1935 = Bíró Vencel: Altorjai gróf Apor István és kora. Cluj, 1935.
- BOD = Bod Péter: Historia Hungarorum Ecclesiastica. Lugduni-Batavorum, 1890.
- CZÍMER = Aisopos meséi: Ford. és bev. Czimer József. Bp., 1943.
- CZUCZOR—FOGARASI = Czuczor Gergely—Fogarasi János: A magyar nyelv szótára. Pest, 186...
- DARNELL = W. N. 2—1874. I—VI. Darnell: The Correspondence of Isaac Basire, D. D. London, 1831.
- DEÁK 1883 = A bujdosók levéltára. A gróf Teleki család marosvásárhelyi levéltárából. S. a. r. Deák Farkas. Bp., 1883.
- DEÁK 1885 = Deák Farkas: Gróf Bethlen Miklós életrajza. Pozsony, 1885.
- DEÁK 1887 = Deák Farkas: Uzoni Béli Pál. Bp., 1887.
- ECKHARDT 1929 = Eckhardt Sándor: Középkori természetszemlélet a magyar költészetben. EphK 1929.
- ECKHARDT 1955 = Rimay János összes művei. Összeállította Eckhardt Sándor. Bp., 1955.
- EphK = Egyetemes Philológiai Közlöny

EOE = Erdélyi Országgyűlési emlékek. Monumenta Hungariae Historica — Magyar Történelmi emlékek: III. osztály: országgyűlési emlékek. Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Szerk. Szilágyi Sándor. Bp., 1875—1898. I—XXI.

ErdProtKözl = Erdélyi Protestáns Közlöny

ESZE = Esze Tamás: Bársony György „Veritas”-a. ItK 1971.

FÁBIÁN 1975 = Fábrián Ernő: Apáczai Csere János. Kolozsvár, 1975.

FÁBIÁN é. n. = Fábrián István: Magyar írók levelei. Bp., é. n. [1938]

GÉBER = Géber Antal: Gróf Bethlen Miklós bécsi fogságáról (1708—1716) és Arioso-
to „Örjögő Roland”-jának egy XVII. századbéli fordítása. ItK 1905.

GERÉZDI = Gerézdi Rabán: A levélíró Váradi Péter. In: Janus Pannoniustól Balassi Bálintig. Bp., 1968.

GERGELY 1912 = Gergely Sámuel: Adatok Bánffy Dénes tragédiájához. Erdélyi Múzeum, 1912.

GERGELY 1961 = Gergely Pál: Pápai Páriz-album az Akadémia kéziratárában. Magyar Tudomány, 1961.

GOETHE = Johann Wolfgang Goethe: Életemből. Költészet és valóság. Ford. Szőlősy Klára. Bp., 1965.

GROSS = Gross Julius: Zur Geschichte der Heydendorff'schen Familie. Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde 24, 1892. nr. 2.

GYÁRFÁS = Gyárfás Elemér: Bethlen Miklós kancellár. Dicsősémtárton, 1924.

GYÖNGYÖSI = Gyöngyösi István: Márssal társalkodó Murányi Vénus. Kassa, 1664.

HALLER = Haller János: Gesta Romanorum. Válogatta és az utószót írta Kelecsényi Gábor. S. a. r. Belia György. Bp., 1977.

HANKISS = Hankiss Ágnes: „Én-ontológiák” — Az élettörténet mitologikus áthangolása. Mozgó Világ, 1976. 1. sz.

HARGITTAY = Hargittay Emil: Pázmány Péter magyar levélstílusa és a barokk. In: Eszmei és poétikai kérdések a régi magyar prózairodalomban. Bp., 1977.

HARSÁNYI = Harsányi István: Az „Evisceratio” c. vitairat eddig ismeretlen szerzője és magyar fordítása. MKszle 1922.

HEREPEI, Adattár = Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez. Herepei János cikkei. Szerk. Keserű Bálint. Szeged, 1965—1971. I—III.

HERMÁNYI DIENES = Hermányi Dienes József: Nagyenyedi Demokritus. Válogatta és bevezette Rohonyi Zoltán. Bukarest, 1970.

HOPP = Hopp Lajos: A magyar levélműfaj történetéből. In: Irodalom és felvilágosodás. Szerk. Szauder József és Tarnai Andor. Bp., 1974.

HORVÁTH = Horváth István: A Bethlen-főtanodát érdeklő régi levelek. ProtKözl 1888.

HUDIȚA = HudiȚa, J.: Histoire des relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie au XVIIe siècle (1635—1683) Paris, 1927.

ILLYÉS = Illyés Géza: Bethlen Miklós. Református Szemle, 1930.

IORGA = Iorga, N.: Geschichte des rumänischen Volkes. Gotha, 1905. I—II.

ItK = Irodalomtörténeti Közlemények

JAKAB = Jakab Elek: Az utolsó Apafi. Bp., 1875.

JAKÓ = Erdélyi féniks. Misztótfalusi Kis Miklós öröksége. Bev. tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Jakó Zsigmond. Bukarest, 1974.

JANCSÓ = Jancsó Benedek: A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota. Bp., 1896. I—II.

JANKOVICS 1971 = A levélíró Bethlen Miklós arcképéhez. Acta Historia Litterarum Hungaricarum. Tom. X—XI. (Klly is.)

JANKOVICS 1973 = Bethlen Miklós bécsi leveleiből. ItK 1973.

- JUHÁSZ = Juhász István: Bethlen Miklós politikai pere. In: Az Erdélyi Tudományos Intézet Évkönyve, 1944. Kolozsvár, 1945.
- KATHONA = Kathona Géza: Zrínyi Miklós halálára Londonban 1665-ben megjelent gyászversek. ItK 1975.
- KAZINCZY = Nagyajtai Cserei Mihály históriája. Kiadja Kazinczy Gábor. Pest, 1852.
- KEMÉNY = Gróf Kemény József: Erdély története eredeti levelekben.
- KLANICZAY 1964/a = A magyar irodalom története. II. A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig. Szerk. Klaniczay Tibor. Bp., 1964.
- KLANICZAY 1964/b = Klaniczay Tibor: Zrínyi Miklós. Bp., 1964.²
- KOLOSVÁRI—ÓVÁRI 1885 = Kolosvári Sándor—Óvári Kelemen: A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. Bp., 1885.
- KOLOSVÁRI—ÓVÁRI 1896 = Werbőczy István Hármaskönyve. Ford. és jegyzetekkel kiadta Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen. Bp., 1896.
- KOMÁROMY = Komáromy András: A báró Perényi család levéltárából. TT 1896.
- KONCZ 1881/a = Koncz József: Gróf Bethlen Miklós levele Veszprémi István ref. püspökhöz. ErdProtKözl 1881.
- KONCZ 1881/b = Koncz József: Gr. Bethlen Miklós levele az erdélyi ref. egyháztanácsához. Bécs, 1712. febr. 24. ErdProtKözl 1881.
- KONCZ 1890/a = Koncz József: Bethlen Miklós levele Teleki Mihályhoz atyja egészségi állapotjáról. ProtKözl 1890.
- KONCZ 1890/b = Koncz József: Egyháztörténeti adalék. ProtKözl 1890.
- KONCZ 1895/a = Koncz József: Bethlen Miklós leveleiből kivonatok politikai és egyházi üldözésekre vonatkozólag. ProtKözl 1895.
- KONCZ 1895/b = Koncz József: Bethlen Miklós Veszprémi István, ref. püspöknek. Bécs, 1702. szept. 19. a ref. egyház ügyeiről. ProtKözl 1895.
- KOVÁCS—KŐPECZI = II. Rákóczi Ferenc fejedeme emlékiratai a magyarországi háborúról, 1703-tól annak végéig. Ford. Vas István. A tanulmányt és a jegyzeteket írta Kőpeczi Béla. A szöveget gondozta: Kovács Ilona. Bp., 1978.
- KOVÁCS—KULCSÁR = Szepsi Csombor Márton összes művei. S. a. r. Kovács Sándor Iván és Kulcsár Péter. Bp., 1968.
- KŐPECZI 1976 = Kőpeczi Béla: „Magyarország a kereszténység ellensége” — A Thököly-felkelés az európai közvéleményben. Bp., 1976.
- KŐPECZI 1977 = Kőpeczi Béla: Függetlenség és haladás. Bp., 1977.
- KŐPECZI—R. VÁRKONYI = Rákóczi tükör. Vál. és szerk. Kőpeczi Béla és R. Várkonyi Ágnes. Bp., 1973. I—II.
- I. = lásd
- LETHENYEI = Lethenyi János: Apophtegmata... Pécs, 1785.
- LOSONTZI HÁNYOKI = Losontzi Hányoki István: Hármás kis tükör. Magyar irodalmi ritkaságok. Szerkeszti: Vajthó László. Bp., 1942.
- LUKINICH 1906 = Lukinich Imre: Bethlen Miklós életéhez. ItK 1906.
- LUKINICH 1910 = Lukinich Imre: Bethlen István támadása. Századok, 1910.
- LUKINICH 1911 = Lukinich Imre: Bethlen Miklós bécsi fogságáról. ItK 1911.
- LUKINICH 1918 = Lukinich Imre: Erdély területi változásai a török hódítás korában. Bp., 1918.
- LUKINICH 1925 = Lukinich Imre: A szatmári béke története és okirattára. Bp., 1925.
- LUKINICH é. n. = Lukinich Imre: A bethleni gróf Bethlen család története. Bp., é. n. [1927]
- MAGYARI = Magyarai András: A Rákóczi-szabadságharc társadalmi feltételeinek

- kialakulása Erdélyben. In: Rákóczi-tanulmányok. Szerk. Köpeczi Béla, Hopp Lajos, R. Várkonyi Ágnes. Bp., 1980.
- MAKKAI = Makkai László: Erdély története. Bp., 1944.
- MARCZALI = Marczali Henrik: Regesták külföldi levéltárakból. (Berlin.) TT 1880.
- MKszle = Magyar Könyvszemle
- MÓRICZ = Möricz Gyula: Bethlen Miklós egy kiadatlan levele. TT 1882.
- MORUS = Morus Tamás: Utopia. Ford. Kardos Tibor. Bp., é. n.
- MProtEgyHskFigy = Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező
- MTAK = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára
- MZsO = Magyar-Zsidó Oklevéltár. Monumenta Hungariae Judaica
- NAGY 1883 = Nagy Gyula: Adalék Basirius Izsák XVII. századbeli Gyulafejevári tanár könyvtárához. MKszle 1883.
- NAGY 1896 = Nagy Gyula: Czegei Vass György és Vass László naplói 1659—1739. Bp., 1896.
- B. NAGY = B. Nagy Margit: Reneszánsz és barokk Erdélyben. Bukarest, 1970.
- NAGYAJTAI KOVÁCS = Nagyajtai Kovács István: Bethlen Miklós és Kún Ilona. Nemzeti Társalkodó, 1839. 3. sz.
- NÉMETH G. = Németh G. Béla: Barátság és alkotás. (Kölcsey levelezésének néhány irányzati és jellemrajzi vonása.) Látóhatár, 1974. augusztus.
- Ö = Bethlen Miklós Önéletírása. Az előszót írta Tolnai Gábor. S. a. r. és a jegyzeteket írta V. Windisch Éva. Bp., 1955.
- PÁPAI PÁRIZ = Pápai Páriz Ferenc: Békességet magamnak, másoknak. Bev. tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel közléteszi Nagy Géza. Bukarest, 1977.
- K. PAPP = K. Papp Miklós: Egy magyar diplomata levelezése bécsi fogságából neje és fiával. Történelmi Lapok, 1874. 7. sz., 9. sz.
- PÁRIS = Páris Sándor: Gróf Bethlen Miklós élete. Kolozsvár, 1907.
- PAULER = Pauler Gyula: Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeesküvése. Bp., 1876. I—II.
- PESTI = Ezopus fabulái melyeket magyar nyelvre fordított Pesti Gábor. Az 1536. évi kiadás hasonmása. Bp. 1950.
- ProtKözl = Protestáns Közlöny
- RAKkTLt = Románia Szocialista Köztársaság Akadémiája Kolozsvár—Napocai Fiókjának Történelmi Levéltára. (A volt Erdélyi Múzeum Történelmi Levéltára.)
- RÁTH-VÉGH = Ráth-Végh István: A könyv komédiája. Bp., 1967.
- RÉVÉSZ = Révész Kálmán: Várad Mihály naplója. TT 1904.
- RMK = Régi Magyar Könyvtár
- RMKT = Régi Magyar Költők Tára
- s. d. = sine dato
- s. l. = sine loco
- SIMONYI = Angol diplomáciai iratok II. Rákóczi Ferenc korára. Közléteszi Simonyi Ernő. Bp., 1871.
- SINKOVICS 1937/a = Sinkovics István: Erdélyi kamara-jövedelmek a Habsburg uralom kezdetén. In: Emlékkönyv Domanovszky Sándor születése hatvanadik fordulójának ünnepére. Bp., 1937.
- SINKOVICS 1937/b = Sinkovics István: Esterházy Pál nádor és az erdélyiek kereskedelmi társasága. Bp., 1937.
- SpFüz = Sárospataki Füzetek
- STOLL = Szenci Molnár Albert költői művei. RMKT XVII. századi sorozat, 6. S. a. r. Stoll Béla. Bp., 1971.
- SZABÓ T. = Szabó T. Attila: Egy ismert és egy ismeretlen kuruckori ének. Erdélyi Múzeum, 1930.

- SZÁDECZKY 1903 = Apor Péter verses művei és levelei. Szerk. Szádeczky Lajos. Bp., 1903. I—II.
- SZÁDECZKY 1911 = Szádeczky Béla: Apafi fejedelem udvartartása. Bornemissza Anna naplói. Bp., 1911.
- SZAKÁLY = Szakály Ferenc: Oppenheimer Sámuel működése különös tekintettel magyarországi kihatásaira. MZsO XIV., 1971. (Különlenyomat is.)
- SZALAY = Gróf Bethlen Miklós Önéletírása. Kiadta Szalay László. Pest, 1860. I—II.
- P. SZATHMÁRY = P. Szathmáry Károly: Gróf Bethlen Miklós tragoediája. TT 1891.
- SZÁVAI = Szávai János: Az önéletírás. Bp., 1978.
- SZILÁGYI 1867 = Szilágyi Sándor: Rozsnyay Dávid az utolsó török deák történeti maradványai. Pest, 1867.
- SZILÁGYI 1870 = Alvinczi Péter okmánytára. Kiadja Szilágyi Sándor MHH XIV Pest, 1870. I—II.
- SZUROMI = Kecskeméti Alexis János prédikációs könyve. S. a. r. Szuromi Lajos. Bev. tan. Gombáné Lábos Olga. Bp., 1974.
- TAKÁTS = Takáts Sándor: A dohány elterjedése hazánkban. In: Művelődéstörténeti tanulmányok a XVI—XVII. századból. Bp., 1961.
- TARNÓC = Tarnóc Márton: Erdély művelődése Bethlen Gábor és a két Rákóczi György korában. Bp., 1978.
- TASNÁDI NAGY = Tasnádi Nagy Gyula: Lipóczi Keczer Ambrus naplója 1663—1669. Bp., 1894.
- TÉGLÁS J. = Téglás J. Béla: A történeti pasquillus a magyar irodalomban. Szeged, 1928.
- TEMESI = Ifjabb Teleki Mihály naplója. (Szemelvények az 1703-tól 1712-ig terjedő korszakból.) Kiad. és bev. Temesi Alfréd. Bp., 1960.
- THALY = Inczédi Mihály naplója. In: Késmárki Thököly Imre és némely híveinek naplói és emlékeztetői. 1686—1705. Kiadja Thaly Kálmán. Pest, 1868. I—II.
- THOMPSON = Thompson, Stith: Motif-Index of Folk Literature. Helsinki, 1934.
- TMÁO = Török—magyarkori államokmánytár. Szerk. és jegyzetekkel ellátta: Szilády Áron és Szilágyi Sándor. Pest, 1868—1872. I—VII.
- TML = Teleki Mihály levelezése. Szerk. Gergely Sámuel. Bp., 1905—1926. I—VIII.
- TOFAEUS = Tofaeus Mihály: A szent zoltárok rezolúciója és azoknak az Erdélyi Fejedelmi Evangelica Reformata, udvari szent ecclesiara... való szabása. Kolozsvár, 1688. RMK I. 1302.
- TOLDY = Virág Benedek poétai munkái. Kiadja Toldy Ferenc. Pest, 1863.
- TOLNAI 1922 = Tolnai Vilmos: Bevezetés az irodalomtudományba. Bp., 1922.
- TOLNAI 1929 = Tolnai Vilmos: Arva gerlice. EphK 1929.
- TORMA 1866 = Késmárki Thököly Imre naplója 1676—1678. évekből. Közli Torma Károly. Pest, 1866.
- TORMA 1890 = Torma Károly: Szaniszló Zsigmond naplói. TT 1890.
- TÓTH = Tóth Ernő: Hidvégi id. Nemes János naplója az 1651—1686 évekről. TT 1902.
- TRÓCSÁNYI = Trócsányi Zsolt: Teleki Mihály. — Erdély és a kurucmozgalom 1690-ig. Bp., 1972.
- TT = Történelmi Tár
- VARGA = Varga Imre: A kuruc küzdelmek költészete. Bp., 1977.

VARJAS = Balassa-kódex. Bev. és jegyzetekkel közlésesi Varjas Béla. Bp., 1944.
 VÁRKONYI 1954 = Várkonyi Ágnes: A Rákóczi-szabadságharc kibontakozása Erdélyben. (1703—1704. júl.) Századok, 1954.
 R. VÁRKONYI 1978 = R. Várkonyi Ágnes: Magyarország keresztútjain. Bp., 1978.
 VÁRÓ = Váró Ferenc: Bethlen Gábor kollégiuma. Nagyenyed, 1903.
 VÁSÁRHELYI = Szenci Molnár Albert válogatott művei. Tolnai Gábor irányításával s. a. r. Vásárhelyi Judit. Bp., 1976.
 VASS = Vass Miklós: Udvarhelymegye levéltárából 1614—1677. TT 1907.
 VERSEGHY = Verseghy Ferenc: A magyar nyelv törvényeinek elemzése. III. rész 5. füzet. A magyar nyelv művészi felhasználása. Szolnok, 1967.
 VIZKELETY = Vizkelety András: A szép levél. In: Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve. Bp., 1967.
 WESSELÉNYI: mikrofilm = Wesselényi István naplójának mikrofilmje az MTA Történettudományi Intézetében található.
 ZOVÁNYI 1930 = Zoványi Jenő: Bársony György cáfolói. MKszle 1930.
 ZOVÁNYI 1977 = Zoványi Jenő: Egyháztörténeti Lexikon. Bp., 1977.

Bibliai rövidítések*

Ószövetség:

Gen. (1. Móz.) = Genesis (Mózes I. könyve)
 Exod. (2. Móz.) = Exodus (Mózes II. könyve)
 Lev. (3. Móz.) = Leviticus (Mózes III. könyve)
 Reg. = Regum libri (Királyok könyvei)
 Krón. = Krónikák
 Neh. = Nehemias
 Esth. = Esther
 Job = Jób
 Ps., Psalm. = Psalterium Davidicum, Psalmi (Dávid Zsoltárai)
 Prov. (Péld.) = Parabolae seu Proverbia (Példabeszédek)
 Eccl. (Préd.) = Ecclesiastes (Prédikátor könyve)
 Isa. (Ésai.) = Isaias (Ézsaiás)
 Ier. (Jer.) = Ieremias cum Baruch (Jeremiás prófétálása Bárukkal, Jeremiás siralmi)
 Ezech. (Ezék.) = Ezechiel (Ezékiel)
 Hos. = Hóseás prófeta könyve
 Joel = Jóel prófeta könyve
 Zach. = Zacharias (Zakariás)
 Mal. = Malachias (Malakiás)

Újszövetség:

Matth. (Máté) = Evangelium secundum Matthaëum (Máté evangéliuma)
 Marc. = Evangelium secundum Marcum (Márk evangéliuma)
 Luc. = Evangelium secundum Lucam (Lukács evangéliuma)

* A bibliai idézeteket az 1685-ös, amszterdami kiadású Tótfalusi-féle Károlyi-fordítás szövege alapján adjuk. (RMK I. 1324.)

Act. (Acta) = Actus (Acta) Apostolorum (Apostolok cselekedetei)
Pál = Epistolae Pauli (Pál apostol levelei)
Rom. = ad Romanos (a Rómabeliekhez)
Cor. = ad Corinthios (a Korintusbeliekhez)
Gal. = ad Galatas (a Galáciabeliekhez)
Eph. = ad Ephesios (az Efézusbeliekhez)
Phil. = ad Philippenses (a Filippibeliekhez)
Tim., Timoth. = ad Timotheum (Timóteushoz)
Hebr. = ad Hebraeos (a zsidókhoz)
Apoc. (Apoc.) = Apocalypsis Ioannis (János Jelenései)

FELHASZNÁLT LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

OL = Magyar Országos Levéltár*

B 2 = Erdélyi Kancelláriai Levéltár. Acta generalia

B 14 = Erdélyi Kancelláriai Levéltár. Liber Expeditionum et Correspondentiarum

B 15 = Erdélyi Kancelláriai Levéltár. Liber decretorum et politicarum expeditionum

B 17 = Erdélyi Kancelláriai Levéltár. Liber Regius Gratulationum

B 44 = Erdélyi Kancelláriai Levéltár. Miscellaneae... Noptsa

E 189 = Magyar Kamara Archívuma. Petrőczy család levéltára

E 190 = Magyar Kamara Archívuma. Rákóczi család levéltára

E 204 = Magyar Kamara Archívuma. Missiles

F 12 = Erdélyi Fejedelmi Kancellária levéltára

F 43 = Erdélyi Gubernium Levéltára. Libri conceptuum regii Hungarici et Latini, 1692–1767

F 46 = Erdélyi Gubernium Levéltára. Gubernium Transylvanicum (in Politicis), Ügyiratok

G 12 = A Thököly- és a Rákóczi-szabadságharc levéltára

P 55 = Bethlen család levéltára. Birtokjogi iratok

P 56 = Bethlen család levéltára. A Küküllővári Bethlen család levéltára

P 71 = Csáky család levéltára

P 108 = Esterházy család hercegi ágának levéltára

P 125 = Esterházy család hercegi ágának levéltára. Esterházy Pál nádor iratai

P 311 = Hatfaludy család levéltára

P 474 = Lónyay család levéltára

P 507 = Nádasdy család levéltára

P 657 = Teleki család marosvásárhelyi levéltára. Joglevelek

P 658 = Teleki család marosvásárhelyi levéltára. Új rendezés

P 659 = Teleki család marosvásárhelyi levéltára. Missiles

P 662 = Teleki család marosvásárhelyi levéltára. Teleki Sándor osztálya

P 667 = Teleki család marosvásárhelyi levéltára. Múzeumi Törzssanyagból kiemelt iratok

P 676 = Teleki család marosvásárhelyi levéltára. Földvári osztály

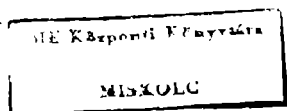
P 1238 = Teleki család marosvásárhelyi levéltára. Teleki Mihály gyűjtemény

P 1239 = Teleki család marosvásárhelyi levéltára. Apafi Mihály gyűjtemény

P 1868 = Rhédey család levéltára

* Az OL forrásait a törzsszámok sorrendjében közöljük.

- P 1952 = Bethlen család levéltára. Bethlen Miklós és felesége Rhédey Júlia iratai
P 1953 = Bethlen család levéltára. Bethlen József iratai
P 1955 = Bethlen család levéltára.
P 1956 = Bethlen család levéltára. Missiles
P 1959 = Bethlen család levéltára. Vay család iratai. Vay Mihály iratai
P 1961 = Bethlen család levéltára. Vegyes iratok
P 1969 = Perényi család levéltára. Missiles
OL Filmtár, 8025 = Országos Levéltár Mikrofilmtára, 8025. sz. mikrofilmtekercs.
Felvételek Máramaros vármegye máramarosszigeti levéltárából

21001000019883

Miskolci Egyetem

A sorozat előző kötete

VÁLASZÚTI GYÖRGY
PÉCSI DISPUTA
Régi Magyar Prózai Emlékek
5.

A A bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta

Dán Róbert

Sajtó alá rendezte

Németh S. Katalin

15 1588 nyarán teológiai disputáció zajlott le Pécs²écsett Skarica Máté, ráckevei református lelkész, valamint Válaszúti György és a pécsi polgárok között. Válaszúti, a beszélgetések egyik főszereplője még ugyanazon a télen írásba foglalja az eseményeket, beszámol előzményeiről, lefolyásukról, újraelemzi az érveket-ellenérveket, s rendszerbe foglalja antitrinitárius hitelveit. A vita résztvevői nézeteik alátámasztására minden vonható érvet, a kor minden tudományos eredményét felhasználták, így Válaszúti műve, a „Pécsi Disputa” nemcsak ideológiatörténeti, hanem művelődéstörténeti értékű is. Bepillantást enged a hódoltság kori Pécs életébe, s a kor- és esztörténet kutatói mellett fontos útmutatásokkal szolgálhat az egyetemes európai kultúra feltárói számára is.

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

ISBN 963 05 3644 7 (Összkiadás)
ISBN 963 05 3645 5 (6/1. kötet)